Dīghanikāye

Dīgha-ṭīkā (DṬ.)

《長部疏》

by Dhammapālācariya(法護阿闍黎)

from Chaṭṭha Saṅgāyana (CS)

Released by Dhammavassārāma 法雨道場

2551 B.E. (2007A.D.)

Dīgha-ṭīkā《長部疏》〔目錄〕

1-Sīlakkhandhavagga(DṬ.1~13) 2-Mahāvagga(DṬ.14~23) 3-Pāthikavagga(DṬ.24~34)

DT.5 DT.10 DT.15 DT.20 DT.25 Dt.30

1-**Sīlakkhandhavaggaṭīkā** 1
(DṬ./CS:pg.1.1~1.405) 1
Gantharambhakathavannana 1
Nidānakathāvaṇṇanā 11
Paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā 11
(DṬ.1.) 1. Brahmajālasuttavaṇṇanā 20
(DṬ.1.-1)Paribbājakakathāvaṇṇanā 20
(DṬ.1.-2)Cūḷasīlavaṇṇanā 35
(DṬ.1.-3)Majjhimasīlavaṇṇanā 71
(DṬ.1.-4)Mahāsīlavaṇṇanā 73
(DṬ.1.-5)Pubbantakappikasassatavādavaṇṇanā 75
(DṬ.1.-7)Ekaccasassatavādavaṇṇanā 86
(DṬ.1.-8)Antānantavādavaṇṇanā 91
(DṬ.1.-9)Amarāvikkhepavādavaṇṇanā 92
(DṬ.1.-10)Adhiccasamuppannavādavaṇṇanā 94
(DṬ.1.-11)Aparantakappikavādavaṇṇanā 96
(DṬ.1.-12)Saññīvādavaṇṇanā 96
(DṬ.1.-13)Asaññī nevasaññīnāsaññīvādavaṇṇanā 98
(DṬ.1.-15)Ucchedavādavaṇṇanā 98
(DṬ.1.-16)Diṭṭhadhammanibbānavādavaṇṇanā 100
(DṬ.1.-17)Paritassitavipphanditavāravaṇṇanā 102
(DṬ.1.-18)Phassapaccayavāravaṇṇanā 103
(DṬ.1.-19)Netaṁṭhānaṁvijjativāravaṇṇanā 103
(DṬ.1.-20)Diṭṭhigatikādhiṭṭhānavaṭṭakathāvaṇṇanā 103
(DṬ.1.-21)Vivaṭṭakathādivaṇṇanā 105
(DṬ.1.-22)Pakaraṇanayavaṇṇanā 107
(DṬ.1.-23)Soḷasahāravaṇṇanā 108
(DṬ.1.-24)Pañcavidhanayavaṇṇanā 117

(DṬ.1.-24-2)Tipukkhalanayavaṇṇanā 117
(DṬ.1.-24-3)Sīhavikkīḷitanayavavaṇṇanā 118
(DṬ.1.-24-4)Disālocana-aṅkusanayadvayavaṇṇanā 118
(DṬ.1.-24-5)Sāsanapaṭṭhānavaṇṇanā 119
(DṬ.2.) 2. Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā 119
(DṬ.2.-1)Rājāmaccakathāvaṇṇanā 119
(DṬ.2.-2)Komārabhaccajīvakakathāvaṇṇanā 123
(DṬ.2.-3)Sāmaññaphalapucchāvaṇṇanā 124
(DṬ.2.-4)Pūraṇakassapavādavaṇṇanā 126
(DṬ.2.-5)Makkhaligosālavādavaṇṇanā 127
(DṬ.2.-6)Ajitakesakambalavādavaṇṇanā 129
(DṬ.2.-7)Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā 131
(DṬ.2.-8)Nigaṇṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā 131
(DṬ.2.-9)Sañcayabelaṭṭhaputtavādavaṇṇanā 132
(DṬ.2.-10)Paṭhamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā 132
(DṬ.2.-11)Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā 133
(DṬ.2.-12)Paṇītatarasāmaññaphalavaṇṇanā 133
(DṬ.2.-13)Cūḷamajjhimamahāsīlavaṇṇanā 138
(DṬ.2.-16)Indriyasaṁvarakathāvaṇṇanā 138
(DṬ.2.-17)Satisampajaññakathāvaṇṇanā 139
(DṬ.2.-18)Santosakathāvaṇṇanā 145
(DṬ.2.-19)Nīvaraṇappahānakathāvaṇṇanā 146
(DṬ.2.-20)Paṭhamajjhānakathāvaṇṇanā 150
(DṬ.2.-21)Dutiyajjhānakathāvaṇṇanā 150
(DṬ.2.-22)Tatiyajjhānakathāvaṇṇanā 151
(DṬ.2.-23)Catutthajjhānakathāvaṇṇanā 151
(DṬ.2.-24)Vipassanāñāṇakathāvaṇṇanā 151
(DṬ.2.-25)Manomayiddhiñāṇakathāvaṇṇanā 153
(DṬ.2.-26)Iddhividhañāṇādikakathāvaṇṇanā 153
(DṬ.2.-31)Āsavakkhayañāṇakathāvaṇṇanā 154
(DṬ.2.-32)Ajātasattu-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā 156
(DṬ.2.-33)Saraṇagamanakathāvaṇṇanā 158
(DṬ.3.) 3. Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā 163
(DṬ.3.-0)Addhānagamanavaṇṇanā 163
(DṬ.3.-1)Pokkharasātivatthuvaṇṇanā 165
(DṬ.3.-2)Ambaṭṭhamāṇavakathāvaṇṇanā 166
(DṬ.3.-4)Paṭhama-ibbhavādavaṇṇanā 170
(DṬ.3.-5)Dutiya-ibbhavādavaṇṇanā 171
(DṬ.3.-5)Tatiya-ibbhavādavaṇṇanā 171
(DṬ.3.-6)Dāsiputtavādavaṇṇanā 171
(DṬ.3.-7)Ambaṭṭhavaṁsakathāvaṇṇanā 173
(DṬ.3.-8)Khattiyaseṭṭhabhāvavaṇṇanā 174
(DṬ.3.-9)Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā 174
(DṬ.3.-10)Catu-apāyamukhakathāvaṇṇanā 174
(DṬ.3.-11)Pubbaka-isibhāvānuyogavaṇṇanā 175
(DṬ.3.-12)Dvelakkhaṇadassanavaṇṇanā 176

(DṬ.3.-13)Pokkharasātibuddhūpasaṅkamanavaṇṇanā 177
(D.3.-14)Pokkharasāti-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā 178
(DṬ.4.) 4. Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā 178
(DṬ.4.-1)Soṇadaṇḍaguṇakathāvaṇṇanā 179
(DṬ.4.-3)Buddhaguṇakathāvaṇṇanā 180
(DṬ.4.-4)Soṇadaṇḍaparivitakkavaṇṇanā 181
(DṬ.4.-5)Brāhmaṇapaññattivaṇṇanā 181
(DṬ.4.-6)Sīlapaññākathāvaṇṇanā 182
(DṬ.4.-7)Soṇadaṇḍa-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā 182
(DṬ.5.) 5. Kūṭadantasuttavaṇṇanā 183
(DṬ.5.-4)Mahāvijitarājayaññakathāvaṇṇanā 183
(DṬ.5.-5)Catuparikkhāravaṇṇanā 185
(DṬ.5.-6)Aṭṭhaparikkhāravaṇṇanā 185
(DṬ.5.-7)Catuparikkhārādivaṇṇanā 186
(DṬ.5.-11)Niccadāna-anukulayaññavaṇṇanā 187
(DṬ.5.-12)Kūṭadanta-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā 191
(DṬ.6.) 6. Mahālisuttavaṇṇanā 191
(DṬ.6.-1)Brāhmaṇadūtavatthuvaṇṇanā 191
(DṬ.6.-2)Oṭṭhaddhalicchavīvatthuvaṇṇanā 191
(DṬ.6.-3)Ekaṁsabhāvitasamādhivaṇṇanā 192
(DṬ.6.-4)Catu-ariyaphalavaṇṇanā 193
(DṬ.6.-5)Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā 193
(DṬ.6.-6)Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā 195
(DṬ.7.) 7. Jāliyasuttavaṇṇanā 195
(DṬ.7.-1)Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā 195
(DṬ.8.) 8. Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā 196
(DṬ.8.-1)Acelakassapavatthuvaṇṇanā 196
(DṬ.8.-2)Samanuyuñjāpanakathāvaṇṇanā 198
(DṬ.8.-3)Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā 199
(DṬ.8.-4)Tapopakkamakathāvaṇṇanā 200
(DṬ.8.-5)Tapopakkamaniratthakathāvaṇṇanā 201
(DṬ.8.-6)Sīlasamādhipaññāsampadāvaṇṇanā 201
(DṬ.8.-7)Sīhanādakathāvaṇṇanā 202
(DṬ.8.-8)Titthiyaparivāsakathāvaṇṇanā 203
(DṬ.9.) 9. Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā 204
(DṬ.9.-1)Poṭṭhapādaparibbājakavatthuvaṇṇanā 204
(DṬ.9.-2)Abhisaññānirodhakathāvaṇṇanā 205
(DṬ.9.-3)Ahetukasaññuppādanirodhakathāvaṇṇanā 206
(DṬ.9.-4)Saññā-attakathāvaṇṇanā 211
(DṬ.9.-5)Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvaṇṇanā 213
(DṬ.9.-6)Ekaṁsikadhammavaṇṇanā 213
(DṬ.9.-7)Tayo-attapaṭilābhavaṇṇanā 214
(DṬ.10.) 10. Subhasuttavaṇṇanā 217
(DṬ.10.-1)Subhamāṇavakavatthuvaṇṇanā 217
(DṬ.10.-2)Sīlakkhandhavaṇṇanā 218
(DṬ.10.-3)Samādhikkhandhavaṇṇanā 218

(DṬ.11.) 11. Kevaṭṭasuttavaṇṇanā 219
(DṬ.11.-1)Kevaṭṭagahapatiputtavatthuvaṇṇanā 219
(DṬ.11.-2)Iddhipāṭihāriyavaṇṇanā 220
(DṬ.11.-3)Ādesanāpāṭihāriyavaṇṇanā 220
(DṬ.11.-4)Anusāsanīpāṭihāriyavaṇṇanā 220
(DṬ.11.-5)Bhūtanirodhesakavatthuvaṇṇanā 221
(DṬ.12.) 12. Lohiccasuttavaṇṇanā 223
(DṬ.12.-1)Lohiccabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā 223
(DṬ.12.-2)Lohiccabrāhmaṇānuyogavaṇṇanā 223
(DṬ.12.-3)Tayocodanārahavaṇṇanā 224
(DṬ.12.-4)Nacodanārahasatthuvaṇṇanā 224
(DṬ.13.) 13. Tevijjasuttavaṇṇanā 225
(DṬ.13.-1)Maggāmaggakathāvaṇṇanā 225
(DṬ.13.-5)Aciravatīnadī-upamākathāvaṇṇanā 226
(DṬ.13.-6)Saṁsandanakathāvaṇṇanā 227
(DṬ.13.-7)Brahmalokamaggadesanāvaṇṇanā 228
2-Mahāvaggaṭīkā 230
(pg.2.1~2.358) 230
(DṬ.14.) 1. Mahāpadānasuttavaṇṇanā 230
(DṬ.14.-1)Pubbenivāsapaṭisaṁyuttakathāvaṇṇanā 230
(DṬ.14.-2)Bodhisattadhammatāvaṇṇanā 240
(DṬ.14.-3)Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā 249
(DṬ.14.-4)Vipassīsamaññāvaṇṇanā 253
(DṬ.14.-5)Jiṇṇapurisavaṇṇanā 255
(DṬ.14.-6)Byādhipurisavaṇṇanā 256
(DṬ.14.-7)Kālakatapurisavaṇṇanā 256
(DṬ.14.-8)Pabbajitavaṇṇanā 256
(DṬ.14.-9)Bodhisattapabbajjāvaṇṇanā 256
(DṬ.14.-10)Mahājanakāya-anupabbajjāvaṇṇanā 256
(DṬ.14.-11)Bodhisatta-abhinivesavaṇṇanā 257
(DṬ.14.-12)Brahmayācanakathāvaṇṇanā 262
(DṬ.14.-13)Aggasāvakayugavaṇṇanā 268
(DṬ.14.-14)Mahājanakāyapabbajjāvaṇṇanā 272
(DṬ.14.-16)Cārikā-anujānanavaṇṇanā 272
(DṬ.14.-17)Devatārocanavaṇṇanā 274
(DṬ.15.) 2. Mahānidānasuttavaṇṇanā 275
(DṬ.15.-0-1)Nidānavaṇṇanā 275
(DṬ.15.-0-2)Ussādanāvaṇṇanā 277
(DṬ.15.-0-3)Pubbūpanissayasampattikathāvaṇṇanā 277
(DṬ.15.-0-4)Titthavāsādivaṇṇanā 278
(DṬ.15.-0-5)Paṭiccasamuppādagambhīratāvaṇṇanā 278
(DṬ.15.-0-6)Apasādanāvaṇṇanā 280
(DṬ.15.-1)Paṭiccasamuppādavaṇṇanā 282
(DṬ.15.-2)Attapaññattivaṇṇanā 292
(DṬ.15.-3)Na-attapaññattivaṇṇanā 293
(DṬ.15.-4)Attasamanupassanāvaṇṇanā 293

(DṬ.15.-5)Sattaviññāṇaṭṭhitivaṇṇanā 295
(DṬ.15.-6)Aṭṭhavimokkhavaṇṇanā 298
(DṬ.16.) 3. Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā 299
(DṬ.16.-2)Rāja-aparihāniyadhammavaṇṇanā 300
(DṬ.16.-3)Bhikkhu-aparihāniyadhammavaṇṇanā 302
(DṬ.16.-4)Sāriputtasīhanādavaṇṇanā 308
(DṬ.16.-5)Dussīla-ādīnavavaṇṇanā 308
(DṬ.16.-6)Sīlavanta-ānisaṁsavaṇṇanā 309
(DṬ.16.-7)Pāṭaliputtanagaramāpanavaṇṇanā 309
(DṬ.16.-8)Ariyasaccakathāvaṇṇanā 310
(DṬ.16.-9)Anāvattidhammasambodhiparāyaṇavaṇṇanā 310
(DṬ.16.-10)Dhammādāsadhammapariyāyavaṇṇanā 311
(DṬ.16.-11)Ambapālīgaṇikāvatthuvaṇṇanā 312
(DṬ.16.-12)Veḷuvagāmavassūpagamanavaṇṇanā 313
(DṬ.16.-13)Nimittobhāsakathāvaṇṇanā 314
(DṬ.16.-14)Mārayācanakathāvaṇṇanā 316
(DṬ.16.-15)Āyusaṅkhāra-ossajjanavaṇṇanā 317
(DṬ.16.-16)Mahābhūmicālavaṇṇanā 319
(DṬ.16.-17)Aṭṭhaparisavaṇṇanā 321
(DṬ.16.-18)Aṭṭha-abhibhāyatanavaṇṇanā 321
(DṬ.16.-19)Aṭṭhavimokkhavaṇṇanā 323
(DṬ.16.-20)Ānandayācanakathāvaṇṇanā 323
(DṬ.16.-21)Nāgāpalokitavaṇṇanā 324
(DṬ.16.-22)Catumahāpadesavaṇṇanā 325
(DṬ.16.-23)Kammāraputtacundavatthuvaṇṇanā 327
(DṬ.16.-24)Pānīyāharaṇavaṇṇanā 328
(DṬ.16.-25)Pukkusamallaputtavatthuvaṇṇanā 328
(DṬ.16.-26)Yamakasālavaṇṇanā 330
(DṬ.16.-27)Upavāṇattheravaṇṇanā 332
(DṬ.16.-28)Catusaṁvejanīyaṭṭhānavaṇṇanā 333
(DṬ.16.-29)Ānandapucchākathāvaṇṇanā 333
(DṬ.16.-31)Ānanda-acchariyadhammavaṇṇanā 333
(DṬ.16.-32)Mahāsudassanasuttadesanāvaṇṇanā 334
(DṬ.16.-33)Mallānaṁ vandanāvaṇṇanā 334
(DṬ.16.-34)Subhaddaparibbājakavatthuvaṇṇanā 335
(DṬ.16.-35)Tathāgatapacchimavācāvaṇṇanā 336
(D.16.-36)Parinibbutakathāvaṇṇanā 337
(DṬ.16.-37)Buddhasarīrapūjāvaṇṇanā 338
(DṬ.16.-38)Mahākassapattheravatthuvaṇṇanā 338
(DṬ.16.-39)Sarīradhātuvibhajanavaṇṇanā 339
(D.16.-40)Dhātuthūpapūjāvaṇṇanā 340
(DṬ.17.) 4. Mahāsudassanasuttavaṇṇanā 341
(DṬ.17.-1)Kusāvatīrājadhānīvaṇṇanā 341
(DṬ.17.-2)Cakkaratanavaṇṇanā 341
(DṬ.17.-3)Hatthiratanavaṇṇanā 343
(DṬ.17.-4)Assaratanavaṇṇanā 343

(DṬ.17.-5)Maṇiratanavaṇṇanā 344
(DṬ.17.-6)Itthiratanavaṇṇanā 344
(DṬ.17.-7)Gahapatiratanavaṇṇanā 345
(DṬ.17.-8)Pariṇāyakaratanavaṇṇanā 345
(DṬ.17.-9)Catu-iddhisamannāgatavaṇṇanā 345
(DṬ.17.-10)Dhammapāsādapokkharaṇivaṇṇanā 345
(DṬ.17.-11)Jhānasampattivaṇṇanā 346
(DṬ.17.-12)Caturāsītinagarasahassādivaṇṇanā 346
(DṬ.17.-13)Subhaddādevi-upasaṅkamanavaṇṇanā 346
(DṬ.17.-14)Brahmalokūpagamanavaṇṇanā 347
(DṬ.18.) 5. Janavasabhasuttavaṇṇanā 348
(DṬ.18.-1)Nātikiyādibyākaraṇavaṇṇanā 348
(D.18.-2)Ānandaparikathāvaṇṇanā 348
(DṬ.18.-3)Janavasabhayakkhavaṇṇanā 348
(DṬ.18.-4)Devasabhāvaṇṇanā 349
(DṬ.18.-5)Sanaṅkumārakathāvaṇṇanā 349
(DṬ.18.-6)Bhāvita-iddhipādavaṇṇanā 350
(DṬ.18.-7)Tividha-okāsādhigamavaṇṇanā 352
(D.18.-8)Catusatipaṭṭhānavaṇṇanā 354
(DṬ.18.-9)Sattasamādhiparikkhāravaṇṇanā 355
(DṬ.19.) 6. Mahāgovindasuttavaṇṇanā 356
(DṬ.19.-1)Devasabhāvaṇṇanā 356
(DṬ.19.-2)Aṭṭhayathābhuccavaṇṇanā 357
(DṬ.19.-3)Sanaṅkumārakathāvaṇṇanā 360
(DṬ.19.-5)Govindabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā 360
(DṬ.19.-7)Rajjasaṁvibhajanavaṇṇanā 361
(DṬ.19.-8)Kittisadda-abbhuggamanavaṇṇanā 361
(DṬ.19.-9)Brahmunāsākacchāvaṇṇanā 362
(DṬ.19.-10)Reṇurāja-āmantanāvaṇṇanā 363
(DṬ.19.-11)Chakhattiya-āmantanāvaṇṇanā 363
(DṬ.19.-12)Brāhmaṇamahāsālādīnaṁ āmantanāvaṇṇanā 364
(DṬ.19.-14)Mahāgovindapabbajjāvaṇṇanā 364
(DṬ.20.) 7. Mahāsamayasuttavaṇṇanā 364
(DṬ.20.-0)Nidānavaṇṇanā 364
(DṬ.20.-1)Devatāsannipātavaṇṇanā 366
(DṬ.21.) 8. Sakkapañhasuttavaṇṇanā 371
(DṬ.21.-0)Nidānavaṇṇanā 371
(DṬ.21.-1)Pañcasikhagītagāthāvaṇṇanā 373
(DṬ.21.-2)Sakkūpasaṅkamanavaṇṇanā 374
(DṬ.21.-3)Gopakavatthuvaṇṇanā 375
(DṬ.21.-4)Vedanākammaṭṭhānavaṇṇanā 379
(DṬ.21.-4-1)Mahāsivattheravatthuvaṇṇanā 383
(DṬ.21.-5)Pātimokkhasaṁvaravaṇṇanā 385
(DṬ.21.-6)Indriyasaṁvaravaṇṇanā 387
(DṬ.21.-7)Somanassapaṭilābhakathāvaṇṇanā 389
(DṬ.22.) 9. Mahāsatipaṭṭhānasuttavaṇṇanā 390

(DṬ.22.-1)Uddesavārakathāvaṇṇanā 390
(DṬ.22.-2)Kāyānupassanā Ānāpānapabbavaṇṇanā 402
(DṬ.22.-3)Iriyāpathapabbavaṇṇanā 405
(DṬ.22.-4)Catusampajaññapabbavaṇṇanā 407
(DṬ.22.-5)Paṭikkūlamanasikārapabbavaṇṇanā 407
(DṬ.22.-6)Dhātumanasikārapabbavaṇṇanā 407
(DṬ.22.-7)Navasivathikapabbavaṇṇanā 409
(DṬ.22.-8)Vedanānupassanāvaṇṇanā 409
(DṬ.22.-9)Cittānupassanāvaṇṇanā 411
(DṬ.22.-10)Dhammānupassanā Nīvaraṇapabbavaṇṇanā 412
(DṬ.22.-11)Khandhapabbavaṇṇanā 415
(DṬ.22.-12)Āyatanapabbavaṇṇanā 415
(DṬ.22.-13)Bojjhaṅgapabbavaṇṇanā 417
(DṬ.22.-14)Catusaccapabbavaṇṇanā 424
(DṬ.22.-15)Dukkhasaccaniddesavaṇṇanā 425
(DṬ.22.-16)Samudayasaccaniddesavaṇṇanā 427
(DṬ.22.-17)Nirodhasaccaniddesavaṇṇanā 428
(DṬ.22.-18)Maggasaccaniddesavaṇṇanā 428
(DṬ.23.) 10. Pāyāsirājaññasuttavaṇṇanā 433
(DṬ.23.-1)Pāyāsirājaññavatthuvaṇṇanā 433
(DṬ.23.-3)Candimasūriya-upamāvaṇṇanā 433
(DṬ.23.-4)Cora-upamāvaṇṇanā 434
(DṬ.23.-5)Gūthakūpapurisa-upamāvaṇṇanā 434
(DṬ.23.-8)Gabbhinī-upamāvaṇṇanā 434
(DṬ.23.-9)Supinaka-upamāvaṇṇanā 435
(DṬ.23.-10)Santatta-ayoguḷa-upamāvaṇṇanā 435
(DṬ.23.-11)Saṅkhadhama-upamāvaṇṇanā 435
(DṬ.23.-12)Aggikajaṭila-upamāvaṇṇanā 435
(DṬ.23.-14)Dvesatthavāha-upamāvaṇṇanā 436
(DṬ.23.-15)Akkhadhuttaka-upamāvaṇṇanā 436
(DṬ.23.-16)Sāṇabhārika-upamāvaṇṇanā 436
(DṬ.23.-17)Saraṇagamanavaṇṇanā 436
(DṬ.23.-18)Yaññakathāvaṇṇanā 437
(DṬ.23.-19)Uttaramāṇavavatthuvaṇṇanā 437
(DṬ.23.-20)Pāyāsidevaputtavaṇṇanā 438
3-**Pāthikavaggaṭīkā** 439
(pg.3.1~3.292) 439
(DṬ.24.) 1. Pāthikasuttavaṇṇanā 439
(DṬ.24.-1)Sunakkhattavatthuvaṇṇanā 439
(DṬ.24.-2)Korakhattiyavatthuvaṇṇanā 440
(DṬ.24.-3)Acelakaḷāramaṭṭakavatthuvaṇṇanā 442
(DṬ.24.-4)Acelapāthikaputtavatthuvaṇṇanā 442
(DṬ.24.-5)Iddhipāṭihāriyakathāvaṇṇanā 443
(DṬ.24.-6)Aggaññapaññattikathāvaṇṇanā 444
(DṬ.25.) (3-2) Udumbarikasuttavaṇṇanā 445
(DṬ.25.-1)Nigrodhaparibbājakavatthuvaṇṇanā 445

(DṬ.25.-2)Tapojigucchāvādavaṇṇanā 447
(DṬ.25.-3)Upakkilesavaṇṇanā 448
(DṬ.25.-4)Parisuddhapapaṭikappattakathāvaṇṇanā 449
(DṬ.25.-5)Parisuddhatacappattādikathāvaṇṇanā 449
(DṬ.25.-8)Nigrodhassapajjhāyanavaṇṇanā 450
(DṬ.25.-9)Brahmacariyapariyosānādivaṇṇanā 450
(DṬ.26.) (3-3) Cakkavattisuttavaṇṇanā 451
(DṬ.26.-1)Attadīpasaraṇatāvaṇṇanā 451
(DṬ.26.-2)Daḷhanemicakkavattirājakathāvaṇṇanā 453
(DṬ.26.-3)Cakkavatti-ariyavattavaṇṇanā 453
(DṬ.26.-4)Cakkaratanapātubhāvavaṇṇanā 454
(DṬ.26.-5)Dutiyādicakkavattikathāvaṇṇanā 454
(DṬ.26.-6)Āyuvaṇṇādiparihānikathāvaṇṇanā 454
(DṬ.26.-7)Dasavassāyukasamayavaṇṇanā 455
(DṬ.26.-8)Āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā 456
(DṬ.26.-9)Saṅkharāja-uppattivaṇṇanā 456
(DṬ.26.-10)Metteyyabuddhuppādavaṇṇanā 456
(DṬ.26.-11)Bhikkhuno āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā 457
(DṬ.27.) (3-4) Aggaññasuttavaṇṇanā 458
(DṬ.27.-1)Vāseṭṭhabhāradvājavaṇṇanā 458
(DṬ.27.-2)Catuvaṇṇasuddhivaṇṇanā 459
(DṬ.27.-3)Rasapathavipātubhāvavaṇṇanā 461
(DṬ.27.-4)Candimasūriyādipātubhāvavaṇṇanā 462
(DṬ.27.-5)Bhūmipappaṭakapātubhāvādivaṇṇanā 463
(DṬ.27.-8)Itthipurisaliṅgādipātubhāvavaṇṇanā 464
(DṬ.27.-9)Methunadhammasamācāravaṇṇanā 464
(DṬ.27.-10)Sālivibhāgavaṇṇanā 464
(DṬ.27.-11)Mahāsammatarājavaṇṇanā 464
(DṬ.27.-12)Brāhmaṇamaṇḍalādivaṇṇanā 465
(DṬ.27.-15)Duccaritādikathāvaṇṇanā 465
(DṬ.27.-16)Bodhipakkhiyabhāvanāvaṇṇanā 466
(DṬ.28.) 5. Sampasādanīyasuttavaṇṇanā 467
(DṬ.28.-1)Sāriputtasīhanādavaṇṇanā 467
(DṬ.28.-2)Kusaladhammadesanāvaṇṇanā 474
(DṬ.28.-3)Āyatanapaṇṇattidesanāvaṇṇanā 475
(DṬ.28.-4)Gabbhāvakkantidesanāvaṇṇanā 475
(DṬ.28.-5)Ādesanavidhādesanāvaṇṇanā 475
(DṬ.28.-6)Dassanasamāpattidesanāvaṇṇanā 477
(DṬ.28.-7)Puggalapaṇṇattidesanāvaṇṇanā 478
(DṬ.28.-8)Padhānadesanāvaṇṇanā 480
(DṬ.28.-9)Paṭipadādesanāvaṇṇanā 480
(DṬ.28.-10)Bhassasamācārādidesanāvaṇṇanā 480
(DṬ.28.-11)Anusāsanavidhādesanādivaṇṇanā 482
(DṬ.28.-17)Aññathāsatthuguṇadassanādivaṇṇanā 483
(DṬ.28.-18)Anuyogadānappakāravaṇṇanā 484
(DṬ.28.-19)Acchariya-abbhutavaṇṇanā 486

(DṬ.29.) 6. Pāsādikasuttavaṇṇanā 487
(DṬ.29.-1)Niganṭhanāṭaputtakālaṅkiriyavaṇṇanā..... 487
(DṬ.29.-2)Asammāsambuddhappaveditadhammavinayavaṇṇanā 488
(DṬ.29.-3)Sammāsambuddhappaveditadhammavinayādivaṇṇanā..... 488
(DṬ.29.-4)Sukhallikānuyogādivaṇṇanā..... 490
(DṬ.29.-12)Pañhabyākaraṇavaṇṇanā..... 490
(DṬ.29.-13)Abyākataṭṭhānādivaṇṇanā..... 492
(DṬ.29.-15)Pubbantasahagatadiṭṭhinissayavaṇṇanā..... 493
(DṬ.30.) 7. Lakkhaṇasuttavaṇṇanā..... 494
(DṬ.30.-0)Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā..... 494
(DṬ.30.-1)Suppatiṭṭhitapādatālakkhaṇavaṇṇanā..... 494
(DṬ.30.-2)Pādatalacakkalakkhaṇavaṇṇanā..... 498
(DṬ.30.-3~5)Āyatapaṇhitāditilakkhaṇavaṇṇanā..... 499
(DṬ.30.-6)Sattussadatālakkhaṇavaṇṇanā..... 500
(DṬ.30.-7~8)Karacaraṇādilakkhaṇavaṇṇanā..... 500
(DṬ.30.-9~10)Ussaṅkhapādādilakkhaṇavaṇṇanā 501
(DṬ.30.-11)Eṇijaṅghalakkhaṇavaṇṇanā 501
(DṬ.30.-12)Sukhumacchavilakkhaṇavaṇṇanā..... 502
(DṬ.30.-13)Suvaṇṇavaṇṇalakkhaṇavaṇṇanā 504
(DṬ.30.-14)Kosohitavatthaguyhalakkhaṇavaṇṇanā 505
(DṬ.30.-15~16)Parimaṇḍalādilakkhaṇavaṇṇanā 505
(DṬ.30.-17~19)Sīhapubbaddhakāyādilakkhaṇavaṇṇanā..... 506
(DṬ.30.-20)Rasaggasaggitālakkhaṇavaṇṇanā..... 506
(DṬ.30.-21~22)Abhinīlanettādilakkhaṇavaṇṇanā 506
(DṬ.30.-23)Uṇhīsasīsalakkhaṇavaṇṇanā 507
(DṬ.30.-24~25)Ekekalomatādilakkhaṇavaṇṇanā 507
(DṬ.30.-26~27)Cattālīsādilakkhaṇavaṇṇanā 507
(DṬ.30.-28~29)Pahūtajivhādilakkhaṇavaṇṇanā 507
(DṬ.30.-30)Sīhahanulakkhaṇavaṇṇanā..... 508
(DṬ.30.-31~32)Samadantādilakkhaṇavaṇṇanā..... 508
(DṬ.31.) 8. Siṅgālasuttavaṇṇanā..... 510
(DṬ.31.-0)Nidānavaṇṇanā 510
(DṬ.31.-1~2)Chadisādivaṇṇanā..... 510
(DṬ.31.-3)Catuṭhānādivaṇṇanā..... 511
(DṬ.31.-4)Cha-apāyamukhādivaṇṇanā..... 512
(DṬ.31.-5)Surāmerayassa cha-ādīnavādivaṇṇanā 512
(DṬ.31.-9)Pāpamittatāya cha-ādīnavādivaṇṇanā..... 513
(DṬ.31.-11)Mittapatirūpakavaṇṇanā 514
(DṬ.31.-12)Suhadamittavaṇṇanā..... 515
(DṬ.31.-13)Chaddisāpaṭicchādanakaṇḍavaṇṇanā..... 516
(DṬ.32.) 9. Āṭānāṭiyasuttavaṇṇanā 521
(DṬ.32.-1)Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā..... 521
(DṬ.33.) 10. Saṅgītisuttavaṇṇanā 529
(DṬ.33.-1)Ubbhatakanavasandhāgāravaṇṇanā 530
(DṬ.33.-2)Bhinnaniganṭhavatthuvaṇṇanā..... 531
(DṬ.33.-3)Ekakavaṇṇanā..... 531

(DṬ.33.-4)Dukavaṇṇanā 534
(DṬ.33.-5)Tikavaṇṇanā..... 541
(DṬ.33.-6)Catukkavaṇṇanā..... 560
(DṬ.33.-7)Pañcakavaṇṇanā..... 575
(DṬ.33.-8)Chakkavaṇṇanā..... 580
(DṬ.33.-9)Sattakavaṇṇanā 583
(DṬ.33.-10)Aṭṭhakavaṇṇanā 586
(DṬ.33.-11)Navakavaṇṇanā..... 587
(DṬ.33.-12)Dasakavaṇṇanā 588
(DṬ.33.-13)Pañhasamodhānavaṇṇanā 593
(DṬ.34.) 11. Dasuttarasuttavaṇṇanā 593
(DṬ.34.-1)Ekadhammavaṇṇanā..... 594
(DṬ.34.-2)Dvedhammavaṇṇanā 596
(DṬ.34.-3)Tayodhammavaṇṇanā..... 597
(DṬ.34.-4)Catudhammavaṇṇanā..... 597
(DṬ.34.-5)Pañcadhammavaṇṇanā..... 598
(DṬ.34.-6)Chadhammavaṇṇanā..... 599
(DṬ.34.-7)Sattadhammavaṇṇanā 599
(DṬ.34.-8)Aṭṭhadhammavaṇṇanā 599
(DṬ.34.-9)Navadhammavaṇṇanā..... 600
(DṬ.34.-10)Dasadhammavaṇṇanā 601
Nigamanakathāvaṇṇanā 602

Table of Contents (VRI Page No. vs PTS Page No.)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Dīghanikāye

1-Sīlakkhandhavaggaṭīkā

《長部》戒蘊品疏

(DṬ./CS:pg.1.1~1.405)

Gantharambhakathavannana

Saṁvaṇṇanārambhe (DṬ.0./CS:pg.1.1) ratanattayavandanā saṁvaṇṇetabbassa dhammassa pabhavanissayavisuddhipaṭivedanatthaṁ, taṁ pana dhammasaṁvaṇṇanāsu viññūnaṁ bahumānuppādanatthaṁ, taṁ sammadeva tesaṁ uggahadhāraṇādikkamaladdhabbāya sammāpaṭipattiyā sabbahitasukhanipphādanatthaṁ. Atha vā maṅgalabhāvato, sabbakiriyāsu pubbakiccabhāvato, paṇḍitehi sammācaritabhāvato, āyatiṁ paresaṁ diṭṭhānugati-āpajjanato ca saṁvaṇṇanāyaṁ ratanattayapaṇāmakiriyā. Atha vā ratanattayapaṇāmakaraṇaṁ pūjanīyapūjāpuññavisesanibbattanatthaṁ, taṁ attano yathāladdhasampattinimittakassa kammassa balānuppādanatthaṁ, antarā ca tassa asaṅkocanatthaṁ, tadubhayaṁ anantarāyena Aṭṭhakathāya parisamāpanatthaṁ. Idameva ca payojanaṁ ācariyena idhādhippetaṁ. Tathā hi vakkhati -- "iti me pasannamatino …pe… tassānubhāvenā"ti. Vatthuttayapūjā hi niratisayapuññakkhettasambuddhiyā aparimeyyappabhāvo puññātisayoti bahuvidhantarāyepi lokasannivāse antarāyanibandhanasakalasaṁkilesaviddhaṁsanāya pahoti, bhayādi-upaddavañca nivāreti. Yathāha--

"Pūjārahe pūjayato, Buddhe yadi va sāvake"ti-ādi (dha.pa.1.195 apa.1.10.1), tathā--

"Ye bhikkhave Buddhe pasannā, agge te pasannā. Agge kho pana pasannānaṁ aggo vipāko hotī"ti-ādi (a.ni.4.34 itivu.90).

"Buddhoti (DṬ.D.0./CS:pg.1.2) kittayantassa, kāye bhavati yā pīti;
Varameva hi sā pīti, kasiṇenapi Jambudīpassa.
Dhammoti …pe… saṅghoti …pe… dīpassā"ti. (dī.ni.aṭṭha.1.6).

Tathā--

"Yasmiṁ, mahānāma, samaye ariyasāvako tathāgataṁ anussarati, nevassa tasmiṁ samaye rāgapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hoti, na dosa …pe… na mohapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hotī"ti-ādi (a.ni.6.10 11.11),

"Araññe rukkhamūle vā …pe…
Bhayaṁ vā chambhitattaṁ vā,
Lomahaṁso na hessatī"ti. (saṁ.ni.1.249) ca

Tattha yassa vatthuttayassa vandanaṁ kattukāmo, tassa guṇātisayayogasandassanatthaṁ **"karuṇāsītalahadayan"**ti-ādinā gāthattayamāha. Guṇātisayayogena hi vandanārahabhāvo, vandanārahe ca katā vandanā yathādhippetappayojanaṁ sādhetīti. Tattha yassā desanāya saṁvaṇṇanaṁ kattukāmo, sā na vinayadesanā viya karuṇāppadhānā, nāpi abhidhammadesanā viya paññāppadhānā, atha kho karuṇāpaññāppadhānāti tadubhayappadhānameva tāva sammāsambuddhassa thomanaṁ

kātuṁ taṁmūlakattā sesaratanānaṁ “karuṇāsītalahadayan”ti-ādi vuttaṁ.

Tattha kiratīti karuṇā, paradukkhaṁ vikkhipati, apanetīti attho. Atha vā kiṇātīti karuṇā, paradukkhe sati kāruṇikaṁ hiṁsati, vibādhatīti attho, paradukkhe sati sādhūnaṁ kampanaṁ hadayakhedaṁ karotīti vā karuṇā. Atha vā kamiti sukhaṁ, taṁ rundhatīti karuṇā. Esā hi paradukkhāpanayanakāmatālakkhaṇā, attasukhanirapekkhatāya kāruṇikānaṁ sukhaṁ rundhati vibandhatīti. Karuṇāya sītalaṁ karuṇāsītalaṁ, karuṇāsītalaṁ hadayaṁ assāti karuṇāsītalahadayo, taṁ **karuṇāsītalahadayaṁ**. Tattha kiñcāpi paresaṁ hitopasaṁhārasukhādi-aparihānicchanasabhāvatāya, byāpādāratīnaṁ ujuvipaccanīkatāya ca sattasantānagatasantāpavicchedanākārappavattiyā mettāmuditānampi cittasītalabhāvakāraṇatā upalabbhati, tathāpi (DṬ.D.0./CS:pg.1.3) dukkhāpanayanākārappavattiyā parūpatāpāsahanarasā avihiṁsābhūtā karuṇā visesena Bhagavato cittassa cittapassaddhi viya sītībhāvanimittanti vuttaṁ **“karuṇāsītalahadayan”**ti. Karuṇāmukhena vā mettāmuditānampi hadayasītalabhāvakāraṇatā vuttāti daṭṭhabbaṁ.

Atha vā asādhāraṇañāṇavisesanibandhanabhūtā sātisayaṁ niravasesañca sabbaññutaññāṇaṁ viya savisayabyāpitāya mahākaruṇābhāvaṁ upagatā karuṇāva Bhagavato atisayena hadayasītalabhāvahetūti āha **“karuṇāsītalahadayan”**ti. Atha vā satipi mettāmuditānaṁ sātisaye hadayasītībhāvanibandhanatte sakalabuddhaguṇavisesakāraṇatāya tāsampi kāraṇanti karuṇāva Bhagavato hadayasītalabhāvakāraṇaṁ vuttā. Karuṇānidānā hi sabbepi Buddhaguṇā. Karuṇānubhāvanibbāpiyamānasaṁsāradukkhasantāpassa hi Bhagavato paradukkhāpanayanakāmatāya anekānipi asaṅkheyyāni kappānaṁ akilantarūpasseva niravasesabuddhakaradhammasambharaṇaniyatassa samadhigatadhammādhipateyyassa ca sannihitesupi sattasaṅkhārasamupanītahadayūpatāpanimittesu na īsakampi cittasītībhāvassaññathattamahosīti. Etasmiñca atthavikappe tīsupi avatthāsu Bhagavato karuṇā saṅgahitāti daṭṭhabbaṁ.

Pajānātīti paññā, yathāsabhāvaṁ pakārehi paṭivijjhatīti attho. Paññāva ñeyyāvaraṇappahānato pakārehi dhammasabhāvāvajotanaṭṭhena pajjototi paññāpajjoto, savāsanappahānato visesena hataṁ samugghāṭitaṁ vihataṁ, paññāpajjotena vihataṁ paññāpajjotavihataṁ. Muyhanti tena, sayaṁ vā muyhati, mohanamattameva vā tanti moho, avijjā, sveva visayasabhāvapaṭicchādanato andhakārasarikkhatāya tamo viyāti tamo, paññāpajjotavihato mohatamo etassāti paññāpajjotavihatamohatamo, taṁ **paññāpajjotavihatamohatamaṁ** Sabbesampi hi khīṇāsavānaṁ satipi paññāpajjotena avijjāndhakārassa vihatabhāve saddhādhimuttehi viya diṭṭhippattānaṁ sāvakehi, paccekasambuddhehi ca savāsanappahānena sammāsambuddhānaṁ kilesappahānassa viseso vijjatīti sātisayena avijjāppahānena Bhagavantaṁ thomento āha **“paññāpajjotavihatamohataman”**ti.

Atha (DṬ.D.0./CS:pg.1.4) vā antarena paropadesaṁ attano santāne accantaṁ avijjāndhakāravigamassa nibbattitattā, tattha ca sabbaññutāya, balesu ca vasībhāvassa samadhigatattā, parasantatiyañca dhammadesanātisayānubhāvena sammadeva tassa pavattitattā Bhagavāva visesato mohatamavigamena thometabboti āha **“paññāpajjotavihatamohataman”**ti. Imasmiñca atthavikappe **“paññāpajjoto”**ti padena Bhagavato paṭivedhapaññā viya desanāpaññāpi sāmaññaniddesena ekasesanayena vā saṅgahitāti daṭṭhabbaṁ.

Atha vā Bhagavato ñāṇassa ñeyyapariyantikattā sakalañeyyadhammasabhāvābodhanasamatthena anāvaraṇañāṇasaṅkhātena

paññāpajjotena sabbañeyyadhammasabhāvacchādakassa mohandhakārassa vidhamitattā anaññasādhāraṇo Bhagavato mohatamavināsoti katvā vuttaṁ **“paññāpajjotavihatamohataman”**ti. Ettha ca mohatamavidhamanante adhigatattā anāvaraṇañāṇaṁ kāraṇūpacārena sakasantāne mohatamavidhamanaṁ daṭṭhabbaṁ. Abhinīhārasampattiyā savāsanappahānameva hi kilesānaṁ “ñeyyāvaraṇappahānan”ti, parasantāne pana mohatamavidhamanassa kāraṇabhāvato anāvaraṇañāṇaṁ “mohatamavidhamanan”ti vuccatīti.

Kiṁ pana kāraṇaṁ avijjāvigghāto yeveko pahānasampattivasena Bhagavato thomanānimittaṁ gayhati, na pana sātisayaniravasesakilesappahānanti? Tappahānavacaneneva tadekaṭṭhatāya sakalasaṁkilesagaṇasamugghātajotitabhāvato. Na hi so tādiso kileso atthi, yo niravasesa-avijjāppahānena na pahīyatīti. Atha vā vijjā viya sakalakusaladhammasamuppattiyā niravasesākusaladhammanibbattiyā, saṁsārappavattiyā ca avijjā padhānakāraṇanti tabbigghātavacanena sakalasaṁkilesagaṇasamugghāto vuttoyeva hotīti vuttaṁ **“paññāpajjotavihatamohataman”**ti.

Narā ca amarā ca narāmarā, saha narāmarehīti sanarāmaro, sanarāmaro ca so loko cāti sanarāmaraloko, tassa garuti sanarāmaralokagaru, taṁ **sanarāmaralokagaruṁ**. Etena devamanussānaṁ viya tadavasiṭṭhasattānampi yathārahaṁ guṇavisesāvahato Bhagavato upakāritaṁ (DṬ.D.0./CS:pg.1.5) dasseti. Na cettha padhānāpadhānabhāvo codetabbo. Añño hi saddakkamo, añño atthakkamo. Edisesu hi samāsapadesu padhānampi appadhānaṁ viya niddisīyati yathā-- “sarājikāya parisāyā”ti (apa.aṭṭha.1.82). Kāmañcettha sattasaṅkhārabhājanavasena tividho loko, garubhāvassa pana adhippetattā garukaraṇasamatthasseva yujjanato sattalokassavasena attho gahetabbo. So hi lokiyanti ettha puññapāpāni tabbipāko cāti “loko”ti vuccati. Amaraggahaṇena cettha upapattidevā adhippetā.

Atha vā samūhattho loka-saddo samudāyavasena lokīyati paññāpīyatīti. Saha narehīti sanarā, sanarā ca te amarā ceti sanarāmarā, tesaṁ lokoti sanarāmaralokoti purimanayeneva yojetabbaṁ. Amara-saddena cettha visuddhidevāpi saṅgayhanti. Te hi maraṇābhāvato paramatthato amarā. Narāmarānaṁyeva ca gahaṇaṁ ukkaṭṭhaniddesavasena, yathā-- “Satthā devamanussānan”ti (dī.ni.1.157). Tathā hi sabbānatthapariharaṇapubbaṅgamāya niravasesahitasukhavidhānatapparāya niratisayāya payogasampattiyā sadevamanussāya pajāya accantupakāritāya, aparimitanirupamappabhāvaguṇavisesasamaṅgitāya ca sabbasattuttamo Bhagavā aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṁ sattānaṁ uttamaṁ gāravaṭṭhānaṁ, tena vuttaṁ-- **“sanarāmaralokagarun”**ti.

Sobhanaṁ gataṁ gamanaṁ etassāti **Sugato**. Bhagavato hi veneyyajanupasaṅkamanaṁ ekantena tesaṁ hitasukhanipphādanato sobhanaṁ, tathā lakkhaṇānubyañjana (dī.ni.2.33 3.198-200 ma.ni.2.385 386) paṭimaṇḍitarūpakāyatāyadutavilambita-khalitānukaḍḍhananippīḷanukkuṭikakuṭilākulatādidosarahitaṁ vilāsitarājahaṁsavasabhavāraṇamigarājagamanaṁ kāyagamanaṁ ñāṇagamanañca vipulanimmalakaruṇāsativīriyādiguṇavisesasahitamabhinīhārato yāva mahābodhi anavajjatāya sobhanamevāti.

Atha vā sayambhuñāṇena sakalampi lokaṁ pariññābhisamayavasena parijānanto ñāṇena sammā gato avagatoti **Sugato**. Tathā lokasamudayaṁ (DṬ.D.0./CS:pg.1.6) pahānābhisamayavasena pajahanto anuppattidhammataṁ āpādento sammā gato atītoti **Sugato**. Lokanirodhaṁ nibbānaṁ sacchikiriyābhisamayavasena sammā gato adhigatoti

Sugato. Lokanirodhagāminipaṭipadaṁ bhāvanābhisamayavasena sammā gato paṭipannoti **Sugato**. Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti, na pacceti, na paccāgacchatīti **Sugato**ti-ādinā nayena ayamattho vibhāvetabbo Atha vā sundaraṁ ṭhānaṁ sammāsambodhiṁ nibbānameva vā gato adhigatoti **Sugato**. Yasmā vā bhūtaṁ tacchaṁ atthasañhitaṁ vineyyānaṁ yathārahaṁ kālayuttameva ca dhammaṁ bhāsati, tasmā sammā gadatīti **Sugato,** da-kārassa ta-kāraṁ katvā. Iti sobhanagamanatādīhi Sugato, taṁ **Sugataṁ**.

Puññapāpakammehi upapajjanavasena gantabbato gatiyo, upapattibhavavisesā. Tā pana nirayādivasena pañcavidhā, tāhi sakalassāpi bhavagāmikammassa ariyamaggādhigamena avipākārahabhāvakaraṇena nivattitattā Bhagavā pañcahipi gatīhi suṭṭhu mutto visaṁyuttoti āha-- **"gativimuttan"**ti. Etena Bhagavato katthacipi gatiyā apariyāpannataṁ dasseti, yato Bhagavā "devātidevo"ti vuccati, tenevāha--

"Yena devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo;
Yakkhattaṁ yena gaccheyyaṁ, manussattañca abbaje.
Te mayhaṁ āsavā khīṇā, viddhastā vinaḷīkatā"ti. (a.ni.4.36).

Taṁtaṁgatisaṁvattanakānañhi kammakilesānaṁ aggamaggena bodhimūleyeva suppahīnattā natthi Bhagavato gatipariyāpannatāti accantameva Bhagavā sabbabhavayonigativiññāṇaṭṭhitisattāvāsasattanikāyehi suparimutto, taṁ **gativimuttaṁ**. **Vande**ti namāmi, thomemīti vā attho.

Atha vā **gativimuttan**ti anupādisesanibbānadhātuppattiyā Bhagavantaṁ thometi. Ettha hi dvīhākārehi Bhagavato thomanā veditabbā -- attahitasampattito, parahitapaṭipattito ca. Tesu attahitasampatti anāvaraṇañāṇādhigamato, savāsanānaṁ sabbesaṁ kilesānaṁ accantappahānato, anupādisesanibbānappattito ca veditabbā. Parahitapaṭipatti lābhasakkārādinirapekkhacittassa (DṬ.D.0./CS:pg.1.7) sabbadukkhaniyyānikadhammadesanāto, viruddhesupi niccaṁ hitajjhāsayato, ñāṇaparipākakālāgamanato ca. Sā panettha āsayato payogato ca duvidhā parahitapaṭipatti, tividhā ca attahitasampatti pakāsitā hoti. Kathaṁ? "Karuṇāsītalahadayan"ti etena āsayato parahitapaṭipatti, sammā gadanatthena Sugata-saddena payogato parahitapaṭipatti, "paññāpajjotavihatamohatamaṁ gativimuttan"ti etehi catusaccapaṭivedhatthena ca Sugata-saddena tividhāpi attahitasampatti, avasiṭṭhena, "paññāpajjotavihatamohataman"ti etena ca sabbāpi attahitasampattiparahitapaṭipatti pakāsitā hotīti.

Atha vā tīhākārehi Bhagavato thomanā veditabbā-- hetuto, phalato, upakārato ca. Tattha **hetu** mahākaruṇā, sā paṭhamapadena nidassitā. **Phalaṁ** catubbidhaṁ-- ñāṇasampadā, pahānasampadā, ānubhāvasampadā, rūpakāyasampadā cāti. Tāsu ñāṇappahānasampadā dutiyapadena saccappaṭivedhatthena ca Sugata-saddena pakāsitā honti. Ānubhāvasampadā tatiyapadena, rūpakāyasampadā yathāvuttakāyagamanasobhanatthena Sugata-saddena, lakkhaṇānubyañjanapāripūriyā (dī.ni.2.33 3.198-200 ma.ni.2.385-386) vinā tadabhāvato. **Upakāro** antaraṁ abāhiraṁ karitvā tividhayānamukhena vimuttidhammadesanā, so sammā gadanatthena Sugata-saddena pakāsito hotīti veditabbaṁ.

Tattha "karuṇāsītalahadayan"ti etena sammāsambodhiyā mūlaṁ dasseti. Mahākaruṇāsañcoditamānaso hi Bhagavā saṁsārapaṅkato sattānaṁ samuddharaṇatthaṁ katābhinīhāro anupubbena pāramiyo pūretvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ adhigatoti karuṇā sammāsambodhiyā mūlaṁ. "Paññāpajjotavihatamohataman"ti etena sammāsambodhiṁ dasseti. Anāvaraṇañāṇapadaṭṭhānañhi maggañāṇaṁ, maggañāṇapadaṭṭhānañca anāvaraṇañāṇaṁ "sammāsambodhī"ti vuccatīti. Sammā

gadanatthena Sugata-saddena sammāsambodhiyā paṭipattiṁ dasseti, līnuddhaccapatiṭṭhānāyūhanakāmasukhallikattakilamathānuyoga-sassatucchedābhinivesādi-antadvayarahitāya karuṇāpaññāpariggahitāya (DṬ.D.0./CS:pg.1.8) majjhimāya paṭipattiyā pakāsanato Sugata-saddassa. Itarehi sammāsambodhiyā padhānāppadhānabhedaṁ payojanaṁ dasseti. Saṁsāramahoghato sattasantāraṇañcettha padhānaṁ payojanaṁ, tadaññamappadhānaṁ. Tesu padhānena parahitappaṭipattiṁ dasseti, itarena attahitasampattiṁ, tadubhayena attahitāya paṭipannādīsu (pu.pa.24 173) catūsu puggalesu Bhagavato catutthapuggalabhāvaṁ dasseti. Tena ca anuttaradakkhiṇeyyabhāvaṁ uttamavandanīyabhāvaṁ, attano ca vandanakiriyāya khettaṅgatabhāvaṁ dasseti.

Ettha ca karuṇāggahaṇena lokiyesu mahaggatabhāvappattāsādhāraṇaguṇadīpanato Bhagavato sabbalokiyaguṇasampatti dassitā hoti, paññāggahaṇena sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānamaggañāṇadīpanato sabbalokuttaraguṇasampatti. Tadubhayaggahaṇasiddho hi attho “sanarāmaralokagarun”ti-ādinā vipañcīyatīti. Karuṇāggahaṇena ca upagamanaṁ nirupakkilesaṁ dasseti, paññāggahaṇena apagamanaṁ. Tathā karuṇāggahaṇena lokasamaññānurūpaṁ Bhagavato pavattiṁ dasseti, lokavohāravisayattā karuṇāya, paññāggahaṇena samaññāyānavidhāvanaṁ. Sabhāvānavabodhena hi dhammānaṁ samaññaṁ atidhāvitvā sattādiparāmasanaṁ hotīti. Tathā karuṇāggahaṇena mahākaruṇāsamāpattivihāraṁ dasseti, paññāggahaṇena tīsu kālesu appaṭihataññāṇaṁ, catusaccañāṇaṁ, catuppaṭisambhidāñāṇaṁ, catuvessārajjañāṇaṁ. Karuṇāggahaṇena mahākaruṇāsamāpattiñāṇassa gahitattā sesāsādhāraṇañāṇāni, cha abhiññā, aṭṭhasu parisāsu (ma.ni.1.151) akampanañāṇāni, dasa balāni, cuddasa Buddhañāṇāni, soḷasa ñāṇacariyā, aṭṭhārasa Buddhadhammā, (dī.ni.aṭṭha.3.305 vibha.mūla. ṭī. ganthārambhavaṇṇanāya) catucattārīsa ñāṇavatthūni, (saṁ.ni.2.34) sattasattati ñāṇavatthūnīti (saṁ.ni.2.34) evamādīnaṁ anekesaṁ paññāppabhedānaṁ vasena ñāṇacāraṁ dasseti.

Tathā karuṇāggahaṇena caraṇasampattiṁ, paññāggahaṇena vijjāsampattiṁ. Karuṇāggahaṇena sattādhipatitā, paññāggahaṇena dhammādhipatitā. Karuṇāggahaṇena lokanāthabhāvo, paññāggahaṇena attanāthabhāvo. Tathā karuṇāggahaṇena pubbakāribhāvo, paññāggahaṇena kataññutā (DṬ.D.0./CS:pg.1.9) Tathā karuṇāggahaṇena aparantapatā, paññāggahaṇena anattantapatā. Karuṇāggahaṇena vā Buddhakaradhammasiddhi, paññāggahaṇena Buddhabhāvasiddhi. Tathā karuṇāggahaṇena paresaṁ tāraṇaṁ, paññāggahaṇena sayaṁ tāraṇaṁ. Tathā karuṇāggahaṇena sabbasattesu anuggahacittatā, paññāggahaṇena sabbadhammesu virattacittatā dassitā hoti. Sabbesañca Buddhaguṇānaṁ karuṇā ādi, tannidānabhāvato. Paññā pariyosānaṁ, tato uttarikaraṇīyābhāvato. Iti ādipariyosānadassanena sabbe Buddhaguṇā dassitā honti. Tathā karuṇāggahaṇena sīlakkhandhapubbaṅgamo samādhikkhandho dassito hoti. Karuṇānidānañhi sīlaṁ, tato pāṇātipātādiviratippavattito, sā ca jhānattayasampayoginīti. Paññāvacanena paññākkhandho. Sīlañca sabbabuddhaguṇānamādi, samādhi majjhe, paññā pariyosānanti. Evampi ādimajjhapariyosānakalyāṇā sabbe Buddhaguṇā dassitā honti, nayato dassitattā. Eso eva hi niravasesato Buddhaguṇānaṁ dassanupāyo, yadidaṁ nayaggāhaṇaṁ. Aññathā ko nāma samattho Bhagavato guṇe anupadaṁ niravasesato dassetuṁ. Tenevāha--

“Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṁ,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,

Vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā”ti. (dī.ni.aṭṭha.1.304 dī.ni.aṭṭha.3.141 ma.ni.aṭṭha.3.425 udā. aṭṭha. 53 bu. vaṁ. aṭṭha.4.4 cariyā. aṭṭha. nidānakathāyaṁ, pakiṇṇakakathāyaṁ; apa. aṭṭha.2.6.20).

Teneva ca āyasmatā Sāriputtattherenāpi Buddhaguṇaparicchedanaṁ pati anuyuttena “no hetaṁ bhante”ti (dī.ni.2.145) paṭikkhipitvā, “api ca me bhante dhammanvayo vidito”ti (dī.ni.2.146) vuttaṁ.

Evaṁ saṅkhepena sakalasabbaññuguṇehi Bhagavantaṁ abhitthavitvā idāni saddhammaṁ thometuṁ **“Buddhopī”**ti-ādimāha. Tattha **Buddho**ti kattuniddeso. **Buddhabhāvan**ti kammaniddeso. **Bhāvetvā, sacchikatvā**ti ca pubbakālakiriyāniddeso. **Yan**ti aniyamato kammaniddeso. **Upagato**ti aparakālakiriyāniddeso. **Vande**ti kiriyāniddeso, **tan**ti (DṬ.D.0./CS:pg.1.10) niyamanaṁ. **Dhamman**ti vandanakiriyāya kammaniddeso. **Gatamalaṁ, anuttaran**ti ca tabbisesanaṁ.

Tattha Buddha-saddassa tāva “bujjhitā saccānīti Buddho, bodhetā pajāyāti Buddho”ti-ādinā (mahāni. 192 cūḷani. 95-97 paṭi.ma.1.162) niddesanayena attho veditabbo. Atha vā savāsanāya aññāṇaniddāya accantavigamato, buddhiyā vā vikasitabhāvato Buddhavāti **Buddho,** jāgaraṇavikasanatthavasena. Atha vā kassacipi ñeyyadhammassa anavabuddhassa abhāvena ñeyyavisesassa kammabhāvena aggahaṇato kammavacanicchāya abhāvena avagamanatthavaseneva kattuniddeso labbhatīti Buddhavāti Buddho, yathā “dikkhito na dadātī”ti, atthato pana pāramitāparibhāvito sayambhūñāṇena saha vāsanāya vihataviddhastaniravasesakileso mahākaruṇāsabbaññutaññāṇādi-aparimeyya guṇagaṇādhāro khandhasantāno Buddho. Yathāha--

“Buddhoti yo so Bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṁ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṁ patto, balesu ca vasībhāvan”ti (mahāni. 192 cūḷani. 95-97 paṭi.ma.1.162).

Api-saddo sambhāvane, tena “evaṁ guṇavisesayutto sopi nāma Bhagavā”ti vakkhamānaguṇe dhamme sambhāvanaṁ dīpeti. **Buddhabhāvan**ti sammāsambodhiṁ. **Bhāvetvā**ti uppādetvā, vaḍḍhetvā ca. **Sacchikatvā**ti paccakkhaṁ katvā. **Upagato**ti patto, adhigatoti attho, etassa “Buddhabhāvan”ti etena sambandho. **Gatamalan**ti vigatamalaṁ, niddosanti attho. **Vande**ti paṇamāmi, thomemi vā. **Anuttaran**ti uttararahitaṁ, lokuttaranti attho. **Dhamman**ti yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne apāyato ca, saṁsārato ca apatamāne katvā dhārayatīti dhammo.

Ayañhettha saṅkhepattho-- evaṁ vividhaguṇasamannāgato Buddhopi Bhagavā yaṁ ariyasaṅkhātaṁ dhammaṁ bhāvetvā, phalanibbānasaṅkhātaṁ pana sacchikatvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ adhigato, tametaṁ Buddhānampi Buddhabhāvahetubhūtaṁ sabbadosamalarahitaṁ attano uttaritarābhāvena anuttaraṁ paṭivedhasaddhammaṁ namāmīti. Pariyattisaddhammassāpi tappakāsanattā idha saṅgaho daṭṭhabbo. Atha (DṬ.D.0./CS:pg.1.11) vā “abhidhammanayasamuddaṁ bhāvetvā adhigacchi, tīṇi piṭakāni sammasī”ti ca Aṭṭhakathāyaṁ vuttattā pariyattidhammassāpi sacchikiriyāsammasanapariyāyo labbhatīti sopi idha vutto yevāti daṭṭhabbo. Tathā “yaṁ dhammaṁ bhāvetvā, sacchikatvā”ti ca vuttattā Buddhakaradhammabhūtāhi pāramitāhi saha pubbabhāge adhisīlasikkhādayopi idha dhamma-saddena saṅgahitāti veditabbā. Tāpi hi vigatapaṭipakkhatāya vigatamalā, anaññasādhāraṇatāya anuttarā cāti. Tathā hi sattānaṁ sakalavaṭṭadukkhanissaraṇāya katamahābhinīhāro mahākaruṇādhivāsapesalajjhāsayo paññāvisesapariyodātanimmalānaṁ dānadamasaññamādīnaṁ uttamadhammānaṁ satasahassādhikāni kappānaṁ cattāri asaṅkheyyāni sakkaccaṁ nirantaraṁ niravasesaṁ

bhāvanāpaccakkhakaraṇehi kammādīsu adhigatavasībhāvo, acchariyācinteyyamahānubhāvo, adhisīla-adhicittānaṁ paramukkaṁsapāramippatto Bhagavā paccayākāre catuvīsatikoṭisatasahassamukhena mahāvajirañāṇaṁ pesetvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddhoti.

Ettha ca "bhāvetvā"ti etena vijjāsampadāya dhammaṁ thometi, 'sacchikatvā'ti etena vimuttisampadāya. Tathā paṭhamena jhānasampadāya, dutiyena vimokkhasampadāya. Paṭhamena vā samādhisampadāya, dutiyena samāpattisampadāya. Atha vā paṭhamena khayañāṇabhāvena, dutiyena anuppādañāṇabhāvena. Purimena vā vijjūpamatāya, dutiyena vajirūpamatāya. Purimena vā virāgasampattiyā, dutiyena nirodhasampattiyā. Tathā paṭhamena niyyānabhāvena, dutiyena nissaraṇabhāvena. Paṭhamena vā hetubhāvena, dutiyena asaṅkhatabhāvena. Paṭhamena vā dassanabhāvena, dutiyena vivekabhāvena. Paṭhamena vā adhipatibhāvena, dutiyena amatabhāvena dhammaṁ thometi. Atha vā "yaṁ dhammaṁ bhāvetvā Buddhabhāvaṁ upagato"ti etena svākkhātatāya dhammaṁ thometi, "sacchikatvā"ti etena sandiṭṭhikatāya. Tathā purimena akālikatāya, pacchimena ehipassikatāya. Purimena vā opaneyyikatāya, pacchimena paccattaṁ veditabbatāya dhammaṁ thometi.

"Gatamalan"ti iminā saṁkilesābhāvadīpanena dhammassa parisuddhataṁ dasseti, "anuttaran"ti etena aññassa visiṭṭhassa abhāvadīpanena vipulaparipuṇṇataṁ. Paṭhamena vā pahānasampadaṁ dhammassa dasseti, dutiyena pabhāvasampadaṁ. Bhāvetabbatāya vā dhammassa gatamalabhāvo yojetabbo (DṬ.D.0./CS:pg.1.12) Bhāvanāguṇena hi so dosānaṁ samugghātako hotīti. Sacchikātabbabhāvena anuttarabhāvo yojetabbo. Sacchikiriyānibbattito hi taduttarikaraṇīyābhāvato anaññasādhāraṇatāya anuttaroti. Tathā "bhāvetvā"ti etena saha pubbabhāgasīlādīhi sekkhā sīlasamādhipaññākkhandhā dassitā honti, "sacchikatvā"ti etena saha asaṅkhatāya dhātuyā asekkhā sīlasamādhipaññākkhandhā dassitā hontīti.

Evaṁ saṅkhepeneva sabbadhammaguṇehi saddhammaṁ abhitthavitvā, idāni ariyasaṅghaṁ thometuṁ **"Sugatassā"**ti-ādimāha. Tattha **Sugatassā**ti sambandhaniddeso, tassa "puttānan"ti etena sambandho. **Orasānan**ti puttavisesanaṁ. **Mārasenamathanānan**ti orasaputtabhāve kāraṇaniddeso, tena kilesappahānameva Bhagavato orasaputtabhāvakāraṇaṁ anujānātīti dasseti. **Aṭṭhannan**ti gaṇanaparicchedaniddeso, tena ca satipi tesaṁ sattavisesabhāvena anekasatasahassasaṅkhyabhāve imaṁ gaṇanaparicchedaṁ nātivattantīti dasseti, maggaṭṭhaphalaṭṭhabhāvānativattanato. **Samūhan**ti samudāyaniddeso. **Ariyasaṅghan**ti guṇavisiṭṭhasaṅghātabhāvaniddeso, tena asatipi ariyapuggalānaṁ kāyasāmaggiyaṁ ariyasaṅghabhāvaṁ dasseti, diṭṭhisīlasāmaññena saṁhatabhāvato. Tattha urasi bhavā jātā, saṁvaddhā ca orasā. Yathā hi sattānaṁ orasaputtā attajātatāya pitusantakassa dāyajjassa visesena bhāgino honti, evametepi ariyapuggalā sammāsambuddhassa savanante ariyāya jātiyā jātatāya Bhagavato santakassa vimuttisukhassa, ariyadhammaratanassa ca ekantabhāginoti orasā viya **orasā**. Atha vā Bhagavato dhammadesanānubhāvena ariyabhūmiṁ okkamamānā, okkantā ca ariyasāvakā Bhagavato urovāyāmajanitābhijātatāya nippariyāyena "orasaputtā"ti vattabbataṁ arahanti. Sāvakehi pavattiyamānāpi hi dhammadesanā Bhagavato "dhammadesanā" icceva vuccati, taṁmūlakattā, lakkhaṇādivisesābhāvato ca.

Yadipi ariyasāvakānaṁ ariyamaggādhigamasamaye Bhagavato viya tadantarāyakaraṇatthaṁ devaputtāmāro māravāhinī vā na ekantena apasādeti, tehi pana apasādetabbatāya kāraṇe vimathite tepi vimathitā (DṬ.D.0./CS:pg.1.13) eva nāma hontīti

āha-- **“mārasenamathanānan”**ti. Imasmiṁ panatthe ‘māramārasenamathanānan’ti vattabbe “mārasenamathanānan”ti ekadesasarūpekaseso katoti daṭṭhabbaṁ. Atha vā khandhābhisaṅkhāramārānaṁ viya devaputtamārassāpi guṇamāraṇe sahāyabhāvūpagamanato kilesabalakāyo “senā”ti vuccati. Yathāha -- “kāmā te paṭhamā senā”ti-ādi (su.ni.438 mahāni. 28 68 cūḷani. 47). Sā ca tehi diyaḍḍhasahassabhedā, anantabhedā vā kilesavāhinī satidhammavicayavīriyasamathādiguṇapaharaṇehi odhiso vimathitā, vihatā, viddhastā cāti **mārasenamathanā,** ariyasāvakā. Etena tesaṁ Bhagavato anujātaputtataṁ dasseti.

Ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye ca iriyanato ariyā, niruttinayena. Atha vā sadevakena lokena “saraṇan”ti araṇīyato upagantabbato, upagatānañca tadatthasiddhito ariyā, ariyānaṁ saṅghoti ariyasaṅgho, ariyo ca so, saṅgho cāti vā ariyasaṅgho, taṁ **ariyasaṅghaṁ**. Bhagavato aparabhāge Buddhadhammaratanānampi samadhigamo saṅgharatanādhīnoti assa ariyasaṅghassa bahūpakārataṁ dassetuṁ idheva **“sirasā vande”**ti vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Ettha ca “Sugatassa orasānaṁ puttānan”ti etena ariyasaṅghassa pabhavasampadaṁ dasseti, “mārasenamathanānan”ti etena pahānasampadaṁ, sakalasaṁkilesappahānadīpanato. “Aṭṭhannampi samūhan”ti etena ñāṇasampadaṁ, maggaṭṭhaphalaṭṭhabhāvadīpanato. “Ariyasaṅghan”ti etena pabhavasampadaṁ dasseti, sabbasaṅghānaṁ aggabhāvadīpanato. Atha vā “Sugatassa orasānaṁ puttānan”ti ariyasaṅghassa visuddhanissayabhāvadīpanaṁ, “mārasenamathanānan”ti sammā-ujuñāyasāmīcippaṭipannabhāvadīpanaṁ, “aṭṭhannampi samūhan”ti āhuneyyādibhāvadīpanaṁ, “ariyasaṅghan”ti anuttarapuññakkhettabhāvadīpanaṁ. Tathā “Sugatassa orasānaṁ puttānan”ti etena ariyasaṅghassa lokuttarasaraṇagamanasabbhāvaṁ dīpeti. Lokuttarasaraṇagamanena hi te Bhagavato orasaputtā jātā. “Mārasenamathanānan”ti etena abhinīhārasampadāsiddhaṁ pubbabhāge sammāpaṭipattiṁ dasseti. Katābhinīhārā hi sammā paṭipannā māraṁ, māraparisaṁ vā abhivijinanti. “Aṭṭhannampi samūhan”ti etena (DṬ.D.0./CS:pg.1.14) viddhastavipakkhe sekkhāsekkhadhamme dasseti, puggalādhiṭṭhānena maggaphaladhammānaṁ pakāsitattā. “Ariyasaṅghan”ti aggadakkhiṇeyyabhāvaṁ dasseti. Saraṇagamanañca sāvakānaṁ sabbaguṇānamādi, sapubbabhāgappaṭipadā sekkhā sīlakkhandhādayo majjhe, asekkhā sīlakkhandhādayo pariyosānanti ādimajjhapariyosānakalyāṇā saṅkhepato sabbe ariyasaṅghaguṇā pakāsitā honti.

Evaṁ gāthāttayena saṅkhepato sakalaguṇasaṅkittanamukhena ratanattayassa paṇāmaṁ katvā, idāni taṁ nipaccakāraṁ yathādhippete payojane pariṇāmento **“iti me”**ti-ādimāha. Tattha ratijananaṭṭhena **ratanaṁ,** Buddhadhammasaṅghā. Tesañhi “itipi so Bhagavā”ti-ādinā yathābhūtaguṇe āvajjantassa amatādhigamahetubhūtaṁ anappakaṁ pītipāmojjaṁ uppajjati. Yathāha--

“Yasmiṁ, mahānāma, samaye ariyasāvako tathāgataṁ anussarati, nevassa tasmiṁ samaye rāgapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hoti, na dosapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hoti, na mohapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hoti, ujugatamevassa tasmiṁ samaye cittaṁ hoti tathāgataṁ ārabbha. Ujugatacitto kho pana, mahānāma, ariyasāvako labhati atthavedaṁ, labhati dhammavedaṁ, labhati dhammūpasaṁhitaṁ pāmojjaṁ, pamuditassa pīti jāyatī”ti-ādi (a.ni.6.10 a.ni.11.11).

Cittīkatādibhāvo vā ratanaṭṭho. Vuttañhetaṁ--

“Cittīkataṁ mahagghañca, atulaṁ dullabhadassanaṁ;

Anomasattaparibhogaṁ, ratanaṁ tena vuccatī”ti. (khu.pa.aṭṭha.6.3 dī.ni.aṭṭha.2.33

su.ni.aṭṭha.1.226 mahāni. aṭṭha. 50).

Cittīkatabhāvādayo ca anaññasādhāraṇā Buddhādīsu eva labbhantīti. Vandanāva **vandanāmayaṁ,** yathā "dānamayaṁ, sīlamayan"ti (dī.ni.3.305 itivu.60 netti.34). Vandanā cettha kāyavācācittehi tiṇṇaṁ ratanānaṁ guṇaninnatā, thomanā vā. Pujjabhavaphalanibbattanato **puññaṁ,** attano santānaṁ puṇātīti vā. **Suvihatantarāyo**ti suṭṭhu vihatantarāyo, etena attano pasādasampattiyā, rattanattayassa (DṬ.D.0./CS:pg.1.15) ca khettabhāvasampattiyā taṁ puññaṁ atthappakāsanassa upaghātaka-upaddavānaṁ vihanane samatthanti dasseti. **Hutvā**ti pubbakālakiriyā, tassa "atthaṁ pakāsayissāmī"ti etena sambandho. **Tassā**ti yaṁ ratanattayavandanāmayaṁ puññaṁ, tassa. **Ānubhāvenā**ti balena.

Evaṁ ratanattayassa nipaccakārakaraṇe payojanaṁ dassetvā, idāni yassā dhammadesanāya atthaṁ saṁvaṇṇetukāmo, tassā tāva guṇābhitthavanavasena upaññāpanatthaṁ **"Dīghassā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **Dīghasuttaṅkitassā**ti Dīghappamāṇasuttalakkhitassa, etena "dīgho"ti ayaṁ imassa āgamassa atthānugatā samaññāti dasseti. Nanu ca suttāniyeva āgamo, kassa pana suttehi aṅkananti? Saccametaṁ paramatthato, suttāni pana upādāyapaññatto āgamo. Yathā hi atthabyañjanasamudāye "suttan"ti vohāro, evaṁ suttasamudāye "āgamo"ti vohāro. Paṭiccasamuppādādinipuṇatthasabbhāvato **nipuṇassa**. Āgamissanti ettha, etena, etasmā vā attatthaparatthādayoti āgamo, āgamo ca so varo cāti **āgamavaro,** āgamasammatehi vā varoti **āgamavaro,** tassa. Buddhānaṁ anubuddhā **Buddhānubuddhā,** buddhānaṁ saccapaṭivedhaṁ anugamma paṭividdhasaccā aggasāvakādayo ariyā. Tehi atthasaṁvaṇṇanāvasena, guṇasaṁvaṇṇanāvasena ca saṁvaṇṇitassa. Atha vā buddhā ca anubuddhā ca **Buddhānubuddhā**ti yojetabbaṁ. Sammāsambuddheneva hi tiṇṇampi piṭakānaṁ atthavaṇṇanākkamo bhāsito, yā "pakiṇṇakadesanā"ti vuccati, tato saṅgāyanādivasena sāvakehīti ācariyā vadanti.

Saddhāvahaguṇassāti Buddhādīsu pasādāvahasampattikassa. Ayañhi āgamo Brahmajālādīsu (dī.ni.1.5-7 26-28) sīladiṭṭhādīnaṁ anavasesaniddesādivasena, Mahāpadānādīsu (dī.ni.2.3-5) purimabuddhānampi guṇaniddesādivasena, Pāthikasuttādīsu (dī.ni.3.34) titthiye nimadditvā appaṭivattiyasīhanāda nadanādivasena, Anuttariyasuttādīsu (a.ni.6.8) ca visesato Buddhaguṇavibhāvanena ratanattaye sātisayappasādaṁ āvahati. Saṁvaṇṇanāsu cāyaṁ ācariyassa pakati, yā taṁtaṁsaṁvaṇṇanāsu ādito tassa tassa saṁvaṇṇetabbassa dhammassa visesaguṇakittanena thomanā. Tathā hi **Papañcasūdanīsāratthappakāsinīmanorathapūraṇīsu aṭṭhasālinī**ādīsu ca yathākkamaṁ "paravādamathanassa ñāṇappabhedajananassa (DṬ.D.0./CS:pg.1.16) dhammakathikapuṅgavānaṁ vicittappaṭibhānajananassa tassa gambhīrañāṇehi ogāḷhassa abhiṇhaso nānānayavicittassa abhidhammassā"ti-ādinā thomanā katā.

Attho kathīyati etāyāti Aṭṭhakathā, sā eva **Aṭṭhakathā,** ttha-kārassa **ṭṭha**-kāraṁ katvā, yathā "dukkhassa pīḷanaṭṭho"ti (paṭi.ma.2.8). **Ādito** ti-ādimhi paṭhamasaṅgītiyaṁ. Chaḷabhiññatāya paramena cittavasībhāvena samannāgatattā, jhānādīsu pañcavidhavasitāsabbhāvato **ca vasino,** therā Mahākassapādayo. Tesaṁ **satehi pañcahi**. **Yā**ti yā Aṭṭhakathā. **Saṅgītā**ti atthaṁ pakāsetuṁ yuttaṭṭhāne "ayaṁ etassa attho, ayaṁ etassa attho"ti saṅgahetvā vuttā. **Anusaṅgītā** ca Yasattherādīhi **pacchāpi** dutiyatatiyasaṅgītīsu, iminā attano saṁvaṇṇanāya āgamanasuddhiṁ dasseti.

Sīhassa lānato gahaṇato **sīhaḷo,** sīhakumāro. Taṁvaṁsajātatāya tambapaṇṇidīpe khattiyānaṁ, tesaṁ nivāsatāya tambapaṇṇidīpassa ca sīhaḷabhāvo veditabbo. **Ābhatā**ti

Jambudīpato ānītā. **Athā**ti pacchā. Aparabhāge hi asaṅkaratthaṁ sīhaḷabhāsāya Aṭṭhakathā ṭhapitāti. Tenassa Mūlaṭṭhakathā sabbasādhāraṇā na hotīti idaṁ atthappakāsanaṁ ekantena karaṇīyanti dasseti. Tenevāha-- **"dīpavāsīnamatthāyā"**ti. Tattha **dīpavāsīnan**ti Jambudīpavāsīnaṁ. **Dīpavāsīnan**ti vā sīhaḷadīpavāsīnaṁ atthāya sīhaḷabhāsāya ṭhapitāti yojanā.

Apanetvānāti kañcukasadisaṁ sīhaḷabhāsaṁ apanetvā. **Tato**ti Aṭṭhakathāto. **Ahan**ti attānaṁ niddisati. **Manoramaṁ bhāsan**ti Māgadhabhāsaṁ. Sā hi sabhāvaniruttibhūtā paṇḍitānaṁ manaṁ ramayatīti. Tenevāha-- **"tantinayānucchavikan"**ti, pāḷigatiyā anulomikaṁ pāḷibhāsāyānuvidhāyininti attho. **Vigatadosan**ti asabhāvaniruttibhāsantararahitaṁ.

Samayaṁ avilomentoti siddhantaṁ avirodhento, etena atthadosābhāvamāha. Aviruddhattā eva hi theravādāpi idha pakāsiyissanti. **Theravaṁsapadīpānan**ti thirehi sīlakkhandhādīhi samannāgatattā therā, Mahākassapādayo. Tehi āgatā ācariyaparamparā theravaṁso, tappariyāpannā (DṬ.D.0./CS:pg.1.17) hutvā āgamādhigamasampannattā paññāpajjotena tassa samujjalanato **theravaṁsapadīpā,** mahāvihāravāsino therā, tesaṁ. Vividhehi ākārehi nicchīyatīti vinicchayo, gaṇṭhiṭṭhānesu khīlamaddanākārena pavattā vimaticchedakathā. Suṭṭhu nipuṇo saṇho vinicchayo etesanti **sunipuṇavinicchayā**. Atha vā vinicchinotīti vinicchayo, yathāvuttavisayaṁ ñāṇaṁ. Suṭṭhu nipuṇo cheko vinicchayo etesanti **sunipuṇavinicchayā,** etena Mahākassapāditheraparamparābhato, tatoyeva ca aviparīto saṇhasukhumo mahāvihāravāsīnaṁ vinicchayoti tassa pamāṇabhūtataṁ dasseti.

Sujanassa cāti **ca**-saddo sampiṇḍanattho, tena na kevalaṁ Jambudīpavāsīnameva atthāya, atha kho sādhujanatosanatthañcāti dasseti, tena ca tambapaṇṇidīpavāsīnampi atthāyāti ayamattho siddho hoti, uggahaṇādisukaratāya tesampi bahupakārattā. **Ciraṭṭhitatthan**ti ciraṭṭhiti-atthaṁ cirakālaṭṭhitiyāti attho. Idañhi atthappakāsanaṁ aviparītabyañjanasunikkhepassa atthasunayassa ca upāyabhāvato saddhammassa ciraṭṭhitiyā saṁvattati. Vuttañhetaṁ Bhagavatā --

"Dveme, bhikkhave, dhammā saddhammassa ṭhitiyā asammosāya anantaradhānāya saṁvattanti. Katame dve? Sunikkhattañca padabyañjanaṁ, attho ca sunīto"ti (a.ni.2.21).

Yaṁ atthavaṇṇanaṁ kattukāmo, tassā mahattaṁ pariharituṁ **"sīlakathā"**ti-ādi vuttaṁ. Tenevāha-- **"na taṁ idha vicārayissāmī"**ti. Atha vā yaṁ Aṭṭhakathaṁ kattukāmo, tadekadesabhāvena Visuddhimaggo ca gahetabboti kathikānaṁ upadesaṁ karonto tattha vicāritadhamme uddesavasena dasseti **"sīlakathā"** ti-ādinā. Tattha **sīlakathā**ti cārittavārittādivasena sīlavitthārakathā. **Dhutadhammā**ti piṇḍapātikaṅgādayo (visuddhi.1.22 theragā. aṭṭha.2.845 849) terasa kilesadhunanakadhammā. **Kammaṭṭhānāni sabbānī**ti pāḷiyaṁ āgatāni aṭṭhatiṁsa, Aṭṭhakathāyaṁ dveti niravasesāni yogakammassa bhāvanāya pavattiṭṭhānāni. **Cariyāvidhānasahito**ti rāgacaritādīnaṁ sabhāvādividhānena sahito. **Jhānāni** cattāri rūpāvacarajjhānāni, **samāpattiyo** (DṬ.D.0./CS:pg.1.18) catasso arūpasamāpattiyo. Aṭṭhapi vā paṭiladdhamattāni **jhānāni,** samāpajjanavasībhāvappattiyā **samāpattiyo**. **Jhānāni** vā rūpārūpāvacarajjhānāni **samāpattiyo** phalasamāpattinirodhasamāpattiyo.

Lokiyalokuttarabhedā cha abhiññāyo **sabbā abhiññāyo**. Ñāṇavibhaṅgādīsu āgatanayena ekavidhādinā paññāya saṅkaletvā sampiṇḍetvā nicchayo **paññāsaṅkalananicchayo**.

Paccayadhammānaṁ hetādīnaṁ paccayuppannadhammānaṁ hetupaccayādibhāvo paccayākāro, tassa desanā **paccayākāradesanā,** paṭiccasamuppādakathāti attho. Sā pana ghanavinibbhogassa sudukkaratāya saṇhasukhumā, nikāyantaraladdhisaṅkararahitā, ekattanayādisahitā ca tattha vicāritāti āha-- **"suparisuddhanipuṇanayā"**ti.

Paṭisambhidādīsu āgatanayaṁ avissajjetvāva vicāritattā **avimuttatanti maggā**.

Iti pana sabbanti **iti**-saddo parisamāpane, **pana**-saddo vacanālaṅkāre, etaṁ sabbanti attho. **Idhā**ti imissā Aṭṭhakathāyaṁ. **Na vicārayissāmi,** punaruttibhāvatoti adhippāyo.

Idāni tasseva avicāraṇassa ekantakāraṇaṁ niddhārento **"majjhe Visuddhimaggo"**ti-ādimāha. Tattha **"majjhe ṭhatvā"**ti etena majjhebhāvadīpanena visesato catunnaṁ āgamānaṁ sādhāraṇaṭṭhakathā Visuddhimaggo, na sumaṅgalavilāsinī-ādayo viya asādhāraṇaṭṭhakathāti dasseti. "Visesato"ti idaṁ vinayābhidhammānampi Visuddhimaggo yathāraham atthavaṇṇanā hoti yevāti katvā vuttaṁ.

Iccevāti iti eva. **Tampī**ti Visuddhimaggampi. **Etāyā**ti sumaṅgalavilāsiniyā. Ettha ca "sīhaḷadīpaṁ ābhatā"ti-ādinā atthappakāsanassa nimittaṁ dasseti, "dīpavāsīnamatthāya, sujanassa ca tuṭṭhatthaṁ, ciraṭṭhitatthañca dhammassā"ti etena payojanaṁ, avasiṭṭhena karaṇappakāraṁ. Sīlakathādīnaṁ avicāraṇampi hi idha karaṇappakāro evāti.

Ganthārambhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nidānakathāvaṇṇanā

Vibhāgavantānaṁ (DṬ.D.0./CS:pg.1.19) sabhāvavibhāvanaṁ vibhāgadassanavaseneva hotīti paṭhamaṁ tāva vaggasuttavasena vibhāgaṁ dassetuṁ **"tattha dīghāgamo nāmā"**ti-ādimāha. Tattha **tatthā**ti "dīghassa āgamavarassa atthaṁ pakāsayissāmī"ti yadidaṁ vuttaṁ, tasmiṁ vacane. Yassa atthaṁ pakāsayissāmīti paṭiññātaṁ, so **dīghāgamo nāma** vaggasuttavasena evaṁ vibhāgoti attho. Atha vā **tatthā**ti "dīghāgamanissitamatthan"ti etasmiṁ vacane. Yo dīghāgamo vutto, so vaggādivasena edisoti attho. Attano saṁvaṇṇanāya paṭhamamahāsaṅgītiyaṁ nikkhittānukkameneva pavattabhāvadassanatthaṁ **"tassa vaggesu …pe… vuttaṁ nidānamādī"**ti āha. Kasmā pana catūsu āgamesu dīghāgamo paṭhamaṁ saṅgīto, tattha ca sīlakkhandhavaggo ādito nikkhitto, tasmiñca brahmajālanti? Nāyamanuyogo katthacipi na pavattati, api ca saddhāvahaguṇato dīghanikāyo paṭhamaṁ saṅgīto. Saddhā hi kusaladhammānaṁ bījaṁ. Yathāha-- "saddhā bījaṁ tapo vuṭṭhī"ti, (saṁ.ni.1.197 su.ni.77) saddhāvahaguṇatā cassa dassitāyeva. Kiñca katipayasuttasaṅgahato, appaparimāṇato ca gahaṇadhāraṇādisukhato. Tathāhesa catuttiṁsasuttasaṅgaho catusaṭṭhibhāṇavāraparimāṇo ca. Sīlakathābāhullato pana sīlakkhandhavaggo paṭhamaṁ nikkhitto. Sīlañhi sāsanassa ādi, sīlapatiṭṭhānattā sabbaguṇānaṁ. Tenevāha -- "tasmā tiha, tvaṁ bhikkhu, ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalānaṁ dhammānaṁ? Sīlañca suvisuddhan"ti-ādi (saṁ.ni.5.395). Etena cassa vaggassa anvatthasaññatā vuttā hoti. Diṭṭhiviniveṭhanakathābhāvato pana suttantapiṭakassa niravasesadiṭṭhivibhajanaṁ brahmajālaṁ paṭhamaṁ nikkhittanti daṭṭhabbaṁ. Tepiṭake hi Buddhavacane brahmajālasadisaṁ diṭṭhigatāni niggumbaṁ nijjaṭaṁ katvā vibhattasuttaṁ natthīti.

Paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā

Yassā paṭhamamahāsaṅgītiyaṁ nikkhittānukkamena saṁvaṇṇanaṁ kattukāmo, taṁ, tassā ca tanti-āruḷhāya idha vacane kāraṇaṁ dassento **"paṭhamamahāsaṅgīti …pe… veditabbā"**ti āha. Tattha yathāpaccayaṁ tattha tattha desitattā (DṬ.D.0./CS:pg.1.20) paññattattā ca vippakiṇṇānaṁ Dhammavinayānaṁ saṅgahetvā gāyanaṁ kathanaṁ saṅgīti,

etena taṁtaṁsikkhāpadānaṁ suttānañca ādipariyosānesu, antarantarā ca sambandhavasena ṭhapitaṁ saṅgītikāravacanaṁ saṅgahitaṁ hoti. Mahāvisayattā, pūjanīyattā ca mahatī saṅgīti mahāsaṅgīti, paṭhamā mahāsaṅgīti paṭhamamahāsaṅgīti, tassā pavattikālo paṭhamamahāsaṅgītikālo, tasmiṁ **paṭhamamahāsaṅgītikāle**. **Nidānan**ti ca desanaṁ desakālādivasena aviditaṁ viditaṁ katvā nidassetīti nidānaṁ. Sattānaṁ dassanānuttariyasaraṇādipaṭilābhahetubhūtāsu vijjamānāsupi aññāsu Bhagavato kiriyāsu "Buddho bodheyyan"ti (bu. vaṁ. aṭṭha. ratanacaṅkamanakaṇḍavaṇṇanā; cariyā. uddhānagāthāvaṇṇanā) paṭiññāya anulomato veneyyānaṁ maggaphalappattīnaṁ hetubhūtā kiriyā nippariyāyena Buddhakiccanti āha-- **"dhammacakkappavattanañhi ādiṁ katvā"**ti. Tattha saddhindriyādidhammoyeva pavattanaṭṭhena cakkanti **dhammacakkaṁ**. Atha vā cakkanti āṇā, dhammato anapetattā dhammañca taṁ cakkañcāti **dhammacakkaṁ,** dhammena ñāyena cakkantipi **dhammacakkaṁ**. Yathāha--

"Dhammañca pavatteti cakkañcāti dhammacakkaṁ, cakkañca pavatteti dhammañcāti dhammacakkaṁ, dhammena pavattetīti dhammacakkaṁ, dhammacariyāya pavattetīti dhammacakkan"ti-ādi (paṭi.ma.2 39 41).

"Katabuddhakicce"ti etena Buddhakattabbassa kassacipi asesitabhāvaṁ dasseti. Nanu ca sāvakehi vinītāpi vineyyā Bhagavatāyeva vinītā honti, yato sāvakabhāsitaṁ suttaṁ "Buddhavacanan"ti vuccati, sāvakavineyyā ca na tāva vinītāti? Nāyaṁ doso tesaṁ vinayanupāyassa sāvakesu ṭhapitattā. Tenevāha--

"Na tāvāhaṁ, pāpima, parinibbāyissāmi, yāva me bhikkhū na sāvakā bhavissanti viyattā vinītā visāradā bahussutā dhammadharā …pe… uppannaṁ parappavādaṁ saha dhammena suniggahitaṁ niggahetvā sappāṭihāriyaṁ dhammaṁ desessan"ti-ādi (dī.ni.2.168 saṁ.ni.5.822 udā. 51).

"Kusinārāyan"ti-ādi Bhagavato parinibbutadesakālavisesadassanaṁ "aparinibbuto Bhagavā"ti gāhassa micchābhāvadassanatthaṁ, loke jātasaṁvaddhabhāvadassanatthañca (DṬ.D.0./CS:pg.1.21) Tathā hi manussabhāvassa supākaṭakaraṇatthaṁ mahābodhisattā carimabhave dārapariggahādīnipi karontīti. Upādīyate kammakilesehīti upādi, vipākakkhandhā kaṭattā ca rūpaṁ. So pana upādi kilesābhisaṅkhāramāranimmathanena nibbānappattiyaṁ anossaṭṭho, idha khandhamaccumāranimmathanena ossaṭṭho nissesitoti ayaṁ **anupādisesā,** nibbānadhātu. **Nibbānadhātū**ti cettha nibbutimattaṁ adhippetaṁ, itthambhūtalakkhaṇe cāyaṁ karaṇaniddeso. **"Dhātubhājanadivase"**ti idaṁ na "sannipatitānan"ti etassa visesanaṁ, ussāhajananassa pana visesanaṁ, "dhātubhājanadivase bhikkhūnaṁ ussāhaṁ janesī"ti. Dhātubhājanadivasato hi purimapurimataradivasesu bhikkhū samāgatāti. Atha vā dhātubhājanadivase **sannipatitānaṁ** kāyasāmaggīvasena sahitānanti attho. Saṅghassa thero **Saṅghatthero,** so pana saṅgho kiṁ parimāṇānanti āha-- **"sattannaṁ bhikkhusatasahassānan"**ti. Niccasāpekkhatāya hi edisesu samāso hotiyeva, yathā-- "Devadattassa garukulan"ti.

Āyasmā Mahākassapo puna dullabhabhāvaṁ maññamāno bhikkhūnaṁ ussāhaṁ janesīti sambandho. "Dhātubhājanadivase sannipatitānan"ti idaṁ "bhikkhūnaṁ ussāhaṁ janesī"ti ettha "bhikkhūnan"ti imināpi padena sambandhanīyaṁ. Subhaddena vuḍḍhapabbajitena vuttavacanamanussarantoti sambandho. Tattha **anussaranto** dhammasaṁvegavasenāti adhippāyo. "Saddhammaṁ antaradhāpeyyuṁ saṅgāyeyyaṁ …pe… ciraṭṭhitikaṁ tassa kimaññaṁ āṇaṇyaṁ bhavissatī"ti etesaṁ padānaṁ "iti cintayanto"ti etena sambandho. Tathā "yañcāhan"ti etassa "anuggahito pasaṁsito"ti etena sambandho. **Yaṁ pāpabhikkhū**ti ettha **yan**ti nipātamattaṁ, kāraṇaniddeso vā, yena kāraṇena antaradhāpeyyuṁ, tadetaṁ kāraṇaṁ vijjatīti attho, **addhaniyan**ti addhānamaggagāmi,

addhānakkhamanti attho.

Yañcāhanti ettha **yan**ti yasmā, yena kāraṇenāti vuttaṁ hoti, kiriyāparāmasanaṁ vā etaṁ, tena "anuggahito pasaṁsito"ti ettha anuggaṇhanaṁ pasaṁsanañca parāmasati. **"Cīvare sādhāraṇaparibhogenā"**ti ettha "attanā samasamaṭṭhapanenā"ti idha attanā-saddaṁ ānetvā cīvare attanā (DṬ.D.0./CS:pg.1.22) sādhāraṇaparibhogenāti yojetabbaṁ. Yassa yena hi sambandho dūraṭṭhampi ca tassa tanti atha vā Bhagavatā cīvare sādhāraṇaparibhogena Bhagavatā anuggahitoti yojanīyaṁ, etassāpi hi karaṇaniddesassa sahayogakattutthajotakattasambhavato. **Yāvade**ti yāvadeva, yattakaṁ kālaṁ, yattake vā samāpattivihāre, abhiññāvihāre vā ākaṅkhanto viharāmi ceva voharāmi ca, tathā kassapopīti attho. Idañca navānupubbavihārachaḷabhiññabhāvasāmaññena thutimattaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ. Na hi āyasmā Mahākassapo Bhagavā viya devasikaṁ catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhyā samāpattiyo samāpajjati, yamakapāṭihāriyādivasena vā abhiññāyo vaḷañjetīti. Tenevāha-- "navānupubbavihārachaḷabhiññāppabhede"ti **Tassa kimaññaṁ āṇaṇyaṁ bhavissati,** aññatra Dhammavinayasaṅgāyanāti adhippāyo. **"Nanu maṁ Bhagavā"**ti-ādinā vuttamevatthaṁ upamāvasena vibhāveti.

Tato paranti tato bhikkhūnaṁ ussāhajananato parato. **Pure adhammo dippatī**ti apināma dibbati, yāva adhammo dhammaṁ paṭibāhituṁ samattho hoti, tato puretaramevāti attho. Āsanne anicchite hi ayaṁ pure-saddo. **Dippatī**ti ca dippissati. Puresaddasanniyogena hi anāgatatthe ayaṁ vattamānappayogo, yathā-- "purā vassati devo"ti.

"Sakalanavaṅgasatthusāsanapariyattidhare …pe… ekūnapañcasate pariggahesī"ti etena sukkhavipassakakhīṇāsavapariyantānaṁ yathāvuttapuggalānaṁ satipi āgamādhigamasabbhāve saha paṭisambhidāhi pana tevijjādiguṇayuttānaṁ āgamādhigamasampattiyā ukkaṁsagatattā saṅgītiyā bahupakārataṁ dasseti. **Idaṁ vuttaṁ** saṅgītikkhandhake, (pārā.437) **apaccakkhaṁ nāma natthi** paguṇappavattibhāvato, samantapāsādikāyaṁ pana "asammukhā paṭiggahitaṁ nāma natthī"ti (pārā. aṭṭha. paṭhamamahāsaṅgītikathā) vuttaṁ, taṁ "dve sahassāni bhikkhuto"ti vuttampi Bhagavato santike paṭiggahitamevāti katvā vuttaṁ. **Caturāsītisahassānī**ti dhammakkhandhe sandhāyāha. **Pavattino**ti paguṇāni. Ānandattherassa navappāyāya parisāya vibbhamanena Mahākassapatthero evamāha-- **"na vāyaṁ kumārako mattamaññāsī"**ti. Tattha **mattan**ti pamāṇaṁ. Chandā āgamanaṁ viyāti padavibhāgo. **"Kiñcāpi sekkho"**ti idaṁ (DṬ.D.0./CS:pg.1.23) na sekkhānaṁ agatigamanasabbhāvena vuttaṁ, asekkhānameva pana uccinitattāti daṭṭhabbaṁ Paṭhamamaggeneva hi cattāri agatigamanāni pahīyantīti. **"Abhabbo chandā …pe… agatiṁ gantun"**ti ca dhammasaṅgītiyā tassa yogyabhāvadassanena vijjamānaguṇakathanaṁ. **Pariyatto**ti adhīto.

Gāvo caranti etthāti gocaro, gocaro viya **gocaro,** bhikkhācaraṇaṭṭhānaṁ. **Visabhāgapuggalo** Subhaddasadiso. **Sattipañjaran**ti sattikhaggādihatthehi purisehi Mallarājūnaṁ Bhagavato dhātu-ārakkhakaraṇaṁ sandhāyāha. **Taṁ palibodhaṁ chinditvā taṁ karaṇīyaṁ karotū**ti saṅgāhakena chinditabbaṁ chinditvā ekantakaraṇīyaṁ karotūti attho. **Mahājanan**ti bahujanaṁ. **Gandhakuṭiṁ vanditvā** paribhogacetiyabhāvatoti adhippāyo. **Yathā tan**ti yathā aññopi yathāvuttasabhāvo, evanti attho. **Saṁvejesī**ti "nanu Bhagavatā paṭikacceva akkhātaṁ-- 'sabbeheva piyehi manāpehi nānābhāvo vinābhāvo'"ti-ādinā (dī.ni.2.183 saṁ.ni.5.379 a.ni.10.48 cūḷava. 437) saṁvegaṁ janesi. **Ussannadhātukan**ti upacitadosaṁ. **Bhesajjamattā**ti appakaṁ bhesajjaṁ. Appattho hi ayaṁ mattā-saddo, "mattāsukhapariccāgo"ti-ādīsu (dha.pa.290)

viya. **Dutiyadivase**ti devatāya saṁvejitadivasato, jetavanavihāraṁ paviṭṭhadivasato vā dutiyadivase. Āṇāva cakkaṁ **āṇācakkaṁ**.

Etadagganti eso aggo. Liṅgavipallāsena hi ayaṁ niddeso. **Yadidan**ti ca yo ayaṁ, yadidaṁ khandhapañcakanti vā yojetabbaṁ. "Paṭhamaṁ āvuso Upāli pārājikaṁ kattha paññattan"ti kasmā vuttaṁ, nanu tassa saṅgītiyā purimakāle paṭhamabhāvo na yuttoti? No na yutto, Bhagavatā paññattānukkamena pātimokkhuddesānukkamena ca paṭhamabhāvassa siddhattā. Yebhuyyena hi tīṇi piṭakāni Bhagavato dharamānakāle ṭhitānukkameneva saṅgītāni, visesato vinayĀñhīḍhāṁṁāḷīṭakānīti daṭṭhabbaṁ. **"Vatthumpi pucchī"**ti-ādi 'kattha paññattan'ti-ādinā dassitena saha tadavasiṭṭhampi saṅgahetvā dassanavasena vuttaṁ. **Paṭhamapārājike**ti paṭhamapārājikapāḷiyaṁ (pārā. 24), tenevāha-- **"na hi tathāgatā ekabyañjanampi niratthakaṁ vadantī"**ti.

Jātakādike (DṬ.D.0./CS:pg.1.24) khuddakanikāyapariyāpanne, yebhuyyena ca dhammaniddesabhūte tādise Abhidhammapiṭake saṅgaṇhituṁ yuttaṁ, na pana Dīghanikāyādippakāre Suttantapiṭake, nāpi paññattiniddesabhūte Vinayapiṭaketi Dīghabhāṇakā "jātakādīnaṁ Abhidhammapiṭake saṅgaho"ti vadanti. Cariyāpiṭakabuddhavaṁsānañcettha aggahaṇaṁ, jātakagatikattā. Majjhimabhāṇakā pana "aṭṭhuppattivasena desitānaṁ jātakādīnaṁ yathānulomadesanābhāvato tādise Suttantapiṭake saṅgaho yutto, na pana sabhāvadhammaniddesabhūte yathādhammasāsane Abhidhammapiṭake"ti jātakādīnaṁ Suttantapiṭakapariyāpannataṁ kathayanti. Tattha ca yuttaṁ vicāretvā gahetabbaṁ.

Evaṁ nimittapayojanakāladesakārakakaraṇappakārehi paṭhamaṁ saṅgītiṁ dassetvā idāni tattha vavatthāpitasiddhesu Dhammavinayesu nānappakārakosallatthaṁ ekavidhādibhede dassetuṁ **"evametan"**ti-ādimāha. Tattha **vimuttirasan**ti vimuttiguṇaṁ, vimuttisampattikaṁ vā, aggaphalanipphādanato, vimuttikiccaṁ vā, kilesānaṁ accantaṁ vimuttisampādanato. Keci pana "vimutti-assādan"ti vadanti.

Kiñcāpi avisesena sabbampi Buddhavacanaṁ kilesavinayanena vinayo, yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne apāyapatanādito dhāraṇena dhammo, idhādhippete pana Dhammavinaye niddhāretuṁ **"tattha Vinayapiṭakan"**ti-ādimāha. **Avasesaṁ Buddhavacanaṁ dhammo,** khandhādivasena sabhāvadhammadesanābāhullato. Atha vā yadipi dhammoyeva vinayopi, pariyattiyādibhāvato, vinayasaddasannidhāne pana bhinnādhikaraṇabhāvena payutto dhamma-saddo vinayatantividhuraṁ tantiṁ dīpeti yathā "puññañāṇasambhārā, gobalibaddhan"ti ca.

"Anekajātisaṁsāran"ti ayaṁ gāthā Bhagavatā attano sabbaññutañāṇapadaṭṭhānaṁ arahattappattiṁ paccavekkhantena ekūnavīsatimassa paccavekkhaṇañāṇassa anantaraṁ bhāsitā. Tenāha **"idaṁ paṭhamabuddhavacanan"**ti. Idaṁ kira sabbabuddhehi avijahitaṁ udānaṁ. Ayamassa saṅkhepattho-- ahaṁ imassa attabhāvagehassa kārakaṁ taṇhāvaḍḍhakiṁ **gavesanto** yena ñāṇena taṁ daṭṭhuṁ sakkā, tassa bodhiñāṇassatthāya Dīpaṅkarapādamūle katābhinīhāro (DṬ.D.0./CS:pg.1.25) ettakaṁ kālaṁ **anekajātisaṁsāraṁ** anekajātisatasahassasaṅkhyaṁ saṁsāravaṭṭaṁ **anibbisaṁ** taṁ ñāṇaṁ avindanto alabhantoyeva **sandhāvissaṁ** saṁsariṁ. Yasmā jarāvyādhimaraṇamissatāya **jāti** nāmesā punappunaṁ upagantuṁ **dukkhā,** na ca sā tasmiṁ adiṭṭhe nivattati, tasmā taṁ gavesanto sandhāvissanti attho. **Diṭṭhosī**ti idāni mayā sabbaññutañāṇaṁ paṭivijjhantena diṭṭho asi. **Puna gehan**ti puna imaṁ attabhāvasaṅkhātaṁ mama gehaṁ. **Na kāhasi** na karissasi. Tava **sabbā** avasesākilesa**phāsukā** mayā **bhaggā**. Imassa tayā katassa attabhāvagehassa **kūṭaṁ** avijjāsaṅkhātaṁ kaṇṇikamaṇḍalaṁ **visaṅkhataṁ** viddhaṁsitaṁ. **Visaṅkhāraṁ**

nibbānaṁ ārammaṇakaraṇavasena **gataṁ** anupaviṭṭhaṁ idāni mama cittaṁ, ahañca taṇhānaṁ khayasaṅkhātaṁ arahattamaggaṁ **ajjhagā** adhigato pattosmīti. Ayaṁ manasā pavattitadhammānamādi. **"Yadā have pātubhavanti dhammā"**ti (udā. 1 2 3) ayaṁ pana vācāya pavattitadhammānaṁ ādīti vadanti. Antojappanavasena kira Bhagavā "anekajātisaṁsāran"ti-ādimāha (dha.pa.153). **"Pāṭipadadivase"**ti idaṁ "sabbaññubhāvappattassā"ti na etena sambandhitabbaṁ, "paccavekkhantassa uppannā"ti etena pana sambandhitabbaṁ. Visākhapuṇṇamāyameva hi Bhagavā paccūsasamaye sabbaññutaṁ pattoti.

Vayadhammāti aniccalakkhaṇamukhena dukkhānattalakkhaṇampi saṅkhārānaṁ vibhāveti "yadaniccaṁ taṁ dukkhaṁ, yaṁ dukkhaṁ tadanattā"ti (saṁ.ni.3.15 paṭi.ma.2.10) vacanato. Lakkhaṇattayavibhāvananayeneva ca tadārammaṇaṁ vipassanaṁ dassento sabbatitthiyānaṁ avisayabhūtaṁ Buddhāveṇikaṁ catusaccakammaṭṭhānādhiṭṭhānaṁ aviparītaṁ nibbānagāminippaṭipadaṁ pakāsetīti daṭṭhabbaṁ. Idāni tattha sammāpaṭipattiyaṁ niyojeti **"appamādena sampādethā"**ti. Atha vā **"vayadhammā saṅkhārā"**ti etena saṅkhepena saṁvejetvā **"appamādena sampādethā"**ti saṅkhepeneva niravasesaṁ sammāpaṭipattiṁ dasseti. Appamādapadañhi sikkhāttayasaṅgahitaṁ kevalaparipuṇṇaṁ sāsanaṁ pariyādiyitvā tiṭṭhatīti.

Paṭhamasaṅgītiyaṁ asaṅgītaṁ saṅgītikkhandhakakathāvatthuppakaraṇādi. Keci pana "Subhasuttampi (dī.ni.1.444) paṭhamasaṅgītiyaṁ asaṅgītan"ti vadanti, taṁ pana na yujjati. Paṭhamasaṅgītito (DṬ.D.0./CS:pg.1.26) puretarameva hi āyasmatā Ānandena jetavane viharantena subhassa māṇavassa bhāsitanti.

Daḷhikammasithilīkaraṇappayojanā yathākkamaṁ pakatisāvajjapaṇṇattisāvajjesu sikkhāpadesu. **Tenā**ti vividhanayattādinā. **Etan**ti vividhavisesanayattāti gāthāvacanaṁ. **Etassā**ti vinayassa.

Attatthaparatthādibhedeti yo taṁ suttaṁ sajjhāyati, suṇāti, vāceti, cinteti, deseti ca, suttena saṅgahito sīlādi-attho tassāpi hoti, tena parassa sādhetabbato parassāpi hotīti, tadubhayaṁ taṁ suttaṁ **sūceti** dīpeti. Tathā diṭṭhadhammikasamparāyikaṁ lokiyalokuttarañcāti evamādibhede atthe **ādi**-saddena saṅgaṇhāti. **Attha**-saddo cāyaṁ hitapariyāyavacanaṁ, na bhāsitatthavacanaṁ, yadi siyā, suttaṁ attanopi bhāsitatthaṁ sūceti, parassāpīti ayamattho vutto siyā. Suttena ca yo attho pakāsito so tasseva hotīti, na tena parattho sūcito hoti, tena sūcetabbassa paratthassa nivattetabbassa abhāvā atthagahaṇañca na kattabbaṁ. Attatthaparatthavinimmuttassa bhāsitatthassa abhāvā ādiggahaṇañca na kattabbaṁ. Tasmā yathāvuttassa hitapariyāyassa atthassa Sutte asambhavato suttadhārassa puggalassa vasena attatthaparatthā vuttā.

Atha vā suttaṁ anapekkhitvā ye attatthādayo atthappabhedā vuttā "na haññadatthatthipasaṁsalābhā"ti etassa padassa niddese (mahāni. 63 cūḷani. 85) "attattho, parattho, ubhayattho, diṭṭhadhammiko attho, samparāyiko attho, uttāno attho, gambhīro attho, gūḷho attho, paṭicchanno attho, neyyo attho, nīto attho, anavajjo attho, nikkileso attho, vodāno attho, paramattho"ti te suttaṁ sūcetīti attho. Imasmiṁ atthavikappe **attha**-saddo bhāsitatthapariyāyopi hoti. Ettha hi purimakā pañca atthappabhedā hitapariyāyā, tato pare cha bhāsitatthabhedā, pacchimakā pana ubhayasabhāvā. Tattha duradhigamatāya vibhāvane aladdhagādho **gambhīro**. Na vivaṭo **gūḷho**. Mūludakādayo viya paṁsunā akkharasannivesādinā tirohito **paṭicchanno** (DṬ.D.0./CS:pg.1.27) Niddhāretvā ñāpetabbo **neyyo**. Yathārutavasena veditabbo **nīto**. **Anavajjanikkilesavodānā** pariyāyavasena vuttā, kusalavipākakiriyādhammavasena vā. **Paramattho** nibbānaṁ, dhammānaṁ aviparītasabhāvo eva vā. Atha vā "attanā ca

appiccho hotī”ti attatthaṁ, “appicchākathañca paresaṁ kattā hotī”ti paratthaṁ sūceti. Evaṁ “attanā ca pāṇātipātā paṭivirato hotī”ti-ādi (a.ni.4.99 265) suttāni yojetabbāni. Vinayābhidhammehi ca visesetvā sutta-saddassa attho vattabbo. Tasmā veneyyajjhāsayavasappavattāya desanāya attahitaparahitatādīni sātisayaṁ pakāsitāni hoti tapparabhāvato, na āṇādhammasabhāvavasappavattāyāti idameva ca **“atthānaṁ sūcanato suttan”**ti vuttaṁ.

Sutte ca āṇādhammasabhāvā ca veneyyajjhāsayaṁ anuvattanti, na vinayābhidhammesu viya veneyyajjhāsayo āṇādhammasabhāve. Tasmā veneyyānaṁ ekantahitapaṭilābhasaṁvattanikā suttantadesanā hotīti **“suvuttā cetthā”**ti-ādi vuttaṁ. **Pasavatī**ti phalati. **“Suttāṇā”**ti etassa atthaṁ pakāsetuṁ **“suṭṭhu ca ne tāyatī”**ti vuttaṁ. Attatthādividhānesu ca suttassa pamāṇabhāvo, attatthādīnañca saṅgāhakattaṁ yojetabbaṁ tadatthappakāsanapadhānattā suttassa. Vinayābhidhammehi visesanañca yojetabbaṁ. **Etan**ti “atthānaṁ sūcanato”ti-ādikaṁ atthavacanaṁ. **Etassā**ti suttassa.

Abhikkamantīti ettha **abhi**-saddo kamanakiriyāya vuddhibhāvaṁ atirekataṁ dīpeti, **abhiññātā abhilakkhitā**ti ettha ñāṇalakkhaṇakiriyānaṁ supākaṭatāvisesaṁ, **abhikkantenā**ti ettha kantiyā adhikattaṁ visiṭṭhatanti yuttaṁ kiriyāvisesakattā upasaggassa. **Abhirājā abhivinaye**ti pana pūjitaparicchinnesu rājavinayesu **abhi**-saddo pavattatīti kathametaṁ yujjeyyāti Pūjanaparicchedanakiriyādīpanato, tāhi ca kiriyāhi rājavinayānaṁ yuttattā. Ettha hi atimālādīsu ati-saddo viya, abhi-saddo yathā saha sādhanena kiriyaṁ vadatīti abhirāja-abhivinaya-saddā siddhā, evaṁ abhidhammasadde abhi-saddo saha sādhanena vuḍḍhiyādikiriyaṁ dīpetīti ayamattho dassitoti daṭṭhabbo.

Bhāvanāpharaṇavuḍḍhīhi (DṬ.D.0./CS:pg.1.28) **vuḍḍhimantopi dhammā vuttā**. **Ārammaṇādīhī**ti ārammaṇasampayuttakammadvārapaṭipadādīhi. **Avisiṭṭhan**ti aññamaññavisiṭṭhesu vinayasuttābhidhammesu avisiṭṭhaṁ samānaṁ. Taṁ piṭakasaddanti attho. **Yathāvuttenā**ti “evaṁ duvidhatthenā”ti-ādinā vuttappakārena.

Kathetabbānaṁ atthānaṁ desakāyattena āṇādividhinā atisajjanaṁ pabodhanaṁ **desanā**. Sāsitabbapuggalagatena yathāparādhādisāsitabbabhāvena anusāsanaṁ vinayanaṁ **sāsanaṁ**. Kathetabbassa saṁvarāsaṁvarādino atthassa kathanaṁ vacanapaṭibaddhatākaraṇaṁ **kathā**. Kathīyati vā etthāti **kathā**. Saṁvarāsaṁvarassa kathā **saṁvarāsaṁvarakathā**. Esa nayo itaresupi. **Bheda**-saddo visuṁ visuṁ yojetabbo “desanābhedaṁ sāsanabhedaṁ kathābhedañca yathārahaṁ paridīpaye”ti. **Bhedan**ti ca nānattanti attho. Sikkhā ca pahānāni ca gambhīrabhāvo ca **sikkhāppahānagambhīrabhāvaṁ,** tañca paridīpaye. Ettha **yathā**ti upārambhanissaraṇadhammakosarakkhaṇahetupariyāpuṇanaṁ suppaṭipatti duppaṭipattīti etehi pakārehi. Āṇaṁ paṇetuṁ arahatīti **āṇāraho** sammāsambuddhattā. Vohāraparamatthānampi sabbhāvato āha **āṇābāhullato**ti. Ito paresupi eseva nayo. **Pacurāparādhā** seyyasakādayo. **Ajjhāsayo** āsayova atthato diṭṭhi, ñāṇañca. Vuttañcetaṁ--

“Sassatucchedadiṭṭhi ca, khanti cevānulomike;
Yathābhūtañca yaṁ ñāṇaṁ, etaṁ āsayasadditan”ti. (visuddhi.ṭī.1.136).

Anusayā kāmarāgabhavarāgadiṭṭhipaṭighavicikicchāmānāvijjāvasena satta anāgatā kilesā, atītā paccuppannā ca tatheva vuccanti. Na hi kālabhedena dhammānaṁ sabhāvabhedo atthīti. **Cariyā**ti cha mūlacariyā, antarabhedena anekavidhā, saṁsaggavasena tesaṭṭhi honti. Te pana amhehi **asammohantaradhānasuttaṭīkāyaṁ** vibhāgato dassitā, atthikehi tato gahetabbā. Atha vā **cariyā**ti caritaṁ, taṁ sucaritaduccaritavasena duvidhaṁ. **Adhimutti** nāma sattānaṁ pubbaparicayavasena

abhiruci, sā duvidhā hīnapaṇītabhedena. Ghanavinibbhogābhāvato diṭṭhimānataṇhāvasena **“ahaṁ mamā”ti saññino**. Mahanto saṁvaro **asaṁvaro**. Buddhi-attho hi aya’makāro yathā “asekkhā dhammā”ti (dha.sa.11).

Tīsupi (DṬ.D.0./CS:pg.1.29) **cetesu ete dhammatthadesanā paṭivedhā**ti ettha tanti-attho tantidesanā tanti-atthapaṭivedho ca tantivisayā hontīti Vinayapiṭakādīnaṁ atthadesanāpaṭivedhādhārabhāvo yutto, piṭakāni pana tanti yevāti tesaṁ dhammādhārabhāvo kathaṁ yujjeyyāti? Tantisamudāyassa avayavatantiyā ādhārabhāvato. Avayavassa hi samudāyo ādhārabhāvena vuccati, yathā-- “rukkhe sākhā”ti. Dhammādīnañca dukkhogāhabhāvato tehi vinayādayo gambhīrāti vinayādīnañca catubbidho gambhīrabhāvo vutto. Tasmā dhammādayo eva dukkhogāhattā gambhīrā, na vinayādayoti na codetabbametaṁ samukhena, visayavisayīmukhena ca vinayādīnaṁyeva gambhīrabhāvassa vuttattā. Dhammo hi vinayādayo, tesaṁ visayo attho, dhammatthavisayā ca desanāpaṭivedhoti. Tattha paṭivedhassa dukkarabhāvato dhammatthānaṁ, desanāñāṇassa dukkarabhāvato desanāya ca dukkhogāhabhāvo veditabbo, paṭivedhassa pana uppādetuṁ asakkuṇeyyattā, tabbisayañāṇuppattiyā ca dukkarabhāvato dukkhogāhatā veditabbā.

“Hetumhi ñāṇaṁ dhammapaṭisambhidā”ti etena vacanena dhammassa hetubhāvo kathaṁ ñātabboti? **“Dhammapaṭisambhidā”**ti etassa samāsapadassa avayavapadatthaṁ dassentena **“hetumhi ñāṇan”**ti vuttattā. “Dhamme paṭisambhidā”ti ettha hi “dhamme”ti etassa atthaṁ dassentena “hetumhī”ti vuttaṁ, “paṭisambhidā”ti etassa ca atthaṁ dassentena “ñāṇan”ti. Tasmā hetudhamma-saddā ekatthā, ñāṇapaṭisambhidā-saddā cāti imamatthaṁ vadantena sādhito dhammassa hetubhāvo, atthassa hetuphalabhāvo ca evameva daṭṭhabbo.

Yathādhammanti cettha **dhamma**-saddo hetuṁ hetuphalañca sabbaṁ saṅgaṇhāti. Sabhāvavācako hesa, na pariyattihetubhāvavācako, tasmā **yathādhamman**ti yo yo avijjāsaṅkhārādidhammo tasmiṁ tasminti attho. Dhammānurūpaṁ vā **yathādhammaṁ**. Desanāpi hi paṭivedho viya aviparītasavisayavibhāvanato dhammānurūpaṁ pavattati, yato ‘aviparītābhilāpo’ti vuccati. **Dhammābhilāpo**ti atthabyañjanako aviparītābhilāpo, etena “tatra dhammaniruttābhilāpe ñāṇaṁ niruttipaṭisambhidā”ti (vibha.718) ettha vuttaṁ sabhāvadhammaniruttiṁ dasseti, saddasabhāvattā desanāya. Tathā hi niruttipaṭisambhidāya (DṬ.D.0./CS:pg.1.30) parittārammaṇādibhāvo **paṭisambhidāvibhaṅgapāḷiyaṁ** (vibha.749) vutto. Aṭṭhakathāyañca “taṁ sabhāvaniruttiṁ saddaṁ ārammaṇaṁ katvā”ti-ādinā (vibha.aṭṭha. 642) saddārammaṇatā dassitā. “Imassa atthassa ayaṁ saddo vācako”ti vacanavacanīye vavatthapetvā taṁtaṁvacanīya vibhāvanavasena pavattito hi saddo desanāti. **“Anulomādivasena vā kathanan”**ti etena tassā dhammaniruttiyā abhilāpaṁ kathanaṁ tassa vacanassa pavattanaṁ dasseti. **“Adhippāyo”**ti etena “desanāti paññattī”ti etaṁ vacanaṁ dhammaniruttābhilāpaṁ sandhāya vuttaṁ, na tabbinimuttaṁ paññattiṁ sandhāyāti dasseti.

Nanu ca “dhammo tantī”ti imasmiṁ pakkhe dhammassa saddasabhāvattā dhammadesanānaṁ viseso na siyāti? Na, tesaṁ tesaṁ atthānaṁ bodhakabhāvena ñāto, uggahaṇādivasena ca pubbe vavatthāpito saddappabandho dhammo, pacchā paresaṁ avabodhanatthaṁ pavattito tadatthappakāsako saddo desanāti. Atha vā yathāvuttasaddasamuṭṭhāpako cittuppādo desanā, musāvādādayo viya. “Vacanassa pavattanan”ti ca yathāvuttacittuppādavasena yujjati. So hi vacanaṁ pavatteti, tañca tena pavattīyati desīyati. “So ca lokiyalokuttaro”ti evaṁ vuttaṁ abhisamayaṁ yena pakārena

abhisameti, yaṁ abhisameti, yo ca tassa sabhāvo, tehi pākaṭaṁ kātuṁ **“visayato asammohato ca atthānurūpaṁ dhammesū”**ti-ādimāha. Tattha hi visayato atthādi-anurūpaṁ dhammādīsu avabodho avijjādidhammasaṅkhārādi-atthatadubhayapaññāpanārammaṇo **lokiyo abhisamayo,** asammohato atthādi-anurūpaṁ dhammādīsu avabodho nibbānārammaṇo maggasampayutto yathāvuttadhammatthapaññattīsu sammohaviddhaṁsano **lokuttaro abhisamayo**ti. Abhisamayato aññampi paṭivedhatthaṁ dassetuṁ **“tesaṁ tesaṁ vā”**ti-ādimāha. ‘Paṭivedhanaṁ paṭivedho’ti iminā hi vacanatthena abhisamayo, ‘paṭivijjhīyatīti paṭivedho’ti iminā taṁtaṁrūpādidhammānaṁ aviparītasabhāvo ca “paṭivedho”ti vuccatīti.

Yathāvuttehi dhammādīhi piṭakānaṁ gambhīrabhāvaṁ dassetuṁ **“idāni yasmā etesu Piṭakesū”**ti-ādimāha. **Yo cetthā**ti etesu taṁtaṁpiṭakagatesu dhammādīsu yo paṭivedho, etesu ca Piṭakesu tesaṁ tesaṁ dhammānaṁ yo aviparītasabhāvoti yojetabbaṁ. Dukkhogāhatā ca avijjāsaṅkhārādīnaṁ (DṬ.D.0./CS:pg.1.31) dhammatthānaṁ duppaṭivijjhatāya, tesaṁ paññāpanassa dukkarabhāvato taṁdesanāya, paṭivedhanasaṅkhātassa paṭivedhassa uppādanavisayikaraṇānaṁ asakkuṇeyyattā, aviparītasabhāvasaṅkhātassa paṭivedhassa duviññeyyatāya eva veditabbā.

Yanti yaṁ pariyattiduggahaṇaṁ sandhāya vuttaṁ. **Atthan**ti bhāsitatthaṁ, payojanatthañca. **Na upaparikkhantī**ti na vicārenti. **Na nijjhānaṁ khamantī**ti nijjhānapaññaṁ nakkhamanti, nijjhāyitvā paññāya disvā rocetvā gahetabbā na hontīti adhippāyo. **Itī**ti evaṁ etāya pariyattiyā. **Vādappamokkhānisaṁsā** attano upari parehi āropitavādassa niggahassa pamokkhappayojanā hutvā dhammaṁ pariyāpuṇanti, **vādappamokkhā** vā nindāpamokkhā. **Yassa catthāyā**ti yassa ca sīlādipūraṇassa anupādāvimokkhassa vā atthāya **dhammaṁ pariyāpuṇanti** ñāyena pariyāpuṇantīti adhippāyo. **Assā**ti assa dhammassa. **Nānubhontī**ti na vindanti. Tesaṁ te dhammā duggahitattā upārambhamānadabbamakkhapalāsādihetubhāvena **dīgharattaṁ ahitāya dukkhāya saṁvattanti**. Bhaṇḍāgāre niyutto bhaṇḍāgāriko, bhaṇḍāgāriko viya bhaṇḍāgāriko, dhammaratanānupālako. Aññatthaṁ anapekkhitvā bhaṇḍāgārikasseva sato pariyatti **bhaṇḍāgārikapariyatti**.

“Tāsaṁyevā”ti avadhāraṇaṁ pāpuṇitabbānaṁ chaḷabhiññācatuppaṭisambhidādīnaṁ Vinaye pabhedavacanābhāvaṁ sandhāya vuttaṁ. **Verañjakaṇḍe** (pārā.12) hi tisso vijjāva vibhattā. Dutiye pana **“tāsaṁyevā”**ti avadhāraṇaṁ catasso paṭisambhidā apekkhitvā kataṁ, na tisso vijjā. Tā hi chasu abhiññāsu antogadhāti Sutte vibhattā yevāti.

Duggahitaṁ gaṇhāti, “tathāhaṁ Bhagavatā dhammaṁ desitaṁ ājānāmi, yathā tadevidaṁ viññāṇaṁ sandhāvati saṁsarati anaññan”ti-ādinā (ma.ni.1.396). **Dhammacintan**ti dhammasabhāvavicāraṇaṁ, “cittuppādamatteneva dānaṁ hoti, sayameva cittaṁ attano ārammaṇaṁ hoti, sabbaṁ cittaṁ asabhāvadhammārammaṇan”ti ca evamādi. **Tesan**ti tesaṁ piṭakānaṁ.

Etanti etaṁ Buddhavacanaṁ. Atthānulomato **anulomiko**. Anulomikataṁyeva vibhāvetuṁ **“kasmā panā”**ti-ādi vuttaṁ. **Ekanikāyampī**ti ekasamūhampi (DṬ.D.0./CS:pg.1.32) Poṇikā cikkhallikā ca khattiyā, tesaṁ nivāso **poṇikanikāyo cikkhallikanikāyo** ca.

Navappabhedanti ettha kathaṁ navappabhedaṁ? Sagāthakañhi suttaṁ geyyaṁ, niggāthakañca suttaṁ veyyākaraṇaṁ, tadubhayavinimuttañca suttaṁ udānādivisesasaññārahitaṁ natthi, yaṁ suttaṅgaṁ siyā, Maṅgalasuttādīnañca (khu.pa.5.2 su.ni.225) suttaṅgasaṅgaho na siyā, gāthābhāvato, dhammapadādīnaṁ viya,

geyyaṅgasaṅgaho vā siyā, sagāthakattā, sagāthavaggassa viya, tathā ubhatovibhaṅgādīsu sagāthakappadesānanti? Vuccate--

"Suttanti sāmaññavidhi, visesavidhayo pare;
Sanimittā niruḷhattā sahatāññena nāññato". (sārattha. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā).

Sabbassāpi hi Buddhavacanassa **suttanti** ayaṁ **sāmaññavidhi**. Tenevāha āyasmā Mahākaccāno nettiyaṁ-- "navavidhasuttantapariyeṭṭhī"ti (netti. saṅgahavāra). "Ettakaṁ tassa Bhagavato suttāgataṁ suttapariyāpannaṁ (pāci.255 1242), sakavāde pañcasuttasatānī"ti (dha.sa.aṭṭha. nidānakathā; kathā. aṭṭha. nidānakathā) evamādi ca etassa atthassa sādhakaṁ.

Visesavidhayo pare sanimittā tadekadesesu geyyādayo visesavidhayo tena tena nimittena patiṭṭhitā. Tathā hi geyyassa sagāthakattaṁ tabbhāvanimittaṁ. Lokepi hi sasilokaṁ sagāthakaṁ (netti. aṭṭha.13) cuṇṇiyaganthaṁ 'geyyan'ti vadanti. Gāthāvirahe pana sati pucchaṁ katvā vissajjanabhāvo veyyākaraṇassa tabbhāvanimittaṁ. Pucchāvissajjanañhi 'byākaraṇan'ti vuccati, byākaraṇameva veyyākaraṇaṁ. Evaṁ sante sagāthakādīnampi pucchaṁ katvā vissajjanavasena pavattānaṁ veyyākaraṇabhāvo āpajjatīti? Nāpajjati, geyyādisaññānaṁ anokāsabhāvato, 'gāthāvirahe satī'ti visesitattā ca. Tathā hi dhammapadādīsu kevalaṁ gāthābandhesu, sagāthakattepi somanassañāṇamayikagāthāyuttesu, 'vuttañhetan'ti-ādivacanasambandhesu, abbhutadhammapaṭisaṁyuttesu ca suttavisesesu yathākkamaṁ gāthā-udāna-itivuttaka-abbhutadhammasaññā patiṭṭhitā, tathā satipi (DṬ.D.0./CS:pg.1.33) gāthābandhabhāve Bhagavato atītāsu jātīsu cariyānubhāvappakāsakesu jātakasaññā, satipi pañhāvissajjanabhāve, sagāthakatte ca kesuci suttantesu vedassa labhāpanato vedallasaññā patiṭṭhitāti evaṁ tena tena sagāthakattādinā nimittena tesu tesu suttavisesesu geyyādisaññā patiṭṭhitāti visesavidhayo suttaṅgato pare geyyādayo. Yaṁ panettha geyyaṅgādinimittarahitaṁ, taṁ suttaṅgaṁ visesasaññāparihārena sāmaññasaññāya pavattanatoti. Nanu ca sagāthakaṁ suttaṁ geyyaṁ, niggāthakaṁ suttaṁ veyyākaraṇanti suttaṅgaṁ na sambhavatīti codanā tadavatthā vāti? Na tadavatthā, sodhitattā. Sodhitañhi pubbe gāthāvirahe sati pucchāvissajjanabhāvo veyyākaraṇassa tabbhāvanimittanti.

Yañca vuttaṁ-- "gāthābhāvato Maṅgalasuttādīnaṁ (khu.pa.5.1 2 3) suttaṅgasaṅgaho na siyā"ti, taṁ na, **niruḷhattā**. Niruḷho hi Maṅgalasuttādīnaṁ suttabhāvo. Na hi tāni dhammapadabuddhavaṁsādayo viya gāthābhāvena paññātāni, atha kho suttabhāvena. Teneva hi Aṭṭhakathāyaṁ "suttanāmakan"ti nāmaggahaṇaṁ kataṁ. Yañca pana vuttaṁ-- "sagāthakattā geyyaṅgasaṅgaho siyā"ti, tadapi natthi, yasmā **sahatāññena**. Saha gāthāhīti hi sagāthakaṁ. Sahabhāvo nāma atthato aññena hoti, na ca Maṅgalasuttādīsu kathāvinimutto koci suttapadeso atthi, yo 'saha gāthāhī'ti vucceyya, na ca samudāyo nāma koci atthi, yadapi vuttaṁ-- "ubhatovibhaṅgādīsu sagāthakappadesānaṁ geyyaṅgasaṅgaho siyā"ti tadapi na, aññato. Aññā eva hi tā gāthā jātakādipariyāpannattā. Ato na tāhi ubhatovibhaṅgādīnaṁ geyyaṅgabhāvoti. Evaṁ suttādīnaṁ aṅgānaṁ aññamaññasaṅkarābhāvo veditabbo.

"Ayaṁ dhammo …pe… ayaṁ vinayo, imāni caturāsīti dhammakkhandhasahassānī"ti Buddhavacanaṁ Dhammavinayādibhedena vavatthapetvā saṅgāyantena Mahākassapappamukhena vasigaṇena anekacchariyapātubhāvapaṭimaṇḍitāya saṅgītiyā imassa dīghāgamassa paṭhamamajjhimabuddhavacanādibhāvo vavatthāpitoti dasseti, **"evametaṁ abhedato"**ti-ādinā.

Nidānakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.1.) 1. Brahmajālasuttavaṇṇanā

(DṬ.1.-1)Paribbājakakathāvaṇṇanā

Evaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.34) paṭhamamahāsaṅgītiṁ dassetvā yadatthaṁ sā idha dassitā, idāni taṁ nigamanavasena dassetuṁ **"imissā"**ti-ādimāha.

1. Ettāvatā ca brahmajālassa sādhāraṇato bāhiranidānaṁ dassetvā idāni abbhantaranidānaṁ saṁvaṇṇetuṁ **"tattha evan"**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā chahi ākārehi saṁvaṇṇanā kātabbā sambandhato padato padavibhāgato padatthato anuyogato parihārato cāti. Tattha **sambandho** nāma desanāsambandho. Yaṁ lokiyā "ummugghāto"ti vadanti. So pana pāḷiyā nidānapāḷivasena, nidānapāḷiyā pana saṅgītivasena veditabboti paṭhamamahāsaṅgītiṁ dassentena nidānapāḷiyā sambandhassa dassitattā padādivasena saṁvaṇṇanaṁ karonto **"evanti nipātapadan"**ti-ādimāha. **"Meti-ādīnī"**ti ettha antarā-sadda-ca-saddānaṁ nipātapadabhāvo, vattabbo, na vā vattabbo tesaṁ nayaggahaṇena gahitattā, tadavasiṭṭhānaṁ āpaṭi-saddānaṁ ādi-saddena saṅgaṇhanato. **"Padavibhāgo"**ti padānaṁ viseso, na pana padaviggaho. Atha vā padāni ca padavibhāgo ca **padavibhāgo,** padaviggaho ca padavibhāgo ca **padavibhāgo**ti vā ekasesavasena padapadaviggahāpi padavibhāga saddena vuttāti veditabbaṁ. Tattha padaviggaho "bhikkhūnaṁ saṅgho"ti-ādibhedesu padesu daṭṭhabbo.

Atthatoti padatthato. Taṁ pana padatthaṁ atthuddhārakkamena paṭhamaṁ evaṁ-saddassa dassento **"evaṁsaddo tāvā"**ti-ādimāha. **Avadhāraṇādī**ti ettha **ādi**-saddena idamatthapucchāparimāṇādi-atthānaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. Tathā hi "evaṁgatāni, evaṁvidho, evamākāro"ti-ādīsu idaṁ-saddassa atthe evaṁ-saddo. Gata-saddo hi pakārapariyāyo, tathā vidhākāra-saddā ca. Tathā hi vidhayuttagata-sadde lokiyā pakāratthe vadanti. "Evaṁ nu kho, na nu kho, kiṁ nu kho, kathaṁ nu kho"ti, "evaṁ su te sunhātā suvilittā kappitakesamassu, āmuttamālābharaṇā odātavatthavasanā pañcahi (DṬ.1./CS:pg.1.35) kāmaguṇehi samappitā samaṅgībhūtā paricārenti, seyyathāpi tvaṁ etarahi sācariyakoti? No hidaṁ bho Gotamā"ti ca ādīsu pucchāyaṁ. "Evaṁ lahuparivattaṁ, evaṁ āyupariyanto"ti ca ādīsu parimāṇe. Nanu ca "evaṁ nu kho, evaṁ su te, evaṁ āyupariyanto"ti ettha evaṁ-saddena pucchanākāraparimāṇākārānaṁ vuttattā ākārattho eva evaṁ-saddo ti? Na, visesasabbhāvato. Ākāramattavācako hettha ākāratthoti adhippeto, yathā "evaṁ byākhoti-ādīsu pana na ākāravisesavācako evañca katvā "evaṁ jātena maccenā"ti-ādīni upamādīsu udāharaṇāni upapannāni honti. Tathā hi "yathāpi …pe… bahun"ti? Ettha puppharāsiṭṭhāniyato manussupapattisappurisūpanissayasaddhammasavanayonisomanasikārabhogasampatti-ād idānādipuññakiriyāhetusamudāyato sobhāsugandhatādiguṇayogato mālāguṇasadisiyo pahūtā puññakiriyā maritabbasabhāvatāya maccena sattena kattabbāti joditattā puppharāsimālāguṇāva upamā, tesaṁ upamākāro yathā-saddena aniyamato vuttoti evaṁ-saddo upamākāranigamanatthoti vattuṁ yuttaṁ. So pana upamākāro niyamiyamāno atthato upamāva hotīti āha **"upamāyaṁ āgato"**ti.

Tathā **evaṁ** iminā ākārena **"abhikkamitabban"**ti-ādinā upadisiyamānāya samaṇasāruppāya ākappasampattiyā yo tattha upadisanākāro, so atthato upadesoyevāti vuttaṁ **"evaṁ te …pe… upadese"**ti. Tathā **evametaṁ Bhagavā, evametaṁ Sugatā**ti

ettha ca Bhagavatā yathāvuttamatthaṁ aviparītato jānantehi kataṁ tattha saṁvijjamānaguṇānaṁ pakārehi haṁsanaṁ udaggatākaraṇaṁ **sampahaṁsanaṁ,** yo tattha sampahaṁsanākāroti yojetabbaṁ. **Evamevaṁ panāyan**ti ettha garahaṇākāroti yojetabbaṁ. So ca garahaṇākāro "vasalī"ti-ādi khuṁsanasaddasannidhānato idha evaṁ-saddena pakāsitoti viññāyati. Yathā (DṬ.1./CS:pg.1.36) cettha, evaṁ upamākārādayopi upamādivasena vuttānaṁ puppharāsi-ādisaddānaṁ sannidhānatoti daṭṭhabbaṁ. **Evañca vadehī**ti "yathāhaṁ vadāmi, evaṁ samaṇaṁ Ānandaṁ vadehī"ti vadanākāro idāni vattabbo evaṁ-saddena nidassīyatīti nidassanattho vutto. **Evaṁ no**ti etthāpi tesaṁ yathāvuttadhammānaṁ ahitadukkhāvahabhāve sanniṭṭhānajananatthaṁ anumatiggahaṇavasena "saṁvattanti, no vā, kathaṁ vā ettha hotī"ti pucchāya katāya "evaṁ no ettha hotī"ti vuttattā tadākārasanniṭṭhānaṁ evaṁ-saddena vibhāvitanti viññāyati, so pana tesaṁ dhammānaṁ ahitāya dukkhāya saṁvattanākāro niyamiyamāno avadhāraṇattho hotīti āha **"evaṁ no ettha hotīti ādīsu avadhāraṇe"**ti. **Evaṁ bhante**ti pana dhammassa sādhukaṁ savanamanasikāre sanniyojitehi bhikkhūhi attano tattha ṭhitabhāvassa paṭijānanavasena vuttattā ettha evaṁ-saddo vacanasampaṭicchanattho vutto, tena evaṁ bhante, sādhu bhante, suṭṭhu bhanteti vuttaṁ hoti.

Nānānayanipuṇanti ekattanānatta-abyāpāra-evaṁdhammatāsaṅkhātā, nandiyāvaṭṭa tipukkhalasīhavikkīḷita-aṅkusadisālocanasaṅkhātā vā ādhārādibhedavasena nānāvidhā nayā nānānayā, nayā vā pāḷigatiyo, tā ca paññatti-anupaññatti-ādivasena saṁkilebhāgiyādilokiyāditadubhayavomissatādivasena kusalādivasena khandhādivasena saṅgahādivasena samayavimuttādivasena ṭhapanādivasena kusalamūlādivasena tikapaṭṭhānādivasena ca nānappakārāti nānānayā, tehi nipuṇaṁ saṇhasukhumanti nānānayanipuṇaṁ. Āsayova ajjhāsayo, te ca sassatādibhedena, tattha ca apparajakkhatādivasena anekā, attajjhāsayādayo eva vā samuṭṭhānaṁ uppattihetu etassāti **anekajjhāsayasamuṭṭhānaṁ**. **Atthabyañjanasampannan**ti atthabyañjanaparipuṇṇaṁ upanetabbābhāvato, saṅkāsanapakāsanavivaraṇavibhajana-uttānīkaraṇapaññattivasena chahi atthapadehi, akkharapadabyañjanākāraniruttiniddesavasena chahi byañjanapadehi ca samannāgatanti vā attho daṭṭhabbo.

Vividhapāṭihāriyanti ettha pāṭihāriyapadassa vacanatthaṁ "paṭipakkhaharaṇato rāgādikilesāpanayanato pāṭihāriyan"ti vadanti. Bhagavato pana paṭipakkhā rāgādayo na santi, ye haritabbā. Puthujjanānampi vigatūpakkilese (DṬ.1./CS:pg.1.37) aṭṭhaguṇasamannāgate citte hatapaṭipakkhe iddhividhaṁ pavattati, tasmā tattha pavattavohārena ca na sakkā idha "pāṭihāriyan"ti vattuṁ. Sace pana mahākāruṇikassa Bhagavato veneyyagatā ca kilesā paṭipakkhā, tesaṁ haraṇato "pāṭihāriyan"ti vuttaṁ, evaṁ sati yuttametaṁ. Atha vā Bhagavato ca sāsanassa ca paṭipakkhā titthiyā, tesaṁ haraṇato **pāṭihāriyaṁ**. Te hi diṭṭhiharaṇavasena, diṭṭhippakāsane asamatthabhāvena ca iddhi-ādesanānusāsanīhi haritā apanītā hontīti. **"Paṭī"**ti vā ayaṁ saddo "pacchā"ti etassa atthaṁ bodheti "tasmiṁ paṭipaviṭṭhamhi, añño āgañchi brāhmaṇo"ti-ādīsu viya, tasmā samāhite citte, vigatūpakkilese ca katakiccena pacchā haritabbaṁ pavattetabbanti paṭihāriyaṁ, attano vā upakkilesesu catutthajjhānamaggehi haritesu pacchā haraṇaṁ paṭihāriyaṁ. Iddhi-ādesanānusāsaniyo ca vigatūpakkilesena, katakiccena ca sattahitatthaṁ puna pavattetabbā, haritesu ca attano upakkilesesu parasattānaṁ upakkilesaharaṇāni hontīti paṭihāriyāni bhavanti. Paṭihāriyameva **pāṭihāriyaṁ**. Paṭihāriye vā iddhi-ādesanānusāsanīsamudāye bhavaṁ ekekaṁ **"pāṭihāriyan"**ti vuccati. Paṭihāriyaṁ vā catutthajjhānaṁ maggo ca paṭipakkhaharaṇato, tattha jātaṁ, tasmiṁ vā nimittabhūte, tato vā āgatanti **pāṭihāriyaṁ**. Tassa pana iddhi-ādibhedena visayabhedena

ca bahuvidhassa Bhagavato desanāya labbhamānattā āha "vividhapāṭihāriyan"ti.

Na aññathāti Bhagavato sammukhā sutākārato na aññathāti attho, na pana Bhagavato desitākārato. Acinteyyānubhāvā hi Bhagavato desanā. Evañca katvā "sabbappakārena ko samattho viññātun"ti idaṁ vacanaṁ samatthitaṁ hoti. Dhāraṇabaladassanañca na virujjhati sutākārāvirajjhanassa adhippetattā. Na hettha atthantaratāparihāro dvinnampi atthānaṁ ekavisayattā, itarathā thero Bhagavato desanāya sabbathā paṭiggahaṇe samattho asamattho cāti āpajjeyyāti.

"Yo paro na hoti, so attā"ti evaṁ vuttāya niyakajjhattasaṅkhātāya sasantatiyaṁ vattanato tividhopi me-saddo kiñcāpi ekasmiṁyeva (DṬ.1./CS:pg.1.38) atthe dissati, karaṇasampadānasāminiddesavasena pana vijjamānabhedaṁ sandhāyāha **"me-saddo tīsu atthesu dissatī"**ti.

Kiñcāpi upasaggo kiriyaṁ viseseti, jotakabhāvato pana satipi tasmiṁ suta-saddo eva taṁ tamatthaṁ anuvadatīti anupasaggassa suta-saddassa atthuddhāre sa-upasaggassa gahaṇaṁ na virujjhatīti dassento **"sa-upasaggo ca anupasaggo cā"**ti āha. **Assā**ti suta-saddassa. Kammabhāvasādhanāni idha suta-sadde sambhavantīti vuttaṁ **"upadhāritanti vā upadhāraṇanti vā attho"**ti. **Mayāti atthe satī**ti yadā mesaddassa kattuvasena karaṇaniddeso, tadāti attho. **Mamāti atthe satī**ti yadā sambandhavasena sāminiddeso, tadā.

Sutasaddasannidhāne payuttena evaṁsaddena savanakiriyājotakena bhavitabbanti vuttaṁ **"evanti sotaviññāṇādiviññāṇakiccanidassanan"**ti. **Ādi**-saddena sampaṭicchanādīnaṁ pañcadvārikaviññāṇānaṁ tadabhinihaṭānañca manodvārikaviññāṇānaṁ gahaṇaṁ veditabbaṁ. Sabbesampi vākyānaṁ evakāratthasahitattā **"sutan"**ti etassa sutaṁ evāti ayamattho labbhatīti āha **"assavanabhāvapaṭikkhepato"**ti, etena avadhāraṇena nirākataṁ dasseti. Yathā ca sutaṁ sutaṁ evāti niyametabbaṁ, taṁ sammā sutaṁ hotīti āha **"anūnādhikāviparītaggahaṇanidassanan"**ti. Atha vā "saddantaratthāpohanavasena saddo atthaṁ vadatī"ti **sutan**ti asutaṁ na hotīti ayametassa atthoti vuttaṁ **"assavanabhāvapaṭikkhepato"**ti, iminā diṭṭhādivinivattanaṁ karoti. Idaṁ vuttaṁ hoti. Na idaṁ mayā diṭṭhaṁ, na sayambhuñāṇena sacchikataṁ, atha kho sutaṁ, tañca kho sammadevāti. Tenevāha "anūnādhikāviparītaggahaṇanidassanan"ti. Avadhāraṇatthe vā evaṁ-sadde ayaṁ atthayojanā karīyatīti tadapekkhassa suta-saddassa ayamattho vutto **"assavanabhāvapaṭikkhepato"**ti. Teneva āha "anūnādhikāviparītaggahaṇanidassanan"ti. Savanasaddo cettha kammattho veditabbo suyyatīti.

Evaṁ savanahetusuṇantapuggalasavanavisesavasena padattayassa ekena pakārena atthayojanaṁ dassetvā idāni pakārantarehipi taṁ dassetuṁ **"tathā evan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tassā**ti yā sā Bhagavato sammukhā dhammassavanākārena pavattā manodvāraviññāṇavīthi, tassā. Sā hi nānappakārena (DṬ.1./CS:pg.1.39) ārammaṇe pavattituṁ samatthā. Tathā ca vuttaṁ **"sotadvārānusārenā"**ti. **Nānappakārenā**ti vakkhamānānaṁ anekavihitānaṁ byañjanatthaggahaṇānānākārena, etena imissā yojanāya ākārattho evaṁ-saddo gahitoti dīpeti. **Pavattibhāvappakāsanan**ti pavattiyā atthibhāvappakāsanaṁ. **"Sutanti dhammappakāsanan"**ti yasmiṁ ārammaṇe vuttappakārā viññāṇavīthi nānappakārena pavattā, tassa dhammattā vuttaṁ, na sutasaddassa dhammatthattā. Vuttassevatthassa pākaṭīkaraṇaṁ **"ayañhetthā"**ti-ādi. Tattha **viññāṇavīthiyā**ti karaṇatthe karaṇavacanaṁ. **Mayā**ti katthu-atthe.

"Evanti niddisitabbappakāsanan"ti nidassanatthaṁ evaṁ-saddaṁ gahetvā vuttaṁ nidassetabbassa niddisitabbattābhāvābhāvato, tena evaṁ-saddena sakalampi suttaṁ

paccāmaṭṭhanti dasseti. Suta-saddassa kiriyāsaddattā, savanakiriyāya ca sādhāraṇaviññāṇappabandhapaṭibaddhattā tattha ca puggalavohāroti vuttaṁ **“sutanti puggalakiccappakāsanan”**ti. Na hi puggalavohārarahite dhammappabandhe savanakiriyā labbhatīti.

“Yassa cittasantānassā”ti-ādipi ākāratthameva evaṁ-saddaṁ gahetvā purimayojanāya aññathā atthayojanaṁ dassetuṁ vuttaṁ. Tattha **ākārapaññattī**ti upādāpaññatti eva, dhammānaṁ pavatti-ākārupādānavasena tathā vuttā. **“Sutanti visayaniddeso”**ti sotabbabhūto dhammo savanakiriyākattupuggalassa savanakiriyāvasena pavattiṭṭhānanti katvā vuttaṁ. Cittasantānavinimuttassa paramatthato kassaci kattu abhāvepi saddavohārena buddhiparikappitabhedavacanicchāya cittasantānato aññaṁ viya taṁsamaṅgiṁ katvā vuttaṁ **“cittasantānena taṁsamaṅgino”**ti. Savanakiriyāvisayopi sotabbadhammo savanakiriyāvasena pavattacittasantānassa idha paramatthato kattubhāvato, savanavasena cittappavattiyā eva vā savanakiriyābhāvato taṁkiriyākattu ca visayo hotīti katvā vuttaṁ **“taṁsamaṅgino kattu visaye”**ti. Sutākārassa ca therassa sammānicchitabhāvato āha **“gahaṇasanniṭṭhānan”**ti, etena vā avadhāraṇatthaṁ evaṁ-saddaṁ gahetvā ayaṁ atthayojanā katāti daṭṭhabbaṁ.

Pubbe (DṬ.1./CS:pg.1.40) sutānaṁ nānāvihitānaṁ suttasaṅkhātānaṁ atthabyañjanānaṁ upadhāritarūpassa ākārassa nidassanassa avadhāraṇassa vā pakāsanasabhāvo evaṁ-saddoti tadākārādi-upadhāraṇassa puggalapaññattiyā upādānabhūtadhammappabandhabyāpāratāya vuttaṁ **“evanti puggalakiccaniddeso”**ti. Savanakiriyā pana puggalavādinopi viññāṇanirapekkhā natthīti visesato viññāṇabyāpāroti āha **“sutanti viññāṇakiccaniddeso”**ti. Meti saddappavattiyā ekanteneva sattavisayattā, viññāṇakiccassa ca tattheva samodahitabbato **“meti ubhayakiccayuttapuggalaniddeso”**ti vuttaṁ. Avijjamānapaññattivijjamānapaññattisabhāvā yathākkamaṁ evaṁ-sadda suta-saddānaṁ atthāti te tathārūpapaññatti-upādānabyāpārabhāvena dassento āha **“evanti puggalakiccaniddeso**. **Sutanti viññāṇakiccaniddeso”**ti. Ettha ca karaṇakiriyākattukammavisesappakāsanavasena puggalabyāpāvisayapuggalabyāpāranidassanavasena gahaṇākāragāhakatabbisayavisesaniddesavasena kattukaraṇa byāpārakattuniddesavasena ca dutiyādayo catasso atthayojanā dassitāti daṭṭhabbaṁ.

Sabbassāpi saddādhigamanīyassa atthassa paññattimukheneva paṭipajjitabbattā, sabbapaññattīnañca vijjamānādivasena chasu paññattibhedesu antogadhattā tesu “evan”ti-ādīnaṁ paññattīnaṁ sarūpaṁ niddhārento āha **“evanti ca meti cā”**ti-ādi. Tattha evanti ca meti ca vuccamānassa atthassa ākārādino, dhammānañca asallakkhaṇabhāvato avijjamānapaññattibhāvoti āha **“saccikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññattī”**ti. Tattha **saccikaṭṭhaparamatthavasenā**ti bhūtattha-uttamatthavasena. Idaṁ vuttaṁ hotiyo māyāmarīci-ādayo viya abhūtattho, anussavādīhi gahetabbo viya anuttamattho ca na hoti, so rūpasaddādisabhāvo ruppanānubhavanādisabhāvo vā attho “saccikaṭṭho, paramattha cā”ti vuccati, na tathā evaṁ meti padānamatthoti, etamevatthaṁ pākaṭataraṁ kātuṁ **“kiñhettha tan”**ti-ādi vuttaṁ. **Sutan**ti pana saddāyatanaṁ sandhāyāha **“vijjamānapaññattī”**ti. Teneva hi **“yañhi tamettha sotena upaladdhan”**ti vuttaṁ “sotadvārānusārena upaladdhan”ti pana vutte atthabyañjanādisabbaṁ labbhati. **Taṁ taṁ upādāya vattabbato**ti sotapathaṁ āgate dhamme upādāya tesaṁ upadhāritākārādino paccāmasanavasena “evan”ti, sasantatipariyāpanne khandhe upādāya “me”ti (DṬ.1./CS:pg.1.41) vattabbattāti attho. Diṭṭhādisabhāvarahite saddāyatane pavattamānopi

sutavohāro "dutiyaṁ tatiyan"ti-ādiko viya paṭhamādīni diṭṭhamutaviññāte apekkhitvā pavattoti āha **"diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato"**ti. Asutaṁ na hotīti hi "sutan"ti pakāsito yamatthoti.

Attanā paṭividdhā suttassa pakāravisesā "evan"ti therena paccāmaṭṭhāti āha **"asammohaṁ dīpetī"**ti. **"Nānappakārapaṭivedhasamattho hotī"**ti etena vakkhamānassa suttassa nānappakārataṁ duppaṭivijjhatañca dasseti. **"Sutassa asammosaṁ dīpetī"**ti sutākārassa yāthāvato dassiyamānattā vuttaṁ. **Asammohenā**ti sammohābhāvena, paññāya eva vā savanakālasambhūtāya taduttarakālapaññāsiddhi, evaṁ **asammosenā**ti etthāpi vattabbaṁ. Byañjanānaṁ paṭivijjhitabbo ākāro nātigambhīro, yathāsutadhāraṇameva tattha karaṇīyanti satiyā byāpāro adhiko, paññā tattha guṇībhūtāti vuttaṁ **"paññāpubbaṅgamāyā"**ti-ādi paññāya pubbaṅgamāti katvā. Pubbaṅgamatā cettha padhānabhāvo "manopubbaṅgamā"ti-ādīsu viya, pubbaṅgamatāya vā cakkhuviññāṇādīsu āvajjanādīnaṁ viya appadhānatte paññā pubbaṅgamā etissāti ayampi attho yujjati, evaṁ **"satipubbaṅgamāyā"**ti etthāpi vuttanayānusārena yathāsambhavamattho veditabbo. **Atthabyañjanasampannassā**ti atthabyañjanaparipuṇṇassa, saṅkāsanapakāsanavivaraṇavibhajana-uttānīkaraṇapaññattivasena chahi atthapadehi, akkharapadabyañjanākāraniruttiniddesavasena chahi byañjanapadehi ca samannāgatassāti vā attho daṭṭhabbo.

Yonisomanasikāraṁ dīpetīti evaṁ-saddena vuccamānānaṁ ākāranidassanāvadhāraṇatthānaṁ aviparītasaddhammavisayattāti adhippāyo. **"Avikkhepaṁ dīpetī"**ti "brahmajālaṁ kattha bhāsitan"ti-ādi pucchāvasena pakaraṇappattassa vakkhamānassa suttassa savanaṁ samādhānamantarena na sambhavatīti katvā vuttaṁ. **"Vikkhittacittassā"**ti-ādi tassevatthassa samatthanavasena vuttaṁ. **Sabbasampattiyā**ti atthabyañjanadesakapayojanādisampattiyā. Aviparītasaddhammavisayehi viya ākāranidassanāvadhāraṇatthehi yonisomanasikārassa, saddhammassavanena viya ca avikkhepassa yathā yonisomanasikārena (DṬ.1./CS:pg.1.42) phalabhūtena attasammāpaṇidhipubbekatapuññatānaṁ siddhi vuttā tadavinābhāvato, evaṁ avikkhepena phalabhūtena kāraṇabhūtānaṁ saddhammassavanasappurisūpanissayānaṁ siddhi dassetabbā siyā assutavato, sappurisūpanissayarahitassa ca tadabhāvato.

"Na hi vikkhittacitto"ti-ādinā samatthanavacanena pana avikkhepena kāraṇabhūtena sappurisūpanissayena ca phalabhūtassa saddhammassavanassa siddhi dassitā. Ayaṁ panettha adhippāyo yutto siyāsaddhammassavanasappurisūpanissayā na ekantena avikkhepassa kāraṇaṁ bāhiraṅgattā, avikkhepo pana sappurisūpanissayo viya saddhammassavanassa ekantakāraṇanti. Evampi avikkhepena sappurisūpanissayasiddhijotanā na samatthitāva, no na samatthitā vikkhittacittānaṁ sappurisapayirupāsanābhāvassa atthasiddhattā. Ettha ca purimaṁ phalena kāraṇassa siddhidassanaṁ nadīpūrena viya upari vuṭṭhisabbhāvassa, dutiyaṁ kāraṇena phalassa siddhidassanaṁ daṭṭhabbaṁ ekantena vassinā viya meghavuṭṭhānena vuṭṭhippavattiyā.

Bhagavato vacanassa atthabyañjanapabhedaparicchedavasena sakalasāsanasampatti-ogāhanākāro niravasesaparahitapāripūrikāraṇanti vuttaṁ **"evaṁ bhaddako ākāro"**ti. Yasmā na hotīti sambandho. **Pacchimacakkadvayasampattin**ti attasammāpaṇidhipubbekatapuññatāsaṅkhātaṁ guṇadvayaṁ. Aparāparaṁ vuttiyā cettha cakkabhāvo, caranti etehi sattā sampattibhavesūti vā. Ye sandhāya vuttaṁ "cattārimāni bhikkhave cakkāni, yehi samannāgatānaṁ devamanussānaṁ catucakkaṁ vattatī"ti-ādi

Purimapacchimabhāvo cettha desanākkamavasena daṭṭhabbo. **Pacchimacakkadvayasiddhiyā**ti pacchimacakkadvayassa atthitāya. Sammāpaṇihitatto pubbe ca katapuññо suddhāsayo hoti tadasuddhihetūnaṁ kilesānaṁ dūrībhāvatoti āha **"āsayasuddhi siddhā hotī"**ti. Tathā hi vuttaṁ "sammāpaṇihitaṁ cittaṁ, seyyaso naṁ tato kare"ti, "katapuññosi tvaṁ Ānanda, padhānaṁ anuyuñja khippaṁ hohisi anāsavoti ca. Tenevāha **"āsayasuddhiyā adhigamabyattisiddhī"**ti. **Payogasuddhiyā**ti yonisomanasikārapubbaṅgamassa dhammassavanapayogassa visadabhāvena. Tathā cāha **"āgamabyattisiddhī"**ti. Sabbassa vā kāyavacīpayogassa (DṬ.1./CS:pg.1.43) niddosabhāvena. Parisuddhakāyavacīpayogo hi vippaṭisārābhāvato avikkhittacitto pariyattiyaṁ visārado hotīti.

"Nānappakārapaṭivedhadīpakenā"ti-ādinā atthabyañjanesu therassa evaṁ-sadda suta-saddānaṁ asammohāsammosadīpanato catupaṭisambhidāvasena atthayojanaṁ dasseti. Tattha **"sotabbappabhedapaṭivedhadīpakenā"**ti etena ayaṁ suta-saddo evaṁ-saddasannidhānato, vakkhamānāpekkhāya vā sāmaññeneva sotabbadhammavisesaṁ āmasatīti dasseti. Manodiṭṭhikaraṇāpariyattidhammānaṁ anupekkhanasuppaṭivedhā visesato manasikārapaṭibaddhāti te vuttanayena yonisomanasikāradīpakena evaṁ-saddena yojetvā, savanadhāraṇavacīparicayā pariyattidhammānaṁ visesena sotāvadhānapaṭibaddhāti te avikkhepadīpakena suta-saddena yojetvā dassento sāsanasampattiyā dhammassavane ussāhaṁ janeti. Tattha dhammāti pariyattidhammā. **Manasānupekkhitā**ti "idha sīlaṁ kathitaṁ, idha samādhi, idha paññā, ettakā ettha anusandhiyo"ti-ādinā nayena manasā anupekkhitā. **Diṭṭhiyā suppaṭividdhā**ti nijjhānakkhantibhūtāya, ñātapariññāsaṅkhātāya vā diṭṭhiyā tattha tattha vuttarūpārūpadhamme "iti rūpaṁ, ettakaṁ rūpan"ti-ādinā suṭṭhu vavatthapetvā paṭividdhā.

"Sakalena vacanenā"ti pubbe tīhi padehi visuṁ visuṁ yojitattā vuttaṁ. **Asappurisabhūmin**ti akataññutaṁ "idhekacco pāpabhikkhu tathāgatappaveditaṁ Dhammavinayaṁ pariyāpuṇitvā attano dahatī"ti evaṁ vuttaṁ anariyavohārāvatthaṁ. Sā eva anariyavohārāvatthā **asaddhammo**. Nanu ca Ānandattherassa "mamedaṁ vacanan"ti adhimānassa, Mahākassapattherādīnañca tadāsaṅkāya abhāvato asappurisabhūmisamatikkamādivacanaṁ niratthakaṁ ti? Nayidaṁ evaṁ "evaṁ me sutan"ti vadantena ayampi attho vibhāvitoti dassanato. Keci pana "devatānaṁ parivitakkāpekkhaṁ tathāvacananti edisī codanā anavakāsā"ti vadanti. Tasmiṁ kira khaṇe ekaccānaṁ devatānaṁ evaṁ cetaso parivitakko udapādi "tathāgato ca parinibbuto, ayañca āyasmā desanākusalo, idāni dhammaṁ deseti, sakyakulappasuto tathāgatassa bhātā cūḷapituputto, kiṁ nu kho sayaṁ sacchikata dhammaṁ deseti, udāhu Bhagavatoyeva vacanaṁ yathāsutan"ti. Evaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.44) tadāsaṅkitappakārato asappurisabhūmisamokkamādito atikkamādi vibhāvitanti. **Attano adahanto**ti "mametan"ti attani aṭṭhapento. **Appetī**ti nidasseti. Diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthesu yathāraham satte netīti netti, dhammoyeva netti **dhammanetti**.

Daḷhataraniviṭṭhā vicikicchā **kaṅkhā**. Nātisaṁsappanaṁ matibhedamattaṁ **vimati**. **Assaddhiyaṁ vināseti** Bhagavato desitattā, sammukhā cassa paṭiggahitattā, khalitaduruttādiggahaṇadosābhāvato ca. Ettha ca paṭhamādayo tisso atthayojanā ākārādi-atthesu aggahitavisesameva evaṁ-saddaṁ gahetvā dassitā, tato parā tisso ākāratthameva evaṁ-saddaṁ gahetvā vibhāvitā. Pacchimā pana tisso yathākkamaṁ ākāratthaṁ nidassanatthaṁ avadhāraṇatthañca evaṁ-saddaṁ gahetvā yojitāti daṭṭhabbaṁ.

Eka-saddo aññaseṭṭhāsahāyasaṅkhyadīsu dissati. Tathāhesa "sassato attā ca loko ca idameva saccaṁ moghamaññanti ittheke abhivadantī"ti-ādīsu aññatthe dissati, "cetaso ekodibhāvan"ti-ādīsu seṭṭhatthe, "eko vūpakaṭṭho"ti-ādīsu asahāye, "ekova kho bhikkhave khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā"ti-ādīsu saṅkhyayaṁ, idhāpi saṅkhyayanti dassento āha **"ekanti gaṇanaparicchedaniddeso"**ti. **Kālañca samayañcā**ti yuttakālañca paccayasāmaggiñca. **Khaṇo**ti okāso. Tathāgatuppādādiko hi maggabrahmacariyassa okāso tappaccayapaṭilābhahetuttā. Khaṇo eva ca **samayo**. Yo "khaṇo"ti ca "samayo"ti ca vuccati, so eko vāti hi attho. **Mahāsamayo**ti mahāsamūho. **Samayopi kho**ti sikkhāpadapūraṇassa hetupi. **Samayappavādake**ti diṭṭhippavādake. Tattha hi nisinnā titthiyā attano attano samayaṁ pavadantīti. **Atthābhisamayā**ti hitapaṭilābhā. Abhisametabboti abhisamayo, abhisamayo atthoti **abhisamayaṭṭho**ti pīḷana ādīni abhisametabbabhāvena ekībhāvaṁ upanetvā vuttāni. Abhisamayassa vā paṭivedhassa (DṬ.1./CS:pg.1.45) visayabhūtabhāvo **abhisamayaṭṭho**ti tāneva tathā ekattena vuttāni. Tattha **pīḷanaṁ** dukkhasaccassa taṁ samaṅgīno hiṁsanaṁ avipphārikatākaraṇaṁ. **Santāpo**dukkhadukkhatādivasena santāpanaṁ paridahaṇaṁ.

Tattha sahakārīkāraṇaṁ sannijjha sameti samavetīti **samayo,** samavāyo. Sameti samāgacchati maggabrahmacariyamettha tadādhārapuggalehīti **samayo,** khaṇo. Sameti ettha, etenava saṁgacchati satto, sabhāvadhammo vā sahajātādīhi, uppādādīhi vāti **samayo,** kālo. Dhammappavattimattatāya atthato abhūtopi hi kālo dhammappavattiyā adhikaraṇaṁ, karaṇaṁ viya ca kappanāmattasiddhena rūpena voharīyatīti. Samaṁ, saha vā avayavānaṁ ayanaṁ pavatti avaṭṭhānanti **samayo,** samūho, yathā "samudāyo"ti. Avayavasahāvaṭṭhānameva hi samūhoti. Avasesapaccayānaṁ samāgame eti phalaṁ etasmā uppajjati pavattati cāti **samayo,** hetu yathā "samudayo"ti. Sameti saṁyojanabhāvato sambandho eti attano visaye pavattati, daḷhaggahaṇabhāvato vā saṁyuttā ayanti pavattanti sattā yathābhinivesaṁ etenāti **samayo,** diṭṭhi. Diṭṭhisaṁyojanena hi sattā ativiya bajjhantīti. Samiti saṅgati samodhānanti **samayo,** paṭilābho. Samassa yānaṁ, sammā vā yānaṁ apagamoti **samayo,** pahānaṁ. Abhimukhaṁ ñāṇena etabbo abhisametabboti abhisamayo, dhammānaṁ aviparīto sabhāvo. Abhimukhabhāvena sammā eti gacchati bujjhatīti abhisamayo, dhammānaṁ yathābhūtasabhāvāvabodho. Evaṁ tasmiṁ tasmiṁ atthe samaya-saddassa pavatti veditabbā. Samaya-saddassa atthuddhāre abhisamaya-saddassa udāharaṇaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ. **Assā**ti samaya-saddassa. **Kālo attho** samavāyādīnaṁ atthānaṁ idha asambhavato desadesakaparisānaṁ viya suttassa nidānabhāvena kālassa apadisitabbato ca.

Kasmā panettha aniyāmitavaseneva kālo niddiṭṭho, na utusaṁvaccharādivasena niyametvāti āha **"tattha kiñcāpī"**ti-ādi. Utusaṁvaccharādivasena niyamaṁ akatvā samaya-saddassa vacane ayampi guṇo laddho hotīti dassento **"ye vā ime"**ti-ādimāha. Sāmaññajotanā hi visese avatiṭṭhatīti. Tattha **diṭṭhadhammasukhavihārasamayo** devasikaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.46) jhānasamāpattīhi vītināmanakālo, visesato sattasattāhāni. **Pakāsā**ti dasasahassilokadhātuyā pakampana-obhāsapātubhāvādīhi pākaṭā. Yathāvuttappabhedesuyeva samayesu ekadesaṁ pakārantarehi saṅgahetvā dassetuṁ **"yo cāyan"**ti-ādimāha. Tathā hi ñāṇakiccasamayo attahitapaṭipattisamayo ca **abhisambodhisamayo**. Ariyatuṇhibhāvasamayo **diṭṭhadhammasukhavihārasamayo**. Karuṇākiccaparahitapaṭipattidhammikathāsamayo **desanāsamayeva**.

Karaṇavacanena niddeso kato yathāti sambandho. **Tatthā**ti abhidhammavinayesu. **Tathā**ti bhummakaraṇehi. **Adhikaraṇattha** ādhārattho. Bhāvo nāma kiriyā, kiriyāya

kiriyantaralakkhaṇaṁ **bhāvenabhāvalakkhaṇaṁ**. Tattha yathā kālo sabhāvadhammaparicchinno sayaṁ paramatthato avijjamānopi ādhārabhāvena paññāto taṅkhaṇappavattānaṁ tato pubbe parato ca abhāvato "pubbaṇhe jāto, sāyanhe gacchatī"ti, ca ādīsu, samūho ca avayavavinimutto avijjamānopi kappanāmattasiddho avayavānaṁ ādhārabhāvena paññāpīyati "rukkhe sākhā, yavarāsiyaṁ sambhūto"ti-ādīsu, evaṁ idhāpīti dassento āha **"adhikaraṇañhi …pe… dhammānan"**ti. Yasmiṁ kāle, dhammapuñje vā kāmāvacaraṁ kusalaṁ cittaṁ uppannaṁ hoti, tasmiṁyeva kāle, dhammapuñje ca phassādayopi hontīti ayañhi tattha attho. Yathā ca gāvīsu duyhamānāsu gato, duddhāsu āgatoti dohanakiriyāya gamanakiriyā lakkhīyati, evaṁ idhāpi "yasmiṁ samaye, tasmiṁ samaye"ti ca vutte satīti ayamattho viññāyamāno eva hoti padatthassa sattāvirahābhavatoti samayassa sattākiriyāya cittassa uppādakiriyā, phassādīnaṁ bhavanakiriyā ca lakkhīyati. **Yasmiṁ samaye**ti yasmiṁ navame khaṇe, yonisomanasikārādihetumhi, paccayasamavāye vā sati kāmāvacaraṁ kusalaṁ cittaṁ uppannaṁ hoti, tasmiṁyeva khaṇe, hetumhi, paccayasamavāye ca sati phassādayopi hontīti ubhayattha samaya-sadde bhummaniddeso kato lakkhaṇabhūtabhāvayuttoti dassento āha **"khaṇa …pe… lakkhīyatī"**ti.

Hetu-attho karaṇattho ca sambhavati "annena vasati, ajjhenena vasati, pharasunā chindati, kudālena khaṇatī"ti-ādīsu viya. Vītikkamañhi sutvā bhikkhusaṅghaṁ sannipātāpetvā otiṇṇavatthukaṁ puggalaṁ paṭipucchitvā, vigarahitvā (DṬ.1./CS:pg.1.47) ca taṁ taṁ vatthuṁ otiṇṇakālaṁ anatikkamitvā teneva kālena sikkhāpadāni paññapento Bhagavā viharati sikkhāpadapaññattihetuñca apekkhamāno tatiyapārājikādīsu viyāti.

Accantameva ārambhato paṭṭhāya yāva desanāniṭṭhānaṁ parahitapaṭipattisaṅkhātena **karuṇāvihārena**. **Tadatthajotanatthan**ti accantasaṁyogatthajotanatthaṁ. **Upayogavacananiddeso kato** yathā "māsaṁ ajjhetī"ti.

Porāṇāti Aṭṭhakathācariyā. **Abhilāpamattabhedo**ti vacanamattena viseso. Tena suttavinayesu vibhattibyatayo katoti dasseti.

Seṭṭhanti seṭṭhavācakaṁ vacanaṁ seṭṭhanti vuttaṁ seṭṭhaguṇasahacaraṇato. Tathā **uttaman**ti etthāpi. **Gāravayutto**ti garubhāvayutto garuguṇayogato, garukaraṇārahatāya vā **gāravayutto**.

Vuttoyeva na pana idha vattabbo Visuddhimaggassa imissā Aṭṭhakathāya ekadesabhāvatoti adhippāyo.

Apica bhage vani, vamīti vā Bhagavā, bhage sīlādiguṇe vani bhaji sevi, te vā vineyyasantānesu "kathaṁ nu kho uppajjeyyun"ti vani yāci patthayīti Bhagavā, bhagaṁ vā siriṁ, issariyaṁ, yasañca vami khelapiṇḍaṁ viya chaḍḍayīti Bhagavā. Tathā hi Bhagavā hatthagataṁ siriṁ, catuddīpissariyaṁ, cakkavattisampattisannissayañca sattaratanasamujjalaṁ yasaṁ anapekkho pariccajīti. Atha vā bhāni nāma nakkhattāni, tehi samaṁ gacchanti pavattantīti bhagā, sineruyugandharādigatā bhājanalokasobhā. Te Bhagavā vami tappaṭibaddhachandarāgappahānena pajahatīti evampi bhage vamīti Bhagavā.

"Dhammasarīraṁ paccakkhaṁ karotī"ti "yo vo Ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena satthā"ti vacanato dhammassa satthubhāvapariyāyo vijjatīti katvā vuttaṁ.

Vajirasaṅghātasamānakāyo (DṬ.1./CS:pg.1.48) parehi abhejjasarīrattā. Na hi Bhagavato rūpakāye kenaci antarāyo sakkā kātunti. **Desanāsampattiṁ niddisati** vakkhamānassa sakalasuttassa "evan"ti niddisanato. **Sāvakasampattiṁ** niddisati paṭisambhidāppattena pañcasu ṭhānesu Bhagavatā etadagge ṭhapitena mayā

mahāsāvakena sutaṁ, tañca kho mayāva sutaṁ, na anussavitaṁ, na paramparābhatanti imassatthassa dīpanato. **Kālasampattiṁ** niddisati "Bhagavā"ti padassa sannidhāne payuttassa samaya-saddassa kālassa Buddhuppādapaṭimaṇḍitabhāvadīpanato. Buddhuppādaparamā hi kālasampadā. Tenetaṁ vuccati--

"Kappakasāye kaliyuge, Buddhuppādo aho mahacchariyaṁ;
Hutāvahamajjhe jātaṁ, samuditamakarandamaravindan"ti.

Bhagavāti desakasampattiṁ niddisati guṇavisiṭṭhasattuttamagāravādhivacanato.

Vijjantarikāyāti vijjuniccharaṇakkhaṇe. **Antarato**ti hadaye. **Antarā**ti ārabbha nipphattīnaṁ vemajjhe. **Antarikāyā**ti antarāḷe. Ettha ca "tadantaraṁ ko jāneyya, etesaṁ antarā kappā, gaṇanāto asaṅkhiyā, antarantarā kathaṁ opātetī"ti ca ādīsu viya kāraṇavemajjhesu vattamānā antarā-saddā eva udāharitabbā siyuṁ, na pana cittakhaṇavivaresu vattamānā antarantarikā-saddā. Antarā-saddassa hi ayaṁ atthuddhāroti. Ayaṁ panettha adhippāyo siyā-- yesu atthesu antarā-saddo vattati, tesu antarasaddopi vattatīti samānatthattā antarā-saddatthe vattamāno antara-saddo udāhaṭo, antarā-saddo eva vā "yassantarato"ti ettha gāthāsukhatthaṁ rassaṁ katvā vuttoti daṭṭhabbaṁ. Antarā-saddo eva pana ika-saddena padaṁ vaḍḍhetvā "antarikā"ti vuttoti evamettha udāharaṇodāharitabbānaṁ virodhābhāvo daṭṭhabbo. **Ayojiyamāne upayogavacanaṁ na pāpuṇāti** sāmivacanassa pasaṅge antarā-saddayogena upayogavacanassa icchitattā. Tenevāha **"antarāsaddena yuttattā upayogavacanaṁ katan"**ti.

"Niyato (DṬ.1./CS:pg.1.49) sambodhiparāyaṇo, aṭṭhānametaṁ bhikkhave anavakāso, yaṁ diṭṭhisampanno puggalo sañcicca pāṇaṁ jīvitā voropeyya, "netaṁ ṭhānaṁ vijjatī" ti-ādivacanato diṭṭhisīlānaṁ niyatasabhāvattā sotāpannāpi aññamaññaṁ diṭṭhisīlasāmaññena saṁhatā, pageva sakadāgāmi-ādayo. "Tathārūpāya diṭṭhiyā diṭṭhisāmaññagato viharati, tathārūpesu sīlesu sīlasāmaññagato viharatī"ti vacanato puthujjanānampi diṭṭhisīlasāmaññena saṁhatabhāvo labbhatiyeva.

Suppiyopi khoti ettha **kho**-saddo avadhāraṇattho "assosi kho"ti-ādīsu viya. Tena addhānamaggapaṭipanno ahosiyeva, nāssa maggapaṭipattiyā koci antarāyo ahosīti ayamattho dīpito hoti. **Tatrā**ti vā kālassa paṭiniddeso. Sopi hi "ekaṁ samayan"ti pubbe adhikato. Yañhi samayaṁ Bhagavā antarā Rājagahañca Nāḷandañca addhānamaggapaṭipanno, tasmiṁyeva samaye Suppiyopi taṁ maggaṁ paṭipanno avaṇṇaṁ bhāsati, Brahmadatto ca vaṇṇaṁ bhāsatīti. Pariyāyati parivattatīti **pariyāyo,** vāro. Pariyāyeti desetabbamatthaṁ paṭipādetīti **pariyāyo,** desanā. Pariyāyati attano phalaṁ pariggahetvā pavattatīti **pariyāyo,** kāraṇanti evaṁ pariyāya-saddassa vārādīsu pavatti veditabbā. **Kāraṇenā**ti kāraṇapatirūpakena. Tathā hi vakkhati "akāraṇameva kāraṇanti vatvā"ti. Kasmā panettha "avaṇṇaṁ bhāsatī"ti, "vaṇṇaṁ bhāsatī"ti ca vattamānakālaniddeso kato, nanu saṅgītikālato so avaṇṇavaṇṇānaṁ bhāsitakālo atītoti? Saccametaṁ, "addhānamaggapaṭipanno hotī"ti ettha hoti-saddo viya atītakālattho bhāsati-saddo ca daṭṭhabbo. Atha vā yasmiṁ kāle tehi avaṇṇo vaṇṇo ca bhāsīyati, taṁ apekkhitvā evaṁ vuttaṁ. Evañca katvā "tatrāti kālassa paṭiniddeso"ti idañca vacanaṁ samatthitaṁ hoti.

Akāraṇanti ayuttiṁ, anupapattinti attho. Na hi arasarūpatādayo dosā Bhagavati saṁvijjanti, dhammasaṅghānañca durakkhātaduppaṭipannatādayoti. **Akāraṇan**ti vā yuttakāraṇarahitaṁ, paṭiññāmattanti adhippāyo (DṬ.1./CS:pg.1.50) Imasmiñca atthe **kāraṇanti vatvā**ti kāraṇaṁ vāti vatvāti attho. Arasarūpādīnañcettha jātivuḍḍhesu abhivādanādisāmīcikammākaraṇaṁ **kāraṇaṁ,** tathā

uttarimanussadhammālamariyañāṇadassanābhāvassa sundarikāmaguṇādinavabodho, saṁsārassa ādikoṭiyā apaññāyanapaṭiññā, abyākatavatthubyākaraṇanti evamādayo, tathā asabbaññutādīnaṁ kamāvabodhādayo yathāraham niddhāretabbā. **Tathā tathā**ti jātivuḍḍhānaṁ anabhivādanādi-ākārena.

Avaṇṇaṁ bhāsamānoti avaṇṇaṁbhāsanahetu. Hetu-attho hi ayaṁ māna-saddo. **Anayabyasanaṁ pāpuṇissati** ekantamahāsāvajjattā ratanattayopavādassa. Tenevāha--

"Yo nindiyaṁ pasaṁsati, Taṁ vā nindati yo pasaṁsiyo.
Vicināti mukhena so kaliṁ, Kalinā tena sukhaṁ na vindatī"ti.

"Amhākaṁ ācariyo"ti-ādinā Brahmadattassa saṁveguppattiṁ, attano ācariye kāruññappavattiñca dassetvā kiñcāpi antevāsinā ācariyassa anukūlena bhavitabbaṁ, ayaṁ pana paṇḍitajātikattā na edisesu taṁ anuvattatīti, idāni tassa kammassakataññāṇappavattiṁ dassento **"ācariye kho panā"**ti-ādimāha. **Vaṇṇaṁ bhāsituṁ āraddho** "apināmāyaṁ ettakenāpi ratanattayāvaṇṇato orameyyā"ti. Vaṇṇīyatīti **vaṇṇo,** guṇo. Vaṇṇanaṁ guṇasaṅkittananti **vaṇṇo,** pasaṁsā. **Saṁññūḷhā**ti ganthitā, nibandhitāti attho. Atitthena pakkhando dhammakathikoti na vattabbo aparimāṇaguṇattā Buddhādīnaṁ niravasesānañca tesaṁ idha pakāsanaṁ pāḷisaṁvaṇṇanāyeva sampajjatīti. **Anussavādī**ti ettha **ādi**-saddena ākāraparivitakkadiṭṭhinijjhānakkhantiyo saṅgaṇhāti. **Attano thāmena vaṇṇaṁ abhāsi,** na pana Buddhādīnaṁ guṇānurūpanti adhippāyo. Asaṅkhyayyāparimitappabhedā hi Buddhādīnaṁ guṇā. Vuttañhetaṁ--

"Buddhopi (DṬ.1./CS:pg.1.51) Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṁ,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā"ti.

Idhāpi vakkhati "appamattakaṁ kho panetan"ti-ādi.

Iti ha teti ettha **itī**ti vuttappakāraparāmasanaṁ. **Ha**-kāro nipātamattanti āha **"evaṁ te"**ti.

Iriyāpathānubandhanena anubandhā honti, na pana sammāpaṭipatti-anubandhanenāti adhippāyo. **Tasmiṁ kāle**ti yasmiṁ saṁvacchare utumhi māse pakkhe vā Bhagavā taṁ addhānamaggaṁ paṭipanno, tasmiṁ kāle. Teneva hi kiriyāvicchedadassanavasena "Rājagahe piṇḍāya caratī"ti vattamānakālaniddeso kato. **So**ti evaṁ Rājagahe vasamāno Bhagavā. **Taṁ divasan**ti yaṁ divasaṁ addhānamaggapaṭipanno, taṁ divasaṁ. **Taṁ addhānaṁ paṭipanno** Nāḷandāyaṁ veneyyānaṁ vividha hitasukhanipphattiṁ ākaṅkhamāno imissā ca aṭṭhuppattiyā tividhasīlālaṅkataṁ nānāvidhakuhanalapanādimicchājīvaviddhaṁsanaṁ dvāsaṭṭhidiṭṭhijālaviniveṭhanaṁ dasasahassilokadhātupakampanaṁ Brahmajālasuttantaṁ desessāmīti. Ettāvatā "kasmā pana Bhagavā taṁ addhānaṁ paṭipanno"ti codanā visodhitā hoti. "Kasmā ca Suppiyo anubandho"ti ayaṁ pana codanā "Bhagavato taṁ maggaṁ paṭipannabhāvaṁ ajānanto"ti etena visodhitā hoti. Na hi so Bhagavantaṁ daṭṭhumeva icchatīti. Tenevāha **"sace pana jāneyya, nānubandheyyā"**ti.

Nīlapītalohitodātamañjiṭṭhapabhassaravasena **"chabbaṇṇarasmiyo**. **"Samantā asītihatthappamāṇe"**ti tāsaṁ rasmīnaṁ pakatiyā pavattiṭṭhānavasena vuttaṁ. **"Tasmiṁ kira samaye"**ti ca tasmiṁ addhānagamanasamaye Buddhasiriyā anigūhitabhāvadassanatthaṁ vuttaṁ. Na hi tadā tassā nigūhane pakkusāti-abhigamanādīsu viya kiñcipi kāraṇaṁ atthīti. **Ratanāveḷaṁ** ratanavaṭaṁsakaṁ. **Cīnapiṭṭhacuṇṇaṁ** sindhanacuṇṇaṁ.

Byāmappabhāparikkhepavilāsinī (DṬ.1./CS:pg.1.52) ca **assa** Bhagavato **lakkhaṇamālā**ti mahāpurisalakkhaṇāni aññamaññapaṭibaddhattā evamāha. Dvattiṁsāya candamaṇḍalānaṁ mālā kenaci ganthetvā ṭhapitā yadi siyāti parikappanavasenāha **"ganthetvā ṭhapitadvattiṁsacandamālāyā"**ti. Siriṁ abhibhavantī ivāti sambandho. Esa nayo **sūriyamālāyā**ti-ādīsupi. **Mahātherā**ti mahāsāvake sandhāyāha. Evaṁ gacchantaṁ Bhagavantaṁ bhikkhū ca disvā atha attano parisaṁ avalokesīti sambandho. **"Yasmā panesā"**ti-ādinā "kasmā ca so ratanattayassa avaṇṇaṁ bhāsatī"ti codanaṁ visodheti. **Itī**ti evaṁ, vuttappakārenāti attho. **Imehi dvīhī**ti lābhaparivārahāniṁ nigamanavasena dasseti. Bhagavato virodhānunayābhāvavīmaṁsanatthaṁ ete avaṇṇaṁ vaṇṇañca bhāsantīti apare. "Mārena anvāviṭṭhā evaṁ karontī"ti ca vadanti.

2. Ambalaṭṭhikāya avidūre bhavattā uyyānaṁ **Ambalaṭṭhikā** yathā "varuṇānagaraṁ, godāgāmo"ti. Keci pana **"Ambalaṭṭhikā**ti yathāvuttanayeneva ekagāmo"ti vadanti Tesaṁ mate **Ambalaṭṭhikāyan**ti samīpatthe bhummavacanaṁ. **Rājāgārakaṁ** vessavaṇamahārājadevāyatananti eke. **Bahuparissayo**ti bahupaddavo. **"Saddhiṁ antevāsinā Brahmadattena māṇavenā"ti vuttaṁ** sīhaḷaṭṭhakathāyaṁ. Tañca kho pāḷi āruḷhavaseneva, na pana tadā Suppiyassa parisāya abhāvato. Kasmā panettha Brahmadattoyeva pāḷi āruḷho, na Suppiyassa parisāti? Payojanābhāvato. Yathā cetaṁ, evaṁ aññampi edisaṁ payojanābhāvato saṅgītikārehi na saṅgahitanti daṭṭhabbaṁ. Keci pana **"vuttan**ti pāḷiyaṁ vuttan"ti vadanti, taṁ na yujjati pāḷi-āruḷhavasena pāḷiyaṁ vuttanti āpajjanato. Tasmā yathāvuttanayenevettha attho gahetabbo. Parivāretvā nisinno hotīti sambandho.

3. **Kathādhammo**ti kathāsabhāvo, **kathādhammo** upaparikkhāvidhīti keci. Nīyatīti nayo, attho. Saddasatthaṁ anugato nayo **saddanayo**. Tattha hi anabhiṇhavuttike acchariya-saddo icchito. Tenevāha **"andhassa pabbatārohaṇaṁ viyā"**ti. **Accharāyogganti acchariyan**ti niruttinayo (DṬ.1./CS:pg.1.53) so pana yasmā porāṇaṭṭhakathāyaṁ āgato, tasmā āha **"Aṭṭhakathānayo**ti. Yāvañcidaṁ suppaṭividitāti sambandho, tassa yattakaṁ suṭṭhu paṭividitā, taṁ ettakanti na sakkā amhehi paṭivijjhituṁ, akkhātuṁ vāti attho. Tenevāha **"tena suppaṭividitatāya appameyyataṁ dassetī"**ti.

Pakatatthapaṭiniddeso taṁ-saddoti tassa "Bhagavatā"ti-ādīhi padehi samānādhikaraṇabhāvena vuttassa yena abhisambuddhabhāvena Bhagavā pakato supākaṭo ca hoti, taṁ abhisambuddhabhāvaṁ saddhiṁ āgamanapaṭipadāya atthabhāvena dassento **"yo so …pe… abhisambuddho"**ti āha. Satipi ñāṇadassana-saddānaṁ idha paññāvevacanabhāve tena tena visesena nesaṁ savisayavisesappavattidassanatthaṁ asādhāraṇañāṇavisesavasena vijjattayavasena vijjābhiññānāvaraṇavasena sabbaññutaññāṇamaṁsacakkhuvasena paṭivedhadesanāñāṇavasena ca tadatthaṁ yojetvā dassento **"tesaṁ tesan"**ti-ādimāha. Tattha **āsayānusayaṁ jānatā**āsayānusayañāṇena. **Sabbaññeyyadhammaṁ passatā** sabbaññutānāvaraṇañāṇehi.

Pubbenivāsādīhīti pubbenivāsāsavakkhayañāṇehi. **Paṭivedhapaññāyā**ti ariyamaggapaññāya. **Arīnan**ti kilesārīnaṁ, pañcavidhamārānaṁ vā, sāsanapaccatthikānaṁ vā aññatitthiyānaṁ, tesaṁ hananaṁ pāṭihāriyehi abhibhavanaṁ, appaṭibhānatākaraṇaṁ, ajjhupekkhanañca. Kesivinayasuttañcettha nidassanaṁ.

Tathā ṭhānāṭhānādīni **jānatā,** yathākammūpage satte **passatā,** savāsanānaṁ āsavānaṁ khīṇattā **arahatā,** abhiññeyyādibhede dhamme abhiññeyyādito aviparītāvabodhato **sammāsambuddhena** Atha vā tīsu kālesu appaṭihatañāṇatāya **jānatā,** tiṇṇampi kammānaṁ ñāṇānuparivattito nisammakāritāya **passatā,** davādīnampi abhāvasādhikāya pahānasampadāya **arahatā,** chandādīnaṁ ahānihetubhūtāya

aparikkhayapaṭibhānasādhikāya sabbaññutāya **sammāsambuddhenā**ti evaṁ dasabalaṭṭhārasāveṇikabuddhadhammehipi yojanā veditabbā.

Yadipi (DṬ.1./CS:pg.1.54) hīnakalyāṇabhedena duvidhāva adhimutti pāḷiyaṁ vuttā, pavatti-ākāravasena pana anekabhedabhinnāti āha **"nānādhimuttikatā"**ti. Sā pana adhimutti ajjhāsayadhātu, tadapi tathā tathā dassanaṁ khamanaṁ rocanañcāti āha **"nānājjhāsayatā …pe… rucitā"**ti. **Nānādhimuttikataññāṇenā**ti cettha sabbaññutaññāṇaṁ adhippetaṁ, na dasabalaññāṇanti āha **"sabbaññutaññāṇenā"**ti. **Iti ha me**ti ettha evaṁ-saddattho **iti**-saddo, **ha**-kāro nipātamattaṁ saralopo ca katoti dassetuṁ vuttaṁ **"evaṁ ime"**ti.

4. **Arahattamaggena samugghātaṁ kataṁ,** yato "natthi abyāvaṭamano"ti Buddhadhammesu vuccati. **Vītināmetvā** phalasamāpattīhi. **Nivāsetvā** vihāranivāsanaparivattanavasena. **"Kadāci ekako"**ti-ādi tesaṁ tesaṁ vineyyānaṁ vinayanānukūlaṁ Bhagavato upasaṅkamadassanaṁ. Pādanikkhepasamaye bhūmiyā samabhāvāpatti suppatiṭṭhitapādatāya nissandaphalaṁ, na iddhinimmānaṁ. **"Ṭhapitamatte dakkhiṇapāde"**ti Buddhānaṁ sabbadakkhiṇatāya vuttaṁ. **Arahatte** patiṭṭhahantīti sambandho.

Dullabhā sampattīti satipi manussattapaṭilābhe patirūpadesavāsa-indriyāvekallasaddhāpaṭilābhādayo guṇā dullabhāti attho. **Cātumahārājikabhavanan**ti cātumahārājikadevaloke suññavimānāni gacchantīti attho. Esa nayo **tāvatiṁsabhavanā**dīsupi. **Kālayuttan**ti imissā velāya imassa evaṁ vattabbanti taṁtaṁkālānurūpaṁ. **Samayayuttan**ti tasseva vevacanaṁ, aṭṭhuppatti-anurūpaṁ vā. Atha vā **samayayuttan**ti hetūdāharaṇasahitaṁ. Kālena sāpadesañhi Bhagavā dhammaṁ deseti. **Utuṁ gaṇhapeti,** na pana malaṁ pakkhāletīti adhippāyo. Na hi Bhagavato kāye rajojallaṁ upalimpatīti.

Kilāsubhāvo kilamatho. Sīhaseyyaṁ kappeti sarīrassa kilāsubhāvamocanatthanti yojetabbaṁ. **"Buddhacakkhunā lokaṁ voloketī"**ti idaṁ pacchimayāme Bhagavato bahula-āciṇṇavasena vuttaṁ. Appekadā avasiṭṭhabalañāṇehi sabbaññutaññāṇena ca Bhagavā tamatthaṁ sādhetīti. "Ime diṭṭhiṭṭhānā"ti-ādidesanā **sīhanādo**. Tesaṁ "vedanāpaccayā taṇhā" ti-ādinā **paccayākāraṁ samodhānetvā**. **"Sineruṁ** (DṬ.1./CS:pg.1.55)**ukkhipanto viya nabhaṁ paharanto viya cā"**ti idaṁ brahmajāladesanāya anaññasādhāraṇattā sudukkaratādassanatthaṁ vuttaṁ. **Etan**ti "yena, tenā"ti etaṁ padadvayaṁ. **Yenā**ti vā hetumhi karaṇavacanaṁ, **yena** kāraṇena **so** maṇḍalamāḷo upasaṅkamitabbo, **tena** kāraṇena upasaṅkamīti attho, kāraṇaṁ pana "ime bhikkhū"ti-ādinā Aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ-eva. **Kaṭṭhan**ti nisīdanayogyaṁ dārukkhandhaṁ.

Purimoti "katamāya nu bhavathā"ti evaṁ vutto attho. **Kā ca pana vo**ti ettha **ca**-saddo byatireke. Tena yathāpucchitāya kathāya vakkhamānaṁ vippakatabhāvaṁ joteti. **Pana**-saddo vacanālaṅkāro. Yāya hi kathāya te bhikkhū sannisinnā, sā eva antarākathābhūtā vippakatā visesena puna pucchīyatīti. **Aññā**ti antarāsaddassa atthamāha. Aññatthe hi ayaṁ antarā-saddo "bhūmantaraṁ samayantaran"ti-ādīsu viya. **Antarā**ti vā vemajjheti attho. Nanu ca tehi bhikkhūhi sā kathā yathādhippāyaṁ "iti ha me"ti-ādinā niṭṭhapitā yevāti? Na niṭṭhāpitā Bhagavato upasaṅkamanena upacchinnattā. Yadi hi Bhagavā tasmiṁ khaṇe na upasaṅkameyya bhiyyopi tappaṭibaddhāyeva kathā pavatteyyuṁ, Bhagavato upasaṅkamanena pana na pavattesuṁ. Tenevāha **ayaṁ kho …pe… anuppatto"**ti. Kasmā panettha Dhammavinayasaṅgahe kariyamāne nidānavacanaṁ, nanu Bhagavato vacanameva saṅgahetabbanti? Vuccatedesanāya

ṭhiti-asammosasaddheyyabhāvasampādanatthaṁ.
Kāladesadesakavatthudhammapaṭiggāhakapaṭibaddhā hi desanā ciraṭṭhitikā hoti, asammosadhammā saddheyyā ca. Desakālakattusotunimittehi upanibandho viya vohāravinicchayo, teneva cāyasmatā Mahākassapena "brahmajālaṁ āvuso Ānanda kattha bhāsitan"ti-ādinā desādipucchāsu katāsu tāsaṁ vissajjanaṁ karontena dhammabhaṇḍāgārikena nidānaṁ bhāsitanti tayidamāha **"kāla …pe… nidānaṁ bhāsitan"**ti.

Apica satthusiddhiyā nidānavacanaṁ. Tathāgatassa hi Bhagavato pubbaracanānumānāgamatakkābhāvato sammāsambuddhattasiddhi. Sammāsambuddhabhāvena hissa pubbaracanādīnaṁ abhāvo sabbattha appaṭihatañāṇacāratāya, ekappamāṇattā (DṬ.1./CS:pg.1.56) ca ñeyyadhammesu. Tathā ācariyamuṭṭhidhammamacchariyasatthusāvakānurodhābhāvato khīṇāsavattasiddhi. Khīṇā savatāya hissa ācariyamuṭṭhi-ādīnaṁ abhāvo, visuddhā ca parānuggahappavatti. Iti desakadosabhūtānaṁ diṭṭhicārittasampattidūsakānaṁ avijjātaṇhānaṁ abhāvasūcakehi, ñāṇappahānasampadābhi byañjanakehi ca sambuddhavisuddhabhāvehi purimavesārajjadvayasiddhi, tato eva ca antarāyikaniyyānikadhammesu sammohābhāvasiddhito pacchimavesārajjadvayasiddhīti Bhagavato catuvesārajjasamannāgamo attahitaparahitappaṭipatti ca pakāsitā hoti nidānavacanena sampattaparisāya ajjhāsayānurūpaṁ ṭhānuppattikappaṭibhānena dhammadesanādīpanato, "jānatā passatā"ti-ādi vacanato ca. Tena vuttaṁ "satthusiddhiyā nidānavacanan"ti.

Tathā satthusiddhiyā nidānavacanaṁ. Ñāṇakaruṇāpariggahitasabbakiriyassa hi Bhagavato natthi niratthikā pavatti, attahitatthā vā, tasmā paresaṁyeva atthāya pavattasabbakiriyassa sammāsambuddhassa sakalampi kāyavacīmanokammaṁ satthubhūtaṁ, na kabyaracanādisāsanabhūtaṁ. Tena vuttaṁ "satthusiddhiyā nidānavacanan"ti. Apica satthuno pamāṇabhūtatāvibhāvanena sāsanassa pamāṇabhāvasiddhiyā nidānavacanaṁ. "Bhagavatā"ti hi iminā tathāgatassa guṇavisiṭṭhasattuttamādibhāvadīpanena, "jānatā"ti-ādinā āsayānusayañāṇādipayogadīpanena ca ayamattho sādhito hoti. Idamettha nidānavacanapayojanassa mukhamattadassanaṁ. Ko hi samattho Buddhānubuddhena dhammabhaṇḍāgārikena bhāsitassa nidānassa payojanāni niravasesato vibhāvetunti.

Nidānavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. **Nikkhittassā**ti desitassa. Desanāpi hi desetabbassa sīlādi-atthassa vineyyasantānesu nikkhipanato "nikkhepo"ti vuccati. Tattha yathā anekasata-anekasahassabhedānipi suttantāni saṁkilesabhāgiyādisāsanappaṭṭhānanayena soḷasavidhataṁ nātivattanti, evaṁ attajjhāsayādisuttanikkhepavasena catubbidhabhāvanti āha **"cattāro suttanikkhepā"**ti. Kāmañcettha attajjhāsayassa, aṭṭhuppattiyā ca parajjhāsayapucchāhi (DṬ.1./CS:pg.1.57) saddhiṁ saṁsaggabhedo sambhavati ajjhāsayapucchānusandhisabbhāvato, attajjhāsaya-aṭṭhuppattīnaṁ pana aññamaññaṁ saṁsaggo natthīti nayidha niravaseso vitthāranayo sambhavati, tasmā "cattāro suttanikkhepā"ti vuttaṁ. Atha vā yadipi aṭṭhuppattiyā ajjhāsayena siyā saṁsaggabhedo, tadantogadhattā pana sesanikkhepānaṁ mūlanikkhepavasena cattārova dassitāti daṭṭhabbaṁ. So panāyaṁ suttanikkhepo sāmaññabhāvato paṭhamaṁ vicāretabbo, tasmiṁ vicārite yassā aṭṭhuppattiyā idaṁ suttaṁ nikkhittaṁ, tassā vibhāgavasena "mamaṁ vā bhikkhave"ti-ādinā (dī.ni.1.5 6), "appamattakaṁ kho panetan"ti-ādinā (dī.ni.1.7), "Atthi bhikkhave"ti-ādinā (dī.ni.1.28) ca pavattānaṁ suttānaṁ suttapadesānaṁ vaṇṇanā vuccamānā

taṁtaṁ-anusandhidassanasukhatāya suviññeyyā hotīti āha **“suttanikkhepaṁ vicāretvā vuccamānā pākaṭā hotī”**ti.

“Suttanikkhepā”ti-ādīsu nikkhipanaṁ nikkhepo, suttassa nikkhepo suttassa kathanaṁ **suttanikkhepo,** suttadesanāti attho. Nikkhipīyatīti vā nikkhepo, suttaṁyeva nikkhepo **suttanikkhepo**. Attano ajjhāsayo attajjhāsayo, so assa atthi suttadesanākāraṇabhūtoti **attajjhāsayo**. Attano ajjhāsayo etassāti vā **attajjhāsayo**. **Parajjhāsayo**ti etthāpi eseva nayo. Pucchāya vaso pucchāvaso, so etassa atthīti **pucchavasiko**. Araṇīyato attho, suttadesanāya vatthu. Atthassa uppatti atthuppatti, atthuppattiyeva aṭṭhuppatti, sā etassa atthīti **aṭṭhuppattiko**. Atha vā nikkhipīyati suttaṁ etenāti **suttanikkhepo,** attajjhāsayādi eva. Etasmiṁ pana atthavikappe attano ajjhāsayo **attajjhāsayo,** paresaṁ ajjhāsayo **parajjhāsayo,** pucchīyatīti pucchā, pucchitabbo attho. Sotabbavasappavattaṁ dhammappaṭiggāhakānaṁ vacanaṁ pucchāvasikā, tadeva nikkhepasaddāpekkhāya pulliṅgavasena vuttaṁ **“pucchāvasiko”**ti. Tathā aṭṭhuppattiyeva **“aṭṭhuppattiko”**ti evampettha attho veditabbo.

Ettha ca paresaṁ indriyaparipākādikāraṇanirapekkhatā attajjhāsayassa visuṁ nikkhepabhāvo yutto. Tenevāha **“kevalaṁ attano ajjhāsayeneva kathetī”**ti. Parajjhāsayapucchāvasikānaṁ pana paresaṁ ajjhāsayapucchānaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.58) desanānimittabhūtānaṁ uppattiyaṁ pavattitānaṁ kathaṁ aṭṭhuppattiyaṁ anavarodho, pucchāvasika-aṭṭhuppattikānaṁ vā parajjhāsayānurodhena pavattitadesanattā kathaṁ parajjhāsaye anavarodhoti na codetabbametaṁ. Paresañhi abhinīhāraparipucchādivinimuttasseva suttadesanākāraṇuppādassa aṭṭhuppattibhāvena gahitattā parajjhāsayapucchāvasikānaṁ visuṁ gahaṇaṁ. Tathā hi Dhammadāyādasuttādīnaṁ (ma.ni.1.29) āmisuppādādidesanānimittaṁ “aṭṭhuppattī”ti vuccati. Paresaṁ pucchaṁ vinā ajjhāsayameva nimittaṁ katvā desito parajjhāsayo, pucchāvasena desito pucchāvasikoti pākaṭo yamatthoti. **Attano ajjhāsayeneva kathesi** dhammatantiṭhapanatthanti daṭṭhabbaṁ. **Sammappadhānasuttantahārako**ti anupubbena niddiṭṭhānaṁ saṁyuttake sammappadhānapaṭisaṁyuttānaṁ suttānaṁ āvaḷi, tathā **iddhipādahārakādi**. **Vimuttiparipācanīyā dhammā** saddhindriyādayo. **Abhinīhāran**ti paṇidhānaṁ.

Vaṇṇāvaṇṇeti ettha “acchariyaṁ āvuso”ti-ādinā bhikkhusaṅghena vutto vaṇṇopi saṅgahito, taṁ pana aṭṭhuppattiṁ katvā “Atthi bhikkhave aññe ca dhammā”ti-ādinā upari desanaṁ ārabhissatīti. “Mamaṁ vā bhikkhave pare vaṇṇaṁ bhāseyyun”ti imissā desanāya Brahmadattena vuttavaṇṇo aṭṭhuppattīti katvā vuttaṁ **“antevāsī vaṇṇaṁ**. **Iti imaṁ vaṇṇāvaṇṇaṁ aṭṭhuppattiṁ katvā”**ti. **Vā**-saddo upamānasamuccayasaṁsayavavassaggapadapūraṇavikappādīsu bahūsu atthesu dissati. Tathā hesa “paṇḍito vāpi tena so”ti-ādīsu (dha.pa.63) upamāne dissati, sadisabhāveti attho. “Taṁ vāpi dhīrā muni vedayantī”ti-ādīsu (su.ni.203) samuccaye, “ke vā ime, kassa vā”ti-ādīsu (pārā.296) saṁsaye, “ayaṁ vā imesaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ sabbabālo sabbamūḷho”ti-ādīsu vavassagge, “na vāyaṁ kumārako mattamaññāsī”ti-ādīsu (saṁ.ni.2.154) padapūraṇe, “ye hi keci bhikkhave samaṇā vā brāhmaṇā vā”ti-ādīsu (ma.ni.1.170) vikappe, idhāyaṁ vikappeyevāti dassento āha **“vā-saddo vikappanattho”**ti. **Para**-saddo attheva aññatthe “ahañceva kho pana dhammaṁ deseyyaṁ, pare ca me na ājāneyyun”ti-ādīsu (dī.ni.2.64 65 ma.ni.1.281 ma.ni.2.223 saṁ.ni.1.172 mahāva.4 8) atthi adhike (DṬ.1./CS:pg.1.59) “indriyaparopariyattañāṇan”ti-ādīsu (paṭi.ma.mātikā 68 1.111) atthi pacchābhāge “parato āgamissatī”ti-ādīsu. Atthi paccanīkabhāve “uppannaṁ parappavādaṁ saha dhammena

suniggahitaṁ niggahetvā”ti-ādīsu (dī.ni.2.168). Idhāpi paccanīkabhāveti dassento āha **“pareti paṭiviruddhā”**ti.

Īdisesupīti ettha **pi**-saddo sambhāvane, tena ratanattayanimittampi akusalacittappavatti na kātabbā, pageva vaṭṭāmisalokāmisanimittanti dasseti. Sabhāvadhammato aññassa kattu-abhāvajotanatthaṁ āhanatīti kattu-atthe āghātasaddaṁ dasseti, tattha **āhanatī**ti hiṁsati vibādhati, upatāpeti cāti attho. Āhanati etena, āhananamattaṁ vā **āghāto**ti karaṇabhāvatthāpi sambhavantiyeva. Evaṁ avayavabhedanena āghāta-saddassa atthaṁ vatvā idāni tattha pariyāyenapi atthaṁ dassento **“kopassetaṁ adhivacanan”**ti āha. Ayañca nayo **“appaccayo anabhiraddhī”**ti-ādīsupi yathāsambhavaṁ vattabbo. **Appatītā honti tenā**ti pākaṭapariyāyena appaccaya-saddassa atthadassanaṁ, taṁmukhena pana na pacceti tenāti **appaccayo**ti daṭṭhabbaṁ. **Abhirādhayatī**ti sādhayati. **Dvīhī**ti āghāta-anabhiraddhipadehi. **Ekenā**ti appaccayapadena. **Sesānan**ti saññāviññāṇakkhandhānaṁ, saññāviññāṇa-avasiṭṭhasaṅkhārakkhandhasaṅkhātānaṁ vā. **Karaṇan**ti uppādanaṁ. Āghātādīnañhi pavattiyā paccayasamavāyanaṁ idha “karaṇan”ti vuttaṁ, taṁ pana atthato uppādanameva. Anuppādanañhi sandhāya Bhagavatā “na karaṇīyā”ti vuttanti. **Paṭikkhittameva** ekuppādekavatthukekārammaṇekanirodhabhāvato.

Tatthāti tasmiṁ manopadose. **Tumhan**ti “tumhākan”ti iminā samānattho eko saddo “yathā amhākan”ti iminā samānattho “amhan”ti ayaṁ saddo. Yathāha, “tasmā hi amhaṁ daharā na miyyare”ti (jā.1.9.93 99). **“Antarāyo”**ti idaṁ manopadosassa akaraṇīyatāya kāraṇavacanaṁ. Yasmā tumhākaṁyeva ca bhaveyya tena kopādinā paṭhamajjhānādīnaṁ antarāyo, tasmā te kopādipariyāyena vuttā āghātādayo na karaṇīyāti attho. Tena nāhaṁ “sabbaññū”ti issarabhāvena tumhe tato nivāremi, atha kho iminā nāma kāraṇenāti dasseti. Taṁ pana kāraṇavacanaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.60) yasmā ādīnavavibhāvanaṁ hoti, tasmā āha **“ādīnavaṁ dassento”**ti. **“Api nu tumhe”**ti-ādinā manopadoso na kālantarabhāvinoyeva hitasukhassa antarāyakaro, atha kho taṅkhaṇappavattirahassapi hitasukhassa antarāyakaroti manopadose ādīnavaṁ daḷhataraṁ katvā dasseti. **Yesaṁ kesañci** “pare”ti-ādīsu viya na paṭiviruddhānaṁyevāti attho. Tenevāha **“kupito”**ti-ādi.

Andhatamanti andhabhāvakaratamaṁ. **Yan**ti yattha. Bhummatthe hi etaṁ paccattavacanaṁ. Yasmiṁ kāle kodho sahate naraṁ, andhatamaṁ tadā hotīti sambandho. **Yan**ti vā kāraṇavacanaṁ, yasmā kodho uppajjamāno naraṁ abhibhavati, tasmā andhatamaṁ tadā hoti, yadā kodhoti attho yaṁtaṁsaddānaṁ ekantasambandhibhāvato. Atha vā **yan**ti kiriyāya parāmasanaṁ. **Kodho sahate**ti yadetaṁ kodhassa sahanaṁ abhibhavanaṁ, etaṁ andhakāratamabhavananti attho. Atha vā yaṁ naraṁ kodho sahate abhibhavati, tassa andhatamaṁ tadā hoti, tato ca kuddho atthaṁ na jānāti, kuddho dhammaṁ na passatīti. **Antarato**ti abbhantarato, cittato vā.

“Idañcidañca kāraṇan”ti iminā sabbaññū eva amhākaṁ Satthā aviparītadhammadesanattā, svākkhāto dhammo ekantaniyyānikattā, suppaṭipanno saṅgho saṁkilesarahitattāti imamatthaṁ dasseti. **“Idañcidañca kāraṇan”**ti etena ca “na sabbaññū”ti-ādivacanaṁ abhūtaṁ atacchanti nibbeṭhitaṁ hoti. **Dutiyaṁ padan**ti “atacchan”ti padaṁ. **Paṭhamassā**ti “abhūtan”ti padassa. **Catutthañcā**ti “na ca panetaṁ amhesu saṁvijjatī”ti padaṁ. **Tatiyassā**ti “natthi cetaṁ amhesū”ti padassa. **Avaṇṇeyevā**ti kāraṇapatirūpakaṁ vatvā dosapatiṭṭhāpanavasena nindane eva. **Na sabbatthā**ti kevalaṁ akkosanakhuṁsanavambhanādīsu na ekantena nibbeṭhanaṁ kātabbanti attho. Vuttamevatthaṁ **“yadi hī”**ti-ādinā pākaṭaṁ katvā dasseti.

6. **Ānandanti** pamodanti **etena** dhammena taṁsamaṅgino sattāti Ānanda-saddassa karaṇatthataṁ dasseti Sobhanaṁ mano assāti sumano, sobhanaṁ vā mano sumano, tassa

bhāvo somanassanti tadaññadhammānampi sampayuttānaṁ somanassabhāvo āpajjatīti? Nāpajjati ruḷhīsaddattā (DṬ.1./CS:pg.1.61) yathā "paṅkajan"ti dassento **"cetasikasukhassetaṁ adhivacanan"**ti āha. Ubbilayatīti ubbilaṁ, bhindati purimāvatthāya visesaṁ āpajjatīti attho. Ubbilameva ubbilāvitaṁ, tassa bhāvo **ubbilāvitattaṁ**. Yāya uppannāya kāyacittaṁ vātapūritabhastā viya uddhumāyanākārappattaṁ hoti, tassā gehassitāya odaggiyapītiyā etaṁ adhivacanaṁ. Tenevāha **"uddhaccāvahāyā"**ti-ādi. Idhāpi "kiñcāpi tesaṁ bhikkhūnaṁ ubbilāvitameva natthi, atha kho āyatiṁ kulaputtānaṁ edisesupi ṭhānesu akusaluppattiṁ paṭisedhento dhammanettiṁ ṭhapetī"ti, **"dvīhi padehi saṅkhārakkhandho, ekena vedanākkhandho vutto"**ti ettha "tesaṁ vasena sesānampi sampayuttadhammānaṁ karaṇaṁ paṭikkhittamevā"ti ca Aṭṭhakathāyaṁ, **"pi**-saddo sambhāvane"ti-ādinā idha ca vuttanayena attho yathāsambhavaṁ veditabbo. **"Tumhaṁyevassa tena antarāyo"**ti etthāpi "antarāyoti idan"ti-ādinā heṭṭhā avaṇṇapakkhe vuttanayena attho veditabbo.

Kasmā panetanti ca vakkhamānaṁyeva atthaṁ manasi katvā codeti. Ācariyo **"saccaṁ vaṇṇitan"**ti tamatthaṁ paṭijānitvā **"taṁ pana nekkhammanissitan"**ti-ādinā pariharati. Tattha **etan**ti Ānandādīnaṁ akaraṇīyatāvacanaṁ. Nanu Bhagavatā vaṇṇitanti sambandho. **Kasiṇenā**ti kasiṇatāya sakalabhāvena. Keci pana **"Jambudīpassā**ti karaṇe sāmivacanan"ti vadanti, tesaṁ matena kasiṇajambudīpa-saddānaṁ samānādhikaraṇabhāvo daṭṭhabbo. **Tasmā**ti yasmā gehassitapītisomanassaṁ jhānādīnaṁ antarāyakaraṁ, tasmā. Vuttañhetaṁ Bhagavatā "somanassaṁ pāhaṁ devānaṁ inda duvidhena vadāmi sevitabbampi asevitabbampī"ti (dī.ni.2.359). **"Ayañhī"**ti-ādi yena sampayuttā pīti antarāyakarī, taṁ dassanatthaṁ vuttaṁ. Tattha "idañhi lobhasahagataṁ pītisomanassan"ti vattabbaṁ siyā, pītiggahaṇena pana somanassampi gahitameva hoti somanassarahitāya pītiyā abhāvatoti pītiyeva gahitāti daṭṭhabbaṁ. Atha vā sevitabbāsevitabbavibhāgavacanato somanassassa pākaṭo antarāyakarabhāvo, na tathā pītiyāti pītiyeva lobhasahagatattena (DṬ.1./CS:pg.1.62) visesetvā vuttā. **"Luddho atthan"**ti-ādigāthānaṁ "kuddho atthan"ti-ādi gāthāsu viya attho daṭṭhabbo.

"Mamaṁ vā bhikkhave pare vaṇṇaṁ bhāseyyuṁ, dhammassa vā vaṇṇaṁ bhāseyyuṁ, Saṅghassa vā vaṇṇaṁ bhāseyyuṁ, tatra ce tumhe assatha Ānandino sumanā ubbilāvitā, api nu tumhe paresaṁ subhāsitadubbhāsitaṁ ājāneyyāthāti. No hetaṁ bhante"ti ayaṁ **tatiyavāro,** so desanākāle nīharitvā desetabbapuggalābhāvato desanāya anāgatopi tadatthasambhavato atthato āgatoyevāti daṭṭhabbo yathā taṁ kathāvatthupakaraṇaṁ vitthāravasenāti adhippāyo. **"Atthato āgato yevā"**ti etena saṁvaṇṇanākāle tathā bujjhanakasattānaṁ vasena so vāro ānetvā vattabboti dasseti. **"Yatheva hī"**ti-ādinā tamevatthasambhavaṁ vibhāveti. **Vuttanayenā**ti "tatra tumhehīti tasmiṁ vaṇṇe tumhehī"ti-ādinā, "dutiyaṁ padaṁ paṭhamassa padassa, catutthañca tatiyassa vevacanan"ti-ādinā ca vuttanayena.

(DṬ.1.-2)Cūḷasīlavaṇṇanā

7. **Nivatto** amūlakattā vissajjetabbatābhāvato. **Anuvattatiyeva** vissajjetabbatāya adhikatabhāvato. **Anusandhiṁ dassessati** "Atthi bhikkhave"ti-ādinā. Oranti vā aparabhāgo "orato bhogaṁ, oraṁ pāran"ti-ādīsu viya. Atha vā heṭṭhā-attho **ora**-saddo "oraṁ āgamanāya ye paccayā, te orambhāgiyāni saṁyojanānī"ti-ādīsu viya. Sīlañhi samādhipaññāyo apekkhitvā aparabhāgo, heṭṭhābhūtañca hotīti. **Sīlamattakan**ti ettha **matta**-saddo appakattho vā "bhesajjamattā"ti-ādīsu (dī.ni.1.447) viya. Visesanivatti-attho

vā “avitakkavicāramattā dhammā (dha.sa.tikamātikā 6), manomattā dhātu manodhātū”ti ca ādīsu viya. “Appamattakaṁ, oramattakan”ti padadvayena sāmaññato vuttoyeva hi attho sīlamattakanti visesavasena vutto. Atha vā sīlenapi tadekadesasseva saṅgahaṇatthaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.63) appakatthavācako, visesanivatti-attho eva vā “sīlamattakan”ti ettha **matta**-saddo vutto. Tathā hi indriyasaṁvarapaccayasannissitasīlāni idha desanaṁ anāruḷhāni. Na hi tāni pātimokkha-ājīvapārisuddhisīlāni viya sabbaputhujjanesu pākaṭānīti. **“Ussāhaṁ katvā”**ti etena **“vadamāno”**ti ettha satti-atthaṁ māna-saddaṁ dasseti.

Alaṅkaraṇaṁ vibhūsanaṁ **alaṅkāro,** kuṇḍalādipasādhanaṁ vā. Ūnaṭṭhānapūraṇaṁ **maṇḍanaṁ**. **Maṇḍane**ti maṇḍanahetu. Atha vā maṇḍatīti maṇḍano, maṇḍanajātiko puriso. Bahuvacanatthe ca idaṁ ekavacanaṁ, maṇḍanasīlesūti attho. **Paripūrakārī**ti ettha **iti**-saddo ādi-attho, pakārattho vā, tena sakalampi sīlathomana suttaṁ dasseti. **Candanan**ti candanasahacaraṇato candanagandho, tathā **tagarā**dīsupi. **Satañca gandho**ti ettha gandho viyāti gandhoti vutto sīlanibandhano thutighoso. Sīlañhi kittiyā nimittaṁ. Yathāha “sīlavato sīlasampannassa kalyāṇo kittisaddo abbhuggacchatī”ti (dī.ni.2.150 a.ni.5.213 mahāva. 285). **Pavāyatī**ti pakāsati. Gandhāva **gandhajātā**.

“Appakaṁ bahukan”ti idaṁ pārāpāraṁ viya aññamaññaṁ upanidhāya vuccatīti āha **“upariguṇe upanidhāyā”**ti. **Sīlañhī**ti ettha **hi**-saddo hetu-attho, tena idaṁ dasseti “yasmā sīlaṁ kiñcāpi patiṭṭhābhāvena samādhissa bahukāraṁ, pabhāvādiguṇavisese panassa upanidhāya kalampi na upeti, tathā samādhi ca paññāyā”ti. Tenevāha **“tasmā”**ti-ādi. Idāni “kathan”ti pucchitvā samādhissa ānubhāvaṁ vitthārato vibhāveti. **“Abhi …pe… mūle”**ti idaṁ yamakapāṭihāriyassa supākaṭabhāvadassanatthaṁ, aññehi bodhimūlañātisamāgamādīsu katapāṭihāriyehi visesanatthañca vuttaṁ. Yamakapāṭihāriyakaraṇatthāya hi Bhagavato citte uppanne tadanucchavikaṁ ṭhānaṁ icchitabbanti ratanamaṇḍapādi sakkassa devarañño āṇāya vissakammunā nimmitanti vadanti, Bhagavatāva nimmitanti apare. “Yo koci evarūpaṁ pāṭihāriyaṁ kātuṁ samattho atthi ce, āgacchatū”ti codanāsadisattā vuttaṁ **“attādānaparidīpanan”**ti. Tattha **attādānaṁ** anuyogo, titthiyānaṁ tathā (DṬ.1./CS:pg.1.64) kātuṁ asamatthattā, “karissāmā”ti pubbe uṭṭhitattā **titthiyaparimaddanaṁ**.

Uparimakāyatoti-ādi paṭisambhidāmagge (paṭi.ma.1.116).

Tatthāyaṁ pāḷiseso--

“Heṭṭhimakāyato aggikkhandho pavattati, uparimakāyato udakadhārā pavattati. Puratthimakāyato aggi, pacchimakāyato udakaṁ. Pacchimakāyato aggi, puratthimakāyato udakaṁ. Dakkhiṇa-akkhito aggi, vāma-akkhito udakaṁ. Vāma-akkhito aggi, dakkhiṇa-akkhito udakaṁ. Dakkhiṇakaṇṇasotato aggi, vāmakaṇṇasotato udakaṁ. Vāmakaṇṇasotato aggi, dakkhiṇakaṇṇasotato udakaṁ. Dakkhiṇanāsikāsotato aggi, vāmanāsikāsotato udakaṁ. Vāmanāsikāsotato aggi, dakkhiṇanāsikāsotato udakaṁ. Dakkhiṇa-aṁsakūṭato aggi, vāma-aṁsakūṭato udakaṁ. Vāma-aṁsakūṭato aggi, dakkhiṇa-aṁsakūṭato udakaṁ. Dakkhiṇahatthato aggi, vāmahatthato udakaṁ. Vāmahatthato aggi, dakkhiṇahatthato udakaṁ. Dakkhiṇapassato aggi, vāmapassato udakaṁ. Vāmapassato aggi, dakkhiṇapassato udakaṁ. Dakkhiṇapādato aggi vāmapādato udakaṁ. Vāmapādato aggi, dakkhiṇapādato udakaṁ. Aṅgulaṅgulehi aggi, aṅgulantarikāhi udakaṁ Aṅgulantarikāhi aggi, aṅgulaṅgulehi udakaṁ. Ekekalomato aggi, ekekalomato udakaṁ. Lomakūpato lomakūpato aggikkhandho pavattati, lomakūpato lomakūpato udakadhārā pavattatī”ti (paṭi.ma.1.116).

Aṭṭhakathāyaṁ pana “ekekalomakūpato”ti āgataṁ.

“Channaṁ vaṇṇānanti ādinayappavattan”ti etthāpi nīlānaṁ pītakānaṁ lohitakānaṁ odātānaṁ mañjiṭṭhānaṁ pabhassarānanti ayaṁ pāḷiseso. **“Suvaṇṇavaṇṇā rasmiyo”**ti idaṁ tāsaṁ yebhuyyatāya vuttaṁ. **Vitthāretabban**ti etthāpi (DṬ.1./CS:pg.1.65) “Satthā tiṭṭhati, nimmito caṅkamati vā nisīdati vā seyyaṁ vā kappetī”ti-ādinā catūsu iriyāpathesu ekekamūlakā satthuvasena cattāro, nimmitavasena cattāroti sabbeva aṭṭha vāre vitthāretabbaṁ.

Madhupāyāsanti madhusittaṁ pāyāsaṁ. Attā mitto majjhatto verīti catūsu sīmasambhedavasena **caturaṅgasamannāgataṁ mettākammaṭṭhānaṁ**. “Caturaṅgasamannāgatan”ti idaṁ pana “vīriyādhiṭṭhānan”ti etenāpi yojetabbaṁ. Tattha “kāmaṁ taco ca nhāru cā”ti-ādipāḷi (ma.ni.2.184 saṁ.ni.2.22 a.ni.2.5 a.ni.8.13 mahāni. 196) vasena caturaṅgasamannāgatatā veditabbā. “Kicchaṁ vatāyaṁ loko āpanno”ti-ādinā (dī.ni.2.57 saṁ.ni.2.4) jarāmaraṇamukhena **paccayākāre ñāṇaṁ otāretvā**. **Ānāpānacatutthajjhānan**ti etthāpi “sabbabuddhānaṁ āciṇṇan”ti padaṁ vibhattivipariṇāmaṁ katvā yojetabbaṁ. Tampi hi sabbabuddhānaṁ āciṇṇamevāti vadanti. Chattiṁsakoṭisatasahassamukhena mahāvajirañāṇagabbhaṁ gaṇhāpento **vipassanaṁ vaḍḍhetvā**. Dvattiṁsadoṇagaṇhanappamāṇaṁ kuṇḍaṁ **kolambo**. Daribhāgo **kandaro**. Cakkavāḷapādesu mahāsamuddo **cakkavāḷamahāsamuddo**.

“Duve puthujjanā”ti-ādi puthujjane labbhamānavibhāgadassanatthaṁ vuttaṁ, na mūlapariyāyavaṇṇanādīsu viya puthujjanavisesaniddhāraṇatthaṁ. Sabbopi hi puthujjano Bhagavato upari guṇe vibhāvetuṁ na sakkoti, tiṭṭhatu puthujjano, sāvakapaccekabuddhānampi avisayā Buddhaguṇā. Tathā hi vakkhati “sotāpannā”ti-ādi (dī.ni.aṭṭha.1.8). Vācuggatakaraṇaṁ **uggaho**. Atthaparipucchanaṁ **paripucchā**. Aṭṭhakathāvasena atthassa savanaṁ **savanaṁ**. Byañjanatthānaṁ sunikkhepasudassanena dhammassa pariharaṇaṁ **dhāraṇaṁ**. Evaṁ sutadhātaparicitānaṁ manasānupekkhanaṁ **paccavekkhaṇaṁ**. Bahūnaṁ nānappakārānaṁ kilesānaṁ sakkāyadiṭṭhiyā ca avihatattā tā janenti, tāhi vā janitāti **puthujjanā**. Avighātameva vā **jana**-saddo vadati. **Puthu satthārānaṁ mukhullokikā**ti ettha puthū janā satthupaṭiññā etesanti **puthujjanā**ti vacanattho. **Puthu …pe… avuṭṭhitā**ti ettha janetabbā, jāyanti vā etthāti janā, gatiyo. Puthū janā etesanti **puthujjanā**. Ito pare jāyanti etehīti janā, abhisaṅkhārādayo. Te etesaṁ puthū vijjantīti **puthujjanā**. Abhisaṅkharaṇādi attho eva vā **jana**-saddo daṭṭhabbo. Kāmarāgabhavarāgadiṭṭhi-avijjā **oghā**. Rāgaggi-ādayo (DṬ.1./CS:pg.1.66) **santāpā**. Teyeva, sabbepi vā kilesā **pariḷāhā**. **Puthu pañcasu kāmaguṇesu rattā**ti ettha jāyatīti jano, rāgo gedhoti evaṁ ādiko. Puthu jano etesanti **puthujjanā,** puthūsu vā janā jātā rattāti evaṁ rāgādi-attho eva vā **jana**-saddo daṭṭhabbo. **Palibuddhā**ti sambuddhā, upaddutā vā. **“Puthūnaṁ gaṇanapathamatītānan”**ti-ādinā puthū janā **puthujjanā**ti dasseti.

Yehi guṇavisesehi nimittabhūtehi Bhagavati **tathāgata**-saddo pavatto, taṁdassanatthaṁ **“aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā tathāgato”**ti-ādimāha. Guṇanemittakāneva hi Bhagavato sabbāni nāmāni. Yathāha--

“Asaṅkhyeyyāni nāmāni, saguṇena mahesino;
Guṇena nāmamuddheyyaṁ, api nāmasahassato”ti. (dha.sa.aṭṭha.1313 udā. aṭṭha. 53 paṭi.ma.aṭṭha.1.1.76).

Tathā āgatoti ettha ākāraniyamanavasena opammasampaṭipādanattho **tathā**-saddo. Sāmaññajotanāya visesāvaṭṭhānato paṭipadāgamanattho **āgata**-saddo, na ñāṇagamanattho “tathalakkhaṇaṁ āgato”ti-ādīsu (dī.ni.aṭṭha.1.7 ma.ni.aṭṭha.1.12 saṁ.ni.aṭṭha.2.4.78 a.ni.aṭṭha.1.1.170 udā. aṭṭha.18 paṭi.ma.aṭṭha.1.1.37 theragā. aṭṭha.1.3 itivu. aṭṭha. 38

mahāni. aṭṭha.14) viya, nāpi kāyagamanādi-attho "āgato kho mahāsamaṇo, Māgadhānaṁ giribbajan"ti-ādīsu (mahāva. 62) viya. Tattha yadākāraniyamanavasena opammasampaṭipādanattho tathā-saddo, taṁ karuṇāpadhānattā mahākaruṇāmukhena purimabuddhānaṁ āgamanapaṭipadaṁ udāharaṇavasena sāmaññato dassento yaṁtaṁsaddānaṁ ekantasambandhabhāvato **"yathā sabbaloka …pe… āgatā"**ti āha. Taṁ pana paṭipadaṁ Mahāpadānasuttādīsu (dī.ni.2.4) sambahulaniddesena supākaṭānaṁ āsannānañca Vipassī-ādīnaṁ channaṁ sammāsambuddhānaṁ vasena nidassento **"yathā Vipassī Bhagavā"**ti-ādimāha. Tattha **yena abhinīhārenā**ti manussattaliṅgasampattihetusatthāradassanapabbajjā-abhiññādiguṇasampatti-adhikāracha ndānaṁ vasena aṭṭhaṅgasamannāgatena kāyappaṇidhānamahāpaṇidhānena (DṬ.1./CS:pg.1.67) Sabbesañhi Buddhānaṁ kāyappaṇidhānaṁ imināva abhinīhārena samijjhatīti. Evaṁ mahābhinīhāravasena "tathāgato"ti padassa atthaṁ dassetvā idāni pāramīpūraṇavasena dassetuṁ **"yathā Vipassī Bhagavā …pe… Kassapo Bhagavā dānapāramiṁ pūretvā"**ti-ādimāha.

Ettha ca suttantikānaṁ mahābodhiyānapaṭipadāya kosallajananatthaṁ pāramīsu ayaṁ vitthārakathā-- kā panetā pāramiyo? Kenaṭṭhena pāramiyo? Katividhā cetā? Ko tāsaṁ kamo? Kāni lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānāni? Ko paccayo? Ko saṁkileso? Kiṁ vodānaṁ? Ko paṭipakkho? Kā paṭipatti? Ko vibhāgo? Ko saṅgaho? Ko sampādanūpāyo? Kittakena kālena sampādanaṁ? Ko ānisaṁso? Kiṁ cetāsaṁ phalanti?

Tatridaṁ vissajjanaṁ-- **kā panetā pāramiyo**ti. Taṇhāmānādīhi anupahatā karuṇūpāyakosallapariggahitā dānādayo guṇā pāramiyo.

Kenaṭṭhena pāramiyoti dānasīlādiguṇavisesayogena sattuttamatāya paramā mahāsattā bodhisattā, tesaṁ bhāvo, kammaṁ vā pāramī, dānādikiriyā. Atha vā paratīti paramo, dānādiguṇānaṁ pūrako pālako ca bodhisatto. Paramassa ayaṁ, paramassa vā bhāvo, kammaṁ vā pāramī, dānādikiriyāva. Atha vā paraṁ sattaṁ attani mavati bandhati guṇavisesayogena, paraṁ vā adhikataraṁ majjati sujjhati saṁkilesamalato, paraṁ vā seṭṭhaṁ nibbānaṁ visesena mayati gacchati, paraṁ vā lokaṁ pamāṇabhūtena ñāṇavisesena idhalokaṁ viya munāti paricchindati, paraṁ vā ativiya sīlādiguṇagaṇaṁ attano santāne minoti pakkhipati, paraṁ vā attabhūtato dhammakāyato aññaṁ, paṭipakkhaṁ vā tadanatthakaraṁ kilesacoragaṇaṁ mināti hiṁsatīti paramo, mahāsatto. "Paramassa ayan"ti-ādi vuttanayeneva yojetabbaṁ. Pāre vā nibbāne majjati sujjhati satte ca sodheti, tattha vā satte mavati bandhati yojeti, taṁ vā mayati gacchati gameti ca, munāti vā taṁ (DṬ.1./CS:pg.1.68) yāthāvato, tattha vā satte minoti pakkhipati, kilesāriṁ vā sattānaṁ tattha mināti hiṁsatīti pāramī, mahāpuriso. Tassa bhāvo, kammaṁ vā pāramitā, dānādikiriyāva. Iminā nayena pāramīnaṁ saddattho veditabbo.

Katividhāti saṅkhepato dasavidhā, tā pana **pāḷiyaṁ** sarūpato āgatāyeva. Yathāha--

"Vicinanto tadā dakkhiṁ, paṭhamaṁ dānapāramin"ti-ādi (bu.vaṁ.116).

Yathā cāha--

"Kati nu kho bhante Buddhakārakā dhammā? Dasa kho Sāriputta Buddhakārakā dhammā. Katame dasa? Dānaṁ kho Sāriputta Buddhakārako dhammo, sīlaṁ nekkhammaṁ paññā vīriyaṁ khanti saccamadhiṭṭhānaṁ mettā upekkhā Buddhakārako dhammo, ime kho Sāriputta dasa Buddhakārakā dhammāti. Idamavoca Bhagavā, idaṁ vatvāna Sugato athāparaṁ etadavoca satthā--

'Dānaṁ sīlañca nekkhammaṁ, paññā vīriyena pañcamaṁ;
Khanti saccaṁ adhiṭṭhānaṁ, mettupekkhāti te dasā'ti".

Keci pana "chabbidhā"ti vadanti, taṁ etāsaṁ saṅgahavasena vuttaṁ. So pana saṅgaho

parato āvibhavissati.

Ko tāsaṁ kamoti ettha **kamo** nāma desanākkamo, so ca paṭhamasamādānahetuko, samādānaṁ pavicayahetukaṁ, iti yathā ādimhi pavicitā samādinnā ca, tathā desitā. Tattha ca dānaṁ sīlassa bahūpakāraṁ sukarañcāti taṁ ādimhi vuttaṁ. Dānaṁ sīlapariggahitaṁ mahapphalaṁ hoti mahānisaṁsanti dānānantaraṁ sīlaṁ vuttaṁ. Sīlaṁ nekkhammapariggahitaṁ, nekkhammaṁ paññāpariggahitaṁ, paññā vīriyapariggahitā, vīriyaṁ khantipariggahitaṁ, khanti saccapariggahitā, saccaṁ adhiṭṭhānapariggahitaṁ, adhiṭṭhānaṁ mettāpariggahitaṁ, mettā upekkhāpariggahitā mahapphalā hoti mahānisaṁsāti mettānantaraṁ upekkhā vuttā. Upekkhā pana karuṇāpariggahitā, karuṇā ca upekkhāpariggahitāti veditabbā. Kathaṁ pana mahākāruṇikā bodhisattā sattesu upekkhakā hontīti? Upekkhitabbayuttesu kañci kālaṁ upekkhakā (DṬ.1./CS:pg.1.69) honti, na pana sabbattha, sabbadā cāti keci. Apare pana na sattesu upekkhakā, sattakatesu pana vippakāresu upekkhakā hontīti.

Aparo nayo-- pacurajanesupi pavattiyā sabbasattasādhāraṇattā, appaphalattā, sukarattā ca ādimhi **dānaṁ** vuttaṁ. Sīlenadāyakapaṭiggāhakasuddhito, parānuggahaṁ vatvā parapīḷānivattivacanato, kiriyadhammaṁ vatvā akiriyadhammavacanato, bhogasampattihetuṁ vatvā bhavasampattihetuvacanato ca dānassa anantaraṁ **sīlaṁ** vuttaṁ. Nekkhammena sīlasampattisiddhito, kāyavacīsucaritaṁ vatvā manosucaritavacanato, visuddhasīlassa sukheneva jhānasamijjhanato, kammāparādhappahānena payogasuddhiṁ vatvā kilesāparādhappahānena āsayasuddhivacanato, vītikkamappahānena cittassa pariyuṭṭhānappahānavacanato ca sīlassa anantaraṁ **nekkhammaṁ** vuttaṁ. Paññāya nekkhammassa siddhiparisuddhito, jhānābhāve paññābhāvavacanato. Samādhipadaṭṭhānā hi paññā, paññāpaccupaṭṭhāno ca samādhi. Samathanimittaṁ vatvā upekkhānimittavacanato, parahitajjhānena parahitakaraṇūpāyakosallavacanato ca nekkhammassa anantaraṁ **paññā** vuttā. Vīriyārambhena paññākiccasiddhito, sattasuññatādhammanijjhānakkhantiṁ vatvā sattahitāya ārambhassa acchariyatāvacanato, upekkhānimittaṁ vatvā paggahanimittavacanato, nisammakāritaṁ vatvā uṭṭhānavacanato ca. Nisammakārino hi uṭṭhānaṁ phalavisesamāvahatīti paññāya anantaraṁ **vīriyaṁ** vuttaṁ.

Vīriyena titikkhāsiddhito. Vīriyavā hi āraddhavīriyattā sattasaṅkhārehi upanītaṁ dukkhaṁ abhibhuyya viharati vīriyassa titikkhālaṅkārabhāvato. Vīriyavato hi titikkhā sobhati. Paggahanimittaṁ vatvā samathanimittavacanato, accārambhena uddhaccadosappahānavacanato. Dhammanijjhānakkhantiyā hi uddhaccadoso pahīyati. Vīriyavato sātaccakaraṇavacanato. Khantibahulo hi anuddhato sātaccakārī hoti. Appamādavato parahitakiriyārambhe paccupakārataṇhābhāvavacanato. Yāthāvato dhammanijjhāne hi sati taṇhā na hoti. Parahitārambhe paramepi parakatadukkhasahanabhāvavacanato ca vīriyassa anantaraṁ **khanti** vuttā (DṬ.1./CS:pg.1.70) Saccena khantiyā cirādhiṭṭhānato, apakārino apakārakhantiṁ vatvā tadupakārakaraṇe avisaṁvādavacanato, khantiyā apavādavācāvikampanena bhūtavāditāya avijahanavacanato, sattasuññatādhammanijjhānakkhantiṁ vatvā tadupabrūhitañāṇasaccavacanato ca khantiyā anantaraṁ **saccaṁ** vuttaṁ. Adhiṭṭhānena saccasiddhito. Acalādhiṭṭhānassa hi virati sijjhati. Avisaṁvāditaṁ vatvā tattha acalabhāvavacanato. Saccasandho hi dānādīsu paṭiññānurūpaṁ niccalova pavattati. Ñāṇasaccaṁ vatvā sambhāresu pavattiniṭṭhāpanavacanato. Yathābhūtañāṇavā hi bodhisambhāresu adhitiṭṭhati, te ca niṭṭhāpeti paṭipakkhehi akampiyabhāvatoti saccassa anantaraṁ **adhiṭṭhānaṁ** vuttaṁ. Mettāya parahitakaraṇasamādānādhiṭṭhānasiddhito,

adhiṭṭhānaṁ vatvā hitūpasaṁhāravacanato. Bodhisambhāre hi adhitiṭṭhamāno mettāvihārī hoti. Acalādhiṭṭhānassa samādānāvikopanato, samādānasambhavato ca adhiṭṭhānassa anantaraṁ **mettā** vuttā. Upekkhāya mettāvisuddhito, sattesu hitūpasaṁhāraṁ vatvā tadaparādhesu udāsīnatāvacanato, mettābhāvanaṁ vatvā tannissandabhāvanāvacanato, "hitakāmasattepi upekkhako"ti acchariyaguṇabhāvavacanato ca mettāya anantaraṁ **upekkhā** vuttāti evametāsaṁ kamo veditabbo.

Kāni lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānānīti? Ettha avisesena tāva sabbāpi pāramiyo parānuggahalakkhaṇā, paresaṁ upakārakaraṇarasā, avikampanarasā vā, hitesitāpaccupaṭṭhānā, Buddhattapaccupaṭṭhānā vā, mahākaruṇāpadaṭṭhānā, karuṇūpāyakosallapadaṭṭhānā vā.

Visesena pana yasmā karuṇūpāyakosallapariggahitā attupakaraṇapariccāgacetanā **dānapāramitā**. Karuṇūpāyakosallapariggahitaṁ kāyavacīsucaritaṁ atthato akattabbavirati, kattabbakaraṇacetanādayo ca **sīlapāramitā**. Karuṇūpāyakosallapariggahito ādīnavadassanapubbaṅgamo kāmabhavehi nikkhamanacittuppādo **nekkhammapāramitā**. Karuṇūpāyakosallapariggahito dhammānaṁ sāmaññavisesalakkhaṇāvabodho **paññāpāramitā**. Karuṇūpāyakosallapariggahito kāyacittehi parahitārambho **vīriyapāramitā**. Karuṇūpāyakosallapariggahitaṁ sattasaṅkhārāparādhasahanaṁ adosappadhāno tadākārappavatto cittuppādo **khantipāramitā** (DṬ.1./CS:pg.1.71) Karuṇūpāyakosallapariggahitaṁ viraticetanādibhedaṁ avisaṁvādanaṁ **saccapāramitā**. Karuṇūpāyakosallapariggahitaṁ acalasamādānādhiṭṭhānaṁ tadākārappavatto cittuppādo **adhiṭṭhānapāramitā**. Karuṇūpāyakosallapariggahito lokassa hitūpasaṁhāro atthato abyāpādo **mettāpāramitā**. Karuṇūpāyakosallapariggahitā anunayapaṭighaviddhaṁsinī iṭṭhāniṭṭhesu sattasaṅkhāresu samappavatti **upekkhāpāramitā**.

Tasmā pariccāgalakkhaṇaṁ **dānaṁ,** deyyadhamme lobhaviddhaṁsanarasaṁ, anāsattipaccupaṭṭhānaṁ, bhavavibhavasampattipaccupaṭṭhānaṁ vā, pariccajitabbavatthupadaṭṭhānaṁ. Sīlanalakkhaṇaṁ **sīlaṁ,** samādhānalakkhaṇaṁ, patiṭṭhānalakkhaṇañcāti vuttaṁ hoti. Dussīlyaviddhaṁsanarasaṁ, anavajjarasaṁ vā, soceyyapaccupaṭṭhānaṁ, hirottappapadaṭṭhānaṁ. Kāmato bhavato ca nikkhamanalakkhaṇaṁ **nekkhammaṁ,** tadādīnavavibhāvanarasaṁ tato eva vimukhabhāvapaccupaṭṭhānaṁ, saṁvegapadaṭṭhānaṁ Yathāsabhāvapaṭivedhalakkhaṇā **paññā,** akkhalitapaṭivedhalakkhaṇā vā kusalissāsakhitta-usupaṭivedho viya, visayobhāsanarasā padīpo viya, asammohapaccupaṭṭhānā araññagatasudesako viya, samādhipadaṭṭhānā, catusaccapadaṭṭhānā vā. Ussāhalakkhaṇaṁ **vīriyaṁ,** upatthambhanarasaṁ, asaṁsīdanapaccupaṭṭhānaṁ, vīriyārambhavatthu (a.ni.8.80) padaṭṭhānaṁ, saṁvegapadaṭṭhānaṁ vā. Khamanalakkhaṇā **khanti,** iṭṭhāniṭṭhasahanarasā, adhivāsanapaccupaṭṭhānā, avirodhapaccupaṭṭhānā vā, yathābhūtadassanapadaṭṭhānā. Avisaṁvādanalakkhaṇaṁ **saccaṁ,** yāthāvavibhāvanarasaṁ [yathāsabhāvavibhāvanarasaṁ (cariyā.aṭṭha.pakiṇṇakakathāya)], sādhutāpaccupaṭṭhānaṁ, soraccapadaṭṭhānaṁ. Bodhisambhāresu adhiṭṭhānalakkhaṇaṁ **adhiṭṭhānaṁ,** tesaṁ paṭipakkhābhibhavanarasaṁ, tattha acalatāpaccupaṭṭhānaṁ, bodhisambhārapadaṭṭhānaṁ. Hitākārappavattilakkhaṇā **mettā,** hitūpasaṁhārarasā, āghātavinayanarasā vā, sommabhāvapaccupaṭṭhānā, sattānaṁ manāpabhāvadassanapadaṭṭhānā. Majjhattākārappavattilakkhaṇā **upekkhā,** samabhāvadassanarasā, paṭighānunayavūpasamapaccupaṭṭhānā, kammassakatāpaccavekkhaṇapadaṭṭhānā. Ettha ca karuṇūpāyakosallapariggahitatā dānādīnaṁ pariccāgādilakkhaṇassa visesanabhāvena

vattabbā, yato tāni pāramīsaṅkhyaṁ labhantīti.

Ko (DṬ.1./CS:pg.1.72) **paccayo**ti abhinīhāro paccayo. Yo hi ayaṁ "manussattaṁ liṅgasampattī"ti-ādi (bu. vaṁ. 2.59) aṭṭhadhammasamodhānasampādito "tiṇṇo tāreyyaṁ, mutto moceyyaṁ, Buddho bodheyyaṁ, suddho sodheyyaṁ, danto dameyyaṁ, santo sameyyaṁ, assattho assāseyyaṁ, parinibbuto parinibbāpeyyan"ti-ādinā (cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathāya) pavatto abhinīhāro, so avisesena sabbapāramīnaṁ paccayo. Tappavattiyā hi uddhaṁ pāramīnaṁ pavicayupaṭṭhānasamādānādhiṭṭhānanipphattiyo mahāpurisānaṁ sambhavanti.

Yathā ca abhinīhāro, evaṁ mahākaruṇā, upāyakosallañca. Tattha **upāyakosallaṁ** nāma dānādīnaṁ bodhisambhārabhāvassa nimittabhūtā paññā, yāhi karuṇūpāyakosallatāhi mahāpurisānaṁ attasukhanirapekkhatā, nirantaraṁ parahitakaraṇapasutatā, sudukkarehipi mahābodhisattacaritehi visādābhāvo, pasādasambuddhidassanasavanānussaraṇāvatthāsupi sattānaṁ hitasukhapaṭilābhahetubhāvo ca sampajjati. Tathā hi paññāya Buddhabhāvasiddhi, karuṇāya Buddhakammasiddhi. Paññāya sayaṁ tarati, karuṇāya pare tāreti. Paññāya paradukkhaṁ parijānāti, karuṇāya paradukkhapaṭikāraṁ ārabhati. Paññāya ca dukkhe nibbindati, karuṇāya dukkhaṁ sampaṭicchati. Tathā paññāya parinibbānābhimukho hoti, karuṇāya taṁ na pāpuṇāti. Tathā karuṇāya saṁsārābhimukho hoti paññāya tatra nābhiramati. Paññāya ca sabbattha virajjati, karuṇānugatattā na ca na sabbesaṁ anuggahāya pavatto, karuṇāya sabbepi anukampati, paññānugatattā na ca na sabbattha virattacitto. Paññāya ca ahaṁkāramamaṁkārābhāvo, karuṇāya ālasiyadīnatābhāvo. Tathā paññākaruṇāhi yathākkamaṁ attaparanāthatā, dhīravīrabhāvo, anattantapa-aparantapatā, attahitaparahitanipphatti, nibbhayābhiṁsanakabhāvo, dhammādhipatilokādhipatitā, kataññupubbakāribhāvo, mohataṇhāvigamo, vijjācaraṇasiddhi, balavesārajjanipphattīti sabbassāpi pāramitāphalassa visesena upāyabhāvato paññākaruṇā pāramīnaṁ paccayo. Idañca dvayaṁ pāramīnaṁ viya paṇidhānassāpi paccayo.

Tathā (DṬ.1./CS:pg.1.73) ussāha-ummaṅga-avatthānahitacariyā ca pāramīnaṁ paccayoti veditabbā, yā Buddhabhāvassa uppattiṭṭhānatāya **"Buddhabhūmiyo"**ti pavuccanti. Yathāha--

"Kati pana bhante Buddhabhūmiyo? Catasso kho Sāriputta Buddhabhūmiyo. Katamā catasso? Ussāho ca hoti vīriyaṁ, umaṅgo ca hoti paññābhāvanā, avatthānañca hoti adhiṭṭhānaṁ, mettābhāvanā ca hoti hitacariyā. Imā kho Sāriputta catasso Buddhabhūmiyo"ti (su.ni.aṭṭha.1.khaggavisāṇasuttavaṇṇanāyampi).

Tathā nekkhammapaviveka-alobhādosāmohanissaraṇappabhedā cha ajjhāsayā. Vuttañhetaṁ--

"Nekkhammajjhāsayā ca bodhisattā kāme dosadassāvino, paviveka …pe… saṅgaṇikāya, alobha …pe… lobhe, adosa …pe… dose, amoha …pe… mohe, nissaraṇajjhāsayā ca bodhisattā sabbabhavesu dosadassāvino"ti (visuddhi.aṭṭha.1.49vākyakhandhepi).

Tasmā ete bodhisattānaṁ cha ajjhāsayā dānādīnaṁ paccayāti veditabbā. Na hi lobhādīsu ādīnavadassanena, alobhādi-adhikabhāvena ca vinā dānādipāramiyo sambhavanti. Alobhādīnañhi adhikabhāvena pariccāgādininnacittatā alobhajjhāsayāditāti. Yathā cete, evaṁ dānajjhāsayatādayopi. Yathāha--

"Kati pana bhante bodhāya carantānaṁ bodhisattānaṁ ajjhāsayā? Dasa kho Sāriputta bodhāya carantānaṁ bodhisattānaṁ ajjhāsayā. Katame dasa? Dānajjhāsayā Sāriputta bodhisattā macchere dosadassāvino, sīla …pe… upekkhajjhāsayā Sāriputta bodhisattā sukhadukkhesu dosadassāvino"ti.

Etesu hi macchera-asaṁvarakāmavicikicchākosajja-akkhantivisaṁvāda-anadhiṭṭhānabyāpāda-sukhadukkhasaṅkhātesu ādīnavadassanapubbaṅgamā dānādininnacittatāsaṅkhātā dānajjhāsayatādayo dānādipāramīnaṁ nibbattiyā kāraṇanti (DṬ.1./CS:pg.1.74) Tathā apariccāgapariccāgādīsu yathākkamaṁ ādīnavānisaṁsapaccavekkhaṇā dānādipāramīnaṁ paccayo.

Tatthāyaṁ paccavekkhaṇāvidhi--khettavatthuhiraññasuvaṇṇagomahiṁsadāsidāsaputtadārādipariggahabyāsattacittānaṁ sattānaṁ khettādīnaṁ vatthukāmabhāvena bahupatthanīyabhāvato, rājacorādisādhāraṇabhāvato, vivādādhiṭṭhānato, sapattakaraṇato, nissārato, paṭilābhaparipālanesu paravihetanahetuto, vināsanimittañca sokādi-anekavihitabyasanāvahato, tadāsattinidānañca maccheramalapariyuṭṭhitacittānaṁ apāyūpapattisambhavatoti evaṁ vividhavipulānatthāvahā ete atthā nāma, tesaṁ pariccāgoyeveko sotthibhāvoti pariccāge appamādo karaṇīyo.

Apica "yācako yācamāno attano guyhassa ācikkhanato mayhaṁ vissāsiko"ti ca "pahāya gamanīyaṁ attano santakaṁ gahetvā paralokaṁ yāhīti mayhaṁ upadesako"ti ca "āditte viya agāre maraṇagginā āditte loke tato mayhaṁ santakassa apavāhakasahāyo"ti ca "apavāhitassa cassa nijjhāyanikkhepaṭṭhānabhūto"ti ca "dānasaṅkhāte kalyāṇakammasmiṁ sahāyabhāvato, sabbasampattīnaṁ aggabhūtāya paramadullabhāya Buddhabhūmiyā sampattihetubhāvato ca paramo kalyāṇamitto"ti ca paccavekkhitabbaṁ.

Tathā "uḷāre kammani anenāhaṁ sambhāvito, tasmā sā sambhāvanā avitathā kātabbā"ti ca "ekantabheditāya jīvitassa ayācitenapi mayā dātabbaṁ, pageva yācitenā"ti ca "uḷārajjhāsayehi gavesitvāpi dātabbo, sayamevāgato mama puññenā"ti ca "yācakassa dānāpadesena mayhamevāyamanuggaho"ti ca "ahaṁ viya ayaṁ sabbopi loko mayā anuggahetabbo"ti ca "asati yācake kathaṁ mayhaṁ dānapāramī pūreyyā"ti ca "yācakānamevatthāya mayā sabbo pariggahetabbo"ti ca "ayācitvā mama santakaṁ yācakā sayameva kadā gaṇheyyun"ti ca "kathamahaṁ yācakānaṁ piyo cassaṁ manāpo"ti ca "kathaṁ vā te mayhaṁ piyā cassu manāpā"ti ca "kathaṁ vāhaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.75) dadamāno, datvāpi ca attamano assaṁ pamudito pītisomanassajāto"ti ca "kathaṁ vā me yācakā bhaveyyuṁ, uḷāro ca dānajjhāsayo"ti ca "kathaṁ vāhamayācitoyeva yācakānaṁ hadayamaññāya dadeyyan"ti ca "sati dhane yācake ca apariccāgo mahatī mayhaṁ vañcanā"ti ca "kathaṁ vāhaṁ attano aṅgāni jīvitaṁ vāpi yācakānaṁ pariccajeyyan"ti ca paccavekkhitabbaṁ.

Apica "attho nāmāyaṁ nirapekkhaṁ dāyakaṁ anugacchati yathā taṁ nirapekkhaṁ khepakaṁ kiṭako"ti atthe nirapekkhatāya cittaṁ uppādetabbaṁ. Yācamāno pana yadi piyapuggalo hoti, "piyo maṁ yācatī"ti somanassaṁ uppādetabbaṁ. Atha udāsīnapuggalo hoti, "ayaṁ maṁ yācamāno addhā iminā pariccāgena mitto hotī"ti somanassaṁ uppādetabbaṁ. Dadantopi hi yācakānaṁ piyo hotīti. Atha pana verīpuggalo yācati, "paccatthiko maṁ yācati, ayaṁ maṁ yācamāno addhā iminā pariccāgena verīpi piyo mitto hotī"ti visesato somanassaṁ uppādetabbaṁ. Evaṁ piyapuggale viya majjhattaverīpuggalesupi mettāpubbaṅgamaṁ karuṇaṁ upaṭṭhapetvāva dātabbaṁ.

Sace panassa cirakālaparibhāvitattā lobhassa deyyadhammavisayā lobhadhammā uppajjeyyuṁ, tena bodhisattapaṭiññena iti paṭisañcikkhitabbaṁ "nanu tayā sappurisa sambodhāya abhinīhāraṁ karontena sabbasattānaṁ upakāratthāya ayaṁ kāyo nissaṭṭho, tappariccāgamayañca puññaṁ, tattha nāma te bāhirepi vatthusmiṁ atisaṅgappavatti hatthisināsadisī hoti, tasmā tayā na katthaci saṅgo uppādetabbo. Seyyathāpi nāma

mahato bhesajjarukkhassa tiṭṭhato mūlaṁ mūlatthikā haranti, papaṭikaṁ, tacaṁ, khandhaṁ, viṭapaṁ, sāraṁ, sākhaṁ, palāsaṁ, pupphaṁ, phalaṁ phalatthikā haranti, na tassa rukkhassa 'mayhaṁ santakaṁ ete harantī"ti vitakkasamudācāro hoti, evameva sabbalokahitāya ussukkamāpajjantena mayā mahādukkhe akataññuke niccāsucimhi kāye paresaṁ upakārāya viniyujjamāne aṇumattopi micchāvitakko na uppādetabbo, ko vā ettha viseso ajjhattikabāhiresu mahābhūtesu ekantabhedanavikiraṇaviddhaṁsanadhammesu, kevalaṁ pana sammohavijambhitametaṁ, yadidaṁ 'etaṁ mama, esohamasmi, eso me attā'ti abhiniveso. Tasmā bāhiresu viya ajjhattikesupi karacaraṇanayanādīsu (DṬ.1./CS:pg.1.76) maṁsādīsu ca anapekkhena hutvā 'taṁtadatthikā harantū'ti nissaṭṭhacittena bhavitabban"ti. Evaṁ paṭisañcikkhato cassa bodhāya pahitattassa kāyajīvitesu nirapekkhassa appakasireneva kāyavacīmanokammāni suvisuddhāni honti. So visuddhakāyavacīmanokammanto visuddhājīvo ñāyapaṭipattiyaṁ ṭhito, āyāpāyupāyakosallasamannāgamena bhiyyoso mattāya deyyadhammapariccāgena, abhayadānasaddhammadānehi ca sabbasatte anuggaṇhituṁ samattho hotīti. Ayaṁ tāva **dānapāramiyaṁ** paccavekkhaṇānayo.

Sīlapāramiyaṁ pana evaṁ paccavekkhitabbaṁ-- idañhi sīlaṁ nāma gaṅgodakādīhi visodhetuṁ asakkuṇeyyassa dosamalassa vikkhālanajalaṁ, haricandanādīhi vinetuṁ asakkuṇeyyarāgādipariḷāhavinayanaṁ, hāramakuṭakuṇḍalādīhi pacurajanālaṅkārehi asādhāraṇo sādhūnaṁ alaṅkāraviseso, sabbadisāvāyanato akittimo, sabbakālānurūpo ca surabhigandho, khattiyamahāsālādīhi devatāhi ca vandanīyādibhāvāvahanato paramo vasīkaraṇamanto, cātumahārājikādi devalokārohanasopānapanti, jhānābhiññānaṁ adhigamupāyo, nibbānamahānagarassa sampāpakamaggo, sāvakabodhipaccekabodhisammāsambodhīnaṁ patiṭṭhānabhūmi, yaṁ yaṁ vā panicchitaṁ patthitaṁ, tassa tassa samijjhanūpāyabhāvato cintāmaṇikapparukkhādike ca atiseti. Vuttañhetaṁ Bhagavatā "ijjhati bhikkhave sīlavato cetopaṇidhi visuddhattā"ti (a.ni.8.35). Aparampi vuttaṁ "ākaṅkheyya ce bhikkhave bhikkhu sabrahmacārīnaṁ piyo ca assaṁ manāpo ca garu ca bhāvanīyo cāti, sīlesvevassa paripūrakārī"ti-ādi (ma.ni.1.61), tathā "avippaṭisāratthāni kho Ānanda kusalāni sīlānī"ti (a.ni.10.1 11.1), "pañcime gahapatayo ānisaṁsā sīlavato sīlasampadāyā"ti (dī.ni.2.150 udā. 76 mahāva. 185) suttānañca vasena sīlassa guṇā paccavekkhitabbā, tathā Aggikkhandhopamasuttādīnaṁ (a.ni.7.72) vasena sīlavirahe ādīnavā.

Pītisomanassanimittato, attānuvādaparānuvādadaṇḍaduggatibhayābhāvato, viññūhi pāsaṁsabhāvato, avippaṭisārahetuto, sotthiṭṭhānato (DṬ.1./CS:pg.1.77) abhijanasāpateyyādhipateyyāyurūpaṭṭhānabandhumittasampattīnaṁ atisayanato ca sīlaṁ paccavekkhitabbaṁ. Sīlavato hi attano sīlasampadāhetu mahantaṁ pītisomanassaṁ uppajjati "kataṁ vata mayā kusalaṁ, kataṁ kalyāṇaṁ, kataṁ bhīruttāṇan"ti. Tathā sīlavato attā na upavadati, na pare viññū, daṇḍaduggatibhayānaṁ sambhavoyeva natthi, "sīlavā purisapuggalo kalyāṇadhammo"ti viññūnaṁ pāsaṁso hoti. Tathā sīlavato yvāyaṁ "kataṁ vata mayā pāpaṁ, kataṁ luddaṁ, kataṁ kibbisan"ti dussīlassa vippaṭisāro uppajjati, so na hoti. Sīlañca nāmetaṁ appamādādhiṭṭhānato, bhogabyasanādiparihāramukhena mahato atthassa sādhanato, maṅgalabhāvato ca paramaṁ sotthiṭṭhānaṁ, nihīnajaccopi sīlavā khattiyamahāsālādīnaṁ pūjanīyo hotīti kulasampattiṁ atiseti sīlasampadā, "taṁ kiṁ maññasi mahārāja, idha te assa puriso dāso kammakaro"ti-ādi (dī.ni.1.183) vacanañcettha sādhakaṁ. Corādīhi asādhāraṇato, paralokānugamanato, mahapphalabhāvato, samathādiguṇādhiṭṭhānato ca bāhiradhanaṁ atiseti sīlaṁ, paramassa cittissariyassa adhiṭṭhānabhāvato khattiyādīnaṁ issariyaṁ atiseti

sīlaṁ. Sīlanimittañhi taṁtaṁsattanikāyesu sattānaṁ issariyaṁ vassasatadīghappamāṇato jīvitato ekāhampi sīlavato jīvitassa visiṭṭhatāvacanato, sati ca jīvite sikkhānikkhepassa maraṇatāvacanato sīlaṁ jīvitato visiṭṭhataraṁ. Verīnampi manuññabhāvāvahanato, jarārogavipattīhi anabhibhavanīyato ca rūpasampattiṁ atiseti sīlaṁ. Pāsādahammiyādiṭṭhānavisese, rājayuvarājasenāpati-ādiṭṭhānavisese ca atiseti sīlaṁ sukhavisesādhiṭṭhānabhāvato Sabhāvasiniddhe santikāvacarepi bandhujane mittajane ca atiseti ekantahitasampādanato, paralokānugamanato ca. "Na taṁ mātā pitā kayirā"ti-ādi (dha.pa.43) vacanañcettha sādhakaṁ. Tathā hatthi-assarathādibhedehi, mantāgadasotthānappayogehi ca durārakkhaṁ attānaṁ ārakkhabhāvena sīlameva visiṭṭhataraṁ attādhīnato, aparādhīnato, mahāvisayato ca. Tenevāha "dhammo have rakkhati dhammacārin"ti-ādi (jā.1.9.102). Evamanekaguṇasamannāgataṁ sīlanti paccavekkhantassa aparipuṇṇā ceva sīlasampadā pāripūriṁ gacchati aparisuddhā ca pārisuddhiṁ.

Sace (DṬ.1./CS:pg.1.78) panassa dīgharattaṁ paricayena sīlapaṭipakkhā dhammā dosādayo antarantarā uppajjeyyuṁ, tena bodhisattapaṭiññena evaṁ paṭisañcikkhitabbaṁ "nanu tayā sambodhāya paṇidhānaṁ kataṁ, sīlavikalena ca na sakkā lokiyāpi sampattiyo pāpuṇituṁ, pageva lokuttarā, sabbasampattīnaṁ pana aggabhūtāya sammāsambodhiyā adhiṭṭhānabhūtena sīlena paramukkaṁsagatena bhavitabbaṁ. Tasmā 'kikīva aṇḍan'ti-ādinā (visuddhi.1.19 dī.ni.aṭṭha.1.7) vuttanayena sammā sīlaṁ parirakkhantena suṭṭhu tayā pesalena bhavitabbaṁ. Api ca tayā dhammadesanāya yānattaye sattānaṁ avatāraṇaparipācanāni kātabbāni, sīlavikalassa ca vacanaṁ na paccetabbaṁ hoti asappāyāhāravicārassa viya vejjassa tikicchanaṁ, tasmā kathāhaṁ saddheyyo hutvā sattānaṁ avatāraṇaparipācanāni kareyyan"ti sabhāvaparisuddhasīlena bhavitabbaṁ. Kiñca "jhānādiguṇavisesayogena me sattānaṁ upakārakaraṇasamatthatā paññāpāramī-ādiparipūraṇañca, jhānādayo ca guṇā sīlapārisuddhiṁ vinā na sambhavantī"ti sammadeva sīlaṁ parisodhetabbaṁ.

Tathā "sambādho gharāvāso rajopatho"ti-ādinā (dī.ni.1.191 ma.ni.1.291 saṁ.ni.2.154 ma.ni.2.10) gharāvāse "Atthikaṅkalūpamā kāmā"ti-ādinā (ma.ni.1.234 pāci. 417 mahāni. 3 6), "mātāpi puttena vivadatī"ti-ādinā (ma.ni.1.168 178) ca kāmesu "seyyathāpi puriso iṇaṁ ādāya kammante payojeyyā"ti-ādinā (dī.ni.1.218) kāmacchandādīsu ādīnavadassanapubbaṅgamā vuttavipariyāyena "abbhokāso pabbajjā"ti-ādinā (dī.ni.1.1.91 saṁ.ni.1.154) pabbajjādīsu ānisaṁsapaṭisaṅkhāvasena **nekkhammapāramiyaṁ** paccavekkhaṇā veditabbā. Ayamettha saṅkhepattho, vitthāro pana dukkhakkhandha (ma.ni.1.163) Vīmaṁsasuttādi (ma.ni.1.487) vasena dukkhakkhandha-āsivisopamasuttādivasena (cariyā.aṭṭha.pakiṇṇakakathāyaṁ) veditabbo.

Tathā "paññāya vinā dānādayo dhammā na visujjhanti, yathāsakaṁ byāpārasamatthā ca na hontī"ti paññāguṇā manasi kātabbā. Yatheva hi jīvitena vinā sarīrayantaṁ na sobhati, na ca attano kiriyāsu paṭipattisamatthaṁ hoti, yathā ca cakkhādīni indriyāni viññāṇena vinā yathāsakaṁ visayesu kiccaṁ kātuṁ nappahonti, evaṁ saddhādīni indriyāni paññāya (DṬ.1./CS:pg.1.79) vinā sakiccapaṭipattiyaṁ asamatthānīti pariccāgādipaṭipattiyaṁ paññā padhānakāraṇaṁ. Ummīlitapaññācakkhukā hi mahāsattā attano aṅgapaccaṅgānipi datvā anattukkaṁsakā, aparavambhakā ca honti, bhesajjarukkhā viya vikapparahitā kālattayepi somanassajātā. Paññāvasena upāyakosallayogato pariccāgo parahitappavattiyā dānapāramibhāvaṁ upeti. Attatthañhi dānaṁ vuḍḍhisadisaṁ hoti.

Tathā paññāya abhāvena taṇhādisaṁkilesāviyogato sīlassa visuddhiyeva na sambhavati, kuto sabbaññuguṇādhiṭṭhānabhāvo. Paññavā eva ca gharāvāse kāmaguṇesu saṁsāre ca

ādīnavaṁ, pabbajjāya jhānasamāpattiyaṁ nibbāne ca ānisaṁsaṁ suṭṭhu sallakkhento pabbajitvā jhānasamāpattiyo nibbattetvā nibbānaninno, pare ca tattha patiṭṭhapetīti.

Vīriyañca paññārahitaṁ yadicchitamatthaṁ na sādheti durārambhabhāvato. Varameva hi anārambho durārambhato, paññāsahitena pana vīriyena na kiñci duradhigamaṁ upāyapaṭipattito. Tathā paññavā eva parāpakārādi-adhivāsakajātiyo hoti, na duppañño. Paññāvirahitassa ca parehi upanītā apakārā khantiyā paṭipakkhameva anubrūhenti, paññavato pana te khantisampattiyā paribrūhanavasena assā thirabhāvāya saṁvattanti. Paññavā eva tīṇi saccāni tesaṁ kāraṇāni paṭipakkhe ca yathābhūtaṁ jānitvā paresaṁ avisaṁvādako hoti. Tathā paññābalena attānaṁ upatthambhetvā dhitisampadāya sabbapāramīsu acalasamādānādhiṭṭhāno hoti, paññavā eva ca piyamajjhattaverīvibhāgaṁ akatvā sabbattha hitūpasaṁhārakusalo hoti. Tathā paññāvasena lābhādilokadhammasannipāte nibbikāratāya majjhatto hoti. Evaṁ sabbāsaṁ pāramīnaṁ paññāva pārisuddhihetūti paññāguṇā paccavekkhitabbā.

Apica paññāya vinā na dassanasampatti, antarena ca diṭṭhisampadaṁ na sīlasampadā, sīladiṭṭhisampadārahitassa na samādhisampadā, asamāhitena ca na sakkā attahitamattampi sādhetuṁ, pageva ukkaṁsagataṁ parahitanti parahitāya paṭipannena "nanu tayā sakkaccaṁ paññāpārisuddhiyaṁ āyogo karaṇīyo"ti bodhisattena attā ovaditabbo. Paññānubhāvena hi mahāsatto (DṬ.1./CS:pg.1.80) caturadhiṭṭhānādhiṭṭhito catūhi saṅgahavatthūhi (dī.ni.3.210 313 a.ni.10.32) lokaṁ anuggaṇhanto satte niyyānikamagge avatāreti, indriyāni ca nesaṁ paripāceti. Tathā paññābalena khandhāyatanādīsu pavicayabahulo pavattinivattiyo yāthāvato parijānanto dānādayo guṇe visesanibbedhabhāgiyabhāvaṁ nayanto bodhisattasikkhāya paripūrakārī hotīti evamādinā anekākāravokāre paññāguṇe vavatthapetvā paññāpāramī anubrūhetabbā.

Tathā dissamānapārānipi lokiyāni kammāni nihīnavīriyena pāpuṇituṁ asakkuṇeyyāni, agaṇitakhedena pana āraddhavīriyena duradhigamaṁ nāma natthi. Nihīnavīriyo hi "saṁsāramahoghato sabbasatte santāressāmī"ti ārabhitumeva na sakkuṇoti. Majjhimo ārabhitvā antarāvosānamāpajjati. Ukkaṭṭhavīriyo pana attasukhanirapekkho ārambhapāraṁ adhigacchatīti vīriyasampatti paccavekkhitabbā. Apica "yassa attanoyeva saṁsārapaṅkato samuddharaṇatthamārambho, tassāpi vīriyassa sithilabhāvena manorathānaṁ matthakappatti na sakkā sambhāvetuṁ, pageva sadevakassa lokassa samuddharaṇatthaṁ katābhinīhārenā"ti ca "rāgādīnaṁ dosagaṇānaṁ mattamahāgajānaṁ viya dunnivārayabhāvato, tannidānānañca kammasamādānānaṁ ukkhittāsikavadhakasadisabhāvato, tannimittānañca duggatīnaṁ sabbadā vivaṭamukhabhāvato, tattha niyojakānañca pāpamittānaṁ sadā sannihitabhāvato, tadovādakāritāya ca bālassa puthujjanabhāvassa sati sambhave yuttaṁ sayameva saṁsāradukkhato nissaritun"ti ca "micchāvitakkā vīriyānubhāvena dūrī bhavantī"ti ca "yadi pana sambodhi attādhīnena vīriyena sakkā samadhigantuṁ kimettha dukkaran"ti ca evamādinā nayena vīriyassa guṇāpaccavekkhitabbā.

Tathā "khanti nāmāyaṁ niravasesaguṇapaṭipakkhassa kodhassa vidhamanato guṇasampādane sādhūnamappaṭihatamāyudhaṁ, parābhibhavane samatthānaṁ alaṅkāro, samaṇabrāhmaṇānaṁ balasampadā, kodhaggivinayanī udakadhārā, kalyāṇassa kittisaddassa sañjātideso, pāpapuggalānaṁ vacīvisavūpasamakaro mantāgado, saṁvare ṭhitānaṁ paramā dhīrapakati, gambhīrāsayatāya sāgaro, dosamahāsāgarassa velā, apāyadvārassa pidhānakavāṭaṁ, devabrahmalokānaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.81) ārohaṇasopānaṁ, sabbaguṇānaṁ adhivāsanabhūmi, uttamā kāyavacīmanovisuddhī"ti manasi kātabbaṁ. Api ca "ete sattā khantisampattiyā abhāvato idha ceva tapanti, paraloke

ca tapanīyadhammānuyogato”ti ca “yadipi parāpakāranimittaṁ dukkhaṁ uppajjati, tassa pana dukkhassa khettabhūto attabhāvo, bījabhūtañca kammaṁ mayāva abhisaṅkhatan”ti ca “tassa dukkhassa āṇaṇyakāraṇametan”ti ca “apakārake asati kathaṁ mayhaṁ khantisampadā sambhavatī”ti ca “yadipāyaṁ etarahi apakārako, ayaṁ nāma pubbe anena mayhaṁ upakāro kato”ti ca “apakāro eva vā khantinimittatāya upakāro”ti ca “sabbepime sattā mayhaṁ puttasadisā, puttakatāparādhesu ca ko kujjhissatī”ti ca “yena kodhabhūtāvesena ayaṁ mayhaṁ aparajjhati, so kodhabhūtāveso mayā vinetabbo”ti ca “yena apakārena idaṁ mayhaṁ dukkhaṁ uppannaṁ, tassa ahampi nimittan”ti ca “yehi dhammehi aparādho kato, yattha ca kato, sabbepi te tasmiṁyeva khaṇe niruddhā, kassidāni kena kodho kātabbo”ti ca “anattatāya sabbadhammānaṁ ko kassa aparajjhatī”ti ca paccavekkhantena khantisampadā brūhetabbā.

Yadi panassa dīgharattaṁ paricayena parāpakāranimittako kodho cittaṁ pariyādāya tiṭṭheyya, iti paṭisañcikkhitabbaṁ “khanti nāmesā parāpakārassa paṭipakkhapaṭipattīnaṁ paccupakārakāraṇan”ti ca “apakāro ca mayhaṁ dukkhuppādanena dukkhupanisāya saddhāya, sabbaloke anabhiratisaññāya ca paccayo”ti ca “indriyapakatiresā, yadidaṁ iṭṭhāniṭṭhavisayasamāyogo, tattha aniṭṭhavisayasamāyogo mayhaṁ na siyāti taṁ kutettha labbhā”ti ca “kodhavasiko satto kodhena ummatto vikkhittacitto, tattha kiṁ paccapakārenā”ti ca “sabbe pime sattā sammāsambuddhena orasaputtā viya paripālitā, tasmā na tattha mayā cittakopopi kātabbo”ti ca “aparādhake ca sati guṇe guṇavati mayā na kopo kātabbo”ti ca “asati guṇe visesena karuṇāyitabbo”ti ca “kopena ca mayhaṁ guṇayasā nihīyantī”ti ca “kujjhanena mayhaṁ dubbaṇṇadukkhaseyyādayo sapattakantā āgacchantī”ti ca “kodho ca nāmāyaṁ sabbāhitakārako (DṬ.1./CS:pg.1.82) sabbahitavināsako balavā paccatthiko”ti ca “sati ca khantiyā na koci paccatthiko”ti ca “aparādhakena aparādhanimittaṁ yaṁ āyatiṁ laddhabbaṁ dukkhaṁ, sati ca khantiyā mayhaṁ tadabhāvo”ti ca “cintanena kujjhantena ca mayā paccatthikoyeva anuvattito hotī”ti ca “kodhe ca mayā khantiyā abhibhūte tassa dāsabhūto paccatthiko sammadeva abhibhūto hotī”ti ca “kodhanimittaṁ khantiguṇapariccāgo mayhaṁ na yutto”ti ca “sati ca kodhe guṇavirodhini (guṇavirodhapaccanīdhamme cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathāyaṁ) kiṁ me sīlādidhammā pāripūriṁ gaccheyyuṁ, asati ca tesu kathāhaṁ sattānaṁ upakārabahulo paṭiññānurūpaṁ uttamaṁ sampattiṁ pāpuṇissāmī”ti ca “khantiyā ca sati bahiddhā vikkhepābhāvato samāhitassa sabbe saṅkhārā aniccato dukkhato sabbe dhammā anattato nibbānañca asaṅkhatāmatasantapaṇītādibhāvato nijjhānaṁ khamanti ‘Buddhadhammā ca acinteyyāparimeyyapabhāvā’ti”, tato ca “anulomiyaṁ khantiyaṁ ṭhito ‘kevalā ime ca attattaniyabhāvarahitā dhammamattā yathāsakaṁ paccayehi uppajjanti vayanti, na kutoci āgacchanti, na kuhiñci gacchanti, na ca katthaci patiṭṭhitā, na cettha koci kassaci byāpāro’ti ahaṁkāramamaṁkārānadhiṭṭhānatā nijjhānaṁ khamati, yena bodhisatto bodhiyā niyato anāvattidhammo hotī”ti evamādinā khantipāramiyaṁ paccavekkhaṇā veditabbā.

Tathā “saccena vinā sīlādīnaṁ asambhavato, paṭiññānurūpaṁ paṭipattiyā abhāvato ca saccadhammātikkame ca sabbapāpadhammānaṁ samosaraṇato, asaccasandhassa appaccayikabhāvato, āyatiñca anādeyyavacanatāvahanato, sampannasaccassa ca sabbaguṇādhiṭṭhānabhāvato, saccādhiṭṭhānena sabbabodhisambhārānaṁ pārisuddhipāripūrisamanvāyato, sabhāvadhammāvisaṁvādanena sabbabodhisambhārakiccakaraṇato, bodhisattapaṭipattiyā ca parinipphattito”ti-ādinā **saccapāramiyā** sampattiyo paccavekkhitabbā.

Tathā “dānādīsu daḷhasamādānaṁ, tampaṭipakkhasannipāte ca nesaṁ acalāvatthānaṁ,

tattha ca thirabhāvaṁ vinā na dānādisambhārā sambodhinimittā sambhavantī”ti-ādinā **adhiṭṭhāne** guṇā paccavekkhitabbā.

Tathā (DṬ.1./CS:pg.1.83) “attahitamatte avatiṭṭhantenāpi sattesu hitacittataṁ vinā na sakkā idhalokaparalokasampattiyo pāpuṇituṁ, pageva sabbasatte nibbānasampattiyaṁ patiṭṭhāpetukāmenā”ti ca “pacchā sabbasattānaṁ lokuttarasampattiṁ ākaṅkhantena idāni lokiyasampattiṁ ākaṅkhā yuttarūpā”ti ca “idāni āsayamattena paresaṁ hitasukhūpasaṁhāraṁ kātuṁ asakkonto kadā payogena taṁ sādhessāmī”ti ca “idāni mayā hitasukhūpasaṁhārena saṁvaddhitā pacchā dhammasaṁvibhāgasahāyā mayhaṁ bhavissantī”ti ca “etehi vinā na mayhaṁ bodhisambhārā sambhavanti, tasmā sabbabuddhaguṇavibhūtinipphattikāraṇattā mayhaṁ ete paramaṁ puññakkhettaṁ anuttaraṁ kusalāyatanaṁ uttamaṁ gāravaṭṭhānan”ti ca “savisesaṁ sattesu sabbesu hitajjhāsayatā paccupaṭṭhapetabbā, kiñca karuṇādhiṭṭhānatopi sabbasattesu mettā anubrūhetabbā. Vimariyādīkatena hi cetasā sattesu hitasukhūpasaṁhāraniratassa tesaṁ ahitadukkhāpanayanakāmatā balavatī uppajjati daḷhamūlā, karuṇā ca sabbesaṁ Buddhakārakadhammānamādi caraṇaṁ patiṭṭhā mūlaṁ mukhaṁ pamukhan”ti evamādinā **mettāya** guṇā paccavekkhitabbā.

Tathā “upekkhāya abhāve sattehi katā vippakārā cittassa vikāraṁ uppādeyyuṁ, sati ca cittavikāre dānādisambhārānaṁ sambhavoyeva natthī”ti ca “mettāsinehena sinehite citte upekkhāya vinā sambhārānaṁ pārisuddhi na hotī”ti ca “anupekkhako sambhāresu puññasambhāraṁ tabbipākañca sattahitatthaṁ pariṇāmetuṁ na sakkotī”ti ca “upekkhāya abhāve deyyapaṭiggāhakesu vibhāgaṁ akatvā pariccajituṁ na sakkotī”ti ca “upekkhārahitena jīvitaparikkhārānaṁ jīvitassa ca antarāyaṁ amanasikaritvā saṁvaravisodhanaṁ kātuṁ na sakkā”ti ca “upekkhāvasena aratiratisahasseva nekkhammabalasiddhito, upapattito ikkhanavaseneva sabbasambhārakiccanipphattito, accāraddhassa vīriyassa anupekkhane padhānakiccākaraṇato, upekkhatoyeva titikkhānijjhānasambhavato, upekkhāvasena sattasaṅkhārānaṁ avisaṁvādanato, lokadhammānaṁ ajjhupekkhanena samādinnadhammesu acalādhiṭṭhānasiddhito, parāpakārādīsu anābhogavaseneva mettāvihāranipphattitoti sabbabodhisambhārānaṁ samādānādhiṭṭhānapāripūrinipphattiyo upekkhānubhāvena sampajjantī”ti evaṁ ādinā nayena **upekkhāpāramī** (DṬ.1./CS:pg.1.84) paccavekkhitabbā. Evaṁ apariccāgapariccāgādīsu yathākkamaṁ ādīnavānisaṁsapaccavekkhaṇā dānādipāramīnaṁ paccayoti veditabbā.

Tathā saparikkhārā pañcadasa caraṇadhammā pañca ca abhiññāyo. Tattha **caraṇadhammā** nāma sīlasaṁvaro, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā, jāgariyānuyogo, satta saddhammā, cattāri jhānāni ca. Tesu sīlādīnaṁ catunnaṁ terasapi dhutadhammā, appicchatādayo ca **parikkhāro** Saddhammesu **saddhāya** Buddhadhammasaṅghasīlacāgadevatūpasamānussati-
lūkhapuggalaparivajjanasiniddhapuggalasevanapasādanīya-
dhammapaccavekkhaṇatadadhimuttatā **parikkhāro, hirottappānaṁ** akusalādīnavapaccavekkhaṇa-apāyādīnavapaccavekkhaṇakusaladhammupatthambhana-
bhāvapaccavekkhaṇahirottappa
rahitapuggalaparivajjanahirottappasampannapuggalasevanatadadhimuttatā, **bāhusaccassa** pubbayogaparipucchakabhāvasaddhammābhiyoga-anavajjavijjāṭṭhānādi-
paricayaparipakkindriyatākilesadūrībhāva-appassutaparivajjanabahussutasevanatadadhim
uttatā, **vīriyassa** apāyabhayapaccavekkhaṇagamanavīthipaccavekkhaṇadhammamahattapaccavekkhaṇa-

thinamiddhavinodanakusītapuggalaparivajjana-āraddhavīriyapuggala-sevanasammappadhānapaccavekkhaṇatadadhimuttatā, **satiyā** satisampajaññamuṭṭhassatipuggalaparivajjana-upaṭṭhitassatipuggalasevanatadadhimuttatā, **paññāya** paripucchakabhāvavatthuvisadakiriyā-indriyasamattapaṭipādanaduppaññā-puggalaparivajjanapaññavantapuggalasevanagambhīrañāṇacariyapacca-vekkhaṇatadadhimuttatā, catunnaṁ jhānānaṁ sīlādicatukkaṁ aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu pubbabhāgabhāvanā, āvajjanādivasībhāvakaraṇañca **parikkhāro**. Tattha sīlādīhi payogasuddhiyā sattānaṁ abhayadāne, āsayasuddhiyā āmisadāne, ubhayasuddhiyā ca dhammadāne samattho hotīti-ādinā caraṇādīnaṁ dānādisambhārānaṁ paccayabhāvo yathāraham niddhāretabbo, ativitthārabhayena na niddhārayimha. Evaṁ sampatticakkādayopi dānādīnaṁ paccayoti veditabbā.

Ko saṁkilesoti avisesena taṇhādīhi parāmaṭṭhabhāvo pāramīnaṁ saṁkileso, visesena deyyapaṭiggāhakavikappā dānapāramiyā saṁkileso, sattakālavikappā sīlapāramiyā, kāmabhavatadupasamesu abhirati-anabhirativikappā nekkhammapāramiyā, "ahaṁ mamā"ti vikappā paññāpāramiyā, līnuddhaccavikappā vīriyapāramiyā, attaparavikappā khantipāramiyā, adiṭṭhādīsu diṭṭhādivikappā saccapāramiyā, bodhisambhāratabbipakkhesu dosaguṇavikappā (DṬ.1./CS:pg.1.85) adhiṭṭhānapāramiyā, hitāhitavikappā mettāpāramiyā, iṭṭhāniṭṭhavikappā upekkhāpāramiyā saṁkilesoti veditabbo.

Kiṁ vodānanti taṇhādīhi anupaghāto, yathāvuttavikappaviraho ca etāsaṁ vodānanti veditabbaṁ. Anupahatā hi taṇhāmānadiṭṭhikodhūpanāhamakkhapalāsa-issāmacchariyamāyāsāṭheyyathambhasāramb ha- madapamādādīhi kilesehi deyyapaṭiggāhakavikappādirahitā ca dānādipāramiyo parisuddhā pabhassarā bhavantīti.

Ko paṭipakkhoti avisesena sabbepi kilesā sabbepi akusalā dhammā etāsaṁ paṭipakkho, visesena pana pubbe vuttā maccherādayoti veditabbā. Apica deyyapaṭiggāhakadānaphalesu alobhādosāmohaguṇayogato lobhadosamohapaṭipakkhaṁ dānaṁ, kāyādidosavaṅkāpagamanato lobhādipaṭipakkhaṁ sīlaṁ kāmasukhaparūpaghāta-attakilamathaparivajjanato dosattayapaṭipakkhaṁ nekkhammaṁ, lobhādīnaṁ andhīkaraṇato, ñāṇassa ca Ānandhīkaraṇato lobhādipaṭipakkhā paññā, alīnānuddhataṅāyārambhavasena lobhādipaṭipakkhaṁ vīriyaṁ, iṭṭhāniṭṭhasuññatānaṁ khamanato lobhādipaṭipakkhā khanti, satipi paresaṁ upakāre apakāre ca yathābhūtappavattiyā lobhādipaṭipakkhaṁ saccaṁ, lokadhamme abhibhuyya yathāsamādinnesu sambhāresu acalanato lobhādipaṭipakkhaṁ adhiṭṭhānaṁ, nīvaraṇavivekato lobhādipaṭipakkhā mettā, iṭṭhāniṭṭhesu anunayapaṭighaviddhaṁsanato, samappavattito ca lobhādipaṭipakkhā upekkhāti daṭṭhabbaṁ.

Kā paṭipattīti sukhūpakaraṇasarīrajīvitapariccāgena bhayāpanūdanena dhammopadesena ca bahudhā sattānaṁ anuggahakaraṇaṁ dāne paṭipatti. Tatthāyaṁ vitthāranayo-- "imināhaṁ dānena sattānaṁ āyuvaṇṇasukhabalapaṭibhānādisampattiṁ ramaṇīyaṁ aggaphalasampattiṁ nipphādeyyan"ti annadānaṁ deti, tathā sattānaṁ kammakilesapipāsavūpasamāya pānaṁ deti, tathā suvaṇṇavaṇṇatāya, hirottappālaṅkārassa ca nipphattiyā vatthāni deti, tathā iddhividhassa ceva nibbānasukhassa ca nipphattiyā yānaṁ deti, tathā sīlagandhanipphattiyā gandhaṁ, Buddhaguṇasobhānipphattiyā mālāvilepanaṁ, bodhimaṇḍāsananipphattiyā āsanaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.86) tathāgataseyyānipphattiyā seyyaṁ, saraṇabhāvanipphattiyā āvasathaṁ, pañcacakkhupaṭilābhāya padīpeyyaṁ deti. Byāmappabhānipphattiyā

rūpadānaṁ, brahmassaranipphattiyā saddadānaṁ, sabbalokassa piyabhāvāya rasadānaṁ, Buddhasukhumālabhāvāya phoṭṭhabbadānaṁ, ajarāmaraṇabhāvāya bhesajjadānaṁ, kilesadāsabyavimocanatthaṁ dāsānaṁ bhujissatādānaṁ, saddhammābhiratiyā anavajjakhiḍḍāratihetudānaṁ, sabbepi satte ariyāya jātiyā attano puttabhāvūpanayanāya puttadānaṁ, sakalassa lokassa patibhāvūpagamanāya dāradānaṁ, subhalakkhaṇasampattiyā suvaṇṇamaṇimuttāpavāḷādidānaṁ, anubyañjanasampattiyā nānāvidhavibhūsanadānaṁ, saddhammakosādhigamāya vittakosadānaṁ, dhammarājabhāvāya rajjadānaṁ, jhānādisampattiyā ārāmuyyānādivanadānaṁ, cakkaṅkitehi pādehi bodhimaṇḍūpasaṅkamanāya caraṇadānaṁ, caturoghanittharaṇāya sattānaṁ saddhammahatthadānatthaṁ hatthadānaṁ, saddhindriyādipaṭilābhāya kaṇṇanāsādidānaṁ, samantacakkhupaṭilābhāya cakkhudānaṁ, “dassanasavanānussaraṇapāricariyādīsu sabbakālaṁ sabbasattānaṁ hitasukhāvaho, sabbalokena ca upajīvitabbo me kāyo bhaveyyā”ti maṁsalohitādidānaṁ, “sabbalokuttamo bhaveyyan”ti uttamaṅgadānaṁ deti.

Evaṁ dadanto ca na anesanāya deti, na paropaghātena, na bhayena, na lajjāya, na dakkhiṇeyyarosanena, na paṇīte sati lūkhaṁ, na attukkaṁsanena, na paravambhanena, na phalābhikaṅkhāya, na yācakajigucchāya, na acittīkārena deti, atha kho sakkaccaṁ deti, sahatthena deti, kālena deti, cittiṁ katvā deti, avibhāgena deti, tīsu kālesu somanassito deti. Tatoyeva datvā na pacchānutāpī hoti, na paṭiggāhakavasena mānāvamānaṁ karoti, paṭiggāhakānaṁ piyasamudācāro hoti vadaññū yācayogo saparivāradāyī. Tañca dānasampattiṁ sakalalokahitasukhāya pariṇāmeti, attano ca akuppāya vimuttiyā, aparikkhayassa chandassa, aparikkhayassa vīriyassa, aparikkhayassa samādhānassa, aparikkhayassa ñāṇassa, aparikkhayāya sammāsambodhiyā pariṇāmeti. Imañca dānapāramiṁ paṭipajjantena mahāsattena jīvite, bhogesu (DṬ.1./CS:pg.1.87) ca aniccasaññā paccupaṭṭhapetabbā, sattesu ca mahākaruṇā. Evañhi bhoge gahetabbasāraṁ gaṇhanto ādittasmā viya agārasmā sabbaṁ sāpateyyaṁ, attānañca bahi nīharanto na kiñci seseti, niravasesato nissajjatiyeva. Ayaṁ tāva **dānapāramiyā** paṭipattikkamo.

Sīlapāramiyā pana yasmā sabbaññusīlālaṅkārehi satte alaṅkaritukāmena attanoyeva tāva sīlaṁ visodhetabbaṁ, tasmā sattesu tathā dayāpannacittena bhavitabbaṁ, yathā supinantenapi na āghāto uppajjeyya. Parūpakāraniratatāya parasantako alagaddo viya na parāmasitabbo. Abrahmacariyatopi ārācārī, sattavidhamethuna saṁyogavirato, pageva paradāragamanato. Saccaṁ hitaṁ piyaṁ parimitameva ca kālena dhammiṁ kathaṁ bhāsitā hoti, anabhijjhālu abyāpanno aviparītadassano sammāsambuddhe niviṭṭhasaddho niviṭṭhapemo. Iti caturāpāyavaṭṭadukkhapathehi akusalakammapathehi, akusaladhammehi ca oramitvā saggamokkhapathesu kusalakammapathesu patiṭṭhitassa suddhāsayapayogatāya yathābhipatthitā sattānaṁ hitasukhūpasañhitā manorathā sīghaṁ abhinipphajjanti.

Tattha hiṁsānivattiyā sabbasattānaṁ abhayadānaṁ deti, appakasireneva mettābhāvanaṁ sampādeti, ekādasa mettānisaṁse adhigacchati, appābādho hoti appātaṅko dīghāyuko sukhabahulo, lakkhaṇavisese pāpuṇāti, dosavāsanañca samucchindati. Tathā adinnādānanivattiyā corādi-asādhāraṇe uḷāre bhoge adhigacchati, anāsaṅkanīyo piyo manāpo vissasanīyo, vibhavasampattīsu alaggacitto pariccāgasīlo lobhavāsanañca samucchindati. Abrahmacariyanivattiyā alobho hoti santakāyacitto, sattānaṁ piyo hoti manāpo aparisaṅkanīyo, kalyāṇo cassa kittisaddo abbhuggacchati, alaggacitto hoti mātugāmesu aluddhāsayo, nekkhammabahulo, lakkhaṇavisese adhigacchati, lobhavāsanañca samucchindati.

Musāvādanivattiyā sattānaṁ pamāṇabhūto hoti paccayiko theto ādeyyavacano devatānaṁ piyo manāpo surabhigandhamukho ārakkhiyakāyavacīsamācāro (DṬ.1./CS:pg.1.88) lakkhaṇavisese ca adhigacchati, kilesavāsanañca samucchindati. Pesuññanivattiyā parūpakkamehi abhejjakāyo hoti abhejjaparivāro, saddhamme ca abhijjanakasaddho, daḷhamitto bhavantaraparicitānampi sattānaṁ ekantapiyo, asaṁkilesabahulo. Pharusavācānivattiyā sattānaṁ piyo hoti manāpo sukhasīlo madhuravacano sambhāvanīyo, aṭṭhaṅgasamannāgato cassa saro (ma.ni.2.387) nibbattati. Samphappalāpanivattiyā ca sattānaṁ piyo hoti manāpo garubhāvanīyo ca ādeyyavacano ca parimitālāpo, mahesakkho ca hoti mahānubhāvo, ṭhānuppattikena paṭibhānena pañhānaṁ byākaraṇakusalo, Buddhabhūmiyañca ekāya eva vācāya anekabhāsānaṁ sattānaṁ anekesaṁ pañhānaṁ byākaraṇasamattho hoti.

Anabhijjhālutāya icchitalābhī hoti, uḷāresu ca bhogesu ruciṁ paṭilabhati, khattiyamahāsālādīnaṁ sammato hoti, paccatthikehi anabhibhavanīyo, indriyavekallaṁ na pāpuṇāti, appaṭipuggalo ca hoti. Abyāpādena piyadassano hoti sattānaṁ sambhāvanīyo, parahitābhinanditāya ca satte appakasireneva pasādeti, alūkhasabhāvo ca hoti mettāvihārī, mahesakkho ca hoti mahānubhāvo. Micchādassanābhāvena kalyāṇe sahāye paṭilabhati, sīsacchedampi pāpuṇanto pāpakammaṁ na karoti, kammassakatādassanato akotūhalamaṅgaliko ca hoti, saddhamme cassa saddhā patiṭṭhitā hoti mūlajātā, saddahati ca tathāgatānaṁ bodhiṁ samayantaresu nābhiramati ukkāraṭṭhāne viya rājahaṁso, lakkhaṇattayaparijānanakusalo hoti, ante ca anāvaraṇañāṇalābhī, yāva bodhiṁ na pāpuṇāti, tāva tasmiṁ tasmiṁ sattanikāye ukkaṭṭhukkaṭṭho ca hoti, uḷāruḷārasampattiyo pāpuṇāti.

"Iti hidaṁ sīlaṁ nāma sabbasampattīnaṁ adhiṭṭhānaṁ, sabbabuddhaguṇānaṁ pabhavabhūmi, sabbabuddhakaradhammānamādi caraṇaṁ mukhaṁ pamukhan"ti bahumānaṁ uppādetvā kāyavacīsaṁyame, indriyadamane, ājīvasampadāya, paccayaparibhoge ca satisampajaññabalena appamattena lābhasakkārasilokaṁ mittamukhapaccatthikaṁ viya sallakkhetvā "kikīva aṇḍan"ti-ādinā (visuddhi.1.19 dī.ni.aṭṭha.1.7) vuttanayena sakkaccaṁ sīlaṁ sampādetabbaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.89) Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimagge** (visuddhi.1.6) vuttanayena veditabbo. Tañca panetaṁ sīlaṁ na attano duggatiparikilesavimuttiyā, sugatiyampi, na rajjasampattiyā, nacakkavatti-nadeva-nasakka-namāra-nabrahmasampattiyā, nāpi attano tevijjatādihetu, na paccekabodhiyā, atha kho sabbaññubhāvena sabbasattānaṁ anuttarasīlālaṅkārasampādanatthamevāti pariṇāmetabbaṁ.

Tathā sakalasaṁkilesanivāsaṭṭhānatāya, puttadārādīhi mahāsambādhatāya, kasivaṇijjādinānāvidhakammantādhiṭṭhānabyākulatāya ca gharāvāsassa nekkhammasukhādīnaṁ anokāsataṁ, kāmānañca "satthadhārālaggamadhubindu viya ca avaleyhamānā parittassādā vipulānatthānubandhā"ti ca "vijjulatobhāsena gahetabbaṁ naccaṁ viya parittakālopalabbhā, ummattakālaṅkāro viya viparītasaññāya anubhavitabbā karīsāvacchādanasukhaṁ viya paṭikārabhūtā, udakatemitaṅguliyā ussāvakodakapānaṁ viya atittikarā, chātajjhattabhojanaṁ viya sābādhā, balisāmisaṁ viya byasanasannipātakāraṇā, aggisantāpo viya kālattayepi dukkhuppattihetubhūtā, makkaṭālepo viya bandhanimittā ghātakāvacchādanakimilayo viya anatthacchādanā, sapattagāmavāso viya bhayaṭṭhānabhūtā, paccatthikaposako viya kilesamārādīnaṁ āmisabhūtā, chaṇasampattiyo viya vipariṇāmadukkhā, koṭaraggi viya antodāhakā, purāṇakūpāvalambabīraṇamadhupiṇḍaṁ viya anekādīnavā, loṇūdakapānaṁ viya pipāsahetubhūtā, surāmerayaṁ viya nīcajanasevitā, appassādatāya

aṭṭhikaṅkalūpamā”ti-ādinā ca nayena ādīnavaṁ sallakkhetvā tabbipariyāyena nekkhamme ānisaṁsaṁ passantena nekkhammapaviveka-upasamasukhādīsu ninnapoṇapabbhāracittena nekkhammapāramī pūretabbā.

Tathā yasmā paññā āloko viya andhakārena, mohena saha na vattati, tasmā mohakāraṇāni tāva bodhisattena parivajjitabbāni. Tatthimāni mohakāraṇāni-- arati tandī vijambhitā ālasiyaṁ gaṇasaṅgaṇikārāmatā niddāsīlatā anicchayasīlatā ñāṇasmiṁ akutūhalatā micchādhimāno aparipucchakatā kāyassa na sammāparihāro asamāhitacittatā (DṬ.1./CS:pg.1.90) duppaññānaṁ puggalānaṁ sevanā paññavantānaṁ apayirupāsanā attaparibhavo micchāvikappo viparītābhiniveso kāyadaḷhībahulatā asaṁvegasīlatā pañca nīvaraṇāni. Saṅkhepato ye vā pana dhamme āsevato anuppannā paññā na uppajjati, uppannā parihāyati, iti imāni sammohakāraṇāni parivajjantena bāhusacce jhānādīsu ca yogo karaṇīyo.

Tatthāyaṁ bāhusaccassa visayavibhāgo-- pañca khandhā dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo cattāri saccāni bāvīsatindriyāni dvādasapadiko paṭiccasamuppādo, tathā satipaṭṭhānādayo kusalādidhammappakārabhedā ca. Yāni ca loke anavajjāni vijjaṭṭhānāni, ye ca sattānaṁ hitasukhavidhānayogyā byākaraṇavisesā. Iti evaṁ pakāraṁ sakalameva sutavisayaṁ upāyakosallapubbaṅgamāya paññāya sativīriyupatthambhakāraṇāya sādhukaṁ uggahaṇasavanadhāraṇaparicayaparipucchāhi ogāhetvā tattha ca paresaṁ patiṭṭhapanena sutamayā paññā nibbattetabbā, tathā khandhādīnaṁ sabhāvadhammānaṁ ākāraparivitakkanamukhena te nijjhānaṁ khamāpentena cintāmayā, khandhādīnaṁyeva pana salakkhaṇasāmaññalakkhaṇapariggahavasena lokiyaṁ pariññaṁ nibbattentena pubbabhāgabhāvanāpaññā sampādetabbā. Evañhi “nāmarūpamattamidaṁ yathāraham paccayehi uppajjati ceva nirujjhati ca, na ettha koci kattā vā kāretā vā, hutvā abhāvaṭṭhena aniccaṁ, udayabbayapaṭipīḷanaṭṭhena dukkhaṁ, avasavattanaṭṭhena anattā”ti ajjhattikabāhire dhamme nibbisesaṁ parijānanto tattha āsaṅgaṁ pajahitvā, pare ca tattha taṁ jahāpetvā kevalaṁ karuṇāvaseneva yāva na Buddhaguṇā hatthatalaṁ āgacchanti, tāva yānattaye satte avatāraṇaparipācanehi patiṭṭhāpento, jhānavimokkhasamādhisamāpattiyo ca vasībhāvaṁ pāpento paññāya ativiya matthakaṁ pāpuṇātīti.

Tathā sammāsambodhiyā katābhinīhārena mahāsattena “ko nu ajja puññañāṇasambhāro upacito, kiñca mayā kataṁ parahitan”ti divase divase paccavekkhantena sattahitatthaṁ ussāho karaṇīyo, sabbesampi sattānaṁ upakārāya attano kāyaṁ jīvitañca ossajjitabbaṁ, sabbepi sattā anodhiso mettāya karuṇāya ca pharitabbā, yā kāci (DṬ.1./CS:pg.1.91) sattānaṁ dukkhuppatti, sabbā sā attani pāṭikaṅkhitabbā, sabbesañca sattānaṁ puññaṁ abbhanumoditabbaṁ, Buddhamahantatā abhiṇhaṁ paccavekkhitabbā, yañca kiñci kammaṁ karoti kāyena vācāya vā, taṁ sabbaṁ bodhininnacittapubbaṅgamaṁ kātabbaṁ. Iminā hi upāyena bodhisattānaṁ aparimeyyo puññabhāgo upacīyati. Apica sattānaṁ paribhogatthaṁ paripālanatthañca attano sarīraṁ jīvitañca pariccajitvā khuppipāsāsītuṇhavātātapādidukkhapaṭikāro pariyesitabbo. Yañca yathāvuttadukkhapaṭikārajaṁ sukhaṁ attanā paṭilabhati, tathā ramaṇīyesu ārāmuyyānapāsādatalādīsu, araññāyatanesu ca kāyacittasantāpābhāvena abhinibbutattā sukhaṁ vindati, yañca suṇāti Buddhānubuddhapaccekabuddhabodhisattānaṁ diṭṭhadhammasukhavihārabhūtaṁ jhānasamāpattisukhaṁ, taṁ sabbaṁ sattesu anodhiso upasaṁharati. Ayaṁ tāva asamāhitabhūmiyaṁ nayo.

Samāhito pana attanā yathānubhūtaṁ visesādhigamanibbattaṁ pītipassaddhisukhaṁ sabbasattesu adhimuccati, tathā mahati saṁsāradukkhe, tannimittabhūte ca

kilesābhisaṅkhāradukkhe nimuggaṁ sattanikāyaṁ disvā tatthapi chedanabhedanaphālanapisanaggisantāpādijanitā dukkhā tibbā kharā kaṭukā vedanā nirantaraṁ cirakālaṁ vediyante nārake, aññamaññaṁ kujjhanasantāpanaviheṭhanahiṁsanaparādhīnatādīhi dukkhaṁ anubhavante tiracchāne, jotimālā'kulasarīre uddhabāhuviravante ukkāmukhe khuppipāsādīhi ḍayhamāne ca vantakheḷādi-āhāre ca mahādukkhaṁ vedayamāne pete ca pariyeṭṭhimūlakaṁ mahantaṁ anayabyasanaṁ pāpuṇante hatthacchedādikāraṇayogena dubbaṇṇaduddasikadaliddatādibhāvena khuppipāsādiyogena balavantehi abhibhavanīyato, paresaṁ vahanato, parādhīnato ca nārake pete tiracchāne ca atisayante apāyadukkhanibbisesaṁ dukkhaṁ anubhavante manusse ca tathā visayavisaparibhogavikkhittacittatāya rāgādipariyuṭṭhānena ḍayhamāne vāyuvegasamuṭṭhitajālāSamiddhasukkhakaṭṭhasannipāte aggikkhandhe viya anupasantapariḷāhavuttike anihataparādhīne kāmāvacaradeve ca mahatā vāyāmena vidūramākāsaṁ vigāhitasakuntā viya, balavantehi khittasarā viya ca "satipi cirappavattiyaṁ anaccantikatāya pātapariyosānā anatikkantajātijarāmaraṇā evā"ti rūpāvacarārūpāvacaradeve ca (DṬ.1./CS:pg.1.92) passantena mettāya karuṇāya ca anodhiso sattā pharitabbā. Evaṁ kāyena vācāya manasā ca bodhisambhāre nirantaraṁ upacinantena ussāho pavattetabbo.

Apica

"acinteyyāparimitavipuloḷāravimalanirupamanirupakkilesaguṇanicayanidānabhūtassa Buddhabhāvassa ussakkitvā sampahaṁsanayogyaṁ vīriyaṁ nāma acinteyyānubhāvameva. Yaṁ na pacurajanā sotumpi sakkuṇanti, pageva paṭipajjituṁ. Tathā hi tividhā abhinīhāracittuppatti, catasso Buddhabhūmiyo, cattāri saṅgahavatthūni (dī.ni.3.210 313 a.ni.4.32), karuṇokāsatā, Buddhadhammesu nijjhānakkhanti, sabbadhammesu nirupalepo, sabbasattesu puttasaññā, saṁsāradukkhehi aparikhedo, sabbadeyyadhammapariccāgo, tena ca niratimānatā, adhisīlasikkhādi-adhiṭṭhānaṁ, tattha ca acalatā, kusalakiriyāsu pītipāmojjaṁ, vivekaninnacittatā, jhānānuyogo, anavajjasutena atitti, yathāsutassa dhammassa paresaṁ hitajjhāsayena desanā, sattānaṁ ñāye nivesanaṁ, ārambhadaḷhatā, dhīravīrabhāvo, parāpavādaparāpakāresu vikārābhāvo, saccādhiṭṭhānaṁ, samāpattīsu vasībhāvo, abhiññāsu balappatti, lakkhaṇattayāvabodho, satipaṭṭhānādīsu abhiyogena lokuttaramaggasambhārasambharaṇaṁ, navalokuttarāvakkantī"ti evamādikā sabbā bodhisambhārapaṭipatti vīriyānubhāveneva samijjhatīti abhinīhārato yāva mahābodhi anossajjantena sakkaccaṁ nirantaraṁ vīriyaṁ sampādetabbaṁ. Sampajjamāne ca vīriye khanti-ādayo dānādayo ca sabbepi bodhisambhārā tadadhīnavuttitāya sampannā eva hontīti. Khanti-ādīsupi iminā nayena paṭipatti veditabbā.

Iti sattānaṁ sukhūpakaraṇapariccāgena bahudhā anuggahakaraṇaṁ dānena paṭipatti, sīlena tesaṁ jīvitasāpateyyadārarakkha-abhedapiyahitavacanāvihiṁsādikaraṇāni, nekkhammena nesaṁ āmisapaṭiggahaṇadhammadānādinā anekadhā hitacariyā, paññāya tesaṁ hitakaraṇūpāyakosallaṁ, vīriyena tattha ussāhārambha-asaṁhīrāni, khantiyā tadaparādhasahanaṁ, saccena tesaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.93) avañcanatadupakārakiriyāsamādānāvisaṁvādanādi, adhiṭṭhānena tadupakārakaraṇe anatthasampātepi acalanaṁ, mettāya tesaṁ hitasukhānucintanaṁ, upekkhāya tesaṁ upakārāpakāresu vikārānāpattīti evaṁ aparimāṇe satte ārabbha anukampitasabbasattassa bodhisattassa puthujjanehi asādhāraṇo aparimāṇo puññañāṇasambhārūpacayo ettha paṭipattīti veditabbaṁ. Yo cetāsaṁ paccayo vutto, tassa ca sakkaccaṁ sampādanaṁ.

Ko vibhāgoti dasa pāramiyo, dasa upapāramiyo, dasa paramatthapāramiyoti samattiṁsa pāramiyo. Tattha katābhinīhārassa bodhisattassa parahitakaraṇābhininna-āsayappayogassa kaṇhadhammavokiṇṇā sukkadhammā pāramiyo, tehi avokiṇṇā sukkā dhammā upapāramiyo, akaṇhā asukkā paramatthapāramiyoti keci. Samudāgamanakālesu pūriyamānā pāramiyo, bodhisattabhūmiyaṁ puṇṇā upapāramiyo, Buddhabhūmiyaṁ sabbākāraparipuṇṇā paramatthapāramiyo. Bodhisattabhūmiyaṁ vā parahitakaraṇato pāramiyo, attahitakaraṇato upapāramiyo, Buddhabhūmiyaṁ balavesārajjasamadhigamena ubhayahitaparipūraṇato paramatthapāramiyoti evaṁ ādimajjhapariyosānesu paṇidhānārambhaparinitṭhānesu tesaṁ vibhāgoti apare. Dosupasamakaruṇāpakatikānaṁ bhavasukhavimuttisukhaparamasukhappattānaṁ puññūpacayabhedato tabbibhāgoti aññe.

Lajjāsatimānāpassayānaṁ lokuttaradhammādhipatīnaṁ sīlasamādhipaññāgarukānaṁ tāritataritatārayitūnaṁ anubuddhapaccekabuddhasammāsambuddhānaṁ pāramī, upapāramī, paramatthapāramīti bodhittayappattito yathāvuttavibhāgoti keci. Cittapaṇidhito yāva vacīpaṇidhi, tāva pavattā sambhārā pāramiyo, vacīpaṇidhito yāva kāyapaṇidhi, tāva pavattā upapāramiyo, kāyapaṇidhito pabhuti paramatthapāramiyoti apare. Aññe pana “parapuññānumodanavasena pavattā sambhārā pāramiyo, paresaṁ kārāpanavasena pavattā upapāramiyo, sayaṁ karaṇavasena pavattā paramatthapāramiyo”ti vadanti. Tathā bhavasukhāvaho puññañāṇasambhāro pāramī, attano nibbānasukhāvaho upapāramī, paresaṁ tadubhayasukhāvaho paramatthapāramīti eke.

Puttadāradhanādi-upakaraṇapariccāgo (DṬ.1./CS:pg.1.94) pana dānapāramī, attano aṅgapariccāgo dāna-upapāramī, attano jīvitapariccāgo dānaparamatthapāramī. Tathā puttadārādikassa tividhassapi hetu avītikkamanavasena tisso sīlapāramiyo, tesu eva tividhesu vatthūsu ālayaṁ upacchinditvā nikkhamanavasena tisso nekkhammapāramiyo, upakaraṇaṅgajīvitataṇhaṁ samūhanitvā sattānaṁ hitāhitavinicchayakaraṇavasena tisso paññāpāramiyo, yathāvuttabhedānaṁ pariccāgādīnaṁ vāyamanavasena tisso vīriyapāramiyo, upakaraṇaṅgajīvitantarāyakarānaṁ khamanavasena tisso khantipāramiyo, upakaraṇaṅgajīvitahetu saccāpariccāgavasena tisso saccapāramiyo, dānādipāramiyo akuppādhiṭṭhānavaseneva samijjhantīti upakaraṇādivināsepi acalādhiṭṭhānavasena tisso adhiṭṭhānapāramiyo, upakaraṇādi-upaghātakesupi sattesu mettāya avijahanavasena tisso mettāpāramiyo, yathāvuttavatthuttayassa upakārāpakāresu sattasaṅkhāresu majjhattatāpaṭilābhavasena tisso upekkhāpāramiyoti evamādinā etāsaṁ vibhāgo veditabbo.

Ko saṅgahoti ettha pana yathā etā vibhāgato tiṁsavidhāpi dānapāramī-ādibhāvato dasavidhā, evaṁ dānasīlakhantivīriyajhānapaññāsabhāvena chabbidhā. Etāsu hi nekkhammapāramī sīlapāramiyā saṅgahitā tassā pabbajjābhāve, nīvaraṇavivekabhāve pana jhānapāramiyā, kusaladhammabhāve chahipi saṅgahitā. Saccapāramī sīlapāramiyā ekadesoyeva vacīsaccaviratisaccapakkhe, ñāṇasaccapakkhe pana paññāpāramiyā saṅgahitā. Mettāpāramī jhānapāramiyā eva, upekkhāpāramī jhānapaññāpāramīhi, adhiṭṭhānapāramī sabbāhipi saṅgahitāti.

Etesañca dānādīnaṁ channaṁ guṇānaṁ aññamaññaṁ sambandhānaṁ pañcadasayugaḷādīni pañcadasayugaḷādisādhakāni honti-- seyyathidaṁ? Dānasīlayugaḷena parahitāhitānaṁ karaṇākaraṇayugaḷasiddhi, dānakhantiyugaḷena alobhādosayugaḷasiddhi, dānavīriyayugaḷena cāgasutayugaḷasiddhi, dānajhānayugaḷena kāmadosappahānayugaḷasiddhi, dānapaññāyugaḷena ariyayānadhurayugaḷasiddhi,

sīlakhantidvayena payogāsayasuddhidvayasiddhi, sīlavīriyadvayena bhāvanādvayasiddhi, sīlajhānadvayena dussīlyapariyuṭṭhānappahānadvayasiddhi, sīlapaññādvayena dānadvayasiddhi, khantivīriyayugaḷena khamātejadvayasiddhi, khantijhānayugaḷena (DṬ.1./CS:pg.1.95) virodhānurodhappahānayugaḷasiddhi khantipaññāyugaḷena suññatākhantipaṭivedhadukasiddhi, vīriyajhānadukena paggāhāvikkhepadukasiddhi, vīriyapaññādukena saraṇadukasiddhi, jhānapaññādukena yānadukasiddhi. Dānasīlakhantittikena lobhadosamohappahānattikasiddhi, dānasīlavīriyattikena bhogajīvitakāyasārādānattikasiddhi, dānasīlajhānattikena puññakiriyavatthuttikasiddhi, dānasīlapaññātikena āmisābhayadhammadānattikasiddhīti evaṁ itarehipi tikehi catukkādīhi ca yathāsambhavaṁ tikāni catukkādīni ca yojetabbāni.

Evaṁ chabbidhānampi pana imāsaṁ pāramīnaṁ catūhi adhiṭṭhānehi saṅgaho veditabbo. Sabbapāramīnaṁ samūhasaṅgahato hi cattāri adhiṭṭhānāni. Seyyathidaṁ-- saccādhiṭṭhānaṁ, cāgādhiṭṭhānaṁ, upasamādhiṭṭhānaṁ, paññādhiṭṭhānanti. Tattha adhitiṭṭhati etena, ettha vā adhitiṭṭhati, adhiṭṭhānamattameva vā tanti adhiṭṭhānaṁ. Saccañca taṁ adhiṭṭhānañca, saccassa vā adhiṭṭhānaṁ, saccaṁ adhiṭṭhānaṁ etassāti vā saccādhiṭṭhānaṁ. Evaṁ sesesupi. Tattha avisesato tāva lokuttaraguṇe katābhinīhārassa anukampitasabbasattassa mahāsattassa pariññānurūpaṁ sabbapāramipariggahato saccādhiṭṭhānaṁ, tesaṁ paṭipakkhapariccāgato cāgādhiṭṭhānaṁ, sabbapāramitāguṇehi upasamato upasamādhiṭṭhānaṁ tehiyeva parahitopāyakosallato paññādhiṭṭhānaṁ. Visesato pana "Atthikajanaṁ avisaṁvādetvā dassāmī"ti paṭijānato, paṭiññaṁ avisaṁvādetvā dānato, dānaṁ avisaṁvādetvā anumodanato, macchariyādipaṭipakkhapariccāgato, deyyapaṭiggāhakadānadeyyadhammakkhayesu lobhadosamohabhayavūpasamato, yathārahaṁ yathākālaṁ yathāvidhānañca dānato, paññuttarato ca kusaladhammānaṁ caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṁ dānaṁ. Tathā saṁvarasamādānassa avītikkamato, dussīlyapariccāgato, duccaritavūpasamato, paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṁ sīlaṁ. Yathāpaṭiññaṁ khamanato, parāparādhavikappapariccāgato, kodhapariyuṭṭhānavūpasamato, paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānā khanti. Paṭiññānurūpaṁ parahitakaraṇato, visādapariccāgato, akusaladhammānaṁ vūpasamato, paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṁ vīriyaṁ. Paṭiññānurūpaṁ lokahitānucintanato, nīvaraṇapariccāgato, cittavūpasamato, paññuttarato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānaṁ jhānaṁ. Yathāpaṭiññaṁ parahitūpāyakosallato, anupāyakiriyāpariccāgato (DṬ.1./CS:pg.1.96) mohajapariḷāhavūpasamato, sabbaññutāpaṭilābhato ca caturadhiṭṭhānapadaṭṭhānā paññā.

Tattha ñeyyapaṭiññānuvidhānehi saccādhiṭṭhānaṁ, vatthukāmakilesakāmapariccāgehi cāgādhiṭṭhānaṁ, dosadukkhavūpasamehi upasamādhiṭṭhānaṁ, anubodhapaṭivedhehi paññādhiṭṭhānaṁ. Tividhasaccapariggahitaṁ dosattayavirodhi saccādhiṭṭhānaṁ, tividhacāgapariggahitaṁ dosattayavirodhi cāgādhiṭṭhānaṁ, tividhavūpasamapariggahitaṁ dosattayavirodhi upasamādhiṭṭhānaṁ, tividhañāṇapariggahitaṁ dosattayavirodhi paññādhiṭṭhānaṁ. Saccādhiṭṭhānapariggahitāni cāgūpasamapaññādhiṭṭhānāni avisaṁvādanato paṭiññānuvidhānato ca. Cāgādhiṭṭhānapariggahitāni saccūpasamapaññādhiṭṭhānāni paṭipakkhapariccāgato, sabbapariccāgaphalattā ca. Upasamādhiṭṭhānapariggahitāni saccacāgapaññādhiṭṭhānāni kilesapariḷāhūpasamato, kāmūpasamato, kāmapariḷāhūpasamato ca. Paññādhiṭṭhānapariggahitāni saccacāgūpasamādhiṭṭhānāni ñāṇapubbaṅgamato, ñāṇānuparivattanato cāti evaṁ sabbāpi pāramiyo saccappabhāvitā cāgaparibyañjitā upasamopabrūhitā paññāparisuddhā. Saccañhi etāsaṁ janakahetu, cāgo pariggāhakahetu, upasamo parivuḍḍhihetu, paññā

pārisuddhihetu. Tathā ādimhi saccādhiṭṭhānaṁ saccapaṭiññattā, majjhe cāgādhiṭṭhānaṁ katapaṇidhānassa parahitāya attapariccāgato, ante upasamādhiṭṭhānaṁ sabbūpasamapariyosānattā, ādimajjhapariyosānesu paññādhiṭṭhānaṁ tasmiṁ sati sambhavato, asati abhāvato, yathāpaṭiññañca bhāvato.

Tattha mahāpurisā attahitaparahitakarehi garupiyabhāvakarehi saccacāgādhiṭṭhānehi gihibhūtā āmisadānena pare anuggaṇhanti. Tathā attahitaparahitakarehi garupiyabhāvakarehi upasamapaññādhiṭṭhānehi ca pabbajitabhūtā dhammadānena pare anuggaṇhanti.

Tattha antimabhave bodhisattassa caturadhiṭṭhānaparipūraṇaṁ. Paripuṇṇacaturadhiṭṭhānassa hi carimakabhavūpapattīti eke. Tatra hi gabbhokkantiṭhiti-abhinikkhamanesu paññādhiṭṭhānasamudāgamena sato sampajāno saccādhiṭṭhānapāripūriyā sampatijāto uttarābhimukho sattapadavītihārena gantvā sabbā disā oloketvā saccānuparivattinā vacasā “aggohamasmi lokassa, jeṭṭho …pe… seṭṭhohamasmi lokassā”ti (dī.ni.2.31 ma.ni.3.207) tikkhattuṁ (DṬ.1./CS:pg.1.97) sīhanādaṁ nadi, upasamādhiṭṭhānasamudāgamena jiṇṇāturamatapabbajitadassāvino catudhammapadesakovidassa yobbanārogyajīvitasampattimadānaṁ upasamo, cāgādhiṭṭhānasamudāgamena mahato ñātiparivaṭṭassa hatthagatassa ca cakkavattirajjassa anapekkhapariccāgoti.

Dutiye ṭhāne abhisambodhiyaṁ caturadhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti keci. Tattha hi yathāpaṭiññaṁ saccādhiṭṭhānasamudāgamena catunnaṁ ariyasaccānaṁ abhisamayo, tato hi saccādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Cāgādhiṭṭhānasamudāgamena sabbakilesopakkilesapariccāgo, tato hi cāgādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Upasamādhiṭṭhānasamudāgamena paramūpasamasampatti, tato hi upasamādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Paññādhiṭṭhānasamudāgamena anāvaraṇañāṇapaṭilābho, tato hi paññādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti, taṁ asiddhaṁ abhisambodhiyāpi paramatthabhāvato.

Tatiye ṭhāne dhammacakkappavattane (saṁ.ni.5.1081 mahāva.13 paṭi.ma.2.30) caturadhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti aññe. Tattha hi saccādhiṭṭhānasamudāgatassa dvādasahi ākārehi ariyasaccadesanāya saccādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ, cāgādhiṭṭhānasamudāgatassa saddhammamahāyāgakaraṇena cāgādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ. Upasamādhiṭṭhānasamudāgatassa sayaṁ upasantassa paresaṁ upasamanena upasamādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ, paññādhiṭṭhānasamudāgatassa vineyyānaṁ āsayādiparijānanena paññādhiṭṭhānaṁ paripuṇṇanti, tadapi asiddhaṁ apariyositattā Buddhakiccassa.

Catutthe ṭhāne parinibbāne caturadhiṭṭhānaparipuṇṇanti apare. Tatra hi parinibbutattā paramatthasaccasampattiyā saccādhiṭṭhānaparipūraṇaṁ, sabbūpadhipaṭinissaggena cāgādhiṭṭhānaparipūraṇaṁ, sabbasaṅkhārūpasamena upasamādhiṭṭhānaparipūraṇaṁ, paññāpayojanapariniṭṭhānena paññādhiṭṭhānaparipūraṇanti.

Tatra mahāpurisassa visesena mettākhette abhijātiyaṁ saccādhiṭṭhānasamudāgatassa saccādhiṭṭhānaparipūraṇamabhibyattaṁ, visesena karuṇākhette abhisambodhiyaṁ paññādhiṭṭhānasamudāgatassa paññādhiṭṭhānaparipūraṇamabhibyattaṁ, visesena muditākhette dhammacakkappavattane (saṁ.ni.5.1081 mahāva.13 paṭi.ma.2.30) cāgādhiṭṭhānasamudāgatassa cāgādhiṭṭhānaparipūraṇamabhibyattaṁ, visesena upekkhākhette parinibbāne upasamādhiṭṭhānasamudāgatassa upasamādhiṭṭhānaparipūraṇamabhibyattanti daṭṭhabbaṁ.

Tatrapi (DṬ.1./CS:pg.1.98) saccādhiṭṭhānasamudāgatassa saṁvāsena sīlaṁ veditabbaṁ, cāgādhiṭṭhānasamudāgatassa saṁvohārena soceyyaṁ veditabbaṁ,

upasamādhiṭṭhānasamudāgatassa āpadāsu thāmo veditabbo, paññādhiṭṭhānasamudāgatassa sākacchāya paññā veditabbā. Evaṁ sīlājīvacittadiṭṭhivisuddhiyo veditabbā.

Tathā saccādhiṭṭhānasamudāgamena dosā agatiṁ na gacchati avisaṁvādanato, cāgādhiṭṭhānasamudāgamena lobhā agatiṁ na gacchati anabhisaṅgato, upasamādhiṭṭhānasamudāgamena bhayā agatiṁ na gacchati anaparādhato, paññādhiṭṭhānasamudāgamena mohā agatiṁ na gacchati yathābhūtāvabodhato.

Tathā paṭhamena aduṭṭho adhivāseti, dutiyena aluddho paṭisevati, tatiyena abhīto parivajjeti, catutthena asammūḷho vinodeti. Paṭhamena nekkhammasukhappatti, itarehi paviveka-upasamasambodhisukhappattiyo hontīti daṭṭhabbā. Tathā vivekajapītisukhasamādhijapītisukha-appītijakāyasukhasatipārisuddhija-upekkhāsukhapp attiyo etehi catūhi yathākkamaṁ hontīti. Evamanekaguṇānubandhehi catūhi adhiṭṭhānehi sabbapāramisamūhasaṅgaho veditabbo. Yathā ca catūhi adhiṭṭhānehi sabbapāramisaṅgaho, evaṁ karuṇāpaññāhipīti daṭṭhabbaṁ. Sabbopi hi bodhisambhāro karuṇāpaññāhi saṅgahito. Karuṇāpaññāpariggahitā hi dānādiguṇā mahābodhisambhārā bhavanti buddhattasiddhipariyosānāti evametāsaṁ saṅgaho veditabbo.

Ko sampādanūpāyoti sakalassāpi puññādisambhārassa sammāsambodhiṁ, uddissa **anavasesasambharaṇaṁ** avekallakāritāyogena, tattha ca **sakkaccakāritā** ādarabahumānayogena, **sātaccakāritā** nirantarapayogena, cirakālādiyogo ca antarā avosānāpajjanenāti caturaṅgayogo etāsaṁ sampādanūpāyo. Apica samāsato katābhinīhārassa attani sinehassa pariyādānaṁ, paresu ca sinehassa parivaḍḍhanaṁ etāsaṁ sampādanūpāyo. Sammāsambodhisamadhigamāya hi katamahāpaṇidhānassa mahāsattassa yāthāvato parijānanena sabbesu dhammesu anupalittassa attani sineho parikkhayaṁ pariyādānaṁ gacchati, mahākaruṇāsamāyogavasena pana piye putte viya sabbasatte sampassamānassa tesu mettāsineho parivaḍḍhati. Tato ca taṁtadāvatthānurūpamattaparasantānesu (DṬ.1./CS:pg.1.99) lobhadosamohavigamena vidūrīkatamacchariyādibodhisambhārapaṭipakkho mahāpuriso dānapiyavacana-atthacariyāsamānattatāsaṅkhātehi catūhi saṅgahavatthūhi (dī.ni.3.210 a.ni.4.32) caturadhiṭṭhānānugatehi accantaṁ janassa saṅgahakaraṇavasena upari yānattaye avatāraṇaṁ paripācanañca karoti. Mahāsattānañhi mahāpaññā mahākaruṇā ca dānena alaṅkatā; dānaṁ piyavacanena; piyavacanaṁ atthacariyāya; atthacariyā samānattatāya alaṅkatā saṅgahitā ca. Sabbabhūtattabhūtassa hi bodhisattassa sabbattha samānasukhadukkhatāya samānattatāsiddhi. Buddhabhūto pana teheva saṅgahavatthūhi caturadhiṭṭhānaparipūritābhibuddhehi janassa accantikasaṅgahakaraṇena abhivinayanaṁ karoti. Dānañhi sammāsambuddhānaṁ cāgādhiṭṭhānena paripūritābhibuddhaṁ piyavacanaṁ saccādhiṭṭhānena; atthacariyā paññādhiṭṭhānena; samānattatā upasamādhiṭṭhānena paripūritābhibuddhā. Tathāgatānañhi sabbasāvakapaccekabuddhehi samānattatā parinibbāne. Tatra hi tesaṁ avisesato ekībhāvo. Tenevāha “natthi vimuttiyā nānattan”ti.

Honti cettha--

“Sacco cāgī upasanto, paññavā anukampako,
Sambhatasabbasambhāro, kaṁ nāmatthaṁ na sādhaye.
Mahākāruṇiko satthā, hitesī ca upekkhako,
Nirapekkho ca sabbattha, aho acchariyo jino.
Viratto sabbadhammesu, sattesu ca upekkhako,
Sadā sattahite yutto, aho acchariyo jino.

Sabbadā sabbasattānaṁ, hitāya ca sukhāya ca,
Uyyutto akilāsū ca, aho acchariyo jino”ti. (cariyā. aṭṭha.320 pakiṇṇakakathā).

Kittakena kālena sampādananti heṭṭhimena tāva paricchedena cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca, majjhimena aṭṭhāsaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca, uparimena soḷasāsaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca, ete ca (DṬ.1./CS:pg.1.100) bhedā yathākkamaṁ paññādhikasaddhādhikavīriyādhikavasena ñātabbā. Paññādhikānañhi saddhā mandā hoti, paññā tikkhā. Saddhādhikānaṁ paññā majjhimā hoti, vīriyādhikānaṁ paññā mandā. Paññānubhāvena ca sammāsambodhi abhigantabbāti Aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ. Avisesena pana vimuttiparipācanīyānaṁ dhammānaṁ tikkhamajjhimamudubhāvena tayopete bhedā yuttāti vadanti. Tividhā hi bodhisattā abhinīhārakkhaṇe bhavanti ugghaṭitaññūvipañcitaññūneyyabhedena. Tesu ugghaṭitaññū sammāsambuddhassa sammukhā catuppadikaṁ gāthaṁ suṇanto tatiyapade apariyositeyeva cha-abhiññāhi saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pattuṁ samatthupanissayo hoti, dutiyo satthu sammukhā catuppadikaṁ gāthaṁ suṇanto apariyositeyeva catutthapade chahi abhiññāhi arahattaṁ pattuṁ samatthupanissayo hoti, itaro Bhagavato sammukhā catuppadikaṁ gāthaṁ sutvā pariyositāya gāthāya chahi abhiññāhi arahattaṁ pattuṁ samatthupanissayo bhavati. Tayopete vinā kālabhedena katābhinīhāraladdhabyākaraṇā pāramiyo pūrentā yathākkamaṁ yathāvuttabhedena kālena sammāsambodhiṁ pāpuṇanti. Tesu tesu pana kālabhedesu aparipuṇṇesu te te mahāsattā divase divase vessantaradānasadisaṁ dānaṁ dentāpi tadanurūpe sīlādisabbapāramidhamme ācinantāpi antarā Buddhā bhavissantīti akāraṇametaṁ. Kasmā? Ñāṇassa aparipaccanato. Paricchinnakālanipphāditaṁ viya hi sassaṁ paricchinnakāle parinipphāditā sammāsambodhi. Tadantarā pana sabbussāhena vāyamantenāpi na sakkā pāpuṇitunti pāramipāripūrī yathāvuttakālavisesaṁ vinā na sampajjatīti veditabbaṁ.

Ko ānisaṁsoti ye te katābhinīhārānaṁ bodhisattānaṁ--

“Evaṁ sabbaṅgasampannā, bodhiyā niyatā narā;
Saṁsaraṁ dīghamaddhānaṁ, kappakoṭisatehipi.
Avīcimhi nuppajjanti, tathā lokantaresu cā”ti. Ādinā (abhi. aṭṭha.1.nidānakathā; apa. aṭṭha.1.dūrenidānakathā; jā. aṭṭha.1.dūrenidānakathā; bu. vaṁ. aṭṭha.27.dūrenidānakathā; cariyā. aṭṭha. pakiṇṇakakathā)--

Aṭṭhārasa abhabbaṭṭhānānupagamanappakārā ānisaṁsā saṁvaṇṇitā. Ye ca “sato sampajāno Ānanda bodhisatto tusitākāyā cavitvā (DṬ.1./CS:pg.1.101) mātukucchiṁ okkamī”ti-ādinā (ma.ni.3.199) soḷasa acchariyabbhutadhammappakārā, ye ca “sītaṁ byapagataṁ hoti, uṇhañca upasammatī”ti-ādinā (bu.vaṁ.83), “jāyamāne kho Sāriputta bodhisatte ayaṁ dasasahassilokadhātu saṅkampati sampakampati sampavedhatī”ti-ādinā ca dvattiṁsa pubbanimittappakārā, ye vā panaññepi “bodhisattānaṁ adhippāyasamijjhanaṁ kammādīsu vasībhāvo”ti evamādayo tattha tattha jātakabuddhavaṁsādīsu dassitappakārā ānisaṁsā, te sabbepi etāsaṁ ānisaṁsā, tathā yathānidassitabhedā alobhādosādiguṇayugaḷādayo cāti veditabbā.

Kiṁ phalanti samāsato tāva sammāsambuddhabhāvo etāsaṁ phalaṁ, vitthārato pana dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇa- (dī.ni.2.24ādayo;3.168ādayo;ma.ni.2.385)
asīti-anubyañjanabyāmappabhādi-anekaguṇagaṇasamujjalarūpakāyasampatti-adhiṭṭhānā
dasabalacatuvesārajjacha-asādhāraṇañāṇa-aṭṭhārasāveṇikabuddhadhamma-
(dī.ni.aṭṭha.3.305mūlaṭī.2.suttantabhājanīyavaṇṇanā)
-pabhuti-anekasatasahassaguṇasamudayopasobhinī dhammakāyasirī, yāvatā pana Buddhaguṇā ye anekehipi kappehi sammāsambuddhenāpi vācāya pariyosāpetuṁ na

sakkā, idaṁ etāsaṁ phalanti ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Buddhavaṁsacariyāpiṭakajātakamahāpadānasuttādīnaṁ vasena veditabbo.

Yathāvuttāya paṭipadāya yathāvuttavibhāgānaṁ pāramīnaṁ pūritabhāvaṁ sandhāyāha **"samatiṁsa pāramiyo pūretvā"**ti. Satipi mahāpariccāgānaṁ dānapāramibhāve pariccāgavisesabhāvadassanatthañceva sudukkarabhāvadassanatthañca **"pañca mahāpariccāge"**ti visuṁ gahaṇaṁ, tatoyeva ca aṅgapariccāgato visuṁ nayanapariccāgaggahaṇaṁ, pariggahapariccāgabhāvasāmaññepi dhanarajjapariccāgato puttadārapariccāgaggahaṇañca kataṁ. Gatapaccāgatikavattasaṅkhātāya pubbabhāgapaṭipadāya saddhiṁ abhiññāsamāpattinipphādanaṁ **pubbayogo**. Dānādīsuyeva sātisayapaṭipattinipphādanaṁ **pubbacariyā,** yā cariyāpiṭakasaṅgahitā. Abhinīhāro **pubbayogo,** dānādipaṭipatti, kāyavivekavasena ekacariyā vā **pubbacariyā**ti keci. Dānādīnañceva appicchatādīnañca saṁsāranibbānesu (DṬ.1./CS:pg.1.102) ādīnavānisaṁsādīnañca vibhāvanavasena sattānaṁ bodhittaye patiṭṭhāpanaparipācanavasena pavattā kathā **dhammakkhānaṁ**. Ñātīnaṁ atthacariyā **ñātatthacariyā,** sāpi karuṇāyanavaseneva. **Ādi**-saddena lokatthacariyādayo saṅgaṇhāti. Kammassakatāñāṇavasena, anavajjakammāyatanavijjāṭṭhānaparicayavasena, khandhāyatanādiparicayavasena, lakkhaṇattayatīraṇavasena ca ñāṇacāro **buddhicariyā,** sā pana atthato paññāpāramīyeva, ñāṇasambhāradassanatthaṁ visuṁ gahaṇaṁ. **Koṭin**ti pariyanto, ukkaṁsoti attho. Cattāro satipaṭṭhāne bhāvetvā brūhetvāti sambandho. Tattha **bhāvetvā**ti uppādetvā. **Brūhetvā**ti vaḍḍhetvā. Satipaṭṭhānādiggahaṇena āgamanapaṭipadaṁ matthakaṁ pāpetvā dasseti, vipassanāsahagatā eva vā satipaṭṭhānādayo daṭṭhabbā. Ettha ca "yena abhinīhārenā"ti-ādinā āgamanapaṭipadāya ādiṁ dasseti, "dānapāramī"ti-ādinā majjhaṁ, "cattāro satipaṭṭhāne"ti-ādinā pariyosānanti veditabbaṁ.

Sampatijātoti hatthato muccitvā muhuttajāto, na mātukucchito nikkhantamatto. Nikkhantamattañhi mahāsattaṁ paṭhamaṁ brahmāno suvaṇṇajālena paṭiggaṇhiṁsu, tesaṁ hatthato cattāro mahārājāno ajinappaveṇiyā, tesaṁ hatthato manussā dukūlacumbaṭakena paṭiggaṇhiṁsu, manussānaṁ hatthato muñcitvā pathaviyaṁ patiṭṭhitoti **yathāha** Bhagavā mahāpadānadesanāyaṁ. **Setamhi chatte**ti dibbasetacchatte. **Anuhīramāne**ti dhāriyamāne. Ettha ca chattaggahaṇeneva khaggādīni pañca Kakudhabhaṇḍānipi (jā.2.19.72) vuttānevāti veditabbaṁ. Khaggatālavaṇṭamorahatthakavāḷabījanī-uṇhīsapaṭṭāpi hi chattena saha tadā upaṭṭhitā ahesuṁ. Chattādīniyeva ca tadā paññāyiṁsu, na chattādigāhakā. **Sabbā ca disā**ti dasapi disā. Nayidaṁ sabbadisāvilokanaṁ sattapadavītihāruttarakālaṁ daṭṭhabbaṁ. Mahāsatto hi manussānaṁ hatthato muccitvā puratthimadisaṁ olokesi, tattha devamanussā gandhamālādīhi pūjayamānā "mahāpurisa idha tumhehi sadisopi natthi, kuto uttaritaro"ti āhaṁsu. Evaṁ catasso disā, catasso anudisā, heṭṭhā, uparīti sabbā disā anuviloketvā sabbattha attanā sadisaṁ adisvā "ayaṁ uttarā disā"ti tattha sattapadavītihārena (DṬ.1./CS:pg.1.103) agamāsi. **Āsabhin**ti uttamaṁ. **Aggo**ti sabbapaṭhamo. **Jeṭṭho seṭṭho**ti ca tasseva vevacanaṁ. **Ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo**ti imasmiṁ attabhāve pattabbaṁ arahattaṁ byākāsi.

"Anekesaṁ visesādhigamānaṁ pubbanimittabhāvenā"ti saṅkhittena vuttamatthaṁ **"yañhī"**ti-ādinā vitthārato dasseti. Tattha **etthā**ti--

"Anekasākhañca sahassamaṇḍalaṁ,
Chattaṁ marū dhārayumantalikkhe.
Suvaṇṇadaṇḍā vītipatanti cāmarā,

Na dissare cāmarachattagāhakā”ti. (su.ni.693).

Imissā gāthāya. Sabbaññutaññāṇameva sabbattha appaṭihatacāratāya anāvaraṇañāṇanti āha **“sabbaññutānāvaraṇañāṇapaṭilābhassā”**ti. **“Tathā ayaṁ Bhagavāpi gato …pe… pubbanimittabhāvenā”**ti etena abhijātiyaṁ dhammatāvasena uppajjanavisesā sabbabodhisattānaṁ sādhāraṇāti dasseti. Pāramitānissandā hi teti.

Vikkamīti agamāsi. **Marū**ti devā. **Samā**ti vilokanasamatāya samā sadisiyo. Mahāpuriso hi yathā ekaṁ disaṁ vilokesi, evaṁ sesā disāpi, na katthaci vilokane vibandho tassa ahosīti. **Samā**ti vā viloketuṁ yuttāti attho. Na hi tadā bodhisattassa virūpabībhacchavisamarūpāni viloketuṁ ayuttāni disāsu upaṭṭhahantīti.

“Evaṁ tathāgato”ti kāyagamanaṭṭhena gata-saddena tathāgata-saddaṁ niddisitvā idāni ñāṇagamanaṭṭhena taṁ dassetuṁ **“atha vā”**ti-ādimāha. Tattha **nekkhammenā**ti alobhappadhānena kusalacittuppādena. Kusalā hi dhammā idha nekkhammaṁ, na pabbajjādayo, “paṭhamajjhānenā”ti ca vadanti. **Pahāyā**ti pajahitvā. **Gato** adhigato, paṭipanno uttarivisesanti attho. **Pahāyā**ti vā pahānahetu, pahānalakkhaṇaṁ vā. Hetulakkhaṇattho hi ayaṁ pahāya-saddo. “Kāmacchandādippahānahetukaṁ gato”ti hettha vuttaṁ gamanaṁ avabodho, paṭipatti eva vā. Kāmacchandādippahānena ca taṁ lakkhīyati. Esa nayo **“padāletvā”**ti-ādīsupi. **Abyāpādenā**ti mettāya. **Ālokasaññāyā**ti vibhūtaṁ katvā manasikaraṇena upaṭṭhita-ālokasañjānanena (DṬ.1./CS:pg.1.104) **Avikkhepenā**ti samādhinā. **Dhammavavatthānenā**ti kusalādidhammānaṁ yāthāvavinicchayena, “sappaccayanāmarūpavavatthānenā”tipi vadanti.

Evaṁ kāmacchandādinīvaraṇappahānena “abhijjhaṁ loke pahāyā”ti-ādinā (vibha.508) vuttāya paṭhamajjhānassa pubbabhāgapaṭipadāya Bhagavato tathāgatabhāvaṁ dassetvā idāni saha upāyena aṭṭhahi samāpattīhi, aṭṭhārasahi ca mahāvipassanāhi taṁ dassetuṁ **“ñāṇenā”**ti-ādimāha. Nāmarūpapariggahakaṅkhāvitaraṇānañhi vibandhabhūtassa mohassa dūrīkaraṇena ñātapariññāyaṁ ṭhitassa aniccasaññādayo sijjhanti, tathā jhānasamāpattīsu abhiratinimittena pāmojjena, tattha anabhiratiyā vinoditāya jhānādi samadhigamoti samāpattivipassanānaṁ arativinodana-avijjāpadālanādi upāyo, uppaṭipāṭiniddeso pana nīvaraṇasabhāvāya avijjāya heṭṭhā nīvaraṇesupi saṅgahadassanatthanti daṭṭhabbaṁ. Samāpattivihārappavesavibandhanena nīvaraṇāni kavāṭasadisānīti āha **“nīvaraṇakavāṭaṁ ugghāṭetvā”**ti. “Rattiṁ vitakketvā vicāretvā divā kammante payojetī”ti vuttaṭṭhāne viya vitakkavicārā dhūmāyanāti adhippetāti āha **“vitakkavicāradhūman”**ti. Kiñcāpi paṭhamajjhānūpacāreyeva ca dukkhaṁ, catutthajjhānūpacāreyeva sukhaṁ pahīyati, atisayappahānaṁ pana sandhāyāha **“catutthajjhānena sukhadukkhaṁ pahāyā”**ti.

Aniccassa, aniccanti anupassanā **aniccānupassanā,** tebhūmakadhammānaṁ aniccataṁ gahetvā pavattāya vipassanāyetaṁ nāmaṁ. **Niccasaññan**ti saṅkhatadhamme “niccā, sassatā”ti evaṁ pavattamicchāsaññaṁ saññāsīsena diṭṭhicittānampi gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. Esa nayo ito paresupi. **Nibbidānupassanāyā**ti saṅkhāresu nibbijjanākārena pavattāya anupassanāya. **Nandin**ti sappītikataṇhaṁ. Tathā **virāgānupassanāyā**ti virajjanākārena pavattāya anupassanāya. **Nirodhānupassanāyā**ti saṅkhārānaṁ nirodhassa anupassanāya. “Te saṅkhārā nirujjhantiyeva, āyatiṁ samudayavasena na uppajjantī”ti evaṁ vā anupassanā **nirodhānupassanā**. Tenevāha “nirodhānupassanāya nirodheti, no samudetī”ti. Muñcitukamyatā hi ayaṁ balappattāti. Paṭinissajjanākārena pavattā anupassanā **paṭinissaggānupassanā** (DṬ.1./CS:pg.1.105) Paṭisaṅkhā santiṭṭhanā hi ayaṁ. **Ādānan**ti niccādivasena gahaṇaṁ. Santatisamūhakiccārammaṇānaṁ vasena ekattaggahaṇaṁ **ghanasaññā**. **Āyūhanaṁ** abhisaṅkharaṇaṁ. Avatthāvisesāpatti

vipariṇāmo. **Dhuvasaññan**ti thirabhāvaggahaṇaṁ. **Nimittan**ti samūhādighanavasena, sakiccaparicchedatāya ca saṅkhārānaṁ saviggahaggahaṇaṁ. **Paṇidhin**ti rāgādipaṇidhiṁ, sā panatthato taṇhānaṁ vasena saṅkhāresu ninnatā.

Abhinivesanti attānudiṭṭhiṁ. Aniccadukkhādivasena sabbadhammatīraṇaṁ **adhipaññādhammavipassanā**. **Sārādānābhinivesan**ti asāre sāraggahaṇavipallāsaṁ. "Issarakuttādivasena loko samuppanno"ti abhiniveso **sammohābhiniveso**. Keci pana "ahosiṁ nu kho ahamatītamaddhānanti-ādinā pavattasaṁsayāpatti **sammohābhiniveso"**ti vadanti. Saṅkhāresu leṇatāṇabhāvaggahaṇaṁ **ālayābhiniveso**. "Ālayaratā ālayasamuditā"ti vacanato ālayo taṇhā, sāyeva cakkhādīsu rūpādīsu ca abhinivisanavasena pavattiyā **ālayābhiniveso**ti keci. "Evaṁvidhā saṅkhārā paṭinissajjīyantī"ti pavattaṁ ñāṇaṁ **paṭisaṅkhānupassanā**. Vaṭṭato vigatattā vivaṭṭaṁ nibbānaṁ, tattha ārammaṇakaraṇasaṅkhātena anupassanena pavattiyā **vivaṭṭānupassanā** gotrabhu. **Saṁyogābhinivesan**ti saṁyujjanavasena saṅkhāresu abhinivisanaṁ. **Diṭṭhekaṭṭhe**ti diṭṭhiyā sahajātekaṭṭhe, pahānekaṭṭhe ca. **"Oḷārike"**ti uparimaggavajjhe kilese apekkhitvā vuttaṁ, aññathā dassanapahātabbāpi dutiyamaggavajjhehi oḷārikāti. **Aṇusahagate**ti aṇubhūte, idaṁ heṭṭhimamaggavajjhe apekkhitvā vuttaṁ. **Sabbakilese**ti avasiṭṭhasabbakilese. Na hi paṭhamādimaggehi pahīnā kilesā puna pahīyantīti.

Kakkhaḷattaṁ kaṭhinabhāvo. **Paggharaṇaṁ** dravabhāvo. Lokiyavāyunā bhastassa viya yena taṁtaṁkalāpassa uddhumāyanaṁ, thambhabhāvo vā, taṁ **vitthambhanaṁ**. Vijjamānepi kalāpantarabhūtānaṁ kalāpantarabhūtehi asamphuṭṭhabhāve, taṁtaṁbhūtavivittatā rūpapariyanto ākāsoti yesaṁ yo paricchedo, tehi so asamphuṭṭhova, aññathā bhūtānaṁ paricchedasabhāvo na siyā byāpībhāvāpattito Abyāpitā hi asamphuṭṭhatāti. Yasmiṁ (DṬ.1./CS:pg.1.106) kalāpe bhūtānaṁ paricchedo, tehi asamphuṭṭhabhāvo **asamphuṭṭhalakkhaṇaṁ**. Tenāha Bhagavā ākāsadhātuniddese "asamphuṭṭhaṁ catūhi mahābhūtehī"ti (dha.sa.637).

Virodhipaccayasannipāte visadisuppatti **ruppanaṁ**. Cetanāpadhānattā saṅkhārakkhandhadhammānaṁ cetanāvasenetaṁ vuttaṁ **"saṅkhārānaṁ abhisaṅkharaṇalakkhaṇan"**ti. Tathā hi suttantabhājanīye saṅkhārakkhandhavibhaṅge "cakkhusamphassajā cetanā"ti-ādinā (vibha.92) cetanāva vibhattā, abhisaṅkharaṇalakkhaṇā ca cetanā. Yathāha "tattha katamo puññābhisaṅkhāro? Kusalā cetanā kāmāvacarā"ti-ādi (vibha.226). **Pharaṇaṁ** savipphārikatā. **Assaddhiye**ti assaddhiyahetu, nimittatthe bhummaṁ. Esa nayo **"kosajje"**ti-ādīsu. **Vūpasamalakkhaṇan**ti kāyacittapariḷāhūpasamalakkhaṇaṁ. Līnuddhaccarahite adhicitte pavattamāne paggahaniggahasampahaṁsanesu abyāvaṭatāya ajjhupekkhanaṁ **paṭisaṅkhānaṁ** pakkhapātupacchedato.

Musāvādādīnaṁ visaṁvādanādikiccatāya lūkhānaṁ apariggāhakānaṁ paṭipakkhabhāvato pariggāhikā sammāvācā siniddhabhāvato sampayuttadhamme, sammāvācāpaccayasubhāsitānaṁ sotāraṅca puggalaṁ pariggaṇhātīti sā pariggahalakkhaṇā sammāvācā. Kāyikakiriyā kiñci kattabbaṁ samuṭṭhāpeti. Sayañca samuṭṭhahanaṁ ghaṭanaṁ hotīti sammākammantasaṅkhātā virati samuṭṭhānalakkhaṇā daṭṭhabbā, sampayuttadhammānaṁ vā ukkhipanaṁ samuṭṭhāpanaṁ kāyikakiriyāya bhārukkhipanaṁ viya. Jīvamānassa sattassa, sampayuttadhammānaṁ vā jīvitindriyavuttiyā, ājīvasseva vā suddhi **vodānaṁ**. Sasampayuttadhammassa cittassa saṁkilesapakkhe patituṁ adatvā sammadeva paggaṇhanaṁ **paggaho**.

"Saṅkhārā"ti idha cetanā adhippetāti vuttaṁ **"saṅkhārānaṁ cetanālakkhaṇan"**ti. **Namanaṁ** ārammaṇābhimukhabhāvo. **Āyatanaṁ**pavattanaṁ. Āyatanānaṁ vasena hi

āyasaṅkhātānaṁ cittacetasikānaṁ pavatti. **Taṇhāya hetulakkhaṇan**ti vaṭṭassa janakahetubhāvo, maggassa pana nibbānasampāpakattanti ayameva tesaṁ viseso.

Tathalakkhaṇaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.107) aviparītasabhāvo. **Ekaraso** aññamaññānativattanaṁ anūnādhikabhāvo. **Yuganaddhā** samathavipassanāva, "saddhāpaññā paggahāvikkhepā"tipi vadanti.

Khiṇoti kileseti **khayo,** maggo. Anuppādapariyosānatāya **anuppādo,** phalaṁ. **Passaddhi** kilesavūpasamo.

Chandassāti kattukamyatāchandassa. **Mūlalakkhaṇaṁ** patiṭṭhābhāvo. **Samuṭṭhāpanalakkhaṇaṁ** ārammaṇapaṭipādakatāya sampayuttadhammānaṁ uppattihetutā. **Samodhānaṁ** visayādisannipātena gahetabbākāro, yā "saṅgatī"ti vuccati. Samaṁ saha odahanti anena sampayuttadhammāti vā **samodhānaṁ,** phasso. Samosaranti sannipatanti etthāti **samosaraṇaṁ**. Vedanāya vinā appavattamānā sampayuttadhammā vedanānubhavananimittaṁ samosaṭā viya hontīti evaṁ vuttaṁ. Gopānasīnaṁ kūṭaṁ viya sampayuttānaṁ pāmokkhabhāvo **pamukhalakkhaṇaṁ**. Tato, tesaṁ vā sampayuttadhammānaṁ uttari padhānanti **taduttari**. Paññuttarā hi kusalā dhammā. **Vimuttiyā**ti phalassa. Tañhi sīlādiguṇasārassa paramukkaṁsabhāvena sāraṁ. Ayañca lakkhaṇavibhāgo chadhātupañcajhānaṅgādivasena taṁtaṁsuttapadānusārena, porāṇaṭṭhakathāya āgatanayena ca katoti daṭṭhabbaṁ. Tathā hi vuttopi koci dhammo pariyāyantarappakāsanatthaṁ puna dassito, tato eva ca "chandamūlakā kusalā dhammā manasikārasamuṭṭhānā, phassasamodhānā, vedanāsamosaraṇā"ti, "paññuttarā kusalā dhammā"ti, "vimuttisāramidaṁ brahmacariyan"ti, "nibbānogadhañhi āvuso brahmacariyaṁ nibbānapariyosānan"ti ca suttapadānaṁ vasena **"chandassa mūlalakkhaṇan"**ti-ādi vuttaṁ.

Tathadhammā nāma cattāri ariyasaccāni aviparītasabhāvattā. **Tathāni** taṁsabhāvattā. **Avitathāni** amusāsabhāvattā. **Anaññathāni** aññākārarahitattā.

Jātipaccayasambhūtasamudāgataṭṭhoti jātipaccayā sambhūtaṁ hutvā sahitassa attano paccayānurūpassa uddhaṁ uddhaṁ āgatabhāvo, anupavattatthoti attho. Atha vā sambhūtaṭṭho ca samudāgataṭṭho ca sambhūtasamudāgataṭṭho, na jātito jarāmaraṇaṁ na hoti, na ca jātiṁ vinā aññato hotīti jātipaccayasambhūtaṭṭho. Itthañca jātito samudāgacchatīti (DṬ.1./CS:pg.1.108) jātipaccayasamudāgataṭṭho. Yā yā jāti yathā yathā paccayo hoti, tadanurūpaṁ pātubhāvoti attho. **Avijjāya saṅkhārānaṁ paccayaṭṭho**ti etthāpi na avijjā saṅkhārānaṁ paccayo na hoti, na ca avijjaṁ vinā saṅkhārā uppajjanti. Yā yā avijjā yesaṁ yesaṁ saṅkhārānaṁ yathā yathā paccayo hoti, ayaṁ avijjāya saṅkhārānaṁ paccayaṭṭho, paccayabhāvoti attho.

Bhagavā taṁ jānāti passatīti sambandho. **Tenā**ti Bhagavatā. Taṁ vibhajjamānanti yojetabbaṁ. **Tan**ti rūpāyatanaṁ. **Iṭṭhāniṭṭhādī**ti **ādi**-saddena majjhattaṁ saṅgaṇhāti, tathā atītānāgatapaccuppannaparitta-ajjhattabahiddhātadubhayādibhedaṁ. **Labbhamānakapadavasenā**ti "rūpāyatanaṁ diṭṭhaṁ saddāyatanaṁ sutaṁ gandhāyatanaṁ rasāyatanaṁ phoṭṭhabbāyatanaṁ mutaṁ, sabbaṁ rūpaṁ manasā viññātan"ti (dha.sa.966) vacanato diṭṭhapadañca viññātapadañca rūpārammaṇe labbhati. "Rūpārammaṇaṁ iṭṭhaṁ aniṭṭhaṁ majjhattaṁ parittaṁ atītaṁ anāgataṁ paccuppannaṁ ajjhattaṁ bahiddhā diṭṭhaṁ viññātaṁ rūpaṁ rūpāyatanaṁ rūpadhātu vaṇṇanibhā sanidassanaṁ sappaṭighaṁ nīlaṁ pītakan"ti evamādīhi **anekehi nāmehi**. **"Terasahi vārehī"**ti rūpakaṇḍe (dha.sa.614ādayo) āgate terasa niddesavāre sandhāyāha. Ekekasmiñca vāre catunnaṁ catunnaṁ vavatthāpananayānaṁ vasena **"dvipaññāsāya nayehī"**ti āha. **Tathameva** aviparītadassitāya, appaṭivattiyadesanatāya ca. **Jānāmi**

abbhaññāsinti vattamānātītakālesu ñāṇappavattidassanena anāgatepi ñāṇappavatti vuttāyevāti daṭṭhabbā. **Vidita**-saddo anāmaṭṭhakālaviseso veditabbo, "diṭṭhaṁ sutaṁ mutan"ti-ādīsu (dha.sa.966) viya. **Na upaṭṭhāsī**ti attattaniyavasena na upagacchi. Yathā rūpārammaṇādayo dhammā yaṁsabhāvā yaṁpakārā ca, tathā ne passati jānāti gacchatīti **tathāgato**ti evaṁ padasambhavo veditabbo. Keci pana "niruttinayena pisodarādipakkhepena vā dassī-saddassa lopaṁ, āgata-saddassa cāgamaṁ katvā **tathāgato"**ti vaṇṇenti.

Niddosatāya **anupavajjaṁ**. Pakkhipitabbābhāvena **anūnaṁ**. Apanetabbābhāvena **anadhikaṁ**. Atthabyañjanādisampattiyā **sabbākāraparipuṇṇaṁ**. **No aññathā**ti "tathevā"ti vuttamevatthaṁ byatirekena sampādeti. Tena yadatthaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.109) bhāsitaṁ, ekantena tadatthanipphādanato yathā bhāsitaṁ Bhagavatā, tathevāti aviparītadesanataṁ dasseti. **"Gadattho"**ti etena tathaṁ gadatīti tathāgatoti **da**-kārassa **ta**-kāro kato niruttinayenāti dasseti.

Tathā gatamassāti **tathāgato,** gatanti ca kāyassa vācāya vā pavattīti attho. **Tathā**ti ca vutte **yaṁtaṁ**-saddānaṁ abyabhicārisambandhitāya "yathā"ti ayamattho upaṭṭhitoyeva hoti. Kāyavacīkiriyānañca aññamaññānulomena vacanicchāyaṁ, kāyassa vācā, vācāya ca kāyo sambandhībhāvena upatiṭṭhatīti imamatthaṁ dassento āha **"Bhagavato hī"**ti-ādi. Imasmiṁ pana atthe tathāvāditāya **tathāgato**ti ayampi attho siddho hoti. So pana pubbe pakārantarena dassitoti āha **"evaṁ tathākāritāya tathāgato"**ti.

"Tiriyaṁ aparimāṇāsu lokadhātūsū"ti etena yadeke "tiriyaṁ viya upari adho ca santi lokadhātuyo"ti vadanti, taṁ paṭisedheti. Desanāvilāsoyeva **desanāvilāsamayo** yathā "puññamayaṁ, dānamayan"ti-ādīsu.

Upasagganipātānaṁ vācakasaddasannidhāne tadatthajotanabhāvena pavattanato gata-saddoyeva avagatatthaṁ atītatthañca vadatīti āha **"gatoti avagato atīto"**ti. Atha vā abhinīhārato paṭṭhāya yāva sambodhi, etthantare mahābodhiyānapaṭipattiyā hānaṭhānasaṁkilesanivattīnaṁ abhāvato yathā paṇidhānaṁ, tathā gato abhinīhārānurūpaṁ paṭipannoti **tathāgato**. Atha vā mahiddhikatāya, paṭisambhidānaṁ ukkaṁsādhigamena anāvaraṇatāya ca katthaci paṭighātābhāvato yathā ruci, tathā kāyavacīcittānaṁ gatāni gamanāni pavattiyo etassāti **tathāgato**. Yasmā ca loke vidhayuttagatapakāra-saddā samānatthā dissanti, tasmā yathā vidhā Vipassī-ādayo Bhagavanto, ayampi Bhagavā tathā vidhoti **Tathāgato**. Yathā yuttā ca te Bhagavanto ayampi Bhagavā tathā yuttoti **Tathāgato**. Atha vā yasmā saccaṁ tacchaṁ tathanti ñāṇassetaṁ adhivacanaṁ, tasmā tathena ñāṇena āgatoti **Tathāgato**ti. Evampi tathāgata-saddassa attho veditabbo--

"Pahāya (DṬ.1./CS:pg.1.110) kāmādimale yathā gatā,
Samādhiñāṇehi Vipassi-ādayo.
Mahesino sakyamunī jutindharo,
Tathāgato tena **Tathāgato** mato.

Tathañca dhātāyatanādilakkhaṇaṁ,
Sabhāvasāmaññavibhāgabhedato.
Sayambhuñāṇena jino samāgato,
Tathāgato vuccati sakyapuṅgavo.

Tathāni saccāni samantacakkhunā,
Tathā idappaccayatā ca sabbaso.
Anaññaneyyena yato vibhāvitā,
Yāthāvato tena jino **Tathāgato**.

Anekabhedāsupi lokadhātusu,
Jinassa rūpāyatanādigocare.
Vicittabhedaṁ tathameva dassanaṁ,
Tathāgato tena samantalocano.
Yato ca dhammaṁ tathameva bhāsati,
Karoti vācāyanuloma mattano.
Guṇehi lokaṁ abhibhuyya iriyati,
Tathāgato tenapi lokanāyako.
Yathābhinīhāramato yathāruci,
Pavattavācātanucittabhāvato.
Yathāvidhā yena purā mahesino,
Tathāvidho tena jino **Tathāgato"**ti. (itivu.aṭṭha. 38).

Saṅgahagāthā mukhamattameva. Kasmā? Appamādapadaṁ viya sakaladhammapaṭipattiyā sabbabuddhaguṇānaṁ saṅgāhakattā. Tenevāha **"sabbākārenā"**ti-ādi.

"Taṁ (DṬ.1./CS:pg.1.111) **katamanti pucchatī"**ti etena "katamañca taṁ bhikkhave"ti-ādivacanassa sāmaññato pucchābhāvo dassito avisesato hi tassa pucchāvisesabhāvañāpanatthaṁ mahāniddese āgatā sabbāva pucchā atthuddhāranayena dasseti **"tattha pucchā nāmā"**ti-ādinā. Tattha **tatthā**ti "taṁ katamanti pucchatī"ti ettha yadetaṁ sāmaññato pucchāvacanaṁ, tasmiṁ.

Lakkhaṇanti ñātuṁ icchito yo koci sabhāvo. **"Aññātan"**ti yena kenaci ñāṇena aññātabhāvamāha, **"adiṭṭhan"**ti dassanabhūtena ñāṇena paccakkhaṁ viya adiṭṭhataṁ. **"Atulitan"**ti "ettakametan"ti tulanabhūtena atūlitataṁ, **"atīritan"**ti tīraṇabhūtena akatañāṇakiriyāsamāpanataṁ, **"avibhūtan"**ti ñāṇassa apākaṭabhāvaṁ, **"avibhāvitan"**ti ñāṇena apākaṭīkatabhāvaṁ. Adiṭṭhaṁ jotīyati etāyāti **adiṭṭhajotanā**. Diṭṭhaṁ saṁsandīyati etāyāti **diṭṭhasaṁsandanā,** sākacchāvasena vinicchayakaraṇaṁ. Vimati chijjati etāyāti **vimaticchedanā**. Anumatiyā pucchā **anumatipucchā**. "Taṁ kiṁ maññatha bhikkhave"ti-ādi pucchāya hi "kā tumhākaṁ anumatī"ti anumati pucchitā hoti. **Kathetukamyatā**ti kathetukamyatāya.

8. Saraseneva patanasabhāvassa antarā eva atīva pātanaṁ **atipāto,** saṇikaṁ patituṁ adatvā sīghaṁ pātananti attho. Atikkamma vā satthādīhi abhibhavitvā pātanaṁ **atipāto**. **Satto**ti khandhasantāno. Tattha hi sattapaññatti. **Jīvitindriyan**ti rūpārūpajīvitindriyaṁ. Rūpajīvitindriye hi vikopite itarampi taṁsambandhatāya vinassati. Kasmā panettha "pāṇassa atipāto, pāṇoti cettha vohārato satto"ti ca ekavacananiddeso kato, nanu niravasesānaṁ pāṇānaṁ atipātato virati idha adhippetā. Tathā hi vakkhati "sabbapāṇabhūtahitānukampīti sabbe pāṇabhūte"ti-ādinā (dī.ni.aṭṭha.1.cūḷasīlavaṇṇanā) bahuvacananiddesanti? Saccametaṁ, pāṇabhāvasāmaññavasena panettha ekavacananiddeso kato, sabbasaddasannidhānena tattha puthuttaṁ viññāyamānamevāti sāmaññaniddesaṁ akatvā bhedavacanicchāvasena bahuvacananiddeso katoti (DṬ.1./CS:pg.1.112) Kiñca bhiyyosāmaññato saṁvarasamādānaṁ, tabbisesato saṁvarabhedoti imassa visesassa ñāpanatthaṁ ayaṁ vacanabhedo katoti veditabbo. Yāya cetanāya vattamānassa jīvitindriyassa nissayabhūtesu mahābhūtesu upakkamakaraṇahetu taṁ mahābhūtappaccayā uppajjanakamahābhūtā nuppajjissanti, sā tādisappayogasamuṭṭhāpikā cetanā pāṇātipāto. Laddhupakkamāni hi bhūtāni itarabhūtāni viya na visadānīti samānajātiyānaṁ kāraṇaṁ na hontīti. **"Kāyavacīdvārānan"**ti etena manodvāre pavattāya vadhakacetanāya pāṇātipātabhāvaṁ paṭikkhipati.

Payogavatthumahantatādīhi mahāsāvajjatā tehi paccayehi uppajjamānāya cetanāya balavabhāvato veditabbā. Yathādhippetassa hi payogassa sahasā nipphādanavasena kiccasādhikāya bahukkhattuṁ pavattajavanehi laddhāsevanāya ca sanniṭṭhāpakacetanāya vasena payogassa mahantabhāvo. Satipi kadāci khuddake ceva mahante ca pāṇe payogassa samabhāve mahantaṁ hanantassa cetanā tibbatarā uppajjatīti vatthussa mahantabhāvo. Iti ubhayaṁ petaṁ cetanāya balavabhāveneva hoti. Tathā hi hantabbassa mahāguṇabhāvena tattha pavatta-upakāracetanā viya khettavisesanibbattiyā apakāracetanāpi balavatī, tibbatarā ca uppajjatīti tassā mahāsāvajjatā daṭṭhabbā. Tasmā payogavatthu-ādipaccayānaṁ amahattepi mahāguṇatādipaccayehi cetanāya balavabhāvādivaseneva mahāsāvajjabhāvo veditabbo.

Sambharīyanti etehīti **sambhārā,** aṅgāni. Tesu pāṇasaññitāvadhakacittāni pubbabhāgiyānipi honti. **Upakkamo** vadhakacetanāsamuṭṭhāpito. Pañcasambhāravatī pāṇātipātacetanāti sā pañcasambhāravinimuttā daṭṭhabbā. **Vijjāmayo** mantaparijappanapayogo āthabbaṇikādīnaṁ viya. **Iddhimayo** kammavipākajiddhimayo dāṭhākoṭakādīnaṁ viya. **Ativiya papañco**ti atimahāvitthāro.

Etthāha-- khaṇe khaṇe nirujjhanasabhāvesu saṅkhāresu ko hanti, ko vā haññati, yadi cittacetasikasantāno, so arūpatāya na chedanabhedanādivasena (DṬ.1./CS:pg.1.113) vikopanasamattho, nāpi vikopanīyo, atha rūpasantāno, so acetanatāya kaṭṭhakaliṅgarūpamoti na tattha chedanādinā pāṇātipāto labbhati yathā matasarīre, payogopi pāṇātipātassa paharaṇappakārādi atītesu vā saṅkhāresu bhaveyya anāgatesu vā paccuppannesu vā, tattha na tāva atītānāgatesu sambhavati tesaṁ abhāvato, paccuppannesu ca saṅkhārānaṁ khaṇikattā saraseneva nirujjhanasabhāvatāya vināsābhimukhesu nippayojano payogo siyā, vināsassa ca kāraṇarahitattā na paharaṇappakārādipayogahetukaṁ maraṇaṁ, nirīhakatāya ca saṅkhārānaṁ kassa so payogo, khaṇikattā vadhādhippāyasamakālabhijjanakassa kiriyāpariyosānakālānavaṭṭhānato kassa vā pāṇātipātakammabaddhoti.

Vuccate-- yathāvuttavadhakacetanāsahito saṅkhārānaṁ puñjo sattasaṅkhāto hantā, tena pavattitavadhakapayoganimittaṁ apagatusmāviññāṇajīvitindriyo matavohārappavattinibandho yathāvuttavadhappayogākaraṇe uppajjanāraho rūpārūpadhammasamūho haññati, kevalo vā cittacetasikasantāno. Vadhappayogāvisayabhāvepi tassa pañcavokārabhave rūpasantānādhīnavuttitāya rūpasantāne parena payojitajīvitindriyupacchedakapayogavasena tannibbattivibandhakavisadisarūpuppattiyā vihate vicchedo hotīti na pāṇātipātassa asambhavo, nāpi ahetuko pāṇātipāto, na ca payogo nippayojano paccuppannesu saṅkhāresu katapayogavasena tadanantaraṁ uppajjanārahassa saṅkhārakalāpassa tathā anuppattito, khaṇikānaṁ saṅkhārānaṁ khaṇikamaraṇassa idha maraṇabhāvena anadhippetattā, santatimaraṇassa ca yathāvuttanayena sahetukabhāvato na ahetukaṁ maraṇaṁ, na ca katturahito pāṇātipātappayogo nirīhakesupi saṅkhāresu sannihitatāmattena upakārakesu attano anurūpaphaluppādananiyatesu kāraṇesu kattuvohārasiddhito yathā “padīpo pakāseti nisākaro candimā”ti ca, na ca kevalassa vadhādhippāyasahabhuno cittacetasikakalāpassa pāṇātipāto icchito santānavasena avaṭṭhitasseva paṭijānanato, santānavasena pavattamānānañca padīpādīnaṁ atthakiriyāsiddhi dissatīti attheva pāṇātipātena kammabaddho. Ayañca vicāro adinnādānādīsupi yathāsambhavaṁ vibhāvetabbo.

“Pahīnakālato (DṬ.1./CS:pg.1.114) **paṭṭhāya viratovā”**ti etena pahānahetukā idhādhippetā samucchedaviratīti dasseti. Kammakkhayañāṇena hi pāṇātipātadussīlyassa

pahīnattā Bhagavā accantameva tato paṭiviratoti vuccati samucchedavasena pahānaviratīnaṁ adhippetattā. Kiñcāpi pahānaviramaṇānaṁ purimapacchimakālatā natthi, maggadhammānaṁ pana sammādiṭṭhi-ādīnaṁ sammāvācādīnañca paccayapaccayuppannabhāve apekkhite sahajātānampi paccayapaccayuppannabhāvena gahaṇaṁ purimapacchimabhāveneva hotīti gahaṇappavatti-ākāravasena paccayabhūtesu sammādiṭṭhi-ādīsu pahāyakadhammesu pahānakiriyāya purimakālavohāro, paccayuppannāsu ca viratīsu viramaṇakiriyāya aparakālavohāro ca hotīti evamettha attho daṭṭhabbo. Pahānaṁ vā samucchedavasena, virati paṭippassaddhivasena yojetabbā. Atha vā pāṇo atipātīyati etenāti **pāṇātipāto,** pāṇaghātahetubhūto dhammasamūho. Ko paneso? Ahirikānottappadosamohavihiṁsādayo kilesā. Te hi Bhagavā ariyamaggena pahāya samugghāṭetvā pāṇātipātadussīlyato accantameva paṭiviratoti vuccati kilesesu pahīnesu kilesanimittassa kammassa anuppajjanato. "Adinnādānaṁ pahāyā"ti-ādīsupi eseva nayo. **Viratovā**ti avadhāraṇena tassā viratiyā kālādivasena apariyantataṁ dasseti. Yathā hi aññe samādinnaviratikāpi anavaṭṭhitacittatāya lābhajīvitādihetu samādānaṁ bhindanti, na evaṁ Bhagavā. Bhagavā pana sabbaso pahīnapāṇātipātattā accantavirato evāti. **Vītikkamissāmī**ti anavajjadhammehi vokiṇṇā antarantarā uppajjanakā dubbalākusalā. Yasmā pana kāyavacīpayogaṁ upalabhitvā "imassa kilesā uppannā"ti viññunā sakkā ñātuṁ, tasmā te iminā pariyāyena **"cakkhusotaviññeyyā"**ti vuttāti daṭṭhabbā. **Kāyikā**ti pāṇātipātādinipphādake balavākusale sandhāyāha.

Gottavasena laddhavohāroti sambandho. **Dīpetuṁ vaṭṭati** Brahmadattena bhāsitavaṇṇassa anusandhidassanavasena imissā desanāya āraddhattā. Tatthāyaṁ dīpanā-- "pāṇātipātaṁ pahāya pāṇātipātā paṭivirato samaṇassa Gotamassa sāvakasaṅgho nihitadaṇḍo nihitasattho"ti vitthāretabbaṁ. Nanu ca dhammassāpi vaṇṇo (DṬ.1./CS:pg.1.115) Brahmadattena bhāsito? Saccaṁ bhāsito, so pana sammāsambuddhapabhavattā, ariyasaṅghādhārattā ca dhammassa dhammānubhāvasiddhattā ca tesaṁ tadubhayadīpaneneva dīpito hotīti visuṁ na uddhaṭo. Saddhammānubhāveneva hi Bhagavā bhikkhusaṅgho ca pāṇātipātādippahānasamattho ahosi, desanā pana ādito paṭṭhāya evaṁ āgatāti.

Etthāyaṁ adhippāyo-- "Atthi bhikkhave aññe ca dhammā"ti-ādinā anaññasādhāraṇe Buddhaguṇe ārabbha upari desanaṁ vaḍḍhetukāmo Bhagavā ādito paṭṭhāya "tathāgatassa vaṇṇaṁ vadamāno vadeyyā"ti-ādinā Buddhaguṇavaseneva desanaṁ ārabhi, na bhikkhusaṅghavasenāti. Esā hi Bhagavato desanāya pakati, yaṁ ekaraseneva desanaṁ dassetuṁ labbhamānassāpi kassaci aggahaṇaṁ. Tathā hi rūpakaṇḍe dukādīsu tanniddesesu ca hadayavatthu na gahitaṁ. Itaravatthūhi asamānagatikattā desanābhedo hotīti. Yathā hi cakkhuviññāṇādīni ekantato cakkhādinissayāni, na evaṁ manoviññāṇaṁ ekantena hadayavatthunissayaṁ, nissitavasena ca vatthudukādidesanā pavattā "Atthi rūpaṁ cakkhuviññāṇassa vatthu, atthi rūpaṁ na cakkhuviññāṇassa vatthū"ti-ādinā. Yampi ekantato hadayavatthunissayaṁ, tassa vasena "Atthi rūpaṁ manoviññāṇassa vatthū"ti-ādinā dukādīsu vuccamānesupi na tadanurūpā ārammaṇadukādayo sambhavanti. Na hi "Atthi rūpaṁ manoviññāṇassa ārammaṇaṁ, atthi rūpaṁ na manoviññāṇassa ārammaṇan"ti sakkā vattunti vatthārammaṇadukā bhinnagatikā siyunti na ekarasā desanā bhaveyyāti. Tathā nikkhepakaṇḍe cittuppādavibhāgena avuccamānattā avitakka-avicārapadavissajjane "vicāro cā"ti vattuṁ na sakkāti avitakkavicāramattapadavissajjane labbhamānopi vitakko na uddhaṭo, aññathā "vitakko cā"ti vattabbaṁ siyā.

Daṇḍanasaṅkhātassa daṇḍassa paraviheṭhanassa vivajjitabhāvadīpanatthaṁ

daṇḍasatthānaṁ nikkhepavacananti āha **“parūpaghātatthāyā”**ti-ādi. **Viheṭhanabhāvato**ti vihiṁsanabhāvato. “Bhikkhusaṅghavasenāpi dīpetuṁ vaṭṭatī”ti vuttattā tampi ekadesena dīpento **“yaṁ pana bhikkhū”**ti-ādimāha.

Lajjīti (DṬ.1./CS:pg.1.116) ettha vuttalajjāya ottappampi vuttamevāti daṭṭhabbaṁ. Na hi pāpajigucchanaṁ pāputtāsanarahitaṁ, pāpabhayaṁ vā alajjanaṁ atthīti. Dhammagarutāya vā Buddhānaṁ, dhammassa ca attādhīnattā attādhipatibhūtā lajjāva vuttā, na pana lokādhipati ottappaṁ. “Dayaṁ mettacittataṁ āpanno”ti kasmā vuttaṁ, nanu dayā-saddo “dayāpanno”ti-ādīsu karuṇāya pavattatīti? Saccametaṁ ayaṁ pana dayā-saddo anurakkhaṇamatthaṁ antonītaṁ katvā pavattamāno mettāya karuṇāya ca pavattatīti idha mettāya pavattamāno vutto. Midati siniyhatīti mettā, mettā etassa atthīti mettaṁ, mettaṁ cittaṁ etassāti mettacitto, tassa bhāvo **mettacittatā,** mettā icceva attho. **“Sabbapāṇabhūtahitānukampī”**ti etena tassā viratiyā sattavasena apariyantataṁ dasseti. **Pāṇabhūte**ti pāṇajāte. **Anukampako**ti karuṇāyanako. Yasmā pana mettā karuṇāya visesapaccayo hoti, tasmā vuttaṁ **“tāya eva dayāpannatāyā”**ti. Evaṁ yehi dhammehi pāṇātipātā virati sampajjati, tehi lajjāmettākaruṇāhi samaṅgībhāvo dassito. **Viharatī**ti evaṁbhūto hutvā ekasmiṁ iriyāpathe uppannaṁ dukkhaṁ aññena iriyāpathena vicchinditvā harati pavatteti, attabhāvaṁ vā yāpetīti attho. Tenevāha **“iriyati yapeti yāpeti pāletī”**ti.

Ācārasīlamattakanti sādhujanācārasīlamattakaṁ, tena indriyasaṁvarādiguṇehipi lokiyaputhujjano tathāgatassa vaṇṇaṁ vattuṁ na sakkotīti dasseti. Tathā hi indriyasaṁvarapaccayaparibhogasīlāni idha sīlakathāyaṁ na vibhattāni.

Parasaṁharaṇanti parassa santakaharaṇaṁ. Theno vuccati coro, tassa bhāvo **theyyaṁ**. Idhāpi khuddake parasantake appasāvajjaṁ, mahante mahāsāvajjaṁ. Kasmā? Payogamahantatāya, vatthuguṇānaṁ pana samabhāve sati kilesānaṁ upakkamānañca mudutāya appasāvajjaṁ, tibbatāya mahāsāvajjanti ayampi nayo yojetabbo.

Sāhatthikādayoti ettha mantaparijappanena parasantakaharaṇaṁ vijjāmayo, vinā mantena kāyavacīpayogena parasantakassa ākaḍḍhanaṁ tādisa-iddhānubhāvena iddhimayo payogo.

Sesanti (DṬ.1./CS:pg.1.117) “pahāya paṭivirato”ti evamādikaṁ. Tañhi pubbe vuttanayaṁ. Kiñcāpi nayidha sikkhāpadavohārena virati vuttā, ito aññesu pana suttapadesesu vinayābhidhammesu ca pavattavohārena viratiyo cetanā ca adhisīlasikkhādīnaṁ adhiṭṭhānabhāvato, tesu aññatarakoṭṭhāsabhāvato ca sikkhāpadanti āha **“paṭhamasikkhāpade”**ti. Kāmañcettha “lajjī dayāpanno”ti na vuttaṁ, adhikāravasena pana atthato vā vuttamevāti veditabbaṁ. Yathā hi lajjādayo pāṇātipātappahānassa visesappaccayo, evaṁ adinnādānappahānassāpīti, tasmā sāpi pāḷi ānetvā vattabbā. Eseva nayo ito paresupi. Atha vā “sucibhūtenā”ti etena hirottappādīhi samannāgamo, ahirikādīnañca pahānaṁ vuttamevāti “lajjī”ti-ādi na vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Aseṭṭhacariyanti aseṭṭhānaṁ hīnānaṁ, aseṭṭhaṁ vā lāmakaṁ nihīnaṁ vuttiṁ, methunanti attho. **“Brahmaṁ seṭṭhaṁ ācāran”**ti methunaviratimāha. **“Ārācārī methunā”**ti etena “idha brāhmaṇa ekacco …pe… na heva kho mātugāmena saddhiṁ dvayaṁdvayasamāpattiṁ samāpajjati, apica kho mātugāmassa ucchādanaparimaddananhāpanasambāhanaṁ sādiyati, so taṁ assādeti, taṁ nikāmeti, tena ca vittiṁ āpajjatī”ti-ādinā (a.ni.7.50) vuttā sattavidhamethunasaṁyogāpi paṭivirati dassitāti daṭṭhabbā. Idhāpi asaddhammasevanādhippāyena kāyadvārappavattā maggenamaggapaṭipattisamuṭṭhāpikā cetanā abrahmacariyaṁ, micchācāre pana agamanīyaṭṭhānavītikkamacetanāti yojetabbaṁ. Tattha agamanīyaṭṭhānaṁ nāma

purisānaṁ māturakkhitādayo dasa, dhanakkītādayo dasāti vīsati itthiyo. Itthīsu pana dasannaṁ dhanakkitādīnaṁ sārakkhasaparidaṇḍānañca vasena dvādasannaṁ aññe purisā. Guṇavirahite vippaṭipatti appasāvajjā, mahāguṇe mahāsāvajjā. Guṇarahitepi ca abhibhavitvā pavatti mahāsāvajjā, ubhinnaṁ samānacchandabhāvepi kilesānaṁ upakkamānañca mudutāya appasāvajjā, tibbatāya mahāsāvajjāti veditabbā. Tassa dve sambhārā sevetukāmatācittaṁ, maggenamaggapaṭipattīti. Micchācāre pana agamanīyaṭṭhānatā, sevanācittaṁ maggenamaggapaṭipatti, sādiyanañcāti cattāro. "Abhibhavitvā vītikkamane maggenamaggapaṭipatti-adhivāsane satipi purimuppannasevanābhisandhipayogābhāvato (DṬ.1./CS:pg.1.118) abhibhuyyamānassa micchācāro na hotī"ti vadanti. Sevanācitte sati payogābhāvo na pamāṇaṁ itthiyā sevanāpayogassa yebhuyyena abhāvato, itthiyā puretaraṁ upaṭṭhāpitasevanācittāyapi micchācāro na siyāti āpajjati payogābhāvato. Tasmā purisassa vasena ukkaṁsato cattāro vuttāti daṭṭhabbaṁ, aññathā itthiyā purisakiccakaraṇakāle purisassapi sevanāpayogābhāvato micchācāro na siyāti eke. Idaṁ panettha sanniṭṭhānaṁ-- attano ruciyā pavattitassa tayo, balakkārena pavattitassa tayo, anavasesaggahaṇena pana cattāroti. Eko payogo sāhatthikova.

9. Kammapathappattaṁ dassetuṁ **"atthabhañjanako"**ti vuttaṁ. **Vacīpayogo kāyapayogo vā**ti **musā**-saddassa kiriyāpadhānataṁ dasseti. **Visaṁvādanādhippāyo** pubbabhāgakkhaṇe taṅkhaṇe ca. Vuttañhi "pubbevassa hoti 'musā bhaṇissan'ti, bhaṇantassa hoti 'musā bhaṇāmī'ti" (pārā.205). Etañhi dvayaṁ aṅgabhūtaṁ, itaraṁ pana hotu vā mā vā, akāraṇametaṁ. **Assā**ti visaṁvādakassa Yathāvuttaṁ payogabhūtaṁ musā vadati viññāpeti, samuṭṭhāpeti vā etāyāti **cetanā musāvādo**.

Purimanaye lakkhaṇassa abyāpitatāya, musā-saddassa ca visaṁvaditabbatthavācakattasambhavato paripuṇṇaṁ katvā musāvādalakkhaṇaṁ dassetuṁ **"musāti abhūtaṁ atacchaṁ vatthū"**ti-ādinā dutiyanayo āraddho. Imasmiñca naye musā vadīyati vuccati etāyāti **cetanā musāvādo**. **"Yamatthaṁ bhañjatī"**ti vatthuvasena musāvādassa appasāvajjamahāsāvajjatamāha. Yassa atthaṁ bhañjati, tassa appaguṇatāya appasāvajjo, mahāguṇatāya mahāsāvajjoti adinnādāne viya guṇavasenāpi yojetabbaṁ. Kilesānaṁ mudutibbatāvasenāpi appasāvajjamahāsāvajjatā labbhatiyeva.

Attano santakaṁ adātukāmatāya, pūraṇakathānayena ca visaṁvādanapurekkhārasseva musāvādo. Tattha pana cetanā balavatī na hotīti appasāvajjatā (DṬ.1./CS:pg.1.119) vuttā. Appatāya ūnassa atthassa pūraṇavasena pavattā kathā **pūraṇakathā**.

Tajjoti tassāruppo, visaṁvādanānurūpoti attho. **"Vāyāmo"**ti vāyāmasīsena payogamāha. Visaṁvādanādhippāyena payoge katepi parena tasmiṁ atthe aviññāte visaṁvādanassa asijjhanato parassa tadatthavijānanaṁ eko sambhāro vutto. Keci pana "abhūtavacanaṁ visaṁvādanacittaṁ parassa tadatthavijānananti tayo sambhārā"ti vadanti. **Kiriyāsamuṭṭhāpakacetanākkhaṇeyeva musāvādakakammunā bajjhati** sanniṭṭhāpakacetanāya nibbattattā, sacepi dandhatāya vicāretvā paro tamatthaṁ jānātīti adhippāyo.

"Saccato thetato"ti-ādīsu (ma.ni.1.19) viya **theta**-saddo thirapariyāyo, thirabhāvo ca saccavāditāya adhikatattā kathāvasena veditabboti āha **"thirakathoti attho"**ti. **Nathirakatho**ti yathā haliddirāgādayo anavaṭṭhitasabhāvatāya na thirā, evaṁ na thirā kathā yassa so na thirakathoti haliddirāgādayo yathā kathāya upamā honti, evaṁ yojetabbaṁ. Esa nayo **"pāsāṇalekhā viyā"**ti-ādīsupi.

Saddhā ayati pavattati etthāti saddhāyo, saddhāyo eva **saddhāyiko** yathā "venayiko"ti (a.ni.8.11 pārā. 8). Saddhāya vā ayitabbo **saddhāyiko,** saddheyyoti attho. **Vattabbataṁ**

āpajjati visaṁvādanatoti adhippāyo.

Suññabhāvanti pītivirahitatāya rittataṁ. **Sā pisuṇavācā**ti yāyaṁ yathāvuttā saddasabhāvā vācā, sā piyasuññakaraṇato pisuṇavācāti niruttinayena atthamāha. Pisatīti vā pisuṇā, samagge satte avayavabhūte vagge bhinne karotīti attho.

Pharusanti sinehābhāvena lūkhaṁ. **Sayampi pharusā**ti domanassasamuṭṭhitattā sabhāvenapi kakkasā. Ettha ca pharusaṁ karotīti phalūpacārena, pharusayatīti vā vācāya pharusa-saddappavatti veditabbā. **Sayampi pharusā**ti paresaṁ mammacchedavasena pavattiyā ekantaniṭṭhuratāya sabhāvena, kāraṇavohārena (DṬ.1./CS:pg.1.120) ca vācāya pharusa-saddappavatti daṭṭhabbā. Tatoyeva ca **neva kaṇṇasukhā**. Atthavipannatāya **na hadayaṅgamā**.

Yena samphaṁ palapatīti yena palāpasaṅkhātena niratthakavacanena sukhaṁ hitañca phalati vidarati vināsetīti "samphan"ti laddhanāmaṁ attano paresañca anupakārakaṁ yaṁ kiñci palapati.

Saṁkiliṭṭhacittassāti lobhena dosena vā vibādhitacittassa, upatāpitacittassa vā, dūsitacittassāti attho. **Cetanā pisuṇavācā** pisuṇaṁ vadanti etāyāti. Yassa yato bhedaṁ karoti, tesu abhinnesu appasāvajjaṁ, bhinnesu mahāsāvajjaṁ, tathā kilesānaṁ mudutibbatāvisesesu.

Yassa pesuññaṁ upasaṁharati, so bhijjatu vā mā vā, tassa atthassa viññāpanameva pamāṇanti āha **"tadatthavijānanan"**ti, kammapathappatti pana bhinne eva.

Anuppadātāti anubalappadātā, anuvattanavasena vā padātā. Kassa pana anuvattanaṁ padānañca? "Sahitānan"ti vuttattā "sandhānassā"ti viññāyati. Tenevāha **"sandhānānuppadātā"**ti. Yasmā pana anuvattanavasena sandhānassa padānaṁ ādhānaṁ, rakkhaṇaṁ vā daḷhīkaraṇaṁ hoti, tena vuttaṁ **"daḷhīkammaṁ kattāti attho"**ti. Āramanti etthāti **ārāmo,** ramitabbaṭṭhānaṁ Yasmā pana ākārena vināpi ayamevattho labbhati, tasmā vuttaṁ **"samaggarāmotipi pāḷi, ayamevettha attho"**ti.

Mammāni viya mammāni, yesu pharusavācāya chupitamattesu duṭṭhārūsu viya ghaṭṭitesu cittaṁ adhimattaṁ dukkhappattaṁ hoti. Kāni pana tāni? Jāti-ādīni akkosavatthūni. Tāni chijjanti, bhijjanti vā yena kāyavacīpayogena, so **mammacchedako**. Ekantena pharusacetanā pharusavācā pharusaṁ vadati etāyāti. Kathaṁ pana ekantapharusacetanā hoti? Duṭṭhacittatāya. **Tassā**ti ekantapharusacetanāya eva pharusavācābhāvassa. **Mammacchedako** savanapharusatāyāti adhippāyo. **Cittasaṇhatāya pharusavācā na hoti** kammapatha'ppattattā, kammabhāvaṁ pana na sakkā vāretunti. Evaṁ anvayavasena cetanāpharusatāya pharusavācaṁ sādhetvā idāni tameva paṭipakkhanayena sādhetuṁ **"vacanasaṇhatāyā"**ti-ādi vuttaṁ. **Sā** pharusavācā (DṬ.1./CS:pg.1.121) **Yan**ti yaṁ puggalaṁ. Etthāpi kammapathabhāvaṁ appattā appasāvajjā, itarā mahāsāvajjā, tathā kilesānaṁ mudutibbatābhāve. Keci pana "yaṁ uddissa pharusavācā payujjanti, tassa sammukhāva sīsaṁ etī"ti, eke "parammukhāpi pharusavācā hotiyevā"ti vadanti. Tatthāyamadhippāyo yutto siyā -- sammukhā payoge agāravādīnaṁ balavabhāvato siyā cetanā balavatī, parassa ca tadatthajānanaṁ, na tathā asammukhāti. Yathā pana akkosite mate āḷahane katā khamanā upavādantarāyaṁ nivatteti, evaṁ "parammukhā payuttāpi pharusavācā hotiyevā"ti sakkā viññātunti. **Kupitacittan**ti akkosādhippāyeneva kupitacittaṁ, na maraṇādhippāyena. Maraṇādhippāyena hi cittakope sati byāpādoyeva hotīti. **Etthā**ti--

"Nelaṅgo setapacchādo, ekāro vattatī ratho;
Anīghaṁ passa āyantaṁ, chinnasotaṁ abandhanan"ti. (saṁ.ni.4.347 udā. 65).

Imissā gāthāya. Sīlañhettha "nelaṅgan"ti vuttaṁ. Tenevāha citto gahapati "nelaṅganti

kho bhante sīlānametaṁ adhivacanan”ti (saṁ.ni.4.347). **Sukumārā**ti apharusatāya mudukā. **Purassā**ti ettha **pura**-saddo tannivāsīvācako daṭṭhabbo “gāmo āgato”ti-ādīsu viya. Tenevāha **“nagaravāsīnan”**ti. Manaṁ appāyati vaḍḍhetīti **manāpā**. Tena vuttaṁ **“cittavuḍḍhikarā”**ti. **Āsevanaṁ** bhāvanaṁ bahulīkaraṇaṁ. Yaṁ gāhayituṁ pavattito, tena aggahite appasāvajjo gahite mahāsāvajjoti, idhāpi kilesānaṁ mudutibbatāvasenāpi appasāvajjamahāsāvajjatā labbhatiyeva.

“Kālavādī”ti-ādi samphappalāpā paṭiviratassa paṭipattidassanaṁ. Yathā hi “pāṇātipātā paṭivirato”ti-ādi pāṇātipātappahānapaṭipattidassanaṁ. “Pāṇātipātaṁ pahāya viharatī”ti hi vutte kathaṁ pāṇātipātappahānaṁ hotīti? Apekkhāsabbhāvato “pāṇātipātā paṭivirato hotī”ti vuttaṁ, sā pana virati kathanti āha “nihitadaṇḍo nihitasattho”ti, tañca daṇḍasatthanidhānaṁ kathanti vuttaṁ “lajjī”ti-ādi, evaṁ uttaruttaraṁ purimassa purimassa upāyasandassanaṁ, tathā adinnādānādīsu (DṬ.1./CS:pg.1.122) yathāsambhavaṁ yojetabbaṁ. Tena vuttaṁ “kālavādīti-ādi samphappalāpā paṭiviratassa paṭipattidassanan”ti. Atthasañhitāpi hi vācā ayuttakālappayogena atthāvahā na siyāti anatthaviññāpanavācaṁ anulometi, tasmā samphappalāpaṁ pajahantena akālavāditā parivajjetabbāti vuttaṁ **“kālavādī”**ti. Kālena vadantenāpi ubhayānatthasādhanato abhūtaṁ parivajjetabbanti āha **“bhūtavādī”**ti. Bhūtañca vadantena yaṁ idhalokaparalokahitasampādakaṁ, tadeva vattabbanti dassetuṁ **“atthavādī”**ti vuttaṁ. Atthaṁ vadantenāpi na lokiyadhammasannissitameva vattabbaṁ, atha kho lokuttaradhammasannissitaṁ pīti dassetuṁ **“dhammavādī”**ti vuttaṁ. Yathā ca attho lokuttaradhammasannissito hoti, taṁ dassanatthaṁ **“vinayavādī”**ti vuttaṁ. Pātimokkhasaṁvaro satisaṁvaro ñāṇasaṁvaro khantisaṁvaro vīriyasaṁvaroti hi pañcannaṁ saṁvarānaṁ, tadaṅgavinayo vikkhambhanavinayo samucchedavinayo paṭippassaddhivinayo nissaraṇavinayoti pañcannaṁ vinayānañca vasena vuccamāno attho nibbānādhigamahetubhāvato lokuttaradhammasannissito hotīti.

Evaṁ guṇavisesayutto ca attho vuccamāno desanākosalle sati sobhati, kiccakaro ca hoti, nāññathāti dassetuṁ **“nidhānavatiṁ vācaṁ bhāsitā”**ti vuttaṁ. Idāni taṁ desanākosallaṁ vibhāvetuṁ **“kālenā”**ti-ādimāha. Ajjhāsayaṭṭhuppattīnaṁ pucchāya ca vasena otiṇṇe desanāvisaye ekaṁsādibyākaraṇavibhāgaṁ sallakkhetvā ṭhapanāhetudāharaṇasaṁsandanāni taṁtaṁkālānurūpaṁ vibhāventiyā parimitaparicchinnarūpāya vipulataragambhīrudārapahūtatthavitthārasaṅgāhakāya desanāya pare yathājjhāsayaṁ paramatthasiddhiyaṁ patiṭṭhāpento “desanākusalo”ti vuccatīti evamettha atthayojanā veditabbā.

10. Evaṁ paṭipāṭiyā satta mūlasikkhāpadāni vibhajitvā satipi abhijjhādippahānassa saṁvarasīlasikkhāsaṅgahe upariguṇasaṅgahato, lokiyaputhujjanāvisayato ca uttaradesanāya saṅgaṇhituṁ taṁ pariharitvā pacurajanapākaṭaṁ ācārasīlameva vibhajanto Bhagavā **“bījagāmabhūtagāmasamārambhā”**ti-ādimāha. Tattha **gāmo**ti samūho. Nanu ca rukkhādayo cittarahitatāya na jīvā, cittarahitatā ca paripphandābhāvato (DṬ.1./CS:pg.1.123) chinne viruhanato, visadisajātikabhāvato, catuyoni-appariyāpannato ca veditabbā, vuḍḍhi pana pavāḷasilālavaṇānampi vijjatīti na tesaṁ jīvabhāve kāraṇaṁ, visayaggahaṇañca parikappanāmattaṁ supanaṁ viya ciñcādīnaṁ, tathā dohaḷādayo, tattha kasmā bījagāmabhūtagāmasamārambhā paṭivirati icchitāti? Samaṇasāruppato, sannissitasattānurakkhaṇato ca. Tenevāha “jīvasaññino hi moghapurisā manussā rukkhasmin”ti-ādi (pāci.89). **Nīlatiṇarukkhādikassā**ti allatiṇassa ceva allarukkhādikassa ca. **Ādi**-saddena osadhigacchalatādayo veditabbā.

Ekaṁ bhattaṁ ekabhattaṁ, taṁ assa atthīti **ekabhattiko,** ekasmiṁ divase ekavārameva

bhuñjanako. Tayidaṁ rattibhojanopi siyāti tannivattanatthamāha **“rattūparato”**ti. Evampi aparaṇhabhojīpi siyā ekabhattikoti tadāsaṅkānivattanatthaṁ **“virato vikālabhojanā”**ti vuttaṁ. Aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva majjhanhikā, ayaṁ Buddhānaṁ āciṇṇasamāciṇṇo bhojanassa kālo nāma, tadañño vikālo. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana dutiyapadena rattibhojanassa paṭikkhittattā aparaṇho “vikālo”ti vutto.

Saṅkhepato “sabbapāpassa akaraṇan”ti-ādi (dī.ni.2.90 dha.pa.183 netti. 30 50 116 124) nayappavattaṁ Bhagavato sāsanaṁ accantachandarāgappavattito naccādīnaṁ dassanaṁ na anulometīti āha **“sāsanassa ananulomattā”**ti. Attanā payojiyamānaṁ, parehi payojāpiyamānañca naccaṁ naccabhāvasāmaññato pāḷiyaṁ ekeneva nacca-saddena gahitaṁ, tathā gītavādita-saddena cāti āha **“naccananaccāpanādivasenā”**ti. **Ādi**-saddena gāyanagāyāpanavādanavādāpanāni saṅgaṇhāti. Dassanena cettha savanampi saṅgahitaṁ virūpekasesanayena. Ālocanasabhāvatāya vā pañcannaṁ viññāṇānaṁ savanakiriyāyapi dassanasaṅkhepasabbhāvato **“dassanā”** icceva vuttaṁ. Avisūkabhūtassa gītassa savanaṁ kadāci vaṭṭatīti āha **“visūkabhūtā dassanā”**ti. Tathā hi vuttaṁ paramatthajotikāya **Khuddakapāṭhaṭṭhakathāya** (khu.pa.aṭṭha. pacchimapañcasikkhāpadavaṇṇanā) “dhammūpasaṁhitampi cettha gītaṁ vaṭṭati, gītūpasaṁhito dhammo na vaṭṭatī”ti.

Uccāti (DṬ.1./CS:pg.1.124) uccasaddena samānatthaṁ ekaṁ saddantaraṁ, seti etthāti **sayanaṁ**. Uccāsayanaṁ mahāsayanañca samaṇasārupparahitaṁ adhippetanti āha **“pamāṇātikkantaṁ, akappiyattharaṇan”**ti Āsandādi-āsanañcettha sayanena saṅgahitanti daṭṭhabbaṁ. Yasmā pana ādhāre paṭikkhitte tadādhārakiriyā paṭikkhittāva hoti, tasmā “uccāsayanamahāsayanā” icceva vuttaṁ, atthato pana tadupabhogabhūta nisajjānipajjanehi virati dassitāti daṭṭhabbā. Uccāsayanasayanamahāsayanasayanāti vā etasmiṁ atthe ekasesanayena ayaṁ niddeso kato yathā “nāmarūpapaccayā saḷāyatanan”ti (ma.ni.3.126 saṁ.ni.2.1 udā. 1). Āsanakiriyāpubbakattā sayanakiriyāya sayanaggahaṇeneva āsanaṁ gahitanti veditabbaṁ.

Aññehi gāhāpane upanikkhittasādiyane ca paṭiggahaṇattho labbhatīti āha **“na uggaṇhāpeti, na upanikkhittaṁ sādīyatī”**ti. Atha vā tividhaṁ paṭiggahaṇaṁ kāyena vācāya manasā. Tattha kāyena paṭiggahaṇaṁ uggaṇhanaṁ, vācāya paṭiggahaṇaṁ uggahāpanaṁ, manasā paṭiggahaṇaṁ sādiyananti tividhampi paṭiggahaṇaṁ sāmaññaniddesena, ekasesanayena vā gahetvā “paṭiggahaṇā”ti vuttanti āha **“neva naṁ uggaṇhātī”**ti-ādi. Esa nayo **“āmakadhaññapaṭiggahaṇā”**ti-ādīsupi. Nīvārādi-upadhaññassa sāliyādimūladhaññantogadhattā vuttaṁ **“sattavidhassā”**ti. “Anujānāmi bhikkhave pañca vasāni bhesajjāni acchavasaṁ macchavasaṁ susukāvasaṁ sūkaravasaṁ gadrabhavasan”ti (mahāva. 262) vuttattā idaṁ odissa anuññātaṁ nāma, tassa pana “kāle paṭiggahitan”ti (mahāva. 262) vuttattā paṭiggahaṇaṁ vaṭṭatīti āha **“aññatra odissa anuññātā”**ti.

Akkamatīti nippīḷeti. Pubbabhāge akkamatīti sambandho. **Hadayan**ti nāḷi-ādimānabhājanānaṁ abbhantaraṁ. Tilādīnaṁ nāḷi-ādīhi minanakāle ussāpitasikhāyeva **sikhā,** tassā **bhedo** hāpanaṁ. **Kecī**ti sārasamāsācariyā, uttaravihāravāsino ca.

Vadhoti muṭṭhippahārakasātāḷanādīhi hiṁsanaṁ, viheṭhananti attho. Viheṭhanatthopi hi vadhasaddo dissati “attānaṁ vadhitvā vadhitvā”ti-ādīsu (pāci.880). Yathā hi appaṭiggahabhāvasāmaññe satipi pabbajitehi appaṭiggahitabbavatthuvisesabhāvasandassanatthaṁ itthikumāridāsidāsādayo vibhāgena vuttā (DṬ.1./CS:pg.1.125) evaṁ parassaharaṇabhāvato adinnādānabhāvasāmaññe satipi tulākūṭādayo adinnādānavisesabhāvadassanatthaṁ vibhāgena vuttā, na evaṁ

pāṇātipātapariyāyassa vadhassa punaggahaṇe payojanaṁ atthi. “Tattha sayaṅkāro, idha paraṁkāro”ti ca na sakkā vattuṁ “kāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā cetanā chappayogā”ti ca vuttattā. Tasmā yathāvuttoyeva attho sundarataro. Aṭṭhakathāyaṁ pana “vadhoti māraṇan”ti vuttaṁ, tampi pothanameva sandhāyāti ca sakkā viññātuṁ māraṇa-saddassa vihiṁsanepi dissanato.

Ettāvatāti “pāṇātipātaṁ pahāyā”ti-ādinā “chedana …pe… sahasākārā paṭivirato”ti etaparimāṇena pāṭhena. Antarābhedaṁ aggahetvā pāḷiyaṁ āgatanayena chabbīsatisikkhāpadasaṅgahaṁ yebhuyyena sikkhāpadānaṁ avibhattattā **cūḷasīlaṁ** nāma. Desanāvasena hi idha cūḷamajjhimādibhāvo adhippeto, na dhammavasena. Tathā hi idha saṅkhittena uddiṭṭhānaṁ sikkhāpadānaṁ avibhattānaṁ vibhajanavasena majjhimasīladesanā pavattā. Tenevāha **“majjhimasīlaṁ vitthārento”**ti.

Cūḷasīlavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.1.-3)Majjhimasīlavaṇṇanā

11. Tattha **yathā**ti opammatthe nipāto. **Vā**ti vikappanatthe. **Panā**ti vacanālaṅkāre. **Eke**ti aññe. **Bhonto**ti sādhūnaṁ piyasamudāhāro. Sādhavo hi pare “bhonto”ti vā, “devānaṁ piyā”ti vā “āyasmanto”ti vā samālapanti. Yaṁ kiñci pabbajjaṁ upagatā **samaṇā**. Jātimattena **brāhmaṇā**. Idaṁ vuttaṁ hoti-- ussāhaṁ katvā mama vaṇṇaṁ vadamānopi puthujjano “pāṇātipātaṁ pahāya pāṇātipātā paṭivirato”ti-ādinā parānuddesikanayena vā yathā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇabhāvaṁ paṭijānamānā, parehi ca tathāsambhāviyamānā tadanurūpapaṭipattiṁ ajānanato, asamatthato ca na abhisambhuṇanti, na evamayaṁ, ayaṁ pana Samaṇo Gotamo sabbathāpi samaṇasāruppapaṭipadaṁ pūresiyevāti evaṁ aññuddesikanayena vā sabbathāpi ācārasīlamattameva vadeyyuṁ, na taduttarinti.

Bījagāmabhūtagāmasamārambhapade (DṬ.1./CS:pg.1.126) saddakkamena appadhānabhūtopi bījagāmabhūtagāmo niddisitabbatāya padhānabhāvaṁ paṭilabhati. Añño hi saddakkamo añño atthakkamoti āha **“katamo so bījagāmabhūtagāmo”**ti. Tasmiñhi vibhatte tabbisayatāya samārambhopi vibhattova hotīti Tenevāha Bhagavā **“mūlabījan”**ti-ādi. Mūlameva bījaṁ **mūlabījaṁ,** mūlaṁ bījaṁ etassātipi **mūlabījaṁ**. Sesesupi eseva nayo. **Phaḷubījan**ti pabbabījaṁ. Paccayantarasamavāye sadisaphaluppattiyā visesakāraṇabhāvato viruhaṇasamatthe sāraphale niruḷho **bīja**-saddo tadatthasaṁsiddhiyā mūlādīsupi kesuci pavattatīti mūlādito nivattanatthaṁ ekena bīja-saddena visesetvā vuttaṁ **“bījabījan”**ti. “Rūparūpaṁ dukkhadukkhan”ti (saṁ.ni.4.327) ca yathā. Kasmā panettha bījagāmabhūtagāmaṁ pucchitvā bījagāmo eva vibhattoti? Na kho panetaṁ evaṁ daṭṭhabbaṁ. Nanu avocumha “mūlameva bījaṁ mūlabījaṁ, mūlaṁ bījaṁ etassātipi mūlabījanti”. Tattha purimena bījagāmo niddiṭṭho, dutiyena bhūtagāmo, duvidhopesa sāmaññaniddesena, mūlabījañca mūlabījañca mūlabījanti ekasesanayena vā pāḷiyaṁ niddiṭṭhoti veditabbo. Tenevāha **“sabbañhetan”**ti-ādi.

12. **“Sannidhikatassā”**ti etena “sannidhikāraparibhogan”ti ettha **kāra**-saddassa kammatthataṁ dasseti. Yathā vā “ācayaṁgamino”ti vattabbe anunāsikalopena “ācayagāmino”ti (dha.sa.10) niddeso kato, evaṁ “sannidhikāraṁ paribhogan”ti vattabbe anunāsikalopena “sannidhikāraparibhogan”ti vuttaṁ, sannidhiṁ katvā paribhoganti attho.

Sammā kilese likhatīti **sallekho,** suttantanayena paṭipatti. Pariyāyati kappīyatīti

pariyāyo, kappiyavācānusārena paṭipatti. Kilesehi āmasitabbato **āmisaṁ,** yaṁ kiñci upabhogārahaṁ vatthu. Tenevāha **"āmisanti vuttāvasesan"**ti. Nayadassanañhetaṁ sannidhivatthūnaṁ. **Udakakaddame**ti udake ca kaddame ca. **Acchathā**ti nisīdatha. **Gīvāyāmakan**ti gīvaṁ āyamitvā, yathā ca bhutte atibhuttatāya gīvā āyamitabbāva hoti, evanti attho. **Catubhāgamattan**ti kuḷubamattaṁ. **"Kappiyakuṭiyan"**ti-ādi vinayavasena vuttaṁ.

13. **Ettakampī**ti (DṬ.1./CS:pg.1.127) vinicchayavicāraṇāvatthukittanampi **Payojanamattamevā**ti padatthayojanamattameva. Yassa pana padassa vitthārakathaṁ vinā na sakkā attho viññātuṁ, tattha vitthārakathāpi padatthasaṅgahameva gacchati. Kutūhalavasena pekkhitabbato **pekkhā,** naṭasatthavidhinā naṭānañca payogo. Naṭasamūhena pana janasamūhe karaṇavasena **"naṭasamajjan"**ti vuttaṁ, sārasamāse "pekkhā mahan"ti vuttaṁ. **Ghanatāḷaṁ** nāma daṇḍamayatāḷaṁ, silāsalākatāḷaṁ vā. **Eke**ti sārasamāsācariyā, uttaravihāravāsino ca. Yathā cettha, evaṁ ito paresupi "eke"ti āgataṭṭhānesu. **Caturassa-ambaṇakatāḷaṁ** nāma rukkhasāradaṇḍādīsu yena kenaci caturassa-ambaṇakaṁ katvā catūsu passesu cammena onandhitvā katavāditaṁ. **Abbhokkiraṇaṁ** raṅgabalīkaraṇaṁ, yā "nandī"ti vuccati. **Sobhanakaran**ti sobhanakaraṇaṁ, "sobhanagharakan"ti sārasamāse vuttaṁ. Caṇḍālānamidanti **caṇḍālaṁ**. Sāṇe udakena temetvā aññamaññaṁ ākoṭanakīḷā **sāṇadhovanaṁ**. **Indajālenā**ti aṭṭhidhovanamantaṁ parijappitvā yathā pare aṭṭhīniyeva passanti, evaṁ tacādīnaṁ antaradhāpanamāyāya. **Sakaṭabyūhādī**ti **ādi**-saddena cakkapadumakaḷīrabyūhādiṁ saṅgaṇhāti.

14. **Padānī**ti sārīnaṁ patiṭṭhānaṭṭhānāni. **Dasapadaṁ** nāma dvīhi pantīhi vīsatiyā padehi kīḷanajūtaṁ. **Pāsakaṁ** vuccati chasu passesu ekekaṁ yāva chakkaṁ dassetvā katakīḷanakaṁ, taṁ vaḍḍhetvā yathāladdhaṁ ekakādivasena sāriyo apanentā upanentā ca kīḷanti. Ghaṭena kīḷā **ghaṭikā**ti eke. Bahūsu salākāsu visesarahitaṁ ekaṁ salākaṁ gahetvā tāsu pakkhipitvā puna tasseva uddharaṇaṁ **salākahatthan**ti eke. Paṇṇena vaṁsākārena katā **nāḷikā**. Tenevāha **"taṁ dhamantā"**ti. "Pucchantassa mukhāgataṁ akkharaṁ gahetvā naṭṭhamutti lābhālābhādijānanakīḷā **akkharikā"**tipi vadanti. "Vāditānurūpaṁ naccanaṁ gāyanaṁ vā **yathāvajjaṁ"** tipi vadanti. "Evaṁ kate jayo bhavissati, aññathā parājayo"ti jayaparājaye purakkhatvā payogakaraṇavasena parihārapathādīnampi **jūtapamādaṭṭhānabhāvo** veditabbo. Paṅgacīrādīhipi vaṁsādīhi kātabbakiccasiddhi-asiddhijayaparājayāvaho payogo vuttoti daṭṭhabbaṁ. **"Yathāvajjan"**ti ca (DṬ.1./CS:pg.1.128) kāṇādīhi sadisatākāradassanehi jayaparājayavasena jūtakīḷitabhāvena vuttaṁ.

15. **Vāḷarūpānī**ti āharimāni vāḷarūpāni. "Akappiyamañcova **pallaṅko"**ti sārasamāse. **Vānavicittan**ti bhitticchadādivasena vānena vicitraṁ. Rukkhatūlalatātūlapoṭakītūlānaṁ vasena **tiṇṇaṁ tūlānaṁ**. Uddalomiyaṁ **kecī**ti sārasamāsācariyā, uttaravihāravāsino ca. Tathā ekantalomiyaṁ. **Koseyyakaṭṭissamayan**ti koseyyakassaṭamayaṁ. **Suddhakoseyyan**ti ratanaparisibbanarahitaṁ. **"Ṭhapetvā tūlikan"**ti etena ratanaparisibbanarahitāpi tūlikā na vaṭṭatīti dīpeti. **"Ratanaparisibbitānī"**ti iminā yāni ratanaparisibbitāni, tāni bhūmattharaṇavasena, yathānurūpaṁ mañcapīṭhādīsu ca upanetuṁ vaṭṭatīti dīpitaṁ hoti. **Ajinacammehī**ti ajinamigacammehi. Tāni kira cammāni sukhumāni, tasmā dupaṭṭatipaṭṭāni katvā sibbanti. Tena vuttaṁ **"ajinappaveṇī"**ti. **Vuttanayenā**ti Vinaye vuttanayena.

16. **Alaṅkārañjanameva** na bhesajjaṁ maṇḍanānuyogassa adhippetattā. Mālā-saddo sāsane suddhapupphesupi niruḷhoti āha **"baddhamālā vā"**ti. **Mattikakakkan**ti osadhehi

abhisaṅkhataṁ yogamattikakakkaṁ. **Calite**ti kupite. **Lohite sannisinne**ti duṭṭhalohite khīṇe.

17. Duggatito saṁsārato ca niyyāti etenāti niyyānaṁ, saggamaggo mokkhamaggo ca. Taṁ niyyānaṁ arahati, niyyāne vā niyuttā, niyyānaṁ vā phalabhūtaṁ etissā atthīti niyyānikā, vacīduccaritasaṁkilesato niyyātīti vā ī-kārassa rassattaṁ, ya-kārassa ca ka-kāraṁ katvā niyyānikā, cetanāya saddhiṁ samphappalāpā veramaṇi. Tappaṭipakkhato aniyyānikā, tassā bhāvo aniyyānikattaṁ, tasmā **aniyyānikattā**. **Tiracchānabhūtā**ti tirokaraṇabhūtā. **Kammaṭṭhānabhāve**ti aniccatāpaṭisaṁyuttacatusaccakammaṭṭhānabhāve. Saha atthenāti **sātthakaṁ,** hitapaṭisaṁyuttanti attho. **Visikhā**ti gharasanniveso, visikhāgahaṇena ca tannivāsino gahitā "gāmo āgato"ti-ādīsu viya. Tenevāha "sūrā samatthā"ti, "saddhā pasannā"ti ca. Kumbhaṭṭhānāpadesena (DṬ.1./CS:pg.1.129) kumbhadāsiyo vuttāti āha **"kumbhadāsīkathā vā"**ti. Uppattiṭhitisambhārādivasena lokaṁ akkhāyatīti **lokakkhāyikā**.

18. **Sahitan**ti pubbāparāviruddhaṁ.

19. Dūtassa kammaṁ dūteyyaṁ, tassa kathā **dūteyyakathā**.

20. **Tividhenā**ti sāmantajappana-iriyāpathasannissitapaccayapaṭisevanabhedato tippakārena. **Vimhāpayantī**ti "Aho acchariyapuriso"ti attani paresaṁ vimhayaṁ uppādenti. **Lapantī**ti attānaṁ, dāyakaṁ vā ukkhipitvā yathā so kiñci dadāti, evaṁ ukkācetvā kathenti. Nimittena caranti, nimittaṁ vā karontīti **nemittikā** nimittanti ca paresaṁ paccaya dānasaññuppādakaṁ kāyavacīkammaṁ vuccati. Nippiṁsantīti nippesā, nippesāyeva **nippesikā,** nippesoti ca saṭhapuriso viya lābhasakkāratthaṁ akkosakhuṁsanuppaṇḍanaparapiṭṭhimaṁsikatādi.

Majjhimasīlavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.1.-4)Mahāsīlavaṇṇanā

21. Aṅgāni ārabbha pavattattā aṅgasahacaritaṁ satthaṁ **"aṅgan"**ti vuttaṁ. **Nimittan**ti etthāpi eseva nayo. Keci pana **"aṅgan**ti aṅgavikāran"ti vadanti, paresaṁ aṅgavikāradassanenāpi lābhālābhādivijjāti. **Paṇḍurājā**ti dakkhiṇāmadhurādhipati. **"Mahantānan"**ti etena appakaṁ nimittaṁ, mahantaṁ nimittaṁ uppātoti dasseti. **Idaṁ nāma passatī**ti yo vasabhaṁ kuñjaraṁ pāsādaṁ pabbataṁ vā āruḷhaṁ supine attānaṁ passati, tassa idaṁ nāma phalaṁ hotīti. **Supinakan**ti supinasatthaṁ. Aṅgasampattivipattidassanamattena ādisanaṁ vuttaṁ **"aṅgan"**ti iminā, **"lakkhaṇan"**ti iminā pana mahānubhāvatānipphādaka-aṅgalakkhaṇavisesadassanenāti ayametesaṁ visesoti. **Ahate**ti nave. **Ito paṭṭhāyā**ti devarakkhasamanussādibhedena vividhavatthabhāge ito vā etto vā sañchinne idaṁ nāma bhogādi hotīti. **Dabbihomadīni** (DṬ.1./CS:pg.1.130) homassupakaraṇādivisesehi phalavisesadassanavasena pavattāni. **Aggihomaṁ** vuttāvasesasādhanavasena pavattaṁ homaṁ. **Aṅgalaṭṭhin**ti sarīraṁ. Abbhino satthaṁ **abbheyyaṁ,** māsurakkhena kato gantho **māsurakkho**. **Bhūrivijjā** sassabuddhikaraṇavijjāti sārasamāse. **Sapakkhaka …pe… catuppadānan**ti piṅgalamakkhikādisapakkhaka gharagolikādi-apakkhakadevamanussakoñcādidvipadakakaṇṭakajambukādicatuppadānaṁ.

23. **“Asukadivase”**ti “pakkhassa dutiye tatiye”ti-ādi tithivasena vuttaṁ. **Asukanakkhattenā**ti rohiṇī-ādinakkhattayogavasena.

24. **Ukkānaṁ patanan**ti ukkobhāsānaṁ patanaṁ. Vātasaṅghātesu hi vegena aññamaññaṁ saṅghaṭṭentesu dīpakobhāso viya obhāso uppajjitvā ākāsato patati, tatthāyaṁ ukkāpātavohāro. **Avisuddhatā** abbhamahikādīhi.

25. **Dhārānupavecchanaṁ** vassanaṁ. Hatthena adhippetaviññāpanaṁ **hatthamuddā,** taṁ pana aṅgulisaṅkocanena gaṇanāyeva. Pārasika milakkhakādayo viya navantavasena gaṇanā **acchiddakagaṇanā**. **Saṭuppādanādī**ti **ādi**-saddena vokalanabhāgahārādike saṅgaṇhāti. **Cintāvasenā**ti vatthuṁ anusandhiñca sayameva cirena cintetvā karaṇavasena **cintākavi** veditabbo, kiñci sutvā sutena assutaṁ anusandhetvā karaṇavasena **sutakavi,** kañci atthaṁ upadhāretvā tassa saṅkhipanavitthāraṇādivasena **atthakavi,** yaṁ kiñci parena kataṁ kabbaṁ nāṭakaṁ vā disvā taṁ sadisameva aññaṁ attano ṭhānuppattikapaṭibhānena karaṇavasena **paṭibhānakavi** veditabbo.

26. Pariggahabhāvena dārikāya gaṇhāpanaṁ **āvāhanaṁ**. Tathā dāpanaṁ **vivāhanaṁ**. Desantare diguṇatiguṇādigahaṇavasena bhaṇḍappayojanaṁ **payogo**. Tattha vā aññattha vā yathākālaparicchedaṁ vaḍḍhigahaṇavasena payojanaṁ **uddhāro**. “Bhaṇḍamūlarahitānaṁ vāṇijjaṁ katvā ettakenudayena saha mūlaṁ dethāti dhanadānaṁ **payogo,** tāvakālikadānaṁ **uddhāro”**ti ca vadanti. **Tīhi kāraṇehī**ti ettha vātena, pāṇakehi vā gabbhe vinassante na purimakammunā okāso kato, tappaccayā kammaṁ vipaccati. Sayameva (DṬ.1./CS:pg.1.131) pana kammunā okāse kate na ekantena vāto pāṇakā vā apekkhitabbāti kammassa visuṁ kāraṇabhāvo vuttoti daṭṭhabbaṁ. **Nibbāpanīyan**ti upasamakaraṁ. **Paṭikamman**ti yathā te na khādanti, tathā paṭikaraṇaṁ. **Parivattanatthan**ti āvudhādinā saha ukkhittahatthassa ukkhipanavasena parivattanatthaṁ. Icchitatthassa devatāya kaṇṇe kathanavasena jappanaṁ **kaṇṇajappanan**ti. **Ādiccapāricariyā**ti karavīramālāhi pūjaṁ katvā sakaladivasaṁ ādiccābhimukhāvaṭṭhānena ādiccassa paricaraṇaṁ. “Siravhāyanan”ti keci paṭhanti, tassatthomantaṁ parijappitvā sirasā icchitassa atthassa avhāyananti.

27. **Samiddhikāle**ti āyācitassa atthassa siddhikāle. **Santipaṭissavakamman**ti devatāyācanāya yā santi paṭikattabbā, tassā paṭiññāpaṭissavakammakaraṇaṁ, santiyā āyācanappayogoti attho. **Tasmin**ti paṭissavaphalabhūte yathābhipatthitakammasmiṁ, yaṁ “sace me idaṁ nāma samijjhissatī”ti vuttaṁ. **Tassā**ti santipaṭissavassa, yo “paṇidhī”ti ca vutto. Yathāpaṭissavañhi upahāre kate paṇidhi āyācanā katā niyyātitā hotīti. **Acchandikabhāvamattan**ti itthiyā akāmakabhāvamattaṁ. **Liṅgan**ti purisaliṅgaṁ. **Balikammakaraṇaṁ** upaddavapaṭibāhanatthañceva vaḍḍhi-āvahanatthañca. **Dosānan**ti pittādidosānaṁ. Ettha ca **vamanan**ti pacchaṭṭanaṁ adhippetaṁ. **Uddhaṁvirecanan**ti vamanaṁ “uddhaṁ dosānaṁ nīharaṇan”ti vuttattā. Tathā **virecanan**ti virecanameva. **Adhovirecanan**ti pana suddhivatthikasāvatthi-ādi vatthikiriyāpi adhippetā “adho dosānaṁ nīharaṇan”ti vuttattā. **Sīsavirecanaṁ** semhanīharaṇādi. **Paṭalānī**ti akkhipaṭalāni. **Salākavejjakamman**ti akkhivejjakammaṁ, idaṁ vuttāvasesasālākiyasaṅgahaṇatthaṁ vuttanti daṭṭhabbanti. Tappanādayopi hi sālākiyānevāti. Mūlāni padhānāni rogūpasame samatthāni bhesajjāni **mūlabhesajjāni,** mūlānaṁ vā byādhīnaṁ bhesajjāni **mūlabhesajjāni**. Mūlānubandhavasena hi duvidho byādhi. Mūlaroge ca tikicchite yebhuyyena itaraṁ vūpasamatīti. **“Kāyatikicchanaṁ dassetī”**ti idaṁ komārabhaccasallakattasālākiyādikaraṇavisesabhūtatantīnaṁ tattha tattha vuttattā pārisesavasena vuttaṁ, tasmā tadavasesāya tantiyāpi idha saṅgaho daṭṭhabbo. Sabbāni cetāni ājīvahetukāniyeva idhādhippetāni “micchājīvena jīvikaṁ kappentī”ti vuttattā

(DṬ.1./CS:pg.1.132) Yaṁ pana tattha tattha pāḷiyaṁ **“iti vā”**ti vuttaṁ, tattha **itī**ti pakāratthe nipāto, **vā**-iti vikappanatthe. Idaṁ vuttaṁ hoti iminā pakārena, ito aññe na vāti. Tena yāni ito bāhirakapabbajitā sippāyatanavijjāṭṭhānādīni jīvikopāyabhūtāni ājīvapakatā upajīvanti, tesaṁ pariggaho katoti veditabbo.

Mahāsīlavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.1.-5)Pubbantakappikasassatavādavaṇṇanā

28. **Bhikkhusaṅghena vuttavaṇṇo** nāma “yāvañcidaṁ tena Bhagavatā”ti-ādinā vuttavaṇṇo. Etthāyaṁ sambandho -- na bhikkhave ettakā eva Buddhaguṇā, ye tumhākaṁ pākaṭā, apākaṭā pana “Atthi bhikkhave aññe dhammā”ti vitthāro. Tattha “ime diṭṭhiṭṭhānā evaṁ gahitā”ti-ādinā sassatādidiṭṭhiṭṭhānānaṁ yathāgahitākārasuññatabhāvappakāsanato, “tañca pajānanaṁ na parāmasatī”ti sīlādīnañca aparāmāsaniyyānikabhāvadīpanena niccasārādivirahappakāsanato, yāsu vedanāsu avītarāgatāya bāhirakānaṁ etāni diṭṭhivipphanditāni sambhavanti, tesaṁ paccayabhūtānañca sammohādīnaṁ vedakakārakasabhāvābhāvadassanamukhena sabbadhammānaṁ attattaniyatāvirahadīpanato, anupādāparinibbānadīpanato ca ayaṁ desanā suññatāvibhāvanappadhānāti āha **“suññatāpakāsanaṁ ārabhī”**ti. **Pariyattī**ti vinayādibhedabhinnā tanti. **Desanā**ti tassā tantiyā manasāvavatthāpitāya vibhāvanā, yathādhammaṁ dhammābhilāpabhūtā vā paññāpanā, anulomādivasena vā kathananti pariyattidesanānaṁ viseso pubbeyeva vavatthāpitoti āha **“desanāyaṁ pariyattiyan”**ti. **Evaṁ ādīsū**ti ettha **ādi**-saddena saccasabhāvasamādhipaññāpakatipuñña-āpattiñeyyādayo saṅgayhanti. Tathā hi ayaṁ dhamma-saddo “catunnaṁ bhikkhave dhammānaṁ ananubodhā”ti-ādīsu (dī.ni.2.186 a.ni.4.1) sacce vattati, “kusalā dhammā akusalā dhammā”ti-ādīsu (dha.sa.1) sabhāve, “evaṁdhammā te Bhagavanto ahesun”ti-ādīsu (saṁ.ni.5.378) samādhimhi, “saccaṁ dhammo dhiti cāgo, sa ve pecca na socatī”ti-ādīsu (su.ni.190) paññāya, “jātidhammānaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.133) bhikkhave sattānaṁ evaṁ icchā uppajjatī”ti-ādīsu (ma.ni.3.373 paṭi.ma.1.33) pakatiyaṁ, “dhammo suciṇṇo sukhamāvahātī”ti-ādīsu (su.ni.184 theragā. 303 jā.1.10.102) puñña, “cattāro pārājikā dhammā”ti-ādīsu (pārā.233) āpattiyaṁ, “sabbe dhammā sabbākārena Buddhassa Bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṁ āgacchantī”ti-ādīsu (mahāni.156 cūḷani.85 paṭi.ma.3.6) ñeyye vattati (ma.ni.aṭṭha.1.suttanikkhepavaṇṇanā; abhi.aṭṭha.1.tikamātikāpadavaṇṇanā; bu.vaṁ.aṭṭha.ratanacaṅkamanakaṇḍavaṇṇanā). **Dhammā hontī**ti suññā dhammamattā hontīti attho.

“Duddasā”ti eteneva tesaṁ dhammānaṁ dukkhogāhatā pakāsitā hoti. Sace pana koci attano pamāṇaṁ ajānanto ñāṇena te dhamme ogāhituṁ ussāhaṁ kareyya, tassa taṁ ñāṇaṁ appatiṭṭhameva makasatuṇḍasūci viya mahāsamuddeti āha **“alabbhaneyyapatiṭṭhā”**ti. Alabbhaneyyā patiṭṭhā etthāti alabbhaneyyapatiṭṭhāti padaviggaho veditabbo. Alabbhaneyyapatiṭṭhānaṁ ogāhituṁ asakkuṇeyyatāya “ettakā ete īdisā cā”ti passituṁ na sakkāti vuttaṁ **“gambhīrattā eva duddasā”**ti. Ye pana daṭṭhumeva na sakkā, tesaṁ ogāhitvā anubujjhane kathā eva natthīti āha **“duddasattā eva duranubodhā”**ti. Sabbapariḷāhapaṭippassaddhimatthake samuppannattā, nibbutasabbapariḷāhasamāpattisamokiṇṇattā ca **nibbutasabbapariḷāhā**. **Santārammaṇāni** maggaphalanibbānāni anupasantasabhāvānaṁ kilesānaṁ

saṅkhārānañca abhāvato. Atha vā samūhatavikkhepatāya niccasamāhitassa manasikārassa vasena tadārammaṇadhammānaṁ santabhāvo veditabbo kasiṇugghāṭimākāsatabbisayaviññāṇānaṁ anantabhāvo viya. Avirajjhitvā nimittapaṭivedho viya issāsānaṁ avirajjhitvā dhammānaṁ yathābhūtasabhāvabodho sāduraso mahāraso ca hotīti āha **atittikaraṇaṭṭhenā**ti. Paṭivedhappattānaṁ, tesu ca Buddhānaṁyeva sabbākārena visayabhāvūpagamanato na takkabuddhiyā gocarāti āha **"uttamañāṇavisayattā"**ti-ādi. **"Nipuṇā"**ti ñeyyesu tikkhavisadavuttiyā chekā. Yasmā pana so chekabhāvo ārammaṇe appaṭihatavuttitāya sukhumañeyyagahaṇasamatthatāya supākaṭo hoti, tena vuttaṁ **"saṇhasukhumasabhāvattā"**ti.

Aparo nayo (DṬ.1./CS:pg.1.134) vinayapaṇṇatti-ādigambhīraneyyavibhāvanato **gambhīrā**. Kadāci asaṅkhyeyyamahākappe atikkamitvāpi dullabhadassanatāya **duddasā**. Dassanañcettha paññācakkhuvaseneva veditabbaṁ. Dhammanvayasaṅkhātassa anubodhassa kassacideva sambhavato **duranubodhā** Santasabhāvato, veneyyānañca guṇasampadānaṁ pariyosānattā **santā**. Attano ca paccayehi padhānabhāvaṁ nītatāya **paṇītā**. Samadhigatasaccalakkhaṇatāya atakkehi, atakkena vā ñāṇena avacaritabbatāya **atakkāvacarā**. Nipuṇaṁ, nipuṇe vā atthe saccappaccayākārādivasena vibhāvanato **nipuṇā**. Loke aggapaṇḍitena sammāsambuddhena vedīyanti pakāsīyantīti **paṇḍitavedanīyā**. Anāvaraṇañāṇapaṭilābhato hi Bhagavā "sabbavidū haṁ asmi, (dha.pa.353 mahāva. 11 kathā. 405) dasabalasamannāgato bhikkhave tathāgato"ti-ādinā (saṁ.ni.2.21) attano sabbaññutādiguṇe pakāseti. Tenevāha **"sayaṁ abhiññā sacchikatvā pavedetī"**ti.

Tattha kiñcāpi sabbaññutaññāṇaṁ phalanibbānāni viya sacchikātabbasabhāvaṁ na hoti, āsavakkhayañāṇe pana adhigate adhigatameva hotīti tassa paccakkhakaraṇaṁ sacchikiriyāti āha **"abhivisiṭṭhena ñāṇena paccakkhaṁ katvā"**ti. **Abhivisiṭṭhena ñāṇenā**ti ca hetu-atthe karaṇavacanaṁ, abhivisiṭṭhañāṇādhigamahetūti attho. **Abhivisiṭṭhañāṇan**ti vā paccavekkhaṇañāṇe adhippete karaṇavacanampi yujjatiyeva. Pavedanañcettha aññāvisayānaṁ saccādīnaṁ desanākiccasādhanato, "ekomhi sammāsambuddho"ti-ādinā (mahāva.11 kathā.405) paṭijānanato ca veditabbaṁ. **Vadamānā**ti ettha satti-attho **māna**-saddo, vattuṁ ussāhaṁ karontoti attho. Evaṁbhūtā ca vattukāmā nāma hontīti āha **"vaṇṇaṁ vattukāmā"**ti. Sāvasesaṁ vadantopi viparītaṁ vadanto viya "sammā vadatī"ti na vattabboti āha **"ahāpetvā"**ti, tena anavasesattho idha **sammā**-saddoti dasseti. **"Vattuṁ sakkuṇeyyun"**ti iminā "vadeyyun"ti sakatthadīpanabhāvamāha. Ettha ca kiñcāpi Bhagavato dasabalādiñāṇānipi anaññasādhāraṇāni, sappadesavisayattā pana tesaṁ ñāṇānaṁ na tehi Buddhaguṇā ahāpetvā gahitā nāma honti, nippadesavisayattā pana sabbaññutaññāṇassa (DṬ.1./CS:pg.1.135) tasmiṁ gahite sabbepi Buddhaguṇā gahitā eva nāma hontīti imamatthaṁ dasseti **"yehi …pe… vadeyyun"**ti. Puthūni ārammaṇāni etassāti **puthu-ārammaṇaṁ,** sabbārammaṇattāti adhippāyo. Atha vā puthu-ārammaṇārammaṇatoti etasmiṁ atthe "puthu-ārammaṇato"ti vuttaṁ, ekassa ārammaṇa-saddassa lopaṁ katvā "oṭṭhamukho kāmāvacaran"ti ādīsu viya, tenassa puthuñāṇakiccasādhakataṁ dasseti. Tathā hetaṁ tīsu kālesu appaṭihataṅāṇaṁ, catuyoniparicchedakañāṇaṁ, pañcagatiparicchedakañāṇaṁ, chasu asādhāraṇañāṇesu sesāsādhāraṇañāṇāni, satta-ariyapuggalavibhāvakañāṇaṁ, aṭṭhasupi parisāsu akampanañāṇaṁ, navasattāvāsaparijānanañāṇaṁ, dasabalañāṇanti evamādīnaṁ anekasatasahassabhedānaṁ ñāṇānaṁ yathāsambhavaṁ kiccaṁ sādhetīti. **"Punappunaṁ uppattivasenā"**ti etena sabbaññutaññāṇassa kamavuttitaṁ dasseti. Kamenāpi hi taṁ

visayesu pavattati, na sakiṁyeva yathā bāhirakā vadanti “sakiṁyeva sabbaññū sabbaṁ jānāti, na kamenā”ti.

Yadi evaṁ acinteyyāparimeyyabhedassa ñeyyassa paricchedavatā ekena ñāṇena niravasesato kathaṁ paṭivedhoti, ko vā evamāha “paricchedavantaṁ Buddhañāṇan”ti. Anantañhi taṁ ñāṇaṁ ñeyyaṁ viya. Vuttañhetaṁ “yāvatakaṁ ñeyyaṁ tāvatakaṁ ñāṇaṁ. Yāvatakaṁ ñāṇaṁ, tāvatakaṁ ñeyyan”ti (mahāni.156 cūḷani.85 paṭi.ma.3.5). Evampi jātibhūmisabhāvādivasena disādesakālādivasena ca anekabhedabhinne ñeyye kamena gayhamāne anavasesapaṭivedho na sambhavati yevāti, nayidamevaṁ. Kasmā? Yaṁ kiñci Bhagavatā ñātuṁ icchitaṁ sakalaṁ ekadeso vā. Tattha appaṭihatacāratāya paccakkhato ñāṇaṁ pavattati, vikkhepābhāvato ca Bhagavā sabbakālaṁ samāhitova ñātuṁ, icchitassa paccakkhabhāvo na sakkā nivāretuṁ “ākaṅkhāpaṭibaddhaṁ Buddhassa Bhagavato ñāṇan”ti-ādi (mahāni.156 cūḷani.85 paṭi.ma.3.5) vacanato, na cettha dūrato cittapaṭaṁ passantānaṁ viya, “sabbe dhammā anattā”ti vipassantānaṁ viya ca anekadhammāvabodhakāle anirūpitarūpena Bhagavato ñāṇaṁ pavattatīti gahetabbaṁ acinteyyānubhāvatāya Buddhañāṇassa. Tenevāha “Buddhavisayo acinteyyo”ti (DṬ.1./CS:pg.1.136) (a.ni.4.77). Idaṁ panettha sanniṭṭhānaṁsabbākārena sabbadhammāvabodhanasamatthassa ākaṅkhāpaṭibaddhavuttino anāvaraṇañāṇassa paṭilābhena Bhagavā santānena sabbadhammapaṭivedhasamattho ahosi sabbaneyyāvaraṇassa pahānato, tasmā sabbaññū, na sakiṁyeva sabbadhammāvabodhato yathā santānena sabba-indhanassa dahanasamatthatāya pāvako “sabbabhū”ti vuccatīti.

Vavatthāpanavacananti sanniṭṭhāpanavacanaṁ, avadhāraṇavacananti attho. **Aññe vā**ti ettha avadhāraṇena nivattitaṁ dasseti **“na pāṇātipātā veramaṇi-ādayo”**ti, ayañca **eva**-saddo aniyatadesatāya ca-saddo viya yattha vutto, tato aññatthāpi vacanicchāvasena upatiṭṭhatīti āha **“gambhīrā vā”**ti-ādi. **Sabbapadehī**ti yāva “paṇḍitavedanīyā”ti idaṁ padaṁ, tāva sabbapadehi. **Sāvakapāramiñāṇan**ti sāvakānaṁ dānādipāripūriyā nipphannaṁ vijjattayachaḷabhiññācatuppaṭisambhidādibhedaṁ ñāṇaṁ. **Tato**ti sāvakapāramiñāṇato. **Tatthā**ti sāvakapāramiñāṇe. **Tatopī**ti anantaraniddiṭṭhato paccekabuddhañāṇatopi, ko pana vādo sāvakapāramiñāṇatoti adhippāyo. Etthāyaṁ atthayojanā-- kiñcāpi sāvakapāramiñāṇaṁ heṭṭhimasekkhañāṇaṁ puthujjanañāṇañca upādāya gambhīraṁ, paccekabuddhañāṇaṁ upādāya na tathā gambhīranti “gambhīramevā”ti na sakkā vattuṁ. Tathā paccekabuddhañāṇampi sabbaññutaññāṇaṁ upādāyāti tattha vavatthānaṁ na labbhati, sabbaññutaññāṇadhammā pana sāvakapāramiñāṇādīnaṁ viya kiñci upādāya agambhīrabhāvābhāvato gambhīrā vāti. Yathā cettha vavatthānaṁ dassitaṁ, evaṁ sāvakapāramiñāṇaṁ duddasaṁ, paccekabuddhañāṇaṁ pana tato duddasataranti tattha vavatthānaṁ natthīti-ādinā vavatthānasabbhāvo netabbo. Tenevāha **“tathā duddasāva …pe… veditabban”**ti.

Kasmā panetaṁ evaṁ āraddhaṁti etthāyaṁ adhippāyo -- bhavatu tāva niravasesabuddhaguṇavibhāvanūpāyabhāvato sabbaññutaññāṇaṁ ekampi puthunissayārammaṇañākiccasiddhiyā “Atthi bhikkhave aññeva dhammā”ti-ādinā bahuvacanena uddiṭṭhaṁ, tassa pana vissajjanaṁ saccapaccayākārādivisesavasena anaññasādhāraṇena vibhajananayena anārabhitvā sanissayānaṁ diṭṭhīnaṁ vibhajanavasena kasmā āraddhanti. Tattha yathā saccapaccayākārādīnaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.137) vibhajanaṁ anaññasādhāraṇaṁ, sabbaññutaññāṇasseva visayo, evaṁ niravasesena diṭṭhigatavibhajanampīti dassetuṁ **“Buddhānañhī”**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **ṭhānānī**ti kāraṇāni. **Gajjitaṁ mahantaṁ hotī**ti desetabbassa atthassa anekavidhatāya, duviññeyyatāya ca nānānayehi pavattamānaṁ desanāgajjitaṁ mahantaṁ

vipulaṁ, bahubhedañca hoti. **Ñāṇaṁ anupavisatī**ti tato eva ca desanāñāṇaṁ desetabbadhamme vibhāgaso kurumānaṁ anupavisati, te anupavissa ṭhitaṁ viya hotīti attho.

Buddhañāṇassa mahantabhāvo paññāyatīti evaṁvidhassa nāma dhammassa desakaṁ paṭivedhakañcāti Buddhānaṁ desanāñāṇassa paṭivedhañāṇassa ca uḷārabhāvo pākaṭo hoti. Ettha ca kiñcāpi "sabbaṁ vacīkammaṁ Buddhassa Bhagavato ñāṇapubbaṅgamaṁ ñāṇānuparivattī"ti (mahāni.69 cūḷani.85 paṭi.ma.3.5 netti.14) vacanato sabbāpi Bhagavato desanā ñāṇarahitā natthi, sīhasamānavuttitāya ca sabbattha samānussāhappavatti desetabbadhammavasena pana desanā visesato ñāṇena anupaviṭṭhā gambhīratarā ca hotīti daṭṭhabbaṁ. Kathaṁ pana vinayapaṇṇattiṁ patvā desanā tilakkhaṇāhatā suññatāpaṭisaṁyuttā hotīti? Tatthāpi ca sannisinnaparisāya ajjhāsayānurūpaṁ pavattamānā desanā saṅkhārānaṁ aniccatādivibhāvanī, sabbadhammānaṁ attattaniyatābhāvappakāsanī ca hoti. Tenevāha **"anekapariyāyena dhammiṁ kathaṁ katvā"**ti-ādi.

Bhūmantaranti dhammānaṁ avatthāvisesañca ṭhānavisesañca. Tattha **avatthāviseso**sati-ādidhammānaṁ satipaṭṭhānindriyabalabojjhaṅgamaggaṅgādibhedo. **Ṭhānaviseso** kāmāvacarādibhedo. **Paccayākāra**padassa attho heṭṭhā vuttoyeva. **Samayantaran**ti diṭṭhivisesā, nānāvihitā diṭṭhiyoti attho, aññasamayaṁ vā. **Evaṁ otiṇṇe vatthusmin**ti evaṁ lahukagarukādivasena tadanurūpe otiṇṇe vatthusmiṁ **sikkhāpadapaññāpanaṁ**.

Yadipi kāyānupassanādivasena satipaṭṭhānādayo suttantapiṭakepi (dī.ni.2.374 ma.ni.1.107) vibhattā, suttantabhājanīyādivasena pana abhidhammeyeva te savisesaṁ vibhattāti āha **"ime cattāro satipaṭṭhānā …pe… Abhidhammapiṭakaṁ vibhajitvā"**ti. Tattha **"satta phassā"**ti sattaviññāṇadhātusampayogavasena vuttaṁ. Tathā **"satta vedanā"**ti-ādīsupi. **Lokuttarā dhammā nāmā**ti (DṬ.1./CS:pg.1.138) ettha **iti**-saddo ādi-attho, pakārattho vā, tena vuttāvasesaṁ abhidhamme āgataṁ dhammānaṁ vibhajitabbākāraṁ saṅgaṇhāti. Catuvīsati samantapaṭṭhānāni etthāti **catuvīsatisamantapaṭṭhānaṁ,** Abhidhammapiṭakaṁ. Ettha paccayanayaṁ aggahetvā dhammavaseneva samantapaṭṭhānassa catuvīsatividhatā vuttā. Yathāha--

"Tikañca paṭṭhānavaraṁ dukuttamaṁ,
Dukatikañceva tikadukañca.
Tikatikañceva dukadukañca,
Cha anulomamhi nayā sugambhīrā. (paṭṭha.1 accayaniddesa 41 44 48 52).

Tathā--

Tikañca …pe… cha paccanīyamhi nayā sugambhīrā;
Tikañca …pe… cha anulomapaccanīyamhi nayā sugambhīrā.
Tikañca …pe… paccanīyānulomamhi nayā sugambhīrā"ti. (paṭṭha.1 accayaniddesa 44 52).

Evaṁ dhammavasena catuvīsatibhedesu tikapaṭṭhānādīsu ekekaṁ paccayanayena anulomādivasena catubbidhaṁ hotīti channavuti samantapaṭṭhānāni. Tattha pana dhammānulome tikapaṭṭhāne kusalattike paṭiccavāre paccayānulome hetumūlake hetupaccayavasena ekūnapaññāsa pucchānayā satta vissajjananayāti ādinā dassiyamānā anantabhedā nayāti āha **"anantanayan"**ti. Hoti cettha--

"Paṭṭhānaṁ nāma paccekaṁ dhammānaṁ anulomādimhi tikadukādīsu yā paccayamūlavisiṭṭhā catunayato sattadhā gatī"ti.

Navahākārehīti uppādādīhi navahi paccayākārehi. Tattha uppajjati etasmā phalanti

uppādo, uppattiyā kāraṇabhāvo. Sati ca avijjāya saṅkhārā uppajjanti, na asati, tasmā **avijjā saṅkhārānaṁ uppādo hutvā paccayo hoti**. Tathā avijjāya sati saṅkhārā pavattanti dharanti, nivisanti ca, te avijjāya sati phalaṁ bhavādīsu khipanti, āyūhanti phaluppattiyā ghaṭanti, saṁyujjanti attano phalena, yasmiṁ santāne sayañca uppannā, taṁ palibundhanti, paccayantarasamavāye udayanti uppajjanti, hinoti ca saṅkhārānaṁ kāraṇabhāvaṁ gacchati, paṭicca avijjaṁ saṅkhārā ayanti pavattantīti evaṁ avijjāya saṅkhārānaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.139) kāraṇabhāvūpagamanavisesā uppādādayo veditabbā. Tathā saṅkhārādīnaṁ viññāṇādīsu.

Uppādaṭṭhitīti-ādīsu ca tiṭṭhati etenāti ṭhiti, kāraṇaṁ. Uppādo eva ṭhiti **uppādaṭṭhiti**. Esa nayo sesesupi. Yasmā ayonisomanasikāro, "āsavasamudayā avijjāsamudayo"ti (ma.ni.1.103) vacanato āsavā ca avijjāya paccayo, tasmā vuttaṁ **"ubhopete dhammā paccayasamuppannā"**ti. **Paccayapariggahe paññā**ti saṅkhārānaṁ avijjāya ca uppādādike paccayākāre paricchinditvā gahaṇavasena pavattā paññā. **Dhammaṭṭhitiñāṇan**ti dhammānaṁ paccayuppannānaṁ paccayabhāvato dhammaṭṭhitisaṅkhāte paṭiccasamuppāde ñāṇaṁ. Paccayadhammā hi paṭiccasamuppāde "dvādasa paṭiccasamuppādā"ti vacanato dvādasa paccayā. Ayañca nayo na paccuppanne eva, atha kho atītānāgatakālepi, na ca avijjāya eva saṅkhāresu, atha kho saṅkhārādīnampi viññāṇādīsu labbhatīti paripuṇṇaṁ katvā paccayākārassa vibhattabhāvaṁ dassetuṁ **"atītampi addhānan"**ti-ādi pāḷiṁ ārabhi. Paṭṭhāne (paṭṭha.1accayaniddesa 1) dassitā hetādipaccayā evettha uppādādipaccayākārehi gahitāti te yathāsambhavaṁ nīharitvā yojetabbā, ativitthārabhayena pana na yojayimha.

Tassa tassa dhammassāti tassa tassa saṅkhārādipaccayuppannadhammassa. **Tathā tathā paccayabhāvenā**ti uppādādihetādipaccayabhāvena. Atītapaccuppannānāgatavasena tayo addhā kālā etassāti **tiyaddhaṁ**. Hetuphalaphalahetuhetuphalavasena tayo sandhī etassāti **tisandhiṁ**. Saṅkhippanti ettha avijjādayo viññāṇādayo cāti saṅkhepo, kammaṁ vipāko ca. Saṅkhippanti etthāti vā saṅkhepo, avijjādayo viññāṇādayo ca. Koṭṭhāsapariyāyo vā **saṅkhepa**-saddo. Atīte kammasaṅkhepādivasena cattāro saṅkhepā etassāti **catusaṅkhepaṁ**. Sarūpato avuttāpi tasmiṁ tasmiṁ saṅkhepe ākirīyanti avijjāsaṅkhārādiggahaṇehi pakāsīyantīti ākārā, atīte hetu-ādīnaṁ vā pakārā ākārā, te saṅkhepe pañca pañca katvā vīsati-ākārā etassāti **vīsatākāraṁ**.

Khattiyādibhedena anekabhedabhinnāpi sassatavādino jātisatasahassānussaraṇādino abhinivesahetuno vasena cattārova honti (DṬ.1./CS:pg.1.140) na tato uddhaṁ adhoti sassatavādādīnaṁ parimāṇaparicchedassa anaññavisayataṁ dassetuṁ **"cattāro janā"**ti-ādimāha. Tattha **cattāro janā**ti cattāro janasamūhā. **Idaṁ nissāyā**ti idaṁ idappaccayatāya sammā aggahaṇaṁ, tatthāpi ca hetuphalabhāvena sambandhānaṁ santatighanassa abheditattā paramatthato vijjamānampi bhedanibandhanaṁ nānattanayaṁ anupadhāretvā gahitaṁ ekattaggahaṇaṁ nissāya. **Idaṁ gaṇhantī**ti idaṁ sassataggahaṇaṁ abhinivissa voharanti, iminā nayena ekaccasassatavādādayopettha yathāsambhavaṁ yojetvā vattabbā. **Bhinditvā**ti "ātappamanvāyā"ti-ādinā vibhajitvā "tayidaṁ bhikkhave tathāgato pajānātī"ti-ādinā vimadditvā **nijjaṭaṁ nigumbaṁ katvā** diṭṭhijaṭāvijaṭanena diṭṭhigumbavivaraṇena ca.

"Tasmā"ti-ādinā Buddhaguṇe ārabbha desanāya samuṭṭhitattā sabbaññutaññāṇaṁ uddisitvā desanākusalo Bhagavā samayantaraviggāhaṇavasena sabbaññutaññāṇameva vissajjetīti dasseti. **"Santī"**ti iminā tesaṁ diṭṭhigatikānaṁ vijjamānatāya avicchinnataṁ, tato ca nesaṁ micchāgāhato sithilakaraṇavivecanehi attano desanāya kiccakāritaṁ,

avitathatañca dīpeti dhammarājā.

29. **Atthī**ti "saṁvijjantī"ti iminā samānattho puthuvacanavisayo eko nipāto "Atthi imasmiṁ kāye kesā"ti-ādīsu (dī.ni.2.377 ma.ni.1.110 ma.ni.3.154 saṁ.ni.4.127 khu.pa.3.1) viya. Sassatādivasena pubbantaṁ kappentīti **pubbantakappikā**. Yasmā pana te taṁ pubbantaṁ purimasiddhehi taṇhādiṭṭhikappehi kappetvā, āsevanabalavatāya vicittavuttitāya ca vikappetvā aparabhāgasiddhehi abhinivesabhūtehi taṇhādiṭṭhiggāhehi gaṇhanti abhinivisanti parāmasanti, tasmā vuttaṁ **"pubbantaṁ kappetvā vikappetvā gaṇhantī"**ti. Taṇhupādānavasena vā kappanaggahaṇāni veditabbāni. Taṇhāpaccayā hi upādānaṁ. **Koṭṭhāsesū**ti ettha koṭṭhāsādīsūti attho veditabbo. Padapūraṇasamīpa-ummaggādīsupi hi **anta**-saddo dissati. Tathā hi "iṅgha tvaṁ suttante vā gāthāyo vā abhidhammaṁ vā pariyāpuṇassu (pāci.442), suttante okāsaṁ kārāpetvā"ti (pāci.1221) ca ādīsu padapūraṇe anta-saddo vattati, gāmantaṁ osareyya, (pārā. 409 cūḷava.343) gāmantasenāsanan"ti-ādīsu samīpe (DṬ.1./CS:pg.1.141) "kāmasukhallikānuyogo eko anto, atthīti kho kaccāna ayameko anto"ti-ādīsu (saṁ.ni.2.15 3.90) ummaggeti.

Kappa-saddo mahākappasamantabhāvakilesakāmavitakkakālapaññattisadisabhāvādīsu vattatīti āha **"sambahulesu atthesu vattatī"**ti. Tathā hesa "cattārimāni bhikkhave kappassa asaṅkhyeyyānī"ti-ādīsu (a.ni.4.156) mahākappe vattati, "kevalakappaṁ Veḷuvanaṁ obhāsetvā"ti-ādīsu (saṁ.ni.1.94) samantabhāve, "saṅkappo kāmo, rāgo kāmo, saṅkapparāgo kāmo"ti-ādīsu (mahāni.1 cūḷani.8) kilesakāme, "takko vitakko saṅkappo"ti-ādīsu (dha.sa.7) vitakke, "yena sudaṁ niccakappaṁ viharāmī"ti-ādīsu (ma.ni.1.387) kāle, "iccāyasmā kappo"ti-ādīsu (su.ni.1090 cūḷani.113) paññattiyaṁ, "satthukappena vata kira bho sāvakena saddhiṁ mantayamānā na jānimhā"ti-ādīsu (ma.ni.1.260) sadisabhāve vattatīti. **Vuttampi cetan**ti mahāniddesaṁ (mahāni.28) sandhāyāha. **Taṇhādiṭṭhivasenā**ti diṭṭhiyā upanissayabhūtāya sahajātāya abhinandanabhūtāya ca taṇhāya, sassatādi-ākārena abhinivisantassa micchāgāhassa ca vasena. Pubbenivutthadhammavisayāya kappanāya adhippetattā atītakālavācako idha pubba-saddo, rūpādikhandhavinimuttassa kappanāvatthuno abhāvā anta-saddo ca Bhagavācakoti āha **"atītaṁ khandhakoṭṭhāsan"**ti. **"Kappetvā"**ti ca tasmiṁ pubbante taṇhāyanābhinivesānaṁ samatthanaṁ pariniṭṭhāpanamāha. **Ṭhitā**ti tassā laddhiyā avijahanaṁ. **Ārabbhā**ti ālambitvā. Visayo hi tassā diṭṭhiyā pubbanto. Visayabhāvato eva hi so tassā āgamanaṭṭhānaṁ, ārammaṇapaccayo cāti vuttaṁ **"āgamma paṭiccā"**ti.

Adhivacanapadānīti paññattipadāni. Dāsādīsu sirivaḍḍhakādi-saddā viya vacanamattameva adhikāraṁ katvā pavattiyā adhivacanaṁ paññatti. Atha vā adhi-saddo uparibhāve, vuccatīti vacanaṁ, upari vacanaṁ adhivacanaṁ, upādābhūtarūpādīnaṁ upari paññāpiyamānā upādāpaññattīti attho tasmā paññattidīpakapadānīti attho daṭṭhabbo. Paññattimattañhetaṁ vuccati, yadidaṁ "attā, loko"ti ca, na rūpavedanādayo viya paramattho. Adhikavuttitāya vā adhivuttiyoti diṭṭhiyo vuccanti. Adhikañhi sabhāvadhammesu sassatādiṁ (DṬ.1./CS:pg.1.142) pakati-ādidabbādiṁ jīvādiṁ kāyādiñca abhūtamatthaṁ ajjhāropetvā diṭṭhiyo pavattantīti.

30. **Abhivadantī**ti "idameva saccaṁ, moghamaññan"ti (ma.ni.2.187 203 427 ma.ni.3.27 29) abhinivisitvā vadanti "ayaṁ dhammo, nāyaṁ dhammo"ti-ādinā vivadanti. Abhivadanakiriyāya ajjāpi avicchedabhāvadassanatthaṁ vattamānakālavacanaṁ. Diṭṭhi eva **diṭṭhigataṁ** "muttagataṁ, (ma.ni.2.119 a.ni.9.11) saṅkhāragatan"ti-ādīsu (mahāni. 41) viya. Gantabbābhāvato vā diṭṭhiyā gatamattaṁ, diṭṭhiyā gahaṇamattanti attho. Diṭṭhippakāro vā **diṭṭhigataṁ**. Lokiyā hi vidhayuttagatapakāra-sadde samānatthe icchanti.

Ekekasmiñca "attā"ti, "loko"ti ca gahaṇavisesaṁ upādāya paññāpanaṁ hotīti āha **"rūpādīsu aññataraṁ attā ca loko cāti gahetvā"**ti. **Amaraṁ niccaṁ dhuvan**ti sassatavevacanāni. Maraṇābhāvena vā **amaraṁ,** uppādābhāvena sabbathāpi atthitāya **niccaṁ,** thiraṭṭhena vikārābhāvena **dhuvaṁ**. **"Yathāhā"**ti-ādinā yathāvuttamatthaṁ niddesapaṭisambhidāpāḷīhi vibhāveti. Ayañca attho "rūpaṁ attato samanupassati, vedanaṁ, saññaṁ, saṅkhāre, viññāṇaṁ attato samanupassatī"ti imissā pañcavidhāya sakkāyadiṭṭhiyā vasena vutto. "Rūpavantaṁ attānan"ti-ādikāya pana pañcadasavidhāya sakkāyadiṭṭhiyā vasena cattāro cattāro khandhe "attā"ti gahetvā tadaññaṁ "loko"ti paññapentīti ayampi attho labbhati. Tathā ekaṁ khandhaṁ attā"ti gahetvā tadaññe attano upabhogabhūto lokoti, sasantatipatite vā khandhe "attā"ti gahetvā tadaññe "loko"ti paññapentīti evampettha attho daṭṭhabbo. Etthāha-- sassato vādo etesanti kasmā vuttaṁ, nanu tesaṁ attā loko ca sassatoti adhippeto, na vādo ti? Saccametaṁ, sassatasahacaritatāya pana "vādo sassato"ti vuttaṁ yathā "kuntā pacarantī"ti. Sassato iti vādo etesanti vā iti-saddalopo daṭṭhabbo. Atha vā sassataṁ vadanti "idameva saccan"ti abhinivissa voharantīti sassatavādā, sassatadiṭṭhinoti evampettha attho daṭṭhabbo.

31. **Ātāpanaṁ** (DṬ.1./CS:pg.1.143) kilesānaṁ vibādhanaṁ pahānaṁ. **Padahanaṁ** kosajjapakkhe patituṁ adatvā cittassa ussahanaṁ. **Anuyogo** yathā samādhi visesabhāgiyataṁ pāpuṇāti, evaṁ vīriyassa bahulīkaraṇaṁ. Idha upacārappanācittaparidamanavīriyānaṁ adhippetattā āha **"tippabhedaṁ vīriyan"**ti Nappamajjati etenāti **appamādo,** asammoso. Sammā upāyena manasi karoti kammaṭṭhānaṁ etenāti **sammāmanasikāro** ñāṇanti āha **"vīriyañca satiñca ñāṇañcā"**ti. **Etthā**ti "ātappa …pe… manasikāraṁ anvāyā"ti imasmiṁ pāṭhe. Sīlavisuddhiyā saddhiṁ catunnaṁ rūpāvacarajjhānānaṁ adhigamanapaṭipadā vattabbā, sā pana Visuddhimagge vitthārato vuttāti āha **"saṅkhepattho"**ti. **"Tathārūpan"**ti cuddasavidhehi cittadamanehi rūpāvacaracatutthajjhānassa damitataṁ vadati.

Samādhānādi-aṭṭhaṅgasamannāgatarūpāvacaracatutthajjhānassa yogino samādhivijambhanabhūtā lokiyābhiññā **jhānānubhāvo**. **"Jhānādīnan"**ti idaṁ jhānalābhissa visesena jhānadhammā āpāthaṁ āgacchanti, taṁmukhena sesadhammāti imamatthaṁ sandhāya vuttaṁ. **Janakabhāvaṁ paṭikkhipati**. Sati hi janakabhāve rūpādidhammānaṁ viya sukhādidhammānaṁ viya, ca paccayāyattavuttitāya uppādavantatā viññāyati, uppāde ca sati avassambhāvī nirodhoti anavakāsāva niccatā siyāti. **Kūṭaṭṭha**-saddo vā loke accantanicce niruḷho daṭṭhabbo. **"Esikaṭṭhāyiṭṭhito"**ti etena yathā esikā vātappahārādīhi na calati, evaṁ na kenaci vikāraṁ āpajjatīti vikārābhāvamāha, **"kūṭaṭṭho"**ti iminā pana aniccatābhāvaṁ. Vikāropi vināsoyevāti āha, **"ubhayenapi lokassa vināsābhāvaṁ dīpetī"**ti. **"Vijjamānamevā"**ti etena kāraṇe phalassa atthibhāvadassanena abhibyattivādaṁ dīpeti. **Nikkhamatī**ti ca abhibyattiṁ gacchatīti attho. Kathaṁ pana vijjamānoyeva pubbe anabhibyatto abhibyattiṁ gacchatīti? Yathā andhakārena paṭicchanno ghaṭo ālokena abhibyattiṁ gacchati.

Idamettha vicāretabbaṁ-- kiṁ karonto āloko ghaṭaṁ pakāsetīti vuccati, yadi ghaṭavisayaṁ buddhiṁ karonto, buddhiyā anuppannāya uppattidīpanato abhibyattivādo hāyati. Atha ghaṭabuddhiyā āvaraṇabhūtaṁ andhakāraṁ vidhamanto, evampi abhibyattivādo hāyatiyeva. Sati hi ghaṭabuddhiyā andhakāro kathaṁ tassā āvaraṇaṁ hotīti, yathā ghaṭassa (DṬ.1./CS:pg.1.144) abhibyatti na yujjati, evaṁ attanopi. Tatthāpi hi yadi indriyavisayādisannipātena anuppannāya buddhiyā uppatti, uppattivacaneneva abhibyattivādo hāyati, tathā sassatavādo. Atha buddhippavattiyā āvaraṇabhūtassa andhakāraṭṭhāniyassa mohassa vidhamanena. Sati buddhiyā kathaṁ moho āvaraṇanti,

kiñci bhedasambhavato. Na hi abhibyañjanakānaṁ candasūriyamaṇipadīpādīnaṁ bhedena abhibyañjitabbānaṁ ghaṭādīnaṁ bhedo hoti, hoti ca visayabhedena buddhibhedoti bhiyyopi abhibyatti na yujjatiyeva, na cettha vuttikappanā yuttā vuttiyā vuttimato ca anaññathānujānanatoti **Te ca sattā sandhāvantī**ti ye idha manussabhāvena avaṭṭhitā, teyeva devabhāvādi-upagamanena ito aññattha gacchanti, aññathā katassa kammassa vināso, akatassa ca abbhāgamo āpajjeyyāti adhippāyo.

Aparāparanti aparasmā bhavā aparaṁ bhavaṁ. **Evaṁ saṅkhyaṁ gacchantī**ti attano niccasabhāvattā na cutūpapattiyo, sabbabyāpitāya nāpi sandhāvanasaṁsaraṇāni, dhammānaṁyeva pana pavattivisesena evaṁ saṅkhyaṁ gacchanti, evaṁ voharīyantīti adhippāyo. Etena avaṭṭhitasabhāvassa attano, dhammino ca dhammamattaṁ uppajjati ceva vinassati cāti imaṁ vipariṇāmavādaṁ dasseti. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ parato vakkhāma. **Attano vādaṁ bhindatī**ti sandhāvanādivacanasiddhāya aniccatāya pubbe paṭiññātaṁ sassatavādaṁ bhindati, viddhaṁsetīti attho. **Sassatisaman**ti vā etassa sassataṁ thāvaraṁ niccakālanti attho daṭṭhabbo.

Hetuṁ dassentoti yesaṁ "sassato"ti attānañca lokañca paññapeti ayaṁ diṭṭhigatiko, tesaṁ hetuṁ dassentoti attho. Na hi attano diṭṭhiyā paccakkhakatamatthaṁ attanoyeva sādheti, attano pana paccakkhakatena atthena attano appaccakkhabhūtampi atthaṁ sādheti. Attanā hi yathānicchitaṁ parehi viññāpeti, na anicchitaṁ. **"Hetuṁ dassento"**ti ettha idaṁ hetudassanaṁ-- etesu anekesu jātisatasahassesu ekovāyaṁ me attā, loko ca anussaraṇasabbhāvato. Yo hi yamatthaṁ anubhavati, so eva taṁ anussarati, na añño. Na hi aññena anubhūtamatthaṁ añño anussituṁ sakkoti yathā taṁ Buddharakkhitena anubhūtaṁ dhammarakkhito. Yathā cetāsu, evaṁ ito purimatarāsupi jātīsūti. Kasmā sassato me attā ca loko (DṬ.1./CS:pg.1.145) ca. Yathā ca me, evaṁ aññesampi sattānaṁ sassato attā ca loko cāti? Sassatavasena diṭṭhigahanaṁ pakkhando diṭṭhigatiko parepi tattha patiṭṭhapeti, pāḷiyaṁ pana "anekavihitāni adhivuttipadāni abhivadanti. So evaṁ āhā"ti ca vacanato parānumānavasena idha hetudassanaṁ adhippetanti viññāyati. **Kāraṇan**ti tividhaṁ kāraṇaṁ sampāpakaṁ nibbattakaṁ ñāpakanti. Tattha ariyamaggo nibbānassa sampāpakaṁ kāraṇaṁ, bījaṁ aṅkurassa nibbattakaṁ kāraṇaṁ, paccayuppannatādayo aniccatādīnaṁ ñāpakaṁ kāraṇaṁ, idhāpi ñāpakakāraṇameva adhippetaṁ. Ñāpako hi ñāpetabbatthavisayassa ñāṇassa hetubhāvato kāraṇanti. Tadāyattavuttitāya taṁ ñāṇaṁ tiṭṭhati tatthāti **"ṭhānan"**ti, vasati tattha pavattatīti **"vatthū"**ti ca vuccati. Tathā hi Bhagavatā vatthu-saddena uddisitvāpi ṭhānasaddena niddiṭṭhanti.

32-33. Dutiyatatiyavādānaṁ paṭhamavādato natthi viseso ṭhapetvā kālavisesanti āha **"upari vādadvayepi eseva nayo"**ti. Yadi evaṁ kasmā sassatavādo catudhā vibhatto, nanu adhiccasamuppannikavādo viya duvidheneva vibhajitabbo siyāti āha **"mandapañño hi titthiyo"**ti-ādi.

34. **Takkayatī**ti ūhayati, sassatādi-ākārena tasmiṁ tasmiṁ ārammaṇe cittaṁ abhiniropetīti attho. **Takko**ti ākoṭanalakkhaṇo vinicchayalakkhaṇo vā diṭṭhiṭṭhānabhūto vitakko. **Vīmaṁsā** nāma vicāraṇā, sā panettha atthato paññāpatirūpako lobhasahagatacittuppādo, micchābhiniveso vā ayonisomanasikāro, pubbabhāge vā diṭṭhivipphanditanti daṭṭhabbā. Tenevāha **"tulanā ruccanā khamanā"**ti. Pariyāhananaṁ vitakkassa ārammaṇa-ūhanaṁ evāti āha **"tena tena pakārena takketvā"**ti. **Anuvicaritan**ti vīmaṁsāya anupavattitaṁ, vīmaṁsānugatena vā vicārena anumajjitaṁ. Paṭi paṭi bhātīti paṭibhānaṁ, yathāsamihitākāravisesavibhāvako cittuppādo. Paṭibhānato jātaṁ paṭibhānaṁ, sayaṁ attano paṭibhānaṁ **sayaṁ paṭibhānaṁ**. Tenevāha **"attano**

paṭibhānamattasañjātan”ti. **Matta**-saddena visesādhigamādayo nivatteti.

“Anāgatepi (DṬ.1./CS:pg.1.146) **evaṁ bhavissatī”**ti idaṁ na idhādhippetatakkīvaseneva vuttaṁ, lābhītakkino evampi sambhavatīti sambhavadassanavasena vuttanti daṭṭhabbaṁ. Yaṁ kiñci attanā paṭiladdhaṁ rūpādi sukhādi ca idha labbhatīti lābho, na jhānādiviseso. **“Evaṁ sati idaṁ hotī”**ti aniccesu bhāvesu añño karoti, añño paṭisaṁvedetīti āpajjati, tathā ca sati katassa vināso, akatassa ca abbhāgamo siyā. Niccesu pana bhāvesu yo karoti, so paṭisaṁvedetīti na doso āpajjatīti takkikassa yuttigavesanākāraṁ dasseti.

Takkamattenevāti āgamādhigamādīnaṁ anussavādīnañca abhāvā suddhatakkeneva. Nanu ca visesalābhinopi sassatavādino attano visesādhigamahetu anekesu jātisatasahassesu dasasu saṁvaṭṭavivaṭṭesu cattālīsāya saṁvaṭṭavivaṭṭesu yathānubhūtaṁ attano santānaṁ tappaṭibaddhañca “attā, loko”ti ca anussaritvā tato purimapurimatarāsupi jātīsu tathābhūtassa atthitānuvitakkanamukhena sabbesampi sattānaṁ tathābhāvānuvitakkanavaseneva sassatābhinivesino jātā, evañca sati sabbopi sassatavādī anussutijātissaratakkikā viya attano upaladdhavatthunibandhanena takkanena pavattavādattā takkīpakkheyeva tiṭṭheyya, avassañca vuttappakāraṁ takkanamicchitabbaṁ aññathā visesalābhī sassatavādī ekaccasassatikapakkhaṁ, adhiccasamuppannikapakkhaṁ vā bhajeyyāti Na kho panetaṁ evaṁ daṭṭhabbaṁ, yasmā visesalābhīnaṁ khandhasantānassa dīghadīghataradīghatamakālānussaraṇaṁ sassataggāhassa asādhāraṇakāraṇaṁ. Tathā hi “anekavihitaṁ pubbenivāsaṁ anussarāmi. Imināmahametaṁ jānāmī”ti anussaraṇameva padhānakāraṇabhāvena dassitaṁ. Yaṁ pana tassa “imināmahametaṁ jānāmī”ti pavattaṁ takkanaṁ, na taṁ idha padhānaṁ anussaraṇaṁ pati tassa appadhānabhūtattā. Yadi evaṁ anussavādīnampi padhānabhāvo āpajjatīti ce? Na, tesaṁ sacchikiriyāya abhāvena takkapadhānattā, padhānakāraṇena ca niddeso niruḷho sāsane loke ca yathā “cakkhuviññāṇaṁ, yavaṅkuro”ti ca.

Atha vā visesādhigamanibandhanarahitassa takkanassa visuṁ sassataggāhe kāraṇabhāvadassanatthaṁ visesādhigamo visuṁ sassataggāhakāraṇaṁ vattabbo (DṬ.1./CS:pg.1.147) so ca mandamajjhatikkhapaññāvasena tividhoti Bhagavatā sabbatakkino takkībhāvasāmaññena ekajjhaṁ gahetvā catudhā vavatthāpito sassatavādo. Yadipi anussavādivasena takkikānaṁ viya mandapaññādīnampi hīnādivasena anekabhedasabbhāvato visesalābhīnampi bahudhā bhedo sambhavati, sabbe pana visesalābhino mandapaññādivasena tayo rāsī katvā tattha ukkaṭṭhavasena anekajātisatasahassadasasaṁvaṭṭavivaṭṭacattārīsasaṁvaṭṭavivaṭṭānussaraṇena ayaṁ vibhāgo vutto. Tīsupi rāsīsu ye hīnamajjhapaññā, te vuttaparicchedato ūnakameva anussaranti. Ye pana tattha ukkaṭṭhapaññā, te vuttaparicchedaṁ atikkamitvā nānussarantīti evaṁ panāyaṁ desanā. Tasmā aññatarabhedasaṅgahavaseneva Bhagavatā cattāriṭṭhānāni vibhattānīti vavatthitā sassatavādīnaṁ catubbidhatā. Na hi idha sāvasesaṁ dhammaṁ deseti dhammarājā.

35. **“Aññatarenā”**ti etassa atthaṁ dassetuṁ **“ekenā”**ti vuttaṁ. **Vā**-saddassa pana aniyamatthataṁ dassetuṁ **“dvīhi vā tīhi vā”**ti vuttaṁ. Tena catūsu ṭhānesu yathārahaṁ ekaccaṁ ekaccassa paññāpane sahakārīkāraṇanti dasseti. Kiṁ panetāni vatthūni abhinivesassa hetu, udāhu patiṭṭhāpanassa. Kiñcettha yadi tāva abhinivesassa, kasmā anussaraṇatakkanāniyeva gahitāni, na saññāvipallāsādayo. Tathāhi viparītasaññā ayonisomanasikāra-asappurisūpanissaya-asaddhammassavanādīni micchādiṭṭhiyā pavattanaṭṭhānāni. Atha patiṭṭhāpanassa adhigamayuttiyo viya āgamopi vatthubhāvena vattabbo, ubhayatthāpi “natthi ito bahiddhā”ti vacanaṁ na yujjatīti? Na. Kasmā?

Abhinivesapakkhe tāva ayaṁ diṭṭhigatiko asappurisūpanissaya-asaddhammassavanehi ayoniso ummujjitvā vipallāsasaññо rūpādidhammānaṁ khaṇe khaṇe bhijjanasabhāvassa anavabodhato dhammayuttiṁ atidhāvanto ekattanayaṁ micchā gahetvā yathāvuttānussaraṇatakkehi khandhesu "sassato attā ca loko cā"ti (dī.ni.1.31) abhinivesaṁ janesi. Iti āsannakāraṇattā, padhānakāraṇattā, taggahaṇeneva ca itaresampi gahitattā anussaraṇatakkanāniyeva idha gahitāni. Patiṭṭhāpanapakkhe pana āgamopi yuttipakkheyeva ṭhito visesato bāhirakānaṁ takkagāhibhāvatoti anussaraṇatakkanāniyeva (DṬ.1./CS:pg.1.148) diṭṭhiyā vatthubhāvena gahitāni. Kiñca bhiyyo duvidhaṁ lakkhaṇaṁ paramatthadhammānaṁ sabhāvalakkhaṇaṁ sāmaññalakkhaṇañcāti. Tattha sabhāvalakkhaṇāvabodho paccakkhañāṇaṁ, sāmaññalakkhaṇāvabodho anumānañāṇaṁ, āgamo ca sutamayāya paññāya sādhanato anumānañāṇameva āvahati, sutānaṁ pana dhammānaṁ ākāraparivitakkanena nijjhānakkhantiyaṁ ṭhito cintāmayaṁ paññaṁ nibbattetvā anukkamena bhāvanāya paccakkhañāṇaṁ adhigacchatīti evaṁ āgamopi takkavisayaṁ nātikkamatīti taggahaṇena gahitovāti veditabbo. So Aṭṭhakathāyaṁ anussutitakkaggahaṇena vibhāvitoti yuttaṁ evidaṁ "natthi ito bahiddhā"ti. "Anekavihitāni adhivuttipadāni abhivadanti, sassataṁ attānañca lokañca paññapentī"ti (dī.ni.1.30) ca vacanato patiṭṭhāpanavatthūni idhādhippetānīti daṭṭhabbaṁ.

36. **Diṭṭhiyeva diṭṭhiṭṭhānaṁ** paramavajjatāya anekavihitānaṁ anatthānaṁ hetubhāvato. Yathāha "micchādiṭṭhiparamāhaṁ bhikkhave vajjaṁ vadāmī"ti (a.ni.1.310) **"yathāhā"**ti-ādinā paṭisambhidāpāḷiyā (paṭi.ma.1.124) diṭṭhiyā ṭhānavibhāgaṁ dasseti. Tattha **khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṁ** ārammaṇaṭṭhena "rūpaṁ attato samanupassatī"ti-ādi (saṁ.ni.3.81 345) vacanato. **Avijjāpi diṭṭhiṭṭhānaṁ** upanissayādibhāvena pavattanato. Yathāha "assutavā bhikkhave puthujjano ariyānaṁ adassāvī ariyadhammassa akovido"ti-ādi (ma.ni.1.2 paṭi.ma.1.130). **Phassopi diṭṭhiṭṭhānaṁ**. Yathā cāha "tadapi phassapaccayā, (dī.ni.1.118ādayo) phussa phussa paṭisaṁvedentī"ti (dī.ni.1.144) ca **Saññāpi diṭṭhiṭṭhānaṁ**. Vuttañcetaṁ "saññānidānā hi papañcasaṅkhā, (su.ni.880 mahāni. 109) pathavito saññatvā"ti (ma.ni.1.2) ca ādi. **Vitakkopi diṭṭhiṭṭhānaṁ**. Vuttampi cetaṁ "takkañca diṭṭhīsu pakappayitvā, saccaṁ musāti dvayadhammamāhū"ti (su.ni.892) "takkī hoti vīmaṁsī"ti (dī.ni.1.34) ca ādi. **Ayonisomanasikāropi diṭṭhiṭṭhānaṁ**. Tenāha Bhagavā "tassa evaṁ ayoniso manasi karoto channaṁ diṭṭhīnaṁ aññatarā diṭṭhi uppajjati. 'Atthi me attā'ti vā assa saccato thetato diṭṭhi uppajjatī"ti-ādi (ma.ni.1.19). Samuṭṭhāti etenāti samuṭṭhānaṁ samuṭṭhānabhāvo **samuṭṭhānaṭṭho**. **Pavattitā**ti parasantānesu uppāditā. **Pariniṭṭhāpitā**ti abhinivesassa pariyosānaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.149) matthakaṁ pāpitāti attho. **"Ārammaṇavasenā"**ti aṭṭhasu diṭṭhiṭṭhānesu khandhe sandhāyāha. **Pavattanavasenā**ti avijjādayo. **Āsevanavasenā**ti pāpamittaparatoghosādīnampi sevanaṁ labbhatiyeva. Atha vā **evaṁgatikā**ti evaṁgamanā, evaṁniṭṭhāti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti -- ime diṭṭhisaṅkhātā diṭṭhiṭṭhānā evaṁ paramatthato asantaṁ attānaṁ sassatabhāvañcassa ajjhāropetvā gahitā, parāmaṭṭhā ca bālalapanā yāva paṇḍitā na samanuyuñjanti, tāva gacchanti pavattanti. Paṇḍitehi samanuyuñjiyamānā pana anavaṭṭhitavatthukā avimaddakkhamā sūriyuggamane ussāvabindū viya khajjopanakā viya ca bhijjanti vinassanti cāti.

Tatthāyaṁ anuyuñjane saṅkhepakathā-- yadi hi parena parikappito attā loko vā sassato siyā, tassa nibbikāratāya purimarūpāvijahanato kassaci visesādhānassa kātuṁ asakkuṇeyyatāya ahitato nivattanatthaṁ, hite ca paṭipatti-atthaṁ upadeso eva nippayojano siyā sassatavādino, kathaṁ vā so upadeso pavattīyati vikārābhāvato, evañca attano ajaṭākāsassa viya dānādikiriyā hiṁsādikiriyā ca na sambhavati. Tathā sukhassa

dukkhassa anubhavananibandho eva sassatavādino na yujjati kammabaddhābhāvato, jāti-ādīnañca asambhavato kuto vimokkho, atha pana dhammamattaṁ tassa uppajjati ceva vinassati ca, yassa vasenāyaṁ kiriyādivohāroti vadeyya, evampi purimarūpāvijahanena avaṭṭhitassa attano dhammamattanti na sakkā sambhāvetuṁ, te vā panassa dhammā avatthābhūtā aññe vā siyuṁ anaññe vā. Yadi aññe, na tāhi tassa uppannāhipi koci viseso atthi. Yāhi karoti paṭisaṁvedeti cavati upapajjati cāti icchitaṁ, tasmā tadavattho eva yathāvuttadoso. Kiñca dhammakappanāpi niratthikā siyā, athānaññe uppādavināsavantīhi avatthāhi anaññassa attano tāsaṁ viya uppādavināsasabbhāvato kuto niccatāvakāso, tāsampi vā attano viya niccatāti bandhavimokkhānaṁ asambhavo evāti na yujjatiyeva sassatavādo. Na cettha koci vādī dhammānaṁ sassatabhāve parisuddhaṁ yuttiṁ vattuṁ samattho, yuttirahitañca vacanaṁ na paṇḍitānaṁ cittaṁ ārādhetīti. Tena vuttaṁ "yāva paṇḍitā na samanuyuñjanti, tāva gacchanti pavattantī"ti. Kammavasena abhimukho sampareti etthāti **abhisamparāyo,** paroloko.

"Sabbaññutaññāṇañcā"ti (DṬ.1./CS:pg.1.150) idaṁ idha sabbaññutaññāṇassa vibhajiyamānattā vuttaṁ, tasmiṁ vā vutte tadadhiṭṭhānato āsavakkhayañāṇaṁ, tadavinābhāvato sabbampi vā Bhagavato dasabalādiñāṇaṁ gahitameva hotīti katvā. **Pajānantopī**ti **pi**-saddo sambhāvane, tena **"tañcā"**ti ettha vuttaṁ ca-saddatthamāha. Idaṁ vuttaṁ hoti-- taṁ diṭṭhigatato uttaritaraṁ sārabhūtaṁ sīlādiguṇavisesampi tathāgato nābhinivisati, ko pana vādo vaṭṭāmiseti. **"Ahan"**ti diṭṭhivasena vā taṁ parāmasanākāramāha. **Pajānāmī**ti ettha **iti**-saddo pakārattho, tena "maman"ti taṇhāvasena parāmasanākāraṁ dasseti. Dhammasabhāvaṁ atikkamitvā parato āmasanaṁ **parāmāso**. Na hi taṁ atthi, khandhesu yaṁ "ahan"ti vā, "maman"ti vā gahetabbaṁ siyā. Yo pana parāmāso taṇhādayova, te ca Bhagavato bodhimūleyeva pahīnāti āha **"parāmāsakilesānan"**ti-ādi. **Aparāmāsato**ti vā nibbutivedanassa hetuvacanaṁ, **"viditā"**ti idaṁ padaṁ apekkhitvā kattari sāmivacanaṁ, aparāmasanahetu parāmāsarahitāya paṭipattiyā tathāgatena sayameva asaṅkhatadhātu adhigatāti evaṁ vā ettha attho daṭṭhabbo.

"Yāsu vedanāsū"ti-ādinā Bhagavato desanāvilāsaṁ dasseti. Tathā hi khandhāyatanādivasena anekavidhāsu catusaccadesanāsu sambhavantīsupi ayaṁ tathāgatānaṁ desanāsu paṭipatti, yaṁ diṭṭhigatikā micchāpaṭipattiyā diṭṭhigahanaṁ pakkhandāti dassanatthaṁ vedanāyeva pariññāya bhūmidassanatthaṁ uddhaṭā. **Kammaṭṭhānan**ti catusaccakammaṭṭhānaṁ. **Yathābhūtaṁ viditvā**ti vipassanāpaññāya vedanāya samudayādīni ārammaṇapaṭivedhavasena maggapaññāya asammohapaṭivedhavasena jānitvā, paṭivijjhitvāti attho. **Paccayasamudayaṭṭhenā**ti "imasmiṁ sati idaṁ hoti, imassuppādā idaṁ uppajjatī"ti (ma.ni.1.404 saṁ.ni.2.21 udā. 1) vuttalakkhaṇena avijjādīnaṁ paccayānaṁ uppādena ceva maggena asamugghātena ca. **Nibbattilakkhaṇan**ti uppādalakkhaṇaṁ, jātinti attho. **Pañcannaṁ lakkhaṇānan**ti ettha catunnaṁ paccayānampi uppādalakkhaṇameva gahetvā vuttanti gahetabbaṁ, yasmā paccayalakkhaṇampi labbhatiyeva, tathā ceva saṁvaṇṇitaṁ. **Paccayanirodhaṭṭhenā**ti etthāpi vuttanayānusārena attho veditabbo. **Yan**ti yasmā, **yaṁ** vā sukhaṁ somanassaṁ. **Paṭiccā**ti ārammaṇapaccayādibhūtaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.151) vedanaṁ labhitvā. **Ayan**ti sukhasomanassānaṁ paccayabhāvo, sukhasomanassameva vā, "assādo"ti padaṁ pana apekkhitvā pulliṅganiddeso. Ayañhettha saṅkhepattho-- purimuppannaṁ vedanaṁ ārabbha somanassuppattiyaṁ yo purimavedanāya assādetabbākāro somanassassādanākāro, ayaṁ assādoti. Kathaṁ pana vedanaṁ ārabbha sukhaṁ uppajjatīti? Cetasikasukhassa adhippetattā nāyaṁ doso. Visesanaṁ hettha

somanassaggahaṇaṁ sukhaṁ somanassanti “rukkho siṁsapā”ti yathā.

“Aniccā”ti iminā saṅkhāradukkhatāvasena upekkhāvedanāya, sabbavedanāsuyeva vā ādīnavamāha, itarehi itaradukkhatāvasena yathākkamaṁ dukkhasukhavedanānaṁ, avisesena vā tīṇipi padāni sabbāsampi vedanānaṁ vasena yojetabbāni. **Ayan**ti yo vedanāya hutvā abhāvaṭṭhena aniccabhāvo, udayabbayapaṭipīḷanaṭṭhena dukkhabhāvo, jarāya maraṇena cāti dvedhā vipariṇāmetabbabhāvo ca, ayaṁ vedanāya ādīnavo, yato vā ādīnaṁ paramakāruññaṁ vāti pavattatīti. **Vedanāya nissaraṇan**ti ettha **vedanāyā**ti nissakkavacanaṁ, yāva vedanāpaṭibaddhaṁ chandarāgaṁ na pajahati, tāvāyaṁ puriso vedanaṁ allīnoyeva hoti. Yadā pana taṁ chandarāgaṁ pajahati, tadāyaṁ puriso vedanāya nissaṭo visaṁyutto hotīti chandarāgappahānaṁ vedanāya nissaraṇaṁ vuttaṁ. Ettha ca vedanāggahaṇena vedanāya sahajātanissayārammaṇabhūtā ca rūpārūpadhammā gahitā eva hontīti pañcannampi upādānakkhandhānaṁ gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. Vedanāsīsena pana desanā āgatā, tattha kāraṇaṁ vuttameva, lakkhaṇahāranayena vā ayamattho vibhāvetabbo. Tattha vedanāggahaṇena gahitā pañcupādānakkhandhā dukkhasaccaṁ, vedanānaṁ samudayaggahaṇena gahitā avijjādayo samudayasaccaṁ, atthaṅgamanissaraṇapariyāyehi nirodhasaccaṁ, “yathābhūtaṁ viditvā”ti etena maggasaccanti evamettha cattāri saccāni veditabbāni. Kāmupādānamūlakattā sesupādānānaṁ, pahīne ca kāmupādāne upādānasesābhāvato **“vigatachandarāgatāya anupādāno”**ti vuttaṁ. **Anupādāvimutto**ti attano maggaphalappattiṁ Bhagavā dasseti. “Vedanānan”ti-ādinā hi yassā dhammadhātuyā suppaṭividdhattā imaṁ diṭṭhigataṁ sakāraṇaṁ sagatikaṁ pabhedato vibhajituṁ samattho ahosi (DṬ.1./CS:pg.1.152) tassa sabbaññutaññāṇassa saddhiṁ pubbabhāgapaṭipadāya uppattibhūmiṁ dasseti dhammarājā.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.1.-7)Ekaccasassatavādavaṇṇanā

38. Sattesu saṅkhāresu ca ekaccaṁ sassataṁ etassāti ekaccasassato, ekaccasassatavādo. So etesaṁ atthīti **ekaccasassatikā** Te pana yasmā ekaccasassato vādo diṭṭhi etesanti ekaccasassatavādā nāma honti, tasmā tamatthaṁ dassento āha **“ekaccasassatavādā”**ti. Iminā nayena **ekacca-asassatikā** dipadassapi attho veditabbo. Nanu ca “ekaccasassatikā”ti vutte tadaññassa ekaccassa asassatatāsanniṭṭhānaṁ siddhameva hotīti? Saccaṁ siddhameva hoti atthato, na pana saddato. Tasmā supākaṭaṁ katvā dassetuṁ “ekacca-asassatikā”ti vuttaṁ. Na hi idha sāvasesaṁ katvā dhammaṁ deseti dhammassāmī. **Idhā**ti “ekaccasassatikā”ti imasmiṁ pade. **Gahitā**ti vuttā, tathā ceva attho dassito. **Idhā**ti vā imissā desanāya. Tathā hi purimakā tayo vādā sattavasena, catuttho saṅkhāravasena vibhatto. **“Saṅkhārekaccasassatikā”**ti idaṁ tehi sassatabhāvena gayhamānānaṁ dhammānaṁ yāthāvasabhāvadassanavasena vuttaṁ, na panekaccasassatikamatadassanavasena. Tassa hi sassatābhimataṁ asaṅkhatamevāti laddhi. Tenevāha “cittanti vā …pe… ṭhassatī”ti. Na hi yassa bhāvassa paccayehi abhisaṅkhatabhāvaṁ paṭijānāti, tasseva niccadhuvādibhāvo anummattakena sakkā paṭiññātuṁ. Etena “uppādavayadhuvatāyuttabhāvā siyā niccā, siyā aniccā siyā na vattabbā”ti-ādinā pavattassa sattabhaṅgavādassa ayuttatā vibhāvitā hoti.

Tatthāyaṁ ayuttatāvibhāvanā-- yadi “yena sabhāvena yo dhammo atthīti vuccati, teneva sabhāvena so dhammo natthī”ti-ādinā vucceyya, siyā anekantavādo. Atha aññena, siyā na

anekantavādo. Na cettha desantarādisambandhabhāvo yutto vattuṁ tassa sabbalokasiddhattā, vivādābhāvato (DṬ.1./CS:pg.1.153) Ye pana vadanti "yathā suvaṇṇaghaṭena makuṭe kate ghaṭabhāvo nassati, makuṭabhāvo uppajjati, suvaṇṇabhāvo tiṭṭhatiyeva, evaṁ sabbabhāvānaṁ koci dhammo nassati, koci dhammo uppajjati, sabhāvo pana tiṭṭhatī"ti. Te vattabbā "kiṁ taṁ suvaṇṇaṁ, yaṁ ghaṭe makuṭe ca avaṭṭhitaṁ, yadi rūpādi, so saddo viya anicco. Atha rūpādi samūho, samūho nāma sammutimattaṁ. Na tassa atthitā natthitā niccatā vā labbhatī"ti anekantavādo na siyā. Dhammānañca dhammino aññathānaññathāsu doso vuttoyeva sassatavādavicāraṇāyaṁ. Tasmā so tattha vuttanayeneva veditabbo. Apica niccāniccanavattabbarūpo attā loko ca paramatthato vijjamānatāpaṭijānanato yathā niccādīnaṁ aññataraṁ rūpaṁ, yathā vā dīpādayo. Na hi dīpādīnaṁ udayabbayasabhāvānaṁ niccāniccanavattabbasabhāvatā sakkā viññātuṁ, jīvassa niccādīsu aññataraṁ rūpaṁ viyāti evaṁ sattabhaṅgassa viya sesabhaṅgānampi asambhavoyevāti sattabhaṅgavādassa ayuttatā veditabbā.

Ettha ca "issaro nicco, aññe sattā aniccā"ti evaṁ pavattavādā sattekaccasassatikā seyyathāpi issaravādā. "Paramāṇavo niccā dhuvā, aṇukādayo aniccā"ti evaṁ pavattavādā saṅkhārekaccasassatikā seyyathāpi kāṇādā. Nanu "ekacce dhammā sassatā, ekacce asassatā"ti etasmiṁ vāde cakkhādīnaṁ asassatatāsanniṭṭhānaṁ yathāsabhāvāvabodho eva, tayidaṁ kathaṁ micchādassananti, ko vā evamāha "cakkhādīnaṁ asassatabhāvasanniṭṭhānaṁ micchādassanan"ti? Asassatesuyeva pana kesañci dhammānaṁ sassatabhāvābhiniveso idha micchādassanaṁ. Tena pana ekavāre pavattamānena cakkhādīnaṁ asassatabhāvāvabodho vidūsito saṁsaṭṭhabhāvato visasaṁsaṭṭho viya sappimaṇḍo sakiccakaraṇāsamatthatāya sammādassanapakkhe ṭhapetabbataṁ nārahatīti. Asassatabhāvena nicchitāpi vā cakkhu-ādayo samāropitajīvasabhāvā eva diṭṭhigatikehi gayhantīti tadavabodhassa micchādassanabhāvo na sakkā nivāretuṁ. Tenevāha **"cakkhuṁ itipi …pe… kāyo itipi ayaṁ me attā"**ti-ādi. Evañca katvā asaṅkhatāya saṅkhatāya ca dhātuyā vasena yathākkamaṁ "ekacce dhammā sassatā, ekacce asassatā"ti evaṁ pavatto (DṬ.1./CS:pg.1.154) vibhajjavādopi ekaccasassatavādo āpajjatīti evaṁpakārā codanā anavakāsā hoti aviparītadhammasabhāvasampaṭipattibhāvato.

Kāmañcettha purimavādepi asassatānaṁ dhammānaṁ "sassatā"ti gahaṇaṁ visesato micchādassanaṁ, sassatānaṁ pana "sassatā"ti gāho na micchādassanaṁ yathāsabhāvaggahaṇabhāvato. Asassatesuyeva pana "kecideva dhammā sassatā, keci asassatā"ti gahetabbadhammesu vibhāgappavattiyā imassa vādassa vādantaratā vuttā, na cettha "samudāyantogadhattā ekadesassa sappadesasassataggāho nippadesasassataggāhe samodhānaṁ gacchatī"ti sakkā vattuṁ vādī tabbisayavisesavasena vādadvayassa pavattattā. Aññe eva hi diṭṭhigatikā "sabbe dhammā sassatā"ti abhiniviṭṭhā, aññe "ekaccasassatā"ti. Saṅkhārānaṁ anavasesapariyādānaṁ, ekadesapariggaho ca vādadvayassa paribyattoyeva. Kiñca bhiyyo anekavidhasamussaye ekavidhasamussaye ca khandhapabandhe abhinivesabhāvato. Catubbidhopi hi sassatavādī jātivisesavasena nānāvidharūpakāyasannissaye eva arūpadhammapuñje sassatābhinivesī jāto abhiññāṇena anussavādīhi ca rūpakāyabhedaggahaṇato. Tathā ca vuttaṁ "tato cuto amutra udapādin"ti (dī.ni.1.32) "cavanti upapajjantī"ti ca ādi. Visesalābhī ekaccasassatiko anupadhāritabhedasamussayeva dhammapabandhe sassatākāraggahaṇena abhinivisanaṁ janesi ekabhavapariyāpannakhandhasantānavisayattā tadabhinivesassa. Tathā ca tīsupi vādesu "taṁ pubbenivāsaṁ anussarati, tato paraṁ nānussaratī"ti ettakameva vuttaṁ, takkīnaṁ pana sassatekaccasassatavādīnaṁ sassatābhinivesaviseso

rūpārūpadhammavisayatāya supākaṭoyevāti.

39. **Dīghassa kālassa atikkamenā**ti vivaṭṭavivaṭṭaṭṭhāyīnaṁ apagamena. Anekatthattā dhātūnaṁ **saṁ**-saddena yutto **vaṭṭa**-saddo vināsavācīti āha **"vinassatī"**ti, saṅkhayavasena vattatīti attho. Vipattikaramahāmeghasamuppattito paṭṭhāya hi yāva aṇusahagatopi saṅkhāro na hoti, tāva loko saṁvaṭṭatīti vuccati. **Loko**ti cettha pathavī-ādibhājanaloko adhippeto. **Uparibrahmalokesū**ti parittasubhādīsu (DṬ.1./CS:pg.1.155) rūpībrahmalokesu. Agginā hi kappavuṭṭhānaṁ idhādhippetaṁ bahulaṁ pavattanato. Tenevāha Bhagavā "ābhassarasaṁvattanikā hontī"ti. **Arūpesu vā**ti **vā**-saddena saṁvaṭṭamānalokadhātūhi aññalokadhātūsu vāti vikappanaṁ veditabbaṁ. Na hi "sabbe apāyasattā tadā rūpārūpabhavesu uppajjantī"ti sakkā viññātuṁ apāyesu dīghatamāyukānaṁ manussalokūpattiyā asambhavato. Satipi sabbasattānaṁ abhisaṅkhāramanasā nibbattabhāve bāhirapaccayehi vinā manasāva nibbattattā "manomayā"ti vuccanti rūpāvacarasattā. Yadi evaṁ kāmabhave opapātikasattānampi manomayabhāvo āpajjatīti? Nāpajjati adhicittabhūtena atisayamanasā nibbattasattesu manomayavohāratoti dassanto āha **"jhānamanena nibbattattā manomayā"**ti. Evaṁ arūpāvacarasattānampi manomayabhāvo āpajjatīti ce? Na, tattha bāhirapaccayehi nibbattetabbatāsaṅkāya eva abhāvato, "manasāva nibbattā"ti avadhāraṇāsambhavato. Niruḷho vāyaṁ loke manomayavohāro rūpāvacarasattesu. Tathā hi "annamayo pānamayo manomayo Ānandamayo viññāṇamayo"ti pañcadhā attānaṁ vedavādino vadanti. Ucchedavādepi vakkhati "dibbo rūpī manomayo"ti (dī.ni.1.86). Sobhanā pabhā etesu santīti **subhā**. **"Ukkaṁsenā"**ti ābhassaradeve sandhāyāha, parittābhā appamāṇābhā pana dve cattāro ca kappe tiṭṭhanti. **Aṭṭhakappe**ti aṭṭha mahākappe.

40. **Saṇṭhātī**ti sampattikaramahāmeghasamuppattito paṭṭhāya pathavīsandhārakudakataṁsandhārakavāyumahāpathavī-ādīnaṁ samuppattivasena ṭhāti, "sambhavati" icceva vā attho anekatthattā dhātūnaṁ. **Pakatiyā**ti sabhāvena, tassa "suññan"ti iminā sambandho. Tattha kāraṇamāha **"nibbattasattānaṁ natthitāyā"**ti, anuppannattāti attho, tena yathā ekaccāni vimānāni tattha nibbattasattānaṁ cutattā suññāni honti, na evamidanti dasseti. Brahmapārisajjabrahmapurohitamahābrahmāno brahmakāyikā, tesaṁ nivāso bhūmipi **"brahmakāyikā"**ti vuttā. Kammaṁ upanissayavasena paccayo etissāti **kammapaccayā**. Atha vā tattha nibbattasattānaṁ vipaccanakakammassa sahakārīpaccayabhāvato, kammassa paccayāti **kammapaccayā** (DṬ.1./CS:pg.1.156) Utu samuṭṭhānaṁ etissāti **utusamuṭṭhānā**. **"Kammapaccaya-utusamuṭṭhānā"**ti vā pāṭho, kammasahāyo paccayo, kammassa vā sahāyabhūto paccayo kammapaccayo sova utu kammapaccaya-utu, so samuṭṭhānaṁ etissāti yojetabbaṁ. **Etthā**ti "brahmavimānan"ti vuttāya brahmakāyikabhūmiyā. Kathaṁ paṇītāya dutiyajjhānabhūmiyaṁ ṭhitānaṁ hīnāya paṭhamajjhānabhūmiyā upapatti hotīti āha **"atha sattānan"**ti-ādi. **Otarantī**ti upapajjanavasena heṭṭhābhūmiṁ gacchanti.

Appāyuketi yaṁ uḷāraṁ puññakammaṁ kataṁ, tassa uppajjanārahavipākapabandhato appaparimāṇāyuke. **Āyuppamāṇenevā**ti paramāyuppamāṇeneva. Kiṁ panetaṁ paramāyu nāma, kathaṁ vā taṁ paricchinnapamāṇanti? Vuccate-- yo tesaṁ tesaṁ sattānaṁ tasmiṁ tasmiṁ bhavavisese purimasiddhabhavapatthanūpanissayavasena sarīrāvayavavaṇṇasaṇṭhānapamāṇādivisesā viya taṁtaṁgatinikāyādīsu yebhuyyena niyatapariccheḍo gabbhaseyyakakāmāvacaradevarūpāvacarasattānaṁ sukkasoṇita-utubhojanādi utu-ādipaccayuppannapaccayūpatthambhito vipākapabandhassa ṭhitikālaniyamo, so yathāsakaṁ khaṇamattāvaṭṭhāyīnampi attano sahajātānaṁ rūpārūpadhammānaṁ ṭhapanākāravuttitāya pavattakāni

rūpārūpajīvitindriyāni yasmā na kevalaṁ nesaṁ khaṇaṭhitiyā eva kāraṇabhāvena anupālakāni, atha kho yāva bhavaṅgupacchedā anupabandhassa avicchedahetubhāvenāpi, tasmā āyuhetukattā kāraṇūpacārena āyu, ukkaṁsaparicchedavasena paramāyūti ca vuccati. Taṁ pana devānaṁ nerayikānaṁ uttarakurukānañca niyatapariccheda ṁ, uttarakurukānaṁ pana ekantaniyatapariccheda meva, avasiṭṭhamanussapetatiracchānānaṁ pana ciraṭṭhitisaṁvattanikakammabahule kāle taṁkammasahitasantānajanitasukkasoṇitappaccayānaṁ taṁmūlakānañca candasūriyasamavisamaparivattanādijanita-utu-āhārādisamavisama paccayānaṁ vasena cirācirakālato aniyatapariccheda ṁ, tassa ca yathā purimasiddhabhavapatthanāvasena taṁtaṁgatinikāyādīsu vaṇṇasaṇṭhānādivisesaniyamo siddho dassanānussavādīhi, tathā ādito gahaṇasiddhiyā. Evaṁ tāsu tāsu upapattīsu nibbattasattānaṁ yebhuyyena samappamāṇaṭṭhitikālaṁ dassanānussavehi labhitvā taṁ paramataṁ ajjhosāya pavattitabhavapatthanāvasena ādito paricchedaniyamo veditabbo. Yasmā pana kammaṁ tāsu (DṬ.1./CS:pg.1.157) tāsu upapattīsu yathā taṁtaṁ-upapattiniyatavaṇṇādinibbattane samatthaṁ, evaṁ niyatāyuparicchedāsu upapattīsu paricchedātikkamena vipākanibbattane samatthaṁ na hoti, tasmā vuttaṁ **"āyuppamāṇeneva cavantī"**ti. Yasmā pana upatthambhakasahāyehi anupālakappaccayehi upādinnakakkhandhānaṁ pavattetabbākāro atthato paramāyu, tassa yathāvuttaparicchedānatikkamanato satipi kammāvasese ṭhānaṁ na sambhavati, tena vuttaṁ **"attano puññabaleneva ṭhātuṁ na sakkotī"**ti. **Kappaṁ vā**ti asaṅkhyeyyakappaṁ vā tassa upaḍḍhaṁ vā upaḍḍhakappato ūnamadhikaṁ vāti vikappanattho **vā**-saddo.

41. **Anabhiratī**ti ekavihārena anabhirati. Sā pana yasmā aññehi samāgamicchā hoti, tena vuttaṁ **"aparassāpi sattassa āgamanapatthanā"**ti. Piyavatthuvirahena piyavatthu-alābhena vā cittavighāto **ukkaṇṭhitā,** sā atthato domanassacittuppādo yevāti āha **"paṭighasampayuttā"**ti. Dīgharattaṁ jhānaratiyā ramamānassa vuttappakāraṁ anabhiratinimittaṁ uppannā "maman"ti ca "ahan"ti ca gahaṇassa kāraṇabhūtā taṇhādiṭṭhiyo idha **paritassanā**. Tā pana cittassa purimāvatthāya calanaṁ kampananti āha **"ubbijjanā phandanā"**ti. Tenevāha **"taṇhātassanāpi diṭṭhitassanāpi vaṭṭatī"**ti. Yaṁ pana atthuddhāre "Aho vata aññepi sattā itthattaṁ āgaccheyyunti ayaṁ taṇhātassanā nāmā"ti vuttaṁ, taṁ diṭṭhitassanāya visuṁ udāharaṇaṁ dassentena taṇhātassanaṁyeva tato niddhāretvā vuttaṁ, na pana tattha diṭṭhitassanāya abhāvatoti daṭṭhabbaṁ. **Tāsatassanā** cittutrāso. **Bhayānakan**ti bheravārammaṇanimittaṁ balavabhayaṁ. Tena sarīrassa thaddhabhāvo **chambhitattaṁ bhayaṁ saṁvegan**ti ettha **bhayan**ti bhaṅgānupassanāya ciṇṇante sabbasaṅkhārato bhāyanavasena uppannaṁ bhayañāṇaṁ. **Saṁvegan**ti sahottappañāṇaṁ, ottappameva vā. **Santāsan**ti ādīnavanibbidānupassanāhi saṅkhārehi santassanañāṇaṁ. Saha byāyati pavattati, dosaṁ vā chādetīti sahabyo, sahāyo, tassa bhāvaṁ **sahabyataṁ**.

42. **Abhibhavitvā ṭhito** ime satteti adhippāyo. Yasmā pana so pāsaṁsabhāvena uttamabhāvena ca "te satte abhibhavitvā ṭhito"ti attānaṁ maññati, tasmā vuttaṁ **"jeṭṭhakohamasmī"**ti. **Aññadatthu daso**ti (DṬ.1./CS:pg.1.158) dassane antarāyābhāvavacanena, ñeyyavisesapariggāhikabhāvena ca anāvaraṇadassāvitaṁ paṭijānātīti āha **"sabbaṁ passāmīti attho"**ti. **Bhūtabhabyānan**ti ahesunti bhūtā, bhavanti bhavissantīti bhabyā, Aṭṭhakathāyaṁ pana vattamānakālavaseneva bhabya-saddassa attho dassito. **Paṭhamacittakkhaṇe**ti paṭisandhicittakkhaṇe. Kiñcāpi so brahmā anavaṭṭhitadassanattā puthujjanassa purimatarajātiparicitampi kammassakataññāṇaṁ vissajjetvā vikubbaniddhivasena cittuppattimattapaṭibaddhena

sattanimmānena vipallaṭṭho “ahaṁ issaro kattā nimmātā”ti-ādinā issarakuttadassanaṁ pakkhandamāno abhinivisanavaseneva patiṭṭhito, na patiṭṭhāpanavasena “tassa evaṁ hotī”ti vuttattā, patiṭṭhāpanakkameneva pana tassa so abhiniveso jātoti dassanatthaṁ **“kāraṇato sādhetukāmo”**ti, **“paṭiññaṁ katvā”**ti ca vuttaṁ. Tenāha Bhagavā “taṁ kissa hetū”ti-ādi. Tattha **manopaṇidhī**ti manasā eva patthanā, tathā cittappavattimattamevāti attho, **itthabhāvan**ti idappakārataṁ. Yasmā pana itthanti brahmattabhāvo idhādhippeto, tasmā **“brahmabhāvanti attho”**ti vuttaṁ. Nanu ca devānaṁ upapattisamanantaraṁ “imissā nāma gatiyā cavitvā iminā nāma kammunā idhūpapannā”ti paccavekkhaṇā hotīti? Saccaṁ hoti, sā pana purimajātīsu kammassakataññāṇe sammadeva niviṭṭhajjhāsayānaṁ. Ime pana sattā purimāsupi jātīsu issarakuttadassanavasena vinibandhābhinivesā ahesunti daṭṭhabbaṁ. Tena vuttaṁ **“iminā mayan”**ti-ādi.

43. Īsatīti īso, abhibhūti attho. Mahā īso maheso, suppatiṭṭhamahesatāya pana parehi “maheso”ti akkhātabbatāya mahesakkho, atisayena mahesakkho **mahesakkhataro**ti vacanattho daṭṭhabbo. Yasmā pana so mahesakkhabhāvo ādhipateyyaparivārasampattiyā viññāyati, tasmā **“issariyaparivāravasena mahāyasataro”**ti vuttaṁ.

44. **Idheva āgacchatī**ti imasmiṁ manussaloke eva paṭisandhivasena āgacchati. **Yaṁ aññataro satto**ti ettha **yan**ti nipātamattaṁ, karaṇe vā paccattaniddeso, yena ṭhānenāti attho, kiriyāparāmasanaṁ vā. **Itthattaṁ āgacchatī**ti ettha yadetaṁ itthattassa āgamanaṁ, etaṁ ṭhānaṁ vijjatīti (DṬ.1./CS:pg.1.159) attho. Esa nayo **“pabbajati, cetosamādhiṁ phusati, pubbenivāsaṁ anussaratī”**ti etesupi padesu. “Ṭhānaṁ kho panetaṁ bhikkhave vijjati, yaṁ aññataro satto”ti imañhi padaṁ “pabbajatī”ti-ādīhi padehi paccekaṁ yojetabbanti.

45. Khiḍḍāya padussantīti Khiḍḍāpadosino, Khiḍḍāpadosino eva **Khiḍḍāpadosikā,** Khiḍḍāpadoso vā etesaṁ atthīti **Khiḍḍāpadosikā**. Atikkantavelaṁ **ativelaṁ,** āhārūpabhogakālaṁ atikkamitvāti attho. Methunasampayogena uppajjanakasukhaṁ **keḷihassasukhaṁ ratidhammo** ratisabhāvo. **Āhāran**ti ettha ko devānaṁ āhāro, kā āhāravelāti? Sabbesampi kāmāvacaradevānaṁ sudhā āhāro, sā heṭṭhimehi uparimānaṁ paṇītatamā hoti, taṁ yathāsakaṁ divasavasena divase divase bhuñjanti. Keci pana “biḷārapadappamāṇaṁ sudhāhāraṁ bhuñjanti, so jivhāya ṭhapitamatto yāva kesagganakhaggā kāyaṁ pharati, tesaṁyeva divasavasena sattadivase yāpanasamattho ca hotī”ti vadanti. **“Nirantaraṁ khādantā pivantā”**ti idaṁ parikappanavasena vuttaṁ. **Kammajatejassa balavabhāvo** uḷārapuññanibbattattā, uḷāragarusiniddhasudhāhārajīraṇato ca. **Karajakāyassa mandabhāvo** mudusukhumālabhāvato. Teneva hi Bhagavā indasālaguhāyaṁ pakatipathaviyaṁ saṇṭhātuṁ asakkontaṁ sakkaṁ devarājānaṁ “oḷārikaṁ kāyaṁ adhiṭṭhehī”ti āha. **Tesan**ti manussānaṁ. **Vatthun**ti karajakāyaṁ. **Kecīti** abhayagirivāsino.

47. **Manenā**ti issāpakatattā paduṭṭhena manasā. Usūyāvasena manasova padoso manopadoso, so etesaṁ atthi vināsahetubhūtoti **manopadosikā**ti evaṁ vā ettha attho daṭṭhabbo. **Akuddho rakkhatī**ti kuddhassa so kodho itarasmiṁ akujjhante anupādāno ekavārameva uppattiyā anāsevano cāvetuṁ na sakkoti udakantaṁ patvā aggi viya nibbāyati, tasmā akuddho taṁ cavanato rakkhati, ubhosu pana kuddhesu bhiyyo bhiyyo aññamaññamhi parivaḍḍhanavasena tikhiṇasamudācāro nissayadahanaraso kodho uppajjamāno hadayavatthuṁ nidahanto accantasukhumālakarajakāyaṁ vināseti, tato sakalopi attabhāvo antaradhāyati. Tenāha **“ubhosu panā”**ti-ādi (DṬ.1./CS:pg.1.160) Tathā cāha Bhagavā “aññamaññaṁ paduṭṭhacittā kilantakāyā …pe… cavantī”ti.

Dhammatāti dhammaniyāmo. So ca tesaṁ karajakāyassa mandatāya, tathā-uppajjanakakodhassa ca balavatāya ṭhānaso cavanaṁ, tesaṁ rūpārūpadhammānaṁ sabhāvoti adhippāyo.

49. **Cakkhādīnaṁ bhedaṁ passatī**ti virodhipaccayasannipāte vikārāpattidassanato, ante ca adassanūpagamanato vināsaṁ passati oḷārikattā rūpadhammabhedassa. **Paccayaṁ datvā**ti anantarapaccayādivasena paccayo hutvā. **"Balavataran"**ti cittassa lahutaraṁ bhedaṁ sandhāya vuttaṁ. Tathā hi ekasmiṁ rūpe dharanteyeva soḷasa cittāni bhijjanti. **Bhedaṁ na passatī**ti khaṇe khaṇe bhijjantampi cittaṁ parassa anantarapaccayabhāveneva bhijjatīti purimacittassa abhāvaṁ paṭicchādetvā viya pacchimacittassa uppattito bhāvapakkho balavataro pākaṭo ca hoti, na abhāvapakkhoti cittassa vināsaṁ na passati, ayañca attho alātacakkadassanena supākaṭo viññāyati. Yasmā pana takkīvādī nānattanayassa dūrataratāya ekattanayassapi micchāgahitattā "yadevidaṁ viññāṇaṁ sabbadāpi ekarūpena pavattati, ayameva attā nicco"ti-ādinā abhinivesaṁ janeti, tasmā vuttaṁ **"so taṁ apassanto"**ti-ādi.

(DṬ.1.-8)Antānantavādavaṇṇanā

53. **Antānantikā**ti ettha amati gacchati ettha sabhāvo osānanti anto, mariyādā. Tappaṭisedhena ananto, anto ca ananto ca antānanto ca nevantānānanto ca antānantā sāmaññaniddesena, ekasesena vā "nāmarūpapaccayā saḷāyatanan"ti-ādīsu (ma.ni.3.176 saṁ.ni.2.1 udā. 1) viya. Kassa pana antānantoti? Lokīyati saṁsāranissaraṇatthikehi diṭṭhigatikehi, lokīyanti vā ettha tehi puññāpuññaṁ tabbipāko cāti lokoti saṅkhyaṁ gatassa attano. Tenāha Bhagavā "antānantaṁ lokassa paññapentī"ti. Ko pana eso attāti? Jhānavisayabhūtakasiṇanimittaṁ. Tattha hi ayaṁ diṭṭhigatiko lokasaññī. Tathā ca vuttaṁ "taṁ lokoti gahetvā"ti. Keci pana "jhānaṁ taṁsampayuttadhammā ca idha 'attā (DṬ.1./CS:pg.1.161) loko'ti ca gahitā"ti vadanti. Antānantasahacaritavādo antānanto, yathā "kuntā pacarantī"ti antānantasannissayo vā yathā "mañcā ghosantī"ti. So etesaṁ atthīti **antānantikā**. Te pana yasmā yathāvuttanayena antānanto vādo diṭṭhi etesanti **"antānantavādā"**ti vuccanti. Tasmā Aṭṭhakathāyaṁ "antānantavādā"ti vatvā "antaṁ vā"ti-ādinā attho vibhatto.

Etthāha-- yuttaṁ tāva purimānaṁ tiṇṇaṁ vādīnaṁ antattañca anantattañca antānantattañca ārabbha pavattavādattā antānantikattaṁ, pacchimassa pana tadubhayapaṭisedhanavasena pavattavādattā katha antānantikattanti? Tadubhayapaṭisedhanavasena pavattavādattā eva. Yasmā antānantapaṭisedhavādopi antānantavisayo eva taṁ ārabbha pavattattā. Etadatthaṁyeva hi sandhāya Aṭṭhakathāyaṁ "ārabbha pavattavādā"ti vuttaṁ. Atha vā yathā tatiyavāde desabhedavasena ekasseva antavantatā anantatā ca sambhavati, evaṁ takkīvādepi kālabhedavasena ubhayasambhavato aññamaññapaṭisedhena ubhayaññeva vuccati. Kathaṁ? Antavantatāpaṭisedhena hi anantatā vuccati, anantatāpaṭisedhena ca antavantatā, antānantānañca na tatiyavādabhāvo kālabhedassa adhippetattā. Idaṁ vuttaṁ hoti-- yasmā ayaṁ lokasaññito attā adhigatavisesehi mahesīhi ananto kadāci sakkhidiṭṭhoti anusuyyati, tasmā nevantavā. Yasmā pana tehiyeva kadāci antavā sakkhidiṭṭhoti anusuyyati, tasmā na pana anantoti. Yathā ca anussutitakkīvasena, evaṁ jātissaratakkī ādīnañca vasena yathāsambhavaṁ yojetabbaṁ. Ayañhi takkiko avaḍḍhitabhāvapubbakattā paṭibhāganimittānaṁ vaḍḍhitabhāvassa vaḍḍhitakālavasena appaccakkhakāritāya anussavādimatte ṭhatvā "nevantavā"ti paṭikkhipati. Avaḍḍhitakālavasena pana "na

panānanto”ti, na pana antatānantatānaṁ accantamabhāvena yathā taṁ “nevasaññināsaññī”ti. Purimavādattayapaṭikkhepo ca attanā yathādhippetappakāravilakkhaṇatāya tesaṁ, avassañcetaṁ evaṁ viññātabbaṁ, aññathā vikkhepapakkhaṁyeva bhajeyya catutthavādo. Na hi antatā-anantatātadubhayavinimutto attano pakāro atthi, takkīvādī ca yuttimaggako, kālabhedavasena ca tadubhayaṁ ekasmimpi na na yujjatīti.

Keci (DṬ.1./CS:pg.1.162) pana yadi panāyaṁ attā antavā siyā, dūradese upapajjanānussaraṇādi kiccanipphatti na siyā. Atha ananto, idha ṭhitassa devalokanirayādīsu sukhadukkhānubhavanampi siyā. Sace pana antavā ca ananto ca, tadubhayadosasamāyogo. Tasmā “antavā, ananto”ti ca abyākaraṇīyo attāti evaṁ takkanavasena catutthavādappavattiṁ vaṇṇenti. Evampi yuttaṁ tāva pacchimavādīdvayassa antānantikattaṁ antānantānaṁ vasena ubhayavisayattā tesaṁ vādassa. Purimavādīdvayassa pana kathaṁ visuṁ antānantikattanti? Upacāravuttiyā. Samuditesu hi antānantavādīsu pavattamāno antānantika-saddo tattha niruḷhatāya paccekampi antānantikavādīsu pavattati, yathā arūpajjhānesu paccekaṁ aṭṭhavimokkhapariyāyo, yathā ca loke sattāsayoti. Atha vā abhinivesato purimakālappavattivasena ayaṁ tattha vohāro kato. Tesañhi diṭṭhigatikānaṁ tathārūpacetosamādhisamadhigamato pubbakālaṁ “antavā nu ayaṁ loko, ananto nū”ti ubhayākārāvalambino parivitakkassa vasena niruḷho antānantikabhāvo visesalābhena tattha uppannepi ekaṁsaggāhe purimasiddharuḷhiyā voharīyatīti.

54-60. **Vuttanayenā**ti “takkayatīti takkī”ti-ādinā (dī.ni.aṭṭha.1.34) saddato, “catubbidho takkī”ti-ādinā (dī.ni.aṭṭha.1.34) atthato ca sassatavāde vuttavidhinā. **Diṭṭhapubbānusārenā**ti dassanabhūtena viññāṇena upaladdhapubbassa antavantādino anussaraṇena. Evañca katvā anussutitakkīsuddhatakkīnampi idha saṅgaho siddho hoti. Atha vā diṭṭhaggahaṇeneva “naccagītavāditavisūkadassanā”ti-ādīsu (dī.ni.10 194) viya sutādīnampi gahitatā veditabbā. “Antavā”ti-ādinā icchitassa attano sabbadā bhāvaparāmasanavaseneva imesaṁ vādānaṁ pavattanato sassatadiṭṭhisaṅgaho daṭṭhabbo. Tathā hi vakkhati “sesā sassatadiṭṭhiyo”ti (dī.ni.aṭṭha. 97-98).

(DṬ.1.-9)Amarāvikkhepavādavaṇṇanā

61. **Na maratī**ti na ucchijjati. “Evampi me no”ti-ādinā **vividho** nānappakāro **khepo** parena paravādīnaṁ khipanaṁ **vikkhepo**. Amarāya diṭṭhiyā (DṬ.1./CS:pg.1.163) vācāya ca vikkhipantīti vā amarāvikkhepino. Amarāvikkhepino eva **amarāvikkhepikā**. **Ito cito ca sandhāvati** ekasmiṁ sabhāve anavaṭṭhānato. Amarā viya vikkhipantīti vā purimanayeneva saddattho daṭṭhabbo.

62. Vikkhepavādino uttarimanussadhamme, akusaladhammepi sabhāvabhedavaseneva ñātuṁ ñāṇabalaṁ natthīti kusalākusalapadānaṁ kusalākusalakammapathavaseneva attho. Paṭhamanayavaseneva apariyantavikkhepatāya amarāvikkhepaṁ vibhāvetuṁ **“evantipi me noti aniyamitavikkhepo”**ti vuttaṁ. Tattha **aniyamitavikkhepo**ti sassatādīsu ekasmimpi pakāre aṭṭhatvā vikkhepakaraṇaṁ, paravādinā yasmiṁ kismiñci pucchite pakāre tassa paṭikkhepoti attho. Dutiyanayavasena amarāsadisāya amarāya vikkhepaṁ dassetuṁ **“idaṁ kusalanti vā puṭṭho”**ti-ādimāha. Atha vā “evantipi me no”ti-ādinā aniyamatova sassatekaccasassatucchedatakkīvādānaṁ paṭisedhanena taṁ taṁ vādaṁ paṭikkhipateva apariyantavikkhepavādattā amarāvikkhepino. Attanā pana anavaṭṭhitavādattā na kismiñci pakkhe avatiṭṭhatīti āha **“sayaṁ pana …pe…**

byākarotī”ti. Idāni kusalādīnaṁ abyākaraṇena tameva anavaṭṭhānaṁ vibhāveti “idaṁ kusalanti vā puṭṭho”ti-ādinā. Tenevāha **“ekasmimpi pakkhe na tiṭṭhatī”**ti.

63. Kusalākusalaṁ yathābhūtaṁ appajānantopi yesamahaṁ samayena kusalameva “kusalan”ti, akusalameva ca “akusalan”ti byākareyyaṁ, tesu tathā byākaraṇahetu “Aho vata re paṇḍito”ti sakkārasammānaṁ karontesu mama chando vā rāgo vā assāti evampettha attho sambhavati. **Doso vā paṭigho vā**ti ettha vuttavipariyāyena yojetabbaṁ. Aṭṭhakathāyaṁ pana attano paṇḍitabhāvavisayānaṁ rāgādīnaṁ vasena yojanā katā. **“Chandarāgadvayaṁ upādānan”**ti abhidhammanayena vuttaṁ. Abhidhamme hi taṇhādiṭṭhiyova “upādānan”ti āgatā, suttante pana dosopi “upādānan”ti vutto “kodhupādānavinibandhā vighātaṁ āpajjantī”ti-ādīsu. Tena vuttaṁ **“ubhayampi vā daḷhaggahaṇavasena upādānan”**ti (DṬ.1./CS:pg.1.164) **Daḷhaggahaṇaṁ** amuñcanaṁ. Paṭighopi hi upanāhādivasena pavatto ārammaṇaṁ na muñcati. **Vihananaṁ** hiṁsanaṁ vibādhanaṁ. Rāgopi hi pariḷāhavasena sāraddhavuttitāya nissayaṁ vibādhatīti. Vināsetukāmatāya ārammaṇaṁ gaṇhātīti sambandho.

64. **Paṇḍiccenā**ti paññāya. Yena hi dhammena yutto “paṇḍito”ti vuccati, so dhammo paṇḍiccaṁ, tena sutacintāmayaṁ paññaṁ dasseti, na pākatikakammanibbattaṁ sābhāvikapaññaṁ. Kata-saddassa kiriyāsāmaññavācakattā “katavijjo”ti-ādīsu viya kata-saddo ñāṇānuyuttataṁ vadatīti āha **“viññātaparappavādā”**ti. Sattadhā bhinnassa vālaggassa aṁsukoṭivedhako **“vālavedhī”**ti adhippeto.

65-6. Ettha ca kiñcāpi purimānampi tiṇṇaṁ kusalādidhammasabhāvānavabodhato attheva mandabhāvo, tesaṁ pana attano kusalādidhammānavabodhassa avabodhaviseso atthi, tadabhāvā pacchimoyeva mandamomūhabhāvena vutto. Nanu ca pacchimassāpi “Atthi paroloko’ti iti ce me assa, ‘atthi paroloko’ti iti te naṁ byākareyyaṁ, evantipi me no”ti-ādi (dī.ni.1.65) vacanato attano dhammānavabodhassa avabodho atthiyevāti? Kiñcāpi atthi, na tassa purimānaṁ viya apariññātadhammabyākaraṇanibandhanamusāvādādibhayaparijigucchanakāro atthi, atha kho mahāmūḷhoyeva. Atha vā “evantipi me no”ti-ādinā pucchāya vikkhepakaraṇatthaṁ “Atthi paroloko’ti iti ce maṁ pucchasī”ti pucchāṭhapanameva tena dassīyati, na attano dhammānavabodhoti ayameva visesena “mando ceva momūho cā”ti vutto. Teneva hi tathāvādinaṁ Sañjayaṁ Belaṭṭhaputtaṁ ārabbha “ayaṁ vā imesaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ sabbamando sabbamūḷho”ti (dī.ni.1.181) vuttaṁ. Tattha “Atthi paroloko”ti sassatadassanavasena sammādiṭṭhivasena vā pucchā. “Natthi paroloko”ti natthikadassanavasena sammādassanavasena vā pucchā. “Atthi ca natthi ca paroloko”ti ucchedadassanavasena sammādiṭṭhivasena eva vā pucchā. “Neva atthi na natthi paroloko”ti vuttappakārattayapaṭikkhepe sati pakārantarassa asambhavato atthitānatthitāhi navattabbākāro parolokoti (DṬ.1./CS:pg.1.165) vikkhepaññeva purekkhārena sammādiṭṭhivasena vā pucchā. Sesacatukkattayepi vuttanayānusārena attho veditabbo. Puññasaṅkhārattiko viya hi kāyasaṅkhārattikena purimacatukkasaṅgahito eva attho. Sesacatukkattayena attaparāmāsapuññādi phalatācodanānayena saṅgahitoti.

Amarāvikkhepiko sassatādīnaṁ attano aruccanatāya sabbattha “evantipi me no”ti-ādinā vikkhepaññeva karoti. Tattha “evantipi me no”ti-ādi tattha tattha pucchitākārapaṭisedhanavasena vikkhipanākāradassanaṁ. Nanu ca vikkhepavādino vikkhepapakkhassa anujānanaṁ vikkhepapakkhe avaṭṭhānaṁ yuttarūpanti? Na, tatthāpi tassa sammūḷhattā, paṭikkhepavaseneva ca vikkhepavādassa pavattanato. Tathā hi Sañcayo Belaṭṭhaputto raññā Ajātasattunā sandiṭṭhikaṁ sāmaññaphalaṁ puṭṭho paralokattikādīnaṁ paṭisedhanamukhena vikkhepaṁ byākāsi.

Etthāha-- nanu cāyaṁ sabbopi amarāvikkhepiko kusalādayo dhamme, paralokattikādīni ca yathābhūtaṁ anavabujjhamāno tattha tattha pañhaṁ puṭṭho pucchāya vikkhepanamattaṁ āpajjati, tassa kathaṁ diṭṭhigatikabhāvo. Na hi avattukāmassa viya pucchitamatthamajānantassa vikkhepakaraṇamattena diṭṭhigatikatā yuttāti? Vuccate-- na heva kho pucchāya vikkhepakaraṇamattena tassa diṭṭhigatikatā, atha kho micchābhinivesavasena. Sassatābhinivesena micchābhiniviṭṭhoyeva hi puggalo mandabuddhitāya kusalādidhamme paralokattikādīni ca yāthāvato appaṭipajjamāno attanā aviññātassa atthassa paraṁ viññāpetuṁ asakkuṇeyyatāya musāvādādibhayena ca vikkhepaṁ āpajjatīti. Tathā hi vakkhati "yāsaṁ satteva ucchedadiṭṭhiyo, sesā sassatadiṭṭhiyo"ti (dī.ni.aṭṭha.1.97-98) atha vā puññapāpānaṁ tabbipākānañca anavabodhena asaddahanena ca tabbisayāya pucchāya vikkhepakaraṇaṁyeva sundaranti khantiṁ ruciṁ uppādetvā abhinivisantassa uppannā visuṁyevesā ekā diṭṭhi sattabhaṅgadiṭṭhi viyāti daṭṭhabbaṁ. Tathā ca vuttaṁ "pariyantarahitā diṭṭhigatikassa diṭṭhi ceva vācā cā"ti (dī.ni.aṭṭha.1.61). Kathaṁ panassā sassatadiṭṭhisaṅgaho? Ucchedavasena anabhinivesato. Natthi koci dhammānaṁ yathābhūtavedī vivādabahulattā (DṬ.1./CS:pg.1.166) lokassa, "evamevan"ti pana saddantarena "dhammanijjhānanā anādikālikā loke"ti gāhavasena sassatalesopettha labbhatiyeva.

(DṬ.1.-10)Adhiccasamuppannavādavaṇṇanā

67. Adhicca yadicchakaṁ yaṁ kiñci kāraṇaṁ, kassaci vuddhipubbaṁ vā vinā samuppannoti attalokasaññitānaṁ khandhānaṁ adhiccuppatti-ākārārammaṇaṁ dassanaṁ tadākārasannissayena pavattito, tadākārasahacaritatāya ca "adhiccasamuppannan"ti vuccati yathā "mañcā ghosanti, kuntā pacarantī"ti ca imamatthaṁ dassento āha **"adhiccasamuppanno attā ca loko cāti dassanaṁ adhiccasamuppannan"**ti.

68-73. **Desanāsīsan**ti desanāya jeṭṭhakabhāvena gahaṇaṁ, tena saññaṁyeva dhuraṁ katvā Bhagavatā ayaṁ desanā katā, na pana tattha aññesaṁ arūpadhammānaṁ atthibhāvatoti dasseti. Tenevāha **"acittuppādā"**ti-ādi. Bhagavā hi yathā lokuttaradhammaṁ desento samādhiṁ paññaṁ vā dhuraṁ karoti, evaṁ lokiyadhammaṁ desento cittaṁ saññaṁ vā dhuraṁ karoti. Tattha "yasmiṁ samaye lokuttaraṁ jhānaṁ bhāveti (dha.sa.277) pañcaṅgiko sammāsamādhi [dī.ni.3.355(kha)] pañcañāṇiko sammāsamādhi, [dī.ni.3.355 (ja); vibha.2.804 paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī"ti (ma.ni.1.271) tathā "yasmiṁ samaye kāmāvacaraṁ kusalaṁ cittaṁ uppannaṁ hoti, (dha.sa.1) kiṁcitto tvaṁ bhikkhu (pārā. 146 180) manopubbaṅgamā dhammā, (dha.pa.1 2 netti. 90 peṭako. 83) santi bhikkhave sattā nānattakāyā nānattasaññino, (dī.ni.3.332 342 357 a.ni.9.24 cūḷani. 83) na nevasaññānāsaññāyatanan"ti-ādīni suttāni (dī.ni.3.358) etassa atthassa sādhakāni daṭṭhabbāni. **Titthāyatane**ti aññatitthiyasamaye. Titthiyā hi upapattivisese vimuttisaññino, saññāvirāgāvirāgesu ādīnavānisaṁsadassino vā hutvā asaññasamāpattiṁ nibbattetvā akkhaṇabhūmiyaṁ uppajjanti, na sāsanikā. **Vāyokasiṇe parikammaṁ katvā**ti vāyokasiṇe paṭhamādīni tīṇi jhānāni nibbattetvā tatiyajjhāne ciṇṇavasī hutvā (DṬ.1./CS:pg.1.167) tato vuṭṭhāya catutthajjhānādhigamāya parikammaṁ katvā. Tenevāha **"catutthajjhānaṁ nibbattetvā"**ti.

Kasmā panettha vāyokasiṇeyeva parikammaṁ vuttanti? Vuccate-- yatheva hi rūpapaṭibhāgabhūtesu kasiṇavisesesu rūpavibhāvanena rūpavirāgabhāvanāsaṅkhāto arūpasamāpattiviseso sacchikarīyati, evaṁ aparibyattaviggahatāya arūpapaṭibhāgabhūte kasiṇavisese arūpavibhāvanena arūpavirāgabhāvanāsaṅkhāto rūpasamāpattiviseso

adhigamīyatīti ettha “saññā rogo saññā gaṇḍo”ti-ādinā (ma.ni.3.24) “dhi cittaṁ, dhibbate taṁ cittan”ti-ādinā ca nayena arūpappavattiyā ādīnavadassanena, tadabhāve ca santapaṇītabhāvasanniṭṭhānena rūpasamāpattiyā abhisaṅkharaṇaṁ, rūpavirāgabhāvanā pana saddhiṁ upacārena arūpasamāpattiyo, tatthāpi visesena paṭhamāruppajjhānaṁ. Yadi evaṁ “paricchinnākāsakasiṇepī”ti vattabbaṁ. Tassāpi hi arūpapaṭibhāgatā labbhatīti? Icchitamevetaṁ kesañci avacanaṁ panettha pubbācariyehi aggahitabhāvena. Yathā hi rūpavirāgabhāvanā virajjanīyadhammabhāvamattena parinipphannā, virajjanīyadhammapaṭibhāgabhūte ca visayavisese pātubhavati, evaṁ arūpavirāgabhāvanāpīti vuccamāne na koci virodho, titthiyeheva pana tassā samāpattiyā paṭipajjitabbatāya, tesañca visayapathesupanibandhanasseva tassa jhānassa paṭipattito diṭṭhivantehi pubbācariyehi catuttheyeva bhūtakasiṇe arūpavirāgabhāvanāparikammaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ. Kiñca vaṇṇakasiṇesu viya purimabhūtakasiṇattayepi vaṇṇapaṭicchāyāva paṇṇatti ārammaṇaṁ jhānassa lokavohārānurodheneva pavattito. Evañca katvā Visuddhimagge (visuddhi.1.57) pathavīkasiṇassa ādāsacandamaṇḍalūpamāvacanañca samatthitaṁ hoti, catutthaṁ pana bhūtakasiṇaṁ bhūtappaṭicchāyameva jhānassa gocarabhāvaṁ gacchatīti tasseva arūpapaṭibhāgatā yuttāti vāyokasiṇeyeva parikammaṁ vuttanti veditabbaṁ.

Idhevāti pañcavokārabhaveyeva. **Tatthā**ti asaññabhave. Yadi rūpakkhandhamattameva asaññabhave pātubhavati, kathamarūpasannissayena vinā tattha rūpaṁ pavattati, kathaṁ pana rūpasannissayena vinā arūpadhātuyaṁ arūpaṁ pavattati, idampi tena samānajātiyameva. Kasmā? Idheva adassanato. Yadi evaṁ kabaḷīkārāhārena vinā rūpadhātuyaṁ rūpena na pavattitabbaṁ, kiṁ kāraṇaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.168) Idheva adassanato. Api ca yathā yassa cittasantānassa nibbattikāraṇaṁ rūpe avigatataṇhaṁ, tassa saha rūpena sambhavato rūpaṁ nissāya pavatti, yassa pana nibbattikāraṇaṁ rūpe vigatataṇhaṁ, tassa vinā rūpena rūpanirapekkhatāya kāraṇassa, evaṁ yassa rūpappabandhassa nibbattikāraṇaṁ vigatataṇhaṁ arūpe, tassa vinā arūpena pavatti hotīti asaññabhave rūpakkhandhamattameva nibbattati. Kathaṁ pana tattha kevalo rūpappabandho paccuppannapaccayarahito cirakālaṁ pavattatīti paccetabbaṁ, kittakaṁ vā kālaṁ pavattatīti codanaṁ manasi katvā āha **“yathā nāma jiyāvegukkhitto saro”**ti-ādi, tena na kevalamāgamoyeva ayamettha yuttīti dasseti. **Tattakameva kālan**ti ukkaṁsato pañca mahākappasatānipi tiṭṭhanti asaññasattā. **Jhānavege**ti asaññasamāpattiparikkhate kammavege. **Antaradhāyatī**ti paccayanirodhena nirujjhati nappavattati.

Idhāti kāmabhave. Kathaṁ pana anekakappasatasamatikkamena ciraniruddhato viññāṇato idha viññāṇaṁ samuppajjati. Na hi niruddhe cakkhumhi cakkhuviññāṇamuppajjamānaṁ diṭṭhanti? Nayidamekantato daṭṭhabbaṁ. Ciraniruddhampi hi cittaṁ samānajātikassa antarānuppajjanato anantarapaccayamattaṁ hotiyeva, na bījaṁ, bījaṁ pana kammaṁ. Tasmā kammato bījabhūtato ārammaṇādīhi paccayehi asaññabhavato cutānaṁ kāmadhātuyā upapattiviññāṇaṁ hotiyeva. Tenāha **“idha paṭisandhisaññā uppajjatī”**ti. Ettha ca yathā nāma utuniyāmena pupphaggahaṇe niyatakālānaṁ rukkhānaṁ vekhe dinne vekhabalena na yathā niyāmatā hoti pupphaggahaṇassa, evameva pañcavokārabhave avippayogena vattamānesu rūpārūpadhammesu rūpārūpavirāgabhāvanāvekhe dinne tassa samāpattivekhabalassa anurūpato arūpabhave asaññābhave ca yathākkamaṁ rūparahitā arūparahitā ca khandhānaṁ pavatti hotīti veditabbaṁ. Nanu ettha jātisatasahassadasasaṁvaṭṭādīnaṁ matthake, abbhantarato vā pavattāya asaññūpavattiyā vasena

lābhī-adhiccasamuppannikavādo lābhīsassatavādo viya anekabhedo sambhavatīti? Saccaṁ sambhavati, anantarattā pana āpannāya asaññūpapattiyā vasena lābhī-adhiccasamuppannikavādo nayadassanavasena ekova dassitoti daṭṭhabbaṁ. Atha vā sassatadiṭṭhisaṅgahato adhiccasamuppannikavādassa sassatavāde āgato sabbo desanānayo yathāsambhavaṁ adhiccasamuppannikavādepi (DṬ.1./CS:pg.1.169) gahetabboti imassa visesassa dassanatthaṁ Bhagavatā lābhī-adhiccasamuppannikavādo avibhajitvā desito. Avassañca sassatadiṭṭhisaṅgaho adhiccasamuppannikavādassa icchitabbo saṁkilesapakkhe sattānaṁ ajjhāsayassa duvidhattā. Tathā hi vuttaṁ Aṭṭhakathāyaṁ "sassatucchedadiṭṭhi cā"ti. Tathā ca vakkhati "yāsaṁ satteva ucchedadiṭṭhiyo, sesā sassatadiṭṭhiyo"ti (dī.ni.aṭṭha.1.97-98).

Nanu ca adhiccasamuppannikavādassa sassatadiṭṭhisaṅgaho na yutto. "Ahañhi pubbe nāhosin"ti-ādivasena pavattanato, apubbasattapātubhāvaggāhattā, attano lokassa ca sadābhāvagāhinī ca sassatadiṭṭhi "Atthitveva sassatisaman"ti pavattanato? No na yutto anāgate koṭi-adassanato. Yadipi hi ayaṁ vādo "somhi etarahi ahutvā santatāya pariṇato"ti (dī.ni.1.68) attano lokassa ca atītakoṭiparāmasanavasena pavatto, tathāpi vattamānakālato paṭṭhāya na tesaṁ katthaci anāgate pariyantaṁ passati, visesena ca paccuppannānāgatakālesu pariyantādassanapabhāvito sassatavādo. Yathāha "sassatisamaṁ tatheva ṭhassatī"ti. Yadi evaṁ imassa vādassa, sassatavādādīnañca pubbantakappikesu saṅgaho na yutto anāgatakālaparāmasanavasena pavattattāti? Na, samudāgamassa atītakoṭṭhāsikattā. Tathā hi nesaṁ samuppatti atītaṁsapubbenivāsañāṇehi, tappaṭirūpakānussavādippabhāvitatakkanehi ca saṅgahitāti, tathā ceva saṁvaṇṇitaṁ. Atha vā sabbattha appaṭihatañāṇena vādivarena dhammassāminā niravasesato agatiñca gatiñca yathābhūtaṁ sayaṁ abhiññā sacchikatvā paveditā etā diṭṭhiyo, tasmā yāvatikā diṭṭhiyo Bhagavatā desitā, yathā ca desitā, tathā tathāva sanniṭṭhānato sampaṭicchitabbā, na ettha yuttivicāraṇā kātabbā Buddhavisayattā. Acinteyyo hi Buddhavisayoti.

Dutiyabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.1.-11)Aparantakappikavādavaṇṇanā

74. "Aparante (DṬ.1./CS:pg.1.170) ñāṇaṁ, aparantānudiṭṭhino"ti-ādīsu viya **apara**-saddo idha anāgatakālavācakoti āha **"anāgatakoṭṭhāsasaṅkhātan"**ti. **Aparantaṁ kappetvā**ti-ādīsu "pubbantaṁ kappetvā"ti-ādīsu vuttanayena attho veditabbo. Visesamattameva vakkhāma.

(DṬ.1.-12)Saññīvādavaṇṇanā

75. Uddhamāghātanāti pavatto vādo uddhamāghātano, so etesaṁ atthīti **uddhamāghātanikā**. Yasmā pana te diṭṭhigatikā "uddhaṁ maraṇā attā nibbikāro"ti vadanti, tasmā **"uddhamāghātanā attānaṁ vadantīti uddhamāghātanikā"**ti vuttaṁ. Saññīvādo etesaṁ atthīti **saññīvādā** "Buddhaṁ assa atthīti Buddho"ti yathā. Atha vā saññīti pavatto vādo saññī sahacaraṇanayena, saññī vādo etesanti **saññīvādā**.

76-77. **Rūpī attā**ti ettha nanu rūpavinimuttena attanā bhavitabbaṁ saññāya viya rūpassapi attaniyattā. Na hi "saññī attā"ti ettha saññā attā. Teneva hi **"tattha**

pavattasaññañcassa saññāti gahetvā”ti vuttaṁ. Evaṁ sati kasmā kasiṇarūpaṁ “attā”ti gahetvā vuttanti? Na kho panetaṁ evaṁ daṭṭhabbaṁ “rūpaṁ assa atthīti rūpī”ti, atha kho “ruppanasīlo rūpī”ti. Ruppanañcettha rūpasarikkhatāya kasiṇarūpassa vaḍḍhitāvaḍḍhitakālavasena visesāpatti, sā ca “natthī”ti na sakkā vattuṁ parittavipulatādivisesasabbhāvato. Yadi evaṁ imassa vādassa sassatadiṭṭhisaṅgaho na yujjatīti? No na yujjati kāyabhedato uddhaṁ attano nibbikāratāya tena adhippetattā. Tathā hi vuttaṁ **“arogo paraṁ maraṇā”**ti. Atha vā “rūpaṁ assa atthīti rūpī”ti vuccamānepi na doso. Kappanāsiddhenapi hi bhedena abhedassāpi niddesadassanato, yathā “silāputtakassa sarīran”ti. Ruppanaṁ vā rūpasabhāvo rūpaṁ, taṁ etassa atthīti **rūpī,** attā “rūpino dhammā”ti-ādīsu (dha.sa.dukamātikā 11) viya. Evañca katvā rūpasabhāvattā attano “rūpī attā”ti vacanaṁ ñāyāgatamevāti **“kasiṇarūpaṁ ‘attā’ti gahetvā”**ti vuttaṁ. Niyatavāditāya kammaphalapaṭikkhepato natthi ājīvakesu jhānasamāpattilābhoti (DṬ.1./CS:pg.1.171) āha **“ājīvakādayo viya takkamatteneva vā rūpī attā”**ti. Tathā hi kaṇhābhijāti-ādīsu chaḷābhijātīsu aññataraṁ attānaṁ ekacce ājīvakā paṭijānanti. Natthi etassa rogo bhaṅgoti **arogo**ti aroga-saddassa niccapariyāyatā veditabbā, rogarahitatāsīsena vā nibbikāratāya niccataṁ paṭijānāti diṭṭhigatikoti āha **“arogoti nicco”**ti.

Kasiṇugghāṭimākāsapaṭhamāruppaviññāṇanatthibhāva-ākiñcaññāyatanāni **arūpasamāpattinimittaṁ** nimbapaṇṇe tittakaraso viya sarīraparimāṇo arūpī attā tattha tiṭṭhatīti niganṭhāti āha **“niganṭhādayo viyā”**ti. **Missakagāhavasenā**ti rūpārūpasamāpattīnaṁ nimittāni ekajjhaṁ katvā “eko attā”ti, tattha pavattasaññañcassa “saññā”ti gahaṇavasena. Ayañhi diṭṭhigatiko rūpārūpasamāpattilābhitāya tannimittaṁ rūpabhāvena arūpabhāvena ca attā upatiṭṭhati, tasmā “rūpī ca arūpī cā”ti abhinivesaṁ janesi ajjhattavādino viya, takkamatteneva vā rūpārūpadhammānaṁ missakaggahaṇavasena “rūpī arūpī ca attā hotī”ti.

Takkagāhenevāti saṅkhārāvasesasukhumabhāvappattadhammā viya accantasukhumabhāvappattiyā sakiccasādhanāsamatthatāya thambhakuṭṭahatthapādādisaṅghāto viya neva rūpī, rūpasabhāvānativattanato na arūpīti evaṁ pavattatakkagāhena. Atha vā antānantikacatukkavāde viya aññamaññapaṭikkhepavasena attho veditabbo. Kevalaṁ pana tattha desakālabhedavasena tatiyacatutthavādā dassitā, idha kālavatthubhedavasenāti ayameva visesoti. Kālabhedavasena cettha tatiyavādassa pavatti rūpārūpanimittānaṁ saha anupaṭṭhānato. Catutthavādassa pana vatthubhedavasena pavatti rūpārūpadhammānaṁ samūhato “eko attā”ti takkanavasenāti tattha vuttanayānusārena veditabbaṁ.

Dutiyacatukke yaṁ vattabbaṁ, taṁ “amati gacchati ettha bhāvo osānan”ti-ādinā antānantikavāde vuttanayena veditabbaṁ.

Yadipi aṭṭhasamāpattilābhino diṭṭhigatikassa vasena samāpattibhedena saññābhedasambhavato “nānattasaññī attā”ti ayampi vādo samāpannakavasena (DṬ.1./CS:pg.1.172) labbhati. Tathāpi samāpattiyaṁ ekarūpeneva saññāya upaṭṭhānato samāpannakavasena **“ekattasaññī”**ti āha. Tenevettha samāpannakaggahaṇaṁ kataṁ. Ekasamāpattilābhino eva vā vasena attho veditabbo. Samāpattibhedena saññābhedasambhavepi bahiddhā puthuttārammaṇe saññānānattena oḷārikena nānattasaññitaṁ dassetuṁ **“asamāpannakavasena nānattasaññī”**ti vuttaṁ. **“Parittakasiṇavasena parittasaññī”**ti iminā satipi saññāvinimutte dhamme “saññāyeva attā”ti vadatīti dassitaṁ hoti. Kasiṇaggahaṇañcettha saññāya visayadassanaṁ, evaṁ **vipulakasiṇavasenā**ti etthāpi attho veditabbo. Evañca katvā antānantikavāde idha ca

antānantikacatukke paṭhamadutiyavādehi imesaṁ dvinnaṁ vādānaṁ viseso siddho hoti, aññathā vuttappakāresu vādesu pubbantāparantakappanabhedena satipi kehici visese kehici natthi yevāti. Atha vā "aṅguṭṭhappamāṇo attā, yavappamāṇo, aṇumatto vā attā"ti ādidassanavasena paritto saññī cāti **parittasaññī,** kapilakaṇādādayo viya attano sabbagatabhāvapaṭijānanavasena appamāṇo saññī cāti **appamāṇasaññī**ti evampettha attho daṭṭhabbo.

Dibbacakkhuparibhaṇḍatāya yathākammūpagañāṇassa dibbacakkhupabhāvajanitena yathākammūpagañāṇena dissamānāpi sattānaṁ sukhādisamaṅgitā dibbacakkhunāva diṭṭhā hotīti āha **"dibbena cakkhunā"**ti-ādi. Nanu ca "ekantasukhī attā"ti-ādivādānaṁ aparantadiṭṭhibhāvato "nibbattamānaṁ disvā"ti vacanaṁ anupannanti? Nānupapannaṁ, anāgatassa ekantasukhibhāvādikassa pakappanaṁ paccuppannāya nibbattiyā dassanena adhippetanti. Tenevāha "nibbattamānaṁ disvā 'ekantasukhī'ti gaṇhātī"ti. Ettha ca tassaṁ tassaṁ bhūmiyaṁ bahulaṁ sukhādisahitadhammappavattidassanena tesaṁ "ekantasukhī"ti gāho daṭṭhabbo. Atha vā hatthidassaka-andhā viya diṭṭhigatikā yaṁ yadeva passanti, taṁ tadeva abhinivissa voharantīti na ettha yutti maggitabbā.

(DṬ.1.-13)Asaññī nevasaññīnāsaññīvādavaṇṇanā

78-83. Asaññīvāde asaññabhave nibbattasattavasena paṭhamavādo, "saññaṁ attato samanupassatī"ti ettha vuttanayena saññaṁyeva "attā"ti gahetvā tassa kiñcanabhāvena ṭhitāya aññāya saññāya abhāvato "asaññī"ti (DṬ.1./CS:pg.1.173) pavatto dutiyavādo, tathā saññāya saha rūpadhamme, sabbe eva vā rūpārūpadhamme "attā"ti gahetvā pavatto tatiyavādo, takkagāhavaseneva catutthavādo pavatto. Tassa pubbe vuttanayeneva attho veditabbo. Dutiyacatukkepi kasiṇarūpassa asañjānanasabhāvatāya asaññīti katvā antānantikavāde vuttanayeneva cattāropi veditabbā. Tathā nevasaññīnāsaññīvādepi nevasaññīnāsaññībhave nibbattasattasseva cutipaṭisandhīsu, sabbattha vā paṭusaññākiccaṁ kātuṁ asamatthāya sukhumāya saññāya atthibhāvapaṭijānanavasena paṭhamavādo, asaññīvāde vuttanayena sukhumāya saññāya vasena, sañjānanasabhāvatāpaṭijānena ca dutiyavādādayo pavattāti evaṁ ekena pakārena satipi kāraṇapariyesanassa sambhave diṭṭhigatikavādānaṁ anādaraṇīyabhāvadassanatthaṁ **"tattha na ekantena kāraṇaṁ pariyesitabban"**ti vuttanti daṭṭhabbaṁ. Etesañca saññī-asaññīnevasaññīnāsaññīvādānaṁ "arogo paraṁ maraṇā"ti vacanato sassatadiṭṭhisaṅgaho pākaṭoyeva.

(DṬ.1.-15)Ucchedavādavaṇṇanā

84. Asato vināsāsambhavato atthibhāvanibandhano ucchedoti vuttaṁ **"sato"**ti. Yathā hetuphalabhāvena pavattamānānaṁ sabhāvadhammānaṁ satipi ekasantānapariyāpannānaṁ bhinnasantatipatitehi visese hetuphalānaṁ paramatthato bhinnasabhāvattā bhinnasantānapatitānaṁ viya accantabhedasanniṭṭhānena nānattanayassa micchāgahaṇaṁ ucchedābhinivesassa kāraṇaṁ, evaṁ hetuphalabhūtānaṁ dhammānaṁ vijjamānepi sabhāvabhede ekasantatipariyāpannatāya ekattanayena accantamabhedaggahaṇampi kāraṇaṁ evāti dassetuṁ "sattassā"ti vuttaṁ pāḷiyaṁ. Santānavasena hi vattamānesu khandhesu ghanavinibbhogābhāvena sattagāho, sattassa ca atthibhāvagāhanibandhano ucchedagāho yāvāyaṁ attā na ucchijjati, tāvāyaṁ vijjatiyevāti gahaṇato, nirudayavināso vā idha ucchedoti adhippetoti āha **"upacchedan"**ti. Visesena

nāso **vināso,** abhāvo. So pana maṁsacakkhupaññācakkhūnaṁ dassanapathātikkamoyeva hotīti āha **"adassanan"**ti. Adassane hi nāsa-saddo loke niruḷhoti. **Bhāvavigaman**ti sabhāvāpagamaṁ. Yo hi nirudayavināsavasena ucchijjati, na so attano sabhāvena tiṭṭhatīti. **Lābhī**ti dibbacakkhuñāṇalābhī. **Cutimattamevā**ti (DṬ.1./CS:pg.1.174) sekkhaputhujjanānampi cutimattameva. **Na upapātan**ti pubbayogābhāvena, parikammākaraṇena vā upapātaṁ daṭṭhuṁ na sakkoti. **"Alābhī ca ko paralokaṁ na jānātī"**ti natthikavādavasena, mahāmūḷhabhāveneva vā "ito añño paraloko atthī"ti anavabodhamāha. Ettakoyeva visayo, yo yaṁ indriyagocaroti. Attano dhītuyā hatthagaṇhanakarājādi viya **kāmasukhagiddhatāya** vā. **"Na puna viruhantī"**ti patitapaṇṇānaṁ vaṇṭena appaṭisandhikabhāvamāha. **Evameva sattā**ti yathā paṇḍupalāso bandhanā pavutto na paṭisandhiyati, evaṁ sabbe sattā appaṭisandhikamaraṇameva nigacchantīti. Jalapubbūḷakūpamā hi sattāti tassa laddhi. **Tathā**ti vuttappakārena. Lābhinopi cutito uddhaṁ adassaneneva imā diṭṭhiyo uppajjantīti āha **"vikappetvā vā"**ti.

Etthāha-- yathā amarāvikkhepikavādā ekanta-alābhīvaseneva dassitā, yathā ca uddhamāghātanikasaññīvādacatukko ekantalābhīvaseneva, na evamayaṁ. Ayaṁ pana sassatekaccasassatavādādayo viya lābhī-alābhīvasena pavatto. Tathā hi vuttaṁ **"tattha dve janā"**ti-ādi. Yadi evaṁ kasmā sassatavādādidesanāhi idha aññathā desanā pavattāti? Vuccate-- desanāvilāsappattito. Desanāvilāsappattā hi Buddhā Bhagavanto, te veneyyajjhāsayānurūpaṁ vividhenākārena dhammaṁ desenti, aññathā idhāpi ca evaṁ Bhagavā deseyya "idha bhikkhave ekacco samaṇo vā brāhmaṇo vā ātappamanvāya …pe… yathāsamāhite citte sattānaṁ cutūpapātañāṇāya cittaṁ abhininnāmeti, so dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena arahato cuticittaṁ passati, puthūnaṁ vā parasattānaṁ, na heva kho taduddhaṁ upapattiṁ, so evamāha 'yathā kho bho ayaṁ attā'" ti-ādinā visesalābhino, takkino ca visuṁ katvā, tasmā desanāvilāsena veneyyajjhāsayānurūpaṁ sassatavādādidesanāhi aññathāyaṁ desanā pavattāti daṭṭhabbaṁ.

Atha vā ekaccasassatavādādīsu viya na idha takkīvādito visesalābhīvādo bhinnākāro, atha kho samānabhedatāya samānākāroyevāti imassa visesassa pakāsanatthaṁ Bhagavatā ayamucchedavādo purimavādehi visiṭṭhākāro desito. Sambhavati hi takkinopi (DṬ.1./CS:pg.1.175) anussavādivasena adhigamavato viya idha abhiniveso. Atha vā na imā diṭṭhiyo Bhagavatā anāgate evaṁ bhāvīvasena desitā, nāpi parikappavasena, atha kho yathā yathā diṭṭhigatikehi "idameva saccaṁ, moghamaññan"ti paññattā, tathā tathā yathābhuccaṁ sabbaññutaññāṇena paricchinditvā pakāsitā. Yehi gambhīrādippakārā aputhujjanagocarā Buddhadhammā pakāsanti, yesañca parikittanena tathāgatā sammadeva thomitā honti. Ucchedavādīhi ca diṭṭhigatikehi yathā uttaruttarabhavadassīhi aparabhavadassīnaṁ tesaṁ vādapaṭisedhavasena sakasakavādā patiṭṭhāpitā, tathāyaṁ desanā pavattāti purimadesanāhi imissā desanāya pavattibhedo na codetabbo. Evañca katvā arūpabhavabhedavasena viya kāmarūpabhavabhedavasenāpi ucchedavādo vibhajitvā daṭṭhabbo. Atha vā paccekaṁ kāmarūpabhavabhedavasena viya arūpabhavavasenāpi na vibhajitvā vattabbo, evañca sati Bhagavatā vuttasattakato bahutarabhedo, appatarabhedo vā ucchedavādo āpajjatīti evaṁ pakārāpi codanā anavakāsāvāti.

Etthāha-- yuttaṁ tāva purimesu tīsu vādesu "kāyassa bhedā"ti vuttaṁ pañcavokārabhavapariyāpannaṁ attabhāvaṁ ārabbha pavattattā tesaṁ vādānaṁ, catuvokārabhavapariyāpannaṁ pana attabhāvaṁ nissāya pavattesu catutthādīsu catūsu vādesu kasmā "kāyassa bhedā"ti vuttaṁ Na hi arūpīnaṁ kāyo vijjatīti? Saccametaṁ,

rūpattabhāve pavattavohāreneva pana diṭṭhigatiko arūpattabhāvepi kāyavohāraṁ āropetvā āha "kāyassa bhedā"ti. Yathā ca diṭṭhigatikā diṭṭhiyo paññāpenti, tathā ca Bhagavā dassetīti, arūpakāyabhāvato vā phassādidhammasamūhabhūte arūpattabhāve kāyaniddeso daṭṭhabbo. Ettha ca kāmadevattabhāvādiniravasesavibhavapatiṭṭhāpakānaṁ dutiyavādādīnaṁ yutto aparantakappikabhāvo anāgataddhavisayattā tesaṁ vādānaṁ, na pana diṭṭhigatikapaccakkhabhūtamanussattabhāvasamucchedapatiṭṭhāpakassa paṭhamavādassa paccuppannavisayattā. Dutiyavādādīnañhi purimapurimavādasaṅgahitasseva attano taduttaruttaribhavopapannassa samucchedato yujjati aparantakappikatā, tathā ca "no ca kho (DṬ.1./CS:pg.1.176) bho ayaṁ attā ettāvatā sammā samucchinno hotī"ti-ādi vuttaṁ, yaṁ pana tattha vuttaṁ "Atthi kho bho añño attā"ti, taṁ manussakāyavisesāpekkhāya vuttaṁ, na sabbathā aññabhāvatoti? No na yutto, idhalokapariyāpannattepi ca paṭhamavādavisayassa anāgatakālasseva tassa adhippetattā paṭhamavādinopi aparantakappikatāya na koci virodhoti.

(DṬ.1.-16)Diṭṭhadhammanibbānavādavaṇṇanā

93. **Diṭṭhadhammo**ti dassanabhūtena ñāṇena upaladdhadhammo. Tattha yo anindriyavisayo, sopi supākaṭabhāvena indriyavisayo viya hotīti āha **"diṭṭhadhammoti paccakkhadhammo vuccatī"**ti. Teneva ca **"tattha tattha paṭiladdhattabhāvassetaṁ adhivacanan"**ti vuttaṁ.

95. **Antonijjhāyanalakkhaṇo**ti ñātibhogarogasīladiṭṭhibyasanehi phuṭṭhassa cetaso anto abbhantaraṁ nijjhāyanaṁ socanaṁ antonijjhāyanaṁ, taṁ lakkhaṇaṁ etassāti antonijjhāyanalakkhaṇo. **Tannissitalālappanalakkhaṇo**ti taṁ sokaṁ samuṭṭhānahetuṁ nissitaṁ tannissitaṁ, bhusaṁ vilāpanaṁ lālappanaṁ, tannissitañca lālappanañca tannissitalālappanaṁ, taṁ lakkhaṇaṁ etassāti tannissitalālappanalakkhaṇo. Ñātibyasanādinā phuṭṭhassa paridevenāpi asakkuṇantassa antogatasokasamuṭṭhito bhuso āyāso **upāyāso**. So pana yasmā cetaso appasannākāro hoti, tasmā **"visādalakkhaṇo"**ti vutto.

96. Vitakkanaṁ **vitakkitaṁ,** taṁ pana abhiniropanasabhāvo vitakkoyevāti āha **"abhi …pe… vitakko"**ti. Esa nayo **vicāritan**ti etthāpi. Khobhakarasabhāvattā vitakkavicārānaṁ taṁsahitaṁ jhānaṁ sa-ubbilanaṁ viya hotīti vuttaṁ **"sakaṇḍakaṁ viya khāyatī"**ti.

97. Yāya ubbilāpanapītiyā uppannāya cittaṁ "ubbilāvitan"ti vuccati, sā pīti **ubbilāvitattaṁ** yasmā pana cittassa ubbilabhāvo tassā pītiyā sati hoti, nāsati, tasmā sā **"ubbilabhāvakāraṇan"**ti vuttā.

98. **Ābhogo**ti (DṬ.1./CS:pg.1.177) vā cittassa ābhuggabhāvo, ārammaṇe oṇatabhāvoti attho. Sukhena hi cittaṁ ārammaṇe abhinataṁ hoti, na dukkhena viya apanataṁ, nāpi adukkhamasukhena viya anabhinataṁ anapanatañca. Tattha "khuppipāsādi-abhibhūtassa viya manuññabhojanādīsu kāmehi viveciyamānassupādārammaṇapatthanā visesato abhivaḍḍhati, uḷārassa pana kāmarasassa yāvadatthaṁ tittassa manuññarasabhojanaṁ bhuttāvino viya suhitassa bhottukāmatā kāmesu pātabyatā na hoti, visayassāgiddhatāya visayehi dummociyehipi jalūkā viya sayameva muñcatī"ti ca ayoniso ummujjitvā kāmaguṇasantappitatāya saṁsāradukkhavūpasamaṁ byākāsi paṭhamavādī. Kāmādīnaṁ ādīnavadassitāya, paṭhamādijjhānasukhassa santabhāvadassitāya ca paṭhamādijjhānasukhatittiyā saṁsāradukkhupacchedaṁ byākaṁsu dutiyādivādino, idhāpi ucchedavāde vuttappakāro vicāro yathāsambhavaṁ ānetvā vattabbo. Ayaṁ panettha

viseso-- ekasmiñhi attabhāve pañca vādā labbhanti. Teneva hi pāḷiyaṁ “añño attā”ti aññaggahaṇaṁ na kataṁ. Kathaṁ panettha accantanibbānapaññāpakassa attano diṭṭhadhammanibbānavādassa sassatadiṭṭhiyā saṅgaho, na pana ucchedadiṭṭhiyāti? Taṁtaṁsukhavisesasamaṅgitāpaṭiladdhena bandhavimokkhena suddhassa attano sakarūpe avaṭṭhānadīpanato.

Sesāti sesā pañcapaññāsa diṭṭhiyo. Tāsu antānantikavādādīnaṁ sassatadiṭṭhibhāvo tattha tattha pakāsitoyeva.

101-3. Kiṁ pana kāraṇaṁ pubbantāparantā eva diṭṭhābhinivesassa visayabhāvena dassitā, na pana tadubhayamekajjhanti? Asambhavato. Na hi pubbantāparantesu viya tadubhayavinimutte majjhante diṭṭhikappanā sambhavati ittarakālattā, atha pana paccuppannabhavo tadubhayavemajjhaṁ, evaṁ sati diṭṭhikappanakkhamo tassa ubhayasabhāvo pubbantāparantesuyeva antogadhoti kathamadassitaṁ. Atha vā pubbantāparantavantatāya “pubbantāparanto”ti majjhanto vuccati so ca “pubbantāparantakappikā vā pubbantāparantānudiṭṭhino”ti vadantena pubbantāparantehi visuṁ katvā vuttoyevāti daṭṭhabbo. Aṭṭhakathāyampi “sabbepi te aparantakappike pubbantāparantakappike”ti etena sāmaññaniddesena, ekasesena vā saṅgahitāti daṭṭhabbaṁ, aññathā (DṬ.1./CS:pg.1.178) saṅkaḍḍhitvā vuttavacanassa anatthakatā āpajjeyyāti. Ke pana te pubbantāparantakappikā? Ye antānantikā hutvā diṭṭhadhammanibbānavādāti evaṁ pakārā veditabbā.

Ettha ca “sabbe te imeheva dvāsaṭṭhiyā vatthūhi, etesaṁ vā aññatarena, natthi ito bahiddhā”ti vacanato, pubbantakappikādittayavinimuttassa ca kassaci diṭṭhigatikassa abhāvato yāni tāni sāmaññaphalādi (dī.ni.1.166) suttantaresu vuttappakārāni akiriyāhetukanatthikavādādīni, yāni ca issarapajāpatipurisakālasabhāvaniyatiyadicchāvādādippabhedāni diṭṭhigatāni (visuddhi.ṭī. 2.563 vibha.anuṭī. 189 passitabbaṁ) bahiddhāpi dissamānāni, tesaṁ ettheva saṅgaho, antogadhatā ca veditabbā. Kathaṁ? Akiriyavādo tāva “vañjho kūṭaṭṭho”ti-ādinā kiriyābhāvadīpanato sassatavāde antogadho, tathā “sattime kāyā”ti-ādi (dī.ni.1.174) nayappavatto Pakudhavādo, “natthi hetu natthi paccayo sattānaṁ saṁkilesāyā”ti-ādi (dī.ni.1.168) vacanato ahetukavādo adhiccasamuppannikavāde antogadho. “Natthi paro loko”ti-ādi (dī.ni.1.171) vacanato natthikavādo ucchedavāde antogadho. Tathā hi tattha “kāyassa bhedā ucchijjatī”ti-ādi (dī.ni.1.86) vuttaṁ. Paṭhamena **ādi**-saddena nigaṇṭhavādādayo saṅgahitā.

Yadipi pāḷiyaṁ Nāṭaputtavāda (dī.ni.1.178) bhāvena cātuyāmasaṁvaro āgato, tathāpi sattavatātikkamena vikkhepavāditāya Nāṭaputtavādopi sañcayavādo viya amarāvikkhepavādesu antogadho. “Taṁ jīvaṁ taṁ sarīraṁ, aññaṁ jīvaṁ aññaṁ sarīran”ti (dī.ni.1.377 ma.ni.2.122 saṁ.ni.2.35) evaṁ pakārā vādā “rūpī attā hoti arogo paraṁ maraṇā”ti-ādivādesu saṅgahaṁ gacchanti, “hoti tathāgato paraṁ maraṇā, “Atthi sattā opapātikā”ti evaṁ pakārā sassatavāde. “Na hoti tathāgato paraṁ maraṇā, natthi sattā opapātikā”ti evaṁ pakārā ucchedavādena saṅgahitā. “Hoti ca na hoti ca tathāgato paraṁ maraṇā, atthi ca natthi ca sattā opapātikā”ti evaṁ pakārā ekaccasassatavāde antogadhā. “Neva hoti na na hoti tathāgato paraṁ maraṇā, nevatthi na natthi sattā opapātikā”ti ca evaṁ pakārā amarāvikkhepavāde (DṬ.1./CS:pg.1.179) antogadhā. Issarapajāpatipurisakālavādā ekaccasassatavāde antogadhā, tathā kaṇādavādo. Sabhāvaniyatiyadicchāvādā adhiccasamuppannikavādena saṅgahitā. Iminā nayena suttantaresu, bahiddhā ca dissamānānaṁ diṭṭhigatānaṁ imāsu dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīsu antogadhatā veditabbā.

Ajjhāsayanti diṭṭhijjhāsayaṁ. Sassatucchedadiṭṭhivasena hi sattānaṁ saṁkilesapakkhe duvidho ajjhāsayo, tañca Bhagavā aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṁ sattānaṁ aparimāṇe eva ñeyyavisese uppajjanavasena anekabhedabhinnānampi "cattāro janā sassatavādā"ti-ādinā dvāsaṭṭhiyā pabhedehi saṅgaṇhanavasena sabbaññutaññāṇena paricchinditvā dassento pamāṇabhūtāya tulāya dhārayamāno viya hotīti āha **"tulāya tulayanto viyā"**ti. Tathā hi vakkhati "anto jālīkatā"ti-ādi (dī.ni.1.146). **"Sinerupādato vālukaṁ uddharanto viyā"**ti etena sabbaññutaññāṇato aññassa imissā desanāya asakkuṇeyyataṁ dasseti.

Anusandhānaṁ anusandhi, pucchāya kato anusandhi **pucchānusandhi**. Atha vā anusandhayatīti anusandhi, pucchā anusandhi etassāti **pucchānusandhi**. Pucchāya anusandhiyatīti vā **pucchānusandhi**. **Ajjhāsayānusandhim**hipi eseva nayo. **Yathānusandhī**ti ettha pana anusandhīyatīti anusandhi, yā yā anusandhi yathānusandhi, anusandhi-anurūpaṁ vā **yathānusandhī**ti saddattho veditabbo, so "yena pana dhammena ādimhi desanā uṭṭhitā, tassa dhammassa anurūpadhammavasena vā paṭipakkhavasena vā yesu suttesu upari desanā āgacchati, tesaṁ vasena yathānusandhi veditabbo. Seyyathidaṁ? Ākaṅkheyyasutte (ma.ni.1.64-69) heṭṭhā sīlena desanā uṭṭhitā, upari cha abhiññā āgatā …pe… kakacūpame (ma.ni.1.222) heṭṭhā akkhantiyā uṭṭhitā, upari kakacūpamā āgatā"ti-ādinā Aṭṭhakathāyaṁ (dī.ni.aṭṭha.1.100-104) vutto.

Iti kirāti Bhagavato yathādesitāya attasuññatāya attano aruccanabhāvadīpanaṁ. **Bho**ti dhammālapanaṁ. **Anattakatānī**ti attanā na katāni, anattakehi vā khandhehi katāni. **Kamattānaṁ phusissantī**ti asati attani (DṬ.1./CS:pg.1.180) khandhānañca khaṇikattā kammāni kaṁ attānaṁ attano phalena phusissanti, ko kammaphalaṁ paṭisaṁvedetīti attho. **Avidvā**ti sutādivirahena ariyadhammassa akovidatāya na vidvā. **Avijjāgato**ti avijjāya upagato, ariyadhamme avinītatāya appahīnāvijjoti attho. **Taṇhādhipateyyena cetasā**ti "yadi ahaṁ nāma koci natthi mayā katassa kammassa ko phalaṁ paṭisaṁvedeti, sati pana tasmiṁ siyā phalūpabhogo"ti taṇhādhipatito **āgato taṇhādhipateyyo,** tena. Attavādupādānasahagata **cetasā**. **Atidhāvitabban**ti khaṇikattepi saṅkhārānaṁ yasmiṁ santāne kammaṁ kataṁ, tattheva phaluppattito dhammapuñjamattasseva ca siddhe kammaphalasambandhe ekattanayaṁ micchā gahetvā ekena kārakavedakabhūtena bhavitabbaṁ, aññathā "kammaphalānaṁ sambandho na siyā"ti attattaniyasuññatāpakāsanaṁ satthusāsanaṁ atikkamitabbaṁ maññeyyāti attho.

"Upari cha abhiññā āgatā"ti anurūpadhammavasena yathānusandhiṁ dasseti, itarehi paṭipakkhavasena. **Kilesenā**ti "lobho cittassa upakkileso"ti-ādinā kilesavasena. **Imasmimpī**ti **pi**-saddena yathā vuttasuttādīsu paṭipakkhavasena yathānusandhi, evaṁ imasmimpi sutteti dasseti. Tathā hi niccasārādipaññāpakānaṁ diṭṭhigatānaṁ vasena uṭṭhitā ayaṁ desanā niccasārādisuññatāpakāsanena niṭṭhāpitāti.

(DṬ.1.-17)Paritassitavipphanditavāravaṇṇanā

105-117. **Mariyādavibhāgadassanatthan**ti sassatādidiṭṭhidassanassa sammādassanena saṅkarābhāvavibhāvanatthaṁ. Tadapi vedayitanti sambandho. **Ajānataṁ apassatan**ti "sassato attā ca loko cā"ti "idaṁ diṭṭhiṭṭhānaṁ evaṁgahikaṁ evaṁparāmaṭṭhaṁ evaṁgahitaṁ hoti evaṁ-abhisamparāyan"ti yathābhūtaṁ ajānantānaṁ apassantānaṁ. Tathā yasmiṁ vedayite avītataṇhatāya evaṁ diṭṭhigataṁ upādiyanti, taṁ vedayitaṁ samudayādito yathābhūtaṁ ajānantānaṁ apassantānaṁ, etena anāvaraṇañāṇasamantacakkhūhi yathā tathāgatānaṁ yathābhūtamettha ñāṇadassanaṁ, na

evaṁ diṭṭhigatikānaṁ, atha kho taṇhādiṭṭhiparāmāsoyevāti dasseti. Teneva cāyaṁ desanā mariyādavibhāgadassanatthā jātā. Aṭṭhakathāyaṁ pana "yathābhūtaṁ dhammānaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.181) sabhāvaṁ ajānantānaṁ apassantānan"ti avisesena vuttaṁ. Na hi saṅkhatadhammasabhāvaṁ ajānanamattena micchā abhinivisantīti. Sāmaññajotanā visese avatiṭṭhatīti ayaṁ visesayojanā katā. **Vedayitan**ti "sassato attā ca loko cā"ti diṭṭhipaññāpanavasena pavattaṁ diṭṭhiyā anubhūtaṁ anubhavanaṁ. **Taṇhāgatānan**ti taṇhāya gatānaṁ upagatānaṁ, pavattānaṁ vā. **Tañca kho panetan**ti ca yathāvuttaṁ vedayitaṁ paccāmasati. Tañhi vaṭṭāmisabhūtaṁ diṭṭhitaṇhāsallānuviddhatāya sa-ubbilattā cañcalaṁ, na maggaphalasukhaṁ viya ekarūpena avatiṭṭhatīti. Tenevāha **"paritassitenā"**ti-ādi.

Atha vā evaṁ visesakāraṇato dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni vibhajitvā idāni avisesakāraṇato tāni dassetuṁ **"tatra bhikkhave"**ti-ādikā desanā āraddhā. Sabbesañhi diṭṭhigatikānaṁ vedanā avijjā taṇhā ca avisiṭṭhakāranti. Tattha **tadapī**ti "sassataṁ attānañca lokañca paññapenti"ti ettha yadetaṁ "sassato attā ca loko cā"ti paññāpanaṁ, tadapi. Sukhādibhedaṁ tividhavedayitaṁ yathākkamaṁ dukkhasallāniccato, avisesena samudayatthaṅgamassādādīnavanissaraṇato vā yathābhūtaṁ ajānantānaṁ apassantānaṁ, tato eva ca sukhādipatthanāsambhavato taṇhāya upagatattā taṇhāgatānaṁ taṇhāparitassitena diṭṭhivipphanditameva diṭṭhicalanameva, "asati attani ko vedanaṁ anubhavatī"ti kāyavacīdvāresu diṭṭhiyā copanappattimattameva vā, na pana diṭṭhiyā paññāpetabbo sassato koci dhammo atthīti attho. Ekaccasassatavādādīsupi eseva nayo.

(DṬ.1.-18)Phassapaccayavāravaṇṇanā

118. Yena taṇhāparitassitena etāni diṭṭhigatāni pavattanti, tassa vedayitaṁ paccayo, vedayitassāpi phasso paccayoti desanā diṭṭhiyā paccayaparamparaniddhāraṇanti āha **"paramparapaccayadassanatthan"**ti, tena yathā paññāpanadhammo diṭṭhi, tappaccayadhammā ca yathāsakaṁ paccayavaseneva uppajjanti, na paccayehi vinā, evaṁ paññāpetabbā dhammāpi rūpavedanādayo, na ettha koci attā vā loko vā sassatoti ayamattho dassitoti daṭṭhabbaṁ.

(DṬ.1.-19)Netaṁṭhānaṁvijjativāravaṇṇanā

131. **Tassa** (DṬ.1./CS:pg.1.182) **paccayassā**ti phassapaccayassa **diṭṭhivedayite**ti diṭṭhiyā paccayabhūte vedayite, phassapadhānehi attano paccayehi nipphādetabbeti attho. Vināpi cakkhādivatthūhi, sampayuttadhammehi ca kehici vedanā uppajjati, na pana kadāci phassena vināti phasso vedanāya balavakāraṇanti āha **"balavabhāvadassanatthan"**ti. Sannihitopi hi visayo sace phusanākārarahito hoti cittuppādo, na tassa ārammaṇapaccayena paccayo hotīti phassova sampayuttadhammānaṁ visesapaccayo. Tathā hi Bhagavatā cittuppādaṁ vibhajantena phassoyeva paṭhamaṁ uddhaṭo, vedanāya pana adhiṭṭhānameva.

(DṬ.1.-20)Diṭṭhigatikādhiṭṭhānavaṭṭakathāvaṇṇanā

144. Heṭṭhā tīsupi vāresu adhikatattā, upari ca "paṭisaṁvedentī"ti vakkhamānattā vedayitamettha padhānanti āha **"sabbadiṭṭhivedayitāni sampiṇḍetī"**ti. **Sampiṇḍetī**ti ca

“yepi te”ti tattha tattha āgatassa pi-saddassa atthaṁ dasseti. Vedayitassa phasse pakkhipanaṁ phassapaccayatādassanameva “chahi ajjhattikāyatanehi chaḷārammaṇapaṭisaṁvedanaṁ ekantato chaphassahetukamevā”ti. Sañjāyanti etthāti adhikaraṇattho sañjāti-saddoti āha **“sañjātiṭṭhāne”**ti. Evaṁ samosaraṇasaddopi daṭṭhabbo. Āyatati ettha phalaṁ tadāyattavuttitāya, āyabhūtaṁ vā attano phalaṁ tanoti pavattetīti **āyatanaṁ,** kāraṇaṁ. Rukkhagacchasamūhe araññavohāro araññameva araññāyatananti āha **“paṇṇattimatte”**ti. **Atthattayepī**ti **pi**-saddena avuttatthasampiṇḍanaṁ daṭṭhabbaṁ, tena ākāranivāsādhiṭṭhānatthe saṅgaṇhāti. Hiraññāyatanaṁ suvaṇṇāyatanaṁ, vāsudevāyatanaṁ kammāyatananti ādīsu ākaranivāsādhiṭṭhānesu āyatanasaddo. Cakkhādīsu ca phassādayo ākiṇṇā, tāni ca nesaṁ nivāso, adhiṭṭhānañca nissayapaccayabhāvatoti. Tiṇṇampi visayindriyaviññāṇānaṁ saṅgatibhāvena gahetabbo phassoti **“saṅgatī”**ti vutto. Tathā hi so “sannipātapaccupaṭṭhāno”ti vuccati. **Iminā nayenā**ti vijjamānesupi aññesu sampayuttadhammesu yathā “cakkhuñca …pe… phasso”ti (DṬ.1./CS:pg.1.183) (ma.ni.1.204 ma.ni.3.421 425 426 saṁ.ni.2.43-45 saṁ.ni.4.60 kathā. 465) etasmiṁ Sutte vedanāya padhānakāraṇabhāvadassanatthaṁ phassasīsena desanā katā, evamidhāpi brahmajāle “phassapaccayā vedanā”ti-ādinā phassaṁ ādiṁ katvā aparantapaṭiccasamuppādadīpanena paccayaparamparaṁ dassetuṁ “phassāyatanehi phussa phussā”ti phassamukhena vuttaṁ.

Phasso arūpadhammopi samāno ekadesena ārammaṇe anallīyamānopi phusanākārena pavattati phusanto viya hotīti āha **“phassova taṁ taṁ ārammaṇaṁ phusatī”**ti, yena so “phusanalakkhaṇo, saṅghaṭṭanaraso”ti ca vuccati. “Phassāyatanehi phussa phussā”ti aphusanakiccānipi āyatanāni “mañcā ghosantī”ti-ādīsu viya nissitavohārena phusanakiccāni katvā dassitānīti āha **“phasse upanikkhipitvā”**ti, phassagatikāni katvā phassūpacāraṁ āropetvāti attho. Upacāro hi nāma vohāramattaṁ, na tena atthasiddhi hotīti āha **“tasmā”**ti-ādi.

Attano paccayabhūtānaṁ channaṁ phassānaṁ vasena cakkhusamphassajā yāva manosamphassajāti saṅkhepato chabbidhā vedanā, vitthārato pana aṭṭhasatapariyāyena aṭṭhasatabhedā. **Rūpataṇhādibhedāyā**ti rūpataṇhā yāva dhammataṇhāti saṅkhepato chappabhedāya, vitthārato aṭṭhasatabhedāya. **Upanissayakoṭiyā**ti upanissayasīsena. Kasmā panettha upanissayapaccayova uddhaṭo, nanu sukhā vedanā, adukkhamasukhā vedanā ca taṇhāya ārammaṇamatta-ārammaṇādhipati-ārammaṇūpanissayapakatūpanissayavasena catudhā paccayo, dukkhā ca ārammaṇamattapakatūpanissayavasena dvidhāti? Saccametaṁ, upanissaye eva pana taṁ sabbaṁ antogadhaṁ. Yuttaṁ tāva ārammaṇūpanissayassa upanissayasāmaññato upanissayena saṅgaho, ārammaṇamatta-ārammaṇādhipatīnaṁ pana kathanti? Tesampi ārammaṇasāmaññato ārammaṇūpanissayena saṅgahova kato, na pakatūpanissayenāti daṭṭhabbaṁ. Etadatthamevettha **“upanissayakoṭiyā”**ti vuttaṁ, na “upanissayenā”ti.

Catubbidhassāti kāmupādānaṁ yāva attavādupādānanti catubbidhassa. Nanu ca taṇhāva kāmupādānanti? Saccametaṁ. Tattha dubbalā taṇhā taṇhāva, balavatī (DṬ.1./CS:pg.1.184) taṇhā kāmupādānaṁ. Atha vā appattavisayapatthanā taṇhā tamasi corānaṁ karapasāraṇaṁ viya. Sampattavisayaggahaṇaṁ upādānaṁ, corānaṁ karappattadhanaggahaṇaṁ viya. Appicchatāpaṭipakkhā taṇhā, santosapaṭipakkhā upādānaṁ. Pariyesanadukkhamūlaṁ taṇhā, ārakkhadukkhamūlaṁ upādānanti ayametesaṁ viseso. **Upādānassā**ti asahajātassa upādānassa upanissayakoṭiyā, itarassa

sahajātakoṭiyāti daṭṭhabbaṁ. Tattha anantarassa anantarasamanantara-anantarūpanissayanatthivigatāsevanapaccayehi, anānantarassa upanissayena, ārammaṇabhūtā pana ārammaṇādhipati-ārammaṇūpanissayehi, ārammaṇamatteneva vāti taṁ sabbaṁ upanissayeneva gahetvā **"upanissayakoṭiyā"**ti vuttaṁ. Yasmā ca taṇhāya rūpādīni assādetvā kāmesu pātabyataṁ āpajjati, tasmā taṇhā kāmupādānassa upanissayo. Tathā rūpādibhedeva sammūḷho "natthi dinnan"ti-ādinā (dī.ni.1.171 ma.ni.1.445 ma.ni.2.94 95 225 ma.ni.3.91 116 136 saṁ.ni.3.210 dha.sa.1221 vibha.938) micchādassanaṁ, saṁsārato muccitukāmo asuddhimagge suddhimaggaparāmasanaṁ, khandhesu attattaniyagāhabhūtaṁ sakkāyadassanaṁ gaṇhāti, tasmā itaresampi taṇhā upanissayoti daṭṭhabbaṁ. Sahajātassa pana sahajāta-aññamaññanissayasampayutta-atthi-avigatahetuvasena taṇhā paccayo hoti. Taṁ sabbaṁ sandhāya **"sahajātakoṭiyā"**ti vuttaṁ.

Tathāti upanissayakoṭiyā ceva sahajātakoṭiyā cāti attho. **Bhavassā**ti kammabhavassa ceva upapattibhavassa ca. Tattha cetanādisaṅkhā taṁ sabbaṁ bhavagāmikammaṁ kammabhavo, kāmabhavādiko navavidho upapattibhavo, tesaṁ upapattibhavassa catubbidhampi upādānaṁ upapattibhavakāraṇakammabhavakāraṇabhāvato tassa ca sahāyabhāvūpagamanato pakatūpanissayavasena paccayo hoti. Kammārammaṇakaraṇakāle pana kammasahajātakāmupādānaṁ upapattibhavassa ārammaṇapaccayena paccayo hoti. Kammabhavassa pana sahajātassa sahajātaṁ upādānaṁ sahajāta-aññamaññanissayasampayutta-atthi-avigatavasena ceva hetumaggavasena ca anekadhā paccayo hoti, asahajātassa anantarasamanantara-anantarūpanissayanatthivigatāsevanavasena, itarassa pakatūpanissayavasena, sammasanādikālesu ārammaṇavasena ca paccayo hoti. Tattha anantarādike (DṬ.1./CS:pg.1.185) upanissayapaccaye, sahajātādike sahajātapaccaye pakkhipitvā vuttaṁ **"upanissayakoṭiyā ceva sahajātakoṭiyā cā"**ti.

Bhavo jātiyāti ettha **bhavo**ti kammabhavo adhippeto. So hi jātiyā paccayo, na upapattibhavo. Upapattibhavo hi paṭhamābhinibbattā khandhā jātiyeva. Tena vuttaṁ "jātīti panettha savikārā pañcakkhandhā daṭṭhabbā"ti. **Savikārā**ti ca nibbattivikārena savikārā, te ca atthato upapattibhavoyeva. Na hi tadeva tassa kāraṇaṁ bhavituṁ yuttanti. Kammabhavo ca upapattibhavassa kammapaccayena ceva upanissayapaccayena ca paccayo hotīti āha "bhavo jātiyā upanissayakoṭiyā paccayo"ti.

Yasmā ca sati jātiyā jarāmaraṇaṁ, jarāmaraṇādinā phuṭṭhassa bālassa sokādayo ca sambhavanti, nāsati, tasmā **"jāti …pe… paccayo hotī"**ti vuttaṁ. Sahajātūpanissayasīsena paccayavicāraṇāya dassitattā, aṅgavicāraṇāya ca anāmaṭṭhattā āha **"ayamettha saṅkhepo"**ti. Mahāvisayattā paṭiccasamuppādavicāraṇāya sā niravasesā kuto laddhabbāti āha **"vitthārato"**ti-ādi. Ekadesena cettha kathitassa paṭiccasamuppādassa tathā kathane saddhiṁ udāharaṇena kāraṇaṁ dassento **"Bhagavā hī"**ti-ādimāha. Tattha **koṭi na paññāyatī**ti asukassa nāma sammāsambuddhassa, cakkavattino vā kāle avijjā uppannā, na tato pubbeti avijjāya ādimariyādā appaṭihatassa mama sabbaññutaññāṇassāpi na paññāyati avijjamānattāyevāti attho. Ayaṁ paccayo idappaccayo, tasmā **idappaccayā,** imasmā kāraṇā āsavapaccayāti attho. **Bhavataṇhāyā**ti bhavasaṁyojanabhūtāya taṇhāya. **Bhavadiṭṭhiyā**ti sassatadiṭṭhiyā. **"Ito ettha etto idhā"**ti apariyantaṁ aparāparuppattiṁ dasseti.

(DṬ.1.-21)Vivaṭṭakathādivaṇṇanā

145. “Vedanānaṁ samudayan”ti-ādipāḷi **vedanākammaṭṭhānan**ti daṭṭhabbā. **Tan**ti “phassasamudayā phassanirodhā”ti vuttaphassaṭṭhānaṁ. **Āhāro**ti kabaḷīkāro āhāro veditabbo. So hi “kabaḷīkāro āhāro imassa (DṬ.1./CS:pg.1.186) kāyassa āhārapaccayena paccayo”ti (paṭṭha.1accayaniddesa 429) vacanato kammasamuṭṭhānānampi upatthambhakapaccayo hotiyeva. Yadipi sotāpannādayo yathābhūtaṁ pajānanti, ukkaṁsagativijānanavasena pana desanā arahattanikūṭena niṭṭhāpitā. Ettha ca “yato kho bhikkhave bhikkhu …pe… yathābhūtaṁ pajānātī”ti etena dhammassa niyyānikabhāvena saddhiṁ saṅghassa suppaṭipattiṁ dasseti. Teneva hi Aṭṭhakathāyamettha “ko evaṁ jānātīti? Khīṇāsavo jānāti, yāva āraddhavipassako jānātī”ti paripuṇṇaṁ katvā bhikkhusaṅgho dassito, tena yaṁ vuttaṁ “bhikkhusaṅghavasenapi dīpetuṁ vaṭṭatī”ti, (dī.ni.aṭṭha.1.8) taṁ yathārutavaseneva dīpitaṁ hotīti daṭṭhabbaṁ.

146. Anto jālassāti antojālaṁ, antojāle katāti **antojālīkatā**. Apāyūpapattivasena adho osīdanaṁ, sampattibhavavasena uddhaṁ uggamanaṁ. Tathā parittabhūmimahaggatabhūmivasena, olīnatā’tidhāvanavasena, pubbantānudiṭṭhi-aparantānudiṭṭhivasena ca yathākkamaṁ adho osīdanaṁ uddhaṁ uggamanaṁ yojetabbaṁ. **“Dasasahassilokadhātū”**ti jātikhettaṁ sandhāyāha.

147. **Apaṇṇattikabhāvan**ti dharamānakapaṇṇattiyā apaṇṇattikabhāvaṁ. Atītabhāvena pana tathā paṇṇatti yāva sāsanantaradhānā, tato uddhampi aññabuddhuppādesu vattati eva. Tathā hi vakkhati “vohāramattameva bhavissatī”ti (dī.ni.aṭṭha.1.147). **Kāyo**ti attabhāvo, yo rūpārūpadhammasamūho. Evaṁ hissa ambarukkhasadisatā, tadavayavānañca rūpakkhandhacakkhādīnaṁ ambapakkasadisatā yujjatīti. Ettha ca vaṇṭacchede vaṇṭūpanibandhānaṁ ambapakkānaṁ ambarukkhato vicchedo viya bhavanetticchede tadupanibandhānaṁ rūpakkhandhādīnaṁ santānato vicchedoti ettāvatā opammaṁ daṭṭhabbaṁ.

148. **Dhammapariyāye**ti pāḷiyaṁ. **Idhattho**ti diṭṭhadhammahitaṁ. **Paratthoti** samparāyahitaṁ. Saṅgāmaṁ vijināti etenāti **saṅgāmavijayo**. Atthasampattiyā **atthajālaṁ**. Byañjanasampattiyā, sīlādi-anavajjadhammaniddesato ca **dhammajālaṁ**. Seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtānaṁ maggaphalanibbānānaṁ vibhattattā **brahmajālaṁ**. Diṭṭhivivecanamukhena suññatāpakāsanena sammādiṭṭhiyā vibhāvitattā **diṭṭhijālaṁ**. Titthiyavādanimmaddanūpāyattā **anuttaro saṅgāmavijayo**ti evampettha yojanā veditabbā.

149. **Attamanā**ti (DṬ.1./CS:pg.1.187) pītiyā gahitacittā. Tenevāha **“Buddhagatāyā”**ti-ādi. Yathā pana anattamanā attano anatthacaratāya paramanā verimanā nāma honti. Yathāha “diso disan”ti (dha.pa.42 udā. 33) gāthā, na evaṁ attamanā. Ime pana attano atthacaratāya sakamanā hontīti āha **“attamanāti sakamanā”**ti. Atha vā **attamanā**ti samattamanā, imāya desanāya paripuṇṇamanasaṅkappāti attho. **Abhinandatī**ti taṇhāyatīti atthoti āha **“taṇhāyampi āgato”**ti. Anekatthattā dhātūnaṁ **abhinandantī**ti upagacchanti sevantīti atthoti āha **“upagamanepi āgato”**ti. Tathā **abhinandantī**ti sampaṭicchantīti atthoti āha **“sampaṭicchanepi āgato”**ti. **“Abhinanditvā”**ti iminā padena vuttoyeva attho **“anumoditvā”**ti iminā pakāsīyatīti abhinandanasaddo idha anumodanasaddatthoti āha **“anumodanepi āgato”**ti. “Katamañca taṁ bhikkhave”ti-ādinā (dī.ni.1.7) tattha tattha pavattāya kathetukamyatāpucchāya vissajjanavasena pavattattā idaṁ suttaṁ **veyyākaraṇaṁ** hoti. Yasmā pana pucchāvissajjanavasena pavattampi sagāthakaṁ suttaṁ geyyaṁ nāma hoti, niggāthakattameva pana aṅganti gāthārahitaṁ veyyākaraṇaṁ, tasmā vuttaṁ **“niggāthakattā hi idaṁ veyyākaraṇanti vuttan”**ti.

Aparesupīti ettha **pi**saddena pāramiparicayampi saṅgaṇhāti. Vuttañhi Buddhavaṁse--

"Ime dhamme sammasato, sabhāvasarasalakkhaṇe;
Dhammatejena vasudhā, dasasahassī pakampathā"ti. (bu. vaṁ. 2.166).

Vīriyabalenāti **mahābhinikkhamane** cakkavattisiripariccāgahetubhūtavīriyappabhāvena, **bodhimaṇḍūpasaṅkamane** "kāmaṁ taco ca nhāru ca, aṭṭhi ca avasissatū"ti-ādinā (ma.ni.2.184 saṁ.ni.2.22 mahāni. 196) vuttacaturaṅgasamannāgatavīriyānubhāvena. **Acchariyavegābhihatā**ti vimhayāvahakiriyānubhāvaghaṭṭitā **Paṁsukūladhovane** keci "puññatejenā"ti vadanti acchariyavegābhihatāti yuttaṁ viya dissati, **vessantarajātake** pāramiparipūraṇapuññatejena anekakkhattuṁ kampitattā **"akālakampanenā"**ti vuttaṁ. **Sādhukāradānavasena akampittha** (DṬ.1./CS:pg.1.188) yathā taṁ dhammacakkappavattane (saṁ.ni.5.1081 mahāva. 13 paṭi.ma.2.30). Saṅgītikālādīsupi sādhukāradānavasena akampitthāti veditabbaṁ. Ayaṁ tāvettha Aṭṭhakathāya līnatthavaṇṇanā.

(DṬ.1.-22)Pakaraṇanayavaṇṇanā

Ayaṁ pana pakaraṇanayena pāḷiyā atthavaṇṇanā-- sā panāyaṁ atthavaṇṇanā yasmā desanāya samuṭṭhānappayojanabhājanesu piṇḍatthesu ca niddhāritesu sukarā hoti suviññeyyā ca, tasmā suttadesanāya samuṭṭhānādīni paṭhamaṁ niddhārayissāma. Tattha **samuṭṭhānaṁ** tāva vuttaṁ "vaṇṇāvaṇṇabhaṇanan"ti. Apica nindāpasaṁsāsu vineyyāghātānandādibhāvānāpatti, tattha ca ādīnavadassanaṁ **samuṭṭhānaṁ**. Tathā nindāpasaṁsāsu paṭipajjanakkamassa, pasaṁsāvisayassa khuddakādivasena anekavidhassa sīlassa, sabbaññutaññāṇassa sassatādidiṭṭhiṭṭhānesu tatuttari ca appaṭihatacāratāya, tathāgatassa ca katthaci apariyāpannatāya anavabodho **samuṭṭhānaṁ**.

Vuttavipariyāyena **payojanaṁ** veditabbaṁ. Vineyyāghātānandādibhāvāpatti ādikañhi imaṁ desanaṁ payojetīti. Tathā kuhanalapanādinānāvidhamicchājīvaviddhaṁsanaṁ, dvāsaṭṭhidiṭṭhijālaviniveṭhanaṁ, diṭṭhisīsena paccayākāravibhāvanaṁ, chaphassāyatanavasena catusaccakammaṭṭhānaniddeso, sabbadiṭṭhigatānaṁ anavasesapariyādānaṁ, attano anupādāparinibbānadīpanañca **payojanāni**.

Vaṇṇāvaṇṇanimittaṁ anurodhavirodhavantacittā kuhanādivividhamicchājīvaniratā sassatādidiṭṭhipaṅkaṁ nimuggā, sīlakkhandhādīsu aparipūrakāritāya anavabuddhaguṇavisesañāṇā vineyyā imissā dhammadesanāya **bhājanaṁ**.

Piṇḍatthā pana āghātādīnaṁ akaraṇīyatāvacanena paṭiññānurūpaṁ samaṇasaññāya niyojanaṁ, khantisoraccānuṭṭhānaṁ, brahmavihārabhāvanānuyogo, saddhāpaññāsamāyogo, satisampajaññādhiṭṭhānaṁ, paṭisaṅkhānabhāvanābalasiddhi, pariyuṭṭhānānusayappahānaṁ, ubhayahitapaṭipatti, lokadhammehi anupalepo ca dassitā honti. Tathā pāṇātipātādīhi paṭiviratavacanena sīlavisuddhi dassitā, tāya ca hirottappasampatti, mettākaruṇāsamaṅgitā (DṬ.1./CS:pg.1.189) vītikkamappahānaṁ, tadaṅgapahānaṁ, duccaritasaṁkilesappahānaṁ, viratittayasiddhi, piyamanāpagarubhāvanīyatānipphatti, lābhasakkārasilokasamudāgamo, samathavipassanānaṁ adhiṭṭhānabhāvo, akusalamūlatanukaraṇaṁ, kusalamūlaropanaṁ, ubhayānatthadūrīkaraṇaṁ, parisāsu visāradatā, appamādavihāro,parehi duppadhaṁsiyatā, avippaṭisārādisamaṅgitā ca dassitā honti.

"Gambhīrā"ti-ādivacanehi gambhīradhammavibhāvanaṁ, alabbhaneyyapatiṭṭhatā,

kappānaṁ asaṅkhyeyyenāpi dullabhapātubhāvatā, sukhumenapi ñāṇena paccakkhato paṭivijjhituṁ asakkuṇeyyatā, dhammanvayasaṅkhātena anumānañāṇenāpi duradhigamanīyatā, passaddhasabbadarathatā, santadhammavibhāvanaṁ, sobhanapariyosānatā, atittikarabhāvo, padhānabhāvappatti, yathābhūtañāṇagocaratā, sukhumasabhāvatā, mahāpaññāvibhāvanā ca dassitā honti. Diṭṭhidīpakapadehi samāsato sassatucchedadiṭṭhiyo pakāsitāti olīnatātidhāvanavibhāvanaṁ, upāyavinibaddhaniddeso, micchābhinivesakittanaṁ, kummaggapaṭipattiyā pakāsanā, vipariyesaggāhapaññāpanaṁ, parāmāsapariggaho, pubbantāparantānudiṭṭhipatiṭṭhāpanaṁ, bhavavibhavadiṭṭhivibhāgo, taṇhāvijjāpavatti, antavānantavādiṭṭhiniddeso, antadvayāvatāraṇaṁ, āsavoghayogakilesaganthasaṁyojanūpādānavisesavibhajjanañca dassitāni honti. Tathā **"vedanānaṁ samudayan"**ti-ādivacanehi catunnaṁ ariyasaccānaṁ anubodhapaṭivedhasiddhi, vikkhambhanasamucchedappahānaṁ taṇhāvijjāvigamo, saddhammaṭṭhitinimittapariggaho, āgamādhigamasampatti, ubhayahitapaṭipatti, tividhapaññāpariggaho, satisampajaññānuṭṭhānaṁ, saddhāpaññāsamāyogo, sammāvīriyasamathānuyojanaṁ, samathavipassanānipphatti ca dassitā honti.

"Ajānataṁ apassatan"ti avijjāsiddhi, **"taṇhāgatānaṁ paritassitavipphanditan**ti taṇhāsiddhi, tadubhayena ca nīvaraṇasaṁyojanadvayasiddhi, anamataggasaṁsāravaṭṭānucchedo, pubbantāharaṇa-aparantapaṭisandhānāni, atītapaccuppannakālavasena hetuvibhāgo, avijjātaṇhānaṁ aññamaññānativattanaṭṭhena aññamaññūpakāritā, paññāvimutticetovimuttīnaṁ paṭipakkhaniddeso ca dassitā honti. **"Tadapi phassapaccayā"**ti sassatādipaññāpanassa paccayādhīnavuttitākathanena (DṬ.1./CS:pg.1.190) dhammānaṁ niccatāpaṭisedho, aniccatāpatiṭṭhāpanaṁ, paramatthato kārakādipaṭikkhepo, evaṁdhammatādiniddeso, suññatāpakāsanaṁ, samattaniyāmapaccayalakkhaṇavibhāvanañca dassitāni honti.

"Ucchinnabhavanettiko"ti-ādinā Bhagavato pahānasampatti, vijjādhimutti, vasībhāvo, sikkhattayanipphatti, nibbānadhātudvayavibhāgo, caturadhiṭṭhānaparipūraṇaṁ, bhavayoni-ādīsu apariyāpannatā ca dassitā honti. Sakalena pana suttapadena iṭṭhāniṭṭhesu Bhagavato tādibhāvo, tattha ca paresaṁ patiṭṭhāpanaṁ, kusaladhammānaṁ ādibhūtadhammadvayassa niddeso, sikkhattayūpadeso, attantapādipuggalacatukkasiddhi, kaṇhākaṇhavipākādikammacatukkavibhāgo, caturappamaññāvisayaniddeso, samudayādipañcakassa yathābhūtāvabodho, chasāraṇīyadhammavibhāvanā dasanāthakaradhammapatiṭṭhāpanti evamādayo niddhāretabbā.

(DṬ.1.-23)Soḷasahāravaṇṇanā

(DṬ.1.-23-1)Desanāhāravaṇṇanā

Tattha "attā, loko"ti ca diṭṭhiyā adhiṭṭhānabhāvena, vedanāphassāyatanādimukhena ca gahitesu pañcasu upādānakkhandhesu taṇhāvajjā pañcupādānakkhandhā **dukkhasaccaṁ**. Taṇhā **samudayasaccaṁ**. Sā pana paritassanāggahaṇena "taṇhāgatānan"ti, "vedanāpaccayā taṇhā"ti ca sarūpeneva samudayaggahaṇena, bhavanettiggahaṇena ca pāḷiyaṁ gahitāva. Ayaṁ tāva suttantanayo. Abhidhammanayena pana āghātānandādivacanehi, ātappādipadehi, cittappadosavacanena, sabbadiṭṭhidīpakapadehi, kusalākusalaggahaṇena, bhavaggahaṇena, sokādiggahaṇena, tattha tattha samudayaggahaṇena cāti saṅkhepato sabbalokiyakusalākusaladhammavibhāvanapadehi gahitā kammakilesā **samudayasaccaṁ**. Ubhinnaṁ appavatti **nirodhasaccaṁ**. Tassa

tattha tattha vedanānaṁ atthaṅgamanissaraṇapariyāyehi, paccattaṁ nibbutivacanena, anupādāvimuttivacanena ca pāḷiyaṁ gahaṇaṁ veditabbaṁ. Nirodhapajānanā paṭipadā **maggasaccaṁ**. Tassāpi tattha tattha vedanānaṁ samudayādiyathābhūtavedanāpadesena, channaṁ phassāyatanānaṁ samudayādiyathābhūtapajānanapariyāyena, bhavanettiyā ucchedapariyāyena ca gahaṇaṁ veditabbaṁ. Tattha samudayena **assādo,** dukkhena **ādīnavo,** magganirodhehi (DṬ.1./CS:pg.1.191) **nissaraṇan**ti evaṁ catusaccavasena, yāni **pāḷiyaṁ** (netti. 9) sarūpeneva āgatāni assādādīnavanissaraṇāni, tesañca vasena idha assādādayo veditabbā. Vineyyānantādibhāvāpatti-ādikaṁ yathāvuttavibhāgaṁ payojanameva **phalaṁ**. Āghātādīnaṁ akaraṇīyatā, āghātādiphalassa ca anaññasantānabhāvitā, nindāpasaṁsāsu yathāsabhāvapaṭijānananibbeṭhanāti evaṁ taṁtaṁpayojanādhigamahetu **upāyo**. Āghātādīnaṁ karaṇapaṭisedhanādi-apadesena dhammarājassa **āṇatti** veditabbāti ayaṁ **desanāhāro**.

(DṬ.1.-23-2)Vicayahāravaṇṇanā

Kappanābhāvepi vohāravasena, anuvādavasena ca “maman”ti vuttaṁ, niyamābhāvato vikappanatthaṁ vāggahaṇaṁ kataṁ, guṇasamaṅgitāya, abhimukhīkaraṇāya ca **“bhikkhave”**ti āmantanaṁ. Aññabhāvato, paṭiviruddhabhāvato ca **“pare”**ti vuttaṁ, vaṇṇapaṭipakkhato, avaṇṇanīyato ca “avaṇṇan”ti vuttaṁ. Byattivasena, vitthāravasena ca “bhāseyyun”ti vuttaṁ, dhāraṇabhāvato, adhammapaṭipakkhato ca “dhammassā”ti vuttaṁ, diṭṭhisīlehi saṁhatabhāvato, kilesānaṁ saṅghātakaraṇato ca “saṅghassā”ti vuttaṁ. Vuttapaṭiniddesato, vacanupanyāsanato ca “tatrā”ti vuttaṁ, sammukhabhāvato, puthubhāvato ca “tumhehī”ti vuttaṁ. Cittassa hananato, ārammaṇābhighātato ca “āghāto”ti vuttaṁ, ārammaṇe saṅkocavuttiyā, atuṭṭhākāratāya ca “appaccayo”ti vuttaṁ, ārammaṇacintanato, nissayato ca “cetaso”ti vuttaṁ, atthāsādhanato, anu anu “anatthasādhanato” ca “anabhiraddhī”ti vuttaṁ, kāraṇānarahattā, satthusāsane ṭhitehi kātuṁ asakkuṇeyyattā ca “na karaṇīyā”ti vuttanti. Iminā nayena sabbapadesu vinicchayo kātabbo. Iti anupadavicayato **vicayo hāro** ativitthārabhayena, sakkā ca Aṭṭhakathaṁ tassā Līnatthavaṇṇanañca anugantvā ayamattho viññunā vibhāvetunti na vitthārayimha.

(DṬ.1.-23-3)Yuttihāravaṇṇanā

Sabbena (DṬ.1./CS:pg.1.192) sabbaṁ āghātādīnaṁ akaraṇaṁ tādibhāvāya saṁvattatīti yujjati iṭṭhāniṭṭhesu samappavattisabbhāvato. Yasmiṁ santāne āghātādayo uppannā, tannimittako antarāyo tasseva sampattivibandhāya saṁvattatīti yujjati. Kasmā? Santānantaresu asaṅkamanato. Cittaṁ abhibhavitvā uppannā āghātādayo subhāsitādisallakkhaṇepi asamatthatāya saṁvattantīti yujjati sakodhalobhānaṁ andhatamasabbhāvato. Pāṇātipātādidussīlyato veramaṇi sabbasattānaṁ pāmojjapāsaṁsabhāvāya saṁvattatīti yujjati. Sīlasampattiyā hi mahato kittisaddassa abbhuggamo hotīti. Gambhīratādivisesayuttena guṇena tathāgatassa vaṇṇanā ekadesabhūtāpi sakalasabbaññuguṇaggahaṇāya saṁvattatīti yujjati anaññasādhāraṇattā. Tajjā-ayonisomanasikāraparikkhatāni adhigamatakkanāni sassatavādādi-abhinivesāya saṁvattantīti yujjati kappanājālassa asamugghāṭitattā. Vedanādīnavānavabodhena vedanāya taṇhā pavaḍḍhatīti yujjati assādānupassanāsabbhāvato. Sati ca vedayitarāge tattha attattaniyagāho, sassatādigāho ca vipariphandatīti yujjati kāraṇassa sannihitattā. Taṇhāpaccayā hi upādānaṁ sassatādivāde paññapentānaṁ tadanucchavikaṁ vā vedanaṁ

vedayantānaṁ phasso hetūti yujjati visayindriyaviññāṇasaṅgatiyā vinā tadabhāvato. Chaphassāyatananimittavaṭṭassa anupacchedoti yujjati tattha avijjātaṇhānaṁ appahīnattā. Channaṁ phassāyatanānaṁ samudayādipajānanā sabbadiṭṭhigatikasaññaṁ aticca tiṭṭhatīti yujjati catusaccapaṭivedhabhāvato. Imāheva dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīhi sabbadiṭṭhigatānaṁ antojālīkatabhāvoti yujjati akiriyavādādīnaṁ issaravādādīnañca tadantogadhattā. Tathā ceva saṁvaṇṇitaṁ. Ucchinnabhavanettiko tathāgatassa kāyoti yujjati, yasmā Bhagavā abhinīhārasampattiyā catūsu satipaṭṭhānesu patiṭṭhitacitto sattabojjhaṅgeyeva yathābhūtaṁ bhāvesi. Kāyassa bhedā parinibbutaṁ na dakkhantīti yujjati anupādisesanibbānappattiyaṁ rūpādīsu kassacipi anavasesatoti ayaṁ **yuttihāro**.

(DṬ.1.-23-4)Padaṭṭhānahāravaṇṇanā

Avaṇṇāraha-avaṇṇānurūpasampattānādeyyavacanatādivipattīnaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.193) padaṭṭhānaṁ. Vaṇṇārahavaṇṇānurūsampattasaddheyyavacanatādisampattīnaṁ padaṭṭhānaṁ. Tathā āghātādayo nirayādidukkhassa padaṭṭhānaṁ. Āghātādīnaṁ akaraṇaṁ saggasampatti-ādisabbasampattīnaṁ padaṭṭhānaṁ. Pāṇātipātādīhi paṭivirati ariyassa sīlakkhandhassa padaṭṭhānaṁ. Ariyo sīlakkhandho ariyassa samādhikkhandhassa padaṭṭhānaṁ. Ariyo samādhikkhandho ariyassa paññākkhandhassa padaṭṭhānaṁ. Gambhīratādivisesayuttaṁ Bhagavato paṭivedhappakārañāṇaṁ desanāñāṇassa padaṭṭhānaṁ. Desanāñāṇaṁ vineyyānaṁ sakalavaṭṭadukkhanissaraṇassa padaṭṭhānaṁ. Sabbāpi diṭṭhi diṭṭhupādānti sā yathārahaṁ navavidhassāpi bhavassa padaṭṭhānaṁ. Bhavo jātiyā, jāti jarāmaraṇassa, sokādīnañca padaṭṭhānaṁ. Vedanānaṁ samudayādiyathābhūtavedanaṁ catunnaṁ ariyasaccānaṁ anubodhapaṭivedho. Tattha anubodho paṭivedhassa padaṭṭhānaṁ, paṭivedho catubbidhassa sāmaññaphalassa padaṭṭhānaṁ. “Ajānataṁ apassatan”ti avijjāgahaṇaṁ, tattha avijjā saṅkhārānaṁ padaṭṭhānti yāva vedanā taṇhāya padaṭṭhānti netabbaṁ. “Taṇhāgatānaṁ paritassitavipphanditan”ti ettha taṇhā upādānassa padaṭṭhānaṁ. “Tadapi phassapaccayā”ti ettha sassatādipaññāpanaṁ paresaṁ micchābhinivesassa padaṭṭhānaṁ, micchābhiniveso saddhammassavanasappurisūpassayayonisomanasikāradhammānudhammapaṭipattīhi vimukhatāya, asaddhammassavanādīnañca padaṭṭhānaṁ, “aññatra phassā”ti-ādīsu phasso vedanāya padaṭṭhānaṁ, cha phassāyatanāni phassassa, sakalavaṭṭadukkhassa ca padaṭṭhānaṁ, channaṁ phassāyatanānaṁ samudayādiyathābhūtappajānanaṁ nibbidāya padaṭṭhānaṁ, nibbidā virāgassāti yāva anupādāparinibbānaṁ netabbaṁ. Bhagavato bhavanettisamucchedo sabbaññutāya padaṭṭhānaṁ. Tathā anupādāparinibbānassāti ayaṁ **padaṭṭhānahāro**.

(DṬ.1.-23-5)Lakkhaṇahāravaṇṇanā

Āghātādiggahaṇena kodhupanāhamakkhapalāsa-issāmacchariyasārambhaparavambhanādīnaṁ saṅgaho paṭighacittuppādapariyāpannatāya ekalakkhaṇattā. Ānandādiggahaṇena abhijjhāvisamalobhamānātimānamadappamādādīnaṁ saṅgaho lobhacittuppādapariyāpannatāya samānalakkhaṇattā. Tathā (DṬ.1./CS:pg.1.194) āghātaggahaṇena avasiṭṭhaganthanīvaraṇānaṁ saṅgaho kāyaganthanīvaraṇalakkhaṇena ekalakkhaṇattā. Ānandaggahaṇena phassādīnaṁ saṅgaho saṅkhārakkhandhalakkhaṇena ekalakkhaṇattā. Sīlaggahaṇena adhicitta-adhipaññāsikkhānampi saṅgaho

sikkhālakkhaṇena ekalakkhaṇattā. Idha pana sīlasseva indriyasaṁvarādikassa daṭṭhabbaṁ. Diṭṭhiggahaṇena avasiṭṭha-upādānānampi saṅgaho upādānalakkhaṇena ekalakkhaṇattā. "Vedanānan"ti ettha vedanāggahaṇena avasiṭṭha-upādānakkhandhānampi saṅgaho khandhalakkhaṇena ekalakkhaṇattā. Tathā vedanāya dhammāyatanadhammadhātupariyāpannattā sammasanūpagānaṁ sabbesaṁ āyatanānaṁ dhātūnañca saṅgaho āyatanalakkhaṇena, dhātulakkhaṇena ca ekalakkhaṇattā. "Ajānataṁ apassatan"ti ettha avijjāggahaṇena hetu-āsavoghayoganīvaraṇādisaṅgaho hetādilakkhaṇena ekalakkhaṇattā avijjāya, tathā "taṇhāgatānaṁ paritassitavipphanditan"ti ettha taṇhāggahaṇenāpi. "Tadapi phassapaccayā"ti ettha phassaggahaṇena saññāsaṅkhāraviññāṇānaṁ saṅgaho vipallāsahetubhāvena, khandhalakkhaṇena ca ekalakkhaṇattā. Chaphassāyatanaggahaṇena khandhindriyadhātādīnaṁ saṅgaho phassuppattinimittatāya, sammasanasabhāvena ca ekalakkhaṇattā. Bhavanettiggahaṇena avijjādīnampi saṁkilesadhammānaṁ saṅgaho vaṭṭahetubhāvena ekalakkhaṇattāti ayaṁ **lakkhaṇahāro**.

(DṬ.1.-23-6)Catubyūhahāravaṇṇanā

Nindāpasaṁsāhi sammākampitacetasā micchājīvato anoratā sassatādimicchābhinivesino sīlādidhammakkhandhesu appatiṭṭhitatāya sammāsambuddhaguṇarasassādavimukhā veneyyā imissā desanāya **nidānaṁ**. Te yathāvuttadosavinimuttā kathaṁ nu kho sammāpaṭipattiyā ubhayahitaparā bhaveyyunti ayamettha Bhagavato **adhippāyo**. Padanibbacanaṁ **nirutti**. Taṁ "evan"ti-ādinidānapadānaṁ, "maman"ti-ādipāḷipadānañca Aṭṭhakathāvasena suviññeyyattā ativitthārabhayena na vitthārayimha. Padapadatthaniddesanikkhepasuttadesanāsandhivasena chabbidhā **sandhi**. Tattha padassa padantarena sambandho **padasandhi**. Tathā padatthassa padatthantarena sambandho **padatthasandhi** (DṬ.1./CS:pg.1.195) Nānānusandhikassa suttassa taṁtaṁ-anusandhīhi sambandho, ekānusandhikassa ca pubbāparasambandho **niddesasandhi** yā Aṭṭhakathāyaṁ pucchānusandhi-ajjhāsayānusandhiyathānusandhivasena tividhā vibhattā, tā panetā tissopi sandhiyo Aṭṭhakathāyaṁ vicāritā eva. **Suttasandhi** ca paṭhamaṁ nikkhepavasena amhehi pubbe dassitāyeva. Ekissā desanāya desanāntarena saddhiṁ saṁsandanaṁ **desanāsandhi,** sā evaṁ veditabbā-- "mamaṁ vā bhikkhave …pe… na cetaso anabhiraddhi karaṇīyā"ti ayaṁ desanā "ubhatodaṇḍakena cepi bhikkhave kakacena corā ocarakā aṅgamaṅgāni okkanteyyuṁ, tatrapi yo mano padūseyya, na me so tena sāsanakaro"ti (ma.ni.1.232) imāya desanāya saddhiṁ saṁsandati. "Tumhaṁ yevassa tena antarāyo"ti "kammassakā māṇava sattā …pe… dāyādā bhavissantī"ti (a.ni.10.216) imāya desanāya saṁsandati. "Api tumhe …pe… ājāneyyāthā"ti "kuddho atthaṁ …pe… sahate naran"ti (a.ni.7.64 mahāni. 5 156 195) imāya desanāya saṁsandati.

"Mamaṁ vā bhikkhave pare vaṇṇaṁ …pe… na cetaso ubbillāvitattaṁ karaṇīyan"ti "dhammāpi vo bhikkhave pahātabbā, pageva adhammā (ma.ni.1.240). Kullūpamaṁ vo bhikkhave dhammaṁ desessāmi, nittharaṇatthāya, no gahaṇatthāyā"ti (ma.ni.1.240) imāya desanāya saṁsandati. "Tatra ce tumhehi …pe… ubbilāvitā, tumhaṁ yevassa tena antarāyo"ti "luddho-atthaṁ …pe… sahate naran"ti (itivu. 88 mahāni. 5.156 195 cūḷani. 128) "kāmandhā jālasañchannā, taṇhāchadanachāditā"ti (udā. 64 netti. 27 90 peṭako. 14) imāhi desanāhi saṁsandati.

"Appamattakaṁ …pe… sīlamattakan"ti "paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharati. Ayaṁ kho brāhmaṇa yañño purimehi yaññehi appaṭṭhataro ca appasamārambhataro ca

mahapphalataro ca mahānisaṁsataro cā”ti-ādikāya (dī.ni.1.353) desanāya saṁsandati, paṭhamajjhānassa sīlato mahapphalamahānisaṁsatarabhāvavacanena jhānato sīlassa appabhāvadīpanato.

“Pāṇātipātaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.196) pahāyā”ti-ādi “samaṇo khalu bho Gotamo sīlavā …pe… kusalasīlena samannāgato”ti-ādikāhi (dī.ni.1.304) desanāhi saṁsandati.

“Aññeva dhammā gambhīrā”ti-ādi “adhigato kho myāyaṁ dhammo gambhīro”ti-ādi (dī.ni.2.67 ma.ni.1.281 2.337 saṁ.ni.1.172 mahāva.7 8) pāḷiyā saṁsandati. Gambhīratādivisesayuttadhammapaṭivedhena hi ñāṇassa gambhīrādibhāvo viññāyatīti.

“Santi bhikkhave eke samaṇabrāhmaṇā”ti-ādi “santi bhikkhave eke samaṇabrāhmaṇā pubbantakappikā …pe… abhivadanti, sassato attā ca loko ca, idameva saccaṁ, moghamaññanti ittheke abhivadanti, asassato, sassato ca asassato ca, neva sassato ca nāsassato ca, antavā, anantavā, antavā ca anantavā ca, nevantavā nānantavā ca attā ca loko ca idameva saccaṁ, moghamaññanti ittheke abhivadantī”ti-ādikāhi (ma.ni.3.27) desanāhi saṁsandati.

“Santi bhikkhave eke samaṇabrāhmaṇā aparantakappikā”ti-ādi “santi bhikkhave eke samaṇabrāhmaṇā aparantakappikā …pe… abhivadanti, saññī attā hoti arogo paraṁ maraṇā. Ittheke abhivadanti asaññī, nevasaññīnāsaññī ca attā hoti arogo paraṁ maraṇā. Ittheke abhivadanti sato vā pana sattassa ucchedaṁ vināsaṁ vibhavaṁ paññapenti, diṭṭhadhammanibbānaṁ vā paneke abhivadantī”ti-ādikāhi (ma.ni.3.21) desanāhi saṁsandati. “Vedanānaṁ …pe… tathāgato”ti “tayidaṁ saṅkhataṁ oḷārikaṁ, atthi kho pana saṅkhārānaṁ nirodho, atthetanti iti viditvā tassa nissaraṇadassāvī tathāgato tadupātivatto”ti-ādikāhi (ma.ni.3.28) desanāhi saṁsandati.

“Tadapi tesaṁ …pe… vipphanditamevā”ti idaṁ “tesaṁ bhavataṁ aññatreva chandāya aññatra ruciyā aññatra anussavā aññatra ākāraparivitakkā aññatra diṭṭhinijjhānakkhantiyā paccattaṁyeva ñāṇaṁ bhavissati parisuddhaṁ pariyodātanti netaṁ ṭhānaṁ vijjati. Paccattaṁ kho pana bhikkhave ñāṇe asati parisuddhe pariyodāte yadapi te bhonto samaṇabrāhmaṇā tattha ñāṇabhāgamattameva (DṬ.1./CS:pg.1.197) pariyodāpenti, tadapi tesaṁ bhavataṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ upādānamakkhāyatī”ti-ādikāhi (ma.ni.3.29) desanāhi saṁsandati.

“Tadapi phassapaccayā”ti idañca “cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṁ, tiṇṇaṁ saṅgati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānan”ti, (saṁ.ni.2.44) “chandamūlakā ime āvuso dhammā manasikārasamuṭṭhānā phassasamodhānā vedanāsamosaraṇā”ti (a.ni.8.83) ca ādikāhi desanāhi saṁsandati.

“Yato kho bhikkhave bhikkhu channaṁ phassāyatanānan”ti-ādi “yato kho Ānanda bhikkhu neva vedanaṁ attānaṁ samanupassati, na saññaṁ, na saṅkhāre, na viññāṇaṁ attānaṁ samanupassati, so evaṁ asamanupassanto na kiñci loke upādiyati, anupādiyaṁ na paritassati, aparitassaṁ paccattaṁyeva parinibbāyatī”ti-ādikāhi desanāhi saṁsandati.

“Sabbe te imeheva dvāsaṭṭhiyā vatthūhi antojālīkatā”ti-ādi “ye hi keci bhikkhave …pe… abhivadanti, sabbe te imāneva pañca kāyāni abhivadanti etesaṁ vā aññataran”ti-ādikāhi (ma.ni.3.26) desanāhi saṁsandati. **“Kāyassa bhedā …pe… devamanussā”ti**--

“Accī yathā vātavegena khittā, (upasivāti Bhagavā)
Atthaṁ paleti na upeti saṅkhaṁ.
Evaṁ munī nāmakāyā vimutto,
Atthaṁ paleti na upeti saṅkhan”ti. (su.ni.1080 cūḷani. 43).

Ādikāhi desanāhi saṁsandatīti ayaṁ **cātubyūho hāro**.

(DṬ.1.-23-7)Āvattahāravaṇṇanā

Āghātādīnaṁ akaraṇīyatāvacanena khantisoraccānuṭṭhānaṁ. Tattha khantiyā saddhāpaññāparāpakāradukkhasahagatānaṁ saṅgaho, soraccena sīlassa. Saddhādiggahaṇena ca saddhindriyādisakalabodhipakkhiyadhammā āvattanti. Sīlaggahaṇena avippaṭisārādayo sabbepi sīlānisaṁsadhammā āvattanti. Pāṇātipātādīhi paṭivirativacanena appamādavihāro, tena (DṬ.1./CS:pg.1.198) sakalaṁ sāsanabrahmacariyaṁ āvattati. Gambhīratādivisesayuttadhammaggahaṇena mahābodhipakittanaṁ. Anāvaraṇañāṇapadaṭṭhānañhi āsavakkhayañāṇaṁ, āsavakkhayañāṇapadaṭṭhānañca anāvaraṇañāṇaṁ mahābodhi, tena dasabalādayo sabbe Buddhaguṇā āvattanti. Sassatādidiṭṭhiggahaṇena taṇhāvijjāya saṅgaho, tāhi anamataggasaṁsāravaṭṭaṁ āvattati. Vedanānaṁ samudayādiyathābhūtavedanena Bhagavato pariññāttayavisuddhi, tāya paññāpāramimukhena sabbapāramiyo āvattanti. “Ajānataṁ apassatan”ti avijjāggahaṇena ayonisomanasikārapariggaho, tena ca ayonisomanasikāramūlakā dhammā āvattanti. “Taṇhāgatānaṁ paritassitavipphanditan”ti taṇhāggahaṇena nava taṇhāmūlakā dhammā āvattanti, “tadapi phassapaccayā”ti-ādi sassatādipaññāpanassa paccayādhīnavuttidassanaṁ, tena aniccatādilakkhaṇattayaṁ āvattati. Channaṁ phassāyatanānaṁ yathābhūtaṁ pajānanena vimuttisampadāniddeso, tena sattapi visuddhiyo āvattanti. “Ucchinnabhavanettiko tathāgatassa kāyo”ti taṇhāpahānaṁ, tena Bhagavato sakalasaṁkilesappahānaṁ āvattatīti ayaṁ **āvatto hāro**.

(DṬ.1.-23-8)Vibhattihāravaṇṇanā

Āghātānandādayo akusalā dhammā, tesaṁ ayonisomanasikārādi padaṭṭhānaṁ. Yehi pana dhammehi āghātānandādīnaṁ akaraṇaṁ appavatti, te abyāpādādayo kusalā dhammā, tesaṁ yonisomanasikārādi padaṭṭhānaṁ. Tesu āghātādayo kāmāvacarāva, abyāpādādayo catubhūmakā. Tathā pāṇātipātādīhi paṭivirati kusalā vā abyākatā vā, tassā hirottappādayo dhammā padaṭṭhānaṁ. Tattha kusalā siyā kāmāvacarā, siyā lokuttarā, abyākatā lokuttarāva. “Atthi bhikkhave aññeva dhammā gambhīrā”ti vuttadhammā siyā kusalā, siyā abyākatā, tattha kusalānaṁ vuṭṭhānagāminivipassanā padaṭṭhānaṁ. Abyākatānaṁ maggadhammā, vipassanā, āvajjanā vā padaṭṭhānaṁ. Tesu kusalā lokuttarā, abyākatā siyā kāmāvacarā, siyā lokuttarā, sabbāpi diṭṭhiyo akusalāva kāmāvacarāva, tāsaṁ avisesena micchābhinivese ayonisomanasikāro padaṭṭhānaṁ. Visesato pana santatighanavinibbhogābhāvato ekattanayassa micchāgāho (DṬ.1./CS:pg.1.199) atītajāti-anussaraṇatakkasahito sassatadiṭṭhiyā padaṭṭhānaṁ. Hetuphalabhāvena sambandhabhāvassa aggahaṇato nānattanayassa micchāgāho tajjāsamannāhārasahito ucchedadiṭṭhiyā padaṭṭhānaṁ. Evaṁ sesadiṭṭhīnampi yathāsambhavaṁ vattabbaṁ. “Vedanānan”ti ettha vedanā siyā kusalā, siyā abyākatā, siyā kāmāvacarā, siyā rūpāvacarā, siyā arūpāvacarā, phasso tāsaṁ padaṭṭhānaṁ. Vedanānaṁ samudayādiyathābhūtavedanaṁ maggañāṇaṁ, anupādāvimutti phalaṁ tesaṁ “aññeva dhammā gambhīrā”ti ettha vuttanayena dhammādivibhāgo netabbo. “Ajānataṁ apassatan”ti-ādīsu avijjā taṇhā akusalā kāmāvacarā, tāsu avijjāya āsavā, ayonisomanasikāro eva vā padaṭṭhānaṁ. Taṇhāya saṁyojaniyesu dhammesu assādadassanaṁ padaṭṭhānaṁ. “Tadapi phassapaccayā”ti ettha phassassa vedanāya viya dhammādivibhāgo veditabbo. Iminā nayena phassāyatanādīnampi yathārahaṁ dhammādivibhāgo netabboti ayaṁ **vibhattihāro**.

(DṬ.1.-23-9)Parivattahāravaṇṇanā

Āghātādīnaṁ akaraṇaṁ khantisoraccāni anubrūhetvā paṭisaṅkhānabhāvanābalasiddhiyā ubhayahitapaṭipattiṁ āvahati. Āghātādayo pana pavattiyamānā dubbaṇṇataṁ dukkhaseyyaṁ bhogahāniṁ akittiṁ parehi durupasaṅkamanatañca nipphādentā nirayādīsu mahādukkhaṁ āvahanti. Pāṇātipātādīhi paṭivirati avippaṭisārādikalyāṇaṁ paramparaṁ āvahati. Pāṇātipātādi pana vippaṭisārādi-akalyāṇaṁ paramparaṁ, gambhīratādivisesayuttaṁ ñāṇaṁ vineyyānaṁ yathāraham vijjābhiññādiguṇavisesaṁ āvahati sabbañeyyaṁ yathāsabhāvāvabodhato. Tathā gambhīratādivisesarahitaṁ pana ñāṇaṁ ñeyyesu sāvaraṇato yathāvuttaguṇavisesaṁ nāvahati. Sabbāpi cetā diṭṭhiyo yathārahaṁ sassatucchedabhāvato antadvayabhūtā sakkāyatīraṁ nātivattanti aniyyānikasabhāvattā. Niyyānikasabhāvattā pana sammādiṭṭhi saparikkhārā majjhimapaṭipadābhūtā atikkamma sakkāyatīraṁ pāraṁ āgacchati. Vedanānaṁ samudayādiyathābhūtavedanaṁ anupādāvimuttiṁ āvahati maggabhāvato. Vedanānaṁ samudayādi-asampaṭivedho saṁsāracārakāvarodhaṁ āvahati saṅkhārānaṁ paccayabhāvato. Vedayitasabhāvapaṭicchādako sammoho tadabhinandanaṁ āvahati (DṬ.1./CS:pg.1.200) Yathābhūtāvabodho pana tattha nibbedaṁ virāgañca āvahati. Micchābhinivese ayonisomanasikārasahitā taṇhā anekavihitaṁ diṭṭhijālaṁ pasāreti. Yathāvuttataṇhāsamucchedo paṭhamamaggo taṁ diṭṭhijālaṁ saṅkoceti. Sassatavādādipaññāpanassa phasso paccayo hoti asati phasse tadabhāvato. Diṭṭhibandhanabandhānaṁ phassāyatanādīnaṁ anirodhena phassādi-anirodho saṁsāradukkhassa anivattiyeva, yāthāvato phassāyatanādipariññā sabbadiṭṭhidassanāni ativattati, phassāyatanādi-apariññā taṁdiṭṭhigahanaṁ nātivattati, bhavanettisamucchedo āyatiṁ attabhāvassa anibbattiyā saṁvattati, asamucchinnāya bhavanettiyā anāgate bhavappabandho parivattatiyevāti ayaṁ **parivatto hāro**.

(DṬ.1.-23-10)Vevacanahāravaṇṇanā

“Mama mayhaṁ me”ti pariyāyavacanaṁ. “Bhikkhave samaṇā tapassino”ti pariyāyavacanaṁ. “Pare aññe paṭiviruddhā”ti pariyāyavacanaṁ. “Avaṇṇaṁ akittiṁ nindan”ti pariyāyavacanaṁ. “Bhāseyyuṁ bhaṇeyyuṁ kareyyun”ti pariyāyavacanaṁ. “Dhammassa vinayassa satthusāsanassā”ti pariyāyavacanaṁ. “Saṅghassa samūhassa gaṇassā”ti pariyāyavacanaṁ. “Tatra tattha tesū”ti pariyāyavacanaṁ. “Tumhehi vo bhavantehī”ti pariyāyavacanaṁ. “Āghāto doso byāpādo”ti pariyāyavacanaṁ. “Appaccayo domanassaṁ cetasikadukkhan”ti pariyāyavacanaṁ. “Cetaso anabhiraddhi cittassa byāpatti manopadoso”ti pariyāyavacanaṁ. “Na karaṇīyā na uppādetabbā na pavattetabbā”ti pariyāyavacanaṁ. Iti iminā nayena sabbapadesu vevacanaṁ vattabbanti ayaṁ **vevacano hāro**.

(DṬ.1.-23-11)Paññattihāravaṇṇanā

Āghāto vatthuvasena dasavidhena ekūnavīsatividhena vā paññatto. Appaccayo upavicāravasena chadhā paññatto. Ānandopīti-ādivasena navadhā paññatto. Pīti sāmaññato khuddikādivasena pañcadhā paññattā. Somanassaṁ upavicāravasena chadhā

paññattaṁ. Sīlaṁ vārittacārittādivasena anekadhā paññattaṁ. Gambhīratādivisesayuttaṁ ñāṇaṁ cittuppādavasena catudhā, dvādasavidhena vā, visayabhedato anekadhā ca paññattaṁ. Diṭṭhisassatādivasena (DṬ.1./CS:pg.1.201) dvāsaṭṭhiyā bhedehi, tadantogadhavibhāgena anekadhā ca paññattā. Vedanā chadhā aṭṭhasatadhā anekadhā ca paññattā. Tassā samudayo pañcadhā paññatto, tathā atthaṅgamo. Assādo duvidhena paññatto. Ādīnavo tividhena paññatto. Nissaraṇaṁ ekadhā catudhā ca paññattaṁ …pe… anupādāvimutti duvidhena paññattā.

"Ajānataṁ apassatan"ti vuttā avijjā visayabhedena catudhā aṭṭhadhā ca paññattā. "Taṇhāgatānan"ti-ādinā vuttā taṇhā chadhā aṭṭhasatadhā anekadhā ca paññattā. Phasso nissayavasena chadhā paññatto. Upādānaṁ catudhā paññattaṁ. Bhavo dvidhā anekadhā ca paññatto. Jāti vevacanavasena chadhā paññattā. Tathā jarā sattadhā paññattā. Maraṇaṁ aṭṭhadhā navadhā ca paññattaṁ. Soko pañcadhā paññatto. Paridevo chadhā paññatto. Dukkhaṁ catudhā paññattaṁ, tathā domanassaṁ. Upāyāso catudhā paññatto. "Samudayo hotī"ti pabhavapaññatti, "yathābhūtaṁ pajānātī"ti dukkhassa pariññāpaññatti, samudayassa pahānapaññatti, nirodhassa sacchikiriyāpaññatti, maggassa bhāvanāpaññatti.

"Antojālīkatā"ti-ādi sabbadiṭṭhīnaṁ saṅgahapaññatti. "Ucchinnabhavanettiko"ti-ādi duvidhena parinibbānapaññatti. Evaṁ āghātādīnaṁ akusalakusalādidhammānaṁ yathāpabhavapaññatti-ādivasena, tathā "āghāto"ti byāpādassa vevacanapaññatti, "appaccayo"ti domanassassa vevacanapaññattīti-ādinā nayena paññattibhedo vibhajitabboti ayaṁ **paññattihāro**.

(DṬ.1.-23-12)Otaraṇahāravaṇṇanā

Āghātaggahaṇena saṅkhārakkhandhasaṅgaho, tathā anabhiraddhigahaṇena. Appaccayaggahaṇena vedanākkhandhasaṅgahoti idaṁ **khandhamukhena otaraṇaṁ**. Tathā āghātādiggahaṇena dhammāyatanaṁ dhammadhātu dukkhasaccaṁ samudayasaccaṁ vā gahitanti idaṁ **āyatanamukhena dhātumukhena saccamukhena** ca **otaraṇaṁ**. Tathā āghātādīnaṁ sahajātā avijjā hetusahajāta-aññamaññanissayasampayutta-atthi-avigatapaccayehi paccayo hoti, asahajātā pana anantarasamanantara-anantarūpanissayanatthivigatāsevanapaccayehi paccayo hoti, anantarā upanissayavaseneva paccayo hoti (DṬ.1./CS:pg.1.202) Taṇhā-upādānādīnaṁ, phassādīnampi tesaṁ sahajātānaṁ asahajātānañca yathāraḥaṁ paccayabhāvo vattabbo. Koci panettha adhipativasena, koci kammavasena, koci āhāravasena, koci indriyavasena, koci jhānavasena, koci maggavasenapi paccayo hotīti. Ayampi viseso veditabboti idaṁ **paṭiccasamuppādamukhena otaraṇaṁ**. Ānandādīnampi imināva nayena khandhādimukhena otaraṇaṁ vibhāvetabbaṁ.

Tathā sīlaṁ pāṇātipātādīhi viraticetanā, abyāpādādicetasikadhammā ca, pāṇātipātādayo cetanāva, tesaṁ tadupakārakadhammānañca lajjādayādīnaṁ saṅkhārakkhandhadhammāyatanādisaṅgaho, purimanayeneva khandhādimukhena ca otaraṇaṁ vibhāvetabbaṁ. Esa nayo ñāṇadiṭṭhivedanā-avijjātaṇhādiggahaṇesu. Nissaraṇa-anupādāvimuttigahaṇesu asaṅkhatadhātuvasenapi **dhātumukhena otaraṇaṁ** vibhāvetabbaṁ. Tathā "vedanānaṁ …pe… anupādāvimutto"ti etena Bhagavato sīlādayo pañca dhammakkhandhā, satipaṭṭhānādayo ca bodhipakkhiyadhammā pakāsitā hontīti taṁ mukhenapi otaraṇaṁ veditabbaṁ. "Tadapi phassapaccayā"ti diṭṭhipaññāpanassa paccayādhīnavuttitādīpanena **aniccatāmukhena otaraṇaṁ,** tathā evaṁdhammatāya

paṭiccasamuppādamukhena otaraṇaṁ, aniccassa dukkhānattabhāvato **appaṇihitamukhena suññatāmukhena** ca **otaraṇaṁ**. Sesapadesupi eseva nayoti ayaṁ **otaraṇo hāro**.

(DṬ.1.-23-13)Sodhanahāravaṇṇanā

"Mamaṁ vā …pe… bhāseyyun"ti **ārambho**. "Dhammassa …pe…Saṅghassa …pe… bhāseyyun"ti **padasuddhi, no ārambhasuddhi**. "Tatra tumhehi …pe… karaṇīyā"ti **padasuddhi ceva ārambhasuddhi ca**. Dutiyanayādīsupi eseva nayo Tathā "appamattakaṁ kho panetan"ti-ādi **ārambho**. "Kataman"ti-ādi **pucchā**. "Pāṇātipātaṁ pahāyā"ti-ādi **padasuddhi, no ārambhasuddhi, no ca pucchāsuddhi**. "Idaṁ kho"ti-ādi **pucchāsuddhi ceva padasuddhi ca ārambhasuddhi ca**.

Tathā "Atthi bhikkhave"ti-ādi **ārambho**. "Katame ca te"ti-ādi **pucchā**. "Santi bhikkhave"ti-ādi **ārambho**. **"Kin"**ti-ādi **ārambha pucchā**. "Yathāsamāhite"ti-ādi (DṬ.1./CS:pg.1.203) **padasuddhi, no ārambhasuddhi no ca pucchāsuddhi**. "Ime kho te"ti-ādi **padasuddhi ceva pucchāsuddhi ca ārambhasuddhi ca**. Iminā nayena sabbattha ārambhādayo veditabbāti. Ayaṁ **sodhano hāro**.

(DṬ.1.-23-14)Adhiṭṭhānahāravaṇṇanā

"Avaṇṇan"ti **sāmaññato adhiṭṭhānaṁ taṁ,** avikappetvā **visesavacanaṁ** "mamaṁ vā Dhammassa vā Saṅghassa vā"ti. Sukkapakkhepi eseva nayo.

Tathā "sīlan"ti **sāmaññato adhiṭṭhānaṁ,** taṁ avikappetvā **visesavacanaṁ** "pāṇātipātā paṭivirato"ti-ādi.

"Aññeva dhammā"ti-ādi **sāmaññato adhiṭṭhānaṁ,** taṁ avikappetvā **visesavacanaṁ** "tayidaṁ bhikkhave tathāgato pajānātī"ti-ādi.

Tathā "pubbantakappikā"ti-ādi **sāmaññato adhiṭṭhānaṁ,** taṁ avikappetvā **visesavacanaṁ** "sassatavādā"ti-ādi. Iminā nayena sabbattha sāmaññaviseso niddhāretabboti ayaṁ **adhiṭṭhāno hāro**.

(DṬ.1.-23-15)Parikkhārahāravaṇṇanā

Āghātādīnaṁ "anatthaṁ me acarī"ti-ādīni (dha.sa.1237 vibha.909) ca ekūnavīsati āghātavatthūni **hetu**. Ānandādīnaṁ ārammaṇe abhisineho **hetu**. Sīlassa hiri-ottappaṁ appicchatādayo ca **hetu**. "Gambhīrā"ti-ādinā vuttadhammassa sabbāpi pāramiyo **hetu,** visesena paññāpāramī. Diṭṭhīnaṁ asappurisūpassayo, asaddhammassavanaṁ, micchābhinivesena ayonisomanasikāro ca avisesena **hetu,** visesena pana sassatavādādīnaṁ atītajāti-anussaraṇādi **hetu**. Vedanānaṁ avijjātaṇhākammāni phasso ca **hetu**. Anupādāvimuttiyā ariyamaggo **hetu**. Paññāpanassa ayonisomanasikāro **hetu**. Taṇhāya saṁyojaniyesu assādānupassanā **hetu**. Phassassa chaḷāyatanāni, chaḷāyatanassa nāmarūpaṁ **hetu**. Bhavanettisamucchedassa visuddhibhāvanā **hetū**ti ayaṁ **parikkhāro hāro**.

(DṬ.1.-23-16)Samāropanahāravaṇṇanā

Āghātādīnaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.204) akaraṇīyatāvacanena khantisampadā dassitā hoti. “Appamattakaṁ kho panetan”ti-ādinā soraccasampadā, “Atthi bhikkhave”ti-ādinā ñāṇasampadā, “aparāmasato cassa paccattaññeva nibbuti viditā”ti, “vedanānaṁ …pe… yathābhūtaṁ viditvā anupādāvimutto”ti etehi samādhisampadāya saddhiṁ vijjāvimuttivasībhāvasampadā dassitā hoti. Tattha khantisampadā paṭisaṅkhānabalasiddhito soraccasampadāya **padaṭṭhānaṁ**. Soraccasampadā pana atthato sīlameva, tathā pāṇātipātādīhi paṭivirativacanaṁ sīlassa pariyāyavibhāgadassanatthaṁ. Tattha sīlaṁ samādhissa **padaṭṭhānaṁ,** samādhi paññāya **padaṭṭhānaṁ**. Tesu sīlena **vītikkamappahānaṁ duccaritasaṁkilesappahānañca** sijjhati, samādhinā **pariyuṭṭhānappahānaṁ, vikkhambhanappahānaṁ, taṇhāsaṁkilesappahānañca** sijjhati. Paññāya **diṭṭhisaṁkilesappahānaṁ, samucchedappahānaṁ, anusayappahānañca** sijjhatīti sīlādīhi tīhi dhammakkhandhehi samathavipassanābhāvanāpāripūrī, pahānattayasiddhi cāti ayaṁ **samāropano hāro**.

Soḷasahāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.1.-24)Pañcavidhanayavaṇṇanā

(DṬ.1.-24-1)Nandiyāvaṭṭanayavaṇṇanā

Āghātādīnaṁ akaraṇavacanena taṇhāvijjāsaṅkoco dassito hoti. Sati hi attattaniyavatthūsu sinehe sammose ca “anatthaṁ me acarī”ti-ādinā (dha.sa.1237 vibha.909) āghāto jāyatīti, tathā “pāṇātipātā paṭivirato”ti-ādivacanehi “paccattaññeva nibbuti viditā, anupādāvimutto, channaṁ phassāyatanānaṁ …pe… yathābhūtaṁ pajānātī”ti-ādīhi vacanehi ca taṇhāvijjānaṁ accantappahānaṁ dassitaṁ hoti. Tāsaṁ pana pubbantakappikādipadehi “ajānataṁ apassatan”ti-ādipadehi ca sarūpato dassitānaṁ taṇhāvijjānaṁ rūpadhammā arūpadhammā ca **adhiṭṭhānaṁ**. Yathākkamaṁ samatho ca vipassanā ca **paṭipakkho**. Tesaṁ cetovimutti paññāvimutti ca **phalaṁ**. Tattha (DṬ.1./CS:pg.1.205) taṇhā, taṇhāvijjā vā samudayasaccaṁ, tadadhiṭṭhānabhūtā rūpārūpadhammā dukkhasaccaṁ, tesaṁ appavatti nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā samathavipassanā maggasaccanti evaṁ catusaccayojanā veditabbā. Taṇhāggahaṇena cettha māyāsāṭheyyamānātimānamadappamādapāpicchatāpāpamittatā-ahirikānottappādivasena sabbo akusalapakkho netabbo. Tathā avijjāggahaṇena viparītamanasikārakodhupanāhamakkhapalāsa-issāmacchariyasārambhadovacassatā-bhavadiṭṭhivibhavadiṭṭhādivasena akusalapakkho netabbo. Vuttavipariyāyena amāyā-asāṭheyyādi-aviparītamanasikārādivasena, tathā samathapakkhiyānaṁ saddhindriyādīnaṁ, vipassanāpakkhiyānañca aniccasaññādīnaṁ vasena kusalapakkho netabboti. Ayaṁ **nandiyāvaṭṭassa nayassa bhūmi**.

(DṬ.1.-24-2)Tipukkhalanayavaṇṇanā

Āghātādīnaṁ akaraṇavacanena adosasiddhi, tathā pāṇātipātapharusavācāhi paṭivirativacanena. Ānandādīnaṁ akaraṇavacanena alobhasiddhi, tathā abrahmacariyato paṭivirativacanena. Adinnādānādīhi pana paṭivirativacanena ubhayasiddhi. “Tayidaṁ

bhikkhave tathāgato pajānātī”ti-ādinā amohasiddhi. Iti tīhi akusalamūlehi gahitehi tappaṭipakkhato, āghātādi-akaraṇavacanena ca tīṇi kusalamūlāni siddhāniyeva honti. Tattha tīhi akusalamūlehi tividhaduccaritasaṁkilesamalavisamākusalasaññāvitakkāsaddhammādivasena sabbo akusalapakkho vitthāretabbo. Tathā tīhi kusalamūlehi tividhasucaritavodānasamakusalasaññāvitakkapaññāsaddhammasamādhi-vimokkhamukhavimokkhādivasena sabbo kusalapakkho vibhāvetabbo. Etthāpi ca saccayojanā veditabbā. Kathaṁ? Lobho sabbāni vā kusalākusalamūlāni samudayasaccaṁ, tehi pana nibbattā tesaṁ adhiṭṭhānagocarabhūtā upādānakkhandhā dukkhasaccanti-ādinā nayena saccayojanā veditabbāti ayaṁ **tipukkhalassa nayassa bhūmi**.

(DṬ.1.-24-3)Sīhavikkīḷitanayavavaṇṇanā

Āghātānandanādīnaṁ akaraṇavacanena satisiddhi. Satiyā hi sāvajjānavajje, tattha ca ādīnavānisaṁse sallakkhetvā sāvajjaṁ pahāya anavajjaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.206) samādāya vattatīti. Tathā micchājīvā paṭiviratavacanena vīriyasiddhi. Vīriyena hi kāmabyāpādavihiṁsāvitakke vinodeti, vīriyasādhanañca ājīvapārisuddhisīlanti. Pāṇātipātādīhi paṭiviratavacanena satisiddhi. Satiyā hi sāvajjānavajje, tattha ca ādīnavānisaṁse sallakkhetvā sāvajjaṁ pahāya anavajjaṁ samādāya vattati. Tathā hi sā “visayābhimukhabhāvapaccupaṭṭhānā”ti ca vuccati. “Tayidaṁ bhikkhave tathāgato pajānātī”ti-ādinā samādhipaññāsiddhi. Paññāya hi yathābhūtāvabodho, samāhito ca yathābhūtaṁ pajānātīti. Tathā “nicco dhuvo”ti-ādinā anicce “niccan”ti vipallāso, “arogo paraṁ maraṇā, ekantasukhī attā diṭṭhadhammanibbānappatto”ti ca evamādīhi asukhe “sukhan”ti vipallāso, “pañcahi kāmaguṇehi samappito”ti-ādinā asubhe “subhan”ti vipallāso, sabbeheva ca diṭṭhidīpakapadehi anattani “attā”ti vipallāsoti evamettha cattāro vipallāsā siddhā honti, tesaṁ paṭipakkhato cattāri satipaṭṭhānāni siddhāneva honti. Tattha catūhi indriyehi cattāro puggalā niddisitabbā.

Kathaṁ? Duvidho hi taṇhācarito mudindriyo ca tikkhindriyo cāti, tathā diṭṭhicarito. Tesu paṭhamo asubhe “subhan”ti vipallattadiṭṭhi satibalena yathābhūtaṁ kāyasabhāvaṁ sallakkhetvā sammattaniyāmaṁ okkamati. Dutiyo asukhe “sukhan”ti vipallattadiṭṭhi “uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāsetī”ti-ādinā (ma.ni.1.26 a.ni.4.14 6.58) vuttena vīriyasaṁvarasaṅkhātena vīriyabalena taṁ vipallāsaṁ vidhamati. Tatiyo anicce “niccan”ti ayāthāvagāhī samathabalena samāhitabhāvato saṅkhārānaṁ khaṇikabhāvaṁ yathābhūtaṁ paṭivijjhati. Catuttho santatisamūhakiccārammaṇaghanavicittattā phassādidhammapuñjamatte anattani “attā”ti micchābhinivesī catukoṭikasuññatāmanasikārena taṁ micchābhinivesaṁ viddhaṁseti. Catūhi cettha vipallāsehi caturāsavoghayogakāyagantha-agatitaṇhuppādupādānasattaviññāṇaṭṭhiti-apariññādivasena sabbo akusalapakkho netabbo. Tathā catūhi satipaṭṭhānehi catubbidhajhānavihārādhiṭṭhānasukhabhāgiyadhamma-appamaññāsammappadhāna-iddhipādādivasena sabbo vodānapakkho netabboti ayaṁ **sīhavikkīḷitassa nayassa bhūmi**. Idhāpi subhasaññāsukhasaññāhi, catūhipi vā vipallāsehi samudayasaccaṁ (DṬ.1./CS:pg.1.207) tesaṁ adhiṭṭhānārammaṇabhūtā pañcupādānakkhandhā dukkhasaccanti-ādinā saccayojanā veditabbā.

(DṬ.1.-24-4)Disālocana-aṅkusanayadvayavaṇṇanā

Iti tiṇṇaṁ atthanayānaṁ siddhiyā vohāranayadvayampi siddhameva hoti. Tathā hi atthanayadisābhūtadhammānaṁ samālocanaṁ **disālocanaṁ,** tesaṁ samānayanaṁ **aṅkuso**ti niyuttā pañca nayā.

Pañcavidhanayavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.1.-24-5)Sāsanapaṭṭhānavaṇṇanā

Idaṁ suttaṁ soḷasavidhe suttantapaṭṭhāne saṁkilesavāsanāsekkhabhāgiyaṁ, saṁkilesanibbedhāsekkhabhāgiyameva vā. Aṭṭhavīsatividhe pana suttantapaṭṭhāne lokiyalokuttaraṁ sattadhammādhiṭṭhānaṁ ñāṇañeyyadassanabhāvanaṁ sakavacanaparavacanaṁ vissajjanīyāvissajjanīyaṁ kusalākusalaṁ anuññātapaṭikkhittañcāti veditabbaṁ.

Pakaraṇanayavaṇṇanā niṭṭhitā.

Brahmajālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.2.) 2. Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā

(DṬ.2.-1)Rājāmaccakathāvaṇṇanā

150. **Rājagahe**ti (DṬ.2./CS:pg.1.208) ettha duggajanapadaṭṭhānavisesasampadādiyogato padhānabhāvena rājūhi gahitanti **Rājagahan**ti āha **"mandhātu …pe…** vuccatī"ti. Tattha Mahāgovindena mahāsattena pariggahitaṁ reṇu-ādīhi rājūhi pariggahitameva hotīti Mahāgovindaggahaṇaṁ. **Mahāgovindo**ti mahānubhāvo eko purātano rājāti keci. **Pariggahitattā**ti rājadhānībhāvena pariggahitattā. **Pakāre**ti nagaramāpanena raññā kāritasabbagehattā **Rājagahaṁ,** Gijjhakūṭādīhi parikkhittattā pabbatarājehi parikkhittagehasadisantipi **Rājagahaṁ,** sampannabhavanatāya rājamānaṁ gehanti pi **Rājagahaṁ,** saṁvihitārakkhatāya anatthāvahabhāvena upagatānaṁ paṭirājūnaṁ gahaṁ gehabhūtantipi **Rājagahaṁ,** rājūhi disvā sammā patiṭṭhāpitattā tesaṁ gahaṁ gehabhūtantipi **Rājagahaṁ,** ārāmarāmaṇeyyakādīhi rājate, nivāsasukhatādinā sattehi mamattavasena gayhati, pariggayhatīti vā **Rājagahan**ti edise pakāre so padeso ṭhānavisesabhāvena uḷārasattaparibhogoti āha **"taṁ panetan"**ti-ādi. **Tesan**ti yakkhānaṁ. **Vasanavanan**ti āpānabhūmibhūtaṁ upavanaṁ.

Avisesenāti "pātimokkhasaṁvarasaṁvuto viharati" (ma.ni.1.69 3.75 vibha.508), "paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharati, (dī.ni.1.226 saṁ.ni.2.152 a.ni.4.123 pārā. 11) "mettāsahagatena cetasā ekaṁ disaṁ pharitvā viharati", (dī.ni.1.556 3.308 ma.ni.1.77 459 509 2.309 315 451 471 3.230 vibha.642) "sabbanimittānaṁ amanasikārā animittaṁ cetosamādhiṁ samāpajjitvā viharatī"ti-ādīsu (ma.ni.1.459) viya saddantarasannidhānasiddhena visesaparāmasanena vinā. Iriyāya kāyikakiriyāya pavattanūpāyabhāvato pathoti **iriyāpatho**. Ṭhānādīnañhi gatinivatti ādi-avatthāhi vinā na kañci kāyikakiriyaṁ pavattetuṁ sakkā. Viharati pavattati etena, viharaṇañcāti vihāro, dibbabhāvāvaho vihāro **dibbavihāro,** mahaggatajjhānāni. **Nettiyaṁ** pana "catasso

āruppasamāpattiyo āneñjā vihārā”ti vuttaṁ (DṬ.2./CS:pg.1.209) Taṁ tāsaṁ mettājhānādīnaṁ brahmavihāratā viya bhāvanāvisesabhāvaṁ sandhāya vuttaṁ. **Aṭṭhakathāsu** pana dibbabhāvāvahasāmaññato tāpi “dibbavihārā” tveva vuttā. Hitūpasaṁhārādivasena pavattiyā brahmabhūtā seṭṭhabhūtā vihārāti **brahmavihārā,** mettājhānādikā. Anaññasādhāraṇattā ariyānaṁ vihārāti **ariyavihārā,** catassopi phalasamāpattiyo. **Samaṅgīparidīpanan**ti samaṅgibhāvaparidīpanaṁ. **Iriyāpathasamāyogaparidīpanaṁ** itaravihārasamāyogaparidīpanassa visesavacanassa abhāvato, iriyāpathasamāyogaparidīpanassa ca atthasiddhattā. **Viharatī**ti ettha **vi**-saddo vicchedatthajotano, **haratī**ti neti, pavattetīti attho. Tattha kassa kena vicchindanaṁ, kathaṁ kassa pavattananti antolīnaṁ codanaṁ sandhāyāha **“so hī”**ti-ādi.

Gocaragāmadassanatthaṁ “Rājagahe”ti vatvā Buddhānaṁ anurūpanivāsanaṭṭhānadassanatthaṁ “Ambavane”ti vuttanti āha **“idamassā”**ti-ādi. **Etan**ti etaṁ “Rājagahe”ti **bhummavacanaṁ samīpatthe** “Gaṅgāya gāvo caranti, kūpe gaggakulan”ti ca yathā. Kumārena bhatoti kumārabhato, so eva **komārabhacco** yathā bhisaggameva bhesajjaṁ. **Dosābhisannan**ti vātapittādivasena ussannadosaṁ. **Virecetvā**ti dosapakopato vivecetvā.

Aḍḍhateḷasahīti aḍḍhena terasahi aḍḍhaterasahi bhikkhusatehi. Tāni pana paññāsāya ūnāni terasabhikkhusatāni hontīti āha **“aḍḍhasatenā”**ti-ādi.

Rājatīti dibbati, sobhatīti attho. **Rañjetī**ti rameti. **Raññoti** pitu Bimbisāraraññо. Sāsanaṭṭhena hiṁsanaṭṭhena **sattu**.

Bhāriyeti garuke aññesaṁ asakkuṇeyye vā. **Suvaṇṇasatthakenā**ti suvaṇṇamayena satthakena. Ayomayañhi raññо sarīraṁ upanetuṁ ayuttanti vadati. **Suvaṇṇasatthakenā**ti vā suvaṇṇaparikkhatena satthakena **bāhuṁ phālāpetvā**ti sirāvedhavasena bāhuṁ phalāpetvā **udakena sambhinditvā pāyesi** kevalassa lohitassa gabbhinitthiyā dujjīrabhāvato. **Dhurā**ti dhurabhūtā, gaṇassa dhorayhāti attho. **Dhuraṁ nīharāmī**ti gaṇadhuraṁ gaṇabandhiyaṁ nibbattemi. **“Pubbe kho”**ti-ādi khandhakapāḷi eva.

Potthaniyanti (DṬ.2./CS:pg.1.210) churikaṁ, yaṁ “nakharan”tipi [pothanikanti churikaṁ, yaṁ kharantipi (sārattha. ṭī. 3.339) pothanikanti churikaṁ, kharantipi (vi. vi. ṭī. 2.cūḷavaggavaṇṇanā 339)] vuccati. **Divā divassā**ti divassapi divā, majjhanhikavelāyanti attho.

Tassā sarīraṁ lehitvā yāpeti attūpakkamena maraṇaṁ na yuttanti. Na hi ariyasāvakā attānaṁ vinipātentīti. **Maggaphalasukhenā**ti maggaphalasukhāvahena sotāpattimaggaphalasukhūpasañhitena **caṅkamena yāpeti**. **Cetiyaṅgaṇe**ti gandhapupphādīhi pūjanaṭṭhānabhūte cetiyaṅgaṇe **Nisajjanatthāyā**ti bhikkhusaṅghanisīdanatthāya. **Cātumahārājikadevaloke …pe… yakkho hutvā nibbatti** tattha bahulaṁ nibbattapubbatāya ciraparicitanikantivasena.

Khobhetvāti puttasinehassa balavabhāvato, sahajātapītivegassa ca savipphāratāya taṁsamuṭṭhānarūpadhammehi pharaṇavasena sakalasarīraṁ āloḷetvā. Tenāha **“Atthimiñjaṁ āhacca aṭṭhāsī”**ti. **Pituguṇan**ti pitu attani sinehaguṇaṁ. **Muñcāpetvā**ti ettha **iti**-saddo pakārattho, tena “abhimārakapurisapesanādippakārenā”ti vutte eva pakāre paccāmasati. **Vitthārakathānayo**ti Ajātasattupasādanādivasena vitthārato vattabbāya kathāya nayamattaṁ. Kasmā panettha vitthāranayā kathā na vuttāti āha **“āgatattā pana sabbaṁ na vuttan”**ti.

Kosalaraññоti Mahākosalaraññо. **Paṇḍitādhivacanan**ti paṇḍitavevacanaṁ. **Vidantī**ti jānanti. **Vedena** ñāṇena karaṇabhūtena **īhati** pavattatīti **vedehi**.

Etthāti etasmiṁ divase. **Anasanena vā**ti **vā**-saddo aniyamattho, tena

ekaccamanoduccaritadussīlyādīni saṅgaṇhāti. Tathā hi gopālakūposatho abhijjhāsahagatacittassa vasena vutto, nigaṇṭhuposatho mosavajjādivasena. Yathāha "so tena abhijjhāsahagatena cetasā divasaṁ atināmetī"ti (a.ni.1.71), "iti yasmiṁ samaye sacce samādapetabbā, musāvāde tasmiṁ samaye samādapentī"ti (a.ni.1.71) ca ādi. **Etthā**ti uposathasadde. **Atthuddhāro**ti vattabba-atthānaṁ uddhāraṇaṁ.

Nanu (DṬ.2./CS:pg.1.211) ca atthamattaṁ pati saddā abhinivisantīti na ekena saddena aneke atthā abhidhīyantīti? Saccametaṁ saddavisese apekkhite, tesaṁ pana atthānaṁ uposathasaddavacanīyatā sāmaññaṁ upādāya vuccamāno ayaṁ vicāro uposathasaddassa atthuddhāroti vutto. Heṭṭhā "evaṁ me sutan"ti-ādīsu āgate atthuddhārepi eseva nayo. Kāmañca pātimokkhuddesādivisayopi uposathasaddo sāmaññarūpo eva visesasaddassa avācakabhāvato, tādisaṁ pana sāmaññaṁ anādiyitvā ayamattho vuttoti veditabbaṁ. Sīlasuddhivasena upetehi samaggehi vasīyati anuṭṭhīyatīti **uposatho,** pātimokkhuddeso. Samādānavasena adhiṭṭhānavasena vā upecca ariyavāsādi-atthaṁ vasitabbato **uposatho,** sīlaṁ. Anasanādivasena upecca vasitabbato anuvasitabbato **uposatho**. **Upavāso**ti samādānaṁ. Uposathakulabhūtatāya navamahatthinikāyapariyāpanne hatthināge kiñci kiriyaṁ anapekkhitvā rūḷhivasena samaññāmattaṁ uposathoti āha **"uposatho nāgarājāti-ādīsu paññattī"**ti. Divase pana uposathasaddappavatti Aṭṭhakathāyaṁ vuttā eva. **Suddhassa ve sadā phaggū**ti ettha pana **suddhassā**ti sabbaso kilesamalābhāvena suddhassa. **Ve**ti nipātamattaṁ. **Ve**ti vā byattanti attho. **Sadā phaggū**ti niccakālampi phagguṇanakkhattameva. Yassa hi phagguṇamāse uttaraphagguṇadivase titthanhānaṁ karontassa saṁvaccharikapāpapavāhanaṁ hotīti laddhi, taṁ tato vivecetuṁ idaṁ Bhagavatā vuttaṁ. **Suddhassuposatho sadā**ti yathāvuttasuddhiyā suddhassa uposathaṅgāni vatasamādānāni ca asamādiyatopi niccaṁ uposatho, uposathavāso evāti attho. Pañcadasannaṁ tithīnaṁ pūraṇavasena **pannaraso**.

Bahuso atisayato vā kumudāni ettha santīti kumudavatī, tissaṁ **kumudavatiyā**. Catunnaṁ māsānaṁ pāripūribhūtāti **cātumāsī**. Sā eva pāḷiyaṁ cātumāsinīti vuttāti āha **"idha pana cātumāsinīti vuccatī"**ti. Tadā kattikamāsassa puṇṇatāya **māsapuṇṇatā**. Vassānassa utuno puṇṇatāya **utupuṇṇatā**. Kattikamāsalakkhitassa saṁvaccharassa puṇṇatāya **saṁvaccharapuṇṇatā**. **"Mā" iti cando vuccati** tassa gatiyā divasassa minitabbato. **Ettha puṇṇo**ti etissā rattiyā sabbakalāpāripūriyā puṇṇo. Tadā hi cando sabbaso paripuṇṇo hutvā dissati. Ettha ca "tadahuposathe (DṬ.2./CS:pg.1.212) pannarase"ti padāni divasavasena vuttāni, "Komudiyā"ti-ādīni rattivasena.

Rājāmaccaparivutoti rājakulasamudāgatehi amaccehi parivuto. Atha vā anuyuttakarājūhi ceva amaccehi ca parivuto. **Caturupakkilesā**ti abbhā mahikā dhūmarajo rāhūti imehi catūhi upakkilesehi. **Sanniṭṭhānaṁ kataṁ** Aṭṭhakathāyaṁ.

Pītivacananti pītisamuṭṭhānaṁ vacanaṁ. Yañhi vacanaṁ paṭiggāhakanirapekkhaṁ kevalaṁ uḷārāya pītiyā vasena sarasato sahasāva mukhato niccharati, taṁ idha "udānan"ti adhippetaṁ. Tenāha **"yaṁ pītivacanaṁ hadayaṁ gahetuṁ na sakkotī"**ti-ādi.

Dosehi itā gatā apagatāti **dosinā** ta-kārassa na-kāraṁ katvā yathā "kilese jito vijitāvīti jino"ti. **Anīya**-saddo kattu-atthe veditabboti āha **"manaṁ ramayatī"ti "ramaṇīyā"**ti yathā "niyyānikā dhammā"ti. Juṇhavasena rattiyā surūpatāti āha **"vuttadosavimuttāyā"**ti-ādi. Tattha abbhādayo vuttadosā, tabbigameneva cassā **dassanīyatā,** tena, utusampattiyā ca **pāsādikatā** veditabbā. **Lakkhaṇaṁ bhavituṁ yuttā**ti etissā rattiyā yutto divaso māso utu saṁvaccharoti evaṁ divasamāsa-utusaṁvaccharānaṁ sallakkhaṇaṁ bhavituṁ yuttā **lakkhaññā,** lakkhaṇīyāti attho.

"Yaṁ no payirupāsato cittaṁ pasīdeyyā"ti vuttattā "samaṇaṁ vā brāhmaṇaṁ vā"ti ettha paramatthasamaṇo ca paramatthabrāhmaṇo ca adhippeto, na pabbajjāmattasamaṇo, na jātimattabrāhmaṇo cāti āha **"samitapāpatāya samaṇaṁ**. **Bāhitapāpatāya brāhmaṇan"**ti. Bahuvacane vattabbe ekavacanaṁ, ekavacane vā vattabbe bahuvacanaṁ **vacanabyatayo**. Aṭṭhakathāyaṁ pana ekavacanavaseneva byatayo dassito. Attani, garuṭṭhāniye ca ekasmimpi bahuvacanappayogo nirūḷhoti. **Sabbenapī**ti "ramaṇīyā vatā"ti-ādinā sabbena vacanena. **Obhāsanimittakamman**ti obhāsabhūtanimittakammaṁ paribyattaṁ nimittakaraṇanti attho. **Devadatto cā**ti. **Ca**-saddo attūpanayane, tena yathā rājā Ajātasattu attano pitu ariyasāvakassa satthu-upaṭṭhākassa ghātanena mahāparādho (DṬ.2./CS:pg.1.213) evaṁ Bhagavato mahā-anatthakarassa Devadattassa avassayabhāvena pīti imamatthaṁ upaneti. **Tassa piṭṭhichāyāyā**ti tassa Jīvakassa piṭṭhi-apassayena, taṁ pamukhaṁ katvā taṁ apassāyāti attho. **Vikkhepapacchedanatthan**ti bhāviniyā attano kathāya uppajjanakavikkhepanassa pacchindanatthaṁ, anuppatti-atthanti adhippāyo. Tenāha **"tassaṁ hī"**ti-ādi.

151. **"So kirā"**ti-ādi porāṇaṭṭhakathāya āgatanayo. Eseva nayo parato makkhalipadanibbacanepi **Upasaṅkamantī**ti upagatā. **Tadeva pabbajjaṁ aggahesī**ti tadeva naggarūpaṁ pabbajjaṁ katvā gaṇhi.

Pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅghoti pabbajitasamūhatāmattena saṅgho, na niyyānikadiṭṭhisuvisuddhasīlasāmaññavasena saṁhatattāti adhippāyo. **Assa atthī**ti assa satthupaṭiññassa parivārabhūto atthi. **Svevā**ti pabbajitasamūhasaṅkhātova. Keci pana "pabbajitasamūhavasena **saṅghī,** gahaṭṭhasamūhavasena **gaṇī"**ti vadanti, taṁ tesaṁ matimattaṁ gaṇe eva loke saṅgha-saddassa nirūḷhattā. **Ācārasikkhāpanavasenā**ti acelaka vatacariyādi-ācārasikkhāpanavasena. **Pākaṭo**ti saṅghī-ādibhāvena pakāsito. "Appiccho"ti vatvā tattha labbhamānaṁ appicchattaṁ dassetuṁ **"appicchatāya vatthampi na nivāsetī"**ti vuttaṁ. Na hi tasmiṁ sāsanike viya santaguṇanigūhaṇalakkhaṇā appicchatā labbhatīti. **Yaso**ti kittisaddo. "Taranti etena saṁsāroghan"ti evaṁ sammatattā **titthaṁ** vuccati laddhīti āha **"titthakaroti laddhikaro"**ti. **Sādhusammato**ti "sādhū"ti sammato, na sādhūhi sammatoti āha **"ayaṁ sādhū"**ti-ādi. "Imāni me vatasamādānāni ettakaṁ kālaṁ suciṇānī"ti **pabbajitato paṭṭhāya atikkantā bahū rattiyo jānātī**ti **rattaññū**. Tā panassa rattiyo cirakālabhūtāti katvā **ciraṁ pabbajitassa assāti cirapabbajito**. Tattha cirapabbajitatāgahaṇena buddhisīlataṁ dasseti, rattaññutāgahaṇena tattha sampajānataṁ. **Addhānan**ti dīghakālaṁ. Kittako pana soti āha **"dve tayo rājaparivaṭṭe"**ti, dvinnaṁ tiṇṇaṁ rājūnaṁ rajjaṁ anusāsanapaṭipāṭiyoti attho. **"Addhagato"**ti vatvā kataṁ vayogahaṇaṁ osānavayāpekkhanti āha **"pacchimavayaṁ anuppatto"**ti. **Ubhayan**ti "addhagato, vayo-anuppatto"ti padadvayaṁ.

Pubbe (DṬ.2./CS:pg.1.214) pitarā saddhiṁ satthu santikaṁ gantvā desanāya sutapubbataṁ sandhāyāha **"jhānābhiññādi …pe… sotukāmo"**ti. **Dassanenā**ti na dassanamattaṁ, disvā pana tena saddhiṁ ālāpasallāpaṁ katvā tato akiriyavādaṁ sutvā tesaṁ anattamano ahosi. **Guṇakathāyā**ti abhūtaguṇakathāya. Tenāha **"suṭṭhutaraṁ anattamano hutvā"**ti. Yadi anattamano, kasmā tuṇhī ahosīti āha **"anattamano samānopī"**ti-ādi.

152. **Gosālāyā**ti evaṁ nāmake gāme. Vassānakāle gunnaṁ tiṭṭhanasālāti eke.

153. **Paṭikiṭṭhataran**ti nihīnataraṁ. **Tantāvutānī**ti tante pasāretvā vītāni. **"Sīte sīto"**ti-ādinā chahākārehi tassa nihīnassa nihīnataratataṁ dasseti.

154. **Vaccaṁ katvāpī**ti **pi**-saddena bhojanaṁ bhuñjitvāpi kenaci asucinā makkhito pīti

imamatthaṁ sampiṇḍeti. **Vālikathūpaṁ katvā**ti vattavasena vālikāya thūpaṁ katvā.

156. **Palibuddhanakileso**ti saṁsāre palibuddhanakicco rāgādikileso khettavatthuputtadārādivisayo.

(DṬ.2.-2)Komārabhaccajīvakakathāvaṇṇanā

157. Na yathādhippāyaṁ vattatīti katvā vuttaṁ **"anattho vata me"**ti. Jīvakassa tuṇhībhāvo mama adhippāyassa maddanasadiso, tasmā taṁ pucchitvā kathāpanena mama adhippāyo pūretabboti ayamettha rañño ajjhāsayoti dassento **"hatthimhi nu kho panā"**ti-ādimāha. **Kiṁ tuṇhī**ti kiṁ kāraṇā tuṇhī, kiṁ taṁ kāraṇaṁ, yena tuvaṁ tuṇhīti vuttaṁ hoti. Tenāha **"kena kāraṇena tuṇhī"**ti.

Kāmaṁ sabbāpi tathāgatassa paṭipatti anaññasādhāraṇā acchariya-abbhutarūpā ca, tathāpi gabbhokkanti- abhijāti-abhinikkhamana-abhisambodhidhammacakkappavattana-yamakapāṭihāriyadevorohaṇāni sadevake loke ativiya (DṬ.2./CS:pg.1.215) supākaṭāni, na sakkā kenaci paṭibāhitunti tāniyevettha uddhaṭāni. **Itthambhūtākhyānatthe**ti itthaṁ evaṁ pakāro bhūto jātoti evaṁ kathanatthe. **Upayogavacanan**ti. "Abbhuggato"ti ettha abhīti upasaggo itthambhūtākhyānatthajotako, tena yogato "taṁ kho pana Bhagavantan"ti idaṁ sāmi-atthe upayogavacanaṁ, tenāha **"tassa kho pana Bhagavatoti attho"**ti. **Kalyāṇaguṇasamannāgato**ti kalyāṇehi guṇehi yutto, taṁ nissito tabbisayatāyāti adhippāyo. **Seṭṭho**ti etthāpi eseva nayo. Kittetabbato kitti, sā eva saddanīyato **saddo**ti āha **"kittisaddoti kittiyevā"**ti. Abhitthavanavasena pavatto saddo **thutighoso**. Anaññasādhāraṇaguṇe ārabbha pavattattā sadevakaṁ lokaṁ **ajjhottharitvā** abhibhavitvā **uggato**.

So Bhagavāti yo so samatiṁ sapāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddho devānaṁ atidevo sakkānaṁ atisakko brahmānaṁ atibrahmā lokanātho bhāgyavantatādīhi kāraṇehi sadevake loke "Bhagavā"ti sabbattha patthaṭakittisaddo, so Bhagavā. **"Bhagavā"**ti ca idaṁ satthu nāmakittanaṁ. Tenāha āyasmā dhammasenāpati "Bhagavāti netaṁ nāmaṁ mātarā katan"ti-ādi (mahāni. 84). Parato pana **Bhagavā**ti guṇakittanaṁ.

Yathā kammaṭṭhānikena "arahan"ti-ādīsu navaṭṭhānesu paccekaṁ iti-saddaṁ yojetvā Buddhaguṇā anussarīyanti, evaṁ Buddhaguṇasaṅkittakenāpīti dassento **"itipi arahaṁ, itipi sammāsambuddho …pe… itipi Bhagavā"**ti āha. "Itipetaṁ abhūtaṁ, itipetaṁ atacchan"ti-ādīsu (dī.ni.1.5) viya idha **iti**-saddo āsannapaccakkhakaraṇattho, **pi**-saddo sampiṇḍanattho, tena ca tesaṁ guṇānaṁ bahubhāvo dīpito. Tāni ca saṅkittentena viññunā cittassa sammukhībhūtāneva katvā saṅkittetabbānīti dassento **"iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṁ hotī"**ti āha. Evañhi nirūpetvā kittente yassa saṅkitteti, tassa Bhagavati ativiya abhippasādo hoti. **Ārakattā**ti suvidūrattā. **Arīnan**ti kilesārīnaṁ. **Arānan**ti saṁsāracakkassa arānaṁ. **Hatattā**ti vihatattā. **Paccayādīnan**ti cīvarādipaccayānañceva (DṬ.2./CS:pg.1.216) pūjāvisesānañca. **Tato**ti Visuddhimaggato. Yathā ca Visuddhimaggato, evaṁ taṁsaṁvaṇṇanatopi nesaṁ vitthāro gahetabbo.

Yasmā Jīvako bahuso satthusantike Buddhaguṇe sutvā ṭhito, diṭṭhasaccatāya ca satthusāsane vigatakathaṁkatho vesārajjappatto, tasmā āha **"Jīvako panā"**ti-ādi. **Pañcavaṇṇāyā**ti khuddikādivasena pañcappakārāya. **Nirantaraṁ phuṭaṁ ahosi** katādhikārabhāvato. Kammantarāyavasena hissa rañño guṇasarīraṁ khatupahataṁ ahosi.

158. "Uttaman"ti vatvā na kevalaṁ seṭṭhabhāvo evettha kāraṇaṁ, atha kho appasaddatāpi kāraṇanti dassetuṁ **"assayānarathayānānī"**ti-ādi vuttaṁ. Hatthiyānesu

nibbisevanameva gaṇhanto hatthiniyova kappāpesi. Rañño āsaṅkānivattanatthaṁ āsannacārībhāvena tattha itthiyova nisajjāpitā. Rañño paresaṁ durupasaṅkamanabhāvadassanatthaṁ tā **purisavesaṁ gāhāpetvā** āvudhahatthā kāritā. **Paṭivedesī**ti ñāpesi. **Tadevā**ti gamanaṁ, agamanameva vā.

159. **Mahañcā**ti karaṇatthe paccattavacananti āha **"mahatā**cā"ti. **Mahaccā**ti mahatiyā liṅgavipallāsavasena vuttaṁ, mahantenāti vuttaṁ hoti. Tenāha **"rājānubhāvenā"**ti **"dvinnaṁ mahāraṭṭhānaṁ issariyasirī"**ti Aṅgamagadharaṭṭhānaṁ ādhipaccamāha. **Āsattakhaggānī**ti aṁse olambanavasena sannaddha-asīni. Kulabhoga-issariyādivasena mahatī mattā etesanti **mahāmattā,** mahānubhāvā rājapurisā. **Vijjādharataruṇā viyā**ti vijjādharakumārā viya. **Raṭṭhiyaputtā**ti bhojaputtā. **Hatthighaṭā**ti hatthisamūhā. **Aññamaññasaṅghaṭṭanā**ti avicchedavasena gamanena aññamaññasambandhā.

Cittutrāso sayaṁ bhāyanaṭṭhena **bhayaṁ** yathā tathā bhāyatīti katvā. **Ñāṇaṁ** bhāyitabbe eva vatthusmiṁ bhayato upaṭṭhite "bhāyitabbamidan"ti bhayato tīraṇato **bhayaṁ**. Tenevāha "bhayatupaṭṭhānañāṇaṁ pana bhāyati nabhāyatīti? Na bhāyati. Tañhi atītā saṅkhārā niruddhā, paccuppannā nirujjhanti, anāgatā nirujjhissantīti tīraṇamattameva hotī"ti (visuddhi.2.751). **Ārammaṇaṁ** (DṬ.2./CS:pg.1.217) bhāyati etasmāti **bhayaṁ**. **Otappaṁ** pāpato bhāyati etenāti **bhayaṁ**. **Bhayānakan**ti bhāyanākāro. **Bhayan**ti ñāṇabhayaṁ. **Saṁvegan**ti sahottappañāṇaṁ **santāsan**ti sabbaso ubbijjanaṁ. Bhāyitabbaṭṭhena bhayaṁ bhīmabhāvena bheravanti **bhayabheravaṁ,** bhītabbavatthu. Tenāha **"āgacchatī"**ti.

Bhīruṁ pasaṁsantīti pāpato bhāyanato uttasanato bhīruṁ pasaṁsanti paṇḍitā. **Na hi tattha sūran**ti tasmiṁ pāpakaraṇe sūraṁ pagabbhadhaṁsinaṁ na hi pasaṁsanti. Tenāha **"bhayā hi santo na karonti pāpan"**ti. Tattha **bhayā**ti pāputrāsato, ottappahetūti attho. **Sarīracalanan**ti bhayavasenasarīrasaṁkampo. **Eke**ti uttaravihāravāsino. **"Rājagahe"**ti-ādi tesaṁ adhippāyavivaraṇaṁ. Kāmaṁ vayatulyo "vayasso"ti vuccati, rūḷhireso, yo koci pana sahāyo vayasso, tasmā **vayassābhilāpo**ti sahāyābhilāpo. **Na vippalambhesī**ti na visaṁvādesi. **Vinasseyyā**ti cittavighātena vihaññeyya.

(DṬ.2.-3)Sāmaññaphalapucchāvaṇṇanā

160. **Bhagavato tejo**ti Buddhānubhāvo. **Rañño sarīraṁ phari** yathā taṁ soṇadaṇḍassa brāhmaṇassa Bhagavato santikaṁ gacchantassa antovanasaṇḍagatassa. **Eke**ti uttaravihāravāsino.

161. **Yena, tenā**ti ca bhummatthe karaṇavacananti āha **"yattha Bhagavā, tattha gato"**ti. Tadā tasmiṁ bhikkhusaṅghe tuṇhībhāvassa anavasesato byāpibhāvaṁ dassetuṁ "tuṇhībhūtaṁ tuṇhībhūtan"ti vuttanti āha **"yato yato …pe… mevāti attho"**ti. Hatthassa kukatattā asaṁyamo asampajaññakiriyā **hatthakukkuccan**ti veditabbo. **Vā**-saddo avuttavikappattho, tena tadañño asaṁyamabhāvo vibhāvitoti daṭṭhabbaṁ. Tattha pana cakkhu-asaṁyamo sabbapaṭhamo, dunnivāro cāti tadabhāvaṁ dassetuṁ **"sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitan"**ti-ādi vuttaṁ. Kāyikavācasikena upasamena laddhena itaropi anumānato laddho eva hotīti āha **"mānasikena cā"**ti. **Upasaman**ti saṁyamaṁ, ācārasampattinti attho. **Pañcaparivaṭṭe**ti pañcapurisaparivaṭṭe. **Pañcahākārehī**ti "iṭṭhāniṭṭhe (DṬ.2./CS:pg.1.218) tādī"ti (mahāni.38 192) evaṁ ādinā āgatehi, pañcavidha-ariyiddhisiddhehi ca pañcahi pakārehi. **Tādilakkhaṇe**ti tādibhāve.

162. **Na me pañhavissajjane bhāro atthī**ti satthu sabbattha appaṭihatañāṇacāratādassanaṁ. **Yadākaṅkhasīti na vadanti,** kathaṁ pana vadantīti āha

“sutvā vedissāmā”ti padesañāṇe ṭhitattā. Buddhā pana sabbaññupavāraṇaṁ pavārentīti sambandho. **“Yakkhanarindadevasamaṇabrāhmaṇaparibbājakānan”**ti idaṁ “pucchāvuso yadākaṅkhasī”ti-ādīni (saṁ.ni.1.237 246 su.ni.āḷavakasutte) suttapadāni pucchantānaṁ yesaṁ puggalānaṁ vasena āgatāni, taṁ dassanatthaṁ. **“Pucchāvuso yadākaṅkhasī”**ti idaṁ āḷavakassa yakkhassa okāsakaraṇaṁ, sesāni narindādīnaṁ. **Manasicchasī**ti manasā icchasi. **Pucchavho, yaṁ kiñci manasicchathā**ti bāvarissa saṁsayaṁ manasā pucchavho. Tumhākaṁ pana sabbesaṁ yaṁ kiñci sabbasaṁsayaṁ manasā, aññathā ca, yathā icchatha, tathā pucchavhoti adhippāyo.

Sādhurūpāti sādhusabhāvā. **Dhammo**ti paveṇīdhammo. **Vuddhan**ti sīlādīhi buddhippattaṁ, garunti attho. **Esa bhāro**ti esa saṁsayūpacchedanasaṅkhāto bhāro, āgato bhāro avassaṁ āvahitabboti adhippāyo. **Ñatvā sayan**ti parūpadesena vinā sayameva ñatvā.

Suciratenāti evaṁ nāmakena brāhmaṇena. **Tagghā**ti ekaṁsena. **Yathāpi kusalo tathā**ti yathā sabbadhammakusalo sabbavidū jānāti katheti, tathā ahamakkhissaṁ. **Rājā ca kho taṁ yadi kāhati vā na vā**ti yo taṁ idha pucchituṁ pesesi, so rājānaṁ tayā pucchitaṁ karotu vā mā vā, ahaṁ pana te akkhissaṁ akkhissāmi, ācikkhissāmīti attho.

163. Sippanaṭṭhena sikkhitabbatāya ca sippameva **sippāyatanaṁ** jīvikāya kāraṇabhāvato **Seyyathidan**ti nipāto, tassa te katameti attho. Puthu sippāyatanānīti hi sādhāraṇato sippāni uddisitvā upari taṁtaṁsippūpajīvino niddiṭṭhā puggalādhiṭṭhānakathāya papañcaṁ pariharituṁ. Aññathā yathādhippetāni tāva sippāyatanāni dassetvā puna taṁtaṁsippūpajīvīsu dassiyamānesu papañco siyāti. Tenāha **“hatthārohā”**ti-ādi.

Hatthiṁ (DṬ.2./CS:pg.1.219) ārohanti, ārohāpayanti cāti **hatthārohā**. Yehi payogehi puriso hatthino ārohanayoggo hoti, hatthissa taṁ payogaṁ vidhāyataṁ sabbesaṁ petesaṁ gahaṇaṁ. Tenāha **“sabbepī”**ti-ādi. Tattha **hatthācariyā** nāma ye hatthino hatthārohakānañca sikkhapakā. **Hatthivejjā** nāma hatthibhisakkā. **Hatthimeṇḍā** nāma hatthīnaṁ pādarakkhakā. **Ādi**-saddena hatthīnaṁ yavasadāyakādike saṅgaṇhāti. **Assārohā rathikā**ti etthāpi eseva nayo. Rathe niyuttā **rathikā**. **Ratharakkhā** nāma rathassa āṇirakkhakā. Dhanuṁ gaṇhanti, gaṇhāpenti cāti **dhanuggahā,** issāsā dhanusippassa sikkhāpakā ca. Tenāha **“dhanu-ācariyā issāsā”**ti. Celena celapaṭākāya yuddhe akanti gacchantīti **celakā**ti āha **“ye yuddhe jayadhajaṁ gahetvā purato gacchantī”**ti. Yathā tathā ṭhite senike byūhakaraṇavasena tato calayanti uccālentīti **calakā**. Sakuṇagghi-ādayo viya maṁsapiṇḍaṁ parasenāsamūhaṁ sāhasikamahāyodhatāya chetvā chetvā dayanti uppatitvā uppatitvā gacchantīti **piṇḍadāyakā**. Dutiyavikappe piṇḍe dayanti janasammadde uppatantā viya gacchantīti piṇḍadāyakāti attho veditabbo. **Uggatuggatā**ti thāmajavaparakkamādivasena ativiya uggatā uggāti attho. **Pakkhandantī**ti attano vīrasūrabhāvena asajjamānā parasenaṁ anupavisantīti attho. Thāmajavabalaparakkamādisampattiyā **mahānāgā viya mahānāgā**. **Ekantasūrā**ti ekākisūrā attano sūrabhāveneva ekākino hutvā yujjhanakā. **Sajālikā**ti savammikā. **Saraparittāṇacamman**ti cammaparisibbitaṁ kheṭakaṁ, cammamayaṁ vā phalakaṁ. **Gharadāsayodhā**ti antojātayodhā.

Āḷāraṁ vuccati mahānasaṁ, tattha niyuttāti **āḷārikā,** bhattakārā. **Pūvikā**ti pūvasampādakā, ye pūvameva nānappakārato sampādetvā vikkiṇantā jīvanti. Kesanakhalikhanādivasena manussānaṁ alaṅkāravidhiṁ kappenti saṁvidahantīti **kappakā**. **Nhāpakā**ti cuṇṇavilepanādīhi malaharaṇavaṇṇasampādanavidhinā nhāpentīti nhāpakā. Navantādividhinā pavatto gaṇanagantho antarā chiddābhāvena acchiddakoti

vuccati, taṁ gaṇanaṁ upanissāya jīvantā **acchiddakapāṭhakā**. Hatthena adhippāyaviññāpanaṁ hatthamuddā (DṬ.2./CS:pg.1.220) **hattha**-saddo cettha tadekadesesu aṅgulīsu daṭṭhabbo. "Na bhuñjamāno sabbaṁ hatthaṁ mukhe pakkhipissāmī"ti-ādīsu viya, tasmā aṅgulisaṅkocanādinā gaṇanā **hatthamuddāya gaṇanā**. **Cittakārādīnī**ti. **Ādi**-saddena bhamakārakoṭṭakalekhaka vilīvakārādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Diṭṭheva dhamme**ti imasmiṁyeva attabhāve. **Sandiṭṭhikamevā**ti asamparāyikatāya sāmaṁ daṭṭhabbaṁ, sayaṁ anubhavitabbaṁ attapaccakkhaṁ diṭṭhadhammikanti attho. **Sukhitan**ti sukhappattaṁ. **Uparī**ti devaloke. So hi manussalokato uparimo. Kammassa katattā nibbattanato tassa phalaṁ tassa aggisikhā viya hoti, tañca uddhaṁ devaloketi āha **"uddhaṁ aggaṁ assā atthīti uddhaggikā"**ti. **Saggaṁ arahatī**ti attano phalabhūtaṁ saggaṁ arahati, tattha sā nibbattanārahoti attho. **Sukhavipākā**ti iṭṭhavipākavipaccanīkā. **Suṭṭhu agge**ti ativiya uttame uḷāre. Dakkhanti vaḍḍhanti etāyāti **dakkhiṇā,** pariccāgamayaṁ puññanti āha **"dakkhiṇaṁ dānan"**ti.

Maggo sāmaññaṁ samitapāpasamaṇabhāvoti katvā. Yasmā ayaṁ rājā pabbajitānaṁ dāsakassakādīnaṁ lokato abhivādanādilābho sandiṭṭhikaṁ sāmaññaphalanti cintetvā "Atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā īdisamatthaṁ jānanto"ti vīmaṁsanto pūraṇādike pucchitvā tesaṁ kathāya anārādhitacitto Bhagavantampi tamatthaṁ pucchi, tasmā vuttaṁ **"upari āgataṁ pana dāsakassakopamaṁ sandhāya pucchatī"**ti.

Kaṇhapakkhanti yathāpucchite atthe labbhamānaṁ diṭṭhigatūpasañhitaṁ saṁkilesapakkhaṁ. **Sukkapakkhan**ti tabbidhuraṁ uparisuttāgataṁ vodānapakkhaṁ. **Samaṇakolāhalan**ti samaṇakotūhalaṁ taṁtaṁsamaṇavādānaṁ aññamaññavirodhaṁ. **Samaṇabhaṇḍanan**ti teneva virodhena "evaṁvādīnaṁ tesaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ ayaṁ doso, evaṁvādīnaṁ ayaṁ doso"ti evaṁ taṁtaṁvādassa paribhāsanaṁ. **Rañño bhāraṁ karonto** attano desanākosallenāti adhippāyo.

164. **Paṇḍitapatirūpakānan**ti āmaṁ viya pakkānaṁ paṇḍitābhāsānaṁ.

(DṬ.2.-4)Pūraṇakassapavādavaṇṇanā

165. **Ekaṁ** (DṬ.2./CS:pg.1.221) **idāhan**ti ekāhaṁ. **Idha**-saddo cettha nipātamattaṁ, ekāhaṁ samayaṁ ticceva attho. **Saritabbayuttan**ti anussaraṇānucchavikaṁ.

166. **Sahatthā karontassā**ti sahattheneva karontassa. Nissaggiyathāvarādayopi idha sahatthakaraṇeneva saṅgahitā. **Hatthādīnī**ti hatthapādakaṇṇanāsādīni. **Pacanaṁ** dahanaṁ vibādhananti āha **"daṇḍena uppīḷentassā"**ti. **Papañcasūdaniyaṁ** "tajjentassa vā"ti attho vutto, idha pana tajjanaṁ paribhāsanaṁ daṇḍeneva saṅgahetvā "daṇḍena uppīḷentassa" icceva vuttaṁ. **Sokaṁ sayaṁ karontassā**ti parassa sokakāraṇaṁ sayaṁ karontassa, sokaṁ vā uppādentassa. **Parehī**ti attano vacanakarehi. **Sayampi phandato**ti parassa vibādhanapayogena sayampi phandato. **"Atipātāpayato"**ti padaṁ suddhakattu-atthe hetukattu-atthe ca vattatīti āha **"hanantassāpi hanāpentassāpī"**ti. **Kāraṇavasenā**ti kārāpanavasena.

Gharassa bhitti anto bahi ca sandhitā hutvā ṭhitā **gharasandhi**. Kiñcipi asesetvā niravaseso lopo **nillopo**. Ekāgāre niyutto vilopo **ekāgāriko**. Parito sabbaso panthe hananaṁ **paripantho**. **Pāpaṁ na karīyati** pubbe asaññato uppādetuṁ asakkuṇeyyattā, tasmā **natthi pāpaṁ**. Yadi evaṁ kathaṁ sattā pāpe paṭipajjantīti āha **"sattā pana pāpaṁ karomāti evaṁ saññino hontī"**ti. Evaṁ kirassa hoti-- imesañhi sattānaṁ hiṁsādikiriyā na attānaṁ phusati tassa niccatāya nibbikārattā sarīraṁ pana acetanaṁ kaṭṭhakaliṅgarūpamaṁ, tasmiṁ vikopitepi na kiñci pāpanti. **Khuraneminā**ti

nisitakhuramayaneminā.

Gaṅgāya dakkhiṇā disā appatirūpadeso, uttarā disā patirūpadesoti adhippāyena“dakkhiṇañca”ti-ādi vuttanti āha **“dakkhiṇatīre manussā kakkhaḷā”**ti-ādi. **Mahāyāgan**ti mahāvijitayaññasadisaṁ mahāyāgaṁ. **Uposathakammena vā**ti uposathakammena ca. **Dama**-saddo hi indriyasaṁvarassa uposathasīlassa ca vācako idhādhippeto. Keci pana **“uposathakammenā**ti idaṁ indriyadamanassa visesanaṁ, tasmā ‘uposathakammabhūtena indriyadamanenā”ti atthaṁ vadanti **Sīlasaṁyamenā**ti kāyikavācasikasaṁvarena (DṬ.2./CS:pg.1.222) **Saccavajjenā**ti saccavācāya, tassā visuṁ vacanaṁ loke garutarapuññasammatabhāvato. Yathā hi pāpadhammesu musāvādo garu, evaṁ puññadhammesu saccavācā. Tenāha Bhagavā “ekaṁ dhammaṁ atītassā”ti-ādi. **Pavattī**ti yo “karotī”ti vuccati, tassa santāne phaluppattipaccayabhāvena uppatti. **Sabbathā**ti “karoto”ti-ādinā vuttena sabbappakārena. **Kiriyameva paṭikkhipati,** na raññā puṭṭhaṁ sandiṭṭhikaṁ sāmaññaphalaṁ byākarotīti adhippāyo. Idaṁ avadhāraṇaṁ vipākapaṭikkhepanivattanatthaṁ. Yo hi kammaṁ paṭikkhipati, tena atthato vipākopi paṭikkhitto eva nāma hoti. Tathā hi vakkhati “kammaṁ paṭibāhantenāpī”ti-ādi (dī.ni.aṭṭha.1.170-172).

Paṭirājūhi anabhibhavanīyabhāvena visesato jitanti **vijitaṁ,** āṇāpavattideso. “Mā mayhaṁ vijite vasathā”ti apasādanā pabbajitassa viheṭhanā pabbājanāti katvā vuttaṁ **“apasādetabbanti viheṭhetabban”**ti. Uggaṇhanaṁ tena vuttassa atthassa “evametan”ti upadhāraṇaṁ sallakkhaṇaṁ, nikujjanaṁ tassa addhaniyabhāvāpādanavasena cittena sandhāraṇaṁ. Tadubhayaṁ paṭikkhipanto āha **“anuggaṇhanto anikujjanto”**ti. Tenāha **“sāravasena aggaṇhanto”**ti-ādi.

(DṬ.2.-5)Makkhaligosālavādavaṇṇanā

168. **Ubhayenā**ti hetupaccayapaṭisedhanavacanena. **Saṁkilesapaccayan**ti saṁkilissanassa malīnabhāvassa kāraṇaṁ. **Visuddhipaccayan**ti saṅkikilesato visuddhiyā vodānassa kāraṇaṁ. **Attakāro**ti tena tena sattena attanā kātabbakammaṁ attanā nipphādetabbapayogo. **Parakāran**ti parassa vāhasā ijjhanakapayojanaṁ. Tenāha **“yenā”**ti-ādi. **Mahāsattan**ti antimabhavikaṁ mahābodhisattaṁ, paccekabodhisattassapi ettheva saṅgaho veditabbo. **Manussasobhagyatan**ti manussesu subhagabhāvaṁ. **Evan**ti vuttappakārena. Kammavādassa kiriyavādassa paṭikkhipanena “Atthi bhikkhave kammaṁ kaṇhaṁ kaṇhavipākan”ti-ādi (a.ni.4.232) nayappavatte **jinacakke pahāraṁ deti nāma**. **Natthi purisakāre**ti yathāvutta-attakāraparakārābhāvato eva sattānaṁ paccattapurisakāro nāma koci natthīti attho. Tenāha **“yenā”**ti-ādi. **Natthi balan**ti sattānaṁ diṭṭhadhammikasamparāyikanibbānasampatti-āvahaṁ balaṁ nāma kiñci natthi. Tenāha (DṬ.2./CS:pg.1.223) **“yamhī”**ti-ādi. Nidassanamattañcetaṁ, saṁkilesikampi cāyaṁ balaṁ paṭikkhipateva. Yadi vīriyādīni purisakāravevacanāni, kasmā visuṁ gahaṇanti āha **“idaṁ no vīriyenā”**ti-ādi. Saddatthato pana tassā tassā kiriyāya ussannaṭṭhena **balaṁ**. Sūravīrabhāvāvahaṭṭhena **vīriyaṁ**. Tadeva daḷhabhāvato, porisadhuraṁ vahantena pavattetabbato ca **purisathāmo**. Paraṁ paraṁ ṭhānaṁ akkamanappavattiyā **purisaparakkamo**ti vuttoti veditabbaṁ.

Sattayogato rūpādīsu sattavisattatāya **sattā**. Pāṇanato assasanapassasanavasena pavattiyā **pāṇā**. Te pana so ekindriyādivasena vibhajitvā vadatīti āha **“ekindriyo”**ti-ādi. Aṇḍakosādīsu bhavanato **“bhūtā”**ti vuccantīti āha **“aṇḍakosa …pe… vadatī”**ti Jīvanato pāṇaṁ dhārentā viya vaḍḍhanato **jīvā**. Tenāha **“sāliyavā”**ti-ādi. Natthi etesaṁ

saṁkilesavisuddhīsu vasoti **avasā**. Natthi nesaṁ balaṁ vīriyaṁ cāti **abalā avīriyā**. **Niyatā**ti acchejjasuttāvutābhejjamaṇino viya niyatappavattitāya gatijātibandhāpavaggavasena niyāmo. **Tattha tattha gamanan**ti channaṁ abhijātīnaṁ tāsu tāsu gatīsu upagamanaṁ samavāyena samāgamo. **Sabhāvoyevā**ti yathā kaṇṭakassa tikhiṇatā, kapitthaphalānaṁ parimaṇḍalatā, migapakkhīnaṁ vicittākāratā, evaṁ sabbassāpi lokassa hetupaccayena vinā tathā tathā pariṇāmo ayaṁ sabhāvo eva akittimoyeva. Tenāha **"yena hī"**ti-ādi. Chaḷābhijātiyo parato vitthārīyanti. **"Sukhañca dukkhañca paṭisaṁvedentī"**ti vadanto adukkhamasukhabhūmiṁ sabbena sabbaṁ na jānātīti ulliṅganto **"aññā adukkhamasukhabhūmi natthīti dassetī"**ti āha.

Pamukhayonīnanti manussatiracchānādīsu khattiyabrāhmaṇādisīhabyagghādivasena padhānayonīnaṁ. **Saṭṭhisatānī**ti chasahassāni. "Pañca ca kammuno satānī"ti padassa atthadassanaṁ **"pañcakammasatāni cā"**ti. **"Eseva nayo"**ti iminā "kevalaṁ takkamattakena niratthakaṁ diṭṭhiṁ dīpetī"ti imamevatthaṁ atidisati. Ettha ca **"takkamattakenā"**ti iminā yasmā takkikā niraṅkusatāya parikappanassa yaṁ kiñci attano parikappitaṁ sārato (DṬ.2./CS:pg.1.224) maññamānā tatheva abhinivissa takkadiṭṭhigāhaṁ gaṇhanti, tasmā na tesaṁ diṭṭhivatthusmiṁ viññūhi vicāraṇā kātabbāti dasseti. **Kecī**ti uttaravihāravāsino. Te hi "pañca kammānīti cakkhusotaghānajivhākāyā imāni pañcindriyāni 'pañca kammānī'ti paññāpentī"ti vadanti. **Kammanti laddhī**ti oḷārikabhāvato paripuṇṇakammanti laddhi. **Manokammaṁ** anoḷārikattā **upaḍḍhakamman**ti laddhīti yojanā. **Dvaṭṭhipaṭipadā**ti "dvāsaṭṭhi paṭipadā"ti vattabbe sabhāvaniruttiṁ ajānanto "dvaṭṭhipaṭipadā"ti vadati. **Ekasmiṁ kappe**ti ekasmiṁ mahākappe, tatthāpi ca vivaṭṭaṭṭhāyīsaññite ekasmiṁ asaṅkhyeyyekappe.

Urabbhe hanantīti **orabbhikā**. Evaṁ **sūkarikā**dayo veditabbā. **Luddā**ti aññepi ye keci māgavikanesādā. Te pāpakammapasutatāya **"kaṇhābhijātīti vadati**. **Bhikkhū"**ti Buddhasāsane bhikkhū. **Te kira** "sachandarāgā paribhuñjantī"ti adhippāyena **"catūsu paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādantī"**ti vadati. Kasmāti ce? Yasmā "te paṇītapaṇīte paccaye paṭisevantī"ti tassa micchāgāho, tasmā ñāyaladdhepi paccaye bhuñjamānā ājīvakasamayassa vilomagāhitāya paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti nāmāti vadatīti apare. **Eke pabbajitā,** ye savisesaṁ attakilamathānuyogaṁ anuyuttā. Tathā hi te kaṇṭake vattantā viya hontīti **"kaṇṭakavuttikā"**ti vuttā. Ṭhatvā bhuñjananahānapaṭikkhepādivatasamāyogena **paṇḍaratarā "Acelakasāvakā"**ti ājīvakasāvake vadati. **Te kira** ājīvakaladdhiyā visuddhacittatāya nigaṇṭhehipi **paṇḍaratarā**. Nandādayo hi tathārūpaṁ ājīvakapaṭipattiṁ ukkaṁsaṁ pāpetvā ṭhitā. Tasmā nigaṇṭhehi ājīvakasāvakehi ca paṇḍaratarā paramasukkābhijātīti ayaṁ tassa laddhi.

Purisabhūmiyoti padhānapuggalena niddeso. Itthīnampi tā bhūmiyo icchanteva. **"Bhikkhu ca pannako"**ti-ādi tesaṁ pāḷiyeva. Tattha **pannako**ti bhikkhāya vicaraṇako, tesaṁ vā paṭipattiyā paṭipannako. **Jino**ti jiṇṇo jarāvasena hīnadhātuko, attano vā paṭipattiyā paṭipakkhaṁ jinitvā ṭhito. So kira tathābhūto dhammampi kassaci na kathesi. Tenāha **"na kiñci āhā"**ti. Oṭṭhavadanādivippakāre katepi khamanavasena na kiñci vadatītipi vadanti. **Alābhin**ti "so na kumbhimukhā paṭiggaṇhātī"ti-ādinā (DṬ.2./CS:pg.1.225) (dī.ni.1.394) nayena vutta-alābhahetusamāyogena alābhiṁ, tatoyeva jighacchādubbalaparetatāya sayanaparāyanaṁ **"samaṇaṁ pannabhūmī"**ti vadati.

Ājīvavuttisatānīti sattānaṁ ājīvabhūtāni jīvikāvuttisatāni. **Pasu**ggahaṇena eḷakajāti gahitā, migaggahaṇena rurugavayādisabbamigajāti. **Bahū devā**ti cātumahārājikādibrahmakāyikādivasena, tesaṁ antarabhedavasena bahū devā. Tattha

cātumahārājikānaṁ ekaccabhedo Mahāsamayasuttavasena (dī.ni.2.331) dīpetabbo. **Manussāpi anantā**ti dīpadesakulavaṁsājīvādivibhāgavasena manussāpi anantabhedā. Pisācā eva **pesācā**. Te aparapetādayo **mahantamahantā**. Chaddantadahamandākiniyo kuvāḷiyamucalindanāmena vadati.

Pavuṭāti pabbagaṇṭhikā. **Paṇḍitopi …pe… uddhaṁ na gacchati,** kasmā? Sattānaṁ saṁsaraṇakālassa niyatabhāvato. **Aparipakkaṁ** saṁsaraṇanimittaṁ sīlādinā **paripāceti nāma** sīghaṁyeva visuddhippattiyā. **Paripakkaṁ** kammaṁ **phussa phussa** patvā patvā kālena paripakkabhāvānāpādanena **byantiṁ karoti nāma**.

Suttaguḷeti suttavaṭṭiyaṁ. **"Nibbeṭhiyamānameva paletī"**ti upamāya sattānaṁ saṁsāro anukkamena khīyateva, na tassa vaḍḍhatīti dasseti paricchinnarūpattā.

(DṬ.2.-6)Ajitakesakambalavādavaṇṇanā

171. **Dinnan**ti deyyadhammasīsena dānaṁ vuttanti āha **"dinnassa phalābhāvaṁ vadatī"**ti, dinnaṁ pana annādivatthuṁ kathaṁ paṭikkhipati. Eseva nayo **yiṭṭhaṁ hutan**ti etthāpi. **Mahāyāgo**ti sabbasādhāraṇaṁ mahādānaṁ. **Pāhunakasakkāro**ti pāhunabhāvena kātabbasakkāro. **Phalan**ti ānisaṁsaphalaṁ, nissandaphalañca. **Vipāko**ti sadisaphalaṁ. **Paraloke ṭhitassa ayaṁ loko natthī**ti paraloke ṭhitassa kammunā laddhabbo ayaṁ loko na hoti. **Idhaloke ṭhitassāpi paraloko natthī**ti idhaloke ṭhitassa kammunā laddhabbo paraloko na hoti. Tattha kāraṇamāha **"sabbe** (DṬ.2./CS:pg.1.226) **tattha tattheva ucchijjantī"**ti. Ime sattā yattha yattha bhave, yoni-ādīsu ca ṭhitā tattha tattheva ucchijjanti nirudayavināsavasena vinassanti. **Phalābhāvavasenā**ti mātāpitūsu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṁ phalassa abhāvavasena "natthi mātā, natthi pitā"ti vadati, na mātāpitūnaṁ, nāpi tesu idāni kayiramānasakkārāsakkārānaṁ abhāvavasena tesaṁ lokapaccakkhattā. Pubbuḷakassa viya imesaṁ sattānaṁ uppādo nāma kevalo, na cavitvā āgamanapubbakoti dassanatthaṁ "natthi sattā opapātikā"ti vuttanti āha **"cavitvā upapajjanakasattā nāma natthīti vadatī"**ti. Samaṇena nāma yāthāvato jānantena kassaci kiñci akathetvā saññatena bhavitabbaṁ, aññathā āhopurisikā nāma siyā. Kiñhi paro parassa karissati? Tathā ca attano sampādanassa kassaci avassayo eva na siyā tattha tattheva ucchijjanatoti āha **"ye imañca …pe… pavedentī"**ti.

Catūsu mahābhūtesu niyuttoti **cātumahābhūtiko**. Yathā pana mattikāya nibbattaṁ bhājanaṁ mattikāmayaṁ, evaṁ ayaṁ catūhi mahābhūtehi nibbattoti āha **"catumahābhūtamayo"**ti. **Ajjhattikapathavīdhātū**ti sattasantānagatā pathavīdhātu. **Bāhirapathavīdhātun**ti bahiddhā mahāpathaviṁ. **Upagacchatī**ti bāhirapathavikāyato tadekadesabhūtā pathavī āgantvā ajjhattikabhāvappattiyā sattabhāvena saṇṭhitā idāni ghaṭādigatapathavī viya tameva bāhirapathavikāyaṁ upeti upagacchati sabbaso tena nibbisesataṁ ekībhāvameva gacchati. **Āpādīsupi eseva nayo**ti ettha pajjunnena mahāsamuddato gahita-āpo viya vassodakabhāvena punapi mahāsamuddameva, sūriyarasmito gahitaṁ indaggisaṅkhātatejo viya puna sūriyarasmiṁ, mahāvāyukhandhato niggatamahāvāto viya tameva vāyukhandhaṁ upeti upagacchatīti diṭṭhigatikassa adhippāyo. **Manacchaṭṭhāni indriyāni ākāsaṁ pakkhandanti** tesaṁ visayābhāvāti vadanti. Visayigahaṇena hi visayāpi gahitā eva hontīti. **Guṇāguṇapadānī**ti guṇadosakoṭṭhāsā. **Sarīrameva padānīti adhippetaṁ** sarīrena taṁtaṁkiriyāya pajjitabbato. Dabbanti muyhantīti dattū, mūḷhapuggalā. Tehi **dattūhi** bālamanussehi. "Paraloko atthī"ti mati yesaṁ, te atthikā, tesaṁ vādoti atthikavādo, taṁ **atthikavādaṁ**.

Kammaṁ (DṬ.2./CS:pg.1.227) **paṭibāhati** akiriyavādibhāvato. **Vipākaṁ paṭibāhati**

sabbena sabbaṁ āyatiṁ upapattiyā paṭikkhipanato. **Ubhayaṁ paṭibāhati** sabbaso hetupaṭibāhaneneva phalassapi paṭikkhittattā. Ubhayanti hi kammaṁ vipākañcāti ubhayaṁ. So hi "ahetū appaccayā sattā saṁkilissanti, visujjhanti cā"ti (dī.ni.1.168 ma.ni.2.100 227 saṁ.ni.3.212) vadanto kammassa viya vipākassāpi saṁkilesavisuddhīnaṁ paccayattābhāvavacanato tadubhayaṁ paṭibāhati nāma. **Vipāko paṭibāhito hoti** asati kamme vipākābhāvato. **Kammaṁ paṭibāhitaṁ hoti** asati vipāke kammassa niratthakabhāvāpattito. **Atthato**ti sarūpena. **Ubhayappaṭibāhakā**ti visuṁ visuṁ taṁtaṁdiṭṭhidīpakabhāvena pāḷiyaṁ āgatāpi paccekaṁ tividhadiṭṭhikā eva ubhayapaṭibāhakattā. Ubhayappaṭibāhakāti hi hetuvacanaṁ. **"Ahetukavādā cevā"**ti-ādi paṭiññāvacanaṁ. Yo hi vipākapaṭibāhanena natthikadiṭṭhiko ucchedavādī, so atthato kammapaṭibāhanena akiriyadiṭṭhiko, ubhayapaṭibāhanena ahetukadiṭṭhiko ca hoti. Sesadvayepi eseva nayo.

Sajjhāyantīti taṁ diṭṭhidīpakaṁ ganthaṁ uggahetvā paṭhanti. **Vīmaṁsantī**ti tassa atthaṁ vicārenti. **"Tesan"**ti-ādi vīmaṁsanākāradassanaṁ. **Tasmiṁ ārammaṇe**ti yathāparikappitakammaphalābhāvādike "karoto na karīyati pāpan"ti ādinayappavattāya laddhiyā ārammaṇe. **Micchāsati santiṭṭhatī**ti "karoto na karīyati pāpan"ti-ādivasena anussavūpaladdhe atthe tadākāraparivitakkanehi saviggahe viya sarūpato cittassa paccupaṭṭhite cirakālaparicayena evametanti nijjhānakkhamabhāvūpagamanena nijjhānakkhantiyā tathāgahite punappunaṁ tatheva āsevantassa bahulīkarontassa micchāvitakkena samādiyamānā micchāvāyāmūpatthambhitā ataṁsabhāvaṁ "taṁsabhāvan"ti gaṇhantī micchāsatīti laddhanāmā taṁladdhisahagatā taṇhā santiṭṭhati. **Cittaṁ ekaggaṁ hotī**ti yathāsakaṁ vitakkādipaccayalābhena tasmiṁ ārammaṇe avaṭṭhitatāya anekaggataṁ pahāya ekaggaṁ appitaṁ viya hoti. Cittasīsena micchāsamādhi eva vutto. Sopi hi paccayavisesehi laddhabhāvanābalo īdise ṭhāne samādhānapatirūpakiccakaroyeva, vāḷavijjhanādīsu viyāti daṭṭhabbaṁ. **Javanāni javantī**ti anekakkhattuṁ tenākārena pubbabhāgiyesu javanavāresu pavattesu (DṬ.2./CS:pg.1.228) sabbapacchime javanavāre satta javanāni javanti. **Paṭhame javane satekicchā honti**. **Tathā dutiyādīsū**ti dhammasabhāvadassanamattametaṁ, na pana tasmiṁ khaṇe tesaṁ tikicchā kenaci sakkā kātuṁ.

Tatthāti tesu tīsu micchādassanesu. **Koci ekaṁ dassanaṁ okkamatī**ti yassa ekasmiṁyeva abhiniveso āsevanā ca pavattā, so ekameva dassanaṁ okkamati. Yassa pana dvīsu tīsupi vā abhiniveso āsevanā ca pavattā, so dve tīṇipi okkamati, etena yā pubbe ubhayapaṭibāhakatāmukhena dīpitā atthasiddhā sabbadiṭṭhikatā, sā pubbabhāgiyā. Yā pana micchattaniyāmokkantibhūtā, sā yathāsakaṁ paccayasamudāgamasiddhito bhinnārammaṇānaṁ viya visesādhigamānaṁ ekajjhaṁ anuppattiyā asaṅkiṇṇā evāti dasseti. **"Ekasmiṁ okkantepī"**ti-ādinā tissannampi diṭṭhīnaṁ samānabalataṁ samānaphalatañca dasseti. Tasmā tissopi cetā ekassa uppannā abbokiṇṇā eva, ekāya vipāke dinne itarā anubalappadāyikāyo honti. **"Vaṭṭakhāṇu nāmesā"**ti idaṁ vacanaṁ neyyatthaṁ, na nītatthaṁ. Tathā hi **papañcasūdaniyaṁ** "kiṁ panesa ekasmiṁyeva attabhāve niyato hoti, udāhu aññasmiṁ pīti? Ekasmiṁyeva niyato, āsevanavasena pana bhavantarepi taṁ taṁ diṭṭhiṁ roceti yevā"ti (ma.ni.aṭṭha.3.129) vuttaṁ. Akusalañhi nāmetaṁ abalaṁ dubbalaṁ, na kusalaṁ viya sabalaṁ mahābalaṁ. Tasmā "ekasmiṁyeva attabhāve niyato"ti vuttaṁ. Aññathā sammattaniyāmo viya micchattaniyāmopi accantiko siyā, na ca accantiko. Yadi evaṁ vaṭṭakhāṇujotanā kathanti āha "āsevanavasena panā"ti-ādi. Tasmā yathā "sakiṁ nimuggopi nimuggo eva bālo"ti vuttaṁ, evaṁ vaṭṭakhāṇujotanā. Yādise hi paccaye paṭicca ayaṁ taṁ taṁ dassanaṁ okkanto puna

kadāci tappaṭipakkhe paccaye paṭicca tato sīsukkhipanamassa na hotīti na vattabbaṁ, tasmā **"yebhuyyena hi evarūpassa bhavato vuṭṭhānaṁ nāma natthī"**ti vuttaṁ.

Tasmāti yasmā evaṁ saṁsārakhāṇubhāvassapi paccayo apaṇṇakajāto, tasmā. **Bhūtikāmo**ti diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthānaṁ vasena attano guṇehi vaḍḍhikāmo.

(DṬ.2.-7)Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā

174. **Akatā**ti (DṬ.2./CS:pg.1.229) samena visamena vā kenaci hetunā na katā na vihitā. Katavidho karaṇavidhi natthi etesanti **akatavidhānā** Padadvayenāpi loke kenaci hetupaccayena nesaṁ anibbattanabhāvaṁ dasseti. **Iddhiyāpi na nimmitā**ti kassaci iddhimato cetovasippattassa devassa issarādino vā iddhiyāpi na nimmitā. **Animmāpitā** kassaci animmāpitā. **Vuttatthamevā**ti brahmajālavaṇṇanāyaṁ (dī.ni.aṭṭha.1.30) vuttatthameva. **Vañjhā**ti vañjhapasuvañjhatālādayo viya aphalā, kassaci ajanakāti attho, etena pathavikāyādīnaṁ rūpādijanakabhāvaṁ paṭikkhipati. Rūpasaddādayo hi pathavikāyādīhi appaṭibaddhavuttikāti tassa laddhi. Pabbatakūṭaṁ viya ṭhitāti **kūṭaṭṭhā,** yathā pabbatakūṭaṁ kenaci anibbattitaṁ, kassaci ca anibbattakaṁ, evamete pīti adhippāyo. Yamidaṁ "bījato aṅkurādi jāyatī"ti vuccati, taṁ vijjamānameva tato nikkhamati, na avijjamānaṁ, aññathā aññatopi aññassa upaladdhi siyāti adhippāyo. **Ṭhitattā**ti nibbikārābhāvena ṭhitattā. **Na calantī**ti vikāraṁ nāpajjanti. Vikārābhāvato hi tesaṁ sattannaṁ kāyānaṁ esikaṭṭhāyiṭṭhitatā. Aniñjanañca attano pakatiyā avaṭṭhānameva. Tenāha **"na vipariṇamantī"**ti. Avipariṇāmadhammattā eva hi te aññamaññaṁ na byābādhenti. Sati hi vikāraṁ āpādetabbatāya byābādhakatāpi siyā, tathā anuggahetabbatāya anuggāhakatāti tadabhāvaṁ dassetuṁ pāḷiyaṁ **nālan**ti-ādi vuttaṁ. **Pathavī eva** kāyekadesattā **pathavikāyo**. Jīvasattamānaṁ kāyānaṁ niccatāya nibbikārabhāvato na hantabbatā, na ghātetabbatā cāti neva koci hantā vā ghātetā vā, tenevāha **"sattannaṁ tveva kāyānan"**ti-ādi. Yadi koci hantā natthi, kathaṁ satthappahāroti āha **"yathā muggarāsi ādīsū"**ti-ādi. **Kevalaṁ saññāmattameva hoti**. Hananaghātanādi pana paramatthato nattheva kāyānaṁ avikopanīyabhāvatoti adhippāyo.

(DṬ.2.-8)Niganṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā

177. Cattāro yāmā bhāgā catuyāmā, catuyāmā eva cātuyāmā, bhāgattho hi idha yāma-saddo yathā "rattiyā paṭhamo yāmo"ti (DṬ.2./CS:pg.1.230) So panettha bhāgo saṁvaralakkhaṇoti āha **"cātuyāmasaṁvutoti catukoṭṭhāsena saṁvarena saṁvuto"**ti. **Paṭikkhittasabbasītodako**ti paṭikkhittasabbasītodakaparibhogo. **Sabbena pāpavāraṇena yutto**ti sabbappakārena saṁvaralakkhaṇena samannāgato. **Dhutapāpo**ti sabbena nijjaralakkhaṇena pāpavāraṇena vidhutapāpo. **Phuṭṭho**ti aṭṭhannampi kammānaṁ khepanena mokkhappattiyā kammakkhayalakkhaṇena sabbena pāpavāraṇena phuṭṭho taṁ patvā ṭhito. **Koṭippattacitto**ti mokkhādhigameneva uttamamariyādappattacitto. **Yatatto**ti kāyādīsu indriyesu saṁyametabbassa abhāvato **saṁyatacitto**. **Suppatiṭṭhitacitto**ti nissesato suṭṭhu patiṭṭhitacitto. **Sāsanānulomaṁ** nāma pāpavāraṇena yuttatā. Tenāha "dhutapāpo"ti-ādi. **Asuddhaladdhitāyā**ti "Atthi jīvo, so ca siyā nicco, siyā anicco"ti evamādi-asuddhaladdhitāya **Sabbā**ti kammapakativibhāgādivisayā sabbā nijjhānakkhantiyo. **Diṭṭhiye vā**ti micchādiṭṭhiyo eva

jātā.

(DṬ.2.-9)Sañcayabelaṭṭhaputtavādavaṇṇanā

179-181. **Amarāvikkhepe vuttanayo evā**ti brahmajāle amarāvikkhepavādasaṁvaṇṇanāyaṁ (dī.ni.aṭṭha.1.61-63) vuttanayo eva vikkhepabyākaraṇabhāvato, tatheva cettha vikkhepavādassa āgatattā.

(DṬ.2.-10)Paṭhamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

183. **Yathā te rucceyyā**ti idāni mayā pucchiyamāno attho yathā tava citte roceyya. Gharadāsiyā kucchismiṁ jāto **antojāto**. Dhanena kīto **dhanakkīto**. Bandhaggāhagahito **karamarānīto**. **Sāman**ti sayameva. **Dāsabyan**ti dāsabhāvaṁ. Koci dāsopi samāno alaso kammaṁ akaronto "kammakāro"ti na vuccatīti āha **"analaso kammakaraṇasīloyevā"**ti. **Paṭhamamevā**ti āsannataraṭṭhānūpasaṅkamanato pageva puretarameva. **Pacchā**ti sāmikassa nipajjāya pacchā. **Sayanato avuṭṭhite**ti rattiyā vibhāyanavelāya seyyato avuṭṭhite. **Paccūsakālato paṭṭhāyā**ti atītāya (DṬ.2./CS:pg.1.231) rattiyā paccūsakālato paṭṭhāya. **Yāva sāmino rattiṁ niddokkamanan**ti aparāya padosavelāyaṁ yāva niddokkamanaṁ. **Kiṁ kāran**ti kiṁ karaṇīyaṁ, kiṁkārabhāvato pucchitvā kātabbaveyyāvaccanti attho.

Devo viyāti ādhipaccaparivārādisampattisamannāgato padhānadevo viya. **So vatassāhan**ti so vata assaṁ ahaṁ. So rājā viya ahampi bhaveyyaṁ, kathaṁ puññāni kareyyaṁ, yadi puññāni uḷārāni kareyyanti yojanā. **"So vatassa'ssan"**ti pāṭhe so rājā assa ahaṁ assaṁ vata, yadi puññāni kareyyanti yojanā. Tenāha **"ayamevattho"**ti. **Assan**ti uttamapurisappayoge **ahaṁ**-saddo appayuttopi payutto eva hoti. **Yāvajīvaṁ na sakkhissāmi dātun**ti yāvajīvaṁ dānatthāya ussāhaṁ karontopi yaṁ rājā ekaṁ divasaṁ deti tato satabhāgampi dātuṁ na sakkhissāmi. Tasmā pabbajissāmīti pabbajjāyaṁ ussāhaṁ katvāti yojanā.

Kāyena saṁvutoti kāyena saṁvaritabbaṁ kāyadvārena pavattanakaṁ pāpadhammaṁ saṁvaritvā vihareyyāti ayamettha atthoti āha **"kāyena pihito hutvā"**ti-ādi. **Ghāsacchādanena paramatāyā**ti ghāsacchādanapariyesane sallekhavasena paramatāya, ukkaṭṭhabhāve saṇṭhito ghāsacchādanameva vā paramaṁ parā koṭi etassa, na tato paraṁ kiñci āmisajātaṁ pariyesati paccāsisati cāti ghāsacchādanaparamo, tabbhāvo ghāsacchādanaparamatā, tassā **ghāsacchādanaparamatāya**. **Vivekaṭṭhakāyānan**ti gaṇasaṅgaṇikato pavivitte ṭhitakāyānaṁ. **Nekkhammābhiratānan**ti jhānābhiratānaṁ. Tāya eva jhānābhiratiyā paramaṁ uttamaṁ vodānaṁ visuddhiṁ pattatāya **paramavodānappattānaṁ**. Kilesūpadhi-abhisaṅkhārūpadhīnaṁ accantavigamena **nirupadhīnaṁ**. **Visaṅkhāragatānan**ti adhigatanibbānānaṁ. Ettha ca paṭhamo viveko itarehi dvīhi vivekehi sahāpi pattabbo vināpi, tathā dutiyo. Tatiyo pana itarehi dvīhi saheva pattabbo, na vināti daṭṭhabbaṁ. Gaṇe janasamāgame sannipatanaṁ **gaṇasaṅgaṇikā,** taṁ **pahāya eko viharati** carati puggalavasena asahāyattā. Citte kilesānaṁ sannipatanaṁ **cittakilesasaṅgaṇikā,** taṁ **pahāya eko viharati** kilesavasena asahāyattā. Maggassa (DṬ.2./CS:pg.1.232) ekacittakkhaṇikattā, gotrabhu-ādīnañca ārammaṇamattattā na tesaṁ vasena sātisayā nibbutisukhasamphusanā, phalasamāpattinirodhasamāpattivasena sātisayāti āha **"phalasamāpattiṁ vā nirodhasamāpattiṁ vā pavisitvā"**ti. Phalapariyosāno hi nirodhoti.

184. **Abhiharitvā**ti abhimukhībhāvena netvā. “Ahaṁ cīvarādīhi payojanaṁ sādhessāmī”ti vacanaseso. **Sappāyan**ti sabbagelaññapaharaṇavasena upakārāvahaṁ. Bhāvinā anatthato paripālanavasena gopanā **rakkhāgutti**. Paccuppannassa nisedhavasena **āvaraṇagutti**.

(DṬ.2.-11)Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā

186. **Kasatīti** kasiṁ karoti. **Gahapatiko**ti ettha ka-saddo appatthoti āha **“ekagehamatte jeṭṭhako”**ti, tena anekakulajeṭṭhakabhāvaṁ paṭikkhipati. **Karaṁ karotī**ti karaṁ sampādeti. **Vaḍḍhetī**ti uparūpari sampādanena vaḍḍheti. Evaṁ appampi pahāya pabbajituṁ dukkaranti ayamattho Laṭukikopamasuttena (ma.ni.2.151 152) dīpetabbo. Tenāha “seyyathāpi, udāyi, puriso daliddo assako anāḷhiyo, tassassa ekaṁ agārakaṁ oluggaviluggaṁ kākātidāyiṁ naparamarūpan”ti vitthāro. Yadi appampi bhogaṁ pahāya pabbajituṁ dukkaraṁ, kasmā dāsavāre bhogaggahaṇaṁ na katanti āha **“dāsavāre panā”**ti-ādi. Yathā ca dāsassa bhogāpi abhogā parāyattabhāvato, evaṁ ñātayo pīti dāsavāre ñātiparivaṭṭaggahaṇampi na katanti daṭṭhabbaṁ.

(DṬ.2.-12)Paṇītatarasāmaññaphalavaṇṇanā

189. **Evarūpāhī**ti yathāvuttadāsakassakūpamāsadisāhi upamāhi sāmaññaphalaṁ dīpetuṁ pahoti Bhagavā sakalampi rattindivaṁ tato bhiyyopi anantapaṭibhānatāya vicittanayadesanabhāvato. **Tathāpī**ti satipi desanāya uttaruttarādhikanānānayavicittabhāve.

Ekatthametaṁ padaṁ sādhusaddasseva ka-kārena vaḍḍhitvā vuttattā, teneva **sādhuka**-saddassa atthaṁ vadantena atthuddhāravasena **sādhu**-saddo udāhaṭo. **Āyācane**ti abhimukhayācane, abhipatthanāyanti attho **Sampaṭicchane**ti paṭiggaṇhane (DṬ.2./CS:pg.1.233) **Sampahaṁsane**ti saṁvijjamānaguṇavasena haṁsane tosane, udaggatākaraṇeti attho. **Dhammarucī**ti puññakāmo. **Paññāṇavā**ti paññavā. **Addubbho**ti adūsako, anupaghātakoti attho. **Idhāpī**ti imasmiṁ sāmaññaphalepi. **Ayaṁ** sādhu-saddo. **Daḷhīkamme**ti sakkacca kiriyāyaṁ. **Āṇattiyan**ti āṇāpane. “Suṇohi sādhukaṁ manasi karohī”ti hi vutte sādhuka-saddena savanamanasikārānaṁ sakkaccakiriyā viya tadāṇāpanampi jotitaṁ hoti, āyācanatthatā viya cassa āṇāpanatthatā veditabbā. **Sundarepī**ti sundaratthepi. Idāni yathāvuttena sādhuka-saddassa atthattayena pakāsitaṁ visesaṁ dassetuṁ **“daḷhīkammatthena hī”**ti-ādi vuttaṁ.

Manasi karohīti ettha manasikāro na ārammaṇapaṭipādanalakkhaṇo, atha kho vīthipaṭipādanajavanapaṭipādanamanasikārapubbakaṁ citte ṭhapanalakkhaṇoti dassento **“āvajjā”**ti-ādimāha. **Sotindriyavikkhepavāraṇaṁ** savane niyojanavasena kiriyantarapaṭisedhanabhāvato, sotaṁ odahāti attho. **Manindriyavikkhepavāraṇaṁ** aññacintāpaṭisedhanato. **Byañjanavipallāsaggāhavāraṇaṁ** “sādhukan”ti visesetvā vuttattā. Pacchimassa atthavipallāsaggāhavāraṇepi eseva nayo. **Dhāraṇūpaparikkhādīsū**ti **ādi**-saddena tulanatīraṇādike, diṭṭhiyā suppaṭividhe ca saṅgaṇhāti. **Sabyañjano**ti ettha yathādhippetamatthaṁ byañjayatīti byañjanaṁ, sabhāvanirutti. Saha byañjanenāti sabyañjano, byañjanasampannoti attho. **Sāttho**ti araṇīyato upagantabbato anudhātabbato attho, catupārisuddhisīlādiko Tena saha atthenāti sāttho, atthasampannoti attho. **Dhammagambhīro**ti-ādīsu **dhammo** nāma tanti. **Desanā** nāma tassā manasā vavatthāpitāya tantiyā desanā. **Attho** nāma tantiyā attho. **Paṭivedho**

nāma tantiyā, tanti-atthassa ca yathābhūtāvabodho. Yasmā cete dhammadesanā atthappaṭivedhā sasādīhi viya mahāsamuddo mandabuddhīhi dukkhogāhā, alabbhaneyyapatiṭṭhā ca, tasmā gambhīrā. Tena vuttaṁ **"yasmā ayaṁ dhammo …pe… sādhukaṁ manasi karohī"**ti. Ettha ca paṭivedhassa dukkarabhāvato dhammatthānaṁ, desanāñāṇassa dukkarabhāvato desanāya dukkhogāhatā, paṭivedhassa pana uppādetuṁ asakkuṇeyyatāya, ñāṇuppattiyā ca dukkarabhāvato dukkhogāhatā veditabbā. **Desanaṁ** nāma (DṬ.2./CS:pg.1.234) uddisanaṁ, tassa niddisanaṁ **bhāsanan**ti idhādhippetanti āha **"vitthārato bhāsissāmī"**ti. Paribyattaṁ kathanañhi bhāsanaṁ, tenāha **"desessāmīti …pe… vitthāradīpanan"**ti.

Yathāvuttamatthaṁ suttapadena samatthetuṁ **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. **Sāḷikāyiva nigghoso**ti sāḷikāya ālāpo viya madhuro kaṇṇasukho pemanīyo. **Paṭibhānan**ti saddo. **Udīrayī**ti uccārīyati, vuccati vā.

Evaṁ vutte ussāhajātoti evaṁ "suṇohi sādhukaṁ manasi karohi bhāsissāmī"ti vutte "na kira Bhagavā saṅkhepeneva desessati, vitthārenapi bhāsissatī"ti sañjātussāho haṭṭhatuṭṭho hutvā.

190. **"Idhā"**ti iminā vuccamānaṁ adhikaraṇaṁ tathāgatassa uppattiṭṭhānabhūtaṁ adhippetanti āha **"desāpadese nipāto"**ti. **"Svāyan"**ti sāmaññato idhasaddamattaṁ gaṇhāti, na yathāvisesitabbaṁ idha-saddaṁ. Tathā hi vakkhati "katthaci padapūraṇamattamevā"ti (dī.ni.aṭṭha.1.190). **Lokaṁ upādāya vuccati** loka-saddena samānādhikaraṇabhāvena vuttattā Sesapadadvaye pana padantarasannidhānamattena taṁ taṁ upādāya vuttatā daṭṭhabbā. **Idha tathāgato loke**ti hi jātikhettaṁ, tatthāpi ayaṁ cakkavāḷo "loko"ti adhippeto. **Samaṇo**ti sotāpanno. **Dutiyo samaṇo**ti sakadāgāmī. Vuttañhetaṁ "katamo ca bhikkhave samaṇo? Idha bhikkhave bhikkhu tiṇṇaṁ saṁyojanānaṁ parikkhayā sotāpanno hotī"ti-ādi (a.ni.4.241). "Katamo ca bhikkhave dutiyo samaṇo? Idha bhikkhave bhikkhu tiṇṇaṁ saṁyojanānaṁ parikkhayā rāgadosamohānaṁ tanuttā"ti-ādi (a.ni.4.241). **Okāsan**ti kañci padesaṁ. **Idheva tiṭṭhamānassā**ti imissā eva indasālaguhāyaṁ tiṭṭhamānassa.

Padapūraṇamattameva okāsāpadisanassāpi asambhavato atthantarassa abodhanato. Arahanti ādayo saddā vitthāritāti yojanā. Atthato vitthāraṇaṁ saddamukheneva hotīti saddaggahaṇaṁ. Yasmā. "Aparehipi aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā tathāgato"ti-ādinā Udānaṭṭhakathādīsu, (udā.aṭṭha.18 itivu.aṭṭha.38) arahanti ādayo Visuddhimaggaṭīkāyaṁ aparehi pakārehi vitthāritā (DṬ.2./CS:pg.1.235) tasmātesu vuttānayenapi so (visuddhi.ṭī.1.129 130) attho veditabbo. Tathāgatassa sattanikāyantogadhatāya "idha pana sattaloko adhippeto"ti vatvā tatthāyaṁ yasmiṁ sattanikāye yasmiñca okāse uppajjati, taṁ dassetuṁ **"sattaloke uppajjamānopi cā"**ti-ādi vuttaṁ. **"Tathāgato na devaloke uppajjatī"**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ parato āgamissati. **Sārappattā**ti kulabhogissariyādivasena sārabhūtā. **Brāhmaṇagahapatikā**ti brahmāyupokkharasāti-ādibrāhmaṇā ceva Anāthapiṇḍikādigahapatikā ca.

"Sujātāyā"ti-ādinā vuttesu catūsu vikappesu paṭhamo vikappo Buddhabhāvāya āsannatarapaṭipattidassanavasena vutto. Āsannatarāya hi paṭipattiyā ṭhito "uppajjatīti" vuccati uppādassa ekantikattā, pageva paṭipattiyā matthake ṭhito. Dutiyo Buddhabhāvāvahapabbajjato paṭṭhāya āsannapaṭipattidassanavasena, tatiyo Buddhakaradhamma pāripūrito paṭṭhāya Buddhabhāvāya paṭipattidassanavasena. Na hi mahāsattānaṁ uppatibhavūpapattito paṭṭhāya bodhisambhārasambharaṇaṁ nāma atthi. Catuttho Buddhakaradhammasamārambhato paṭṭhāya. Bodhiyā niyatabhāvappattito pabhuti hi viññūhi "Buddho uppajjatī"ti vattuṁ sakkā uppādassa ekantikattā. Yathā pana

sandanti nadiyoti sandanakiriyāya avicchedamupādāya vattamānappayogo, evaṁ uppādatthāya paṭipajjanakiriyāya avicchedamupādāya catūsu vikappesu "uppajjati nāmā"ti vuttaṁ. **Sabbapaṭhamaṁ uppannabhāvan**ti catūsu vikappesu sabbapaṭhamaṁ vuttaṁ tathāgatassa uppannatāsaṅkhātaṁ atthibhāvaṁ. Tenāha **"uppanno hotīti ayañhettha attho"**ti.

So Bhagavāti yo "tathāgato arahan"ti-ādinā kittitaguṇo, so Bhagavā. "Imaṁ lokan"ti nayidaṁ mahājanassa sammukhamattaṁ sandhāya vuttaṁ, atha kho anavasesaṁ pariyādāyāti dassetuṁ "sadevakan"ti-ādi vuttaṁ, tenāha **"idāni vattabbaṁ nidassetī"**ti. **Pajātattā**ti yathāsakaṁ kammakilesehi nibbattattā. **Pañcakāmāvacaradevaggahaṇaṁ** pārisesañāyena itaresaṁ padantarehi saṅgahitattā. Sadevakanti ca avayavena viggaho samudāyo samāsattho. **Chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇaṁ** paccāsattiñāyena. Tattha hi so jāto, taṁnivāsī ca. **Brahmakāyikādibrahmaggahaṇan**ti etthāpi eseva nayo. **Paccatthika** (DṬ.2./CS:pg.1.236) **…pe… samaṇabrāhmaṇaggahaṇan**ti nidassanamattametaṁ apaccatthikānaṁ, asamitābāhitapāpānañca samaṇabrāhmaṇānaṁ sassamaṇabrāhmaṇīvacanena gahitattā. Kāmaṁ "sadevakan"ti-ādi visesanānaṁ vasena sattavisayo lokasaddoti viññāyati tulyayogavisayattā tesaṁ, "salomako sapakkhako"ti-ādīsu pana atulyayogepi ayaṁ samāso labbhatīti byabhicāradassanato pajāgahaṇanti āha **"pajāvacanena sattalokaggahaṇan"**ti.

Arūpino sattā attano āneñjavihārena viharantā dibbantīti devāti imaṁ nibbacanaṁ labhantīti āha **"sadevakaggahaṇena arūpāvacaraloko gahito"**ti. Tenāha "ākāsānañcāyatanūpagānaṁ devānaṁ sahabyatan"ti (a.ni.3.117). **Samārakaggahaṇena chakāmāvacaradevaloko gahito** tassa savisesaṁ mārassa vase vattanato. **Rūpī brahmaloko gahito** arūpībrahmalokassa visuṁ gahitattā. **Catuparisavasenā**ti khattiyādicatuparisavasena, itarā pana catasso parisā samārakādiggahaṇena gahitā evāti. **Avasesasabbasattaloko** nāgagaruḷādibhedo.

Ettāvatā ca bhāgaso lokaṁ gahetvā yojanaṁ dassetvā idāni tena tena visesena abhāgaso lokaṁ gahetvā yojanaṁ dassetuṁ **"api cetthā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ukkaṭṭhaparicchedato**ti ukkaṁsagativijānanena. Pañcasu hi gatīsu devagatipariyāpannāva seṭṭhā, tatthāpi arūpino dūrasamussāritakilesadukkhatāya, santapaṇīta-āneñjavihārasamaṅgitāya, atidīghāyukatāyāti evamādīhi visesehi ativiya ukkaṭṭhā. **"Brahmā mahānubhāvo"**ti-ādi dasasahassiyaṁ mahābrahmuno vasena vadati. "Ukkaṭṭhaparicchedato"ti hi vuttaṁ. **Anuttaran**ti seṭṭhaṁ nava lokuttaraṁ. **Bhāvānukkamo**ti bhāvavasena paresaṁ ajjhāsayavasena "sadevakan"ti-ādīnaṁ padānaṁ anukkamo.

Tīhākārehīti devamārabrahmasahitatāsaṅkhātehi tīhi pakārehi. **Tīsu padesū**ti "sadevakan"ti-ādīsu tīsu padesu. **Tena tenākārenā**ti sadevakattādinā tena tena pakārena. Tedhātukameva pariyādinnanti porāṇā panāhūti yojanā.

Abhiññāti (DṬ.2./CS:pg.1.237) ya-kāralopenāyaṁ niddeso, abhijānitvāti ayamettha atthoti āha **"abhiññāya adhikena ñāṇena ñatvā"**ti. **Anumānādipaṭikkhepo**ti anumāna-upamāna-atthāpatti-ādipaṭikkhepo ekappamāṇattā. Sabbattha appaṭihatañāṇacāratāya hi sabbapaccakkhā Buddhā Bhagavanto.

Anuttaraṁ vivekasukhanti phalasamāpattisukhaṁ, tena ṭhitimissāpi [vīthimissāpi (sārattha. ṭī. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanāyaṁ) dhitimissāpi (ka)] kadāci Bhagavato dhammadesanā hotīti **hitvāpī**ti **pi**-saddaggahaṇaṁ. Bhagavā hi dhammaṁ desento yasmiṁ khaṇe parisā sādhukāraṁ vā deti, yathāsutaṁ vā dhammaṁ paccavekkhati, taṁ khaṇaṁ pubbabhāgena paricchinditvā phalasamāpattiṁ samāpajjati, yathāpariccheda ñca

samāpattito vuṭṭhāya ṭhitaṭṭhānato paṭṭhāya dhammaṁ deseti. Ugghaṭitaññussa vasena **appaṁ vā** vipañcitaññussa, neyyassa vā vasena **bahuṁ vā desento**. Dhammassa kalyāṇatā niyyānikatāya, niyyānikatā ca sabbaso anavajjabhāvenevāti āha **"anavajjameva katvā"**ti. Desakāyattena āṇādividhinā abhisajjanaṁ pabodhanaṁ desanāti sā pariyattidhammavasena veditabbāti āha **"desanāya tāva catuppadikāyapi gāthāyā"**ti-ādi. Nidānanigamanānipi satthuno desanāya anuvidhānato tadantogadhāni evāti āha **"nidānamādi, idaṁ evocāti pariyosānan"**ti.

Sāsitabbapuggalagatena yathāparādhādisāsitabbabhāvena anusāsanaṁ tadaṅgavinayādivasena vinayanaṁ sāsananti taṁ paṭipattidhammavasena veditabbanti āha **"sīlasamādhivipassanā"**ti-ādi. **Kusalānaṁ dhammānan**ti anavajjadhammānaṁ sīlassa, samathavipassanānañca sīladiṭṭhīnaṁ ādibhāvo taṁ mūlakattā uttarimanussadhammānaṁ. Ariyamaggassa antadvayavigamena majjhimapaṭipadābhāvo viya, sammāpaṭipattiyā ārabbhanipphattīnaṁ vemajjhattāpi majjhabhāvoti vuttaṁ. **"Atthi bhikkhave …pe… majjhaṁ nāmā"**ti. **Phalaṁ pariyosānaṁ nāma** sa-upādisesatāvasena, **nibbānaṁ pariyosānaṁ nāma** anupādisesatāvasena. Idāni tesaṁ dvinnampi sāsanassa pariyosānataṁ āgamena dassetuṁ **"etadatthamidan"**ti-ādi āha. **Idha desanāya ādimajjhapariyosānaṁ adhippetaṁ** "sabyañjanan"ti-ādi vacanato. Tasmiṁ tasmiṁ atthe katāvadhisaddappabandho gāthāvasena, suttavasena ca vavatthito pariyattidhammo, yo (DṬ.2./CS:pg.1.238) idha "desanā"ti vutto, tassa pana attho visesato sīlādi evāti āha **"Bhagavā hi dhammaṁ desento …pe… dassetī"**ti. Tattha **sīlaṁ dassetvā**ti **sīla**ggahaṇena sasambhāraṁ sīlaṁ gahitaṁ, tathā **magga**ggahaṇena sasambhāro maggoti tadubhayavasena anavasesato pariyatti atthaṁ pariyādiyati. **Tenā**ti sīlādidassanena. Atthavasena hi idha desanāya ādikalyāṇādibhāvo adhippeto. **Kathikasaṇṭhitī**ti kathikassa saṇṭhānaṁ kathanavasena samavaṭṭhānaṁ.

Na so sātthaṁ deseti niyyānatthavirahato tassā desanāya. **Ekabyañjanādiyuttā vā**ti sithilādibhedesu byañjanesu ekappakāremeva, dvipakāremeva vā byañjanena yuttā vā damiḷabhāsā viya Vivaṭakaraṇatāya oṭṭhe aphusāpetvā uccāretabbato **sabbaniroṭṭhabyañjanā vā** kirātabhāsā viya. Sabbasseva [sabbattheva (sārattha. ṭī. 1.verañjakaṇḍavaṇṇanāyaṁ 1)] vissajjanīyayuttatāya **sabbavissaṭṭhabyañjanā vā** savarabhāsā [yavanabhāsā (sārattha.ṭī.1.verañjakaṇḍavaṇṇanāyaṁ)] viya. Sabbasseva [sabbattheva (sārattha.ṭī.1.verañjakaṇḍavaṇṇanāyaṁ)] sānusāratāya **sabbaniggahitabyañjanā vā** pārasikādimilakkhubhāsā viya. Sabbāpesā byañjanekadesavasena pavattiyā aparipuṇṇabyañjanāti katvā **"abyañjanā"**ti vuttā.

Ṭhānakaraṇāni sithilāni katvā uccāretabbaṁ akkharaṁ pañcasu vaggesu paṭhamatatiyanti evamādi **sithilaṁ**. Tāni asithilāni katvā uccāretabbaṁ akkharaṁ vaggesu dutiyacatutthanti evamādi **dhanitaṁ**. Dvimattakālaṁ **dīghaṁ**. Ekamattakālaṁ **rassaṁ** tadeva **lahukaṁ**. Lahukameva saṁyogaparaṁ, dīghañca **garukaṁ**. Ṭhānakaraṇāni niggahetvā uccāretabbaṁ **niggahitaṁ**. Parena sambandhaṁ katvā uccāretabbaṁ **sambandhaṁ**. Tathā nasambandhaṁ **vavatthitaṁ**. Ṭhānakaraṇāni nissaṭṭhāni katvā uccāretabbaṁ **vimuttaṁ**. **Dasadhā**ti evaṁ sithilādivasena byañjanabuddhiyā akkharuppādakacittassa sabbākārena **pabhedo**. Sabbāni hi akkharāni cittasamuṭṭhānāni yathādhippetatthaṁ byañjanato byañjanāni cāti.

Amakkhetvāti amilecchetvā, avināsetvā, ahāpetvāti vā attho. Bhagavā yamatthaṁ ñāpetuṁ ekaṁ gāthaṁ, ekaṁ vākyaṁ vā deseti, tamatthaṁ tāya desanāya parimaṇḍalapadabyañjanāya eva desetīti āha **"paripuṇṇabyañjanameva katvā dhammaṁ desetī"**ti. Idha **kevala**saddo anavasesavācako, na avomissakādivācakoti āha

“sakalādhivacanan”ti. **Paripuṇṇan**ti sabbaso puṇṇaṁ, taṁ pana kenaci ūnaṁ, adhikaṁ vā na hotīti (DṬ.2./CS:pg.1.239) **“anūnādhikavacanan”**ti vuttaṁ. Tattha yadatthaṁ desito, tassa sādhakattā anūnatā veditabbā, tabbidhurassa pana asādhakattā anadhikatā. Sakalanti sabbabhāgavantaṁ. Paripuṇṇanti sabbaso paripuṇṇameva, tenāha **“ekadesanāpi aparipuṇṇā natthī”**ti. **Aparisuddhā desanā hoti** taṇhāya saṁkiliṭṭhattā. Lokāmisaṁ cīvarādayo paccayā tattha agadhitacittatāya **lokāmisanirapekkho**. **Hitapharaṇenā**ti hitūpasaṁhārena. **Mettābhāvanāya** karaṇabhūtāya **muduhadayo**. **Ullumpanasabhāvasaṇṭhitenā**ti sakalasaṁkilesato, vaṭṭadukkhato ca uddharaṇākārāvaṭṭhitena cittena, kāruṇādhippāyenāti attho.

“Ito paṭṭhāya dassāmeva, evañca dassāmī”ti samādātabbaṭṭhena **vataṁ**. Paṇḍitapaññattatāya seṭṭhaṭṭhena brahmaṁ brahmānaṁ vā cariyanti **brahmacariyaṁ** dānaṁ. Macchariyalobhādiniggaṇhanena **suciṇṇassa**. **Iddhī**ti deviddhi. **Jutī**ti pabhā, ānubhāvo vā. **Balavīriyūpapattī**ti evaṁ mahatā balena ca vīriyena ca samannāgamo. **Puññan**ti puññaphalaṁ. **Veyyāvaccaṁ brahmacariyaṁ** seṭṭhā cariyāti katvā. Esa nayo sesepi.

Tasmāti yasmā sikkhattayasaṅgahaṁ sakalaṁ sāsanaṁ idha “brahmacariyan”ti adhippetaṁ tasmā. “Brahmacariyan”ti iminā samānādhikaraṇāni sabbapadāni yojetvā atthaṁ dassento **“so dhammaṁ deseti …pe… pakāsetīti evamettha attho daṭṭhabbo”**ti āha.

191. **Vuttappakārasampadan**ti yathāvuttaṁ ādikalyāṇatādiguṇasampadaṁ, dūrasamussāritamānasseva sāsane sammāpaṭipatti sambhavati, na mānajātikassāti āha **“nihatamānattā”**ti. **Ussannattā**ti bahulabhāvato. Bhogārogyādivatthukā madā suppaheyyā honti nimittassa anavatthānato, na tathā kulavijjāmadā, tasmā khattiyabrāhmaṇakulānaṁ pabbajitānampi jātivijjā nissāya mānajappanaṁ duppajahanti āha **“yebhuyyena hi …pe… mānaṁ karontī”**ti. **Vijātitāyā**ti nihīnajātitāya. **Patiṭṭhātuṁ na sakkontī**ti suvisuddhaṁ katvā sīlaṁ rakkhituṁ na sakkonti. Sīlavasena hi sāsane patiṭṭhā, **patiṭṭhātun**ti vā saccapaṭivedhena lokuttarāya patiṭṭhāya patiṭṭhātuṁ. Sā hi nippariyāyato sāsane patiṭṭhā nāma, yebhuyyena ca upanissayasampannā sujātā eva honti, na dujjātā.

Parisuddhanti (DṬ.2./CS:pg.1.240) rāgādīnaṁ accantameva pahānadīpanato nirupakkilesatāya sabbaso parisuddhaṁ. **Saddhaṁ paṭilabhatī**ti pothujjanikasaddhāvasena saddahati. Viññūjātikānañhi dhammasampattiggahaṇapubbikā saddhā siddhi dhammappamāṇadhammappasannabhāvato. “Sammāsambuddho vata so Bhagavā, yo evaṁ svākkhātadhammo”ti saddhaṁ paṭilabhati. **Jāyampatikā**ti gharaṇīpatikā. Kāmaṁ “jāyampatikā”ti vutte gharasāmikagharasāminīvasena dvinnaṁyeva gahaṇaṁ viññāyati. Yassa pana purisassa anekā pajāpatiyo, tattha kiṁ vattabbaṁ, ekāyāpi saṁvāso sambādhoti dassanatthaṁ **“dve”**ti vuttaṁ. Rāgādinā sakiñcanaṭṭhena, khettavatthu ādinā sapalibodhaṭṭhena rāgarajādīnaṁ āgamanapathatāpi uṭṭhānaṭṭhānatā evāti dvepi vaṇṇanā ekatthā, byañjanameva nānaṁ. **Alagganaṭṭhenā**ti assajjanaṭṭhena appaṭibaddhabhāvena. Evaṁ akusalakusalappavattīnaṁ ṭhānabhāvena gharāvāsapabbajjānaṁ sambādhabbhokāsataṁ dassetvā idāni kusalappavattiyā eva aṭṭhānaṭṭhānabhāvena tesaṁ taṁ dassetuṁ **“apicā”**ti-ādi vuttaṁ.

Saṅkhepakathāti visuṁ visuṁ paduddhāraṁ akatvā samāsato atthavaṇṇanā. **Ekampi divasan**ti ekadivasamattampi. **Akhaṇḍaṁ katvā**ti dukkaṭamattassapi anāpajjanena akhaṇḍitaṁ katvā. **Kilesamalena amalīnan**ti taṇhāsaṁkilesādinā asaṁkiliṭṭhaṁ katvā. Pariyodātaṭṭhena nimmalabhāvena saṅkhaṁ viya likhitaṁ dhotanti **saṅkhalikhitan**ti āha

“dhotasaṅkhasappaṭibhāgan”ti. “Ajjhāvasatā”ti padappayogena “agāran”ti bhummatthe upayogavacananti āha **“agāramajjhe”**ti. Kasāyena rattāni vatthāni **kāsāyānī**ti āha **“kasāyarasapītatāyā”**ti. **Paridahitvā**ti nivāsetvā ceva pārupitvā ca. Agāravāso agāraṁ uttarapadalopena, tassa vaḍḍhi-āvahaṁ **agārassa hitaṁ**.

192. **Bhogakkhandho**ti bhogasamudāyo. **Ābandhanaṭṭhenā**ti “putto nattā”ti-ādinā pemavasena sapariccheḍaṁ bandhanaṭṭhena. “Amhākamete”ti ñāyantīti **ñātī**. Pitāmahapituputtādivasena parivattanaṭṭhena **parivaṭṭo**.

193. **Pātimokkhasaṁvarasaṁvuto**ti pātimokkhasaṁvarena pihitakāyavacīdvāro, tathābhūto ca yasmā tena saṁvarena upeto nāma hoti (DṬ.2./CS:pg.1.241) tasmā vuttaṁ **“pātimokkhasaṁvarena samannāgato”**ti. **“Ācāragocarasampanno”**ti-ādi tasseva pātimokkhasaṁvarasamannāgamassa paccayadassanaṁ. **Appamattakesū**ti asañcicca āpanna-anukhuddakesu ceva sahasā uppanna-akusalacittuppādesu ca. **Bhayadassāvī**ti bhayadassanasīlo. **Sammā ādiyitvā**ti sakkaccaṁ yāvajīvaṁ avītikkamavasena ādiyitvā. **Taṁ taṁ sikkhāpadan**ti taṁ taṁ sikkhākoṭṭhāsaṁ. **Etthā**ti etasmiṁ “pātimokkhasaṁvarasaṁvuto”ti pāṭhe. **Saṅkhepo**ti saṅkhepavaṇṇanā. **Vitthāro Visuddhimagge** (visuddhi.1.14) **vutto,** tasmā so tattha, taṁsaṁvaṇṇanāya (visuddhi.ṭī. 1.14) ca vuttanayena veditabbo.

Ācāragocaraggahaṇenevāti “ācāragocarasampanno”ti vacaneneva. Tenāha **“kusale kāyakammavacīkamme gahitepī”**ti. Adhikavacanaṁ aññamatthaṁ bodhetīti katvā **tassa** ājīvapārisuddhisīlassa **uppattidvāradassanatthaṁ …pe… kusalenāti vuttaṁ,** sabbaso anesanappahānena anavajjenāti attho. Yasmā “katame ca thapati kusalā sīlā kusalaṁ kāyakammaṁ kusalaṁ vacīkamman”ti (ma.ni.2.265) sīlassa kusalakāyavacībhāvaṁ dassetvā “ājīvaparisuddhampi kho ahaṁ thapati sīlasmiṁ vadāmī”ti (ma.ni.2.265) evaṁ pavattāya muṇḍikasuttadesanāya “kāyakammavacīkammena samannāgato kusalena, parisuddhājīvo”ti ayaṁ desanā ekasaṅgahā aññadatthu saṁsandati sametīti dassento āha **“muṇḍikasuttavasena vā evaṁ vuttan”**ti. **Sīlasmiṁ vadāmī**ti “sīlan”ti vadāmi, “sīlasmiṁ antogadhaṁ pariyāpannan”ti vadāmīti vā attho. **Pariyādānatthan**ti pariggahatthaṁ.

Tividhena sīlenāti cūḷasīlaṁ majjhimasīlaṁ mahāsīlanti evaṁ tividhena sīlena. **Manacchaṭṭhesu indriyesu,** na kāyapañcamesu. Yathālābhayathābalayathāsāruppappakāravasena **tividhena santosena**.

(DṬ.2.-13)Cūḷamajjhimamahāsīlavaṇṇanā

194-211. “Sīlasmin”ti idaṁ niddhāraṇe bhummanti āha **“ekaṁ sīlaṁ hotīti attho”**ti. **Ayameva attho**ti paccattavacanattho eva. **Brahmajāle**ti brahmajālavaṇṇanāyaṁ (dī.ni.aṭṭha.1.7).

212. Attānuvādaparānuvādadaṇḍabhayādīni (DṬ.2./CS:pg.1.242) **asaṁvaramūlakāni**. **Sīlassāsaṁvarato**ti sīlassa asaṁvaraṇato, sīlasaṁvarābhāvatoti attho. **Bhaveyyā**ti uppajjeyya. **Yathāvidhānavihitenā**ti yathāvidhānasampāditena. Avippaṭisārādinimittaṁ uppannacetasikasukhasamuṭṭhānehi paṇītarūpehi phuṭṭhasarīrassa uḷāraṁ kāyikaṁ sukhaṁ bhavatīti āha **“avippaṭisāra …pe… paṭisaṁvedetī”**ti.

(DṬ.2.-16)Indriyasaṁvarakathāvaṇṇanā

213. Viseso kammatthāpekkhatāya sāmaññassa na tehi paricattoti āha **“cakkhu-saddo**

katthaci Buddhacakkhumhi vattatī”ti. Vijjamānameva hi abhidheyye visesattham visesantaranivattanavasena visesasaddo vibhāveti, na avijjamānaṁ. Sesapadesupi eseva nayo. Aññehi asādhāraṇaṁ Buddhānaṁyeva cakkhudassananti **Buddhacakkhu,** āsayānusayañāṇaṁ, indriyaparopariyattañāṇañca. Samantato sabbaso dassanaṭṭhena **samantacakkhu,** sabbaññutaññāṇaṁ. **Ariyamaggattayapaññā**ti heṭṭhime ariyamaggattaye paññā. **Idhā**ti “cakkhunā rūpan”ti imasmiṁ pāṭhe. **Ayaṁ** cakkhu-saddo **pasāda …pe… vattati** nissayavohāre nissitassa vattabbato yathā. “Mañcā ukkuṭṭhiṁ karontī”ti. **Asammissan**ti kilesadukkhena avomissaṁ. Tenāha **“parisuddhan”**ti Sati hi suvisuddhe indriyasaṁvare, padhānabhūtapāpadhammavigamena adhicittānuyogo hatthagato evaṁ hotīti āha **“adhicittasukhaṁ paṭisaṁvedetī”**ti.

(DṬ.2.-17)Satisampajaññakathāvaṇṇanā

214. Samantato, pakaṭṭhaṁ vā savisesaṁ jānātīti sampajāno, sampajānassa bhāvo sampajaññaṁ, tathāpavattañāṇaṁ. Tassa vibhajanaṁ sampajaññabhājanīyaṁ, tasmiṁ **sampajaññabhājanīyamhi**. Abhikkamanaṁ **abhikkantan**ti āha **“abhikkantaṁ vuccati gamanan”**ti. Tathā paṭikkamanaṁ **paṭikkantan**ti āha **“paṭikkantaṁ nivattanan”**ti. **Nivattanan**ti ca nivattimattaṁ. Nivattitvā pana gamanaṁ gamanameva. **Abhiharanto**ti gamanavasena kāyaṁ upanento. Ṭhānanisajjāsayanesu yo gamanavidhuro kāyassa purato abhihāro, so **abhikkamo,** pacchato apaharaṇaṁ **paṭikkamo**ti dassento **“ṭhānepī”**ti-ādimāha. **Āsanassā**ti (DṬ.2./CS:pg.1.243) pīṭhakādi-āsanassa. **Purima-aṅgābhimukho**ti aṭanikādipurimāvayavābhimukho. **Saṁsaranto**ti saṁsappanto. **Paccāsaṁsaranto**ti paṭi-āsappanto. **“Eseva nayo”**ti iminā nipannasseva abhimukhasaṁsappanapaṭi-āsappanāni nidasseti.

Sammā pajānanaṁ sampajānaṁ, tena attanā kātabbakiccassa karaṇasīlo **sampajānakārī**ti āha **“sampajaññena sabbakiccakārī”**ti. Sampajānasaddassa sampajaññapariyāyatā pubbe vuttā eva. **Sampajaññaṁ karotevā**ti abhikkantādīsu asammohaṁ uppādeti eva. Sampajaññassa vā kāro etassa atthīti **sampajānakārī**. Dhammato vaḍḍhisaṅkhātena saha atthena vattatīti sātthakaṁ, abhikkantādi. Sātthakassa sampajānanaṁ **sātthakasampajaññaṁ**. Sappāyassa attano hitassa sampajānanaṁ **sappāyasampajaññaṁ**. Abhikkamādīsu bhikkhācāragocare, aññatthāpi ca pavattesu avijahite kammaṭṭhānasaṅkhāte gocare sampajaññaṁ **gocarasampajaññaṁ**. Abhikkamādīsu asammuyhanameva sampajaññaṁ **asammohasampajaññaṁ**. **Pariggahetvā**ti tūletvā tīretvā paṭisaṅkhāyāti, attho. Saṅghadassaneneva uposathapavāraṇādi-atthaṁ gamanaṁ saṅgahitaṁ. **Asubhadassanādī**ti **ādi**-saddena kasiṇaparikammādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo Saṅkhepato vuttamatthaṁ vivarituṁ **“cetiyaṁ vā bodhiṁ vā disvāpi hī”**ti-ādi vuttaṁ. **Arahattaṁ pāpuṇātī**ti ukkaṭṭhaniddeso eso. Samathavipassanuppādanampi hi bhikkhuno vaḍḍhiyeva. **Kecī**ti abhayagirivāsino.

Tasmiṁ panāti sātthakasampajaññavasena pariggahita-atthe. “Atthoti dhammato vaḍḍhī”ti yaṁ sātthakanti adhippetaṁ, taṁ sappāyaṁ evāti siyā kassaci āsaṅkāti tannivattanatthaṁ **“cetiyadassanaṁ tāvā”**ti-ādi āraddhaṁ. **Cittakammarūpakāni viyā**ti cittakammakatā paṭimāyo viya, yantapayogena vā vicittakammā paṭimāyo viya. **Asamapekkhanaṁ** gehassita aññāṇupekkhāvasena ārammaṇassa ayoniso gahaṇaṁ. Yaṁ sandhāya vuttaṁ. “Cakkhunā rūpaṁ disvā uppajjati upekkhā bālassa mūḷhassa puthujjanassā”ti-ādi (ma.ni.3.308). Hatthi-ādisammaddena **jīvitantarāyo**.

Visabhāgarūpadassanādinā **brahmacariyantarāyo**.

Pabbajitadivasato (DṬ.2./CS:pg.1.244) **paṭṭhāya** bhikkhūnaṁ anuvattanakathā āciṇṇā, ananuvattanakathā pana tassā dutiyā nāma hotīti āha **"dve kathā nāma na kathitapubbā"**ti. **Evan**ti "sace panā"ti-ādikaṁ sabbampi vuttākāraṁ paccāmasati, na "purisassa mātugāmāsubhan"ti-ādikaṁ vuccamānaṁ.

Yogakammassa pavattiṭṭhānatāya bhāvanāya ārammaṇaṁ "kammaṭṭhānan"ti vuccatīti āha **"kammaṭṭhānasaṅkhātaṁ gocaran"**ti. **Uggahetvā**ti yathā uggahanimittaṁ uppajjati, evaṁ uggahakosallassa sampādanavasena uggahetvā

Haratīti kammaṭṭhānaṁ pavatteti, yāva piṇḍapātapaṭikkamā anuyuñjatīti attho. **Na paccāharatī**ti āhārūpayogato yāva divāṭhānupasaṅkamanā kammaṭṭhānaṁ na paṭineti. **Sarīraparikamman**ti mukhadhovanādisarīrapaṭijagganaṁ. **Dve tayo pallaṅke**ti dve tayo nisajjāvāre dve tīṇi uṇhāsanāni. Tenāha **"usumaṁ gāhāpento"**ti. **Kammaṭṭhānasīsenevā**ti kammaṭṭhānamukheneva kammaṭṭhānaṁ avijahanto eva, tena "pattopi acetano"ti-ādinā (dī.ni.aṭṭha.1.214) vakkhamānaṁ kammaṭṭhānaṁ, yathāparihariyamānaṁ vā avijahitvāti dasseti. **Tathevā**ti tikkhattumeva. Paribhogacetiyato sārīrikacetiyaṁ garutaranti katvā **"cetiyaṁ vanditvā"**ti pubbakālakiriyāya vasena vuttaṁ. Tathā hi Aṭṭhakathāyaṁ "cetiyaṁ bādhayamānā bodhisākhā haritabbā"ti vuttā. Buddhaguṇānussaraṇavaseneva bodhiyaṁ paṇipātakaraṇanti āha **"Buddhassa Bhagavato sammukhā viya nipaccakāraṁ dassetvā"**ti. **Gāmasamīpe**ti gāmassa upacāraṭṭhāne. **Janasaṅgahatthan**ti "mayi akathente etesaṁ ko kathessatī"ti dhammānuggahena janasaṅgahatthaṁ. **Tasmā**ti yasmā "dhammakathā nāma kathetabbā evā"ti Aṭṭhakathācariyā vadanti, yasmā ca dhammakathā kammaṭṭhānavinimuttā nāma natthi, tasmā. **Kammaṭṭhānasīsenevā**ti attanā parihariyamānaṁ kammaṭṭhānaṁ avijahanto tadanuguṇaṁyeva dhammakathaṁ kathetvā. **Anumodanaṁ vatvā**ti etthāpi "kammaṭṭhānasīsenevā"ti ānetvā sambandhitabbaṁ.

Sampattaparicchedenevāti "paricito aparicito"ti-ādi vibhāgaṁ akatvā sampattakoṭiyā eva, samāgamamattenevāti attho. **Bhaye**ti paracakkādibhaye.

"Kammajatejo"ti (DṬ.2./CS:pg.1.245) gahaṇiṁ sandhāyāha. **Kammaṭṭhānaṁ vīthiṁ nārohati** khudāparissamena kilantakāyattā samādhānābhāvato. **Avasesaṭṭhāne**ti yāguyā aggahitaṭṭhāne. **Poṅkhānupoṅkhan**ti kammaṭṭhānupaṭṭhānassa avicchedadassanametaṁ, yathā poṅkhānupoṅkhaṁ pavattāya sarapaṭipātiyā anavicchedo, evametassapīti.

Nikkhittadhuro bhāvanānuyoge. Vattapaṭipattiyā apūraṇena **sabbavattāni bhinditvā**. "Kāmesu avītarāgo hoti, kāye avītarāgo, rūpe avītarāgo, yāvadatthaṁ udarāvadehakaṁ bhuñjitvā seyyasukhaṁ passasukhaṁ middhasukhaṁ anuyutto viharati, aññataraṁ devanikāyaṁ paṇidhāya brahmacariyaṁ caratī"ti (dī.ni.3.320 ma.ni.1.186) evaṁ vutta**pañcavidhacetokhilavinibandhacitto**. **Caritvā**ti pavattitvā.

Gatapaccāgatikavattavasenāti bhāvanāsahitaṁyeva bhikkhāya gatapaccāgataṁ gamanapaccāgamanaṁ etassa atthīti gatapaccāgatikaṁ, tadeva vattaṁ, tassa vasena. **Attakāmā**ti attano hitasukhaṁ icchantā, dhammacchandavantoti attho. Dhammo hi hitaṁ tannimittakañca sukhanti. Atha vā viññūnaṁ nibbisesattā, attabhāvapariyāpannattā ca attā nāma dhammo, taṁ kāmenti icchantīti **attakāmā**.

Usabhaṁ nāma vīsati yaṭṭhiyo. **Tāya saññāyā**ti tāya pāsāṇasaññāya, ettakaṁ ṭhānaṁ āgatāti jānantāti adhippāyo. **Soyeva nayo**ti "ayaṁ bhikkhū"ti-ādiko yo ṭhāne vutto, so eva nisajjāyapi nayo. Pacchato āgacchantānaṁ chinnabhattabhāvabhayenapi yonisomanasikāraṁ paribrūheti. **Maddantā**ti dhaññakaraṇaṭṭhāne sālisīsāni maddantā.

Mahāpadhānaṁ pūjessāmīti amhākaṁ atthāya lokanāthena chavassāni kataṁ dukkaracariyamevāhaṁ yathāsatti pūjessāmīti. Paṭipattipūjā hi satthupūjā, na āmisapūjāti. **"Ṭhānacaṅkamamevā"**ti adhiṭṭhātabba-iriyāpathavasena vuttaṁ, na bhojanādikālesu avassaṁ kattabbanisajjāya paṭikkhepavasena.

Vīthiṁ otaritvā ito cito ca anoloketvā paṭhamameva vīthiyo sallakkhetabbāti āha **"vīthiyo sallakkhetvā"**ti. Yaṁ sandhāya vuccati (DṬ.2./CS:pg.1.246) "pāsādikena abhikkantenā"ti, taṁ dassetuṁ "tattha cā"ti-ādi vuttaṁ. **"Āhāre paṭikkūlasaññaṁ upaṭṭhapetvā"**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ parato āgamissati. **Aṭṭhaṅgasamannāgatan**ti "yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā"ti-ādinā (ma.ni.1.23 a.ni.6.58 mahāni. 206) vuttehi aṭṭhahi aṅgehi samannāgataṁ katvā. **"Neva davāyā"**ti-ādi paṭikkhepadassanaṁ.

Paccekabodhiṁ sacchikaroti, yadi upanissayasampanno hotīti sambandho. Evaṁ sabbattha ito paresupi. Tattha paccekabodhiyā upanissayasampadā kappānaṁ dve asaṅkhyeyyāni, satasahassañca tajjāpuññañāṇasambharaṇaṁ. Sāvakabodhiyā aggasāvakānaṁ asaṅkhyeyyaṁ, kappasatasahassañca, mahāsāvakānaṁ (theragā. aṭṭha.2.1288) satasahassameva tajjāpuññañāṇasambharaṇaṁ. Itaresaṁ atītāsu jātīsu vivaṭṭasannissayavasena nibbattitaṁ nibbedhabhāgiyaṁ kusalaṁ. **Bāhiyo dārucīriyo**ti bāhiyavisaye sañjātasaṁvaḍḍhatāya bāhiyo, dārucīrapariharaṇena dārucīriyoti ca samaññāto. So hi āyasmā "tasmātiha te, bāhiya, evaṁ sikkhitabbaṁ 'diṭṭhe diṭṭhamattaṁ bhavissati, sute, mute, viññāte viññātamattaṁ bhavissatī'ti, evañhi te bāhiya sikkhitabbaṁ. Yato kho te bāhiya diṭṭhe diṭṭhamattaṁ bhavissati, sute, mute, viññāte viññātamattaṁ bhavissati, tato tvaṁ, bāhiya, na tena. Yato tvaṁ, bāhiya, na tena, tato tvaṁ, bāhiya, na tattha. Yato tvaṁ, bāhiya, na tattha, tato tvaṁ, bāhiya, nevidha na huraṁ na ubhayamantarena. Esevanto dukkhassā"ti (udā.10) ettakāya desanāya arahattaṁ sacchākāsi. Evaṁ Sāriputtattherādīnaṁ mahāpaññatādidīpanāni suttapadāni vitthārato veditabbāni.

Tanti asammuyhanaṁ **evan**ti idāni vuccamānamākāreneva veditabbaṁ. **"Attā abhikkamatī"**ti iminā andhaputhujjanassa diṭṭhigāhavasena abhikkame sammuyhanaṁ dasseti, **"ahaṁ abhikkamāmī"**ti pana iminā mānagāhavasena. Tadubhayaṁ pana taṇhāya vinā na hotīti taṇhagāhavasenapi sammuyhanaṁ dassitameva hoti. "Tathā asammuyhanto"ti vatvā taṁ asammuyhanaṁ yena ghanavinibbhogena hoti, taṁ dassento **"abhikkamāmī"**ti-ādimāha. Tattha (DṬ.2./CS:pg.1.247) yasmā vāyodhātuyā anugatā tejodhātu uddharaṇassa paccayo. Uddharaṇagatikā hi tejodhātūti. Uddharaṇe vāyodhātuyā tassā anugatabhāvo, tasmā imāsaṁ dvinnamettha sāmatthiyato adhimattatā, itarāsañca omattatāti dassento **"ekekapāduddharaṇe …pe… balavatiyo**ti āha. Yasmā pana tejodhātuyā anugatā vāyodhātu atiharaṇavītiharaṇānaṁ paccayo. Tiriyagatikāya hi vāyodhātuyā atiharaṇavītiharaṇesu sātisayo byāpāroti. Tejodhātuyā tassā anugatabhāvo, tasmā imāsaṁ dvinnamettha sāmatthiyato adhimattatā, itarāsañca omattatāti dassento **"tathā atiharaṇavītiharaṇesū"**ti āha. Satipi anugamaka-anugantabbatāvisese tejodhātuvāyodhātubhāvamattaṁ sandhāya **tathā**-saddaggahaṇaṁ,. Tattha akkantaṭṭhānato pādassa ukkhipanaṁ **uddharaṇaṁ**. Ṭhitaṭṭhānaṁ atikkamitvā purato haraṇaṁ **atiharaṇaṁ,** khāṇu-ādipariharaṇatthaṁ, patiṭṭhitapādaghaṭṭanapariharaṇatthaṁ vā passena haraṇaṁ **vītiharaṇaṁ**. Yāva patiṭṭhitapādo, tāva āharaṇaṁ **atiharaṇaṁ,** tato paraṁ haraṇaṁ **vītiharaṇan**ti ayaṁ vā etesaṁ viseso.

Yasmā pathavīdhātuyā anugatā āpodhātu vossajjanassa paccayo. Garutarasabhāvā hi āpodhātūti. Vossajjane pathavīdhātuyā tassā anugatabhāvo, tasmā tāsaṁ dvinnamettha

sāmatthiyato adhimattatā, itarāsañca omattatāti dassento āha **“vossajjane …pe… balavatiyo”**ti. Yasmā pana āpodhātuyā anugatā pathavīdhātu sannikkhepanassa paccayo, patiṭṭhābhāve viya patiṭṭhāpanepi tassā sātisayakiccattā āpodhātuyā tassā anugatabhāvo, tathā ghaṭṭanakiriyāya pathavīdhātuyā vasena sannirujjhanassa sijjhanato tatthāpi pathavīdhātuyā āpodhātu-anugatabhāvo, tasmā vuttaṁ **“tathā sannikkhepanasannirujjhanesū”**ti.

Tatthāti tasmiṁ abhikkamane, tesu vā vuttesu uddaraṇādīsu koṭṭhāsesu. **Uddharaṇe**ti uddharaṇakkhaṇe. **Rūpārūpadhammā**ti uddharaṇākārena pavattā rūpadhammā, taṁsamuṭṭhāpakā arūpadhammā ca. **Atiharaṇaṁ** (DṬ.2./CS:pg.1.248) **na pāpuṇanti** khaṇamattāvaṭṭhānato. **Tattha tatthevā**ti yattha yattha uppannā, tattha tattheva. Na hi dhammānaṁ desantarasaṅkamanaṁ atthi. **“Pabbaṁ pabba”**ti-ādi uddharaṇādikoṭṭhāse sandhāya sabhāgasantativasena vuttanti veditabbaṁ. Ati-ittaro hi rūpadhammānampi pavattikkhaṇo, gamanassādīnaṁ, devaputtānaṁ heṭṭhupariyena paṭimukhaṁ dhāvantānaṁ sirasi pāde ca bandhakhuradhārā samāgamatopi sīghataro. Yathā tilānaṁ bhajjiyamānānaṁ paṭapaṭāyanena bhedo lakkhīyati, evaṁ saṅkhatadhammānaṁ uppādenāti dassanatthaṁ **“paṭapaṭāyantā”**ti vuttaṁ. Uppannā hi ekantato bhijjantīti. **“Saddhiṁ rūpenā”**ti idaṁ tassa tassa cittassa nirodhena saddhiṁ nirujjhanakarūpadhammānaṁ vasena vuttaṁ, yaṁ tato sattarasamacittassa uppādakkhaṇe uppannaṁ. Aññathā yadi rūpārūpadhammā samānakkhaṇā siyuṁ, “rūpaṁ garupariṇāmaṁ dandhanirodhan”ti-ādivacanehi virodho siyā, tathā “nāhaṁ bhikkhave aññaṁ ekadhammampi samanupassāmi, yaṁ evaṁ lahuparivattaṁ, yathayidaṁ cittan”ti (a.ni.1.48) evaṁ ādipāḷiyā. Cittacetasikā hi sārammaṇasabhāvā yathābalaṁ attano ārammaṇapaccayabhūtamatthaṁ vibhāvento eva uppajjantīti tesaṁ taṁsabhāvanipphatti-anantaraṁ nirodho. Rūpadhammā pana anārammaṇā pakāsetabbā, evaṁ tesaṁ pakāsetabbabhāvanipphatti soḷasahi cittehi hotīti taṅkhaṇāyukatā tesaṁ icchitā, lahuviññāṇavisayasaṅgatimattappaccayatāya tiṇṇaṁ khandhānaṁ, visayasaṅgatimattatāya ca viññāṇassa lahuparivattitā, dandhamahābhūtappaccayatāya rūpadhammānaṁ dandhaparivattitā. Nānādhātuyā yathābhūtaañāṇaṁ kho pana tathāgatasseva, tena ca purejātapaccayo rūpadhammova vutto, pacchājātapaccayo ca tathevāti rūpārūpadhammānaṁ samānakkhaṇatā na yujjateva. Tasmā vuttanayenevettha attho veditabbo.

Aññaṁ uppajjate cittaṁ, aññaṁ cittaṁ nirujjhatīti yaṁ purimuppannaṁ cittaṁ, taṁ aññaṁ, taṁ pana nirujjhantaṁ aparassa anantarādipaccayabhāveneva nirujjhatīti tathāladdhapaccayaṁ aññaṁ uppajjate cittaṁ. Yadi evaṁ tesaṁ antaro labbheyyāti? Noti āha **“avīci manuppabandho”**ti, yathā vīci antaro na labbhati, “tadevetan”ti avisesavidū maññanti, evaṁ anu anu pabandho cittasantāno rūpasantāno ca **nadīsotova** nadiyaṁ udakappavāho viya **vattati**.

Abhimukhaṁ (DṬ.2./CS:pg.1.249) lokitaṁ ālokitanti āha **“purato pekkhanan”**ti. Yasmā yaṁdisābhimukho gacchati, tiṭṭhati, nisīdati vā tadabhimukhaṁ pekkhanaṁ ālokitaṁ, tasmā tadanugatavidisālokanaṁ vilokitanti āha **“vilokitaṁ nāma anudisāpekkhanan”**ti. Sammajjanaparibhaṇḍādikaraṇe olokitassa, ullokaharaṇādīsu ullokitassa, pacchato āgacchantaparissayassa parivajjanādīsu apalokitassa siyā sambhavoti āha **“iminā vā mukhena sabbānipi tāni gahitānevā”**ti.

Kāyasakkhinti kāyena sacchikatavantaṁ, paccakkhakārinanti attho. So hi āyasmā vipassanākāle “yamevāhaṁ indriyesu aguttadvārataṁ nissāya sāsane anabhirati-ādivippakāraṁ patto, tameva suṭṭhu niggahessāmī”ti ussāhajāto

balavahirottappo, tattha ca katādhikārattā indriyasaṁvare ukkaṁsapāramippatto, teneva naṁ Satthā "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ indriyesu guttadvārānaṁ, yadidaṁ nando"ti (a.ni.1.235) etadagge ṭhapesi.

Sātthakatā ca sappāyatā ca veditabbā ālokitavilokitassāti ānetvā sambandho. **Tasmā**ti kammaṭṭhānāvijahanasseva gocarasampajaññabhāvatoti vuttamevatthaṁ hetubhāvena paccāmasati. **Attano kammaṭṭhānavaseneva ālokanavilokanaṁ kātabbaṁ,** khandhādikammaṭṭhānā añño upāyo na gavesitabboti adhippāyo. Ālokitādisamaññāpi yasmā dhammamattasseva pavattiviseso, tasmā tassa yāthāvato pajānanaṁ asammohasampajaññanti dassetuṁ **"abbhantare"**ti-ādi vuttaṁ. **Cittakiriyavāyodhātuvipphāravasenā**ti kiriyamayacittasamuṭṭhānāya vāyodhātuyā calanākārappavattivasena. **Adho sīdatī**ti adho gacchati. **Uddhaṁ laṅghetī**ti laṅghaṁ viya upari gacchati.

Aṅgakiccaṁ sādhayamānanti padhānabhūta-aṅgakiccaṁ nipphādentaṁ hutvāti attho. **"Paṭhamajavanepi …pe… na hotī"**ti idaṁ pañcadvāravīthiyaṁ "itthī puriso"ti rajjanādīnaṁ abhāvaṁ sandhāya vuttaṁ. Tattha hi āvajjana voṭṭhabbapanānaṁ ayoniso āvajjanavoṭṭhabbanavasena iṭṭhe itthirūpādimhi lobhamattaṁ, aniṭṭhe (DṬ.2./CS:pg.1.250) ca paṭighamattaṁ uppajjati, manodvāre pana "itthī puriso"ti rajjanādi hoti. Tassa pañcadvārajavanaṁ mūlaṁ, yathāvuttaṁ vā sabbaṁ bhavaṅgādi. Evaṁ manodvārajavanassa mūlavasena mūlapariññā vuttā. Āgantukatāvakālikatā pana pañcadvārajavanasseva apubbabhāvavasena, ittarabhāvavasena ca vuttā. **"Heṭṭhupariyavasena bhijjitvā patitesū"**ti heṭṭhimassa uparimassa ca aparāparaṁ bhaṅgappattimāha.

Tanti javanaṁ, tassa ayuttanti sambandho. **Āgantuko** abbhāgato.

Udayabbayaparicchinno tāvatako kālo etesanti **tāvakālikāni**.

Etaṁ asammohasampajaññaṁ. **Samavāye**ti sāmaggiyaṁ **Tatthā**ti pañcakkhandhavasena ālokanavilokane paññāyamāne tabbinimutto **ko eko āloketi, ko viloketi**.

"Upanissayapaccayo"ti idaṁ suttantanayena pariyāyato vuttaṁ. **Sahajātapaccayo**ti nidassanamattametaṁ aññamaññasampayutta-atthi-avigatādipaccayānampi labbhanato.

Kāle samañchituṁ yuttakāle **samañchantassa**. Tathā **pasārentassā**ti etthāpi. **Maṇisappo** nāma ekā sappajātīti vadanti. **Laḷanan**ti kampanaṁ, līḷākaraṇaṁ vā.

Uṇhapakatiko pariḷāhabahulakāyo. Sīlavidūsanena ahitāvahattā **micchājīvavasena uppannaṁ asappāyaṁ**. **"Cīvarampi acetanan"**ti-ādinā cīvarassa viya kāyopi acetanoti kāyassa attasuññatāvibhāvanena "abbhantare"ti-ādinā vuttamevatthaṁ paridīpento itarītarasantosassa kāraṇaṁ dasseti, tenāha **"tasmā"**ti-ādi.

Catupañcagaṇṭhikāhatoti āhatacatupañcagaṇṭhiko, catupañcagaṇṭhikāhi vā āhato tathā.

Aṭṭhavidhopi (DṬ.2./CS:pg.1.251) **attho**ti aṭṭhavidhopi payojanaviseso Mahāsivattheravādavasena "imassa kāyassa ṭhitiyā"ti-ādinā (ma.ni.1.23 422 ma.ni.2.387 a.ni.2.341 8.9 dha.sa.1355 vibha.518 mahāni. 206) nayena vutto daṭṭhabbo. Imasmiṁ pakkhe **"neva davāyāti-ādinā** (ma.ni.1.23 422 ma.ni.2.387 a.ni.8.9 dha.sa.1355 vibha.518 mahāni.206) **nayenā"**ti pana paṭikkhepaṅgadassanamukhena desanāya āgatattā vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Pathavisandhārakajalassa taṁsandhārakavāyunā viya paribhuttassa āhārassa vāyodhātuyāva āsaye avaṭṭhānanti āha **"vāyodhātuvaseneva tiṭṭhatī"**ti. **Atiharatī**ti yāva mukhā abhiharati. **Vītiharatī**ti tato kucchiyaṁ vīmissaṁ karonto harati. **Atiharatī**ti vā

mukhadvāraṁ atikkāmento harati. **Vītiharatī**ti kucchigataṁ passato harati, **parivattetī**ti aparāparaṁ cāreti. Ettha ca āhārassa dhāraṇaparivattanasañcuṇṇanavisosanāni pathavīdhātusahitā eva vāyodhātu karoti, na kevalāti tāni pathavīdhātuyāpi kiccabhāvena vuttāni. **Allattañca anupāletī**ti yathā vāyodhātu ādīhi aññehi visosanaṁ na hoti, tathā allattañca anupāleti. **Tejodhātū**ti gahaṇīsaṅkhātā tejodhātu. Sā hi antopaviṭṭhaṁ āhāraṁ paripāceti. **Añjaso hotī**ti āhārassa pavesanādīnaṁ maggo hoti. **Ābhujatī**ti pariyesanavasena, ajjhoharaṇajiṇṇājiṇṇatādipaṭisaṁvedanavasena ca āvajjeti, vijānātīti attho. Taṁtaṁvijānanassa paccayabhūtoyeva hi payogo "sammāpayogo"ti vutto. Yena hi payogena pariyesanādi nipphajjati, so tabbisayavijānanampi nipphādeti nāma tadavinābhāvato. Atha vā **sammāpayogaṁ** sammāpaṭipatti **manvāya** āgamma **ābhujati** samannāharati. Ābhogapubbako hi sabbopi viññāṇabyāpāroti tathā vuttaṁ.

Gamanatoti bhikkhācāravasena gocaragāmaṁ uddissa gamanato. **Pariyesanato**ti gocaragāme bhikkhatthaṁ āhiṇḍanato. **Paribhogato**ti āhārassa paribhuñjanato. **Āsayato**ti pittādi-āsayato. Āsayati ettha ekajjhaṁ pavattamānopi kammaphalavavatthito hutvā mariyādavasena aññamaññaṁ asaṅkarato sayati tiṭṭhati pavattatīti **āsayo** (DṬ.2./CS:pg.1.252) āmāsayassa upari tiṭṭhanako pittādiko. Mariyādattho hi ayamākāro. **Nidhānan**ti yathābhutto āhāro nicito hutvā tiṭṭhati etthāti nidhānaṁ, āmāsayo. Tato **nidhānato**. **Aparipakkato**ti gahaṇīsaṅkhātena kammajatejena avipakkato. **Paripakkato**ti yathābhuttassa āhārasa vipakkabhāvato. **Phalato**ti nipphattito. **Nissandato**ti ito cito ca nissandanato. **Sammakkhanato**ti sabbaso makkhanato. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimaggasaṁvaṇṇanāya (visuddhi.ṭī. 1.294) gahetabbo.

Sarīrato sedā muccantīti vegasaṁdhāraṇena uppannapariḷāhato sarīrato sedā muccanti. **Aññe ca rogā** kaṇṇasūlabhagandarādayo. **Aṭṭhāne**ti manussāmanussapariggahite ayuttaṭṭhāne khettadevāyatanādike. Kuddhā hi amanussā, manussāpi vā jīvitakkhayaṁ pāpenti. Nissaṭṭhattā **neva attano,** kassaci anissajjitattā, jigucchanīyattā ca **na parassa**. **Udakatumbato**ti veḷunāḷi-ādi-udakabhājanato. **Tan**ti chaḍḍita-udakaṁ.

Addhāna-iriyāpathā ciratarappavattikā dīghakālikā iriyāpathā. **Majjhimā** bhikkhācaraṇādivasena pavattā. **Cuṇṇiya-iriyāpathā** vihāre, aññatthāpi ito cito ca parivattanādivasena pavattāti vadanti. "Gateti gamane"ti pubbe abhikkamapaṭikkamaggahaṇena gamanenapi purato pacchato ca kāyassa abhiharaṇaṁ vuttanti idha gamanameva gahitanti keci.

Yasmā Mahāsivattheravāde anantare anantare iriyāpathe pavattarūpārūpadhammānaṁ tattha tattheva nirodhadassanavasena sampajānakāritā gahitāti taṁ sampajaññavipassanācāravasena veditabbaṁ. Tena vuttaṁ **"tayidaṁ Mahāsivattherena vuttaṁ asammohadhuraṁ Mahāsatipaṭṭhānasutte adhippetan"**ti. **Imasmiṁ pana sāmaññaphale sabbampi ṭīkā catubbidhaṁ sampajaññaṁ labbhati** yāvadeva sāmaññaphalavisesadassanaparattā imissā desanāya. **"Satisampayuttassevā"**ti idaṁ yathā sampajaññassa kiccato padhānatā gahitā, evaṁ satiyā pīti dassanatthaṁ vuttaṁ, na satiyā sabbhāvamattadassanatthaṁ. Na hi kadāci satirahitā ñāṇappavatti atthi. **"Etassa hi padassa ayaṁ vitthāro"**ti iminā satiyā ñāṇena samadhuataṁyeva vibhāveti. **Etāni** (DṬ.2./CS:pg.1.253) **padānī**ti "abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotī"ti-ādīni padāni. **Vibhattānevā**ti visuṁ katvā vibhattāniyeva, imināpi sampajaññassa viya satiyāpettha padhānatameva vibhāveti.

Majjhimabhāṇakā pana bhaṇanti-- eko bhikkhu gacchanto aññaṁ cintento aññaṁ vitakkento gacchati, eko kammaṭṭhānaṁ avissajjetvāva gacchati. Tathā eko

tiṭṭhanto …pe… nisīdanto …pe… sayanto aññaṁ cintento aññaṁ vitakkento sayati, eko kammaṭṭhānaṁ avissajjetvāva sayati, ettakena pana na pākaṭaṁ hotīti caṅkamanena dīpenti. Yo hi bhikkhu caṅkamaṁ otaritvā ca caṅkamanakoṭiyaṁ ṭhito pariggaṇhāti "pācīnacaṅkamanakoṭiyaṁ pavattā rūpārūpadhammā pacchimacaṅkamanakoṭiṁ appatvā ettheva niruddhā, pacchimacaṅkamanakoṭiyaṁ pavattāpi pācīnacaṅkamanakoṭiṁ appatvā ettheva niruddhā, caṅkamanamajjhe pavattā ubho koṭiyo appatvā ettheva niruddhā, caṅkamane pavattā rūpārūpadhammā ṭhānaṁ appatvā ettheva niruddhā, ṭhāne pavattā nisajjaṁ appatvā ettheva niruddhā, nisajjāya pavattā sayanaṁ appatvā ettheva niruddhā"ti evaṁ pariggaṇhanto pariggaṇhantoyeva bhavaṅgaṁ otarati. Uṭṭhahanto kammaṭṭhānaṁ gahetvāva uṭṭhahati, ayaṁ bhikkhu gatādīsu sampajānakārī nāma hotīti Evampi na sotte kammaṭṭhānaṁ avibhūtaṁ hoti, tasmā bhikkhu yāva sakkoti, tāva caṅkamitvā ṭhatvā nisīditvā sayamāno evaṁ pariggahetvā sayati "kāyo acetano, mañco acetano, kāyo na jānāti 'ahaṁ mañce sayito'ti, mañco na jānāti 'mayi kāyo sayito'ti, acetano kāyo acetane mañce sayito"ti evaṁ pariggaṇhanto eva cittaṁ bhavaṅge otāreti. Pabujjhanto kammaṭṭhānaṁ gahetvāva pabujjhati, ayaṁ sotte sampajānakārī nāma hoti. Kāyādīkiriyānibbattanena tammayattā, āvajjanakiriyā samuṭṭhitattā ca javanaṁ sabbampi vā chadvārappavattaṁ kiriyamayapavattaṁ nāma. Tasmiṁ sati jāgaritaṁ nāma hotīti pariggaṇhanto jāgarite sampajānakārī nāma. Api ca rattindivaṁ cha koṭṭhāse katvā pañca koṭṭhāse jaggantopi jāgarite sampajānakārī nāma hoti. Vimuttāyatanasīsena dhammaṁ desentopi battiṁsatiracchānakathaṁ pahāya dasakathāvatthunissitasappāyakathaṁ kathentopi bhāsite sampajānakārī nāma. Aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu cittaruciyaṁ manasikāraṁ pavattentopi dutiyaṁ jhānaṁ samāpannopi (DṬ.2./CS:pg.1.254) tuṇhībhāve sampajānakārī nāma. Dutiyañhi jhānaṁ vacīsaṅkhāravirahato visesato tuṇhībhāvo nāmāti. **Evan**ti vuttappakārena, sattasupi ṭhānesu catudhāti attho.

(DṬ.2.-18)Santosakathāvaṇṇanā

215. Yassa santosassa attani atthitāya bhikkhu "santuṭṭho"ti vuccati, taṁ dassento **"itarītarapaccayasantosena samannāgato"**ti āha. Cīvarādi yattha katthaci paccaye santussanena samaṅgībhūtoti attho. Atha vā **itaraṁ** vuccati hīnaṁ paṇītato aññattā, tathā paṇītaṁ **itaraṁ** hīnato aññattā. Apekkhāsiddhā hi itaratāti. Iti yena dhammena hīnena vā paṇītena vā cīvarādipaccayena santussati, so tathā pavatto alobho **itarītarapaccayasantoso,** tena **samannāgato**. Yathālābhaṁ attano lābhānurūpaṁ santoso **yathālābhasantoso**. Sesadvayepi eseva nayo. Labbhatīti vā lābho, yo yo lābho yathālābhaṁ, tena santoso **yathālābhasantoso**. **Balan**ti kāyabalaṁ. **Sāruppan**ti pakatidubbalādīnaṁ anucchavikatā.

Yathāladdhato aññassa apatthanā nāma siyā appicchatāyapi pavatti-ākāroti tato vinivattitameva santosassa sarūpaṁ dassento **"labhantopi na gaṇhātī"**ti āha. **Taṁ parivattetvā**ti pakatidubbalādīnaṁ garucīvaraṁ na phāsubhāvāvahaṁ, sarīrakhedāvahañca hotīti payojanavasena, na atricchatādivasena taṁ parivattetvā. Lahukacīvaraparibhogo na santosavirodhīti āha **"lahukena yāpentopi santuṭṭhova hotī"**ti. Mahagghaṁ cīvaraṁ bahūni vā cīvarāni labhitvāpi tāni vissajjetvā tadaññassa gahaṇaṁ yathāsāruppanaye ṭhitattā na santosavirodhīti āha **"tesaṁ …pe… dhārentopi santuṭṭhova hotī"**ti. Evaṁ sesapaccayepi yathābalayathāsāruppaniddesesu api-saddaggahaṇe adhippāyo veditabbo.

Muttaharītakanti gomuttaparibhāvitaṁ, pūtibhāvena vā chaḍḍitaṁ harītakaṁ.

Buddhādīhi vaṇṇitanti “pūtimuttabhesajjaṁ nissāya pabbajjā”ti-ādinā (mahāva. 73 128) sammāsambuddhādīhi (DṬ.2./CS:pg.1.255) pasatthaṁ. Appicchatāsantuṭṭhīsu bhikkhū niyojento **paramasantuṭṭhova hoti** paramena ukkaṁsagatena santosena samannāgatattā.

Kāyaṁ pariharanti posentīti **kāyaparihārikā**. Tathā **kucchiparihārikā** veditabbā. Kucchiparihārikatā ca ajjhoharaṇena sarīrassa ṭhitiyā upakārakatāvasena icchitāti bahiddhāva kāyassa upakārakatāvasena kāyaparihārikatā daṭṭhabbā.

Parikkhāramattāti parikkhāraggahaṇaṁ. **Tatraṭṭhakapaccattharaṇan**ti attanā anadhiṭṭhahitvā tattheva tiṭṭhanakapaccattharaṇaṁ Paccattharaṇādīnañcettha navamādibhāvo yathāvuttapaṭipāṭiyā daṭṭhabbo, na tesaṁ tathā patiniyatabhāvato. Kasmā? Tathā nadhāraṇato. Dupposabhāvena mahāgajā viyāti **mahāgajā**. Yadi itarepi appicchatādisabhāvā, kiṁ tesampi vasena ayaṁ desanā icchitāti? Noti āha **“Bhagavā panā”**ti-ādi. Kāyaparihāro payojanaṁ etenāti kāyaparihārikaṁ. Tenāha **“kāyaṁ pariharaṇamattakenā”**ti.

Catūsu disāsu sukhavihāratāya sukhavihāraṭṭhānabhūtā catasso disā etassāti catuddiso catuddiso eva **cātuddiso**. Tāsu eva katthaci satte vā saṅkhāre vā bhayena na paṭihanati, sayaṁ vā tena na paṭihaññatīti **appaṭigho**. **Santussamāno itarītarenā**ti uccāvacena paccayena sakena, santena, samameva ca tussanako. Paricca sayanti, kāyacittāni parisayanti abhibhavantīti **parissayā,** sīhabyagghādayo, kāmacchandādayo ca, te parissaye adhivāsanakhantiyā vinayādīhi ca **sahitā** khantā, abhibhavitā ca. Thaddhabhāvakarabhayābhāvena **achambhī**. **Eko care**ti ekākī hutvā carituṁ sakkuṇeyya. **Khaggavisāṇakappo**ti tāya eva ekavihāritāya khaggamigasiṅgasamo.

Asañjātavātābhighātehi siyā sakuṇo apakkhakoti **“pakkhī sakuṇo”**ti visesetvā vutto.

(DṬ.2.-19)Nīvaraṇappahānakathāvaṇṇanā

216. **Vattabbataṁ āpajjatī**ti “asukassa bhikkhuno araññe tiracchānagatānaṁ viya, vanacarakānaṁ viya ca nivāsamattameva, na pana araññavāsānucchavikā (DṬ.2./CS:pg.1.256) kāci sammāpaṭipattī”ti apavādavasena vattabbataṁ, āraññakehi vā tiracchānagatehi, vanacaravisabhāgajanehi vā saddhiṁ vippaṭipattivasena vattabbataṁ āpajjati. Kāḷakasadisattā **kāḷakaṁ,** thullavajjaṁ. Tilakasadisattā **tilakaṁ,** aṇumattavajjaṁ.

Vivittanti janavivittaṁ. Tenāha **“suññan”**ti. Taṁ pana janasaddaghosābhāveneva veditabbaṁ saddakaṇṭakattā jhānassāti āha **“appasaddaṁ appanigghosanti attho”**ti. **Etadevā**ti nissaddataṁyeva. **Vihāro** pākāraparicchinno sakalo āvāso. **Aḍḍhayogo**ti dīghapāsādo, “garuḷasaṇṭhānapāsādo”tipi vadanti. **Pāsādo**ti caturassapāsādo. **Hammiyaṁ** muṇḍacchadanapāsādo **Aṭṭo** paṭirājūnaṁ paṭibāhanayoggo catupañcabhūmako patissayaviseso. **Māḷo** ekakūṭasaṅgahito anekakoṇavanto patissayaviseso. Aparo nayo **vihāro** nāma dīghamukhapāsādo. **Aḍḍhayogo** ekapassacchadanakasenāsanaṁ. Tassa kira ekapasse bhitti uccatarā hoti, itarapasse nīcā, tena taṁ ekapassachadanakaṁ hoti. **Pāsādo** nāma āyatacaturassapāsādo. **Hammiyaṁ** muṇḍacchadanakaṁ candikaṅgaṇayuttaṁ. **Guhā** nāma kevalā pabbataguhā. **Leṇaṁ** dvārabaddhaṁ pabbhāraṁ. Sesaṁ vuttanayameva. **Maṇḍapo**ti sākhāmaṇḍapo.

Vihārasenāsananti patissayabhūtaṁ senāsanaṁ. **Mañcapīṭhasenāsanan**ti mañcapīṭhañceva mañcapīṭhasambandhasenāsanañca. Cimilikādi santharitabbato **santhatasenāsanaṁ**. Abhisaṅkharaṇābhāvato sayanassa nisajjāya ca kevalaṁ okāsabhūtaṁ senāsanaṁ. “Vivittaṁ senāsanan”ti iminā **senāsanaggahaṇena**

saṅgahitameva sāmaññajotanābhāvato.

Yadi evaṁ kasmā "araññan"ti-ādi vuttanti āha **"ima panā"**ti-ādi. **"Bhikkhunīnaṁ vasena āgatan"**ti idaṁ Vinaye tathā āgatataṁ sandhāya vuttaṁ, abhidhammepi pana "araññanti nikkhamitvā bahi indakhīlā, sabbametaṁ araññan"ti (vibha.529) āgatameva. Tattha hi yaṁ na gāmapadesantogadhaṁ, taṁ "araññan"ti nippariyāyavasena tathā vuttaṁ. Dhutaṅganiddese (visuddhi.1.31) yaṁ vuttaṁ, taṁ yuttaṁ,tasmā tattha vuttanayena gahetabbanti adhippāyo. **Rukkhamūlan**ti rukkhasamīpaṁ. Vuttañhetaṁ "yāvatā (DṬ.2./CS:pg.1.257) majjhanhike kāle samantā chāyā pharati, nivāte paṇṇāni nipatanti, ettāvatā rukkhamūlan"ti. **Sela**-saddo avisesato pabbatapariyāyoti katvā vuttaṁ **"pabbatanti selan"**ti, na silāmayameva, paṁsumayādiko tividhopi pabbato evāti. **Vivaran**ti dvinnaṁ pabbatānaṁ mitho āsannatare ṭhitānaṁ ovarakādisadisaṁ vivaraṁ, ekasmiṁyeva vā pabbate. **Umaṅgasadisan**ti suduṅgāsadisaṁ. **Manussānaṁ anupacāraṭṭhānan**ti pakatisañcāravasena manussehi na sañcaritabbaṭṭhānaṁ. **Ādi**-saddena "vanapatthanti vanasaṇṭhānametaṁ senāsanānaṁ adhivacanaṁ, vanapatthanti bhīsanakānametaṁ, vanapatthanti salomahaṁsānametaṁ, vanapatthanti pariyantānametaṁ, vanapatthanti na manussūpacārānametaṁ, vanapatthanti durabhisambhavānametaṁ senāsanānaṁ adhivacanan"ti (vibha.531) imaṁ pāḷisesaṁ saṅgaṇhāti. **Acchannan**ti kenaci chadanena antamaso rukkhasākhāyapi na chāditaṁ. **Nikkaḍḍhitvā**ti nīharitvā. **Pabbhāraleṇasadise**ti pabbhārasadise leṇasadise ca.

Piṇḍapātapariyesanaṁ piṇḍapāto uttarapadalopenāti āha **"piṇḍapātapariyesanato paṭikkanto"**ti **Pallaṅkan**ti ettha **pari**saddo "samantato"ti etassa atthe, tasmā vāmoruñca dakkhiṇoruñca samaṁ ṭhapetvā ubho pāde aññamaññaṁ sambandhitvā nisajjā pallaṅkanti āha **"samantato ūrubaddhāsanan"**ti. Ūrūnaṁ bandhanavasena nisajjā **pallaṅkaṁ**. **Ābhujitvā**ti ca yathā pallaṅkavasena nisajjā hoti, evaṁ ubho pāde ābhugge bhañjite katvā, taṁ pana ubhinnaṁ pādānaṁ tathā sambandhatākaraṇanti āha **"bandhitvā"**ti.

Heṭṭhimakāyassa ca anujukaṁ ṭhapanaṁ nisajjāvacaneneva bodhitanti "ujuṁ kāyan"ti ettha kāya-saddo uparimakāyavisayoti āha **"uparimaṁ sarīraṁ ujuṁ ṭhapetvā"**ti. Taṁ pana ujukaṭhapanaṁ sarūpato, payojanato ca dassetuṁ **"aṭṭhārasā"**ti-ādi vuttaṁ. **Na paṇamantī**ti na onamanti. **Na paripatatī**ti na vigacchati vīthiṁ na laṅgheti. Tato eva pubbenāparaṁ visesappattiyā kammaṭṭhānaṁ **vuḍḍhiṁ phātiṁ vepullaṁ upagacchati**. **Parimukhan**ti ettha **pari**saddo abhi-saddena samānatthoti āha **"kammaṭṭhānābhimukhan"**ti, bahiddhā puthuttārammaṇato nivāretvā kammaṭṭhānaṁyeva purakkhatvāti attho. Samīpattho vā **pari**saddoti dassento **"mukhasamīpe vā katvā"**ti āha. Ettha ca yathā "vivittaṁ senāsanaṁ bhajatī"ti-ādinā (DṬ.2./CS:pg.1.258) bhāvanānurūpaṁ senāsanaṁ dassitaṁ, evaṁ "nisīdatī"ti iminā alīnānuddhaccapakkhiyo santo iriyāpatho dassito. "Pallaṅkaṁ ābhujitvā"ti iminā nisajjāya daḷhabhāvo, "parimukhaṁ satiṁ upaṭṭhapetvā"ti iminā ārammaṇapariggahūpāyo. **Parīti pariggahaṭṭho** "pariṇāyikā"ti-ādīsu viya. **Mukhanti niyyānaṭṭho** "suññatavimokkhamukhan"ti-ādīsu viya. Paṭipakkhato niggamanaṭṭho hi niyyānaṭṭho, tasmā pariggahitaniyyānanti sabbathā gahitāsammosaṁ paricattasammosaṁ **satiṁ katvā,** paramaṁ satinepakkaṁ upaṭṭhapetvāti attho.

217. Abhijjhāyati gijjhati abhikaṅkhati etāyāti **abhijjhā,** lobho. **Lujjanaṭṭhenā**ti bhijjanaṭṭhena, khaṇe khaṇe bhijjanaṭṭhenāti attho. **Vikkhambhanavasenā**ti ettha **vikkhambhanaṁ** anuppādanaṁ appavattanaṁ, na paṭipakkhānaṁ suppahīnatā. **"Pahīnattā"**ti ca pahīnasadisataṁ sandhāya vuttaṁ jhānassa anadhigatattā. Tathāpi nayidaṁ cakkhuviññāṇaṁ viya sabhāvato vigatābhijjhaṁ, atha kho bhāvanāvasena,

tenāha **“na cakkhuviññāṇasadisenā”**ti. **Eseva nayo**ti yathā imassa cittassa bhāvanāya paribhāvitattā vigatābhijjhatā, evaṁ abyāpannaṁ vigatathinamiddhaṁ anuddhataṁ nibbicikicchañcāti attho. **Purimapakatin**ti parisuddhapaṇḍarasabhāvaṁ. “Yā cittassa akalyatāti”ādinā (dha.sa.1162 vibha.546) thinassa, “yā kāyassa akalyatā”ti-ādinā (dha.sa.1163 vibha.546) ca middhassa abhidhamme niddiṭṭhattā vuttaṁ **“thinaṁ cittagelaññaṁ, middhaṁ cetasikagelaññan”**ti. Satipi aññamaññaṁ avippayoge cittakāyalahutādīnaṁ viya cittacetasikānaṁ yathākammaṁ taṁ taṁ visesassa yā tesaṁ akalyatādīnaṁ visesappaccayatā, ayametesaṁ sabhāvoti daṭṭhabbaṁ. **Ālokasaññī**ti ettha atisayatthavisiṭṭha-atthi atthāvabodhako ayamīkāroti dassento āha **“rattimpi …pe… samannāgato”**ti. **Idaṁ ubhayan**ti satisampajaññamāha. **Atikkamitvā** vikkhambhanavasena pajahitvā. “Kathamidan”ti pavattiyā kathaṅkathā, vicikicchā. Sā etassa atthīti kathaṅkathī, na kathaṅkathīti **akathaṁkathī,** nibbicikiccho. **Lakkhaṇādibhedato**ti ettha **ādi**-saddena paccayapahānapahāyakādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. Tepi hi bhedato vattabbāti.

218. **Tesan**ti (DṬ.2./CS:pg.1.259) iṇavasena gahitadhanānaṁ. **Pariyanto**ti dātabbaseso. **So balavapāmojjaṁ labhati** “iṇapalibodhato muttomhī”ti. **Somanassaṁ adhigacchati** “jīvikānimittaṁ atthī”ti.

219. **Visabhāgavedanuppattiyā**ti dukkhavedanuppattiyā. Dukkhavedanā hi sukhavedanāya kusalavipākasantānassa virodhitāya visabhāgā. **Catu-iriyāpathaṁ chindanto**ti catubbidhampi iriyāpathappavattiṁ pacchindanto. Byādhiko hi yathā ṭhānagamanesu asamattho, evaṁ nisajjādīsupi asamattho hoti. **Ābādhetī**ti pīḷeti. Vātādīnaṁ vikāro visamāvatthā byādhīti āha **“taṁsamuṭṭhānena dukkhena dukkhito”**ti. Dukkhavedanāya pana byādhibhāve mūlabyādhinā **ābādhiko** ādito bādhatīti katvā. Anubandhabyādhinā **dukkhito** aparāparaṁ sañjātadukkhoti katvā. **Gilāno**ti dhātusaṅkhayena parikkhīṇasarīro. Appamattakaṁ vā balaṁ **balamattā**. **Tadubhayan**ti pāmojjaṁ, somanassañca. Tattha **labhetha pāmojjaṁ** “rogato muttomhī”ti. **Adhigaccheyya somanassaṁ** “Atthi me kāye balan”ti.

220. **Sesan**ti “tassa hi ‘bandhanā muttomhī’ti āvajjayato tadubhayaṁ hoti. Tena vuttan”ti evamādi. **Vuttanayenevā**ti paṭhamadutiyapadesu vuttanayeneva. **Sabbapadesū**ti avasiṭṭhapadesu tatiyādīsu koṭṭhāsesu.

221-222. **Na attani adhīno**ti na attāyatto. **Parādhīno**ti parāyatto. Aparādhīnatāya bhujo viya attano kicce esitabboti **bhujisso**. Savasoti āha **“attano santako”**ti. Anudakatāya kaṁ pānīyaṁ tārenti etthāti **kantāro**ti āha **“nirudakaṁ dīghamaggan”**ti.

223. **Tatrā**ti tasmiṁ dassane. **Ayan**ti idāni vuccamānā **sadisatā**. Yena iṇādīnaṁ upamābhāvo, kāmacchandādīnañca upameyyabhāvo hoti, so nesaṁ upamopameyyasambandho sadisatāti daṭṭhabbaṁ. **Yo yamhi kāmacchandena rajjatī**ti yo puggalo yamhi kāmarāgassa vatthubhūte puggale kāmacchandavasena ratto hoti. **Taṁ vatthuṁ gaṇhātī**ti taṁ taṇhāvatthuṁ “mametan”ti gaṇhāti.

Upaddavethāti (DṬ.2./CS:pg.1.260) upaddavaṁ karotha.

Nakkhattassāti mahassa. **Mutto**ti bandhanato mutto.

Vinaye apakataññunāti vinayakkame akusalena. So hi kappiyākappiyaṁ yāthāvato na jānāti. Tenāha **“kismiñcidevā”**ti-ādi.

Gacchatipīti thokaṁ thokaṁ gacchatipi. Gacchanto pana tāya eva ussaṅkitaparisaṅkitatāya tattha tattha **tiṭṭhatipi**. Īdise kantāre gato “ko jānāti kiṁ bhavissatī”ti **nivattatipi,** tasmā **gataṭṭhānato agataṭṭhānameva bahutaraṁ hoti**. **Saddhāya gaṇhituṁ** saddheyyaṁ vatthuṁ “idamevan”ti saddahituṁ **na sakkoti**. **Atthi**

natthīti “Atthi nu kho, natthi nu kho”ti. Araññaṁ paviṭṭhassa ādimhi eva sappanaṁ **āsappanaṁ**. Pari parito, uparūpari vā sappanaṁ **parisappanaṁ**. Ubhayenapi tattheva paribbhamanaṁ vadati. Tenāha **“apariyogāhanan”**ti. **Chambhitattan**ti araññasaññāya uppannaṁ chambhitabhāvaṁ, utrāsanti attho.

224. **Tatrāyaṁ sadisatā**ti etthāpi vuttanayānusārena sadisatā veditabbā. Yadaggena hi kāmacchandādayo iṇādisadisā, tadaggena tesaṁ pahānaṁ āṇaṇyādisadisaṁ abhāvoti katvā. **Cha dhamme**ti asubhanimittassa uggaho, asubhabhāvanānuyogo, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme. **Bhāvetvā**ti brūhetvā. **Mahāsatipaṭṭhāne** (dī.ni.2.372-374) **vaṇṇayissāma** tatthassa anuppannānuppādana-uppannapahānādivibhāvanavasena savisesaṁ pāḷiyā āgatattā. Esa nayo byāpādādippahānakabhāvepi. **Paravatthumhī**ti ārammaṇabhūte parasmiṁ vatthusmiṁ.

Anatthakaroti attano parassa ca anatthāvaho. **Cha dhamme**ti mettānimittassa uggaho, mettābhāvanānuyogo kammassakatā, paṭisaṅkhānabahulatā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme. **Tatthevā**ti mahāsatipaṭṭhāneyeva (dī.ni.2.372-374). Cārittasīlaṁ uddissa paññattasikkhāpadaṁ **ācārapaṇṇatti**.

Bandhanāgāraṁ (DṬ.2./CS:pg.1.261) pavesitattā aladdhanakkhattānubhavo puriso **“nakkhattadivase bandhanāgāraṁ pavesito puriso”**ti vutto, nakkhattadivase eva vā tadananubhavanatthaṁ tathā kato. **Mahā-anatthakaran**ti diṭṭhadhammikādi-atthahāpanamukhena mahato anatthassa kārakaṁ. **Cha dhamme**ti atibhojane nanimittaggāho, iriyāpathasamparivattanatā, ālokasaññāmanasikāro, abbhokāsavāso, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme.

Uddhaccakukkucce **mahā-anatthakaran**ti parāyattatāpādanato vuttanayena mahato anatthassa kārakanti. Attho **cha dhamme**ti bahussutatā, paripucchakatā, Vinaye pakataññutā, vuḍḍhasevitā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme.

Balavāti paccatthikavidhamanasamatthena balena balavā. **Sajjāvudho**ti sannaddhadhanu-ādi-āvudho. Sūravīrasevakajanavasena **saparivāro**. **Tan**ti yathāvuttaṁ purisaṁ. Balavantatāya, sajjāvudhatāya, saparivāratāya ca **corā dūratova disvā palāyeyyuṁ**. **Anatthakārikā**ti sammāpaṭipattiyā vibandhakaraṇato vuttanayena anatthakārikā. **Cha dhamme**ti bahussutatā, paripucchakatā, Vinaye pakataññutā, adhimokkhabahulatā, kalyāṇamittatā, sappāyakathāti ime cha dhamme. Yathā bāhusaccādīni uddhaccakukkuccassa pahānāya saṁvattanti, evaṁ vicikicchāya pīti idhāpi bahussutatādayo gahitā. Kalyāṇamittatā sappāyakathā viya pañcannaṁ, tasmā tassa tassa anucchavikasevanatā veditabbā. Sammāpaṭipattiyā appaṭipattinimittatāmukhena vicikicchā micchāpaṭipattimeva paribrūhetīti tassā pahānaṁ duccaritavidhūnanūpāyoti āha **“duccaritakantāraṁ nittharitvā”**ti-ādi.

225. **Pāmojjaṁ** nāma taruṇapīti, sā kathañcipi tuṭṭhāvatthāti āha **“pāmojjaṁ jāyatīti tuṭṭhākāro jāyatī”**ti. **Tuṭṭhassā**ti okkantikabhāvappattāya pītiyā vasena tuṭṭhassa. Attano savipphārikatāya, attasamuṭṭhānapaṇītarūpuppattiyā ca **sakalasarīraṁ khobhayamānā** pharaṇalakkhaṇā **pīti jāyati**. Pītisahitaṁ pīti uttarapadalopena, kiṁ pana taṁ (DṬ.2./CS:pg.1.262) Mano. Pīti mano etassāti pītimano, tassa **pītimanassa**. Tayidaṁ atthamattameva dassento **“pītisampayuttacittassā”**ti āha. **Kāyo**ti idha arūpakalāpo adhippeto, na vedanādikkhandhattayamevāti āha **“nāmakāyo passambhatī”**ti, passaddhidvayassa pītivasenettha passambhanaṁ adhippetaṁ. **Vigatadaratho**ti pahīna-uddhaccādikilesadaratho. Vuttappakārāya pubbabhāgabhāvanāya vasena cetasikasukhaṁ paṭisaṁvedentoyeva taṁsamuṭṭhānapaṇītarūpaphuṭṭhasarīratāya

kāyikampi sukhaṁ vedetīti āha **“kāyikampi cetasikampi sukhaṁ vedayatī”**ti. **Imināti** “sukhaṁ paṭisaṁvedetī”ti evaṁ vuttena. Saṁkilesapakkhato nikkhantattā, paṭhamajjhānapakkhikattā ca **nekkhammasukhena**. **Sukhitassā**ti sukhino.

(DṬ.2.-20)Paṭhamajjhānakathāvaṇṇanā

226. “Cittaṁ samādhiyatī”ti etena upacāravasenapi appanāvasenapi cittassa samādhānaṁ kathitaṁ. Evaṁ sante “so vivicceva kāmehī”ti-ādikā desanā kimatthiyāti āha **“so vivicceva kāmehi …pe… vuttan”**ti. Tattha **uparivisesadassanatthan**ti paṭhamajjhānādi-uparivattabbavisesadassanatthaṁ. Na hi upacārasamādhisamadhigamena vinā paṭhamajjhānādiviseso samadhigantuṁ sakkā. Pāmojjuppādādīhi kāraṇaparamparā dutiyajjhānādisamadhigamepi icchitabbāva paṭipadāñāṇadassanavisuddhi viya dutiyamaggādisamadhigameti daṭṭhabbaṁ. **Tassa samādhino**ti “sukhino cittaṁ samādhiyatī”ti evaṁ sādhāraṇavasena vutto yo appanālakkhaṇo, tassa samādhino. **Pabhedadassanatthan**ti dutiyajjhānādivibhāgassa ceva abhiññādivibhāgassa ca pabhedadassanatthaṁ. Karo vuccati pupphasambhavaṁ gabbhāsaye karīyatīti katvā, karato jāto kāyo karajakāyo, tadupasanissayo catusantatirūpasamudāyo. Kāmaṁ nāmakāyopi vivekajena pītisukhena tathāladdhupakāro, “abhisandetī”ti-ādivacanato pana rūpakāyo idhādhippetoti āha **“imaṁ karajakāyan”**ti. **Abhisandetī**ti abhisandanaṁ karoti. Taṁ pana jhānamayena pītisukhena karajakāyassa tintabhāvāpādanaṁ, sabbatthakameva lūkhabhāvāpanayananti āha **“temetī”**ti-ādi, tayidaṁ abhisandanaṁ atthato yathāvuttapītisukhasamuṭṭhānehi paṇītarūpehi kāyassa parippharaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. **“Parisandetī”**ti-ādīsupi eseva nayo. Sabbaṁ etassa atthīti sabbavā, tassa **sabbāvato**. Avayavāvayavisambandhe avayavini sāmivacananti (DṬ.2./CS:pg.1.263) avayavīvisayo **sabba**-saddo, tasmā vuttaṁ **“sabbakoṭṭhāsavato”**ti. **Aphuṭaṁ nāma na hoti** yattha yattha kammajarūpaṁ, tattha tattha cittajarūpassa abhibyāpanato. Tenāha **“upādinnakasantatī”**ti-ādi.

227. **Cheko**ti kusalo. Taṁ panassa kosallaṁ nhāniyacuṇṇānaṁ sannane piṇḍīkaraṇe ca samatthatāvasena veditabbanti āha **“paṭibalo”**ti-ādi. **Kaṁsa**-saddo “mahatiyā kaṁsapātiyā”ti-ādīsu suvaṇṇe āgato.

“Kaṁso upahato yathā”ti-ādīsu (dha.pa.134) kittimalohe, katthaci paṇṇattimatte “upakaṁso nāma rājāpi mahākaṁsassa atrajo”ti-ādi, [jā.aṭṭha.4.10 ghaṭapaṇḍitajātakavaṇṇanāyaṁ (atthato samānaṁ)] idha pana yattha katthaci loheti āha **“yena kenaci lohena katabhājane”**ti. **Snehānugatā**ti **udakasinehena** anupavisanavasena gatā upagatā. **Snehaparetā**ti udakasinehena parito gatā samantato phuṭṭhā, tato eva **santarabāhirā** phuṭṭhā sinehena, etena sabbaso udakena temitabhāvamāha. **“Na ca paggharaṇī”**ti etena tintassapi tassa ghanathaddhabhāvaṁ vadati. Tenāha **“na ca binduṁ bindun”**ti-ādi.

(DṬ.2.-21)Dutiyajjhānakathāvaṇṇanā

229. Tāhi tāhi udakasirāhi ubbhijjatīti ubbhidaṁ, ubbhidaṁ udakaṁ etassāti **ubbhidodako**. **Ubbhinna-udako**ti nadītīre khatakūpako viya ubbhijjanaka-udako. **Uggacchanaka-udako**ti dhārāvasena uṭṭhahana-udako. Kasmā panettha ubbhidodakova rahado gahito, na itaroti āha **“heṭṭhā uggacchana-udakañhī”**ti-ādi. **Dhārānipātapubbuḷakehī**ti dhārānipātehi udakapubbuḷakehi ca, “pheṇapaṭalehi cā”ti

vattabbaṁ. **Sannisinnamevā**ti aparikkhobhatāya niccalameva, suppasannamevāti adhippāyo. **Sesan**ti "abhisandetī"ti-ādikaṁ.

(DṬ.2.-22)Tatiyajjhānakathāvaṇṇanā

231. **Uppalānī**ti uppalagacchāni. **Setarattanīlesū**ti uppalesu, setuppalarattuppalanīluppalesūti attho. **Yaṁ kiñci uppalaṁ uppalameva** sāmaññagahaṇato (DṬ.2./CS:pg.1.264) **Satapattan**ti ettha **sata**-saddo bahupariyāyo "satagghī"ti-ādīsu viya, tena anekasatapattassapi saṅgaho siddho hoti. Loke pana "rattaṁ padumaṁ, setaṁ puṇḍarīkan"tipi vuccati. Yāva aggā, yāva ca mūlā udakena abhisandanādisambhavadassanatthaṁ **udakānuggataggahaṇaṁ**. Idha uppalādīni viya karajakāyo, udakaṁ viya tatiyajjhānasukhaṁ.

(DṬ.2.-23)Catutthajjhānakathāvaṇṇanā

233. Yasmā "parisuddhena cetasā"ti catutthajjhānacittamāha, tañca rāgādi-upakkilesāpagamanato nirupakkilesaṁ nimmalaṁ, tasmā āha **"nirupakkilesaṭṭhena parisuddhan"**ti. Yasmā pana pārisuddhiyā eva paccayavisesena pavattiviseso pariyodātatā suvaṇṇassa nighaṁsanena pabhassaratā viya, tasmā āha **"pabhassaraṭṭhena pariyodātanti veditabban"**ti. **Idan**ti odātavacanaṁ. **Utupharaṇatthan**ti uṇha-utuno pharaṇadassanatthaṁ. **Utupharaṇaṁ na hoti** savisesanti adhippāyo, tenāha **"taṅkhaṇa …pe… balavaṁ hotī"**ti. **Vatthaṁ viya karajakāyo**ti yogino karajakāyo vatthaṁ viya daṭṭhabbo utupharaṇasadisena catutthajjhānasukhena pharitabbattā. Purisassa sarīraṁ viya catutthajjhānaṁ daṭṭhabbaṁ utupharaṇaṭṭhāniyassa sukhassa nissayabhāvato, tenāha **"tasmā"**ti-ādi. Ettha ca "parisuddhena cetasā"ti ceto gahaṇena jhānasukhaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ, tenāha **"utupharaṇaṁ viya catutthajjhānasukhan"**ti. Nanu ca catutthajjhāne sukhameva natthīti? Saccaṁ natthi sātalakkhaṇasantasabhāvattā panettha upekkhā "sukhan"ti adhippetā. Tena vuttaṁ **sammohavinodaniyaṁ** "upekkhā pana santattā, sukhamicceva bhāsitā"ti. (vibha.aṭṭha.232 visuddhi.2.644 paṭi.ma.105 mahāni. aṭṭha.27)

Na arūpajjhānalābhīti na veditabbo avinābhāvato, tenāha **"na hī"**ti-ādi. Tattha **cuddasahākārehī**ti kasiṇānulomato, kasiṇapaṭilomato, kasiṇānulomapaṭilomato, jhānānulomato, jhānapaṭilomato, jhānānulomapaṭilomato, jhānukkantikato, kasiṇukkantikato, jhānakasiṇukkantikato, aṅgasaṅkantito, ārammaṇasaṅkantito, aṅgārammaṇasaṅkantito, aṅgavavatthānato (DṬ.2./CS:pg.1.265) ārammaṇavavatthānatoti imehi cuddasahākārehi. Satipi jhānesu āvajjanādivasībhāve ayaṁ vasībhāvo abhiññānibbattane ekantena icchitabboti dassento āha **"na hi …pe… hotī"**ti. Svāyaṁ nayo arūpasamāpattīhi vinā na ijjhatīti tāyapettha avinābhāvo veditabbo. Yadi evaṁ kasmā pāḷiyaṁ na āruppajjhānāni āgatānīti? Visesato ca rūpāvacaracatutthajjhānapādakattā sabbābhiññānaṁ tadantogadhā katvā tāya desitā, na arūpāvacarajjhānānaṁ idha anupayogato, tenāha **"arūpajjhānāni āharitvā kathetabbānī"**ti.

(DṬ.2.-24)Vipassanāñāṇakathāvaṇṇanā

234. **Sesan**ti “evaṁ samāhite citte”ti-ādīsu vattabbaṁ. Ñeyyaṁ jānātīti ñāṇaṁ, taṁ pana ñeyyaṁ paccakkhaṁ katvā passatīti dassanaṁ, ñāṇameva dassananti ñāṇadassanaṁ. Tayidaṁ ñāṇadassanapadaṁ sāsane aññattha ñāṇavisese nirūḷhaṁ, taṁ sabbaṁ atthuddhāravasena dassento **“ñāṇadassananti maggañāṇampi vuccatī”**ti-ādimāha. Yasmā vipassanāñāṇaṁ tebhūmakasaṅkhāre aniccādito jānāti, bhaṅgānupassanato paṭṭhāya paccakkhato ca te passati tasmā āha **“idha pana …pe… ñāṇadassananti vuttan”**ti.

Abhinīharatīti vuttanayena aṭṭhaṅgasamannāgate tasmiṁ citte vipassanākkamena jāte vipassanābhimukhaṁ peseti, tenāha **“vipassanā …pe… karotī”**ti. Tadabhimukhabhāvo eva hissa tanninnatādikaratā. **Vuttoyeva** brahmajāle. Odanakummāsehi upacīyatīti **odanakummāsūpacayo**. **Aniccadhammo**ti pabhaṅgutāya addhuvasabhāvo. **Duggandhavighātatthāyā**ti sarīre duggandhassa vigamāya. **Ucchādanadhammo**ti ucchādetabbatāsabhāvo. Ucchādanena hi sarīre sedagūthapittasemhādidhātukkhobhagarubhāvaduggandhānaṁ apagamo hoti. Mahāsambāhanaṁ Mallādīnaṁ bāhuvaḍḍhanādi-atthaṁ hotīti **“khuddakasambāhanenā”**ti vuttaṁ. **Parimaddanadhammo**ti parimadditabbatāsabhāvo. **Bhijjati ceva vikirati cā**ti aniccatāvasena bhijjati ca bhinnañca kiñci payojanaṁ asādhentaṁ vippakiṇṇañca hoti. **Rūpī**ti attano paccayabhūtena utu-āhāralakkhaṇena rūpavāti ayamettha attho icchitoti āha **“chahi padehi samudayo kathito”**ti. Saṁsagge hi ayamīkāro. **Saṇṭhānasampādanampi** tathārūparūpuppādaneneva hotīti ucchādanaparimaddanapadehipi (DṬ.2./CS:pg.1.266) samudayo kathitoti vuttaṁ. Evaṁ navahi yathārahaṁ kāye samudayavayadhammānupassitā dassitā. **Nissitañca** chaṭṭhavatthunissitattā vipassanāñāṇassa. **Paṭibaddhañca** tena vinā appavattanato, kāyasaññitānaṁ rūpadhammānaṁ ārammaṇakaraṇato ca.

235. Suṭṭhu bhāti obhāsatīti **subho,** pabhāsampattiyāpi maṇino bhaddatāti āha **“subhoti sundaro”**ti. Kuruvindajāti ādijātivisesopi maṇino ākaraparisuddhimūlako evāti āha **“parisuddhākarasamuṭṭhito”**ti dosanīharaṇavasena parikammanipphattīti āha **“suṭṭhu kataparikammo apanītapāsāṇasakkharo”**ti. Chaviyā saṇhabhāvenassa acchatā, na saṅghātassāti āha **“acchoti tanucchavī”**ti, tenāha **“vippasanno”**ti. **Dhovanavedhanādīhī**ti catūsu pāsāṇesu dhovanena ceva kāḷakādi-apaharaṇatthāya suttena āvunanatthāya ca vijjhanena. Tāpasaṇhakaraṇādīnaṁ saṅgaho **ādi**-saddena. **Vaṇṇasampattin**ti suttassa vaṇṇasampattiṁ. **Maṇi viya karajakāyo** paccavekkhitabbato. **Āvutasuttaṁ viya vipassanāñāṇaṁ** anupavisitvā ṭhitattā. **Cakkhumā puriso viya vipassanālābhī bhikkhu** sammadeva dassanato. **Tadārammaṇānan**ti rūpadhammārammaṇānaṁ. Phassapañcamakacittacetasikaggahaṇena gahitadhammāpi vipassanācittuppādapariyāpannā evāti veditabbaṁ. Evañhi tesaṁ vipassanāñāṇagatikattā “āvutasuttaṁ viya vipassanāñāṇan”ti vacanaṁ avirodhitaṁ hoti. Kiṁ panete ñāṇassa āvi bhavanti, udāhu puggalassāti? Ñāṇassa. Tassa pana āvibhāvattā puggalassa āvibhūtā nāma honti. **Ñāṇassā**ti ca paccavekkhaṇāñāṇassa.

Maggañāṇassa anantaraṁ, tasmā lokiyābhiññānaṁ parato chaṭṭhābhiññāya purato vattabbaṁ vipassanāñāṇaṁ. **Evaṁ santepī**ti yadipāyaṁ ñāṇānupubbī, evaṁ santepi. **Etassa antarāvāro natthī**ti pañcasu lokiyābhiññāsu kathitāsu Ākaṅkheyyasuttādīsu (ma.ni.1.65) viya chaṭṭhābhiññā kathetabbāti etassa anabhiññālakkhaṇassa vipassanāñāṇassa tāsaṁ antarāvāro na hoti. **Tasmā** tattha avasarābhāvato **idheva** rūpāvacaracatutthajjhānānantarameva (DṬ.2./CS:pg.1.267) **dassitaṁ** vipassanāñāṇaṁ. **Yasmā cā**ti **ca**-saddo samuccayattho, tena na kevalaṁ tadeva, atha kho idampi kāraṇaṁ

vipassanāñāṇassa idheva dassaneti imamatthaṁ dīpeti. **Dibbena cakkhunā bheravampi rūpaṁ passato**ti ettha "iddhividhañāṇena bheravaṁ rūpaṁ nimminitvā cakkhunā passato"tipi vattabbaṁ, evampi abhiññālābhino apariññātavatthukassa bhayaṁ santāso uppajjati. Uccāvālikavāsi Mahānāgattherassa viya. **Pāṭiyekkaṁ sandiṭṭhikaṁ sāmaññaphalaṁ**. Tenāha Bhagavā--

"Yato yato sammasati, khandhānaṁ udayabbayaṁ;
Labhatī pītipāmojjaṁ, amataṁ taṁ vijānatan"ti-ādi. (dha.pa.374).

(DṬ.2.-25)Manomayiddhiñāṇakathāvaṇṇanā

236-7. **Manena nibbattitan**ti abhiññāmanena nibbattitaṁ. Hatthapādādi **aṅgehi ca** kapparajaṇṇu-ādi **paccaṅgehi ca**. **Saṇṭhānavasenā**ti kamaladalādisadisasaṇṭhānamattavasena, na rūpābhighātārahabhūtappasādi-indriyavasena. **Sabbākārehī**ti vaṇṇasaṇṭhāna-avayavavisesādisabbākārehi. **Tena** iddhimatā. **Sadisabhāvadassanatthamevā**ti saṇṭhānatopi vaṇṇatopi avayavavisesatopi sadisabhāvadassanatthameva. **Sajātiyaṁ ṭhito,** na nāgiddhiyā aññajātirūpo.

(DṬ.2.-26)Iddhividhañāṇādikakathāvaṇṇanā

239. Suparikammakatamattikādayo viya iddhividhañāṇaṁ vikubbanakiriyāya nissayabhāvato.

241. **Sukhan**ti akicchena, akasirenāti attho.

243. Mando uttānaseyyakadārakopi "daharo"ti vuccatīti tato visesanatthaṁ **"yuvā"**ti vuttaṁ. Yuvāpi koci anicchanako amaṇḍanajātiko hotīti tato visesanatthaṁ **"maṇḍanakajātiko"**ti-ādi vuttaṁ, tenāha **"yuvāpīti"**ādi. Kāḷatilappamāṇā bindavo **kāḷatilakāni kāḷā** vā kammāsā, tilappamāṇā bindavo **tilakāni**. **Vaṅgaṁ** nāma viyaṅgaṁ. Yobbanapīḷakādayo **mukhadūsipīḷakā**. Mukhagato (DṬ.2./CS:pg.1.268) doso **mukhadoso,** lakkhaṇavacanañcetaṁ mukhe adosassāpi pākaṭabhāvassa adhippetattā. Yathā vā mukhe doso, evaṁ mukhe adosopi mukhadoso saralopena. Mukhadoso ca mukhadoso ca **mukhadoso**ti ekasesanayenapettha attho daṭṭhabbo. Evañhi "paresaṁ soḷasavidhaṁ cittaṁ pākaṭaṁ hotī"ti vacanaṁ samatthitaṁ hoti.

245. **Pubbenivāsañāṇūpamāyan**ti pubbenivāsañāṇassa dassita-upamāyaṁ. Taṁ divasaṁ katakiriyā nāma pākatikasattassapi yebhuyyena pākaṭā hotīti dassanatthaṁ **taṁdivasa**-ggahaṇaṁ kataṁ. **Taṁdivasagatagāmattaya**-ggahaṇeneva mahābhinīhārehi aññesampi pubbenivāsañāṇalābhīnaṁ tīsu bhavesu katakiriyā yebhuyyena pākaṭā hotīti dīpitanti daṭṭhabbaṁ.

247. **Aparāparaṁ sañcarante**ti taṁtaṁkiccavasena ito cito ca sañcarante. Yathāvutta**pāsādoviya bhikkhuno karajakāyo daṭṭhabbo** tattha patiṭṭhitassa daṭṭhabbadassanasiddhito. Cakkhumato hi dibbacakkhusamadhigamo. Yathāha "maṁsacakkhussa uppādo, maggo dibbassa cakkhuno"ti (itivu. 61). **Cakkhumā puriso viya ayameva dibbacakkhuṁ patvā ṭhito bhikkhu** daṭṭhabbassa dassanato. **Gehaṁ pavisantā viya** etaṁ attabhāvagehaṁ okkamantā, upapajjantāti attho. **Gehā nikkhamantā viya** etasmā attabhāvagehato pakkantā, cavantāti attho. Evaṁ vā ettha attho daṭṭhabbo. **Aparāparaṁ sañcaraṇakasattā**ti pana punappunaṁ saṁsāre paribbhamantā sattā. **"Tattha tattha nibbattasattā"**ti pana iminā tasmiṁ bhave

jātasaṁvaddhe satte vadati. Nanu cāyaṁ dibbacakkhuñāṇakathā, ettha kasmā "tīsu bhavesū"ti catuvokārabhavassāpi saṅgaho katoti āha **"idañcā"**ti-ādi. Tattha **idan**ti "tīsu bhavesu nibbattasattānan"ti idaṁ vacanaṁ. **Desanāsukhatthamevā**ti kevalaṁ desanāsukhatthaṁ, na catuvokārabhave nibbattasattānaṁ dibbacakkhuno āvibhāvasabbhāvato. Na hi "ṭhapetvā arūpabhavan"ti vā "dvīsu bhavesū"ti vā vuccamāne desanā sukhāvabodhā ca hotīti.

(DṬ.2.-31)Āsavakkhayañāṇakathāvaṇṇanā

248. **Vipassanāpādakan**ti (DṬ.2./CS:pg.1.269) vipassanāya padaṭṭhānabhūtaṁ. Vipassanā ca tividhā vipassakapuggalabhedena. Mahābodhisattānañhi paccekabodhisattānañca vipassanā cintāmayañāṇasaṁvaddhitā sayambhuñāṇabhūtā, itaresaṁ sutamayañāṇasaṁvaddhitā paropadesasambhūtā nāma. Sā "ṭhapetvā nevasaññānāsaññāyatanaṁ avasesarūpārūpajjhānānaṁ aññatarato vuṭṭhāyā"ti-ādinā anekadhā, arūpamukhavasena catudhātuvavatthāne vuttānaṁ tesaṁ tesaṁ dhātupariggahamukhānañca aññataramukhavasena anekadhā ca Visuddhimagge nānānayato vibhāvitā. Mahābodhisattānaṁ pana catuvīsatikoṭisatasahassamukhena pabhedagamanato nānānayaṁ sabbaññutañāṇasannissayassa ariyamaggañāṇassa adhiṭṭhānabhūtaṁ pubbabhāgañāṇagabbhaṁ gaṇhāpentaṁ pariṇataṁ gacchantaṁ paramagambhīraṁ saṇhasukhumataraṁ anaññasādhāraṇaṁ vipassanāñāṇaṁ hoti, yaṁ Aṭṭhakathāsu "mahāvajirañāṇan"ti vuccati. Yassa ca pavattivibhāgena catuvīsatikoṭisatasahassappabhedassa pādakabhāvena samāpajjiyamānā catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhyā devasikaṁ satthu vaḷañjanakasamāpattiyo vuccanti, svāyaṁ Buddhānaṁ vipassanācāro **paramatthamañjusāyaṁ** Visuddhimaggasaṁvaṇṇanāyaṁ (visuddhi.ṭī.1.216) uddesato dassito. Atthikehi tato gahetabbo, idha pana sāvakānaṁ vipassanā adhippetā.

Āsavānaṁ khayañāṇāyāti āsavānaṁ khepanato samucchindanato āsavakkhayo, ariyamaggo, tattha ñāṇaṁ āsavānaṁ khayañāṇaṁ, tadatthaṁ tenāha **"āsavānaṁ khayañāṇanibbattanatthāyā"**ti. Āsavā ettha khīyantīti **āsavānaṁ khayo** nibbānaṁ. Khepeti pāpadhammeti **khayo,** maggo. So pana pāpakkhayo āsavakkhayena vinā natthīti "khaye ñāṇan"ti ettha khayaggahaṇena āsavakkhayo vuttoti āha **"khaye ñāṇan"**ti-ādi. Samitapāpo samaṇoti katvā āsavānaṁ khīṇattā samaṇo nāma hotīti āha **"āsavānaṁ khayā samaṇo hotīti ettha phalan"**ti. Āsavavaḍḍhiyā saṅkhāre vaḍḍhento visaṅkhārato suvidūravidūroti "ārā so āsavakkhayā"ti ettha āsavakkhayapadaṁ visaṅkhārādhivacananti āha **"āsavakkhayāti ettha nibbānaṁ vuttan"**ti. **Bhaṅgo**ti (DṬ.2./CS:pg.1.270) āsavānaṁ khaṇanirodho "āsavānaṁ khayo"ti vuttoti yojanā.

"Idaṁ dukkhan"ti dukkhassa ariyasaccassa tadā bhikkhuno paccakkhato gahitabhāvadassanaṁ. **"Ettakaṁ dukkhan"**ti tassa paricchijjaggahitabhāvadassanaṁ. **"Na ito bhiyyo"**ti tassa anavasesetvā gahitabhāvadassanaṁ. Tenāha **"sabbampi dukkhasaccan"**ti-ādi. **Sarasalakkhaṇapaṭivedhenā**ti sabhāvasaṅkhātassa lakkhaṇassa asammohato paṭivijjhanena, asammohapaṭivedhoti ca. Yathā tasmiṁ ñāṇe pavatte pacchā dukkhasaccassa sarūpādiparicchede sammoho na hoti, tathā pavatti, tenāha **"yathābhūtaṁ pajānātī"**ti. Dukkhaṁ samudeti etasmāti dukkhasamudayo, taṇhāti āha **"tassa cā"**ti-ādi. **Yaṁ ṭhānaṁ patvā**ti yaṁ nibbānaṁ maggassa ārammaṇapaccayaṭṭhena kāraṇabhūtaṁ āgamma, "patvā"ti ca tadubhayavato puggalassa patti tadubhayassa patti viyāti katvā vuttaṁ. **Patvā**ti vā pāpuṇanahetu. **Appavattī**ti

appavattinimittaṁ, te vā nappavattanti etthāti **appavatti,** nibbānaṁ. **Tassā**ti dukkhanirodhassa. **Sampāpakan**ti sacchikaraṇavasena sammadeva pāpakaṁ.

Kilesavasenāti āsavasaṅkhātakilesavasena. Yasmā āsavānaṁ dukkhasaccapariyāyo tappariyāpannattā, sesasaccānañca taṁsamudayādipariyāyo atthi, tasmā vuttaṁ **"pariyāyato"**ti. Dassento saccānīti yojanā. Āsavānaṁyeva cettha gahaṇaṁ "āsavānaṁ khayañāṇāyā"ti āraddhattā. Tathā hi "kāmāsavāpi cittaṁ vimuccatī"ti-ādinā (dī.ni.1.248 ma.ni.1.433 ma.ni.3.19) āsavavimuttisīseneva sabbakilesavimutti vuttā. "Idaṁ dukkhanti yathābhūtaṁ pajanātī"ti-ādinā missakamaggo idha kathitoti **"saha vipassanāya koṭippattaṁ maggaṁ kathesī"**ti vuttaṁ. **"Jānato passato"**ti iminā pariññāsacchikiriyābhāvanābhisamayā vuttā. "Vimuccatī"ti iminā pahānābhisamayo vuttoti āha **"iminā maggakkhaṇaṁ dassetī"**ti. **"Jānato passato"**ti vā hetuniddesoyaṁ. Jānanahetu dassanahetu kāmāsavāpi cittaṁ vimuccatīti yojanā. Dhammānañhi samānakālikānampi paccayappaccayuppannatā sahajātakoṭiyā labbhatīti. Bhavāsavaggahaṇena cettha bhavarāgassa viya bhavadiṭṭhiyāpi samavarodhoti diṭṭhāsavassāpi (DṬ.2./CS:pg.1.271) saṅgaho daṭṭhabbo. **Khīṇā jātīti-ādīhi** padehi. **Tassā**ti paccavekkhaṇāñāṇassa. **Bhūmin**ti pavattiṭṭhānaṁ.

Yenādhippāyena "katamā panassā"ti-ādinā codanā katā, taṁ vivaranto **"na tāvassā"**ti-ādimāha Tattha **na tāvassa atītā jāti khīṇā** maggabhāvanāyāti adhippāyo. Tattha kāraṇamāha **"pubbeva khīṇattā"**ti. Na anāgatā assa jāti khīṇāti yojanā. **Na anāgatā**ti ca anāgatabhāvasāmaññaṁ gahetvā lesena codeti, tenāha **"anāgate vāyāmābhāvato"**ti. Anāgataviseso panettha adhippeto, tassa ca khepane vāyāmopi labbhateva, tenāha **"yā pana maggassā"**ti-ādi. **Ekacatupañcavokārabhavesū**ti bhavattayaggahaṇaṁ vuttanayena anavasesato jātiyā khīṇabhāvadassanatthaṁ. **Tan**ti yathāvuttaṁ jātiṁ. **So**ti khīṇāsavo bhikkhu.

Brahmacariyavāso nāma ukkaṭṭhaniddesena maggabrahmacariyassa nibbattanaṁ evāti āha **"parivutthan"**ti. Sammādiṭṭhiyā catūsu saccesu pariññādikiccasādhanavasena pavattamānāya sammāsaṅkappādīnampi dukkhasacce pariññābhisamayānuguṇā pavatti, itarasaccesu ca nesaṁ pahānābhisamayādipavatti pākaṭā eva, tena vuttaṁ **"catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanāvasenā"**ti. Dukkhanirodhamaggesu pariññāsacchikiriyābhāvanā yāvadeva samudayappahānatthāyāti āha **"tena tena maggena pahātabbakilesā pahīnā"**ti. **Itthattāyā**ti ime pakārā itthaṁ, tabbhāvo itthattaṁ, tadatthanti vuttaṁ hoti. Te pana pakārā ariyamaggabyāpārabhūtā pariññādayo idhādhippetāti āha **"evaṁ soḷasakiccabhāvāyā"**ti. Te hi maggaṁ paccavekkhato maggānubhāvena pākaṭā hutvā upaṭṭhahanti, pariññādīsu ca pahānameva padhānaṁ tadatthattā itaresanti āha **"kilesakkhayabhāvāya vā"**ti. Pahīnakilesapaccavekkhaṇavasena vā evaṁ vuttaṁ. Dutiyavikappe **itthattāyā**ti nissakke sampadānavacananti āha **"itthabhāvato"**ti. **Aparan**ti anāgataṁ. **Ime pana** carimakattabhāvasaṅkhātā **pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti,** etena tesaṁ appatiṭṭhataṁ dasseti. Apariññāmūlikā hi patiṭṭhā. Yathāha "kabaḷīkāre ce bhikkhave āhāre atthi rāgo atthi nandī atthi (DṬ.2./CS:pg.1.272) taṇhā, patiṭṭhitaṁ tattha viññāṇaṁ virūḷhan"ti-ādi. (saṁ.ni.2.64 katha.296 mahāni. 7) tenevāha **"chinnamūlakā rukkhā viyā"**ti-ādi.

249. **Pabbatamatthake**ti pabbatasikhare. Tañhi yebhuyyena saṅkhittaṁ saṅkucitaṁ hotīti pāḷiyaṁ "pabbatasaṅkhepe"ti vuttaṁ. Pabbatapariyāpanno vā padeso **pabbatasaṅkhepo Anāvilo**ti akālusiyo, sā cassa anāvilatā kaddamābhāvena hotīti āha **"nikkaddamo"**ti. **Sippiyo**ti suttiyo. **Sambukā**ti saṅkhalikā. **Ṭhitāsupi nisinnāsupi**

gāvīsu. **Vijjamānāsū**ti labbhamānāsu, itarā ṭhitāpi nisinnāpi "carantī"ti vuccanti sahacaraṇanayena. **Tiṭṭhantameva,** na pana kadācipi carantaṁ. **Dvayan**ti sippisambukaṁ, macchagumbanti idaṁ ubhayaṁ. **Tiṭṭhantanti vuttaṁ** carantaṁ pīti adhippāyo. **"Itarañca dvayan"**ti ca yathāvuttameva sippisambukādidvayaṁ vadati. Tañhi caratīti. Kiṁ vā imāya sahacariyāya, yathālābhaggahaṇaṁ panettha daṭṭhabbaṁ. Sakkharakathalassa hi vasena tiṭṭhantanti. Sippisambukassa macchagumbassa ca vasena tiṭṭhantampi carantaṁ pīti yojanā kātabbā.

Tesaṁ dasannaṁ ñāṇānaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ ārammaṇavibhāge, tesu vā ñāṇesu. Bhūmibhedato, kālabhedato, santānabhedato cāti **sattavidhārammaṇaṁ vipassanāñāṇaṁ**. **"Rūpāyatanamattamevā"**ti idaṁ tassa ñāṇassa abhinimmiyamāne manomaye kāye rūpāyatanamevārabbha pavattanato vuttaṁ, na tattha gandhāyataṁ ādīnaṁ abhāvato. Na hi rūpakalāpo gandhāyataṁ ādirahito atthi. Parinipphannameva nimmitarūpaṁ, tenāha **"parittapaccuppannabahiddhārammaṇan"**ti. Āsavakkhayañāṇaṁ nibbānārammaṇameva samānaṁ parittattikavasena appamāṇārammaṇaṁ, ajjhattattikavasena bahiddhārammaṇaṁ, atītattikavasena navattabbārammaṇañca hotīti āha **"appamāṇabahiddhānavattabbārammaṇan"**ti. Kūṭo viya kūṭāgārassa Bhagavato desanāya arahattaṁ uttamaṅgabhūtanti āha **"arahattanikūṭenā"**ti. **Desanaṁ niṭṭhāpesī**ti titthakaramataharavibhāviniṁ nānāvidhakuhanalapanādimicchājīvaviddhaṁsiniṁ tividhasīlālaṅkataṁ paramasallekhapaṭipattidīpaniṁ jhānābhiññādi-uttarimanussadhammavibhūsitaṁ cuddasavidhamahāsāmaññaphalapaṭimaṇḍitaṁ anaññasādhāraṇaṁ desanaṁ niṭṭhāpesi.

(DṬ.2.-32)Ajātasattu-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

250. **Ādimajjhapariyosānan**ti (DṬ.2./CS:pg.1.273) ādiñca majjhañca pariyosānañca. **Sakkaccaṁ** sagāravaṁ. **Āraddhaṁ** dhammasaṅgāhakehi.

Abhikkantā vigatāti atthoti āha **"khaye dissatī"**ti. Tathā hi "nikkhanto paṭhamo yāmo"ti upari vuttaṁ. **Abhikkantataro**ti ativiya kantataro manoramo, tādiso ca sundaro bhaddako nāma hotīti āha **"sundare dissatī"**ti. **Ko**ti devanāgayakkhagandhabbādīsu ko katamo. **Me**ti mama. **Pādānī**ti pāde. **Iddhiyā**ti imāya evarūpāya deviddhiyā. **Yasasā**ti iminā edisena parivārena, parijanena ca. **Jalan**ti vijjotamāno. **Abhikkantenā**ti ativiya kantena kamanīyena abhirūpena. **Vaṇṇenā**ti chavivaṇṇena sarīravaṇṇanibhāya **Sabbā obhāsayaṁ disā**ti dasapi disā pabhāsento cando viya, sūriyo viya ca ekobhāsaṁ ekālokaṁ karontoti gāthāya attho. **Abhirūpe**ti uḷārarūpe sampannarūpe.

"Coro coro, sappo sappo"ti-ādīsu **bhaye āmeḍitaṁ,** "vijjha vijjha, pahara paharā"ti-ādīsu **kodhe,** "sādhu sādhūti-ādīsu (ma.ni.1.327 saṁ.ni.2.127 3.35 5.1005) **pasaṁsāyaṁ,** "gaccha gaccha, lunāhi lunāhī"ti-ādīsu **turite,** "āgaccha āgacchā"ti-ādīsu **kotūhale,** "Buddho Buddhoti cintento"ti-ādīsu (bu.vaṁ.44) **acchare** "abhikkamathāyasmanto abhikkamathāyasmanto"ti-ādīsu (dī.ni.3.20 a.ni.9.11) **hāse,** "kahaṁ ekaputtaka kahaṁ ekaputtakā"ti-ādīsu (saṁ.ni.2.63) **soke,** "Aho sukhaṁ aho sukhan"ti-ādīsu (udā. 20 dī.ni.3.305 cūḷava. 332) **pasāde**. **Ca**-saddo avuttasamuccayattho, tena garahā-asammānādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. Tattha "pāpo pāpo"ti-ādīsu **garahāyaṁ,** "abhirūpaka abhirūpakā"ti-ādīsu **asammāne** daṭṭhabbaṁ.

Nayidaṁ āmeḍitavasena dvikkhattuṁ vuttaṁ, atha kho atthadvayavasenāti dassento **"atha vā"**ti-ādimāha "abhikkantan"ti vacanaṁ apekkhitvā napuṁsakaliṅgavasena vuttaṁ. Taṁ pana Bhagavato vacanaṁ dhammassa desanāti katvā (DṬ.2./CS:pg.1.274) tathā

vuttaṁ. Atthamattadassanaṁ vā etaṁ, tasmā atthavasenettha liṅgavibhattipariṇāmo veditabbo. Dutiyapadepi eseva nayo. **Dosanāsanato**ti rāgādikilesavidhamanato. **Guṇādhigamanato**ti sīlādiguṇānaṁ sampādanato. Ye guṇe desanā adhigameti, tesu padhānabhūtā dassetabbāti te padhānabhūte tāva dassetuṁ **"saddhājananato paññājananato"**ti vuttaṁ. Saddhāpamukhā hi lokiyā guṇā paññāpamukhā lokuttarā. Sīlādi-atthasampattiyā **sātthato**. Sabhāvaniruttisampattiyā **sabyañjanato**. Suviññeyyasaddapayogatāya **uttānapadato**. Saṇhasukhumabhāvena dubbiññeyyatthatāya **gambhīratthato**. Siniddhamudumadhurasaddapayogatāya **kaṇṇasukhato**. Vipulavisuddhapemanīyatthatāya **hadayaṅgamato**. Mānātimānavidhamanena **anattukkaṁsanato**. Thambhasārambhanimmaddanena **aparavambhanato**. Hitādhippāyappavattiyā, paresaṁ rāgapariḷāhādivūpagamanena ca **karuṇāsītalato**. Kilesandhakāravidhamanena **paññāvadātato**. Karavīkarutamañjutāya **āpātharamaṇīyato**. Pubbāparāviruddhasuvisuddhatāya **vimaddakkhamato**. Āpātharamaṇīyatāya eva **suyyamānasukhato**. Vimaddakkhamatāya, hitajjhāsayappavattitāya ca **vīmaṁsiyamānahitato**. **Evamādīhī**ti **ādi**-saddena saṁsāracakkanivattanato saddhammacakkappavattanato, micchāvādaviddhaṁsanato sammāvādapatiṭṭhāpanato, akusalamūlasamuddharaṇato kusalamūlasaṁropanato, apāyadvārapidhānato saggamaggadvāravivaraṇato, pariyuṭṭhānavūpasamanato anusayasamugghāṭanatoti evamādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo.

Adhomukhaṭṭhapitanti kenaci adhomukhaṁ ṭhapitaṁ. **Heṭṭhāmukhajātan**ti sabhāveneva heṭṭhāmukhaṁ jātaṁ. **Ugghāṭeyyā**ti vivaṭaṁ kareyya. **Hatthe gahetvā** "puratthābhimukho, uttarābhimukho vā gacchā"ti-ādīni avatvā hatthe gahetvā nissandehaṁ katvā. "Esa maggo, evaṁ gacchā"ti dasseyya. **Kāḷapakkhacātuddasī**ti kāḷapakkhe cātuddasī. **Nikkujjitaṁ** ādheyyassa anādhārabhūtaṁ bhājanaṁ ādhārabhāvāpādanavasena **ukkujjeyya**. Aññāṇassa abhimukhattā heṭṭhāmukhajātatāya **saddhammavimukhaṁ** adhomukhaṭṭhapitatāya **asaddhamme patitan**ti evaṁ padadvayaṁ yathāraham yojetabbaṁ, na yathāsaṅkhyaṁ. Kāmaṁ kāmacchandādayo paṭicchādakā nīvaraṇabhāvato, micchādiṭṭhi pana savisesaṁ paṭicchādikā satte micchābhinivesanavasenāti āha (DṬ.2./CS:pg.1.275) **"micchādiṭṭhigahanapaṭicchannan"**ti. Tenāha Bhagavā "micchādiṭṭhiparamāhaṁ bhikkhave vajjaṁ vadāmī"ti. Sabbo apāyagāmimaggo **kummaggo** kucchito maggoti katvā. Sammādiṭṭhi-ādīnaṁ ujupaṭipakkhatāya micchādiṭṭhi-ādayo aṭṭha micchattadhammā micchāmaggā. Teneva hi tadubhayapaṭipakkhataṁ sandhāya **"saggamokkhamaggaṁ āvikarontenā"**ti vuttaṁ. Sappi-ādisannissayo padīpo na tathā ujjalo, yathā telasannissayoti **telapajjota**-ggahaṇaṁ. **Etehi pariyāyehī**ti etehi nikkujjitukkujjanapaṭicchannavivaraṇādi-upamopamitabbappakārehi, etehi vā yathāvuttehi nānāvidhakuhanalapanādimicchājīvavividhamanādivibhāvanapariyāyehi. Tenāha **"anekapariyāyena dhammo pakāsito"**ti.

Pasannakāranti pasannehi kātabbaṁ sakkāraṁ. **Saraṇan**ti paṭisaraṇaṁ, tenāha **"parāyaṇan"**ti. Parāyaṇabhāvo ca anatthanisedhanena, atthasampaṭipādanena ca hotīti āha **"aghassa tātā, hitassa ca vidhātā"**ti. **Aghassā**ti dukkhatoti vadanti, pāpatoti pana attho yutto, nissakke cetaṁ sāmivacanaṁ. Ettha ca nāyaṁ **gamu**-saddo nī-saddādayo viya dvikammako, tasmā yathā "ajaṁ gāmaṁ netī"ti vuccati, evaṁ "Bhagavantaṁ saraṇaṁ gacchāmī"ti vattuṁ na sakkā, "saraṇanti gacchāmī"ti pana vattabbaṁ. Iti-saddo cettha luttaniddiṭṭho. Tassa cāyamattho. Gamanañca tadadhippāyena bhajanaṁ jānanaṁ vāti dassento **"iminā adhippāyenā"**ti-ādimāha. Tattha **"bhajāmī"**ti-ādīsu purimassa

purimassa pacchimaṁ pacchimaṁ atthavacanaṁ, **bhajanaṁ** vā saraṇādhippāyena upasaṅkamanaṁ, **sevanaṁ** santikāvacaratā, **payirupāsanaṁ** vattapaṭivattakaraṇena upaṭṭhānanti evaṁ sabbathāpi anaññasaraṇataṁyeva dīpeti. **"Gacchāmī"**ti padassa bujjhāmīti ayamattho kathaṁ labbhatīti āha **"yesañhī"**ti-ādi.

"Adhigatamagge sacchikatanirodhe"ti padadvayenāpi phalaṭṭhā eva dassitā, na maggaṭṭhāti te dassento **"yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne cā"**ti-ādimāha. Nanu ca kalyāṇaputhujjanopi "yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjatī"ti vuccatīti? Kiñcāpi vuccati, nippariyāyena pana maggaṭṭhā eva tathā vattabbā, na itaro niyāmokkamanābhāvato. Tathā hi te eva vuttā **"apāyesu apatamāne dhāretī"**ti. Sammattaniyāmokkamanena hi apāyavinimuttasambhavo (DṬ.2./CS:pg.1.276) **Akkhāyatī**ti ettha **iti**-saddo ādi-attho, pakārattho vā, tena "yāvatā bhikkhave dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā, virāgo tesaṁ aggaṁ akkhāyatī"ti (itivu. 90 a.ni.4.34) suttapadaṁ saṅgaṇhāti, **"vitthāro"**ti vā iminā. Ettha ca **ariyamaggo** niyyānikatāya, **nibbānaṁ** tassa tadatthasiddhihetutāyāti ubhayameva nippariyāyena "dhammo"ti vutto. Nibbānañhi ārammaṇapaccayabhūtaṁ labhitvā ariyamaggassa tadatthasiddhi. Tathāpi yasmā ariyaphalānaṁ "tāya saddhāya avūpasantāyā"ti-ādi vacanato maggena samucchinnānaṁ kilesānaṁ paṭipassaddhippahānakiccatāya, niyyānānuguṇatāya, niyyānapariyosānatāya ca, pariyattidhammassa pana "niyyānadhammassa samadhigamanahetutāyā"ti iminā pariyāyena vuttanayena dhammabhāvo labbhati eva. Svāyamattho pāṭhārūḷho evāti dassento **"na kevalan"**ti-ādimāha.

"Kāmarāgo bhavarāgo"ti evamādi bhedo sabbopi rāgo virajjati etenāti **rāgavirāgoti maggo kathito**. Ejāsaṅkhātāya taṇhāya, antonijjhānalakkhaṇassa sokassa ca taduppattiyaṁ sabbaso parikkhīṇattā **anejaṁ asokanti phalaṁ kathitaṁ**. **Appaṭikūlan**ti avirodhadīpanato kenaci aviruddhaṁ, iṭṭhaṁ paṇītanti vā attho. Paguṇarūpena pavattitattā, pakaṭṭhaguṇavibhāvanato vā **paguṇaṁ**. Yathāha "vihiṁsasaññī paguṇaṁ na bhāsiṁ, dhammaṁ paṇītaṁ manujesu brahme"ti. (ma.ni.1.283 ma.ni.2.339 mahāva. 9) sabbadhammakkhandhā kathitāti yojanā.

Diṭṭhisīlasaṅghātenāti "yāyaṁ diṭṭhi ariyā niyyānikā niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāya, tathārūpāya diṭṭhiyā diṭṭhisāmaññagato viharatī"ti (dī.ni.3.324 ma.ni.4.92 3.54) evaṁ vuttāya diṭṭhiyā, "yāni tāni sīlāni akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni bhujissāni viññuppasatthāni aparāmaṭṭhāni samādhisaṁvattanikāni tathārūpehi sīlehi sīlasāmaññagato viharatī"ti (dī.ni.3.323 ma.ni.1.492 3.54 a.ni.6.11 pari. 274) evaṁ vuttānaṁ sīlānañca saṁhatabhāvena, diṭṭhisīlasāmaññenāti attho. **Saṁhato**ti ghaṭito, sametoti attho. Ariyapuggalā hi yattha katthaci dūre ṭhitāpi attano guṇasāmaggiyā saṁhatā eva (DṬ.2./CS:pg.1.277) **Aṭṭha ca puggaladhammadasā te**ti te purisayugavasena cattāropi puggalavasena aṭṭheva ariyadhammassa paccakkhadassāvitāya dhammadasā. Tīṇi vatthūni "saraṇan"ti gamanena, tikkhattuṁ gamanena ca **tīṇi saraṇagamanāni**. **Paṭivedesī**ti attano hadayagataṁ vācāya pavedesi.

(DṬ.2.-33)Saraṇagamanakathāvaṇṇanā

Saraṇagamanassa visayappabhedaphalasaṁkilesabhedānaṁ viya kattu ca vibhāvanā tattha kosallāya hotīti **"saraṇagamanesu kosallatthaṁ saraṇaṁ …pe… veditabbo"**ti vuttaṁ tena vinā saraṇagamanasseva asambhavato. Kasmā panettha vodānaṁ na gahitaṁ, nanu vodānavibhāvanāpi tattha kosallāvahāti? Saccametaṁ, taṁ pana saṁkilesaggahaṇeneva atthato dīpitaṁ hotīti na gahitaṁ. Yāni hi nesaṁ

saṁkilesakāraṇāni aññāṇādīni, tesaṁ sabbena sabbaṁ anuppannānaṁ anuppādanena, uppannānañca pahānena vodānaṁ hotīti. Hiṁsatthassa sara-saddassa vasenetaṁ padaṁ daṭṭhabbanti "hiṁsatīti saraṇan"ti vatvā taṁ pana hiṁsanaṁ kesaṁ kathaṁ kassa vāti codanaṁ sodhento **"saraṇagatānan"**ti-ādimāha. Tattha **bhayan**ti vaṭṭabhayaṁ. **Santāsan**ti cittutrāsaṁ teneva cetasikadukkhassa gahitattā. **Dukkhan**ti kāyikadukkhaṁ. **Duggatiparikilesan**ti duggatipariyāpannaṁ sabbampi dukkhaṁ, tayidaṁ sabbaṁ parato phalakathāyaṁ āvibhavissati. **Etan**ti "saraṇan"ti padaṁ.

Evaṁ avisesato saraṇa-saddassa atthaṁ dassetvā idāni visesato dassetuṁ **"atha vā"**ti-ādi vuttaṁ. **Hite pavattanenā**ti "sampannasīlā bhikkhave viharathā"ti-ādinā (ma.ni.1.64 69) atthe niyojanena. **Ahitā ca nivattanenā**ti. "Pāṇātipātassa kho pāpako vipāko, pāpakaṁ abhisamparāyan"ti-ādinā ādīnavadassanādimukhena anatthato nivattanena. **Bhayaṁ hiṁsatī**ti hitāhitesu appavattipavattihetukaṁ byasanaṁ appavattikaraṇena vināseti. Bhavakantārā uttāraṇena maggasaṅkhāto dhammo, itaro assāsadānena sattānaṁ bhayaṁ hiṁsatīti yojanā. **Kārānan**ti dānavasena pūjāvasena ca upanītānaṁ sakkārānaṁ. Vipulaphalapaṭilābhakaraṇena sattānaṁ bhayaṁ hiṁsatīti yojanā, anuttaradakkhiṇeyyabhāvatoti (DṬ.2./CS:pg.1.278) adhippāyo. **Imināpi pariyāyenā**ti imināpi vibhajitvā vuttena kāraṇena.

"Sammāsambuddho Bhagavā, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho"ti evaṁ pavatto tattha ratanattaye pasādo tappasādo, tadeva ratanattayaṁ garu etassāti taggaru tabbhāvo taggarutā, tappasādo ca taggarutā ca tappasādataggarutā, tāhi **tappasādataggarutāhi**. Vidhūtadiṭṭhivicikicchāsammoha-assaddhiyāditāya **vihatakileso**. Tadeva ratanattayaṁ parāyaṇaṁ parāgati tāṇaṁ leṇanti evaṁ pavattiyā **tapparāyaṇatākārappavatto cittuppādo saraṇagamanaṁ** saraṇaṁ gacchati etenāti. **Taṁsamaṅgī**ti tena yathāvuttacittuppādena samannāgato. **Evaṁ upetī**ti bhajati sevati payirupāsati, evaṁ vā jānāti bujjhatīti evamattho veditabbo. Ettha ca **pasāda**-ggahaṇena lokiyasaraṇagamanamāha. Tañhi pasādappadhānaṁ. **Garutā**gahaṇena lokuttaraṁ. Ariyā hi ratanattayaṁ guṇābhiññatāya pāsāṇacchattaṁ viya garuṁ katvā passanti. Tasmā tappasādena vikkhambhanavasena vigatakileso, taggarutāya samucchedavasenāti yojetabbaṁ agāravakaraṇahetūnaṁ samucchindanato. Tapparāyaṇatā panettha taggatikatāti tāya catubbidhampi vakkhamānaṁ saraṇagamanaṁ gahitanti daṭṭhabbaṁ. Avisesena vā pasādagarutā jotitāti **pasāda**ggahaṇena aveccappasādassa itarassa ca gahaṇaṁ, tathā **garutā**gahaṇenāti ubhayenāpi ubhayaṁ saraṇagamanaṁ yojetabbaṁ.

Maggakkhaṇe ijjhatīti yojanā. **"Nibbānārammaṇaṁ hutvā"**ti etena atthato catusaccādhigamo eva lokuttarasaraṇagamananti dasseti. Tattha hi nibbānadhammo sacchikiriyābhisamayavasena, maggadhammo bhāvanābhisamayavasena paṭivijjhiyamānoyeva saraṇagamanatthaṁ sādheti. Buddhaguṇā pana sāvakagocarabhūtā pariññābhisamayavasena, tathā ariyasaṅghaguṇā, tenāha **"kiccato sakalepi ratanattaye ijjhatī"**ti. Ijjhantañca saheva ijjhati, na lokiyaṁ viya patipāṭiyā asammohapaṭivedhena paṭividdhattāti adhippāyo. Ye pana vadanti "na saraṇagamanaṁ nibbānārammaṇaṁ hutvā pavattati. Maggassa adhigatattā pana adhigatameva hoti ekaccānaṁ tevijjādīnaṁ lokiyavijjādayo viyā"ti, tesaṁ lokiyameva saraṇagamanaṁ siyā, na lokuttaraṁ, tañca ayuttaṁ duvidhassāpi icchitabbattā.

Tanti (DṬ.2./CS:pg.1.279) lokiyaṁ saraṇagamanaṁ. **Saddhāpaṭilābho** "sammāsambuddho Bhagavā"ti-ādinā. **Saddhāmūlikā**ti yathāvuttasaddhāpubbaṅgamā sammādiṭṭhiti Buddhasubuddhataṁ, dhammasudhammataṁ, saṅghasuppaṭipattiñca lokiyāvabodhavaseneva sammā ñāyena dassanato. **"Saddhāmūlikā sammādiṭṭhī"**ti

etena saddhūpanissayā yathāvuttalakkhaṇā paññā lokiyasaraṇagamananti dasseti, tenāha **“diṭṭhijukammanti vuccatī”**ti. Diṭṭhi eva attano paccayehi uju karīyatīti katvā diṭṭhi vā uju karīyati etenāti **diṭṭhijukammaṁ,** tathā pavatto cittuppādo. Evañca katvā “tapparāyaṇatākārappavatto cittuppādo”ti idaṁ vacanaṁ samatthitaṁ hoti. Saddhāpubbaṅgamasammādiṭṭhiggahaṇaṁ pana cittuppādassa tappadhānatāyāti daṭṭhabbaṁ. **“Saddhāpaṭilābho”**ti iminā mātādīhi ussāhitadārakādīnaṁ viya ñāṇavippayuttaṁ saraṇagamanaṁ dasseti, **“sammādiṭṭhī”**ti iminā ñāṇasampayuttaṁ saraṇagamanaṁ. **Tayidaṁ** lokiyaṁ saraṇagamanaṁ. Attā sanniyyātīyati appīyati pariccajīyati etenāti **attasanniyyātanaṁ,** yathāvuttaṁ diṭṭhijukammaṁ. Taṁ ratanattayaṁ parāyaṇaṁ paṭisaraṇaṁ etassāti tapparāyaṇo, puggalo, cittuppādo vā. Tassa bhāvo **tapparāyaṇatā,** yathāvuttaṁ diṭṭhijukammameva. “Saraṇan”ti adhippāyena sissabhāvaṁ antevāsikabhāvaṁ upagacchati etenāti **sissabhāvūpagamanaṁ**. Saraṇagamanādhippāyeneva paṇipatati etenāti **paṇipāto**. Sabbattha yathāvuttadiṭṭhijukammavaseneva attho veditabbo.

Attapariccajananti saṁsāradukkhanittharaṇatthaṁ attano attabhāvassa pariccajanaṁ. Eseva nayo sesesupi. **Buddhādīnaṁ yevā**ti avadhāraṇaṁ attasanniyyātanādīsupi tattha tattha vattabbaṁ. Evañhi tadaññanivattanaṁ kataṁ hoti.

Evaṁ attasanniyyātanādīni ekena pakārena dassetvā idāni aparehipi pakārehi dassetuṁ **“apicā”**ti-ādi āraddhaṁ, tena pariyāyantarehipi attasanniyyātanādi katameva hoti atthassa abhinnattāti dasseti. **Āḷavakādīnan**ti **ādi**-saddena sātāgirahemavatādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. Nanu cete āḷavakādayo maggeneva āgatasaraṇagamanā, kathaṁ tesaṁ tapparāyaṇatāsaraṇagamanaṁ vuttanti? Maggenāgatasaraṇagamanehipi. “So ahaṁ vicarissāmi …pe… sudhammataṁ” (saṁ.ni.1.246 su.ni.194) “te mayaṁ vicarissāma (DṬ.2./CS:pg.1.280) gāmā gāmaṁ nagā nagaṁ …pe… sudhammatan”ti, (su.ni.182) tehi tapparāyaṇatākārassa paveditattā tathā vuttaṁ.

So panesa ñāti …pe… vasenāti ettha ñātivasena, bhayavasena, ācariyavasena, dakkhiṇeyyavasenāti paccekaṁ yojetabbaṁ. Tattha **ñātivasenā**ti ñātibhāvavasena. Evaṁ sesesupi. **Dakkhiṇeyyapaṇipātenā**ti dakkhiṇeyyatāhetukena paṇipātena. **Itarehī**ti ñātibhāvādivasappavattehi tīhi paṇipātehi. “Itarehī”ti-ādinā saṅkhepato vuttamatthaṁ vitthārato dassetuṁ **“tasmā”**ti-ādi vuttaṁ. **Vandatī**ti paṇipātassa lakkhaṇavacanaṁ. **Evarūpan**ti diṭṭhadhammikaṁ sandhāya vadati. Samparāyikañhi niyyānikaṁ vā anusāsaniṁ paccāsisanto dakkhiṇeyyapaṇipātameva karotīti adhippāyo.

Saraṇagamanappabhedoti saraṇagamanavibhāgo.

Ariyamaggo eva lokuttaraṁ saraṇagamananti **“cattāri sāmaññaphalāni vipākaphalan”**ti vuttaṁ. **Sabbadukkhakkhayo**ti sakalassa vaṭṭadukkhassa anuppādanirodho. **Etan**ti “cattāri ariyasaccāni, sammappaññāya passatī”ti evaṁ vuttaṁ ariyasaccassa dassanaṁ.

Niccādito anupagamanādivasenāti “niccan”ti aggahaṇādivasena. **Aṭṭhānan**ti hetupaṭikkhepo. **Anavakāso**ti paccayapaṭikkhepo. Ubhayenāpi kāraṇameva paṭikkhipati. **Yan**ti yena kāraṇena. **Diṭṭhisampanno**ti maggadiṭṭhiyā samannāgato sotāpanno. **Kañci saṅkhāran**ti catubhūmakesu saṅkhatasaṅkhāresu ekasaṅkhārampi. **Niccato upagaccheyyā**ti “nicco”ti gaṇheyya. **“Sukhato upagaccheyyā”**ti. “Ekantasukhī attā hoti arogo paraṁ maraṇā”ti (dī.ni.1.76) evaṁ attadiṭṭhivasena sukhato gāhaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ Diṭṭhivippayuttacittena pana ariyasāvako pariḷāhavūpasamanatthaṁ mattahatthiparittāsito viya cokkhabrāhmaṇo ukkārabhūmiṁ **kañci saṅkhāraṁ sukhato upagacchati**. Attavāre kasiṇādipaññattisaṅgahatthaṁ “saṅkhāran”ti avatvā **“kañci**

dhamman”ti vuttaṁ. Imesupi vāresu catubhūmakavaseneva paricchedo veditabbo, tebhūmakavaseneva vā. Yaṁ yañhi puthujjano gāhavasena gaṇhāti, tato tato ariyasāvako gāhaṁ viniveṭheti.

“Mātaran”ti-ādīsu (DṬ.2./CS:pg.1.281) janikā **mātā,** janako **pitā,** manussabhūto khīṇāsavo **arahā**ti adhippeto. Kiṁ pana ariyasāvako aññaṁ jīvitā voropeyyāti? Etampi aṭṭhānaṁ, puthujjanabhāvassa pana mahāsāvajjabhāvadassanatthaṁ, ariyasāvakassa ca phaladassanatthaṁ evaṁ vuttaṁ. **Duṭṭhacitto**ti vadhakacittena paduṭṭhacitto. **Lohitaṁ uppādeyyā**ti jīvamānakasarīre khuddakamakkhikāya pivanamattampi lohitaṁ uppādeyya. **Saṅghaṁ bhindeyyā**ti samānasaṁvāsakaṁ samānasīmāyaṁ ṭhitaṁ saṅghaṁ. “Kammena, uddesena, voharanto, anussāvanena, salākaggāhenā”ti (pari. 458) evaṁ vuttehi pañcahi kāraṇehi bhindeyya. **Aññaṁ satthāran**ti aññaṁ titthakaraṁ “ayaṁ me satthā”ti evaṁ gaṇheyya, netaṁ ṭhānaṁ vijjatīti attho. **Na te gamissanti apāyabhūmin**ti te Buddhaṁ saraṇaṁ gatā taṁnimittaṁ apāyaṁ na gamissanti, devakāyaṁ pana paripūressantīti attho.

Dasahi ṭhānehīti dasahi kāraṇehi. **Adhigaṇhantī**ti abhibhavanti. **Velāmasuttādivasenāpī**ti ettha karīsassa catutthabhāgappamāṇānaṁ caturāsītisahassasaṅkhyānaṁ suvaṇṇapātirūpiyapātikaṁsapātīnaṁ yathākkamaṁ rūpiyasuvaṇṇahiraññapūrānaṁ, sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitānaṁ caturāsītiyā hatthisahassānaṁ, caturāsītiyā assasahassānaṁ, caturāsītiyā rathasahassānaṁ, caturāsītiyā dhenusahassānaṁ, caturāsītiyā kaññāsahassānaṁ, caturāsītiyā pallaṅkasahassānaṁ, caturāsītiyā vatthakoṭisahassānaṁ, aparimāṇassa ca khajjabhojjādibhedassa āhārassa pariccajanavasena sattamāsādhikāni sattasaṁvaccharāni nirantaraṁ pavattavelāmamahādānato ekassa sotāpannassa dinnadānaṁ mahapphalataraṁ, tato sataṁ sotāpannānaṁ dinnadānato ekassa sakadāgāmino, tato ekassa anāgāmino, tato ekassa arahato, tato ekassa paccekabuddhassa, tato sammāsambuddhassa, tato Buddhappamukhassa saṅghassa dinnadānaṁ mahapphalataraṁ, tato cātuddisasaṅghaṁ uddissa vihārakaraṇaṁ, tato saraṇagamanaṁ mahapphalataranti imamatthaṁ pakāsentassa Velāmasuttassa (a.ni.9.20) vasena. Vuttañhetaṁ “yaṁ gahapati velāmo brāhmaṇo dānaṁ adāsi mahādānaṁ, yo cekaṁ diṭṭhisampannaṁ bhojeyya, idaṁ tato mahapphalataran”ti-ādi (DṬ.2./CS:pg.1.282) (a.ni.9.20). **Velāmasuttādī**ti **ādi**saddena Aggappasādasuttādīnaṁ (a.ni.4.34 itivu. 90) saṅgaho daṭṭhabbo.

Aññāṇaṁ vatthuttayassa guṇānaṁ ajānanaṁ, tattha sammoho. “Buddho nu kho, na nu kho”ti-ādinā vicikicchā **saṁsayo**. **Micchāñāṇaṁ** tassa guṇānaṁ aguṇabhāvaparikappanena viparītaggāho. **Ādi**-saddena anādarāgāravādīnaṁ saṅgaho. **Na mahājutikan**ti na ujjalaṁ, aparisuddhaṁ apariyodātanti attho. **Na mahāvipphāran**ti anuḷāraṁ. **Sāvajjo**ti taṇhādiṭṭhādivasena sadoso, lokiyasaraṇagamanaṁ sikkhāsamādānaṁ viya aggahitakālaparicchedaṁ jīvitapariyantameva hoti, tasmā tassa khandhabhedena bhedoti āha **“anavajjo kālakiriyāyā”**ti. Soti anavajjo saraṇagamanabhedo. Satipi anavajjatte iṭṭhaphalopi na hotīti āha **“aphalo”**ti. Kasmā? **Avipākattā**. Na hi taṁ akusalanti.

Ko upāsakoti sarūpapucchā, kiṁlakkhaṇo upāsakoti vuttaṁ hoti. **Kasmā**ti hetupucchā, tena kena pavattinimittena upāsaka-saddo tasmiṁ puggale nirūḷhoti dasseti, tenāha **“kasmā upāsakoti vuccatī”**ti. Saddassa abhidheyye pavattinimittaṁ tadatthassa tabbhāvakāraṇaṁ. **Kimassa sīlan**ti kīdisaṁ assa upāsakassa sīlaṁ, kittakena sīlenāyaṁ sīlasampanno nāma hotīti attho. **Ko ājīvo**ti ko assa sammā-ājīvo, so pana micchājīvassa parivajjanena hotīti sopi vibhajīyati. **Kā vipattī**ti kā assa sīlassa, ājīvassa vā vipatti.

Anantarassa hi vidhi vā paṭisedho vā. **Sampattī**ti etthāpi eseva nayo.

Yo kocīti khattiyādīsu yo koci, tena saraṇagamanaṁ evaṁ kāraṇaṁ, na jāti ādivisesoti dasseti.

Upāsanatoti teneva saraṇagamanena, tattha ca sakkaccakiriyāya ādara gāravabahumānādiyogena payirupāsanato.

Veramaṇiyoti (DṬ.2./CS:pg.1.283) veraṁ vuccati pāṇātipātādidussīlyaṁ, tassa maṇanato hananato vināsanato veramaṇiyo, pañca viratiyo viratipadhānattā tassa sīlassa, tenevāha **"paṭivirato hotī"**ti.

Micchāvaṇijjāti na sammāvaṇijjā ayuttavaṇijjā asāruppavaṇijjā. **Pahāyā**ti akaraṇeneva pajahitvā. **Dhammenā**ti dhammato anapetena, tena aññampi adhammikaṁ jīvikaṁ paṭikkhipati. **Samenā**ti avisamena, tena kāyavisaṁ ādiduccaritaṁ vajjetvā kāyasamādinā sucaritena jīvikaṁ dasseti. **Satthavaṇijjā**ti āvudhabhaṇḍaṁ katvā vā kāretvā vā yathākataṁ vā paṭilabhitvā tassa vikkayo. **Sattavaṇijjā**ti manussavikkayo. **Maṁsavaṇijjā**ti sūnakārādayo viya migasūkarādike posetvā maṁsaṁ sampādetvā vikkayo. **Majjavaṇijjā**ti yaṁ kiñci majjaṁ yojetvā tassa vikkayo. **Visavaṇijjā**ti visaṁ yojetvā vā visaṁ gahetvā vā tassa vikkayo. Tattha satthavaṇijjā paroparodhanimittatāya akaraṇīyā vuttā sattavaṇijjā abhujissabhāvakaraṇato, maṁsavaṇijjā vadhahetuto, majjavaṇijjā pamādaṭṭhānato.

Tassevāti pañcaveramaṇilakkhaṇassa **sīlassa ceva** pañcamicchāvaṇijjālakkhaṇassa **ājīvassa ca**. **Vipattī**ti bhedo, pakopo ca. **Yāyā**ti yāya paṭipattiyā. **Caṇḍālo**ti upāsakacaṇḍālo. **Malan**ti upāsakamalaṁ. **Paṭikiṭṭho**ti upāsakanihīno. Buddhādīsu kammakammaphalesu ca saddhāvipariyāyo assaddhiyaṁ micchādhimokkho, yathāvuttena assaddhiyena samannāgato **assaddho**. Yathāvuttasīlavipatti-ājīvavipattivasena **dussīlo**. "Iminā diṭṭhādinā idaṁ nāma maṅgalaṁ hotī"ti evaṁ bālajanaparikappitakotūhalasaṅkhātena diṭṭhasutamutamaṅgalena samannāgato **kotūhalamaṅgaliko**. **Maṅgalaṁ paccetī**ti diṭṭhamaṅgalādibhedaṁ maṅgalameva pattiyāyati. **No kamman**ti kammassakataṁ no pattiyāyati. **Ito ca bahiddhā**ti ito sabbaññubuddhasāsanato bahiddhā bāhirakasamaye. **Dakkhiṇeyyaṁ pariyesatī**ti duppaṭipannaṁ dakkhiṇārahasaññī gavesati. **Pubbakāraṁ karotī**ti dānamānaṁ ādikaṁ kusalakiriyaṁ paṭhamataraṁ karoti. Ettha ca dakkhiṇeyyapariyesanapubbakāre ekaṁ katvā pañca dhammā veditabbā.

Vipattiyaṁ vuttavipariyāyena **sampatti** veditabbā. Ayaṁ pana viseso-- catunnampi parisānaṁ ratijananaṭṭhena upāsakova ratanaṁ **upāsakaratanaṁ**. Guṇasobhākittisaddasugandhatāya (DṬ.2./CS:pg.1.284) upāsakova padumaṁ **upāsakapadumaṁ**. Tathā **upāsakapuṇḍarīkaṁ**.

Ādimhīti-ādi-atthe. **Koṭiyan**ti pariyantakoṭiyaṁ. **Vihāraggenā**ti ovarakakoṭṭhāsena, "imasmiṁ gabbhe vasantānamidaṁ nāma panasaphalaṁ pāpuṇātī"ti-ādinā taṁ taṁvasanaṭṭhānakoṭṭhāsenāti attho. Ajjatagganti vā ajjadagganti vā ajja icceva attho.

"Pāṇehi upetan"ti iminā tassa saraṇagamanassa āpāṇakoṭikataṁ dassento "yāva me jīvitaṁ pavattatī"ti-ādīni vatvā puna jīvitenāpi taṁ vatthuttayaṁ paṭipūjento "saraṇagamanaṁ rakkhāmī"ti uppannaṁ tassa rañño adhippāyaṁ vibhāvento **"ahañhī"**ti-ādimāha. **Pāṇehi upetan**ti hi yāva me pāṇā dharanti, tāva saraṇaṁ upetaṁ, upento ca na vācāmattena, na ekavāraṁ cittuppādamattena, atha kho pāṇānaṁ pariccajanavasena yāvajīvaṁ upetanti evamettha attho veditabbo.

Accayanaṁ sādhumariyādaṁ madditvā vītikkamanaṁ **accayo**ti āha **"aparādho"**ti. Acceti atikkamati etenāti vā **accayo,** vītikkamassa pavattanako akusaladhammo. So eva

aparajjhati etenāti **aparādho**. So hi aparajjhantaṁ purisaṁ abhibhavitvā pavattati, tenāha **"atikkamma abhibhavitvā pavatto"**ti. **Caratī**ti ācarati karoti. **Dhammenevā**ti dhammato anapetena payogena. **Paṭiggaṇhātū**ti adhivāsanavasena sampaṭicchatūti atthoti āha **"khamatū"**ti.

251. Sadevakena lokena "saraṇan"ti araṇīyato **ariyo,** tathāgatoti āha **"ariyassa Vinaye Buddhassa Bhagavato sāsane"**ti. **Puggalādhiṭṭhānaṁ karonto**ti kāmaṁ "vuddhi hesā"ti dhammādhiṭṭhānavasena vākyaṁ āraddhaṁ, tathāpi desanaṁ pana puggalādhiṭṭhānaṁ karonto saṁvaraṁ āpajjatīti āhāti yojanā.

253. Imasmiṁyeva attabhāve nippajjanakānaṁ attano kusalamūlānaṁ khaṇanena **khato,** tesaṁyeva upahananena **upahato**. Ubhayenāpi tassa kammāparādhameva vadati. Patiṭṭhāti sammattaniyāmokkamanaṁ etāyāti (DṬ.2./CS:pg.1.285) patiṭṭhā, tassa upanissayasampadā. Sā kiriyāparādhena bhinnā vināsitā etenāti **bhinnapatiṭṭho,** tenāha **"tathā"**ti-ādi. **Dhammesu cakkhun**ti catusaccadhammesu tesaṁ dassanaṭṭhena cakkhu. **Aññesu ṭhānesū**ti aññesu suttapadesu. **Muccissatī**ti saṭṭhi vassasahassāni paccitvā lohakumbhī narakato muccissati.

Yadi anantare attabhāve narake paccati, imaṁ pana suttaṁ sutvā rañño ko ānisaṁso laddhoti āha **"mahānisaṁso"**ti-ādi. So pana ānisaṁso niddālābhasīsena vutto tadā kāyikacetasikadukkhāpagamo, tiṇṇaṁ ratanānaṁ mahāsakkārakiriyā, sātisayo pothujjanikasaddhāpaṭilābhoti evaṁpakāro diṭṭhadhammiko, samparāyiko pana aparāparesupi bhavesu aparimāṇo yevāti veditabbo.

Etthāha-- yadi rañño kammantarāyābhāve tasmiṁyeva āsane dhammacakkhu uppajjissati, kathaṁ anāgate paccekabuddho hutvā parinibbāyissati. Atha paccekabuddho hutvā parinibbāyissati, kathaṁ tadā dhammacakkhuṁ uppajjissati, nanu ime sāvakabodhipaccekabodhi-upanissayā bhinnanissayāti? Nāyaṁ virodho ito parato evassa paccekabodhisambhārānaṁ sambharaṇīyato. Sāvakabodhiyā bujjhanakasattāpi hi asati tassā samavāye kālantare paccekabodhiyā bujjhissanti katābhinīhārasambhavato. Apare pana bhaṇanti "paccekabodhiyā yevāyaṁ katābhinīhāro. Katābhinīhārāpi hi tattha niyatiṁ appattā tassa ñāṇassa paripākaṁ anupagatattā satthu sammukhībhāve sāvakabodhiṁ pāpuṇissantīti Bhagavā 'sacāyaṁ bhikkhave rājā'ti-ādimāha. Mahābodhisattānameva ca ānantariyaparimutti, na itarabodhisattānaṁ. Tathā hi paccekabodhiyaṁ niyato samāno Devadatto cirakālasambhūtena lokanāthe āghātena garutarāni ānantariyāni pasavi, tasmā kammantarāyenāyaṁ idāni asamavetadassanābhisamayo rājā paccekabodhiniyāmena anāgate paccekabuddho hutvā parinibbāyissatī"ti daṭṭhabbaṁ.

Sāmaññaphalasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.3.) 3. Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā

(DṬ.3.-0)Addhānagamanavaṇṇanā

254. **Apubbapadavaṇṇanā**ti (DṬ.3./CS:pg.1.286) atthasaṁvaṇṇanāvasena heṭṭhā aggahitatāya apubbassa padassa vaṇṇanā atthavibhajanā. "Hitvā punappunāgatamatthan"ti (dī.ni.aṭṭha.1.ganthārambhakathā) hi vuttaṁ. **Janapadino**ti janapadavanto, janapadassa vā issarā **rājakumārā gottavasena Kosalā nāma**. Yadi eko

janapado, kathaṁ bahuvacananti āha **“rūḷhisaddenā”**ti. Akkharacintakā hi īdisesu ṭhānesu yutte viya īdisaliṅgavacanāni icchanti, ayamettha rūḷhi yathā aññatthapi “kurūsu viharati, Aṅgesu viharatī”ti ca. Tabbisesanepi **janapada**-sadde jāti-sadde ekavacanameva. **Porāṇā panā**ti **pana**-saddo visesatthajotano, tena puthu-atthavisayatāya evañcetaṁ puthuvacananti vakkhamānavisesaṁ joteti. Bahuppabhedo hi so padeso tiyojanasataparimāṇatāya. **Naṅgalānipi chaḍḍetvā**ti kammappahānavasena naṅgalānipi pahāya, nidassanamattañcetaṁ. Na kevalaṁ kassakā eva, atha kho aññepi manussā attano attano kiccaṁ pahāya tattha sannipatiṁsu. **“So padeso”**ti padesasāmaññato vuttaṁ, vacanavipallāsena vā, te padesāti attho. **Kosalāti vuccati** kusalā eva Kosalāti katvā.

Cārikanti caraṇaṁ, caraṇaṁ vā cāro, so eva cārikā. Tayidaṁ maggagamanaṁ idhādhippetaṁ, na cuṇṇikagamanamattanti āha **“addhānagamanaṁ gacchanto”**ti. Taṁ vibhāgena dassetuṁ **“cārikā ca nāmesā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **dūrepī**ti nātidūrepi. **Sahasā gamanan**ti sīghagamanaṁ. Mahākassapapaccuggamanādiṁ ekadesena vatvā vanavāsītissasāmaṇerassa vatthuṁ vitthāretvā janapadacārikaṁ kathetuṁ **“Bhagavā hī”**ti-ādi āraddhaṁ. Ākāsagāmīhi eva saddhiṁ gantukāmo **“chaḷabhiññānaṁ ārocehī”**ti āha.

Saṅghakammavasena (DṬ.3./CS:pg.1.287) sijjhamānāpi upasampadā satthu āṇāvaseneva sijjhanato **“Buddhadāyajjaṁ te dassāmī”**ti vuttanti vadanti. Apare pana aparipuṇṇavīsativassasseva tassa upasampadaṁ anujānanto **“dassāmī”**ti avocāti vadanti. **Upasampādetvā**ti dhammasenāpatinā upajjhāyena upasampādetvā.

Navayojanasatikampi ṭhānaṁ majjhimadesapariyāpannameva, tato paraṁ nādhippetaṁ turitacārikāvasena agamanato. **Samantā**ti gatagataṭṭhānassa catūsu passesu samantato. **Aññenapi kāraṇenā**ti bhikkhūnaṁ samathavipassanātaruṇabhāvato aññenapi **majjhimamaṇḍale** veneyyānaṁ ñāṇaparipākādikāraṇena majjhimamaṇḍalaṁ **osarati**. **“Sattahi vā”**ti-ādi “ekamāsaṁ vā”ti-ādinā vuttānukkamena yojetabbaṁ.

Sarīraphāsukatthāyāti ekasmiṁyeva ṭhāne nibaddhavāsavasena ussannadhātukassa sarīrassa vicaraṇena phāsukatthāya. **Aṭṭhuppattikālābhikaṅkhanatthāyā**ti **Aggikkhandhopamasutta** (a.ni.7.72) **Maghadevajātakā**di (jā.1.1.9) desanānaṁ viya dhammadesanāya aṭṭhuppattikālaṁ ākaṅkhamānena. Surāpānasikkhāpadapaññāpane (pāci.328) viya **sikkhāpadapaññāpanatthāya**. **Bodhaneyyasatte** aṅgulimālādike (ma.ni.2.347) **bodhanatthāya**. Kañci, katipaye vā puggale uddissa cārikā **nibaddhacārikā**. Tadaññā **anibaddhacārikā**.

Dasasahassi lokadhātuyāti jātikhettabhūte dasasahassacakkavāḷe. Tattha hi satte paripakkindriye passituṁ Buddhañāṇaṁ abhinīharitvā ṭhito Bhagavā ñāṇajālaṁ pattharatīti vuccati. **Sabbaññutaññāṇajālassa anto paviṭṭho**ti tassa ñāṇassa gocarabhāvaṁ upagato. Bhagavā kira mahākaruṇāsamāpattiṁ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya “ye sattā bhabbā paripākañāṇā ajja mayā vinetabbā, te mayhaṁ ñāṇassa upaṭṭhahantū”ti cittaṁ adhiṭṭhāya samannāharati. Tassa saha samannāhārā eko vā dve vā bahū vā tadā vinayūpagā veneyyā ñāṇassa āpāthamāgacchanti ayamettha Buddhānubhāvo. Evampi āpāthamāgatānaṁ pana nesaṁ upanissayaṁ pubbacariyaṁ pubbahetuṁ sampati vattamānañca paṭipattiṁ (DṬ.3./CS:pg.1.288) oloketi, tenāha **“atha Bhagavā”**ti-ādi. **Vādapaṭivādaṁ katvā**ti “evaṁ nu te Ambaṭṭhā”ti-ādinā mayā vuttavacanassa “ye ca kho te bho Gotama muṇḍakā samaṇakā”ti-ādinā paṭivacanaṁ katvā tikkhattuṁ ibbhavādanipātanavasena **nānappakāraṁ asambhivākyaṁ** sādhusabhāvāya vācāya vattuṁ ayuttavacanaṁ **vakkhati**. **Nibbisevanan**ti vigatatudanaṁ, mānadabbavasena apagataripphandananti attho.

Avasaritabbanti upagantabbaṁ. **Icchānaṅgale**ti idaṁ tadā Bhagavato gocaragāmanidassanaṁ samīpatthe bhummanti katvā. **“Icchānaṅgalavanasaṇḍe”**ti nivāsanaṭṭhānadassanaṁ adhikaraṇe bhummanti. Tadubhayaṁ vivaranto **“Icchānaṅgalaṁ upanissāyā”**ti-ādimāha. Dhammarājassa Bhagavato sabbaso adhammaniggaṇhanaparā paṭipatti, sā ca sīlasamādhipaññāvasenāti taṁ dassetuṁ **“sīlakhandhāvāran”**ti-ādi vuttaṁ. **Yathābhirucitenā**ti dibbavihārādīsu yena yena attano abhirucitena vihārena.

(DṬ.3.-1)Pokkharasātivatthuvaṇṇanā

255. **Manteti** irubbedādimantasatthe. Pokkhare kamale sayamāno nisīdīti **Pokkharasātī**. Sāti vuccati samasaṇṭhānaṁ, pokkhare saṇṭhānāvayave jātoti **“Pokkharasātī”**tipi vuccati. **Setapokkharasadiso**ti setapadumavaṇṇo. **Suvaṭṭitā**ti vaṭṭabhāvassa yuttaṭṭhāne suṭṭhu vaṭṭulā. Kāḷavaṅgatilakādīnaṁ abhāvena **suparisuddhā**.

Imassa brāhmaṇassa kīdiso pubbayogo, yena naṁ Bhagavā anuggaṇhituṁ taṁ ṭhānaṁ upagatoti āha **“ayaṁ panā”**ti-ādi. **Padumagabbhe nibbatti** tenāyaṁ saṁsedajo jāto. **Na pupphatī**ti na vikasati. **Rajatabimbakan**ti rūpiyamayaṁ rūpakaṁ.

Ajjhāvasatīti ettha **adhi**-saddo issariyatthadīpano, **ā**saddo mariyādatthoti dassento **“abhibhavitvā”**ti-ādimāha. Tehi yuttattā hi **ukkaṭṭhan**ti upayogavacanaṁ, tenāha **“upasaggavasenā”**ti-ādi. **Yāya mariyādāyā**ti **yāya avatthāya**. **Nagarassa vatthun**ti “ayaṁ khaṇo, sumuhuttaṁ mā atikkamī”ti rattivibhāyanaṁ anurakkhantā rattiyaṁ ukkā (DṬ.3./CS:pg.1.289) ṭhapetvā ukkāsu jalamānāsu nagarassa vatthuṁ aggahesuṁ, tasmā ukkāsu ṭhitāti **ukkaṭṭhā,** ukkāsu vijjotayantīsu ṭhitā patiṭṭhitāti mūlavibhujādipakkhepena saddasiddhi veditabbā, niruttinayena vā ukkāsu ṭhitāsu ṭhitā āsīti **ukkaṭṭhā**. Apare pana bhaṇanti “bhūmibhāgasampattiyā, upakaraṇasampattiyā, manussasampattiyā ca taṁ nagaraṁ ukkaṭṭhaguṇayogato **ukkaṭṭhā**ti nāmaṁ labhī”ti **Tassā**ti “ukkaṭṭhan”ti upayogavasena vuttapadassa. **Anupayogattā**ti visesanabhāvena anupayuttattā. **Sesapadesū**ti “sattussadan”ti-ādipadesu. Yathāvidhi hi anupayogo purimasmiṁ. **Tatthā**ti “upasaggavasenā”ti-ādinā vuttavidhāne. **“Saddasatthato pariyesitabban”**ti etena saddalakkhaṇānugato vāyaṁ saddappayogoti dasseti. Upa-anu-adhi-ā-iti-evaṁpubbake vasanakiriyāṭhāne upayogavacanameva pāpuṇātīti saddavidū icchanti.

Ussadatā nāmettha bahulatāti, taṁ bahulataṁ dassetuṁ **“bahujanan”**ti-ādi vuttaṁ. Gahetvā posetabbaṁ **posāvaniyaṁ**. **Āvijjhitvā**ti parikkhipitvā.

Rañña viya bhuñjitabbanti vā **rājabhoggaṁ**. **Rañño dāyabhūtan**ti kulaparamparāya yogyabhāvena rājato laddhadāyabhūtaṁ. Tenāha **“dāyajjanti attho”**ti. Rājanīhārena paribhuñjitabbato uddhaṁ paribhogalābhassa seṭṭhadeyyatā nāma natthīti āha **“chattaṁ ussāpetvā rājasaṅkhepena bhuñjitabban”**ti. **“Sabbaṁ chejjabhejjan”**ti sarīradaṇḍadhanadaṇḍādi bhedaṁ sabbaṁ daṇḍamāha. **Nadītitthapabbatādīsū**ti nadītitthapabbatapādagāmadvāra-aṭavimukhādīsu. “Rājadāyan”ti imināva rañño dinnabhāve siddhe **“rañña Pasenadinā Kosalena dinnan”**ti vacanaṁ kimatthiyanti āha **“dāyakarājadīpanatthan”**ti-ādi **Nissaṭṭhapariccattan**ti muttacāgavasena pariccattaṁ katvā. Evañhi taṁ seṭṭhadeyyaṁ uttamadeyyaṁ jātaṁ.

Upalabhīti savanavasena upalabhīti imamatthaṁ dassento **“sotadvāra …pe… aññāsī”**ti āha. Avadhāraṇaphalattā sabbampi vākyaṁ antogadhāvadhāraṇanti āha **“padapūraṇamatte nipāto”**ti. **“Avadhāraṇatthe”**ti pana iminā iṭṭhatovadhāraṇatthaṁ **kho**-saddaggahaṇanti dasseti (DṬ.3./CS:pg.1.290) **“Assosī”**ti padaṁ kho-sadde gahite

tena phullitamaṇḍitaṁ viya hontaṁ pūritaṁ nāma hoti, tena ca purimapacchimapadāni siliṭṭhāni honti, na tasmiṁ aggahiteti āha **“padapūraṇena byañjanasiliṭṭhatāmattamevā”**ti. **Matta**-saddo visesanivatti-attho, tenassa anatthantaradīpanatā dassitā hoti, **eva**-saddena pana byañjanasiliṭṭhatāya ekantikatā.

Samitapāpattāti accantaṁ anavasesato savāsanaṁ samitapāpattā. Evañhi bāhirakavirāgasekkhāsekkhapāpasamanato Bhagavato pāpasamanaṁ visesitaṁ hoti, tenāha **vuttañhetan**ti-ādi. Anekatthattā nipātānaṁ idha anussavattho adhippetoti āha **“khalūti anussavatthe nipāto”**ti. **Ālapanamattan**ti piyālāpavacanamattaṁ. Piyasamudāhāro hete “bho”ti vā “āvuso”ti vā “devānaṁ piyā”ti vā. **Gottavasenā**ti ettha gaṁ tāyatīti gottaṁ. Gotamoti hi pavattamānaṁ vacanaṁ, buddhiñca tāyati ekaṁsikavisayatāya rakkhatīti gottaṁ. Yathā hi buddhi ārammaṇabhūtena atthena vinā na vattati, evaṁ abhidhānaṁ abhidheyyabhūtena, tasmā so gottasaṅkhāto attho tāni tāyati rakkhatīti vuccati. Ko pana soti? Aññakulaparamparāsādhāraṇaṁ tassa kulassa ādipurisasamudāgataṁ taṁkulapariyāpannasādhāraṇaṁ sāmaññarūpanti daṭṭhabbaṁ. Ettha ca **“samaṇo”**ti iminā sarikkhakajanehi Bhagavato bahumatabhāvo dassito samitapāpatākittanato. **“Gotamo”**ti iminā lokiyajanehi uḷārakulasambhūtatādīpanato.

Uccākulaparidīpanaṁ uditoditavipulakhattiyakulavibhāvanato. Sabbakhattiyānañhi ādibhūtamahāsammatamahārājato paṭṭhāya asambhinnaṁ uḷāratamaṁ sakyarājakulaṁ. **Kenaci pārijuññenā**ti ñātipārijuññabhogapārijuññādinā kenaci pārijuññena pārihāniyā. **Anabhibhūto** anajjhotthato. Tathā hi tassa kulassa na kiñci pārijuññaṁ lokanāthassa abhijātiyaṁ, atha kho vaḍḍhiyeva. Abhinikkhamane ca tatopi Samiddhatamabhāvo loke pākaṭo paññāto. Iti **“sakyakulā pabbajito”**ti idaṁ vacanaṁ Bhagavato saddhāpabbajitabhāvadīpanaṁ vuttaṁ mahantaṁ ñātiparivaṭṭaṁ, mahantañca bhogakkhandhaṁ pahāya pabbajitabhāvasiddhito. **Sundaran**ti bhaddakaṁ. Bhaddakatā ca passantassa hitasukhāvahabhāvena veditabbāti āha (DṬ.3./CS:pg.1.291) **atthāvahaṁ sukhāvahan**ti. Tattha **atthāvahan**ti diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthasaṁhitahitāvahaṁ. **Sukhāvahan**ti yathāvuttatividhasukhāvahaṁ. **Tathārūpānan**ti tādisānaṁ. Yādisehi pana guṇehi Bhagavā samannāgato, tehi catuppamāṇikassa lokassa sabbathāpi accantāya saddhāya pasādanīyo tesaṁ yathābhūtasabhāvattāti dassento **yathārūpo**ti-ādimāha. Tattha **yathābhūtaṁ …pe… arahatan**ti iminā dhammappamāṇānaṁ, lūkhappamāṇānañca sattānaṁ Bhagavato pasādāvahataṁ dasseti. Taṁ dassaneneva ca itaresampi atthato pasādāvahatā dassitā hotīti daṭṭhabbaṁ tadavinābhāvato. **Dassanamattampi sādhu hotī**ti ettha kosiyasakuṇavatthuṁ (ma.ni.aṭṭha.1.144 khu.pa.aṭṭha.10) kathetabbaṁ.

(DṬ.3.-2)Ambaṭṭhamāṇavakathāvaṇṇanā

256. **Mante parivattetī**ti vede sajjhāyati, pariyāpuṇātīti attho. **Mante dhāretī**ti yathā-adhīte mante asammuṭṭhe katvā hadaye ṭhapeti oṭṭhapahatakaraṇavasena, na atthavibhāvanavasena.

Sanighaṇḍukeṭubhānanti ettha vacanīyavācakabhāvena atthaṁ saddañca nikhaḍati bhindati vibhajja dassetīti nikhaṇḍu, sā eva idha kha-kārassa gha-kāraṁ katvā “nighaṇḍū”ti vutto. Kiṭayati gameti ñāpeti kiriyādivibhāgaṁ, taṁ vā anavasesapariyādānato gamento pūretīti keṭubhaṁ. **Vevacanappakāsakan**ti pariyāyasaddadīpakaṁ, ekekassa atthassa anekapariyāyavacanavibhāvakanti attho. Nidassanamattañcetaṁ anekesampi atthānaṁ ekasaddavacanīyatāvibhāvanavasenapi

tassa ganthassa pavattattā. Vacībhedādilakkhaṇā kiriyā kappīyati etenāti **kiriyākappo,** so pana vaṇṇapadasambandhapadatthādivibhāgato bahuvikappoti āha **"kiriyākappavikappo"**ti. Idañca mūlakiriyākappaganthaṁ sandhāya vuttaṁ. So hi satasahassaparimāṇo nayacariyādipakaraṇaṁ. Ṭhānakaraṇādivibhāgato nibbacanavibhāgato ca akkharā pabhedīyanti etehīti **akkharappabhedā,** sikkhāniruttiyo. **Etesan**ti vedānaṁ.

Te (DṬ.3./CS:pg.1.292) eva vede padaso kāyatīti **padako**. Taṁ taṁ saddaṁ tadatthañca byākaroti byācikkhati etenāti **byākaraṇaṁ,** saddasatthaṁ. Āyatiṁ hitaṁ tena loko na yatati na īhatīti **lokāyataṁ**. Tañhi ganthaṁ nissāya sattā puññakiriyāya cittampi na uppādenti.

Vayatīti **vayo,** ādimajjhapariyosānesu katthaci aparikilamanto avitthāyanto te ganthe sandhāreti pūretīti attho. Dve paṭisedhā pakatiṁ gamentīti dassento "avayo na hotī"ti vatvā tattha avayaṁ dassetuṁ **"avayo nāma …pe… na sakkotī"**ti vuttaṁ. **"Anuññāto"**ti padassa kammasādhanavasena, "paṭiññāto"ti pana padassa kattusādhanavasena attho veditabboti dassento **"ācariyenā"**ti-ādimāha. Ācariyaparamparābhataṁ **ācariyakaṁ**. **Garū**ti bhāriyaṁ attānaṁ tato mocetvā gamanaṁ dukkaraṁ hoti. **Anatthopi uppajjati** nindābyārosa-upārambhādi.

257. "Abbhuggato"ti ettha abhisaddayogena itthambhūtākhyānatthavaseneva upayogavacanaṁ.

258. **Lakkhaṇānī**ti lakkhaṇadīpanāni mantapadāni. **Antaradhāyantī**ti na kevalaṁ lakkhaṇamantāniyeva, atha kho aññānipi brāhmaṇānaṁ ñāṇabalābhāvena anukkamena antaradhāyanti. Tathā hi vadanti "ekasataṁ addhariyaṁ sākhā sahassavattako sāmā"ti-ādi. **Paṇidhi …pe… mahato**ti ettha paṇidhimahato samādānamahatoti ādinā paccekaṁ mahanta-saddo yojetabbo. Paṇidhimahantatādi cassa Buddhavaṁsacariyāpiṭakavaṇṇanādivasena veditabbo. **Niṭṭhā**ti nipphattiyo. **Bhavabhede**ti bhavavisese. Ito ca etto ca byāpetvā ṭhitatā **visaṭabhāvo**.

Jātisāmaññatoti lakkhaṇajātiyā lakkhaṇabhāvamattena samānabhāvato. Yathā hi Buddhānaṁ lakkhaṇāni suvisadāni, suparibyattāni, paripuṇṇāni ca honti, na evaṁ cakkavattīnaṁ, tenāha **"na teheva Buddho hotī"**ti. Abhirūpatā, dīghāyukatā, appātaṅkatā, brāhmaṇādīnaṁ piyamanāpatāti imehi **catūhi** acchariyasabhāvehi. Dānaṁ, piyavacanaṁ, atthacariyā, samānattatāti (DṬ.3./CS:pg.1.293) imehi **catūhi saṅgahavatthūhi**. **Rañjanato**ti pītijananato. Cakkaṁ cakkaratanaṁ vatteti pavattetīti **cakkavattī**. Sampatticakkehi sayaṁ vattati, tehi ca paraṁ sattanikāyaṁ vatteti pavattetīti **cakkavattī**. Parahitāvaho iriyāpathacakkānaṁ vatto vattanaṁ etassa, etthāti vā **cakkavattī**. Appaṭihataṁ vā āṇāsaṅkhātaṁ cakkaṁ vattetīti **cakkavattī**. Khattiyamaṇḍalādisaññitaṁ cakkaṁ samūhaṁ attano vase vattetīti **cakkavattī** cakkavattivattasaṅkhātaṁ dhammaṁ carati, cakkavattivattasaṅkhāto dhammo etasmiṁ atthīti vā **dhammiko**. Dhammato anapetattā dhammo rañjanaṭṭhena rājāti **dhammarājā**. "Rājā hoti cakkavattī"ti vuttattā **"cāturanto"**ti padaṁ catudīpissataṁ vibhāvetīti āha **"catusamudda-antāyā"**ti-ādi. Tattha "catuddīpavibhūsitāyā"ti avatvā "catubbidhā"ti **vidha**ggahaṇaṁ taṁtaṁparittadīpānampi saṅgahatthanti daṭṭhabbaṁ. **Kopādī**ti **ādi**-saddena kāmamohamānamadādike saṅgaṇhāti. **Vijitāvī**ti vijitavā. Kenaci akampiyaṭṭhena janapade thāvariyappatto, daḷhabhattibhāvato vā, janapado thāvariyaṁ patto etthāti **janapadatthāvariyappatto**.

Cittīkatabhāvādināpi (khu.pa.aṭṭha.3 dī.ni.aṭṭha.2.33 su.ni.aṭṭha.1.226 mahāni. aṭṭha. 50) cakkassa ratanaṭṭho veditabbo. Esa nayo sesesupi. Ratinimittatāya vā cittīkatādibhāvassa

ratijananaṭṭhena ekasaṅgahatāya visuṁ aggahaṇaṁ. Imehi pana ratanehi rājā cakkavattī yaṁ yamatthaṁ paccanubhoti, taṁ taṁ dassetuṁ **“imesu panā”**ti-ādi vuttaṁ. **Ajitaṁ jināti** mahesakkhatāsaṁvattaniyakammanissandabhāvato. **Vijite yathāsukhaṁ anuvicarati** hatthiratanaṁ assaratanañca abhiruhitvā tesaṁ ānubhāvena antopātarāseyeva samuddapariyantaṁ pathaviṁ anusaṁyāyitvā rājadhānimeva paccāgamanato. **Pariṇāyakaratanena vijitamanurakkhati** tena tattha tattha kātabbakiccassa saṁvidhānato. **Avasesehī**ti maṇiratana-itthiratanagahapatiratanehi. Tattha maṇiratanena yojanappamāṇe padese andhakāraṁ vidhamitvā ālokadassanādinā sukhamanubhavati, itthiratanena atikkantamānusakarūpasampattidassanādivasena, gahapatiratanena icchiticchitamaṇikanakarajatādidhanapaṭilābhavasena.

Ussāhasattiyogo (DṬ.3./CS:pg.1.294) tena kenaci appaṭihatāṇācakkabhāvasiddhito **pacchimenā**ti pariṇāyakaratanena. Tañhi sabbarājakiccesu kusalaṁ avirajjhanayogaṁ, tenāha **“mantasattiyogo”**ti Hatthi-assaratanānaṁ mahānubhāvatāya kosasampattiyāpi pabhāvasampattisiddhito **“hatthi …pe… yogo”**ti vuttaṁ. (koso hi nāma sati ussāhasampattiyaṁ duggaṁ tejaṁ kusumoraṁ parakkamaṁ pabbatomukhaṁ amosapaharaṇaṁ) tividhasattiyogaphalaṁ paripuṇṇaṁ hotīti sambandho. **Sesehī**ti sesehi pañcahi ratanehi.

Adosakusalamūlajanitakammānubhāvenāti adosasaṅkhātena kusalamūlena sahajātādipaccayavasena uppāditakammassa ānubhāvena **sampajjanti** sommatararatanajātikattā. **Majjhimāni** maṇi-itthigahapatiratanāni. **Alobha …pe… kammānubhāvena** sampajjanti **uḷārassa dhanassa,** uḷāradhanapaṭilābhakāraṇassa ca pariccāgasampadāhetukattā. **Pacchiman**ti pariṇāyakaratanaṁ. Tañhi **amoha …pe… kammānubhāvena sampajjati** mahāpaññeneva cakkavattirājakiccassa pariṇetabbattā. **Upadeso** nāma savisesaṁ sattannaṁ ratanānaṁ vicāraṇavasena pavatto kathābandho.

Saraṇato paṭipakkhavidhamanato **sūrā,** tenāha **“abhīrukajātikā”**ti. Asure vijinitvā ṭhitattā vīro, Sakko devānaṁ indo. Tassa aṅgaṁ devaputto senaṅgabhāvatoti vuttaṁ **“vīraṅgarūpāti devaputtasadisakāyā”**ti. **“Eke”**ti sārasamāsācariyamāha. **Sabhāvo**ti sabhāvabhūto attho. **Vīrakāraṇan**ti vīrabhāvakāraṇaṁ. **Vīriyamayasarīrā viyā**ti saviggahavīriyasadisā, saviggahaṁ ce vīriyaṁ siyā taṁsadisāti attho. Nanu rañño cakkavattissa paṭisenā nāma natthi, ya’massa puttā pamaddeyyuṁ, atha kasmā parasenappamaddanāti vuttanti codanaṁ sandhāyāha **sace**ti-ādi, tena parasenā hotu vā mā vā te pana evaṁ mahānubhāvāti dasseti. **Dhammenā**ti katupacitena attano puññadhammena. Tena hi sañcoditā pathaviyaṁ sabbarājāno paccuggantvā “svāgataṁ te mahārājā”ti ādiṁ vatvā attano rajjaṁ rañño cakkavattissa niyyātenti, tena vuttaṁ “so imaṁ …pe… ajjhāvasatī”ti. Aṭṭhakathāyaṁ (DṬ.3./CS:pg.1.295) pana tassa yathāvuttassa dhammassa cirataraṁ vipaccituṁ paccayabhūtaṁ cakkavattivattasamudāgataṁ payogasampattisaṅkhātaṁ dhammaṁ dassetuṁ **“pāṇo na hantabboti-ādinā pañcasīladhammenā”**ti vuttaṁ. Evañhi “adaṇḍena asatthenā”ti idaṁ vacanaṁ suṭṭhutaraṁ samatthitaṁ hotīti. Yasmā rāgādayo pāpadhammā uppajjamānā sattasantānaṁ chādetvā pariyonandhitvā tiṭṭhanti kusalappavattiṁ nivārenti, tasmā te “chadanā, chadā”ti ca vuttā. **Vivaṭetvā**ti vigametvā. **Pūjārahatā vuttā** “arahatīti arahan”ti. **Tassā** pūjārahatāya. **Yasmā sammāsambuddho,** tasmā arahanti. **Buddhattahetubhūtā vivaṭṭacchadatā vuttā** savāsanasabbakilesappahānapubbakattā Buddhabhāvassa.

Arahaṁ vaṭṭābhāvenāti phalena hetu-anumānadassanaṁ. **Sammāsambuddho chadanābhāvenā**ti hetunā phalānumānadassanaṁ. **Hetudvayaṁ vuttaṁ** “vivaṭṭo

vicchado cā”ti. **Dutiyena vesārajjenā**ti “khīṇāsavassa te paṭijānato”ti-ādinā vuttena vesārajjena. **Purimasiddhī**ti purimassa padassa atthasiddhīti attho. **Paṭhamenā**ti “sammāsambuddhassa te paṭijānato”ti-ādinā (ma.ni.1.150 a.ni.4.8) vuttena vesārajjena. **Dutiyasiddhī**ti dutiyassa padassa atthasiddhi, Buddhatthasiddhīti attho. **Tatiyacatutthehī**ti “ye kho pana te antarāyikā dhammā”ti-ādinā, (ma.ni.1.150 a.ni.4.8) “yassa kho pana te atthāyā”ti-ādinā (ma.ni.1.150 a.ni.4.8) ca vuttehi tatiyacatutthehi vesārajjehi. **Tatiyasiddhī**ti vivaṭṭacchadanatāsiddhi yāthāvato antarāyikaniyyānikadhammāpadesena hi satthu vivaṭṭacchadanabhāvo loke pākaṭo ahosi. **Purimaṁ dhammacakkhun**ti purimapadaṁ Bhagavato dhammacakkhuṁ **sādheti** kilesārīnaṁ, saṁsāracakkassa ca arānaṁ hatabhāvadīpanato. **Dutiyaṁ padaṁ Buddhacakkhuṁ sādheti** sammāsambuddhasseva taṁsabbhāvato. **Tatiyaṁ padaṁ samantacakkhuṁ sādheti** savāsanasabbakilesappahānadīpanato. “Sammāsambuddho”ti hi vatvā “vivaṭṭacchado”ti vacanaṁ Buddhabhāvāvahameva sabbakilesappahānaṁ vibhāveti. **“Sūrabhāvan”**ti lakkhaṇavibhāvane visadañāṇataṁ.

259. **Evaṁ** (DṬ.3./CS:pg.1.296) **bho**ti ettha **evan**ti vacanasampaṭicchane nipāto. Vacanasampaṭicchanañcettha “tathā mayaṁ taṁ bhavantaṁ Gotamaṁ vedissāma, tvaṁ mantānaṁ paṭiggahetā”ti ca evaṁ pavattassa Pokkharasātino vacanassa sampaṭiggahoti āha. **“Sopi tāyā”**ti-ādi. Tattha **tāyā**ti tāya yathāvuttāya samuttejanāya. **Ayānabhūmin**ti yānassa abhūmiṁ. **Divāpadhānikā**ti divāpadhānānuyuñjanakā.

260. Yadipi pubbe Ambaṭṭhakulaṁ appaññātaṁ, tadā pana paññāyatīti āha **“tadā kirā”**ti-ādi. **Aturito**ti avegāyanto.

261. **Yathā khamanīyādīni pucchanto**ti yathā Bhagavā “kacci vo māṇavā khamanīyaṁ, kacci yāpanīyan”ti-ādinā khamanīyādīni pucchanto tehi māṇavehi saddhiṁ paṭhamaṁ pavattamodo ahosi pubbabhāsitāya tadanukaraṇena evaṁ tepi māṇavā Bhagavatā saddhiṁ samappavattamodā ahesunti yojanā. Taṁ pana samappavattamodataṁ upamāya dassetuṁ **“sītodakaṁ viyā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **sammoditan**ti saṁsanditaṁ. **Ekībhāvan**ti sammodanakiriyāya samānataṁ **Khamanīyan**ti “idaṁ catucakkaṁ navadvāraṁ sarīrayantaṁ dukkhabahulatāya sabhāvato dussahaṁ kacci khamituṁ sakkuṇeyyan”ti pucchanti, **yāpanīyan**ti āhārādipaccayapaṭibaddhavuttikaṁ cirappabandhasaṅkhātāya yāpanāya kacci yāpetuṁ sakkuṇeyyaṁ. Sīsarogādi-ābādhābhāvena **kacci appābādhaṁ,** dukkhajīvikābhāvena **kacci appātaṅkaṁ,** taṁtaṁkiccakaraṇe uṭṭhānasukhatāya **kacci lahuṭṭhānaṁ,** tadanurūpabalayogato **kacci balaṁ,** sukhavihārasabbhāvena **kacci phāsuvihāro** atthīti sabbattha kacci-saddaṁ yojetvā attho veditabbo. Balappattā pīti **pīti**yeva. Taruṇapīti **pāmojjaṁ**. Sammodanaṁ janeti karotīti sammodanikaṁ tadeva **sammodanīyaṁ**. Sammoditabbato **sammodanīyan**ti idaṁ pana atthaṁ dassetuṁ vuttaṁ **“sammodituṁ yuttabhāvato”**ti. Saritabbabhāvato anussaritabbabhāvato “saraṇīyan”ti vattabbe **“sāraṇīyan”**ti dīghaṁ katvā vuttaṁ. **“Suyyamānasukhato”**ti āpāthamadhuratamāha, **“anussariyamānasukhato”**ti vimaddaramaṇīyataṁ. **“Byañjanaparisuddhatāyā”**ti sabhāvaniruttibhāvena tassā kathāya vacanacāturiyamāha, **“atthaparisuddhatāyā”**ti atthassa nirupakkilesataṁ. **Anekehi pariyāyehī**ti anekehi kāraṇehi.

Apasādessāmīti (DṬ.3./CS:pg.1.297) maṅkuṁ karissāmi. **Kaṇṭhe olambetvā**ti ubhosu khandhesu sāṭakaṁ āsajjetvā kaṇṭhe olambitvā. **Dussakaṇṇaṁ gahetvā**ti nivatthasāṭakassa dasākoṭiṁ ekena hatthena gahetvā. **Caṅkamaṁ abhiruhitvā**ti caṅkamituṁ ārabhitvā. **Dhātusamatā**ti rasādidhātūnaṁ samāvatthatā, arogatāti attho. **Anācārabhāvasāraṇīyan**ti anācārabhāvena saraṇīyaṁ. “Anācāro vatāyan”ti

saritabbakaṁ.

262. **“Bhavaggaṁ gahetukāmo viyā”**ti-ādi asakkuṇeyyattā dukkaraṁ kiccaṁ ārabhatīti dassetuṁ vuttaṁ. Asakkuṇeyyañhetaṁ sadevakenāpi lokena, yadidaṁ Bhagavato apasādanaṁ, tenāha **“aṭṭhāne vāyamatī”**ti. Ayaṁ bālo “mayi kiñci akathente mayā saddhiṁ kathetumpi na visahatī”ti mānameva paggaṇhissati, kathente pana kathāpasaṅgenassa jātigotte vibhāvite mānaniggaho bhavissatīti Bhagavā “evaṁ nu te”ti-ādimāha. Tena vuttaṁ “atha kho Bhagavā”ti-ādi. Ācārasamācārasikkhāpanena ācariyā, tesaṁ pana ācariyānaṁ pakaṭṭhā ācariyāti pācariyā yathā papitāmahoti, tenāha **“ācariyehi ca tesaṁ pācariyehi cā”**ti.

(DṬ.3.-4)Paṭhama-ibbhavādavaṇṇanā

263. **Tīsu iriyāpathesū**ti ṭhānagamananisajjāsu. **Kathāpaḷāsan**ti kathāvasena yugaggāhaṁ. Sayānena ācariyena saddhiṁ sayānassa kathā nāma ācāro na hoti, taṁ itarehi sadisaṁ katvā kathanaṁ idha kathāpaḷāso.

Tassa pana yaṁ anācārabhāvavibhāvanaṁ satthārā Ambaṭṭhena saddhiṁ kathentena kataṁ, taṁ saṅgīti-anāruḷhaṁ paramparābhatanti upari pāḷiyā sambandhabhāvena dassento **“tato kirā”**ti-ādimāha. **Muṇḍakā samaṇakā**ti ca garahāyaṁ **ka**-saddo, tenāha **“hīḷento”**ti. Ibhassa payogo ibho uttarapadalopena, taṁ ibhaṁ arahantīti **ibbhā**. Kiṁ vuttaṁ hoti? Yathā ibho hatthivāhanabhūto parassa vasena vattati, na attano, evaṁ etepi brāhmaṇānaṁ sussusakā suddā parassa vasena (DṬ.3./CS:pg.1.298) vattanti, na attano, tasmā ibhasadisapayogatāya ibbhāti. Te pana kuṭumbikatāya gharavāsino gharassāmikā hontīti āha **“gahapatikā”**ti. **Kaṇhā**ti kaṇhajātikā. Dijā eva hi suddhajātikā, na itareti tassa adhippāyo, tenāha **“kāḷakā”**ti. **Mukhato nikkhantā**ti brāhmaṇānaṁ pubbapurisā brahmuno mukhato nikkhantā, ayaṁ tesaṁ paṭhamuppattīti adhippāyo. Sesapadesupi eseva nayo. **“Samaṇā piṭṭhipādato”**ti idaṁ panassa “mukhato nikkhantā”ti-ādivacanatopi ativiya asamavekkhitavacanaṁ catuvaṇṇapariyāpannasseva samaṇabhāvasambhavato. **Aniyametvā**ti avisesetvā, anuddesikabhāvenāti attho.

Mānussayavasena kathetīti mānussayaṁ avassāya attānaṁ ukkaṁsento, pare ca vambhento “muṇḍakā”ti ādiṁ katheti. **Jānāpemī**ti jātigottassa pamāṇaṁ yāthāvato vibhāvanena pamāṇaṁ jānāpemīti. **Attho etassa atthīti atthikaṁ** daṇḍikañāyena.

“Yāyeva kho panatthāyā”ti itthiliṅgavasena vuttanti vadanti, taṁ parato “purisaliṅgavasenevā”ti vakkhamānattā yuttaṁ. **Yāya atthāyā**ti vā pulliṅgavaseneva tadatthe sampadānavacanaṁ, yassa atthassa atthāyāti attho. **Assā**ti Ambaṭṭhassa dassetvāti sambandho. **Aññesan**ti aññesaṁ sādhurūpānaṁ. **Santikaṁ āgatānan**ti guruṭṭhāniyānaṁ santikaṁ upagatānaṁ. **Vattan**ti tehi caritabba-ācāraṁ. **Asikkhito**ti ācāraṁ asikkhito. Tato eva **appassuto**. Bāhusaccañhi nāma yāvadeva upasamatthaṁ icchitabbaṁ, tadabhāvato Ambaṭṭho appassuto asikkhito “avusito”ti viññāyati, tenāha **“etassa hī”**ti-ādi.

264. Kodhavasacittatāya **asakamano**. **Mānanimmadanatthan**ti mānassa nimmadanatthaṁ. **Uggiletvā**ti sinehapānena kilinnaṁ ubbamanaṁ katvā. **Gottena gottan**ti tena vuttena purātanagottena idāni taṁ taṁ anavajjasaññitaṁ gottaṁ sāvajjato uṭṭhāpetvā uddharitvā. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha **gottaṁ** ādipurisavasena, **kulāpadoso,** tadanvaye uppanna-abhiññātapurisavasena veditabbo yathā “ādicco, maghadevo”ti. Gottamūlassa gārayhatāya amānavatthubhāvapavedanato **“mānaddhajaṁ mūle chetvā”**ti vuttaṁ. **Ghaṭṭento**ti omasanto.

Yasmiṁ (DṬ.3./CS:pg.1.299) mānussayakodhussayā aññamaññūpatthaddhā, so "caṇḍo"ti vuccatīti āha **"caṇḍāti mānanissitakodhayuttā"**ti. **Kharā**ti cittena, vācāya ca kakkhaḷā. **Lahukā**ti taruṇā. **Bhassā**ti "sāhasikā"ti keci vadanti, "sārambhakā"ti apare. **Samānā**ti hontā, bhavamānāti atthoti āha **"santāti purimapadasseva vevacanan"**ti. **Na sakkarontī**ti sakkāraṁ na karonti. **Apacitikamman**ti paṇipātakamma **nānuloman**ti attano jātiyā na anucchavikanti attho.

(DṬ.3.-5)Dutiya-ibbhavādavaṇṇanā

265. Kāmaṁ sakyarājakule yo sabbesaṁ Buddhataro samattho ca, so eva abhisekaṁ labhati, ekacco pana abhisitto samāno "idaṁ rajjaṁ nāma bahukiccaṁ bahubyāpāran"ti tato nibbijja rajjaṁ vayasā anantarassa niyyāteti, kadāci sopi aññassāti tādise sandhāyāha **"sakyāti abhisittarājāno"**ti. **Kulavaṁsaṁ jānantī**ti kaṇhāyanato paṭṭhāya paramparāgataṁ anussavavasena jānanti. Kulābhimānino hi yebhuyyena paresaṁ uccāvacaṁ kulaṁ tathā tathā udāharanti, attano ca kulavaṁsaṁ jānanti, evaṁ Ambaṭṭhopi. Tathā hi so parato Bhagavatā pucchito vajirapāṇibhayena yāthāvato kathesi.

(DṬ.3.-5)Tatiya-ibbhavādavaṇṇanā

266. **Khettaleḍḍūnan**ti khette kasanavasena naṅgalena uṭṭhāpitaleḍḍūnaṁ. "Laṭukikā" icceva paññātā **khuddakasakuṇikā laṭukikopamavaṇṇanāyaṁ** "cātakasakuṇikā"ti (ma.ni.aṭṭha.3.150) vuttā. **Kodhavasena laggitun**ti upanayhituṁ, āghātaṁ bandhitunti attho. **"Amhe haṁsakoñcamorasame karotī"**ti iminā "na taṁ koci haṁso vā"ti-ādivacanaṁ saṅgītiṁ anāruḷhaṁ tadā Bhagavatā vuttamevāti dasseti. "Evaṁ nu te"ti-ādivacanaṁ, "avusitavāyevā"ti-ādivacanañca mānavasena samaṇena Gotamena vuttanti maññatīti adhippāyenāha **"nimmāno dāni jātoti maññamāno"**ti.

(DṬ.3.-6)Dāsiputtavādavaṇṇanā

267. **Nimmādetī**ti (DṬ.3./CS:pg.1.300) a-kārassa ā-kāraṁ katvā niddesoti āha **"nimmadetī"**ti. Kāmaṁ gottaṁ nāmetaṁ pitito laddhabbaṁ, na mātito na hi brāhmaṇānaṁ sagottāya āvāhavivāho icchito, gottanāmaṁ pana yasmā jātisiddhaṁ, na kittimaṁ, jāti ca ubhayasambandhinī, tasmā **"mātāpettikanti mātāpitūnaṁ santakan"**ti vuttaṁ. **Nāmagottan**ti gottanāmaṁ, na kittimanāmaṁ, na guṇanāmaṁ vā. Tattha "kaṇhāyano"ti niruḷhā yā nāmapaṇṇatti, taṁ sandhāyāha **"paṇṇattivasena nāman**ti. Taṁ pana kaṇha-isito paṭṭhāya tasmiṁ kulaparamparāvasena āgataṁ, na etasmiṁyeva niruḷhaṁ, tena vuttaṁ **"paveṇīvasena gottan"**ti. **Gotta**-padassa pana attho heṭṭhā vuttoyeva. **Anussarato**ti ettha na kevalaṁ anussaraṇaṁ adhippetaṁ, atha kho kulasuddhivīmaṁsanavasenāti āha **"kulakoṭiṁ sodhentassā"**ti. **Ayyaputtā**ti ayyikaputtāti āha **"sāmino puttā"**ti. Disā okkākarañño antojātā dāsīti āha **"gharadāsiyā putto"**ti. Ettha ca yasmā Ambaṭṭho jātiṁ nissāya mānatthaddho, na cassa yāthāvato jātiyā avibhāvitāya mānaniggaho hoti, mānaniggahe ca kate aparabhāge ratanattaye pasīdissati na "dāsī"ti vācā pharusavācā nāma hoti cittassa saṇhabhāvato. **Abhayasuttañ**cettha (ma.ni.2.83 a.ni.4.184) nidassanaṁ. Keci ca sattā agginā viya lohādayo kakkhaḷāya vācāya mudubhāvaṁ gacchanti, tasmā Bhagavā Ambaṭṭhaṁ nibbisevanaṁ kātukāmo

“ayyaputtā sakyā bhavanti, dāsiputto tvamasi sakyānan”ti avoca.

Ṭhapentīti paññapenti, tenāha **“okkāko”**ti-ādi. **Pabhā niccharati** dantānaṁ ativiya pabhassarabhāvato.

Paṭhamakappikānanti paṭhamakappassa ādikāle nibbattānaṁ. **Kira**-saddo anussavatthe, tena yo vuccamānāya rājaparamparāya kesañci matibhedo, taṁ ulliṅgeti. **Mahāsammatassāti** “ayaṁ no rājā”ti mahājanena sammannitvā ṭhapitattā “mahāsammato”ti evaṁ sammatassa. Yaṁ sandhāya vadanti--

“Ādiccakulasambhūto (DṬ.3./CS:pg.1.301) suvisuddhaguṇākaro;
Mahānubhāvo rājāsi, mahāsammatanāmako.
Yo cakkhubhūto lokassa, guṇaraṁsisamujjalo;
Tamonudo virocittha, dutiyo viya bhāṇumā.
Ṭhapitā yena mariyādā, loke lokahitesinā;
Vavatthitā sakkuṇanti, na vilaṅghayituṁ janā.
Yasassinaṁ tejassinaṁ, lokasīmānurakkhakaṁ;
Ādibhūtaṁ mahāvīraṁ, kathayanti ‘manū’ti yan”ti.

Tassa ca puttapaputtaparamparaṁ sandhāya--

“Tassa putto mahātejo, rojo nāma mahīpati;
Tassa putto vararojo, pavaro rājamaṇḍale.
Tassāsi kalyāṇaguṇo, kalyāṇo nāma atrajo;
Rājā tassāsi tanayo, varakalyāṇanāmako.
Tassa putto mahāvīro, mandhātā kāmabhoginaṁ;
Aggabhūto mahindena, aḍḍharajjena pūjito.
Tassa sūnu mahātejo, varamandhātunāmako;
‘Uposatho’ti nāmena, tassa putto mahāyaso.
Varo nāma mahātejo, tassa putto mahāvaro;
Tassāsi upavaroti, putto rājā mahābalo.
Tassa putto maghadevo, devatulyo mahīpati;
Caturāsītisahassāni, tassa puttaparamparā.
Tesaṁ pacchimako rājā, ‘okkāko’ iti vissuto;
Mahāyaso mahātejo, akhuddo rājamaṇḍale”ti.

Ādi **tesaṁ pacchato**ti tesaṁ maghadeva paramparabhūtānaṁ kaḷārajanakapariyosānānaṁ anekasatasahassānaṁ rājūnaṁ aparabhāge okkāko nāma (DṬ.3./CS:pg.1.302) rājā ahosi, tassa paramparābhūtānaṁ anekasatasahassānaṁ rājūnaṁ aparabhāge aparo okkāko nāma rājā ahosi, tassa paramparabhūtānaṁ anekasatasahassānaṁ rājūnaṁ aparabhāge punāparo okkāko nāma rājā ahosi, taṁ sandhāyāha **“tayo okkākavaṁsā ahesuṁ. Tesu tatiya-okkākassā”**ti-ādi.

Sahasā varaṁ adāsinti puttadassanena somanassappatto sahasā avīmaṁsitvā tuṭṭhiyā vasena varaṁ adāsiṁ, “yaṁ icchasi, taṁ gaṇhā”ti. **Rajjaṁ pariṇāmetuṁ icchatī**ti sā jantukumārassa mātā mama taṁ varadānaṁ antaraṁ katvā imaṁ rajjaṁ pariṇāmetuṁ icchatīti.

Nappasaheyyāti na pariyatto bhaveyya.

Nikkhammāti gharāvāsato, kāmehi ca nikkhamitvā. **Heṭṭhā cā**ti **ca**-saddena “asītihatthe”ti idaṁ anukaḍḍhati. **Tehī**ti migasūkarehi, maṇḍūkamūsikehi ca. **Te**ti sīhabyagghādayo, sappabiḷārā ca.

Avasesāhi attano attano kaniṭṭhāhi.

Vaḍḍhamānānanti anādare sāmivacanaṁ. **Kuṭṭharogo** nāma sāsamasūrīrogā viya

yebhuyyena saṅkamanasabhāvoti vuttaṁ **“ayaṁ rogo saṅkamatīti cintetvā”**ti.

Migasūkarādīnanti **ādi**-saddena vanacarasoṇādike saṅgaṇhāti.

Tasmiṁ nisinneti sambandho. Khattiyamāyārocanena **attano khattiyabhāvaṁ jānāpetvā**.

Nagaraṁ māpehīti sāhāraṁ nagaraṁ māpehīti adhippāyo.

Kesaggahaṇanti kesaveṇibandhanaṁ. **Dussaggahaṇan**ti vatthassa nivāsanākāro.

268. **Attano upārambhamocanatthāyā**ti ācariyena Ambaṭṭhena ca attano attano upari pāpetabba-upavādassa apanayanatthaṁ. **Asmiṁ vacane**ti “cattārome bho Gotama vaṇṇā”ti-ādinā attanā vutte, bhotā ca Gotamena vutte “jātivāde”ti imasmiṁ yathādhikate vacane. Tattha pana yasmā vede vuttavidhināva tena paṭimantetabbaṁ hoti (DṬ.3./CS:pg.1.303) tasmā vuttaṁ **“vedattayavacane”**ti, **“etasmiṁ vā dāsiputtavacane”**ti ca.

270. **Dhammo** nāma kāraṇaṁ “dhammapaṭisambhidā”ti-ādīsu (vibha.718) viya, saha dhammenāti sahadhammo, sahadhammo eva **sahadhammiko**ti āha **“sahetuko”**ti.

271. **Tasmā** tadā paṭiññātattā. **Tāsetvā pañhaṁ vissajjāpessāmīti āgato** yathā taṁ saccakasamāgame. “Bhagavā ceva passati Ambaṭṭho cā”ti ettha itaresaṁ adassane kāraṇaṁ dassetuṁ **“yadi hī”**ti-ādi vuttaṁ. **Āvāhetvā**ti mantabalena ānetvā. **Tassā**ti Ambaṭṭhassa. **Vādasaṅghaṭṭe**ti vācāsaṅghaṭṭe.

272. **Tāṇanti gavesamāno**ti, “ayameva Samaṇo Gotamo ito bhayato mama tāyako”ti Bhagavantaṁyeva “tāṇan”ti pariyesanto upagacchanto. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Tāyatī**ti yathā-upaṭṭhitabhayato pāleti, tenāha **“rakkhatī”**ti, etena tāṇa-saddassa kattusādhanatamāha. Yathupaṭṭhitena bhayena upadduto nilīyati etthāti **leṇaṁ,** upalayanaṁ, etena leṇa-saddassa adhikaraṇasādhanatamāha. **“Saratī”**ti etena saraṇa-saddassa kattusādhanatamāha.

(DṬ.3.-7)Ambaṭṭhavaṁsakathāvaṇṇanā

274. **Gaṅgāya dakkhiṇato**ti Gaṅgāya nadiyā dakkhiṇadisāya. **Āvudhaṁ na parivattatī**ti saraṁ vāsatti-ādiṁ vā parassa upari khipitukāmassa hatthaṁ na parivattati, hatthe pana aparivattente kuto āvudhaparivattananti āha **“āvudhaṁ na parivattatī”**ti. So kira “kathaṁ nāmāhaṁ disāya dāsiyā kucchimhi nibbatto”ti taṁ hīnaṁ jātiṁ jigucchanto “handāhaṁ yathā tathā imaṁ jātiṁ sodhessāmī”ti niggato, tenāha **“idāni me manorathaṁ pūressāmī”**ti-ādi. Vijjābalena rājānaṁ tāsetvā tassa dhītuyā laddhakālato paṭṭhāya myāyaṁ jātisodhitā (DṬ.3./CS:pg.1.304) bhavissatīti tassa adhippāyo. **Ambaṭṭhaṁ nāma vijjan**ti sattānaṁ sarīre abbhaṅgaṁ ṭhapetīti Ambaṭṭhāti evaṁ laddhanāmaṁ vijjaṁ, mantanti attho. Yato Ambaṭṭhā etasmiṁ atthīti Ambaṭṭhoti kaṇho isi paññāyittha, taṁbaṁsajātatāya ayaṁ māṇavo “Ambaṭṭho”ti voharīyati.

Seṭṭhamante vedamanteti adhippāyo. Mantānubhāvena rañño bāhukkhambhamattaṁ jātaṁ tena panassa bāhukkhambhena rājā, “ko jānāti, kiṁ bhavissatī”ti bhīto ussaṅkī utrāso ahosi, tenāha **“bhayena vedhamāno aṭṭhāsī”**ti. **Sotthi bhaddanteti ādivacanaṁ avocuṁ**. “Ayaṁ mahānubhāvo isī”ti maññamānā.

Undriyissatīti vippakiriyissati, tenāha **“bhijjissatī”**ti. Mante parivattiteti bāhukkhambhakamantassa paṭippassambhakavijjāsaṅkhāte mante **“saro otaratū”**ti parivattite. Evarūpānañhi mantānaṁ ekaṁseneva paṭippassambhakavijjā hontiyeva yathā taṁ kusumārakavijjānaṁ. Attano dhītu apavādamocanatthaṁ tassa bhujissakaraṇaṁ. Tassānurūpe issariye ṭhapanatthaṁ **uḷāre ca naṁ ṭhāne ṭhapesi**.

(DṬ.3.-8)Khattiyaseṭṭhabhāvavaṇṇanā

275. Samassāsanatthamāha karuṇāyanto, na kulīnabhāvadassanatthaṁ, tenāha **“atha kho Bhagavā”**ti-ādi. **Brāhmaṇesū**ti brāhmaṇānaṁ samīpe, tato brāhmaṇehi laddhabbaṁ āsanādiṁ sandhāya **“brāhmaṇānaṁ antare”**ti vuttaṁ. Kevalaṁ saddhāya kātabbaṁ **saddhaṁ,** paralokagate sandhāya na tato kiñci apatthentena kātabbanti attho, tenāha **“matake uddissa katabhatte”**ti. **Maṅgalādibhatte**ti **ādi**-saddena ussavadevatārādhanādiṁ saṅgaṇhāti. **Yaññabhatte**ti pāpasaññamādivasena katabhatte. **Pāhunakānan**ti atithīnaṁ. **Khattiyabhāvaṁ appatto** ubhato sujātatābhāvato, tenāha **“aparisuddhoti attho”**ti.

276. **Itthiṁ karitvā**ti ettha karaṇaṁ kiriyāsāmaññavisayanti āha **“itthiṁ pariyesitvā”**ti. Brāhmaṇakaññaṁ itthiṁ khattiyakumārassa bhariyābhūtaṁ (DṬ.3./CS:pg.1.305) gahetvāpi khattiyāva seṭṭhā, hīnā brāhmaṇāti yojanā. **Purisena vā purisaṁ karitvā**ti etthāpi eseva nayo. **Pakaraṇe**ti rāgādivasena paduṭṭhe pakkhalite kāraṇe, tenāha **“dose”**ti. Bhassati niratthakabhāvena khipīyatīti **bhassaṁ,** chārikā.

277. **Janitasmin**ti kammakilesehi nibbatte. Jane etasminti vā **janetasmiṁ,** manussesūti attho, tenāha **“gottapaṭisārino”**ti. **Saṁsanditvā**ti ghaṭetvā, aviruddhaṁ katvāti attho.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.3.-9)Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā

278. **Idaṁ vaṭṭatī**ti idaṁ ajjhenādi kattuṁ labbhati. **Jātivādavinibaddhā**ti jātisannissitavāde vinibaddhā. Brāhmaṇasseva ajjhenajjhāpanayajanayājanādayoti evaṁ ye attukkaṁsanaparavambhanavasena pavattā, tato eva te **mānavādapaṭibaddhā** ca honti. Ye pana **āvāhavivāhavinibaddhā,** te eva sambandhattayavasena “arahasi vā maṁ tvaṁ, na vā maṁ tvaṁ arahasī”ti evaṁ pavattanakā.

Yatthāti yassaṁ vijjācaraṇasampattiyaṁ. **Laggissāmā**ti olaggā antogadhā bhavissāmāti **cintayimha**. Paramatthato avijjācaraṇāniyeva “vijjācaraṇānī”ti gahetvā ṭhito paramatthato vijjācaraṇesu vibhajiyamānesu so tato dūrato apanīto nāma hotīti āha **“dūrameva avakkhipī”**ti. **Samudāgamato pabhutī**ti-ādisamuṭṭhānato paṭṭhāya.

279. Tividhaṁ sīlanti khuddakādibhedaṁ tividhaṁ sīlaṁ. **Sīlavasenevā**ti sīlapariyāyeneva. **Kiñci kiñcī**ti ahiṁsanādiyamaniyamalakkhaṇaṁ kiñci kiñci **sīlaṁ atthi**. **Tattha tattheva laggeyyā**ti tasmiṁ tasmiṁyeva brāhmaṇasamayasiddhe sīlamatte “caraṇan”ti laggeyya. **Aṭṭhapi samāpattiyo caraṇanti niyyātitā honti** rūpāvacaracatutthajjhānaniddeseneva arūpajjhānānampi niddiṭṭhabhāvāpattito niyyātitā nidassitā.

(DṬ.3.-10)Catu-apāyamukhakathāvaṇṇanā

280. **Asampāpuṇanto**ti (DṬ.3./CS:pg.1.306) ārabhitvā sampattuṁ asakkonto. **Avisahamāno**ti ārabhitumeva asakkonto. **Khārin**ti parikkhāraṁ. Taṁ pana vibhajitvā dassetuṁ **“araṇī”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **araṇī**ti aggidhamanakaṁ araṇīdvayaṁ. **Sujā**ti dabbi. **Ādi**-saddena tidaṇḍatighaṭikādiṁ saṅgaṇhāti **khāribharitan**ti khārīhi puṇṇaṁ. Nanu upasampannassa bhikkhuno sāsanikopi yo koci anupasampanno atthato

paricārakova, kiṁ aṅgaṁ pana bāhirakapabbajiteti tattha visesaṁ dassetuṁ **“kāmañcā”**ti-ādi vuttaṁ. **Vuttanayenā**ti “kappiyakaraṇa …pe… vattakaraṇavasenā”ti evaṁ vuttena nayena. **Paricārako hoti** upasampannabhāvassa visiṭṭhabhāvato. “Navakoṭisahassānī”ti-ādinā (visuddhi.1.20 paṭi.ma.aṭṭha.37) vuttappabhedānaṁ anekasahassānaṁ saṁvaravinayānaṁ samādiyitvā vattanena uparibhūtā aggabhūtā sampadāti hi “upasampadā”ti vuccatīti. **Guṇādhikopī**ti guṇehi ukkaṭṭhopi. **Ayaṁ panā**ti vuttalakkhaṇo tāpaso.

Tāpasā nāma kammavādikiriyāvādino, na sāsanassa paṭāṇībhūtā, yato nesaṁ pabbajituṁ āgatānaṁ titthiyaparivāsena vināva pabbajjā anuññātāti katvā **“kasmā panā”**ti codanaṁ samuṭṭhapeti codako. Ācariyo **“yasmā”**ti-ādinā codanaṁ pariharati. “Osakkissatī”ti saṅkhepato vuttamatthaṁ vivarituṁ **“imasmiñhī”**ti-ādi vuttaṁ. **Khuradhārūpaman**ti khuradhārānaṁ matthakeneva akkamitvā gamanūpamaṁ. **Aññe**ti aññe bhikkhū. **Aggisālan**ti aggihuttasālaṁ. **Nānādārūhī**ti palāsadaṇḍādinānāvidhasamidhādārūhi.

Idanti “catudvāraṁ āgāraṁ katvā”ti-ādinā vuttaṁ. **Assā**ti assa catutthassa puggalassa. **Paṭipattimukhan**ti kohaññapaṭipattiyā mukhamattaṁ. So hi nānāvidhena kohaññena lokaṁ vimhāpento tattha acchati, tenāha **“iminā hi mukhena so evaṁ paṭipajjatī”**ti.

Khalādīsu manussānaṁ santike upatiṭṭhitvā vīhimuggatilamāsādīni bhikkhācariyāniyāmena saṅkaḍḍhitvā uñchanaṁ uñchā, sā eva cariyā vutti etesanti **uñchācariyā**. Aggipakkena jīvantīti aggipakkikā, na aggipakkikā **anaggipakkikā** (DṬ.3./CS:pg.1.307) Uñchācariyā hi khalesu gantvā khalaggaṁ nāma manussehi diyyamānaṁ dhaññaṁ gaṇhanti, taṁ ime na gaṇhantīti anaggipakkikā nāma jātā. **Asāmapākā**ti asayaṁpācakā. Asmamuṭṭhinā muṭṭhipāsāṇena vattantīti **asmamuṭṭhikā**. Dantena uppāṭitaṁ vakkalaṁ rukkhattaco dantavakkalaṁ, tena vattantīti **dantavakkalikā**. Pavattaṁ rukkhādito pātitaṁ phalaṁ bhuñjantīti **pavattaphalabhojino**. Jiṇṇapakkatāya paṇḍubhūtaṁ palāsaṁ, taṁsadisañca paṇḍupalāsaṁ, tena vattantīti **paṇḍupalāsikā,** sayaṁpatitapupphaphalapattabhojino.

Idāni te aṭṭhavidhepi sarūpato dassetuṁ **“tatthā”**ti-ādi vuttaṁ. **Saṅkaḍḍhitvā**ti bhikkhācariyāvasena laddhadhaññaṁ ekajjhaṁ katvā.

Pariyeṭṭhi nāma dukkhāti paresaṁ gehato gehaṁ gantvā pariyeṭṭhi nāma dīnavuttibhāvena dukkhā. Pāsāṇassa pariggaho dukkho pabbajitassāti vā danteheva uppāṭetvā khādanti.

Imāhi catūhiyevāti “khārividhaṁ ādāyā”ti-ādinā vuttāhi catūhi eva tāpasapabbajjāhīti.

282. Apāye vināse niyutto **āpāyiko**. Tabbhāvaṁ paripūretuṁ asakkonto tena aparipuṇṇo **aparipūramāno** karaṇe cetaṁ paccattavacanaṁ, tenāha **“āpāyikenāpi aparipūramānenā”**ti.

(DṬ.3.-11)Pubbaka-isibhāvānuyogavaṇṇanā

283. Dīyatīti datti, dattiyeva **dattikan**ti āha **“dinnakan”**ti. Yadi brāhmaṇassa sammukhībhāvo rañño na dātabbo, kasmāssa upasaṅkamanaṁ na paṭikkhittanti āha **“yasmā panā”**ti-ādi. **Khettavijjāyā**ti nītisatthe. **Payātan**ti saddhaṁ, sassatikaṁ vā, tenāha **“abhiharitvā dinnan”**ti. Kasmā Bhagavā “rañño Pasenadissa Kosalassa dattikaṁ bhuñjatī”ti-ādinā brāhmaṇassa mammavacanaṁ avocāti tattha kāraṇaṁ dassetuṁ **“idaṁ pana kāraṇan”**ti-ādi vuttaṁ.

284. **Rathūpatthare**ti (DṬ.3./CS:pg.1.308) rathassa upari attharitapadese. **Pākaṭamantanan**ti pakāsabhūtaṁ mantanaṁ. Tañhi suddādīhi ñāyatīti na

rahassamantanaṁ. **Bhaṇatī**ti api nu bhaṇati.

285. **Pavattāro**ti pāvacanabhāvena vattāro, yasmā te tesaṁ mantānaṁ pavattakā, tasmā āha **"pavattayitāro"**ti. Sudde bahi katvā raho bhāsitabbaṭṭhena mantā eva, taṁtaṁ-atthapaṭipattihetutāya padanti **mantapadaṁ,** anupanītāsādhāraṇatāya vā rahassabhāvena vattabbaṁ hitakiriyāya adhigamupāyaṁ. **Sajjhāyitan**ti gāyanavasena sajjhāyitaṁ, taṁ pana udattānudattādīnaṁ sarānaṁ sampādanavaseneva icchitanti āha **"sarasampattivasenā"**ti. **Aññesaṁ vuttan**ti pāvacanabhāvena aññesaṁ vuttaṁ. **Samupabyūḷhan**ti saṅgahetvā uparūpari saññūḷhaṁ. **Rāsikatan**ti iruvedayajuvedasāmavedādivasena tatthāpi paccekaṁ mantabrahmādivasena, ajjhāyānuvākādivasena ca rāsikataṁ.

Tesanti mantānaṁ kattūnaṁ. **Dibbena cakkhunā oloketvā**ti dibbacakkhuparibhaṇḍena yathākammūpagañāṇena sattānaṁ kammassakatādiṁ paccakkhato dassanaṭṭhena dibbacakkhusadisena pubbenivāsañāṇena atītakappe brāhmaṇānaṁ mantajjhenavidhiñca oloketvā. **Pāvacanena saha saṁsanditvā**ti kassapasammāsambuddhassa yaṁ vacanaṁ vaṭṭasannissitaṁ, tena saha aviruddhaṁ katvā. Na hi tesaṁ vivaṭṭasannissito attho paccakkho hoti. **Aparāpare panā**ti aṭṭhakādīhi aparā pare pacchimā okkākarājakālādīsu uppannā. **Pakkhipitvā**ti aṭṭhakādīhi ganthitamantapadesu kilesasannissitapadānaṁ tattha tattha pade pakkhipanaṁ katvā. **Viruddhe akaṁsū**ti Brāhmaṇadhammikasuttādīsu āgatanayena saṁkilesikatthadīpanato paccanīkabhūte akaṁsu. **Idhā**ti "tyāhaṁ mante adhīyāmī"ti etasmiṁ ṭhāne. **Paṭiññaṁ aggahetvā**ti "taṁ kiṁ maññasī"ti evaṁ paṭiññaṁ aggahetvāva.

286. **Nirāmagandhā**ti kilesāsucivasena vissagandharahitā. **Anitthigandhā**ti itthīnaṁ gandhamattassapi avisahanena itthigandharahitā. Ettha ca **"nirāmagandhā"**ti (DṬ.3./CS:pg.1.309) etena tesaṁ porāṇānaṁ brāhmaṇānaṁ vikkhambhitakilesataṁ dasseti, **"anitthigandhā brahmacārino"**ti etena ekavihāritaṁ, **"rajojalladharā"**ti etena maṇḍanavibhūsanānuyogābhāvaṁ, **"araññāyatane pabbatapādesu vasiṁsū"**ti etena manussūpacāraṁ pahāya vivittavāsaṁ, **"vanamūlaphalāhārā vasiṁsū"**ti etena sālimaṁsodanādipaṇītāhārapaṭikkhepaṁ, **"yadā"**ti-ādinā yānavāhanapaṭikkhepaṁ, **"sabbadisāsū"**ti-ādinā rakkhāvaraṇapaṭikkhepaṁ, evañca vadanto micchāpaṭipadāpakkhikaṁ sācariyassa Ambaṭṭhassa vuttiṁ upādāya sammāpaṭipadāpakkhikāpi tesaṁ brāhmaṇānaṁ vutti ariyavinaye sammāpaṭipattiṁ upādāya micchāpaṭipadāyeva. Kutassa sallekhapaṭipattiyuttatāti. "Evaṁ sute"ti-ādinā Bhagavā Ambaṭṭhaṁ santajjento niggaṇhātīti dasseti.

Veṭhakehīti veṭhakapaṭṭakāhi. **Samantānagaran**ti nagarassa samantato. **Katasudhākammaṁ** pākārassa adhobhāge ṭhānaṁ vuccatīti adhippāyo.

(DṬ.3.-12)Dvelakkhaṇadassanavaṇṇanā

287. **Na sakkoti**saṅkucite iriyāpathe anavasesato tesaṁ dubbibhāvanato. **Gavesī**ti ñāṇena pariyesanamakāsi. **Samānayī**ti ñāṇena saṅkalento sammā ānayi samāhari. **"Kaṅkhatī"**ti padassa ākaṅkhatīti ayamatthoti āha **"Aho vata passeyyanti patthanaṁ uppādetī"**ti. **Kicchatī**ti kilamati. **"Kaṅkhatī"**ti padassa pubbe āsisanatthataṁ vatvā idānissa saṁsayatthatameva vikappantaravasena dassento **"kaṅkhāya vā dubbalā vimati vuttā"**ti āha. **Tīhi dhammehī**ti tippakārehi saṁsayadhammehi. **Kālusiyabhāvo**ti appasannatāya hetubhūto āvilabhāvo.

Yasmā Bhagavato kosohitaṁ sabbabuddhānaṁ āveṇikaṁ aññehi asādhāraṇaṁ

vatthaguyhaṁ suvisuddhakañcanamaṇḍalasannikāsaṁ, attano saṇṭhānasannivesasundaratāya ājāneyyagandhahatthino varaṅgaparamacārubhāvaṁ, vikasamānatapaniyāravindasamujjalakesarāvattavilāsaṁ, sañjhāpabhānurañjitajalavanantarābhilakkhitasampuṇṇacandamaṇḍalasobhañca attano siriyā abhibhuyya virājati, yaṁ bāhirabbhantaramalehi anupakkiliṭṭhatāya, cirakālaṁ suparicitabrahmacariyādhikāratāya, susaṇṭhitasaṇṭhānasampattiyā ca (DṬ.3./CS:pg.1.310) kopīnampi santaṁ akopīnameva, tasmā vuttaṁ **"Bhagavato hī"**ti-ādi. **Pahūtabhāvan**ti puthulabhāvaṁ. Ettheva hi tassa saṁsayo, tanumudusukumāratādīsu panassa guṇesu vicāraṇā eva nāhosi.

288. **Hirikaraṇokāsan**ti hiriyitabbaṭṭhānaṁ. **Chāyan**ti paṭibimbaṁ. Kathaṁ kīdisanti āha **"iddhiyā"**ti-ādi. **Chāyārūpakamattan**ti Bhagavato paṭibimbarūpaṁ. Tañca kho Buddhasantānato vinimuttattā rūpakamattaṁ Bhagavato sarīravaṇṇasaṇṭhānāvayavaṁ iddhimayaṁ bimbakamattaṁ. Taṁ pana rūpakamattaṁ dassento Bhagavā yathā attano Buddharūpaṁ na dissati, tathā katvā dasseti. **Ninnetvā**ti nīharitvā. **Kallosī**ti pucchāvissajjane kusalo cheko asi. **Tathākaraṇenā**ti kathinasūciṁ viya karaṇena. **Etthā**ti pahūtajivhāya. **Mudubhāvo pakāsito** amuduno ghanasukhumabhāvāpādanatthaṁ asakkuṇeyyattā **dīghabhāvo, tanubhāvo** cāti daṭṭhabbaṁ.

291. **"Atthacarakenā"**ti iminā byatirekamukhena anatthacarakataṁyeva vibhāveti. **Na aññatrā**ti na aññasmiṁ sugatiyanti attho. **Upanetvā upanetvā**ti taṁ taṁ dosaṁ upanetvā upanetvā, tenāha **"suṭṭhudāsādibhāvaṁ āropetvā"**ti. **Pātesī**ti pavaṭṭanavasena pātesi.

(DṬ.3.-13)Pokkharasātibuddhūpasaṅkamanavaṇṇanā

293-6. **Āgamā nū**ti āgato nu. **Kho**ti nipātamattaṁ. **Idhā**ti ettha, tumhākaṁ santikanti attho. **Adhivāsetū**ti sādiyatu, taṁ pana sādiyanaṁ manasā sampaṭiggaho hotīti āha **"sampaṭicchatū"**ti.

297. **Yāvadatthan**ti yāva attho, tāva bhojanena tadā katanti attho. **Oṇittan**ti āmisāpanayanena sucikataṁ, tenāha **"hatthe ca pattañca dhovitvā"**ti.

298. **Anupubbiṁ kathan**ti anupubbaṁ kathetabbakathaṁ, tenāha **"anupaṭipāṭikathan"**ti. Kā pana sā? Dānādikathāti āha **"dānānantaraṁ sīlan"**ti-ādi. Tena dānakathā tāva pacurajanesupi pavattiyā sabbasādhāraṇattā, sukarattā, sīle patiṭṭhānassa upāyabhāvato ca ādito (DṬ.3./CS:pg.1.311) kathetabbā. Pariccāgasīlo hi puggalo pariggahitavatthūsu nissaṅgabhāvato sukheneva sīlāni samādiyati, tattha ca suppatiṭṭhito hoti. Sīlena dāyakapaṭiggāhakasuddhito parānuggahaṁ vatvā parapīḷānivattivacanato, kiriyadhammaṁ vatvā akiriyadhammavacanato, bhogasampattihetuṁ vatvā bhavasampattihetuvacanato ca **dānakathānantaraṁ sīlakathā** kathetabbā, tañce dānasīlaṁ vaṭṭanissitaṁ, ayaṁ bhavasampatti tassa phalanti dassanatthaṁ imehi ca dānasīlamayehi paṇītapaṇītatarādibhedabhinnehi puññakiriyavatthūhi etā cātumahārājikādīsu paṇītapaṇītatarādibhedabhinnā aparimeyyā dibbabhogasampattiyo laddhabbāti dassanatthaṁ tadanantaraṁ saggakathā. Svāyaṁ saggo rāgādīhi upakkiliṭṭho, sabbathānupakkiliṭṭho ariyamaggoti dassanatthaṁ **saggānantaraṁ maggo** kathetabbo. Maggañca kathentena tadadhigamupāyasandassanatthaṁ saggapariyāpannāpi, pageva itare sabbepi kāmā nāma bahvādīnavā aniccā addhuvā vipariṇāmadhammāti **kāmānaṁ ādīnavo,** hīnā gammā pothujjanikā anariyā anatthasañhitāti tesaṁ **okāro** lāmakabhāvo, sabbepi bhavā

kilesānaṁ vatthubhūtāti **tattha saṁkileso,** sabbasaṁkilesavippamuttaṁ nibbānanti **nekkhamme ānisaṁso** ca kathetabboti ayamattho bodhitoti veditabbo. **Maggo**ti cettha **iti**-saddena ādi-atthadīpanato "kāmānaṁ ādīnavo"ti evamādīnaṁ saṅgahoti evamayaṁ atthavaṇṇanā katāti veditabbā. "Tassa uppatti-ākāradassanatthan"ti kasmā vuttaṁ, nanu maggañāṇaṁ asaṅkhatadhammārammaṇaṁ, na saṅkhatadhammārammaṇanti codanaṁ sandhāyāha **"taṅhī"**ti-ādi. Tattha **paṭivijjhantan**ti asammohapaṭivedhavasena paṭivijjhantaṁ, tenāha **"kiccavasenā"**ti.

(D.3.-14)Pokkharasāti-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

299. Ettha ca **"diṭṭhadhammo"**ti-ādi pāḷiyaṁ dassanaṁ nāma ñāṇadassanato aññampi atthi, tannivattanatthaṁ "pattadhammo"ti vuttaṁ. Patti ca ñāṇasampattito aññampi vijjatīti tato visesadassanatthaṁ "viditadhammo"ti vuttaṁ. Sā panesā viditadhammatā ekadesatopi hotīti nippadesato viditabhāvaṁ dassetuṁ "pariyogāḷhadhammo"ti vuttaṁ. Tenassa saccābhisambodhaṁyeva dīpeti. Maggañāṇañhi ekābhisamayavasena pariññādikiccaṁ sādhentaṁ nippadesena (DṬ.3./CS:pg.1.312) catusaccadhammaṁ samantato ogāḷhaṁ nāma hoti, tenāha **"diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti diṭṭhadhammo"**ti. **Tiṇṇā vicikicchā**ti sappaṭibhayakantārasadisā soḷasavatthukā, aṭṭhavatthukā ca tiṇṇā vitiṇṇā vicikicchā. **Vigatā kathaṅkathā**ti pavatti-ādīsu. "Evaṁ nu kho, na nu kho"ti evaṁ pavattikā vigatā samucchinnā kathaṅkathā. **Vesārajjappatto**ti sārajjakarānaṁ pāpadhammānaṁ pahīnattā, tappaṭipakkhesu ca sīlādiguṇesu suppatiṭṭhitattā vesārajjaṁ visāradabhāvaṁ veyyattiyaṁ patto adhigato. Sāyaṁ vesārajjappatti suppatiṭṭhitabhāvoti katvā āha **"satthusāsane"**ti. Attanā paccakkhato diṭṭhattā adhigatattā na paraṁ pacceti, na tassa paro paccetabbo atthīti **aparappaccayo**. Yaṁ panettha vattabbaṁ avuttaṁ, taṁ parato āgamissati. Sesaṁ suviññeyyameva.

Ambaṭṭhasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.4.) 4. Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā

300. Sundarabhāvena (DṬ.4./CS:pg.1.313) sātisayāni aṅgāni etesaṁ atthīti aṅgā, rājakumārāti āha **"aṅgā nāma aṅgapāsādikatāyā"**ti-ādi. **Idhāpi adhippetā,** na Ambaṭṭhasutte eva. **Āgantuṁ na dassantī**ti āgamane ādīnavaṁ dassetvā paṭikkhipanavasena āgantuṁ na dassanti, nānujānissantīti adhippāyo. Nīlāsokakaṇikārakoviḷārakundarājarukkhehi sammissatāya taṁ campakavanaṁ **"nīlādipañcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitan"**ti daṭṭhabbaṁ. Na campakarukkhānaṁyeva nīlādipañcakusumatāyāti vadanti. **"Bhagavā kusumagandhasugandhe campakavane viharatī"**ti iminā na māpanakāle eva tasmiṁ nagare campakarukkhā ussannā, atha kho aparabhāge pīti dasseti. Māpanakāle hi campakānaṁ ussannatāya sā nagarī "Campā"ti nāmaṁ labhi. **Issarattā**ti adhipatibhāvato. Senā etassa atthīti seniko, seniko eva **seniyo,** atthitā cettha bahubhāvavisiṭṭhāti vuttaṁ **"mahatiyā senāya samannāgatattā"**ti.

301-2. **Saṁhatā**ti sannipatitā, "saṅghino"ti vattabbe **"saṅghī"**ti puthutthe ekavacanaṁ brāhmaṇagahapatikānaṁ adhippetattā, tenāha **"etesan"**ti. Rājarājaññādīnaṁ bhaṇḍadharā purisā khatā, nesaṁ tāyanato **khattā**. So hi yehi yattha pesito, tattha tesaṁ dosaṁ pariharanto yuttapattavasena pucchitamatthaṁ katheti, tenāha **"pucchitapañhe**

byākaraṇasamattho”ti. Kulāpadesādinā mahatī mattā etassāti **mahāmatto**.

(DṬ.4.-1)Soṇadaṇḍaguṇakathāvaṇṇanā

303. Visiṭṭhaṁ rajjaṁ virajjaṁ, virajjameva verajjaṁ yathā “vekataṁ vesayan”ti, nānāvidhaṁ verajjaṁ **nānāverajjaṁ,** tattha jātāti-ādinā sabbaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ. **Uttamabrāhmaṇo**ti abhijanasampattiyā vittasampattiyā vijjāsampattiyā uggatataro, uḷāro vā brāhmaṇo. **Asannipāto**ti lābhamaccharena nippīḷitatāya asannipāto viya bhavissati.

“Aṅgeti (DṬ.4./CS:pg.1.314) gameti ñāpetīti **aṅgaṁ,** hetūti āha **“imināpi kāraṇenā”**ti. “Ubhato sujāto”ti ettake vutte yehi kehici dvīhi bhāgehi sujātatā viññāyeyya. Sujāta-saddo ca “sujāto cārudassano”ti-ādīsu (theragā. 818) ārohasampattipariyāyoti jātivaseneva sujātataṁ vibhāvetuṁ **“mātito ca pitito cā”**ti vuttaṁ. Anorasaputtavasenāpi loke mātupitusamaññā dissati, idha panassa orasaputtavaseneva icchitāti dassetuṁ **“saṁsuddhagahaṇiko”**ti vuttaṁ. Gabbhaṁ gaṇhāti dhāretīti **gahaṇī,** gabbhāsayasaññito mātukucchippadeso. Yathābhuttassa āhārassa vipācanavasena gaṇhanato achaḍḍanato **gahaṇī,** kammajatejodhātu.

Pitā ca mātā ca pitaro, pitūnaṁ pitaro pitāmahā, tesaṁ yugo dvando **pitāmahayugo,** tasmā, yāva sattamā pitāmahayugā pitāmahadvandāti evamettha attho daṭṭhabbo. Evañhi pitāmahaggahaṇeneva mātāmahopi gahitoti. So Aṭṭhakathāyaṁ visuṁ na uddhaṭo. Yuga-saddo cettha ekasesanayena daṭṭhabbo “yugo ca yugo ca yugā”ti. Evañhi tattha tattha dvandaṁ gahitameva hoti, tenāha **“tato uddhaṁ sabbepi pubbapurisā pitāmahaggahaṇeneva gahitā”**ti. Purisaggahaṇañcettha ukkaṭṭhaniddesavasena katanti daṭṭhabbaṁ. Evañhi “mātito”ti pāḷivacanaṁ samatthitaṁ hoti. **Akkhitto**ti appattakhepo. **Anavakkhitto**ti saddhathālipākādīsu na avakkhitto na chaḍḍito. **Jātivādenā**ti hetumhi karaṇavacananti dassetuṁ **“kena kāraṇenā”**ti-ādi vuttaṁ. Ettha ca **“ubhato …pe… pitāmahayugā”**ti etena brāhmaṇassa yonidosābhāvo dassito saṁsuddhagahaṇikabhāvakittanato, **“akkhitto”**ti iminā kiriyāparādhābhāvo. Kiriyāparādhena hi sattā khepaṁ pāpuṇanti. **“Anupakkuṭṭho”**ti iminā ayuttasaṁsaggābhāvo. Ayuttasaṁsaggampi hi paṭicca sattā akkosaṁ labhanti.

Issaroti ādhipateyyasaṁvattaniyakammabalena īsanasīlo, sā panassa issaratā vibhavasampattipaccayā pākaṭā jātāti aḍḍhatāpariyāyabhāveneva vadanto **“aḍḍhoti issaro”**ti āha. Mahantaṁ dhanaṁ assa bhūmigatañceva vehāsaṭṭhañcāti **mahaddhano**. **Tassā**ti tassa tassa (DṬ.4./CS:pg.1.315) **Vadanti** “anvayato, byatirekato ca anupasaṅkamanakāraṇaṁ kittemā”ti.

Adhikarūpoti visiṭṭharūpo uttamasarīro. Dassanaṁ arahatīti **dassanīyo,** tenāha **“dassanayoggo”**ti. Pasādaṁ āvahatīti **pāsādiko,** tenāha **“cittappasādajananato”**ti. **Vaṇṇassā**ti vaṇṇadhātuyā. **Sarīran**ti sannivesavisiṭṭhaṁ karacaraṇagīvāsīsādi-avayavasamudāyaṁ, so ca saṇṭhānamukhena gayhatīti **“paramāya vaṇṇapokkharatāyāti …pe… sampattiyā cā”**ti vuttaṁ. Sabbavaṇṇesu suvaṇṇavaṇṇova uttamoti vuttaṁ **“seṭṭhena suvaṇṇavaṇṇena samannāgato”**ti. Tathā hi Buddhā, cakkavattino ca suvaṇṇavaṇṇāva honti. **Brahmavacchasī**ti uttamasarīrābho, suvaṇṇābho icceva attho. Imameva hi atthaṁ sandhāya **“mahābrahmuno sarīrasadiseneva sarīrena samannāgato”**ti vuttaṁ, na brahmujugattataṁ. **Akhuddāvakāso dassanāyā**ti ārohapariṇāhasampattiyā, avayavapāripūriyā ca dassanāya okāso na khuddako, tenāha **“sabbānevā”**ti-ādi.

Yamaniyamalakkhaṇaṁ sīlamassa atthīti sīlavā. Taṁ panassa rattaññutāya vuddhaṁ vaḍḍhitaṁ atthīti vuddhasīlī. Tena ca sabbadā sammāyogato vuddhasīlena samannāgato. Sabbametaṁ pañcasīlamattameva sandhāya vadanti tato paraṁ sīlassa tattha abhāvato, tesañca ajānanato.

Ṭhānakaraṇasampattiyā, sikkhāsampattiyā ca katthacipi anūnatāya parimaṇḍalapadāni byañjanāni akkharāni etissāti **parimaṇḍalapadabyañjanā**. Atha vā pajjati attho etenāti padaṁ, nāmādi. Yathādhippetamatthaṁ byañjetīti byañjanaṁ, vākyaṁ. Tesaṁ paripuṇṇatāya **parimaṇḍalapadabyañjanā**. Atthañāpane sādhanatāya vācāva karaṇanti **vākkaraṇaṁ,** udāhāraghoso. **Guṇaparipuṇṇabhāvena** tassa brāhmaṇassa, tena vā bhāsitabba-atthassa. **Pūre** puṇṇabhāve. **Pūre**ti ca purimasmiṁ atthe ādhāre bhummaṁ, dutiyasmiṁ visaye. **"Sukhumālattanenā"**ti iminā tassā vācāya mudusaṇhabhāvamāha. **Apalibuddhāya** pittasemhādīhi. **Sandiṭṭhaṁ** sabbaṁ dassetvā viya ekadesaṁ kathanaṁ. **Vilambitaṁ** saṇikaṁ cirāyitvā kathanaṁ. "Sandiddhavilambitādī"ti vā pāṭho. Tattha **sandiddhaṁ** sandehajanakaṁ. **Ādi**-saddena dukkhalitānukaḍḍhitādiṁ (DṬ.4./CS:pg.1.316) saṅgaṇhāti. **"Ādimajjhapariyosānaṁ pākaṭaṁ katvā"**ti iminā tassā vācāya atthapāripūriṁ vadanti.

"Jiṇṇo"ti-ādīni padāni suviññeyyāni, heṭṭhā vuttatthāni ca. Dutiyanaye pana **jiṇṇo**ti nāyaṁ jiṇṇatā vayomattena, atha kho kulaparivaṭṭena purāṇatāti āha **"jiṇṇoti porāṇo"**ti-ādi, tena tassa brāhmaṇassa kulavasena uditoditabhāvamāha. Jātivuddhiyā "vayo-anuppatto"ti vakkhamānattā, guṇavuddhiyā tato sātisayattā ca **"vuddhoti sīlācārādiguṇavuddhiyā yutto"**ti āha. Tathā jātimahallakatāya vakkhamānattā **"mahallako"**ti padena vibhavamahattatā yojitā. **Maggapaṭipanno**ti brāhmaṇānaṁ paṭipattivīthiṁ upagato taṁ avokkamma caraṇato. **Antimavayan**ti pacchimavayaṁ.

(DṬ.4.-3)Buddhaguṇakathāvaṇṇanā

304. Tādisehi mahānubhāvehi saddhiṁ yugaggāhavasenapi dahanaṁ na mādisānaṁ anucchavikaṁ, kuto pana ukkaṁsananti idaṁ brāhmaṇassa na yuttarūpanti dassento āha **"na kho pana metaṁ yuttan"**ti-ādi. **Sadisā**ti ekadesena sadisā. Na hi Buddhānaṁ guṇehi sabbathā sadisā kecipi guṇā aññesu labbhanti. **Itare**ti attano guṇehi asadisaguṇe. **Idan**ti idaṁ atthajātaṁ. **Gopadakan**ti gāviyā pade ṭhita-udakaṁ.

Saṭṭhikulasatasahassanti saṭṭhisahassādhikaṁ kulasatasahassaṁ **kulapariyāyenā**ti suddhodanamahārājassa kulānukkamena **āgataṁ**. **Tesupī**ti tesupi catūsu nidhīsu. **Gahitagahitan**ti gahitaṁ gahitaṁ ṭhānaṁ pūratiyeva dhanena paṭipākatikameva hoti. **Aparimāṇoyevā**ti "ettako eso"ti kenaci paricchindituṁ asakkuṇeyyatāya aparicchinno eva.

Tatthāti mañcake. **Sīhaseyyaṁ kappesī**ti yathā rāhu asurindo āyāmato, vitthārato ubbedhato ca Bhagavato rūpakāyassa paricchedaṁ gahetuṁ na sakkoti, tathā rūpaṁ iddhābhisaṅkhāraṁ abhisaṅkharonto sīhaseyyaṁ kappesi.

Kilesehi (DṬ.4./CS:pg.1.317) ārakattā parisuddhaṭṭhena **ariyan**ti āha **"ariyaṁ uttamaṁ parisuddhan"**ti. **Anavajjaṭṭhena kusalaṁ,** na sukhavipākaṭṭhena. Katthaci **caturāsītipāṇasahassāni,** katthaci **aparimāṇāpi devamanussā** yasmā catuvīsatiyā ṭhānesu asaṅkhyeyyā aparimeyyā devamanussā **maggaphalāmataṁ** piviṁsu, koṭisatasahassādiparimāṇenapi bahū eva, **tasmā** anuttarācārasikkhāpanavasena Bhagavā **bahūnaṁ ācariyo**. **Te**ti kāmarāgato aññe Bhagavato pahīnakilese. **Keḷanā**ti keḷāyanā dhanāyanā.

Apāpapurekkhāroti apāpe pure karoti, na vā pāpaṁ purato karotītipi apāpapurekkhāroti imamatthaṁ dassetuṁ **"apāpe navalokuttaradhamme"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **apāpe**ti pāpapaṭipakkhe, pāparahite ca. Brahmani seṭṭhe Buddhe Bhagavati bhavā tassa dhammadesanāvasena ariyāya jātiyā jātattā, brahmuno vā Bhagavato hitā garukaraṇādinā, yathānusiṭṭhapaṭipattiyā ca, brahmaṁ vā seṭṭhaṁ ariyamaggaṁ jānātīti **brahmaññā,** ariyasāvakasaṅkhātā pajā, tenāha **"Sāriputtā"**ti-ādi. Pakatibrāhmaṇajātivasenāpi "brahmaññāya pajāyā"ti padassa attho veditabboti dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ.

Tiroraṭṭhā tirojanapadāti ettha rajjaṁ **raṭṭhaṁ,** rājanti rājāno etenāti, tadekadesabhūtā padesā pana **janapado,**janā pajjanti ettha sukhajīvikaṁ pāpuṇantīti. Pucchāya vā dosaṁ sallakkhetvāti sambandho. **Asamatthatan**ti attano asamatthataṁ. **Bhagavā vissajjeti** tesaṁ upanissayasampattiṁ, ñāṇaparipākaṁ, cittācārañca ñatvāti adhippāyo.

"Ehi svāgatavādī"ti iminā sukhasambhāsapubbakaṁ piyavāditaṁ dasseti, **"sakhilo"**ti iminā saṇhavācataṁ, **"sammodako"**ti iminā paṭisandhārakusalataṁ, **"abhākuṭiko"**ti iminā sabbattheva vippasannamukhataṁ, **"uttānamukho"**ti iminā sukhālāpataṁ, **"pubbabhāsī"**ti iminā dhammānuggahassa okāsakaraṇato hitajjhāsayataṁ Bhagavato vibhāveti.

Yattha kirāti **kira**-saddo arucisūcanattho, tena Bhagavatā adhivutthapadese na devatānubhāvena manussānaṁ anupaddavatā, atha kho Buddhānubhāvenāti dasseti. Tenāha "apicā"ti-ādi.

Anusāsitabboti (DṬ.4./CS:pg.1.318) vineyyajanasamūho gayhatīti nibbattitaṁ ariyasaṅghameva dassetuṁ **"sayaṁ vā"**ti-ādi vuttaṁ, anantarassa vidhi paṭisedho vāti katvā. **"Tādisovā"**ti iminā "sayaṁ vā"ti-ādinā vuttavikappo eva paccāmaṭṭhoti. "Purimapadasseva vā"ti vikappantaraggahaṇaṁ. **Bahūnaṁ titthakarānan**ti pūraṇādīnaṁ anekesaṁ titthakarānaṁ, niddhāraṇe cetaṁ sāmivacanaṁ. **Kāraṇenā**ti appicchasantuṭṭhatādisamāropanalakkhaṇena kāraṇena. **Āgantukā navakā**ti abhinavā āgantukā abbhāgatā. **Pariyāpuṇāmī**ti paricchindituṁ jānāmi sakkomi, tenāha **"jānāmī"**ti. **"Kappampi ce aññamabhāsamāno"**ti abhūtaparikappanavacanametaṁ tathā bhāsamānassa abhāvato.

305. Alaṁ-saddo arahattopi hoti "alameva nibbinditun"ti-ādīsu (saṁ.ni.1.124) viyāti āha **"alamevāti yuttamevā"**ti. Puṭena netvā asitabbato paribhuñjitabbato **puṭosaṁ vuccati pātheyyaṁ**. **Puṭaṁsena** purisena.

(DṬ.4.-4)Soṇadaṇḍaparivitakkavaṇṇanā

307. **Ubhatopakkhikā**ti micchādiṭṭhisammādiṭṭhīnaṁ vasena ubhayapakkhikā. **Kerāṭikā**ti saṭhā.

(DṬ.4.-5)Brāhmaṇapaññattivaṇṇanā

309. **Vighātan**ti cittadukkhaṁ.

311-3. **Sujan**ti homadabbiṁ **paggaṇhantesū**ti juhanatthaṁ gaṇhanakesu, irubbijjesūti attho. **Paṭhamo vā**ti tattha sannipatitesu yajanakiriyāyaṁ sabbapadhāno vā. **Dutiyo vā**ti tadanantaro vā. **"Sujan"**ti karaṇe etaṁ upayogavacananti āha **"sujāyā"**ti. Aggihuttapamukhatāya yaññassa yaññe diyyamānaṁ sujāmukhena dīyatīti āha **"sujāya diyyamānan"**ti. **Porāṇā**ti Aṭṭhakathācariyā. **Visesato**ti vijjācaraṇavisesato, na

brāhmaṇehi icchitavijjācaraṇamattato. **Uttamabrāhmaṇassā**ti anuttaradakkhiṇeyyatāya ukkaṭṭhabrāhmaṇassa. **Brāhmaṇasamayan**ti brāhmaṇasiddhantaṁ. **Mā bhindi** mā vināsesi.

316. **Samasamo**ti (DṬ.4./CS:pg.1.319) samoyeva hutvā samo. Hīnopamavasenapi samatā vuccatīti taṁ nivattento **"ṭhapetvā ekadesasamattan"**ti-ādimāha. **Kulakoṭiparidīpanan**ti kula-ādiparidīpanaṁ **athāpi siyā**ti athāpi tumhākaṁ evaṁ parivitakko siyā. **Brāhmaṇabhāvaṁ sādheti** vaṇṇo. **Mantajātīsu**pi eseva nayo. **Sīlameva sādhessati** brāhmaṇabhāvaṁ. Kasmāti ce? Āha **"tasmiñhissā"**ti-ādi. **Sammohamattaṁ vaṇṇādayo**ti vaṇṇamantajātiyo hi brāhmaṇabhāvassa aṅganti sammohamattametaṁ asamavekkhitābhimānabhāvato.

(DṬ.4.-6)Sīlapaññākathāvaṇṇanā

317. **Kathito brāhmaṇena pañho**ti "sīlavā ca hotī"ti-ādinā dvinnameva aṅgānaṁ vasena yathāpucchito pañho yāthāvato vissajjito **etthā**ti etasmiṁ yathāvissajjite atthe. **Tassā**ti Soṇadaṇḍassa. **Sīlaparisuddhā**ti sīlasampattiyā sabbaso suddhā anupakkiliṭṭhā. **Kuto dussīle paññā** asamāhitattā tassa. **Jaḷe eḷamūge kuto sīlan**ti jaḷe eḷamūge duppaññe kuto sīlaṁ sīlavibhāgassa, sīlaparisodhanūpāyassa ca ajānanato. Pakaṭṭhaṁ ukkaṭṭhaṁ ñāṇaṁ paññāṇanti, pākatikaṁ ñāṇaṁ nivattetuṁ "paññāṇan"ti vuttanti tayidaṁ pakārehi jānanato **paññāvā**ti āha **"paññāṇanti paññā yevā"**ti.

Sīlenadhotāti samādhipadaṭṭhānena sīlena sakalasaṁkilesamalavisuddhiyā dhotā visuddhā, tenāha **"kathaṁ panā"**ti-ādi. Tattha **dhovatī**ti sujjhati. **Mahāsaṭṭhivassatthero viyā**ti saṭṭhivassamahāthero viya. **Vedanāpariggahamattampī**ti ettha **vedanāpariggaho** nāma yathā-uppannaṁ vedanaṁ sabhāvarasato upadhāretvā "ayaṁ vedanā phassaṁ paṭicca, so phasso anicco dukkho vipariṇāmadhammo"ti lakkhaṇattayaṁ āropetvā pavattitavipassanā. Evaṁ vipassantena "sukhena sakkā sā vedanā adhivāsetuṁ "vedanā eva vediyatī"ti. **Vedanaṁ vikkhambhetvā**ti yathā-uppannaṁ dukkhaṁ vedanaṁ ananuvattitvā vipassanaṁ ārabhitvā vīthiṁ paṭipannāya vipassanāya taṁ vinodetvā. **Saṁsumārapatitenā**ti kumbhīlena viya bhūmiyaṁ (DṬ.4./CS:pg.1.320) urena nipajjanena. **Paññāya sīlaṁ dhovitvā**ti akhaṇḍādibhāvāpādanena sīlaṁ ādimajjhapariyosānesu paññāya suvisodhitaṁ katvā.

318. **"Kasmā āhā"**ti uparidesanāya kāraṇaṁ pucchati. **Lajjā** nāma "sīlassa jātiyā ca guṇadosapakāsanena samaṇena Gotamena pucchitapañhaṁ vissajjesī"ti parisāya paññātatā. **Ettakaparamā**ti ettaka-ukkaṁsakoṭikā pañca sīlāni, vedattayavibhāvanaṁ paññañca lakkhaṇādito niddhāretvā jānanaṁ natthi, kevalaṁ tattha vacīparamā mayanti dassetīti āha **"sīlapaññāṇanti vacanameva paramaṁ amhākan"**ti. **"Ayaṁ pana viseso"**ti idaṁ niyyātanāpekkhaṁ sīlaniddese, tenāha **"sīlamicceva niyyātitan"**ti. Sāmaññaphale pana "sāmaññaphala" micceva niyyātitaṁ, paññāniddese pana jhānapaññaṁ adhiṭṭhānaṁ katvā vipassanāpaññāvaseneva paññāniyyātanaṁ kataṁ, tenāha **"paṭhamajjhānādīnī"**ti.

(DṬ.4.-7)Soṇadaṇḍa-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

321-2. **Nattā**ti puttaputto. Agāravaṁ nāma natthi, na cāyaṁ Bhagavati agāravena "ahañceva kho panā"ti-ādimāha, atha kho attalābhaparihānibhayena. Ayañhi yathā tathā attano mahājanassa sambhāvanaṁ uppādetvā kohaññena pare vimhāpetvā lābhuppādaṁ

nijigisanto vicarati, tasmā tathā avoca, tenāha **“iminā kirā”**ti-ādi.

Taṅkhaṇānurūpāyāti yādisī tadā tassa ajjhāsayappavatti, tadanurūpāyāti attho. Tassa tadā tādisassa vivaṭṭasannissitassa ñāṇassa paripākassa abhāvato kevalaṁ abbhudayanissito eva attho dassitoti āha **“diṭṭhadhammikasamparāyikamatthaṁ sandassetvā”**ti, paccakkhato vibhāvetvāti attho. **Kusale dhamme**ti tebhūmake kusale dhamme, “catubhūmake”tipi vattuṁ vaṭṭatiyeva, tenevāha “āyatiṁ nibbānatthāya vāsanābhāgiyā vā”ti. **Tatthā**ti kusaladhamme yathā samādapite. **Nan**ti brāhmaṇaṁ **samuttejetvā**ti sammadeva uparūpari nisānetvā puññakiriyāya tikkhavisadabhāvaṁ āpādetvā. Taṁ pana atthato tattha ussāhajananaṁ hotīti āha **“sa-ussāhaṁ katvā”**ti (DṬ.4./CS:pg.1.321) Evaṁ puññakiriyāya sa-ussāhatā, evarūpaṁ guṇasamaṅgitā ca niyamato diṭṭhadhammikā atthasampādanīti evaṁ **sa-ussāhatāya, aññehi ca** tasmiṁ **vijjamānaguṇehi sampahaṁsetvā** sammadeva haṭṭhatuṭṭhabhāvaṁ āpādetvā.

Yadi Bhagavā dhammaratanavassaṁ vassi, atha kasmā so visesaṁ nādhigacchatīti āha **“brāhmaṇo panā”**ti-ādi. Yadi evaṁ kasmā Bhagavā tassa tathā dhammaratanavassaṁ vassīti āha **“kevalamassā”**ti-ādi. Na hi Bhagavato niratthakā desanā hotīti.

Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.5.) 5. Kūṭadantasuttavaṇṇanā

323. **Purimasuttadvaye**ti (DṬ.5./CS:pg.1.322) Ambaṭṭhasoṇadaṇḍasuttadvaye. **Vuttanayamevā**ti yaṁ tattha āgatasadisaṁ idhāgataṁ taṁ atthavaṇṇanato vuttanayameva, tattha vuttanayeneva veditabbanti attho. “Taruṇo ambarukkho Ambalaṭṭhikā”ti (dī.ni.aṭṭha.1.2) Brahmajālasuttavaṇṇanāyaṁ vuttanti āha **“Ambalaṭṭhikā brahmajāle vuttasadisāvā”**ti.

Yaññāvāṭaṁ sampādetvā mahāyaññaṁ uddissa saviññāṇakāni, aviññāṇakāni ca yaññūpakaraṇāni upaṭṭhapitānīti vuttaṁ pāḷiyaṁ “mahāyañño upakkhaṭo”ti, taṁ upakkharaṇaṁ tesaṁ tathāsajjananti āha **“upakkhaṭoti sajjito”**ti. **Vacchatarasatānī**ti yuvabhāvappattāni balavavacchasatāni, te pana vacchā eva honti, na dammā balibaddā cāti āha **“vacchasatānī”**ti. **Ete**ti usabhādayo urabbhapariyosānā. **Anekesan**ti anekajātikānaṁ. Saṅkhyāvasena anekatā sattasataggahaṇeneva paricchinnā. **Migapakkhīnan**ti mahiṁsarurupasadakuruṅgagokaṇṇamigānañceva morakapiñjaratittirakapotādipakkhīnañca.

328. Yaññasaṅkhātassa puññassa yo saṁkileso, tassa nivāraṇato nisedhanato **vidhā** vuccanti vippaṭisāravinodanā. Tato eva tā taṁ puññābhisandaṁ avicchinditvā ṭhapentīti **“ṭhapanā”**ti vuttā. Tāsaṁ pana yaññassa ādimajjhapariyosānavasena tīsu kālesu pavattiyā yañño tiṭṭhapanoti āha **“tiṭṭhapananti attho”**ti. Parikkharonti abhisaṅkharontīti **parikkhārā,** parivārāti vuttaṁ. **“Soḷasaparikkhāranti soḷasaparivāran”**ti.

(DṬ.5.-4)Mahāvijitarājayaññakathāvaṇṇanā

336. **Pubbacaritan**ti attano purimajātisambhūtaṁ bodhisambhārabhūtaṁ puññacariyaṁ. Tathā hissa anugāminova nidhissa thāvaro nidhi nidassito. Aḍḍhatā nāma vibhavasampannatā, sā taṁ taṁ upādāyupādāya vuccatīti āha **“yo koci attano santakena vibhavena aḍḍho hotī”**ti (DṬ.5./CS:pg.1.323) Tathā mahaddhanatāpīti taṁ

ukkaṁsagataṁ dassetuṁ **“mahatā aparimāṇasaṅkhyena dhanena samannāgato”**ti vuttaṁ. Bhuñjitabbato paribhuñjitabbato visesato kāmā **bhogo** nāmāti āha **“pañcakāmaguṇavasenā”**ti. **Piṇḍapiṇḍavasenā**ti bhājanālaṅkārādivibhāgaṁ ahutvā kevalaṁ khaṇḍakhaṇḍavasena.

Māsakādīti **ādi**-saddena thālakādiṁ saṅgaṇhāti. **Bhājanādī**ti **ādi**-saddena vatthaseyyāvasathādiṁ saṅgaṇhāti. Suvaṇṇarajatamaṇimuttāveḷuriyavajirapavāḷāni **“sattaratanānī”**ti vadanti. Sālivīhi-ādi **pubbaṇṇaṁ** purakkhataṁsassaphalanti katvā. Tabbipariyāyato muggamāsādi **aparaṇṇaṁ**. **Devasikaṁ …pe… vasenā**ti divase divase paribhuñjitabbadātabbavaḍḍhetabbādividhinā parivattanakadhanadhaññavasena.

Koṭṭhaṁ vuccati dhaññassa āṭhapanaṭṭhānaṁ, koṭṭhabhūtaṁ agāraṁ **koṭṭhāgāraṁ** tenāha **“dhaññena …pe… gāro cā”**ti. Evaṁ sāragabbhaṁ “koso”ti, dhaññassa āṭhapanaṭṭhānañca “koṭṭhāgāran”ti dassetvā idāni tato aññathā taṁ dassetuṁ **“atha vā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yathā asino tikkhabhāvaparihārato paricchado “koso”ti vuccati, evaṁ rañño tikkhabhāvapariharaṇattā caturaṅginī senā “koso”ti āha **“catubbidho koso hatthī assā rathā pattī”**ti. **“Vatthakoṭṭhāgāraggahaṇeneva** sabbassāpi bhaṇḍaṭṭhapanaṭṭhānassa gahitattā tividhaṁ koṭṭhāgāranti vuttaṁ. **“Idaṁ evaṁ bahun”**ti-ādi rājā tamatthaṁ jānantova bhaṇḍāgārikena kathāpetvā parisāya nissaddabhāvāpādanatthañca āha evaṁ me pakatikkhobho na bhavissatīti.

337-8. **Brāhmaṇo cintesi** janapadassa anupaddavatthañceva yaññassa ca cirānupavattanatthañca, tenāha **“ayaṁ rājā”**ti-ādi.

Sattānaṁ hitassa sukhassa ca vidūsanato ahitassa dukkhassa ca āvahanato corā eva kaṇṭakā, tehi **corakaṇṭakehi**. Yathā gāmavāsīnaṁ ghātā gāmaghātā, evaṁ panthikānaṁ duhanā vibādhanā **panthaduhanā**. **Adhammakārī**ti dhammato apetassa ayuttassa karaṇasīlo, attano vijite janapadādīnaṁ tato anatthato tāyanena khattiyo (DṬ.5./CS:pg.1.324) yo khattadhammo, tassa vā akaraṇasīloti attho. Dassavo eva khīlasadisattā **dassukhīlaṁ**. Yathā hi khette khīlaṁ kasanādīnaṁ sukhappavattiṁ mūlasantānena sassassa buddhiñca vibandhati, evaṁ dassavo rajje rājāṇāya sukhappavattiṁ, mūlaviruḷhiyā janapadānaṁ paribuddhiñca vibandhanti. Tena vuttaṁ “dassavo eva khīlasadisattā dassukhīlan”ti. **Vadha**-saddo hiṁsanatthopi hotīti vuttaṁ **“māraṇena vā koṭṭanena vā”**ti. **Addubandhanādinā**ti **ādi**-saddena rajjubandhanasaṅkhalikabandhanādiṁ saṅgaṇhāti. **Jāniyā**ti dhanajāniyā, tenāha **“sataṁ gaṇhathā”**ti-ādi. **Pañcasikhamuṇḍakaraṇan**ti kākapakkhakaraṇaṁ. **Gomayasiñcanan**ti sīse chakaṇodakāvasecanaṁ. **Kudaṇḍakabandhanan**ti gaddulabandhanaṁ. **Evamādīnī**ti **ādi**-saddena khuramuṇḍaṁ karitvā bhasmapuṭapothanādiṁ saṅgaṇhāti. **Ūhanissāmī**ti uddharissāmi, apanessāmīti attho. **Ussahantī**ti pubbe tattha kataparicayatāya ussāhaṁ kātuṁ sakkonti. **Anuppadetū**ti anu anu padetu, tenāha **“dinne appahonte”**ti-ādi. Sakkhikaraṇapaṇṇāropanāni vaḍḍhiyā saha vā vinā vā puna gahetukāmassa, idha pana taṁ natthīti āha **“sakkhiṁ akatvā”**ti-ādi, tenāha **“mūlacchejjavasenā”**ti. Pakārato bhaṇḍāni ābharati sambharati paricayati etenāti **pābhataṁ,** bhaṇḍamūlaṁ.

Divase divase dātabbabhattaṁ **devasikabhattaṁ**. “Anumāsaṁ, anuposathan”ti-ādinā dātabbaṁ vetanaṁ **māsikādiparibbayaṁ**. Tassa tassa kulānurūpena kammānurūpena sūrabhāvānurūpenāti paccekaṁ anurūpa-saddo yojetabbo. Senāpaccādi **ṭhānantaraṁ**. Sakakammapasutattā anupaddavattā ca **dhanadhaññānaṁ rāsiko** rāsikārabhūto. **Khemena ṭhitā**ti anupaddavena pavattā, tenāha **“abhayā”**ti, kutocipi bhayarahitāti attho.

(DṬ.5.-5)Catuparikkhāravaṇṇanā

339. Tasmiṁ tasmiṁ kicce anuyanti anuvattantīti anuyantā, anuyantā eva **ānuyantā** yathā "anubhāvo eva ānubhāvo"ti. **Assā**ti rañño. **Te**ti ānuyantakhattiyādayo. **Attamanā na bhavissanti** "amhe ettha bahi karotī"ti. Nibandhavipulāgamo gāmo **nigamo,** vivaḍḍhitamahā-āyo (DṬ.5./CS:pg.1.325) mahāgāmoti attho. **Janapada**-saddo heṭṭhā vuttattho eva. Channaṁ pakatīnaṁ vasena rañño hitasukhābhibuddhi, tadekadesā ca ānuyantādayoti vuttaṁ **"yaṁ tumhākaṁ anujānanaṁ mama bhaveyya dīgharattaṁ hitāya sukhāyā"**ti.

Amā saha bhavanti kiccesūti **amaccā,** rajjakiccavosāsanakā. Te pana rañño piyā, sahapavattanakā ca hontīti āha **"piyasahāyakā"**ti. Rañño parisati bhavāti **pārisajjā** te pana keti āha **"sesā āṇattikarā"**ti, yathāvutta-ānuyantakhattiyādī hi avasesā rañño āṇākarāti attho. Satipi deyyadhamme ānubhāvasampattiyā, parivārasampattiyā ca abhāve tādisaṁ dātuṁ na sakkā, vuḍḍhakāle ca tādisānampi rājūnaṁ tadubhayaṁ hāyatevāti āha **"mahallakakāle …pe… na sakkā"**ti. **Anumatiyā**ti anujānanena, **pakkhā**ti sapakkhā yaññassa aṅgabhūtā. Parikkharontīti **parikkhārā,** sambhārā. Ime tassa yaññassa aṅgabhūtā parivārā viya hontīti āha **"parivārā bhavantī"**ti.

(DṬ.5.-6)Aṭṭhaparikkhāravaṇṇanā

340. **Yasasā**ti ānubhāvena, tenāha **"āṇāṭhapanasamatthatāyā"**ti. **Saddahatī**ti "dātā dānassa phalaṁ paccanubhotī"ti pattiyāyati. Dāne sūroti **dānasūro** deyyadhamme īsakampi saṅgaṁ akatvā muttacāgo. Svāyamattho kammassakataññāṇassa tikkhavisadabhāvena veditabbo, tenāha **"na saddhāmattakenevā"**ti-ādi. Yassa hi kammassakatā paccakkhato viya upaṭṭhāti, so evaṁ vutto. **Yaṁ dānaṁ detī**ti yaṁ deyyadhammaṁ parassa deti. **Tassa pati hutvā**ti tabbisayaṁ lobhaṁ suṭṭhu abhibhavanto tassa adhipati hutvā deti anadhibhavanīyattā. "Na dāso, na sahāyo"ti vatvā tadubhayaṁ anvayato, byatirekato ca dassetuṁ **"yo hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Dāso hutvā deti** taṇhāya dānassa dāsabyataṁ upagatattā. **Sahāyo hutvā deti** tassa piyabhāvānissajjanato. **Sāmī hutvā deti** tattha taṇhādāsabyato attānaṁ (DṬ.5./CS:pg.1.326) mocetvā abhibhuyya pavattanato. Sāmiparibhogasadisā hetassāyaṁ pavattatīti.

Samitapāpā samaṇā, bāhitapāpā brāhmaṇā ukkaṭṭhaniddesena, pabbajjāmattasamaṇā jātimattabrāhmaṇā pana **kapaṇādiggahaṇenevettha gahitā**ti adhippāyo. **Duggatā**ti dukkarajīvikaṁ upagatā kasiravuttikā, tenāha **"daliddamanussā"**ti. **Addhikā**ti addhānamaggagāmino. **Vaṇibbakā**ti dāyakānaṁ guṇakittanavasena, kammaphalakittanamukhena ca yācanakā seyyathāpi naggacariyādayo, tenāha **"iṭṭhaṁ dinnan"**ti-ādi. **"Pasatamattan"**ti vīhitaṇḍulādivasena vuttaṁ, **"sarāvamattan"**ti yāgubhattādivasena. Opānaṁ vuccati ogāhetvā pātabbato naditaḷākādīnaṁ sabbasādhāraṇatitthaṁ opānaṁ viya bhūtoti **opānabhūto,** tenāha **"udapānabhūto"**ti-ādi. **Sutameva sutajātan**ti **jāta**-saddassa anatthantaravācakatamāha yathā "kosajātan"ti.

Atītādi-atthacintanasamatthatā nāmassa rañño anumānavasena, itikattabbatāvasena ca veditabbā na Buddhānaṁ viya tattha paccakkhadassitāyāti dassetuṁ **"atīte"**ti-ādi vuttaṁ. Aḍḍhatādayo tāva yaññassa parikkhārā hontu tehi vinā tassa asijjhanato, sujātatā surūpatā pana kathanti āha **"etehi kirā"**ti-ādi. Ettha ca keci "yathā aḍḍhatādayo yaññassa ekaṁsato aṅgāni, na evamabhijātatā, abhirūpatā cāti dassetuṁ **kira**saddaggahaṇan"ti vadanti "ayaṁ dujjāto"ti-ādi vacanassa anekantikataṁ maññamānā, tayidaṁ asāraṁ,

sabbasādhāraṇavasena hesa yaññārambho tattha siyā kesañci tathāparivitakkoti tassāpi avakāsābhāvādassanatthaṁ tathā vuttattā. **Kira**-saddo pana tadā brāhmaṇena cintitākārasūcanattho daṭṭhabbo. **Evamādīnī**ti **ādi**-saddena "ayaṁ virūpo daliddo appesakkho assaddho appassuto anatthaññū na medhāvī"ti etesaṁ saṅgaho daṭṭhabbo.

(DṬ.5.-7)Catuparikkhārādivaṇṇanā

341. **"Sujaṁ paggaṇhantānan"**ti purohitassa sayameva kaṭacchuggahaṇajotanena evaṁ sahatthā, sakkaccañca dāne yuttatā icchitabbāti dasseti (DṬ.5./CS:pg.1.327) **Evaṁ dujjātassā**ti etthāpi heṭṭhā vuttanayeneva attho veditabbo.

342. **Tiṇṇaṁ ṭhānānan**ti dānassa ādimajjhapariyosānabhūtāsu tīsu bhūmīsu, avatthāsūti attho. **Calantī**ti kampanti purimākārena na tiṭṭhanti. **Karaṇatthe**ti tatiyāvibhatti-atthe. Kattari hetaṁ sāmivacanaṁ karaṇīyasaddāpekkhāya. "Paccānutāpo na kattabbo"ti vatvā tassa akaraṇūpāyaṁ dassetuṁ **"pubbacetanā pana acalā patiṭṭhapetabbā"**ti vuttaṁ. Tattha **acalā**ti daḷhā kenaci asaṁhīrā. **Patiṭṭhapetabbā**ti supatiṭṭhitā kātabbā. Evaṁ karaṇena hi yathā taṁ dānaṁ sampati yathādhippāyaṁ nippajjati, evaṁ āyatimpi vipulaphalatāyāti āha **"evañhi dānaṁ mahapphalaṁ hotīti dassetī"**ti, vippaṭisārena anupakkiliṭṭhabhāvato. **Muñcacetanā**ti pariccāgacetanā. Tassā niccalabhāvo nāma muttacāgatā pubbābhisaṅkhāravasena uḷārabhāvo, samanussaraṇacetanāya pana niccalabhāvo "Aho mayā dānaṁ dinnaṁ sādhu suṭṭhū"ti tassa sakkaccaṁ paccavekkhaṇāvasena veditabbo. **Tathā akarontassā**ti muñcacetanaṁ, tattha paccāsamanussaraṇacetanañca vuttanayena niccalaṁ akarontassa vippaṭisāraṁ uppādentassa. Khettavisese pariccāgassa katattā laddhesupi **uḷāresu bhogesu cittaṁ nāpi namati**. Yathā kathanti āha **"mahāroruvaṁ upapannassa seṭṭhigahapatino viyā"**ti.

So kira tagarasikhiṁ paccekabuddhaṁ attano gehadvāre piṇḍāya ṭhitaṁ disvā "imassa samaṇassa piṇḍapātaṁ dehī"ti bhariyaṁ āṇāpetvā rājupaṭṭhānatthaṁ pakkāmi. Seṭṭhibhariyā sappaññajātikā, sā cintesi "mayā ettakena kālena 'imassa dethā'ti vacanamattaṁ pissa na sutapubbaṁ, ayañca maññe ahosi paccekasambuddho, yathā tathā adatvā paṇītaṁ piṇḍapātaṁ dassāmī"ti upagantvā paccekasambuddhaṁ pañcapatiṭṭhitena vanditvā pattaṁ ādāya antonivesane paññattāsane nisīdāpetvā parisuddhehi sālitaṇḍulehi bhattaṁ sampādetvā tadanurūpaṁ khādanīyaṁ, byañjanaṁ, sūpeyyañca abhisaṅkharitvā bahi gandhehi alaṅkaritvā paccekasambuddhassa hatthesu patiṭṭhapetvā vandi. Paccekabuddho "aññesampi paccekabuddhānaṁ saṅgahaṁ (DṬ.5./CS:pg.1.328) karissāmī"ti aparibhuñjitvāva anumodanaṁ katvā pakkāmi. Sopi kho seṭṭhi rājupaṭṭhānaṁ katvā āgacchanto paccekabuddhaṁ disvā ahaṁ "tumhākaṁ piṇḍapātaṁ dethā"ti vatvā pakkanto, api vo laddho piṇḍapātoti. Āma seṭṭhi laddhoti. "Passāmā"ti gīvaṁ ukkhipitvā olokesi. Athassa piṇḍapātagandho uṭṭhahitvā nāsapuṭaṁ pūresi. So "mahā vata me dhanabyayo jāto"ti cittaṁ sandhāretuṁ asakkonto pacchā vippaṭisārī ahosi. Vippaṭisārassa pana uppannākāro "varametan"ti-ādinā (saṁ.ni.1.131) pāḷiyaṁ āgatoyeva. Bhātu panāyaṁ ekaṁ puttakaṁ sāpateyyakāraṇā jīvitā voropesi, tena mahāroruvaṁ upapanno. Piṇḍapātadānena panesa sattakkhattuṁ suggatiṁ saggaṁ lokaṁ upapanno, sattakkhattumeva ca seṭṭhikule nibbatto, na cāssa uḷāresu bhogesu cittaṁ nami, tena vuttaṁ "nāpi uḷāresu bhogesu cittaṁ namatī"ti.

343. Ākaroti attano anurūpatāya samariyādaṁ saparicchedaṁ phalaṁ nibbattetīti **ākāro,** kāraṇanti āha **"dasahi ākārehīti dasahi kāraṇehī"**ti. **Paṭiggāhakato vā**ti balavataro

hutvā uppajjamāno paṭiggāhakatova uppajjati, itaro pana deyyadhammato, parivārajanatopi uppajjeyyeva. **Uppajjituṁ yuttan**ti uppajjanārahaṁ. **Tesaṁyeva** pāṇātipātīnaṁ. Yajanaṁ nāmettha dānaṁ adhippetaṁ, na aggijuhananti āha **"yajataṁ bhavan**ti **detu bhavan"**ti. **Vissajjatū**ti muttacāgavasena vissajjatu. **Abbhantaran**ti ajjhattaṁ, sakasantāneti attho.

344. Heṭṭhā soḷasa parikkhārā vuttā yaññassa te vatthuṁ katvā, idha pana sandassanādivasena anumodanāya āraddhattā vuttaṁ **"soḷasahi ākārehī"**ti. **Dassetvā** attano desanānubhāvena paccakkhato viya phalaṁ dassetvā, anekavāraṁ pana kathanato ca āmeḍitavacanaṁ. **Tamatthan**ti yathāvuttaṁ dānaphalavasena kammaphalasambandhaṁ. **Samādapetvā**ti sutamattameva akatvā yathā rājā tamatthaṁ sammadeva ādiyati citte karonto suggahitaṁ katvā gaṇhāti, tathā sakkaccaṁ ādāpetvā. Āmeḍitakāraṇaṁ heṭṭhā vuttameva.

"Vippaṭisāravinodanenā"ti (DṬ.5./CS:pg.1.329) idaṁ nidassanamattaṁ lobhadosamoha-issāmacchariyamānādayopi hi dānacittassa upakkilesā, tesaṁ vinodanenapi taṁ samuttejitaṁ nāma hoti tikkhavisadabhāvappattito. Āsannatarabhāvato vā vippaṭisārassa tabbinodanameva gahitaṁ, pavattitepi hi dāne tassa sambhavato. Yāthāvato vijjamānehi guṇehi tuṭṭhapahaṭṭhabhāvāpādanaṁ sampahaṁsananti āha **"sundaraṁ te …pe… thutiṁ katvā kathesī"**ti. **Dhammato**ti saccato. Saccañhi dhammato anapetattā dhammaṁ, upasamacariyābhāvato samaṁ, yuttabhāvena kāraṇanti ca vuccatīti.

345. Tasmiṁ yaññe rukkhatiṇacchedopi nāma nāhosi, kuto pāṇavadhoti pāṇavadhābhāvasseva daḷhīkaraṇatthaṁ sabbaso viparītagāhāvidūsitañcassa dassetuṁ pāḷiyaṁ "neva gāvo haññiṁsū"ti ādiṁ vatvāpi "na rukkhā chijjiṁsū"ti-ādi vuttaṁ, tenāha **"kiṁ pana gāvo"**ti-ādi. **Barihisatthāyā**ti paricchedanatthāya. **Vanamālāsaṅkhepenā**ti vanapupphehi ganthitamālāniyāmena. **Bhūmiyaṁ vā pattharantī**ti vedibhūmiṁ parikkhipantā tattha pantharanti. **Antogehadāsādayo**ti antojātadhanakkītakaramarānītasayaṁdāsā. **Pubbamevā**ti bhatikaraṇato pageva. **Gahetvā karontī**ti divase divase gahetvā karonti. **Tajjitā**ti gajjitā. **Piyasamudācārenevā**ti iṭṭhavacaneneva. **Phāṇitena cevā**ti ettha **ca**-saddo avuttasamuccayattho, tena paṇītapaṇītānaṁ nānappakārānaṁ khādanīyabhojanīyādīnañceva vatthamālāgandhavilepanayānaseyyādīnañca saṅgaho daṭṭhabbo, tenāha **"paṇītehi sappitelādisammissehevā"**ti-ādi.

346. Saṁ nāma dhanaṁ, tassa patīti sapati, dhanavā. Diṭṭhadhammikasamparāyikahitāvahattā tassa hitanti **sāpateyyaṁ,** tadeva dhanaṁ. Tenāha **"pahūtaṁ sāpateyyaṁ ādāyāti bahuṁ dhanaṁ gahetvā"**ti. **Gāmabhāgenā**ti saṅkittanavasena gāme vā gahetabbabhāgena.

347. **"Yāguṁ pivitvā"**ti yāgusīsena pātarāsabhojanamāha. **Puratthimena yaññavāṭassā**ti rañño dānasālāya nātidūre puratthimadisābhāgeti (DṬ.5./CS:pg.1.330) attho, yato tattha pātarāsaṁ bhuñjitvā akilantarūpāyeva sāyanhe sālaṁ pāpuṇanti **"dakkhiṇena yaññavāṭassā"**ti ādīsupi eseva nayo.

348. **Parihārenā**ti Bhagavantaṁ garuṁ katvā agāravaparihārena.

(DṬ.5.-11)Niccadāna-anukulayaññavaṇṇanā

349. **Uṭṭhāya samuṭṭhāyā**ti dāne uṭṭhānavīriyaṁ sakkaccaṁ katvā. **Appasambhārataro**ti ativiya parittasambhāro. Samārabhīyati yañño etehīti samārambhā,

sambhārasambharaṇavasena pavattasattapīḷā. **Appaṭṭhataro**ti pana ativiya appakiccoti attho. Vipākasaññitaṁ atisayena mahantaṁ sadisaphalaṁ etassāti **mahapphalataro**. Udayasaññitaṁ atisayena mahantaṁ nissandādiphalaṁ etassāti **mahānisaṁsataro**. **Dhuvadānānī**ti dhuvāni thirāni acchinnāni katvā dātabbadānāni. **Anukulayaññānī**ti anukulaṁ kulānukkamaṁ upādāya dātabbadānāni, tenāha **"amhākan"**ti-ādi. **Nibaddhadānānī**ti nibandhetvā niyametvā paveṇīvasena pavattitadānāni.

Hatthidantena pavattitā **dantamayasalākā,** yattha dāyakānaṁ nāmaṁ aṅkanti. **Rañño**ti setavāhanarañño.

Ādīnīti **ādi**-saddena "seno viya maṁsapesiṁ kasmā okkhanditvā gaṇhāsī"ti evamādīnaṁ saṅgaho. Pubbacetanāmuñcacetanā-aparacetanāsampattiyā dāyakassa vasena tīṇi aṅgāni, vītarāgatāvītadosatāvītamohatāpaṭipattiyā dakkhiṇeyyassa vasena tīṇīti evaṁ **chaḷaṅgasamannāgatāya dakkhiṇāya**. Aparāparaṁ uppajjanakacetanāvasena mahānadī viya, mahogho viya ca ito cito ca abhisanditvā okkhanditvā pavattiyā puññameva **puññābhisando**.

350. **Kiccapariyosānaṁ natthi** divase divase dāyakassa byāpārāpajjanato, tenāha **"ekenā"**ti-ādi. **Kiccapariyosānaṁ atthi** yathāraddhassa āvāsassa katipayenāpi kālena parisamāpetabbato, tenāha (DṬ.5./CS:pg.1.331) **"paṇṇasālan"**ti-ādi. **Suttantapariyāyenā**ti suttantapāḷinayena. (ma.ni.1.12 13 a.ni.2.58) **nava ānisaṁsā**ti sītapaṭighātādayo paṭisallānārāmapariyosānā nava udayā. Appamattatāya cete vuttā.

Yasmā āvāsaṁ dentena nāma sabbampi paccayajātaṁ dinnameva hoti. Dve tayo gāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā āgatassapi chāyūdakasampannaṁ ārāmaṁ pavisitvā nhāyitvā patissaye muhuttaṁ nipajjitvā vuṭṭhāya nisinnassa kāye balaṁ āharitvā pakkhittaṁ viya hoti Bahi vicarantassa ca kāye vaṇṇadhātu vātātapehi kilamati, patissayaṁ pavisitvā dvāraṁ pidhāya muhuttaṁ nipannassa visabhāgasantati vūpasammati, sabhāgasantati patiṭṭhāti, vaṇṇadhātu āharitvā pakkhittā viya hoti. Bahi vicarantassa ca pāde kaṇṭako vijjhati, khāṇu paharati, sarīsapādiparissayā ceva corabhayañca uppajjati, patissayaṁ pavisitvā dvāraṁ pidhāya nipannassa sabbe te parissayā na honti, sajjhāyantassa dhammapītisukhaṁ, kammaṭṭhānaṁ manasi karontassa upasamasukhañca uppajjati bahiddhā vikkhepābhāvato. Bahi vicarantassa ca kāye sedā muccanti, akkhīni phandanti, senāsanaṁ pavisanakkhaṇe mañcapīṭhādīni na paññāyanti, muhuttaṁ nisinnassa pana akkhīnaṁ pasādo āharitvā pakkhitto viya hoti, dvāravātapānamañcapīṭhādīni paññāyanti. Etasmiñca āvāse vasantaṁ disvā manussā catūhi paccayehi sakkaccaṁ upaṭṭhahanti. Tena vuttaṁ "āvāsaṁ dentena nāma sabbampi paccayajātaṁ dinnameva hotī"ti, tasmā ete yathāvuttā sabbepi ānisaṁsā veditabbā. Tena vuttaṁ "appamattatāya cete vuttā"ti.

Sītanti ajjhattaṁ dhātukkhobhavasena vā bahiddhā utuvipariṇāmavasena vā uppajjanakasītaṁ. **Uṇhan**ti aggisantāpaṁ, tassa vanaḍāhādīsu (vanadāhādīsu vā sārattha. ṭī. cūḷavagga 3.295) sambhavo veditabbo. **Paṭihantī**ti paṭibāhati, yathā tadubhayavasena kāyacittānaṁ bādhanaṁ na hoti, evaṁ karoti. Sītuṇhabbhāhate hi sarīre vikkhittacitto bhikkhu yoniso padahituṁ na sakkoti. **Vāḷamigānī**ti sīhabyagghādicaṇḍamige. Guttasenāsanañhi āraññakampi pavisitvā dvāraṁ pidhāya nisinnassa te parissayā na hontīti. **Sarīsape**ti ye keci sarante gacchante dīghajātike sappādike. **Makase**ti nidassanamattametaṁ, ḍaṁsādīnampi etesveva (DṬ.5./CS:pg.1.332) (etaneva sārattha. ṭī. cūḷavagga 3.295) saṅgaho daṭṭhabbo. **Sisire**ti sisirakālavasena, sattāhavaddalikādivasena ca uppanne sisirasamphasse. **Vuṭṭhiyo**ti yadā tadā uppannā vassavuṭṭhiyo paṭihanatīti yojanā.

Vātātapo ghoroti rukkhagacchādīnaṁ ummūlabhañjanādivasena pavattiyā ghoro saraja-arajādibhedo vāto ceva gimhapariḷāhasamayesu uppattiyā ghoro sūriyātapo ca. **Paṭihaññatī**ti paṭibāhīyati. **Leṇatthan**ti nānārammaṇato cittaṁ nivattetvā paṭisallānārāmatthaṁ. **Sukhatthan**ti vuttaparissayābhāvena phāsuvihāratthaṁ. **Jhāyitun**ti aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu yattha katthaci cittaṁ upanibandhitvā upanijjhāyituṁ. **Vipassitun**ti aniccādito saṅkhāre sammasituṁ.

Vihāreti patissaye. **Kāraye**ti kārāpeyya. **Ramme**ti manorame nivāsasukhe. **Vāsayettha bahussute**ti kāretvā pana ettha vihāresu bahussute sīlavante kalyāṇadhamme nivāseyya, te nivāsento pana tesaṁ bahussutānaṁ yathā paccayehi kilamatho na hoti, evaṁ **annañca pānañca vatthasenāsanāni ca dadeyya ujubhūtesu** ajjhāsayasampannesu kammakammaphalānaṁ, ratanattayaguṇānañca saddahanena **vippasannena cetasā**.

Idāni gahaṭṭhapabbajitānaṁ aññamaññūpakāritaṁ dassetuṁ **"te tassā"**ti gāthamāha. Tattha **te**ti bahussutā. **Tassā**ti upāsakassa. **Dhammaṁ desentī**ti sakalavaṭṭadukkhapanūdanaṁ saddhammaṁ desenti. **Yaṁ so dhammaṁ idhaññāyā**ti so upāsako yaṁ saddhammaṁ imasmiṁ sāsane sammāpaṭipajjanena jānitvā aggamaggādhigamena **anāsavo** hutvā **parinibbāti** ekādasaggivūpasamena sīti bhavati.

Sītapaṭighātādayo vipassanāvasānā terasa, annādilābho, dhammassavanaṁ, dhammāvabodho, parinibbānanti evaṁ **sattarasa**.

351. **Attano santakā**ti attaniyā. **Duppariccajanaṁ** lobhaṁ niggaṇhituṁ asakkontassa. Saṅghassa vā gaṇassa vā santiketi yojanā. **Tatthā**ti (DṬ.5./CS:pg.1.333) yathāgahite saraṇe. **Natthi punappunaṁ kattabbatā** viññūjātikassāti adhippāyo. **"Jīvitapariccāgamayaṁ puññan"**ti "sace tvaṁ na yathāgahitaṁ saraṇaṁ bhindissati, evāhaṁ taṁ māremī"ti yadipi koci tiṇhena satthena jīvitā voropeyya, tathāpi "nevāhaṁ Buddhaṁ na Buddhoti, dhammaṁ na dhammoti, saṅghaṁ na saṅghoti vadāmī"ti daḷhataraṁ katvā gahitasaraṇassa vasena vuttaṁ.

352. Saraṇaṁ upagatena kāyavācācittehi sakkaccaṁ vatthuttayapūjā kātabbā, tattha ca saṁkileso parihanitabbo, sikkhāpadāni pana samādānamattaṁ, sampattavatthuto viramaṇamattañcāti saraṇagamanato sīlassa appaṭṭhataratā, appasamārambhataratā ca veditabbā. Sabbesaṁ sattānaṁ jīvitadānādinā daṇḍanidhānato, sakalalokiyalokuttaraguṇādhiṭṭhānato cassa mahapphalamahānisaṁsataratā daṭṭhabbā.

Vakkhamānanayena ca verahetutāya veraṁ vuccati pāṇātipātādipāpadhammo, taṁ maṇati "mayi idha ṭhitāya kathaṁ āgacchasī"ti tajjentī viya nīharatīti **veramaṇī,** tato vā pāpadhammato viramati etāyāti "viramaṇī"ti vattabbe niruttinayena ikārassa ekāraṁ katvā **"veramaṇī"**ti vuttā. Asamādinnasīlassa sampattato yathā-upaṭṭhitavītikkamitabbavatthuto virati **sampattavirati**. Samādānavasena uppannā virati **samādānavirati**. Setu vuccati ariyamaggo, tappariyāpannā hutvā pāpadhammānaṁ samucchedavasena ghātanavirati **setughātavirati**. Idāni tisso viratiyo sarūpato dassetuṁ **"tatthā"**ti-ādi vuttaṁ. **Pariharatī**ti avītikkamavasena parivajjeti. **Na hanāmī**ti ettha **iti**-saddo ādi-attho, tena "adinnaṁ nādiyāmī"ti evaṁ ādīnaṁ saṅgaho, **vā**-saddena vā, tenāha **"sikkhāpadāni gaṇhantassā"**ti.

Maggasampayuttāti sammādiṭṭhiyādimaggasampayuttā. Idāni tāsaṁ viratīnaṁ ārammaṇato vibhāgaṁ dassetuṁ **"tatthā"**ti-ādi vuttaṁ. **Purimā dve**ti sampattasamādānaviratiyo. **Pacchimā**ti setughātavirati. **Sabbānipi bhinnāni honti** ekajjhaṁ samādinnattā. **Tadeva bhijjati** visuṁ visuṁ samādinnattā (DṬ.5./CS:pg.1.334) Gahaṭṭhavasena cetaṁ vuttaṁ. **Bhedo nāma natthi** paṭipakkhasamucchindanena akuppasabhāvattā, tenāha **"bhavantarepī"**ti. **Yonisiddhan**ti manussatiracchānānaṁ

uddhaṁ tiriyameva dīghatā viya jātisiddhanti attho. Bodhisatte kucchigate bodhisattamātusīlaṁ viya dhammatāya sabhāveneva siddhaṁ **dhammatāsiddhaṁ,** maggadhammatāya vā ariyamaggānubhāvena siddhaṁ **dhammatāsiddhaṁ**. **Diṭṭhi-ujukaraṇaṁ nāma bhāriyaṁ** dukkhaṁ, tasmā saraṇagamanaṁ sikkhāpadasamādānato mahaṭṭhatarameva, na appaṭṭhataranti adhippāyo. **Yathā tathā vā gaṇhantassāpī**ti ādaragāravaṁ akatvā samādiyantassāpi. **Sādhukaṁ gaṇhantassāpī**ti sakkaccaṁ sīlāni samādiyantassāpi, na diguṇaṁ, tiguṇaṁ vā ussāho karaṇīyo.

Abhayadānatāya sīlassa dānabhāvo, anavasesaṁ vā sattanikāyaṁ dayati tena rakkhatīti **dānaṁ,** sīlaṁ. "Aggānī"ti ñātattā **aggaññāni**. Cirarattatāya ñātattā **rattaññāni**. "Ariyānaṁ sādhūnaṁ vaṁsānī"ti ñātattā **vaṁsaññāni**. **"Porāṇānī"**ti-ādīsu purimānaṁ etāni **porāṇāni**. Sabbaso kenacipi pakārena sādhūhi na kiṇṇāni na khittāni na chaḍḍitānīti **asaṅkiṇṇāni**. Ayañca nayo nesaṁ yathā atīte, evaṁ etarahi, anāgate cāti āha **"asaṅkiṇṇapubbāni na saṅkiyanti na saṅkiyissantī"**ti. Tato eva **appapikuṭṭhāni** na paṭikkhittāni. Na hi kadācipi viññū samaṇabrāhmaṇā hiṁsādipāpadhammaṁ anujānanti. **Aparimāṇānaṁ sattānaṁ abhayaṁ detī**ti sabbesu bhūtesu nihitadaṇḍattā sakalassapi sattanikāyassa bhayābhāvaṁ deti. Na hi ariyasāvakato kassaci bhayaṁ hoti. **Averan**ti verābhāvaṁ. **Abyāpajjhan**ti niddukkhataṁ.

Nanu ca pañcasīlaṁ sabbakālikaṁ, na ca ekantato vimuttāyatanaṁ, saraṇagamanaṁ pana Buddhuppādahetukaṁ, ekantavimuttāyatanañca, tattha kathaṁ saraṇāgamanato pañcasīlassa mahapphalatāti āha **"kiñcāpī"**ti-ādi. **Jeṭṭhakan**ti uttamaṁ. **"Saraṇagamaneyeva patiṭṭhāyā"**ti iminā tassa sīlassa saraṇagamanena abhisaṅkhatatamāha.

353. **Īdisamevā**ti evaṁ saṁkilesaṁ paṭipakkhameva hutvā. **Heṭṭhā vuttehi guṇehī**ti ettha heṭṭhā vuttaguṇā nāma saraṇagamanaṁ, sīlasampadā, indriyesu guttadvāratāti evaṁ ādayo. Paṭhamajjhānaṁ nibbattento na kilamatīti (DṬ.5./CS:pg.1.335) yojanā. **Tānī**ti paṭhamajjhānādīni. **"Paṭhamajjhānan"**ti ukkaṭṭhaniddeso ayanti āha **"ekaṁ kappan"**ti, ekaṁ mahākappanti attho. Hīnaṁ pana paṭhamajjhānaṁ, majjhimañca asaṅkhyeyyakappassa tatiyaṁ bhāgaṁ, upaḍḍhakappañca **āyuṁ deti**. **"Dutiyaṁ aṭṭhakappe"**ti ādīsupi iminā nayena attho veditabbo, mahākappavaseneva ca gahetabbaṁ. Yasmā vā paṇītāniyevettha jhānāni adhippetāni mahapphalatarabhāvadassanaparattā desanāya, tasmā **"paṭhamajjhānaṁ ekaṁ kappan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tadevā**ti catutthajjhānameva. Yadi evaṁ kathaṁ āruppatāti āha **"ākāsānañcāyatanādī"**ti-ādi.

Sammadeva niccasaññādipaṭipakkhavidhamanavasena pavattamānā pubbabhāgiye eva bodhipakkhiyadhamme sammānentī vipassanā vipassakassa anappakaṁ pītisomanassaṁ samāvahatīti āha **"vipassanā …pe… abhāvā"**ti. Tenāha Bhagavā--

"Yato yato sammasati, khandhānaṁ udayabbayaṁ;
Labhatī pītipāmojjaṁ, amataṁ taṁ vijānatan"ti. (dha.pa.374).

Yasmā ayaṁ desanā iminā anukkamena imāni ñāṇāni nibbattentassa vasena pavattitā, tasmā **"vipassanāñāṇe patiṭṭhāya nibbattento"**ti heṭṭhimaṁ heṭṭhimaṁ uparimassa uparimassa patiṭṭhābhūtaṁ katvā vuttaṁ. Samānarūpanimmānaṁ nāma manomayiddhiyā aññehi asādhāraṇakiccanti āha **"attano …pe… mahapphalā"**ti. **Vikubbanadassanasamatthatāyā**ti hatthi-assādividharūpakaraṇaṁ vikubbanaṁ, tassa dassanasamatthabhāvena. **Icchiticchitaṭṭhānaṁ** nāma purimajātīsu icchiticchito khandhappadeso. **Samāpento**ti pariyosāpento.

(DṬ.5.-12)Kūṭadanta-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā

354-8. **Sabbe te pāṇayo**ti "satta ca usabhasatānī"ti-ādinā vutte sabbe pāṇino. **Ākulabhāvo**ti Bhagavato santike dhammassa sutattā pāṇīsu anuddayaṁ upaṭṭhapetvā ṭhitassa "kathañhi nāma mayā tāva bahū pāṇino māraṇatthāya bandhāpitā"ti citte paribyākulabhāvo (DṬ.5./CS:pg.1.336) **udapādi**. **Sutvā**ti "bandhanato mocitā"ti sutvā. Kāmacchandavigamena kallacittatā arogacittatā, byāpādavigamena mettāvasena muducittatā akathinacittatā, uddhaccakukkuccappahānena vikkhepavigamanato vinīvaraṇacittatā tehi na pihitacittatā, thinamiddhavigamena udaggacittatā saṁpaggaṇhanavasena alīnacittatā, vicikicchāvigamena sammāpaṭipattiyā adhimuttatāya pasannacittatā ca hotīti āha **"kallacittanti-ādi anupubbikathānubhāvena vikkhambhitanīvaraṇataṁ sandhāya vuttan"**ti. Yaṁ panettha atthato avibhattaṁ, taṁ suviññeyyameva.

Kūṭadantasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.6.) 6. Mahālisuttavaṇṇanā

(DṬ.6.-1)Brāhmaṇadūtavatthuvaṇṇanā

359. **Punappunaṁ** (DṬ.6./CS:pg.1.337) **visālībhāvūpagamanato**ti pubbe kira puttadhītuvasena dve dve hutvā soḷasakkhattuṁ jātānaṁ Licchavīrājakumārānaṁ saparivārānaṁ anukkameneva vaḍḍhantānaṁ nivāsanaṭṭhānārāmuyyānapokkharaṇī-ādīnaṁ patiṭṭhānassa appahonakatāya nagaraṁ tikkhattuṁ gāvutantarena gāvutantarena parikkhipiṁsu, tenassa punappunaṁ visālībhāvaṁ gatattā "Vesālī" tveva nāmaṁ jātaṁ, tena vuttaṁ **"punappunaṁ visālībhāvūpagamanato Vesālīti laddhanāmake nagare"**ti. **Sayaṁjātan**ti sayameva jātaṁ aropimaṁ. **Mahantabhāvenevā**ti rukkhagacchānaṁ, ṭhitokāsassa ca mahantabhāvena, tenāha **"himavantena saddhiṁ ekābaddhaṁ hutvā"**ti. **Kūṭāgārasālāsaṅkhepenā**ti haṁsavaṭṭakacchannena kūṭāgārasālāniyāmena. Kosalesu jātā, bhavā vā, taṁ vā raṭṭhaṁ nivāso etesanti **Kosalakā**. Evaṁ **Māgadhakā** veditabbā. Yassa akaraṇe puggalo mahājāniyo hoti, taṁ karaṇaṁ arahatīti karaṇīyaṁ tena **karaṇīyena,** tenāha **"avassaṁ kattabbakammenā"**ti. **Taṁ kiccanti vuccati** sati samavāye kātabbato.

360. Yā Buddhānaṁ uppajjanārahā nānattasaññā, tāsaṁ vasena **nānārammaṇācārato**. Sambhavantasseva paṭisedho. **Paṭikkammā**ti nivattitvā tathā cittaṁ anuppādetvā. **Sallīno**ti jhānasamāpattiyā ekattārammaṇaṁ allīno.

(DṬ.6.-2)Oṭṭhaddhalicchavīvatthuvaṇṇanā

361. **Addhoṭṭhatāyā**ti tassa kira uttaroṭṭhaṁ appakatāya tiriyaṁ phāletvā apanītaddhaṁ viya khāyati cattāro dante, dve ca dāṭhā na chādeti, tena naṁ **"oṭṭhaddho"**ti voharanti. Ayaṁ kira upāsako saddho pasanno dāyako dānapati Buddhamāmako dhammamāmako saṅghamāmako, tenāha **purebhattan**ti-ādi.

362. **Sāsane** (DṬ.6./CS:pg.1.338) **yuttapayutto**ti bhāvanaṁ anuyutto. Sabbattha sīhasamānavuttinopi Bhagavato parisāya mahante sati tadajjhāsayānurūpaṁ pavattiyamānāya dhammadesanāya viseso hotīti āha **"mahantena ussāhena dhammaṁ desessatī"**ti.

"Vissāsiko"ti vatvā tamassa vissāsikabhāvaṁ vibhāvetuṁ **"ayañhī"**ti-ādi vuttaṁ. Therassa khīṇā savassasato ālasiyabhāvo "appahīno"ti na vattabbo, vāsanālesaṁ pana upādāyāha **"īsakaṁ appahīno viya hotī"**ti. Na hi sāvakānaṁ savāsanā kilesā pahīyanti.

363. Vineyyajanānurodhena Buddhānaṁ pāṭihāriyavijambhanaṁ hotīti vuttaṁ **"atha kho Bhagavā"**ti-ādi, tenevāha **"saṁsūcitanikkhamano"**ti. Gandhakuṭito nikkhamanavelāyañhi chabbaṇṇā Buddharasmiyo āveḷāveḷāyamalāyamalā hutvā savisesā pabhassarā vinicchariṁsu.

364. **Tato paran**ti "hiyyo"ti vuttadivasato anantaraṁ paraṁ **purimataraṁ** atisayena purimattā. Iti imesu dvīsu vavatthito yathākkamaṁ purimapurimatarabhāvo. Evaṁ santepi yadettha "purimataran"ti vuttaṁ, tato pabhuti yaṁ yaṁ oraṁ, taṁ taṁ purimaṁ, yaṁ yaṁ paraṁ, taṁ taṁ purimataraṁ, orapārabhāvassa viya purimapurimatarabhāvassa ca apekkhāsiddhito, tenāha **"tato paṭṭhāyā"**ti-ādi. **Mūladivasato paṭṭhāyā**ti-ādidivasato paṭṭhāya. **Aggan**ti paṭhamaṁ. Taṁ panettha parā atītā koṭi hotīti āha **"parakoṭiṁ katvā"**ti. **Yaṁ**-saddayogena cāyaṁ "viharāmī"ti vattamānappayogo, attho pana atītakālavaseneva veditabbo, tenāha **"vihāsinti vuttaṁ hotī"**ti. Paṭhamavikappe "viharāmī"ti padassa "yadagge"ti iminā ujukaṁ sambandho dassito, dutiyavikappe pana "tīṇi vassānī"ti imināpi.

Piyajātikānīti iṭṭhasabhāvāni. **Sātajātikānī**ti madhurasabhāvāni. Madhuraṁ viyāti hi "madhuran"ti vuccati manoramaṁ yaṁ kiñci. **Kāmūpasañhitānī**ti ārammaṇaṁ karontena kāmena upasaṁhitāni, kāmanīyānīti attho, tenāha **"kāmassādayuttānī"**ti, kāmassādassa yuttāni yogyānīti attho. **Sarīrasaṇṭhāne**ti sarīrabimbe, ādhāre cetaṁ bhummaṁ. Tasmā **saddenā**ti (DṬ.6./CS:pg.1.339) taṁ nissāya tato uppannena saddenāti attho. **Madhurenā**ti iṭṭhena. **Ettāvatā**ti dibbasotañāṇassa parikammākathanamattena. "Attanā ñātampi na katheti, kimassa sāsane adhiṭṭhānenā"ti kujjhanto **āghātaṁ bandhitvā** saha kujjhaneneva jhānābhiññāhi parihāyi. **Cintesī**ti "kasmā nu kho mayhaṁ taṁ parikammaṁ na kathesī"ti parivitakkento ayoniso ummujjanavasena cintesi. **Anukkamenā**ti Pāthikasutte āgatanayena taṁ taṁ ayuttameva cintento, bhāsanto, karonto ca anukkamena. Bhagavati baddhāghātatāya sāsane patiṭṭhaṁ alabhanto **gihibhāvaṁ patvā**.

(DṬ.6.-3)Ekaṁsabhāvitasamādhivaṇṇanā

366-371. **Ekaṁsāyā**ti tadattheyeva catutthī, tasmā ekaṁsatthanti attho. **Aṁsa**-saddo cettha koṭṭhāsapariyāyo, so ca adhikārato dibbarūpadassanadibbasaddassavanavasena veditabboti āha **"ekakoṭṭhāsāyā"**ti-ādi. **Anudisāyā**ti puratthimadakkhiṇādibhedāya catubbidhāya anudisāya. **Ubhayakoṭṭhāsāyā**ti dibbarūpadassanatthāya, dibbasaddassavanatthāya ca. **Bhāvito**ti yathā dibbacakkhuñāṇaṁ, dibbasotañāṇañca samadhigataṁ hoti, evaṁ bhāvito. Tayidaṁ visuṁ visuṁ parikammakaraṇena ijjhantīsu vattabbaṁ natthi, ekajjhaṁ ijjhantīsupi kameneva kiccasiddhi ekajjhaṁ kiccasiddhiyā asambhavato. Pāḷiyampi ekassa ubhayasamatthatāsandassanatthameva "dibbānañca rūpānaṁ dassanāya, dibbānañca saddānaṁ savanāyā"ti vuttaṁ, na ekajjhaṁ kiccasiddhisambhavato. **"Ekaṁsabhāvito samādhihetū"**ti iminā Sunakkhatto

dibbacakkhuñāṇāya eva parikammassa katattā vijjamānampi dibbasaddaṁ nāssossīti dasseti. **Apaṇṇakan**ti avirajjhanakaṁ, anavajjanti vā attho.

372. "Samādhi eva" bhāvetabbaṭṭhena **samādhibhāvanā**. "Dibbasotañāṇaṁ seṭṭhan"ti maññamānenāpi mahālinā dibbacakkhuñāṇampi tena saha gahetvā "etāsaṁ nūna bhante"ti-ādinā pucchitanti **"ubhayaṁsabhāvitānaṁ samādhīnanti attho"**ti vuttaṁ. **Bāhirā etā samādhibhāvanā** aniyyānikattā. Tā hi ito bāhirakānampi ijjhanti. **Na ajjhattikā** Bhagavato sāmukkaṁsikabhāvena (DṬ.6./CS:pg.1.340) appaveditattā. **Yadatthan**ti yesaṁ atthāya. **Te**ti te ariyaphaladhamme. Te hi sacchikātabbāti.

(DṬ.6.-4)Catu-ariyaphalavaṇṇanā

373. **Tasmā**ti vaṭṭadukkhe saṁyojanato. **"Maggasotaṁ āpanno"**ti phalaṭṭhassa vasena vuttaṁ. Maggaṭṭho hi maggasotaṁ āpajjati. Tenevāha "sotāpanne"ti, "sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanne"ti (ma.ni.3.379) ca. **Apatanadhammo**ti anuppajjana- (ma.ni.3.379) sabhāvo. **Dhammaniyāmenā**ti maggadhammaniyāmena. Heṭṭhimantato sattamabhavato upari anuppajjanadhammatāya vā niyato. **Paraṁ ayanaṁ** parāgati.

Tanuttaṁ nāma pavattiyā mandatā, viraḷatā cāti āha **"tanuttā"**ti-ādi. **Heṭṭhābhāgiyānan**ti heṭṭhābhāgassa kāmabhavassapaccayabhāvena hitānaṁ. **Opapātiko**ti upapātiko upapatane sādhukārīti katvā. Vimuccatīti vimutti, cittameva vimutti **cetovimuttī**ti āha **"sabbakilesa …pe… adhivacanan"**ti. Cittasīsena cettha samādhi gahito "cittaṁ paññañca bhāvayan"ti. Ādīsu (saṁ.ni.1.23 peṭako. 22 mi.pa.2.9) viya. **Paññāvimuttī**ti etthāpi eseva nayo, tenāha **"paññāva paññāvimuttī"**ti. **Sāman**ti attanāva, aparappaccayenāti attho. **Abhiññā**ti ya-kāralopena niddesoti āha **"abhijānitvā"**ti.

(DṬ.6.-5)Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā

374-5. Ariyasāvako nibbānaṁ, ariyaphalañca paṭipajjati etāyāti paṭipadā, sā ca tassa pubbabhāgo evāti idha **"pubbabhāgapaṭipadāyā"**ti ariyamaggamāha. "Aṭṭha aṅgāni assā"ti aññapadatthasamāsaṁ akatvā aṭṭhaṅgāni assa santīti **aṭṭhaṅgiko**ti padasiddhi daṭṭhabbā.

Sammā aviparītaṁ yāthāvato catunnaṁ ariyasaccānaṁ paccakkhato dassanasabhāvā **sammā dassanalakkhaṇā**. Sammadeva nibbānārammaṇe cittassa abhiniropanasabhāvo **sammā abhiniropanalakkhaṇo**. Caturaṅgasamannāgatā vācā janaṁ saṅgaṇhātīti tabbipakkhaviratisabhāvā sammāvācā bhedakaramicchāvācāpahānena (DṬ.6./CS:pg.1.341) jane sampayutte ca pariggaṇhanakiccavatī hotīti **sammā pariggahaṇalakkhaṇā**. Yathā cīvarakammādiko kammanto ekaṁ kātabbaṁ samuṭṭhāpeti, taṁ taṁ kiriyānipphādako vā cetanāsaṅkhāto kammanto hatthapādacalanādikaṁ kiriyaṁ samuṭṭhāpeti, evaṁ sāvajjakattabbakiriyāsamuṭṭhāpakamicchākammantappahānena sammākammanto niravajjasamuṭṭhāpanakiccavā hoti, sampayutte ca samuṭṭhāpento eva pavattatīti **sammā samuṭṭhāpanalakkhaṇo sammākammanto**. Kāyavācānaṁ, khandhasantānassa ca saṁkilesabhūtamicchājīvappahānena **sammā vodāpanalakkhaṇo sammā-ājīvo**. Kosajjapakkhato patituṁ adatvā sampayuttadhammānaṁ paggaṇhanasabhāvoti **sammā paggāhalakkhaṇo sammāvāyāmo**. Sammadeva upaṭṭhānasabhāvāti **sammā**

upaṭṭhānalakkhaṇā sammāsati. Vikkhepaviddhaṁsanena sammadeva cittassa samādahanasabhāvoti **sammā samādhānalakkhaṇo sammāsamādhi**.

Attano paccanīkakilesā diṭṭhekaṭṭhā avijjādayo. **Passatī**ti pakāseti kiccapaṭivedhena paṭivijjhati, tenāha **"tappaṭicchādaka …pe… asammohato"**ti. Teneva hi sammādiṭṭhisaṅkhātena aṅgena tattha paccavekkhaṇā pavattatīti **tathevā**ti attano paccanīkakilesehi saddhinti attho.

Kiccatoti pubbabhāgehi dukkhādiñāṇehi kātabbassa kiccassa idha sātisayaṁ nipphattito imasseva vā ñāṇassa dukkhādippakāsanakiccato. **Cattāri nāmāni labhati** catūsu saccesu kātabbakiccanipphattito. **Tīṇi nāmāni labhati** kāmasaṅkappādippahānakiccanipphattito. **Sikkhāpadavibhaṅge** (vibha.703) "viraticetanā, sabbe sampayuttadhammā ca sikkhāpadānī"ti vuccantīti tattha padhānānaṁ viraticetanānaṁ vasena **"viratiyopi honti cetanāyopī"**ti āha. Musāvādādīhi viramaṇakāle vā viratiyo, subhāsitādivācābhāsanādikāle ca cetanāyo yojetabbā. **Maggakkhaṇe viratiyova** cetanānaṁ amaggaṅgattā ekassa ñāṇassa dukkhādiñāṇatā viya, ekāya viratiyā musāvādādiviratibhāvo viya ca ekāya cetanāya sammāvācādikiccattayasādhanasabhāvābhāvā sammāvācādibhāvāsiddhito, taṁsiddhiyañca aṅgattayattāsiddhito ca. **Sammappadhānasatipaṭṭhānavasenā**ti (DṬ.6./CS:pg.1.342) catusammappadhānacatusatipaṭṭhānabhāvavasena.

Pubbabhāgepi maggakkhaṇepi sammāsamādhiyevāti. Yadipi samādhi-upakārakānaṁ abhiniropanānumajjanasampiyāyanabrūhanasantasukhānaṁ vitakkādīnaṁ vasena catūhi jhānehi sammāsamādhi vibhatto, tathāpi vāyāmo viya anuppannākusalānuppādanādicatuvāyāmakiccaṁ, sati viya ca asubhāsukhāniccānattesu kāyādīsu subhādisaññāpahānacatusatikiccaṁ eko samādhi catukkajjhānasamādhikiccaṁ na sādhetīti pubbabhāgepi paṭhamajjhānasamādhi paṭhamajjhānasamādhi eva maggakkhaṇepi, tathā pubbabhāgepi catutthajjhānasamādhi catutthajjhānasamādhi eva maggakkhaṇepīti attho.

Tasmāti paññāpajjotattā **avijjandhakāraṁ vidhamitvā** paññāsatthattā **kilesacore ghātento**. **Bahukārattā**ti yvāyaṁ anādimati saṁsāre iminā kadācipi asamugghāṭitapubbo kilesagaṇo tassa samugghāṭako ariyamaggo Tattha cāyaṁ sammādiṭṭhi pariññābhisamayādivasena pavattiyā pubbaṅgamā hotīti bahukārā, tasmā bahukārattā.

Tassāti sammādiṭṭhiyā. "Bahukāro"ti vatvā taṁ bahukārataṁ upamāya vibhāvetuṁ "yathā hī"ti-ādi vuttaṁ. "Ayaṁ" tambakaṁsādimayattā **kūṭo**. Ayaṁ samasāratāya mahāsāratāya **cheko**. **Evan**ti yathā heraññikassa cakkhunā disvā kahāpaṇavibhāgajānane karaṇantaraṁ bahukāraṁ yadidaṁ hattho, evaṁ yogāvacarassa paññāya oloketvā dhammavibhāgajānane dhammantaraṁ bahukāraṁ yadidaṁ vitakko vitakketvā tadavabodhato, tasmā sammāsaṅkappo sammādiṭṭhiyā bahukāroti adhippāyo. Dutiya-upamāyaṁ **evan**ti yathā tacchako parena parivattetvā parivattetvā dinnaṁ dabbasambhāraṁ vāsiyā tacchetvā gehakaraṇakamme upaneti, evaṁ yogāvacaro vitakkena lakkhaṇādito vitakketvā dinnadhamme yāthāvato paricchinditvā pariññābhisamayādikamme upanetīti yojanā. Vacībhedassa upakārako vitakko sāvajjānavajjavacībhedanivattanapavattanakarāya sammāvācāyapi upakārako evāti **"svāyan"**ti-ādi vuttaṁ.

Vacībhedassa (DṬ.6./CS:pg.1.343) niyāmikā **vācā** kāyikakiriyāniyāmakassa **kammantassa upakārikā**. **Tadubhayānantaran**ti duccaritadvayapahāyakassa sucaritadvayapāripūrihetubhūtassa sammāvācāsammākammantadvayassa anantaraṁ. **Idaṁ vīriyan**ti catubbidhaṁ sammappadhānavīriyaṁ. Indriyasamatādayo samādhissa

upakāradhammā. Tabbipariyāyato apakāradhammā veditabbā. **Gatiyo**ti nipphattiyo, kiccādisabhāve vā. **Samannesitvā**ti upadhāretvā.

(DṬ.6.-6)Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā

376-7. **"Kasmā āraddhan"**ti anusandhikāraṇaṁ pucchitvā taṁ vibhāvetuṁ **"ayaṁ kirā"**ti-ādi vuttaṁ, tena ajjhāsayānusandhivasena upari desanā pavattāti dasseti. **Tenā**ti tathāladdhikattā. **Assā**ti Licchavīrañño. **Desanāyā**ti saṇhasukhumāyaṁ suññatapaṭisaṁyuttāyaṁ yathādesitadesanāyaṁ. **Nādhimuccatī**ti na saddahati na pasīdati. **Tantidhammaṁ nāma kathento**ti yesaṁ atthāya dhammo kathīyati, tasmiṁ tesaṁ asatipi maggapaṭivedhe kevalaṁ sāsane tantidhammaṁ katvā kathento. **Evarūpassā**ti sammāsambuddhattā aviparītadhammadesanatāya evaṁpākaṭadhammakāyassa **satthu**. **Yuttaṁ nu kho etaṁ assā**ti assa paṭhamajjhānādisamadhigamena samāhitacittassa kulaputtassa etaṁ "taṁ jīvan"ti-ādinā ucchedādigāhagahaṇaṁ api nu yuttanti pucchati. Laddhiyā pana jhānādhigamamattena na tāva vivecitattā **"tehi yuttan"**ti vuttaṁ **taṁ vādaṁ paṭikkhipitvā**ti jhānalābhinopi taṁ gahaṇaṁ "ayuttamevā"ti taṁ ucchedavādaṁ sassatavādaṁ vā paṭikkhipitvā. **Attamanā ahesun**ti yasmā khīṇāsavo vigatasammoho tiṇṇavicikiccho, "tasmā tassa tathā vattuṁ na yuttan"ti uppannanicchayatāya taṁ **mama vacanaṁ sutvā** attamanā ahesunti attho. **Sopi** Licchavī rājā te viya sañjātanicchayattā **attamano ahosi**. Yaṁ panettha atthato avibhattaṁ, taṁ suviññeyyameva.

Mahālisuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.7.) 7. Jāliyasuttavaṇṇanā

(DṬ.7.-1)Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā

378. "Ghositena (DṬ.7./CS:pg.1.344) seṭṭhinā kate ārāme"ti vatvā tattha koyaṁ ghositaseṭṭhi nāma, kathañcānena ārāmo kārito, kathaṁ vā tattha Bhagavā vihāsīti taṁ sabbaṁ samudāgamato paṭṭhāya saṅkhepatova dassetuṁ **"pubbe kirā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tato**ti allakapparaṭṭhato. **Tadā**ti tesaṁ taṁ gāmaṁ paviṭṭhadivase. **Balavapāyāsan**ti garutaraṁ bahupāyāsaṁ. **Asannihite**ti gehato bahi gate. **Bhussatī**ti ravati. **Ghosakadevaputtotveva nāmaṁ ahosi** saraghosasampattiyā. **Veyyattiyenā**ti paññāveyyattiyena. **Ghositaseṭṭhi nāma jāto** tāya eva cassa sarasampattiyā ghositanāmatā.

Sarīrasantappanatthanti himavante phalamūlāhāratāya kilantasarīrā loṇambilasevanena tassa santappanatthaṁ pīnanatthaṁ. **Tasitā**ti pipāsitā. **Kilantā**ti parissantakāyā. Te kira taṁ vaṭarukkhaṁ patvā tassa sobhāsampattiṁ disvā mahānubhāvā maññe ettha adhivatthā devatā, "sādhu vatāyaṁ devatā amhākaṁ addhānaparissamaṁ vinodeyyā"ti cintesuṁ, tena vuttaṁ **"tattha adhivatthā …pe… nisīdiṁsū"**ti. **So**ti Anāthapiṇḍiko gahapati. **Bhatakānan**ti bhatiyā veyyāvaccaṁ karontānaṁ dāsapesakammakarānaṁ. **Pakatibhattavetanan**ti pakatiyā dātabbabhattavetanaṁ, tadā uposathikattā kammaṁ akarontānampi kammakaraṇadivasena dātabbabhattavetanamevāti attho. **Kañcī**ti kañcipi bhatakaṁ.

Upecca parassa vācāya ārambhanaṁ bādhanaṁ **upārambho,** dosadassanavasena ghaṭṭananti attho, tenāha **"upārambhādhippāyena vādaṁ āropetukāmā hutvā"**ti. Vadanti nindanavasena kathenti etenāti hi vādo, doso. Taṁ āropetukāmā, patiṭṭhāpetukāmā hutvāti attho. **"Taṁ jīvaṁ taṁ sarīran"**ti, idha yaṁ vatthuṁ jīvasaññitaṁ, tadeva sarīrasaññitanti "rūpaṁ attato samanupassatī"ti vādaṁ gahetvā vadanti. Rūpañca attānañca (DṬ.7./CS:pg.1.345) advayaṁ katvā samanupassanavasena "satto"ti vā bāhirakaparikappitaṁ attānaṁ sandhāya vadanti. **Bhijjatī**ti nirudayavināsavasena vinassati. **Tena** jīvasarīrānaṁ anaññattānujānanato, sarīrassa ca bhedadassanato. Na hettha yathā bhedavatā sarīrato anaññattā adiṭṭhopi jīvassa bhedo vutto, evaṁ adiṭṭhabhedato anaññattā sarīrassāpi abhedoti sakkā viññātuṁ tassa bhedassa paccakkhasiddhattā, bhūtupādāyarūpavinimuttassa ca sarīrassa abhāvatoti āha **"ucchedavādo hotī"**ti.

"Aññaṁ jīvaṁ aññaṁ sarīran"ti aññadeva vatthuṁ jīvasaññitaṁ, aññaṁ vatthuṁ sarīrasaññitanti "rūpavantaṁ attānaṁ samanupassatī"ti-ādinayappavattaṁ vādaṁ gahetvā vadanti. Rūpe bhedassa diṭṭhattā, attani ca tadabhāvato attā niccoti āpannamevāti āha **"tumhākaṁ …pe… āpajjatī"**ti.

379-380. Tayidaṁ nesaṁ vañjhāsutassa dīgharassatāparikappanasadisanti katvā ṭhapanīyoyaṁ pañhoti tattha rājanimīlanaṁ katvā Satthā upari nesaṁ "tena hāvuso suṇāthā"ti-ādinā dhammadesanaṁ ārabhīti āha **"atha Bhagavā"**ti-ādi. **Tassā yevā**ti majjhimāya paṭipadāya.

Saddhāpabbajitassāti saddhāya pabbajitassa "evamahaṁ ito vaṭṭadukkhato nissarissāmī"ti evaṁ pabbajjaṁ upagatassa tadanurūpañca sīlaṁ pūretvā paṭhamajjhānena samāhitacittassa. **Etaṁ vattun**ti etaṁ kilesavaṭṭaparibuddhidīpanaṁ "taṁ jīvaṁ taṁ sarīran"ti-ādikaṁ diṭṭhisaṁkilesanissitaṁ vacanaṁ vattunti attho. **Nibbicikiccho na hotī**ti dhammesu tiṇṇavicikiccho na hoti, tattha tattha āsappanaparisappanavasena pavattatīti attho.

Etamevaṁ jānāmīti yena so bhikkhu paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharati, etaṁ sasampayuttadhammaṁ cittanti evaṁ jānāmi. **No ca evaṁ vadāmī**ti yathā diṭṭhigatikā taṁ dhammajātaṁ sanissayaṁ abhedato gaṇhantā "taṁ jīvaṁ taṁ sarīran"ti vā tadubhayaṁ bhedato gaṇhantā "aññaṁ jīvaṁ aññaṁ sarīran"ti vā attano micchāgāhaṁ pavedenti, ahaṁ pana na evaṁ vadāmi tassa dhammassa supariññātattā, tenāha **"atha kho"**ti-ādi Bāhirakā yebhuyyena kasiṇajjhānāni (DṬ.7./CS:pg.1.346) eva nibbattentīti āha **"kasiṇaparikammaṁ bhāvantessā"**ti. Yasmā bhāvanānubhāvena jhānādhigamo, bhāvanā ca pathavīkasiṇādisañjānanamukhena hotīti saññāsīsena niddisīyati, tasmā āha **"saññābalena uppannan"**ti. Tenāha-- "pathavīkasiṇameko sañjānātī"ti-ādi. **"Na kallaṁ tassetan"**ti idaṁ yasmā Bhagavatā tattha tattha "atha ca panāhaṁ na vadāmī"ti vuttaṁ, tasmā na vattabbaṁ kiretaṁ kevalinā uttamapurisenāti adhippāyenāha, tena vuttaṁ **"maññamānā vadantī"**ti. Sesaṁ sabbattha suviññeyyameva.

Jāliyasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.8.) 8. Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā

(DṬ.8.-1)Acelakassapavatthuvaṇṇanā

381. Yasmiṁ (DṬ.8./CS:pg.1.347) raṭṭhe taṁ nagaraṁ, tassa raṭṭhassapi yasmiṁ nagare tadā Bhagavā vihāsi, tassa nagarassapi etadeva nāmaṁ, tasmā **uruññāyan**ti uruññājanapade uruññāsaṅkhāte nagareti attho. **Ramaṇīyo**ti manoharabhūmibhāgatāya chāyūdakasampattiyā, janavivittatāya ca manoramo. **Nāman**ti gottanāmaṁ. Tapanaṁ santapanaṁ kāyassa khedanaṁ tapo, so etassa atthīti tapassī, taṁ **tapassiṁ**. Yasmā tathābhūto tapaṁ nissito, tapo vā taṁ nissito, tasmā āha **"tapanissitakan"**ti. Lūkhaṁ vā pharusaṁ sādhusammatācāravirahato napasādanīyaṁ ājīvati vattatīti lūkhājīvī, taṁ **lūkhājīviṁ**. **Muttācārādī**ti **ādi**-saddena parato pāḷiyaṁ (dī.ni.1.397) āgatā hatthāpalekhanādayo saṅgahitā. **Uppaṇḍetī**ti uhasanavasena paribhāsati. **Upavadatī**ti avaññāpubbakaṁ apavadati, tenāha **"hīḷeti vambhetī"**ti. **Dhammassa ca anudhammaṁ**ti ettha **dhammo** nāma hetu "hetumhi ñāṇaṁ dhammapaṭisambhidā"ti-ādīsu (vibha.720) viyāti āha **"kāraṇassa anukāraṇan"**ti. **Kāraṇan**ti cettha tathāpavattassa saddassa attho adhippeto tassa pavattihetubhāvato. Atthappayutto hi saddappayogo. Anukāraṇanti ca so eva parehi tathā vuccamāno. **Parehī**ti "ye te"ti vuttasattehi parehi. **Vuttakāraṇenā**ti yathā tehi vuttaṁ, tathā ce tumhehi na vuttaṁ, evaṁ sati tehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākaṁ vādo vā tato paraṁ tassa anuvādo koci appamattakopi viññūhi garahitabbaṁ ṭhānaṁ kāraṇaṁ nāgaccheyya, kimevaṁ nāgacchatīti yojanā. **"Idaṁ vuttaṁ hotī"**ti-ādinā tamevatthaṁ saṅkhepato dasseti.

382. Idāni yaṁ vibhajjavādaṁ sandhāya Bhagavatā "na me te vuttavādino"ti saṅkhepato vatvā taṁ vibhajitvā dassetuṁ "idhāhaṁ kassapā"ti-ādi vuttaṁ, taṁ vibhāgena dassento **"idhekacco"**ti-ādimāha Bhagavā (DṬ.8./CS:pg.1.348) hi niratthakaṁ anupasamasaṁvattanikaṁ kāyakilamathaṁ "attakilamathānuyogo dukkho anariyo anatthasaṁhito"ti-ādinā (saṁ.ni.3.1081 mahāva. 13 paṭi.ma.2.30) garahati. Sātthakaṁ pana upasamasaṁvattanikaṁ "āraññiko hoti, paṁsukūliko hotī"ti-ādinā vaṇṇeti. **Appapuññatāyā**ti apuññatāya. **Tīṇi duccaritāni pūretvā**ti micchādiṭṭhibhāvato kammaphalaṁ paṭikkhipanto "natthi dinnan"ti-ādinā (dī.ni.1.171 ma.ni.1.445 2.94 95 225 3.91 115 saṁ.ni.3.210 dha.sa.1221 vibha.938) micchādiṭṭhiṁ purakkhatvā tathā tathā tīṇi duccaritāni pūretvā. **Anesanavasenā**ti kohaññe ṭhatvā asantaguṇasambhāvanicchāya micchājīvavasena. **Ime dve**ti "appapuñño puññavā"ti ca vutte duccaritakārino dve puggale sandhāya.

"Ime dve sandhāyā"ti ettha pana dutiyanaye "appapuñño, puññavā"ti ca vutte sucaritakārinoti ādinā yojetabbaṁ. Kammakiriyavādino hi ime dve puggalā. Iti paṭhamadutiyanayesu vuttanayeneva tatiyacatutthanayesu yojanā veditabbā.

Bāhirakācārayutto titthiyācārayutto, na vimuttācāro. **Attānaṁ sukhetvā**ti adhammikena sukhena attānaṁ sukhetvā, tenāha **"duccaritāni pūretvā"**ti. **"Na dāni mayā sadiso atthī"**ti-ādinā tissannaṁ maññanānaṁ vasena duccaritapūraṇamāha. **Micchādiṭṭhivasenā**ti "natthi kāmesu doso"ti evaṁ pavattamicchādiṭṭhivasena. **Paribbājikāyā**ti pabbajjaṁ upagatāya tāpasadārikāya. **Daharāyā**ti taruṇāya. **Mudukāyā**ti sukhumālāya. **Lomasāyā**ti tanutambalomatāya appalomāya. **Kāmesū**ti vatthukāmesu. **Pātabyatan**ti paribhuñjitabbaṁ, **pātabyatan**ti vā paribhuñjanakataṁ. **Āpajjanto**ti upagacchanto. Paribhogattho hi ayaṁ **pā**-saddo, kattusādhano ca **tabba**-saddo, yathāruci paribhuñjantoti attho. Kilesakāmopi hi assādiyamāno vatthukāmantogadhoyeva.

Idanti yathāvuttaṁ atthappabhedaṁ vibhajjanaṁ. **Titthiyavasena āgataṁ** Aṭṭhakathāyaṁ tathā vibhattattā. **Sāsanepī**ti imasmiṁ sāsanepi.

Arahattaṁ (DṬ.8./CS:pg.1.349) **vā** attani asantaṁ "Atthi"ti vippaṭijānitvā. Sāmantajappanaṁ, paccayapaṭisevanaṁ, iriyāpathanissitanti imāni **tīṇi vā kuhanavatthūni**. **Tādiso vā**ti dhutaṅga- (mi.pa.4.2 visuddhi.1.22) samādānavasena lūkhājīvī eva. **Dullabhasukho bhavissāmi** duggatīsu upapattiyāti adhippāyo.

383. **Asukaṭṭhānato**ti asukabhavato. **Āgatā**ti nibbattanavasena idhāgatā. **Idāni gantabbaṭṭhānan**ti āyatiṁ nibbattanaṭṭhānaṁ. **Puna upapattin**ti āyatiṁ anantarabhavato tatiyaṁ upapattiṁ, **puna upapattī**ti punappunaṁ nibbatti. **Kena kāraṇenā**ti yathābhūtaṁ ajānanto hi icchādosavasena yaṁ kiñci garaheyya, ahaṁ pana yathābhūtaṁ jānanto sabbaṁ taṁ kena kāraṇena garahissāmi, taṁ kāraṇaṁ natthīti adhippāyo, tenāha **"garahitabbamevā"**ti-ādi. **Tamatthan**ti garahitabbasseva garahaṇaṁ, pasaṁsitabbassa ca pasaṁsanaṁ.

Na koci "na sādhū"ti vadati diṭṭhadhammikassa, samparāyikassa ca atthassa sādhanavaseneva pavattiyā bhaddakattā. **Pañcavidhaṁ veran**ti pāṇātipātādipañcavidhaṁ veraṁ. Tañhi pañcavidhassa sīlassa paṭisattubhāvato, sattānaṁ verahetutāya ca "veran"ti vuccati. Tato eva **taṁ na koci "sādhū"ti vadati,** tathā diṭṭhadhammikādi-atthānaṁ asādhanato, sattānaṁ sādhubhāvassa ca dūsanato. **Na nirundhitabban**ti rūpaggahaṇe na nivāretabbaṁ. Dassanīyadassanattho hi cakkhupaṭilābhoti tesaṁ adhippāyo. Yadaggena tesaṁ pañcadvāre asaṁvaro sādhu tadaggena tattha saṁvaro na sādhūti āha **"puna yaṁ te ekaccanti pañcadvāre saṁvaran"**ti.

Atha vā **yaṁ te ekaccaṁ vadanti "sādhū"ti** te "eke samaṇabrāhmaṇā"ti vuttā titthiyā yaṁ attakilamathānuyogādiṁ "sādhū"ti vadanti, mayaṁ taṁ na "sādhū"ti vadāma. **Yaṁ te ekaccaṁ vadanti "na sādhū"ti** yaṁ pana te anavajjapaccayaparibhogaṁ, sunivatthasupārupanādisammāpaṭipattiñca "na sādhū"ti vadanti, taṁ mayaṁ "sādhū"ti vadāmāti evaṁ pettha attho veditabbo.

Evaṁ (DṬ.8./CS:pg.1.350) yaṁ paravādamūlakaṁ catukkaṁ dassitaṁ, tadeva puna sakavādamūlakaṁ katvā dassitanti pakāsento **"evan"**ti-ādimāha. Yañhi kiñci kenaci samānaṁ, tenapi taṁ samānameva, tathā asamānaṁ pīti. **Samānāsamānatan**ti samānāsamānatāmattaṁ. Anavasesato hi pahātabbānaṁ dhammānaṁ pahānaṁ sakavāde dissati, na paravāde. Tathā paripuṇṇameva ca upasampādetabbadhammānaṁ upasampādanaṁ sakavāde, na paravāde. Tena vuttaṁ "tyāhan"ti-ādi.

(DṬ.8.-2)Samanuyuñjāpanakathāvaṇṇanā

385. **Laddhiṁ pucchanto**ti "kiṁ Samaṇo Gotamo saṁkilesadhamme anavasesaṁ pahāya vattati, udāhu pare gaṇācariyā. Ettha tāva attano laddhiṁ vadā"ti laddhiṁ pucchanto. **Kāraṇaṁ pucchanto**ti "Samaṇo Gotamo saṁkilesadhamme anavasesaṁ pahāya vattatī"ti vutte "kena kāraṇena evamatthaṁ gāhayā"ti kāraṇaṁ pucchanto. **Ubhayaṁ pucchanto**ti "idaṁ nāmettha kāraṇan"ti kāraṇaṁ vatvā paṭiññāte atthe sādhiyamāne anvayato, byatirekato ca kāraṇaṁ samatthetuṁ sadisāsadisabhedaṁ upamodāharaṇadvayaṁ pucchanto, **ubhayaṁ pucchanto** kāraṇassa ca tilakkhaṇasampattiyā yathāpaṭiññāte atthe sādhite sammadeva anupacchā bhāsanto nigamento **samanubhāsati nāma**. **Upasaṁharitvā**ti upanetvā. **"Kiṁ te"**ti-ādi upasaṁharaṇākāradassanaṁ. **Dutiyapade**ti "saṅghena vā saṅghan"ti imasmiṁ pade.

Tamatthanti taṁ pahātabbadhammānaṁ anavasesaṁ pahāya vattanasaṅkhātañca samādātabbadhammānaṁ anavasesaṁ samādāya vattanasaṅkhātañca atthaṁ. **Yojetvā**ti akusalādipadehi yojetvā. Akosallasambhūtaṭṭhena **akusalā ceva** tatoyeva **akusalāti ca**

saṅkhaṁ gatāti **saṅkhātā** tattha purimapadena ekantākusale vadati, dutiyapadena taṁsahagate, taṁpakkhiye ca, tenāha **"koṭṭhāsaṁ vā katvā ṭhapitā"**ti, akusalapakkhiyabhāvena vavatthāpitāti attho. Avajjaṭṭho dosaṭṭho gārayhapariyāyattāti āha **"sāvajjāti sadosā"**ti. **Ariyā** nāma niddosā, ime pana katthacipi niddosā na hontīti **niddosaṭṭhena ariyā bhavituṁ nālaṁ asamatthā**.

386-392. **Yan**ti (DṬ.8./CS:pg.1.351) kāraṇe etaṁ paccattavacananti āha **"yena viññū"**ti. **Yaṁ vā panā**ti "yaṁ pana kiñcī"ti asambhāvanavacanametanti āha **"yaṁ vā taṁ vā appamattakan"**ti. **Gaṇācariyā** pūraṇādayo. Satthuppabhavattā saṅghassa saṅghasampattiyāpi satthusampatti vibhāvīyatīti āha **"saṅghapasaṁsāyapi satthuyeva pasaṁsāsiddhito"**ti. Sā pana pasaṁsā pasādahetukāti pasādamukhena taṁ dassetuṁ **"pasīdamānāpi hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **pi**-saddena yathā anvayato pasaṁsā samuccīyati, evaṁ satthuvippaṭipattiyā sāvakesu, sāvakavippaṭipattiyā ca satthari appasādo samuccīyatīti daṭṭhabbaṁ. **Sarīrasampattin**ti rūpasampattiṁ, rūpakāyapāripūrinti attho. **Bhavanti vattāro** rūpappamāṇā ghosadhammappamāṇā ca. Puna **bhavanti vattāro**ti dhammappamāṇavaseneva yojetabbaṁ. Yā saṅghassa pasaṁsāti ānetvā sambandho.

Tattha yā Buddhānaṁ, Buddhasāvakānaṁyeva ca pāsaṁsatā, aññesañca tadabhāvo jotito, taṁ viratippahānasaṁvaruddesavasena nīharitvā dassetuṁ **"ayamadhippāyo"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **setughātavirati** nāma ariyamaggavirati. **Vipassanāmattavasenā**ti "aniccan"ti vā "dukkhan"ti vā vividhaṁ dassanamattavasena, na pana nāmarūpavavatthānapaccayapariggaṇhanapubbakaṁ lakkhaṇattayaṁ āropetvā saṅkhārānaṁ sammasanavasena. **Itarānī**ti samucchedapaṭippassaddhinissaraṇappahānāni. **"Sesan"**ti pañcasīlato añño sabbo sīlasaṁvaro, "khamo hotī"ti-ādinā (ma.ni.1.24 3.159 a.ni.4.114) vutto suparisuddho khantisaṁvaro, "paññāyete pidhiyyare"ti (su.ni.1041 cūḷani. 60) evaṁ vutto kilesānaṁ samucchedako maggañāṇasaṅkhāto ñāṇasaṁvaro, manacchaṭṭhānaṁ indriyānaṁ pidahanavasena pavatto parisuddho indriyasaṁvaro, "anuppannānaṁ pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ anuppādāyā"ti-ādinā (dī.ni.2.402 ma.ni.1.135 saṁ.ni.5.8 vibha.205) vutto sammappadhānasaṅkhāto vīriyasaṁvaroti imaṁ saṁvarapañcakaṁ sandhāyāha. **Pañca kho panime pātimokkhuddesā**ti-ādi sāsane sīlassa bahubhāvaṁ dassetvā tadekadese eva paresaṁ avaṭṭhānadassanatthaṁ yathāvuttasīlasaṁvarasseva puna gahaṇaṁ.

(DṬ.8.-3)Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā

393. **Sīhanādan**ti (DṬ.8./CS:pg.1.352) seṭṭhanādaṁ, abhītanādaṁ kenaci appaṭivattiyanādanti attho. "Ayaṁ yathāvutto mama vādo aviparīto, tassa aviparītabhāvo imaṁ maggaṁ paṭipajjitvā aparappaccayato jānitabbo"ti evaṁ **aviparītabhāvāvabodhanatthaṁ**. **"Atthi kassapā"**ti-ādīsu yaṁ maggaṁ paṭipanno Samaṇo Gotamo vadanto yuttapattakāle, tathabhāvato bhūtaṁ, ekaṁsato hitāvihabhāvena atthaṁ, dhammato anapetattā dhammaṁ, vinayayogato paresaṁ vinayanato ca vinayaṁ vadatīti sāmaṁyeva attapaccakkhatova jānissati, so mayā sayaṁ abhiññā sacchikatvā pavedito sakalavaṭṭadukkhanissaraṇabhūto atthi kassapa maggo, tassa ca adhigamūpāyabhūtā pubbabhāgapaṭipadāti ayamettha yojanā. Tena "Samaṇo Gotamo ime dhamme"ti-ādinayappavatto vādo kenaci asaṁkampiyo yathābhūtasīhanādoti dasseti.

"Evametaṁ yathābhūtaṁ sammappaññāya passatī"ti-ādīsu (a.ni.3.134) viya **maggañca paṭipadañca ekato katvā dassento**. **"Ayamevā"**ti vacanaṁ maggassa puthubhāvapaṭikkhepanatthaṁ, sabba-ariyasādhāraṇabhāvadassanatthaṁ, sāsane

pākaṭabhāvadassanatthañca. Tenāha “ekāyano ayaṁ bhikkhave maggo”ti, (dī.ni.2.373 ma.ni.1.106 saṁ.ni.5.367 384 409)“eseva maggo natthañño dassanassa visuddhiyā”ti (dha.pa.274),

“Ekāyanaṁ jātikhayantadassī,
Maggaṁ pajānāti hitānukampī.
Etena maggena tariṁsu pubbe,
Tarissanti ye ca taranti oghan”ti. (saṁ.ni.5.384 409 mahāni. 191 cūḷani. 107 121 netti. 170).

Sabbesu suttapadesesu abhidhammapadesesu ca ekovāyaṁ maggo pākaṭo paññāto āgato cāti.

(DṬ.8.-4)Tapopakkamakathāvaṇṇanā

394. Tapoyeva upakkamitabbato ārabhitabbato tapopakkamoti āha **“tapārambhā”**ti. Ārambhanañcettha karaṇamevāti āha **“tapokammānīti** (DṬ.8./CS:pg.1.353) **attho”**ti. **Samaṇakammasaṅkhātā**ti samaṇehi kattabbakammasaññitā. **Niccolo**ti nissaṭṭhacelo sabbena sabbaṁ paṭikkhittacelo. Naggiyavatasamādānena **naggo**. **“Ṭhitakova uccāraṁ karotī”**ti-ādi nidassanamattaṁ, vamitvā mukhavikkhālanādi-ācārassapi tena vissaṭṭhattā. **Jivhāya hatthaṁ apalikhati** apalihati udakena adhovanato. Dutiyavikappepi eseva nayo. “Ehi bhaddante”ti vutte upagamanasaṅkhāto vidhi ehibhaddanto, taṁ caratīti ehibhaddantiko, tappaṭikkhepena **na ehibhaddantiko**. **Na karoti** samaṇena nāma parassa vacanakarena na bhavitabbanti adhippāyena. **Puretaran**ti taṁ ṭhānaṁ attano upagamanato puretaraṁ. Taṁ kira so “bhikkhunā nāma yādicchakī eva bhikkhā gahetabbā”ti adhippāyena na gaṇhāti. **Uddissakataṁ** “mama nimittabhāvena bahū khuddakā pāṇā saṅghātaṁ āpāditā”ti na gaṇhāti. **Nimantanaṁ na sādiyati** “evaṁ tesaṁ vacanaṁ kataṁ bhavissatī”ti. Kumbhī-ādīsupi so sattasaññīti āha **“kumbhīkaḷopiyo”**ti-ādi.

Kabaḷantarāyoti kabaḷassa antarāyo **hotīti**. Gāmasabhāgādivasena saṅgamma kittenti etissāti **saṅkitti,** tathā saṁhaṭataṇḍulādisañcayo. **Manussā**ti veyyāvaccakaramanussā.

Surāpānamevāti majjalakkhaṇappattāya surāya pānameva surāggahaṇena cettha merayampi saṅgahitaṁ. Ekāgārameva uñchatīti **ekāgāriko**. Ekālopeneva vattatīti **ekālopiko**. Dīyati etāyāti **datti,** dvatti-ālopamattagāhi khuddakaṁ bhikkhādānabhājanaṁ, tenāha **“khuddakapātī”**ti. Abhuñjanavasena eko aho etassa atthīti ekāhiko, āhāro. Taṁ **ekāhikaṁ,** so pana atthato ekadivasalaṅghakoti āha **“ekadivasantarikan”**ti. **“Dvīhikan”**ti-ādīsupi eseva nayo. Ekāhaṁ abhuñjitvā ekāhaṁ bhuñjanaṁ **ekāhavāro,** taṁ ekāhikameva atthato. Dvīhaṁ abhuñjitvā dvīhaṁ bhuñjanaṁ **dvīhavāro**. Sesadvayepi eseva nayo. Ukkaṭṭho pana pariyāyabhattabhojaniko dvīhaṁ abhuñjitvā ekāhameva bhuñjati. Sesadvayepi eseva nayo.

395. **Kuṇḍakan**ti tanutaraṁ taṇḍulasakalaṁ.

396. Saṇehi (DṬ.8./CS:pg.1.354) saṇavākehi nibbattavatthāni **sāṇāni**. Missasāṇāni **masāṇāni,** na bhaṅgāni. **Erakatiṇādīnī**ti **ādi**-saddena akkamakacikadalīvākādīnaṁ saṅgaho. Erakādīhi katāni hi chavāni lāmakāni dussānīti vattabbataṁ labhanti.

Micchāvāyāmavaseneva ukkuṭikavatānuyogoti āha **“ukkuṭikavīriyaṁ anuyutto”**ti. Thaṇḍilanti vā samā pakatibhūmi vuccati “patthaṇḍile pāturahosī”ti-ādīsu (ma.ni.4.10) viya, tasmā **thaṇḍilaseyyan**ti anantarahitāya pakatibhūmiyaṁ seyyanti vuttaṁ hoti. **Laddhaṁ āsanan**ti nisīdituṁ yathāladdhaṁ āsanaṁ. **Akopetvā**ti aññattha anupagantvā,

tenāha **“tattheva nisīdanasīlo”**ti. So hi taṁ achaḍḍento apariccajanto akopento nāma hoti. **Vikaṭanti gūthaṁ vuccati** āsayavasena virūpaṁ jātanti katvā.

Ettha ca “acelako hotī”ti-ādīni vatapadāni yāva “na thusodakaṁ pivatī”ti etāni ekavārāni. “Ekāgāriko vā”ti-ādīni nānāvārāni, nānākālikāni vā. Tathā “sākabhakkho vā”ti-ādīni, “sāṇānipi dhāretī”ti-ādīni ca. Tathā hettha vā-saddaggahaṇaṁ, pi-saddaggahaṇañca kataṁ. Pi-saddopi vikappattho eva daṭṭhabbo. Purimesu pana na kataṁ. Evañca katvā “acelako hotī”ti vatvā “sāṇānipi dhāretī”ti-ādi vacanassa, “rajojalladharo hotī”ti vatvā “udakorohanānuyogaṁ anuyutto”ti vacanassa ca avirodho siddho hoti. Atha vā kimettha avirodhacintāya. Ummattakapacchisadiso hi titthiyavādo. Atha vā “acelako hotī”ti ārabhitvā tappasaṅgena sabbampi attakilamathānuyogaṁ dassentena “sāṇānipi dhāretī”ti-ādi vuttanti daṭṭhabbaṁ.

(DṬ.8.-5)Tapopakkamaniratthakathāvaṇṇanā

397. **Sīlasampadādīhi vinā**ti sīlasampadā, samādhisampadā, paññāsampadāti imāhi lokuttarāhi sampadāhi vinā na kadāci sāmaññaṁ vā brahmaññaṁ vā sambhavati, yasmā ca tadevaṁ, tasmā tesaṁ tapopakkamānaṁ niratthakataṁ dassentoti yojanā. **“Dosaveravirahitan”**ti idaṁ dosassa (DṬ.8./CS:pg.1.355) mettāya ujupaṭipakkhatāya vuttaṁ. **Dosa**-ggahaṇena vā sabbepi jhānapaṭipakkhā saṁkilesadhammā gahitā, **vera**-ggahaṇena paccatthikabhūtā sattā. Yadaggena hi dosarahitaṁ, tadaggena verarahitanti.

398. Pākaṭabhāvena kāyati gametīti **pakati,** lokasiddhavādo, tenāha **“pakati kho esāti pakatikathā esā”**ti. **Mattāyā**ti **mattā**-saddo “mattā sukhapariccāgā”ti-ādīsu (dha.pa.290) viya appatthaṁ antonītaṁ katvā pamāṇavācakoti āha **“iminā pamāṇena evaṁ parittakenā”**ti. Tena pana pamāṇena pahātabbo pakaraṇappatto paṭipattikkamoti āha **“paṭipattikkamenā”**ti. **Sabbatthā**ti sabbavāresu.

399. **Aññathā vadathā**ti yadi acelakabhāvādinā sāmaññaṁ vā brahmaññaṁ vā abhavissa, suvijānova samaṇo suvijāno brāhmaṇo. Yasmā pana tumhe ito aññathāva sāmaññaṁ brahmaññañca vadatha, tasmā dujjānova samaṇo dujjāno brāhmaṇo, tenāha **“idaṁ sandhāyāhā”**ti. **Taṁ pakativādaṁ paṭikkhipitvā**ti pubbe yaṁ pākatikaṁ sāmaññaṁ brahmaññañca hadaye ṭhapetvā tena “dukkaran”ti-ādi vuttaṁ, tameva sandhāya Bhagavatāpi “pakati kho esā”ti-ādi vuttaṁ. Idha pana **taṁ pakativādaṁ** pākatikasamaṇabrāhmaṇavisayaṁ kathaṁ paṭikkhipitvā paṭisaṁharitvā **sabhāvatova** paramatthatova samaṇassa brāhmaṇassa ca **dujjānabhāvaṁ āvikaronto** pakāsento. **Tatrāpī**ti samaṇabrāhmaṇavādepi **vuttanayeneva**.

(DṬ.8.-6)Sīlasamādhipaññāsampadāvaṇṇanā

400-1. **Paṇḍito**ti hetusampattisiddhena paṇḍiccena samannāgato, **kathaṁ uggahesi** paripakkañāṇattā ghaṭe padīpena viya abbhantare samujjalantena paññāveyyattiyena tattha tattha Bhagavatā desitamatthaṁ pariggaṇhanto tampi desanaṁ upadhāresi. **Tassa cā**ti yo acelako hoti yāva udakorohanānuyogaṁ anuyutto viharati, tassa ca. **Tā sampattiyo pucchāmi,** yāhi samaṇo ca hotīti adhippāyo. **Sīlasampadāyā**ti **iti**-saddo ādi-attho, tena “cittasampadāya paññāsampadāyā”ti padadvayaṁ (DṬ.8./CS:pg.1.356) saṅgaṇhāti asekkhasīlādikhandhattayasaṅgahitañhi arahattaṁ, tenāha **“arahattaphalameva sandhāya vuttan”**ti-ādi. Tattha **idan**ti idaṁ vacanaṁ.

(DṬ.8.-7)Sīhanādakathāvaṇṇanā

402. Anaññasādhāraṇatāya anaññasādhāraṇatthavisayatāya ca **anuttaraṁ Buddhasīhanādaṁ nadanto**. Ativiya accantavisuddhatāya **paramavisuddhaṁ**. **Paraman**ti ukkaṭṭhaṁ, tenāha **"uttaman"**ti. **Sīlameva** lokiyasīlattā. Yathā anaññasādhāraṇaṁ Bhagavato lokuttarasīlaṁ savāsanaṁ paṭipakkhaviddhaṁsanato, evaṁ lokiyasīlampi tassa anucchavikabhāvena sambhūtattā, samena samanti **samasaman**ti ayamettha atthoti āha **"mama sīlasamena sīlena mayā saman"**ti. **"Yadidaṁ adhisīlan"**ti lokiyaṁ, lokuttarañcāti duvidhampi Buddhasīlaṁ ekajjhaṁ katvā vuttaṁ. Tenāha "sīlepī"ti. **Iti iman**ti evaṁ imaṁ sīlavisayaṁ. Paṭhamaṁ pavattattā **paṭhamaṁ**.

Tapatīti santappati, vidhamatīti attho. **Jigucchatī**ti hīḷeti lāmakato ṭhapeti. **Niddosattā ariyā** ārakā kilesehīti. Maggaphalasampayuttā vīriyasaṅkhātā tapojigucchāti ānetvā sambandho. **Paramā nāma** sabbukkaṭṭhabhāvato. Yathā yuvino bhāvo yobbanaṁ, evaṁ jigucchino bhāvo **jegucchaṁ**. Kilesānaṁ samucchindanapaṭippassambhanāni **samucchedapaṭipassaddhivimuttiyo**. **Nissaraṇavimutti** nibbānaṁ. Atha vā sammāvācādīnaṁ adhisīlaggahaṇena, sammāvāyāmassa adhijegucchaggahaṇena, sammādiṭṭhiyā adhipaññāggahaṇena gahitattā aggahitaggahaṇena sammāsaṅkappasatisamādhayo maggaphalapariyāpannā **samucchedapaṭipassaddhivimuttiyo** daṭṭhabbā. **Nissaraṇavimutti** pana nibbānameva.

403. Yaṁ kiñci janavivittaṁ ṭhānaṁ idha **"suññāgāran"**ti adhippetaṁ. Tattha nadantena vinā nādo natthīti āha **"ekatova nisīditvā"**ti. **Aṭṭhasu parisāsū**ti khattiyaparisā, brāhmaṇaparisā, gahapatiparisā, samaṇaparisā, cātumahārājikaparisā, tāvatiṁsaparisā, māraparisā, brahmaparisāti imāsu aṭṭhasu parisāsu.

Vesārajjānīti (DṬ.8./CS:pg.1.357) visāradabhāvā ñāṇappahānasampadānimittaṁ kutoci asantassanabhāvā nibbhayabhāvāti attho. **Āsabhaṁ ṭhānan**ti seṭṭhaṁ ṭhānaṁ, uttamaṁ ṭhānanti attho. **Āsabhā** vā pubbabuddhā, tesaṁ ṭhānanti attho.

Apica usabhassa idanti āsabhaṁ, āsabhaṁ viyāti āsabhaṁ. Yathā hi nisabhasaṅkhāto usabho attano usabhabalena catūhi pādehi pathaviṁ uppīḷetvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṁ tathāgatopi dasahi tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajjapādehi aṭṭhaparisāpathaviṁ uppīḷetvā sadevake loke kenaci paccatthikena akampiyo acalena ṭhānena tiṭṭhati. Evaṁ tiṭṭhamānova taṁ āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānāti upagacchati na paccakkhāti attani āropeti. Tena vuttaṁ "āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānātī"ti.

Sīhanādaṁ nadatīti yathā migarājā parissayānaṁ sahanato, vanamahiṁsamattavāraṇādīnaṁ hananato ca "sīho"ti vuccati, evaṁ tathāgato lokadhammānaṁ sahanato, parappavādānaṁ hananato ca "sīho"ti vuccati. Evaṁ vuttassa sīhassa nādaṁ sīhanādaṁ. Tattha yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṁso sīhanādaṁ nadati, evaṁ tathāgatasīhopi dasahi tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaṁso "iti rūpan"ti-ādinā (saṁ.ni.3.78 a.ni.8.2) nayena nānāvilāsasampannaṁ sīhanādaṁ nadati.

Pañhaṁ abhisaṅkharitvāti ñātuṁ icchitamatthaṁ attano ñāṇabalānurūpaṁ abhiracitvā **taṅkhaṇaṁyevā**ti pucchitakkhaṇeyeva ṭhānuppattikapaṭibhānena **vissajjeti**. **Cittaṁ paritosetiyeva** ajjhāsayānurūpaṁ vissajjanato. **Sotabbañcassa maññanti** aṭṭhakkhaṇavajjitena navamena khaṇena labbhamānattā. "Yaṁ no Satthā bhāsati, taṁ no sossāmā"ti ādaragāravajātā **mahantena ussāhena sotabbaṁ** sampaṭicchitabbaṁ

maññanti. **Suppasannā** pasādābhibuddhiyā vigatupakkilesatāya **kallacittā muducittā honti**. **Pasannakāran**ti pasannehi kātabbasakkāraṁ, dhammāmisapūjanti attho. Tattha āmisapūjaṁ dassento **"paṇītānī"**ti-ādimāha. Dhammapūjā pana **"tathattāyā"**ti iminā dassitā. **Tathābhāvāyā**ti yathattāya yassa vaṭṭadukkhanissaraṇatthāya (DṬ.8./CS:pg.1.358) dhammo desito, tathābhāvāya, tenāha **"dhammānudhammapaṭipattipūraṇatthāyā"**ti. Sā ca dhammānudhammapaṭipatti yāya anupubbiyā paṭipajjitabbā, paṭipajjantānañca sati ajjhattikaṅgasamavāye ekaṁsikā tassā pāripūrīti taṁ anupubbiṁ dassetuṁ **"keci saraṇesū"**ti-ādi vuttaṁ.

Imasmiṁ panokāse ṭhatvāti "paṭipannā ca ārādhentī"ti etasmiṁ sīhanādakiccapāripūridīpane pāḷipadese ṭhatvā. **Samodhānetabbā**ti saṅkalitabbā. **Eko sīhanādo** asādhāraṇo aññehi appaṭivattiyo seṭṭhanādo abhītanādoti katvā. Esa nayo sesesupi. **Purimānaṁ dasannan**ti-ādito paṭṭhāya yāva "vimuttiyā mayhaṁ sadiso natthī"ti etesaṁ purimānaṁ dasannaṁ sīhanādānaṁ, niddhāraṇe cettha sāmivacanaṁ, tenāha **"ekekassā"**ti. **"Parisāsu ca nadatī"**ti **ādayo parivārā** "ekaccaṁ tapassiṁ niraye nibbattaṁ passāmī"ti sīhanādaṁ nadanto Bhagavā parisāyaṁ nadati visārado nadati yāva "paṭipannā ārādhentī"ti atthayojanāya sambhavato Tathā sesesupi navasu.

"Evan"ti-ādi yathāvuttānaṁ tesaṁ saṅkaletvā dassanaṁ. **Te dasā**ti te "parisāsu ca nadatī"ti ādayo sīhanādā. **Purimānaṁ dasannan**ti yathāvuttānaṁ purimānaṁ dasannaṁ. **Parivāravasenā**ti paccekaṁ parivāravasena yojiyamānā **sataṁ** sīhanādā. **Purimā ca dasā**ti tathā ayojiyamānā purimā ca dasāti evaṁ **dasādhikaṁ sīhanādasataṁ hoti**. **Evaṁ vādīnaṁ vādan**ti evaṁ pavattavādānaṁ titthiyānaṁ vādaṁ. **Paṭisedhetvā**ti tathābhāvābhāvadassanena paṭikkhipitvā. Yaṁ Bhagavā **Udumbarikasutte** "idha nigrodha tapassī"ti-ādinā (dī.ni.3.33) upakkilesavibhāgaṁ, pārisuddhivibhāgañca dassento saparisassa nigrodhassa paribbājakassa purato sīhanādaṁ nadi, taṁ dassetuṁ **"idāni parisati naditapubbaṁ sīhanādaṁ dassento"**ti-ādi vuttaṁ.

(DṬ.8.-8)Titthiyaparivāsakathāvaṇṇanā

404. **Idan**ti "Rājagahe Gijjhakūṭe pabbate viharantaṁ maṁ …pe… pañhaṁ pucchī"ti idaṁ vacanaṁ. Kāmaṁ yadā nigrodho pañhaṁ pucchi, Bhagavā cassa vissajjesi, na tadā (DṬ.8./CS:pg.1.359) Gijjhakūṭe pabbate viharati, rājagahasamīpe pana viharatīti katvā **"Rājagahe Gijjhakūṭe pabbate viharantaṁ man"**ti vuttaṁ, Gijjhakūṭe viharaṇañcassa tadā avicchinnanti, tenāha **"yaṁ taṁ Bhagavā"**ti-ādi. **Yoge**ti naye, dukkhanissaraṇūpāyeti attho.

405. Yaṁ parivāsaṁ sāmaṇerabhūmiyaṁ ṭhito parivasatīti yojanā. Yasmā sāmaṇerabhūmiyaṁ ṭhitena parivasitabbaṁ, na gihibhūtena, tasmā **aparivasitvāyeva pabbajjaṁ labhati**. **Ākaṅkhati pabbajjaṁ, ākaṅkhati upasampadan**ti ettha pana **pabbajjā**-ggahaṇaṁ vacanasiliṭṭhatāvaseneva "dirattatirattaṁ sahaseyyan"ti (pāci.50) ettha dirattaggahaṇaṁ viya. **Gāmappavesanādīnī**ti **ādi**-saddena vesiyāvidhavāthullakumāripaṇḍakabhikkhunigocaratā, sabrahmacārīnaṁ uccāvacesu kiṁkaraṇīyesu dakkhānalasāditā, uddesaparipucchādīsu tibbachandatā, yassa titthāyatanato idhāgato, tassa avaṇṇe, ratanattayassa ca vaṇṇe anattamanatā, tadubhayaṁ yathākkamaṁ vaṇṇe ca avaṇṇe ca attamanatāti imesaṁ saṅgaho veditabbo, tenāha **"aṭṭha vattāni pūrentenā"**ti. **Ghaṁsitvā koṭṭetvā**ti ajjhāsayassa vīmaṁsanavasena suvaṇṇaṁ viya ghaṁsitvā koṭṭetvā.

Gaṇamajjhe nisīditvāti upasampadākammassa gaṇappahonakānaṁ bhikkhūnaṁ

majjhe Saṅghatthero viya tassa anuggahatthaṁ nisīditvā. **Vūpakaṭṭho**ti vivitto. Tādisassa sīlavisodhane appamādo avuttasiddhoti āha **"kammaṭṭhāne satiṁ avijahanto"**ti. **Pesitacitto**ti nibbānaṁ pati pesitacitto taṁninno tappoṇo tappabbhāro. Jātikulaputtāpi ācārasampannā eva arahattādhigamāya pabbajjāpekkhā hontīti tepi tehi ekasaṅgahe karonto āha **"kulaputtāti ācārakulaputtā"**ti, tenāha **"sammadevāti hetunāva kāraṇenevā"**ti. "Otiṇṇomhi jātiyā"ti-ādinā nayena hi saṁvegapubbikaṁ yathānusiṭṭhaṁ pabbajjaṁ sandhāya idha "sammadevā"ti vuttaṁ. **Hetunā**ti ñāyena. **Pāpuṇitvā**ti patvā adhigantvā. **Sampādetvā**ti asekkhā sīlasamādhipaññā nipphādetvā, paripūretvā vāti attho.

Niṭṭhāpetunti (DṬ.8./CS:pg.1.360) nigamanavasena pariyosāpetuṁ. "Brahmacariyapariyosānaṁ …pe… vihāsī"ti iminā eva hi arahattanikūṭena desanā pariyosāpitā. Taṁ pana nigamento **"aññataro kho panā …pe… ahosī"**ti vuttaṁ dhammasaṅgāhakehi. Yaṁ panettha atthato na vibhattaṁ, taṁ suviññeyyameva.

Mahāsīhanādasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.9.) 9. Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā

(DṬ.9.-1)Poṭṭhapādaparibbājakavatthuvaṇṇanā

406. **Sāvatthiyan**ti (DṬ.9./CS:pg.1.361) samīpatthe bhummanti āha **"sāvatthiṁ upanissāyā"**ti. **Jetassa kumārassa vane**ti jetena nāma rājakumārena ropite upavane. Nivāsaphāsutādinā pabbajitā āramanti etthāti **ārāmo,** vihāro. Phoṭo pādesu jātoti **poṭṭhapādo**. Vatthacchāyāchādanapabbajūpagatattā **channaparibbājako**. **Brāhmaṇamahāsālo**ti mahāvibhavatāya mahāsāratāpatto brāhmaṇo. **Samayan**ti sāmaññaniddeso, taṁ taṁ samayanti attho. **Pavadantī**ti pakārato vadanti, attanā attanā uggahitaniyāmena yathā tathā samayaṁ vadantīti attho. **"Pabhutayo"**ti iminā todeyyajāṇusoṇīsoṇadaṇḍādike saṅgaṇhāti, **paribbājakādayo**ti **ādi**-saddena channaparibbājakādike. Tindukācīramettha atthīti tindukācīro, ārāmo. Tathā ekā sālā etthāti ekasālako, tasmiṁ **tindukācīre ekasālake**.

Anekākārānavasesañeyyatthavibhāvanato, aparāparuppattito ca Bhagavato ñāṇaṁ tattha patthaṭaṁ viya hotīti vuttaṁ **"sabbaññutaññāṇaṁ pattharitvā"**ti, yato tassa ñāṇajālatā vuccati, veneyyānaṁ tadantogadhatā heṭṭhā vuttāyeva. Veneyyasattapariggaṇhanatthaṁ samannāhāre kate paṭhamaṁ nesaṁ veneyyabhāveneva upaṭṭhānaṁ hoti, atha saraṇagamanādivasena kiccanipphatti vīmaṁsīyatīti āha **"kiṁ nu kho bhavissatīti upaparikkhanto"**ti **Nirodhan**ti saññānirodhaṁ. **Nirodhā vuṭṭhānan**ti tato nirodhato vuṭṭhānaṁ saññuppattiṁ. **Sabbabuddhānaṁ ñāṇena saṁsanditvā**ti yathā te nirodhaṁ, nirodhato vuṭṭhānañca byākariṁsu, byākarissanti ca, tathā byākaraṇavasena saṁsanditvā. **Hatthisāriputto**ti hatthisārino putto. **"Yugandharapabbataṁ parikkhipitvā"**ti idaṁ parikappavacanaṁ "tādisaṁ atthi ce, taṁ viyā"ti. **Meghavaṇṇan**ti rattameghavaṇṇaṁ, sañjhāppabhānurañjitameghasaṅkāsanti attho. **Paccagghan**ti abhinavaṁ ādito tathāladdhavohārena (DṬ.9./CS:pg.1.362) anaññaparibhogatāya tathā vā satthu adhiṭṭhānena so patto sabbakālaṁ **"paccagghaṁ"** tveva vuccati, silādivuttaratanalakkhaṇūpapattiyā vā so patto **"paccagghan"**ti vuccati.

407. **Attano rucivasena** saddhammaṭṭhitijjhāsayavasena, na parena ussāhitoti

adhippāyo. **“Atippagabhāvameva disvā”**ti idaṁ bhūtakathanaṁ na tāva bhikkhācāravelā sampattāti dassanatthaṁ. Bhagavā hi tadā kālasseva vihārato nikkhanto “vāsanābhāgiyāya dhammadesanāya poṭṭhapādaṁ anuggaṇhissāmī”ti. **Yannūnāhan**ti aññattha saṁsayaparidīpano, idha pana saṁsayaparidīpano viya. Kasmāti āha **“Buddhānan”**ti-ādi. **Saṁsayo nāma natthi** bodhimūle eva samugghāṭitattā. **Parivitakkapubbabhāgo**ti adhippetakiccassa pubbabhāgaparivitakko eva. **Buddhānaṁ labbhatī**ti “karissāma, na karissāmā”ti-ādiko esa cittacāro Buddhānaṁ labbhati sambhavati vicāraṇavasena pavattanato, na pana saṁsayavasena. **Tenāhā**ti yena Buddhānampi labbhati, tenevāha Bhagavā **“yannūnāhan”**ti. Parikappane vāyaṁ nipāto. “Upasaṅkameyyan”ti kiriyāpadena vuccamāno eva hi attho “yannūnā”ti nipātapadena jotīyati. Ahaṁ yannūna upasaṅkameyyanti yojanā. **Yadi panā**ti idampi tena samānatthanti āha **“yadi panāhanti attho”**ti.

408. Yathā unnatappāyo saddo unnādo, evaṁ vipulabhāvena uparūpari pavattopi unnādoti tadubhayaṁ ekajjhaṁ katvā **pāḷiyaṁ** “unnādiniyā”ti vatvā puna vibhāgena dassetuṁ “uccāsaddamahāsaddāyā”ti vuttanti tamatthaṁ vivaranto **“uccaṁ nadamānāyā”**ti-ādimāha. **Assā**ti parisāya. **Uddhaṁgamanavasenā**ti unnatabahulatāya uggantvā uggantvā pavattanavasena. **Disāsu patthaṭavasenā**ti vipulabhāvena bhūtaparamparāya sabbadisāsu pattharaṇavasena. Idāni paribbājakaparisāya uccāsaddamahāsaddatāya kāraṇaṁ, tassa ca pavatti-ākāraṁ dassento **“tesañhī”**ti-ādimāha. **Kāmassādo** nāma kāmaguṇassādo. Kāmabhavādigato assādo **bhavassādo**.

409. **Saṇṭhapesī**ti (DṬ.9./CS:pg.1.363) saṁyamanavasena sammadeva ṭhapesi, saṇṭhapanañcettha tiracchānakathāya aññamaññasmiṁ agāravassa jahāpanavasena ācārassa sikkhāpanaṁ, yathāvuttadosassa nigūhanañca hotīti āha **“sikkhāpesī”**ti-ādi. **Appasaddan**ti nissaddaṁ, uccāsaddamahāsaddābhāvanti adhippāyo. **Nappamajjantī**ti na agāravaṁ karonti.

410. **No āgate Ānando**ti Bhagavati āgate no amhākaṁ Ānando pīti **hoti**. **Piyasamudācārā**ti piyālāpā. “Paccuggamanaṁ akāsī”ti vatvā na kevalamayameva, atha kho aññepi pabbajitā yebhuyyena Bhagavato apacitiṁ karontevāti dassetuṁ “Bhagavantañhī”ti-ādiṁ vatvā, tattha kāraṇamāha **“uccākulīnatāyā”**ti, tena sāsane appasannāpi kulagāravena Bhagavati apacitiṁ karonte vāti dasseti. **Etasmiṁ antare kā nāma kathā**ti etasmiṁ yathāvuttaparicchedabbhantare kathā kā nāma. **Vippakatā** āraddhā hutvā apariyositā. “Kā kathā vippakatā”ti vadanto atthato tassā pariyosāpanaṁ paṭijānāti nāma. “Kā kathā”ti ca avisesacodanāti yassā tassā sabbassāpi kathāya pariyosāpanaṁ paṭiññātañca hoti, tañca paresaṁ asabbaññūnaṁ avisayanti āha **“pariyantaṁ netvā demīti sabbaññupavāraṇaṁ pavāresī”**ti.

(DṬ.9.-2)Abhisaññānirodhakathāvaṇṇanā

411. **Sukāraṇan**ti sundaraṁ atthāvahaṁ hitāvahaṁ kāraṇaṁ. Nānātitthesu nānāladdhīsu niyuttāti nānātitthikā, te eva **nānātitthiyā** ka-kārassa ya-kāraṁ katvā. Kutūhalamettha atthīti kotūhalā, sā eva sālāti **kotūhalasālā,** tenāha **“kotūhaluppattiṭṭhānato”**ti. **Saññānirodhe**ti saññāsīsenāyaṁ desanā, tasmā saññāsahagatā sabbepi dhammā saṅgayhanti, tattha pana cittaṁ padhānanti āha **“cittanirodhe”**ti. Accantanirodhassa pana tehi anadhippetattā, avisayattā ca **“khaṇikanirodhe”**ti āha. Kāmaṁ sopi tesaṁ avisayova, atthato pana nirodhakathā vuccamānā tattheva tiṭṭhatīti tathā vuttaṁ. **Kittighoso**ti “Aho

Buddhānubhāvo bhavantarapaṭicchannaṁ kāraṇaṁ evaṁ hatthāmalakaṁ viya paccakkhato dasseti, sāvake ca edise (DṬ.9./CS:pg.1.364) saṁvarasamādāne patiṭṭhāpetī”ti thutighoso yāva bhavaggā pattharati. **Paṭibhāgakiriyan**ti paḷāsavasena paṭibhāgabhūtaṁ payogaṁ karonto. **Bhavantarasamayan**ti tatra tatra vuṭṭhanasamayaṁ abhūtaparikappitaṁ kiñci uppādiyaṁ vatthuṁ attano samayaṁ katvā. **Kiñcideva sikkhāpadan**ti “elamūgena bhavitabbaṁ ettakaṁ, velaṁ ekasmiṁyeva ṭhāne nisīditabban”ti evamādikaṁ kiñcideva kāraṇaṁ sikkhākoṭṭhāsaṁ katvā **paññapenti**. **Nirodhakathan**ti nirodhasamāpattikathaṁ.

Tesūti kotūhalasālāyaṁ sannipatitesu titthiyasamaṇabrāhmaṇesu. **Ekacce**ti eke. **Purimo**ti “ahetū appaccayā”ti evaṁvādī. Yvāyaṁ idha uppajjatīti yojanā. **Samāpattin**ti asaññabhāvāvahaṁ samāpattiṁ. **Nirodhe**ti saññānirodhe. **Hetuṁ apassanto**ti yena hetunā asaññabhave saññāya nirodho sabbaso anuppādo, yena ca tato cutassa idha pañcavokārabhave tassā uppādo, taṁ avisayatāya apassanto.

Nanti paṭhamavādiṁ. **Nisedhetvā**ti “na kho nāmetaṁ bho evaṁ bhavissatī”ti evaṁ paṭikkhipitvā. **Asaññikabhāvan**ti muñchāpattiyā kiriyamayasaññāvasena vigatasaññibhāvaṁ. Vakkhati hi “visaññī hutvā”ti. Vikkhambhanavasena kilesānaṁ santāpanena **attantapo**. **Ghoratapo**ti dukkaratāya bhīmatapo. **Parimāritindriyo**ti nibbisevanabhāvāpādanena sabbaso milāpitacakkhādindriyo. **Bhaggo**ti bhañjitakusalajjhāsayo. **Evamāhā**ti “evaṁ saññā hi bho purisassa attā”ti-ādi-ākārena saññānirodhamāha. Iminā nayena ito paresu dvīsu ṭhānesu yathāraham yojanā veditabbā.

Āthabbaṇapayoganti āthabbaṇavedavihitaṁ āthabbaṇikānaṁ visaññibhāvāpādanapayogaṁ. **Āthabbaṇaṁ payojetvā**ti āthabbaṇavede āgata-aggijuhanapubbakaṁ mantajappanaṁ payojetvā sīsacchinnatādidassanena saññānirodhamāha. **Tassā**ti yassa sīsacchinnatādi dassitaṁ, tassa.

Yakkhadāsīnanti (DṬ.9./CS:pg.1.365) devadāsīnaṁ, yā “devatābhatiyotipi” vuccanti. **Madaniddan**ti surāmadanimittakaṁ supanaṁ **devatūpahāran**ti naccanagāyanādinā devatānaṁ pūjaṁ. **Surāpātin**ti pātipuṇṇaṁ suraṁ. **Divā**ti atidivā ussūre.

Elamūgakathā viyāti imesaṁ paṇḍitamānīnaṁ kathā andhabālakathāsadisī. **Cattāro nirodhe**ti aññamaññavidhure cattāro nirodhe **ete paññapenti**. Na ca aññamaññaviruddhanānāsabhāvena tena bhavitabbaṁ, atha kho ekasabhāvena, tenāha **“iminā cā”**ti-ādi. **Aññenevā**ti imehi vuttākārato aññākāreneva **bhavitabbaṁ**. **“Ayaṁ nirodho, ayaṁ nirodho”**ti āmeḍitavacanaṁ Satthā attano desanāvilāsena anekākāravokāraṁ nirodhaṁ vibhāvessatīti dassanatthaṁ kataṁ **aho nūnā**ti ettha **aho**ti acchariye, **nūnā**ti anussaraṇe nipāto. Tasmā aho nūna Bhagavā anaññasādhāraṇadesanattā nirodhampi aho acchariyaṁ katvā katheyya maññeti adhippāyo. **“Aho nūna Sugato”**ti etthāpi eseva nayo. Acchariyavibhāvanato eva cettha dvikkhattuṁ vacanaṁ, acchariyatthopi cettha **aho**-saddo. So yasmā anussaraṇamukheneva tena gahito, tasmā vuttaṁ **“Aho nūnāti anussaraṇatthe”**ti. Kālapuggalādivibhāgena bahubhedattā **imesaṁ nirodhadhammānan**ti bahuvacanaṁ, kusala-saddayogena sāmivacanaṁ bhummatthe daṭṭhabbaṁ. **Ciṇṇavasitāyā**ti nirodhasamāpattiyaṁ vasībhāvassa ciṇṇattā. **Sabhāvaṁ jānātī**ti nirodhassa sabhāvaṁ yāthāvato jānāti.

(DṬ.9.-3)Ahetukasaññuppādanirodhakathāvaṇṇanā

412. **Gharamajjheyeva pakkhalitā**ti gharato bahi gantukāmā purisā maggaṁ

anotaritvā gharājirena samatale vivaṭaṅgaṇe eva pakkhalanaṁ pattā, evaṁ sampadamidanti attho. Asādhāraṇo **hetu,** sādhāraṇo **paccayo**ti evamādi vibhāgena idha payojanaṁ natthi saññāya akāraṇabhāvapaṭikkhepattā codanāyāti vuttaṁ **"kāraṇasseva nāman"**ti.

Pāḷiyaṁ "uppajjantipi nirujjhantipī"ti vuttaṁ, tattha "sahetū sappaccayā saññā uppajjanti, uppannā pana nirujjhantiyeva, na tiṭṭhantī"ti dassanatthaṁ "nirujjhantī"ti vacanaṁ, na nirodhassa sahetusappaccayabhāvadassanatthaṁ. Uppādo hi sahetuko (DṬ.9./CS:pg.1.366) na nirodho. Yadi hi nirodhopi sahetuko siyā, tassa nirodhenāpi bhavitabbaṁ aṅkurādīnaṁ viya, na ca tassa nirodho atthi. Tasmā vuttanayeneva pāḷiyā attho veditabbo. Ayañca nayo khaṇanirodhavasena vutto. Yo pana yathāparicchinnakālavasena sabbasova anuppādanirodho, so "sahetuko"ti veditabbo tathārūpāya paṭipattiyā vinā abhāvato. Tenāha Bhagavā "sikkhā ekā saññā nirujjhatī"ti. (dī.ni.1.412) tato eva ca idhāpi vuttaṁ "saññāya sahetukaṁ uppādanirodhaṁ dīpetun"ti.

Sikkhā ekāti ettha **sikkhā**ti karaṇe paccattavacanaṁ, eka-saddo aññapariyāyo "ittheke abhivadanti sato vā pana sattassā"ti-ādīsu (dī.ni.1.85ādayo; ma.ni.3.21) viya, na saṅkhyāvācīti āha **"sikkhā ekā saññā uppajjantī**ti **sikkhāya ekaccā saññā jāyantī"**ti. Sesapadesupi eseva nayo.

413. **Tatthā**ti tassaṁ uparidesanāyaṁ. **Sammādiṭṭhisammāsaṅkappavasena pariyāpannattā āgatā**ti sabhāvato upakārato ca paññākkhandhe pariyāpannattā saṅgahitattā **tatiyā** adhipaññāsikkhā sammādiṭṭhisammāsaṅkappavasena āgatā. Tathā hi vuttaṁ "yā cāvuso visākha sammādiṭṭhi, yo ca sammāsaṅkappo, ime dhammā paññākkhandhe saṅgahitā"ti (ma.ni.1.462) kāmañcettha vuttanayena tissopi sikkhā āgatā eva, tathāpi adhicittasikkhāya eva abhisaññānirodho dassito, itarā tassa sambhārabhāvena ānītā.

Pañcakāmaguṇikarāgoti pañcakāmakoṭṭhāse ārabbha uppajjanakarāgo. **Asamuppannakāmacāro**ti vattamānuppannatāvasena asamuppanno yo koci kāmacāro yā kāci lobhuppatti. Purimo visayavasena niyamitattā kāmaguṇārammaṇova lobho daṭṭhabbo, itaro pana jhānanikantibhavarāgādippabhedo sabbopi lobhacāro kāmanaṭṭhena kāmesu pavattanato. Sabbepi hi tebhūmakā dhammā kāmanīyaṭṭhena kāmāti. Ubhayesampi kāmasaññātināmatā sahacaraṇañāyenāti "kāmasaññā"ti paduddhāraṁ katvā tadubhayaṁ niddiṭṭhaṁ.

"Tatthā"ti-ādi (DṬ.9./CS:pg.1.367) asamuppannakāmacārato pañcakāmaguṇikarāgassa visesadassanaṁ. Kāmaṁ pañcakāmaguṇikarāgopi asamuppanno eva maggena samugghāṭīyati, tasmiṁ pana samugghāṭitepi na sabbo rāgo samugghāṭaṁ gacchati, tasmā pañcakāmaguṇikarāgaggahaṇena na itarassa sabbassa rāgassa gahaṇaṁ hotīti ubhayasādhāraṇena pariyāyena ubhayaṁ saṅgahetvā dassetuṁ pāḷiyaṁ kāmasaññāggahaṇaṁ katanti tadubhayaṁ sarūpato visesato ca dassetvā sabbasaṅgāhikabhāvato **"asamuppannakāmacāro pana imasmiṁ ṭhāne vaṭṭatī"**ti vuttaṁ.

Sadisattāti kāmasaññādibhāvena samānattā, etena pāḷiyaṁ "purimā"ti sadisakappanāvasena vuttanti dasseti. Anāgatā hi idha "nirujjhatī"ti vuttā anuppādassa adhippetattā, tenāha **"anuppannāva nuppajjatī"**ti.

Nīvaraṇavivekato jātattā vivekajehi paṭhamajjhānapītisukhehi saha akkhātabbā, taṁkoṭṭhāsikā vāti **vivekajaṁ pītisukhasaṅkhātā**. Nānattasaññāpaṭighasaññāhi nipuṇatāya sukhumabhūtatāya **sukhumasaññā bhūtā** sukhumabhāvena, paramatthabhāvena aviparītasabhāvā. Jhānaṁ taṁsampayuttadhammānaṁ bhāvanāsiddhā

saṇhasukhumatā nīvaraṇavikkhambhanavasena viññāyatīti āha **“kāmacchandādi-oḷārikaṅgappahānavasena sukhumā”**ti. **Bhūtatāyā**ti vijjamānatāya. **Sabbatthā**ti sabbavāresu.

Samāpajjanādhiṭṭhānāni viya vuṭṭhānaṁ jhāne pariyāpannampi hoti yathā taṁ dhammānaṁ bhaṅgakkhaṇo dhammesu, na āvajjanapaccavekkhaṇānīti **“paṭhamajjhānaṁ samāpajjanto adhiṭṭhahanto vuṭṭhahanto ca sikkhatī”**ti vuttaṁ, na “āvajjanto paccavekkhanto”ti. **Tan**ti paṭhamajjhānaṁ. **Tenā**ti hetumhi karaṇavacanaṁ, tasmā paṭhamajjhānena hetubhūtenāti attho. Hetubhāvo cettha jhānassa yathāvuttasaññāya uppattiyā sahajātādipaccayabhāvo kāmasaññāya nirodhassa upanissayatāva, tañca kho suttantapariyāyena. Tathā ceva saṁvaṇṇitaṁ “tathārūpāya paṭipattiyā vinā abhāvato”ti. **Etenupāyenā**ti yvāyaṁ paṭhamajjhānatappaṭipakkhasaññāvasena “sikkhā ekā saññā uppajjati, sikkhā ekā saññā nirujjhatī”ti (DṬ.9./CS:pg.1.368) ettha attho vutto, etena nayena. **Sabbatthā**ti sabbavāresu.

414. Yasmā panettha samāpattivasena taṁtaṁsaññānaṁ uppādanirodhe vuccamāne aṅgavasena so vuttoti āha **“yasmā panā”**ti-ādi. **“Aṅgato sammasanan”**ti anupadadhammavipassanāya lakkhaṇavacanaṁ. Anupadadhammavipassanañhi karonto samāpattiṁ patvā aṅgato sammasanaṁ karoti, na ca saññā samāpattiyā kiñci aṅgaṁ hoti. Vuttañca **“idañca saññā saññāti evaṁ aṅgato sammasanaṁ uddhaṭan”**ti. **Aṅgato**ti vā avayavatoti attho, anupadadhammatoti vuttaṁ hoti. **Tadevā**ti ākiñcaññāyatanameva.

Yato khoti paccatte nissakkavacananti āha **“yo nāmā”**ti yathā “ādimhī”ti etasmiṁ atthe “ādito”ti vuccati itaravibhattitopi to-saddassa labbhanato. Sakasmiṁ attanā adhigate saññā sakasaññā, sā etassa atthīti **sakasaññī,** tenāha **“attano paṭhamajjhānasaññāya saññavā”**ti. **Sakasaññī**ti cettha upari vuccamānanirodhapādakatāya sātisayāya jhānasaññāya atthibhāvajotako **ī**-kāro daṭṭhabbo, tenevāha **“anupubbena saññaggaṁ phusatī”**ti-ādi. Tasmā tattha tattha sakasaññitāggahaṇena tasmiṁ tasmiṁ jhāne sabbaso suciṇṇavasībhāvo dīpitoti veditabbaṁ.

Lokiyānanti niddhāraṇe sāmivacanaṁ, sāmi-atthe eva vā. Yadaggena hi taṁ tesu seṭṭhaṁ, tadaggena tesampi seṭṭhanti. “Lokiyānan”ti visesanaṁ lokuttarasamāpattīhi tassa aseṭṭhabhāvato. **“Kiccakārakasamāpattīnan”**ti visesanaṁ akiccakārakasamāpattito tassa aseṭṭhabhāvato. Akiccakārakatā cassā paṭusaññākiccābhāvavacanato viññāyati. Yatheva hi tattha saññā, evaṁ phassādayo pīti. Yadaggena hi tattha saṅkhārāvasesasukhumabhāvappattiyā pakativipassakānaṁ sammasituṁ asakkuṇeyyarūpena ṭhitā, tadaggena heṭṭhimasamāpattidhammā viya paṭukiccakaraṇasamatthāpi na hontīti. Svāyamattho paramatthamañjusāyaṁ Visuddhimagg**asaṁvaṇṇanāyaṁ** āruppakathāyaṁ (visuddhi.ṭī. 1.286) savisesaṁ vutto, tasmā tattha vuttanayena (DṬ.9./CS:pg.1.369) veditabbo. Keci pana “yathā heṭṭhimā heṭṭhimā samāpattiyo uparimānaṁ uparimānaṁ adhiṭṭhānakiccaṁ sādhenti, na evaṁ nevasaññānāsaññāyatanasamāpatti kassacipi adhiṭṭhānakiccaṁ sādheti, tasmā sā akiccakārikā, itarā kiccakārikā vuttā”ti vadanti, tadayuttaṁ tassāpi vipassanācittaparidamanādīnaṁ adhiṭṭhānakiccasādhanato. Tasmā purimoyeva attho yutto.

Pakappetīti saṁvidahati. Jhānaṁ samāpajjanto hi jhānasukhaṁ attani saṁvidahati nāma. **Abhisaṅkharotī**ti āyūhati, sampiṇḍetīti attho. Sampiṇḍanattho hi samudayaṭṭho. Yasmā nikantivasena cetanākiccassa matthakappatti, tasmā phalūpacārena kāraṇaṁ dassento **“nikantiṁ kurumāno abhisaṅkharoti nāmā”**ti vuttaṁ. **Imā** idāni me

labbhamānā **ākiñcaññāyatanasaññā nirujjheyyuṁ** taṁsamatikkameneva uparijhānatthāya cetanābhisaṅkharaṇasambhavato. **Aññā**ti ākiñcaññāyatanasaññāhi aññā. Tato thūlatarabhāvato **oḷārikā**. Kā pana tāti āha **"bhavaṅgasaññā"**ti. Ākiñcaññāyatanato vuṭṭhāya eva hi uparijhānatthāya cetanābhisaṅkharaṇāni bhaveyyuṁ, vuṭṭhānañca bhavaṅgavasena hoti. Yāva ca upari jhānasamāpajjanaṁ, tāva antarantarā bhavaṅgappavattīti āha **"bhavaṅgasaññā uppajjeyyun"**ti.

Cetentovāti nevasaññānāsaññāyatanajjhānaṁ ekaṁ dve cittavāre samāpajjanto eva. **Na cete**ti tathā heṭṭhimajjhānesu viya vā pubbābhogābhāvato pubbābhogavasena hi jhānaṁ pakappento idha "cetetī"ti vutto. Yasmā "ahametaṁ jhānaṁ nibbattemi upasampādemi samāpajjāmī"ti evaṁ abhisaṅkharaṇaṁ tattha sālayasseva hoti, na anālayassa, tasmā ekaṁ cittakkhaṇikampi jhānaṁ pavattento tattha appahīnanikantikatāya **abhisaṅkharonto evā**ti attho. Yasmā panassa tathā heṭṭhimajjhānesu viya vā tattha pubbābhogo natthi, tasmā **"na abhisaṅkharotī"**ti vuttaṁ. **"Imassa bhikkhuno"**ti-ādi vuttassevatthassa vivaraṇaṁ. **"Svāyamattho"**ti-ādinā tamevatthaṁ upamāya paṭipādeti.

Pacchābhāgeti (DṬ.9./CS:pg.1.370) pitugharassa pacchābhāge. **Tato** puttagharato. **Laddhagharamevā**ti yato anena bhikkhā laddhā, tameva gharaṁ puttagehameva. **Āsanasālā viya ākiñcaññāyatanasamāpatti** tato pitugharaputtagharaṭṭhāniyānaṁ nevasaññānāsaññāyatananirodhasamāpattīnaṁ upagantabbato. **Pitugharaṁ amanasikaritvā**ti pavisitvā samatikkantampi pitugharaṁ na manasi katvā. Puttagharasseva ācikkhanaṁ viya ekaṁ dve cittavāre samāpajjitabbampi nevasaññānāsaññāyatanaṁ na manasi katvā parato nirodhasamāpatti-atthāya eva manasikāro. Evaṁ amanasikārasāmaññena, manasikārasāmaññena ca upamupameyyatā veditabbā ācikkhanenapi manasikārasseva jotitattā. Na hi manasikārena vinā ācikkhanaṁ sambhavati.

Tā jhānasaññāti tā ekaṁ dve cittavāre pavattā nevasaññānāsaññāyatanasaññā. **Nirujjhantī**ti padeseneva nirujjhanti, pubbābhisaṅkhāravasena pana upari anuppādo. Yathā ca jhānasaññānaṁ, evaṁ itarasaññānaṁ pīti āha **"aññā ca oḷārikā bhavaṅgasaññā nuppajjantī"**ti, yathāparicchinnakālanti adhippāyo. **So evaṁ paṭipanno bhikkhū**ti so evaṁ yathāvutte saññāgge ṭhito arahatte, anāgāmiphale vā patiṭṭhito bhikkhu dvīhi phalehi samannāgamo, tiṇṇaṁ saṅkhārānaṁ paṭippassaddhi, soḷasavidhā ñāṇacariyā, navavidhā samādhicariyāti imesaṁ vasena nirodhapaṭipādanapaṭipattiṁ paṭipanno. **Phusatī**ti ettha **phusanaṁ** nāma vindanaṁ paṭiladdhīti āha **"vindati paṭilabhatī"**ti. Atthato pana yathāparicchinnakālaṁ cittacetasikānaṁ sabbaso appavatti eva.

Abhīti upasaggamattaṁ niratthakaṁ, tasmā "saññā" icceva attho. Nirodhapadena anantarikaṁ katvā samāpattipade vattabbe tesaṁ dvinnaṁ antare sampajānapadaṁ ṭhapitanti āha **"nirodhapadena anantarikaṁ katvā vuttan"**ti, tenāha **"anupaṭi …pe… attho"**ti. **Tatrāpī**ti tasmimpi tathā padānupubbiṭhapanepi ayaṁ visesatthoti yojanā. **Sampajānantassā**ti taṁ taṁ samāpattiṁ samāpajjitvā vuṭṭhāya tattha tattha saṅkhārānaṁ sammasanavasena pajānantassa. **Ante**ti yathāvuttāya nirodhapaṭipattiyā pariyosāne. Dutiyavikappe **sampajānantassā**ti sampajānakārinoti attho, tena nirodhasamāpajjanakassa (DṬ.9./CS:pg.1.371) bhikkhuno ādito paṭṭhāya sabbapāṭihārikapaññāya saddhiṁ atthasādhikā paññā kiccato dassitā hoti, tenāha **"paṇḍitassa bhikkhuno"**ti.

Sabbākārenāti "samāpattiyā sarūpaviseso, samāpajjanako, samāpajjanassa ṭhānaṁ, kāraṇaṁ, samāpajjanākāro"ti evamādi sabbappakārena. **Tatthā**ti Visuddhimagge.

(visuddhi.2.867) **kathitatovā**ti kathitaṭṭhānato eva **gahetabbā,** na idha taṁ vadāma punaruttibhāvatoti adhippāyo.

Evaṁ kho ahanti ettha ākārattho **evaṁ**-saddo uggahitākāradassananti katvā. **Evaṁ poṭṭhapādā**ti ettha pana sampaṭicchanattho, tenāha **"su-uggahitaṁ tayāti anujānanto"**ti.

415. Saññā aggā etthāti **saññāggaṁ,** ākiñcaññāyatanaṁ. **Aṭṭhasu** samāpattīsupi **saññāggaṁ atthi upalabbhatīti cintetvā**. "Puthū"ti pāḷiyaṁ liṅgavipallāsaṁ dassento āha "bahūnipī"ti. **"Yathā"**ti iminā pakāraviseso karaṇappakāro gahito, na pakārasāmaññanti āha **"yena yena kasiṇenā"**ti, **pathavīkasiṇena karaṇabhūtenā"**ti ca. Jhānaṁ tāva yutto karaṇabhāvo saññānirodhaphusanassa sādhakatamabhāvato, kathaṁ kasiṇānanti? Tesampi so yutto eva. Yadaggena hi jhānānaṁ nirodhaphusanassa sādhakataṁ abhāvo, tadaggena kasiṇānampi tadavinābhāvato. Anekakaraṇāpi kiriyā hotiyeva yathā "assena yānena dīpikāya gacchatī"ti.

Ekavāranti sakiṁ. **Purimasaññānirodhan**ti kāmasaññādipurimasaññāya nirodhaṁ, na nirodhasamāpattisaññitaṁ saññānirodhaṁ. **Ekaṁ saññāggan**ti ekaṁ saññābhūtaṁ aggaṁ seṭṭhanti attho heṭṭhimasaññāya ukkaṭṭhabhāvato. Saññā ca sā aggañcāti saññāggaṁ, na saññāsu agganti. **Dve vāre**ti dvikkhattuṁ. **Sesakasiṇesū**ti kasiṇānaṁyeva gahaṇaṁ nirodhakathāya adhikatattā. Tato eva cettha jhānaggahaṇena kasiṇajjhānāni eva gahitānīti veditabbaṁ. **"Paṭhamajjhānena karaṇabhūtenā"**ti ārammaṇaṁ anāmasitvā vadati yathā "yena yena kasiṇenā"ti ettha jhānaṁ anāmasitvā (DṬ.9./CS:pg.1.372) vuttaṁ. **"Itī"**ti-ādinā vuttamevatthaṁ saṅgahetvā nigamanavasena vadati. **Sabbampī**ti sabbaṁ ekavāraṁ samāpannajhānaṁ. **Saṅgahetvā**ti sañjānanalakkhaṇena taṁsabhāvāvisesato ekajjhaṁ saṅgahetvā. **Aparāparan**ti punappunaṁ.

416. Jhānapadaṭṭhānaṁ vipassanaṁ vaḍḍhentassa puggalassa vasena saññāñāṇāni dassitāni paṭhamanaye Dutiyanaye pana yasmā vipassanaṁ ussukkāpetvā maggena ghaṭentassa maggañāṇaṁ uppajjati, tasmā vipassanāmaggavasena saññāñāṇāni dassitāni. Yasmā pana paṭhamanayo lokiyattā oḷāriko, dutiyanayo missako tasmā tadubhayaṁ asambhāvetvā accantasukhumaṁ subhaṁ thiraṁ nibbattitalokuttarameva dassetuṁ maggaphalavasena saññāñāṇāni dassitāni tatiyanaye. Tayopete nayā maggasodhanavasena dassitā.

"Ayaṁ panettha sāro"ti vibhāvetuṁ Tipiṭakamahāsivattheravādo ābhato. Nirodhaṁ pucchitvā tasmiṁ kathite tadanantaraṁ saññāñāṇuppattiṁ pucchanto atthato nirodhato vuṭṭhānaṁ pucchati nāma, nirodhato ca vuṭṭhānaṁ arahattaphaluppattiyā vā siyā anāgāmiphaluppattiyā vā, tattha saññā padhānā, tadanantarañca paccavekkhaṇañāṇanti tadubhayaṁ niddhārento thero **"kiṁ ime bhikkhū bhaṇantī"**ti-ādimāha Tattha **"kiṁ ime bhikkhū bhaṇantī"**ti tadā Dīghanikāyatantiṁ parivattante imaṁ ṭhānaṁ patvā yathāvuttena paṭipāṭiyā tayo naye kathente bhikkhū sandhāya vadati.

Yassa yathā maggavīthiyaṁ maggaphalañāṇesu uppannesu niyamato maggaphalapaccavekkhaṇañāṇāni honti, evaṁ phalasamāpattiyaṁ phalapaccavekkhaṇañāṇanti āha **"pacchā paccavekkhaṇañāṇan"**ti. **"Idaṁ arahattaphalan"**ti idaṁ paccavekkhaṇañāṇassa pavatti-ākāradassanaṁ. **Phalasamādhisaññāpaccayā**ti phalasamādhisahagatasaññāpaccayā. **Kira**-saddo anussaraṇattho. Yathādhigatadhammānussaraṇapakkhiyā hi paccavekkhaṇā. Samādhisīsena cettha sabbaṁ arahattaphalaṁ gahitaṁ sahacaraṇañāyena, tasmiṁ asati paccavekkhaṇāya asambhavo evāti āha **"idappaccayā"**ti.

(DṬ.9.-4)Saññā-attakathāvaṇṇanā

417. Desanāya (DṬ.9./CS:pg.1.373) saṇhabhāvena sārambhamakkhissādimalavisodhanato sutamayañāṇaṁ nhāpitaṁ viya, sukhumabhāvena tanulepanavilittaṁ viya, tilakkhaṇabbhāhatatāya kuṇḍalādi-alaṅkāravibhūsitaṁ viya ca hoti, tadanupasevato ñāṇassa ca tathābhāvo taṁsamaṅgino puggalassa tathābhāvāpatti, nirodhakathāya nivesanañcassa sirisayanappavesanasadisanti āha **"saṇhasukhuma …pe… āropitopī"**ti. **Tatthā**ti tassaṁ nirodhakathāyaṁ. **Sukhaṁ avindanto** mandabuddhitāya alabhanto. Malavidūsitatāya **gūthaṭṭhānasadisaṁ**. **Attano laddhiṁ** attadiṭṭhiṁ. **Anumatiṁ gahetvā**ti anuññaṁ gahetvā "ediso me attā"ti anujānāpetvā, attano laddhiyaṁ patiṭṭhapetvāti attho. **Kaṁ panā**ti oḷāriko, manomayo, arūpīti tiṇṇaṁ attavādānaṁ vasena tividhesu katamanti attho. **Pariharanto**ti viddhaṁsanato pariharanto, nigūhantoti adhippāyo. Yasmā catusantatirūpappabandhaṁ ekattavasena gahetvā rūpībhāvato "oḷāriko attā"ti pacceti attavādī, annapānopadhānatañcassa parikappetvā "sassato"ti maññati, rūpībhāvato eva ca saññāya aññattaṁ ñāyāgatameva, yaṁ vedavādino "annamayo, pānamayo"ti ca dvidhā voharanti, tasmā paribbājako taṁ sandhāyā **"oḷārikaṁ kho"**ti āha.

Tattha yadi attā rūpī, na saññī, saññāya arūpabhāvattā, rūpadhammānañca asañjānanasabhāvattā, rūpī ca samāno yadi tava matena nicco, saññā aparāparaṁ pavattanato tattha tattha bhijjatīti bhedasabbhāvato aniccā, evampi "aññā saññā, añño attā"ti saññāya abhāvato acetanoti na kammassa kārako, phalassa ca na upabhuñjakoti āpannameva, tenāha **"oḷāriko ca hi te"**ti-ādi. **Paccāgacchato**ti paccāgacchantassa jānatoti attho. "Aññā ca saññā uppajjanti, aññā ca saññā nirujjhantī"ti kasmā vuttaṁ, nanu uppādapubbako nirodho, na ca uppannaṁ anirujjhakaṁ nāma atthīti codanaṁ sandhāyāha **"catunnañca khandhānan"**ti-ādi.

418-420. **Manomayan**ti (DṬ.9./CS:pg.1.374) jhānamanaso vasena manomayaṁ. Yo hi bāhirapaccayanirapekkho, so manasāva nibbattoti manomayo. Rūpaloke nibbattasarīraṁ sandhāya vadati, yaṁ vedavādino Ānandamayo, viññāṇamayoti ca dvidhā voharanti. **Tatrāpī**ti "manomayo attā"ti imasmimpi pakkhe. **Dose dinne**ti "aññāva saññā bhavissatī"ti-ādinā dose dinne. Idhāpi purimavāde vuttanayeneva dosadassanaṁ veditabbaṁ. Ayaṁ pana viseso-- yadi attā manomayo, sabbaṅgapaccaṅgī, ahīnindriyo ca bhaveyya, evaṁ sati "rūpaṁ attā siyā, na ca saññī"ti pubbe viya vattabbaṁ. Tenāha-- "manomayo ca hi te"ti-ādi. Kasmā panāyaṁ paribbājako paṭhamaṁ oḷārikaṁ attānaṁ paṭijānitvā taṁ laddhiṁ vissajjetvā puna manomayaṁ attānaṁ paṭijānāti, tañca vissajjetvā arūpiṁ attānaṁ paṭijānātīti? Kāmañcettha kāraṇaṁ heṭṭhā vuttameva, tathāpi ime titthiyā nāma anavaṭṭhitacittā thusarāsimhi nikhātakhāṇuko viya cañcalāti dassetuṁ **"yathā nāma ummattako"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **saññāyā**ti pakatisaññāya. **Uppādanirodhaṁ icchati** aparāparaṁ pavattāya saññāya udayavayadassanato. Tathāpi "saññā saññā"ti pavattasamaññaṁ "attā"ti gahetvā tassa ca avicchedaṁ parikappento sassataṁ maññati, tenāha **"attānaṁ pana sassataṁ maññatī"**ti.

Tathevāti yathā "rūpī attā"ti, "manomayo attā"ti ca vādadvaye saññāya attato aññatā, tathā cassa acetanatādidosappasaṅgo dunnivāro tatheva imasmiṁ vāde doso. Tenāha **"tathevassa dosaṁ dassento"**ti. **Micchādassanenā**ti attadiṭṭhisaṅkhātena micchābhinivesena. **Abhibhūtattā**ti anādikālabhāvitabhāvena ajjhotthaṭattā nivāritañāṇacārattā. **Taṁ nānattaṁ ajānanto**ti yena santatighanena, samūhaghanena ca vañcito bālo pabandhavasena pavattamānaṁ dhammasamūhaṁ micchāgāhavasena

“attā”ti, “nicco”ti ca abhinivissa voharati, taṁ ekattasaññitaṁ ghanaggahaṇaṁ vinibhujja yāthāvato jānanaṁ ghanavinibbhogo, sabbena sabbaṁ titthiyānaṁ so natthīti ayampi paribbājako tādisassa ñāṇassa paripākassa abhāvato vuccamānampi nāññāsi. Tena vuttaṁ **“Bhagavatā vuccamānampi taṁ nānattaṁ ajānanto”**ti. Saññā nāmāyaṁ nānārammaṇā nānākkhaṇe uppajjati, veti cāti **saññāya** (DṬ.9./CS:pg.1.375) **uppādanirodhaṁ passantopi saññāmayaṁ** saññābhūtaṁ **attānaṁ** parikappetvā yathāvuttaghanavinibbhogābhāvato **niccameva** katvā **maññati** diṭṭhimaññanāya. Tathābhūtassa ca tassa saṇhasukhumaparamagambhīradhammatā na ñāyatevāti vuttaṁ **“dujjānaṁ kho”**ti-ādi.

Diṭṭhi-ādīsu “evametan”ti dassanaṁ abhinivisanaṁ **diṭṭhi**. Tassā eva pubbabhāgabhūtaṁ “evametan”ti nijjhānavasena khamanaṁ **khanti**. Tathā rocanaṁ **ruci**. **“Aññathā”**ti-ādi tesaṁ diṭṭhi-ādīnaṁ vibhajitvā dassanaṁ. Tattha **aññathā**ti yathā ariyavinaye antadvayaṁ anupaggamma majjhimā paṭipadāvasena dassanaṁ hoti, tato aññathāyeva. **Aññadevā**ti yaṁ paramatthato vijjati khandhāyatanādi, tassa ca aniccatādi, tato aññadeva paramatthato avijjamānaṁ attānaṁ sassatādi **te khamati ceva ruccati ca**. Āyuñjanaṁ anuyuñjanaṁ **āyogo,** tenāha **“yuttapayuttatā”**ti. **Paṭipattiyā**ti paramattacintanādiparibbājakapaṭipattiyā **Dujjānametaṁ** dhammataṁ tvaṁ “ayaṁ paramattho, ayaṁ sammutī”ti imassa vibhāgassa dubbibhāgattā. “Yadi etaṁ dujjānaṁ, taṁ tāva tiṭṭhatu, imaṁ panatthaṁ Bhagavantaṁ pucchissāmī”ti cintetvā yathā paṭipajji, taṁ dassetuṁ **“atha paribbājako”**ti-ādi vuttaṁ. **Añño vā saññato**ti saññāsabhāvato añño sabhāvo vā attā hotūti attho. **Assā**ti attano.

Lokīyati dissati ettha puññapāpaṁ, tabbipāko cāti **loko,** attā. So hissa kārako, vedako cāti icchito. **Diṭṭhigatan**ti “sassato attā ca loko cā”ti-ādi (dī.ni.1.31 udā. 55) nayappavattaṁ diṭṭhigataṁ. Na hesa diṭṭhābhiniveso diṭṭhadhammikādi-atthanissito tadasaṁvattanato. Yo hi tadāvaho, so taṁnissitoti vattabbataṁ labheyya yathā taṁ puññañāṇasambhāro. Eteneva tassa na dhammanissitatāpi saṁvaṇṇitā daṭṭhabbā. Ādibrahmacariyassāti ādibrahmacariyaṁ, tadeva **ādibrahmacariyakaṁ** yathā “vinayo eva venayiko”ti, (pārā. aṭṭha.21) tenāha **“sikkhattayasaṅkhātassā”**ti-ādi. Diṭṭhābhinivesassa saṁsāravaṭṭe nibbidāvirāganirodhupasamāsaṁvattanaṁ vaṭṭantogadhattā, tassa vaṭṭasambandhanato ca. Tathā abhiññāsambodhanibbānāsaṁvattanañca (DṬ.9./CS:pg.1.376) daṭṭhabbaṁ. **Abhijānanāyā**ti ñātapariññāvasena abhijānanatthāya. **Sambujjhanatthāyā**ti tīraṇapahānapariññāvasena sambodhanatthāyāti vadanti. **Abhijānanāyā**ti abhiññāpaññāvasena jānanāya, taṁ pana vaṭṭassa paccakkhakaraṇameva hotīti āha **“paccakkhakiriyāyā”**ti. **Sambujjhanatthāyā**ti pariññābhisamayavasena paṭivedhāya.

Kāmaṁ taṇhāpi dukkhasabhāvā, tassā pana samudayabhāvena visuṁ gahitattā **“taṇhaṁ ṭhapetvā”**ti vuttaṁ. **Pabhāvanato** uppādanato. Dukkhaṁ pabhāventīpi taṇhā avijjādipaccayantarasahitā eva pabhāveti, na kevalāti āha **“sappaccayā”**ti. **Ubhinnaṁ appavattī**ti ubhinnaṁ appavattinimittaṁ, nappavattanti ettha dukkhasamudayā etasmiṁ vā adhigateti appavatti. Dukkhanirodhaṁ nibbānaṁ gacchati adhigacchati, tadatthaṁ paṭipadā cāti **dukkhanirodhagāminīpaṭipadā**. **Maggapātubhāvo**ti aggamaggasamuppādo. **Phalasacchikiriyā**ti asekkhaphalādhigamo. **Ākāran**ti taṁ gamanaliṅgaṁ.

421. Samantato niggaṇhanavasena todanaṁ vijjhanaṁ **sannitodakaṁ, vācāyā**ti ca paccatte karaṇavacananti āha **“vacanapatodenā”**ti. **Sajjhabbharitan**ti samantato bhusaṁ aritaṁ **akaṁsū**ti satamattehi tuttakehi viya tiṁsasatamattā paribbājakā

vācāpatodanehi tudiṁsu **sabhāvato vijjamānan**ti paramatthasabhāvato upalabbhamānaṁ, napakati-ādi viya anupalabbhamānaṁ. **Tacchan**ti saccaṁ. **Tathan**ti aviparītaṁ **lokuttaradhammesū**ti visaye bhummaṁ te dhamme visayaṁ katvā. **Ṭhitasabhāvan**ti avaṭṭhitasabhāvaṁ, taduppādakanti attho. **Lokuttaradhammaniyāmatan**ti lokuttaradhammasampāpananiyāmena niyataṁ, tenāha **"Buddhānañhī"**ti-ādi. **Edisā**ti "dhammaṭṭhitatan"ti-ādinā vuttappakārā.

(DṬ.9.-5)Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvaṇṇanā

422. **Sukhumesu atthantaresū**ti khandhāyatanādīsu sukhumañāṇagocaresu dhammesu. **Kusalo**ti pubbe Buddhasāsane kataparicayatāya cheko **ahosi**. **Gihibhāve ānisaṁsakathāya kathitattā** sīlavantassa (DṬ.9./CS:pg.1.377) bhikkhuno tathā kathanena vibbhamane niyojitattā idāni sayampi sīlavā eva hutvā cha vāre (dha.pa.aṭṭha. 37 jā. aṭṭha.1.1.69) vibbhami. Kammasarikkhakena hi phalena bhavitabbaṁ. **Mahāsāvakassa kathite**ti mahāsāvakassa Mahākoṭṭhikattherassa apasādanakathitanimittaṁ. **Patiṭṭhātuṁ asakkonto**ti sāsane patiṭṭhaṁ laddhuṁ asakkonto.

423. **Paññācakkhuno natthitāyā**ti suvuttaduruttasamavisamadassanasamatthapaññācakkhuno abhāvena **Cakkhumā**ti ettha yādisena cakkhunā puriso "cakkhumā"ti vutto, taṁ dassetuṁ **"subhāsitā"**ti-ādi vuttaṁ. **Ekakoṭṭhāsā**ti ekantikā, nibbānāvahabhāvena nicchitāti adhippāyo. **Ṭhapitā**ti vavatthāpitā. **Na ekakoṭṭhāsā** na ekantikā, na nibbānāvahabhāvena nicchitā vaṭṭantogadhabhāvatoti adhippāyo.

(DṬ.9.-6)Ekaṁsikadhammavaṇṇanā

425. "Kasmā ārabhī"ti kāraṇaṁ pucchitvā **"aniyyānikabhāvadassanatthan"**ti payojanaṁ vissajjitaṁ. Sati hi phalasiddhiyaṁ hetusiddhoyeva hotīti. **Paññāpitaniṭṭhāyā**ti paveditavimuttimaggassa, vaṭṭadukkhapariyosānaṁ gacchati etāyāti "niṭṭhā"ti vimutti vuttā. Niṭṭhāmaggo hi idha uttarapadalopena "niṭṭhā"ti vutto. Tassa hi aniyyānikatā, niyyānikatā ca vuccati, na niṭṭhāya. Niyyānaṁ vā niggamanaṁ nissaraṇaṁ, vaṭṭadukkhassa vupasamoti attho. Niyyānameva niyyānikaṁ, na niyyānikaṁ aniyyānikaṁ, so eva bhāvo aniyyānikabhāvo, tassa dassanatthanti yojetabbaṁ. **"Evan"**ti "nibbānaṁ nibbānan"ti vacanamattasāmaññaṁ gahetvā vadati, na pana paramatthato tesaṁ samaye nibbānapaññāpanassa labbhanato, tena vuttaṁ **"sā ca na niyyānikā"**ti-ādi. **Lokathūpikādivasenā**ti ettha **ādi**-saddena "añño puriso, aññā pakatī"ti pakatipurisantarāvabodho mokkho, buddhi-ādiguṇavinimuttassa attano sakattani avaṭṭhānaṁ mokkho, kāyapavattigatijātibandhānaṁ appamajjanavasena appavatto mokkho, yaññehi jutena parena purisena salokatā mokkho, samīpatā mokkho, sahayogo mokkhoti evamādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Yathāpaññattā**ti paññattappakārā **hutvā na niyyāti,** yenākārena (DṬ.9./CS:pg.1.378) "niṭṭhā pāpuṇīyatī"ti tehi paveditā, tenākārena tassā appattabbato na niyyāti. **Paṇḍitehi paṭikkhittā**ti "nāyaṁ niṭṭhā paṭipadā vaṭṭassa anatikkamanato"ti Buddhādīhi paṇḍitehi paṭikkhittā. **Nivattatī**ti paṭikkhepassa kāraṇavacanaṁ, tasmā tehi paññattā niṭṭhā paṭipadā na niyyāti, aññadatthu taṁsamaṅginaṁ puggalaṁ saṁsāre eva paribbhamāpentī nivattati.

Padhānaṁ jānanaṁ nāma paccakkhato jānanaṁ tassa pamāṇajeṭṭhabhāvato, itarassa

saṁsayānubaddhattāti vuttaṁ **“jānaṁ passan”**ti. Tenettha dassanena jānanaṁ viseseti. Idaṁ vuttaṁ hoti-- tumhākaṁ ekantasukhe loke paccakkhato ñāṇadassanaṁ atthīti. **Jānan**ti vā tassa lokassa anumānavisayataṁ pucchati, **passan**ti paccakkhato gocarataṁ. Ayañhettha attho-- api tumhākaṁ loko paccakkhato ñāto, udāhu anumānatoti.

Yasmā loke paccakkhabhūto attho indriyagocarabhāvena pākaṭo, tasmā vuttaṁ **“diṭṭhapubbānī”**ti-ādi. **Diṭṭhapubbānī**ti diṭṭhavā, dassanabhūtena, tadanugatena ca ñāṇena gahitapubbānīti attho. Evañca katvā **“sarīrasaṇṭhānādīnī”**ti vacanaṁ samatthitaṁ hoti. **“Appāṭihīraka tan”**ti anunāsikalopaṁ katvā niddesoti āha **“appāṭihīrakaṁ tan”**ti “appāṭihīraṁ katan”ti evamettha vaṇṇenti. Paṭipakkhaharaṇato paṭihāriyaṁ, tadeva pāṭihāriyaṁ, uttaravirahitaṁ vacanaṁ. Pāṭihāriyamevettha “pāṭihīrakan”ti vā vuttaṁ. Na pāṭihīrakaṁ appāṭihīrakaṁ parehi vuccamāna-uttarehi sa-uttarattā, tenāha **“paṭiharaṇavirahitan”**ti. Sa-uttarañhi vacanaṁ tena uttarena paṭihārīyati ativiparivattīyati. Tato eva niyyānassa paṭiharaṇamaggassa abhāvato **“aniyyānikan”**ti vattabbataṁ labhati.

426. **Vilāso** līḷā. **Ākappo** kesabandhavatthaggahaṇaṁ ādi-ākāraviseso, vesasaṁvidhānaṁ vā. **Ādi**-saddena bhāvādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **“Bhāvo”**ti ca cāturiyaṁ veditabbaṁ.

(DṬ.9.-7)Tayo-attapaṭilābhavaṇṇanā

428. Āhito ahaṁ māno etthāti **attā,** attabhāvoti āha **“attapaṭilābhoti attabhāvapaṭilābho”**ti. **Kāmabhavaṁ dasseti** tassa itaradvayattabhāvato oḷārikattā. **Rūpabhavaṁ dasseti** (DṬ.9./CS:pg.1.379) jhānamanena nibbattaṁ hutvā rūpībhāvena upalabbhanato. **Saṁkilesikā dhammā nāma dvādasa akusalacittuppādā** tadabhāve kassaci saṁkilesassāpi asambhavato. **Vodāniyā dhammā nāma samathavipassanā** tāsaṁ vasena sabbaso cittavodānassa sijjhanato.

429. Paṭipakkhadhammānaṁ asamucchede pana na kadācipi anavajjadhammānaṁ pāripūrī, vepullaṁ vā sambhavati, samucchede pana sati eva sambhavatīti **maggapaññāphalapaññā**-ggahaṇaṁ. Tā hi sakiṁ paripuṇṇā paripuṇṇā eva aparihānadhammattā. **Taruṇapītī**ti uppannamattā aladdhāsevanā dubbalā pīti. **Balavatuṭṭhī**ti punappunaṁ uppattiyā laddhāsevanā uparivisesādhigamassa paccayabhūtā thiratarā pīti. **“Yaṁ avocumhā”**ti-ādīsu ayaṁ saṅkhepattho yaṁ vohāraṁ “saṁkilesikavodāniyadhammānaṁ pahānābhivuddhiniṭṭhaṁ paññāya pāripūrivepullabhūtaṁ imasmiṁyeva attabhāve aparappaccayena ñāṇena paccakkhato sampādetvā viharissatī”ti kathayimha. **Tattha** tasmiṁ vihāre **tassa** mama ovādakarassa bhikkhuno **evaṁ** vuttappakārena viharaṇanimittaṁ pamodappabhāvitā **pīti ca bhavissati,** tassā ca paccayabhūtaṁ passaddhidvayaṁ sammadeva upaṭṭhitā **sati ca** ukkaṁsagataṁ ñāṇañca tathābhūto ca so vihāro. Santapaṇītatāya atappako anaññasādhāraṇo sukhavihāroti vattabbataṁ arahatīti.

Paṭhamajjhāne paṭiladdhamatte hīnabhāvato pīti dubbalā pāmojjapakkhikā, suvibhāvite pana tasmiṁ paguṇe sā paṇītā balavabhāvato paripuṇṇakiccā pītīti vuttaṁ **“paṭhamajjhāne pāmojjādayo chapi dhammā labbhantī”**ti. **“Sukho vihāro”**ti iminā samādhi gahito. Sukhaṁ gahitanti apare, tesaṁ matena santasukhatāya upekkhā catutthajjhāne “sukhan”ti icchitā, tenāha **“tathā catutthe”**ti-ādi. **Pāmojjaṁ nivattatī**ti dubbalapītisaṅkhātaṁ pāmojjaṁ chasu dhammesu nivattati hāyati. Vitakkavicārakkhobhavirahena dutiyajjhāne sabbadā pīti balavatī eva hoti, na

paṭhamajjhāne viya kadāci dubbalā. **Suddhavipassanā pādakajjhānamevā**ti upari maggaṁ akathetvā kevalaṁ vipassanāpādakajjhānaṁ **kathitaṁ**. **Catūhi maggehi saddhiṁ vipassanā kathitā**ti vipassanāya (DṬ.9./CS:pg.1.380) pādakabhāvena jhānāni kathetvā tato paraṁ vipassanāpubbakā cattāropi maggā kathitāti attho. **Catutthajjhānikaphalasamāpatti kathitā**ti paṭhamajjhānikādikā phalasamāpattiyo akathetvā catutthajjhānikā eva phalasamāpatti kathitā. **Pītivevacanameva katvā**ti dvinnaṁ pītīnaṁ ekasmiṁ cittuppāde anuppajjanato pāmojjaṁ pītivevacanameva katvā. Pītisukhānaṁ apariccattattā, **"sukho ca vihāro"**ti sātisayassa sukhavihārassa gahitattā ca **dutiyajjhānikaphalasamāpatti nāma kathitā**. Kāmaṁ paṭhamajjhānepi pītisukhāni labbhanti, tāni pana vitakkavicārakkhobhena na santapaṇītāni, santapaṇītāni ca idhādhippetāni.

432-437. **Vibhāvanattho**ti pakāsanattho sarūpato nirūpanattho, tenāha **"ayaṁ so"**ti-ādi. **Nan**ti oḷārikaṁ attapaṭilābhaṁ. **Sappaṭiharaṇan**ti parena coditavacanena saparihāraṁ sa-uttaraṁ. **Tuccho**ti musā abhūto. **Svevā**ti so eva attapaṭilābho. **Tasmiṁ samaye hotī**ti tasmiṁ paccuppannasamaye vijjamāno hoti. **Attapaṭilābhotveva niyyātesi,** na naṁ sarūpato nīharitvā dassesi. **Rūpādayo cettha dhammā**ti rūpavedanādayo eva ettha loke sabhāvadhammā. **Attapaṭilābho**ti pana te rūpādike pañcakkhandhe upādāya paññatti, tenāha **"nāmamattametan"**ti. **Nāmapaṇṇattivasenā**ti nāmabhūtapaññattimattatāvasena.

438. **Evañca pana vatvā**ti "attapaṭilābhoti rūpādike upādāya paññattimattan"ti imamatthaṁ "yasmiṁ citta samaye"ti-ādinā vatvā. **Paṭipucchitvā vinayanatthan**ti yathā pare puccheyyuṁ, tenākārena kālavibhāgato paṭipadāni pucchitvā tassa atthassa ñāpanavasena vinayanatthaṁ. **Tasmiṁ samaye sacco ahosī**ti tasmiṁ atītasamaye upādānassa vijjamānatāya saccabhūto vijjamāno viya vattabbo ahosi, na pana **anāgato** idāni **paccuppanno** vā **attapaṭilābho** tadupādānassa tadā avijjamānattā. **Ye te atītā dhammā** atītasamaye atītattapaṭilābhassa upādānabhūtā rūpādayo. **Te etarahi natthi** niruddhattā. Tato eva **ahesunti saṅkhyaṁ gatā**. **Tasmā**ti tasmiṁyeva samaye labbhanato. **Sopi** tadupādāno (DṬ.9./CS:pg.1.381) **me attapaṭilābho tasmiṁyeva** atīta**samaye sacco** bhūto vijjamāno viya **ahosi**. **Anāgatapaccuppannānan**ti anāgatānañceva paccuppannānañca rūpadhammānaṁ upādānabhūtānaṁ **tadā** tasmiṁ atītasamaye **abhāvā** tadupādāno **anāgato paccuppanno** ca attapaṭilābho **tasmiṁ** atīta**samaye mogho** tuccho musā natthīti attho. **Nāmamattamevā**ti samaññāmattameva. **Attapaṭilābhaṁ paṭijānāti** paramatthato anupalabbhamānattā.

"Eseva nayo"ti iminā ye te anāgatā dhammā, te etarahi natthi, "bhavissantī"ti pana saṅkhyaṁ gamissanti, tasmā sopi me attapaṭilābho tasmiṁyeva samaye sacco bhavissati. Atītapaccuppannānaṁ pana dhammānaṁ tadā abhāvā tasmiṁ samaye mogho atīto mogho paccuppanno. Ye ime paccuppannā dhammā, te etarahi atthi, tasmā yoyaṁ me attapaṭilābho, so idāni sacco. Atītānāgatānaṁ pana dhammānaṁ idāni abhāvā tasmiṁ samaye mogho atīto mogho anāgatoti evaṁ atthato nāmamattameva attapaṭilābhaṁ paṭijānātīti imamatthaṁ atidisati.

439-443. **Saṁsanditun**ti samānetuṁ. **Yasmiṁ samaye khīraṁ hotī**ti yasmiṁ kāle bhūtupādāyasaññitaṁ upādānavisesaṁ upādāya khīrapaññatti hoti. **Na tasmiṁ …pe… gacchati** khīrapaññatti-upādānassa dadhi-ādipaññattiyā anupādānato. Paṭiniyatavatthukā hi ekā lokasamaññā, tenāha **"ye dhamme upādāyā"**ti-ādi. Tattha saṅkhāyati etāyāti **saṅkhā,** paññatti. Niddhāretvā vacanti vadanti etāyāti **nirutti**. Namanti etenāti **nāmaṁ**. Voharanti etenāti **vohāro,** paññattiyeva. **Esa nayo sabbatthā**ti "yasmiṁ samaye"ti-ādinā khīre vuttanayaṁ dadhi-ādīsu atidisati.

Samanujānanamattakānīti "idaṁ khīraṁ, idaṁ dadhī"ti-ādinā tādise bhūtupādāyarūpavisese loke paramparābhataṁ paññattiṁ appaṭikkhipitvā samanujānanaṁ viya paccayavisesavisiṭṭhaṁ rūpādikhandhasamūhaṁ upādāya "oḷāriko attapaṭilābho"ti ca "manomayo attapaṭilābho"ti ca "arūpo (DṬ.9./CS:pg.1.382) attapaṭilābho"ti ca tathā tathā samanujānanamattakāni, na ca tabbinimutto upādānato añño koci attho atthīti attho. **Niruttimattakānī**ti saddaniruttiyā gahaṇūpāyamattakāni. "Satto phassoti hi saddaggahaṇuttarakālaṁ tadanuviddhapaṇṇattiggahaṇamukheneva tadatthāvabodho. **Vacanapathamattakānī**ti tasseva vevacanaṁ. **Vohāramattakānī**ti tathā tathā vohāramattakāni. **Nāmapaṇṇattimattakānī**ti tasseva vevacanaṁ, taṁtaṁnāmapaññāpanamattakāni. **Sabbametan**ti "attapaṭilābho"ti vā "satto"ti vā "poso"ti vā sabbametaṁ **vohāramattakaṁ** paramatthato anupalabbhanato, tenāha **"yasmā paramatthato satto nāma natthī"**ti-ādi.

Yadi evaṁ kasmā taṁ Buddhehipi vuccatīti āha **"Buddhānaṁ pana dve kathā"**ti-ādi. Sammutiyā vohārassa kathanaṁ **sammutikathā**. Paramatthassa sabhāvadhammassa kathanaṁ **paramatthakathā**. Aniccādikathāpi paramatthasannissitakathā paramatthakathāti katvā **paramatthakathā**. Paramatthadhammo hi "anicco, dukkho, anattā"ti ca vuccati na sammutidhammo. Kasmā panevaṁ duvidhā Buddhānaṁ kathāpavattīti tattha kāraṇamāha **"tattha yo"**ti-ādinā. Yasmā paramatthakathāya saccasampaṭivedho, ariyasaccakathā ca sikhāppattā desanā, tasmā vineyyapuggalavasena sammutikathaṁ kathentopi Bhagavā paramatthakathaṁyeva kathetīti āha **"tassa Bhagavā āditova …pe… kathetī"**ti, tenāha **"tathā"**ti-ādi, tenassa katthaci sammutikathāpubbikā paramatthakathā hoti puggalajjhāsayavasena, katthaci paramatthakathāpubbikā sammutikathā. Iti vineyyadamanakusalassa satthu vineyyajjhāsayavasena tathā tathā desanāpavattīti dasseti. Sabbattha pana Bhagavā dhammataṁ avijahanto eva sammutiṁ anuvattati, sammutiṁ apariccajantoyeva dhammataṁ vibhāveti, na tattha abhinivesātidhāvanāni. Vuttañhetaṁ "janapadaniruttiṁ nābhiniviseyya, samaññaṁ nātidhāveyyā"ti.

Paṭhamaṁ sammutiṁ katvā kathanaṁ pana veneyyavasena yebhuyyena Buddhānaṁ āciṇṇanti taṁ kāraṇena saddhiṁ dassento **"pakatiyā panā"**ti-ādimāha. Nanu ca sammuti nāma paramatthato avijjamānattā abhūtā, taṁ kathaṁ Buddhā kathentīti āha **"sammutikathaṁ kathentāpī"**ti-ādi. **Saccamevā**ti (DṬ.9./CS:pg.1.383) tathameva. **Sabhāvamevā**ti sammutibhāvena taṁsabhāvameva, tenāha **"amusāvā"**ti. Paramatthassa pana saccādibhāve vattabbameva natthi.

Imesaṁ pana sammutiparamatthānaṁ ko viseso? Yasmiṁ bhinne, buddhiyā vā avayavavinibbhoge kate na taṁsaññā, so ghaṭapaṭādippabhedo sammuti, tabbipariyāyato paramattho. Na hi kakkhaḷaphusanādisabhāve ayaṁ nayo labbhati. Evaṁ santepi vuttanayena sammutipi saccasabhāvā evāti āha **"duve saccāni akkhāsī"**ti-ādi.

Idāni nesaṁ saccasabhāvaṁ kāraṇena dassento **"saṅketavacanaṁ saccan**ti gāthamāha. Tattha **saṅketavacanaṁ saccaṁ** visaṁvādanābhāvato. Tattha hetumāha **"lokasammutikāraṇan"**ti. Lokasiddhā hi sammuti saṅketavacanassa avisaṁvādanatāya kāraṇaṁ. Paramo uttamo attho **paramattho,** dhammānaṁ yathābhūtasabhāvo. Tassa **vacanaṁ saccaṁ** yāthāvato avisaṁvādanavasena ca pavattanato. Tattha kāraṇamāha **"dhammānaṁ bhūtalakkhaṇan"**ti, sabhāvadhammānaṁ yo bhūto aviparīto sabhāvo, tassa lakkhaṇaṁ aṅganaṁ ñāpananti katvā.

Yadi tathāgato paramatthasaccaṁ sammadeva abhisambujjhitvā ṭhitopi lokasamaññaṁ gahetvāva vadati, ko ettha lokiyamahājanehi visesoti āha. **"Yāhi tathāgato voharati**

aparāmāsan”ti-ādi. Lokiyamahājano appahīnaparāmāsattā “etaṁ mamā”ti-ādinā parāmasanto voharati, tathāgato pana sabbaso pahīnaparāmāsattā aparāmasanto yasmā lokasamaññāhi vinā lokiyo attho loke kenaci duviññeyyo, tasmā tāhi taṁ voharati. Tathā voharanto eva ca attano desanāvilāsena veneyyasatte paramatthasacce patiṭṭhapeti. **Desanaṁ vinivaṭṭetvā**ti heṭṭhā pavattitakathāya vinivaṭṭetvā vivecetvā desanaṁ “aparāmāsan”ti taṇhāmānaparāmāsappahānakittanena **arahattanikūṭena niṭṭhāpesi**. Yaṁ yaṁ panettha atthato na vibhattaṁ, taṁ suviññeyyameva.

Poṭṭhapādasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.10.) 10. Subhasuttavaṇṇanā

(DṬ.10.-1)Subhamāṇavakavatthuvaṇṇanā

444. **“Aciraparinibbute”**ti (DṬ.10./CS:pg.1.384) satthu parinibbutabhāvassa cirakālatāpaṭikkhepena āsannatā dassitā, kālaparicchedo na dassitoti taṁ paricchedato dassetuṁ **“parinibbānato uddhaṁ māsamatte kāle”**ti vuttaṁ. Tattha **matta**-ggahaṇena kālassa asampuṇṇataṁ joteti. Tudisaññito gāmo nivāso etassāti **todeyyo**. Taṁ panesa yasmā Soṇadaṇḍo viya Campaṁ, Kūṭadanto viya ca Khāṇumataṁ ajjhāvasati, tasmā vuttaṁ **“tassa adhipatittā”**ti issarabhāvatoti attho. **Samāhāran**ti sannicayaṁ. **Paṇḍito gharamāvase**ti yasmā appatarappatarepi vayamāne bhogā khiyanti, appatarappatarepi sañciyamāne vaḍḍhanti, tasmā viññujātiko kiñci vayaṁ akatvā āyameva uppādento gharāvāsaṁ anutiṭṭheyyāti lobhādesitaṁ paṭipattiṁ upadisati.

Adānameva sikkhāpetvā lobhābhibhūtatāya **tasmiṁyeva ghare sunakho hutvā** nibbatti. Lobhavasikassa hi duggati pāṭikaṅkhā. **Ativiya piyāyati** pubbaparicayena. **Piṇḍāya pāvisi** Subhaṁ māṇavaṁ anuggaṇhitukāmo. **Niraye nibbattissasi** katokāsassa kammassa paṭibāhituṁ asakkuṇeyyabhāvato.

Brāhmaṇacārittassa bhāvitataṁ sandhāya, tathā pitaraṁ ukkaṁsento ca **“brahmaloke nibbatto”**ti āha. **Taṁ pavattiṁ pucchī**ti sutametaṁ mayā “mayhaṁ pitā sunakho hutvā nibbatto”ti tumhehi vuttaṁ, kimidaṁ saccanti pucchi. **Tatheva vatvā**ti yathā pubbe sunakhassa vuttaṁ, tatheva vatvā. **Avisaṁvādanatthan**ti saccāpanatthaṁ “todeyyabrāhmaṇo sunakho hutvā nibbatto”ti attano vacanassa avisaṁvādanatthaṁ avisaṁvādabhāvassa dassanatthanti attho. **Sabbaṁ dassesī**ti Buddhānubhāvena so sunakho taṁ sabbaṁ netvā dassesi, na jātissaratāya. Bhagavantaṁ disvā bhukkaraṇaṁ pana purimajātisiddhavāsanāvasena. **Cuddasa pañhe pucchitvā**ti “dissanti hi bho (DṬ.10./CS:pg.1.385) Gotama manussā appāyukā, dissanti dīghāyukā. Dissanti bavhābādhā, dissanti appābādhā. Dissanti dubbaṇṇā, dissanti vaṇṇavanto. Dissanti appesakkhā, dissanti mahesakkhā. Dissanti appabhogā, dissanti mahābhogā. Dissanti nīcakulīnā, dissanti uccākulīnā. Dissanti duppaññā, dissanti paññāvanto”ti (ma.ni.3.289). Ime cuddasa pañhe pucchitvā, aṅgasubhatāya kiresa **“Subho”**ti nāmaṁ labhi.

445. **“Ekā ca me kaṅkhā atthī”**ti iminā upari pucchiyamānassa pañhassa pageva tena abhisaṅkhatabhāvaṁ dasseti. **Visabhāgavedanā**ti dukkhavedanā. Sā hi kusalakammanibbatte attabhāve uppajjanakasukhavedanāpaṭipakkhabhāvato “visabhāgavedanā”ti. Kāyaṁ gāḷhā hutvā bādhati pīḷetīti “ābādho”ti ca vuccati. **Ekadese uppajjitvā**ti sarīrassa ekadese uṭṭhitāpi **ayapaṭṭena ābandhitvā viya gaṇhāti**

aparivattabhāvakaraṇato, etena balavarogo ābādho nāmāti dasseti. **Kicchajīvitakaro**ti asukhajīvitāvaho, etena dubbalo appamattako rogo ātaṅkoti dasseti. **Uṭṭhānan**ti sayananisajjādito uṭṭhahanaṁ, tena yathā tathā aparāparaṁ sarīrassa parivattanaṁ vadati. **Garukan**ti bhāriyaṁ kicchasiddhikaṁ **Kāye balaṁ na hotī**ti etthāpi "gilānassevā"ti padaṁ ānetvā sambandhitabbaṁ. Heṭṭhā catūhi padehi aphāsuvihārābhāvaṁ pucchitvā idāni phāsuvihārasabbhāvaṁ pucchati, tena saviseso phāsuvihāro pucchitoti daṭṭhabbo, asatipi atisayatthajotane sadde atisayatthassa labbhanato yathā "abhirūpāya deyyaṁ dātabban"ti.

447. **Kālañca samayañca upādāyā**ti. Ettha **kālo** nāma upasaṅkamanassa yuttapattakālo. **Samayo** nāma tasseva paccayasāmaggī, atthato tajjaṁ sarīrabalañceva tappaccayaparissayābhāvo ca. **Upādānaṁ** nāma ñāṇena tesaṁ gahaṇaṁ sallakkhaṇanti dassetuṁ **"kālañcā"**ti-ādi vuttaṁ. **Pharissatī**ti vaḍḍhissati.

448. **Cetiyaraṭṭhe**ti cetiraṭṭhe. Ya-kārena hi padaṁ vaḍḍhetvā vuttaṁ. Cetiraṭṭhato aññaṁ visuṁyevekaṁ raṭṭhanti ca vadanti. **Maraṇapaṭisaṁyuttan**ti maraṇaṁ (DṬ.10./CS:pg.1.386) nāma tādisānaṁ roga vaseneva hotīti yena rogena taṁ jātaṁ, tassa sarūpapucchā, kāraṇapucchā, maraṇahetukacittasantāpapucchā, tassa ca santāpassa sabbalokasādhāraṇatā, tathā maraṇassa ca appatikāratāti evaṁ ādinā maraṇapaṭisaṁyuttaṁ sammodanīyaṁ kathaṁ kathesīti dassetuṁ **"bho Ānandā"**ti-ādi vuttaṁ. **Na randhagavesī** māro viya, **na vīmaṁsanādhippāyo** uttaramāṇavo viyāti adhippāyo. **Yesu dhammesū**ti vimokkhupāyesu niyyānadhammesu. **Dharantī**ti tiṭṭhanti, pavattantīti attho.

449. Atthappayuttatāya saddapayogassa saddappabandhalakkhaṇāni tīṇi piṭakāni tadatthabhūtehi sīlādīhi dhammakkhandhehi saṅgayhantīti vuttaṁ **"tīṇi piṭakāni tīhi khandhehi saṅgahetvā"**ti. **Saṅkhittena kathitan**ti "tiṇṇaṁ khandhānan"ti evaṁ gahaṇato sāmaññato cāti saṅkhepeneva kathitaṁ. **"Katamesaṁ tiṇṇan"**ti ayaṁ adiṭṭhajotanā pucchā, na kathetukamyatā pucchāti vuttaṁ **"vitthārato pucchissāmī 'ti cintetvā 'katamesaṁ tiṇṇan'ti āhā"**ti. Kathetukamyatābhāve panassa therassa vacanatā siyā.

(DṬ.10.-2)Sīlakkhandhavaṇṇanā

450-453. **Sīlakkhandhassā**ti ettha **iti**-saddo ādi-attho, pakārattho vā, tena "ariyassa samādhikkhandhassa …pe… patiṭṭhāpesī"ti ayaṁ ettako pāṭho dassitoti daṭṭhabbaṁ tenāha **"tesu dassitesū"**ti, uddesavasenāti adhippāyo. **Bhagavatā vuttanayenevā**ti sāmaññaphaladesanādīsu Bhagavatā desitanayeneva, tenassa suttassa satthubhāsitabhāvaṁ jinavacanabhāvaṁ dasseti. **Sāsane na sīlameva sāro**ti ariyamaggasāre Bhagavato sāsane yathā dassitaṁ sīlaṁ sāro eva na hoti sāravato mahato rukkhassa papaṭikaṭṭhāniyattā. Yadi evaṁ kasmā idha gahitanti āha **"kevalañhetaṁ patiṭṭhāmattakamevā"**ti. Jhānādi-uttarimanussadhamme adhigantukāmassa adhiṭṭhānamattaṁ tattha appatiṭṭhitassa tesaṁ asambhavato. Atha vā **na sīlameva sāro**ti kāmañcettha sāsane "maggasīlaṁ, phalasīlan"ti idaṁ lokuttarasīlampi sārameva, tathāpi na sīlakkhandho eva sāro atha kho samādhikkhandhopi paññākkhandhopi (DṬ.10./CS:pg.1.387) sāro evāti evamettha attho daṭṭhabbo. Purimo eva sāro, tenāha **"ito uttarī"**ti-ādi.

(DṬ.10.-3)Samādhikkhandhavaṇṇanā

454. Kasmā panettha thero samādhikkhandhaṁ puṭṭho indriyasaṁvarādike vissajjesi, nanu evaṁ sante aññaṁ puṭṭho aññaṁ byākaronto ambaṁ puṭṭho labujaṁ byākaronto viya hotīti īdisī codanā idha anokāsāti dassento **"kathañca māṇava bhikkhu …pe… samādhikkhandhaṁ dassetukāmo ārabhī"**ti āha, tenettha indriyasaṁvarādayopi samādhi-upakāraṭaṁ upādāya samādhikkhandhapakkhikāni uddiṭṭhānīti dasseti **rūpajjhānāneva āgatāni, na arūpajjhānāni** rūpāvacaracatutthajjhānadesanānantaraṁ abhiññādesanāya avasaroti katvā. Rūpāvacaracatutthajjhānapādikā hi saparibhaṇḍā chapi abhiññāyo. Lokiyā abhiññā pana sijjhamānā yasmā aṭṭhasu samāpattīsu cuddasavidhena cittaparidamanena vinā na ijjhanti, tasmā abhiññāsu desiyamānāsu arūpajjhānānipi desitāneva honti nānantariyabhāvato, tenāha **"ānetvā pana dīpetabbānī"**ti. Vuttanayena desitāneva katvā saṁvaṇṇakehi pakāsetabbānīti attho. Aṭṭhakathāyaṁ pana "catutthajjhānaṁ upasampajja viharatī"ti imināva arūpajjhānampi saṅgahitanti dassetuṁ **"catutthajjhānena hī"**ti-ādi vuttaṁ. Catutthajjhānañhi rūpavirāgabhāvanāvasena pavattaṁ "arūpajjhānan"ti vuccatīti.

471-480. **Na cittekaggatāmattakenevā**ti ettha heṭṭhā vuttanayānusārena attho veditabbo. Lokiyassa samādhikkhandhassa adhippetattā **"na citte …pe… atthī"**ti vuttaṁ. Ariya-saddo cettha suddhapariyāyo, na lokuttarapariyāyo. Tathā heṭṭhāpi lokiyābhiññāpaṭisambhidāhi vināva arahatte adhigate nattheva uttariṁkaraṇīyanti sakkā vattuṁ yadatthaṁ Bhagavati brahmacariyaṁ vussati, tassa siddhattā. Idha pana lokiyābhiññāpi āgatā eva. Sesaṁ suviññeyyameva.

Subhasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.11.) 11. Kevaṭṭasuttavaṇṇanā

(DṬ.11.-1)Kevaṭṭagahapatiputtavatthuvaṇṇanā

481. **Pāvārikambavane**ti (DṬ.11./CS:pg.1.388) pāvārikaseṭṭhino ambabahule upavane. Taṁ kira so seṭṭhī Bhagavato anucchavikaṁ gandhakuṭiṁ, bhikkhusaṅghassa ca rattiṭṭhānadivāṭṭhānakuṭimaṇḍapādīni sampādetvā pākāraparikkhittaṁ dvārakoṭṭhakasampannaṁ katvā Buddhappamukhassa saṅghassa niyyātesi, purimavohārena pana "pāvārikambavanan"ti vuccati, tasmiṁ pāvārikambavane. **Kevaṭṭoti idaṁ tassa nāmaṁ** kevaṭṭehi saṁrakkhitattā, tesaṁ vā santike saṁvaḍḍhitattāti keci. "Gahapatiputtassā"ti ettha kāmaṁ tadā so gahapatiṭṭhāne ṭhito, pitu panassa acirakālaṁkatatāya purimasamaññāya "gahapatiputto" tveva voharīyati, tenāha **"gahapati mahāsālo"**ti. Mahāvibhavatāya mahāsāro, gahapatīti attho ra-kārassa la-kāraṁ katvā "mahāsālo sukhumālo ahan"ti-ādīsu (a.ni.3.39) viya. **Saddhāsampanno**ti pothujjanikāya saddhāya vasena saddhā samannāgato.

Samiddhāti sammadeva iddhā, iddhiyā vibhavasampattiyā vepullappattāti attho. "Ehi tvaṁ bhikkhu anvaddhamāsaṁ, anumāsaṁ, anusaṁvaccharaṁ vā manussānaṁ pasādāya iddhipāṭihāriyaṁ karohī"ti ekassa bhikkhuno āṇāpanaṁ tasmiṁ ṭhāne tassa ṭhapanaṁ nāma hotīti āha **"ṭhānantare ṭhapetū"**ti. **Uttarimanussānaṁ dhammato**ti uttarimanussānaṁ Buddhādīnaṁ adhigamadhammato. Niddhāraṇe cetaṁ nissakkaṁ. Iddhipāṭihāriyañhi tato niddhāreti. **Manussadhammato uttarī**ti pakatimanussadhammato

upari. **Pajjalitapadīpo**ti pajjalanto padīpo.

482. **Na dhaṁsemī**ti guṇasampattito na cāvemi, tenāha **"sīlabhedan"**ti-ādi. **Vissāsaṁ vaḍḍhetvā** Bhagavati attano vissatthabhāvaṁ brūhetvā vibhūtaṁ pākaṭaṁ katvā.

(DṬ.11.-2)Iddhipāṭihāriyavaṇṇanā

483-4. **Ādīnavan**ti (DṬ.11./CS:pg.1.389) dosaṁ. **Gandhārī**ti **cūḷagandhārī,** mahāgandhārīti dve gandhārīvijjā. Tattha **cūḷagandhārī** nāma tivassato oraṁ matānaṁ sattānaṁ upapannaṭṭhānajānanavijjā. **Mahāgandhārī** tampi jānāti tato uttaripi iddhividhañāṇakappaṁ yebhuyyena iddhividhakiccaṁ sādheti. Tassā kira vijjāya sādhako puggalo tādise desakāle mantaṁ parijappitvā bahudhāpi attānaṁ dasseti, hatthi-ādīnipi dasseti, dassanīyopi hoti, aggithambhampi karoti, jalathambhampi karoti, ākāsepi attānaṁ dasseti. Sabbaṁ indajālasadisaṁ daṭṭhabbaṁ. **Aṭṭo**ti dukkhito bādhito, tenāha **"pīḷito"**ti.

(DṬ.11.-3)Ādesanāpāṭihāriyavaṇṇanā

485. Kāmaṁ **"cetasikan"**ti padaṁ ye cetasi niyuttā cittena sampayuttā, tesaṁ sādhāraṇavacanaṁ, sādhāraṇe pana gahite cittaviseso gahitova hoti, sāmaññajotanā ca visese avatiṭṭhatīti cetasikaggahaṇassa adhippāyaṁ vivaranto **"somanassadomanassaṁ adhippetan"**ti āha. Somanassaggahaṇena cettha tadekaṭṭhā rāgādayo, saddhādayo ca dassitā honti, domanassaggahaṇena dosādayo. Vitakkavicārā pana sarūpeneva dassitā. **Evaṁ tava mano**ti iminā ākārena tava mano pavattoti attho Kena pakārena pavattoti āha **"somanassito vā"**ti-ādi. **"Evaṁ tava mano"**ti idaṁ pana somanassitatādimattadassanaṁ, na pana yena yena somanassito vā domanassito vā, taṁ taṁ dassanaṁ. **Dutiyan**ti "itthampi te mano"ti idaṁ. **Itipī**ti ettha **iti**-saddo nidassanattho "Atthiti kho, kaccāna, ayameko anto"ti-ādīsu (saṁ.ni.2.15 3.90) viya, tenāha **"imañca imañca atthaṁ cintayamānan"**ti **pi**-saddo vuttatthasampiṇḍanattho. Parassa cintaṁ manati jānāti etenāti **cintāmaṇi**. Tassā kira vijjāya sādhako puggalo tādise desakāle mantaṁ parijappitvā yassa cittaṁ jānitukāmo, tassa diṭṭhasutādivisesasañjānanamukhena cittācāraṁ (DṬ.11./CS:pg.1.390) anuminanto kathetīti keci. Apare "vācaṁ niccharāpetvā tattha akkharasallakkhaṇavasenā"ti vadanti.

(DṬ.11.-4)Anusāsanīpāṭihāriyavaṇṇanā

486. **Pavattentā**ti pavattanakā hutvā, pavattanavasenāti attho. **"Evan"**ti hi padaṁ yathānusiṭṭhāya anusāsaniyā vidhivasena, paṭisedhavasena ca pavatti-ākāraparāmasanaṁ, sā ca sammāvitakkānaṁ micchāvitakkānañca pavatti-ākāradassanavasena pavattati tattha ānisaṁsassa ādīnavassa ca vibhāvanatthaṁ. **Aniccasaññameva** na niccasaññanti attho. Paṭiyogīnivattanatthañhi **eva**-kāraggahaṇaṁ. Idhāpi **evaṁ** saddaggahaṇassa attho, payojanañca vuttanayeneva veditabbaṁ. **Idaṁ**gahaṇepi eseva nayo. **Pañcakāmaguṇikarāgan**ti nidassanamattaṁ daṭṭhabbaṁ, tadaññarāgassa, dosādīnañca pahānassa icchitattā, tappahānassa ca tadaññarāgādikhepanassa upāyabhāvato tathā vuttaṁ duṭṭhalohitavimocanassa pubbaduṭṭhamaṁsakhepanūpāyatā viya. **Lokuttaradhammamevā**ti avadhāraṇaṁ paṭipakkhabhāvato sāvajjadhammanivattanaparaṁ daṭṭhabbaṁ tassādhigamūpāyānisaṁsabhūtānaṁ

tadaññesaṁ anavajjadhammānaṁ nānantariyabhāvato. **Iddhividhaṁ iddhipāṭihāriyanti dasseti** iddhidassanena parasantāne pasādādīnaṁ paṭipakkhassa haraṇato. Iminā nayena sesapadadvayepi attho veditabbo. **Satataṁ dhammadesanā**ti sabbakālaṁ desetabbadhammadesanā.

Iddhipāṭihāriyenāti sahayoge karaṇavacanaṁ, iddhipāṭihāriyena saddhinti attho. **Ādesanāpāṭihāriyenā**ti etthāpi eseva nayo. Dhammasenāpatissa āciṇṇanti yojanā. **"Cittācāraṁ ñatvā"**ti iminā ādesanāpāṭihāriyaṁ dasseti. **"Dhammaṁ desesī"**ti iminā anusāsanīpāṭihāriyaṁ **"Buddhānaṁ satataṁ dhammadesanā"**ti anusāsanīpāṭihāriyassa tattha sātisayatāya vuttaṁ. **Sa-upārambhāni** patirūpena upārambhitabbato. **Sadosāni** dosasamucchindanassa anupāyabhāvato. Sadosattā eva **addhānaṁ na tiṭṭhanti** cirakālaṭṭhāyīni na honti. **Addhānaṁ atiṭṭhanato na niyyantī**ti phalena hetuno anumānaṁ. Aniyyānikatāya hi tāni anaddhaniyāni. **Anusāsanīpāṭihāriyaṁ anupārambhaṁ** visuddhippabhavato, visuddhinissayato (DṬ.11./CS:pg.1.391) ca. Tato eva **niddosaṁ**. Na hi tattha pubbāparavirodhādidosasambhavo. Niddosattā eva **addhānaṁ tiṭṭhati** paravādavātehi, kilesavātehi ca anupahantabbato. **Tasmā**ti yathāvuttakāraṇato, tena sa-upārambhādiṁ, anupārambhādiṁ cāti ubhayaṁ ubhayattha yathākkamaṁ gārayhapāsaṁsabhāvānaṁ hetubhāvena paccāmasati.

(DṬ.11.-5)Bhūtanirodhesakavatthuvaṇṇanā

487. **Aniyyānikabhāvadassanatthan**ti yasmā mahābhūtapariyesako bhikkhu purimesu dvīsu pāṭihāriyesu vasippatto kusalopi samāno mahābhūtānaṁ aparisesanirodhasaṅkhātaṁ nibbānaṁ nāvabujjhi tasmā tāni niyyānāvahatābhāvato aniyyānikānīti tesaṁ aniyyānikabhāvadassanatthaṁ. Tatiyaṁ pana takkarassa ekantato niyyānāvahanti tasseva **niyyānikabhāvadassanatthaṁ**.

Evametissā desanāya mukhyapayojanaṁ dassetvā idāni anusaṅgikampi dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi āraddhaṁ. **Mahābhūte pariyesanto**ti aparisesaṁ nirujjhanavasena mahābhūte gavesanto, tesaṁ anavasesanirodhaṁ vīmaṁsantoti attho. **Vicaritvā**ti dhammatāya codiyamāno vicaritvā. Dhammatāsiddhaṁ kiretaṁ, yadidaṁ tassa bhikkhuno tathā vicaraṇaṁ, yathā abhijātiyaṁ mahāpathavikampādi. **Mahantabhāvappakāsanatthan**ti sadevake loke anaññasādhāraṇassa Buddhānaṁ mahantabhāvassa mahānubhāvatāya dīpanatthaṁ. **Idañca kāraṇan**ti sabbesampi Buddhānaṁ sāsane īdiso eko bhikkhu tadānubhāvappakāsano hotīti idampi kāraṇaṁ dassento.

Katthāti nimitte bhummaṁ, tasmā **katthā**ti kismiṁ ṭhāne kāraṇabhūte. **Kiṁ āgammā**ti kiṁ ārammaṇaṁ paccayabhūtaṁ adhigantvā, tenāha **"kiṁ pattassā"**ti. **Te**ti mahābhūtā. **Appavattivasenā**ti anuppajjanavasena. **Sabbākārenā**ti vacanatthalakkhaṇādisamuṭṭhānakalāpacuṇṇanānattekattavinibbhogāvinibbhoga-sabhāgavisabhāga-ajjhattikabāhirasaṅgahapaccayasamannāhārapaccayavibhāgākārato, sasambhārasaṅkhepasasambhāravibhattisalakkhaṇasaṅkhepasalakkhaṇavibhatti-ākārato cāti sabbena ākārena.

488. Dibbanti (DṬ.11./CS:pg.1.392) ettha pañcahi kāmaguṇehi samaṅgībhūtā hutvā vicaranti, kīḷanti, jotanti cāti devo, devaloko. Taṁ yanti upagacchanti etenāti **devayāniyo**. **Vasaṁ vattento**ti ettha **vasavattanaṁ** nāma yathicchitaṭṭhānagamanaṁ. Cattāro mahārājāno etesaṁ issarāti **cātumahārājikā** yā devatā maggaphalalābhino tā tamatthaṁ ekadesena jāneyyuṁ Buddhavisayo panāyaṁ pañhoti cintetvā "na jānāmā"ti āhaṁsu,

tenāha **“Buddhavisaye”**ti-ādi. Ajjhottharaṇaṁ nāmettha nippīḷananti āha **“punappunaṁ pucchatī”**ti. **Abhikkantatarā**ti rūpasampattiyā ceva paññāpaṭibhānādiguṇehi ca amhe abhibhuyya paresaṁ kāmanīyatarā. **Paṇītatarā**ti uḷāratarā, tenāha **“uttamatarā”**ti.

491-3. **Devayāniyasadiso** iddhividhañāṇasseva adhippetattā. **“Devayāniyamaggoti vā …pe… sabbametaṁ iddhividhañāṇasseva nāman”**ti idaṁ pāḷiyaṁ Aṭṭhakathāsu ca tattha tattha āgataruḷhivasena vuttaṁ.

494. **Āgamanapubbabhāge nimittan**ti brahmuno āgamanassa pubbabhāge uppajjananimittaṁ. **Pāturahosī**ti āvi bhavi. **Pākaṭo ahosī**ti pakāso ahosi.

497. **Padesenā**ti ekadesena, upādinnakavasena, sattasantānapariyāpannenāti attho. **Anupādinnakepī**ti anindriyabaddhepi. **Nippadesato** anavasesato. **Pucchāmūḷhassā**ti pucchituṁ ajānantassa. **Pucchāya dosaṁ dassetvā**ti tena katapucchāya pucchitākāre dosaṁ vibhāvetvā. Yasmā vissajjanaṁ nāma pucchānurūpaṁ pucchāsabhāgena vissajjetabbato, na ca tathāgatā virajjhitvā katapucchānurūpaṁ vissajjenti, atthasabhāgatāya ca vissajjanassa pucchakā tadatthaṁ anavabujjhantā sammuyhanti, tasmā pucchāya sikkhāpanaṁ Buddhāciṇṇaṁ, tenāha **“pucchaṁ sikkhāpetvā”**ti-ādi.

498. **Appatiṭṭhā**ti appaccayā, sabbaso samucchinnakāraṇāti attho. **Upādinnaṁ yevā**ti indriyabaddhameva. Yasmā ekadisābhimukhaṁ santānavasena saṇṭhite rūpappabandhe dīghasamaññā taṁ upādāya tato appake rassasamaññā tadubhayañca visesato rūpaggahaṇamukhena gayhati, tasmā āha (DṬ.11./CS:pg.1.393) **“dīghañca rassañcāti saṇṭhānavasena upādārūpaṁ vuttan”**ti. Appaparimāṇe rūpasaṅghāte aṇusamaññā, taṁ upādāya tato mahati thūlasamaññā. Idampi dvayaṁ visesato rūpaggahaṇamukhena gayhati, tenāha **“imināpī”**ti-ādi. **Pi**-saddena cettha “saṇṭhānavasena upādārūpaṁ vuttan”ti etthāpi vaṇṇamattameva kathitanti imamatthaṁ samuccinatīti vadanti. **Subhan**ti sundaraṁ, iṭṭhanti attho. **Asubhan**ti asundaraṁ, aniṭṭhanti vuttaṁ hoti. Tenevāha **“iṭṭhāniṭṭhārammaṇaṁ panevaṁ kathitan”**ti. Dīghaṁ rassaṁ, aṇuṁ thūlaṁ, subhāsubhanti tīsu ṭhānesu upādārūpasseva gahaṇaṁ, bhūtarūpānaṁ visuṁ gahitattā. **Nāman**ti vedanādikkhandhacatukkaṁ tañhi ārammaṇābhimukhaṁ namanato, nāmakaraṇato ca “nāman”ti vuccati. Heṭṭhā “dīghaṁ rassan”ti-ādinā vuttameva idha ruppanaṭṭhena “rūpan”ti gahitanti āha **“dīghādibhedaṁ rūpañcā”**ti. **Dīghādī**ti ca **ādi**-saddena āpādīnañca saṅgaho daṭṭhabbo. Yasmā vā dīghādisamaññā na rūpāyatanavatthukāva, atha kho bhūtarūpavatthukāpi. Tathā hi saṇṭhānaṁ phusanamukhenapi gayhati, tasmā dīgharassādiggahaṇena bhūtarūpampi gayhatevāti “dīghādibhedaṁ rūpa”micceva vuttaṁ. **Kiṁ āgammā**ti kiṁ adhigantvā kissa adhigamahetu. **“Uparujjhatī”**ti idaṁ anuppādanirodhaṁ sandhāya vuttaṁ, na khaṇanirodhanti āha **“asesametaṁ nappavattatī”**ti.

499. **Viññātabban**ti visiṭṭhena ñātabbaṁ, ñāṇuttamena ariyamaggañāṇena paccakkhato jānitabbanti attho, tenāha **“nibbānassetaṁ nāman”**ti. Nidissatīti nidassanaṁ, cakkhuviññeyyaṁ. Na nidassanaṁ **anidassanaṁ,** acakkhuviññeyyanti etamatthaṁ vadanti. Nidassanaṁ vā upamā, taṁ etassa natthīti **anidassanaṁ**. Na hi nibbānassa niccassa ekassa accantasantapaṇītasabhāvassa sadisaṁ nidassanaṁ kutoci labbhatīti. Yaṁ ahutvā sambhoti, hutvā paṭiveti taṁ saṅkhataṁ udayavayantehi sa-antaṁ, asaṅkhatassa pana nibbānassa niccassa te ubhopi antā na santi, tato eva navabhāvāpagamasaṅkhāto jarantopi tassa natthīti āha **“uppādanto …pe… anantan”**ti. “Titthassa nāman”ti vatvā tattha nibbacanaṁ dassetuṁ **“papanti etthāti papan”**ti vuttaṁ. Ettha hi papanti pānatitthaṁ. **Bha-kāro kato** niruttinayena. Visuddhaṭṭhena vā **sabbatopabhaṁ,** kenaci anupakkiliṭṭhatāya samantato pabhassaranti attho (DṬ.11./CS:pg.1.394) Yena nibbānaṁ

adhigataṁ, taṁ santatipariyāpannānaṁyeva idha anuppādanirodho adhippetoti vuttaṁ **“upādinnakadhammajātaṁ nirujjhati appavattaṁ hotī”**ti.

Tatthāti “viññāṇassa nirodhenā”ti yaṁ padaṁ vuttaṁ, tasmiṁ. **“Viññāṇan”**ti viññāṇaṁ uddharati vibhattabbattā **etthetaṁ uparujjhatī**ti etasmiṁ nibbāne etaṁ nāmarūpaṁ carimakaviññāṇanirodhena anuppādavasena nirujjhati anupādisesāya nibbānadhātuyā, tenāha **“vijjhātadīpasikhā viya apaṇṇattikabhāvaṁ yātī”**ti. “Carimakaviññāṇan”ti hi arahato cuticittaṁ adhippetaṁ. **“Abhisaṅkhāraviññāṇassāpī”**ti-ādināpi sa-upādisesanibbānamukhena anupādisesanibbānameva vadati nāmarūpassa anavasesato uparujjhanassa adhippetattā, tenāha **“anuppādavasena uparujjhatī”**ti. **Sotāpattimaggañāṇenā**ti kattari, karaṇe vā karaṇavacanaṁ. **Nirodhenā**ti pana hetumhi. **Etthā**ti etasmiṁ nibbāne. Sesamettha yaṁ atthato na vibhattaṁ, taṁ suviññeyyameva.

Kevaṭṭasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.12.) 12. Lohiccasuttavaṇṇanā

(DṬ.12.-1)Lohiccabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā

501. **Sālavatikāti** (DṬ.12./CS:pg.1.395) itthiliṅgavasena **tassa gāmassa nāmaṁ**. Gāmaṇikābhāvenāti keci. Lohito nāma tassa kule pubbapuriso, tassa vasena **Lohiccoti tassa brāhmaṇassa** gottato āgataṁ **nāmaṁ**.

502. “Diṭṭhigatan”ti laddhimattaṁ adhippetanti āha **“na pana ucchedasassatānaṁ aññataran”**ti. Na hi ucchedasassatagāhavinimutto koci diṭṭhigāho atthi. **“Bhāsati yevā”**ti tassā laddhiyā loke pākaṭabhāvaṁ dasseti. Attato añño paroti yathā anusāsakato anusāsitabbo paro, evaṁ anusāsitabbatopi anusāsako paroti vuttaṁ **“paro parassāti paro yo”**ti-ādi. **Kiṁ**-saddāpekkhāya cettha **“karissatī”**ti anāgatakālavacanaṁ, anāgatepi vā tena tassa kātabbaṁ natthīti dassanatthaṁ. **Kusalaṁ dhamman**ti anavajjadhammaṁ nikkilesadhammaṁ vimokkhadhammanti attho. “Paresaṁ dhammaṁ kathessāmī”ti tehi attānaṁ parivārāpetvā vicaraṇaṁ kiṁ atthiyaṁ āsayabuddhassāpi anurodhena vinā taṁ na hotīti tasmā **attanā paṭiladdhaṁ …pe… vihātabbanti vadati**. Tenāha “evaṁ sampadamidaṁ pāpakaṁ lobhadhammaṁ vadāmī”ti.

504. **So**ti Lohicco brāhmaṇo.

508. **Kathāphāsukatthan**ti kathāsukhatthaṁ, sukhena kathaṁ kathetuñceva sotuñcāti attho. **Appeva nāma siyā**ti ettha pītivasena āmeḍitaṁ daṭṭhabbaṁ. Tathā hi taṁ “Buddhagajjitan”ti vuccati Bhagavā hi īdisesu ṭhānesu visesato pītisomanassajāto hoti. Tenāha **“ayaṁ kirettha adhippāyo”**ti-ādi.

(DṬ.12.-2)Lohiccabrāhmaṇānuyogavaṇṇanā

509. **Samudayasañjātī**ti āyuppādo. Anupubbo kampī-saddo ākaṅkhanattho hotīti **“icchatīti attho”**ti vuttaṁ. Sātisayena vā (DṬ.12./CS:pg.1.396) hitena anukampako anuggaṇhanako **hitānukampī**. **Sampajjatī**ti āsevanalābhena nippajjati balavatī hoti, avaggahāti attho, tenāha **“niyatā hotī”**ti. **Niraye nibbattati** micchādiṭṭhiko.

510-11. **Dutiyaṁ upapattin**ti “nanu rājā Pasenadī Kosalo”ti-ādinā dutiyaṁ upapattiṁ sādhanayuttiṁ. Kāraṇañhi Bhagavā upamāmukhena dasseti. **Ye cime**ti ye ca ime kulaputtā dibbā gabbhā paripācentīti yojanā. **Asakkuṇantā** upanissayasampattiyā, ñāṇaparipākassa vā abhāvena. Ye pana “paripaccantī”ti paṭhanti, tesaṁ “dibbe gabbhe”ti vacanavipallāsena payojanaṁ natthi. Attho ca dutiyavikappe vuttanayena veditabbo. Ahitānukampitā ca taṁsamaṅgisattavasena. Divi bhavāti **dibbā**. Gabbhenti paripaccanavasena santānaṁ pabandhentīti **gabbhā**. **“Channaṁ devalokānan”**ti nidassanavacanametaṁ. Brahmalokassāpi hi dibbagabbhabhāvo labbhateva dibbavihārahetukattā. Evañca katvā “bhāvanaṁ bhāvayamānā”ti idampi vacanaṁ samatthitaṁ hoti. Bhavanti ettha yathāruci sukhasamappitāti bhavā, vimānāni. Devabhāvāvahattā **dibbā**. Vuttanayeneva **gabbhā**. **Dānādayo** devalokasaṁvattaniya**puññavisesā**. **Dibbā bhavā**ti devalokapariyāpannā upapattibhavā. Tadāvaho hi kammabhavo pubbe gahito.

(DṬ.12.-3)Tayocodanārahavaṇṇanā

513. **Aniyamitenevā**ti aniyameneva “tvaṁ evaṁdiṭṭhiko evaṁ sattānaṁ anatthassa kārako”ti evaṁ anuddesikeneva **Mānan**ti “ahametaṁ jānāmi, ahametaṁ passāmī”ti evaṁ paṇḍitamānaṁ. **Bhinditvā**ti vidhametvā, jahāpetvāti attho. **Tayo satthāre**ti asampādita-attahito anovādakarasāvako, asampādita-attahito ovādakarasāvako, sampādita-attahito anovādakarasāvakoti ime tayo satthāre. Catuttho pana sammāsambuddho na codanāraho hotīti “tena pucchite eva kathessāmī”ti codanārahe tayo satthāre paṭhamaṁ dassesi pacchā catutthaṁsatthāraṁ. Kāmañcettha catuttho Satthā eko adutiyo anaññasādhāraṇo, tathāpi so yesaṁ uttarimanussadhammānaṁ (DṬ.12./CS:pg.1.397) vasena “dhammamayo kāyo”ti vuccati, tesaṁ samudāyabhūtopi te guṇāvayave satthuṭṭhāniye katvā dassento Bhagavā “ayampi kho, Lohicca, satthā”ti abhāsi.

Aññāti ya-kāralopena niddeso “sayaṁ abhiññā”ti ādīsu (dī.ni.1.28 37 52 ma.ni.1.284 2.341 a.ni.2.5 10.11 mahāva. 11 dha.pa.353 kathā. 405) viya. **Aññāyā**ti ca tadatthiye sampadānavacananti āha **“ājānanatthāyā”**ti. Sāvakattaṁ paṭijānitvā ṭhitattā ekadesenassa sāsanaṁ karontīti āha **“nirantaraṁ tassa sāsanaṁ akatvā”**ti. **Ukkamitvā vattantī**ti yathicchitaṁ karontīti attho. **Paṭikkamantiyā**ti anabhiratiyā agāravena apagacchantiyā, tenāha **“anicchantiyā”**ti-ādi. **Ekāyā**ti ekāya itthiyā. **Eko iccheyyā**ti eko puriso tāya anicchantiyā sampayogaṁ kāmeyya. Osakkanādimukhena itthipurisasambandhanidassanaṁ gehasita-apekkhāvasena tassa satthuno sāvakesu paṭipattīti dasseti. Ativiya virattabhāvato **daṭṭhumpi anicchamānaṁ**. **Lobhenā**ti parivāravasena uppajjanakalābhasakkāralobhena. **Tattha sampādehī**ti tasmiṁ paṭipattidhamme patiṭṭhitaṁ katvā sampādehi. **Ujuṁ karohi** kāyavaṅkādivigamena.

515. **Evaṁ codanaṁ arahatī**ti evaṁ vuttanayena sāvakesu appossukkabhāvāpādane niyojanavasena codanaṁ arahati, na paṭhamo viya “evarūpo tava lobhadhammo”ti-ādinā, na ca dutiyo viya “attānameva tāva tattha sampādehī”ti-ādinā. Kasmā? Sampādita-attahitatāya tatiyassa.

(DṬ.12.-4)Nacodanārahasatthuvaṇṇanā

516. “Na codanāraho”ti ettha yasmā codanārahatā nāma satthuvippaṭipattiyā vā

sāvakavippaṭipattiyā vā ubhayavippaṭipattiyā vā, tayidaṁ sabbampi imasmiṁ satthari natthi, tasmā na codanārahoti imamatthaṁ dassetuṁ **“ayañhī”**ti-ādi vuttaṁ.

517. **Mayā** (DṬ.12./CS:pg.1.398) **gahitāya diṭṭhiyā**ti sabbaso anavajje sammāpaṭipanne paresaṁ sammadeva sammāpaṭipattiṁ dessente satthari abhūtadosāropanavasena micchāgahitāya nirayagāminiyā pāpadiṭṭhiyā **Narakapapātan**ti narakasaṅkhātaṁ mahāpapātaṁ. Papatanti tatthāti hi papāto. **Saggamaggathale**ti saggagāmimaggabhūte puññadhammathale. Sesaṁ suviññeyyameva.

Lohiccasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.13.) 13. Tevijjasuttavaṇṇanā

518. **Uttarenā**ti (DṬ.13./CS:pg.1.399) ettha **ena**-saddo disāvācīsaddato pañcamī-antato adūrattho icchito, tasmā uttarena-saddena adūratthajotanaṁ dassento **“adūre uttarapasse”**ti āha. Akkharacintakā pana ena-saddayoge avadhivācini pade upayogavacanaṁ icchanti. Attho pana sāmivaseneva icchitoti idha sāmivacanavaseneva vuttaṁ.

519. **Kulacārittādī**ti **ādi**-saddena mantajjhenābhirūpatādisampattiṁ saṅgaṇhāti. **Mantasajjhāyakaraṇatthan**ti āthabbaṇamantānaṁ sajjhāyakaraṇatthaṁ, tenāha **“aññesaṁ bahūnaṁ pavesanaṁ nivāretvā”**ti.

(DṬ.13.-1)Maggāmaggakathāvaṇṇanā

520. **“Jaṅghacāran”**ti caṅkamato ito cito ca caraṇamāha. So hi jaṅghāsu kilamathavinodanattho cāroti tathā vutto. Tenāha “anucaṅkamantānaṁ anuvicarantānan”ti. **Tenā**ti ubhosupi anucaṅkamanānuvicāraṇānaṁ labbhanato. Sahāyā hi te aññamañña sabhāgavuttikā. “Maggo”ti icchitaṭṭhānaṁ ujukaṁ maggati upagacchati etenāti maggo, ujumaggo. Tadañño amaggo, tasmiṁ **magge ca amagge ca**. **Paṭipadan**ti brahmalokagāmimaggassa pubbabhāgapaṭipadaṁ.

Niyyātīti niyyānīyo, so eva **“niyyāniko”**ti vuttoti āha **“niyyāyanto”**ti. Yasmā niyyātapuggalavasenassa niyyānikabhāvo tasmā “niyyāyanto”ti puggalassa yoniso paṭipajjanavasena niyyāyanto maggo **“niyyātī”**ti vutto. **Karotī**ti attano santāne uppādeti. Uppādentoyeva hi tattha **paṭipajjati** nāma. Saha byeti vattatīti sahabyo, sahavattanako Tassa bhāvo **sahabyatā**ti āha **“sahabhāvāyā”**ti-ādi. Sahabhāvoti ca salokatā, samīpatā vā veditabbā, tenāha **“ekaṭṭhāne pātubhāvāyā”**ti. **Sakameva ācariyavādan**ti attano ācariyena Pokkharasātinā kathitameva ācariyavādaṁ. **Thometvā paggaṇhitvā** “ayameva ujumaggo ayamañjasāyano”ti pasaṁsitvā ukkaṁsitvā. **Bhāradvājopi** (DṬ.13./CS:pg.1.400) **sakamevā**ti bhāradvājopi māṇavo attano ācariyena tārukkhena kathitameva ācariyavādaṁ thometvā paggaṇhitvā vicaratīti yojanā. **Tena vuttan**ti tena yathā tathā vā abhiniviṭṭhabhāvena vuttaṁ pāḷiyaṁ.

521-2. **Aniyyānikā vā**ti appāṭihāriyāva aññamaññassa vāde dosaṁ dassetvā aviparītatthadassanatthaṁ uttararahitā eva. Aññamaññassa vādassa ādito viruddhaggahaṇaṁ **viggaho,** sveva vivadanavasena aparāparaṁ uppanno **vivādo**ti āha **“pubbuppattiko viggaho aparabhāge vivādo”**ti. **Duvidhopi eso** viggaho, vivādoti dvidhā vuttopi virodho. **Nānā-ācariyānaṁ vādato**ti nānārucikānaṁ ācariyānaṁ

vādabhāvato. **Nānāvādo** nānāvidho vādoti katvā.

523. **Ekassāpī**ti tumhesu dvīsu ekassāpi. **Ekasmin**ti sakavādaparavādesu ekasmimpi. **Saṁsayo natthī**ti "maggo nu kho, na maggo nu kho"ti saṁsayo vicikicchā natthi. Añjasāyanabhāve pana saṁsayo. Tenāha "esa kirā"ti-ādi. Bhagavā pana yadi sabbattha maggasaññino, **evaṁ sati "kismiṁ vo viggaho"ti pucchati**.

524. "Icchitaṭṭhānaṁ ujukaṁ maggati upagacchati etenāti maggo, ujumaggo. Tadañño amaggo"ti vutto vāyamattho. **Sabbe te**ti sabbepi te nānā-ācariyehi vuttamaggā.

Ye pāḷiyaṁ "addhariyā brāhmaṇā"ti-ādinā vuttā. Addharo nāma yaññaviseso, tadupayogibhāvato "addhariyā" tveva vuccanti yajūni, tāni sajjhāyantīti **addhariyā,** yajubbedino. Ye ca tittiri-isinā kate mante sajjhāyanti, te **tittiriyā,** yajubbedino eva. Yajubbedasākhā hesā, yadidaṁ tittiraṁ. Chando vuccati visesato sāmavedo, taṁ sarena kāyantīti **chandokā,** sāmavedino. **"Chandogā"**tipi paṭhanti, so evattho. Bahavo irayo etthāti bavhāri, irubbedo. Taṁ adhīyantīti **bavhārijjhā**.

"Bahūnī"ti (DṬ.13./CS:pg.1.401) etthāyaṁ upamāsaṁsandanā-- yathā te nānāmaggā ekaṁsato tassa gāmassa vā nigamassa vā pavesāya honti, evaṁ brāhmaṇehi paññāpiyamānāpi nānāmaggā brahmalokūpagamanāya brahmunā sahabyatāya ekaṁseneva hontīti.

527-529. **Va-kāro āgamasandhimattan**ti anatthako va-kāro, tena vaṇṇāgamena padantarasandhimattaṁ katanti attho. **Andhapaveṇī**ti andhapanti. **"Paññāsasaṭṭhi andhā"**ti idaṁ tassā andhapaveṇiyā mahato gacchagumbassa anuparigamanayogyatādassanaṁ. Evañhi te "suciraṁ velaṁ maggaṁ gacchāmā"ti evaṁ saññino honti. **Nāmakaṁyevā**ti atthābhāvato nāmamattaṁyeva, taṁ pana bhāsitaṁ tehi sārasaññitampi nāmamattatāya asārabhāvato nihīnamevāti āha **"lāmakaṁyevā"**ti.

530. **Yato**ti bhummatthe nissakkavacanaṁ, sāmaññajotanā ca visese avatiṭṭhatīti āha **"yasmiṁ kāle"**ti. **Āyācantī**ti patthenti. Uggamanaṁ lokassa bahukārabhāvato tathā thomanāti. Ayaṁ kira brāhmaṇānaṁ laddhi "brāhmaṇānaṁ āyācanāya candimasūriyā gantvā loke obhāsaṁ karontī"ti.

532. **Idha pana kiṁ vattabban**ti imasmiṁ pana appaccakkhabhūtassa brahmuno sahabyatāya maggadesane tevijjānaṁ kiṁ vattabbaṁ atthi, ye paccakkhabhūtānampi candimasūriyānaṁ sahabyatāya maggaṁ desetuṁ na sakkontīti adhippāyo. **"Yatthā"**ti "idha panā"ti vuttamevatthaṁ paccāmasati.

(DṬ.13.-5)Aciravatīnadī-upamākathāvaṇṇanā

542. **Samabharitā**ti sampuṇṇā. Tato eva **kākapeyyā**. **Pārā**ti paratīraṁ. **Apāran**ti orimatīraṁ. **Ehī**ti āgaccha.

544. **Pañcasīla …pe… veditabbā** yamaniyamādibrāhmaṇadhammānaṁ tadantogadhabhāvato. **Tabbiparītā**ti pañcasīlādiviparītā pañca verādayo. "Punapī"ti vatvā **"aparampī"**ti vacanaṁ itarāyapi nadi upamāya saṅgaṇhanatthaṁ.

546. **Kāmayitabbaṭṭhenā**ti kāmanīyabhāvena. **Bandhanaṭṭhenā**ti teneva kāmetabbabhāvena sattānaṁ cittassa ābandhanabhāvena. Kāmañcāyaṁ **guṇa**-saddo (DṬ.13./CS:pg.1.402) atthantaresupi diṭṭhappayogo, tesaṁ panettha asambhavato pārisesañāyena bandhanaṭṭheyeva yuttoti dassetuṁ **"anujānāmī"**ti-ādinā atthuddhāro āraddho, **esevā**ti bandhanaṭṭho eva. Na hi rūpādīnaṁ kāmetabbabhāve vuccamāne paṭalaṭṭho yujjati tathā kāmetabbatāya anadhippetattā. Rāsaṭṭha-ānisaṁsaṭṭhesupi eseva nayo tathāpi kāmetabbatāya anadhippetattā. Pārisesato pana bandhanaṭṭho gahito.

Yadaggena hi nesaṁ kāmetabbatā, tadaggena bandhanabhāvo cāti.

Koṭṭhāsaṭṭhopi tesu yujjateva cakkhuviññeyyādikoṭṭhāsabhāvena nesaṁ kāmetabbato. Koṭṭhāse ca guṇa-saddo dissati "diguṇaṁ vaḍḍhetabban"ti-ādīsu, sampadāṭṭhopi--

"Asaṅkhyeyyāni nāmāni, saguṇena mahesino;

Guṇena nāmamuddheyyaṁ, api nāmasahassato"ti. (dha.sa.aṭṭha.1313 udā. aṭṭha. 53 paṭi.ma.aṭṭha. 76).

Ādīsu sopi idha na yujjatīti anuddhaṭo.

Cakkhuviññeyyāti cakkhuviññāṇena vijānitabbā, tena pana vijānanaṁ dassanamevāti āha **"passitabbā"**ti. "Sotaviññāṇena sotabbā"ti evamādi **etenupāyenā**ti atidisati. Gavesitampi "iṭṭhan"ti vuccati, taṁ idha nādhippetanti āha **"pariyiṭṭhā vā hontu mā vā"**ti. **Iṭṭhārammaṇabhūtā**ti sukhārammaṇabhūtā. **Kāmanīyā**ti kāmetabbā. Iṭṭhabhāvena manaṁ appāyantīti **manāpā**. **Piyajātikā**ti piyasabhāvā.

Gedhenāti lobhena abhibhūtā hutvā pañcakāmaguṇe paribhuñjantīti yojanā. **Mucchākāran**ti mohanākāraṁ. **Adhi-osannā**ti adhiggayha ajjhosāya avasannā, tenāha **"ogāḷhā"**ti. **Pariniṭṭhānappattā**ti gilitvā pariniṭṭhāpanavasena pariniṭṭhānaṁ upagatā. **Ādīnavan**ti kāmaparibhoge sampati, āyatiñca dosaṁ **apassantā**. Ghāsacchādanādisambhoganimittasaṁkilesato nissaranti apagacchanti etenāti nissaraṇaṁ, yoniso paccavekkhitvā tesaṁ paribhogapaññā. Tadabhāvato **anissaraṇapaññā**ti imamatthaṁ dassento **"idametthā"**ti-ādimāha.

548-9. **Āvarantī**ti (DṬ.13./CS:pg.1.403) kusalappavattiṁ āditova nivārenti. **Nivārentī**ti niravasesato vārayanti. **Onandhantī**ti ogāhantā viya chādenti. **Pariyonandhantī**ti sabbaso chādenti. **Āvaraṇādīnaṁ vasenā**ti āvaraṇādi-atthānaṁ vasena. Te hi āsevanabalavatāya purimapurimehi pacchimapacchimā daḷhataratamādibhāvappattā vuttā.

(DṬ.13.-6)Saṁsandanakathāvaṇṇanā

550. Itthipariggahe sati purisassa pañcakāmaguṇapariggaho paripuṇṇo eva hotīti vuttaṁ **"sapariggahoti itthipariggahena sapariggaho"**ti. **"Itthipariggahena apariggaho"**ti ca idaṁ tevijjabrāhmaṇesu dissamānapariggahānaṁ duṭṭhullatamapariggahābhāvadassanaṁ. Evaṁbhūtānaṁ tevijjānaṁ brāhmaṇānaṁ kā brahmunā saṁsandanā, brahmā pana sabbena sabbaṁ apariggahoti. **Veracittena avero,** kuto etassa verappayogoti adhippāyo. **Cittagelaññasaṅkhātenā**ti cittuppādagelaññasaññitena, tenassa sabbarūpakāyagelaññabhāvo vutto hoti. **Byāpajjhenā**ti dukkhena. **Uddhaccakukkuccādīhī**ti **ādi**-saddena tadekaṭṭhā saṁkilesadhammā saṅgayhanti. Appaṭipattihetubhūtāya vicikicchāya sati na kadāci cittaṁ purisassa vase vattati, pahīnāya pana siyā vasavattananti āha **"vicikicchāya abhāvato cittaṁ vase vattetī"**ti. **Cittagatikā**ti cittavasikā, tenāha **cittassa vase vattantī"**ti. **Na tādiso**ti brāhmaṇā viya cittavasiko na hoti, atha kho vasībhūtajjhānābhiññatāya cittaṁ attano vase vattetīti **vasavattī**.

552. **Brahmalokamagge**ti brahmalokagāmimagge paṭipajjitabbe, paññapetabbe vā, taṁ paññapentāti adhippāyo. **Upagantvā**ti amaggameva "maggo"ti micchāpaṭipajjanena upagantvā, paṭijānitvā vā. **Paṅkaṁ otiṇṇā viyā**ti matthake ekaṅgulaṁ vā upaḍḍhaṅgulaṁ vā sukkhatāya "samatalan"ti saññāya anekaporisaṁ mahāpaṅkaṁ otiṇṇā viya. **Anuppavisantī**ti apāyamaggaṁ brahmalokamaggasaññāya ogāhayanti. Tato eva **saṁsīditvā visādaṁ pāpuṇanti**. **Evan**ti "samatalan"ti-ādinā vuttanayena. **Saṁsīditvā**ti

nimmujjitvā. **Sukkhataraṇaṁ maññe tarantī**ti sukkhanaditaraṇaṁ taranti maññe. **Tasmā**ti yasmā tevijjā amaggameva "maggo"ti upagantvā saṁsīdanti, tasmā. **Yathā** (DṬ.13./CS:pg.1.404) **te**ti yathā te "samatalan"ti saññāya paṅkaṁ otiṇṇā. **Idheva cā**ti imasmiñca attabhāve. **Sukhaṁ vā sātaṁ vā na labhantī**ti jhānasukhaṁ vā vipassanāsātaṁ vā na labhanti, kuto maggasukhaṁ vā nibbānasātaṁ vāti adhippāyo. **Maggadīpakan**ti maggadīpakābhimataṁ. **"Iriṇan"**ti araññāniyā idaṁ adhivacananti āha **"agāmakaṁ mahāraññan"**ti Migaruru-ādīnampi **anupabhogarukkhehi**. **Parivattitumpi na sakkā honti** mahākaṇṭakatāya. Ñātīnaṁ byasanaṁ vināso **ñātibyasanaṁ**. Evaṁ **bhogasīlabyasanāni** veditabbāni. Rogo eva byasati vibādhatīti **rogabyasanaṁ**. Evaṁ **diṭṭhibyasanam**pi daṭṭhabbaṁ.

554. **Jātasaṁvaḍḍho**ti jāto hutvā saṁvaḍḍhito. **Na sabbaso paccakkhā honti** paricayābhāvato. **Ciranikkhanto**ti nikkhanto hutvā cirakālo. **Dandhāyitattan**ti vissajjane mandattaṁ saṇikavutti, taṁ pana saṁsayavasena cirāyanaṁ nāma hotīti āha **"kaṅkhāvasena cirāyitattan"**ti. **Vitthāyitattan**ti sārajjitattaṁ. Aṭṭhakathāyaṁ pana vitthāyitattaṁ nāma chambhitattanti adhippāyena **"thaddhabhāvaggahaṇan"**ti vuttaṁ.

555. **U**-iti upasaggayoge **lumpa**-saddo uddharaṇattho hotīti **"ullumpatū"**ti padassa **uddharatū**ti atthamāha. Upasaggavasena hi dhātu-saddā atthavisesavuttino honti yathā "uddharatū"ti.

(DṬ.13.-7)Brahmalokamaggadesanāvaṇṇanā

556. Yassa atisayena balaṁ atthi, so **"balavā"**ti vuttoti āha **"balasampanno"**ti. Saṅkhaṁ dhamayatīti **saṅkhadhamako,** taṁ dhamayitvā tato saddapavattako. **Appanāva vaṭṭati** paṭipakkhato sammadeva cetaso vimuttibhāvato.

Pamāṇakataṁ kammaṁ nāma kāmāvacaraṁ pamāṇakarānaṁ saṁkilesadhammānaṁ avikkhambhanato. Tathā hi taṁ brahmavihārapubbabhāgabhūtaṁ pamāṇaṁ atikkamitvā odissaka-anodissakadisāpharaṇavasena vaḍḍhetuṁ na sakkā. Vuttavipariyāyato pana **appamāṇakataṁ kammaṁ nāma rūpārūpāvacaraṁ,** tenāha **"tañhī"**ti-ādi. Tattha arūpāvacare odissakānodissakavasena pharaṇaṁ na labbhati, tathā disāpharaṇaṁ.

Keci (DṬ.13./CS:pg.1.405) pana taṁ āgamanavasena labbhatīti vadanti, tadayuttaṁ. Na hi brahmavihāranissando āruppaṁ, atha kho kasiṇanissando, tasmā yaṁ suvibhāvitaṁ vasībhāvaṁ pāpitaṁ āruppaṁ, taṁ **"appamāṇakatan"**ti vuttanti daṭṭhabbaṁ. Yaṁ vā sātisayaṁ brahmavihārabhāvanāya abhisaṅkhatena santānena nibbattitaṁ, yañca brahmavihārasamāpattito vuṭṭhāya samāpannaṁ arūpāvacarajjhānaṁ, taṁ iminā pariyāyena pharaṇappamāṇavasena **appamāṇakatan**ti vattuṁ vaṭṭatīti apare. Vīmaṁsitvā gahetabbaṁ.

Rūpāvacarārūpāvacarakammeti rūpāvacarakamme, arūpāvacarakamme ca sati. **Na ohīyati na tiṭṭhatī**ti katūpacitampi kāmāvacarakammaṁ yathādhigate mahaggatajjhāne aparihīne taṁ abhibhavitvā paṭibāhitvā sayaṁ ohīyakaṁ hutvā paṭisandhiṁ dātuṁ samatthabhāve na tiṭṭhati. **Laggitun**ti āvarituṁ nisedhetuṁ. **Ṭhātun**ti paṭibalo hutvā ṭhātuṁ. **Pharitvā**ti paṭippharitvā. **Pariyādiyitvā**ti tassa sāmatthiyaṁ khepetvā. Kammassa pariyādiyanaṁ nāma tassa vipākuppādanaṁ nisedhetvā attano vipākuppādananti āha **"tassa vipākaṁ paṭibāhitvā"**ti-ādi. **Evaṁ mettādivihārī**ti evaṁ vuttānaṁ mettādīnaṁ brahmavihārānaṁ vasena mettādivihārī.

559. **Aggaññasutte …pe… alatthun**ti Aggaññasutte āgatanayena upasampadañceva

arahattañca alatthuṁ paṭilabhiṁsu. Sesaṁ suviññeyyameva.

Tevijjasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

Niṭṭhitā ca terasasuttapaṭimaṇḍitassa sīlakkhandhavaggassa atthavaṇṇanāya

Līnatthappakāsanāti.

Sīlakkhandhavaggaṭīkā niṭṭhitā.

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Dīghanikāye

2-Mahāvaggaṭīkā

(pg.2.1~2.358)

(DṬ.14.) 1. Mahāpadānasuttavaṇṇanā

(DṬ.14.-1)Pubbenivāsapaṭisaṁyuttakathāvaṇṇanā

1. Yathājātānaṁ (DṬ.14./CS:pg.2.1) kareririukkhānaṁ ghanapattasākhāviṭapehi maṇḍapasaṅkhepehi sañchanno padeso "**kareri maṇḍapo**"ti adhippeto. **Dvāre**ti dvārasamīpe. Dvāre ṭhitarukkhavasena aññatthāpi samaññā atthīti dassetuṁ "**yathā**"ti-ādi vuttaṁ. Kathaṁ pana Bhagavā mahāgandhakuṭiyaṁ avasitvā tadā kareri kuṭikāyaṁ vihāsīti? Sāpi Buddhassa Bhagavato vasanagandhakuṭi evāti dassento "**antojetavane**"ti-ādimāha. **Salaḷāgāran**ti devadārurukkhehi katagehaṁ. **Pakatibhattassa pacchato**ti bhikkhūnaṁ pākatikabhattakālato pacchā, ṭhitamajjhanhikato uparīti attho. **Piṇḍapātato paṭikkantānan**ti piṇḍapātabhojanato apetānaṁ. Tenāha "**bhattakiccan**"ti-ādi.

Maṇḍalasaṇṭhānā māḷasaṅkhepena katā nisīdanasālā "**maṇḍalamāḷan**"ti adhippetāti āha "**nisīdanasālāyā**"ti. **Pubbenivāsapaṭisaṁyuttā**ti ettha pubba-saddo atītavisayo, nivāsa-saddo kammasādhano, khandhavinimutto ca nivasitadhammo natthi, khandhā ca santānavaseneva pavattantīti āha "**pubbenivutthakkhandhasantānasaṅkhātena pubbenivāsenā**"ti. **Yojetvā**ti (DṬ.14./CS:pg.2.2) visayabhāvena yojetvā. **Pavattitā**ti kathitā. Dhammūpasaṁhitattā dhammato anapetāti **dhammī.** Tenāha "**dhammasaṁyuttā**"ti.

Udapādīti paduddhāro, tassa uppannā jātāti iminā sambandho. Taṁ panassā uppannākāraṁ pāḷiyaṁ saṅkhepatova dassitaṁ, vitthārato dassetuṁ "Aho **acchariyan**"ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **ke anussaranti, ke nānussarantī**ti padadvaye paṭhamaṁyeva sappapañcanaṁ, na itaranti tadeva puggalabhedato, kālavibhāgato, anussaraṇākārato, opammato niddisantena "**titthiyā anussarantī**"ti-ādi vuttaṁ. **Aggappattakammavādino**ti sikhāppattakammavādino "Atthi kammaṁ atthi kammavipāko"ti (paṭi.ma.1.234) evaṁ kammassakatāñāṇe ṭhitā tāpasaparibbājakā. **Cattālīsaṁyeva kappe anussarantī**ti brahmajālādīsu (dī.ni.1.33) Bhagavatā tathā paricchijja vuttattā. **Tato paraṁ na anussarantī**ti tathāvacanañca diṭṭhigatopaṭṭhakassa tesaṁ ñāṇassa paridubbalabhāvato.

Sāvakāti mahāsāvakā tesañhi kappasatasahassaṁ pubbābhinīhāro. Pakatisāvakā pana tato ūnakameva anussaranti. Yasmā "kappānaṁ lakkhādhikaṁ ekaṁ, dve ca asaṅkhyeyyānī"ti kālavasena evaṁ parimāṇo yathākkamaṁ aggasāvakapaccekabuddhānaṁ puññañāṇābhinīhāro, sāvakabodhipaccekabodhipāramitāsambharaṇañca, tasmā vuttaṁ "**dve aggasāvakā …pe… kappasatasahassañcā**"ti. Yadi bodhisambhārasambharaṇakālaparicchinno tesaṁ tesaṁ ariyānaṁ abhiññāñāṇavibhavo,

evaṁ sante Buddhānampissa sapariccheḍatā āpannāti codanaṁ sandhāyāha "**Buddhānaṁ pana ettakanti pariccheḍo natthi, yāvatakaṁ ākaṅkhanti, tāvatakaṁ anussarantī**"ti "yāvatakaṁ neyyaṁ, tāvatakaṁ ñāṇan"ti (mahāni. 156 cūḷani. 85 paṭi.ma.3 5) vacanato. Sabbaññutaññāṇassa viya hi Buddhānaṁ abhiññāñāṇānampi savisaye pariccheḍo nāma natthi, tasmā yaṁ yaṁ ñātuṁ icchanti, te taṁ taṁ jānanti eva. Atha vā satipi kālapariccheḍe karuṇūpāyakosallapariggahādinā sātisayattā mahābodhisambhārānaṁ paññāpāramitāya pavatti-ānubhāvassa pariccheḍo nāma natthi, kuto tannimittakānaṁ abhiññāñāṇānanti vuttaṁ "**Buddhānaṁ …pe… natthī**"ti.

Khandhapaṭipāṭiyāti (DṬ.14./CS:pg.2.3) yathāpaccayaṁ anupubbapavattamānānaṁ khandhānaṁ anupubbiyā. **Khandhappavattin**ti vedanādikkhandhappavattiṁ. Tesañhi anubhavanādi-ākāraggahaṇamassa sātisayaṁ, taṁ saññābhave tattha tattha anussaraṇavasena gahetvā gacchantā ekavokārabhave alabhantā "na passantī"ti vuttā, jāle patitā viya sakuṇā, macchā viya cāti adhippāyo. **Kuṇṭhā viyā**ti dandhā viya. **Paṅguḷā viyā**ti pīṭhasappino viya. **Diṭṭhiṁ gaṇhantī**ti adhiccasamuppannikadiṭṭhiṁ gaṇhanti. Yaṭṭhikoṭihetukaṁ gamanaṁ **yaṭṭhikoṭigamanaṁ** khandhapaṭipāṭiyā amuñcanato.

Evaṁ santepīti kāmaṁ Buddhasāvakāpi asaññabhave khandhappavattiṁ na passanti, evaṁ santepi **te** Buddhasāvakā asaññabhavaṁ laṅghitvā parato anussaranti. "**Vaṭṭe**"ti-ādi tathā tesaṁ anussaraṇākāradassanaṁ. **Buddhehi dinnanaye ṭhatvā**ti "yattha pañcakappasatāni rūpappavattiyeva, na arūpappavatti, so asaññabhavo"ti evaṁ sammāsambuddhehi desitāyaṁ dhammanettiyaṁ ṭhatvā. Evañhi antarā cutipaṭisandhiyo apassantā **parato anussaranti seyyathāpi āyasmā sobhito**ti (theragā. aṭṭha.1.2.164 Sobhitattheragāthāvaṇṇanā). So kira pubbenivāse ciṇṇavasī hutvā anupaṭipāṭiyā attano nibbattaṭṭhānaṁ anussaranto yāva asaññabhave attano acittakapaṭisandhi tāva addasa, tato paraṁ pañcakappasataparimāṇe kāle cutipaṭisandhiyo adisvā avasāne cutiṁ disvā "kiṁ nāmetan"ti āvajjayamāno nayavasena "asaññabhavo bhavissatī"ti niṭṭhaṁ agamāsi. Atha naṁ Bhagavā taṁ kāraṇaṁ aṭṭhuppattiṁ katvā pubbenivāsaṁ anussarantānaṁ aggaṭṭhāne ṭhapesi. "**Cutipaṭisandhiṁ oloketvā**"ti idaṁ cutipaṭisandhivasena tesaṁ ñāṇassa saṅkamanadassanaṁ, tena sabbaso bhave anāmasitvā gantuṁ na sakkontīti dasseti.

Taṁ tadeva passantīti yathā nāma saradasamaye ṭhitamajjhanhikavelāya caturatanike gehe cakkhumato purisassa rūpagataṁ supākaṭameva hotīti lokasiddhametaṁ, siyā pana tassa sukhumataratirohitādibhedassa rūpagatassa agocaratā. Na tveva Buddhānaṁ ñātuṁ icchitassa ñeyyassa agocaratā, atha kho taṁ ñāṇālokena obhāsitaṁ hatthatale āmalakaṁ viya supākaṭaṁ suvibhūtameva hoti (DṬ.14./CS:pg.2.4) tathā ñeyyāvaraṇassa suppahīnattā. Tenāha "Buddhā pana attanā vā parehi vā diṭṭhakatasutaṁ, sūriyamaṇḍalobhāsasadisan"ti ca ādi.

Tathā sāvakā ca paccekabuddhā cāti. Ettha **tathā**-saddena "attanā diṭṭhakatasutameva anussarantī"ti idaṁ upasaṁharati, tena sappadesameva nesaṁ anussaraṇaṁ, na nippadesanti nidasseti.

Khajjopanaka-obhāsasadisaṁ ñāṇassa ativiya appānubhāvatāya. **Sāvakānan**ti ettha pakatisāvakānaṁ pākatika**padīpobhāsasadisaṁ.** Mahāsāvakānaṁ (theragā. aṭṭha.2.21vaṅgīsettharagāthāvaṇṇanāya vitthāro) mahā**padīpobhāsasadisaṁ.** Tenāha **Visuddhimagge** (visuddhi.2.402) "ukkāpabhāsadisan"ti. **Osadhitārakobhāsasadisan**ti ussannā pabhā etāya dhīyati, osadhīnaṁ vā anubalappadāyakattā "osadhī"ti evaṁ laddhanāmāya tārakāya pabhāsadisaṁ. **Saradasūriyamaṇḍalobhāsasadisaṁ** sabbaso andhakāravidhamanato.

Apaṭubhāvahetuko visayaggahaṇe cañcalabhāvo **khalitaṁ,** kuṇṭhibhāvahetuko visayassa anabhisamayo **paṭighāto. Āvajjanapaṭibaddhamevā**ti āvajjanamattādhīnaṁ, āvajjitamatte eva yathicchitassa paṭivijjhanakanti attho. Sesapadadvayepi eseva nayo.

Asaṅga-appaṭihataṁ pavattamānaṁ Bhagavato ñāṇaṁ lahutarepi visaye, garutare ca ekasadisamevāti dassetuṁ "**dubbalapattapuṭe**"ti-ādinā upamādvayaṁ vuttaṁ. Dhammakāyattā Bhagavato guṇaṁ ārabbha pavattā "**Bhagavantaṁyeva ārabbha uppannā**"ti vuttaṁ. **Taṁ sabbampī**ti taṁ yathāvuttaṁ sabbampi pubbenivāsapaṭisaṁyuttaṁ kathaṁ. Titthiyānaṁ, sāvakānañca pubbenivāsānussaraṇaṁ Bhagavato pubbenivāsānussaraṇassa hīnudāharaṇadassanavasenettha kathitaṁ. Evañhi Bhagavato mahantabhāvo visesato pakāsito hotīti. **Saṅkhepato**ti samāsato. Yattakopi pubbenivāsānussatiñāṇassa pavattibhedo attano ñāṇassa visayabhūto, taṁ sabbaṁ tadā yathākathitaṁ te bhikkhū saṅkhipitvā "**itipī**"ti āhaṁsu. Tassa ca anekākāratāya āmeḍitavacanaṁ, **pi**-saddo sampiṇḍanattho, "iti kho bhikkhave sappaṭibhayo bālo"ti-ādīsu (ma.ni.3.124 a.ni.3.1) viya ākārattho **iti**-saddoti dassento "**evampī**"ti tadatthamāha.

2-3. **Vuttamevā**ti (DṬ.14./CS:pg.2.5) ettha ca idha pāṭhe yaṁ vattabbaṁ tena pāṭhena sādhāraṇaṁ, taṁ vuttamevāti adhippetaṁ, na asādhāraṇaṁ apubbapadavaṇṇanāya adhikatattāti taṁ dassento "**ayameva hi viseso**"ti-ādimāha. "**Assosī**"ti idaṁ savanakiccanipphattiyā vuttaṁ saddaggahaṇamukhena tadatthāvabodhassa siddhattā. Tattha pana pāḷiyaṁ "imaṁ saṁkhiyadhammaṁ viditvā" icceva (dī.ni.1.2) vuttaṁ. Ime bhikkhū mama guṇe thomenti, kathaṁ? Mama pubbenivāsañāṇaṁ ārabbhāti yojanā. **Nipphattin**ti kiccanipphattiṁ, tena kātabbakiccasiddhanti attho. **No**ti pucchāvācī **nu**-iti iminā samānattho nipātoti vuttaṁ "**iccheyyātha nū**"ti. **Nan**ti Bhagavantaṁ. "Yaṁ Bhagavā"ti ettha yaṁ-saddena kiriyāparāmasanabhūtena "dhammiṁ kathaṁ katheyyā"ti evaṁ vuttaṁ. Dhammikathākaraṇaṁ parāmaṭṭhaṁ "etassā"ti padassa atthoti āha "**etassa dhammikathākaraṇassā**"ti, ādaravasena pana taṁ dvikkhattuṁ vuttaṁ.

4. **Suṇāthā**ti ettha **iti**-saddo ādi-attho, pakārattho vā, etena "manasi karothā"ti padaṁ saṅgaṇhāti. **Sotāvadhānaṁ** sotassa odahanaṁ, sussūsāti attho. Chinnaṁ upacchinnaṁ vaṭumaṁ saṁsāravaṭṭaṁ etesanti **chinnavaṭumakā,** sammāsambuddhā, aññe ca khīṇāsavā, idha pana sammāsambuddhā adhippetā. Tesañhi sabbaso anussaraṇaṁ itaresaṁ avisayo. Tenāha "**aññesaṁ asādhāraṇan**"ti. **Paccattavacane dissati yaṁ-saddo** kammatthadīpanato. **Upayogavacane** dissati yaṁ-saddo pucchanakiriyāya kammatthadīpanato. **Tan**ti ca upayogavacanameva pucchati-saddassa dvikammakabhāvato. **Yan**ti yena kāraṇenāti ayamettha atthoti āha "**karaṇavacane dissatī**"ti. **Bhummeti daṭṭhabbo**ti yathā yaṁ-saddo na kevalaṁ paccatta-upayogesu eva, atha kho karaṇepi dissati, evaṁ idha bhummeti daṭṭhabbo. **Dasasahassilokadhātun**ti jātikkhettabhūtaṁ dasasahassacakkavāḷaṁ. **Unnādento uppajji** anekacchariyapātubhāvapaṭimaṇḍitattā Buddhuppādassa.

Kālassa bhaddatā nāma tattha sattānaṁ guṇavibhūtiyā, Buddhuppādaparamā ca guṇavibhūtīti tabbahulatā yassa kappassa bhaddatāti āha "**pañcabuddhuppādapaṭimaṇḍitattā sundarakappe**"ti, tathā sārabhūtaguṇavasena "**sārakappe**"ti (DṬ.14./CS:pg.2.6) "Imaṁ kappaṁ thomento evamāhā"ti vatvā imassa kappassa tathā thometabbatā anaññasādhāraṇāti dassetuṁ "**yato paṭṭhāyā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yato paṭṭhāyā**ti yato pabhuti **abhinīhāro kato**ti manussattādi-aṭṭhaṅgasamannāgato abhinīhāro pavattito. Saṁsārassa anādibhāvato

imassa Bhagavato abhinīhārato puretaraṁ uppannā sammāsambuddhā anantā aparimeyyāti tehi uppannakappe nivattento "**etasmiṁ antare**"ti āha. Kāmaṁ Dīpaṅkarabuddhuppāde ayaṁ Bhagavā abhinīhāramakāsi, tassa pana Bhagavato nibbatti imassa abhinīhārato purimatarāti vuttaṁ "**amhākaṁ …pe… nibbattiṁsū**"ti.

Asaṅkhyeyyakappapariyosāneti mahākappānaṁ asaṅkhyeyyapariyosāne. Esa nayo ito paresupi. "**Ito tiṁsakappasahassānaṁ uparī**"ti etena padumuttarassa Bhagavato, sumedhassa ca Bhagavato antare ekūnasattatikappasahassāni Buddhasuññāni ahesunti dasseti. "**Ito aṭṭhārasannaṁ kappasahassānaṁ uparī**"ti iminā sujātassa Bhagavato, atthadassissa ca Bhagavato antare ekenūnāni dvādasakappasahassāni Buddhasuññāni ahesunti dasseti. "**Ito catunavute kappe**"ti iminā dhammadassissa Bhagavato, siddhatthassa ca Bhagavato antare chādhikanavasatuttarāni sattarasakappasahassāni Buddhasuññāni ahesunti dasseti. "**Ekatiṁse kappe**"ti iminā vipassissa Bhagavato, Sikhissa ca Bhagavato antare saṭṭhi kappāni Buddhasuññāni ahesunti dasseti. Te sabbepi padumuttarassa Bhagavato oraṁ sumedhādīhi uppannakappehi saddhiṁ samodhāniyamānā satasahassā kappā honti, yattha mahāsāvakādayo (Theragā.aṭṭha.2.21Vaṅgīsattheragāthāvaṇṇanā) vivaṭṭū panissayāni kusalāni sambhariṁsu. Buddhasuññepi loke paccekabuddhā uppajjitvā tesaṁ purisavisesānaṁ puññābhisandābhibuddhiyā paccayā honti. "**Evamayan**"ti-ādi vuttamevatthaṁ nigamanavasena vadati.

"**Kiṁ panetan**"ti-ādi pubbanimittavibhāvanatthāya āraddhaṁ. Tattha **etan**ti Buddhānaṁ uppajjanaṁ. **Kappasaṇṭhānakālasmin**ti vivaṭṭakappassa saṇṭhahanakāle. **Ekamasaṅkhyeyyan**ti saṁvaṭṭaṭṭhāyiṁ sandhāyāha. **Ekaṅgaṇaṁ hutvā ṭhite**ti pabbatarukkhagacchādīnaṁ, meghādīnañca abhāvena vivaṭaṁ-aṅgaṇaṁ hutvā ṭhite. **Lokasannivāse**ti (DṬ.14./CS:pg.2.7) bhājanalokena sannivisitabbaṭṭhāne. Vīsati yaṭṭhiyo **usabhaṁ.** "Usabhamattā, dve usabhamattā"ti-ādinā paccekaṁ mattā-saddo yojetabbo. **Yojanasahassamattā hutvā**ti patamānāva udakadhārā yojanasahassamattaṁ ākāsaṭṭhānaṁ pharitvā pavattiyā yojanasahassamattā hutvā. **Yāva avinaṭṭhabrahmalokā**ti yāva ābhassarabrahmalokā, yāva subhakiṇhabrahmalokā, yāva vehapphalabrahmalokāti attho.

Vātavasenāti saṭṭhisahassādhikanavayojanasatasahassubbedhassa sandhārakavātamaṇḍalassa vasena. **Mahābodhipallaṅko**ti mahābodhipallaṅkappadesamāha. Tassa pacchā vināso, paṭhamaṁ saṇṭhahanañca dhammatāvasena veditabbaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ padese. **Pubbanimittaṁ hutvā**ti Buddhappādassa pubbanimittaṁ hutvā. Pubbanimittasannissayo hi gaccho nissitavohārena tathā vutto. Tenāha "**tassā**"ti-ādi. **Kaṇṇikābaddhāni hutvā**ti ābaddhakaṇṇikā viya hutvā. Suddhāvāsabrahmāno attamanā …pe… gacchantīti yojanā. Vehapphalepi subhakiṇhe saṅgahetvā "**nava brahmalokā**"ti vuttaṁ. Tathā hi te catutthiṁyeva viññāṇaṭṭhitiṁ bhajanti. **Nikkhamantesū**ti mahābhinikkhamanaṁ abhinikkhamantesu. Abhijāti panettha jātibhāvasāmaññena gabbhokkantiyāva saṅgahitā. Nimīyati anumīyati phalaṁ etenāti **nimittaṁ,** kāraṇaṁ. Ñāpakampi hi kāraṇaṁ disvā tassa abyabhicārībhāvena phalaṁ siddhameva katvā gaṇhi, yathā taṁ asito isi abhijātiyaṁ mahāpurisassa lakkhaṇāni disvā tesaṁ abyabhicārībhāvena Buddhaguṇe siddhe eva katvā gaṇhi, evaṁ pana gayhamānaṁ tannimittakaṁ phalaṁ tadānubhāvena siddhaṁ viya voharīyati tabbhāve bhāvato. Tenāha "**tesaṁ nimittānaṁ ānubhāvenā**"ti-ādi. Tathā cāha Bhagavā "so tena lakkhaṇena samannāgato …pe… rājā samāno kiṁ labhati, Buddho samāno kiṁ labhatī"ti (dī.ni.3.202 204) ca evamādi.

Imamatthanti pañca Buddhā imasmiṁ kappe uppajjissantīti imamatthaṁ yāthāvato **jāniṁsu.**

(DṬ.14.-1-1)Jātiparicchedādivaṇṇanā

5-7. **Kappaparicchedavasenā**ti (DṬ.14./CS:pg.2.8) "ito so ekanavute kappe"ti-ādinā yattha yattha kappe te te Buddhā uppannā, tassa tassa kappassa paricchindanavasena parijānanavasena. "Idaṁ tan"ti hi niyametvā paricchijja jānanaṁ paricchindanaṁ **paricchedo. Parittan**ti ittaraṁ. **Lahukan**ti sallahukaṁ, āyuno adhippetattā rassanti vuttaṁ hoti. Tenāha "**ubhayametaṁ appakasseva vevacanan**"ti.

"**Appaṁ vā bhiyyo**"ti avisesajotanaṁ "vīsaṁ vā tiṁsaṁ vā"ti-ādinā aniyamitavaseneva yathālābhato vavatthapetvā ayañca nayo apacuroti dassento "**evaṁ dīghāyuko pana atidullabho**"ti āha. Idaṁ taṁ visesavavatthāpanaṁ puggalesu pakkhipitvā dassento "**tattha visākhā**"ti-ādimāha.

Yadi evaṁ kasmā amhākaṁ Bhagavā tattakampi kālaṁ na jīvi, nanu mahābodhisattā carimabhave ativiya-uḷāratamena puññābhisaṅkhārena paṭisandhiṁ gaṇhantīti? Saccametanti. Tattha kāraṇaṁ dassetuṁ "**vipassī-ādayo panā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha abhijātiyā mettāṭhānatāya abhisaṅkhāraviññāṇassa mettāpubbabhāgatā. Tadanuguṇañhi tesaṁ visesato paṭisandhiviññāṇaṁ. Tassa visesato bahulaṁ khemavitakkūpanissayatāya somanassasahagatatā, anaññasādhāraṇaparopadesarahitañāṇavisesūpanissayatāya ñāṇasampayuttatā, asaṅkhārikatā ca veditabbā, **asaṅkhyeyyaṁ āyu** ādhāravisesato, nissayavisesato, paṭipakkhadūrībhāvato, pavatti-ākāravisesato ca aparimeyyānubhāvatāya kāraṇassa. Tattha ciataraṁ kālaṁ santānassa pāramitāparibhāvitatā **ādhāravisesatā.** Alobhajjhāsayādi-āsayasampadā **nissayavisesatā.** Lābhamacchariyādipāpadhammavikkhambhanaṁ **paṭipakkhadūrībhāvo.** Sabbasattānaṁ sakalavaṭṭadukkhanissaraṇatthāya āyūhanā **pavatti-ākāraviseso** veditabbo.

Ayañca nayo sabbesaṁ mahābodhisattānaṁ carimabhavābhinibbattakakammāyūhane sādhāraṇoti tassa phalenāpi ekasadiseneva bhavitabbanti (DṬ.14./CS:pg.2.9) āha "**iti sabbe Buddhā asaṅkhyeyyāyukā**"ti, asaṅkhyeyyakālāvatthānāyukāti attho. Asaṅkhyeyyāyukasaṁvattanasamatthaṁ paricitaṁ kammaṁ hoti, Buddhā pana tadā manussānaṁ paramāyuppamāṇānurūpameva kālaṁ ṭhatvā parinibbāyanti tato paraṁ ṭhatvā sādhetabbapayojanābhāvato, dhammatāvesāti vā veditabbā. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana tato paraṁ pana aṭṭhānassa "utubhojanavipattiyā"ti (dī.ni.aṭṭha.2.5) kāraṇaṁ vuttaṁ, "taṁ lokasādhāraṇaṁ loke jātasaṁvuddhānaṁ tathāgatānaṁ na hotī"ti na sakkā vattuṁ. Tathā hi nesaṁ rogakilamathādayo hontiyeva. **Utubhojanavasenā**ti asampannassa, sampannassa ca utuno, bhojanassa ca vasena yathākkamaṁ **āyu hāyatipi vaḍḍhatipi. Āyū**ti ca paramāyu adhippetaṁ. Tattha yaṁ vattabbaṁ, taṁ **brahmajālādiṭīkāyaṁ** (dī.ni.ṭī.1.40) vuttameva.

Idāni tamatthaṁ samudāgamato paṭṭhāya dassetuṁ "**tattha yadā**"ti-ādi vuttaṁ. Dhamme niyuttā **dhammikā,** na dhammikā **adhammikā,** hiṁsādi-adhammapasutā. **Adhammikameva hoti** issarajanānaṁ anuvattanena, paresaṁ diṭṭhānugati-āpajjanena ca. **Uṇhavalāhakā devatā**ti uṇha-utuno paccayabhūtameghamālāsamuṭṭhāpakā devaputtā. Tesaṁ kira tathā cittuppādasamakālameva yathicchitaṭṭhānaṁ uṇhaṁ pharamānā valāhakamālā nātibahalā ito cito nabhaṁ chādentī vitanoti. Esa nayo **sītavalāhakavassavalāhakā**su. **Abbhavalāhakā** pana devatā sītuṇhavassehi vinā

kevalaṁ abbhapaṭalasseva samuṭṭhāpakā veditabbā. **Tāsan**ti ettha "mittā"ti padaṁ ānetvā yojanā. Kāmaṁ heṭṭhā vuttā sattavidhāpi devatā cātumahārājikāva tā pana tena tena visesena vatvā idāni tadaññe paṭhamabhūmike kāmāvacaradeve sāmaññato gaṇhanto "**cātumahārājikā**"ti āha. **Tāsaṁ adhammikatāyā**ti rājūnaṁ adhammikabhāvamūlakena uparājādi-adhammikabhāvaparamparābhatena tāsaṁ devatānaṁ adhammikabhāvena. **Visamaṁ candimasūriyā pariharantī**ti bahvābādhatādi aniṭṭhaphalūpanissayabhūtassa yathāvutta-adhammikatāsaññitassa sādhāraṇassa pāpakammassa balena visamaṁ vāyantena vāyunā pīḷiyamānā candimasūriyā sineruṁ parikkhipantā visamaṁ parivattanti yathāmaggena nappavattantīti (DṬ.14./CS:pg.2.10) Assidaṁ yathā candimasūriyānaṁ visamaparivattanaṁ visamavātasaṅkhobhahetukaṁ, evaṁ utuvassādivisamappavattīti dassetuṁ "**vāto yathāmaggena na vāyatī**"ti-ādi vuttaṁ. **Devatānan**ti sītavalāhakadevatādidevatānaṁ. Tenāha "sītuṇhabhedo utū"ti-ādi. **Tasmiṁ asampajjante**ti tasmiṁ yathāvutte vassabījabhūte utumhi yathākālaṁ sampattiṁ anupagacchante.

"Na sammā devo vassatī"ti saṅkhepato vuttamatthaṁ vivaranto "**kadācī**"ti-ādimāha. Tattha **kadāci vassatī**ti kadāci avassanakāle vassati. **Kadāci na vassatī**ti kadāci vassitabbakāle na vassati. **Katthaci vassati, katthaci na vassatī**ti padesamāha. "**Vassantopī**"ti-ādi "kadāci vassati, kadāci na vassatī"ti padadvayasseva atthavivaraṇaṁ. **Vigatagandhavaṇṇarasādī**ti **ādi**-saddena nirojataṁ saṅgaṇhāti. **Ekasmiṁ padese**ti bhattapacanabhājanassa ekapasse. **Uttaṇḍulan**ti pākato ukkantataṇḍulaṁ. **Tīhākārehī**ti sabbaso apariṇataṁ, ekadesena pariṇataṁ, dupariṇatañcāti evaṁ tīhākārehi. **Paccati** pakkāsayaṁ upagacchati. **Appāyukā**ti ettha "dubbaṇṇā cā"tipi vattabbaṁ. **Evaṁ utubhojanavasena āyu hāyati** hetumhi aparikkhīṇepi paccayassa paridubbalattā.

"**Yadā panā**"ti-ādi sukkapakkhassa attho vuttavipariyāyena veditabbo.

Vaḍḍhitvā vaḍḍhitvā parihīnanti veditabbaṁ. Kasmā? Na hi ekasmiṁ antarakappe aneke Buddhā uppajjanti, eko eva pana uppajjatīti. Idāni tamatthaṁ vitthārato dassetuṁ "**kathan**"ti-ādi vuttaṁ. **Cattāri ṭhatvā**ti accantasaṁyoge upayogavacanaṁ. **Yaṁyaṁ-āyuparimāṇesū**ti yattakayattakaparamāyuppamāṇesu. **Tesampī**ti Buddhānaṁ. **Taṁ tadeva āyuparimāṇaṁ hoti,** tattha kāraṇaṁ heṭṭhā vuttameva.

Jātiparicchedādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.14.-1-2)Bodhiparicchedavaṇṇanā

8. **Mūle**ti (DṬ.14./CS:pg.2.11) mūlāvayavassa samīpe. Taṁ pana tassā heṭṭhāpadeso hotīti āha "**pāṭalirukkhassa heṭṭhā**"ti. **Taṁdivasan**ti attanā jātadivase, **taṁdivasan**ti vā taṁ Bhagavato abhisambodhidivase. So kira bodhirukkho sālakalyāṇī viya pathaviyā abbhantare eva puretaraṁ vaḍḍhento abhisambodhidivase pathaviṁ ubbhijjitvā uṭṭhito ratanasataṁ ucco, tāvadeva ca vitthato hutvā nabhaṁ pūrento aṭṭhāsi. Ayampi kiretassa rukkhabhāvena viya aññehi vemattatā. Ghanasaṁhatanāḷavaṇṭatāya **kaṇṇikabaddhehi viya pupphehi. Ekasañchannā**ti pupphānaṁ nirantaratāya ekajjhaṁ sañchannā, **tattha tattha nibaddha …pe… samujjalan**ti tahaṁ tahaṁ olambitakusumadāmehi ceva tahaṁ tahaṁ khittamālāpiṇḍīhi ca ito cito vippakiṇṇavividhavaṇṭamuttapupphehi ca sammadeva ujjalaṁ. **Aññamaññaṁ**

sirīsampattānīti aññamaññassa siriyā sobhāya sampannāni. **Buddhaguṇavibhavasirin**ti sammāsambuddhehi abhigantabbaguṇavibhūtisobhaṁ. **Paṭivijjhamāno**ti adhigacchanto.

Setambarukkhoti setavaṇṇaphalo ambarukkho. **Tadevā**ti pāṭaliyā vuttappamāṇameva. **Ekato**ti ekapasse. **Surasānī**ti sumadhurarasāni.

Ekova pallaṅkoti ekova pallaṅkappadeso. **So so** rukkho "**bodhī**"**ti vuccati** bujjhanti etthāti katvā.

(DṬ.14.-1-3)Sāvakayugaparicchedavaṇṇanā

9. **Sāvakaparicchede**ti sāvakayugaparicchede. "Khaṇḍatissan"ti dvepi ekajjhaṁ gahetvā ekattavasena vuttanti āha "**khaṇḍo ca tisso cā**"ti, Buddhānaṁ sahodaro, vemātikopi vā jeṭṭhabhātā na hotīti "**ekapitiko kaniṭṭhabhātā**"ti vuttaṁ. **Avasesehi** puttehi. "Paññāpāramiyā matthakaṁ patto"ti vatvā tassa matthakappattaṁ guṇavisesaṁ dassetuṁ "**Sikhinā Bhagavatā**"ti-ādi vuttaṁ.

Uttaroti uttamo. Puna **uttaro**ti theraṁ nāmena vadati. **Pāran**ti parakoṭimatthakaṁ. **Paññāvisaye**ti paññādhikāre. Pavattiṭṭhānavasena hi pavattiṁ vadati.

(DṬ.14.-1-4)Sāvakasannipātaparicchedavaṇṇanā

10. **Uposathan**ti (DṬ.14./CS:pg.2.12) āṇāpātimokkhaṁ. **Dutiyatatiyesū**ti dutiye, tatiye ca sāvakasannipāte. **Eseva nayo**ti caturaṅgikataṁ atidisati. **Abhinīhārato paṭṭhāya vatthuṁ kathetvā pabbajjā dīpetabbā,** sā pana yasmā **Manorathapūraṇiyaṁ** Aṅguttaraṭṭhakathāyaṁ (a.ni.aṭṭha.1.1.211) vitthārato āgatā, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbāti.

(DṬ.14.-1-5)Upaṭṭhākaparicchedavaṇṇanā

11. **Nibaddhupaṭṭhākabhāvan**ti ārambhato paṭṭhāya yāva parinibbānā niyata-upaṭṭhākabhāvaṁ. Aniyatu-upaṭṭhākā pana Bhagavato paṭhamabodhiyaṁ bahū ahesuṁ. Tenāha "**Bhagavato hī**"ti-ādi. Idāni Ānandatthero yena kāraṇena satthu nibaddhupaṭṭhākabhāvaṁ upagato, yathā ca upagato, taṁ dassetuṁ "**tattha ekadā**"ti-ādi vuttaṁ. "**Ahaṁ iminā maggena gacchāmī**"**ti āha** anayabyasanāpādakena kammunā codiyamāno **Atha naṁ Bhagavā** tamatthaṁ anārocetvāva khemaṁ maggaṁ sandhāya "**ehi bhikkhu iminā gacchāmā**"**ti āha.** Kasmā panassa Bhagavā tamatthaṁ nārocesīti? Ārocitepi asaddahanto nādiyissati. Tañhi tassa hoti dīgharattaṁ ahitāya dukkhāyātiti. **Te**ti te gamanaṁ, "**tan**"ti vā pāṭho.

Anvāsattoti anubaddho, upadduto vā. Dhammagāravanissito saṁvego **dhammasaṁvego** "amhesu nāma tiṭṭhantesu Bhagavatopi īdisaṁ jātan"ti. "Ahaṁ upaṭṭhahissāmī"ti vadanto dhammasenāpati atthato evaṁ vadanto nāma hotīti "**ahaṁ bhante tumhe**"ti-ādi vuttaṁ. **Asuññāyeva me sā disā**ti asuññāyeva mama sā disā. Tattha kāraṇamāha "**tava ovādo Buddhānaṁ ovādasadiso**"ti.

Vasituṁ na dassatīti ekagandhakuṭiyaṁ vāsaṁ na labhissatīti adhippāyo. **Parammukhā desitassāpi dhammassā**ti suttantadesanaṁ sandhāya vuttaṁ. Abhidhammadesanā panassa parammukhāva pavattā pageva yācanāya. Tassā vācanāmaggopi Sāriputtattherappabhavo. Kasmā? So niddesapaṭisambhidā viya

(DṬ.14./CS:pg.2.13) therassa bhikkhuto gahitadhammakkhandhapakkhiyo. Apare pana "dhammabhaṇḍāgāriko paṭipāṭiyā tikadukesu devasikaṁ katokāso Bhagavantaṁ pañhaṁ pucchi, Bhagavāpissa pucchitapucchitaṁ nayadānavasena vissajjesi. Evaṁ abhidhammopi satthārā parammukhā desitopi therena sammukhā paṭiggahitova ahosī"ti vadanti. Sabbaṁ vīmaṁsitvā gahetabbaṁ.

Aggupaṭṭhākoti upaṭṭhāne sakkaccakāritāya aggabhūto upaṭṭhāko. Thero hi upaṭṭhākaṭṭhānaṁ laddhakālato paṭṭhāya Bhagavantaṁ duvidhena udakena, tividhena dantakaṭṭhena, pādaparikammena, gandhakuṭipariveṇasammajjanenāti evamādīhi kiccehi upaṭṭhahanto "imāya nāma velāya satthu idaṁ nāma laddhuṁ vaṭṭati, idaṁ nāma kātuṁ vaṭṭatī"ti cintetvā taṁ taṁ nipphādento mahatiṁ daṇḍadīpikaṁ gahetvā ekarattiṁ gandhakuṭipariveṇaṁ nava vāre anupariyāyati. Evaṁ hissa ahosi "sace me thinamiddhaṁ okkameyya, Bhagavati pakkosante paṭivacanaṁ dātuṁ nāhaṁ sakkuṇeyyan"ti, tasmā sabbarattiṁ daṇḍadīpikaṁ hatthena na muñcati. Tena vuttaṁ "aggupaṭṭhāko"ti.

12. Pitumātujātanagarapariccheddo pitumukhena āgatattā "**pitipariccheddo**"ti vutto.

Vihāraṁ pāvisīti gandhakuṭiṁ pāvisi. **Ettakaṁ kathetvā**ti kappaparicchedādinavavārapaṭimaṇḍitaṁ vipassī-ādīnaṁ sattannaṁ Buddhānaṁ pubbenivāsapaṭisaṁyuttaṁ ettāvatā desanaṁ desetvā. Kasmā panettha Bhagavā vipassī-ādīnaṁ sattannaṁyeva Buddhānaṁ pubbenivāsaṁ kathesi, na **Buddhavaṁsa**desanāyaṁ (bu. vaṁ. 64gāthādayo) viya pañcavīsatiyā Buddhānaṁ, tato vā pana bhiyyoti? Anadhikārato, payojanābhāvato ca. Buddhavaṁsadesanāyañhi (bu. vaṁ. 75)--

"Kīdiso te mahāvīra, abhinīhāro naruttama;
Kamhi kāle tayā vīra, patthitā bodhimuttamā"ti. Ādinā--

Pavattaṁ taṁ pucchaṁ adhikāraṁ aṭṭhuppattiṁ katvā yassa sammāsambuddhassa pādamūle attanā mahābhinīhāro kato, taṁ Dīpaṅkaraṁ Bhagavantaṁ ādiṁ katvā yesaṁ catuvīsatiyā Buddhānaṁ santikā bodhiyā laddhabyākaraṇo hutvā tattha tattha pāramiyo pūresi, tesaṁ paṭipattisaṅkhāto pubbenivāso, attano ca paṭipatti kathitā, idha pana tādiso adhikāro natthi (DṬ.14./CS:pg.2.14) yena Dīpaṅkarato paṭṭhāya, tato vā pana purato Buddhe ārabbha pubbenivāsaṁ katheyya. Tasmā na ettha Buddhavaṁsadesanāyaṁ viya pubbenivāso vitthārito. Yasmā ca Buddhānaṁ desanā nāma desanāya bhājanabhūtānaṁ puggalānaṁ ñāṇabalānurūpā, na attano ñāṇabalānurūpā, tasmā tattha aggasāvakānaṁ, mahāsāvakānaṁ, (Theragā.aṭṭha.2.21Vaṅgīsattheragāthāvaṇṇanā) tādisānañca devabrahmānaṁ vasena desanā vitthāritā. Idha pana pakatisāvakānaṁ, tādisānañca devatānaṁ vasena pubbenivāsaṁ kathento sattannameva Buddhānaṁ pubbenivāsaṁ kathesi. Tathā hi ne Bhagavā palobhanavasena samuttejetuṁ sappapañcatāya kathāya desanaṁ matthakaṁ apāpetvāva gandhakuṭiṁ pāvisi. Tathā ca imissā eva desanāya anusārato **āṭānāṭiya**paritta- (dī.ni.3.275) desanādayo pavattā.

Apicettha Bhagavā attano suddhāvāsacārikāvibhāviniyā uparidesanāya saṅgahatthaṁ vipassī-ādīnaṁ eva sattannaṁ sammāsambuddhānaṁ pubbenivāsaṁ kathesi. Tesaṁyeva hi sāvakā tadā ceva etarahi ca suddhāvāsabhūmiyaṁ ṭhitā, na aññesaṁ parinibbutattā. "Siddhatthatissaphussānaṁ kira Buddhānaṁ sāvakā suddhāvāsesu upapannā upapattisamanantarameva imasmiṁ sāsane upakādayo viya arahattaṁ adhigantvā nacirasseva parinibbāyiṁsu, na tattha tattha yāvatāyukaṁ aṭṭhaṁsū"ti vadanti. Tathā yesaṁ sammāsambuddhānaṁ paṭivedhasāsanaṁ ekaṁsato nicchaye na ajjāpi dharati, na antarahitaṁ, te eva kittento vipassī-ādīnaṁyeva

Bhagavantānaṁ pubbenivāsaṁ imasmiṁ Sutte kathesi veneyyajjhāsayavasena. Apubbācarimaniyamo pana aparāparaṁ saṁsaraṇakasattavāsavasena ekissā lokadhātuyā icchitoti na tenetaṁ virujjhatīti daṭṭhabbaṁ. **Nirantaraṁ matthakaṁ pāpetvā**ti abhijātito paṭṭhāya yāva pātimokkhuddeso yāva tā Buddhakiccasiddhi, tāva matthakaṁ sikhaṁ pāpetvā. Na tāva kathitoti yojanā.

Tantinti dhammatantiṁ, pariyattinti attho. Puttaputtamātuyānavihāradhanavihāradāyakādīnaṁ sambahulānaṁ atthānaṁ vibhāvanavasena pavattavāro **sambahulavāro.**

(DṬ.14.-1-6)Sambahulavāravaṇṇanā

Kāmañcāyaṁ (DṬ.14./CS:pg.2.15) pāḷiyaṁ anāgato, Aṭṭhakathāsu āgatattā pana ānetvā dīpetabboti taṁ dīpento "**sabbabodhisattānañhī**"ti-ādimāha. **Kulavaṁso** kulānukkamo. **Paveṇī**ti paramparā. "**Kasmā**"ti puttuppattiyā kāraṇaṁ pucchitvā taṁ vissajjento "**sabbaññubodhisattānañhī**"ti-ādimāha, tena tesaṁ jātanagarādi paññāyamānaṁ ekaṁsato manussabhāvasañjānanatthaṁ icchitabbaṁ, aññathā yathādhippetabuddhakiccasiddhi eva na siyāti dasseti, yato mahāsattānaṁ carimabhave manussaloke eva pātubhāvo, na aññattha.

(DṬ.14.-1-7)Sambahulaparicchedavaṇṇanā

Candādīnaṁ sobhāvisesaṁ raheti cajāpetīti **rāhu,** rāhuggaho, idha pana rāhu viyāti **rāhu. Bandhanan**ti ca anatthuppattiṭṭhānataṁ sandhāya vuttaṁ. Tathā mahāsattena vuttavacanameva gahetvā kumārassa "**Rāhulo**"ti nāmaṁ akaṁsu. **Athā**ti nipātamattaṁ. **Rocinī**ti rocanasīlā, ujjalarūpāti attho. **Rucaggatī**ti rucaṁ pabhātaṁ āgatibhūtā, ga-kārāgamaṁ katvā vuttaṁ. Itthiratanabhāvato manussaloke sabbāsaṁ itthīnaṁ bimbapaṭicchannabhūtāti **bimbā.**

Jhānā vuṭṭhāyāti pādakajjhānato uṭṭhāya.

Aṭṭhaṅgulubbedhāti aṭṭhaṅgulappamāṇabahalabhāvā. **Cūḷaṁsena chādetvā**ti tiriyabhāgena ṭhapanavasena sabbaṁ vihāraṭṭhānaṁ chādetvā. **Suvaṇṇayaṭṭhiphālehī**ti phālappamāṇāhi suvaṇṇayaṭṭhīhi. **Suvaṇṇahatthipādānī**ti pakatihatthipādaparimāṇāni suvaṇṇakhaṇḍāni. **Vuttanayenevā**ti cūḷaṁseneva. **Suvaṇṇakaṭṭīhī**ti suvaṇṇakhaṇḍehi. **Salakkhaṇānan**ti lakkhaṇasampannānaṁ sahassārānaṁ.

Bodhipallaṅkoti abhisambujjhanakāle nisajjaṭṭhānaṁ. **Avijahito**ti Buddhānaṁ tathānisajjāya anaññatthabhāvībhāvato apariccatto. Tenāha "**ekasmiṁyeva ṭhāne hotī**"ti. **Paṭhamapadagaṇṭhikā**ti pacchime sopānaphalake ṭhatvā ṭhapiyamānassa dakkhiṇapādassa patiṭṭhahanaṭṭhānaṁ. Taṁ pana yasmā daḷhaṁ thiraṁ kenaci abhejjaṁ hoti, tasmā "**padagaṇṭhī**"ti vuttaṁ. Yasmiṁ (DṬ.14./CS:pg.2.16) bhūmibhāge idāni jetavanamahāvihāro, tattha yasmiṁ ṭhāne purimānaṁ sabbabuddhānaṁ mañcā paññattā, tasmiṁyeva padese amhākampi Bhagavato mañco paññattoti katvā "cattāri mañcapādaṭṭhānāni avijahitāneva hontī"ti vuttaṁ. Mañcānaṁ pana mahantakhuddakabhāvena mañcapaññāpanapadesassa mahantāmahantatā appamāṇaṁ, Buddhānubhāvena pana so padeso sabbadā ekappamāṇoyeva hotīti "cattāri mañcapādaṭṭhānāni avijahitāneva hontī"ti vuttanti daṭṭhabbaṁ. **Vihāropi na vijahito yevā**ti etthāpi eseva nayo. Purimaṁ vihāraṭṭhānaṁ na pariccajatīti hi attho.

Visiṭṭhā mattā vimattā, vimattāva **vemattaṁ,** visadisatāti attho. **Pamāṇaṁ**

āroho. **Padhānaṁ** dukkarakiriyā. **Rasmī**ti sarīrappabhā.

"Sattānaṁ pākatikahatthena chahattho majjhimapuriso, tato tiguṇaṁ Bhagavato sarīrappamāṇanti Bhagavā aṭṭhārasahattho"ti vadanti. Apare pana bhaṇanti "manussānaṁ pākatikahatthena catuhattho majjhimapuriso, tato tiguṇaṁ Bhagavato sarīrappamāṇanti Bhagavā dvādasahattho upādinnakarūpadhammavasena, samantato pana byāmamattaṁ byāmappabhā pharatīti upari chahatthaṁ abbhuggato, bahalatarappabhā rūpena saddhiṁ aṭṭhārasahattho hotī"ti.

Addhaniyanti dīghakālaṁ.

Ajjhāsayapaṭibaddhanti bodhisambhārasambharaṇakāle tathāpavattajjhāsayādhīnaṁ, tathāpavattapatthanānurūpaṁ vipulaṁ, vipulatarañca hotīti attho. Svāyamattho **cariyāpiṭakavaṇṇanāyaṁ** vuttanayeneva veditabbo. Ettha ca yasmā sarīrappamāṇaṁ, padhānaṁ, sarīrappabhā ca Buddhānaṁ visadisāti idha pāḷiyaṁ anāgatā, tasmā tehi saddhiṁ vemattatāsāmaññena āyukulānipi idha āharitvā dīpitāni. **Paṭividdhaguṇesū**ti adhigatasabbaññuguṇesu. Nanu ca bodhisambhāresu, veneyyapuggalaparimāṇe ca vemattaṁ natthīti? Saccaṁ natthi, tadubhayaṁ pana Buddhaguṇaggahaṇena gahitameva hotīti na uddhaṭaṁ. Yadaggena hi sabbabuddhānaṁ Buddhaguṇesu vemattaṁ natthi, tadaggena nesaṁ sambodhisambhāresupi vemattaṁ natthīti. Kasmā? Hetu-anurūpatāya phalassa (DṬ.14./CS:pg.2.17) ekanteneva veneyyapuggalaparimāṇe vemattabhāvo vibhāvito. Mahābodhisattānañhi hetu-avatthāyaṁ sambhatūpanissayindriyaparipākā veneyyapuggalā carimabhave arahattasampattiyā paripositāni kamalavanāni sūriyarasmisamphassena viya tathāgataguṇānubhāvasamphassena vibodhaṁ upagacchantīti dīpesuṁ Aṭṭhakathācariyā.

Nidhikumbhoti cattāro mahānidhayo sandhāya vadati. **Jāto cā**ti. **Ca**-saddena katamahābhinīhāro cāti ayampi attho saṅgahitoti daṭṭhabbo. Vuttaṁ hetaṁ **Buddhavaṁse**--

"Tārāgaṇā virocanti, nakkhattā gaganamaṇḍale;
Visākhā candimāyuttā, dhuvaṁ Buddho bhavissatī"ti. (bu. vaṁ. 65).

"Eteneva ca sabbabuddhānaṁ visākhānakkhatteneva mahābhinīhāro hotī"ti ca vadanti.

13. **Ayaṁ gatī**ti ayaṁ pavatti pavattanākāro, aññe pubbenivāsaṁ anussarantā iminā ākārena anussarantīti attho, yasmā cutito paṭṭhāya yāva paṭisandhi, tāva anussaraṇaṁ ārohanaṁ atīta-atītatara-atītatamādijātisaṅkhāte pubbenivāse ñāṇassa abhimukhabhāvena pavattīti katvā. Tasmā paṭisandhito paṭṭhāya yāva cuti, tāva anussaraṇaṁ orohanaṁ pubbenivāse paṭimukhabhāvena ñāṇassa pavattīti āha "**pacchāmukhaṁ ñāṇaṁ pesetvā**"ti. **Cutigantabban**ti yaṁ panidaṁ cutiyā ñāṇagatiyā gantabbaṁ, taṁ gamanaṁ bujjhananti attho. **Garukan**ti bhāriyaṁ dukkaraṁ. Tenāha "**ākāse padaṁ dassento viyā**"ti. **Aparampi kāraṇan**ti chinnavaṭumānussaraṇaṁ pacchāmukhaṁ ñāṇaṁ pesanato aparaṁ acchariyabbhutakāraṇaṁ. **Yatrā**ti paccattatthe, **nāmā**ti acchariyatthe nipāto, **hi**-saddo anatthako. Tenāha "**yo nāma tathāgato**"ti. Evañca katvā "yatrā"ti nipātavasena visuṁ yatra-saddaggahaṇaṁ samatthitaṁ hoti. Papañcenti sattasantānaṁ saṁsāre vitthārentīti **papañcaṁ. Kammavaṭṭaṁ vuccatī**ti kilesavaṭṭassa papañcaggahaṇena, vipākavaṭṭassa dukkhaggahaṇena gahitattā. **Pariyādinnavaṭṭe**ti sabbaso khepitavaṭṭe. "Maggasīlena phalasīlenā"ti vatvā tayidaṁ maggaphalasīlaṁ lokiyasīlapubbakaṁ, Buddhānañca (DṬ.14./CS:pg.2.18) lokiyasīlampi lokuttarasīlaṁ viya anaññasādhāraṇaṁ evāti dassetuṁ "**lokiyalokuttarasīlenā**"ti vuttaṁ. **Samādhipaññāsu**pi eseva nayo. **Samādhipakkhā**ti samādhi ca samādhipakkhā ca samādhipakkhā, ekadesasarūpekaseso daṭṭhabbo. Tenāha "**maggasamādhinā**"ti-ādi,

"**vihāro gahito vā**"ti ca. **Samādhipakkhā** nāma vīriyasati-ādayo.

Sayanti attanā. **Nīvaraṇādīhī**ti nīvaraṇehi ceva tadekaṭṭhehi ca pāpadhammehi, vitakkavicārādīhi ca. "**Vimuttattā vimuttīti saṅkhyaṁ gacchantī**"ti iminā vimutti-saddassa kammasādhanataṁ āha aṭṭhasamāpatti-ādivisayattā tassa. Vimuttattāti ca "vikkhambhanavasena vimuttattā"ti-ādinā yojetabbaṁ. **Tassa tassā**ti aniccānupassanādikassa. **Paccanīkaṅgavasenā**ti pahātabbapaṭipakkha-aṅgavasena. **Paṭippassaddhante uppannattā**ti kilesānaṁ paṭippassambhanaṁ **paṭippassaddhaṁ,** so eva **anto** pariyosānabhāvato, tasmiṁ sādhetabbe nibbattattā, taṁtaṁmaggavajjhakilesānaṁ paṭippassambhanavasena pavattattāti attho. Kilesehi nissaṭatā, apagamo ca nibbānassa tehi vivittattā evāti āha "**dūre ṭhitattā**"ti.

16. **Dhammadhātū**ti dhammānaṁ sabhāvo, atthato cattāri ariyasaccāni. **Suppaṭividdhā**ti suṭṭhu paṭividdhā savāsanānaṁ sabbesaṁ kilesānaṁ pajahanato. Evañhi sabbaññutā, dasabalañāṇādayo cāti sabbe Buddhaguṇā Bhagavatā adhigatā ahesuṁ. Arahattaṁ **dhammadhātū**ti keci. Sabbaññutañāṇanti apare. **Dvīhi padehī**ti dvīhi vākyehi. **Ābaddhan**ti paṭibaddhaṁ taṁmūlakattā uparidesanāya. **Devacārikakolāhalan**ti attano devaloke cārikāyaṁ suddhāvāsadevānaṁ kutūhalappavattiṁ **dassento suttantapariyosāne** (dī.ni.aṭṭha.2.91) **vicāressati,** atthato vibhāvessatīti yojanā. **Ayaṁ desanā**ti "ito so bhikkhave"ti-ādinā (dī.ni.2.4) vitthārato pavattitadesanamāha. **Nidānakaṇḍe**ti-ādito desitaṁ uddesadesanamāha. Sā hi imissā desanāya nidānaṭṭhāniyattā tathā vuttā.

(DṬ.14.-2)Bodhisattadhammatāvaṇṇanā

17. "Vipassīti tassa nāman"ti vatvā tassa anvatthataṁ dassetuṁ "**tañca kho**"ti-ādi vuttaṁ. **Vividhe atthe**ti tirohitavidūradesagatādike nīlādivasena (DṬ.14./CS:pg.2.19) nānāvidhe, tadaññe ca indriyagocarabhūte te ca yathūpagate, vohāravinicchaye cāti nānāvidhe atthe. **Passanakusalatāyā**ti dassane nipuṇabhāvena. Yāthāvato ñeyyaṁ bujjhatīti **bodhi,** so eva sattayogato **bodhisatto**ti āha "**paṇḍitasatto bujjhanakasatto**"ti. Sucintitacintitādinā pana paṇḍitabhāve vattabbameva natthi. Yadā ca panānena mahābhinīhāro kato, tato paṭṭhāya mahābodhiyaṁ ekantaninnattā bodhimhi satto **bodhisatto**ti āha "**bodhisaṅkhātesū**"ti-ādi. Maggañāṇapadaṭṭhānañhi sabbaññutañāṇaṁ, sabbaññutañāṇapadaṭṭhānañca maggañāṇaṁ "bodhī"ti vuccati. "Sato sampajāno"ti iminā catutthāya gabbhāvakkantiyā okkamīti dasseti. Catasso hi gabbhāvakkantiyo idhekacco gabbho mātukucchiyaṁ okkamane, ṭhāne, nikkhamaneti tīsu ṭhānesu asampajāno hoti, ekacco paṭhame ṭhāne sampajāno, na itaresu, ekacco paṭhame, dutiye ca ṭhāne sampajāno, na tatiye, ekacco tīsupi ṭhānesu sampajāno hoti. Tattha paṭhamā gabbhāvakkanti lokiyamahājanassa vasena vuttā, dutiyā asītimahāsāvakānaṁ (Theragā.aṭṭha.2.21 Vaṅgīsattheragāthāvaṇṇanāya vitthāro) vasena, tatiyā dvinnaṁ aggasāvakānaṁ, paccekabuddhānañca vasena. Te kira kammajavātehi uddhaṁpādā adhosirā anekasataporise papāte viya yonimukhe khittā tāḷacchiggaḷena hatthī viya sambādhena yonimukhena nikkhamantā mahantaṁ dukkhaṁ pāpuṇanti, tena nesaṁ "mayaṁ nikkhamāmā"ti sampajaññaṁ na hoti. Catutthā sabbaññubodhisattānaṁ vasena. Te hi mātukucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhantāpi pajānanti, tattha vasantāpi pajānanti, nikkhamanakālepi pajānanti. Na hi te kammajavātā uddhaṁpāde adhosire katvā khipituṁ sakkonti, dve hatthe pasāritvā akkhīni ummīletvā ṭhitakāva nikkhamantīti. **Ñāṇena paricchinditvā**ti pubbabhāge pañcamahāvilokanañāṇehi ceva "idāni cavāmī"ti

cutiparicchindanañāṇena ca aparabhāge "idha mayā paṭisandhi gahitā"ti paṭisandhiparicchindanañāṇena ca paricchijja jānitvā.

Pañcannaṁ mahāpariccāgānaṁ, ñātatthacariyādīnañca satipi pāramiyā pariyāpannabhāve sambhāravisesabhāvadassanatthaṁ visuṁ gahaṇaṁ. Tattha aṅgapariccāgo, nayanapariccāgo, attapariccāgo, rajjapariccāgo, puttadārapariccāgoti ime (DṬ.14./CS:pg.2.20) **pañca mahāpariccāgā.** Tatthāpi kāmaṁ aṅgapariccāgādayopi dānapāramīyeva, tathāpi pariccāgavisesabhāvadassanatthañceva sudukkarabhāvadassanatthañca mahāpariccāgānaṁ visuṁ gahaṇaṁ. Tato eva ca aṅgapariccāgatopi visuṁ nayanapariccāgaggahaṇaṁ, pariccāgabhāvasāmaññepi rajjapariccāgaputtadārapariccāgaggahaṇañca kataṁ. Ñātīnaṁ atthacariyā **ñātatthacariyā,** sā ca kho karuṇāyanavasena. Tathā sattalokassa diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthānaṁ vasena hitacariyā **lokatthacariyā.** Kammassakatāñāṇavasena, anavajjakammāyatanasippāyatanavijjāṭhānavasena, khandhāyatanādivasena, lakkhaṇattayāditīraṇavasena ca attano, paresañca tattha satipaṭṭhānena ñāṇacāro **Buddhacariyā,** sā panatthato paññāpāramīyeva, ñāṇasambhāravisesatādassanatthaṁ pana visuṁ gahaṇaṁ. **Buddhacariyānan**ti bahuvacananiddesena pubbayogapubbacariyādhammakkhānādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. Tattha gatapaccāgatavattasaṅkhātāya pubbabhāgapaṭipadāya saddhiṁ abhiññāsamāpattinipphādanaṁ **pubbayogo.** Dānādīsuyeva sātisayapaṭipatti **pubbacariyā.** "Yāva cariyāpiṭake saṅgahitā abhinīhāro **pubbayogo,** kāyādivivekavasena ekacariyā **pubbacariyā**"ti keci. Dānādīnañceva appicchatādīnañca saṁsāranibbānesu ādīnavānisaṁsānañca vibhāvanavasena, sattānaṁ bodhittaye patiṭṭhāpanaparipācanavasena ca pavattakathā **dhammakkhānaṁ. Koṭiṁ patvā**ti paraṁ pariyantaṁ paramukkaṁsaṁ pāpuṇitvā. **Sattamahādānānī**ti aṭṭhavassikakāle "hadayamaṁsādīnipi yācakānaṁ dadeyyan"ti ajjhāsayaṁ uppādetvā dinnadānaṁ, maṅgalahatthidānaṁ, gamanakāle dinnaṁ sattasattakamahādānaṁ, maggaṁ gacchantena dinnaṁ assadānaṁ, rathadānaṁ, puttadānaṁ, bhariyādānanti imāni satta mahādānāni (cariyā. 79) **datvā.**

"Idāneva me maraṇaṁ hotū"ti adhimuccitvā kālakaraṇaṁ **adhimuttikālakiriyā,** taṁ bodhisattānaṁyeva, na aññesaṁ. Bodhisattā kira dīghāyukadevaloke ṭhitā "idha ṭhitassa me bodhisambhārasambharaṇaṁ na sambhavatī"ti katvā tattha vāsato nibbindamānasā honti, tadā vimānaṁ pavisitvā akkhīni nimīletvā "ito uddhaṁ me jīvitaṁ nappavattatū"ti cittaṁ adhiṭṭhāya nisīdanti, cittādhiṭṭhānasamanantarameva maraṇaṁ hoti. Pāramīdhammānañhi (DṬ.14./CS:pg.2.21) ukkaṁsappavattiyā tasmiṁ tasmiṁ attabhāve abhiññāsamāpattīhi santānassa visesitattā attasinehassa tanubhāvena, sattesu ca mahākaruṇāya uḷārabhāvena adhiṭṭhānassa tikkhavisadabhāvāpattiyā bodhisattānaṁ adhippāyā samijjhanti. Citte, viya kammesu ca nesaṁ vasībhāvo, tasmā yattha upapannānaṁ pāramiyo sammadeva paribrūhanti. Vuttanayena kālaṁ katvā tattha upapajjanti. Tathā hi amhākaṁ mahāsatto imasmiṁyeva kappe nānājātīsu aparihīnajjhāno kālaṁ katvā brahmaloke nibbatto, appakameva kālaṁ tattha ṭhatvā tato cavitvā manussaloke nibbatto, pāramīsambharaṇapasuto ahosi. Tena vuttaṁ "bodhisattānaṁyeva, na aññesan"ti. "**Ekena-attabhāvena antarena pāramīnaṁ sabbaso pūritattā**"ti iminā payojanābhāvato tattha ṭhatvā adhimuttikālakiriyā nāma nāhosīti dasseti. Api ca tattha yāvatāyukaṭṭhānaṁ carimabhave anekamahānidhisamuṭṭhānapubbikāya dibbasampattisadisāya mahāsampattiyā nibbatti viya, Buddhabhūtassa asadisadānādivasena anaññasādhāraṇalābhuppatti viya ca "ito paraṁ mahāpurisassa

dibbasampatti-anubhavanaṁ nāma natthī”ti ussāhajātassa puññasambhārassa vasenāti daṭṭhabbaṁ. Ayañhettha dhammatā.

Manussagaṇanāvasena, na devagaṇanāvasena. **Pubbanimittānī**ti cutiyā pubbanimittāni. **Amilāyitvā**ti ettha amilātaggahaṇeneva tāsaṁ mālānaṁ vaṇṇasampadāyapi gandhasampadāyapi sobhāsampadāyapi avināso dassitoti daṭṭhabbaṁ. Bāhirabbhantarānaṁ rajojallānaṁ lepassapi abhāvato devānaṁ sarīragatāni vatthāni sabbakālaṁ parisuddhappabhassarāneva hutvā tiṭṭhantīti āha “**vatthesupi eseva nayo**”ti. **Neva sītaṁ na uṇhan**ti yassa sītassa paṭikāravasena adhikaṁ seviyamānaṁ uṇhaṁ, sayameva vā kharataraṁ hutvā abhibhavantaṁ sarīre sedaṁ uppādeyya, tādisaṁ neva sītaṁ, na uṇhaṁ **hoti. Tasmiṁ kāle**ti yathāvuttamaraṇāsannakāle. **Bindubinduvasenā**ti chinnasuttāya āmuttamuttāvaliyā nipatantā muttaguḷikā viya bindu bindu hutvā. **Sedā**ti sedadhārā **muccanti.** Dantānaṁ khaṇḍitabhāvo **khaṇḍiccaṁ.** Kesānaṁ palitabhāvo **pāliccaṁ. Ādi**-saddena valittacataṁ saṅgaṇhāti. **Kilantarūpo attabhāvo hoti,** na pana khaṇḍiccapāliccādīti (DṬ.14./CS:pg.2.22) adhippāyo. **Ukkaṇṭhitā**ti anabhirati. Sā natthi uparūpari uḷāra-uḷārānameva bhogānaṁ visesato duvijānanānaṁ upatiṭṭhahanato. **Nissasantī**ti uṇhaṁ nissasanti. **Vijambhantī**ti anabhirativasena vijambhanaṁ karonti.

Paṇḍitā evāti buddhisampannā eva devatā. Yathā devatā sampatijātā “kīdisena puññakammena idha nibbattā”ti cintetvā “iminā nāma puññakammena idha nibbattā”ti jānanti, evaṁ atītabhave attanā kataṁ, aññadāpi vā ekaccaṁ puññakammaṁ jānantiyeva mahāpuññāti āha “**ye mahāpuññā**”ti-ādi.

Na paññāyanti ciratarakālattā paramāyuno. **Aniyyānikan**ti na niyyānāvahaṁ sattānaṁ abhājanabhāvato. Sattā na paramāyuno honti nāma pāpussannatāyāti āha “**tadā hi sattā ussannakilesā hontī**”ti. Etthāha-- kasmā sammāsambuddhā manussaloke eva uppajjanti, na devabrahmalokesūti? Devaloke tāva nuppajjanti brahmacariyavāsassa anokāsabhāvato, tathā anacchariyabhāvato Acchariyadhammā hi Buddhā Bhagavanto, tesaṁ sā acchariyadhammatā devattabhāve ṭhitānaṁ na pākaṭā hoti yathā manussabhūtānaṁ, devabhūte hi sammāsambuddhe dissamānaṁ Buddhānubhāvaṁ devānubhāvato loko dahati, na Buddhānubhāvato, tathā sati “sammāsambuddho”ti nādhimuccati na sampasīdati, issaraguttaggāhaṁ na vissajjeti, devattabhāvassa ca cirakālādhiṭṭhānato ekaccasassatavādato na parimuccati. **Brahmaloke nuppajjantī**ti etthāpi eseva nayo. Sattānaṁ tādisaggāhavinimocanatthañhi Buddhā Bhagavanto manussasugatiyaṁyeva uppajjanti, na devasugatiyaṁ. Manussasugatiyaṁ uppajjantāpi opapātikā na honti, sati ca opapātikūpapattiyaṁ vuttadosānativattanato, dhammaveneyyānaṁ dhammatantiyā ṭhapanassa viya dhātuveneyyānaṁ dhātūnaṁ ṭhapanassa icchitabbattā ca. Na hi opapātikānaṁ parinibbānato uddhaṁ sarīradhātuyo tiṭṭhanti. Manussaloke uppajjantāpi mahābodhisattā carimabhave manussabhāvassa pākaṭabhāvakaraṇāya pana dārapariggahampi karontā yāva puttamukhadassanā agāramajjhe tiṭṭhanti, paripākagatasīlanekkhammapaññādipāramikāpi na abhinikkhamantīti. Kiṁ vā etāya (DṬ.14./CS:pg.2.23) kāraṇacintāya “sabbabuddhehi āciṇṇasamāciṇṇā, yadidaṁ manussabhūtānaṁyeva abhisambujjhanā, na devabhūtānan”ti. Ayamettha dhammatā. Tathā hi tadattho mahābhinīhāropi manussabhūtānaṁyeva ijjhati, na devabhūtānaṁ.

Kasmā pana sammāsambuddhā Jambudīpe eva uppajjanti, na sesadīpesu? Keci tāva āhu “yasmā pathaviyā nābhibhūtā, Buddhānubhāvasahitā acalaṭṭhānabhūtā bodhimaṇḍabhūmi Jambudīpe eva, tasmā Jambudīpe eva uppajjantī”ti, tathā “itaresampi avijahitaṭṭhānānaṁ tattheva labbhanato”ti. Ayaṁ panettha amhākaṁ khanti-- yasmā

purimabuddhānaṁ, mahābodhisattānaṁ, paccekabuddhānañca nibbattiyā sāvakabodhisattānaṁ sāvakabodhiyā abhinīhāro, sāvakapāramiyā sambharaṇaṁ, paripācanañca buddhakhettabhūte imasmiṁ cakkavāḷe Jambudīpe eva ijjhati, na aññattha. Veneyyānaṁ vinayanattho ca Buddhuppādoti aggasāvakamahāsāvakādi veneyyavisesāpekkhāya etasmiṁ Jambudīpe eva Buddhā nibbattanti, na sesadīpesu. Ayañca nayo sabbabuddhānaṁ āciṇṇasamāciṇṇoti. Tesaṁ uttamapurisānaṁ tattheva uppatti sampatticakkānaṁ viya aññamaññūpanissayato aparāparaṁ vattatīti daṭṭhabbaṁ, eteneva imaṁ cakkavāḷaṁ majjhe katvā iminā saddhiṁ cakkavāḷānaṁ dasasahassasseva khettabhāvo dīpito ito aññassa Buddhānaṁ uppattiṭṭhānassa tepiṭake Buddhavacane anupalabbhanato. Tenāha "**tīsu dīpesu Buddhā na nibbattanti, Jambudīpeyeva nibbattantīti dīpaṁ passī**"ti. Iminā nayena desaniyāmepi kāraṇaṁ nīharitvā vattabbaṁ.

Idāni ca khattiyakulaṁ lokasammataṁ brāhmaṇānampi pūjanīyabhāvato. "**Rājā pitā bhavissatī**"**ti kulaṁ passi** pituvasena kulassa niddisitabbato.

"**Dasannaṁ māsānaṁ upari satta divasānī**"**ti passi,** tena attano antarāyābhāvaṁ aññāsi, tassā ca tusitabhave dibbasampattipaccanubhavanaṁ.

Tā devatāti dasasahassicakkavāḷadevatā. Kathaṁ pana tā devatā tadā bodhisattassa pūritapāramibhāvaṁ, kathaṁ cassa Buddhabhāvaṁ jānantīti? Mahesakkhānaṁ (DṬ.14./CS:pg.2.24) devatānaṁ vasena, yebhuyyena ca tā devatā abhisamayabhāgino. Tathā hi Bhagavato dhammadānasaṁvibhāge anekavāraṁ dasasahassacakkavāḷadevatāsannipāto ahosi.

"**Cavāmī**"**ti jānāti** cuti-āsannajavanehi ñāṇasahitehi cutiyā upaṭṭhitabhāvassa paṭisaṁviditattā. **Cuticittaṁ na jānāti** cuticittakkhaṇassa ittarabhāvato. Tathā hi taṁ cutūpapātañāṇassapi avisayova. **Paṭisandhicitte**pi eseva nayo. **Āvajjanapariyāyo**ti āvajjanakkamo. Yasmā ekavāraṁ āvajjitamattena ārammaṇaṁ nicchinituṁ na sakkā, tasmā taṁ evārammaṇaṁ dutiyaṁ, tatiyañca āvajjitvā nicchayati. Āvajjanasīsena cettha javanavāro gahito. Tenāha "**dutiyatatiyacittavāre eva jānissatī**"ti. Cutiyā puretaraṁ katipayacittavārato paṭṭhāya "maraṇaṁ me āsannan"ti jānanato "**cutikkhaṇepi cavāmīti jānātī**"ti vuttaṁ. Paṭisandhiyā pana apubbabhāvato **paṭisandhicittaṁ na jānāti.** Nikantiyā uppattito parato "**asukasmiṁ me ṭhāne paṭisandhi gahitā**"**ti jānāti. Tasmiṁ kāle**ti paṭisandhiggahaṇakāle. **Dasasahassilokadhātu kampatī**ti ettha kampanakāraṇaṁ heṭṭhā **brahmajālavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.ṭī.1.149) vuttameva. Atthato panettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ parato **mahāparinibbānavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha.2.171) āgamissati. Mahākāruṇikā Buddhā Bhagavanto sattānaṁ hitasukhavidhānatapparatāya bahulaṁ somanassikāva hontīti tesaṁ paṭhamamahāvipākacittena paṭisandhiggahaṇaṁ **Aṭṭhakathāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha.2.17 dha.sa.aṭṭha.498 ma.ni.aṭṭha.4.200) vuttaṁ. **Mahāsivatthero**pana yadipi mahākāruṇikā Buddhā Bhagavanto sattānaṁ hitasukhavidhānatapparāva, vivekajjhāsayā pana visaṅkhāraninnā sabbasaṅkhāresu ajjhupekkhanabahulāti pañcamamahāvipākacittena paṭisandhiggahaṇamāha.

Pure puṇṇamāya sattamadivasato paṭṭhāyāti puṇṇamāya pure sattamadivasato paṭṭhāya, sukkapakkhe navamito paṭṭhāyāti attho. **Sattame divase**ti navamito sattame divase āsaḷhipuṇṇamāyaṁ. **Idaṁ supinan**ti idāni vuccamānākāraṁ. **Majjhimaṭṭhakathāyaṁ** pana "anotattadahaṁ netvā ekamantaṁ aṭṭhaṁsu. Atha nesaṁ deviyo āgantvā manussamalaharaṇatthaṁ nhāpetvā"ti (DṬ.14./CS:pg.2.25) (ma.ni.aṭṭha.4.200) vuttaṁ. Tattha **nesaṁ deviyo**ti mahārājūnaṁ deviyo. **Caritvā**ti gocaraṁ caritvā.

Haritūpalittāyāti haritena gomayena kataparibhaṇḍāya. "**So ca kho**

purisagabbho, na itthigabbho, putto te bhavissatī”ti ettakameva te brāhmaṇā attano supinasatthanayena kathesuṁ. “**Sace agāraṁ ajjhāvasissatī**”ti-ādi pana devatāviggahena tamatthaṁ yāthāvato pavedesuṁ.

Dhammatāti ettha **dhamma**-saddo “jātidhammānaṁ bhikkhave sattānan”ti-ādīsu (ma.ni.1.131 3.373 paṭi.ma.1.33) viya pakatipariyāyo, dhammo eva **dhammatā** yathā devo **eva** devatāti āha “**ayaṁ sabhāvo**”ti, ayaṁ pakatīti attho. Svāyaṁ sabhāvo atthato tathā niyatabhāvoti āha “**ayaṁ niyāmoti vuttaṁ hotī**”ti. Niyāmo pana bahuvidhoti te sabbe atthuddhāranayena uddharitvā idhādhippetaniyāmameva dassetuṁ “**niyāmo ca nāmā**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha kammānaṁ niyāmo **kammaniyāmo.** Esa nayo utuniyāmādīsu tīsu. Itaro pana dhammo eva niyāmo **dhammaniyāmo,** dhammatā.

Kusalassa kammassa. **Nisento** tikhiṇaṁ karonto.

Arūpādibhūmibhāgavisesavasena utuvisesadassanato utuvisesena sijjhamānānaṁ rukkhādīnaṁ pupphaphalādiggahaṇaṁ “**tesu tesu janapadesū**”ti visesetvā vuttaṁ. **Tasmiṁ tasmiṁ kāle**ti tasmiṁ tasmiṁ vasantādikāle.

Madhurato bījato **tittato** bījatoti yojanā.

18. Vattamānasamīpe vattamāne viya voharitabbanti “okkamatī”ti vuttanti āha “**okkanto hotīti ayamevattho**”ti. **Evaṁ hotī**ti evaṁ vuttappakārenassa sampajānanā hoti. **Na okkamamāne** paṭisandhikkhaṇassa duviññeyyatāya. Yathā ca vuttaṁ “paṭisandhicittaṁ na jānātī”ti. Dasasahassacakkavāḷapattharaṇena vā **appamāṇo.** Ativiya samujjalanabhāvena **uḷāro Devānubhāvan**ti devānaṁ pabhānubhāvaṁ. Devānañhi pabhaṁ so obhāso (DṬ.14./CS:pg.2.26) abhibhavati, na tesaṁ ādhipaccaṁ. Tenāha “**nivatthavatthassā**”ti-ādi.

Lokānaṁ lokadhātūnaṁ antaro vivaro **lokantaro,** so eva itthiliṅgavasena “**lokantarikā**”ti vutto. Rukkhagacchādinā kenaci na haññantīti **aghā,** asambādhā. Tenāha “**niccavivaṭā**”ti. **Asaṁvutā**ti heṭṭhā, upari ca kenaci na pihitā. Tena vuttaṁ “**heṭṭhāpi appatiṭṭhā**”ti. Tattha **pi**-saddena yathā heṭṭhā udakassa pidhāyikā pathavī natthīti asaṁvutā lokantarikā, evaṁ uparipi cakkavāḷesu viya devavimānānaṁ abhāvato asaṁvutā appatiṭṭhāti dasseti. Andhakāro ettha atthīti **andhakārā. Cakkhuviññāṇaṁ na jāyati** ālokassa abhāvato, na cakkhuno. Tathā hi “tena obhāsena aññamaññaṁ sañjānantī”ti vuttaṁ. Jambudīpe ṭhitamajjhanhikavelāyaṁ pubbavidehavāsīnaṁ atthaṅgamanavasena upaḍḍhaṁ sūriyamaṇḍalaṁ paññāyati, aparagoyānavāsīnaṁ uggamanavasena, evaṁ sesadīpesu pīti āha “**ekappahāreneva tīsu dīpesu paññāyantī**”ti. Ito aññathā pana dvīsu eva dīpesu ekappahārena paññāyantīti. Ekekāya disāya nava nava yojanasatasahassāni andhakāravidhamanampi imināva nayena daṭṭhabbaṁ. **Pabhāya nappahontī**ti attano pabhāya obhāsituṁ anabhisambhunanti. Yugandharapabbatappamāṇe ākāse vicaraṇato “**cakkavāḷapabbatassa vemajjhena vicarantī**”ti vuttaṁ.

Vāvaṭāti khādanatthaṁ gaṇhituṁ upakkamantā. **Viparivattitvā**ti vivattitvā. **Chijjitvā**ti mucchāpattiyā ṭhitaṭṭhānato muccitvā, aṅgapaccaṅgachedanena vā chijjitvā. **Accantakhāre**ti ātapasantāpābhāvena atisītabhāvameva sandhāya accantakhāratā vuttā siyā. Na hi taṁ kappasaṇṭhahana-udakaṁ sampattikaramahāmeghavuṭṭhaṁ pathavisandhārakaṁ kappavināsakaṁ udakaṁ viya khāraṁ bhavituṁ arahati. Tathā hi sati pathavīpi vilīyeyya, tesaṁ vā pāpakammabalena petānaṁ udakassa pubbakheḷabhāvāpatti viya tassa udakassa tadā khārabhāvāpatti hotīti vuttaṁ “**accantakhāre udake**”ti.

Ekayāgupānamattampīti pattādibhājanagataṁ yāguṁ gaḷoci-ādi-uddharaṇiyā

gahetvā pivanamattampi kālaṁ. **Samantato**ti sabbabhāgato chappakārampi.

19. **Catunnaṁ** (DṬ.14./CS:pg.2.27) **mahārājānaṁ vasenā**ti vessavaṇādicatumahārājabhāvasāmaññena.

Yathāvihāranti yathāsakaṁ vihāraṁ.

20. **Pakatiyā**ti attano pakatiyā eva. Tenāha "**sabhāvenevā**"ti. Parassa santike gahaṇena vinā attano sabhāveneva sayameva adhiṭṭhahitvā **sīlasampannā. Bodhisattamātāpī**ti amhākaṁ bodhisattamātāpi. **Kāladevilassā**ti yathā kāladevilassa santike aññadā gaṇhāti, bodhisatte pana …pe… sayameva sīlaṁ aggahesi, tathā vipassībodhisattamātāpīti adhippāyo.

21. "**Manussesū**"ti idaṁ pakaticārittavasena vuttaṁ, "manussitthiyā nāma manussapurisesu purisādhippāyacittaṁ uppajjeyyā"ti. Bodhisattassa mātuyā pana devesupi tādisaṁ cittaṁ nuppajjateva. Yathā bodhisattassa ānubhāvena bodhisattamātu purisādhippāyacittaṁ nuppajjati, evaṁ tassa ānubhāveneva sā kenaci purisena anabhibhavanīyāti āha "**pādā na vahanti dibbasaṅkhalikā viya bajjhantī**"ti.

22. Pubbe "kāmaguṇūpasaṁhitaṁ cittaṁ nuppajjatī"ti vuttaṁ, puna "pañcahi kāmaguṇehi samappitā samaṅgībhūtā paricāretī"ti ca vuttaṁ. Kathamidaṁ aññamaññaṁ na virujjhatīti āha "**pubbe**"ti-ādi. **Vatthupaṭikkhepo**ti abrahmacariyavatthupaṭisedho. Tenāha "**purisādhippāyavasenā**"ti. **Ārammaṇapaṭilābho**ti rūpādipañcakāmaguṇārammaṇasseva paṭilābho.

23. **Kilamatho**ti khedo, kāyassa garubhāvakathinabhāvādayopi tassā tadā na honti eva. "Tirokucchigataṁ passatī"ti vuttaṁ. Kadā paṭṭhāya passatīti āha "**kalalādikālaṁ atikkamitvā**"ti-ādi. Dassane payojanaṁ sayameva vadati. Tassa abhāvato kalalādikāle na passati. **Puttena** daharena mandena uttānaseyyakena **saddhiṁ.** "**Yaṁ taṁ mātū**"ti-ādi pakaticārittavasena vuttaṁ. Cakkavattigabbhatopi hi savisesaṁ bodhisattagabbho parihāraṁ labhati puññasambhārassa sātisayattā, tasmā bodhisattamātā ativiya sappāyāhārācārā ca hutvā sakkaccaṁ pariharati. **Sukhavāsatthan**ti bodhisattassa sukhavāsatthaṁ. **Puratthābhimukho**ti mātu (DṬ.14./CS:pg.2.28) purimabhāgābhimukho. Idāni tirokucchigatassa dissamānatāya abbhantaraṁ, bāhirañca kāraṇaṁ dassetuṁ "**pubbe katakamman**"ti-ādi vuttaṁ. **Assā**ti deviyā. **Vatthun**ti kucchiṁ. Phalika-abbhapaṭalādino viya bodhisattamātukucchitacassa patanubhāvena ālokassa vibandhābhāvato yathā bodhisattamātā kucchigataṁ bodhisattaṁ passati, kiṁ evaṁ bodhisattopi mātaraṁ, aññañca purato ṭhitaṁ rūpagataṁ passati, noti āha "**bodhisatto panā**"ti-ādi. Kasmā pana sati cakkhumhi, āloke ca na passatīti āha "**na hi antokucchiyaṁ cakkhuviññāṇaṁ uppajjatī**"ti. Assāsapassāsā viya hi tattha cakkhuviññāṇampi na uppajjati tajjassa samannāhārassa abhāvato.

24. Yathā aññā itthiyo vijātappaccayā tādisena rogena abhibhūtāpi hutvā maranti, bodhisattamātu pana bodhisatte kucchigate tassa vijāyananimittaṁ, na koci rogo uppajjati, kevalaṁ āyuparikkhayeneva kālaṁ karoti, svāyamattho heṭṭhā vutto eva. "**Bodhisattena vasitaṭṭhānañhī**"ti-ādi tassa kāraṇavacanaṁ. **Aññesaṁ aparibhogan**ti aññehi na paribhuñjitabbaṁ, na paribhogayogyanti attho. Tathā sati bodhisattapitu aññāya aggamahesiyā bhavitabbaṁ, tathāpi bodhisattamātari dharantiyā ayujjamānakanti āha "**na ca sakkā**"ti-ādi. **Apanetvā**ti aggamahesiṭhānato nīharitvā. Attani chandarāgavaseneva bahiddhā ārammaṇapariyesanāti visayinisārāgo sattānaṁ visayesu sārāgassa balavakāraṇanti dassento āha "**sattānaṁ attabhāve chandarāgo balavā hotī**"ti. **Anurakkhituṁ na sakkotī**ti sammā gabbhaparihāraṁ nānuyuñjati. Tena **gabbho bahvābādho hoti. Vatthu visadaṁ hotī**ti gabbhāsayo visuddho hoti. Mātu

majjhimavayassa tatiyakoṭṭhāse bodhisattagabbhokkamanampi tassā āyuparimāṇavilokaneneva saṅgahitaṁ vayovasena uppajjanakavikārassa parivajjanato. Itthisabhāvena uppajjanakavikāro pana bodhisattassa ānubhāveneva vūpasamati.

25. **Sattamāsajāto**ti paṭisandhiggahaṇato sattame māse jāto. So **sītuṇhakkhamo na hoti** ativiya sukhumālatāya. **Aṭṭhamāsajāto** (DṬ.14./CS:pg.2.29) kāmaṁ sattamāsajātato buddhivayavā, ekacce pana cammapadesā vuddhiṁ pāpuṇantā ghaṭṭanaṁ na sahanti, tena so **na jīvati.** "Sattamāsajātassa pana na tāva te jātā"ti vadanti.

27. **Devā paṭhamaṁ paṭiggaṇhantī**ti "lokanāthaṁ mahāpurisaṁ sayameva paṭhamaṁ paṭiggaṇhāmā"ti sañjātagāravabahumānā attano pītiṁ pavedentā **khīṇāsavā suddhāvāsabrahmāno ādito paṭiggaṇhanti. Sūtivesan**ti sūtijagganadhātivesaṁ. **Eke**ti abhayagirivāsino. **Macchakkhisadisaṁ** chavivasena. **Aṭṭhāsi** na nisīdi, na nipajji vā. Tena vuttaṁ "ṭhitāva bodhisattaṁ bodhisattamātā vijāyatī"ti. Niddukkhatāya **ṭhitā** eva hutvā **vijāyati.** Dukkhassa hi balavabhāvato taṁ dukkhaṁ asahamānā aññā itthiyo nisinnā vā nipannā vā vijāyanti.

28. **Ajinappaveṇiyā**ti ajinacammehi sibbitvā katapaveṇiyā. **Mahātejo**ti mahānubhāvo. **Mahāyaso**ti mahāparivāro, vipulakittighoso ca.

29. **Bhaggavibhaggā**ti sambādhaṭṭhānato nikkhamanena vibhāvitattā bhaggā, vibhaggā viya ca hutvā, tena nesaṁ avisadabhāvameva dasseti. **Alaggo hutvā**ti gabbhāsaye, yonipadese ca katthaci alaggo asatto hutvā, yato "dhamakaraṇato udakanikkhamanasadisan"ti vuttaṁ. **Udakenā**ti gabbhāsayagatena udakena. **Amakkhitova nikkhamati** sammakkhitassa tādisassa udakasemhādikasseva tattha abhāvato. Bodhisattassa hi puññānubhāvato paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya taṁ ṭhānaṁ pubbepi visuddhaṁ visesato paramasugandhagandhakuṭi viya candanagandhaṁ vāyantaṁ tiṭṭhati.

Udakavaṭṭiyoti udakakkhandhā.

31. **Muhuttajāto**ti muhuttena jāto hutvā muhuttamattova. **Anudhāriyamāne**ti anukūlavasena nīyamāne. **Āgatānevā**ti taṁ ṭhānaṁ upagatāni eva. **Anekasākhan**ti ratanamayānekasatapatiṭṭhānahīrakaṁ. **Sahassamaṇḍalan**ti tesaṁ upariṭṭhitaṁ anekasahassamaṇḍalahīrakaṁ. **Marū**ti devā. **Na kho pana evaṁ daṭṭhabbaṁ** padavītihārato pageva disāvilokanassa (DṬ.14./CS:pg.2.30) katattā. Tenāha "**mahāsatto hī**"ti-ādi. **Ekaṅgaṇānī**ti vivaṭabhāvena vihāraṅgaṇapariveṇaṅgaṇāni viya ekaṅgaṇasadisāni **ahesuṁ. Sadisopi natthī**ti tumhākaṁ idaṁ vilokanaṁ visiṭṭhe passituṁ "**idha tumhehi sadisopi natthi, kuto uttaritaro**"ti āhaṁsu. **Aggo**ti padhāno, kena panassa padhānatāti āha "**guṇehī**"ti. **Paṭhama**-saddo cettha padhānapariyāyo. Bodhisattassa pana padhānatā anaññasādhāraṇāti āha "**sabbapaṭhamo**"ti, sabbapadhānoti attho. **Etassevā**ti aggasaddasseva. Ettha ca mahesakkhā tāva devā tathā ca vadanti, itare pana kathanti? Mahāsattassa ānubhāvadassanādinā. Mahesakkhānañhi devānaṁ mahāsattassa ānubhāvo viya tena sadisānampi ānubhāvo paccakkho ahosīti, itare pana tesaṁ vacanaṁ sutvā saddahantā anuminantā tathā āhaṁsu. Paripākagatapubbahetusaṁsiddhāya dhammatāya codiyamāno **imasmiṁ …pe… byākāsi.**

Jātamattasseva bodhisattassa ṭhānādīni yesaṁ visesādhigamānaṁ pubbanimittabhūtānīti te niddhāretvā dassento "**ettha cā**"ti-ādimāha. Tattha **patiṭṭhānaṁ caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittaṁ** iddhipādavasena lokuttaradhammesu suppatiṭṭhitabhāvasamijjhanato. **Uttarābhimukhabhāvo** lokassa uttaraṇavasena gamanassa pubbanimittaṁ. Tena hi Bhagavā sadevakassa lokassa abhibhūto, kenaci

anabhibhūto ahosi. Tenāha "**mahājanaṁ ajjhottharitvā abhibhavitvā gamanassa pubbanimittan**"ti. Tathā sattapadagamanaṁ sattapadabojjhaṅgasampanna-ariyamaggagamanassa. Suvisuddhasetacchattadhāraṇaṁ suvisuddhavimuttichattadhāraṇassa. Pañcarājakakudhabhaṇḍasamāyogo pañcavidhavimuttiguṇasamāyogassa. Anāvaṭadisānuvilokanaṁ anāvaṭañāṇatāya. "Aggohamasmī"ti-ādinā achambhitavācābhāsanaṁ kenaci avibandhanīyatāya appavattiyassa saddhammacakkappavattanassa. "Ayamantimā jātī"ti āyatiṁ jātiyā abhāvakittanā anupādi …pe… pubbanimittanti veditabbaṁ tassa tassa anāgate laddhabbavisesassa taṁ taṁ nimittaṁ abyabhicārīti katvā. **Na āgato**ti imasmiṁ sutte, aññattha ca vakkhamānāya anupubbiyā na āgato. **Āharitvā**ti tasmiṁ tasmiṁ sutte, Aṭṭhakathāsu ca āgatanayena āharitvā **dīpetabbo.**

"**Dasasahassilokadhātu** (DṬ.14./CS:pg.2.31) **kampī**"ti idaṁ satipi idha pāḷiyaṁ āgatatte vakkhamānānaṁ acchariyānaṁ mūlabhūtaṁ dassetuṁ vuttaṁ, evaṁ aññampi evarūpaṁ daṭṭhabbaṁ. **Tantibaddhā vīṇā cammabaddhā bheriyo**ti pañcaṅgikatūriyassa nidassanamattaṁ, ca-saddena vā itaresampi saṅgaho daṭṭhabbo. "Andubandhanādīni taṅkhaṇe eva chajjitvā puna pākatikāneva honti, tathā jaccandhādīnaṁ cakkhusotādīni tathārūpakammapaccayā tasmiṁyeva khaṇe uppajjitvā tāvadeva vigacchantī"ti vadanti. **Chijjiṁsū**ti ca pādesu bandhaṭṭhānesu chijjiṁsu. **Vigacchiṁsū**ti vūpasamiṁsu. **Ākāsaṭṭhakaratanāni** nāma taṁtaṁvimānagatamaṇiratanādīni. **Sakatejobhāsitānī**ti ativiya samujjalāya attano pabhāya obhāsitāni **ahesuṁ. Nappavattī**ti na sannipāto. **Na vāyī**ti kharo vāto na vāyi. Mudusukho pana sattānaṁ sukhāvaho vāyi. **Pathavigatā ahesuṁ** uccaṭṭhāne ṭhātuṁ avisahantā. **Utusampanno**ti anuṇhāsītatāsaṅkhātena utunā sampanno. **Apphoṭanaṁ** vuccati bhujahatthasaṅghaṭṭanasaddo, atthato pana vāmahatthaṁ ure ṭhapetvā dakkhiṇena puthupāṇinā hatthatāḷanena saddakaraṇaṁ. Mukhena usseḷanaṁ saddassa muñcanaṁ **seḷanaṁ. Ekaddhajamālā ahosi** nirantaraṁ dhajamālāsamodhānagatāya. Na kevalañca etāni eva, atha kho aññānipi "vicittapupphasugandhapupphavassadevopavassi sūriye dissamāne eva tārakā obhāsiṁsu, accharṁ vippasannaṁ udakaṁ pathavito ubbhijji, bilāsayā ca tiracchānā āsayato nikkhamiṁsu, rāgadosamohāpi tanu bhaviṁsu, pathaviyaṁ rajo vūpasami, aniṭṭhagandho vigacchi, dibbagandho vāyi, rūpino devā sarūpeneva manussānaṁ āpāthaṁ agamaṁsu, sattānaṁ cutūpapātā nāhesun"ti evamādīni yāni mahābhinīhārasamaye uppannāni dvattiṁsapubbanimittāni, tāni anavasesato tadā ahesunti.

Tatrāpīti tesupi pathavikampādīsu evaṁ pubbanimittabhāvo veditabbo. Na kevalaṁ sampatijātassa ṭhānādīsu evāti adhippāyo. **Sabbaññutaññāṇapaṭilābhassa pubbanimittaṁ** sabbassa ñeyyassa, titthakaramatassa ca cālanato. Kenaci anussāhitānaṁyeva imasmiṁyeva **ekacakkavāḷe sannipāto** kenaci anussāhitānaṁyeva **ekappahāreneva sannipatitvā dhammapaṭiggaṇhanassa pubbanimittaṁ. Paṭhamaṁ devatānaṁ paṭiggahaṇaṁ** dibbavihārapaṭilābhassa, **pacchā manussānaṁ paṭiggahaṇaṁ** tattheva ṭhānassa niccalasabhāvato (DṬ.14./CS:pg.2.32) āneñjavihārapaṭilābhassa **pubbanimittaṁ. Vīṇānaṁ sayaṁ vajjanaṁ** parūpadesena vinā sayameva **anupubbavihārapaṭilābhassa** pubbanimittaṁ. **Bherīnaṁ vajjanaṁ** cakkavāḷapariyantāya parisāya pavedanasamatthassa **dhammabheriyā anusāvanassa** amatadundubhighosanassa **pubbanimittaṁ. Andubandhanādīnaṁ chedo** mānavinibandhabhedanassa **pubbanimittaṁ. Mahājanassa rogavigamo** tasseva sakalavaṭṭadukkharogavigamabhūtassa **saccapaṭilābhassa pubbanimittaṁ.**

“Mahājanassā”ti padaṁ “mahājanassa dibbacakkhupaṭilābhassa, mahājanassa dibbasotadhātupaṭilābhassā”ti-ādinā tattha tattha ānetvā sambandhitabbaṁ. Iddhipādabhāvanāvasena sātisayañāṇajavasampattisiddhīti āha “**pīṭhasappīnaṁ javasampadā caturiddhipādapaṭilābhassa pubbanimittan**”ti. **Supaṭṭanasampāpuṇanaṁ catupaṭisambhidādhigamassa pubbanimittaṁ.** Atthādi-anurūpaṁ atthādīsu sampaṭipattibhāvato. **Ratanānaṁ sakatejobhāsitattaṁ yaṁ lokassa dhammobhāsaṁ dassessati,** tena **tassa** sakatejobhāsitattassa **pubbanimittaṁ.**

Catubrahmavihārapaṭilābhassa pubbanimittaṁ tassa sabbaso veravūpasamanato. **Ekādasa-agginibbāpanassa pubbanimittaṁ** dunnibbāpananibbānabhāvato. **Ñāṇālokādassanassa pubbanimittaṁ** anāloke ālokadassanabhāvato. **Nibbānarasenā**ti kilesānaṁ nibbāyanarasena. **Ekarasabhāvassā**ti sāsanassa sabbattha ekarasabhāvassa, tañca kho amadhurassa lokassa sabbaso madhurabhāvāpādanena. **Dvāsaṭṭhidiṭṭhigatabhindanassa pubbanimittaṁ** sabbaso diṭṭhigatavātāpanayanavasena. Ākāsādi-appatiṭṭhavisamacañcalaṭṭhānaṁ pahāya **sakuṇānaṁ pathavigamanaṁ** tādisaṁ micchāgāhaṁ pahāya sattānaṁ **pāṇehi** ratanattaya**saraṇagamanassa pubbanittaṁ. Bahujanakantatāyā**ti candassa viya bahujanassa kantatāya. **Sūriyassa uṇhasītavivajjita-utusukhatā** pariḷāhavivajjita**kāyikacetasikasukhappattiyā pubbanimittaṁ. Devatānaṁ apphoṭanādīhi kīḷanaṁ** pamoduppatti bhavantagamanena, dhammasabhāvabodhanena ca udānavasena pamodavibhāvanassa **pubbanimittaṁ. Dhammavegavassanassā**ti desanāñāṇavegena dhammāmatassa vassanassa **pubbanimittaṁ.** Kāyagatāsativasena laddhaṁ jhānaṁ pādakaṁ katvā uppāditamaggaphalasukhānubhavo **kāyagatāsati-amatapaṭilābho,** tassa pana kāyassāpi atappakasukhāvahattā khudāpipāsāpīḷanābhāvo pubbanimittaṁ vutto (DṬ.14./CS:pg.2.33) **Aṭṭhakathāyaṁ**pana khudaṁ, pipāsañca bhinditvā vuttaṁ. Tattha pubbanimittānaṁ bhedo visesasāmaññavibhāgena, gobalībaddañāyena ca gahetabbo. “Sayamevā”ti padaṁ “aṭṭhaṅgikamaggadvāravivaraṇassā”ti etthāpi ānetvā sambandhitabbaṁ. **Bharitabhāvassā**ti paripuṇṇabhāvassa. “**Ariyaddhajamālāmālitāyā**ti kāsāyaddhajamālāvantatāyā”ti keci, sadevakassa lokassa pana ariyamaggabojjhaṅgaddhajamālāhi mālibhāvassa **pubbanimittaṁ.** Yaṁ panettha anuddhaṭaṁ, taṁ suviññeyyameva.

Etthāti “sampatijāto”ti-ādinā āgate imasmiṁ vāre. **Vissajjitova,** tasmā amhehi idha apubbaṁ vattabbaṁ natthīti adhippāyo. Tadā pathaviyaṁ gacchantopi mahāsatto ākāsena gacchanto viya mahājanassa tathā upaṭṭhāsīti ayamettha niyati dhammaniyāmo bodhisattānaṁ dhammatā ti idaṁ niyativādavasena kathanaṁ. Pubbe purimajātīsu tādisassa puññasambhārakammassa katattā upacitattā mahājanassa tathā upaṭṭhāsīti idaṁ pubbekatakammavādavasena kathanaṁ. Imesaṁ sattānaṁ upari īsanasīlatāya yathāsakaṁ kammameva issaro nāma, tassa nimmānaṁ attano phalassa nibbattanaṁ mahāpurisopi sadevakaṁ lokaṁ abhibhavituṁ samatthena uḷārena puññakammena nibbattito, tena issarena nimmito nāma, tassa cāyaṁ nimmānaviseso, yadidaṁ mahānubhāvatā, yāya mahājanassa tathā upaṭṭhāsīti idaṁ issaranimmānavasena kathanaṁ. Evaṁ taṁ taṁ bahulaṁ vatvā kiṁ imāya pariyāyakathāyāti avasāne ujukameva byākari. Sampatijāto pathaviyaṁ kathaṁ padasā gacchati, evaṁ mahānubhāvo ākāsena maññe gacchatīti parikappanavasena ākāsena gacchanto viya ahosi. Sīghataraṁ pana sattapadavītihārena gatattā dissamānarūpopi mahājanassa adissamāno viya ahosi. Acelakabhāvo, khuddakasarīratā ca tādisassa iriyāpathassa na anucchavikāti

kammānubhāvasañjanitapāṭihāriyavasena alaṅkatapaṭiyatto viya, soḷasavassuddesiko viya ca mahājanassa upaṭṭhāsīti veditabbaṁ. Mahāsattassa puññānubhāvena tadā tathā upaṭṭhānamattamevetanti. **Pacchā bāladārakova ahosi, na tādiso**ti. Buddhabhāvānucchavikassa bodhisattānubhāvassa yāthāvato paveditattā **parisā cassa** byākaraṇena **Buddhena viya …pe… attamanā ahosi.**

Sabbadhammatāti (DṬ.14./CS:pg.2.34) sabbā soḷasavidhāpi yathāvuttā dhammatā **sabbabodhisattānaṁ hontīti veditabbā** puññañāṇasambhāradassanena nesaṁ ekasadisattā.

(DṬ.14.-3)Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā

33. **Dukūlacumbaṭake**ti daharassa nipajjanayogyatāvasena paṭisaṁhaṭadukūlasukhume. "Khattiyo brāhmaṇo"ti evamādi **jāti.** "Koṇḍañño Gotamo"ti evamādi **gottaṁ.** "Poṇikā cikkhallikā sākiyā koḷiyā"ti evamādi **kulapadeso. Ādi**-saddena rūpissariyaparivārādisabbasampattiyo saṅgaṇhāti. **Mahantassā**ti vipulassa, uḷārassāti attho. **Nipphattiyo**ti siddhiyo. **Gantabbagatiyā**ti gati-saddassa kammasādhanatamāha. Upapajjanavasena hi sucaritaduccaritehi gantabbāti **gatiyo,** upapattibhavaviseso. Gacchati yathāruci pavattatīti **gati,** ajjhāsayo. **Paṭisaraṇe**ti parāyaṇe avassaye. Sabbasaṅkhatavisaṁyuttassa hi arahato nibbānameva taṁpaṭisaraṇaṁ. **Tyāhan**ti te ahaṁ.

Dasavidhe kusaladhamme, agarahite ca rājadhamme (jā. 2 mahāmaṁsajātake vitthāro) niyuttoti **dhammiko.** Tena ca dhammena sakalaṁ lokaṁ rañjetīti **dhammarājā.** Yasmā cakkavattī dhammena ñāyena rajjaṁ adhigacchati, na adhammena, tasmā vuttaṁ "**dhammena laddharajjattā dhammarājā**"ti. Catūsu disāsu samuddapariyosānatāya **caturantā** nāma tattha tattha dīpe mahāpathavīti āha "**puratthima …pe… issaro**"ti. **Vijitāvī**ti vijetabbassa vijitavā, kāmakodhādikassa abbhantarassa, paṭirājabhūtassa bāhirassa ca arigaṇassa vijayi, vijetvā ṭhitoti attho. Kāmaṁ cakkavattino kenaci yuddhaṁ nāma natthi, yuddhena pana sādhetabbassa vijayassa siddhiyā "**vijitasaṅgāmo**"ti vuttaṁ. Janapadova catubbidha-acchariyadhammādisamannāgate asmiṁ rājini thāvariyaṁ kenaci asaṁhāriyaṁ daḷhaṁ bhattabhāvaṁ patto, janapade vā attano dhammikāya paṭipattiyā thāvariyaṁ thirabhāvaṁ pattoti **janapadatthāvariyappatto.** Manussānaṁ ure satthaṁ ṭhapetvā icchitadhanaharaṇādinā parasāhasakāritāya **sāhasikā.**

Ratijananaṭṭhenāti atappakapītisomanassuppādanena. Saddatthato pana rametīti **ratanaṁ.** "Aho manoharan"ti citte kattabbatāya **cittīkataṁ** (DṬ.14./CS:pg.2.35) "Svāyaṁ cittīkāro tassa pūjanīyatāyā"ti cittīkatanti pūjanīyanti atthaṁ vadanti. Mahantaṁ vipulaṁ aparimitaṁ mūlaṁ agghatīti **mahaggha**ṁ. Natthi etassa tulā upamāti **atulaṁ,** asadisaṁ. Kadāci eva uppajjanato dukkhena laddhabbattā **dullabhadassanaṁ.** Anomehi uḷāraguṇeheva sattehi paribhuñjitabbato **anomasattaparibhogaṁ.** Idāni nesaṁ cittīkatādi-atthānaṁ savisesaṁ cakkaratane labbhamānataṁ dassetvā itaresupi te atidisituṁ "**cakkaratanassa cā**"ti-ādi āraddhaṁ. **Aññaṁ devaṭṭhānaṁ nāma na hoti** rañño anaññasādhāraṇissariyādisampattipaṭilābhahetuto, sattānañca yathicchitatthapaṭilābhahetuto. **Aggho natthi** ativiya uḷārasamujjalasattaratanamayattā, acchariyabbhutamahānubhāvatāya ca. Yadaggena mahagghaṁ, tadaggena **atulaṁ.** Sattānaṁ pāpajigucchanena vigatakāḷako puññapasutatāya maṇḍabhūto yādiso kālo Buddhuppādāraho, tādise eva cakkavattīnampi sambhavoti āha "**yasmā ca panā**"ti-ādi. Upamāvasena cetaṁ vuttaṁ, upamopameyyānañca na accantameva sadisatā. Tasmā yathā Buddhā kadāci karahaci uppajjanti, na tathā cakkavattino, evaṁ santepi

cakkavattivattaparipūraṇassāpi dukkarabhāvatopi dullabhuppādāyevāti iminā dullabhuppādatāsāmaññena tesaṁ dullabhadassanatā vuttāti veditabbaṁ. Kāmaṁ cakkaratanānubhāvena sijjhamāno guṇo cakkavattiparivārasādhāraṇo, tathāpi "cakkavattī eva naṁ sāmibhāvena visavitāya paribhuñjatī"ti vattabbataṁ arahati tadatthaṁ uppajjanatoti dassento "**tadetan**"ti-ādimāha. Yathāvuttānaṁ pañcannaṁ, channampi vā atthānaṁ itararatanesupi labbhanato "**evaṁ sesānipī**"ti vuttaṁ. Hatthi-assa-pariṇāyakaratanehi ajitavijayato, cakkaratanena ca parivārabhāvena, sesehi paribhogūpakaraṇabhāvena samannāgato. Hatthi-assamaṇi-itthiratanehi paribhogūpakaraṇabhāvena sesehi parivārabhāvenāti yojanā.

Catunnaṁ mahādīpānaṁ sirivibhavanti tattha laddhaṁ sirisampattiñceva bhogasampattiñca. **Tādisamevā**ti "purebhattamevā"ti-ādinā vuttānubhāvameva. Yojanappamāṇaṁ padesaṁ byāpanena **yojanappamāṇaṁ andhakāraṁ.** Atidīghatādi**chabbidhadosaparivajjitaṁ.**

Sūrāti sattivanto, nibbhayāti atthoti āha "**abhīrukā**"ti. **Aṅgan**ti kāraṇaṁ. Yena kāraṇena "vīrā"ti vucceyyuṁ, taṁ **vīraṅgaṁ.** Tenāha "**vīriyassetaṁ** (DṬ.14./CS:pg.2.36) **nāman**"ti. Yāva cakkavāḷapabbatā cakkassa vattanato "**cakkavāḷapabbataṁ sīmaṁ katvā ṭhitasamuddapariyantan**"ti vuttaṁ. "**Adaṇḍenā**"ti imināva dhanadaṇḍassa, sarīradaṇḍassa ca akaraṇaṁ vuttaṁ. "**Asatthenā**"ti iminā pana senāya yujjhanassāti tadubhayaṁ dassetuṁ "**ye katāparādhe**"ti-ādi vuttaṁ. **Vuttappakāran**ti sāgarapariyantaṁ.

"Rañjanaṭṭhena **rāgo,** taṇhāyanaṭṭhena **taṇhā**"ti pavatti-ākārabhedena lobho eva dvidhā vutto Tathā hissa dvidhāpi chadanaṭṭho ekantiko. Yathāha "andhatamaṁ tadā hoti, yaṁ rāgo sahate naran"ti, (netti. 11 27) "taṇhāchadanachāditā"ti (udā. 64) ca. Iminā nayena dosādīnampi chadanaṭṭho vattabbo. **Kilesa**ggahaṇena vicikicchādayo sesakilesā vuttā. Yasmā te sabbe pāpadhammā uppajjamānā sattasantānaṁ chādetvā pariyonandhitvā tiṭṭhanti kusalappavattiṁ nivārenti, tasmā te "chadanā, chadā"ti ca vuttā. **Vivaṭṭacchadā**ti ca o-kārassa ā-kāraṁ katvā niddeso.

35. **Tāsan**ti dvinnampi nipphattīnaṁ. **Nimittabhūtānī**ti ñāpakakāraṇabhūtāni. Tathā hi lakkhīyati mahāpurisabhāvo etehīti **lakkhaṇāni.** Ṭhānagamanādīsu bhūmiyaṁ suṭṭhu samaṁ patiṭṭhitā pādā etassāti **suppatiṭṭhitapādo.** Taṁ panassa suppatiṭṭhitapādataṁ byatirekamukhena vibhāvetuṁ "**yathā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **aggatalan**ti aggapādatalaṁ. **Paṇhī**ti paṇhitalaṁ. **Passan**ti pādatalassa dvīsu passesu ekekaṁ, ubhayameva vā pariyantaṁ passaṁ. "**Assa panā**"ti-ādi anvayato atthavibhāvanaṁ. **Suvaṇṇapādukatalamiva** ujukaṁ nikkhipiyamānaṁ. **Ekappahārenevā**ti ekakkhaṇeyeva. **Sakalaṁ pādatalaṁ bhūmiṁ phusati** nikkhipane. Ekappahāreneva sakalaṁ pādatalaṁ bhūmito uṭṭhahatīti yojanā. **Tasmā ayaṁ suppatiṭṭhitapādo**ti nigamanaṁ. Yaṁ panettha vattabbaṁ anupubbaninnādi-acchariyabbhutaṁ nissandaphalaṁ, taṁ parato **Lakkhaṇasuttavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha.3.201) āvibhavissatīti.

Nābhi dissatīti lakkhaṇacakkassa nābhi parimaṇḍalasaṇṭhānā suparibyattā hutvā dissati, labbhatīti adhippāyo. **Nābhiparicchinnā**ti tassaṁ nābhiyaṁ paricchinnā paricchedavasena ṭhitā. **Nābhimukhaparikkhepapaṭṭo**ti pakaticakkassa (DṬ.14./CS:pg.2.37) akkhabbhāhatapariharaṇatthaṁ nābhimukhe ṭhapetabbaṁ parikkhepapaṭṭo, tappaṭicchanno idha adhippeto. **Nemimaṇikā**ti nemiyaṁ āvalibhāvena ṭhitamaṇikālekhā. **Sambahulavāro**ti bahuvidhalekhaṅgavibhāvanavāro. **Sattī**ti āvudhasatti. **Sirivaccho**ti siri-aṅgā. **Nandī**ti dakkhiṇāvattaṁ. **Sovattiko**ti sovatti-aṅgo.

Vaṭaṁsakoti āveḷaṁ. **Vaḍḍhamānakan**ti purimahādīsu dīpaṅkaṁ. **Morahatthako**ti morapiñchakalāpo, morapiñchapaṭisibbito vā bījanīviseso. **Vāḷabījanī**ti cāmarivālaṁ. Siddhatthādi **puṇṇaghaṭapuṇṇapātiyo.** "Cakkavāḷo"ti vatvā tassa padhānāvayave dassetuṁ "**himavā sineru …pe… sahassānī**"ti vuttaṁ. "**Cakkavattirañño parisaṁ upādāyā**"ti idaṁ hatthiratanādīnampi tattha labbhamānabhāvadassanaṁ. **Sabbo**tisatti-ādiko yathāvutto aṅgaviseso **cakkalakkhaṇasseva parivāro**ti veditabbo.

"**Āyatapaṇhī**"ti idaṁ aññesaṁ paṇhito dīghataṁ sandhāya vuttaṁ, na pana atidīghatanti āha "**paripuṇṇapaṇhī**"ti. Yathā pana paṇhilakkhaṇaṁ paripuṇṇaṁ nāma hoti, taṁ byatirekamukhena dassetuṁ "**yathā hī**"ti-ādi vuttaṁ. **Āraggenā**ti maṇḍalāya sikhāya. **Vaṭṭetvā**ti yathā suvaṭṭaṁ hoti, evaṁ vaṭṭetvā. **Rattakambalageṇḍukasadisā**ti rattakambalamayageṇḍukasadisā.

"**Makkaṭassevā**"ti dīghabhāvaṁ, samatañca sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Niyyāsatelenā**ti chattiritaniyyāsādiniyyāsasammissena telena, yaṁ "surabhiniyyāsan"tipi vadanti. **Niyyāsatela**ggahaṇañcettha haritālavaṭṭiyā ghanasiniddhabhāvadassanatthaṁ.

Yathā satakkhattuṁ vihataṁ kappāsapaṭalaṁ sappimaṇḍe osāritaṁ ativiya mudu hoti, evaṁ mahāpurisassa hatthapādāti dassento "**sappimaṇḍe**"ti-ādimāha. **Talunā**ti sukhumālā.

Cammenāti aṅgulantaraveṭhitacammena. **Paṭibaddha-aṅgulantaro**ti ekato sambaddha-aṅgulantaro na hoti. **Ekappamāṇā**ti dīghato samānappamāṇā. **Yavalakkhaṇan**ti abbhantarato aṅgulipabbe ṭhitaṁ yavalakkhaṇaṁ. **Paṭivijjhitvā**ti taṁtaṁpabbānaṁ samānadesatāya aṅgulīnaṁ pasāritakālepi aññamaññaṁ vijjhitāni viya phusitvā tiṭṭhanti.

Saṅkhā (DṬ.14./CS:pg.2.38) vuccanti gopphakā, uddhaṁ saṅkhā etesanti **ussaṅkhā,** pādā. **Piṭṭhipāde**ti piṭṭhipādasamīpe. **Tenā**ti piṭṭhipāde ṭhitagopphakabhāvena baddhā hontīti yojanā. Tayidaṁ "tenā"ti padaṁ uparipadadvayepi yojetabbaṁ "tena baddhabhāvena na yathāsukhaṁ parivaṭṭanti, tena yathāsukhaṁ naparivaṭṭanena gacchantānaṁ pādatalānipi na dissantī"ti. **Uparī**ti piṭṭhipādato dviti-aṅgulimattaṁ uddhaṁ, "caturaṅgulamattan"ti ca vadanti. Nigūḷhāni ca honti, na aññesaṁ viya paññāyamānāni. **Tenā**ti gopphakānaṁ upari patiṭṭhitabhāvena. **Assā**ti mahāpurisassa. Satipi desantarappavattiyaṁ niccaloti dassanatthaṁ **nābhi**ggahaṇaṁ. "**Adhokāyova iñjatī**"ti idaṁ purimapadassa kāraṇavacanaṁ. Yasmā adhokāyova iñjati, tasmā nābhito …pe… niccalo hoti. "**Sukhena pādā parivaṭṭantī**"ti idaṁ pana purimassa, pacchimassa ca kāraṇavacanaṁ. Yasmā sukhena pādā parivaṭṭanti, tasmā adhokāyova iñjati, yasmā sukhena pādā parivaṭṭanti, tasmā puratopi …pe… pacchatoyevāti.

Yasmā eṇimigassa samantato ekasadisamaṁsā anukkamena uddhaṁ thūlā jaṅghā honti, tathā mahāpurisassāpi, tasmā vuttaṁ "**eṇimigasadisajaṅgho**"ti. **Paripuṇṇajaṅgho**ti samantato maṁsūpacayena paripuṇṇajaṅgho. Tenāha "**na ekato**"ti-ādi.

Etenāti "anonamanto"ti-ādivacanena, jāṇuphāsubhāvadīpanenāti attho. **Avasesajanā**ti iminā lakkhaṇena rahitajanā. **Khujjā vā honti** heṭṭhimakāyato uparimakāyassa rassatāya, **vāmanā vā** uparimakāyato heṭṭhimakāyassa rassatāya, etena ṭhapetvā sammāsambuddhaṁ, cakkavattinañca itare sattā khujjapakkhikā, vāmanapakkhikā cāti dasseti.

Kāmaṁ sabbāpi padumakaṇṇikā suvaṇṇavaṇṇāva, kañcanapadumakaṇṇikā pana pabhassarabhāvena tato sātisayāti āha "**suvaṇṇapadumakaṇṇikasadisehī**"ti. **Ohitan**ti samohitaṁ antogadhaṁ. Tathābhūtaṁ pana taṁ tena channaṁ hotīti āha

“**paṭicchannan**”ti.

Suvaṇṇavaṇṇoti suvaṇṇavaṇṇavaṇṇoti ayamettha atthoti āha “**jātihiṅgulakenā**”ti-ādi, svāyamattho āvuttiñāyena ca veditabbo. Sarīrapariyāyo idha vaṇṇa-saddoti adhippāyo. Paṭhamavikappaṁ vatvā (DṬ.14./CS:pg.2.39) tathārūpāya pana ruḷhiyā abhāvaṁ manasi katvā vaṇṇadhātupariyāyameva vaṇṇa-saddaṁ gahetvā dutiyavikappo vutto. Tasmā padadvayenāpi suniddhantasuvaṇṇasadisachavivaṇṇoti vuttaṁ hoti.

Rajoti sukhumarajo. **Jallan**ti malīnabhāvāvaho reṇusañcayo. Tenāha “**malaṁ vā**”ti. Yadi vivattati, kathaṁ nhānādīnīti āha “**hatthadhovanādīnī**”ti-ādi.

Āvaṭṭapariyosāneti padakkhiṇāvaṭṭanavasena pavattassa āvaṭṭassa ante.

Brahmuno sarīraṁ purato vā pacchato vā anonamitvā ujukameva uggatanti āha “**brahmā viya ujugatto**”ti. Sā panāyaṁ ujugattatā avayavesu buddhippattesu daṭṭhabbā, na daharakāleti vuttaṁ “**uggatadīghasarīro bhavissatī**”ti. **Itaresū**ti “khandhajāṇūsū”ti imesu **dvīsu ṭhānesu** namantā purato namantīti ānetvā sambandho. **Passavaṅkā**ti dakkhiṇapassena vā vāmapassena vā vaṅkā. **Sūlasadisā**ti potthakarūpakaraṇe ṭhapitasūlapādasadisā.

Hatthapiṭṭhi-ādivasena satta sarīrāvayavā ussadā upacitamaṁsā etassāti **sattussado.** Aṭṭhikoṭiyo paññāyantīti yojanā. **Nigūḷhasirājālehī**ti lakkhaṇavacanametanti tena nigūḷha-aṭṭhikoṭīhītipi vuttameva hotīti. **Hatthapiṭṭhādīhī**ti ettha **ādi**-saddena aṁsakūṭakhandhakūṭānaṁ saṅgahe siddhe taṁ ekadesena dassento “**vaṭṭetvā …pe… khandhenā**”ti āha. “**Silārūpakaṁ viyā**”ti-ādinā vā nigūḷha-aṁsakūṭatāpi vibhāvitā yevāti daṭṭhabbaṁ.

Sīhassa pubbaddhaṁ sīhapubbaddhaṁ, paripuṇṇāvayavatāya sīhapubbaddhaṁ viya sakalo kāyo assāti sīhapubbaddhakāyo. Tenāha “**sīhassa pubbaddhakāyo viya sabbo kāyo paripuṇṇo**”ti. **Sīhassevā**ti sīhassa viya. **Dussaṇṭhitavisaṇṭhito na hotī**ti duṭṭhu saṇṭhito, virūpasaṇṭhito ca na hoti, tesaṁ tesaṁ avayavānaṁ ayuttabhāvena, virūpabhāvena ca saṇṭhiti upagato na hotīti attho. **Saṇṭhantī**ti saṇṭhahanti. **Dīghehī**ti aṅgulināsādīhi. **Rassehī**ti gīvādīhi. **Thūlehī**ti ūrubāhu-ādīhi (DṬ.14./CS:pg.2.40) **Kisehī**ti kesalomamajjhādīhi. **Puthulehī**ti akkhihatthatalādīhi. **Vaṭṭehī**ti jaṅghahatthādīhi.

Satapuññalakkhaṇatāya **nānācittena puññacittena cittito** sañjātacittabhāvo “īdiso eva Buddhānaṁ dhammakāyassa adhiṭṭhānaṁ bhavituṁ yutto”ti dasapāramīhi **sajjito** abhisaṅkhato, “dānacittena puññacittenā”ti vā pāṭho, dānavasena, sīlādivasena ca pavattapuññacittenāti attho.

Dvinnaṁ koṭṭānaṁ antaranti dvinnaṁ piṭṭhibāhānaṁ vemajjhaṁ piṭṭhimajjhassa uparibhāgo. **Citaṁ paripuṇṇan**ti aninnabhāvena citaṁ, dvīhi koṭṭehi samatalatāya paripuṇṇaṁ. **Uggammā**ti uggantvā, aninnaṁ samatalaṁ hutvāti adhippāyo. Tenāha “**suvaṇṇaphalakaṁ viyā**”ti.

Nigrodho viya parimaṇḍaloti parimaṇḍalanigrodho viya parimaṇḍalo, “nigrodhaparimaṇḍalaparimaṇḍalo”ti vattabbe ekassa parimaṇḍala-saddassa lopaṁ katvā “**nigrodhaparimaṇḍalo**”ti vutto. Tenāha “**samakkhandhasākho nigrodho**”ti-ādi. Na hi sabbo nigrodho parimaṇḍaloti, parimaṇḍalasaddasannidhānena vā parimaṇḍalova nigrodho gayhatīti ekassa parimaṇḍalasaddassa lopena vināpi ayamattho labbhatīti āha “**nigrodho viya parimaṇḍalo**”ti. **Yāvatako assāti yāvatakvassa** o-kārassa va-kārādesaṁ katvā.

Samavaṭṭitakkhandhoti samaṁ suvaṭṭitakkhandho. Koñcā viya dīghagalā, bakā

viya vaṅkagalā varāhā viya puthulagalāti yojanā. **Suvaṇṇāḷiṅgasadiso**ti suvaṇṇamayakhuddakamudiṅgasadiso.

Rasaggasaggīti madhurādibhedaṁ rasaṁ gasanti anto pavesantīti rasaggasā rasaggasānaṁ aggā rasaggasaggā, tā etassa santīti **rasaggasaggī. Tenā**ti ojāya apharaṇena hīnadhātukattā **te bahvābādhā honti.**

Hanūti sannissayadantādhārassa samaññā, taṁ Bhagavato sīhassa hanu viya, tasmā Bhagavā **sīhahanu.** Tattha yasmā Buddhānaṁ rūpakāyassa, dhammakāyassa ca upamā nāma hīnūpamāva, natthi samānūpamā, kuto adhikūpamā, tasmā ayampi hīnūpamāti dassetuṁ "**tatthā**"ti-ādi vuttaṁ. Yasmā mahāpurisassa heṭṭhimānurūpavaseneva uparimampi saṇṭhitaṁ, tasmā vuttaṁ (DṬ.14./CS:pg.2.41) "**dvepi paripuṇṇānī**"ti, tañca kho na sabbaso parimaṇḍalatāya, atha kho tibhāgāvasesamaṇḍalatāyāti āha "**dvādasiyā pakkhassa candasadisānī**"ti. **Sallakkhetvā**ti attano lakkhaṇasatthānusārena upadhāretvā. Dantānaṁ uccanīcatā abbhantarabāhirapassavasenapi veditabbā, na aggavaseneva. Tenāha "**ayapaṭṭakena chinnasaṅkhapaṭalaṁ viyā**"ti. **Ayapaṭṭakan**ti kakacaṁ adhippetaṁ. **Samā bhavissanti,** na visamā, samasaṇṭhānāti attho.

Sātisayaṁ mududīghaputhulatādippakāraguṇā hutvā bhūtā jātāti pabhūtā, bha-kārassa ha-kāraṁ katvā pahūtā jivhā etassāti **pahūtajivho.**

Vicchinditvā vicchinditvā pavattasaratāya **chinnassarāpi.** Anekākāratāya **bhinnassarāpi.** Kākassa viya amanuññasaratāya **kākassarāpi. Apalibuddhattā**ti anupaddutavatthukattā, vatthūti ca akkharuppattiṭṭhānaṁ veditabbaṁ. **Aṭṭhaṅgasamannāgato**ti ettha aṅgāni parato āgamissanti. **Mañjughoso**ti madhurassaro.

Abhinīlanettoti adhikanīlanetto, adhikatā ca sātisayaṁ nīlabhāvena veditabbā, na nettanīlabhāvasseva adhikabhāvatoti āha "**na sakalanīlanetto**"ti-ādi. Pītalohitavaṇṇā setamaṇḍalagatarājivasena. Nīlasetakāḷavaṇṇā pana taṁtaṁmaṇḍalavaseneva veditabbā.

"**Cakkhubhaṇḍan**ti akkhidalan"ti keci. "Akkhidalavaṭuman"ti aññe. Akkhidalehi pana saddhiṁ akkhibimbanti veditabbaṁ. Evañhi viniggatagambhīrajotanāpi yuttā hoti. "**Adhippetan**"ti iminā ayamettha adhippāyo ekadesena samudāyupalakkhaṇañāyenāti dasseti. Yasmā pakhuma-saddo loke akkhidalalomesu niruḷho, tenevāha "**mudusiniddhanīlasukhumapakhumācitāni akkhīnī**"ti.

Kiñcāpi uṇṇā-saddo loke avisesato lomapariyāyo, idha pana lomavisesavācakoti āha "**uṇṇā loman**"ti. **Nalāṭavemajjhe jātā**ti nalāṭamajjhagatā jātā. **Odātatāya upamā,** na mudutāya (DṬ.14./CS:pg.2.42) Uṇṇā hi tatopi sātisayaṁ mudutarā. Tenāha"**sappi maṇḍe**"ti-ādi. **Rajatapubbuḷakan**ti rajatamayatārakamāha.

Dve atthavase paṭicca vuttanti yasmā Buddhā, cakkavattino ca paripuṇṇanalāṭatāya, paripuṇṇasīsabimbatāya ca "uṇhīsasīsā"ti vuccanti, tasmā te dve atthavase paṭicca "**uṇhīsasīso**"**ti idaṁ vuttaṁ.** Idāni taṁ atthadvayaṁ mahāpurise suppatiṭṭhitanti "**mahāpurisassa hī**"ti-ādi vuttaṁ. Saṇhatamatāya, suvaṇṇavaṇṇatāya, pabhassaratāya, paripuṇṇatāya ca **rañño bandha-uṇhīsapaṭṭo viya virocati. Kapisīsā**ti dvidhābhūtasīsā. **Phalasīsā**ti phalitasīsā. **Aṭṭhisīsā**ti maṁsassa abhāvato ativiya aṭṭhitāya, patanubhāvato vā taconaddha-aṭṭhimattasīsā. **Tumbasīsā**ti lābusadisasīsā. **Pabbhārasīsā**ti piṭṭhibhāgena olambamānasīsā. **Purimanayenā**ti paripuṇṇanalāṭatāpakkhena. **Uṇhīsaveṭhitasīso viyā**ti uṇhīsapaṭṭena veṭhitasīsapadeso viya. **Uṇhīsaṁ viyā**ti chekena sippinā viracita-uṇhīsamaṇḍalaṁ viya.

(DṬ.14.-4)Vipassīsamaññāvaṇṇanā

37. **Tassa vitthāro**ti tassa lakkhaṇapariggaṇhane nemittakānaṁ santappanassa vitthāro vitthārakathā. **Gabbhokkantiyaṁ** nimittabhūta supinapaṭiggāhakasantappane **vuttoyeva. Niddosenā**ti khārikaloṇikādidosarahitena. **Dhātiyo**ti thaññapāyikā dhātiyo. Tā hi dhāpenti thaññaṁ pāyentīti **dhātiyo.** "**Tathā**"ti iminā "saṭṭhin"ti padaṁ upasaṁharati **sesāpī**ti nhāpikā, dhārikā, parihārikāti imā tividhā. Tāpi dahanti vidahanti nhānaṁ dahanti dhārentīti "dhātiyo" tveva vuccanti. Tattha **dhāraṇaṁ** urasā, ūrunā, hatthehi vā suciraṁ velaṁ sandhāraṇaṁ. **Pariharaṇaṁ** aññassa aṅkato attano aṅkaṁ, aññassa bāhuto attano bāhuṁ upasaṁharantehi **haraṇaṁ** sampāpanaṁ.

38. **Mañjussaro**ti saṇhassaro. Yo hi saṇho, so kharo na hotīti āha "**akharassaro**"ti. **Vaggussaro**ti manorammassaro, manorammatā cassa cāturiyane puññayogatoti āha "**chekanipuṇassaro**"ti. **Madhurassaro**ti sotasukhassaro, sotasukhatā cassa ativiya iṭṭhabhāvenāti āha "**sātassaro**"ti. **Pemanīyassaro**ti (DṬ.14./CS:pg.2.43) piyāyitabbassaro, piyāyitabbatā cassa suṇantānaṁ attani bhattisamuppādanenāti āha "**pemajanakassaro**"ti. **Karavīkassaro**ti. Karavīkasaddo yesaṁ sattānaṁ sotapathaṁ upagacchati, te attano sarasampattiyā pakatiṁ jahāpetvā avase karonto attano vase vatteti, evaṁ madhuroti dassento "**tatridan**"ti-ādimāha. Tattha "**karavīkasakuṇe**"ti-ādi tassa sabhāvakathanaṁ. **Laḷitan**ti pītivegasamuṭṭhitaṁ līḷaṁ. **Chaḍḍetvā**ti "saṅkharaṇampi madhurasaddasavanantarāyakaran"ti **tiṇāni** apanetvā. **Anikkhipitvā**ti bhūmiyaṁ anikkhipitvā ākāsagatameva katvā. **Anubaddhamigā** vāḷamigehi. Tato **maraṇabhayaṁ** hitvā. **Pakkhe pasāretvā**ti pakkhe yathāpasārite katvā apatantā **tiṭṭhanti**.

Suvaṇṇapañjaraṁ vissajjesi yojanappamāṇe ākāse attano āṇāya pavattanato. Tenāha "**so rājāṇāyā**"ti-ādi. **Laḷiṁsū**ti laḷitaṁ kātuṁ ārabhiṁsu. **Taṁ pītin**ti taṁ Buddhaguṇārammaṇaṁ pītiṁ teneva nīhārena punappunaṁ pavattaṁ pītiṁ **avijahitvā** vikkhambhitakilesā therānaṁ santike laddhadhammassavanasappāyā upanissayasampattiyā paripakkañāṇatāya **sattahi …pe… patiṭṭhāsi.** Sattasatamattena orodhajanena saddhiṁ padasāva therānaṁ santikaṁ upagatattā "**sattahi jaṅghasatehi saddhin**"ti vuttaṁ. **Tato**ti karavīkasaddato. **Satabhāgena …pe… veditabbo** anekakappakoṭisatasambhūtapuññasambhārasamudāgatavatthusampattibhāvato.

39. **Kammavipākajan**ti sātisayasucaritakammanibbattaṁ pittasemharuhirādīhi apalibuddhaṁ dūrepi ārammaṇaṁ sampaṭicchanasamatthaṁ kammavipākena sahajātaṁ, kammassa vā vipākabhāvena jātaṁ pasādacakkhu. Duvidhañhi dibbacakkhuṁ kammamayaṁ, bhāvanāmayanti. Tatridaṁ kammamayanti āha "**na bhāvanāmayan**"ti. Bhāvanāmayaṁ pana bodhimūle uppajjissati. Ayaṁ "so"ti sallakkhaṇaṁ kāmaṁ manoviññāṇena hoti, cakkhuviññāṇena pana tassa tathā vibhāvitattā manoviññāṇassa tattha tathāpavattīti āha "**yena nimittaṁ …pe… sakkotī**"ti.

40. **Vacanattho**ti (DṬ.14./CS:pg.2.44) saddattho. **Nimīlanan**ti nimīlanadassanaṁ navisuddhaṁ, tathā ca akkhīni avivaṭāni nimīladassanassa na visuddhibhāvato. Tabbipariyāyato pana dassanaṁ visuddhaṁ, vivaṭañcāti āha "**antarantarā**"ti-ādi.

41. Nī-iti-- jānanatthaṁ dhātuṁ gahetvā āha "**panayati jānātī**"ti. Yato vuttaṁ "animittā na nāyare"ti (visuddhi.1.174 saṁ.ni.aṭṭha.1.1.20), "vidūbhi neyyaṁ naravarassā"ti (netti. saṅgahavāra) ca. Nī-iti pana pavattanatthaṁ dhātuṁ gahetvā "**nayati** pavattetī"ti. **Appamatto ahosi** tesu tesu kiccakaraṇīyesu.

42. Vassāvāso **vassaṁ** uttarapadalopena, tasmā vassaṁ, vasse vā, sannivāsaphāsutāya arahatīti **vassiko,** pāsādo. Māsā pana vasse utumhi bhavāti vassikā.

Itaresūti hemantikaṁ gimhikanti imesu. **Eseva nayo**ti uttarapadalopena niddesaṁ atidisati.

Nāti-ucco hoti nātinīcoti gimhiko viya ucco, hemantiko viya nīco na hoti, atha kho tadubhayavemajjhalakkhaṇatāya nāti-ucco hoti, nātinīco. **Assā**ti pāsādassa. **Nātibahūnī**ti gimhikassa viya na atibahūni. **Nātitanūnī**ti hemantikassa viya na khuddakāni, tanutarajālāni ca. **Missakānevā**ti hemantike viya na uṇhaniyāneva, gimhike viya ca na sītaniyāneva, atha kho ubhayamissakāneva. **Tanukānī**ti na puthulāni. **Uṇhappavesanatthāyā**ti sūriyasantāpānuppavesāya. **Bhittiniyūhānī**ti dakkhiṇapasse bhittīsu niyūhāni. **Siniddhan**ti sinehavantaṁ, siniddhaggahaṇeneva cassa garukatāpi vuttā eva. **Kaṭukasannissitan**ti tikaṭukādikaṭukadrabbūpasañhitaṁ. **Udakayantānī**ti udakadhārāvissandayantāni. Yathā jalayantāni, evaṁ himayantānipi tattha karonti eva. Tasmā hemante viya himāni patantāniyeva hontīti ca veditabbaṁ.

Sabbaṭṭhānānipīti sabbāni paṭikiriyānhānabhojanakīḷāsañcaraṇādiṭṭhānānipi, na nivāsaṭṭhānāniyeva. Tenāha "**dovārikāpī**"ti-ādi. Tattha kāraṇamāha "**rājā kirā**"ti-ādi.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.14.-5)Jiṇṇapurisavaṇṇanā

44. **Gopānasivaṅkan**ti (DṬ.14./CS:pg.2.45) vaṅkagopānasī viya. Vaṅkānañhi vaṅkabhāvassa nidassanatthaṁ avaṅkagopānasīpi gayhati. **Ābhoggavaṅkan**ti ādito paṭṭhāya abbhuggatāya kuṭilasarīratāya vaṅkaṁ. Tenāha "**khandhe**"ti-ādi. Daṇḍaparaṁ daṇḍaggahaṇaparaṁ ayanaṁ gamanaṁ etassāti **daṇḍaparāyanaṁ,** daṇḍo vā paraṁ āyanaṁ gamanakāraṇaṁ etassāti **daṇḍaparāyanaṁ.** Ṭhānādīsu daṇḍo gati avassayo etassa tena vinā appavattanatoti **daṇḍagatikaṁ,** gacchati etenāti vā **gati,** daṇḍo gati gamanakāraṇaṁ etassāti **daṇḍagatikaṁ. Daṇḍapaṭisaraṇan**ti etthāpi eseva nayo. **Jarāturan**ti jarāya kilantaṁ assavasaṁ. **Yadā ratho purato hotī**ti dvedhāpathe sampatte purato gacchante balakāye tattha ekaṁ saṇṭhānaṁ āruḷho majjhe gacchanto bodhisattena āruḷho ratho itaraṁ saṇṭhānaṁ gacchanto yadā purato hoti. **Pacchā balakāyo**ti tadā pacchā hoti sabbo balakāyo. **Tādise okāse**ti tādise vuttappakāre maggappadese. **Taṁ purisan**ti taṁ jiṇṇapurisaṁ. **Suddhāvāsā**ti siddhatthādīnaṁ tiṇṇaṁ sammāsambuddhānaṁ sāsane brahmacariyaṁ caritvā suddhāvāsabhūmiyaṁ nibbattabrahmāno. Te hi tadā tattha tiṭṭhanti. "Kiṁ paneso jiṇṇo nāmā"ti eso tayā vuccamāno kiṁ atthato, taṁ me niddhāretvā kathehīti dasseti. Aniddhāritasarūpattā hi tassa attano bodhisatto liṅgasabbanāmena taṁ vadanto "kin"ti āha. "Yathā kiṁ te jātan"ti dvayameva hi loke yebhuyyato jāyati itthī vā puriso vā, tathāpi taṁ liṅgasabbanāmena vuccati, evaṁ sampadamidaṁ veditabbaṁ. "**Kiṁ vuttaṁ hotī**"ti-ādi tassa aniddhāritasarūpataṁyeva vibhāveti.

"**Tena hī**"ti-ādi "ayañca jiṇṇabhāvo sabbasādhāraṇattā mayhampi upari āpattito evā"ti mahāsattassa saṁvijjanākāravibhāvanaṁ. Rathaṁ sāretīti **sārathi.** Kīḷāvihāratthaṁ uyyuttā yanti upagacchanti etanti **uyyānaṁ. Alan**ti paṭikkhepavacanaṁ. **Nāmā**ti garahaṇe nipāto "kathañhināmā"ti-ādīsu (pārā. 39 42 87 88 90 166 170 pāci. 1 13 36) viya. Jātiyā ādīnavadassanatthaṁ taṁmūlassa ummūlanaṁ viya hotīti, tassa ca avassitabhāvato "**jātiyā mūlaṁ** (DṬ.14./CS:pg.2.46) **khaṇanto nisīdī**"ti āha. Siddhe hi kāraṇe phalaṁ siddhameva hotīti. Pīḷaṁ janetvā antotudanavasena sabbapaṭhamaṁ hadayaṁ anupavissa ṭhitattā **paṭhamena sallena hadaye viddho viya nisīdī**ti yojanā.

(DṬ.14.-6)Byādhipurisavaṇṇanā

47. **Pubbe vuttanayenevā**ti "suddhāvāsā kirā"ti-ādinā pubbe vutteneva nayena. **Ābādhikan**ti ābādhavantaṁ. **Dukkhitan**ti sañjātadukkhaṁ. **Ajātan**ti ajātabhāvo, nibbānaṁ vā.

(DṬ.14.-7)Kālakatapurisavaṇṇanā

50. Bhantanettakuppalādi vividhaṁ katvā lātabbato **vilāto,** vayhaṁ, sivikā cāti āha "**vilātanti sivikan**"ti. Sivikāya diṭṭhapubbattā mahāsatto citakapañjaraṁ "sivikan"ti āha. **Ito paṭigatan**ti ito bhavato apagataṁ **Katakālan**ti pariyosāpitajīvanakālaṁ. Tenāha "**yattakan**"ti-ādi.

(DṬ.14.-8)Pabbajitavaṇṇanā

53. Dhammaṁ caratīti **dhammacaraṇo,** tassa bhāvo **dhammacaraṇabhāvo**ti dhammacariyameva vadati. **Evaṁ ekekassa padassā**ti yathā "sādhudhammacariyāti pabbajito"ti yojanā, evaṁ "sādhusamacariyāti pabbajito"ti-ādinā ekekassa padassa **yojanā veditabbā. Sabbānī**ti "sādhudhammacariyā"ti-ādīsu āgatāni sabbāni dhammasamakusalapuññapadāni. **Dasakusalakammapathavevacanānī**ti dānādīni dasakusaladhammapariyāyapadāni.

(DṬ.14.-9)Bodhisattapabbajjāvaṇṇanā

54. Pabbajitassa dhammiṁ kathaṁ sutvāti sambandho. **Aññañca** saṅgīti-anāruḷhaṁ tena tadā vuttaṁ dhammiṁ kathanti yojanā. "**Vaṁsovā**"ti padattayena dhammatā esāti dasseti. **Cirassaṁ cirassaṁ passanti** dīghāyukabhāvato. Tathā hi vuttaṁ "bahūnaṁ vassānaṁ …pe… accayenā"ti. **Tenevā**ti na cirassaṁ diṭṭhabhāveneva. Acirakālantarikameva pubbakālakiriyaṁ dassento "**jiṇṇañca disvā …pe… pabbajitañca disvā, tasmā ahaṁ pabbajitomhi rājā**"ti āha (DṬ.14./CS:pg.2.47) yathā "nhatvā vatthaṁ paridahitvā gandhaṁ vilimpitvā mālaṁ piḷandhitvā bhutto"ti.

(DṬ.14.-10)Mahājanakāya-anupabbajjāvaṇṇanā

55. "**Kasmā panetthā**"ti-ādinā tesaṁ caturāsītiyā pāṇasahassānaṁ mahāsatte saṁbhattataṁ, saṁvegabahulatañca dasseti, yato sutaṭṭhāneyeva ṭhatvā ñātimittādīsu kiñci anāmantetvā mattavaravāraṇo viya ayomayabandhanaṁ ghanabandhanaṁ chinditvā pabbajjaṁ upagacchiṁsu.

Cattāro māse cārikaṁ cari na tāva ñāṇassa paripākaṁ gatattā.

Yadā pana ñāṇaṁ paripākaṁ gataṁ, taṁ dassento "**ayaṁ panā**"ti-ādimāha. **Sabbeva ime** pabbajitā mama gamanaṁ **jānissanti,** jānantā ca maṁ anubandhissantīti adhippāyo. **Sannisīvesū**ti sannisinnesu. **Saṇatevā**ti saṇati viya saddaṁ karoti viya.

Avivekārāmānanti anabhirativivekānaṁ. **Ayaṁ kālo**ti ayaṁ tesaṁ

pabbajitānaṁ mama gamanassa ajānanakālo. **Nikkhamitvā**ti paṇṇasālāya niggantvā, mahābhinikkhamanaṁ pana pageva nikkhanto. Pāramitānubhāvena uṭṭhitaṁ upari devatāhi dibbapaccattharaṇehi supaññattampi mahāsattassa puññānubhāvena siddhattā tena paññattaṁ viya hotīti vuttaṁ "**pallaṅkaṁ paññapetvā**"ti. "Kāmaṁ taco ca nhāru ca, aṭṭhi ca avasissatū"ti-ādi (ma.ni.2.184 saṁ.ni.2.22 237 a.ni.2.5 8.13 mahāni. 17 196) nayappavattaṁ **caturaṅgavīriyaṁ adhiṭṭhahitvā. Vūpakāsan**ti vivekavāsaṁ.

Aññenevāti yattha mahāpuriso tadā viharati, tato aññeneva disābhāgena. Kāmaṁ bodhimaṇḍo Jambudīpassa majjhe nābhiṭṭhāniyo, tadā pana brahāraññe vivitte yogīnaṁ paṭisallānasāruppo hutvā tiṭṭhati, tadañño pana Jambudīpappadeso yebhuyyena bahujano ākiṇṇamanusso iddho phīto ahosi. Tena te taṁ taṁ janapadadesaṁ uddissa gatā "**anto Jambudīpābhimukhā cārikaṁ pakkantā**"ti vuttā **anto Jambudīpābhimukhā,** na himavantādipabbatābhimukhāti attho.

(DṬ.14.-11)Bodhisatta-abhinivesavaṇṇanā

57. Kāmaṁ (DṬ.14./CS:pg.2.48) Bhagavā Buddho hutvā sattasattāhāni tattheva vasi, sabbapaṭhamaṁ pana visākhapuṇṇamaṁ sandhāya "**ekarattivāsaṁ upagatassā**"ti vuttaṁ. **Rahogatassā**ti raho janavivittaṁ ṭhānaṁ upagatassa, tena gaṇasaṅgaṇikābhāvena mahāsattassa kāyavivekamāha. **Paṭisallīnassā**ti nānārammaṇacārato cittassa nivattiyā pati sammadeva nilīnassa tattha avisaṭacittassa, tena cittasaṅgaṇikābhāvenassa pubbabhāgiyaṁ cittavivekamāha. **Dukkhan**ti jāti-ādimūlakaṁ dukkhaṁ. Kāmaṁ cutūpapātāpi jātimaraṇāni eva, maraṇajātiyova "jāyati mīyatī"ti pana vatvā "cavati upapajjatī"ti vacanaṁ na ekabhavapariyāpannānaṁ nesaṁ gahaṇaṁ, atha kho nānābhavapariyāpannānaṁ ekajjhaṁ gahaṇanti dassento āha "**idaṁ dvayaṁ …pe… vuttan**"ti. Kasmā pana lokassa kicchāpattiparivitakkane "jarāmaraṇassā"ti jarāmaraṇavasena niyamanaṁ katanti āha "**yasmā**"ti-ādi. **Jarāmaraṇameva upaṭṭhāti** āditoti adhippāyo. **Abhiniviṭṭhassā**ti āraddhassa. Paṭiccasamuppādamukhena vipassanārambhe tassa jarāmaraṇato paṭṭhāya abhiniveso aggato yāva mūlaṁ otaraṇaṁ viyāti āha "**bhavaggato otarantassa viyā**"ti.

Upāyamanasikārāti upāyena manasikaraṇato manasikārassa pavattanato. Idāni taṁ upāyamanasikārapariyāyaṁ yonisomanasikāraṁ sarūpato, pavatti-ākārato ca dassetuṁ "**aniccādīni hī**"ti-ādi vuttaṁ. **Yonisomanasikāro nāma hotī**ti yāthāvato manasikārabhāvato. **Aniccādīnī**ti **ādi**-saddena dukkhānatta-asubhādīnaṁ gahaṇaṁ. **Ayan**ti "etadahosī"ti evaṁ vutto "kimhi nu kho satī"ti-ādinayappavatto manasikāro. **Tesaṁ aññataro**ti tesu aniccādimanasikāresu aññataro eko. Ko pana soti? Aniccamanasikārova, tattha kāraṇamāha "**udayabbayānupassanāvasena pavattattā**"ti. Yañhi uppajjati ceva cavati ca, taṁ aniccaṁ udayavayaparicchinnattā addhuvanti katvā. Tassa pana tabbhāvadassanaṁ yāthāvamanasikāratāya yonisomanasikāro **Ito yonisomanasikārā**ti hetumhi nissakkavacananti tassa iminā "**upāyamanasikārenā**"ti hetumhi karaṇavacanena atthamāha. **Samāgamo ahosī**ti (DṬ.14./CS:pg.2.49) yāthāvato paṭivijjhanavasena saṅgamo ahosi. **Kiṁ pana tan**ti kiṁ pana taṁ jarāmaraṇakāraṇanti āha "**jātī**"ti. "Jātiyā kho"ti-ādīsu ayaṁ saṅkhepattho -- kimhi nu kho sati jarāmaraṇaṁ hoti, kiṁ paccayā jarāmaraṇan"ti jarāmaraṇakāraṇaṁ pariggaṇhantassa bodhisattassa "yasmiṁ sati yaṁ hoti, asati ca na hoti, taṁ tassa kāraṇan"ti evaṁ abyabhicārikāraṇapariggaṇhane "jātiyā kho sati jarāmaraṇaṁ hoti, jātipaccayā jarāmaraṇan"ti yā jarāmaraṇassa kāraṇapariggāhikā paññā uppajjati, tāya uppajjantiyā

samāgamo ahosīti. **Sabbapadānī**ti "kimhi nu kho sati jāti hotī"ti-ādinā āgatāni jāti-ādīni viññāṇapariyosānāni nava padāni.

Dvādasapadike paṭiccasamuppāde idha yāni dve padāni aggahitāni, tesaṁ aggahaṇe kāraṇaṁ pucchitvā vissajjetukāmo tesaṁ gahetabbākāraṁ tāva dassento "**ettha panā**"ti-ādimāha. Paccakkhabhūtaṁ paccuppannabhavaṁ paṭhamaṁ gahetvā tadanantaraṁ anāgataṁ "dutiyan"ti gahaṇe atīto tatiyo hotīti āha "**avijjā saṅkhārā hi atīto bhavo**"ti. Nanu cettha anāgatassāpi bhavassa gahaṇaṁ na sambhavati paccuppannavasena abhinivesassa jotitattāti? Saccametaṁ, kāraṇe pana gahite phalaṁ gahitameva hotīti tathā vuttanti daṭṭhabbaṁ. Api cettha anāgatopi addhā atthato saṅgahito eva, yato parato "nāmarūpapaccayā saḷāyatanan"ti-ādinā anāgataddhasaṅgahikā desanā pavattā. **Tehī**ti avijjāsaṅkhārehi ārammaṇabhūtehi. **Na ghaṭiyati** na sambajjhati. **Mahāpuriso hi paccuppannavasena abhiniviṭṭho**ti aghaṭane kāraṇamāha. **Adiṭṭhehī**ti anavabuddhehi, itthambhūtalakkhaṇe cetaṁ karaṇavacanaṁ. Sati anubodhe paṭivedhena bhavitabbanti āha "**na sakkā Buddhena bhavitun**"ti. **Imināti** mahāsattena. **Te**ti avijjāsaṅkhārā. **Bhava-upādānataṇhāvasenevā**ti bhava-upādānataṇhādassanavaseneva. **Diṭṭhā** taṁsabhāvataṁsahagatehi tehi samānayogakkhamattā. **Visuddhimagge** (visuddhi.2.570) **kathitāva,** tasmā na idha kathetabbāti adhippāyo.

58. **Paccayato**ti hetuto, saṅkhāratoti attho. "Kimhi nu kho sati jarāmaraṇaṁ hotī"ti-ādinā hi hetuparamparāvasena phalaparamparāya vuccamānāya (DṬ.14./CS:pg.2.50) "kimhi nu kho sati viññāṇaṁ hotī"ti vicāraṇāya "saṅkhāre kho sati viññāṇaṁ hotī"ti viññāṇassa visesakāraṇabhūte saṅkhāre aggahite tato viññāṇaṁ paṭinivattati nāma, na sabbapaccayato. Tenevāha "nāmarūpe kho sati viññāṇaṁ hotī"ti (dī.ni.2.58), nāmampi cettha sahajātādivaseneva paccayabhūtaṁ adhippetaṁ, na kammūpanissayavasena paccuppannavasena abhinivisassa jotitattā. **Ārammaṇato**ti avijjāsaṅkhārasaṅkhāta-ārammaṇato, atītabhavasaṅkhāta-ārammaṇato vā. Atītaddhapariyāpannā hi avijjāsaṅkhārā. Yato paṭinivattamānaṁ viññāṇaṁ atītabhavatopi paṭinivattati nāma. **Ubhayampī**ti paṭisandhiviññāṇampi vipassanāviññāṇampi. **Nāmarūpaṁ nātikkamatī**ti paccayabhūtaṁ, ārammaṇabhūtañca nāmarūpaṁ nātikkamati tena vinā avattanato. Tenāha "**nāmarūpato paraṁ na gacchatī**"ti.

Viññāṇe nāmarūpassa paccaye honteti viññāṇe nāmassa, rūpassa, nāmarūpassa ca paccaye honte. **Nāmarūpe ca viññāṇassa paccaye honte**ti tathā nāme, rūpe, nāmarūpe ca viññāṇassa paccaye honteti catuvokāra-ekavokārapañcavokārabhavavasena yathārahaṁ yojanā veditabbā, **dvīsupi aññamaññapaccayesu hontesū**ti pana pañcavokārabhavavaseneva. **Ettakenā**ti evaṁ viññāṇa nāmarūpānaṁ aññamaññaṁ upatthambhanavasena pavattiyā. **Jāyetha vā …pe… upapajjetha vā**ti "satto jāyati …pe… upapajjati vā"ti samaññā hoti viññāṇanāmarūpavinimuttassa sattapaññattiyā upādānabhūtassa dhammassa abhāvato. Tenāha "**ito hī**"ti-ādi. **Etadevā**ti viññāṇaṁ, nāmarūpanti etaṁ dvayameva.

Pañca padānīti "jāyetha vā"ti-ādīni pañca padāni. Nanu tattha paṭhamatatiyehi catutthapañcamāni atthato abhinnānīti āha "**saddhiṁ aparāparaṁ cutipaṭisandhīhī**"ti. **Puna taṁ ettāvatāti vuttamatthan**ti yo "ettāvatā"ti padena pubbe vutto, tameva yathāvuttamatthaṁ "yadidan"ti-ādinā **niyyātento** nidassento puna **vatvā. Anulomapaccayākāravasenā**ti paccayadhammadassanapubbakaṁ paccayuppannadhammadassanavasena. Paccayadhammānañhi attano paccayuppannassa (DṬ.14./CS:pg.2.51) paccayabhāvo idappaccayatā paccayākāro, so ca "avijjāpaccayā saṅkhārā"ti-ādinā vutto. Saṁsārappavattiyā anulomanato **anulomapaccayākāro.**

Jāti-ādikaṁ sabbaṁ vaṭṭadukkhaṁ cittena samihitena kataṁ samūhavasena gahetvā pāḷiyaṁ "dukkhakkhandhassā"ti vuttanti āha "**jāti …pe… dukkharāsissā**"ti.

59. Dukkhakkhandhassa anekavāraṁ samudayadassanavasena viññāṇassa pavattattā "**samudayo samudayo**"ti āmeḍitavacanaṁ avoca. Atha vā "evaṁ samudayo hotī"ti idaṁ na kevalaṁ nibbattinidassanapadaṁ, atha kho paṭiccasamuppāda-saddo viya samuppādamukhena idha samudaya-saddo nibbattimukhena paccayattaṁ vadati. Viññāṇādayo bhavantā idha paccayadhammā niddiṭṭhā, te sāmaññarūpena byāpanicchāvasena gaṇhanto "samudayo samudayo"ti āha, evañca katvā yaṁ vakkhati "imasmiṁ sati idaṁ hotīti paccayasañjānanamattaṁ kathitan"ti, (dī.ni.aṭṭha.2.59) taṁ samatthitaṁ hoti. Yadi evaṁ "udayadassanapaññā vesā"ti idaṁ kathanti? Nāyaṁ doso paccayato udayadassanamukhena nibbattilakkhaṇadassanassa sambhavato. **Dassanaṭṭhena cakkhū**ti samudayassa paccakkhato dassanabhāvena cakkhu viyāti **cakkhu. Ñātakaraṇaṭṭhenā**ti yathā samudayo sammadeva ñāto hoti avabuddho, evaṁ karaṇaṭṭhena. **Pajānanaṭṭhenā**ti "viññāṇāditaṁtaṁpaccayuppattiyā etassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī"ti pakārato jānanaṭṭhena. **Nibbijjhitvā paṭivijjhitvā uppannaṭṭhenā**ti anibbijjhitvā pubbe udayadassanapaññāya paṭipakkhadhamme nibbijjhitvā "ayaṁ samudayo"ti paccayato, khaṇato ca, sarūpato paṭivijjhitvā uppannabhāvena, nibbijjhanaṭṭhena paṭivijjhanaṭṭhena vijjāti vuttaṁ hoti. **Obhāsaṭṭhenā**ti samudayasabhāvapaṭicchādanakassa mohandhakārassa ca kilesandhakārassa ca vidhamanavasena avabhāsakabhāvena.

Idāni yathāvuttamatthaṁ paṭipāṭiyā vibhāvetuṁ "**yathāhā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **cakkhuṁ udapādī**ti pāḷiyaṁ paduddhāro. Kathaṁ udapādīti ceti āha "**dassanaṭṭhenā**"ti. "Samudayassa paccakkhato dassanabhāvenāti vutto vāyamattho. Iminā nayena sesapadesupi attho veditabbo. **Cakkhudhammo**ti cakkhūti pāḷidhammo. **Dassanaṭṭho attho**ti dassanasabhāvo tena (DṬ.14./CS:pg.2.52) pakāsetabbo attho. Sesesupi eseva nayo. **Ettakehi padehī**ti imehi pañcahi padehi. "**Kiṁ kathitan**"ti piṇḍatthaṁ pucchati. **Paccayasañjānanamattan**ti viññāṇādīnaṁ paccayadhammānaṁ nāmarūpādipaccayuppannassa paccayasabhāvasañjānanamattaṁ kathitaṁ avisesato paccayasabhāvasallakkhaṇassa jotitattā. Saṅkhārānaṁ sammadeva udayadassanassa jotitattā "**vīthipaṭipannā taruṇavipassanā kathitā**"ti ca vuttaṁ.

61. Attanā adhigatattā āsannapaccakkhatāya "**ayan**"ti vuttaṁ, ariyamaggādīnaṁ magganaṭṭhena **maggo**ti. Pubbabhāgavipassanā hesā. Tenāha "**bodhāyā**"ti. Bodhapadassa bhāvasādhanataṁ sandhāyāha "**catusaccabujjhanatthāyā**"ti. Pariññāpahānabhāvanābhisamayā yāvadeva sacchikiriyābhisamayatthā nibbānādhigamatthattā brahmacariyavāsassāti vuttaṁ "**nibbānabujjhanatthāya eva vā**"ti. "Nibbānaṁ paramaṁ sukhan"ti (ma.ni.2.215 217 dha.pa.204) hi vuttaṁ. **Bujjhatī**ti cattāri ariyasaccāni ekapaṭivedhena paṭivijjhati, tena bodha-saddassa kattusādhanattamāha. **Paccattapadehī**ti paṭhamāvibhattidīpakehi padehi. **Nibbānameva kathitaṁ** viññāṇādi nirujjhati etthāti katvā. **Anibbattinirodhan**ti sabbaso paccayanirodhena anuppādanirodhaṁ accantanirodhaṁ.

62. **Sabbeheva etehi padehī**ti "cakkhū"ti-ādīhi pañcahi padehi. **Nirodhasañjānanamattamevā**ti "nirodho nirodhoti kho"ti-ādinā nirodhassa sañjānanamattameva **kathitaṁ** pubbārambhabhāvato, na tassa paṭivijjhanavasena paccakkhato dassanaṁ ariyamaggassa anadhigatattā. Saṅkhārānaṁ sammadeva nirodhadassanaṁ nāma sikhāppattāya vipassanāya vasena icchitabbanti "**vuṭṭhānagāminī balavavipassanā kathitā**"ti ca vuttaṁ.

63. **Viditvā**ti pubbabhāgiyena ñāṇena jānitvā. **Tato aparabhāge**ti vuttanayena paccayanirodhajānanato pacchābhāge. **Upādānassa paccayabhūtesū**ti catubbidhassapi upādānassa ārammaṇapaccayādinā paccayabhūtesu, upādāniyesūti attho **Vahanto**ti pavattento. **Idan**ti "aparena samayenā"ti-ādi vacanaṁ. **Kasmā vuttan**ti "yāya paṭipattiyā sabbepi mahābodhisattā carimabhave bodhāya paṭipajjanti, vipassanāya mahābodhisattena tatheva paṭipannan"ti kathetukamyatāvasena pucchāvacanaṁ. Tenāha (DṬ.14./CS:pg.2.53) "**sabbeyeva hī**"ti-ādi. Tattha puttassa jātadivase mahābhinikkhamanaṁ, padhānānuyogo ca dhammatāvasena veditabbo, itaraṁ itikattabbatāvasena. Tatthāpi cirakālaparibhāvanāya laddhāsevanāya mahākaruṇāya sañcoditamānasattā "kicchaṁ vatāyaṁ loko āpanno"ti-ādinā (dī.ni.2.57 saṁ.ni.2.4 10) saṁsāradukkhato mocetuṁ icchitassa sattalokassa kicchāpattidassanamukhena jarāmaraṇato paṭṭhāya paccayākārasammasanampi dhammatāva. Tathā attādhīnatāya, kenaci anupakhatattā, asecanakasukhavihāratāya, catutthajjhānikatāya ca ānāpānakammaṭṭhānānuyogo. **Pañcasu khandhesu abhinivisitvā**ti viññāṇanāmarūpādipariyāyena gahitesu pañcasu upādānakkhandhesu vipassanābhinivesavasena abhinivisitvā paṭipattiṁ ārabhitvā. **Anukkaman**ti anu anu gāmitabbato paṭipajjitabbato "anukkaman"ti laddhanāmaṁ anupubbapaṭipattiṁ. **Katvā**ti paṭipajjitvā.

Iti rūpanti ettha dutiyo **iti**-saddo nidassanattho, tena paṭhamo **iti**-saddo sarūpassa, parimāṇassa ca bodhako anekatthattā nipātānaṁ,āvutti-ādivasena vāyamattho veditabbo. Antogadhāvadhāraṇañca vākyaṁ dassento "**idaṁ rūpaṁ, ettakaṁ rūpaṁ, ito uddhaṁ rūpaṁ natthī**"ti-ādimāha Tattha "**ruppanasabhāvan**"ti iminā sāmaññato rūpassa sabhāvo dassito, "**bhūtupādāyabhedan**"ti-ādinā visesato, tadubhayenapi "idaṁ rūpan"ti padassa attho niddiṭṭho. Tattha **lakkhaṇaṁ** nāma tassa tassa rūpavisesassa anaññasādhāraṇo sabhāvo. **Raso** tasseva attano phalaṁ pati paccayabhāvo. **Paccupaṭṭhānaṁ** tassa paramatthato vijjamānattā yāthāvato ñāṇassa gocarabhāvo. **Padaṭṭhānaṁ** āsannakāraṇaṁ, tenassa paccayāyattavuttitā dassitā. "**Anavasesarūpapariggaho**"ti iminā pana "ettakaṁ rūpaṁ, ito uddhaṁ" rūpaṁ natthīti padadvayassāpi attho niddiṭṭho rūpassa sabbaso pariyādānavasena niyāmanato. "Iti rūpassa samudayo"ti ettha pana **iti**-saddo "iti kho bhikkhave sappaṭibhayo bālo"ti-ādīsu (ma.ni.3.124 a.ni.3.1) viya pakāratthoti āha "**itīti evan**"ti.

Avijjāsamudayāti avijjāya uppādā, atthibhāvāti attho. Nirodhanirodhī hi uppādo atthibhāvavācakopi hoti, tasmā purimabhavasiddhāya (DṬ.14./CS:pg.2.54) avijjāya sati imasmiṁ bhave rūpasamudayo, rūpassa uppādo hotīti attho. "**Taṇhāsamudayā**"ti-ādīsupi eseva nayo. **Āhārasamudayā**ti ettha pana pavattipaccayesu kabaḷīkārāhārassa balavatāya so eva gahito. Tasmiṁ pana gahite pavattipaccayatāsāmaññena utucittāni gahitāneva hontīti catusamuṭṭhānikarūpassa paccayato udayadassanaṁ vibhāvitamevāti daṭṭhabbaṁ. "**Nibbattilakkhaṇan**"ti-ādinā kālavasena udayadassanamāha. Tattha **nibbattilakkhaṇan**ti rūpassa uppādasaṅkhātaṁ saṅkhatalakkhaṇaṁ. **Passantopī**ti na kevalaṁ paccayasamudayameva, atha kho khaṇato udayaṁ passantopi. Addhāvasena hi paṭhamaṁ udayaṁ passitvā ṭhito puna santativasena disvā anukkamena khaṇavasena passati. **Avijjānirodhā rūpanirodho**ti aggamaggena avijjāya anuppādanirodhato anāgatassa rūpassa anuppādanirodho hoti paccayābhāve abhāvato. **Taṇhānirodhā kammanirodho**ti etthāpi eseva nayo. **Āhāranirodhā**ti pavattipaccayassa kabaḷīkārāhārassa abhāvena. **Rūpanirodho**ti taṁsamuṭṭhānarūpassa abhāvo hoti. Sesaṁ vuttanayameva. "**Vipariṇāmalakkhaṇan**"ti bhaṅgakālavasena hetaṁ

vayadassanaṁ, tasmā taṁ addhāvasena paṭhamaṁ passitvā puna santativasena disvā anukkamena khaṇavasena passati. Ayañca nayo pākatikavipassakavasena vutto, bodhisattānaṁ panetaṁ natthi. Esa nayo udayadassanepi.

"**Iti vedanā**"ti-ādīsupi heṭṭhā rūpe vuttanayānusārena attho veditabbo. Tenāha "**ayaṁ vedanā, ettakā vedanā**"ti-ādi. Tattha **vedayita …pe… sabhāvan**ti ettha "vedayitasabhāvaṁ …pe… vijānanasabhāvan"ti paccekaṁ **sabhāva**- saddo yojetabbo. **Vedayitasabhāvan**ti anubhavanasabhāvaṁ. **Sañjānanasabhāvan**ti "nīlaṁ pītan"ti-ādinā ārammaṇassa sallakkhaṇasabhāvaṁ. **Abhisaṅkharaṇasabhāvan**ti āyūhanasabhāvaṁ. **Vijānanasabhāvan**ti ārammaṇassa upaladdhisabhāvaṁ. **Sukhādī**ti **ādi**-saddena dukkhasomanassadomanassupekkhāvedanānaṁ saṅgaho **rūpasaññādī**ti **ādi**-saddena saddasaññādīnaṁ, **phassādī**ti **ādi**-saddena cetanā vitakkādīnaṁ **cakkhuviññāṇādīnan**ti **ādi**-saddena sabbesaṁ lokiyaviññāṇānaṁ saṅgaho. Yathā ca viññāṇe, esa nayo vedanādīsupi. **Tesan**ti (DṬ.14./CS:pg.2.55) "samudayo"ti vuttadhammānaṁ. **Tīsu khandhesū**ti vedanāsaññāsaṅkhārakkhandhesu. "Phuṭṭho vedeti, phuṭṭho sañjānāti, phuṭṭho cetetī"ti (saṁ.ni.4.93) vacanato "**phassasamudayā**"**ti vattabbaṁ**. "Nāmarūpapaccayāpi viññāṇan"ti (vibha.246 dī.ni.2.97) vacanato **viññāṇakkhandhe** "**nāmarūpasamudayā**"ti vattabbaṁ. **Tesaṁ yevā**ti tīsu khandhesu "phassassa viññāṇakkhandhe nāmarūpassā"ti phassanāmarūpānaṁyeva **vasena atthaṅgamapadampi yojetabbaṁ,** avijjādayo pana rūpe vuttasadisā evāti adhippāyo.

Samapaññāsalakkhaṇavasenāti paccayato vīsati khaṇato pañcāti pañcavīsatiyā udayalakkhaṇānaṁ, paccayato vīsati khaṇato pañcāti pañcavīsatiyā eva vayalakkhaṇānaṁ cāti samapaññāsāya udayavayalakkhaṇānaṁ vasena. Tattha pañcannaṁ khandhānaṁ udayo lakkhīyati etehīti **lakkhaṇānī**ti vuccanti avijjādisamudayoti, tathā tesaṁ anuppādanirodho lakkhīyati etehīti **lakkhaṇānī**ti vuccanti avijjādīnaṁ accantanirodho. Nibbattivipariṇāmalakkhaṇāni pana saṅkhatalakkhaṇamevāti. Evaṁ etāni samapaññāsalakkhaṇāni sarūpato veditabbāni. **Yathānukkamena vaḍḍhite**ti yathāvutta-udayabbayañāṇe tikkhe sūre pasanne hutvā vahante tato paraṁ vattabbānaṁ bhaṅgañāṇādīnaṁ uppattipaṭipāṭiyā buddhippatte paramukkaṁsagate **vipassanāñāṇe.** Pageva hi chattiṁsakoṭisatasahassamukhena pavattena sabbaññutaññāṇānucchavikena mahāvajirañāṇasaṅkhātena sammasanañāṇena sambhatānubhāvaṁ gabbhaṁ gaṇhantaṁ paripākaṁ gacchantaṁ paṭipadāvisuddhiñāṇaṁ aparimitakāle sambhatāya paññāpāramiyā ānubhāvena ukkaṁsapāramippattaṁ anukkamena vuṭṭhānagāminibhāvaṁ upagantvā yadā ariyamaggena ghaṭeti, tadā ariyamaggacittaṁ sabbakilesehi maggapaṭipāṭiyā vimuccati vimuccantañca tathā vimuccati, yathā sabbañeyyāvaraṇappahānaṁ hoti. Yaṁ kilesānaṁ "savāsanappahānan"ti vuccati, tayidaṁ pahānaṁ atthato anuppattinirodhoti āha "**anuppādanirodhenā**"ti. **Āsavasaṅkhātehi kilesehī**ti bhavato ābhavaggaṁ, dhammato āgotrabhuṁ savanato pavattanato āsavasaññitehi rāgo, diṭṭhi, mohoti imehi kilesehi. Lakkhaṇavacanañcetaṁ, pāḷiyaṁ yadidaṁ "āsavehī"ti, tadekaṭṭhatāya pana sabbehipi (DṬ.14./CS:pg.2.56) kilesehi sabbehipi pāpadhammehi cittaṁ vimuccati. **Aggahetvā**ti tesaṁ kilesānaṁ lesamattampi aggahetvā.

Maggakkhaṇe vimuccati nāma taṁtaṁmaggavajjhakilesehi **phalakkhaṇe vimuttaṁ nāma. Maggakkhaṇe vā vimuttañceva vimuccati cā**ti uparimaggakkhaṇe heṭṭhimamaggavajjhehi vimuttañceva yathāsakaṁ pahātabbehi vimuccati ca. **Phalakkhaṇe vimuttamevā**ti sabbasmimpi phalakkhaṇe vimuttameva, na vimuccati nāma.

Sabbabandhanāti orambhāgiyuddhambhāgiyasaṅgahitā sabbasmāpi bhavasaññojanā, **vippamutto** visesato pakārehi mutto. **Suvikasitacittasantāno**ti sātisayaṁ ñāṇarasmisamphassena suṭṭhu sammadeva samphullacittasantāno. "**Cattāri maggañāṇānī**"ti-ādi yehi ñāṇehi suvikasitacittasantāno, tesaṁ ekadesena dassanaṁ. Nippadesato dassanaṁ pana parato āgamissati, tasmā tattheva tāni vibhajissāma. **Sakale ca Buddhaguṇe**ti atītaṁse appaṭihataññāṇādike sabbepi Buddhaguṇe. Yadā hi lokanātho aggamaggaṁ adhigacchati, tadā sabbe guṇe hatthagate karoti nāma. Tato paraṁ "hatthagate katvā ṭhito"ti vuccati.

"Paripuṇṇasaṅkappo"ti vatvā paripuṇṇasaṅkappatāparidīpanaṁ udānaṁ dassetuṁ "anekajātisaṁsāran"ti-ādi vuttaṁ. Tattha ādito dvinnaṁ gāthānamattho heṭṭhā **brahmajālanidānavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) vutto eva. Parato pana **ayoghanahatassā**ti ayo haññati etenāti **ayoghanaṁ,** kammārānaṁ ayokūṭaṁ, ayomuṭṭhi ca, tena ayoghanena hatassa pahatassa. **Eva**-saddo cettha nipātamattaṁ. **Jalato jātavedaso**ti jalayamānassa aggissa, anādare vā etaṁ sāmivacanaṁ. **Anupubbūpasantassā**ti anukkamena upasantassa vikkhambhantassa niruddhassa. **Yathā na ñāyate gatī**ti yathā tassa gati na ñāyati. Idaṁ vuttaṁ hoti-- ayomuṭṭhikūṭādinā pahatattā ayoghanena hatassa pahatassa ayogatassa, kaṁsabhājanādigatassa vā jalamānassa aggissa anukkamena upasantassa dasasu disāsu na katthaci gati paññāyati paccayanirodhena appaṭisandhikaniruddhattāti. **Evaṁ sammāvimuttānan**ti sammā hetunā ñāyena tadaṅgavikkhambhanavimuttipubbaṅgamāya (DṬ.14./CS:pg.2.57) samucchedavimuttiyā ariyamaggena catūhipi upādānehi, āsavehi ca muttattā sammā vimuttānaṁ, tato eva kāmabandhanasaṅkhātaṁ kāmoghabhavoghādibhedaṁ avasiṭṭha-oghañca taritvā ṭhitattā **kāmabandhoghatārīnaṁ** suṭṭhu paṭipassambhitasabbakilesavipphanditattā kilesābhisaṅkhāravātehi akampanīyatāya **acalaṁ** nibbānasaṅkhātaṁ saṅkhārūpasamaṁ **sukhaṁ pattānaṁ** adhigatānaṁ khīṇāsavānaṁ **gati** devamanussādibhedāsu gatīsu "ayaṁ nāmā"ti paññāpetabbatāya abhāvato **paññāpetuṁ natthi** na upalabbhati, yathāvuttajātavedo viya apaññattikabhāvameva te gacchantīti attho. **Evaṁ manasi karonto**ti "evaṁ anekajātisaṁsāran"ti-ādinā (dha.pa.153) attano katakiccattaṁ manasi karonto bodhipallaṅke nisinnova virocitthāti yojanā.

Dutiyabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.14.-12)Brahmayācanakathāvaṇṇanā

64. **Yannūnā**ti parivitakkanatthe nipāto, **ahan**ti Bhagavā attānaṁ niddisatīti āha "**yadi panāhan**"ti. "**Aṭṭhame sattāhe**"ti-ādi yathā amhākaṁ Bhagavā abhisambuddho hutvā vimuttisukhapaṭisaṁvedanādivasena sattasu sattāhesu paṭipajji, tato parañca dhammagambhīratāpaccavekkhaṇādivasena, evameva sabbepi sammāsambuddhā abhisambuddhakāle paṭipajjiṁsu, te ca sattāhādayo tatheva vavatthapīyantīti ayaṁ sabbesampi Buddhānaṁ dhammatā. Tasmā vipassī Bhagavā abhisambuddhakāle tathā paṭipajjīti dassetuṁ āraddhaṁ. Tattha "**aṭṭhame sattāhe**"ti idaṁ sattamasattāhato paraṁ, sattāhato orime ca pavattāya paṭipattiyā vasena vuttaṁ, na pallaṅkasattāhassa viya aṭṭhamassa nāma sattāhassa vavatthitassa labbhamānattā. **Anantaro**ti "adhigato kho myāyaṁ dhammo"ti-ādiko vitakko (dī.ni.2.67 ma.ni.1.281 2.337 saṁ.ni.1.172 mahāva. 7

8).

Paṭividdhoti sayambhuñāṇena "idaṁ dukkhan"ti-ādinā paṭimukhaṁ paṭivijjhanavasena pavatto, yathābhūtaṁ avabuddhoti attho. **Dhammo**ti catusaccadhammo tabbinimuttassa (DṬ.14./CS:pg.2.58) paṭivijjhitabbadhammassa abhāvato. **Gambhīro**ti mahāsamuddo viya makasatuṇḍasūciyā aññatra samupacitaparipakkañāṇasambhārehi aññesaṁ ñāṇena alabbhaneyyappatiṭṭho. Tenāha "**uttānabhāvapaṭikkhepavacanametan**"ti. Alabbhaneyyappatiṭṭho ogāhituṁ asakkuṇeyyatāya sarūpato visesato ca passituṁ na sakkāti āha "**gambhīrattāva duddaso**"ti. **Dukkhena daṭṭhabbo**ti kicchena kenaci kadācideva daṭṭhabbo. Yaṁ pana daṭṭhumeva na sakkā, tassa ogāhetvā anu anu bujjhane kathā eva natthīti āha "**duddasattāva duranubodho**"ti. **Dukkhena avabujjhitabbo** avabodhassa dukkarabhāvato. Imasmiṁ ṭhāne "taṁ kiṁ maññatha bhikkhave dukkarataraṁ vā durabhisambhavataraṁ vā"ti (saṁ.ni.5.1115) suttapadaṁ vattabbaṁ. Santārammaṇatāya vā **santo.** Nibbutasabbapariḷāhatāya **nibbuto.** Padhānabhāvaṁ nītoti vā **paṇīto.** Atittikaraṭṭhena **atappako** sādurasabhojanaṁ viya. Ettha ca nirodhasaccaṁ santaṁ ārammaṇanti **santārammaṇaṁ,** maggasaccaṁ santaṁ, santārammaṇañcāti **santārammaṇaṁ** anupasantasabhāvānaṁ kilesānaṁ, saṅkhārānañca abhāvato **santo nibbutasabbapariḷāhattā nibbuto,** santapaṇītabhāveneva tadatthāya asecanakatāya **atappakatā** daṭṭhabbā. Tenāha "**idaṁ dvayaṁ lokuttarameva sandhāya vuttan**"ti. Uttamañāṇassa visayattā na takkena avacaritabbo, tato eva nipuṇañāṇagocaratāya, saṇhasukhumasabhāvattā ca **nipuṇo.** Bālānaṁ avisayattā paṇḍitehi eva veditabboti **paṇḍitavedanīyo.** Ālīyanti abhiramitabbaṭṭhena sevīyantīti **ālayā,** pañca kāmaguṇā. Ālayanti abhiramaṇavasena sevantīti **ālayā,** taṇhāvicaritāni. **Ālayaratā**ti ālayaniratā. **Suṭṭhu muditā** ativiya muditā anukkaṇṭhanato. **Ramatī**ti ratiṁ vindati kīḷati laḷati. Ime sattā yathā kāmaguṇe, evaṁ rāgampi assādenti abhinandanti yevāti vuttaṁ "**duvidhampī**"ti-ādi.

Ṭhānaṁ sandhāyāti ṭhāna-saddaṁ sandhāya. Atthato pana "**ṭhānan**"ti ca paṭiccasamuppādo eva adhippeto. Tiṭṭhati ettha phalaṁ tadāyattavuttitāyāti **ṭhānaṁ,** saṅkhārādīnaṁ paccayabhūtā avijjādayo. **Imesaṁ** saṅkhārādīnaṁ **paccayā**ti **idappaccayā,** avijjādayova. **Idappaccayā eva idappaccayatā** yathā devo eva devatā idappaccayānaṁ vā avijjādīnaṁ attano phalaṁ paṭicca paccayabhāvo (DṬ.14./CS:pg.2.59) uppādanasamatthatā **idappaccayatā,** tena paramatthapaccayalakkhaṇo paṭiccasamuppādo dassito hoti. Paṭicca samuppajjati phalaṁ etasmāti **paṭiccasamuppādo.** Padadvayenāpi dhammānaṁ paccayaṭṭho eva vibhāvito. Tenāha "**saṅkhārādipaccayānaṁ avijjādīnametaṁ adhivacanan**"ti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimagg**asaṁvaṇṇanāsu** (visuddhi.2.570) vuttanayena veditabbo.

Sabbasaṅkhārasamathoti-ādi **sabban**ti sabbasaṅkhārasamathādipadābhidheyyaṁ sabbaṁ, atthato **nibbānameva.** Idāni tassa nibbānabhāvaṁ dassetuṁ "**yasmā hī**"ti-ādi vuttaṁ. **Tan**ti nibbānaṁ. **Āgammā**ti paṭicca ariyamaggassa ārammaṇapaccayahetu. **Sammantī**ti appaṭisandhikūpasamavasena sammanti. Tathā santā ca savisesaṁ upasantā nāma hontīti āha "**vūpasammantī**"ti, etena sabbe saṅkhārā sammanti etthāti **sabbasaṅkhārasamatho,** nibbānanti dasseti. Sabbasaṅkhāravisaṁyutte hi nibbāne sabbasaṅkhāravūpasamapariyāyo ñāyāgato yevāti. Sesepadesupi eseva nayo. Upadhīyati ettha dukkhanti **upadhi,** khandhādayo. **Paṭinissaṭṭhā**ti samucchedavasena pariccattā **honti. Sabbā taṇhā**ti aṭṭhasatappabhedā sabbāpi taṇhā. **Sabbe kilesarāgā**ti kāmarāgarūparāgādibhedā sabbepi kilesabhūtā rāgā,

sabbepi vā kilesā idha kilesarāgāti veditabbā, na lobhavisesā eva cittassa viparītabhāvāpādanato. Yathāha "rattampi cittaṁ vipariṇataṁ, duṭṭhampi cittaṁ vipariṇataṁ, mūḷhampi cittaṁ vipariṇatan"ti (pārā. 271) **virajjantī**ti attano sabhāvaṁ vijahanti. **Sabbaṁ dukkhan**ti jarāmaraṇādibhedaṁ sabbaṁ vaṭṭadukkhaṁ. **Bhavena bhavan**ti tena tena bhavena bhavantaraṁ. Bhavanikantibhāvena **saṁsibbati, phalena vā saddhiṁ kammaṁ** sataṇhasseva āyatiṁ punabbhavabhāvato. **Tato vānato nikkhantaṁ** tattha tassa sabbaso abhāvato. Ciranisajjācirabhāsanehi piṭṭhi-āgilāyanatālugalasosādivasena **kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca** veditabbā. Sā ca kho desanāya atthaṁ ajānantānaṁ, appaṭipajjantānañca vasena, jānantānaṁ, pana paṭipajjantānañca desanāya kāyaparissamopi satthu aparissamova. Tenāha Bhagavā "na ca maṁ dhammādhikaraṇaṁ vihesesī"ti (udā. 10). Tathā hi vuttaṁ "**yā ajānantānaṁ desanā nāma, so mama kilamatho assā**"ti. **Ubhayan**ti cittakilamatho, cittavihesā (DṬ.14./CS:pg.2.60) cāti **ubhayaṁ petaṁ Buddhānaṁ natthi,** bodhimūleyeva samucchinnattā.

65. **Anubrūhanaṁ** sampiṇḍanaṁ. **So**ti "apissū"ti nipāto. **Vipassin**ti paṭi-saddayogena sāmi-atthe upayogavacananti āha "vipassissā"ti. Vuddhippattā acchariyā vā **anacchariyā.** Vuddhi-atthopi hi akāro hoti yathā"asekkhā dhammā"ti (dha.sa.tikamātikāya 11). Kappānaṁ cattāri asaṅkhyeyyāni satasahassañca sadevakassa lokassa dhammasaṁvibhāgakaraṇatthameva pāramiyo pūretvā idāni samadhigatadhammarājassa tattha appossukkatāpattidīpanatā, gāthātthassa acchariyatā, tassa vuddhippatti cāti veditabbā. Atthadvārena hi gāthānaṁ anacchariyatā. **Gocarā ahesun**ti upaṭṭhahiṁsu. Upaṭṭhānañca vitakketabbatāvāti āha "**parivitakkayitabbataṁ pāpuṇiṁsū**"ti.

Yadi sukhāpaṭipadāva kathaṁ kicchatāti āha "**pāramīpūraṇakāle**"ti-ādi. **Evamādīni** duppariccajāni **dentassa. Ha**-iti vā byattanti etasmiṁ atthe nipāto, "ekaṁsatthe"ti keci. **Ha** byattaṁ, ekaṁsena vā **alaṁ** nippayojanaṁ evaṁ kicchena adhigatassa dhammassa desetunti yojanā. **Halan**ti "alan"ti iminā samānatthaṁ padaṁ "halanti vadāmī"ti-ādīsu (saṁ.ni.ṭī. 1.172) viya. **Rāgadosaphuṭṭhehī**ti phuṭṭhavisena viya sappena rāgena, dosena ca samphuṭṭhehi abhibhūtehi. **Rāgadosānugatehī**ti rāgadosehi anubandhehi.

Niccādīnanti niccaggāhādīnaṁ. **Evaṁ gatan**ti evaṁ pavattaṁ aniccādi-ākārena pavattaṁ. "**Catusaccadhamman**"ti idaṁ aniccādīsu, saccesu ca yathālābhavasena gahetabbaṁ. Evaṁ gatanti vā evaṁ "aniccan"ti-ādinā abhinivisitvā mayā, aññehi ca sammāsambuddhehi gataṁ, ñātaṁ paṭividdhanti attho. **Kāmarāgena, bhavarāgena ca rattā** nīvaraṇehi nivutacittatāya, **diṭṭhirāgena rattā** viparītābhinivesena **na dakkhanti** yāthāvato imaṁ dhammaṁ nappaṭivijjhissanti. **Evaṁ gāhāpetun**ti "aniccan"ti-ādinā sabhāvena yāthāvato dhamme jānāpetuṁ. Rāgadosaparetatāpi nesaṁ sammūḷhabhāvenevāti āha "**tamokhandhena āvuṭā**"ti.

Dhammadesanāya appossukkatāpattiyā kāraṇaṁ vibhāvetuṁ "**kasmā panā**"ti-ādinā sayameva codanaṁ samuṭṭhāpeti. Tattha yathāyaṁ idāni dhammadesanāya (DṬ.14./CS:pg.2.61) appossukkatāpatti sabbabuddhānaṁ āciṇṇasamāciṇṇadhammatāvasena, sabbabodhisattānaṁ ādito "kiṁ me aññātavesenā"ti-ādinā (bu. vaṁ. 2.99) mahābhinīhāre attano cittassa samussāhanaṁ āciṇṇasamāciṇṇadhammatā vāti āha "**kiṁ me**"ti-ādi. Tattha **aññātavesenā**ti sadevakaṁ lokaṁ unnādento Buddho ahutvā kevalaṁ Buddhānaṁ sāvakabhāvūpagamanavasena aññātarūpena. Tividhaṁ kāraṇaṁ appossukkatāpattiyā paṭipakkhassa balavabhāvo,

dhammassa paramagambhīratā, tattha ca Bhagavato sātisayaṁ gāravanti taṁ dassetuṁ "**tassa hī**"ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **paṭipakkhā** nāma rāgādayo kilesā sammāpaṭipattiyā antarāyakarattā. Tesaṁ balavabhāvato ciraparibhāvanāya sattasantānato dubbisodhiyatāya te satte mattahatthino viya dubbalaṁ purisaṁ ajjhottharitvā anayabyasanaṁ āpādentā anekasatayojanāyāmavitthāraṁ sunicitaṁ ghanasannivesaṁ kaṇṭakaduggampi adhisenti. Dūrappabheda ducchejjatāhi dubbisodhiyataṁ pana dassetuṁ "**athassā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha ca anto āmaṭṭhatāya **kañjikapuṇṇalābu** ciraparivāsikatāya **takkabharitacāṭi** snehatintadubbalabhāvena **vasātelapītapilotikā;** telamissitatāya **añjanamakkhitahatthā** dubbisodhanīyā vuttā. Hīnūpamā cetā rūpappabandhabhāvato, acirakālikattā ca malīnatāya, kilesasaṁkileso eva pana dubbisodhanīyataro anādikālikattā, anusayitattā ca. Tenāha "**atisaṁkiliṭṭhā**"ti. Yathā ca dubbisodhanīyatāya evaṁ gambhīraduddasaduranubodhānampi vutta-upamā hīnūpamāva.

Gambhīropi dhammo paṭipakkhavidhamanena supākaṭo bhaveyya, paṭipakkhavidhamanaṁ pana sammāpaṭipattipaṭibaddhaṁ, sā saddhammasavanādhīnā, taṁ satthari, dhamme ca pasādāyattaṁ. So visesato loke sambhāvanīyassa garukātabbassa abhipatthanāhetukoti panāḷikāya sattānaṁ dhammasampaṭipattiyā brahmayācanādinimittanti taṁ dassento "**apicā**"ti-ādimāha.

66. "Aññataro"ti appaññāto viya kiñcāpi vuttaṁ, atha kho pākaṭo paññātoti dassetuṁ "**imasmiṁ cakkavāḷe jeṭṭhakamahābrahmā**"ti vuttaṁ. Mahābrahmabhavane **jeṭṭhakamahābrahmā.** So hi sakko viya (DṬ.14./CS:pg.2.62) kāmadevaloke, brahmaloke ca pākaṭo paññāto. Upakkilesabhūtaṁ appaṁ rāgādirajaṁ etassāti **apparajaṁ,** apparajaṁ akkhi paññācakkhu yesaṁ te taṁsabhāvāti katvā **apparajakkhajātikā**ti imamatthaṁ dassetuṁ "**paññāmaye**"ti-ādimāha. Appaṁ rāgādirajaṁ yesaṁ te taṁsabhāvā **apparajakkhajātikā**ti evamettha attho veditabbo. **Assavanatā**ti "sayaṁ abhiññā"ti-ādīsu (dī.ni.1.28 405 ma.ni.1.154 444) viya karaṇe paccattavacananti āha "**assavanatāyā**"ti. **Dasapuññakiriyavatthuvasenā**ti dānādidasavidhavimuttiparipācanīyapuññakiriyavatthūnaṁ vasena. Tenāha "**katādhikārā**"ti-ādi. **Papañcasūdaniyaṁ** pana "dvādasapuññakiriyavasenā"ti (ma.ni.aṭṭha.2.282) vuttaṁ, taṁ dānādīsu saraṇagamanaparahitapariṇāmanadvaya pakkhipanavasena vuttaṁ.

69. Garuṭṭhāniyesu gāravavasena garukarapatthanā **ajjhesanā,** sāpi atthato patthanā evāti vuttaṁ "**yācanan**"ti. Padesavisayañāṇadassanaṁ hutvā Buddhānaṁyeva āveṇikabhāvato idaṁ ñāṇadvayaṁ "Buddhacakkhū"ti vuccatīti āha "**imesañhi dvinnaṁ ñāṇānaṁ Buddhacakkhūti nāman**"ti. **Tiṇṇaṁ maggañāṇānan**ti heṭṭhimānaṁ tiṇṇaṁ maggañāṇānaṁ "**dhammacakkhū**"ti nāmaṁ, catusaccadhammadassananti katvā dassanamattabhāvato. Yato tāni ñāṇāni vijjūpamābhāvena vuttāni, aggamaggañāṇaṁ pana ñāṇakiccassa sikhāppattiyā dassanamattaṁ na hotīti "dhammacakkhū"ti na vuccatīti. Yato taṁ vajirūpamābhāvena vuttaṁ. **Vuttanayenevā**ti "apparajakkhajātikā"ti ettha vuttanayeneva. Yasmā mandakilesā "**apparajakkhā**"ti vuttā, tasmā bahalakilesā "**mahārajakkhā**"ti veditabbā. Paṭipakkhavidhamanasamatthatāya **tikkhāni** sūrāni visadāni, vuttavipariyāyena **mudūni. Saddhādayo ākārā**ti saddahanādippakāre vadati. **Sundarā**ti kalyāṇā. **Sammohavinodaniyaṁ** pana "yesaṁ āsayādayo koṭṭhāsā sundarā, te svākārā"ti (vibha.aṭṭha.814) vuttaṁ, taṁ imāya atthavaṇṇanāya aññadatthu saṁsandati sametīti daṭṭhabbaṁ. Yato saddhāsampadādivasena ajjhāsayassa sundaratāti, tabbipariyāyato asundaratāti. **Kāraṇaṁ** nāma paccayākāro, saccāni vā. **Paralokan**ti

samparāyaṁ. Taṁ dukkhāvahaṁ vajjaṁ viya bhayato passitabbanti vuttaṁ "**paralokañceva vajjañca bhayato passantī**"ti. Sampattibhavato vā aññattā vipattibhavo "paraloko"ti vuttaṁ "**para …pe… passantī**"ti.

Ayaṁ (DṬ.14./CS:pg.2.63) **panettha pāḷī**ti ettha "apparajakkhā"dipadānaṁ atthavibhāvane ayaṁ tassa tathābhāvasādhakapāḷi. Saddhādīnañhi vimuttiparipācakadhammānaṁ balavabhāvo tappaṭipakkhānaṁ pāpadhammānaṁ dubbalabhāveneva hoti, tesañca balavabhāvo saddhādīnaṁ dubbalabhāvenāti vimuttiparipācakadhammānaṁ savisesaṁ atthitānatthitāvasena "apparajakkhā mahārajakkhā"ti ādayo pāḷiyaṁ (paṭi.ma.1.111) vibhajitvā dassitā. Iti saddhādīnaṁ vasena pañca apparajakkhā, asaddhiyādīnaṁ vasena pañca mahārajakkhā. Evaṁ tikkhindriyamudindriyādayoti vibhāvitā paññāsa puggalā. Saddhādīnaṁ pana antarabhedena anekabhedā veditabbā. Khandhādayo eva lujjanapalujjanaṭṭhena **loko,** sampattibhavabhūto loko **sampattibhavaloko,** sugatisaṅkhāto upapattibhavo, sampatti sambhavati etenāti **sampattisambhavaloko** sugatisaṁvattaniyo kammabhavo. Duggatisaṅkhāta-upapattibhavaduggatisaṁvattaniyakammabhavā **vipattibhavalokavipattisambhavalokā.**

Puna ekakadukādivasena lokaṁ vibhajitvā dassetuṁ "**eko loko**"ti-ādi vuttaṁ. Āhārādayo hi lujjanapalujjanaṭṭhena **loko**ti. Tattha "**eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā**"ti (dī.ni.3.303 a.ni.10.27 28 paṭi.ma.1.2 112 208) yāyaṁ puggalādhiṭṭhānāya kathāya sabbasaṅkhārānaṁ paccayāyattavuttitā vuttā, tāya sabbo saṅkhāraloko eko ekavidho pakārantarassābhāvato. "**Dve lokā**"ti-ādīsupi iminā nayena attho veditabbo. Nāmaggahaṇena cettha nibbānassa aggahaṇaṁ tassa alokasabhāvattā. Nanu ca "āhāraṭṭhitikā"ti ettha paccayāyattavuttitāya maggaphalānampi lokatā āpajjatīti? Nāpajjati pariññeyyānaṁ dukkhasaccadhammānaṁ "idha loko"ti adhippetattā. Atha vā na lujjati na palujjatīti yo gahito, tathā na hoti, so lokoti taṁgahaṇarahitānaṁ lokuttarānaṁ natthi lokatā. Upādānānaṁ ārammaṇabhūtā khandhā **upādānakkhandhā.** Anurodhādivatthubhūtā lābhādayo **aṭṭha lokadhammā. Dasāyatanānī**ti dasa rūpāyatanāni vivaṭṭajjhāsayassa adhippetattā. Tassa ca sabbaṁ tebhūmakakammaṁ garahitabbaṁ, vajjitabbañca hutvā upaṭṭhātīti vuttaṁ "**sabbe abhisaṅkhārā vajjaṁ, sabbe bhavagāmikammā vajjan**"ti. Yesaṁ (DṬ.14./CS:pg.2.64) puggalānaṁ saddhādayo mandā, te idha "assaddhā"ti-ādinā vuttā. Na pana sabbena sabbaṁ saddhādīnaṁ abhāvatoti apparajakkhadukādīsu pañcasu dukesu ekekasmiṁ dasa dasa katvā "**paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānātī**"ti vuttaṁ. Atha vā anvayato, byatirekato ca saddhādīnaṁ indriyānaṁ paropariyattaṁ jānātīti katvā tathā vuttaṁ. Ettha ca apparajakkhādivasena āvajjantassa Bhagavato te sattā puñjapuñjāva hutvā upaṭṭhahanti, na ekekā.

Uppalāni ettha santīti **uppalinī,** gacchopi jalāsayopi, idha pana jalāsayo adhippetoti āha "**uppalavane**"ti. Yāni udakassa anto nimuggāneva hutvā pusanti vaḍḍhanti, tāni **antonimuggaposīnī. Dīpitānī**ti Aṭṭhakathāyaṁ pakāsitāni, idheva vā "aññānipī"ti-ādinā dīpitāni. **Ugghaṭitaññū**ti ugghaṭanaṁ nāma ñāṇugghaṭanaṁ, ñāṇe ugghaṭitamatte eva jānātīti attho. Vipañcitaṁ vitthāramevamatthaṁ jānātīti **vipañcitaññū.** Uddesādīhi netabboti **neyyo. Saha udāhaṭavelāyā**ti udāhāre dhammassa uddese udāhaṭamatte eva. **Dhammābhisamayo**ti catusaccadhammassa ñāṇena saddhiṁ abhisamayo. **Ayaṁ vuccatī**ti ayaṁ "cattāro satipaṭṭhānā"ti-ādinā nayena saṅkhittena mātikāya dīpiyamānāya desanānusārena ñāṇaṁ pesetvā arahattaṁ gaṇhituṁ samattho "**puggalo ugghaṭitaññū**"ti vuccati. **Ayaṁ vuccatī**ti ayaṁ saṅkhittena mātikaṁ ṭhapetvā

vitthārena atthe vibhajiyamāne arahattaṁ pāpuṇituṁ samattho "**puggalo vipañcitaññū**"ti vuccati. **Uddesato**ti uddesahetu, uddisantassa, uddisāpentassa vāti attho. **Paripucchato**ti atthaṁ paripucchantassa. **Anupubbena dhammābhisamayo hotī**ti anukkamena arahattappatto hoti. **Na tāya jātiyā dhammābhisamayo hotī**ti tena attabhāvena maggaṁ vā phalaṁ vā antamaso jhānaṁ vā vipassanaṁ vā nibbattetuṁ na sakkoti. **Ayaṁ vuccati puggalo padaparamo**ti ayaṁ puggalo byañjanapadameva paramaṁ assāti "padaparamo"ti vuccati.

Yeti ye duvidhe puggale sandhāya vuttaṁ vibhaṅge **kammāvaraṇenā**ti pañcavidhena ānantariyakammena. **Vipākāvaraṇenā**ti ahetukapaṭisandhiyā. Yasmā duhetukānampi ariyamaggapaṭivedho natthi, tasmā duhetukapaṭisandhipi (DṬ.14./CS:pg.2.65) "vipākāvaraṇamevā"ti veditabbā. **Kilesāvaraṇenā**ti niyatamicchādiṭṭhiyā. **Assaddhā**ti Buddhādīsu saddhā rahitā. **Acchandikā**ti kattukamyatākusalacchandarahitā, uttarakurukā manussā acchandikaṭṭhānaṁ paviṭṭhā. **Duppaññā**ti bhavaṅgapaññāya parihīnā, bhavaṅgapaññāya pana paripuṇṇāyapi yassa bhavaṅgaṁ lokuttarassa paccayo na hoti, sopi duppañño eva nāma. **Abhabbā niyāmaṁ okkamituṁ kusalesu dhammesu sammattan**ti kusalesu dhammesu sammattaniyāmasaṅkhātaṁ ariyamaggaṁ okkamituṁ adhigantuṁ abhabbā. "**Na kammāvaraṇenā**"ti-ādīni vuttavipariyāyena veditabbāni.

"**Rāgacaritā**"ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ paramatthadīpaniyaṁ [paramatthamañjūsāyaṁ Visuddhimaggasaṁvaṇṇanāyanti bhavitabbaṁ--

"Sā esā paramatthānaṁ, tattha tattha yathārahaṁ;
Nidhānato paramattha-mañjūsā nāma nāmato"ti.

(visuddhimaggamahāṭīkāya nigamane sayameva vuttattā)] Visuddhimaggasaṁvaṇṇanāyaṁ vuttanayena veditabbaṁ.

70. **Ārabbhā**ti attano adhippetassa atthassa Bhagavato jānāpanaṁ uddissāti attho. Selo pabbato ucco hoti thiro ca, na paṁsupabbato, missakapabbato vāti āha "**sele yathā pabbatamuddhanī**"ti. **Dhammamayaṁ pāsādan**ti lokuttaradhammamāha. So hi pabbatasadiso ca hoti sabbadhamme atikkamma abbhuggataṭṭhena pāsādasadiso ca, paññāpariyāyo vā idha dhamma-saddo Sā hi abbhuggataṭṭhena pāsādoti abhidhamme (dha.sa.aṭṭha.16) niddiṭṭhā. Tathā cāha--

"Paññāpāsādamāruyha, asoko sokiniṁ pajaṁ;
Pabbataṭṭhova bhūmaṭṭhe, dhīro bāle avekkhatī"ti. (dha.pa.28).

"**Yathā hī**"ti-ādīsu yathā pabbate ṭhatvā rattandhakāre heṭṭhā olokentassa purisassa khette kedārapāḷikuṭiyo, tattha sayitamanussā ca na paññāyanti anujjalabhāvato. Kuṭikāsu pana aggijālā paññāyati ujjalabhāvato evaṁ dhammapāsādamāruyha sattalokaṁ olokayato Bhagavato ñāṇassa āpāthaṁ nāgacchanti akatakalyāṇā sattā ñāṇagginā anujjalabhāvato, anuḷārabhāvato ca rattiṁ khittā sarā (DṬ.14./CS:pg.2.66) viya honti. Katakalyāṇā pana bhabbapuggalā dūre ṭhitāpi Bhagavato ñāṇassa āpāthaṁ āgacchanti paripakkañāṇaggitāya samujjalabhāvato, uḷārasantānatāya himavantapabbato viya cāti evaṁ yojanā veditabbā.

Uṭṭhehīti tvaṁ dhammadesanāya appossukkatāsaṅkhātasaṅkocāpattito kilāsubhāvato uṭṭhaha. **Vīriyavantatāyā**ti sātisaya catubbidhasammappadhānavīriyavantatāya. Vīrassa hi bhāvo, kammaṁ vā **vīriyaṁ.** Kilesamārassa viya maccumārassapi āyatiṁ asambhavato "**maccukilesamārānan**"ti vuttaṁ. Abhisaṅkhāramāravijayassa aggahaṇaṁ kilesamāravijayeneva tabbijayassa jotitabhāvato. **Vāhanasamatthatāyā**ti saṁsāramahākantārato nibbānasaṅkhātaṁ

khemappadesaṁ sampāpanasamatthatāya.

71. “Apārutaṁ tesaṁ amatassa dvāran”ti keci paṭhanti. Nibbānassa dvāraṁ pavisanamaggo vivaritvā ṭhapito mahākaruṇūpanissayena sayambhuñāṇena adhigatattā. **Saddhaṁ pamuñcantū**ti saddhaṁ pavedentu, attano saddahanākāraṁ upaṭṭhāpentūti attho. Sukhena akicchena pavattanīyatāya **suppavattitaṁ. Na bhāsiṁ** na bhāsissāmīti cintesi.

(DṬ.14.-13)Aggasāvakayugavaṇṇanā

73. **Sallapitvā**ti “vippasannāni kho te āvuso indriyānī”ti-ādinā (mahāva. 60) ālāpasallāpaṁ katvā. Tañhissa aparabhāge satthu santikaṁ upasaṅkamanassa paccayo ahosi.

75-6. **Anupubbiṁ kathan**ti anupubbiyā anupubbaṁ kathetabbaṁ kathaṁ. Kā pana sāti? Dānādikathā. Tattha **dānakathā** tāva pacurajanesu pavattiyā sabbasādhāraṇattā, sukarattā, sīle patiṭṭhānassa upāyabhāvato ca ādito kathitā. Pariccāgasīlo hi puggalo pariggahavatthūsu nissaṅgabhāvato sukheneva sīlāni samādiyati, tattha ca suppatiṭṭhito hoti. Sīlena dāyakapaṭiggāhakavisuddhito parānuggahaṁ vatvā parapīḷānivattivacanato, kiriyadhammaṁ vatvā akiriyadhammavacanato, bhogasampattihetuṁ (DṬ.14./CS:pg.2.67) vatvā bhavasampattihetuvacanato ca **dānakathānantaraṁ sīlakathā** kathitā, tañce dānasīlaṁ vaṭṭanissitaṁ, ayaṁ bhavasampatti tassa phalanti dassanatthaṁ, imehi ca dānasīlamayehi paṇītapaṇītatarādibhedabhinnehi puññakiriyavatthūhi etā cātumahārājikādīsu paṇītapaṇītatarādibhedabhinnā aparimeyyā dibbabhogabhavasampattiyo hontīti dassanatthaṁ **tadanantaraṁ saggakathaṁ.** Vatvā ayaṁ saggo rāgādīhi upakkiliṭṭho, sabbadā anupakkiliṭṭho ariyamaggoti dassanatthaṁ **saggānantaraṁ maggakathā** kathetabbā. Maggañca kathentena tadadhigamupāyadassanatthaṁ saggapariyāpannāpi, pageva itare sabbepi kāmā nāma bahvādīnavā, aniccā adhuvā, vipariṇāmadhammāti **kāmānaṁ ādīnavo,** hīnā, gammā, pothujjanikā, anariyā, anatthasañhitāti tesaṁ **okāro** lāmakabhāvo, sabbepi bhavā kilesānaṁ vatthubhūtāti **tattha saṁkileso,** sabbaso kilesavippamuttaṁ nibbānanti **nekkhamme ānisaṁso** ca kathetabboti ayamattho **maggantī**ti ettha **iti**-saddena ādi-atthajotakena bodhitoti veditabbaṁ.

Sukhānaṁ nidānanti diṭṭhadhammikānaṁ, samparāyikānaṁ, nibbānapaṭisaṁyuttānañcāti sabbesampi sukhānaṁ kāraṇaṁ. Yañhi kiñci loke bhogasukhaṁ nāma, taṁ sabbaṁ dānanidānanti pākaṭo yamattho. Yaṁ pana taṁ jhānavipassanāmaggaphalanibbānapaṭisaṁyuttaṁ sukhaṁ, tassāpi dānaṁ upanissayapaccayo hotiyeva. **Sampattīnaṁ mūlan**ti yā imā loke padesarajjaṁ sirissariyaṁ sattaratanasamujjalacakkavattisampadāti evaṁpabhedā mānusikā sampattiyo, yā ca cātumahārājikacātumahārājādibhedā dibbasampattiyo, yā vā panaññāpi sampattiyo, tāsaṁ sabbāsaṁ idaṁ dānaṁ nāma mūlaṁ kāraṇaṁ. **Bhogānan**ti bhuñjitabbaṭṭhena “**bhogo**”ti laddhanāmānaṁ manāpiyarūpādīnaṁ, tannissayānañca upabhogasukhānaṁ. Avassayaṭṭhena **patiṭṭhā. Visamagatassā**ti byasanappattassa. **Tāṇan**ti rakkhā tato paripālanato. **Leṇan**ti byasanehi paripāciyamānassa olīyanapadeso. **Gatī**ti gantabbaṭṭhānaṁ. **Parāyaṇan**ti paṭisaraṇaṁ. **Avassayo**ti vinipatituṁ adento nissayo. **Ārammaṇan**ti olubbhārammaṇaṁ.

Ratanamayasīhāsanasadisanti sabbaratanamayasattaṅgamahāsīhāsanasadisaṁ mahagghaṁ hutvā sabbaso vinipatituṁ appadānato. **Mahāpathavisadisaṁ**

gatagataṭṭhāne (DṬ.14./CS:pg.2.68) patiṭṭhāya labhāpanato. **Ālambanarajjusadisan**ti yathā dubbalassa purisassa ālambanarajju uttiṭṭhato, tiṭṭhato ca upatthambho, evaṁ dānaṁ sattānaṁ sampattibhave uppattiyā, ṭhitiyā ca paccayabhāvato. **Dukkhanittharaṇaṭṭhenā**ti duggatidukkhanittharaṇaṭṭhena. **Samassāsanaṭṭhenā**ti lobhamacchariyādipaṭisattupaddavato sammadeva assāsanaṭṭhena. **Bhayaparittāṇaṭṭhenā**ti dāliddiyabhayato paripālanaṭṭhena. **Maccheramalādīhī**ti maccheralobhadosa-issāvicikicchādiṭṭhi ādicittamalehi. **Anupalittaṭṭhenā**ti anupakkiliṭṭhatāya. **Tesan**ti maccheramalādikacavarānaṁ. Etehi eva **durāsadaṭṭhena. Asantāsanaṭṭhenā**ti anabhibhavanīyatāya santāsābhāvena. Yo hi dāyako dānapati, so sampatipi kutoci na bhāyati, pageva āyatiṁ. Dhammasīsena puggalo vutto. **Balavantaṭṭhenā**ti mahābalavatāya. Dāyako hi dānapati sampati pakkhabalena balavā hoti, āyatiṁ pana kāyabalādīhipi. **Abhimaṅgalasammataṭṭhenā**ti "vaḍḍhikāraṇan"ti abhisammatabhāvena. Vipattibhavato sampattibhavūpanayanaṁ **khemantabhūmisampāpanaṁ,** bhavasaṅgāmato yogakkhemasampāpanañca **khemantabhūmisampāpanaṭṭho.**

Idāni dānaṁ vaṭṭagatā ukkaṁsappattā sampattiyo viya vivaṭṭagatāpi tā sampādetīti bodhicariyabhāvenapi dānaguṇe dassetuṁ "**dānañhī**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha sakkamārabrahmasampattiyo attahitāya eva, cakkavattisampatti pana attahitāya, parahitāya cāti dassetuṁ sā tāsaṁ parato vuttā, etā lokiyā, imā pana lokuttarāti dassetuṁ tato paraṁ "**sāvakapāramīñāṇan**"ti-ādi vuttaṁ. Tatthāpi ukkaṭṭhukkaṭṭhatarukkaṭṭhatamāti dassetuṁ kamena ñāṇattayaṁ vuttaṁ. Tesaṁ pana dānassa paccayabhāvo heṭṭhā vutto eva. Etenevassa brahmasampattiyāpi paccayabhāvo dīpitoti veditabbo.

Dānañca nāma dakkhiṇeyyesu hitajjhāsayena vā pūjanajjhāsayena vā attano santakassa paresaṁ pariccajanaṁ, tasmā dāyako sattesu ekantahitajjhāsayo purisapuggalo, so "paresaṁ hiṁsati, paresaṁ vā santakaṁ haratī"ti aṭṭhānametanti āha "**dānaṁ dadanto sīlaṁ samādātuṁ sakkotī**"ti. **Sīlasadiso alaṅkāro natthī**ti akittimaṁ hutvā sabbakālaṁ sobhāvisesāvahattā. **Sīlapupphasadisaṁ pupphaṁ natthī**ti etthāpi (DṬ.14./CS:pg.2.69) eseva nayo. **Sīlagandhasadiso gandho natthī**ti ettha "candanaṁ tagaraṁ vāpī"ti-ādikā (dha.pa.55) gāthā, "gandho isīnaṁ ciradikkhitānaṁ, kāyā cuto gacchati mālutenā"ti-ādikā (jā. 2.17.55) ca vattabbā Sīlañhi sattānaṁ ābharaṇañceva alaṅkāro ca gandhavilepanañca parassa dassanīyabhāvāvahañca. Tenāha "**sīlālaṅkārena hī**"ti-ādi.

"**Ayaṁ saggo labbhatī**"ti idaṁ majjhimehi chandādīhi āraddhaṁ sīlaṁ sandhāyāha. Tenāha Sakko devarājā--

"Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;
Majjhimena ca devattaṁ, uttamena visujjhatī"ti. (jā. 2.22.429).

Iṭṭhoti sukho, **kanto**ti kamanīyo, **manāpo**ti manavaḍḍhanako, taṁ panassa iṭṭhādibhāvaṁ dassetuṁ "**niccamettha kīḷā**"ti-ādi vuttaṁ. **Niccan**ti sabbakālaṁ **kīḷā**ti kāmūpasaṁhitā sukhavihārā. **Sampattiyo**ti bhogasampattiyo. **Dibban**ti dibbabhavaṁ devalokapariyāpannaṁ. **Sukhan**ti kāyikaṁ, cetasikañca sukhaṁ. **Dibbasampattin**ti dibbabhavaṁ āyusampattiṁ, vaṇṇayasa-issariyasampattiṁ, rūpādisampattiñca. **Evamādī**ti **ādi**-saddena yāmādīhi anubhavitabbaṁ dibbasampattiṁ vadati.

Appassādāti nirassādā paṇḍitehi yathābhūtaṁ passantehi tattha assādetabbatābhāvato. **Bahudukkhā**ti mahādukkhā sampati, āyatiñca vipuladukkhānubandhattā. **Bahupāyāsā**ti anekavidhaparissayā. **Etthā**ti kāmesu. **Bhiyyo**ti bahuṁ. **Doso**ti aniccatādinā, appassādatādinā ca dūsitabhāvo, yato te viññūnaṁ cittaṁ

nārādhenti. Atha vā ādīnaṁ vāti pavattatīti **ādīnavo,** paramakapaṇatā, tathā ca kāmā yathābhūtaṁ paccavekkhantānaṁ paccupatiṭṭhanti. **Lāmakabhāvo**ti nihīnabhāvo aseṭṭhehi sevitabbattā, seṭṭhehi na sevitabbattā ca. **Saṁkilissanan**ti vibādhetabbatā upatāpetabbatā. **Nekkhamme ānisaṁsan**ti ettha yattakā kāmesu ādīnavā, tappaṭipakkhato tattakā nekkhamme ānisaṁsā. Api ca "nekkhammaṁ nāmetaṁ asambādhaṁ asaṁkiliṭṭhaṁ, nikkhantaṁ kāmehi, nikkhantaṁ kāmasaññāya, nikkhantaṁ kāmavitakkehi, nikkhantaṁ kāmapariḷāhehi, nikkhantaṁ byāpādato"ti-ādinā (DṬ.14./CS:pg.2.70) (sārattha. ṭī. 3.26mahāvagge) nayena nekkhamme ānisaṁse pakāsesi, pabbajjāya, jhānādīsu ca guṇe vibhāvesi vaṇṇesi.

Vuttanayanti ettha yaṁ avuttanayaṁ "kallacitte"ti-ādi, tattha **kallacitte**ti kammaniyacitte, heṭṭhā pavattitadesanāya assaddhiyādīnaṁ cittadosānaṁ vigatattā uparidesanāya bhājanabhāvūpagamanena kammakkhamacitteti attho. Assaddhiyādayo hi yasmā cittassa rogabhūtā tadā te vigatā, tasmā arogacitteti attho. Diṭṭhimānādikilesavigamanena **muducitte.** Kāmacchandādivigamena **vinīvaraṇacitte.** Sammāpaṭipattiyaṁ uḷārapītipāmojjayogena **udaggacitte.** Tattha saddhāsampattiyā **pasannacitte.** Yadā ca Bhagavā aññāsīti sambandho. Atha vā **kallacitte**ti kāmacchandavigamena arogacitte. **Muducitte**ti byāpādavigamena mettāvasena akathinacitte. **Vinīvaraṇacitte**ti uddhaccakukkuccavigamena vikkhepassa vigatattā tena apihitacitte. **Udaggacitte**ti thinamiddhavigamena sampaggahitavasena alīnacitte. **Pasannacitte**ti vicikicchāvigamena sammāpaṭipattiyaṁ adhimuttacitte, evampettha attho veditabbo.

"**Seyyathāpī**"ti-ādinā upamāvasena nesaṁ saṁkilesappahānaṁ, ariyamagguppādañca dasseti. **Apagatakāḷakan**ti vigatakāḷakaṁ. **Sammadevā**ti suṭṭhu eva. **Rajanan**ti nīlapītādiraṅgajātaṁ. **Paṭiggaṇheyyā**ti gaṇheyya pabhassaraṁ bhaveyya. **Tasmiṁyeva āsane**ti tissameva nisajjāyaṁ, etena nesaṁ lahuvipassakatā, tikkhapaññatā, sukhapaṭipadākhippābhiññatā ca dassitā hoti. **Virajan**ti apāyagamanīyarāgarajādīnaṁ vigamena virajaṁ. Anavasesadiṭṭhivicikicchāmalāpagamanena **vītamalaṁ.** Paṭhamamaggavajjhakilesarajābhāvena vā **virajaṁ.** Pañcavidhadussīlyamalāpagamanena **vītamalaṁ. Dhammacakkhun**ti Brahmāyusutte (ma.ni.2.383) heṭṭhimā tayo maggā vuttā, Cūḷarāhulovāde (ma.ni.3.416) āsavakkhayo, idha pana sotāpattimaggo adhippeto. "**Yaṁ kiñci samudayadhammaṁ, sabbaṁ taṁ nirodhadhamman**"ti tassa uppatti-ākāradassananti. Nanu ca maggañāṇaṁ asaṅkhatadhammārammaṇaṁ, na saṅkhatadhammārammaṇanti? Saccametaṁ. Yasmā taṁ nirodhaṁ ārammaṇaṁ katvā kiccavasena sabbasaṅkhataṁ paṭivijjhantaṁ uppajjati, tasmā tathā vuttaṁ.

"Suddhaṁ vatthan"ti nidassita-upamāyaṁ idaṁ upamāsaṁsandanaṁ vatthaṁ viya cittaṁ, vatthassa āgantukamalehi kiliṭṭhabhāvo viya cittassa rāgādimalehi saṁkiliṭṭhabhāvo (DṬ.14./CS:pg.2.71) dhovanasilā viya anupubbikathā, udakaṁ viya saddhā, udake temetvā ūsagomayachārikābharehi kāḷakapadese samucchinditvā vatthassa dhovanapayogo viya saddhāsinehena temetvā temetvā satisamādhipaññāhi dose sithilī katvā sutādividhinā cittassa sodhane vīriyārambho, tena payogena vatthe nānākāḷakāpagamo viya vīriyārambhena kilesavikkhambhanaṁ, raṅgajātaṁ viya ariyamaggo, tena suddhassa vatthassa pabhassarabhāvo viya vikkhambhitakilesassa cittassa maggena pariyodapananti. "Diṭṭhadhammā"ti vatvā dassanaṁ nāma ñāṇadassanato aññampi atthīti taṁ nivattanatthaṁ "**pattadhammā**"ti vuttaṁ. Patti ca ñāṇasampattito aññampi vijjatīti tato visesadassanatthaṁ "**viditadhammā**"ti vuttaṁ. Sā pana viditadhammatā dhammesu ekadesenāpi hotīti nippadesato viditabhāvaṁ dassetuṁ

“**pariyogāḷhadhammā**”ti vuttaṁ, tena nesaṁ saccābhisambodhiṁyeva vibhāveti. Maggañāṇañhi ekābhisamayavasena pariññādikiccaṁ sādhentaṁ nippadesatova catusaccadhammaṁ samantato ogāhantaṁ paṭivijjhatīti. Sesaṁ heṭṭhā vuttanayameva.

77. **Cīvaradānādīnī**ti cīvarādiparikkhāradānaṁ sandhāyāha. Yo hi cīvarādike aṭṭha parikkhāre, pattacīvarameva vā sotāpannādi-ariyassa, puthujjanasseva vā sīlasampannassa datvā “idaṁ parikkhāradānaṁ anāgate ehibhikkhubhāvāya paccayo hotū”ti patthanaṁ paṭṭhapesi, tassa ca sati adhikārasampattiyaṁ Buddhānaṁ sammukhībhāve iddhimayaparikkhāralābhāya saṁvattatīti veditabbaṁ. **Vassasatikattherā viya** ākappasampannāti adhippāyo.

Sandassesīti suṭṭhu paccakkhaṁ katvā dassesi. **Idhalokatthan**ti idhalokabhūtaṁ khandhapañcakasaṅkhātamatthaṁ. **Paralokatthan**ti etthāpi eseva nayo. **Dassesī**ti sāmaññalakkhaṇato, salakkhaṇato ca dassesi. Tenāha “**aniccan**”ti-ādi. Tattha hutvā abhāvato **aniccanti dassesi.** Udayabbayapaṭipīḷanato **dukkhanti dassesi.** Avasavattanato **anattāti dassesi.** Ime ruppanādilakkhaṇā pañcakkhandhāti rāsaṭṭhena **khandhe dassesi.** Ime cakkhādisabhāvā nissattanijjīvaṭṭhena aṭṭhārasa dhātuyoti **dassesi.** Imāni cakkhādisabhāvāneva dvārārammaṇabhūtāni dvādasa āyatanānīti **dassesi.** Ime (DṬ.14./CS:pg.2.72) avijjādayo jarāmaraṇapariyosānā dvādasa paccayadhammā paṭiccasamuppādoti **dassesi.** Rūpakkhandhassa heṭṭhā vuttanayena paccayato cattāri, khaṇato ekanti imāni **pañca lakkhaṇāni dassesi. Tathā**ti iminā “pañca lakkhaṇānī”ti padaṁ ākaḍḍhati. **Dassento**ti **iti**-saddo nidassanattho, evanti attho. **Nirayan**ti aṭṭhamahānirayasoḷasa-ussadanirayappabhedaṁ sabbaso nirayaṁ **dassesi. Tiracchānayonin**ti apadadvipadacatuppadabahuppadādibhedaṁ migapasupakkhisarīsapādivibhāgaṁ nānāvidhaṁ tiracchānalokaṁ. **Pettivisayan**ti khuppipāsikavantāsikaparadattūpajīvinijjhāmataṇhikādibhedabhinnaṁ nānāvidhaṁ petasattalokaṁ. **Asurakāyan**ti kālakañcikāsuranikāyaṁ. Evaṁ tāva duggatibhūtaṁ paralokatthaṁ vatvā idāni sugatibhūtaṁ vattuṁ “**tiṇṇaṁ kusalānaṁ vipākan**”ti-ādi vuttaṁ. Vehapphale subhakiṇṇeyeva saṅgahetvā asaññīsu, arūpīsu ca sampattiyā dassetabbāya abhāvato duviññeyyatāya “**navannaṁ brahmalokānan**”tveva vuttaṁ.

Gaṇhāpesīti te dhamme samādinne kārāpesi.

Samuttejanaṁ nāma samādinnadhammānaṁ yathā anupakārakā dhammā parihāyanti, pahīyanti ca, upakārakā dhammā parivaḍḍhanti, visujjhanti ca, tathā nesaṁ ussāhuppādananti āha “**abbhussāhesī**”ti. Yathā pana taṁ ussāhuppādanaṁ hoti, taṁ dassetuṁ “**idhalokatthañcevā**”ti-ādi vuttaṁ. **Tāsetvā tāsetvā**ti paribyattabhāvāpādanena tejetvā tejetvā. **Adhigataṁ viya katvā**ti yesaṁ katheti, tehi tamatthaṁ paccakkhato anubhuyyamānaṁ viya katvā. Veneyyānañhi Buddhehi pakāsiyamāno attho paccakkhatopi pākaṭataro hutvā upaṭṭhāti. Tathā hi Bhagavā evaṁ thomīyati--

“Ādittopi ayaṁ loko, ekādasahi aggibhi;
Na tathā yāti saṁvegaṁ, sammohapaliguṇṭhito.
Sutvādīnavasaññuttaṁ, yathā vācaṁ mahesino;
Paccakkhatopi Buddhānaṁ, vacanaṁ suṭṭhu pākaṭan”ti.

Tenāha “**dvattiṁsakammakāraṇapañcavīsatimahābhayappabhedañhī**”ti-ādi. Dvattiṁsakammakāraṇāni “hatthampi chindantī”ti-ādinā (ma.ni.1.178) **Dukkhakkhandhasutte** āgatanayena (DṬ.14./CS:pg.2.73) veditabbāni. **Pañcavīsatimahābhayāni** “jātibhayaṁ jarābhayaṁ byādhibhayaṁ maraṇabhayan”ti-ādinā (cūḷani.123) tattha tattha Sutte āgatanayena veditabbāni. **Āghātanabhaṇḍikā** adhikuṭṭanakaḷiṅgaraṁ, yaṁ “accādhānan”tipi vuccati.

Paṭiladdhaguṇena codesīti "taṁtaṁguṇādhigamena ayampi tumhehi paṭiladdho, ānisaṁso ayampī"ti paccakkhato dassento "kiṁ ito pubbe evarūpaṁ atthī"ti codento viya ahosi. Tenāha "**mahānisaṁsaṁ katvā kathesī**"ti.

Tappaccayañca kilamathanti saṅkhārapavattihetukaṁ tasmiṁ tasmiṁ sattasantāne uppajjanakaparissamaṁ saṁvighātaṁ vihesaṁ. **Idhā**ti heṭṭhā paṭhamamaggādhigamatthāya kathāya. Sabbasaṅkhārūpasamabhāvato **santaṁ.** Atittikaraparamasukhatāya **paṇītaṁ.** Sakalasaṁsārabyasanato tāyanatthena **tāṇaṁ.** Tato nibbindahadayānaṁ nilīyanaṭṭhānatāya **leṇaṁ.** **Ādi**-saddena gatipaṭisaraṇaṁ paramassāsoti evamādīnaṁ saṅgaho.

(DṬ.14.-14)Mahājanakāyapabbajjāvaṇṇanā

80. Saṅghappahonakānaṁ bhikkhūnaṁ abhāvā "**saṅghassa aparipuṇṇattā**"ti vuttaṁ. Dve aggasāvakā eva hi tadā ahesuṁ.

(DṬ.14.-16)Cārikā-anujānanavaṇṇanā

86. "Kadā udapādī"ti pucchaṁ "sambodhito"ti-ādinā saṅkhepato vissajjetvā puna taṁ vitthārato dassetuṁ "**Bhagavā kirā**"ti-ādi vuttaṁ. Pitu saṅgahaṁ karonto vihāsi sambodhito "satta saṁvaccharāni satta māse satta divase"ti ānetvā sambandho, tañca kho veneyyānaṁ tadā abhāvato. **Kilañjehi** bahi **chādāpetvā, vatthehi** anto **paṭicchādāpetvā, upari ca** vatthehi **chādāpetvā,** tassa heṭṭhā **suvaṇṇa …pe… vitānaṁ kārāpetvā. Mālāvacchake**ti pupphamālāhi vacchākārena veṭhite. **Gandhantare**ti cāṭibharitagandhassa antare. **Pupphānī**ti cāṭi-ādibharitāni jalajapupphāni ceva caṅkotakādibharitāni thalajapupphāni ca.

Kāmañcāyaṁ (DṬ.14./CS:pg.2.74) rājā Buddhapitā, tathāpi Buddhā nāma lokagaruno, na te kenaci vase vattetabbā, atha kho te eva pare attano vase vattenti, tasmā rājā "**nāhaṁ bhikkhusaṅghaṁ demī**"ti āha.

Dānamukhanti dānakaraṇūpāyaṁ, dānavattanti attho. **Na dāni me anuññātā**ti idāni me dānaṁ na anuññātā, no na anujānantīti attho.

Paritassanajīvitanti dukkhajīvikā dāliddiyanti attho.

Sabbesaṁ bhikkhūnaṁ pahosīti Bhagavato aṭṭhasaṭṭhi ca bhikkhusatasahassānaṁ bhāgato dātuṁ pahosi, na sabbesaṁ pariyattabhāvena. Tenāha "**senāpatipi attano deyyadhammaṁ adāsī**"ti. **Jeṭṭhikaṭṭhāne**ti jeṭṭhikadeviṭṭhāne.

Tatheva katvāti carapurise ṭhapetvā. **Sucin**ti suddhaṁ. **Paṇītan**ti uḷāraṁ, bhāvanapuṁsakañcetaṁ "ekamantan"ti-ādīsu (pārā.2) viya. **Bhañjitvā**ti madditvā, pīḷetvāti attho. **Jātisappikhīrādīhiyevā**ti antojātasappikhīrādīhiyeva, amhākameva gāvi-ādito gahitasappi-ādīhiyevāti attho.

90. Parāpavādaṁ, parāpakāraṁ, sītuṇhādibhedañca guṇāparādhaṁ khamati sahati adhivāsetīti **khanti.** Sā pana yasmā sīlādīnaṁ paṭipakkhadhamme savisesaṁ tapati santapati vidhamatīti **paramaṁ** uttamaṁ **tapo.** Tenāha "**adhivāsanakhanti nāma paramaṁ tapo**"ti. "Adhivāsanakhantī"ti iminā dhammanijjhānakkhantito viseseti. Titikkhanaṁ khamanaṁ **titikkhā.**Akkharacintakā hi khamāyaṁ titikkhā-saddaṁ vaṇṇenti. Tenevāha "**khantiyā eva vevacanan**"ti-ādi. **Sabbākārenā**ti santapaṇītanipuṇasivakhemādinā sabbappakārena. **So pabbajito nāma na hoti** pabbājitabbadhammassa apabbājanato. **Tasseva** tatiyapadassa **vevacanaṁ**

anatthantarattā.

"**Na hī**"ti-ādinā taṁ evatthaṁ vivarati. **Uttamatthena paramanti vuccati** para-saddassa seṭṭhavācakattā, "puggalaparoparaññū"ti-ādīsu (a.ni.7.68 netti. 118) viya. **Paran**ti aññaṁ. Idāni para-saddaṁ aññapariyāyameva gahetvā atthaṁ dassetuṁ "**atha vā**"ti-ādi vuttaṁ. **Malassā**ti pāpamalassa. **Apabbājitattā**ti anīhaṭattā anirākatattā (DṬ.14./CS:pg.2.75) **Samitattā**ti nirodhitattā tesaṁ pāpadhammānaṁ. "**Samitattā hi pāpānaṁ samaṇoti pavuccatī**"ti hi vuttaṁ.

Apica Bhagavā bhikkhūnaṁ pātimokkhaṁ uddisanto pātimokkhakathāya ca sīlapadhānattā sīlassa ca visesato doso paṭipakkhoti tassa niggaṇhanavidhiṁ dassetuṁ ādito "**khantī paramaṁ tapo**"ti āha, tena aniṭṭhassa paṭihananūpāyo vutto, titikkhāgahaṇena pana iṭṭhassa, tadubhayenapi uppannaṁ ratiṁ abhibhuyya viharatīti ayamattho dassitoti. Taṇhāvānassa vūpasamanato **nibbānaṁ paramaṁ vadanti Buddhā.** Tattha khantiggahaṇena payogavipattiyā abhāvo dassito, titikkhāgahaṇena āsayavipattiyā abhāvo. Tathā khantiggahaṇena parāparādhasahatā, titikkhāgahaṇena paresu anaparajjhanā dassitā. Evaṁ kāraṇamukhena anvayato pātimokkhaṁ dassetvā idāni byatirekato taṁ dassetuṁ "**na hī**"ti-ādi vuttaṁ, tena yathā sattānaṁ jīvitā voropanaṁ, pāṇileḍḍudaṇḍādīhi vibādhanañca "parūpaghāto, paraviheṭhanan"ti vuccati, evaṁ tesaṁ mūlasāpateyyāvaharaṇaṁ, dāraparāmasanaṁ, visaṁvādanaṁ, aññamaññabhedanaṁ, pharusavacanena mammaghaṭṭanaṁ, niratthakavippalāpo parasantakagijjhanaṁ, ucchedavindanaṁ, micchābhinivesanañca-upaghāto, viheṭhanañca hotīti yassa kassaci akusalassa kammapathassa, kammassa ca karaṇena pabbajito, samaṇo ca na hotīti dasseti.

Sabbākusalassāti sabbassāpi dvādasākusalacittuppādasaṅgahitassa sāvajjadhammassa. Karaṇaṁ nāma tassa attano santāne uppādananti tappaṭikkhepato akaraṇaṁ "**anuppādanan**"ti vuttaṁ. "**Kusalassā**"ti idaṁ "etaṁ Buddhāna sāsanan"ti vakkhamānattā ariyamaggadhamme, tesañca sambhārabhūte tebhūmakakusaladhamme sambodhetīti āha "**catubhūmakakusalassā**"ti. **Upasampadā**ti upasampādanaṁ, taṁ pana tassa samadhigamoti āha "**paṭilābho**"ti. **Cittajotanan**ti cittassa pabhassarabhāvakaraṇaṁ sabbaso parisodhanaṁ. Yasmā aggamaggasamaṅgino cittaṁ sabbaso pariyodapīyati nāma, aggaphalakkhaṇe pana pariyodapitaṁ hoti puna pariyodapetabbatāya abhāvato, iti pariniṭṭhitapariyodapanataṁ sandhāyāha "**taṁ pana arahattena hotī**"ti. **Sabbapāpaṁ pahāya** tadaṅgādivasenevāti adhippāyo. "**Sīlasaṁvarenā**"ti hi iminā tebhūmakassāpi saṅgahe itarappahānānampi saṅgaho hotīti, evañca katvā sabbaggahaṇaṁ samatthitaṁ hoti (DṬ.14./CS:pg.2.76) **Samathavipassanāhī**ti lokiyalokuttarāhi samathavipassanāhi. **Sampādetvā**ti nipphādetvā. Sampādanañcettha hetubhūtāhi phalabhūtassa sahajātāhipi, pageva purimasiddhāhīti daṭṭhabbaṁ.

Kassacīti hīnādīsu kassaci sattassa kassaci upavādassa, tena davakamyatāyapi upavadanaṁ paṭikkhipati. **Upaghātassa akaraṇan**ti etthāpi "kassacī"ti ānetvā sambandho. **Kāyenā**ti ca nidassanamattametaṁ manasāpi paresaṁ anatthacintanādivasena upaghātakaraṇassa vajjetabbattā. **Kāyenā**ti vā ettha arūpakāyassāpi saṅgaho daṭṭhabbo, na copanakāyakarajakāyānameva. **Pa atimokkhan**ti pakārato ativiya sīlesu mukhyabhūtaṁ. "**Atipamokkhan**"ti tameva padaṁ upasaggabyattayena vadati. Evaṁ bhedato padavaṇṇanaṁ katvā tatvato vadati "**uttamasīlan**"ti. "**Pāti vā**"ti-ādinā pālanato rakkhaṇato ativiya mokkhanato ativiya mocanato **pātimokkhan**ti dasseti. "Pāpā ati mokkhetīti atimokkho"ti nimittassa kattubhāvena upacaritabbato. **Yo vā nan**ti yo vā puggalo naṁ pātimokkhasaṁvarasīlaṁ

pāti samādiyitvā avikopento **rakkhati, taṁ** "pātī"ti laddhanāmaṁ pātimokkhasaṁvarasīle ṭhitaṁ **mokkhetīti pātimokkhan**ti ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana pātimokkhapadassa attho Visuddhimagg**asaṁvaṇṇanāyaṁ** (visuddhi.ṭī. 1.14) vuttanayena veditabbo.

Mattaññutāti bhojane mattaññutā, sā pana visesato paccayasannissitasīlavasena gahetabbāti āha "**paṭiggahaṇaparibhogavasena pamāṇaññutā**"ti. Ājīvapārisuddhisīlavasenāpi gayhamāne "pariyesanavissajjanavasenā"tipi vattabbaṁ. **Saṅghaṭṭanavirahitan**ti janasaṅghaṭṭanavirahitaṁ, nirajanasambādhaṁ vivittanti attho. **Catupaccayasantoso dīpito** paccayasantosatāsāmaññena itaradvayassāpi lakkhaṇahāranayena jotitabhāvato. "**Aṭṭhasamāpattivasibhāvāyā**"ti iminā payojanadassanavasena yadatthaṁ vivittasenāsanasevanaṁ icchitaṁ, so adhicittānuyogo vutto. Aṭṭha samāpattiyo cettha vipassanāya pādakabhūtā adhippetā, na yā kācīti sakalassāpi adhicittānuyogassa jotitabhāvo veditabbo.

(DṬ.14.-17)Devatārocanavaṇṇanā

91. **Ettāvatā**ti (DṬ.14./CS:pg.2.77) ettakena suttapadesena. Tatthāpi ca iminā …pe… kathanena suppaṭividdhabhāvaṁ pakāsetvāti yojanā. **Ca**-saddo byatirekattho, tena idāni vuccamānatthaṁ ullaṅgeti. **Ekamidāhan**ti ekaṁ ahaṁ. **Idaṁ**-saddo nipātamattaṁ. **Ādi**-saddena "bhikkhave samayan"ti evamādi pāṭho saṅgahito. Ahaṁ bhikkhave ekaṁ samayanti evaṁ pettha padayojanā.

Subhagavaneti subhagattā **subhagaṁ,** sundarasirikattā sundarakāmattā vāti attho. Subhagañhi taṁ sirisampattiyā, sundare cettha kāme manussā patthenti. Bahujanakantatāyapi taṁ **subhagaṁ.** Vanayatīti **vanaṁ,** attasampattiyā attani sinehaṁ uppādetīti attho. Vanute iti vā **vanaṁ,** attasampattiyā eva "maṁ paribhuñjathā"ti satte yācati viyāti attho. Subhagañca taṁ vanañcāti subhagavanaṁ, tasmiṁ **subhagavane. Aṭṭhakathāyaṁ**pana kiṁ iminā papañcenāti "**evaṁ nāmake vane**"ti vuttaṁ. Kāmaṁ sālarukkhopi "sālo"ti vuccati, yo koci rukkhopi vanappati jeṭṭhakarukkhopi. Idha pana pacchimo eva adhippetoti āha "**vanappatijeṭṭhakassa mūle**"ti. **Mūlasamugghātavasenā**ti anusayasamucchindanavasena.

Na vihāyantīti akuppadhammatāya na vijahanti. "**Na kañci sattaṁ tapantīti atappā**"ti idaṁ tesu tassā samaññāya niruḷhatāya vuttaṁ, aññathā sabbepi suddhāvāsā na kañci sattaṁ tapantīti atappā nāma siyuṁ. "**Na vihāyantī**"ti-ādinibbacanesupi eseva nayo. **Sundaradassanā**ti dassanīyāti ayamatthoti āha "**abhirūpā**"ti-ādi. **Sundarametesaṁ dassanan**ti sobhanametesaṁ cakkhunā dassanaṁ, viññāṇena dassanaṁ pīti attho. **Sabbe heva …pe… jeṭṭhā** pañcavokārabhave tato visiṭṭhānaṁ abhāvato.

Sattannaṁ Buddhānaṁ vasenāti sattannaṁ sammāsambuddhānaṁ apadānavasena. Avihehi ajjhiṭṭhena ekena avihābrahmunā kathitā tehi sabbehi kathitā nāma hontīti vuttaṁ "**tathā avihehī**"ti. Eseva nayo sesesupi. Tenāha Bhagavā "devatā maṁ etadavocun"ti. Yaṁ pana pāḷiyaṁ "anekāni devatāsatānī"ti vuttaṁ, taṁ sabbaṁ pacchā attano sāsane (DṬ.14./CS:pg.2.78) visesaṁ adhigantvā tattha uppannānaṁ vasena vuttaṁ. **Anusandhidvayampī**ti dhammadhātupadānusandhi, devatārocanapadānusandhīti duvidhaṁ anusandhiṁ. **Niyyātento**ti nigamento. Yaṁ panettha atthato avibhattaṁ, taṁ suviññeyyamevāti.

Mahāpadānasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.15.) 2. Mahānidānasuttavaṇṇanā

(DṬ.15.-0-1)Nidānavaṇṇanā

95. **Janapadino**ti (DṬ.15./CS:pg.2.79) janapadavanto, janapadassa vā issarasāmino **rājakumārā** gottavasena **kurū nāma.** Tesaṁ nivāso yadi eko janapado, kathaṁ bahuvacananti āha "**ruḷhisaddenā**"ti. Akkharacintakā hi īdisesu ṭhānesu yutte viya īdisaliṅgavacanāni icchanti. Ayamettha ruḷhi yathā aññatthāpi "Aṅgesu viharati, Mallesu viharatī"ti ca. Tabbisesanepi janapadasadde jātisadde ekavacanameva. **Aṭṭhakathācariyā panā**ti **pana**-saddo visesatthajotano, tena "puthu-atthavisayatāya evetaṁ puthuvacanan"ti "bahuke panā"ti-ādinā vakkhamānaṁ visesaṁ joteti. **Sutvā**ti mandhātumahārājassa ānubhāvadassanānusārena paramparānugataṁ kathaṁ sutvā. **Anusaṁyāyantenā**ti anuvicarantena. **Etesaṁ ṭhānan**ti candimasūriyamukhena cātumahārājikabhavanamāha. Tenāha "**tattha agamāsī**"ti-ādi. **So**ti mandhātumahārājā. **Tan**ti cātumahārājikarajjaṁ. **Gahetvā**ti sampaṭicchitvā. **Puna pucchi** pariṇāyakaratanaṁ.

Dovārikabhūmiyaṁ tiṭṭhanti sudhammāya devasabhāya, devapurassa ca catūsu dvāresu ārakkhāya adhigatattā. "**Dibbarukkhasahassapaṭimaṇḍitan**"ti idaṁ "cittalatāvanan"ti-ādīsupi yojetabbaṁ.

Pathaviyaṁ patiṭṭhāsīti bhassitvā pathaviyā āsannaṭṭhāne aṭṭhāsi. Na hi cakkaratanaṁ bhūmiyaṁ patati, tathāṭhitañca nacirasseva antaradhāyi tenattabhāvena cakkavatti-issariyassa abhāvato. "Ciratarаṁ kālaṁ ṭhatvā"ti apare. **Rājā ekakova agamāsi** attano ānubhāvena. **Manussabhāvo**ti manussagandhasarīranissandādimanussabhāvo. **Pāturahosī**ti devaloke pavattivipākadāyino aparāpariyāya vedanīyassa kammassa katokāsattā sabbadā soḷasavassuddesikatā mālāmilāyanādi **dibbabhāvo** pāturahosi. Tadā manussānaṁ asaṅkheyyāyukatāya **sakkarajjaṁ kāretvā.** "Kiṁ me iminā upaddharajjenā"ti atricchatāya **atittova.** Manussaloke utuno kakkhaḷatāya **vātātapena phuṭṭhagatto kālamakāsi.**

Avayavesu (DṬ.15./CS:pg.2.80) siddho viseso samudāyassa visesako hotīti ekampi raṭṭhaṁ **bahuvacanena vohariyati.**

Da-kārena atthaṁ vaṇṇayanti niruttinayena. **Kammāsoti kammāsapādo vuccati** uttarapadalopena yathā "rūpabhavo rūpan"ti. Kathaṁ pana so "kammāsapādo"ti vuccatīti āha "**tassa kirā**"ti-ādi. Damitoti ettha kīdisaṁ damanaṁ adhippetanti āha "**porisādabhāvato paṭisedhito**"ti. "**Ime pana therā**ti majjhimabhāṇakā"ti keci. Apare pana "Aṭṭhakathācariyā"ti, "dīghabhāṇakā"ti vadanti. Ubhayathāpi cūḷakammāsadammaṁ sandhāya tathā vadanti. Yakkhiniputto hi kammāsapādo alīnasattukumārakāle (cariyā.2.75) bodhisattena tattha damito. Sutasomakāle (jā. 2.21.371) pana Bārāṇasirājā porisādabhāvapaṭisedhanena yattha damito, taṁ mahākammāsadammaṁ nāma. "**Putto**"ti vatvā "**atrajo**"ti vacanaṁ orasaputtabhāvadassanatthaṁ.

Yehi āvasitappadeso "kuruṭṭhan"ti nāmaṁ labhi, te uttarakuruto āgatamanussā tattha rakkhitaniyāmeneva pañca sīlāni rakkhiṁsu. Tesaṁ diṭṭhānugatiyā pacchimajanatāti so desadhammavasena avicchedato pavattamāno **kuruvattadhammo**ti

paññāyittha. Ayañca attho **kurudhammajātakena** dīpetabbo. So aparabhāge paṭhamaṁ yattha saṁkiliṭṭho jāto, taṁ dassetuṁ "**kururaṭṭhavāsīnan**"ti-ādi vuttaṁ. Yattha Bhagavato vasanokāsabhūto koci vihāro na hoti, tattha kevalaṁ gocaragāmakittanaṁ nidānakathāya pakati yathā taṁ sakkesu viharati Devadahaṁ nāma sakyānaṁ nigamoti imamatthaṁ dassento "**avasanokāsato**"ti-ādimāha.

"Āyasmā"ti vā "devānaṁ piyā"ti vā "tatra bhavan"ti vā piyasamudāhāro esoti āha "**āyasmāti piyavacanametan**"ti. Tayidaṁ piyavacanaṁ garugāravavasena vuccatīti āha "**gāravavacanametan**"ti.

Atidūra-accāsannavajjanena nātidūranāccāsannaṁ nāma gahitaṁ, taṁ pana avakaṁsato ubhinnaṁ pasāritahatthānaṁ saṅghaṭṭanena veditabbaṁ. **Cakkhunā cakkhuṁ āhacca daṭṭhabbaṁ hoti,** tenāpi agāravameva kataṁ hoti. **Gīvaṁ parivattetvā**ti parivattanavasena gīvaṁ pasāretvā.

Kulasaṅgahatthāyāti (DṬ.15./CS:pg.2.81) kulānuddayatāvasena kulānaṁ anuggaṇhanatthāya **sahassabhaṇḍikaṁ nikkhipanto viya** bhikkhapaṭiggaṇhanena tesaṁ mahato puññābhisandassa jananena. **Paṭisammajjitvā**ti antevāsikehi sammajjanaṭṭhānaṁ sakkaccakāritāya puna sammajjitvā. **Tikkhattun**ti "ādito paṭṭhāya antan"ti-ādinā vuttacaturākārūpasañhite tayo vāre, tenassa dvādasakkhattuṁ sammasitabhāvamāha.

Amhākaṁ Bhagavato gambhīrabhāveneva kathitattā sesabuddhehipi evameva kathitoti dhammanvaye ṭhatvā vuttaṁ "**sabbabuddhehi …pe… kathito**"ti. **Sālindan**ti saparibhaṇḍaṁ. "**Sineruṁ ukkhipanto viyā**"ti iminā tādisāya desanāya sudukkarabhāvamāha. Suttameva "**suttantakathan**"ti āha dhammakkhandhabhāvato. Yathā vinayapaṇṇattibhūmantarasamayantarānaṁ vijānanaṁ anaññasādhāraṇaṁ sabbaññutañāṇasseva visayo, evaṁ antadvayavinimuttassa kārakavedakarahitassa paccayākārassa vibhajanaṁ pīti dassetuṁ "**Buddhānañhī**"ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **ṭhānānī**ti kāraṇāni. **Gajjitaṁ mahantaṁ hotī**ti taṁ desetabbasseva anekavidhatāya, duviññeyyatāya ca nānānayehi pavattamānaṁ desanāgajjitaṁ mahantaṁ vipulaṁ, bahubhedañca hoti. **Ñāṇaṁ anupavisatī**ti tato eva desanāñāṇaṁ desetabbadhamme vibhāgaso kurumānaṁ anu anu pavisati, tena anupavissa ṭhitaṁ viya hotīti attho. **Buddhañāṇassa mahantabhāvo paññāyatī**ti evaṁvidhassa nāma dhammassa desakaṁ, paṭivedhakañcāti Buddhānaṁ desanāñāṇassa, paṭivedhañāṇassa ca uḷārabhāvo pākaṭo hoti. Ettha ca kiñcāpi "sabbaṁ vacīkammaṁ Buddhassa Bhagavato ñāṇapubbaṅgamaṁ ñāṇānuparivattan"ti (mahāni. 69 169 cūḷani. 85 paṭi.ma.3.5 netti. 14) vacanato sabbāpi Bhagavato desanā ñāṇarahitā natthi, sīhasamānavuttitāya sabbattha samānappavatti. Desetabbavasena pana desanā visesato ñāṇena anupaviṭṭhā, gambhīratarā ca hotīti daṭṭhabbaṁ. Kathaṁ pana vinayapaññattiṁ patvā desanā tilakkhaṇabbhāhatā suññatapaṭisaṁyuttā hotīti? Tatthāpi sannisinnaparisāya ajjhāsayānurūpaṁ pavattamānā desanā saṅkhārānaṁ aniccatādivibhāvanaṁ, sabbadhammānaṁ attattaniyatābhāvappakāsanañca hoti. Tenevāha "anekapariyāyena dhammiṁ kathaṁ katvā"ti-ādi.

Āpajjāti (DṬ.15./CS:pg.2.82) patvā yathā ñāṇakoñcanādaṁ vissajjeti, evaṁ pāpuṇitvā.

Pamāṇātikkameti aparimāṇatthe "yāvañcidaṁ tena Bhagavatā"ti-ādīsu (dī.ni.1.4) viya. Aparimeyyabhāvajotano hi ayaṁ yāva-saddo. Tenāha "**atigambhīro attho**"ti. **Avabhāsatī**ti ñāyati upaṭṭhāti. Ñāṇassa tathā upaṭṭhānañhi sandhāya "**dissatī**"ti vuttaṁ. Nanu esa paṭiccasamuppādo ekantagambhīrova, tattha kasmā gambhīrāvabhāsatā jotitāti? Saccametaṁ, ekantagambhīratādassanatthameva panassa

gambhīrāvabhāsaggahaṇaṁ. Tasmā aññattha labbhamānaṁ catukoṭikaṁ byatirekamukhena nidassetvā taṁ evassa ekantagambhīrataṁ vibhāvetuṁ "**ekañhī**"ti-ādi vuttaṁ. **Etaṁ natthī**ti agambhīro, agambhīrāvabhāso cāti etaṁ dvayaṁ natthi, tena yathādassite catukoṭike pacchimā eka koṭi labbhatīti dasseti. Tenāha "**ayañhī**"ti-ādi.

Yehi gambhīrabhāvehi paṭiccasamuppādo "gambhīro"ti vuccati, te catūhi upamāhi ulliṅgento "**bhavaggaggahaṇāyā**"ti-ādimāha. Yathā bhavaggaṁ hatthaṁ pasāretvā gahetuṁ na sakkā dūrabhāvato, evaṁ saṅkhārādīnaṁ avijjādipaccayasambhūtasamudāgataṭṭho pākatikañāṇena gahetuṁ na sakkā. Yathā sineruṁ bhinditvā miñjaṁ pabbatarasaṁ pākatikapurisena nīharituṁ na sakkā, evaṁ paṭiccasamuppādagate dhammatthādike pākatikañāṇena bhinditvā vibhajja paṭivijjhanavasena jānituṁ na sakkā. Yathā mahāsamuddaṁ pākatikapurisassa bāhudvayena padhārituṁ na sakkā, evaṁ vepullaṭṭhena mahāsamuddasadisaṁ paṭiccasamuppādaṁ pākatikañāṇena desanāvasena padhārituṁ na sakkā. Yathā mahāpathaviṁ parivattetvā pākatikapurisassa pathavojaṁ gahetuṁ na sakkā, evaṁ "itthaṁ avijjādayo saṅkhārādīnaṁ paccayā hontī"ti tesaṁ paccayabhāvo pākatikañāṇena nīharitvā gahetuṁ na sakkāti. Evaṁ catubbidhagambhīratāvasena catasso upamā yojetabbā. Pākatikañāṇavasena cāyamatthayojanā katā diṭṭhasaccānaṁ tattha paṭivedhasabhāvato, tathāpi yasmā sāvakānaṁ, paccekabuddhānañca tattha sappadesameva ñāṇaṁ, Buddhānaṁyeva nippadesaṁ, tasmā vuttaṁ "**Buddhavisayaṁ pañhan**"ti-ādi.

Ussādentoti (DṬ.15./CS:pg.2.83) paññāya ukkaṁsento, uggaṇhantoti attho. **Apasādento**ti nibbhacchanto, niggaṇhantoti attho.

(DṬ.15.-0-2)Ussādanāvaṇṇanā

Tenāti mahāpaññābhāvena. **Tatthā**ti therassa satipi uttānabhāve, paṭiccasamuppādassa-aññesaṁ gambhīrabhāve. **Subhojanarasapuṭṭhassā**ti sundarena bhojanarasena positassa. **Katayogassā**ti nibaddhapayogena kataparicayassa. **Mallapāsāṇan**ti Mallehi mahabbaleheva ukkhipitabbapāsāṇaṁ. **Kuhiṁ imassa bhāriyaṭṭhānan**ti kasmiṁ passe imassa pāsāṇassa garutarappadesoti tassa sallahukabhāvaṁ dīpento vadati.

Timirapiṅgaleneva dīpenti tassa mahāvipphārabhāvato. Tenāha "**tassa kirā**"ti-ādi. **Pakkuthatī**ti pakkuthantaṁ viya parivattati parito vivattati. Lakkhaṇavacanañhetaṁ. Piṭṭhiyaṁ sakalinapadakāpiṭṭhaṁ. **Kāyūpapannassā**ti mahatā kāyena upetassa, mahākāyassāti attho.

Piñchavaṭṭīti piñchakalāpo. **Supaṇṇavātan**ti nāgaggahaṇādīsu pakkhapapphoṭanavasena uppajjanakavātaṁ.

(DṬ.15.-0-3)Pubbūpanissayasampattikathāvaṇṇanā

"Pubbūpanissayasampattiyā"ti-ādinā uddiṭṭhakāraṇāni vitthārato vivarituṁ "**ito kirā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ito**ti ito kappato **Satasahassime**ti satasahassame. **Haṁsāvatī nāma nagaraṁ ahosi** jātanagaraṁ. **Dhurapattānī**ti bāhirapattāni, yāni dīghatamāni.

Kaniṭṭhabhātāti vemātikabhātā kaniṭṭho yathā amhākaṁ Bhagavato Nandatthero. Buddhānañhi sahodarā bhātaro nāma na honti. Kathaṁ jeṭṭhā tāva na uppajjanti, kaniṭṭhānaṁ pana asambhavo eva. **Bhogan**ti vibhavaṁ. **Upasanto**ti

corajanitasaṅkhobhavūpasamena upasanto **janapado.**

Dve sāṭake nivāsetvāti sāṭakadvayameva attano kāyaparihārikaṁ katvā itaraṁ sabbasambhāraṁ attato mocetvā.

Pattaggahaṇatthanti antopakkhitta-uṇhabhojanattā aparāparaṁ hatthe parivattentassa pattaggahaṇatthaṁ. **Uttarisāṭakan**ti attano uttarisāṭakaṁ. **Etāni** (DṬ.15./CS:pg.2.84) **pākaṭaṭṭhānānī**ti etāni yathāvuttāni Bhagavato desanāya pākaṭāni therassa puññakaraṇaṭṭhānāni.

Paṭisandhiṁ gahetvāti amhākaṁ mahābodhisattassa paṭisandhiggahaṇadivase eva paṭisandhiṁ gahetvā.

(DṬ.15.-0-4)Titthavāsādivaṇṇanā

Uggahaṇaṁ pāḷiyā uggaṇhanaṁ. **Savanaṁ** atthasavanaṁ. **Paripucchanaṁ** gaṇṭhiṭṭhānesu atthaparipucchanaṁ. **Dhāraṇaṁ** pāḷiyāpi pāḷi-atthassapi citte ṭhapanaṁ. Sabbañcetaṁ idha paṭiccasamuppādavasena veditabbaṁ.

Sotāpannānañca …pe.. upaṭṭhātitattha sammohaviddhaṁsanena "yaṁ kiñci samudayadhammaṁ, sabbaṁ taṁ nirodhadhamman"ti (dī.ni.1.298 saṁ.ni.5.1081 mahāva. 16 cūḷani. 4 7 8) attapaccakkhavasena upaṭṭhānato. **Nāmarūpaparicchedo**ti saha paccayena nāmarūpassa paricchijja avabodho.

(DṬ.15.-0-5)Paṭiccasamuppādagambhīratāvaṇṇanā

"Atthagambhīratāyā"ti-ādinā saṅkhepato vuttamatthaṁ vivarituṁ "**tatthā**"ti-ādi āraddhaṁ. **Jātipaccayasambhūtasamudāgataṭṭho**ti jātipaccayato sambhūtaṁ hutvā sahitassa attano paccayānurūpassa jarāmaraṇassa uddhaṁ uddhaṁ āgatabhāvo, anupavattatthoti attho. Atha vā sambhūtaṭṭho ca samudāgataṭṭho ca **sambhūtasamudāgataṭṭho.** "Na jātito jarāmaraṇaṁ na hoti," na ca jātiṁ vinā "aññato hotī"ti hi jātipaccayasambhūtaṭṭho vutto, itthañca jātito samudāgacchatīti jātipaccayasamudāgataṭṭho, yā yā jāti yathā yathā paccayo hoti, tadanurūpapātubhāvoti attho. So anupacitakusalasambhārānaṁ ñāṇassa tattha appatiṭṭhatāya agādhaṭṭhena **gambhīro.** Sesapadesupi eseva nayo.

Avijjāya saṅkhārānaṁ paccayaṭṭhoti yenākārena yadavatthā avijjā saṅkhārānaṁ paccayo hoti. Yena hi pavatti-ākārena, yāya ca avatthāya avatthitā avijjā tesaṁ tesaṁ saṅkhārānaṁ paccayo hoti, tadubhayassapi duravabodhanīyato avijjā saṅkhārānaṁ navahi ākārehi paccayaṭṭho (DṬ.15./CS:pg.2.85) anupacitakusalasambhārānaṁ ñāṇassa tattha appatiṭṭhatāya agādhaṭṭhena **gambhīro.** Esa nayo sesapadesupi.

Katthaci anulomato desīyati, katthaci paṭilomatoti idha pana paccayuppādā paccayuppannuppādasaṅkhāto **anulomo,** paccayanirodhā paccayuppannanirodhasaṅkhāto ca **paṭilomo** adhippeto. Ādito pana paṭṭhāya antagamanaṁ **anulomo,** antato ca ādigamanaṁ **paṭilomo**ti adhippeto. Ādito paṭṭhāya anulomadesanāya, antato paṭṭhāya paṭilomadesanāya ca **tisandhi catusaṅkhepo.** "Ime bhikkhave cattāro āhārā kiṁ nidānā"ti-ādikāya (saṁ.ni.2.11) ca vemajjhato paṭṭhāya paṭilomadesanāya, "cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṁ, tiṇṇaṁ saṅgati phasso, phassapaccayā vedanā"ti-ādikāya (saṁ.ni.2.43 45) anulomadesanāya ca **dvisandhi tisaṅkhepo.** "Saṁyojaniyesu bhikkhave dhammesu assādānupassino viharato taṇhā pavaḍḍhati,

taṇhāpaccayā upādānan”ti-ādīsu (saṁ.ni.2.53 57) **ekasandhi dvisaṅkhepo.** Ekaṅgo hi paṭiccasamuppādo desito. Labbhateva hi so “tatra bhikkhave sutavā ariyasāvako paṭiccasamuppādaṁyeva sādhukaṁ yoniso manasi karoti ‘iti imasmiṁ sati idaṁ hoti …pe… nirujjhatī’ti. Sukhavedaniyaṁ bhikkhave phassaṁ paṭicca uppajjati sukhavedanā”ti (saṁ.ni.2.62) imassa suttassa vasena veditabbo. Iti tena tena kāraṇena tathā tathā pavattetabbattā paṭiccasamuppādo desanāya gambhīro. Tenāha “**ayaṁ desanāgambhīratā**”ti. Na hi tattha sabbaññutañāṇato aññaṁ ñāṇaṁ patiṭṭhaṁ labhati.

“**Avijjāya panā**”ti-ādīsu jānanalakkhaṇassa ñāṇassa paṭipakkhabhūto avijjāya **aññāṇaṭṭho.** Ārammaṇassa paccakkhakaraṇena dassanabhūtassa paṭipakkhabhūto **adassanaṭṭho.** Yenesā attano sabhāvena dukkhādīnaṁ yāthāvasarasaṁ paṭivijjhituṁ na deti chādetvā pariyonandhitvā tiṭṭhati, so tassā saccāsampaṭivedhaṭṭho. **Abhisaṅkharaṇaṁ** saṁvidhānaṁ, pakappananti attho. **Āyūhanaṁ** sampiṇḍanaṁ, sampayuttadhammānaṁ attano kiccānurūpatāya rāsīkaraṇanti attho. Apuññābhisaṅkhārekadeso **sarāgo.** Añño **virāgo.** Rāgassa vā appaṭipakkhabhāvato rāgappavaḍḍhako, rāguppattipaccayo (DṬ.15./CS:pg.2.86) ca sabbopi apuññābhisaṅkhāro **sarāgo.** Itaro tabbidūrabhāvato **virāgo.** “Dīgharattaṁ hetaṁ bhikkhave assutavato puthujjanassa ajjhositaṁ mamāyitaṁ parāmaṭṭhaṁ ‘etaṁ mama, esohamasmi, eso me attā’ti” (saṁ.ni.2.61) attaparāmāsassa viññāṇaṁ visesato vatthu vuttanti viññāṇassa **suññataṭṭho** gambhīro. Attā vijānāti saṁsaratīti sabyāpāratāsaṅkanti-abhinivesabalavatāya **abyāpāra-asaṅkantipaṭisandhipātubhāvaṭṭhā** ca gambhīrā. Nāmarūpassa paṭisandhikkhaṇe ekatova uppādo **ekuppādo,** pavattiyaṁ visuṁ visuṁ yathāraham **ekuppādo.** Nāmassa rūpena, rūpassa ca nāmena asampayogato **vinibbhogo** nāmassa nāmena rūpassa ca rūpena ekaccassa ekaccena **avinibbhogo** (nāmassa nāmena avinibbhogo vibha.mūlaṭī. 242) yojetabbo. Ekuppādekanirodhehi avinibbhoge adhippete so rūpassa ca ekakalāpapavattino rūpena labbhatīti. Atha vā ekacatuvokārabhavesu nāmarūpānaṁ asahavattanato aññamaññaṁ **vinibbhogo,** pañcavokārabhave sahavattanato **avinibbhogo** ca veditabbo.

Nāmassa ārammaṇābhimukhaṁ namanaṁ **namanaṭṭho.** Rūpassa virodhipaccayasamavāye visadisuppatti **ruppanaṭṭho.** Indriyapaccayabhāvo **adhipatiyaṭṭho.** “Lokopeso, dvārāpesā, khettaṁ petan”ti vuttalokādi-attho cakkhādīsu pañcasu yojetabbo. Manāyatanassa pana lujjanato, manosamphassādīnaṁ dvārakhettabhāvato ca ete atthā veditabbā. Āpāthagatānaṁ rūpādīnaṁ pakāsanayogyatālakkhaṇaṁ obhāsanaṁ cakkhādīnaṁ **visayibhāvo,** manāyatanassa vijānanaṁ. **Saṅghaṭṭanaṭṭho** visesato cakkhusamphassādīnaṁ pañcannaṁ, itare channampi yojetabbā. Phusanañca phassassa sabhāvo. Saṅghaṭṭanaṁ raso, itare upaṭṭhānākārā. **Ārammaṇarasānubhavanaṭṭho** rasavasena vutto, **vedayitaṭṭho** lakkhaṇavasena. **Sukhadukkhama ajjhattabhāvo** yathākkamaṁ tissannaṁ vedanānaṁ sabhāvavasena vutto. “Attā vedayatī”ti abhinivesassa balavabhāvato **nijjīvaṭṭho** vedanāya gambhīro. Nijjīvāya vā vedanāya vedayitaṁ **nijjīvavedayitaṁ,** so eva atthoti **nijjīvavedayitaṭṭho.**

Sappītikataṇhāya (DṬ.15./CS:pg.2.87) **abhinanditaṭṭho.** Balavataraṭaṇhāya gilitvā pariniṭṭhāpanaṁ **ajjhosānaṭṭho.** Itare pana jeṭṭhabhāva-osāraṇasamuddaduratikkama-apāripūrivasena veditabbā. **Ādānaggahaṇābhinivesaṭṭhā** catunnampi upādānānaṁ samānā, **parāmāsaṭṭho** diṭṭhupādānādīnameva, tathā **duratikkamaṭṭho.** “Diṭṭhikantāro”ti (dha.sa.392) hi

vacanato diṭṭhīnaṁ duratikkamatā. Daḷhaggahaṇattā vā catunnampi **duratikkamaṭṭho** yojetabbo. **Yonigatiṭhitinivāsesukhipanan**ti samāse bhummavacanassa alopo daṭṭhabbo. Evañhi tena āyūhanābhisaṅkharaṇapadānaṁ samāso hoti. Yathā tathā jāyanaṁ **jāti-attho.** Tassā pana sannipātato jāyanaṁ **sañjāti-attho.** Mātukucchiṁ okkamitvā viya jāyanaṁ **okkanti-attho.** So jātito nibbattanaṁ **nibbatti-attho.** Kevalaṁ pātubhavanaṁ **pātubhāvaṭṭho.**

Jarāmaraṇaṅgaṁ maraṇappadhānanti tassa maraṇaṭṭhā eva **khayādayo** gambhīrāti dassitā. Uppanna-uppannānañhi navanavānaṁ khayena kamena khaṇḍiccādiparipakkapavattiyaṁ loke jarāvohāroti **Khayaṭṭho** vā jarāya vuttoti daṭṭhabbo. Navabhāvāpagamo hi "khayo"ti vattuṁ yuttoti **vipariṇāmaṭṭho** dvinnampi vasena yojetabbo, santativasena vā jarāya khayavayabhāvā, sammutikhaṇikavasena maraṇassa **bhedavipariṇāmaṭṭhā** yojetabbā. **Avijjādīnaṁ sabhāvo** paṭivijjhīyatīti paṭivedho. Vuttañhetaṁ **nidānakathāyaṁ** "tesaṁ tesaṁ vā tattha tattha vuttadhammānaṁ paṭivijjhitabbo salakkhaṇasaṅkhāto aviparītasabhāvo paṭivedho"ti. (dī.ni.aṭṭha. paṭhamamahāsaṅgītikathā; abhi. aṭṭha. nidānakathā) **so** hi avijjādīnaṁ sabhāvo maggañāṇeneva asammohapaṭivedhavasena paṭivijjhitabbato aññāṇassa alabbhaneyyapatiṭṭhatāya agādhaṭṭhena **gambhīro. Sā sabbāpī**ti sā yathāvuttā saṅkhepato catubbidhā vitthārato anekappabhedā sabbāpi paṭiccasamuppādassa gambhīratā **therassa uttānakā viya upaṭṭhāsi** catūhi aṅgehi samannāgatattā. **Udāhu aññesampī**ti "mayhaṁ tāva esa paṭiccasamuppādo uttānako hutvā upaṭṭhāti, kiṁ nu kho aññesampi evaṁ uttānako hutvā upaṭṭhātī"ti **mā evaṁ avaca** mayāva dinnanaye catusaccakammaṭṭhānavidhimhi ṭhatvā.

(DṬ.15.-0-6)Apasādanāvaṇṇanā

Oḷārikanti (DṬ.15./CS:pg.2.88) vatthuvītikkamasamatthatāvasena thūlaṁ. Kāmaṁ kāmarāgapaṭighāyeva atthato kāmarāgapaṭighasaṁyojanāni, kāmarāgapaṭighānusayā ca, tathāpi aññoyeva saṁyojanaṭṭho bandhanabhāvato, añño anusayanaṭṭho appahīnabhāvena santāne thāmagamananti katvā, iti kiccavisesavisiṭṭhabhede gahetvā "**cattāro kilese**"ti ca vuttaṁ. Eseva nayo itaresupi. **Aṇusahagate**ti aṇusabhāvaṁ upagate. Tabbhāvattho hi ayaṁ sahagata-saddo "nandirāgasahagatā"ti-ādīsu (dī.ni.2.400 ma.ni.1.91 133 460 3.374 saṁ.ni.5.1081 mahāva. 14 vibha.203 paṭi.ma.1.34 2.30) viya.

Yathā uparimaggādhigamanavasena saccasampaṭivedho paccayākārapaṭivedhavasena, evaṁ sāvakabodhipaccekabodhisammāsambodhi-adhigamanavasenapi saccasampaṭivedho paccayākārapaṭivedhavasenevāti dassetuṁ "**kasmā cā**"ti-ādi vuttaṁ. **Sabbathāvā**ti sabbappakāreneva kiñcipi pakāraṁ asesetvāti attho. Ye katābhinīhārānaṁ mahābodhisattānaṁ vīriyassa ukkaṭṭhamajjhimamudutāvasena bodhisambhārasambharaṇe kālabhedā icchitā, te dassento "**cattāri, aṭṭha, soḷasa vā asaṅkhyeyyānī**"ti āha, svāyamattho **cariyāpiṭakavaṇṇanāya** gahetabbo. **Sāvako padesañāṇe ṭhito**ti sāvako hutvā sekkhabhāvato tatthāpi padesañāṇe ṭhito. **Buddhānaṁ kathāya** "taṁ tathāgato abhisametī"ti-ādikāya **paccanīkaṁ hoti.** Anaññasādhāraṇassa hi vasena Buddhānaṁ sīhanādo, na aññasādhāraṇassa.

"**Vāyamantassevā**"ti iminā visesato ñāṇasambhārasambharaṇaṁ paññāpāramitāpūraṇaṁ vadati. Tassa ca sabbampi puññaṁ upanissayo.

"Esa devamanussānaṁ, sabbakāmadado nidhi;
Yaṁ yadevābhipatthenti, sabbametena labbhatī"ti. (khu.pa.8.10)--

Hi vuttaṁ. Tasmā mahābodhisattānaṁ sabbesampi puññasambhāro yāvadeva ñāṇasambhārattho sammāsambodhisamadhigamasamatthattāti āha "**paccayākāraṁ** (DṬ.15./CS:pg.2.89) **…pe… natthī**"ti. Idāni paccayākārapaṭivedhasseva vā mahānubhāvatādassanamukhena paṭiccasamuppādasseva paramagambhīrataṁ dassetuṁ "**avijjā**"ti-ādi vuttaṁ. **Navahi ākārehī**ti uppādādīhi navahi ākārehi. Avijjā hi saṅkhārānaṁ uppādo hutvā paccayo hoti, pavattaṁ hutvā nimittaṁ, āyūhanaṁ, saṁyogo, palibodho, samudayo, hetu, paccayo hutvā paccayo hoti. Evaṁ saṅkhārādayo viññāṇādīnaṁ. Vuttañhetaṁ **paṭisambhidāmagge** "kathaṁ paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇaṁ? Avijjā saṅkhārānaṁ uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca nimittaṭṭhiti ca āyūhanaṭṭhiti ca saññogaṭṭhiti ca palibodhaṭṭhiti ca samudayaṭṭhiti ca hetuṭṭhiti ca paccayaṭṭhiti ca imehi navahākārehi avijjāpaccayā saṅkhārā paccayasamuppannā"ti-ādi (paṭi.ma.1.45).

Tattha **navahākārehī**ti navahi paccayabhāvūpagamanākārehi. Uppajjati etasmā phalanti **uppādo,** phaluppattiyā kāraṇabhāvo. Sati ca avijjāya saṅkhārā uppajjanti, nāsati, tasmā avijjā saṅkhārānaṁ uppādo hutvā paccayo hoti. Tathā avijjāya sati saṅkhārā pavattanti, nīyanti ca. Yathā ca bhavādīsu khipanti, evaṁ tesaṁ avijjā paccayo hoti. Tathā āyūhanti phaluppattiyā ghaṭenti, saṁyujjanti attano phalena. Yasmiṁ santāne sayaṁ uppannā, taṁ palibundhanti. Paccayantarasamavāye udayanti uppajjanti. Hinoti ca saṅkhārānaṁ kāraṇabhāvaṁ gacchati. Paṭicca avijjaṁ saṅkhārā ayanti pavattantīti evaṁ avijjāya saṅkhārānaṁ kāraṇabhāvūpagamanavisesā uppādādayo veditabbā. Tattha tathā saṅkhārādīnaṁ viññāṇādīsu uppādaṭṭhiti-ādīsupi. Tiṭṭhati etenāti **ṭhiti,** kāraṇaṁ. Uppādo eva ṭhiti **uppādaṭṭhiti** Eseva nayo sesesupi. "**Paccayo hotī**"ti idaṁ idha lokanāthena tadā paccayapariggahassa āraddhabhāvadassanaṁ. So ca ārambho ñāyāruḷho "yathā ca purimehi mahābodhisattehi bodhimūle pavattito, tatheva ca pavattito"ti. Acchariyavegābhihatā dasasahassilokadhātu saṅkampi sampakampīti dassento "**diṭṭhamattevā**"ti-ādimāha.

Etassa dhammassāti etassa paṭiccasamuppādasaññitassa dhammassa. So pana yasmā atthato hetupabhavānaṁ hetu. Tenāha "**etassa paccayadhammassā**"ti, jāti-ādīnaṁ jarāmaraṇādipaccayatāyāti attho. Nāmarūpaparicchedo, tassa ca paccayapariggaho na paṭhamābhinivesamattena hoti (DṬ.15./CS:pg.2.90) atha kho tattha aparāparaṁ ñāṇuppattisaññitena anu anu bujjhanena, tadubhayābhāvaṁ pana dassento "**ñātapariññāvasena ananubujjhanā**"ti āha. Niccasaññādīnaṁ pajahanavasena vattamānā vipassanā dhamme ca paṭivijjhantī eva nāma hoti paṭipakkhavikkhambhanena tikkhavisadabhāvāpattito, tadadhiṭṭhānabhūtā ca tīraṇapariññā, ariyamaggo ca pariññāpahānābhisamayavasena pavattiyā tīraṇapahānapariññāsaṅgaho cāti tadubhayapaṭivedhābhāvaṁ dassento "**tīraṇa …pe… appaṭivijjhanā**"ti āha. **Tantaṁ** vuccati vatthavīnanatthaṁ tantavāyehi daṇḍake āsañjitvā pasāritasuttapaṭṭī tanīyatīti katvā. Taṁ pana suttasantānākulatāya nidassanabhāvena ākulameva gahitanti āha "**tantaṁ viya ākulakajātā**"ti. Saṅkhepato vuttamatthaṁ vitthārato dassetuṁ "**yathā nāmā**"ti-ādi vuttaṁ. **Samānetun**ti pubbena paraṁ samaṁ katvā ānetuṁ, avisamaṁ ujuṁ kātunti attho. Tantameva vā ākulaṁ **tantākulaṁ,** tantākulaṁ viya jātā bhūtāti **tantākulajātā.** Majjhimaṁ paṭipadaṁ anupagantvā antadvayapatanena **paccayākāre khalitā ākulā byākulā honti.** Teneva antadvayapatanena taṁtaṁdiṭṭhigāhavasena paribbhamantā ujukaṁ dhammaṭṭhiti kathaṁ paṭipajjituṁ na jānanti. Tenāha "**na**

sakkonti taṁ paccayākāraṁ ujuṁ kātun”ti. **Dve bodhisatte**ti paccekabodhisattamahābodhisatte. **Attano dhammatāyā**ti attano sabhāvena, paropadesena vināti attho. **Tattha tattha guḷakajātan**ti tasmiṁ tasmiṁ ṭhāne jātaguḷakampi **gaṇṭhīti** suttagaṇṭhi. Tato eva **gaṇṭhibaddhaṁ** baddhagaṇṭhikaṁ. **Paccayesu pakkhalitvā**ti aniccadukkhānattādisabhāvesu paccayadhammesu niccādiggāhavasena pakkhalitvā. **Paccaye ujuṁ kātuṁ asakkontā**ti tasseva niccādiggāhassa avissajjanato paccayadhammanimittaṁ attano dassanaṁ ujuṁ kātuṁ asakkontā idaṁsaccābhinivesakāyaganthavasena gaṇṭhikajātā hontīti āha “**dvāsaṭṭhi …pe… gaṇṭhibaddhā**”ti. **Ye hi keci** samaṇā vā brāhmaṇā vā sassatadiṭṭhi-ādidiṭṭhiyo **nissitā** allīnā.

Vinanato “kulā”ti itthiliṅgavasena laddhanāmassa tantavāyassa gaṇṭhikaṁ nāma ākulabhāvena aggato vā mūlato vā duviññeyyāyeva khalitatantasuttanti āha “**kulāgaṇṭhikaṁ vuccati Pesakārakañjiyasuttan**”ti. **Sakuṇikā**ti kulāvakasakuṇikā. Sā hi rukkhasākhāsu olambanakulāvakā (DṬ.15./CS:pg.2.91) hoti. Tañhi sā kulāvakaṁ tato tato tiṇahīrādike ānetvā tathā vinandhati, yathā tesaṁ Pesakārakañjiyasuttaṁ viya aggena vā aggaṁ mūlena vā mūlaṁ samānetuṁ vivecetuṁ vā na sakkā. Tenāha “**yathā hī**”ti-ādi. **Tadubhayampī**ti “kulāgaṇṭhikan”ti vuttaṁ kañjiyasuttaṁ, kulāvakañca. **Purimanayenevā**ti “evameva sattā”ti-ādinā pubbe vuttanayeneva.

Kāmaṁ muñjapabbajatiṇāni yathājātānipi dīghabhāvena patitvā araññaṭṭhāne aññamaññaṁ vinandhitvā ākulabyākulāni hutvā tiṭṭhanti, tāni pana na tathā dubbiveciyāni, yathā rajjubhūtānīti dassetuṁ “**yathā tānī**”ti-ādi vuttaṁ. Sesamettha heṭṭhā vuttanayameva.

Apāyāti avaḍḍhitā, sukhena, sukhahetunā vā virahitāti attho. **Dukkhassa gatibhāvato**ti āpāyikassa dukkhassa pavattiṭṭhānabhāvato. **Sukhasamussayato**ti abbhudayato. **Vinipatitattā**ti virūpaṁ nipatitattā yathā tenattabhāvena sukhasamussayo na hoti, evaṁ nipatitattā. **Itaro**ti saṁsāro. Nanu “apāyan”ti-ādinā vuttopi saṁsāro evāti? Saccametaṁ, nirayādīnaṁ pana adhimattadukkhabhāvadassanatthaṁ apāyādiggahaṇaṁ. Gobalībaddañāyenāyamattho veditabbo. **Khandhānañ**ca **paṭipāṭī**ti pañcannaṁ khandhānaṁ hetuphalabhāvena aparāparaṁ pavatti. **Abbocchinnaṁ vattamānā**ti avicchedena pavattamānā. **Taṁ sabbampī**ti taṁ “apāyan”ti-ādinā vuttaṁ sabbaṁ apāyadukkhañceva vaṭṭadukkhañca. “**Mahāsamudde vātukkhittanāvā viyā**”ti idaṁ paribbhamaṭṭhānassa mahantadassanatthañceva paribbhamanassa anavaṭṭhitatādassanatthañca “**upamāya**. **Yantesu yuttagoṇo viyā**”ti idaṁ pana avasabhāvadassanatthañceva duppamokkhabhāvadassanatthañcāti veditabbaṁ.

(DṬ.15.-1)Paṭiccasamuppādavaṇṇanā

Iminā tāvāti ettha **tāva**-saddo kamattho, tena “tantākulakajātā”ti padassa anusandhi parato āvibhavissatīti dīpeti. **Atthi idappaccayā**ti ettha ayaṁ paccayoti idappaccayo, tasmā **idappaccayā,** imasmā paccayāti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti -- “imasmā nāma paccayā jarāmaraṇan”ti evaṁ vattabbo atthi nu kho jarāmaraṇassa paccayoti. Tenāha (DṬ.15./CS:pg.2.92) “Atthi **nu kho …pe… bhaveyyā**”ti. Ettha hi “kiṁ paccayā jarāmaraṇaṁ? Jātipaccayā jarāmaraṇan”ti upari jātisaddapaccayasaddasamānādhikaraṇena kiṁ-saddena idaṁ-saddassa samānādhikaraṇatādassanato kammadhārayasamāsatā idappaccayasaddassa yujjati. Na hettha “imassa paccayā idappaccayā”ti jarāmaraṇassa, aññassa vā paccayato

jarāmaraṇasambhavapucchā sambhavati viññātabhāvato, asambhavato ca, jarāmaraṇassa pana paccayapucchā sambhavati. Paccayasaddasamānādhikaraṇatāyañca idaṁ-saddassa "imasmā paccayā"ti paccayapucchā yujjati.

Sā pana samānādhikaraṇatā yadipi aññapadatthasamāsepi labbhati, aññapadatthavacanicchābhāvato panettha kammadhārayasamāso veditabbo. Sāmivacanasamāsapakkhe pana nattheva samānādhikaraṇatāsambhavoti. Nanu ca "idappaccayatā paṭiccasamuppādo"ti ettha idappaccaya-saddo sāmivacanasamāso icchitoti? Saccaṁ icchito ujukameva tattha paṭiccasamuppādavacanicchāti katvā, idha pana kevalaṁ jarāmaraṇassa paccayaparipucchā adhippetā, tasmā yathā tattha idaṁ-saddassa paṭiccasamuppādavisesanatā, idha ca "pucchitabbapaccayatthatā sambhavati, tathā tattha, idha ca samāsakappanā veditabbā. Kasmā pana tattha kammadhārayasamāso na icchitoti? Hetuppabhavānaṁ hetu paṭiccasamuppādoti imassa atthassa kammadhārayasamāse asambhavatoti imassa, attano paccayānurūpassa anurūpo paccayo idappaccayoti etassa ca atthassa icchitattā. Yo panettha idaṁ-saddena gahito attho, so "Atthi idappaccayā jarāmaraṇan"ti jarāmaraṇaggahaṇeneva gahitoti idaṁ-saddo paṭiccasamuppādato pariccajanato aññassa asambhavato paccaye avatiṭṭhati, tenettha kammadhārayasamāso. Tattha pana idaṁ-saddassa tato pariccajanakāraṇaṁ natthīti sāmivacanasamāso eva icchito. **Aṭṭhakathāyaṁ**pana yasmā jarāmaraṇādīnaṁ paccayapucchāmukhenāyaṁ paṭiccasamuppādadesanā āraddhā, paṭiccasamuppādo ca nāma atthato hetuppabhavānaṁ hetūti vutto vāyamattho, tasmā "imassa jarāmaraṇassa paccayo"ti evamatthavaṇṇanā katā.

Paṇḍitenāti ekaṁsabyākaraṇīyādipañhāvisesajānanasamatthāya paññāya samannāgatena. Tameva hissa paṇḍiccaṁ dassetuṁ "**yathā**"ti-ādi vuttaṁ (DṬ.15./CS:pg.2.93) Yādisassa jīvassa diṭṭhigatiko sarīrato anaññattaṁ pucchati "**taṁ jīvaṁ taṁ sarīran**"ti, so evaṁ paramatthato nupalabbhati, kathaṁ tassa vañjhātanayassa viya dīgharassatā sarīrato aññatā vā anaññatā vā byākātabbā siyā, tasmāssa pañhassa ṭhapanīyatā veditabbā. **Tuṇhībhāvo** nāmesa pucchato anādaro vihesā viya hotīti "**abyākatametan**"ti pakārantaramāha. Evaṁ abyākaraṇakāraṇaṁ ñātukāmassa kathetabbaṁ hoti, kathite ca jānantassa pamādopi evaṁ siyā, kathanavidhi pana "yādisassā"ti-ādinā dassito eva. **Evaṁ appaṭipajjitvā**ti evaṁ ṭhapanīyapañhe viya tuṇhībhāvādiṁ anāpajjitvā eva. "Appaṭipajjitvā"ti vacanaṁ nidassanamattametaṁ. "Kiṁ sabbaṁ aniccan"ti vutte "kiṁ saṅkhataṁ sandhāya pucchasi, udāhu asaṅkhatan"ti paṭipucchitvā byākātabbaṁ hoti "kiṁ khandhapañcakaṁ pariññeyyan"ti puṭṭhe "Atthi tattha pariññeyyaṁ, atthi na pariññeyyan"ti vibhajja byākātabbaṁ hoti, evaṁ appaṭipajjitvāti ca ayamettha attho icchitoti. Pubbe yassa paccayassa atthitāmattaṁ coditanti atthitāmattaṁ vissajjitaṁ. Pucchāsabhāgena hi vissajjananti. Idāni tasseva sarūpapucchā karīyatīti "**puna kin**"ti vuttaṁ. Idhāpi "yathā"ti-ādi sabbaṁ ānetvā vattabbaṁ.

"Esa nayo sabbapadesū"ti atidesavasena ussukkaṁ katvā "**nāmarūpapaccayā**"ti-ādinā tattha apavādo āraddho. Yasmā dassetukāmo, tasmā idaṁ vuttanti yojanā. **Channaṁ vipākasamphassānaṁyeva gahaṇaṁ hoti** viññāṇādi vedanāpariyosānā vipākavidhīti katvā anekesu suttapadesu, (ma.ni.3.126 udā. 1) abhidhamme (vibha.225) ca yebhuyyena tesaṁyeva gahaṇassa niruḷhattā. **Idhā**ti imasmiṁ sutte. **Ca**-saddo byatirekattho, tenettha "gahitampī"ti-ādinā vuccamānaṁyeva visesaṁ joteti. Paccayabhāvo nāma paccayuppannāpekkho tena vinā tassa asambhavato. Tasmā **saḷāyatanappaccayā**ti "saḷāyatanapaccayā phasso"ti iminā padenāti yojanā.

Avayavena vā samudāyopalakkhaṇametaṁ "saḷāyatanapaccayā"ti, tasmā "saḷāyatanapaccayā phasso"ti iminā padenāti vuttaṁ hoti. **Gahitampī**ti chabbidhaṁ vipākaphassampi. **Aggahitampī**ti avipākaphassampi kusalākusalakiriyāphassampi. Paccayuppannavisesaṁ dassetukāmoti (DṬ.15./CS:pg.2.94) yojanā. Na cettha paccayuppannova upādinno icchito, atha kho paccayopi upādinno icchitoti ajjhattikāyatanasseva saḷāyatanaggahaṇena gahaṇanti katvā vuttaṁ "**saḷāyatanato …pe… dassetukāmo**"ti. Na hi phassassa cakkhādisaḷāyatanameva paccayo, atha kho "cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṁ, tiṇṇaṁ saṅgati phasso"ti-ādi (ma.ni.3.421 425 426 saṁ.ni.2.44 45 2.4.60 kathā. 465 467) vacanato rūpāyatanādirūpañca cakkhuviññāṇādināmañca paccayo, tasmā imaṁ cakkhādisaḷāyatanato atirittaṁ āvajjanādi viya sādhāraṇaṁ ahutvā, tassa tassa phassassa sādhāraṇatāya aññaṁ visesapaccayaṁ pi-saddena avisiṭṭhaṁ sādhāraṇapaccayaṁ pidassetukāmo Bhagavā, "nāmarūpapaccayā phasso"ti idaṁ vuttanti yojanā. **Abhidhammabhājanīye**pi imameva paccayaṁ sandhāya "nāmarūpapaccayā phasso"ti vuttanti **Tadaṭṭhakathāyaṁ** (vibha.aṭṭha.243) "paccayavisesadassanatthañceva **mahānidānadesanāsaṅgahatthañ**cā"ti **atthavaṇṇanā** katā. **Paccayānan**ti jāti-ādīnaṁ paccayadhammānaṁ. **Nidānaṁ kathitan**ti jarāmaraṇādikassa nidānattaṁ kathitaṁ ekaṁsiko paccayabhāvo kathito. Tañhi tesaṁ paccayabhāve abyabhicārīti dassetuṁ "iti kho panetan"ti-ādinā upari desanā pavattā. **Nijjaṭe**ti nijjālake. **Niggumbe**ti nikkhepe. Padadvayenāpi ākulābhāvameva dasseti, tasmā anākulaṁ abyākulaṁ mahantaṁ paccayanidānamettha kathitanti **mahānidānaṁ** suttaṁ aññathābhāvassa abhāvato.

98. **Tesaṁ tesaṁ paccayānan**ti tesaṁ tesaṁ jāti-ādīnaṁ paccayānaṁ. Yasmā paccayabhāvo nāma tehi tehi paccayehi anūnādhikeheva tassa tassa phalassa sambhavato **tatho** taccho, tappakāro vā sāmaggi-upagatesu paccayesu muhuttampi **tatho** nibbattanadhammānaṁ asambhavābhāvato. **Avitatho** avisaṁvādanako visaṁvādanākāravirahito aññadhammapaccayehi aññadhammānuppattito. "**Anaññathā**"ti vuccati aññathābhāvassa abhāvato. Tasmā "**tathaṁ avitathaṁ anaññathaṁ paccayabhāvaṁ dassetun**"ti vuttaṁ. Pariyāyati attano phalaṁ pariggahetvā vattatīti **pariyāyo,** hetūti āha "**pariyāyenāti kāraṇenā**"ti. **Sabbena sabban**ti devattādinā (DṬ.15./CS:pg.2.95) sabbabhāvena sabbā jāti. **Sabbathā sabban**ti tatthāpi cātumahārājikādisabbākārena sabbā, **nipātadvayametaṁ,** nipātañca abyayaṁ, tañca sabbaliṅgavibhattivacanesu ekākārameva hotīti pāḷiyaṁ "sabbena sabbaṁ sabbathā sabban"ti vuttaṁ. Atthavacane pana tassa tassa jātisaddāpekkhāya itthi-atthavuttitaṁ dassetuṁ "**sabbākārena sabbā**"ti-ādi vuttaṁ. **Imināva nayenā**ti iminā jātivāre vutteneva nayena. **Devādīsū**ti **ādi**-saddena gandhabbayakkhādike pāḷiyaṁ (dī.ni.2.98) āgate, tadantarabhede ca saṅgaṇhāti.

Idha nikkhitta-atthavibhajanattheti imasmiṁ "kassaci kimhicī"ti aniyamato uddesavasena vuttatthassa niddisanatthe jotetabbe **nipāto,** tadatthajotanaṁ nipātapadanti attho. **Tassā**ti tassa padassa. **Te**ti dhammadesanāya sampadānabhūtaṁ theraṁ vadati. **Seyyathidan**ti vā te katameti ceti attho. Ye hi "kassacī"ti, "kimhicī"ti ca aniyamato vutto attho, te katameti. Kathetukamyatāpucchā hesā. **Devabhāvāyā**ti devabhāvatthaṁ. **Khandhajātī**ti khandhapātubhāvo, yathā khandhesu uppannesu "devā"ti samaññā hoti, tathā tesaṁ uppādoti attho. Tenāha "**yāyā**"ti āha. **Sabbapadesū**ti "gandhabbānaṁ gandhabbatthāyā"ti-ādīsu sabbesu jātiniddesapadesu bhavādipadesu ca. Yena hi nayena sace hi jātīti ayamatthayojanā katā, jātiniddesapadesova "bhavo"ti-ādinā bhavādipadesupi so kātabboti. **Devāti upapattidevā** cātumahārājikato paṭṭhāya yāva bhavaggā dibbanti

kāmaguṇādīhi kīḷanti laḷanti viharanti jotantīti katvā. Gandhaṁ abbanti paribhuñjantīti **gandhabbā,** dhataraṭṭhassa mahārājassa parivārabhūtā. Yajanti vessavaṇasakkādike pūjentīti **yakkhā,** tena tena vā paṇidhikammādinā yajitabbā pūjetabbāti **yakkhā,** vessavaṇassa mahārājassa parivārabhūtā. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "amanussā"ti avisesena vuttaṁ. **Bhūtā**ti kumbhaṇḍā, virūḷhakassa mahārājassa parivārabhūtā. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "ye keci nibbattasattā"ti avisesena vuttaṁ. **Aṭṭhipakkhā** bhamaratuppaḷādayo. **Cammapakkhā** jatusiṅgālādayo. **Lomapakkhā** haṁsamorādayo. **Sarīsapā** ahivicchikasatapadi-ādayo.

"**Tesaṁ** (DṬ.15./CS:pg.2.96) **tesan**"ti idaṁ na yevāpanakaniddeso viya avuttasaṅgahatthaṁ vacanaṁ, atha kho ayevāpanakaniddeso viya vuttasaṅgahatthanti. **Ādi**-saddeneva ca āmeḍitattho saṅgayhatīti āha "**tesaṁ tesaṁ devagandhabbādīnan**"ti. **Tadattāyā**ti taṁbhāvāya, yathārūpesu khandhesu pavattamānesu "devā gandhabbā"ti lokasamaññā hoti, tathārūpatāyāti attho. Tenāha "**devagandhabbādibhāvāyā**"ti. "Nirodho, vigamo"ti ca paṭiladdhattālābhassa bhāvo vuccati, idha pana accantābhāvo adhippeto "sabbaso jātiyā asatī"ti avatvā "jātinirodhā"ti vuttattāti āha "**abhāvāti attho**"ti.

Phalatthāya hinotīti yathā phalaṁ tato nibbattati, evaṁ hinoti pavattati, tassa hetubhāvaṁ upagacchatīti attho. **Idaṁ gaṇhatha nan**ti "idaṁ me phalaṁ, gaṇhatha nan"ti evaṁ **appeti viya** niyyāteti viya. "Esa nayo"ti avisesaṁ atidisitvā visesamattassa atthaṁ dassetuṁ "**apicā**"ti-ādi vuttaṁ. Nanu cāyaṁ jāti parinipphannā, saṅkhatabhāvā ca na hoti vikārabhāvato, tathā jarāmaraṇaṁ, tassa kathaṁ sā hetu hotīti codanaṁ sandhāyāha "**jarāmaraṇassa hī**"ti-ādi. Tabbhāve bhāvo, tadabhāve ca abhāvo jarāmaraṇassa jātiyā upanissayatā.

99. **Okāsapariggaho**ti pavattiṭṭhānapariggaho. **Upapattibhave** yujjati upapattikkhandhānaṁ yathāvuttaṭṭhānato aññattha anuppajjanato. **Idha panā**ti imasmiṁ Sutte "kāmabhavo"ti-ādinā āgate imasmiṁ ṭhāne. **Kammabhave yujjati** kāmabhavādijotanā visesato tassa jātiyā paccayabhāvatoti. Tenāha "**so hi jātiyā upanissayakoṭiyāva paccayo**"ti. Nanu ca upapattibhavopi jātiyā upanissayavasena paccayo hotīti? Saccaṁ hoti, so pana na tathā padhānabhūto, kammabhavo pana padhānabhūto paccayo janakabhāvatoti. "So hi jātiyā"ti-ādi vuttaṁ kāmabhavūpagaṁ kammaṁ kāmabhavo. Esa nayo rūpārūpabhavesupi. **Okāsapariggahova kato**"kimhicī"ti iminā sattapariggahassa katattā.

100. **Tiṇṇam**pi **kammabhavānan**ti kāmakammabhavādīnaṁ tiṇṇampi kammabhavānaṁ. **Tiṇṇañca upapattibhavānan**ti kāmupapattibhavādīnaṁ tiṇṇañca upapattibhavānaṁ. **Tathā** (DṬ.15./CS:pg.2.97) **sesānipī**ti diṭṭhupādānādīni sesupādānānipi tiṇṇampi kammabhavānaṁ, tiṇṇañca upapattibhavānaṁ paccayoti attho. **Itī**ti evaṁ vuttanayena. Dvādasa kammabhavā dvādasa upapattibhavāti **catuvīsatibhavā veditabbā.** Yasmā kammabhavassa paccayabhāvamukheneva upādānaṁ upapattibhavassa paccayo nāma hoti, na aññathā, tasmā upādānaṁ kammabhavassa ujukameva paccayabhāvoti āha "**nippariyāyenettha dvādasa kammabhavā labbhantī**"ti. **Tesan**ti kammabhavānaṁ. **Sahajātakoṭiyā**ti akusalassa kammabhavassa sahajātaṁ upādānaṁ sahajātakoṭiyā, itaraṁ anantarūpanissayādivasena upanissayakoṭiyā, kusalassa kammabhavassa pana upanissayakoṭiyāva paccayo. Ettha ca yathā aññamaññanissayasampayutta-atthi-avigatādipaccayānaṁ sahajātapaccayena ekasaṅgahataṁ dassetuṁ "sahajātakoṭiyā"ti vuttaṁ, evaṁ ārammaṇūpanissaya-anantarūpanissayapakatūpanissayānaṁ ekajjhaṁ gahaṇavasena "**upanissayakoṭiyā**"ti vuttanti **daṭṭhabbaṁ.**

101. **Upādānassā**ti ettha kāmupādānassa **taṇhā** upanissayakoṭiyāva paccayo, sesupādānānaṁ **sahajātakoṭiyāpi upanissayakoṭiyāpi** viññāṇādi ca vedanāpariyosānā vipākavidhīti katvā.

102. **Yadidaṁ vedanāti ettha vipākavedanā**ti tameva tāva **upanissayakoṭiyā paccayo** itarakoṭiyā asambhavato. **Aññā**ti kusalākusalakiriyavedanā. **Aññathāpī**ti sahajātakoṭiyāpi.

103. **Ettāvatā**ti jarāmaraṇādīnaṁ paccayaparamparādassanavasena pavattāya ettakāya desanāya. **Purimataṇhan**ti purimabhavasiddhaṁ taṇhaṁ. "Esa paccayo taṇhāya, yadidaṁ vedanā"ti vatvā tadanantaraṁ "phassapaccayā vedanāti iti kho panetaṁ vuttan"ti-ādinā vedanāya paccayabhūtassa phassassa uddharaṇaṁ aññesu suttesu āgatanayena paṭiccasamuppādassa desanāmaggo taṁ pana anotaritvā samudācārataṇhādassanamukheneva taṇhāmūlakadhamme desento āciṇṇadesanāmaggato okkamanto viya, tañca desanaṁ passato appavattanti pasayha balakkārena desento viya ca hotīti āha "**idānī**"ti-ādi. **Dve taṇhā**ti idhādhippetataṇhā eva (DṬ.15./CS:pg.2.98) dvidhā bhindanto āha. **Esanataṇhā**ti bhogānaṁ pariyesanavasena pavattataṇhā. **Esitataṇhā**ti pariyiṭṭhesu bhogesu uppajjamānataṇhā. **Samudācārataṇhāyā**ti pariyuṭṭhānavasena pavattataṇhāya. **Duvidhāpesā vedanaṁ paṭicca taṇhā nāma vedanāpaccayā ca** appaṭiladdhānaṁ bhogānaṁ paṭilābhāya pariyesanā, laddhesu ca tesupātabyatāpatti-ādi hotīti.

Paritassanavasena pariyesati etāyāti **pariyesanā.** Āsayato, payogato ca pariyesanā tathāpavatto cittuppādo. Tenāha "**taṇhāya sati hotī**"ti. **Rūpādi-ārammaṇapaṭilābho**ti savatthukānaṁ rūpādi-ārammaṇānaṁ gavesanavasena, pavattiyaṁ pana apariyiṭṭhaṁyeva labbhati, tampi atthato pariyesanāya laddhameva nāma tathārūpassa kammassa pubbekatattā eva labbhanato. Tenāha "**so hi pariyesanāya sati hotī**"ti. **Sukhavinicchayan**ti sukhaṁ visesato nicchinotīti sukhavinicchayo, sukhaṁ sabhāvato, samudayato, atthaṅgamanato, nissaraṇato ca yāthāvato jānitvā pavattañāṇaṁ, taṁ sukhavinicchayaṁ. **Jaññā**ti jāneyya. "Subhasukhan"ti-ādikaṁ ārammaṇe abhūtākāraṁ vividhaṁ ninnabhāvena nicchinoti āropetīti **vinicchayo.** Assādānupassanataṇhādiṭṭhiyāpi evameva vinicchayabhāvo veditabbo. Imasmiṁ pana Sutte vitakkoyeva āgatoti yojanā. **Imasmiṁ pana sutte**ti Sakkapañhasutte. (dī.ni.2.358) tattha hi "chando kho, devānaṁ inda, vitakkanidāno"ti āgataṁ. **Idhā**ti imasmiṁ **Mahānidānasutte.** "**Vitakkeneva vinicchinātī**"ti etena "vinicchīyati etenāti vinicchayo"ti vinicchaya-saddassa karaṇasādhanamāha. "**Ettakan**"ti-ādi vinicchayanākāradassanaṁ.

Chandanaṭṭhena chando, evaṁ rañjanaṭṭhena rāgo, svāyaṁ anāsevanatāya mando hutvā pavatto idhādhippetoti āha "**dubbalarāgassādhivacanan**"ti. **Ajjhosānan**ti taṇhādiṭṭhivasena abhinivisanaṁ. "Mayhaṁ idan"ti hi taṇhāgāho yebhuyyena attaggāhasannissayova hoti. Tenāha "ahaṁ maman"ti, "**balavasanniṭṭhānan**"ti ca tesaṁ gāhānaṁ thirabhāvappattimāha. **Taṇhādiṭṭhivasena pariggahakaraṇan**ti "ahaṁ maman"ti balavasanniṭṭhānavasena abhiniviṭṭhassa (DṬ.15./CS:pg.2.99) attattaniyaggāhavatthuno aññāsādhāraṇaṁ viya katvā pariggahetvā ṭhānaṁ, tathāpavatto lobhasahagatacittuppādo. Attanā pariggahitassa vatthuno yassa vasena parehi sādhāraṇabhāvassa asahamāno hoti puggalo, so dhammo **asahanatā. Evaṁ vacanatthaṁ vadanti** niruttinayena. Saddalakkhaṇe pana yassa dhammassa vasena macchariyayogato puggalo maccharo, tassa bhāvo, kammaṁ vā **macchariyaṁ,** macchero dhammo. Macchariyassa balavabhāvato ādarena rakkhaṇaṁ ārakkhoti āha

“**dvāra …pe… suṭṭhu rakkhaṇan**”ti. Attano phalaṁ karotīti **karaṇaṁ,** yaṁ kiñci kāraṇaṁ, adhikaṁ karaṇanti **adhikaraṇaṁ,** visesakāraṇaṁ. Visesakāraṇañca bhogānaṁ ārakkhadaṇḍādānādi-anatthasambhavassāti vuttaṁ “**ārakkhādhikaraṇan**”ti-ādi. **Paranisedhanatthan**ti māraṇādinā paresaṁ vibādhanatthaṁ. Ādīyati etenāti **ādānaṁ,** daṇḍassa ādānaṁ **daṇḍādānaṁ,** abhibhavitvā paraviheṭhanacittuppādo. **Satthādāne**pi eseva nayo. Hatthaparāmāsādivasena kāyena kātabbakalaho **kāyakalaho.** Mammaghaṭṭanādivasena vācāya kātabbakalaho **vācākalaho.** Virujjhanavasena virūpaṁ gaṇhāti etenāti **viggaho.** Viruddhaṁ vadati etenāti **vivādo. Tuvaṁ tuvan**ti agāravavacanasahacaraṇato tuvaṁ tuvaṁ, sabbete tathāpavattā dosasahagatacittuppādā veditabbā. Tenāha Bhagavā “aneke pāpakā akusalā dhammā sambhavantī”ti (dī.ni.2.104).

112. **Desanaṁ nivattesī**ti “taṇhaṁ paṭicca pariyesanā”ti-ādinā anulomanayena pavattitaṁ desanaṁ paṭilomanayena puna “ārakkhādhikaraṇan”ti ārabhanto nivattesi. **Pañcakāmaguṇikarāgavasenā**ti ārammaṇabhūtā pañca kāmaguṇā etassa atthīti pañcakāmaguṇiko, tattha rañjanavasena abhiramaṇavasena pavattarāgo, tassa vasena **uppannā** rañjanavasena taṇhāyanavasena pavattā **rūpāditaṇhāva** kāmesu taṇhāti **kāmataṇhā.** Bhavati atthi sabbakālaṁ tiṭṭhatīti pavattā bhavadiṭṭhi uttarapadalopena **bhavo,** taṁsahagatā taṇhā **bhavataṇhā.** Vibhavati vinassati ucchijjatīti pavattā vibhavadiṭṭhi **vibhavo** uttarapadalopena, taṁsahagatā taṇhā **vibhavataṇhā**ti āha “**sassatadiṭṭhī**”ti-ādi. **Ime dve dhammā**ti (DṬ.15./CS:pg.2.100) “esa paccayo upādānassa, yadidaṁ taṇhā”ti (dī.ni.2.101) evaṁ vuttā vaṭṭamūlataṇhā ca “taṇhaṁ paṭicca pariyesanā”ti (dī.ni.2.103) evaṁ vuttā samudācārataṇhā cāti ime dve dhammā. **Vaṭṭamūlasamudācāravasenā**ti vaṭṭamūlavasena ceva samudācāravasena ca. **Dvīhi koṭṭhāsehī**ti dvīhi bhāgehi. Dvīhi avayavehi samosaranti nibbattanavasena samaṁ vattanti itoti **samosaraṇaṁ,** paccayo, ekaṁ samosaraṇaṁ etāsanti **ekasamosaraṇā.** Kena pana ekasamosaraṇāti āha “**vedanāyā**”ti. Dvepi hi taṇhā vedanāpaccayā evāti. Tenāha “**vedanāpaccayena ekapaccayā**”ti. Tato tato osaritvā āgantvā samavasanaṭṭhānaṁ **osaraṇa samosaraṇaṁ.** Vedanāya samaṁ saha ekasmiṁ ārammaṇe osaraṇakapavattanakā vedanā samosaraṇāti āha “**idaṁ sahajātasamosaraṇaṁ nāmā**”ti.

113. **Sabbe**ti uppattidvāravasena bhinditvā vuttā **savipākaphassā** eva viññāṇādi vedanāpariyosānā vipākavithīti katvā. Paṭiccasamuppādakathā nāma vaṭṭakathāti āha “**ṭhapetvā cattāro lokuttaravipākaphasse**”ti. **Bahudhā**ti bahuppakārena. Ayañhi pañcadvāre cakkhupasādādivatthukānaṁ pañcannaṁ vedanānaṁ cakkhusamphassādiko phasso sahajāta-aññamaññanissayavipāka-āhārasampayutta-atthi-avigatavasena aṭṭhadhā paccayo hoti. Sesānaṁ pana ekekasmiṁ dvāre sampaṭicchanasantīraṇatadārammaṇavasena pavattānaṁ kāmāvacaravipākavedanānaṁ cakkhusamphassādiko phasso upanissayavasena ekadhāva paccayo hoti. Manodvārepi tadārammaṇavasena pavattānaṁ kāmāvacaravipākavedanānaṁ sahajātamanosamphasso tatheva aṭṭhadhā paccayo hoti, tathā paṭisandhibhavaṅgacutivasena pavattānaṁ tebhūmakavipākavedanānaṁ. Yā pana tā manodvāre tadārammaṇavasena pavattā kāmāvacaravedanā, tāsaṁ manodvārāvajjanasampayutto manosamphasso upanissayavasena ekadhāva paccayo hotīti evaṁ phasso bahudhā vedanāya paccayo hotīti veditabbaṁ.

114. **Vedanādīnan**ti vedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇānaṁ. **Asadisabhāvā**ti anubhavanasañjānanābhisaṅkharaṇavijānanabhāvā. Te hi aññamaññavidhurena vedayitādirūpena ākiriyanti paññāyantīti **ākārāti vuccanti. Teyevā**ti (DṬ.15./CS:pg.2.101) vedanādīnaṁ te eva vedayitādi-ākārā. **Sādhukaṁ dassiyamānā**ti

sakkaccaṁ paccakkhato viya pakāsiyamānā. **Taṁ taṁ līnamatthaṁ gamentī**ti "arūpaṭṭho ārammaṇābhimukhanamanaṭṭho"ti evamādikaṁ taṁ taṁ līnaṁ apākaṭamatthaṁ gamenti ñāpentīti **liṅgāni. Tassa tassa sañjānanahetuto**ti tassa tassa arūpaṭṭhādikassa sallakkhaṇassa kāraṇattā. Nimīyanti anumīyanti etehīti **nimittāni. Tathā tathā** arūpabhāvādippakārena, vedayitādippakārena ca **uddisitabbato** kathetabbato **uddesā. Tasmā**ti "asadisabhāvā"ti-ādinā vuttamevatthaṁ kāraṇabhāvena paccāmasati. Yasmā vedanādīnaṁ aññamaññaasadisabhāvā yathāvuttenatthena ākārādayo, tasmā **ayaṁ** idāni vuccamāno ettha pāḷipade **attho.**

Nāmasamūhassāti ārammaṇābhimukhaṁ namanaṭṭhena "nāman"ti laddhasamaññassa vedanādicatukkhandhasaṅkhātassa arūpadhammapuñjassa. **Paññattī**ti "nāmakāyo arūpakalāpo arūpino khandhā"ti-ādikā paññāpanā hoti. Cetanāpadhānattā saṅkhārakkhandhadhammānaṁ "**saṅkhārānaṁ cetanākāre**"ti-ādi vuttaṁ. Tathā hi **suttantabhājanīye** saṅkhārakkhandhavibhajane "yā cetanā sañcetanā sañcetayitattan"ti (vibha.249 abhidhammabhājanīye) cetanāva niddiṭṭhā. **Asatī**ti asantesu. Vacanavipallāsena hi evaṁ vuttaṁ. **Cattāro khandhe vatthuṁ katvā**ti vedanā saññā cittaṁ cetanādayoti ime catukkhandhasaññite nissayapaccayabhūte dhamme vatthuṁ katvā. Ayañca nayo pañcadvārepi sambhavatīti "**manodvāre**"ti visesitaṁ. **Adhivacanasamphassavevacano**ti adhivacanamukhena paññattimukhena gahetabbattā "adhivacanasamphasso"ti laddhanāmo. **So**ti manosamphasso. Pañcavokāre ca hadayavatthuṁ nissāya labbhanato **rūpakāye paññāyateva,** ayaṁ pana nayo idha na icchito vedanādipaṭikkhepavasena asambhavapariyāyassa jotitattāti "**pañcapasāde vatthuṁ katvā uppajjeyyā**"ti attho vutto. Na hi vedanāsannissayena vinā pañcapasāde vatthuṁ katvā manosamphassassa sambhavo atthi. Uppattiṭṭhāne asati anuppattiṭṭhānato phalassa uppatti nāma kadācipi natthīti imamatthaṁ yathādhigatassa atthassa nidassanavasena dassento "**ambarukkhe**"ti-ādimāha (DṬ.15./CS:pg.2.102) **Rūpakāyato**ti kevalaṁ rūpakāyato. **Tassā**ti manosamphassassa.

Virodhipaccayasannipāte vibhūtatarā visadisuppatti, tasmiṁ vā sati attano santāne vijjamānasseva visadisuppattihetubhāvo **ruppanākāro.** So eva ruppanākāro vatthusappaṭighādikaṁ taṁ taṁ līnamatthaṁ gametīti **liṅgaṁ.** Tassa tassa sañjānanahetuto **nimittaṁ.** Tathā tathā uddisitabbato **uddeso**ti evamettha ākārādayo atthato veditabbā. Vatthārammaṇānaṁ aññamaññapaṭihananaṁ **paṭigho,** tato paṭighato jāto **paṭighasamphasso.** Tenāha "**sappaṭighan**"ti-ādi. **Nāmakāyato**ti kevalaṁ nāmakāyato. **Tassā**ti paṭighasamphassassa. Sesaṁ paṭhamapañhe vuttanayameva.

Ubhayavasenāti nāmakāyo rūpakāyoti ubhayasannissayassa adhivacanasamphasso paṭighasamphassoti ubhayasamphassassa vasena.

Visuṁ visuṁ paccayaṁ dassetvāti byatirekamukhena paccekaṁ nāmakāyarūpakāyasaññitaṁ paccayaṁ dassetvā. **Tesan**ti phassānaṁ. **Avisesato**ti visesaṁ akatvā sāmaññato. **Dassetun**ti byatirekamukheneva dassetuṁ. **Eseva hetū**ti esa chasupi dvāresu pavatto nāmarūpasaṅkhāto hetu yathārahaṁ dvinnampi phassānaṁ. Idāni taṁ yathārahaṁ pavattiṁ vibhajitvā dassetuṁ "**cakkhudvārādīsu hī**"ti-ādi vuttaṁ.

Sampayuttakā khandhāti phassena sampayuttā vedanādayo khandhā. Āvajjanassāpi sampayuttakkhandhaggahaṇenevettha gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ tadavinābhāvato. Parato **manosamphasse**pi eseva nayo. **Pañcavidhopī**ti cakkhusamphassādivasena pañcavidhopi. **So phasso**ti paṭighasamphasso. **Bahudhā**ti bahuppakārena. Tathā hi vipākanāmaṁ vipākassa anekabhedassa manosamphassassa sahajāta-aññamaññanissayavipākasampayutta-atthi-avigatavasena sattadhā paccayo hoti.

Yaṁ panettha āhārakiccaṁ, taṁ āhārapaccayavasena. Yaṁ indriyakiccaṁ, taṁ indriyapaccayavasena paccayo hoti. Avipākaṁ pana nāmaṁ avipākassa manosamphassassa ṭhapetvā vipākapaccayaṁ itaresaṁ vasena paccayo hoti. Rūpaṁ pana cakkhāyatanādibhedaṁ cakkhusamphassādikassa pañcavidhassa phassassa nissayapurejāta-indriyavippayutta-atthi-avigatavasena (DṬ.15./CS:pg.2.103) chadhā paccayo hoti. Rūpāyatanādibhedaṁ tassa pañcavidhassa ārammaṇapurejāta-atthi-avigatavasena catudhā paccayo hoti. Manosamphassassa pana tāni rūpāyatanādīni, dhammārammaṇañca tathā ca ārammaṇapaccayamatteneva paccayo hoti. Vatthurūpaṁ pana manosamphassassa nissayapurejātavippayutta-atthi-avigatavasena pañcadhā paccayo hoti. Evaṁ **nāmarūpaṁ assa** phassassa bahudhā **paccayo hotī**ti veditabbaṁ.

115. Paṭhamuppattiyaṁ viññāṇaṁ nāmarūpassa visesapaccayoti imamatthaṁ byatirekamukhena dassetuṁ pāḷiyaṁ "mātukucchimhi na okkamissathā"ti-ādi vuttaṁ. Gabbhaseyyakapaṭisandhi hi bāhirato mātukucchiṁ okkamantassa viya hontīpi atthato yathāpaccayaṁ khandhānaṁ tattha paṭhamuppattiyeva. Tenāha "**pavisitvā …pe… na vattissathā**"ti. **Suddhan**ti kevalaṁ viññāṇena amissitaṁ virahitaṁ. "Avasesan"ti idaṁ nāmāpekkhaṁ, tasmā **avasesaṁ nāmarūpan**ti imaṁ viññāṇaṁ ṭhapetvā avasesaṁ nāmarūpaṁ vāti attho. **Paṭisandhivasena okkantan**ti paṭisandhiggahaṇavasena, mātukucchiṁ okkamantassa vā paṭhamāvayavabhāvena otiṇṇaṁ. **Vokkamissathā**ti santativicchedaṁ vināsaṁ upagamissatha, taṁ pana maraṇaṁ nāma hotīti āha "**cutivasenā**"ti. **Assā**ti viññāṇassa, tañca kho viññāṇasāmaññavasena vuttaṁ. Tenāha "**tasseva cittassa nirodhenā**"ti, paṭisandhicittasseva nirodhenāti attho. **Tato**ti paṭisandhicittato. Paṭisandhicittassa, tato dutiyatatiyacittānaṁ vā nirodhena cuti na hotīti vuttamatthaṁ yuttito vibhāvetuṁ "**paṭisandhicittena hī**"ti-ādi vuttaṁ. **Etasmiṁ antare**ti etasmiṁ soḷasacittakkhaṇe kāle. **Antarāyo natthī**ti ettha dārakassa tāva maraṇantarāyo mā hotu tadā cuticittassa asambhavato, mātu pana kathaṁ tadā maraṇantarāyābhāvoti? Taṁ taṁ kālaṁ anatikkamitvā tadantareyeva cavanadhammāya gabbhaggahaṇasseva asambhavato. Tenāha "**ayañhi anokāso nāmā**"ti, cutiyāti adhippāyo.

Paṭisandhicittena saddhiṁ samuṭṭhitarūpānīti okkantikkhaṇe uppannakammajarūpāni vadati. Tāni hi nippariyāyato paṭisandhicittena saddhiṁ samuṭṭhitarūpāni nāma, na utusamuṭṭhānāni paṭisandhicittassa uppādato pacchā samuṭṭhitattā. Cittajāhārajānaṁ (DṬ.15./CS:pg.2.104) pana tadā asambhavo eva. Yāni paṭisandhicittena saddhiṁ samuṭṭhitarūpāni, tāni tividhāni tassa uppādakkhaṇe samuṭṭhitāni, ṭhitikkhaṇe samuṭṭhitāni, bhaṅgakkhaṇe samuṭṭhitānīti. Tesu uppādakkhaṇe samuṭṭhitāni sattarasamassa bhavaṅgassa uppādakkhaṇe nirujjhanti, ṭhitikkhaṇe samuṭṭhitāni ṭhitikkhaṇe nirujjhanti, bhaṅgakkhaṇe samuṭṭhitāni bhaṅgakkhaṇe nirujjhanti. Tattha "bhañjamāno dhammo bhañjamānassa dhammassa paccayo hotī"ti na sakkā vattuṁ, uppāde, pana ṭhitiyañca na na sakkāti "sattarasamassa bhavaṅgassa uppādakkhaṇe, ṭhitikkhaṇe ca dharantānaṁ vasena tassa paccayampi dātuṁ na sakkontī"ti vuttaṁ. Rūpakāyūpatthambhitasseva hi nāmakāyassa pañcavokāre pavattīti. Tehi rūpadhammehi tassa cittassa balavataraṁ sandhāyāha "**sattarasamassa …pe… pavatti pavattatī**"ti. **Paveṇī ghaṭiyatī**ti aṭṭhacattālīsakammajassa rūpapaveṇī sambandhā hutvā pavattati. Paṭhamañhi paṭisandhicittaṁ, tato yāva soḷasamaṁ bhavaṅgacittaṁ, tesu ekekassa uppādaṭhitibhaṅgavasena tayo tayo khaṇā. Tattha ekekassa cittassa tīsu tīsu khaṇesu samatiṁsa samatiṁsa kammajarūpāni uppajjanti. Iti soḷasatikā aṭṭhacattālīsaṁ

honti. Esa nayo tato paresupi. Taṁ sandhāya vuttaṁ "aṭṭhacattālīsakammajassa rūpapaveṇī sambandhā hutvā pavattatī"ti. **Sace pana na sakkontī**ti paṭisandhicittena saddhiṁ samuṭṭhitarūpāni sattarasamassa bhavaṅgassa paccayaṁ dātuṁ sace na sakkonti. Yadi hi paṭisandhicittato sattarasamaṁ cuticittaṁ siyā, paṭisandhicittassa ṭhitibhaṅgakkhaṇesupi kammajarūpaṁ na uppajjeyya, pageva bhavaṅgacittakkhaṇesu. Tathā sati nattheva tassa cittassa paccayalābhoti pavatti nappavattati, paveṇī na ghaṭiyateva, aññadatthu vicchijjati. Tenāha "**vokkamatiti nāma hotī**"ti-ādi.

Itthattāyāti itthaṁpakāratāya. Yādiso gabbhaseyyakassa attabhāvo, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. Tassa ca pañcakkhandhā anūnā eva hontīti āha "**evaṁ paripuṇṇapañcakkhandhabhāvāyā**"ti. **Upacchijjissathā**ti santānavicchedena vicchindeyya. **Suddhaṁ nāmarūpamevā**ti viññāṇavirahitaṁ kevalaṁ nāmarūpameva. Avayavānaṁ pāripūri **vuḍḍhi.** Thirabhāvappatti **virūḷhi.** Mahallakabhāvappatti **vepullaṁ.** Tāni ca yathākkamaṁ paṭhamādivayavasena hontīti vuttaṁ "**paṭhamavayavasenā**"ti-ādi. **Vā**-saddo aniyamattho, tena vassasahassadvayādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo.

Viññāṇamevāti (DṬ.15./CS:pg.2.105) niyamavacanaṁ, ito bāhirakappitassa attano, issarādīnañca paṭikkhepapadaṁ, na avijjādiphassādipaṭikkhepapadaṁ paṭiyogīnivattanapadattā avadhāraṇassa. Tenāha "**eseva hetū**"ti-ādi. Ayañca nayo heṭṭhāpi sabbapadesu yathāraham vattabbo. Idāni viññāṇameva nāmarūpassa padhānakāraṇanti imamatthaṁ opammavasena vibhāvetuṁ "**yathā hī**"ti-ādi vuttaṁ. Paccekaṁ viya samuditassāpi nāmarūpassa viññāṇena vinā attakiccāsamatthataṁ dassetuṁ "**tvaṁ nāmarūpaṁ nāmā**"ti ekajjhaṁ gahaṇaṁ. **Purecārike**ti pubbaṅgameva. Viññāṇañhi sahajātadhammānaṁ pubbaṅgamaṁ. Tenāha Bhagavā "manopubbaṅgamā dhammā"ti. (dha.pa.1 netti. 90 92 peṭako. 13 83) **bahudhā**ti anekappakārena **paccayo hoti.**

Kathaṁ? Vipākanāmassa hi paṭisandhiyaṁ aññaṁ vā viññāṇaṁ sahajāta-aññamaññanissayavipāka-āhāra-indriyasampayutta-atthi-avigatapaccayehi navadhā paccayo hoti. Vatthurūpassa paṭisandhiyaṁ sahajāta-aññamaññanissayavipāka-āhāra-indriyavippayutta-atthi-avigatapaccayehi navadhā paccayo hoti. Ṭhapetvā pana vatthurūpaṁ sesarūpassa imesu navasu aññamaññapaccayaṁ apanetvā sesehi aṭṭhahi paccayehi paccayo hoti. Abhisaṅkhāraviññāṇaṁ pana asaññasattarūpassa, pañcavokāre vā kammajassa suttantikapariyāyato upanissayavasena ekadhāva paccayo hoti. Avasesañhi paṭhamabhavaṅgato pabhuti sabbampi viññāṇaṁ tassa nāmarūpassa yathārahaṁ paccayo hotīti veditabbaṁ. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana paccayanaye dassiyamāne sabbāpi mahāpakaraṇakathā ānetabbā hotīti na vitthāritā. Kathaṁ panetaṁ paccetabbaṁ "paṭisandhināmarūpaṁ viññāṇapaccayā hotī"ti? Suttato, yuttito ca. Pāḷiyañhi "cittānuparivattino dhammā"ti-ādinā (dha.sa.mātikā 62) nayena bahudhā vedanādīnaṁ viññāṇapaccayatā āgatā. Yuttito pana idha cittajena rūpena diṭṭhena adiṭṭhassāpi rūpassa viññāṇaṁ paccayo hotīti viññāyati. Cittehi pasanne, appasanne vā tadanurūpāni rūpāni uppajjamānāni diṭṭhāni, diṭṭhena ca adiṭṭhassa anumānaṁ hotīti. Iminā idha "diṭṭhena cittajarūpena adiṭṭhassāpi paṭisandhirūpassa viññāṇaṁ paccayo hotī"ti paccetabbametaṁ Kammasamuṭṭhānassāpi hi rūpassa cittasamuṭṭhānassa viya viññāṇapaccayatā paṭṭhāne āgatāti.

116. Idha (DṬ.15./CS:pg.2.106) **samudaya**-saddo samudāya-saddo viya samūhapariyāyoti āha "**dukkharāsisambhavo**"ti. **Ekako**ti asahāyo rājaparisārahito. **Passeyyāma te rājabhāvaṁ** amhehi vināti adhippāyo. Yathārahaṁ parisaṁ rañjetīti hi

rājā. Atthatoti atthasiddhito avadantampi **vadati viya.** "**Hadayavatthun**"ti imināva tannissayopi gahito vāti daṭṭhabbaṁ. Ānantariyabhāvato nissayanissayopi "nissayo" tveva vuccatīti. **Paṭisandhiviññāṇaṁ nāma bhaveyyāsi,** netaṁ ṭhānaṁ vijjatīti attho. Tenāha "**passeyyāmā**"ti-ādi. **Bahudhā**ti anekadhā **paccayo hoti.** Kathaṁ? Nāmaṁ tāva paṭisandhiyaṁ sahajāta-aññamaññanissayavipākasampayutta-atthi-avigatapaccayehi sattadhā viññāṇassa paccayo hotīti. Kiñci panettha hetupaccayena, kiñci āhārapaccayenāti evaṁ aññathāpi paccayo hoti. Avipākaṁ pana nāmaṁ yathāvuttesu paccayesu ṭhapetvā vipākapaccayaṁ itarehi chahi paccayehi paccayo hoti. Kiñci panettha hetupaccayena, kiñci āhārapaccayenāti aññathāpi paccayo hoti, tañca kho pavattiyaṁyeva, na paṭisandhiyaṁ. Rūpato pana hadayavatthu paṭisandhiyaṁ viññāṇassa sahajāta-aññamaññanissayavippayutta-atthi avigatapaccayehi chadhāva paccayo hoti. Pavattiyaṁ pana sahajāta-aññamaññapaccayavajjitehi pañcahi purejātapaccayena saha teheva paccayehi paccayo hoti. Cakkhāyatanādibhedaṁ pana pañcavidhampi rūpaṁ yathākkamaṁ cakkhuviññāṇādibhedassa viññāṇassa nissayapurejāta-indriyavippayutta-atthi-avigatapaccayehi paccayo hotīti evaṁ nāmarūpaṁ viññāṇassa bahudhā paccayo hotīti veditabbaṁ.

Yvāyamanukkamena viññāṇassa nāmarūpaṁ, paṭisandhināmarūpassa ca viññāṇaṁ pati paccayabhāvo, so kadāci viññāṇassa sātisayo, kadāci nāmarūpassa, kadāci ubhinnaṁ sadisoti tividhopi so "**ettāvatā**"ti padena ekajjhaṁ gahitoti dassento "**viññāṇe …pe… pavattesū**"ti vatvā puna yamidampi viññāṇaṁ nāmarūpasaññitānaṁ pañcannaṁ khandhānaṁ aññamaññanissayena pavattānaṁ ettakena sabbā saṁsāravaṭṭappavattīti imamatthaṁ dassento "**ettakena …pe… paṭisandhiyo**"ti āha. Tattha **ettakenā**ti ettakeneva, na ito aññena kenaci kārakavedakasabhāvena attanā, issarādinā vāti attho. Antogadhāvadhāraṇañhetaṁ padaṁ.

Vacanamattameva (DṬ.15./CS:pg.2.107) **adhikiccā**ti dāsādīsu sirivaḍḍhakādi-saddā viya atathattā vacanamattameva adhikāraṁ katvā **pavattassa.** Tenāha "**atthaṁ adisvā**"ti. **Vohārassā**ti voharaṇamattassa. **Patho**ti pavattimaggo pavattiyā visayo. Yasmā saraṇakiriyāvasena puggalo "**sato**"ti vuccati, sampajānanakiriyāvasena "**sampajāno**"ti, tasmā vuttaṁ "**kāraṇāpadesavasenā**"ti. Kāraṇaṁ niddhāretvā utti niruttīti. Ekameva atthaṁ "paṇḍito"ti-ādinā pakārato ñāpanato "**paññattī**"ti vadanti. So eva hi "paṇḍito"ti ca "byatto"ti ca "medhāvī"ti ca paññāpīyatīti. Paṇḍiccappakārato pana **paṇḍito,** veyyattiyappakārato **byatto**ti paññāpīyatīti evaṁ pakārato paññāpanato paññatti. Yasmā idha adhivacananiruttipaññattipadāni samānatthāni. Sabbañca vacanaṁ adhivacanādibhāvaṁ bhajati, tasmā kesuci vacanavisesesu visesena pavattehi adhivacanādisaddehi sabbāni vacanāni paññatti-atthappakāsanasāmaññena vuttānīti iminā adhippāyena ayamatthayojanā katāti veditabbā.

Atha vā **adhi**-saddo uparibhāve, upari vacanaṁ **adhivacanaṁ.** Kassa upari? Pakāsetabbassa atthassāti pākaṭo yamattho. Adhīnaṁ vā vacanaṁ **adhivacanaṁ.** Kena adhīnaṁ? Atthena. Tathā taṁtaṁ-atthappakāsena nicchitaṁ, niyataṁ vā vacanaṁ **nirutti.** Pathavīdhātupurisāditaṁtaṁpakārena ñāpanato **paññattī**ti evaṁ adhivacanādipadānaṁ sabbavacanesu pavatti veditabbā, aññathā sirivaḍḍhakadhanavaḍḍhakappakārānameva niruttitā, "paṇḍito viyatto"ti evaṁ pakārānameva ekameva atthaṁ tena tena pakārena ñāpentānaṁ paññattitā ca āpajjeyyāti. Evaṁ tīhipi nāmehi vuttassa vohārassa pavattimaggopi saha viññāṇena nāmarūpanti ettāvatāva icchitabbo. Tenāha "**itī**"ti-ādi. **Paññāya avacaritabban**ti paññāya pavattitabbaṁ, ñeyyanti attho. Tenāha

“**jānitabban**”ti. **Vaṭṭan**ti kilesavaṭṭaṁ, kammavaṭṭaṁ, vipākavaṭṭanti tividhampi vaṭṭaṁ. **Vattatī**ti pavattati. Tayidaṁ “jāyethā”ti-ādinā pañcahi padehi vuttassa atthassa nigamanavasena vuttaṁ. **Ādi**-saddena itthītipurisāti-ādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. **Nāmapaññattatthāyā**ti khandhādiphassādisattādi-itthādināmassa paññāpanatthāya. Vatthupi ettāvatāva. Tenāha “**khandhapañcakampi ettāvatāva paññāyatī**”ti. **Ettāvatā** ettakena, saha viññāṇena nāmarūpappavattiyāti attho.

(DṬ.15.-2)Attapaññattivaṇṇanā

117. Anusandhiyati (DṬ.15./CS:pg.2.108) etenāti **anusandhi,** heṭṭhā āgatadesanāya anusandhānavasena pavattā uparidesanā, sā paṭhamapadassa dassitā, idāni dutiyapadassa dassetabbāti tamatthaṁ dassento “**iti Bhagavā**”ti-ādimāha. **Rūpin**ti rūpavantaṁ. **Parittan**ti na vipulaṁ, appakanti attho. Yasmā attā nāma koci paramatthato natthi. Kevalaṁ pana diṭṭhigatikānaṁ parikappitamattaṁ tasmā yattha nesaṁ attasaññā, yathā cassa rūpibhāvādiparikappanā hoti, taṁ dassento “**yo**”ti-ādimāha. **Rūpiṁ parittan**ti attano upaṭṭhitakasiṇarūpavasena rūpiṁ, tassa avaḍḍhitabhāvena parittaṁ. **Paññapeti** nīlakasiṇādivasena nānākasiṇalābhī. **Tan**ti attānaṁ **Anantan**ti kasiṇanimittassa appamāṇatāya paricchedassa anupaṭṭhānato antarahitaṁ. **Ugghāṭetvā**ti bhāvanāya apanetvā. **Nimittaphuṭṭhokāsan**ti tena kasiṇanimittena phuṭṭhappadesaṁ. **Tesū**ti catūsu arūpakkhandhesu. **Viññāṇamattamevā**ti “viññāṇamayo attā”ti evaṁvādī.

118. “**Etarahī**”ti sāvadhāraṇamidaṁ padanti tadatthaṁ dassento “idānevā”ti vatvā avadhāraṇena nivattitamatthaṁ āha “**na ito paran**”ti. Tattha tattheva sattā ucchijjantīti ucchedavādī, tenāha “**ucchedavasenetaṁ vuttan**”ti. **Bhāvin**ti sabbaṁ sadā bhāviṁ avinassanakaṁ. Tenāha “**sassatavasenetaṁ vuttan**”ti. **Atathāsabhāvan**ti yathā paravādī vadanti, na tathā sabhāvaṁ. **Tathabhāvāyā**ti ucchedabhāvāya vā sassatabhāvāya vā. Aniyamavacanañhetaṁ vuttaṁ sāmaññajotanāvasena. **Sampādessāmī**ti tathabhāvaṁ assa sampannaṁ katvā dassayissāmi, patiṭṭhāpessāmīti attho. Tathā hi vakkhati “sassatavādañca jānāpetvā”ti-ādi. (dī.ni.aṭṭha.2.118) **iminā**ti “atathaṁ vā panā”ti-ādi vacanena, anucchedasabhāvampi samānaṁ sassatavādino mativasenāti adhippāyo. **Upakappessāmī**ti upecca samatthayissāmi.

Evaṁ samānanti evaṁ bhūtaṁ samānaṁ. Rūpakasiṇajjhānaṁ **rūpaṁ** uttarapadalopena, adhigamanavasena taṁ etassa atthīti **rūpī**ti āha “**rūpinti rūpakasiṇalābhin**”ti. **Parittattānudiṭṭhī**ti ettha rūpī-saddopi-āvutti-ādinayena ānetvā vattabbo, rūpībhāvampi hi so diṭṭhigatiko parittabhāvaṁ viya (DṬ.15./CS:pg.2.109) attano abhinivissa ṭhitoti. **Arūpin**ti etthāpi eseva nayo. “Pattapalāsabahulagacchasaṅkhepena ghanagahanajaṭāvitānā nātidīghasantānā **valli,** tabbiparītā **latā**”ti vadanti. **Appahīnaṭṭhenā**ti maggena asamucchinnabhāvena. Kāraṇalābhe sati uppajjanārahatā anusayanaṭṭho.

Arūpakasiṇaṁ nāma kasiṇugghāṭiṁ ākāsaṁ, na paricchinnākāsakasiṇaṁ. “Ubhayampi arūpakasiṇamevā”ti keci. **Arūpakkhandhagocaraṁ vā**ti vedanādayo arūpakkhandhā “attā”ti abhinivesassa gocaro etassāti arūpakkhandhagocaro, diṭṭhigatiko, taṁ arūpakkhandhagocaraṁ. **Vā**-saddo vuttavikappattho. Saddayojanā pana arūpaṁ arūpakkhandhā gocarabhūtā etassa atthīti arūpī, taṁ arūpiṁ. **Lābhino cattāro**ti rūpakasiṇādilābhavasena taṁ taṁ diṭṭhivādaṁ sayameva parikappetvā taṁ ādāya paggayha paññāpanakā cattāro diṭṭhigatikā. **Tesaṁ antevāsikā**ti tesaṁ lābhīnaṁ vādaṁ paccakkhato, paramparāya ca uggahetvā tatheva naṁ khamitvā rocetvā paññāpanakā

cattāro. **Takkikā cattāro**ti kasiṇajjhānassa alābhino kevalaṁ takkanavaseneva yathāvutte cattāro diṭṭhivāde sayameva abhinivissa paggayha ṭhitā cattāro. **Tesaṁ antevāsikā** pubbe vuttanayena veditabbā.

(DṬ.15.-3)Na-attapaññattivaṇṇanā

119. **Āraddhavipassakopī**ti samparāyikavipassakopi, tena balavavipassanāya ṭhitaṁ puggalaṁ dasseti. **Na paññapeti eva** abahussuto pīti adhippāyo. Tādiso hi vipassanāya ānubhāvo. Sāsanikopi jhānābhiññālābhī "na paññapetī"ti na vattabboti so idha na uddhaṭo. Idāni nesaṁ apaññāpane kāraṇaṁ dasseti "**etesañhī**"ti-ādinā. **Icceva ñāṇaṁ hoti,** na viparītaggāho tassa kāraṇassa dūrasamussāritattā. Arūpakkhandhā icceva ñāṇaṁ hotīti yojanā.

(DṬ.15.-4)Attasamanupassanāvaṇṇanā

121. **Diṭṭhivasena samanupassitvā,** na ñāṇavasena. **Sā ca samanupassanā** atthato diṭṭhidassanavasena.

"Vedanaṁ (DṬ.15./CS:pg.2.110) attato samanupassatī"ti evaṁ āgatā **vedanākkhandhavatthukā sakkāyadiṭṭhi.** Iṭṭhādibhedaṁ ārammaṇaṁ na paṭisaṁvedetīti **appaṭisaṁvedano**ti vedakabhāvapaṭikkhepamukhena sañjānanādibhāvopi paṭikkhitto hoti tadavinābhāvatoti āha "**iminā rūpakkhandhavatthukā sakkāyadiṭṭhi kathitā**"ti. "**Attā me vediyatī**"ti iminā appaṭisaṁvedanattaṁ paṭikkhipati. Tenāha "nopi appaṭisaṁvedano"ti. "**Vedanādhammo**"ti pana iminā "vedanā me attā"ti imaṁ vādaṁ paṭikkhipati. Vedanāsaṅkhāto dhammo etassa atthīti hi vedanādhammoti vedanāya samannāgatabhāvaṁ tassa paṭijānāti. Tenāha "etassa ca vedanādhammo **avippayuttasabhāvo**"ti. Saññāsaṅkhāraviññāṇakkhandhavatthukā sakkāyadiṭṭhi kathitāti ānetvā sambandho. "**Vedanāsampayuttattā vediyatī**"ti taṁsampayogato taṁkiccakatamāha yathā cetanāyogato cetano purisoti. Sabbesampi taṁ sārammaṇadhammānaṁ ārammaṇānubhavanaṁ labbhateva, tañca kho ekadesato phuṭṭhatāmattato vedanāya pana vissavitāya sāmibhāvena ārammaṇarasānubhavananti. Tassā vasena saññādayopi taṁsampayuttattā "vediyatī"ti vuccanti. Tathā hi vuttaṁ **aṭṭhasāliniyaṁ** "ārammaṇarasānubhavanaṭṭhānaṁ patvā sesasampayuttadhammā ekadesamattakameva anubhavantī"ti, (dha.sa.aṭṭha.1dhammuddesakathā) rājasūdanidassanena vāyamattho tattha vibhāvito eva. **Etassā**ti saññādikkhandhattayassa. "**Avippayuttasabhāvo**"ti iminā avisaṁyogajanitaṁ kañci visesaṁ ṭhānaṁ dīpeti.

122. **Tatthā**ti tesu vāresu. **Tīsu diṭṭhigatikesū**ti "vedanā me attā"ti, "appaṭisaṁvedano me attā"ti, "vedanādhammo me attā"ti ca evaṁvādesu tīsu diṭṭhigatikesu. Tissannaṁ vedanānaṁ bhinnasabhāvattā sukhaṁ vedanaṁ "attā"ti samanupassato dukkhaṁ, adukkhamasukhaṁ vā vedanaṁ "attā"ti samanupassanā na yuttā. Evaṁ sesadvaye pīti āha "**yo yo yaṁ yaṁ vedanaṁ attāti samanupassatī**"ti.

123. "**Hutvā abhāvato**"ti iminā udayabbayavantatāya aniccāti dasseti, "**tehi tehī**"ti-ādinā anekakāraṇasaṅkhatattā saṅkhatāti. **Taṁ taṁ paccayan**ti "indriyaṁ, ārammaṇaṁ, viññāṇaṁ, sukha, vedanīyo phasso"ti (DṬ.15./CS:pg.2.111) evaṁ ādikaṁ taṁ taṁ attano kāraṇaṁ **paṭicca** nissāya **sammā** sassatādibhāvassa, ucchedādibhāvassa ca abhāvena ñāyena **samakāraṇena** sadisakāraṇena anurūpakāraṇena **uppannā.**

Khayasabhāvāti **khayadhammā,** vayasabhāvāti **vayadhammā** virajjanasabhāvāti **virāgadhammā,** nirujjhanasabhāvāti **nirodhadhammā,** catūhipi padehi vedanāya bhaṅgabhāvameva dasseti. Tenāha "**khayoti …pe… khayadhammāti-ādi vuttan**"ti.

Vigatoti sabhāvavigamena vigato. **Ekassevā**ti ekasseva diṭṭhigatikassa. **Tīsupi kālesū**ti tissannaṁ vedanānaṁ pavattikālesu. **Eso me attā**ti "eso sukhavedanāsabhāvo, dukkha-adukkhamasukhavedanāsabhāvo me attā"ti **kiṁ pana hotī,** ekasseva bhinnasabhāvataṁ anummattako kathaṁ paccetīti adhippāyena pucchati. Itaro evampi tassa na hoti yevāti dassento "**kiṁ pana na bhavissatī**"ti-ādimāha. **Visesenā**ti sukhādivibhāgena. **Sukhañca dukkhañcā**ti ettha **ca**-saddena adukkhamasukhaṁ saṅgaṇhāti, sukhasaṅgahameva vā tena kataṁ santasukhumabhāvato. **Avisesenā**ti avibhāgena vedanāsāmaññena. **Vokiṇṇan**ti sukhādibhedena vomissakaṁ. **Taṁ** tividhampi vedanaṁ **esa** diṭṭhigatiko ekajjhaṁ gahetvā **attāti samanupassati. Ekakkhaṇe ca bahūnaṁ vedanānaṁ uppādo āpajjati** avisesena vedanāsabhāvattā. Attano hi tasmiṁ sati sadā sabbavedanāpavattippasaṅgato diṭṭhigatiko agatiyā ekakkhaṇepi bahūnampi vedanānaṁ uppattiṁ paṭijāneyyāti tassa avasaraṁ adento "**na ekakkhaṇe bahūnaṁ vedanānaṁ uppatti atthī**"ti āha, paccakkhaviruddhametanti adhippāyo. **Etena petaṁ nakkhamatī**ti etena viruddhattasādhanenapi sabbena sabbaṁ attano abhāvenapi paṇḍitānaṁ na ruccati, etaṁ dassanaṁ dhīrā nakkhamantīti attho.

124. Indriyabaddhepi rūpappabandhe vāyodhātuvipphāravasena kāci kiriyā nāma labbhatīti suddharūpakkhandhepi yattha kadāci vāyodhātuvipphāro labbhati, tameva nidassanabhāvena gaṇhanto "**tālavaṇṭe vā vātapāne vā**"ti āha. **Vedanādhammesū**ti vedanādhammavantesu. "**Ahamasmī**"ti iminā tayopi khandhe ekajjhaṁ gahetvā ahaṁkārassa uppajjanākāro vuttoti. "**Ayamahamasmī**"ti pana iminā tattha ekaṁ ekaṁ gahetvā ahaṁkārassa uppajjanākāro vutto. Tenāha "**ekadhammopī**"ti-ādi (DṬ.15./CS:pg.2.112) **Tan**ti "ahamasmī"ti ahaṁkāruppattiṁ. Sā hi catukkhandhanirodhena anupalabbhamānasannissayā sasavisāṇatikhiṇatā viya na bhaveyyāvāti.

Ettāvatāti "kittāvatā ca Ānandā"ti-ādinā "tantākulakajātā"ti padassa anusandhidassanavasena pavattena ettakena desanādhammena. Kāmaṁ heṭṭhāpi vaṭṭakathāva kathitā, idha pana diṭṭhigatikassa vaṭṭato sīsukkhipanāsamatthatāvibhāvanavasena micchādiṭṭhiyā mahāsāvajjabhāvadīpaniyakathā pakāsitāti taṁ dassento "**vaṭṭakathā kathitā**"ti āha. Nanu vaṭṭamūlaṁ avijjā taṇhā, tā anāmasitvā tato aññathā kasmā idha vaṭṭakathā kathitāti āha "**Bhagavā hī**"ti-ādi. **Avijjāsīsenā**ti avijjaṁ uttamaṅgaṁ katvā, avijjāmukhenāti attho. **Koṭi na paññāyatī**ti "asukassa nāma sammāsambuddhassa, cakkavattino vā kāle avijjā uppannā, na tato pubbe atthī"ti avijjāya ādi mariyādā appaṭihatassa mama sabbaññutaññāṇassāpi na paññāyati avijjamānattā evāti attho. Ayaṁ paccayo idappaccayo, tasmā **idappaccayā,** imasmā āsavādikāraṇāti attho. **Bhavataṇhāyā**ti bhavasaṁyojanabhūtāya taṇhāya. **Bhavadiṭṭhiyā**ti sassatadiṭṭhiyā. "**Tattha tattha upapajjanto**"ti iminā "ito ettha etto idhā"ti evaṁ apariyantaṁ aparāparuppattiṁ dasseti. Tenāha "**mahāsamudde**"ti-ādi.

126. **Paccayākāramūḷhassā**ti bhūtakathanametaṁ, na visesanaṁ. Sabbopi hi diṭṭhigatiko paccayākāramūḷho evāti. **Vivaṭṭaṁ kathento**ti vaṭṭato vinimuttattā vivaṭṭaṁ, vimokkho, taṁ kathento **Kārakassā**ti satthu-ovādakārakassa, sammāpaṭipajjantassāti attho. Tenāha "**satipaṭṭhānavihārino**"ti. So hi vedanānupassanāya, dhammānupassanāya ca sammāpaṭipattiyā "neva vedanaṁ attānaṁ samanupassatī"ti-ādinā vattabbataṁ arahati. Tenāha "**evarūpo hī**"ti-ādi. **Sabbadhammesū**ti sabbesu tebhūmakadhammesu. Te hi

sammasanīyā. **Na aññan**ti vedanāya aññaṁ saññādidhammaṁ attānaṁ na samanupassatīti. "**Khandhalokādayo**"ti rūpādidhammā eva vuccanti, tesaṁ samūhoti dassetuṁ "**rūpādīsu dhammesū**"ti vuttaṁ. **Na upādiyati** diṭṭhitaṇhāgāhavasena. "Seyyohamasmī"ti-ādinā (saṁ.ni.4.108 mahāni. 21 178 dha.sa.1121 vibha.832 866) pavattamānamaññanāpi (DṬ.15./CS:pg.2.113) taṇhādiṭṭhimaññanā viya paritassanarūpā evāti āha "**taṇhādiṭṭhimānaparitassanāyapī**"ti.

Sā evaṁ diṭṭhīti sā arahato evaṁpakārā diṭṭhīti yo vadeyya tadakallaṁ, taṁ na yuttanti attho. **Evamassa diṭṭhī**ti etthāpi evaṁpakārā assa arahato diṭṭhīti-ādinā yojetabbaṁ. **Evañhi satī**ti yo vadeyya "hoti tathāgato paraṁ maraṇā itissa diṭṭhī"ti, tassa ce vacanaṁ tathevāti attho. "**Arahā na kiñci jānātī**"**ti vuttaṁ bhaveyya** jānato tathā diṭṭhiyā abhāvato. **Tenevā**ti tathā vattumayuttattā eva. **Catunnampi nayānan**ti "hoti tathāgato"ti-ādinā āgatānaṁ catunnaṁ vārānaṁ. Ādito tīsu vāresu saṅkhipitvā pariyosānavāre vitthāritattā "**avasāne 'taṁ kissa hetū'ti-ādimāhā**"ti vuttaṁ. "Ādito tīsu vāresu tatheva desanā pavattā, yathā pariyosānavāre, pāḷi pana saṅkhittā"ti keci.

Vohāroti "satto itthī puriso"ti-ādinā, "khandhā-āyatanānī"ti-ādinā, "phasso vedanā"ti-ādinā ca vohāritabbavohāro. Tassa pana vohārassa pavattiṭṭhānaṁ nāma saṅkhepato ime evāti āha "**khandhā āyatanāni dhātuyo**"ti. Yasmā nibbānaṁ pubbabhāge saṅkhārānaṁ nirodhabhāveneva paññāpiyati ca, tasmā tassāpi khandhamukhena avacaritabbatā labbhatīti "**paññāya avacaritabbaṁ khandhapañcakan**"ti vuttaṁ. Tenāha Bhagavā "imasmiṁyeva byāmamatte kaḷevare sasaññimhi samanake lokañca paññapemi lokasamudayañca lokanirodhañca lokanirodhagāminiñca paṭipadan"ti. (saṁ.ni.1.107 a.ni.4.45) **paññāvacaran**ti vā tebhūmakadhammānametaṁ gahaṇanti "**khandhapañcakan**"tveva vuttaṁ, tasmā "yāvatā paññā"ti etthāpi lokiyapaññāya eva gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. Vaṭṭakathā hesāti. Tathā hi "yāvatā vaṭṭaṁ vaṭṭati" icceva vuttaṁ. Tenevāha "tantākulakapadasseva anusandhi dassito"ti. Yasmā Bhagavā diṭṭhisīsenettha vaṭṭakathaṁ kathetvā yathānusandhināpi vaṭṭakathaṁ kathesi, tasmā "**tantākulakapadasseva anusandhi dassito**"ti sāvadhāraṇaṁ katvā vuttaṁ. Paṭiccasamuppādakathā panettha yāvadeva tassa gambhīrabhāvavibhāvanatthāya vitthāritā, vivaṭṭakathāpi samānā idha paccāmaṭṭhāti daṭṭhabbaṁ.

(DṬ.15.-5)Sattaviññāṇaṭṭhitivaṇṇanā

127. **Gacchanto** (DṬ.15./CS:pg.2.114) **gacchanto**ti samathapaṭipattiyaṁ suppatiṭṭhito hutvā vipassanāgamanena, maggagamanena ca gacchanto gacchanto. Ubhohi bhāgehi muccanato **ubhatobhāgavimutto nāma hoti**. **So** "evaṁ asamanupassanto"ti vutto vipassanāyānikoti katvā "**yo ca na samanupassatīti vutto so yasmā gacchanto gacchanto paññāvimutto nāma hotī**"ti vuttaṁ. **Heṭṭhā vuttānan**ti "kittāvatā ca, Ānanda, attānaṁ na paññapento na paññāpetī"ti-ādinā (dī.ni.2.119), "yato kho, Ānanda, bhikkhu neva vedanaṁ attānaṁ samanupassatī"ti-ādinā (dī.ni.2.125ādayo) ca heṭṭhā pāḷiyaṁ āgatānaṁ **dvinnaṁ** puthujjana**bhikkhūnaṁ. Nigamanan**ti nissaraṇaṁ. **Nāman**ti paññāvimuttādināmaṁ.

Paṭisandhivasena vuttāti nānattakāyanānattasaññitāvisesavisiṭṭhapaṭisandhivasena vuttā satta viññāṇaṭṭhitiyo. Taṁtaṁsattanikāyaṁ pati nissayato hi nānattakāyāditā taṁpariyāpannapaṭisandhisamudāgatāti daṭṭhabbā tadabhinibbattakakammabhavassa

tathā āyūhitattā. **Catasso āgamissantī**ti rūpavedanāsaññāsaṅkhārakkhandhavasena catasso viññāṇaṭṭhitiyo āgamissanti "rūpupāyaṁ vā āvuso viññāṇaṁ tiṭṭhamānaṁ tiṭṭhatī"ti-ādinā (dī.ni.3.311). **Viññāṇapatiṭṭhānassā**ti paṭisandhiviññāṇassa etarahi patiṭṭhānakāraṇassa. Atthato vuttavisesavisiṭṭhā pañcavokāre rūpavedanāsaññāsaṅkhārakkhandhā, catuvokāre vedanādayo tayo khandhā veditabbā. Sattāvāsabhāvaṁ upādāya "**dve ca āyatanānīti dve nivāsaṭṭhānānī**"ti vuttaṁ. Nivāsaṭṭhānapariyāyopi āyatanasaddo hoti yathā "devāyatanadvayan"ti. **Sabban**ti viññāṇaṭṭhiti āyatanadvayanti sakalaṁ. **Tasmā gahitaṁ** tattha ekameva aggahetvāti adhippāyo. **Pariyādānaṁ** anavasesaggahaṇaṁ **na gacchati vaṭṭaṁ** viññāṇaṭṭhiti-āyatanadvayānaṁ aññamaññā-antogadhattā.

Nidassanatthe nipāto, tasmā **seyyathāpi manussā**ti yathā manussāti vuttaṁ hoti. **Viseso hotiyeva** satipi bāhirassa kārakassa abhede ajjhattikassa bhinnattā. Nānattaṁ kāye etesaṁ, nānatto vā kāyo etesanti **nānattakāyā,** iminā nayena sesapadesupi (DṬ.15./CS:pg.2.115) attho veditabbo. **Nesan**ti manussānaṁ. Nānattā saññā etesaṁ atthīti **nānattasaññino.** Sukhasamussayato vinipāto etesaṁ atthīti **vinipātikā** satipi devabhāve dibbasampattiyā abhāvato, apāyesu vā gato natthi nipāto etesanti **vinipātikā.** Tenāha "**catu-apāyavinimuttā**"ti. **Dhammapadan**ti satipaṭṭhānādidhammakoṭṭhāsaṁ. **Vijāniyā**ti sutamayena tāva ñāṇena vijānitvā. Tadanusārena yonisomanasikāraṁ paribrūhanto sīlavisuddhi-ādikaṁ sammāpaṭipattiṁ **api paṭipajjema.** Sā ca paṭipatti **hitāya** diṭṭhadhammikādisakalahitāya amhākaṁ **siyā.** Idāni tattha sīlapaṭipattiṁ tāva vibhāgena dassento "**pāṇesu cā**"ti gāthamāha.

Brahmakāye paṭhamajjhānanibbatte brahmasamūhe, brahmanikāye vā bhavāti **brahmakāyikā.** Mahābrahmuno parisāya bhavāti **brahmapārisajjā** tassa paricārakaṭṭhāne ṭhitattā. Mahābrahmuno purohitaṭṭhāne ṭhitāti **brahmapurohitā** Āyuvaṇṇādīhi mahanto brahmānoti **mahābrahmuno.** Satipi tesaṁ tividhānampi paṭhamena jhānena abhinibbattabhāve jhānassa pana pavattibhedena ayaṁ visesoti dassetuṁ "**brahmapārisajjā panā**"ti-ādi vuttaṁ. **Parittenā**ti hīnena, sā cassa hīnatā chandādīnaṁ hīnatāya veditabbā, paṭiladdhamattaṁ vā **hīnaṁ. Kappassā**ti asaṅkhyeyyakappassa. Hīnapaṇītānaṁ majjhe bhavattā **majjhimena,** sā cassa majjhimatā chandādīnaṁ majjhimatāya veditabbā, paṭilabhitvā nātisubhāvitaṁ vā **majjhimaṁ. Upaḍḍhakappo**ti asaṅkhyeyyakappassa upaḍḍhakappo. **Vipphārikataro**ti brahmapārisajjehi pamāṇato vipulataro, sabhāvato uḷārataro ca hoti. Sabhāvenapi hi uḷāratarova, taṁ panettha appamāṇaṁ. Tathā hi parittābhādīnaṁ, parittasubhādīnañca kāye satipi sabhāvavematte ekattavaseneva vavatthāpīyatīti "ekattakāyā" tveva vuccanti. **Paṇītenā**ti ukkaṭṭhena, sā cassa ukkaṭṭhatā chandādīnaṁ ukkaṭṭhatāya veditabbā, subhāvitaṁ vā sammadeva vasibhāvaṁ pāpitaṁ **paṇītaṁ** padhānabhāvaṁ nītanti katvā, idhāpi kappo asaṅkhyeyyakappavaseneva veditabbo paripuṇṇassa mahākappassa asambhavato. **Itī**ti evaṁ vuttappakārena. **Te**ti "brahmakāyikā"ti vuttā tividhāpi brahmāno. **Saññāya ekattā**ti tihetukabhāvena saññāya ekattasabhāvattā (DṬ.15./CS:pg.2.116) Na hi tassā sampayuttadhammavasena aññopi koci bhedo atthi.

Evanti iminā nānattakāya-ekattasaññinoti dasseti.

Daṇḍa-ukkāyāti daṇḍadīpikāya. **Saratī**ti dhāvati viya. **Vissaratī**ti vippakiṇṇā viya dhāvati **Dve kappā**ti dve mahākappā. Ito paresupi eseva nayo. **Idhā**ti imasmiṁ sutte. **Ukkaṭṭhaparicchedavasena** ābhassaraggahaṇeneva **sabbepi te** parittābhā, appamāṇābhāpi **gahitā.**

Sobhanā pabhā subhā, subhāya kiṇṇā subhākiṇṇāti vattabbe ā-kārassa rassattaṁ,

antima-ṇa-kārassa ha-kārañca katvā "**subhakiṇhā**"ti vuttā, **Aṭṭhakathāyaṁ**pana niccalāya ekagghanāya pabhāya subhoti pariyāyavacananti "**subhena okiṇṇā vikiṇṇā**"ti attho vutto, etthāpi antima-ṇa-kārassa ha-kārakaraṇaṁ icchitabbameva. **Na chijjitvā chijjitvā pabhā gacchati** ekagghanattā. **Catutthaviññāṇaṭṭhitimeva bhajanti** kāyassa, saññāya ca ekarūpattā. Vipulasantasukhāyuvaṇṇādiphalattā **vehapphalā. Etthā**ti viññāṇaṭṭhitiyaṁ.

Vivaṭṭapakkhe ṭhitā napunarāvattanato. "Na sabbakālikā"ti vatvā tameva asabbakālikattaṁ vibhāvetuṁ "**kappasatasahassampī**"ti-ādi vuttaṁ. Soḷasakappasahassaccayena uppannānaṁ suddhāvāsabrahmānaṁ parinibbāyanato, aññesañca tattha anuppajjanato **Buddhasuññe loke** suññaṁ taṁ ṭhānaṁ hoti, tasmā suddhāvāsā na sabbakālikā, **khandhāvāraṭṭhānasadisā honti** suddhāvāsabhūmiyo. **Iminā suttena** suddhāvāsānaṁ sattāvāsabhāvadīpaneneva viññāṇaṭṭhitibhāvo dīpito, tasmā **suddhāvāsāpi** sattasu viññāṇaṭṭhitīsu **catutthaviññāṇaṭṭhitiṁ** navasu sattāvāsesu **catutthasattāvāsaṁyeva bhajanti.**

Sukhumattāti saṅkhārāvasesasukhumabhāvappattattā. Paribyattaviññāṇakiccābhāvato **neva viññāṇaṁ,** sabbaso aviññāṇaṁ na hotīti **nāviññāṇaṁ, tasmā** paripphuṭaviññāṇakiccavantīsu **viññāṇaṭṭhitīsu avatvā.**

128. **Tañca viññāṇaṭṭhitin**ti paṭhamaṁ viññāṇaṭṭhitiṁ. Heṭṭhā vuttanayena sarūpato, manussādivibhāgato, saṅkhepato, "nāmañca rūpañcā"ti bhedato (DṬ.15./CS:pg.2.117) ca **pajānāti. Tassā samudayañcā**ti tassā paṭhamāya viññāṇaṭṭhitiyā pañcavīsatividhaṁ samudayañca **pajānāti. Atthaṅgame**pi eseva nayo. Assādetabbato, assādato ca **assādaṁ. Ayaṁ** aniccādibhāvo **ādīnavo.** Chandarāgo vinīyati etena, ettha vāti **chandarāgavinayo,** saha maggena nibbānaṁ. **Chandarāgappahānan**ti etthāpi eseva nayo. Mānadiṭṭhīnaṁ vasenāhanti vā, taṇhāvasena mamanti vā abhinandanāpi mānassa paritassanā viya daṭṭhabbā. **Sabbatthā**ti sabbesu sesesu aṭṭhasupi vāresu **Tatthā**ti upari tīsu viññāṇaṭṭhitīsu dutiyāyatanesu. Tattha hi rūpaṁ natthi. Puna **tatthā**ti paṭhamāyatane. Tattha hi eko rūpakkhandhova. **Etthā**ti ca tameva sandhāya vuttaṁ. Tattha hi rūpassa kammasamuṭṭhānattā āhāravasena yojanā na sambhavati.

Yato khoti ettha **to**-saddo dā-saddo viya kālavacano "yato kho, Sāriputta, bhikkhusaṅgho"ti-ādīsu (pārā. 21) viyāti vuttaṁ "**yadā kho**"ti. **Aggahetvā**ti kañcipi saṅkhāraṁ "etaṁ mamā"ti-ādinā aggahetvā. **Paññāvimutto**ti aṭṭhannaṁ vimokkhānaṁ anadhigatattā sātisayassa samādhibalassa abhāvato paññābaleneva vimutto. Tenāha "**aṭṭha vimokkhe asacchikatvā paññābalenevā**"ti-ādi. **Appavattin**ti āyatiṁ appavattiṁ **katvā.** Pajānanto vimuttoti vā paññāvimutto, paṭhamajjhānaphassena vinā parijānanādippakārehi cattāri saccāni jānanto paṭivijjhanto tesaṁ kiccānaṁ matthakappattiyā niṭṭhitakiccatāya visesena muttoti **vimutto. So** paññāvimutto. **Sukkhavipassako**ti samathabhāvanāsinehābhāvena sukkhā lūkhā, asiniddhā vā vipassanā etassāti **sukkhavipassako. Ṭhatvā**ti pādakakaraṇavasena ṭhatvā. **Aññatarasmin**ti ca aññatara-aññatarasmiṁ, ekekasminti attho. Evañhissa pañcavidhatā siyā. "Na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharatī"ti iminā sātisayassa samādhibalassa abhāvo dīpito. "Paññāya cassa disvā"ti-ādinā sātisayassa paññābalassa bhāvo. **Paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī**ti na āsavā paññāya passanti, dassanakāraṇā pana parikkhīṇā "disvā parikkhīṇā"ti vuttā. Dassanāyattaparikkhayattā eva hi dassanaṁ āsavānaṁ khayassa purimakiriyā hoti.

(DṬ.15.-6)Aṭṭhavimokkhavaṇṇanā

129. **Ekassa** (DṬ.15./CS:pg.2.118) **bhikkhuno**ti sattasu ariyapuggalesu ekassa bhikkhuno. Viññāṇaṭṭhiti-ādinā parijānanādivasappa vatta**niggamanañca** paññāvimutta**nāmañca. Itarassā**ti ubhatobhāgavimuttassa. Ime sandhāya hi pubbe "dvinnaṁ bhikkhūnan"ti vuttaṁ. **Kenaṭṭhenā**ti kena sabhāvena. Sabhāvo hi ñāṇena yāthāvato araṇīyato ñātabbato "attho"ti vuccati, so eva ttha-kārassa ṭṭha-kāraṁ katvā "aṭṭho"ti vutto. **Adhimuccanaṭṭhenā**ti adhikaṁ savisesaṁ muccanaṭṭhena, etena satipi sabbassāpi rūpāvacarajjhānassa vikkhambhanavasena paṭipakkhato vimuttabhāve yena bhāvanāvisesena taṁ jhānaṁ sātisayaṁ paṭipakkhato vimuccitvā pavattati, so bhāvanāviseso dīpito. Bhavati hi samānajātiyuttopi bhāvanāvisesena pavatti-ākāraviseso, yathā taṁ saddhāvimuttatā diṭṭhippattassa. Tathā paccanīkadhammehi suṭṭhu vimuttatāya evaṁ aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya abhirativasena suṭṭhu adhimuccanaṭṭhenapi vimokkho. Tenāha "**ārammaṇe cā**"ti-ādi. **Ayaṁ panattho**ti ayaṁ adhimuccanaṭṭho **pacchime vimokkhe** nirodhe **natthi,** kevalo vimuttaṭṭho eva tattha labbhati, taṁ sayameva parato vakkhati.

Rūpīti yenāyaṁ sasantatipariyāpannena rūpena samannāgato, taṁ yassa jhānassa hetubhāvena visiṭṭhaṁ rūpaṁ hoti, yena visiṭṭhena rūpena "rūpī"ti vucceyya **rūpī**-saddassa atisayatthadīpanato, tadeva sasantatipariyāpannarūpavasena paṭiladdhaṁ jhānaṁ idha paramatthato rūpībhāvasādhakanti daṭṭhabbaṁ. Tenāha "**ajjhattan**"ti-ādi. **Rūpajjhānaṁ rūpaṁ** uttarapadalopena. **Rūpānī**ti panettha purimapadalopo daṭṭhabbo. Tena vuttaṁ "**nīlakasiṇādirūpānī**"ti. Rūpe kasiṇarūpe saññā rūpasaññā, sā etassa atthīti rūpasaññī, saññāsīsena jhānaṁ vadati. Tappaṭikkhepena arūpasaññī. Tenāha "**ajjhattaṁ na rūpasaññī**"ti-ādi.

"**Anto appanāyaṁ subhanti ābhogo natthī**"ti iminā pubbābhogavasena tathā adhimutti siyāti dasseti. Evañhettha tathāvattabbatāpatticodanā samatthitā hoti. Yasmā suvisuddhesu nīlādīsu vaṇṇakasiṇesu tattha katādhikārānaṁ abhirativasena suṭṭhu adhimuccanaṭṭho sambhavati (DṬ.15./CS:pg.2.119) tasmā Aṭṭhakathāyaṁ tathā tatiyo vimokkho saṁvaṇṇito, yasmā pana mettāvasena pavattamānā bhāvanā satte appaṭikūlato dahanti tesu tato adhimuccitvāva pavattati, tasmā **paṭisambhidāmagge** (paṭi.ma.212) "brahmavihārabhāvanā subhavimokkho"ti vuttā, tayidaṁ ubhayampi tena tena pariyāyena vuttattā na virujjhatīti daṭṭhabbaṁ.

Sabbasoti anavasesato. Na hi catunnaṁ arūpakkhandhānaṁ ekadesopi tattha avassissati. **Visuddhattā**ti yathāparicchinnakāle nirodhitattā. **Uttamo vimokkho nāma** ariyeheva samāpajjitabbato, ariyaphalapariyosānattā diṭṭheva dhamme nibbānappattibhāvato ca.

130. **Ādito paṭṭhāyā**ti paṭhamasamāpattito paṭṭhāya. **Yāva pariyosānā samāpatti,** tāva. **Aṭṭhatvā**ti katthaci samāpattiyaṁ aṭṭhito eva, nirantarameva paṭipāṭiyā, uppaṭipāṭiyā ca samāpajjatevāti attho. Tenāha "**ito cito ca sañcaraṇavasena vuttan**"ti. **Icchati** samāpajjituṁ. Tattha "**samāpajjati pavisatī**"ti samāpattisamaṅgīpuggalo taṁ taṁ paviṭṭho viya hotīti katvā vuttaṁ.

Dvīhi bhāgehi vimuttoti arūpajjhānena vikkhambhanavimokkhena, maggena samucchedavimokkhenāti dvīhi vimuccanabhāgehi, arūpasamāpattiyā rūpakāyato, maggena nāmakāyatoti dvīhi vimuccitabbabhāgehi ca vimutto. Tenāha "**arūpasamāpattiyā**"ti-ādi **Vimutto**ti hi kilesehi vimutto, vimuccanto ca kilesānaṁ vikkhambhanasamucchindanehi kāyadvayato vimuttoti ayamettha attho. Gāthāya ca

ākiñcaññāyatanalābhino upasivabrāhmaṇassa Bhagavatā "nāmakāyā vimutto"ti ubhatobhāgavimutto muni akkhāto. Tattha **atthaṁ paletī**ti atthaṁ gacchati. **Na upeti saṅkhan**ti "asukaṁ nāma disaṁ gato"ti vohāraṁ na gacchati. **Evaṁ muni nāmakāyā vimutto**ti evaṁ arūpaṁ upapanno sekkhamuni pakatiyā pubbeva rūpakāyā vimutto, tattha ca catutthamaggaṁ nibbattetvā nāmakāyassa pariññātattā puna nāmakāyāpi vimutto. Ubhatobhāgavimutto khīṇāsavo hutvā anupādāya parinibbānasaṅkhātaṁ (DṬ.15./CS:pg.2.120) **atthaṁ paleti na upeti saṅkhaṁ,** "khattiyo brāhmaṇo"ti evaṁ ādikaṁ samaññaṁ na gacchatīti attho.

"Aññatarato vuṭṭhāyā"ti idaṁ kiṁ ākāsānañcāyatanādīsu aññataralābhīvasena vuttaṁ, udāhu sabbāruppalābhīvasenāti yathicchasi, tathā hotu, yadi sabbāruppalābhīvasena vuttaṁ, na koci virodho. Atha tattha aññataralābhīvasena vuttaṁ, "yato kho, Ānanda, bhikkhu ime aṭṭha vimokkhe anulomampi samāpajjatī"ti-ādivacanena virujjheyyāti? Yasmā arūpāvacarajjhānesu ekassāpi lābhī "aṭṭhavimokkhalābhī" tveva vuccati aṭṭhavimokkhe ekadesassāpi taṁnāmadānasamatthatāsambhavato. Ayañhi aṭṭhavimokkhasamaññā samudāye viya tadekadesepi niruḷhāpattisamaññā viyāti. Tena vuttaṁ "ākāsānañcāyatanādīsu aññatarato vuṭṭhāyā"ti. "Pañcavidho hotī"ti vatvā chabbidhataṁpissa keci parikappenti, taṁ tesaṁ matimattaṁ, nicchitovāyaṁ pañho pubbācariyehīti dassetuṁ "**keci panā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **kecī**ti uttaravihāravāsino, sārasamāsācariyā ca. Te hi "ubhatobhāgavimuttoti ubhayabhāgavimutto samādhivipassanāto"ti vatvā rūpāvacarasamādhināpi samādhiparipanthato vimuttiṁ maññanti. Evaṁ rūpajjhānabhāgena, arūpajjhānabhāgena ca ubhato vimuttoti pāyasamāno. "**Tādisamevā**"ti iminā yādisaṁ arūpāvacarajjhānaṁ kilesavikkhambhane, tādisaṁ rūpāvacaracatutthajjhānaṁ pīti imamatthaṁ ullaṅgeti. Tenāha "**tasmā**"ti-ādi.

Ubhatobhāgavimuttapañhoti ubhatobhāgavimuttassa chabbidhataṁ nissāya uppannapañho. **Vaṇṇanaṁ nissāyā**ti tassa padassa atthavacanaṁ nissāya. **Cirenā**ti therassa aparabhāge cirena kālena. **Vinicchayan**ti saṁsayachedakaṁ sanniṭṭhānaṁ **patto. Taṁ pañhan**ti tamatthaṁ. Ñātuṁ icchito hi attho pañho. **Na kenaci sutapubban**ti kenaci kiñci na sutapubbaṁ, idaṁ atthajātanti adhippāyo. Kiñcāpi upekkhāsahagataṁ, kiñcāpi kilese vikkhambhetīti paccekaṁ kiñcāpi-saddo yojetabbo. **Samudācaratī**ti pavattati. Tattha kāraṇamāha "**ime hī**"ti-ādinā, tena rūpāvacarabhāvanato āruppabhāvanā savisesaṁ kilese vikkhambheti rūpavirāgabhāvanābhāvato (DṬ.15./CS:pg.2.121) uparibhāvanābhāvato cāti dassetīti. Evañca katvā **Aṭṭhakathāyaṁ** āruppabhāvanāniddese yaṁ vuttaṁ "tassevaṁ tasmiṁ nimitte punappunaṁ **cittaṁ** cārentassa nīvaraṇāni vikkhambhanti sati santiṭṭhatī"ti-ādi, (visuddhi.1.281) taṁ samatthataṁ hotīti. **Idaṁ suttan**ti puggalapaññattipāṭhamāha (pu.pa.niddesa 27). Sabbañhi Buddhavacanaṁ atthasūcanādi-atthena suttanti vutto vāyamattho. Yaṁ pana tattha vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttameva. Aṭṭhannaṁ vimokkhānaṁ anulomādito samāpajjanena sātisayaṁ santānassa abhisaṅkhatattā, aṭṭhamañca uttamaṁ vimokkhaṁ padaṭṭhānaṁ katvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā aggamaggādhigamena ubhatobhāgavimuccanato ca imāya ubhatobhāgavimuttiyā sabbaseṭṭhatā veditāti daṭṭhabbā.

Mahānidānasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.16.) 3. Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā

131. Pūjanīyabhāvato (DṬ.16./CS:pg.2.122) Buddhasampadañca pahāya pavattatā mahantañca taṁ parinibbānañcāti **Mahāparinibbānaṁ;** savāsanappahānato mahantaṁ kilesakkhayaṁ nissāya pavattaṁ parinibbānantipi **mahāparinibbānaṁ;** mahatā kālena mahatā vā guṇarāsinā sādhitaṁ parinibbānantipi **mahāparinibbānaṁ;** mahantabhāvāya, dhātūnaṁ bahubhāvāya parinibbānantipi **mahāparinibbānaṁ;** mahato lokato nissaṭaṁ parinibbānantipi **mahāparinibbānaṁ;** sabbalokāsādhāraṇattā Buddhānaṁ sīlādiguṇehi mahato Buddhassa Bhagavato parinibbānantipi **mahāparinibbānaṁ;** mahati sāsane patiṭṭhite parinibbānantipi **mahāparinibbānan**ti Buddhassa Bhagavato parinibbānaṁ vuccati, tappaṭisaṁyuttaṁ suttaṁ **mahāparinibbānasuttaṁ.** Gijjhā ettha vasantīti **gijjhaṁ,** gijjhaṁ kūṭaṁ etassāti **Gijjhakūṭo,** gijjhaṁ viya vā **gijjhaṁ,** kūṭaṁ, taṁ etassāti **Gijjhakūṭo,** pabbato, tasmiṁ **Gijjhakūṭe.** Tenāha "**gijjhā**"ti-ādi. **Abhiyātukāmo**ti ettha abhi-saddo abhibhavanattho, "abhivijānātū"ti-ādīsu (dī.ni.2.244 3.85 ma.ni.3.256) viyāti āha "**abhibhavanatthāya yātukāmo**"ti. **Vajjirājāno**ti "vajjetabbā ime"ti-ādito pavattaṁ vacanaṁ upādāya "Vajjī"ti laddhanāmā rājāno, Vajjīraṭṭhassa vā rājāno **Vajjirājāno.** Vajjiraṭṭhassa pana Vajjisamaññā tannivāsirājakumāravasena veditabbā. **Rājiddhiyā**ti rājabhāvānugatena sabhāvena. So pana sabhāvo nesaṁ gaṇarājūnaṁ mitho sāmaggiyā loke pākaṭo, ciraṭṭhāyī ca ahosīti "**samaggabhāvaṁ kathesī**"ti vuttaṁ. Anu anu taṁsamaṅgino bhāveti vaḍḍhetīti anubhāvo, anubhāvo eva **ānubhāvo,** patāpo, so pana nesaṁ patāpo hatthi-assādivāhanasampattiyā, tattha ca susikkhitabhāvena loke pākaṭo jātoti "**etena …pe… kathesī**"ti vuttaṁ. **Tāḷacchiggalenā**ti kuñcikāchiddena. **Asanan**ti saraṁ. **Atipātayissantī**ti atikkāmenti. **Poṅkhānupoṅkhan**ti poṅkhassa anupoṅkhaṁ, purimasarassa poṅkhapadānugatapoṅkhaṁ itaraṁ saraṁ katvāti attho. **Avirādhitan**ti avirajjhitaṁ. **Ucchindissāmī**ti ummūlanavasena kulasantatiṁ chindissāmi. Ayanaṁ vaḍḍhanaṁ **ayo,** tappaṭikkhepena **anayo**ti āha "**avaḍḍhiyā etaṁ nāman**"ti. **Vikkhipatī**ti vidūrato khipati, apanetīti attho.

Gaṅgāyanti (DṬ.16./CS:pg.2.123) Gaṅgāsamīpe. **Paṭṭanagāman**ti sakaṭapaṭṭanagāmaṁ. **Āṇā**ti āṇā vattati. **Aḍḍhayojanan**ti ca tasmiṁ paṭṭane aḍḍhayojanaṭṭhānavāsino sandhāya vuttaṁ. **Tatrā**ti tasmiṁ paṭṭane. **Balavāghātajāto**ti uppannabalavakodho.

Meti mayhaṁ. **Gatenā**ti gamanena.

(DṬ.16.-2)Rāja-aparihāniyadhammavaṇṇanā

134. **Sītaṁ vā uṇhaṁ vā natthi,** tāyaṁ velāyaṁ puññānubhāvena Buddhānaṁ sabbakālaṁ samasītuṇhāva utu hoti, taṁ sandhāya tathā vuttaṁ. **Abhiṇhaṁ sannipātā**ti niccasannipātā, taṁ pana niccasannipātataṁ dassetuṁ "**divasassā**"ti-ādi vuttaṁ. **Sannipātabahulā**ti pacurasannipātā. **Vosānan**ti saṅkocaṁ. "**Yāvakīvan**"ti ekamevetaṁ padaṁ aniyamato parimāṇavācī, kālo cettha adhippetoti āha "**yattakaṁ kālan**"ti. "Vuddhiyevā"ti-ādinā vuttamatthaṁ byatirekamukhena dassetuṁ "**abhiṇhaṁ asannipatantā hī**"ti-ādi vuttaṁ. **Ākulā**ti khubhitā, na pasannā. **Bhijjitvā**ti vaggabandhato vibhajja visuṁ visuṁ hutvā.

Sannipātabheriyāti sannipātārocanabheriyā. **Aḍḍhabhuttā vā**ti sāmibhuttā ca. **Osīdamāne**ti hāyamāne.

Pubbe akatanti pubbe anibbattaṁ. **Suṅkan**ti bhaṇḍaṁ gahetvā gacchantehi pabbatakhaṇḍa nadītitthagāmadvārādīsu rājapurisānaṁ dātabbabhāgaṁ. **Balin**ti

nipphannasassādito chabhāgaṁ, sattabhāganti-ādinā laddhakaraṁ. **Daṇḍan**ti dasavīsatikahāpaṇādikaṁ aparādhānurūpaṁ gahetabbadhanadaṇḍaṁ. **Vajjidhamman**ti Vajjirājadhammaṁ. Idāni apaññattapaññāpanādīsu tappaṭikkhepa ādīnavānisaṁse vitthārato dassetuṁ "**tesaṁ apaññattan**"ti-ādi vuttaṁ. **Pāricariyakkhamā**ti upaṭṭhānakkhamā.

Kulabhoga-issariyādivasena mahatī mattā pamāṇaṁ etesanti **mahāmattā,** nītisatthavihite vinicchaye ṭhapitā mahāmattā **vinicchayamahāmattā,** tesaṁ. **Dentī**ti niyyātenti. **Sace coro**ti evaṁsaññino sace honti. Pāpabhīrutāya **attanā kiñci avatvā.** Daṇḍanītisaññite vohāre niyuttāti **vohārikā,** ye "dhammaṭṭhā"ti vuccanti. **Suttadharā** nītisuttadharā (DṬ.16./CS:pg.2.124) īdise vohāravinicchaye niyametvā ṭhapitā. Paramparābhatesu aṭṭhasu kulesu jātā agatigamanaviratā aṭṭhamahallakapurisā **aṭṭhakulikā.**

Sakkāranti upakāraṁ. **Garubhāvaṁ paccupaṭṭhapetvā**ti "ime amhākaṁ garuno"ti tattha garubhāvaṁ pati pati upaṭṭhapetvā. **Mānentī**ti sammānenti, taṁ pana sammānanaṁ tesu nesaṁ attamanatāpubbakanti āha "**manena piyāyantī**"ti. **Nipaccakāran**ti paṇipātaṁ. **Dassentī**ti "ime amhākaṁ pitāmahā mātāmahā"ti-ādinā nīcacittā hutvā garucittākāraṁ dassenti. **Sandhāretun**ti sambandhaṁ avicchinnaṁ katvā ghaṭetuṁ.

Pasayhākārassāti balakkārassa. Kāmaṁ vuddhiyā pūjanīyatāya "vuddhihāniyo"ti vuttaṁ, attho pana vuttānukkameneva yojetabbo, pāḷiyaṁ vā yasmā "vuddhiyeva pāṭikaṅkhā, no parihānī"ti vuttaṁ, tasmā tadanukkamena "**vuddhihāniyo**"ti vuttaṁ.

Vipaccituṁ aladdhokāse pāpakamme, tassa kammassa vipāke vā anavasarova devatopasaggo, tasmiṁ pana laddhokāse siyā devatopasaggassa avasaroti āha "**anuppannaṁ …pe… vaḍḍhentī**"ti. Eteneva **anuppannaṁ sukhan**ti etthāpi attho veditabbo. "Balakāyassa diguṇatiguṇatādassanaṁ, paṭibhayabhāvadassanan"ti evaṁ ādinā devatānaṁ saṅgāmasīse sahāyatā veditabbā.

Anicchitanti aniṭṭhaṁ. **Āvaraṇato**ti nisedhanato. Yassa dhammato anapetā dhammiyāti idha "**dhammikā**"ti vuttā. Migasūkarādighātāya sunakhādīnaṁ kaḍḍhitvā vanacaraṇaṁ **vājo,** migavā, tattha niyuttā, te vā vājenti nentīti **vājikā,** migavadhacārino. **Cittappavattiṁ pucchati.** Kāyikavācasikapayogena hi sā loke pākaṭā pakāsabhūtāti.

135. Devāyatanabhāvena citattā, lokassa cittīkāraṭṭhānattā ca **cetiyaṁ ahosi.**

Kāmaṁkāravasena kiñcipi na karaṇīyāti **akaraṇīyā.** Kāmaṁkāro pana hatthagatakaraṇavasenāti āha "**aggahetabbāti attho**"ti. **Abhimukhayuddhenā**ti abhimukhaṁ ujukameva saṅgāmakaraṇena. Upalāpanaṁ (DṬ.16./CS:pg.2.125) sāmaṁ dānañcāti dassetuṁ "**alan**"ti-ādi vuttaṁ. Bhedopi idha upāyo evāti vuttaṁ "**aññatra mithubhedāyā**"ti. Yuddhassa pana anupāyatā pageva pakāsitā. **Idan**ti "aññatra upalāpanāya, aññatra mithubhedā"ti ca idaṁ vacanaṁ. **Kathāya nayaṁ labhitvā**ti "yāvakīvañca …pe… no parihānī"ti imāya Bhagavato kathāya nayaṁ upāyaṁ labhitvā.

Anukampāyāti Vajjirājesu anuggahena. **Assā**ti Bhagavato.

Kathanti Vajjīhi saddhiṁ kātabbayuddhakathaṁ. **Ujuṁ karissāmī**ti paṭirājāno ānetvā pākāraparikhānaṁ aññathābhāvāpādanena ujubhāvaṁ karissāmi.

Patiṭṭhitaguṇoti patiṭṭhitācariyaguṇo. **Issarā sannipatantu,** mayaṁ anissarā, tattha gantvā kiṁ karissāmāti **Licchavino na sannipatiṁsū**ti yojanā. **Sūrā sannipatantū**ti etthāpi eseva nayo.

Balabherinti yuddhāya balakāyassa uṭṭhānabheriṁ.

(DṬ.16.-3)Bhikkhu-aparihāniyadhammavaṇṇanā

136. Aparihānāya hitāti **aparihāniyā,** na parihāyanti etehīti vā **aparihāniyā,** te pana yasmā aparihāniyā kārakā nāma honti, tasmā vuttaṁ "**aparihānikare**"ti. Yasmā pana te parihānikarānaṁ ujupaṭipakkhabhūtā, tasmā āha "**vuddhihetubhūte**"ti. Yasmā Bhagavato desanā uparūpari ñāṇālokaṁ pasādentī sattānaṁ hadayandhakāraṁ vidhamati, pakāsetabbe ca atthe hatthatale āmalakaṁ viya suṭṭhutaraṁ pākaṭe katvā dasseti, tasmā vuttaṁ "**candasahassaṁ …pe… kathayissāmī**"ti.

Yasmā Bhagavā "tassa brāhmaṇassa sammukhā Vajjīnaṁ abhiṇhasannipātādipaṭipattiṁ kathentoyeva ayaṁ aparihāniyakathā aniyyānikā vaṭṭanissitā, mayhaṁ pana sāsane tathārūpī kathā kathetabbā, sā hoti niyyānikā vivaṭṭanissitā, yāya sāsanaṁ mayhaṁ parinibbānato parampi addhaniyaṁ assa ciraṭṭhitikan"ti cintesi, tasmā bhikkhū sannipātāpetvā tesaṁ aparihāniye dhamme desento teneva niyāmena desesi. Tena vuttaṁ "**idaṁ Vajjisattake vuttasadisamevā**"ti. Evaṁ saṅkhepato vuttamatthaṁ (DṬ.16./CS:pg.2.126) vitthārato dassento "**idhāpi cā**"ti-ādimāha. Tattha "**tato**"ti-ādi disāsu āgatasāsane vuttaṁ taṁ kathanaṁ. Vihārasīmā ākulā yasmā, tasmā **uposathapavāraṇā ṭhitā.**

Olīyamānakoti pāḷito, atthato ca vinassamāno. **Ukkhipāpentā**ti paguṇabhāvakaraṇena, atthasaṁvaṇṇanena ca paggaṇhantā.

Sāvatthiyaṁ bhikkhū viya pācittiyaṁ desāpetabboti (pārā. 565vitthāravatthu). **Vajjiputtakā viya** dasavatthudīpanena (cūḷava.446vitthāravatthu). "**Gihigatānī**ti gihipaṭisaṁyuttānī"ti vadanti. Gihīsu gatāni, tehi ñātāni **gihigatāni.** Dhūmakālo etassāti **dhūmakālikaṁ** citakadhūmavūpasamato paraṁ appavattanato.

Thirabhāvappattāti sāsane thirabhāvaṁ anivattitabhāvaṁ upagatā. **Therakārakehī**ti therabhāvasādhakehi sīlādiguṇehi asekkhadhammehi. **Bahū rattiyo**ti pabbajitā hutvā bahū rattiyo **jānanti.** Sīlādiguṇesu patiṭṭhāpanameva sāsane pariṇāyakatāti āha "**tīsu sikkhāsu pavattentī**"ti.

Ovādaṁ na denti abhājanabhāvato. **Paveṇīkathan**ti ācariyaparamparābhataṁ sammāpaṭipattidīpanaṁ dhammakathaṁ. **Sārabhūtaṁ dhammapariyāyan**ti samathavipassanāmaggaphalasampāpanena sārabhūtaṁ bojjhaṅgakosalla-anuttarasītībhāva-adhicittasuttādidhammatantiṁ.

Punabbhavadānaṁ punabbhavo uttarapadalopena. **Itare**ti ye na paccayavasikā na āmisacakkhukā, te **na gacchanti** taṇhāya vasaṁ.

Āraññakesūti araññabhāgesu araññapariyāpannesu. Nanu yattha katthacipi taṇhā sāvajjā evāti codanaṁ sandhāyāha "**gāmantasenāsanesu hī**"ti-ādi, tena "anuttaresu vimokkhesu pihaṁ upaṭṭhāpayato"ti ettha vuttasinehādayo viya āraññakesu senāsanesu sālayatā sevitabbapakkhiyā evāti dasseti.

Attanāvāti sayameva, tena parehi anussāhitānaṁ saraseneva anāgatānaṁ pesalānaṁ bhikkhūnaṁ āgamanaṁ, āgatānañca phāsuvihāraṁ paccāsisantīti dasseti. **Iminā nīhārenā**ti imāya paṭipattiyā. **Aggahitadhammaggahaṇan**ti (DṬ.16./CS:pg.2.127) aggahitassa pariyattidhammassa uggahaṇaṁ. **Gahitasajjhāyakaraṇan**ti uggahitassa suṭṭhu atthacintanaṁ. Cintanattho hi **sajjhāyasaddo.**

Entīti upagacchanti. **Nisīdanti** āsanapaññāpanādinā.

137. Āramitabbaṭṭhena **kammaṁ ārāmo. Kamme ratā,** na ganthadhure, vāsadhure vāti **kammaratā, anuyuttā**ti tapparabhāvena punappunaṁ pasutā. **Iti**

kātabbakammanti taṁ taṁ bhikkhūnaṁ kātabbaṁ uccāvacakammaṁ cīvaravicāraṇādi. Tenāha "**seyyathidan**"ti-ādi. **Upatthambhanan**ti dupaṭṭatipaṭṭādikaraṇaṁ. Tañhi paṭhamapaṭalādīnaṁ upatthambhanakāraṇattā tathā vuttaṁ. Yadi evaṁ kathaṁ ayaṁ kammarāmatā paṭikkhittāti āha "**ekacco hī**"ti-ādi.

Karonto yevāti yathāvuttatiracchānakathaṁ kathentoyeva. Atiracchānakathābhāvepi tassa tattha tapparabhāvadassanatthaṁ avadhāraṇavacanaṁ. **Pariyantakārī**ti sapariyantaṁ katvā vattā. "Pariyantavatiṁ vācaṁ bhāsitā"ti (dī.ni.1.9 194) hi vuttaṁ. **Appabhasso vā**ti parimitakathoyeva ekantena kathetabbasseva kathanato. Samāpattisamāpajjanaṁ **ariyo tuṇhībhāvo.**

Niddāyatiyevāti niddokkamane anādīnavadassī niddāyatiyeva. Iriyāpathaparivattanādinā na naṁ vinodeti.

Evaṁ saṁsaṭṭho vāti vuttanayena gaṇasaṅgaṇikāya saṁsaṭṭho eva **viharati.**

Dussīlā pāpicchā nāmāti sayaṁ nissīlā asantaguṇasambhāvanicchāya samannāgatattā pāpā lāmakā icchā etesanti pāpicchā.

Pāpapuggalehi mettikaraṇato **pāpamittā.** Tehi sadā saha pavattanena **pāpasahāyā.** Tattha ninnatādinā tadadhimuttatāya **pāpasampavaṅkā.**

138. Saddhā etesaṁ atthīti **saddhā**ti āha "**saddhāsampannā**"ti. Āgamanīyapaṭipadāya āgatasaddhā **āgamanīyasaddhā,** sā sātisayā mahābodhisattānaṁ paropadesena vinā saddheyyavatthuṁ aviparītato ogāhetvā (DṬ.16./CS:pg.2.128) adhimuccanatoti āha "**sabbaññubodhisattānaṁ hotī**"ti. Saccapaṭivedhato āgatasaddhā **adhigamasaddhā** surabandhādīnaṁ (dī.ni.aṭṭha.3.118 dha.pa.aṭṭha.1.suppabuddhakuṭṭhivatthu; udā.aṭṭha.43) viya. "Sammāsambuddho Bhagavā"ti-ādinā Buddhādīsu uppajjanakapasādo **pasādasaddhā** mahākappinarājādīnaṁ (a.ni.aṭṭha.1.1.231dha.pa.aṭṭha.1.Mahākappinattheravatthu; theragā.aṭṭha.2.Mahākappinattheragāthāvaṇṇanā, vitthāro) viya. "Evametan"ti okkantitvā pakkhanditvā saddahanavasena kappanaṁ **okappanaṁ. Duvidhāpī**ti pasādasaddhāpi okappanasaddhāpi. Tattha pasādasaddhā aparaneyyarūpā hoti savanamattena pasīdanato. Okappanasaddhā saddheyyavatthuṁ ogāhetvā anupavisitvā "evametan"ti paccakkhaṁ karontī viya pavattati. Tenāha "**saddhādhimutto Vakkalittherasadiso hotī**"ti. **Tassa hī**ti okappanasaddhāya samannāgatassa. Hirī etassa atthīti **hiri,** hiri mano etesanti **hirimanā**ti āha "**pāpa …pe… cittā**"ti. Pāpato ottappenti ubbijjanti bhāyantīti **ottappī.**

Bahu sutaṁ suttageyyādi etenāti **bahussuto,** sutaggahaṇaṁ cettha nidassanamattaṁ dhāraṇaparicayaparipucchānupekkhanadiṭṭhinijjhānānaṁ pettha icchitabbattā. Savanamūlakattā vā tesampi taggahaṇeneva gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. Atthakāmena pariyāpuṇitabbato, diṭṭhadhammikādipurisatthasiddhiyā pariyattabhāvato ca **pariyatti,** tīṇi piṭakāni. **Saccappaṭivedho** saccānaṁ paṭivijjhanaṁ. Tadapi bāhusaccaṁ yathāvuttabāhusaccakiccanipphattito. **Pariyatti adhippetā** saccapaṭivedhāvahena bāhusaccena bahussutabhāvassa idha icchitattā. **So**ti pariyattibahussuto. **Catubbidho hoti** pañcamassa pakārassa abhāvato. **Sabbatthakabahussuto**ti nissayamuccanakabahussutādayo viya padesiko ahutvā piṭakattaye sabbatthakameva bāhusaccasabbhāvato sabbassa atthassa kāyanato kathanato sabbatthakabahussuto. **Te idha adhippetā** paṭipattipaṭivedhasaddhammānaṁ mūlabhūte pariyattisaddhamme suppatiṭṭhitabhāvato.

Āraddhanti paggahitaṁ. Taṁ pana duvidhampi vīriyārambhavibhāgena dassetuṁ "**tatthā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ekakā**ti ekākino, vūpakaṭṭhavihārinoti attho.

Pucchitvāti (DṬ.16./CS:pg.2.129) parato pucchitvā. **Sampaṭicchāpetun**ti

“tvaṁ asukanāmo”ti vatvā tehi “āmā”ti paṭijānāpetunti attho. Evaṁ cirakatādi-anussaraṇasamatthasatinepakkānaṁ appakasireneva satisambojjhaṅgabhāvanāpāripūriṁ gacchatīti dassanatthaṁ “**evarūpe bhikkhū sandhāyā**”ti vuttaṁ. Tenevāha “apicā”ti-ādi.

139. Bujjhati etāyāti “bodhī”ti laddhanāmāya sammādiṭṭhi-ādidhammasāmaggiyā aṅgoti **bojjhaṅgo,** pasattho, sundaro vā bojjhaṅgo **sambojjhaṅgo. Upaṭṭhānalakkhaṇo**ti kāyavedanācittadhammānaṁ asubhadukkhāniccānattabhāvasallakkhaṇasaṅkhātaṁ ārammaṇe upaṭṭhānaṁ lakkhaṇaṁ etassāti upaṭṭhānalakkhaṇo. Catunnaṁ ariyasaccānaṁ pīḷanādippakārato vicayo upaparikkhā lakkhaṇaṁ etassāti **pavicayalakkhaṇo.** Anuppannā kusalānuppādanādivasena cittassa paggaho paggaṇhanaṁ lakkhaṇaṁ etassāti **paggahalakkhaṇo.** Pharaṇaṁ vipphārikatā lakkhaṇaṁ etassāti **pharaṇalakkhaṇo.** Upasamo kāyacittapariḷāhānaṁ vūpasamanaṁ lakkhaṇaṁ etassāti **upasamalakkhaṇo.** Avikkhepo vikkhepaviddhaṁsanaṁ lakkhaṇaṁ etassāti **avikkhepalakkhaṇo.** Līnuddhaccarahite adhicitte pavattamāne paggahaniggahasampahaṁsanesu abyāvaṭattā ajjhupekkhanaṁ paṭisaṅkhānaṁ lakkhaṇaṁ etassāti **paṭisaṅkhānalakkhaṇo.**

Catūhi kāraṇehīti satisampajaññaṁ, muṭṭhassatipuggalaparivajjanā, upaṭṭhitassatipuggalasevanā, tadadhimuttatāti imehi catūhi kāraṇehi. **Chahi kāraṇehī**ti paripucchakatā, vatthuvisadakiriyā, indriyasamattapaṭipādanā, duppaññapuggalaparivajjanā, paññavantapuggalasevanā, tadadhimuttatāti imehi chahi kāraṇehi. **Mahāsatipaṭṭhānavaṇṇanāyaṁ** pana “sattahi kāraṇehī” (dī.ni.aṭṭha.2.385 ma.ni.aṭṭha.1.118) vakkhati, taṁ gambhīrañāṇacariyāpaccavekkhaṇāti imaṁ kāraṇaṁ pakkhipitvā veditabbaṁ. **Navahi kāraṇehī**ti apāyabhayapaccavekkhaṇā, gamanavīthipaccavekkhaṇā, piṇḍapātassa apacāyanatā, dāyajjamahattapaccavekkhaṇā, satthumahattapaccavekkhaṇā, sabrahmacārīmahattapaccavekkhaṇā, kusītapuggalaparivajjanā, āraddhavīriyapuggalasevanā, tadadhimuttatāti imehi navahi kāraṇehi. **Mahāsatipaṭṭhānavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha.2.385 ma.ni.aṭṭha.1.118) pana (DṬ.16./CS:pg.2.130) ānisaṁsadassāvitā, jātimahattapaccavekkhaṇāti imehi saddhiṁ “ekādasā”ti vakkhati. **Dasahi kāraṇehī**ti Buddhānussati, dhammānussati, saṅghasīlacāgadevatā-upasamānussati, lūkhapuggalaparivajjanā, siniddhapuggalasevanā, tadadhimuttatāti imehi dasahi. **Mahāsatipaṭṭhānavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha.2.385 ma.ni.aṭṭha.1.118) pana Pasādaniyasuttantapaccavekkhaṇāya saddhiṁ “ekādasā”ti vakkhati. **Sattahi kāraṇehī**ti paṇītabhojanasevanatā utusukhasevanatā, iriyāpathasukhasevanatā, majjhattapayogatā, sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā passaddhakāyapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti imehi sattahi. **Dasahi kāraṇehī**ti vatthuvisadakiriyā, indriyasamattapaṭipādanā, nimittakusalatā, samaye cittassa paggahaṇaṁ, samaye cittassa niggahaṇaṁ, samaye cittassa sampahaṁsanaṁ, samaye cittassa ajjhupekkhanaṁ, asamāhitapuggalaparivajjanaṁ, samāhitapuggalasevanaṁ, tadadhimuttatāti imehi dasahi kāraṇehi. **Mahāsatipaṭṭhānavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha.2.385 ma.ni.aṭṭha.1.118) pana “jhānavimokkhapaccavekkhaṇā”ti iminā saddhiṁ “ekādasahī”ti vakkhati. **Pañcahi kāraṇehī**ti sattamajjhattatā, saṅkhāramajjhattatā, sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanā, sattasaṅkhāramajjhattapuggalasevanā, tadadhimuttatāti imehi pañcahi kāraṇehi. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ **mahāsatipaṭṭhānavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha.2.385 ma.ni.aṭṭha.1.118) āgamissati. Kāmaṁ bodhipakkhiyadhammā nāma nippariyāyato ariyamaggasampayuttā eva niyyānikabhāvato. Suttantadesanā nāma pariyāyakathāti

“**iminā vipassanā …pe… kathesī**”ti vuttaṁ.

140. Tebhūmake saṅkhāre “aniccā”ti anupassati etāyāti **aniccānupassanā,** tathā pavattā vipassanā, sā pana yasmā attanā sahagatasaññāya bhāvitāya vibhāvitā eva hotīti vuttaṁ “**aniccānupassanāya saddhiṁ uppannasaññā**”ti. Saññāsīsena vāyaṁ vipassanāya eva niddeso. **Anattasaññādīsu**pi eseva nayo. **Lokiyavipassanāpi honti,** yasmā “aniccan”ti-ādinā tā pavattantīti. **Lokiyavipassanāpī**ti **pi**-saddena missakāpettha santīti atthato āpannanti atthāpattisiddhamatthaṁ niddhāretvā sarūpato dassetuṁ “**virāgo**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **āgatavasenā**ti tathā āgatapāḷivasena “virāgo nirodho”ti hi tattha (DṬ.16./CS:pg.2.131) nibbānaṁ vuttanti idha “virāgasaññā, nirodhasaññā”ti vuttasaññā nibbānārammaṇāpi siyuṁ. Tena vuttaṁ “**dve lokuttarāpi hontī**”ti.

141. Mettā etassa atthīti **mettaṁ,** cittaṁ. Taṁsamuṭṭhānaṁ kāyakammaṁ **mettaṁ kāyakammaṁ.** Esa nayo sesadvayepi. Imānipi mettākāyakammādīni bhikkhūnaṁ vasena āgatāni tesaṁ seṭṭhaparisabhāvato. Yathā pana bhikkhūsupi labbhanti, evaṁ gihīsupi labbhanti catuparisasādhāraṇattāti taṁ dassento “**bhikkhūnañhī**”ti-ādimāha. Kāmaṁ ādibrahmacariyakadhammassavanenapi mettākāyakammāni labbhanti, nippariyāyato pana cārittadhammassavanena ayamattho icchitoti dassento “**ābhisamācārikadhammapūraṇan**”ti āha. **Tepiṭakampi Buddhavacanaṁ** paripucchana-atthakathanavasena pavattiyamānaṁ hitajjhāsayena pavattitabbato.

Āvīti pakāsaṁ, pakāsabhāvo cettha yaṁ uddissa taṁ kāyakammaṁ karīyati, tassa sammukhabhāvatoti āha “**sammukhā**”ti. **Raho**ti appakāsaṁ, appakāsatā ca yaṁ uddissa taṁ kāyakammaṁ karīyati, tassa paccakkhābhāvatoti āha “**parammukhā**”ti. **Sahāyabhāvagamanaṁ** tesaṁ purato. **Ubhayehī**ti navakehi, therehi ca.

Paggayhāti paggaṇhitvā uccaṁ katvā.

Kāmaṁ mettāsinehasiniddhānaṁ nayanānaṁ ummīlanā, pasannena mukhena olokanañca mettaṁ kāyakammameva, yassa pana cittassa vasena nayanānaṁ mettāsinehasiniddhatā, mukhassa ca pasannatā, taṁ sandhāya vuttaṁ “**mettaṁ manokammaṁ nāmā**”ti.

Lābhasaddo kammasādhano “lābhāvata, lābho laddho”ti-ādīsu viya, so cettha “dhammaladdhā”ti vacanato atītakālikoti āha “**cīvarādayo laddhapaccayā**”ti. Dhammato āgatāti **dhammikā.** Tenāha “dhammaladdhā”ti. Imameva hi atthaṁ dassetuṁ “**kuhanādī**”ti-ādi vuttaṁ. Cittena vibhajanapubbakaṁ kāyena vibhajananti mūlameva dassetuṁ “**evaṁ cittena vibhajanan**”ti vuttaṁ, tena cittuppādamattenapi paṭivibhāgo na kātabboti dasseti. **Appaṭivibhattan**ti bhāvanapuṁsakaniddeso, appaṭivibhattaṁ vā lābhaṁ bhuñjatīti kammaniddeso eva.

Taṁ (DṬ.16./CS:pg.2.132) **taṁ neva gihīnaṁ deti** attano ājīvasodhanatthaṁ. **Na attanā bhuñjatī**ti attanāva na paribhuñjati “mayhaṁ asādhāraṇabhogitā mā hotū”ti. “**Paṭiggaṇhanto ca …pe… passatī**”ti iminā tassa lābhassa tīsupi kālesu sādhāraṇato ṭhapanaṁ dassitaṁ. “**Paṭiggaṇhanto ca saṅghena sādhāraṇaṁ hotū**”ti iminā paṭiggahaṇakālo dassito, “**gahetvā …pe… passatī**”ti iminā paṭiggahitakālo, tadubhayaṁ pana tādisena pubbābhogena vinā na hotīti atthasiddho purimakālo. Tayidaṁ paṭiggahaṇato pubbe vassa hoti “saṅghena sādhāraṇaṁ hotūti paṭiggahessāmī”ti. Paṭiggaṇhantassa hoti “saṅghena sādhāraṇaṁ hotūti paṭiggaṇhāmī”ti. Paṭiggahetvā hoti “saṅghena sādhāraṇaṁ hotūti paṭiggahitaṁ mayā”ti evaṁ tilakkhaṇasampannaṁ katvā laddhalābhaṁ osānalakkhaṇaṁ avikopetvā paribhuñjanto sādhāraṇabhogī, appaṭivibhattabhogī ca hoti.

Imaṁ pana sāraṇīyadhammanti imaṁ catutthaṁ saritabbayuttadhammaṁ. **Na hi …pe… gaṇhanti,** tasmā sādhāraṇabhogitā eva dussīlassa natthīti ārambhopi tāva na sambhavati, kuto pūraṇanti adhippāyo. "**Parisuddhasīlo**"ti iminā lābhassa dhammikabhāvaṁ dasseti. "**Vattaṁ akhaṇḍento**"ti iminā appaṭivibhattabhogitaṁ, sādhāraṇabhogitañca dasseti. Sati pana tadubhaye sāraṇīyadhammo pūrito eva hotīti āha "**pūretī**"ti. "**Odissakaṁ katvā**"ti etena anodissakaṁ katvā pituno, ācariyupajjhāyādīnaṁ vā therāsanato paṭṭhāya dentassa sāraṇīyadhammoyeva hotīti. **Sāraṇīyadhammo panassa na hotī**ti paṭijagganaṭṭhāne odissakaṁ katvā dinnattā. Tenāha "**palibodhajagganaṁ nāma hotī**"ti-ādi. Yadi evaṁ sabbena sabbaṁ sāraṇīyadhammapūrakassa odissakadānaṁ na vaṭṭatīti? No na vaṭṭati yuttaṭṭhāneti dassento "**tena panā**"ti-ādimāha. Gilānādīnaṁ odissakaṁ katvā dānaṁ appaṭivibhāgapakkhikaṁ "asukassa na dassāmī"ti paṭikkhepassa abhāvato. Byatirekappadhāno hi paṭivibhāgo. Tenāha "**avasesan**"ti-ādi. **Adātumpī**ti **pi**-saddena dātumpi vaṭṭatīti dasseti, tañca kho karuṇāyanavasena, na vattapūraṇavasena.

Susikkhitāyāti sāraṇīyadhammapūraṇavidhimhi suṭṭhu sikkhitāya, sukusalāyāti attho. Idāni tassā kosallaṁ dassetuṁ "**susikkhitāya hī**"ti-ādi (DṬ.16./CS:pg.2.133) vuttaṁ. "**Dvādasahi vassehi pūrati, na tato oran**"ti iminā tassa duppūraṇaṁ dasseti. Tathā hi so mahapphalo mahānisaṁso, diṭṭhadhammikehipi tāva garutarehi phalānisaṁsehi ca anugato. Taṁsamaṅgī ca puggalo visesalābhī ariyapuggalo viya loke acchariyabbhutadhammasamannāgato hoti. Tathā hi so duppajahaṁ dānamayassa, sīlamayassa ca puññassa paṭipakkhadhammaṁ sudūre vikkhambhitaṁ katvā suvisuddhena cetasā loke pākaṭo paññāto hutvā viharati, tassimamatthaṁ byatirekato, anvayato ca vibhāvetuṁ "**sace hī**"ti-ādi vuttaṁ, taṁ suviññeyyameva.

Idāni ye samparāyike, diṭṭhadhammike ca ānisaṁse dassetuṁ "**evan**"ti-ādi vuttaṁ. **Neva issā, na macchariyaṁ hoti** cirakālabhāvanāya vidhutabhāvato. **Manussānaṁ piyo hoti** pariccāgasīlatāya visuddhattā. Tenāha "dadaṁ piyo hoti bhajanti naṁ bahū"ti-ādi (a.ni.5.34). **Sulabhapaccayo hoti** dānavasena uḷārajjhāsayānaṁ paccayalābhassa idhānisaṁsabhāvato dānassa. **Pattagataṁ assa diyyamānaṁ na khīyati** pattagatavasena dvādasavassikassa mahāpattassa avicchedena pūritattā. **Aggabhaṇḍaṁ labhati** devasikaṁ dakkhiṇeyyānaṁ aggato paṭṭhāya dānassa dinnattā. **Bhayevā …pe… āpajjanti** deyyapaṭiggāhakavikappaṁ akatvā attani nirapekkhacittena cirakālaṁ dānapūratāya pasāditacittattā.

Tatrāti tesu ānisaṁsesu vibhāvetabbesu. **Imāni** taṁ dīpanāni **vatthūni** kāraṇāni. **Alabhantāpī**ti amahāpuññatāya na lābhino samānāpi. **Bhikkhācāramaggasabhāgan**ti sabhāgaṁ tabbhāgiyaṁ bhikkhācāramaggaṁ **jānanti.**

Anuttarimanussadhammattā, therānaṁ saṁsayavinodanatthañca "**sāraṇīyadhammo me bhante pūrito**"ti āha. Tathā hi dutiyavatthusmimpi therena attā pakāsito. Manussānaṁ piyatāya, sulabhapaccayatāyapi idaṁ vatthumeva. Pattagatākhīyanassa pana visesaṁ vibhāvanato "**idaṁ tāva …pe… ettha vatthun**"ti vuttaṁ.

Giribhaṇḍamahāpūjāyāti (DṬ.16./CS:pg.2.134) cetiyagirimhi sakalalaṅkādīpe, yojanappamāṇe samudde ca nāvāsaṅghāṭādike ṭhapetvā dīpapupphagandhādīhi kariyamānamahāpūjāyaṁ. **Pariyāyenapī**ti lesenapi. **Anucchavikan**ti sāraṇīyadhammapūraṇatopi **idaṁ** yathābhūtappavedanaṁ **tumhākaṁ anucchavikan**ti attho.

Anārocetvāva palāyiṁsu corabhayena. "Attano dujjīvikāyā"ti ca vadanti.

Vaṭṭissatīti kappissati. **Therī sāraṇīyadhammapūrikā ahosi,** therassa pana sīlatejeneva devatā ussukkaṁ āpajji.

Natthi etesaṁ khaṇḍanti **akhaṇḍāni.** Taṁ pana nesaṁ khaṇḍaṁ dassetuṁ "**yassā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha upasampannasīlānaṁ uddesakkamena ādi antā veditabbā. Tenāha "**sattasū**"ti-ādi. Anupasampannasīlānaṁ pana samādānakkamenapi ādi antā labbhanti. **Pariyante chinnasāṭako viyā**ti vatthante, dasante vā chinnavatthaṁ viya, visadisūdāharaṇaṁ cetaṁ "akhaṇḍānī"ti imassa adhigatattā. Evaṁ sesānipi udāharaṇāni. Khaṇḍitabhinnatā khaṇḍaṁ, taṁ etassa atthīti **khaṇḍaṁ,** sīlaṁ. "**Chiddan**"ti-ādīsupi eseva nayo. **Vemajjhe bhinnaṁ** vinivijjhanavasena visabhāgavaṇṇena gāvī viyāti sambandho. Sabalarahitāni **asabalāni.** Tathā **akammāsāni.** Sīlassa **taṇhādāsabyato mocanaṁ** vivaṭṭūpanissayabhāvāpādanaṁ. Yasmā ca taṁsamaṅgīpuggalo serī sayaṁvasī bhujisso nāma hoti, tasmāpi bhujissāni. Tenevāha "**bhujissabhāvakāraṇato bhujissānī**"ti. Suparisuddhabhāvena pāsaṁsattā **viññupasatthāni.** Imināhaṁ sīlena devo vā bhaveyyaṁ, devaññataro vā, tattha "nicco dhuvo sassato"ti, "sīlena suddhī"ti ca evaṁ ādinā **taṇhādiṭṭhīhi aparāmaṭṭhattā.** "Ayaṁ te sīlesu doso"ti catūsupi vipattīsu yāya kāyaci vipattiyā dassanena **parāmaṭṭhuṁ** anuddhaṁsetuṁ. Samādhisaṁvattanappayojanāni **samādhisaṁvattanikāni.**

Samānabhāvūpagatasīlāti sīlasampattiyā samānabhāvaṁ upagatasīlā sabhāgavuttikā. Kāmaṁ puthujjanānañca catupārisuddhisīle nānattaṁ na siyā, taṁ (DṬ.16./CS:pg.2.135) pana na ekantikaṁ, idaṁ ekantikaṁ niyatabhāvatoti āha "**natthi maggasīle nānattan**"ti. **Taṁ sandhāyetaṁ vuttan**ti maggasīlaṁ sandhāya etaṁ "yāni tāni sīlānī"ti-ādi vuttaṁ.

Yāyanti yā ayaṁ mayhañceva tumhākañca paccakkhabhūtā **Diṭṭhī**ti maggasammādiṭṭhi. **Niddosā**ti nidhutadosā, samucchinnarāgādipāpadhammāti attho. **Niyyātī**ti vaṭṭadukkhato nissarati nigacchati. Sayaṁ niyyantasseva hi "taṁsamaṅgīpuggalaṁ vaṭṭadukkhato niyyāpetī"ti vuccati. Yā satthu anusiṭṭhi, taṁ karotīti **takkaro,** tassa, yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjanakassāti attho. **Samānadiṭṭhibhāvan**ti sadisadiṭṭhibhāvaṁ saccasampaṭivedhena abhinnadiṭṭhibhāvaṁ. **Vuddhiyevā**ti ariyavinaye guṇehi vuḍḍhiyeva, no parihānīti ayaṁ aparihāniyadhammadesanā attanopi sāsanassa addhaniyataṁ ākaṅkhantena Bhagavatā idha desitā.

142. **Āsannaparinibbānattā**ti katipayamāsādhikena saṁvaccharamattena parinibbānaṁ bhavissatīti katvā vuttaṁ. **Etaṁyevā**ti "iti sīlan"ti-ādikaṁyeva **iti sīlan**ti ettha **iti**-saddo pakārattho, parimāṇattho ca ekajjhaṁ katvā gahitoti āha "**evaṁ sīlaṁ ettakaṁ sīlan**"ti. **Evaṁ sīlan**ti evaṁ pabhedaṁ sīlaṁ. **Ettakan**ti etaṁ paramaṁ, na ito bhiyyo. **Catupārisuddhisīlan**ti maggassa sambhārabhūtaṁ lokiyacatupārisuddhisīlaṁ. **Cittekaggatā samādhī**ti etthāpi eseva nayo. **Yasmiṁ sīle ṭhatvā**ti yasmiṁ lokuttarakusalassa padaṭṭhānabhūte "pubbeva kho panassa kāyakammaṁ vacīkammaṁ ājīvo suparisuddho hotī"ti (ma.ni.3.431 kathā. 874) evaṁ vuttasīle patiṭṭhāya. **Eso**ti maggaphalasamādhi. **Paribhāvito**ti tena sīlena sabbaso bhāvito sambhāvito. **Mahapphalo hoti mahānisaṁso**ti maggasamādhi tāva sāmaññaphalehi mahapphalo, vaṭṭadukkhavūpasamena mahānisaṁso. Itaro paṭippassaddhippahānena mahapphalo, nibbutisukhuppattiyā mahānisaṁso. **Yamhi samādhimhi ṭhatvā**ti yasmiṁ lokuttarakusalassa padaṭṭhānabhūte pādakajjhānasamādhimhi ceva vuṭṭhānagāminisamādhimhi ca ṭhatvā. **Sā**ti maggaphalapaññā. **Tena paribhāvitā**ti tena yathāvuttasamādhinā sabbaso bhāvitā paribhāvitā. Mahapphalamahānisaṁsatā samādhimhi vuttanayena veditabbā. Api ca te

bojjhaṅgamaggaṅgajhānaṅgappabhedahetutāya **mahapphalā** sattadakkhiṇeyyapuggalavibhāgahetutāya (DṬ.16./CS:pg.2.136) **mahānisaṁsā**ti veditabbā. **Yāya paññāya ṭhatvā**ti yāyaṁ vipassanāpaññāyaṁ, samādhivipassanāpaññāyaṁ vā ṭhatvā. Samathayānikassa hi samādhisahagatāpi paññā maggādhigamāya visesapaccayo hotiyeva. **Sammadevā**ti suṭṭhuyeva yathā āsavānaṁ lesopi nāvasissati, evaṁ sabbaso **āsavehi vimuccati**. Aggamaggakkhaṇañhi sandhāyetaṁ vuttaṁ.

143. Lokiyatthasaddānaṁ viya abhiranta-saddassa siddhi daṭṭhabbā. Abhirantaṁ abhirataṁ abhiratīti hi atthato ekaṁ. Abhiranta-saddo cāyaṁ abhiruciparīyāyo, na assādapariyāyo. Assādavasena hi katthaci vasantassa assādavatthuvigamena siyā tassa tattha anabhirati, yadidaṁ khīṇāsavānaṁ natthi, pageva Buddhānanti āha "**Buddhānaṁ …pe… natthī**"ti. Abhirativasena katthaci vasitvā tadabhāvato aññattha gamanaṁ nāma Buddhānaṁ natthi. Veneyyavinayanatthaṁ pana katthaci vasitvā tasmiṁ siddhe veneyyavinayanatthameva tato aññattha gacchanti, ayamettha yathāruci. **Āyāmā**ti ettha **ā**-saddo "āgacchā"ti iminā samānatthoti āha "**ehi yāmā**"ti. **Ayāmā**ti pana pāṭhe **a**-kāro nipātamattaṁ. **Santikāvacarattā theraṁ ālapati,** na pana tadā satthu santike vasantānaṁ bhikkhūnaṁ abhāvato. Aparicchinnagaṇano hi tadā Bhagavato santike bhikkhusaṅgho Tenāha "mahatā bhikkhusaṅghena saddhin"ti. **Ambalaṭṭhikāgamanan**ti Ambalaṭṭhikāgamanapaṭisaṁyuttapāṭhamāha. **Pāṭaligamane**ti etthāpi eseva nayo. **Uttānameva** anantaraṁ, heṭṭhā ca saṁvaṇṇitarūpattā.

(DṬ.16.-4)Sāriputtasīhanādavaṇṇanā

145. "**Āyasmā Sāriputto**"**ti-ādi** pāṭhajātaṁ. **Sampasādanīye**ti sampasādanīyasutte (dī.ni.3.141) **vitthāritaṁ** porāṇaṭṭhakathāyaṁ, tasmā mayampi tattheva naṁ atthato vitthārayissāmāti adhippāyo.

(DṬ.16.-5)Dussīla-ādīnavavaṇṇanā

148. Āgantvā vasanti ettha āgantukāti **āvasatho,** tadeva agāranti āha "**āvasathāgāranti āgantukānaṁ āvasathagehan**"ti. **Dvinnaṁ** (DṬ.16./CS:pg.2.137) **rājūnan**ti Licchavirājamagadharājūnaṁ. **Sahāyakā**ti sevakā. **Kulānī**ti kuṭumbike. Santhatanti **santhari,** sabbaṁ santhari sabbasanthari, taṁ **sabbasanthariṁ.** Bhāvanapuṁsakaniddeso cāyaṁ. Tenāha "**yathā sabbaṁ santhataṁ hoti, evan**"ti.

149. **Dussīlo**ti ettha **du**-saddo abhāvattho "duppañño"ti-ādīsu (ma.ni.1.449 a.ni.5.10) viya, na garahatthoti āha "**asīlo nissīlo**"ti. **Bhinnasaṁvaro**ti ettha yo samādinnasīlo kenaci kāraṇena sīlabhedaṁ patto, so tāva bhinnasaṁvaro hoti. Yo pana sabbena sabbaṁ asamādinnasīlo ācārahīno, so kathaṁ bhinnasaṁvaro nāma hotīti? Sopi sādhusamācārassa parihāniyassa bheditattā bhinnasaṁvaro eva nāma. Vissaṭṭhasaṁvaro saṁvararahitoti hi vuttaṁ hoti.

Taṁ taṁ sippaṭṭhānaṁ. **Māghātakāle**ti "mā ghātetha pāṇino"ti evaṁ māghātāti ghosanaṁ ghositadivase.

Abbhuggacchati pāpako kittisaddo.

Ajjhāsayena maṅku hotiyeva vippaṭisāribhāvato.

Tassāti dussīlassa. **Samādāya pavattiṭṭhānan**ti uṭṭhāya samuṭṭhāya katakāraṇaṁ. **Āpāthaṁ āgacchatī**ti taṁ manaso upaṭṭhāti. **Ummīletvā idhalokan**ti

ummīlanakāle attano puttadārādidassanavasena idha lokaṁ **passati. Nimīletvā paralokan**ti nimīlanakāle gatinimittupaṭṭhānavasena paralokaṁ **passati.** Tenāha "**cattāro apāyā**"ti-ādi. **Pañcamapadan**ti "kāyassa bhedā"ti-ādinā vutto pañcamo ādīnavakoṭṭhāso.

(DṬ.16.-6)Sīlavanta-ānisaṁsavaṇṇanā

150. **Vuttavipariyāyenā**ti vuttāya ādīnavakathāya vipariyāyena. "Appamatto taṁ taṁ kasivāṇijjādiṁ yathākālaṁ sampādetuṁ sakkotī"ti-ādinā "pāsaṁsaṁ sīlamassa atthīti **sīlavā. Sīlasampanno**ti sīlena samannāgato. Sampannasīlo"ti evamādikaṁ pana atthavacanaṁ sukaranti anāmaṭṭhaṁ.

151. **Pāḷimuttakāyā**ti (DṬ.16./CS:pg.2.138) saṅgīti-anāruḷhāya **dhammikathāya. Tatthevā**ti āvasathāgāre eva.

(DṬ.16.-7)Pāṭaliputtanagaramāpanavaṇṇanā

152. **Issariyamattāyā**ti issariyappamāṇena, issariyena ceva vittūpakaraṇena cāti evaṁ vā attho daṭṭhabbo. Upabhogūpakaraṇānipi hi loke "mattā"ti vuccanti. **Pāṭaligāmaṁ nagaraṁ katvā**ti pubbe "Pāṭaligāmo"ti laddhanāmaṁ ṭhānaṁ idāni nagaraṁ katvā. **Māpentī**ti patiṭṭhāpenti. **Āyamukhapacchindanatthan**ti āyadvārānaṁ upacchedanāya. "**Sahassasevā**"ti vā pāṭho, sahassaso eva. Tenāha "**ekekavaggavasena sahassaṁ sahassaṁ hutvā**"ti. **Gharavatthūnī**ti gharapatiṭṭhāpanaṭṭhānāni. **Cittāni namantī**ti taṁtaṁdevatānubhāvena tattha tattheva cittāni namanti vatthuvijjāpāṭhakānaṁ, yattha yattha tāhi vatthūni pariggahitāni. **Sippānubhāvenā**ti sippānugatavijjānubhāvena. **Nāgaggāho**ti nāgānaṁ nivāsappariggaho. Sesadvayesupi eseva nayo. **Pāsāṇo**ti appalakkhaṇapāsāṇo. **Khāṇuko**ti yo koci khāṇuko **Sippaṁ jappitvā** tādisaṁ sārambhaṭṭhānaṁ pariharitvā anārambhe ṭhāne tāhi vatthupariggāhikāhi **devatāhi saddhiṁ mantayamānā viya** taṁtaṁgehāni **māpenti** upadesadānavasena. **Nesan**ti vatthuvijjāpāṭhakānaṁ, sabbāsaṁ devatānaṁ. **Maṅgalaṁ vaḍḍhāpessantī**ti maṅgalaṁ brūhessanti. Paṇḍitadassanādīni hi uttamamaṅgalāni. Tenāha "**atha mayan**"ti-ādi.

Saddo abbhuggacchati avayavadhammena samudāyassa apadisitabbato yathā "alaṅkato Devadatto"ti.

Ariyakamanussānanti ariyadesavāsimanussānaṁ. **Rāsivasenevā**ti "sahassaṁ satasahassan"ti-ādinā rāsivaseneva, appakassa pana bhaṇḍassa kayavikkayo aññatthāpi labbhatevāti "rāsivasenevā"ti vuttaṁ. Vāṇijāya patho pavattiṭṭhānanti **vaṇippatho**ti purimavikappe attho dutiyavikappe pana vāṇijānaṁ patho pavattiṭṭhānanti, **vaṇippatho**ti imamatthaṁ dassento "**vāṇijānaṁ vasanaṭṭhānan**"ti āha. Bhaṇḍapuṭe bhindanti mocenti etthāti **puṭabhedanan**ti ayamettha atthoti āha "**bhaṇḍapuṭe …pe… vuttaṁ hotī**"ti.

Ca-kārattho (DṬ.16./CS:pg.2.139) samuccayattho **vā-saddo.**

153. **Kāḷakaṇṇī sattā**ti attanā kaṇhadhammabahulatāya paresañca kaṇhavipākānatthanibbattinimittatāya "kāḷakaṇṇī"ti laddhanāmā parūpaddavakarā appesakkhasattā. **Tan**ti Bhagavantaṁ. **Pubbaṇhasamayan**ti pubbaṇhe ekaṁ samayaṁ. **Gāmappavisananīhārenā**ti gāmappavesana nivasanākārena. **Kāyapaṭibaddhaṁ katvā**ti cīvaraṁ pārupitvā, pattaṁ hatthena gahetvāti attho.

Etthāti etasmiṁ vā sakappitappadese. **Saññate**ti sammadeva saññate susaṁvutakāyavācācitte.

Pattiṁ dadeyyāti attanā pasutaṁ puññaṁ tāsaṁ devatānaṁ anuppadajjeyya.

“**Pūjitā**”ti-ādīsu tadeva pattidānaṁ **pūjā,** anāgate eva upaddave ārakkhasaṁvidhānaṁ **paṭipūjā.** “Yebhuyyena ñātimanussā ñātipetānaṁ pattidānādinā pūjanamānanādīni karonti ime pana aññātakāpi samānā tathā karonti, tasmā nesaṁ sakkaccaṁ ārakkhā saṁvidhātabbā”ti aññamaññaṁ sampavāretvā devatā tattha ussukkaṁ āpajjantīti dassento “**ime**”ti-ādimāha. Balikammakaraṇaṁ **mānanaṁ,** sampati uppannaparissayaharaṇaṁ **paṭimānan**ti dassetuṁ “**ete**”ti-ādi vuttaṁ.

Sundarāni passatīti sundarāni iṭṭhāni eva passati, na aniṭṭhāni.

154. **Āṇiyo koṭṭetvā**ti lahuke dārudaṇḍe gahetvā kavāṭaphalake viya aññamaññaṁ sambandhe kātuṁ āṇiyo koṭṭetvā. Nāvāsaṅkhepena kataṁ **uḷumpaṁ,** veḷunaḷādike saṅgharitvā valli-ādīhi kalāpavasena bandhitvā kattabbaṁ **kullaṁ.**

Udakaṭṭhānassetaṁ adhivacananti yathāvuttassa yassa kassaci udakaṭṭhānassa etaṁ “aṇṇavan”ti adhivacanaṁ, samuddassevāti adhippāyo. **Saranti idha nadī adhippetā** sarati sandatīti katvā. **Gambhīravitthatan**ti agādhaṭṭhena gambhīraṁ, sakalalokattayabyāpitāya vitthataṁ. **Visajjā**ti anāsajja appatvā. **Pallalāni** tesaṁ ataraṇato. **Vināyeva kullenā**ti īdisaṁ udakaṁ kullena īdisena vinā eva **tiṇṇā medhāvino janā,** taṇhāsaraṁ pana ariyamaggasaṅkhātaṁ setuṁ katvā nittiṇṇāti yojanā.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.16.-8)Ariyasaccakathāvaṇṇanā

155. **Mahāpanādassa** (DṬ.16./CS:pg.2.140) rañño. **Pāsādakoṭiyaṁ katagāmo**ti pāsādassa patitathupikāya patiṭṭhitaṭṭhāne niviṭṭhagāmo. **Ariyabhāvakarānan**ti ye paṭivijjhanti, tesaṁ ariyabhāvakarānaṁ nimittassa kattubhāvūpacāravaseneva vuttaṁ. Tacchāvipallāsabhūtabhāvena **saccānaṁ.** Anubodho pubbabhāgiyaṁ ñāṇaṁ, paṭivedho maggañāṇena abhisamayo, tattha yasmā anubodhapubbako paṭivedho anubodhena vinā na hoti, anubodhopi ekacco paṭivedhena sambandho, tadubhayābhāvahetukañca vaṭṭeva saṁsaraṇaṁ, tasmā vuttaṁ pāḷiyaṁ “ananubodhā …pe… tumhākañcā”ti. Paṭisandhiggahaṇavasena bhavato bhavantarūpagamanaṁ **sandhāvanaṁ,** aparāparaṁ cavanupapajjanavasena sañcaraṇaṁ **saṁsaraṇan**ti āha “**bhavato**”ti-ādi. Sandhāvitasaṁsaritapadānaṁ kammasādhanataṁ sandhāyāha “**mayā ca tumhehi cā**”ti paṭhamavikappe. Dutiyavikappe pana bhāvasādhanataṁ hadaye katvā “**mamañceva tumhākañcā**”ti yathārutavaseneva vuttaṁ. **Nayanasamatthā**ti pāpanasamatthā, dīgharajjunā baddhasakuṇaṁ viya rajjuhattho puriso desantaraṁ taṇhārajjunā baddhaṁ sattasantānaṁ abhisaṅkhāro bhavantaraṁ neti etāyāti **bhavanetti,** taṇhā, sā ariyamaggasatthena suṭṭhu hatā chinnāti **bhavanettisamūhatā.**

(DṬ.16.-9)Anāvattidhammasambodhiparāyaṇavaṇṇanā

156. **Dve gāmā** “nātikā”ti evaṁ laddhanāmo, ña-kārassa cāyaṁ na-kārādesena niddeso “animittā na nāyare”ti-ādīsu (visuddhi.1.174 jā. aṭṭha.2.2.34) viya. Tenāha “**Ñātigāmake**”ti **Giñjakā** vuccanti iṭṭhakā, Giñjakāhi eva kato āvasathoti **Giñjakāvasatho** So kira āvāso yathā sudhāparikammena sampayojanaṁ natthi, evaṁ iṭṭhakāhi eva cinitvā chādetvā kato. Tena vuttaṁ “**iṭṭhakāmaye āvasathe**”ti. Tulādaṇḍakavāṭaphalakāni pana dārumayāneva.

157. **Oraṁ** vuccati kāmadhātu, paccayabhāvena taṁ oraṁ bhajantīti **orambhāgiyāni,** orambhāgassa vā hitāni **orambhāgiyāni.** Tenāha "**heṭṭhābhāgiyānan**"ti-ādi. **Tīhi maggehī**ti heṭṭhimehi tīhi maggehi. Tehi (DṬ.16./CS:pg.2.141) pahātabbatāya hi nesaṁ saṁyojanānaṁ orambhāgiyatā. Orambhañjiyāni vā **orambhāgiyāni** vuttāni niruttinayena. Idāni byatirekamukhena nesaṁ orambhāgiyabhāvaṁ vibhāvetuṁ "**tatthā**"ti-ādi vuttaṁ. Vikkhambhitāni samatthatāvighātena puthujjanānaṁ, samucchinnāni sabbaso abhāvena ariyānaṁ rūpārūpabhavūpapattiyā vibandhāya na hontīti vuttaṁ "**avikkhambhitāni asamucchinnānī**"ti. **Nibbattavasenā**ti paṭisandhiggahaṇavasena. **Gantuṁ na denti** mahaggatagāmikammāyūhanassa vinibandhanato. **Sakkāyadiṭṭhi-ādīni tīṇi** saṁyojanāni kāmacchandabyāpādā viya mahaggatūpapattiyā avinibandhabhūtānipi kāmabhavūpapattiyā visesapaccayattā **tattha** mahaggatabhave **nibbattampi** tannibbattihetukammaparikkhaye kāmabhavūpapattipaccayatāya mahaggatabhavato **ānetvā puna idheva** kāmabhave eva **nibbattāpenti,** tasmā **sabbā**nipi pañcapi saṁyojanāni **orambhāgiyāni eva. Paṭisandhivasena anāgamanasabhāvā**ti paṭisandhiggahaṇavasena tasmā lokā idha na āgamanasabhāvā. Buddhadassanatheradassanadhammassavanānaṁ panatthāyassa āgamanaṁ anivāritaṁ.

Kadāci karahaci uppattiyā saviraḷākāratā **pariyuṭṭhānamandatāya** abahalatāti **dvedhāpi tanubhāvo. Abhiṇhan**ti bahuso. **Bahalabahalā**ti tibbatibbā. Yattha uppajjanti, taṁ santānaṁ maddantā, pharantā, sādhentā, andhakāraṁ karontā uppajjanti, dvīhi pana maggehi pahīnattā **tanukatanukā** mandamandā **uppajjanti.** "**Puttadhītaro hontī**"ti idaṁ akāraṇaṁ. Tathā hi aṅgapaccaṅgaparāmasanamattenapi te honti. **Idan**ti "rāgadosamohānaṁ tanuttā"ti idaṁ vacanaṁ. **Bhavatanukavasenā**ti appakabhavavasena. **Tan**ti Mahāsivattherassa vacanaṁ paṭikkhittanti sambandho. Ye bhavā ariyānaṁ labbhanti, te paripuṇṇalakkhaṇabhavā eva. Ye na labbhanti, tattha kīdisaṁ taṁ bhavatanukaṁ, tasmā ubhayathāpi bhavatanukassa asambhavo evāti dassetuṁ "**sotāpannassā**"ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhame bhave bhavatanukaṁ natthi** aṭṭhamasseva bhavassa sabbasseva abhāvato. Sesesupi eseva nayo.

Kāmāvacaralokaṁ sandhāya vuttaṁ itarassa lokassa vasena tathā vattuṁ asakkuṇeyyattā. Yo hi sakadāgāmī devamanussalokesu vomissakavasena nibbattati, sopi kāmabhavavaseneva paricchinditabbo. Bhagavatā ca kāmaloke ṭhatvā "sakideva imaṁ lokaṁ āgantvā"ti (DṬ.16./CS:pg.2.142) vuttaṁ, "imaṁ lokaṁ āgantvā"ti ca iminā pañcasu sakadāgāmīsu cattāro vajjetvā ekova gahito. Ekacco hi idha sakadāgāmiphalaṁ patvā idheva parinibbāyati, ekacco idha patvā devaloke parinibbāyati, ekacco devaloke patvā tattheva parinibbāyati, ekacco devaloke patvā idhūpapajjitvā parinibbāyati, ime cattāro idha na labbhanti. Yo pana idha patvā devaloke yāvatāyukaṁ vasitvā puna idhūpapajjitvā parinibbāyati, ayaṁ idha adhippeto. Aṭṭhakathāyaṁ pana imaṁ lokanti kāmabhavo adhippetoti imamatthaṁ vibhāvetuṁ "**sace hī**"ti-ādinā aññaṁyeva catukkaṁ dassitaṁ.

Catūsu …pe… sabhāvoti attho apāyagamanīyānaṁ pāpadhammānaṁ sabbaso pahīnattā. **Dhammaniyāmenā**ti maggadhammaniyāmena. **Niyato** uparimaggādhigamassa avassaṁbhāvibhāvato. Tenāha "**sambodhiparāyaṇo**"ti.

(DṬ.16.-10)Dhammādāsadhammapariyāyavaṇṇanā

158. **Tesaṁ tesaṁ ñāṇagatin**ti tesaṁ tesaṁ sattānaṁ "asuko sotāpanno, asuko

sakadāgāmī”ti-ādinā taṁtaṁñāṇādhigamanaṁ. **Ñāṇūpapattiṁ ñāṇābhisamparāyan**ti tato parampi “niyato sambodhiparāyaṇo, sakideva imaṁ lokaṁ āgantvā dukkhassantaṁ karissatī”ti-ādinā ca ñāṇasahitaṁ uppattipaccayabhāvaṁ. **Olokentassa** ñāṇacakkhunā pekkhantassa **kāyakilamathova,** na tena kāci veneyyānaṁ atthasiddhīti adhippāyo. **Cittavihesā**ti cittakhedo, sā kilesūpasaṁhitattā **Buddhānaṁ natthi.** Ādīyati ālokīyati attā etenāti **ādāsaṁ,** dhammabhūtaṁ ādāsaṁ **dhammādāsaṁ,** ariyamaggañāṇassetaṁ adhivacanaṁ, tena ariyasāvakā catūsu ariyasaccesu viddhastasammohattā attānampi yāthāvato ñatvā yāthāvato byākareyya, tappakāsanato pana dhammapariyāyassa suttassa dhammādāsatā veditabbā. **Yena dhammādāsenā**ti idha pana maggadhammameva vadati.

Avecca yāthāvato jānitvā tannimitta-uppannapasādo **aveccapasādo,** maggādhigamena uppannapasādo so pana yasmā pāsāṇapabbato viya niccalo, na ca kenaci kāraṇena vigacchati, tasmā vuttaṁ “**acalena accutenā**”ti.

“**Pañcasīlānī**”ti (DṬ.16./CS:pg.2.143) gahaṭṭhavasenetaṁ vuttaṁ tehi ekantaparihaṇīyato. Ariyānaṁ pana sabbāni sīlāni kantāneva. Tenāha “**sabbopi panettha saṁvaro labbhatiyevā**”ti.

Sabbesanti sabbesaṁ ariyānaṁ. **Sikkhāpadāvirodhenā**ti yathā bhūtarocanāpatti na hoti, evaṁ. **Yuttaṭṭhāne**ti kātuṁ yuttaṭṭhāne.

(DṬ.16.-11)Ambapālīgaṇikāvatthuvaṇṇanā

161. Tadā kira Vesālī iddhā phītā sabbaṅgasampannā ahosi vepullappattā, taṁ sandhāyāha “**khandhake vuttanayena Vesāliyā sampannabhāvo veditabbo**”ti. Tasmiṁ kira bhikkhusaṅghe pañcasatamattā bhikkhū navā acirapabbajitā ahesuṁ osannavīriyā ca. Tathā hi vakkhati “tattha kira ekacce bhikkhū osannavīriyā”ti-ādi (dī.ni.aṭṭha.2.165). **Satipaccupaṭṭhānatthan**ti tesaṁ satipaccupaṭṭhāpanatthaṁ. **Saratī**ti kāyādike yathāsabhāvato ñāṇasampayuttāya satiyā anussarati upadhāreti. **Sampajānātī**ti samaṁ pakārehi jānāti avabujjhati. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana parato **satipaṭṭhānavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha.2.373 ma.ni.aṭṭha.1.106) āgamissati.

Sabbasaṅgāhakanti sarīragatassa ceva vatthālaṅkāragatassa cāti sabbassa nīlabhāvassa saṅgāhakaṁ vacanaṁ. **Tassevā**ti nīlāti sabbasaṅgāhakavasena vutta-atthasseva. **Vibhāgadassanan**ti pabhedadassanaṁ. Yathā te Licchavirājāno apītādivaṇṇā eva keci vilepanavasena pītādivaṇṇā khāyiṁsu, evaṁ anīlādivaṇṇā eva keci vilepanavasena nīlādivaṇṇā khāyiṁsūti vuttaṁ “**na tesaṁ pakativaṇṇo nīlo**”ti-ādi. Nīlo maṇi etesūti **nīlamaṇi,** indanīlamahānīlādinīlaratanavinaddhā alaṅkārā. Te kira suvaṇṇaviracite hi maṇi-obhāsehi ekanīlā viya khāyanti. **Nīlamaṇikhacitā**ti nīlaratanaparikkhittā. **Nīlavatthaparikkhittā**ti nīlavatthanīlakampalaparikkhepā. **Nīlavammikehī**ti nīlakaghaṭaparikkhittehi. **Sabbapadesū**ti “pītā hontī”ti-ādisabbapadesu. **Parivaṭṭesī**ti paṭighaṭṭesi. Āharanti imasmā rājapurisā balinti **āhāro,** tappattajanapadoti āha “**sāhāranti sajanapadan**”ti. Aṅguliphoṭopi aṅguliyā cālanavaseneva (DṬ.16./CS:pg.2.144) hotīti vuttaṁ “**aṅguliṁ cālesun**”ti. **Ambakāyā**ti mātugāmena. Upacāravacanaṁ hetaṁ itthīsu, yadidaṁ “ambakā mātugāmo jananikā”ti.

Avalokethāti apavattitvā olokanaṁ oloketha. Taṁ pana apavattitvā olokanaṁ anu anu dassanaṁ hotīti āha “**punappunaṁ passathā**”ti. **Upanethā**ti “yathāyaṁ Licchavirājaparisā sobhātisayena yuttā, evaṁ tāvatiṁsaparisā”ti upanayaṁ karotha. Tenāha “**tāvatiṁsehi samake katvā passathā**”ti.

“Upasaṁharatha bhikkhave Licchaviparisaṁ tāvatiṁsasadisan”ti nayidaṁ

nimittaggāhe niyojanaṁ, kevalaṁ pana dibbasampattisadisā etesaṁ rājūnaṁ issariyasampattīti anupubbikathāya saggasampattikathanaṁ viya daṭṭhabbaṁ. Tesu pana bhikkhūsu ekaccānaṁ tattha nimittaggāhopi siyā, taṁ sandhāya vuttaṁ "**nimittaggāhe uyyojetī**"ti. **Hitakāmatāya** tesaṁ bhikkhūnaṁ yathā āyasmato nandassa hitakāmatāya saggasampattidassanaṁ. Tenāha "**tatra kirā**"ti-ādi. **Osannavīriyā**ti sammāpaṭipattiyaṁ avasannavīriyā, ossaṭṭhavīriyā vāti attho. **Aniccalakkhaṇavibhāvanatthan**ti tesaṁ rājūnaṁ vasena bhikkhūnaṁ aniccalakkhaṇavibhūtabhāvatthaṁ.

(DṬ.16.-12)Veḷuvagāmavassūpagamanavaṇṇanā

163. **Samīpe veḷuvagāmo**ti pubbaṇhaṁ vā sāyanhaṁ vā gantvā nivattanayogye āsannaṭṭhāne niviṭṭhā parivāragāmo. **Saṅgammā**ti sammā gantvā. **Assā**ti Bhagavato.

164. **Pharuso**ti kakkhaḷo, garutaroti attho. **Visabhāgarogo**ti dhātuvisabhāgatāya samuṭṭhito bahalatararogo, na ābādhamattaṁ. **Ñāṇena paricchinditvā**ti vedanānaṁ khaṇikataṁ, dukkhataṁ, attasuññatañca yāthāvato ñāṇena paricchijja parituletvā. **Adhivāsesī**ti tā abhibhavanto yathāparimadditākārasallakkhaṇena attani āropetvā vāsesi, na tāhi abhibhuyyamāno. Tenāha "**avihaññamāno**"ti-ādi. **Adukkhiyamāno**ti cetodukkhavasena adukkhiyamāno (DṬ.16./CS:pg.2.145) kāyadukkhaṁ pana "natthī"ti na sakkā vattuṁ. Asati hi tasmiṁ adhivāsanāya eva asambhavoti. **Anāmantetvā**ti anālapitvā. **Anapaloketvā**ti avissajjitvā. Tenāha "**ovādānusāsaniṁ adatvāti vuttaṁ hotī**"ti. **Pubbabhāgavīriyenā**ti phalasamāpattiyā parikammavīriyena. **Phalasamāpattivīriyenā**ti phalasamāpattisampayuttavīriyena. **Vikkhambhetvā**ti vinodetvā. Yathā nāma pupphanasamaye campakādirukkhe vekhe dinne yāva so vekho nāpanīyati, tāvassa pupphanasamatthatā vikkhambhitā vinoditā hoti, evameva yathāvuttavīriyavekhadānena tā vedanā satthu sarīre yathāpariccchinnaṁ kālaṁ vikkhambhitā vinoditā ahesuṁ. Tena vuttaṁ "vikkhambhetvāti vinodetvā"ti. **Jīvitampi jīvitasaṅkhāro** kammunā saṅkharīyatīti katvā. **Chijjamānaṁ** virodhipaccayasamāyogena payogasampattiyā **ghaṭetvā ṭhapīyati. Adhiṭṭhāyā**ti adhiṭṭhānaṁ katvā. Tenāha "dasamāse mā uppajjitthāti samāpattiṁ samāpajjī"ti. Taṁ pana "adhiṭṭhānaṁ, pavattanan"ti ca vattabbataṁ arahatīti vuttaṁ "**adhiṭṭhahitvā pavattetvā**"ti.

Khaṇikasamāpattīti tādisaṁ pubbābhisaṅkhāraṁ akatvā ṭhānaso samāpajjitabbasamāpatti. **Puna sarīraṁ vedanā ajjhottharati** savisesapubbābhisaṅkhārassa akatattā. Rūpasattaka-arūpasattakāni Visuddhimagg**asaṁvaṇṇanāsu** (visuddhi.ṭī. 2.706 717) vitthāritanayena veditabbāni. **Suṭṭhu vikkhambheti** pubbābhisaṅkhārassa sātisayattā. Idāni tamatthaṁ upamāya vibhāvetuṁ "**yathā nāmā**"ti-ādi vuttaṁ. **Apabyūḷho**ti apanīto. **Cuddasahākārehi sannetvā**ti tesaṁyeva rūpasattaka-arūpasattakānaṁ vasena cuddasahi pakārehi vipassanācittaṁ, sakalameva vā attabhāvaṁ visabhāgarogasañjanitalūkhabhāvanirogakaraṇāya sinehetvā **na uppajjiyeva** sammāsambuddhena sātisayasamāpattivegena suvikkhambhitattā.

Gilāno hutvā puna vuṭṭhitoti pubbe gilāno hutvā puna tato gilānabhāvato vuṭṭhito. Madhurakabhāvo nāma sarīrassa thambhitattaṁ, taṁ pana garubhāvapubbakanti āha "**sañjātagarubhāvo sañjātathaddhabhāvo**"ti. "**Nānākārato na upaṭṭhahantī**"ti iminā disāsammohopi me ahosi (DṬ.16./CS:pg.2.146) sokabalenāti dasseti. **Satipaṭṭhānādidhammā**ti kāyānupassanādayo anupassanādhammā pubbe vibhūtā hutvā

upaṭṭhahantāpi idāni **mayhaṁ pākaṭā na honti.**

165. **Abbhantaraṁ karoti nāma** attaniyeva ṭhapanato. **Puggalaṁ abbhantaraṁ karoti nāma** samānattatāvasena dhammena pubbe tassa saṅgaṇhato. **Daharakāle**ti attano daharakāle. **Kassaci akathetvā**ti kassaci attano antevāsikassa upanigūhabhūtaṁ ganthaṁ akathetvā. **Muṭṭhiṁ katvā**ti muṭṭhigataṁ viya rahasibhūtaṁ katvā. Yasmiṁ vā naṭṭhe sabbo taṁmūlako dhammo vinassati, so ādito mūlabhūto dhammo, mussati vinassati dhammo etena naṭṭhenāti **muṭṭhi,** taṁ tathārūpaṁ muṭṭhiṁ katvā pariharitvā **ṭhapitaṁ kiñci natthīti dasseti.**

Ahamevāti avadhāraṇaṁ bhikkhusaṅghaparihāraṇassa aññasādhāraṇicchādassanatthaṁ, avadhāraṇena pana vinā "**ahaṁ bhikkhusaṅghan**"ti-ādi bhikkhusaṅghaparihāraṇe ahaṁkāramamaṁkārābhāvadassananti daṭṭhabbaṁ. **Uddisitabbaṭṭhenā**ti "Satthā"ti uddisitabbaṭṭhena. **Mā vā ahesuṁ** bhikkhūti adhippāyo. "Mā vā ahosī"ti vā pāṭho. **Evaṁ na hotī**ti "ahaṁ bhikkhusaṅghaṁ pariharissāmī"ti-ādi ākārena cittappavatti na hoti. "**Pacchimavaya-anuppattabhāvadīpanatthaṁ vuttan**"ti iminā vayo viya Buddhakiccampi pariyositakammanti dīpeti. Sakaṭassa bāhappadese daḷhībhāvāya veṭhadānaṁ **bāhabandho.** Cakkanemisandhīnaṁ daḷhībhāvāya veṭhadānaṁ **cakkabandho.**

Tamatthanti veṭhamissakena maññeti vuttamatthaṁ. Rūpādayo eva dhammā saviggaho viya upaṭṭhānato rūpanimittādayo, tesaṁ **rūpanimittādīnaṁ. Lokiyānaṁ vedanānan**ti yāsaṁ nirodhanena phalasamāpatti samāpajjitabbā, tāsaṁ nirodhā phāsu hoti, tathā bāḷhavedanābhitunnasarīrassāpi. **Tadatthāyā**ti phalasamāpattivihāratthāya. Dvīhi bhāgehi āpo gato etthāti **dīpo,** oghena parigato hutvā anajjhotthaṭo bhūmibhāgo, idha pana catūhipi oghehi, saṁsāramahogheneva vā anajjhotthaṭo attā "dīpo"ti adhippeto. Tenāha "**mahāsamuddagatā**"ti-ādi. **Attassaraṇā**ti attappaṭisaraṇā. **Attagatikā vā**ti attaparāyaṇāva (DṬ.16./CS:pg.2.147.) **Mā aññagatikā**ti aññaṁ kiñci gatiṁ paṭisaraṇaṁ parāyaṇaṁ mā cintayittha. Kasmā? Attā nāmettha paramatthato dhammo abbhantaraṭṭhena, so evaṁ sampādito tumhākaṁ dīpaṁ tāṇaṁ gati parāyaṇanti. Tena vuttaṁ "**dhammadīpā**"ti-ādi. Tathā cāha "attā hi attano nātho, ko hi nātho paro siyā"ti (dha.pa.160 380) upadesamattameva hi parasmiṁ paṭibaddhaṁ, aññā sabbā sampatti purisassa attādhīnā eva. Tenāha Bhagavā "tumhehi kiccaṁ ātappaṁ, akkhātāro tathāgatā"ti (dha.pa.276). **Tamagge**ti tamayogassa agge tassa atikkantābhāvato. Tenevāha "**ime aggatamā**"ti-ādi. **Mamā**ti mama sāsane. **Sabbepi te catusatipaṭṭhānagocarā vā**ti catubbidhaṁ satipaṭṭhānaṁ bhāvetvā brūhetvā tadeva gocaraṁ attano pavattiṭṭhānaṁ katvā ṭhitā eva **bhikkhū agge bhavissanti.**

Dutiyabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.16.-13)Nimittobhāsakathāvaṇṇanā

166. Anekavāraṁ Bhagavā Vesāliyaṁ viharati, tasmā imaṁ Vesālippavesanaṁ niyametvā dassetuṁ "kadā pāvisī"ti pucchitvā āgamanato paṭṭhāya taṁ dassento "**Bhagavā kirā**"ti-ādimāha. **Āgatamaggenevā**ti pubbe yāva veḷuvagāmakā āgatamaggeneva paṭinivattento. **Yathāparicchedenā**ti yathāparicchinnakālena. **Tato**ti phalasamāpattito. **Ayan**ti idāni vuccamānākāro. **Divāṭṭhānolokanā**di parinibbānassa

ekantikabhāvadassanaṁ. **Ossaṭṭho**ti vissaṭṭho **āyusaṅkhāro** “sattāhameva mayā jīvitabban”ti.

Jeṭṭhakaniṭṭhabhātikānanti sabbeva sabrahmacārino sandhāya vadati.

Paṭipādessāmīti maggapaṭipattiyā niyojessāmi. **Maṇiphalake**ti maṇikhacite pamukhe atthataphalake. **Taṁ paṭhamaṁ dassanan**ti yaṁ Veḷuvane paribbājakarūpena āgatassa siddhaṁ dassanaṁ, taṁ paṭhamadassanaṁ. Yaṁ vā anomadassissa Bhagavato vacanaṁ saddahantena tadā abhinīhārakāle paccakkhato (DṬ.16./CS:pg.2.148) viya tumhākaṁ dassanaṁ siddhaṁ, taṁ paṭhamadassanaṁ. **Paccāgamanacārikan**ti paccāgamanatthaṁ cārikaṁ.

Sattāhanti accantasaṁyoge upayogavacanaṁ. Therassa jātovarakagehaṁ kira itaragehato vivekaṭṭhaṁ, vivaṭaṅgaṇañca, tasmā devabrahmānaṁ upasaṅkamanayogyanti “**jātovarakaṁ paṭijaggathā**”ti vuttaṁ. **So**ti uparevato. **Taṁ pavattin**ti tattha vasitukāmatāya vuttaṁ taṁ.

“Jānantāpi tathāgatā pucchantī”ti (pārā.16 165) iminā nīhārena **thero** “**ke tumhe**”ti pucchi. “Tvaṁ catūhi mahārājehi mahantataro”ti puṭṭho attano mahattaṁ satthu upari pakkhipanto “**ārāmikasadisā ete upāsike amhākaṁ satthuno**”ti āha. Sāvakasampattikittanampi hi atthato satthu sampattiṁyeva vibhāveti.

Sotāpattiphale patiṭṭhāyāti therassa desanānubhāvena, attano ca upanissayasampattiyā ñāṇassa paripakkattā sotāpattiphale patiṭṭhahitvā.

Ayanti yathāvuttā. **Etthā**ti “Vesāliṁ piṇḍāya pāvisī”ti etasmiṁ Vesālīpavese. **Anupubbīkathā**ti anupubbadīpanī kathā.

167. **Udenayakkhassa cetiyaṭṭhāne**ti udenassa nāma yakkhassa āyatanabhāvena iṭṭhakāhi cite mahājanassa cittīkataṭṭhāne. **Katavihāro**ti Bhagavantaṁ uddissa katavihāro. **Vuccatī**ti purimavohārena “udenacetiyan”ti vuccati. **Gotamakādīsupī**ti “Gotamakacetiyan”ti evaṁ ādīsupi. **Eseva nayo**ti cetiyaṭṭhāne katavihārabhāvaṁ atidisati. **Vaḍḍhitā**ti bhāvanāpāripūrivasena paribrūhitā. **Punappunaṁ katā**ti bhāvanāya bahulīkaraṇena aparāparaṁ pavattitā. **Yuttayānaṁ viya katā**ti yathā yuttaṁ ājaññayānaṁ chekena sārathinā adhiṭṭhitaṁ yathāruci pavattati, evaṁ yathārucipavattirahataṁ gamitā. **Patiṭṭhānaṭṭhenā**ti adhiṭṭhānaṭṭhena. **Vatthu viya katā**ti sabbaso upakkilesavisodhanena iddhivisayatāya pavattiṭṭhānabhāvato suvisodhitaparissayavatthu viya katā. **Adhiṭṭhitā**ti paṭipakkhadūrībhāvato subhāvitabhāvena taṁtaṁ-adhiṭṭhānayogyatāya ṭhapitā (DṬ.16./CS:pg.2.149) **Samantato citā**ti sabbabhāgena bhāvanupacayaṁ gamitā. Tenāha “**suvaḍḍhitā**”ti. **Suṭṭhu samāraddhā**ti iddhibhāvanāya sikhāppattiyā sammadeva saṁsevitā.

Aniyamenāti “yassa kassacī”ti aniyamavacanena. **Niyametvā**ti “tathāgatassā”ti sarūpadassanena niyametvā. **Āyuppamāṇan**ti paramāyuppamāṇaṁ vadati, tasseva gahaṇe kāraṇaṁ **Brahmajālasuttavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha.1.40 dī.ni.ṭī.1.40) vuttanayeneva veditabbaṁ. Mahāsivatthero pana “mahābodhisattānaṁ carimabhave paṭisandhidāyino kammassa asaṅkhyeyyāyukatāsaṁvattanasamatthataṁ hadaye ṭhapetvā Buddhānaṁ āyusaṅkhārassa parissayavikkhambhanasamatthatā pāḷiyaṁ āgatā evāti imaṁ bhaddakappameva tiṭṭheyyā”ti avoca. “**Khaṇḍiccādīhi abhibhuyyatī**”ti etena yathā iddhibalena jarāya na paṭighāto, evaṁ tena maraṇassapi na paṭighātoti atthato āpannamevāti. “Kva saro khitto, kva ca nipatito”ti aññathā vuṭṭhitenāpi theravādena Aṭṭhakathāvacanameva samatthitanti daṭṭhabbaṁ Tenāha “**so na ruccati …pe… niyamitan**”ti.

Pariyuṭṭhitacittoti yathā kiñci atthānatthaṁ sallakkhetuṁ na sakkā, evaṁ

abhibhūtacitto. So pana abhibhavo mahatā udakoghena appakassa udakassa ajjhottharaṇaṁ viya ahosīti vuttaṁ "**ajjhotthaṭacitto**"ti. **Aññopī**ti therato, ariyehi vā aññopi yo koci **puthujjano.** Puthujjanaggahaṇañcettha yathā sabbena sabbaṁ appahīnavipallāso mārena pariyuṭṭhitacitto kiñci atthaṁ sallakkhetuṁ na sakkoti, evaṁ thero Bhagavatā kataṁ nimittobhāsaṁ sabbaso na sallakkhesīti dassanatthaṁ. Tenāha "**māro hī**"ti-ādi. **Cattāro vipallāsā**ti asubhe "subhan"ti saññāvipallāso, cittavipallāso, dukkhe "sukhan"ti saññāvipallāso, cittavipallāsoti ime cattāro vipallāsā. **Tenā**ti yadipi itare aṭṭha vipallāsā pahīnā, tathāpi yathāvuttānaṁ catunnaṁ vipallāsānaṁ appahīnabhāvena. **Assā**ti therassa. **Maddatī**ti phusanamattena maddanto viya hoti, aññathā tena maddite sattānaṁ maraṇameva siyā. **Kiṁ sakkhissati,** na sakkhissatīti adhippāyo. Kasmā (DṬ.16./CS:pg.2.150) na sakkhissati, nanu esa aggasāvakassa kucchiṁ paviṭṭhoti? Saccaṁ paviṭṭho, tañca kho attano ānubhāvadassanatthaṁ, na vibādhanādhippāyena. Vibādhanādhippāyena pana idha "kiṁ sakkhissatī"ti vuttaṁ hadayamaddanassa adhigatattā. **Nimittobhāsan**ti ettha "tiṭṭhatu Bhagavā kappan"ti sakalakappaṁ avaṭṭhānayācanāya "yassa kassaci Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā"ti-ādinā aññāpadesena attano caturiddhipādabhāvanānubhāvena kappaṁ avaṭṭhānasamatthatāvasena saññuppādanaṁ **nimittaṁ,** tathā pana pariyāyaṁ muñcitvā ujukaṁyeva attano adhippāyavibhāvanaṁ **obhāso. Jānantoyeva** vāti mārena pariyuṭṭhitabhāvaṁ jānanto eva. Attano aparādhahetuto sattānaṁ soko tanuko hoti, na balavāti āha "**dosāropanena sokatanukaraṇatthan**"ti. Kiṁ pana thero mārena pariyuṭṭhitacittakāle pavattiṁ pacchā jānātīti? Na jānāti sabhāvena, Buddhānubhāvena pana anujānāti.

(DṬ.16.-14)Mārayācanakathāvaṇṇanā

168. **Anatthe niyojento** guṇamāraṇena māreti, virāgavibandhanena vā jātinimittatāya tattha tattha jātaṁ jātaṁ mārento viya hotīti "**māretīti māro**"ti vuttaṁ. Ativiya pāpatāya **pāpimā.** Kaṇhadhammehi samannāgato **kaṇho.** Virāgādiguṇānaṁ antakaraṇato **antako.** Sattānaṁ anatthāvahapaṭipattiṁ na muccatīti **namuci.** Attano mārapāsena pamatte bandhati, pamattā vā bandhū etassāti **pamattabandhu.** Sattamasattāhato paraṁ satta ahāni sandhāyāha "**aṭṭhame sattāhe**"ti na pana pallaṅkasattāhādi viya niyatakiccassa aṭṭhamasattāhassa nāma labbhanato. Sattamasattāhassa hi parato Ajapālanigrodhamūle mahābrahmuno, sakkassa ca devarañño paṭiññātadhammadesanaṁ Bhagavantaṁ ñatvā "idāni satte dhammadesanāya mama visayaṁ atikkamāpessatī"ti sañjātadomanasso hutvā ṭhito cintesi "handa dānāhaṁ naṁ upāyena parinibbāpessāmi, evamassa manoratho aññathattaṁ gamissati, mama ca manoratho ijjhissatī"ti Evaṁ pana cintetvā Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā ekaṁ antaṁ ṭhito "parinibbātu dāni bhante Bhagavā"ti-ādinā parinibbānaṁ yāci, taṁ sandhāya vuttaṁ "**aṭṭhame sattāhe**"ti-ādi. Tattha **ajjā**ti āyusaṅkhārossajjanadivasaṁ sandhāyāha. Bhagavā cassa abhisandhiṁ jānantopi (DṬ.16./CS:pg.2.151) taṁ anāvikatvā parinibbānassa akālabhāvameva pakāsento yācanaṁ paṭikkhipi. Tenāha "**na tāvāhan**"ti-ādi.

Maggavasena viyattāti saccasampaṭivedhaveyyattiyena byattā. **Tatheva vinītā**ti maggavasena kilesānaṁ samucchedavinayanena vinītā. **Tathā visāradā**ti ariyamaggādhigameneva satthusāsane vesārajjappattiyā visāradā sārajjakarānaṁ diṭṭhivicikicchādipāpadhammānaṁ vigamena visāradabhāvaṁ pattāti attho. Yassa sutassa

vasena vaṭṭadukkhato nissaraṇaṁ sambhavati, taṁ idha ukkaṭṭhaniddesena "sutan"ti adhippetanti āha "**tepiṭakavasenā**"ti. Tiṇṇaṁ piṭakānaṁ samūho **tepiṭakaṁ,** tīṇi vā piṭakāni tipiṭakaṁ, tipiṭakameva **tepiṭakaṁ,** tassa vasena. **Tamevā**ti yaṁ taṁ tepiṭakaṁ sotabbabhāvena "sutan"ti vuttaṁ, tameva. **Dhamman**ti pariyattidhammaṁ. **Dhārentī**ti suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasaṁ viya avinassantaṁ katvā suppaguṇasuppavattibhāvena dhārenti hadaye ṭhapenti. Iti pariyattidhammavasena bahussutadhammadharabhāvaṁ dassetvā idāni paṭivedhadhammavasenapi taṁ dassetuṁ "**atha vā**"ti-ādi vuttaṁ. **Ariyadhammassā**ti maggaphaladhammassa, navavidhassāpi vā lokuttaradhammassa. **Anudhammabhūtan**ti adhigamāya anurūpadhammabhūtaṁ. **Anucchavikapaṭipadan**ti ca tameva vipassanādhammamāha, chabbidhā visuddhiyo vā. **Anudhamman**ti tassā yathāvuttapaṭipadāya anurūpaṁ abhisallekhitaṁ appicchatādidhammaṁ. **Caraṇasīlā**ti samādāya pavattanasīlā. Anu maggaphaladhammo etissāti vā **anudhammā,** vuṭṭhānagāminivipassanā, tassā caraṇasīlā. **Attano ācariyavādan**ti attano ācariyassa sammāsambuddhassa vādaṁ. Sadevakassa lokassa ācārasikkhāpanena ācariyo, Bhagavā. Tassa vādo, catusaccadesanā.

Ācikkhissantīti ādito kathessanti, attanā uggahitaniyāmena pare uggaṇhāpessantīti attho. **Desessantī**ti vācessanti, pāḷiṁ sammā pabodhessantīti attho. **Paññāpessantī**ti pajānāpessanti, saṅkāpessantīti attho. **Paṭṭhapessantī**ti pakārehi ṭhapessanti, pakāsessantīti attho. **Vivarissantī**ti vivaṭaṁ karissanti. **Vibhajissantī**ti vibhattaṁ karissanti. **Uttāniṁ karissantī**ti anuttānaṁ gambhīraṁ uttānaṁ pākaṭaṁ karissanti. **Saha dhammenā**ti ettha **dhamma**-saddo kāraṇapariyāyo "hetumhi ñāṇaṁ dhammapaṭisambhidā"ti-ādīsu (DṬ.16./CS:pg.2.152) (vibha.270) viyāti āha "**sahetukena sakāraṇena vacanenā**"ti. **Sappāṭihāriyan**ti sanissaraṇaṁ yathā paravādaṁ bhañjitvā sakavādo patiṭṭhahati, evaṁ hetudāharaṇehi yathādhigatamatthaṁ sampādetvā dhammaṁ kathessanti. Tenāha "**niyyānikaṁ katvā dhammaṁ desessantī**"ti, navavidhaṁ lokuttaradhammaṁ pabodhessantīti attho. Ettha ca "paññāpessantī"ti-ādīhi chahi padehi cha atthapadāni dassitāni, ādito pana dvīhi padehi cha byañjanapadāni. Ettāvatā tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ saṁvaṇṇanānayena saṅgahetvā dassitaṁ hoti. Vuttañhetaṁ **nettiyaṁ** "dvādasapadāni suttaṁ, taṁ sabbaṁ byañjanañca attho cā"ti (netti. saṅkhāre).

Sikkhattayasaṅgahitanti adhisīlasikkhādisikkhattayasaṅgahaṇaṁ. **Sakalaṁ sāsanabrahmacariyan**ti anavasesaṁ satthusāsanabhūtaṁ seṭṭhacariyaṁ. **Samiddhan**ti sammadeva vaḍḍhitaṁ. **Jhānassādavasenā**ti tehi tehi bhikkhūhi samadhigatajhānasukhavasena. **Vuddhippattan**ti uḷārapaṇītabhāvagamanena sabbaso parivuddhiṁ upagataṁ. **Sabbapāliphullaṁ viya abhiññāsampattivasena** abhiññāsampadāhi sāsanābhivuddhiyā matthakappattito. **Patiṭṭhitavasenā**ti patiṭṭhānavasena, patiṭṭhappattiyāti attho. Paṭivedhavasena bahuno janassa hitanti **bāhujaññaṁ.** Tenāha "**bahujanābhisamayavasenā**"ti. Puthu puthulaṁ bhūtaṁ jātaṁ, puthu vā puthuttaṁ bhūtaṁ pattanti **puthubhūtaṁ.** Tenāha "**sabbākāra …pe… pattan**"ti. **Suṭṭhu pakāsitan**ti suṭṭhu sammadeva ādikalyāṇādibhāvena paveditaṁ.

(DṬ.16.-15)Āyusaṅkhāra-ossajjanavaṇṇanā

169. **Satiṁ sūpaṭṭhitaṁ katvā**ti ayaṁ kāyādivibhāgo attabhāvasaññito dukkhabhāro mayā ettakaṁ kālaṁ vahito, idāni pana na vahitabbo, etassa avahanatthaṁ ciratarāṁ kālaṁ ariyamaggasambhāro sambhato, svāyaṁ ariyamaggo paṭividdho, yato ime kāyādayo asubhādito sammadeva pariññātā, catubbidhampi sammāsatiṁ yathātathaṁ

visaye suṭṭhu upaṭṭhitaṁ katvā. **Ñāṇena paricchinditvā**ti yasmā imassa attabhāvasaññitassa dukkhabhārassa vahane payojanabhūtaṁ attahitaṁ tāva mahābodhimūle eva parisamāpitaṁ, parahitaṁ pana Buddhaveneyyavinayanaṁ parisamāpitabbaṁ, taṁ (DṬ.16./CS:pg.2.153) idāni māsattayeneva parisamāpanaṁ pāpuṇissati, tasmā abhāsi "visākhapuṇṇamāyaṁ parinibbāyissāmī"ti, evaṁ Buddhañāṇena paricchinditvā sabbabhāgena nicchayaṁ katvā. **Āyusaṅkhāraṁ vissajjī**ti āyuno jīvitassa abhisaṅkhārakaṁ phalasamāpattidhammaṁ "na samāpajjissāmī"ti vissajji taṁvissajjaneneva tena abhisaṅkhariyamānaṁ jīvitasaṅkhāraṁ "nappavattessāmī"ti vissajji. Tenāha "**tatthā**"ti-ādi. Ṭhānamahantatāyapi pavatti-ākāramahantatāyapi **mahanto pathavīkampo.** Tattha ṭhānamahantatāya bhūmicālassa mahattaṁ dassetuṁ "**tadā kira …pe… kampitthā**"ti vuttaṁ. Sā pana jātikkhettabhūtā dasasahassī lokadhātu eva, na yā kāci, yā mahābhinīhāramahājāti-ādīsupi kampittha. Tadāpi tattikāya eva kampane kiṁ kāraṇaṁ Jātikkhettabhāvena tasseva ādito pariggahassa katattā. Pariggahakaraṇaṁ cassa dhammatāvasena veditabbaṁ. Tathā hi purimabuddhānampi tāvatakameva jātikkhettaṁ ahosi. Tathā hi vuttaṁ "dasasahassī lokadhātū, nissaddā honti nirākulā …pe… mahāsamuddo ābhujati, dasasahassī pakampatī"ti ca ādi (bu.vaṁ.84-91). Udakapariyantaṁ katvā chappakārapavedhanena avītarāge bhiṁsetīti bhiṁsano, so eva **bhiṁsanako**ti āha "**bhayajanako**"ti. **Devabheriyo**ti devadundubhisaddassa pariyāyavacanamattaṁ. Na cettha kāci bherī "devadundubhī"ti adhippetā, atha kho uppātabhāvena labbhamāno ākāsagato nigghosasaddo. Tenāha "**devo**"ti-ādi. **Devo**ti megho. Tassa hi acchabhāvena ākāsassa vassābhāvena sukkhagajjitasaññite sadde niccharante devadundubhisamaññā. Tenāha "**devo sukkhagajjitaṁ gajjī**"ti.

Pītivegavissaṭṭhanti "evaṁ cirataraṁ kālaṁ vahito ayaṁ attabhāvasaññito dukkhabhāro, idāni na cirasseva nikkhipissatī"ti sañjātasomanasso Bhagavā sabhāveneva pītivegavissaṭṭhaṁ **udānaṁ udānesi.** Evaṁ pana udānentena ayampi attho sādhito hotīti dassanatthaṁ Aṭṭhakathāyaṁ "**kasmā**"ti-ādi vuttaṁ.

Tulīyatīti **tulan**ti **tula**-saddo kammasādhanoti dassetuṁ "**tulitan**"ti vuttaṁ. Appānubhāvatāya **paricchinnaṁ.** Tathā hi taṁ parito khaṇḍitabhāvena "parittan"ti vuccati. Paṭipakkhavikkhambhanato dīghasantānatāya, vipulaphalatāya (DṬ.16./CS:pg.2.154) ca **na tulaṁ** na paricchinnaṁ. Yehi kāraṇehi pubbe avisesato mahaggataṁ "atulan"ti vuttaṁ, tāni kāraṇāni rūpāvacarato āruppassa sātisayāni vijjantīti "**arūpāvacaraṁ atulan**"ti vuttaṁ, itarañca "**tulan**"ti, **appavipākaṁ** tīsupi kammesu yaṁ tanuvipākaṁ hīnaṁ, taṁ **tulaṁ. Bahuvipākan**ti yaṁ mahāvipākaṁ paṇītaṁ, taṁ **atulaṁ.** Yaṁ panettha majjhimaṁ, taṁ hīnaṁ, ukkaṭṭhanti dvidhā bhinditvā dvīsu bhāgesu pakkhipitabbaṁ. **Hīnattikavaṇṇanāyaṁ** vuttanayeneva appabahuvipākataṁ niddhāretvā tassa vasena tulātulabhāvo veditabbo. Sambhavati etasmāti **sambhavo**ti āha "**sambhavassa hetubhūtan**"ti. **Niyakajjhattarato**ti sasantānadhammesu vipassanāvasena, gocarāsevanāya ca nirato. Savipākaṁ samānaṁ pavattivipākamattadāyikammaṁ savipākaṭṭhena **sambhavaṁ.** Na ca taṁ kāmādibhavābhisaṅkhārakanti tato visesanatthaṁ "sambhavan"ti vatvā "**bhavasaṅkhāran**"ti vuttaṁ. **Ossajjī**ti ariyamaggena avassajji **Kavacaṁ viya** attabhāvaṁ pariyonandhitvā ṭhitaṁ attani sambhūtattā **attasambhavaṁ kilesañca abhindī**ti kilesabhedasahabhāvikammossajjanaṁ dassento tadubhayassa kāraṇaṁ avoca "**ajjhattarato samāhito**"ti.

Tīrentoti "uppādo bhayaṁ, anuppādo kheman"ti-ādinā vīmaṁsanto. "Tulento tīrento"ti-ādinā saṅkhepato vuttamatthaṁ vitthārato dassetuṁ "**pañcakkhandhā**"ti ādiṁ

vatvā bhavasaṅkhārassa avassajjanākāraṁ sarūpato dassesi. “**Evan**”ti-ādinā pana **udānavaṇṇanāyaṁ** ādito vuttamatthaṁ nigamanavasena dassesi.

(DṬ.16.-16)Mahābhūmicālavaṇṇanā

171. Yanti karaṇe vā adhikaraṇe vā paccattavacananti adhippāyena āha “**yena samayena, yasmiṁ vā samaye**”ti. **Ukkhepakavātā**ti udakasandhārakavātaṁ upacchinditvā ṭhitaṭṭhānato khepakavātā. “**Saṭṭhi …pe… bahalan**”ti idaṁ tassa vātassa ubbedhappamāṇameva gahetvā vuttaṁ, āyāmavitthārato pana dasasahassacakkavāḷappamāṇampi udakasandhārakavātaṁ upacchindatiyeva. **Ākāse**ti pubbe vātena patiṭṭhitokāse. **Puna vāto**ti ukkhepakavāte tathākatvā vigate udakasandhārakavāto puna **ābandhitvā** (DṬ.16./CS:pg.2.155) **gaṇhāti** yathā taṁ udakaṁ na bhassati, evaṁ utthambhentaṁ ābandhanavitānavasena bandhitvā gaṇhāti. **Tato udakaṁ uggacchatī**ti tato ābandhitvā gahaṇato tena vātena utthambhitaṁ udakaṁ uggacchati upari gacchati. **Hotiyevā**ti antarantarā hotiyeva. **Bahalabhāvenā**ti mahāpathaviyā mahantabhāvena. Sakalā hi mahāpathavī tadā oggacchati, uggacchati ca, tasmā kampanaṁ **na paññāyati.**

Ijjhanassāti icchitatthasijjhanassa. **Anubhavitabbassa**issariyasampatti-ādikassa. **Parittā**ti paṭiladdhamattā nātisubhāvitā. Tathā ca bhāvanā balavatī na hotīti āha “**dubbalā**”ti. Saññāsīsena hi bhāvanā vuttā. **Appamāṇā**ti paguṇā subhāvitā. Sā hi thirā daḷhatarā hotīti āha “**balavā**”ti. “Parittā pathavīsaññā, appamāṇā āposaññā”ti desanāmattameva, āposaññāya pana subhāvitāya pathavīkampo sukheneva ijjhatīti ayamettha adhippāyo veditabbo. **Saṁvejento** dibbasampattiyā pamattaṁ sakkaṁ devarājānaṁ. **Vīmaṁsanto vā** tāvadeva samadhigataṁ attano iddhibalaṁ. Mahāmoggallānattherassa pāsādakampanaṁ pākaṭanti taṁ anāmasitvā saṅgharakkhitasāmaṇerassa pāsādakampanaṁ dassetuṁ “**so kirāyasmā**”ti-ādi vuttaṁ. Pūtimisso gandho etassāti **pūtigandho,** tena **pūtigandheneva** adhigatamātukucchisambhavaṁ viya gandheneva **sīsena,** ativiya dārako evāti attho.

Ācariyanti ācariyūpadesaṁ. Iddhābhisaṅkhāro nāma iddhividhappaṭipakkhādībhāvena icchitabbo, so ca upāye kosallassa attanā na sammā uggahitattā na tāva sikkhitoti āha “**asikkhitvāva yuddhaṁ paviṭṭhosī**”ti. “**Pilavantan**”ti iminā sakalameva pāsādavatthuṁ udakaṁ katvā adhiṭṭhātabbapāsādova tattha pilavatīti dasseti. Adhiṭṭhānakkamaṁ pana upamāya dassento “**tāta …pe… jānāhī**”ti āha. Tattha **kapallakapūvan**ti āsittakapūvaṁ, taṁ **pacantā** kapāle paṭhamaṁ kiñci piṭṭhaṁ ṭhapetvā anukkamena vaḍḍhetvā antantena **paricchindanti** pūvaṁ samantato paricchinnaṁ katvā ṭhapenti, evaṁ “āpokasiṇavasena ‘pāsādena patiṭṭhitaṭṭhānaṁ udakaṁ hotū’ti adhiṭṭhahanto samantato pāsādassa yāva pariyantā yathā udakaṁ hoti, tathā adhiṭṭhātabban”ti upamāya upadisati.

Mahāpadāne (DṬ.16./CS:pg.2.156) **vuttamevā**ti “dhammatā esā, bhikkhave, yadā bodhisatto tusitā kāyā cavitvā mātukucchiṁ okkamatī”ti (dī.ni.2.18) vatvā “ayañca dasasahassī lokadhātu saṅkampati sampakampati sampavedhatī”ti (dī.ni.2.18), tathā “dhammatā esā, bhikkhave, yadā bodhisatto mātukucchimhā nikkhamatī”ti (dī.ni.2.30) vatvā “ayañca dasasahassī lokadhātu saṅkampati sampakampati sampavedhatī”ti (dī.ni.2.32) ca mahābodhisattassa gabbhokkantiyaṁ, abhijātiyañca dhammatāvasena **mahāpadāne**pathavīkampassa vuttattā itaresupi catūsu ṭhānesu pathavīkampo dhammatāvasenevāti **mahāpadāne**atthato vuttaṁ evāti adhippāyo.

Idāni nesaṁ pathavīkampanaṁ kāraṇato, pavatti-ākārato ca vibhāgaṁ dassetuṁ "**iti imesū**"ti-ādi vuttaṁ. **Dhātukopenā**ti ukkhepakadhātusaṅkhātāya vāyodhātuyā pakopena. **Iddhānubhāvenā**ti ñāṇiddhiyā vā kammavipākajiddhiyā vā pabhāvena, tejenāti attho. **Puññatejenā**ti puññānubhāvena, mahābodhisattassa puññabalenāti attho. **Ñāṇatejenā**ti paṭivedhañāṇānubhāvena. **Sādhukāradānavasenā**ti yathā anaññasādhāraṇena paṭivedhañāṇānubhāvena abhihatā mahāpathavī abhisambodhiyaṁ akampittha, evaṁ anaññasādhāraṇena desanāñāṇānubhāvena abhihatā mahāpathavī akampittha, taṁ panassā sādhukāradānaṁ viya hotīti "sādhukāradānavasenā"ti vuttaṁ.

Yena pana Bhagavā asīti-anubyañjanapaṭimaṇḍitadvattiṁsamahāpurisalakkhaṇa- (dī.ni.2.33 3.198 ma.ni.2.385) vicitrarūpakāyo sabbākāraparisuddhasīlakkhandhādiguṇaratanaSamiddhidhammakāyo puññamahattathāmamahattayasamaha-ā-iddhimahattapaññāmahattānaṁ paramukkaṁsagato asamo asamasamo appaṭipuggalo arahaṁ sammāsambuddho attano attabhāvasaññitaṁ khandhapañcakaṁ kappaṁ vā kappāvasesaṁ vā ṭhapetuṁ samatthopi saṅkhatadhammaṁ paṭijigucchanākārappavattena ñāṇavisesena tiṇāyapi amaññamāno āyusaṅkhārossajjanavidhinā nirapekkho ossajji. Tadanubhāvābhihatā mahāpathavī āyusaṅkhārossajjane akampittha, taṁ panassā kāruññasabhāvasaṇṭhitā viya hotīti vuttaṁ "**kāruññasabhāvenā**"ti (DṬ.16./CS:pg.2.157) Yasmā Bhagavā parinibbānasamaye catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhyā samāpattiyo samāpajji antarantarā phalasamāpattisamāpajjanena, tassa pubbabhāge sātisayaṁ tikkhaṁ sūraṁ vipassanāñāṇañca pavattesi, "yadatthañca mayā evaṁ sucirakālaṁ anaññasādhāraṇo paramukkaṁsagato ñāṇasambhāro sambhato, anuttaro ca vimokkho samadhigato, tassa vata me sikhāppattaphalabhūtā accantaniṭṭhā anupādisesanibbānadhātu ajja samijjhatī"ti bhiyyo ativiya somanassappattassa Bhagavato pītivipphārādiguṇavipulatarānubhāvo parehi asādhāraṇañāṇātisayo udapādi, yassa samāpattibalasamupabrūhitassa ñāṇātisayassa ānubhāvaṁ sandhāya idaṁ vuttaṁ "dveme piṇḍapātā samasamaphalā samasamavipākā"ti-ādi (udā.75), tasmā tassa ānubhāvena samabhihatā mahāpathavī akampittha. Taṁ panassā tassaṁ velāyaṁ ārodanākārappatti viya hotīti "**aṭṭhamo ārodanenā**"ti vuttaṁ.

Idāni saṅkhepato vuttamatthaṁ vivaranto "**mātukucchiṁ okkamante**"ti-ādimāha. **Ayaṁ panattho**ti "sādhukāradānavasenā"ti-ādinā vutto attho. **Pathavīdevatāya vasenā**ti ettha samuddadevatā viya mahāpathaviyā adhidevatā kira nāma atthi. Tādise kāraṇe sati tassā cittavasena ayaṁ mahāpathavī saṅkampati sampakampati sampavedhati, yathā vātavalāhakadevatānaṁ cittavasena vātā vāyanti, sītuṇha-abbhavassavalāhakadevatānaṁ cittavasena sītādayo bhavanti. Tathā hi visākhapuṇṇamāyaṁ abhisambodhi-atthaṁ bodhirukkhamūle nisinnassa lokanāthassa antarāyakaraṇatthaṁ upaṭṭhitaṁ mārabalaṁ vidhamituṁ --

"Acetanāyaṁ pathavī, aviññāya sukhaṁ dukhaṁ;
Sāpi dānabalā mayhaṁ, sattakkhattuṁ pakampathā"ti. (cariyā. 1.124)--

Vacanasamanantaraṁ mahāpathavī bhijjitvā saparisaṁ māraṁ parivattesi. **Etan**ti sādhukāradānādi. Yadipi natthi acetanattā, dhammatāvasena pana vuttanayena siyāti sakkā vattuṁ. Dhammatā pana atthato dhammasabhāvo, so puññadhammassa vā ñāṇadhammassa vā ānubhāvasabhāvoti. Tayidaṁ sabbaṁ vicāritameva, evañca katvā --

"Ime (DṬ.16./CS:pg.2.158) dhamme sammasato, sabhāvasarasalakkhaṇe;
Dhammatejena vasudhā, dasasahassī pakampathā"ti. (bu.vaṁ.1.166).

Ādi vacanañca samatthitaṁ hoti.

Niddiṭṭhanidassananti niddiṭṭhassa atthassa niyyātanaṁ, nigamananti attho. **Ettāvatā**ti pathavīkampādi-uppādajananena ceva pathavīkampassa Bhagavato hetunidassanena ca. "**Addhā ajja Bhagavatā āyusaṅkhāro ossaṭṭho**"**ti sallakkhesi** pārisesañāyena. Evañhi tadā thero tamatthaṁ vīmaṁseyya nāyaṁ bhūmikampo dhātuppakopahetuko tassa apaññāyamānarūpattā, bāhirakopi isi evaṁ mahānubhāvo Buddhakāle natthi, sāsanikopi satthu anārocetvā evaṁ karonto nāma natthi, sesānaṁ pañcannaṁ idāni asambhavo, evaṁ bhūmikampo cāyaṁ mahābhiṁsanako salomahaṁso ahosi, tasmā pārisesato āha "ajja Bhagavatā āyusaṅkhāro ossaṭṭhoti sallakkhesī"ti.

(DṬ.16.-17)Aṭṭhaparisavaṇṇanā

172. **Okāsaṁ adatvā**ti "tiṭṭhatu bhante Bhagavā kappan"ti-ādi (dī.ni.2.178) nayappavattāya therassa āyācanāya avasaraṁ adatvā. **Aññānipi aṭṭhakāni sampiṇḍento** hetu-aṭṭhakato aññāni parisābhibhāyatanavimokkhavasena tīṇi aṭṭhakāni saṅgahetvā dassento "**aṭṭha kho imā**"**ti-ādimāha.** "Āyasmato Ānandassa sokuppattiṁ pariharanto vikkhepaṁ karonto"ti keci sahasā bhaṇite balavasoko uppajjeyyāti.

Samāgantabbato, samāgacchatīti vā **samāgamo,** parisā. Bimbisārapamukho samāgamo **Bimbisārasamāgamo.** Sesadvayepi eseva nayo. Bimbisāra …pe… samāgamādisadisaṁ khattiyaparisanti yojanā. **Aññesu cakkavāḷesupi labbhateyeva** satthu khattiyaparisādi-upasaṅkamanaṁ. Ādito tehi saddhiṁ satthu bhāsanaṁ **ālāpo.** Kathanapaṭikathanaṁ **sallāpo.** Dhammupasañhitā pucchā paṭipucchā **dhammasākacchā. Saṇṭhānaṁ paṭicca kathanaṁ** saṇṭhānapariyāyattā (DṬ.16./CS:pg.2.159) vaṇṇa-saddassa "mahantaṁ hatthirājavaṇṇaṁ abhinimminitvā"ti-ādīsu (saṁ.ni.1.138) viya. "**Tesan**"ti padaṁ ubhayapadāpekkhaṁ "tesampi lakkhaṇasaṇṭhānaṁ viya satthu sarīrasaṇṭhānaṁ, tesaṁ kevalaṁ paññāyati evā"ti. Nāpi āmukkamaṇikuṇḍalo Bhagavā hotīti yojanā. **Chinnassarā**ti dvidhābhūtassarā. **Gaggarassarā**ti jajjaritassarā. **Bhāsantaran**ti tesaṁ sattānaṁ bhāsato aññaṁ bhāsaṁ. **Vīmaṁsā**ti cintanā. "Kimatthaṁ …pe… desetī"ti idaṁ nanu attānaṁ jānāpetvā dhamme kathite tesaṁ sātisayo pasādo hotīti iminā adhippāyena vuttaṁ? Yesaṁ attānaṁ ajānāpetvāva dhamme kathite pasādo hoti, na jānāpetvā, tādise sandhāya Satthā tathā karoti. Tattha payojanamāha "**vāsanatthāyā**"ti. **Evaṁ sutopī**ti evaṁ aviññātadesako aviññātāgamanopi suto **dhammo** attano dhammasudhammatāyeva **anāgate paccayo hoti** suṇantassa.

"**Ānandā**"ti-ādiko saṅgīti-anāruḷho pāḷidhammo eva tathā dassito. Esa nayo ito paresupi evarūpesu ṭhānesu.

(DṬ.16.-18)Aṭṭha-abhibhāyatanavaṇṇanā

173. Abhibhavatīti **abhibhu,** parikammaṁ, ñāṇaṁ vā. Abhibhu āyatanaṁ etassāti **abhibhāyatanaṁ,** jhānaṁ. Abhibhavitabbaṁ vā ārammaṇasaṅkhātaṁ āyatanaṁ etassāti **abhibhāyatanaṁ.** Ārammaṇābhibhavanato abhibhu ca taṁ āyatanañca yogino sukhavisesānaṁ adhiṭṭhānabhāvato, manāyatanadhammāyatanabhāvato vātipi sasampayuttaṁ jhānaṁ **abhibhāyatanaṁ.** Tenāha "**abhibhavanakāraṇānī**"ti-ādi. **Tāni hī**ti abhibhāyatanasaññitāni jhānāni. "**Puggalassa ñāṇuttariyatāyā**"ti idaṁ ubhayatthāpi yojetabbaṁ. Kathaṁ? Paṭipakkhabhāvena paccanīkadhamme abhibhavanti puggalassa ñāṇuttariyatāya ārammaṇāni abhibhavanti. Ñāṇabaleneva hi ārammaṇābhibhavanaṁ viya

paṭipakkhābhibhavo pīti.

Parikammavasena ajjhattaṁ rūpasaññī, na appanāvasena. Na hi paṭibhāganimittārammaṇā appanā ajjhattavisayā sambhavati, taṁ pana ajjhattaparikammavasena laddhaṁ (DṬ.16./CS:pg.2.160) kasiṇanimittaṁ **avisuddhameva hoti,** na bahiddhāparikammavasena laddhaṁ viya visuddhaṁ.

Parittānīti yathāladdhāni suppasarāvamattāni. Tenāha "**avaḍḍhitānīti.** Parittavasenevāti vaṇṇavasena ābhoge vijjamānepi parittavaseneva **idaṁ abhibhāyatanaṁ vuttaṁ.** Parittatā hettha abhibhavanassa kāraṇaṁ. Vaṇṇābhoge satipi asatipi abhibhāyatanabhāvanā nāma tikkhapaññasseva sambhavati, na itarassāti āha "**ñāṇuttariko puggalo**"ti. **Abhibhavitvā samāpajjatī**ti ettha abhibhavanaṁ, samāpajjanañca upacārajjhānādhigamasamanantarameva appanājhānuppādananti āha "**saha nimittuppādenevettha appanaṁ pāpetī**"ti. **Saha nimittuppādenā**ti ca appanāparivāsābhāvassa lakkhaṇaṁ vacanametaṁ. Yo "khippābhiñño"ti vuccati, tatopi ñāṇuttarasseva abhibhāyatanabhāvanā. **Etthā**ti etasmiṁ nimitte. **Appanaṁ pāpetī**ti bhāvanaṁ appanaṁ neti.

Ettha ca keci "uppanne upacārajjhāne taṁ ārabbha ye heṭṭhimantena dve tayo javanavārā pavattanti, te upacārajjhānapakkhikā eva, tadanantarañca bhavaṅgaparivāsena, upacārāsevanāya ca vinā appanā hoti, saha nimittuppādeneva appanaṁ pāpetī"ti vadanti, taṁ tesaṁ matimattaṁ. Na hi parivāsitaparikammena appanāvāro icchito, nāpi mahaggatappamāṇajjhānesu viya upacārajjhāne ekantato paccavekkhaṇā icchitabbā, tasmā upacārajjhānādhigamanato paraṁ katipayabhavaṅgacittāvasāne appanaṁ pāpuṇanto "saha nimittuppādenevettha appanaṁ pāpetī"ti vutto. **Saha nimittuppādenevā**ti ca adhippāyikamidaṁ vacanaṁ, na nītatthaṁ, adhippāyo vuttanayeneva veditabbo, na antosamāpattiyaṁ tadā tathārūpassa ābhogassa asambhavato. Samāpattito vuṭṭhitassa ābhogo pubbabhāgabhāvanāyavasena jhānakkhaṇe pavattaṁ abhibhavanākāraṁ gahetvā pavattoti daṭṭhabbaṁ. **Abhidhammaṭṭhakathāyaṁ** pana "iminā tassa pubbābhogo kathito"ti (dha.sa.aṭṭha.204) vuttaṁ. Antosamāpattiyaṁ tathā ābhogābhāve kasmā "jhānasaññāyapī"ti vuttanti āha "**abhibhavana …pe… atthī**"ti.

Vaḍḍhitappamāṇānīti (DṬ.16./CS:pg.2.161) vipulappamāṇānīti attho, na ekaṅguladvaṅgulādivasena vaḍḍhiṁ pāpitānīti tathā vaḍḍhanassevettha asambhavato. Tenāha "**mahantānī**"ti. **Bhattavaḍḍhitakan**ti bhuñjanabhājanaṁ vaḍḍhetvā dinnabhattaṁ, ekāsane purisena bhuñjitabbabhattato upaḍḍhabhattanti attho.

Rūpe saññā **rūpasaññā,** sā assa atthīti **rūpasaññī,** na rūpasaññī **arūpasaññī,** saññāsīsena jhānaṁ vadati. Rūpasaññāya anuppādanaṁ evettha alābhitā.

Bahiddhāva uppannanti bahiddhā vatthusmiṁyeva uppannaṁ. **Abhidhamme** pana "ajjhattaṁ arūpasaññī bahiddhā rūpāni passati parittāni suvaṇṇadubbaṇṇāni …pe… appamāṇāni suvaṇṇadubbaṇṇānī"ti (dha.sa.220) evaṁ catunnaṁ abhibhāyatanānaṁ āgatattā **Abhidhammaṭṭhakathāyaṁ** (dha.sa.aṭṭha.204) "kasmā pana 'yathā suttante ajjhattaṁ rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passati parittānīti-ādi vuttaṁ, evaṁ avatvā idha catūsupi abhibhāyatanesu ajjhattaṁ arūpasaññitāva vuttā'ti codanaṁ katvā 'ajjhattarūpānaṁ anabhibhavanīyato'ti kāraṇaṁ vatvā, tattha vā hi idha vā bahiddhā rūpāneva abhibhavitabbāni, tasmā tāni niyamato vattabbānīti tatrāpi idhāpi vuttāni. 'Ajjhattaṁ rūpasaññī'ti idaṁ pana satthu desanāvilāsamattamevā"ti vuttaṁ. Ettha ca vaṇṇābhogarahitāni, sahitāni ca sabbāni parittāni "parittāni suvaṇṇadubbaṇṇānī"ti vuttāni, tathā appamāṇāni "appamāṇāni suvaṇṇadubbaṇṇānī"ti. Atthi hi so pariyāyo parittāni abhibhuyya tāni ce kadāci vaṇṇavasena ābhujitāni honti, suvaṇṇadubbaṇṇāni

abhibhuyyāti. Pariyāyakathā hi suttantadesanāti. **Abhidhamme** (dha.sa.222) pana nippariyāyadesanattā vaṇṇābhogarahitāni visuṁ vuttāni, tathā sahitāni. Atthi hi ubhayattha abhibhavanavisesoti. Tathā idha pariyāyadesanattā vimokkhānampi abhibhavanapariyāyo atthīti "ajjhattaṁ rūpasaññī"ti-ādinā paṭhamadutiya-abhibhāyatanesu paṭhamavimokkho, tatiyacatuttha-abhibhāyatanesu dutiyavimokkho, vaṇṇābhibhāyatanesu tatiyavimokkho ca abhibhavanappavattito saṅgahito. **Abhidhamme** pana nippariyāyadesanattā vimokkhābhibhāyatanāni asaṅkarato dassetuṁ vimokkhe vajjetvā abhibhāyatanāni kathitāni sabbāni ca vimokkhakiccāni jhānāni vimokkhadesanāyaṁ vuttāni. Tadetaṁ (DṬ.16./CS:pg.2.162) "ajjhattaṁ rūpasaññī"ti āgatassa abhibhāyatanadvayassa **abhidhamme** abhibhāyatanesu avacanato "rūpī rūpāni passatī"ti-ādīnañca sabbavimokkhakiccasādhāraṇavacanabhāvato vavatthānaṁ katanti viññāyati. "Ajjhattarūpānaṁ anabhibhavanīyato"ti idaṁ katthacipi "ajjhattaṁ rūpāni passatī"ti avatvā sabbattha yaṁ vuttaṁ "bahiddhā rūpāni passatī"ti, tassa kāraṇavacanaṁ, tena yaṁ aññahetukaṁ, taṁ tena hetunā vuttaṁ. Yaṁ pana desanāvilāsahetukaṁ ajjhattaṁ arūpasaññitāya eva abhidhamme (dha.sa.223) vacanaṁ, na tassa aññaṁ kāraṇaṁ maggitabbanti dasseti. Ajjhattarūpānaṁ anabhibhavanīyatā ca tesaṁ bahiddhā rūpānaṁ viya abhūtattā. Desanāvilāso ca yathāvuttavavatthānavasena veditabbo veneyyajjhāsayavasena vijjamānapariyāyakathābhāvato. "Suvaṇṇadubbaṇṇānī"ti eteneva siddhattā na nīlādi abhibhāyatanāni vattabbānīti ce? Taṁ na, nīlādīsu katādhikārānaṁ nīlādibhāvasseva abhibhavanakāraṇattā. Na hi tesaṁ parisuddhāparisuddhavaṇṇānaṁ parittatā, appamāṇatā vā abhibhavanakāraṇaṁ, atha kho nīlādibhāvo evāti. Etesu ca parittādikasiṇarūpesu yaṁ yaṁ caritassa imāni abhibhāyatanāni ijjhanti, taṁ dassetuṁ "**imesu panā**"ti-ādi vuttaṁ.

Sabbasaṅgāhakavasenāti sakalanīlavaṇṇanīlanidassananīlanibhāsānaṁ sādhāraṇavasena. **Vaṇṇavasenā**ti sabhāvavaṇṇavasena. **Nidassanavasenā**ti passitabbatāvasena cakkhuviññāṇādiviññāṇavīthiyā gahetabbatāvasena. **Obhāsavasenā**ti sappabhāsatāya avabhāsanavasena. **Umāpupphan**ti atasipupphaṁ. **Nīlameva hoti** vaṇṇasaṅkarābhāvato. **Bārāṇasisambhavan**ti Bārāṇasiyaṁ samuṭṭhitaṁ.

Ekaccassa ito bāhirakassa appamāṇaṁ ativitthāritaṁ kasiṇanimittaṁ olokentassa bhayaṁ uppajjeyya "kiṁ nu kho idaṁ sakalaṁ lokaṁ abhibhavitvā ajjhottharitvā gaṇhātī"ti, tathāgatassa pana tādisaṁ bhayaṁ vā sārajjaṁ vā natthīti **abhītabhāvadassanatthameva ānītāni.**

(DṬ.16.-19)Aṭṭhavimokkhavaṇṇanā

174. **Uttānatthāyeva** (DṬ.16./CS:pg.2.163) heṭṭhā atthato vibhattattā. Ekaccassa vimokkhoti ghosopi bhayāvaho vaṭṭābhiratabhāvato, tathāgatassa pana vimokkhe upasampajja viharatopi taṁ natthīti **abhītabhāvadassanatthameva ānītāni.**

(DṬ.16.-20)Ānandayācanakathāvaṇṇanā

178. **Bodhī**ti sabbaññutaññāṇaṁ. Tañhi "**catumaggañāṇapaṭivedhan**"tveva vuttaṁ sabbaññutaññāṇappaṭivedhassa taṁmūlakattā. **Evaṁ vuttabhāvan**ti "ākaṅkhamāno Ānanda tathāgato kappaṁ vā tiṭṭheyyā"ti (dī.ni.2.166) evaṁ vuttabhāvaṁ.

179. **Tampi** oḷārikanimittaṁ kataṁ tassa mārena pariyuṭṭhitacetaso **na paṭividdhaṁ** na sallakkhitaṁ.

183. **Ādikehī**ti evamādīhi mittāmaccasuhajjāhi. Piyāyitabbato **piyehi.** Manavaḍḍhanato **manāpehi. Jātiyā**ti jāti-anurūpagamanena. **Nānābhāvo** visuṁbhāvo asambaddhabhāvo. **Maraṇena vinābhāvo**ti cutiyā tenattabhāvena apunarāvattanato vippayogo. **Bhavena aññathābhāvo**ti bhavantaraggahaṇena purimākārato aññākāratā "kāmāvacarasatto rūpāvacaro hotī"ti-ādinā, tatthāpi "manusso devo hotī"ti-ādināpi yojetabbo. **Kutettha labbhā**ti kuto kuhiṁ kismiṁ nāma ṭhāne **ettha** etasmiṁ khandhappavatte "yaṁ taṁ jātaṁ …pe… mā palujjī"ti laddhuṁ sakkā. Na sakkā eva tādisassa kāraṇassa abhāvatoti āha "**netaṁ ṭhānaṁ vijjatī**"ti. Evaṁ acchariyabbhutadhammaṁ **tathāgatassāpi sarīraṁ,** kimaṅgaṁ pana aññesanti adhippāyo. "Paccāvamissatī"ti netaṁ ṭhānaṁ vijjati satiṁ sūpaṭṭhitaṁ katvā ñāṇena paricchinditvā āyusaṅkhārānaṁ ossaṭṭhattā, Buddhakiccassa ca pariyosāpitattā. Na hettha māsattayato paraṁ Buddhaveneyyā labbhantīti.

184. Sāsanassa ciraṭṭhiti nāma sasambhārehi ariyamaggadhammehi kevalehīti āha "**sabbaṁ lokiyalokuttaravaseneva kathitan**"ti lokiyāhi (DṬ.16./CS:pg.2.164) sīlasamādhipaññāhi vinā lokuttaradhammasamadhigamassa asambhavato.

Tatiyabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.16.-21)Nāgāpalokitavaṇṇanā

186. **Nāgāpalokitan**ti nāgassa viya apalokitaṁ, hatthināgassa apalokanasadisaṁ apalokananti attho. **Āhaccā**ti phusitvā. **Aṅkusakalaggāni viyā**ti aṅkusakāni viya aññamaññasmiṁ laggāni āsattāni hutvā ṭhitāni. **Ekābaddhānī**ti aññamaññaṁ ekato ābaddhāni. **Tasmā**ti gīvaṭṭhīnaṁ ekagghanānaṁ viya ekābaddhabhāvena, na kevalaṁ gīvaṭṭhīnaṁyeva, atha kho sabbānipi tāni Buddhānaṁ ṭhapetvā bāhusandhi-ādikā dvādasa mahāsandhiyo, aṅgulisandhiyo ca itarasandhīsu ekābaddhāni hutvā ṭhitāni, yato nesaṁ pakatihatthīnaṁ koṭisahassabalappamāṇaṁ kāyabalaṁ hoti. **Vesālinagarābhimukhaṁ akāsi** kaṇṭakaparivattane viya kapilanagarābhimukhaṁ. Yadi evaṁ kathaṁ taṁ nāgāpalokitaṁ nāma jātaṁ? Tadajjhāsayaṁ upādāya. Bhagavā hi nāgāpalokitavaseneva apaloketukāmo jāto, puññānubhāvena panassa patiṭṭhitaṭṭhānaṁ parivatti, tena taṁ "nāgāpalokitaṁ" tveva vuccati.

"Idaṁ pacchimakaṁ Ānanda tathāgatassa Vesāliyā dassanan"ti nayidaṁ Vesāliyā apalokanassa kāraṇavacanaṁ anekantikattā, bhūtakathanamattaṁ panetaṁ. Maggasodhanavasena taṁ dassetvā aññadevettha apalokanakāraṇaṁ dassetukāmo "**nanu cā**"ti-ādimāha. **Taṁ taṁ sabbaṁ pacchimadassanameva** anukkamena Kusināraṁ gantvā parinibbātukāmatāya tato tato nikkhantattā. "**Anacchariyattā**"ti iminā yathāvuttaṁ anekantikattaṁ pariharati, tayidaṁ sodhanamattaṁ. Idaṁ panettha aviparītaṁ kāraṇanti dassetuṁ "**apicā**"ti-ādi vuttaṁ. Na hi Bhagavā sāpekkho Vesāliṁ apalokesi, "idaṁ pana me gamanaṁ apunarāgamanan"ti dassanamukhena bahujanahitāya bahujanasukhāya lokānukampāya apalokesi. Tenāha "**apica Vesālirājāno**"ti-ādi.

Antakaroti (DṬ.16./CS:pg.2.165) sakalavaṭṭadukkhassa sakasantāne, parasantāne ca vināsakaro abhāvakaro. Buddhacakkhudhammacakkhudibbacakkhumaṁsacakkhusamantacakkhusaṅkhātehi **pañcahi cakkhūhi cakkhumā.** Savāsanānaṁ kilesānaṁ samucchinnattā sātisayaṁ **kilesaparinibbānena parinibbuto.**

(DṬ.16.-22)Catumahāpadesavaṇṇanā

187. **Mahā-okāse**ti mahante okāse. Mahantāni dhammassa patiṭṭhāpanaṭṭhānāni. Yesu patiṭṭhāpito dhammo nicchīyati asandehato, kāni pana tāni? Āgamanavisiṭṭhāni suttotaraṇādīni. Dutiyavikappe apadisantīti **apadesā,** "sammukhā metaṁ āvuso Bhagavato sutan"ti-ādinā kenaci ābhatassa "dhammo"ti vinicchinane kāraṇaṁ. Kiṁ pana tanti? Tassa yathābhatassa suttotaraṇādi eva. Yadi evaṁ kathaṁ cattāroti? Yasmā dhammassa dve samparāyā satthā, sāvakā ca, tesu ca sāvakā saṅghagaṇapuggalavasena tividhā evaṁ "tumhākaṁ mayā yaṁ dhammo paṭiggahito"ti apadisitabbānaṁ bhedena cattāro. Tenāha "sammukhā me taṁ āvuso Bhagavato sutan"ti-ādi. Tathā ca vuttaṁ **nettiyaṁ** "cattāro mahāpadesā Buddhāpadeso saṅghāpadeso sambahulattherāpadeso ekattherāpadeso. Ime cattāro mahāpadesā"ti (netti.18) Buddho apadeso etassāti **Buddhāpadeso.** Esa nayo sesesupi. Tenāha "**Buddhādayo …pe… mahākāraṇānī**"ti.

188. **Neva abhinanditabban**ti na sampaṭicchitabbaṁ. Ganthassa sampaṭicchanaṁ nāma savananti āha "**na sotabban**"ti. **Padabyañjanānī**ti padāni ca byañjanāni ca, atthapadāni, byañjanapadāni cāti attho. Pajjati attho etehīti **padāni,** akkharādīni byañjanapadāni. Pajjitabbato **padāni,** saṅkāsanādīni atthapadāni. **Aṭṭhakathāyaṁ**pana "'padasaṅkhātāni byañjanānī'ti byañjanapadāneva vuttānī"ti keci, taṁ na, atthaṁ byañjentīti byañjanāni, byañjanapadāni, tehi byañjitabbato byañjanāni, atthapadānīti ubhayasaṅgahato. **Imasmiṁ ṭhāne**ti tenābhatasuttassa imasmiṁ padese. **Pāḷi vuttā**ti kevalo pāḷidhammo pavatto. **Attho vutto**ti pāḷiyā attho pavatto niddiṭṭho. **Anusandhi kathito**ti yathāraddhadesanāya, upari desanāya ca anusandhānaṁ kathitaṁ sambandho kathito (DṬ.16./CS:pg.2.166) **Pubbāparaṁ kathitan**ti pubbenāparaṁ avirujjhanañceva visesādhānañca kathitaṁ pakāsitaṁ. Evaṁ pāḷidhammādīni sammadeva sallakkhetvā gahaṇaṁ sādhukaṁ uggahaṇanti āha "**suṭṭhu gahetvā**"ti. Sutte **otāretabbānī**ti ñāṇena Sutte ogāhetvā tāretabbāni, taṁ pana ogāhetvā taraṇaṁ tattha otaraṇaṁ anuppavesanaṁ hotīti vuttaṁ "**sutte otāretabbānī**"ti. Saṁsandetvā dassanaṁ **sandassanan**ti āha "**vinaye saṁsandetabbānī**"ti.

Kiṁ pana taṁ suttaṁ, ko vā vinayoti vicāraṇāya ācariyānaṁ matibhedamukhena tamatthaṁ dassetuṁ "**ettha cā**"ti-ādi vuttaṁ. **Vinayo**ti vibhaṅgapāṭhamāha. So hi mātikāsaññitassa suttassa atthasūcanato "suttan"ti vattabbataṁ arahati. Vividhanayattā, visiṭṭhanayattā ca **vinayo,** khandhakapāṭho. **Evan**ti evaṁ suttavinayesu pariggayhamānesu **Vinayapiṭakampi na pariyādīyati** parivārapāḷiyā asaṅgahitattā. **SuttantĀñhīḍhāṁṁāḶīṭakāni vā suttaṁ** atthasūcanādi-atthasambhavato. **Evampī**ti "suttantĀñhīḍhāṁṁāḶīṭakāni suttaṁ, Vinayapiṭakaṁ vinayo"ti evaṁ suttavinayavibhāge vuccamānepi. **Na tāva pariyādīyantī**ti na tāva anavasesato pariggayhanti, kasmāti āha "**asuttanāmakañhī**"ti-ādi. Yasmā "suttan"ti imaṁ nāmaṁ anāropetvā saṅgītampi jātakādibuddhavacanaṁ atthi, tasmā vuttanayena tīṇi piṭakāni na pariyādiṇṇānīti. Suttanipāta-udāna-itivuttakādīni Dīghanikāyādayo viya suttanāmaṁ āropetvā asaṅgītānīti adhippāye panettha jātakādīhi saddhiṁ tānipi gahitāni. Buddhavaṁsacariyāpiṭakānaṁ panettha aggahaṇe kāraṇaṁ maggitabbaṁ, kiṁ vā tena magganena? Sabbopāyaṁ vaṇṇanānayo theravādaṁ dassanamukhena paṭikkhitto evāti.

Atthīti kiṁ atthi, asuttanāmakaṁ Buddhavacanaṁ natthi evāti dasseti. Tathā hi nidānavaṇṇanāyaṁ (dī.ni.ṭī.1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā; sārattha. ṭī. 1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā) amhehi vuttaṁ "suttanti sāmaññavidhi, visesavidhayo pare"ti. **Taṁ sabbaṁ paṭikkhipitvā** "suttanti vinayo"ti-ādinā vuttaṁ saṁvaṇṇanānayaṁ

“nāyamattho idhādhippeto”ti paṭisodhetvā. Vineti etena kileseti **vinayo,** kilesavinayanūpāyo, so eva ca naṁ karotīti **kāraṇan**ti āha “**vinayo pana kāraṇan**”ti.

Dhammeti (DṬ.16./CS:pg.2.167) pariyattidhamme. **Sarāgāyā**ti sarāgabhāvāya kāmarāgabhavarāgaparibrūhanāya. **Saññogāyā**ti bhavasaṁyojanāya. **Ācayāyā**ti vaṭṭassa vaḍḍhanatthāya. **Mahicchatāyā**ti mahicchabhāvāya. **Asantuṭṭhiyā**ti asantuṭṭhibhāvāya. **Saṅgaṇikāyā**ti kilesasaṅgaṇagaṇasaṅgaṇavihārāya. **Kosajjāyā**ti kusītabhāvāya. **Dubbharatāyā**ti dupposatāya. **Virāgāyā**ti sakalavaṭṭato virajjanatthāya. **Visaññogāyā**ti kāmabhavādīhi visaṁyujjanatthāya. **Apacayāyā**ti sabbassāpi vaṭṭassa apacayanāya, nibbānāyāti attho. **Appicchatāyā**ti paccayappicchatādivasena sabbaso icchāpagamāya. **Santuṭṭhiyā**ti dvādasavidhasantuṭṭhibhāvāya. **Pavivekāyā**ti pavivittabhāvāya, kāyavivekāditadaṅgavivekādivivekasiddhiyā. **Vīriyārambhāyā**ti kāyikassa ceva, cetasikassa ca vīriyassa paggahaṇatthāya. **Subharatāyā**ti sukhaposanatthāya. Evaṁ yo pariyattidhammo uggahaṇadhāraṇaparipucchāmanasikāravasena yoniso paṭipajjantassa sarāgādibhāvaparivajjanassa kāraṇaṁ hutvā virāgādibhāvāya saṁvattati, ekaṁsato **eso dhammo. Eso vinayo,** sammadeva apāyādīsu apatanavasena dhāraṇato, kilesānaṁ vinayanato, satthu sammāsambuddhassa ovādānusiṭṭhibhāvato **etaṁ satthusāsananti dhāreyyāsi** jāneyyāsi, avabujjheyyāsīti attho. Catusaccassa sūcanaṁ suttanti āha “**sutteti tepiṭake Buddhavacane**”ti. Tepiṭakañhi Buddhavacanaṁ saccavinimuttaṁ natthi. Rāgādivinayanakāraṇaṁ tathāgatena suttapadena pakāsitanti āha “**vinayeti etasmiṁ rāgādivinayakāraṇe**”ti.

Sutte osaraṇañcettha tepiṭake Buddhavacane pariyāpannatāvaseneva veditabbaṁ, na aññathāti āha “**suttapaṭipāṭiyā katthaci anāgantvā**”ti. **Challiṁ uṭṭhapetvā**ti arogassa mahato rukkhassa tiṭṭhato upakkamena challiyā sakalikāya, papaṭikāya vā uṭṭhapanaṁ viya arogassa sāsanadhammassa tiṭṭhato byañjanamattena tappariyāpannaṁ viya hutvā challisadisaṁ pubbāparaviruddhatādidosaṁ uṭṭhapetvā paridīpetvā, tādisāni pana ekaṁsato guḷhavessantarādipariyāpannāni hontīti āha “**guḷhavessantara …pe..paññāyantīti attho**”ti **Rāgādivinaye**ti rāgādīnaṁ vinayanatthe. Tadākāratāya **na paññāyamānāni** na dissamānāni **chaḍḍetabbāni** vajjitabbāni na gahetabbāni. **Sabbatthā**ti sabbavāresu.

Imasmiṁ (DṬ.16./CS:pg.2.168) **pana ṭhāne**ti imasmiṁ mahāpadesaniddesaṭṭhāne. “**Sutte cattāro mahāpadesā**”ti-ādinā vuttampi avuttena saddhiṁ gahetvā pakiṇṇakakathāya mātikaṁ uddisati. Ñātuṁ icchito attho **pañho,** tassa vissajjanāni **pañhābyākaraṇāni,** atthasūcanādi-atthena **suttaṁ,** pāḷi, taṁ suttaṁ anulometi anukūletīti **suttānulomaṁ,** mahāpadeso. Ācariyā vadanti saṁvaṇṇenti pāḷiṁ etenāti **ācariyavādo** Aṭṭhakathā. Tassa tassa therassa attano eva mati adhippāyoti **attanomati. Dhammavinicchaye patte**ti dhamme vinicchinitabbe upaṭṭhite. **Ime**ti anantaraṁ vuttā cattāro mahāpadesā. Pamīyati dhammo paricchijjati vinicchīyati etenāti **pamāṇaṁ.** Tenāha “**yaṁ ettha sametī**”ti-ādi. **Itaran**ti mahāpadesesu asamentaṁ. Puna **itaran**ti akappiyaṁ anulomentaṁ kappiyaṁ paṭibāhantaṁ sandhāyāha.

Ekaṁseneva byākātabbo vissajjetabboti **ekaṁsabyākaraṇīyo. Vibhajjā**ti pucchitamatthaṁ avadhāraṇādibhedena vibhajitvā. **Paṭipucchā**ti pucchantaṁ puggalaṁ paṭipucchitvā. **Ṭhapanīyo**ti tidhāpi avissajjanīyattā ṭhapanīyo byākaraṇaṁ akatvā ṭhapetabbo. “Cakkhuṁ aniccan”ti pañhe uttarapadāvadhāraṇaṁ sandhāya “**ekaṁseneva byākātabban**”ti vuttaṁ niccatāya lesassāpi tattha abhāvato. Purimapadāvadhāraṇe pana vibhajjabyākaraṇīyatā cakkhusotesu visesatthasāmaññatthānaṁ asādhāraṇabhāvato. Dvinnaṁ tesaṁ sadisatācodanā paṭipucchanamukheneva byākaraṇīyā paṭikkhepavasena,

anuññātavasena ca vissajjitabbatoti āha "**yathā cakkhu, tathā sotaṁ …pe… ayaṁ paṭipucchābyākaraṇīyo pañho**"ti. **Taṁ jīvaṁ taṁ sarīran**ti jīvasarīrānaṁ anaññatāpañho. Yassa yena anaññatācoditā, so eva paramatthato nupalabbhatīti vañjhātanayassa matteyyatākittanasadisoti abyākātabbatāya ṭhapanīyo vuttoti. **Imāni cattāri pañhabyākaraṇāni pamāṇaṁ** teneva nayena tesaṁ pañhānaṁ byākātabbato.

Vinayamahāpadeso kappiyānulomavidhānato nippariyāyato **anulomakappiyaṁ** nāma, mahāpadesabhāvena pana taṁsadisatāya suttantamahāpadesesupi "**anulomakappiyan**"ti ayaṁ Aṭṭhakathāvohāro. Yadipi tattha tattha Bhagavatā pavattitapakiṇṇakadesanāva Aṭṭhakathā, sā pana dhammasaṅgāhakehi paṭhamaṁ tīṇi piṭakāni saṅgāyitvā tassa atthavaṇṇanānurūpeneva (DṬ.16./CS:pg.2.169) vācanāmaggaṁ āropitattā "**ācariyavādo**"ti vuccati ācariyā vadanti saṁvaṇṇenti pāḷiṁ etenāti. Tenāha "**ācariyavādo nāma Aṭṭhakathā**"ti. Tisso saṅgītiyo āruḷho eva ca Buddhavacanassa atthasaṁvaṇṇanābhūto kathāmaggo **Mahindattherena tambapaṇṇidīpaṁ** ābhato pacchā tambapaṇṇiyehi mahātherehi **sīhaḷabhāsāya** ṭhapito nikāyantaraladdhisaṅkaraparihāraṇatthaṁ. **Attanomati nāma** theravādo. **Nayaggāhenā**ti suttādito labbhamānanayaggahaṇena. **Anubuddhiyā**ti suttādīniyeva anugatabuddhiyā. **Attano paṭibhānan**ti attano eva tassa atthassa vuttanayena upaṭṭhānaṁ, yathā-upaṭṭhitā atthā eva tathā vuttā. **Samentameva gahetabban**ti yathā suttena saṁsandati, evaṁ mahāpadesato atthā uddharitabbāti dasseti. Pamādapāṭhavasena ācariyavādassa kadāci pāḷiyā asaṁsandanāpi siyā, so na gahetabboti dassento āha "**ācariyavādopi suttena samentoyeva gahetabbo**"ti. **Sabbadubbalā** puggalassa sayaṁ paṭibhānabhāvato. Tathā ca **sāpi gahetabbā,** kīdisī? **Suttena samentā yevā**ti yojanā. **Tāsū**ti tīsu saṅgītīsu. "**Āgatameva pamāṇan**"ti iminā Mahākassapādīhi saṅgītameva "suttan"ti idhādhippetanti tadaññassa suttabhāvameva paṭikkhipati. Tadatthā eva hi tisso saṅgītiyo. **Tatthā**ti gārayhasutte. **Na ceva Sutte osaranti, na ca Vinaye sandissantīti veditabbāni** tassa asuttabhāvato tena "anulomakappiyaṁ suttena samentameva gahetabban"ti vuttaṁ evatthaṁ nigamanavasena nidasseti. Sabbattha "na itaran"ti vacanaṁ tattha tattha gahitāvadhāraṇaphaladassanaṁ daṭṭhabbaṁ.

(DṬ.16.-23)Kammāraputtacundavatthuvaṇṇanā

189. **Sūkaramaddavan**ti vanavarāhassa mudumaṁsaṁ. Yasmā Cundo ariyasāvako sotāpanno, aññe ca Bhagavato, bhikkhusaṅghassa ca āhāraṁ paṭiyādentā anavajjameva paṭiyādenti, tasmā vuttaṁ "**pavattamaṁsan**"ti. **Taṁ kirā**ti "nātitaruṇassā"ti-ādinā vuttavisesaṁ. Tathā hi taṁ "**mudu ceva siniddhañcā**"ti vuttaṁ. Mudumaṁsabhāvato hi abhisaṅkharaṇavisesena ca "maddavan"ti vuttaṁ. **Ojaṁ pakkhipiṁsu** "ayaṁ Bhagavato pacchimako āhāro"ti puññavisesāpekkhāya, taṁ pana tathāpakkhittadibbojatāya garutaraṁ jātaṁ.

Aññe (DṬ.16./CS:pg.2.170) yaṁ dujjīraṁ, taṁ ajānantā "kassaci adatvā vināsitan"ti upavadeyyunti **parūpavādamocanatthaṁ** Bhagavā "nāhaṁ tan"ti-ādinā sīhanādaṁ nadati.

190. Kathaṁ panāyaṁ sīhanādo nanu taṁ Bhagavatopi sammāpariṇāmaṁ na gatanti? Nayidaṁ evaṁ daṭṭhabbaṁ, yasmā "sammadeva taṁ Bhagavato pariṇāmaṁ gatan"ti vattuṁ arahati tappaccayā uppannassa vikārassa abhāvato, aññapaccayassa ca vikārassa mudubhāvaṁ āpāditattā. Tenāha "**na pana bhuttappaccayā**"ti-ādi. Na hi Bhagavā, aññe vā pana khīṇāsavā navavedanuppādanavasena āhāraṁ paribhuñjanti

aṭṭhaṅgasamannāgatameva katvā āhārassa upabhuñjanato. Yadi evaṁ kasmā pāḷiyaṁ "bhattaṁ bhuttāvissa kharo ābādho uppajjī"ti-ādi vuttaṁ? Taṁ bhojanuttarakālaṁ uppannattā vuttaṁ. "Na pana bhuttapaccayā"ti vutto vāyamattho **Aṭṭhakathāyaṁ.** Katupacitassa laddhokāsassa kammassa vasena balavatipi roge uppanne garusiniddhabhojanappaccayā vedanāniggaho jāto, tenāha "**yadi hī**"ti-ādi. **Patthitaṭṭhāne**ti icchitaṭṭhāne, icchā cassa tattha gantvā vinetabbaveneyyāpekkhā daṭṭhabbā. Gāthāyampi "**sutan**"ti iminā sutamattaṁ, paresaṁ vacanamattametaṁ, na pana bhojanappaccayā ābādhaṁ phusi dhīroti dasseti.

(DṬ.16.-24)Pānīyāharaṇavaṇṇanā

191. Pasannabhāvena udakassa acchabhāvo veditabboti āha "**acchodakāti pasannodakā**"ti. Sādurasattā sātatāti āha "**madhurodakā**"ti. Tanukameva salilaṁ visesato sītalaṁ, na bahalanti āha "**tanusītalasalilā**"ti. **Nikkaddamā**ti setabhāvassa kāraṇamāha. Paṅkacikkhallādivasena hi udakassa vivaṇṇatā, sabhāvato pana taṁ setavaṇṇaṁ evāti.

(DṬ.16.-25)Pukkusamallaputtavatthuvaṇṇanā

192. **Dhuravāte**ti paṭimukhavāte. **Dīghapiṅgalo**ti dīgho hutvā piṅgalacakkhuko. Piṅgalakkhiko hi so "āḷāro"ti paññāyittha. **Evarūpan**ti dakkhati karissati bhavissatīti īdisaṁ. **Īdisesū**ti yatra yaṁcāti evarūpanipātasaddayuttaṭṭhānesu.

193. Vicarantiyo (DṬ.16./CS:pg.2.171) meghagabbhato niccharantiyo viya hontīti vuttaṁ "**niccharantīsūti vicarantīsū**"ti. **Navavidhāyā**ti navappakārāya. Navasu hi pakāresu ekavidhāpi asani tappariyāpannatāya "navavidhā" tveva vuccati. Īdisī hi esā ruḷhi aṭṭhavimokkhapattipi samaññā viya. **Asaññaṁ karoti,** yo tassā saddena tejasā ca ajjhotthaṭo. **Ekaṁ cakkan**ti ekaṁ maṇḍalaṁ. Saṅkāraṁ tīrentī paricchijjantī viya dassetīti **saterā. Gaggarāyamānā**ti gaggarātisaddaṁ karontī, anuravadassanañhetaṁ. **Kapisīsā**ti kapisīsākāravatī. **Macchavilolikā**ti udake paripphandamānamaccho viya viluḷitākārā. **Kukkuṭasadisā**ti pasāritapakkhakukkuṭākārā. Naṅgalassa kassanakāle kassakānaṁ hatthena gahetabbaṭṭhāne maṇikā hoti, taṁ upādāya naṅgalaṁ "daṇḍamaṇikā"ti vuccati, tasmā daṇḍamaṇikākārā **daṇḍamaṇikā.** Tenāha "**naṅgalasadisā**"ti. Deve vassantepi sajotibhūtatāya udakena atemetabbato mahāsani "**sukkhāsanī**"ti vuttā. Tenāha "**patitaṭṭhānaṁ samugghāṭetī**"ti.

Bhusāgāraketi bhusamaye agārake. Tattha kira mahantaṁ palālapuñjaṁ abbhantarato palālaṁ nikkaḍḍhitvā sālāsadisaṁ pabbajitānaṁ vasanayoggaṭṭhānaṁ kataṁ, tadā Bhagavā tattha vasi, taṁ pana khalamaṇḍalaṁ sālāsadisanti āha "**khalasālāyan**"ti. **Etthā**ti hetumhi bhummavacananti āha "**etasmiṁ kāraṇe**"ti, asanipātena channaṁ janānaṁ hatakāraṇeti attho. **So tvaṁ bhante**ti ayameva vā pāṭho.

194. Siṅgī nāma kira uttamaṁ ativiya pabhassaraṁ Buddhānaṁ chavivaṇṇobhāsaṁ devalokato āgatasuvaṇṇaṁ. Tenevāha "**siṅgīsuvaṇṇavaṇṇan**"ti. "Kiṁ pana thero taṁ gaṇhī"ti sayameva pucchaṁ samuṭṭhāpetvā tattha kāraṇaṁ dassento "**kiñcāpī**"ti-ādimāha. **Teneva kāraṇenā**ti upaṭṭhākaṭṭhānassa matthakappatti, paresaṁ vacanokāsapacchedanaṁ, tena vatthena satthu pūjanaṁ, satthu ajjhāsayānuvattananti iminā teneva yathāvuttena catubbidhena kāraṇena.

195. Thero ca tāvadeva taṁ siṅgīvaṇṇaṁ maṭṭhadussaṁ Bhagavato upanāmesi

“paṭiggaṇhatu me bhante Bhagavā imaṁ maṭṭhadussaṁ, taṁ mamassa dīgharattaṁ hitāya sukhāyā”ti. Paṭiggahesi Bhagavā, paṭiggahetvāva naṁ paribhuñji (DṬ.16./CS:pg.2.172) Tena vuttaṁ “**Bhagavāpi tato ekaṁ nivāsesi, ekaṁ pārupī**”ti. Tāvadeva kira taṁ bhikkhū ovaṭṭikaraṇamattena tunnakammaṁ niṭṭhāpetvā therassa upanesuṁ, thero Bhagavato upanāmesi. **Hataccikaṁ viyā**ti paṭihatappabhaṁ, **viya**-saddo nipātamattaṁ. Bhagavato hi sarīrappabhāhi abhibhuyyamānā tassa vatthayugassa pabhassaratā nāhosi. **Antantenevā**ti anto anto eva, abbhantarato evāti attho. Tenāha “**bahipanassa pabhā natthī**”ti.

“**Pasannarūpaṁ samuṭṭhāpetī**”ti etenetassa āhārassa bhuttappaccayā na so rogoti ayamattho dīpito. **Dvīsu kālesu evaṁ hoti** dvinnaṁ nibbānadhātūnaṁ samadhigamasamayabhāvato. **Upavattane antarena yamakasālānan**ti ettha vattabbaṁ parato āgamissati.

196. **Sabbaṁ suvaṇṇavaṇṇameva ahosi** ativiya parisuddhāya pabhassarāya ekagghanāya Bhagavato sarīrappabhāya nirantaraṁ abhibhūtattā.

Dhammeti pariyattidhamme. **Pavattā**ti pāvacanabhāvena desetā. **Puratova nisīdi** ovādappaṭikaraṇabhāvato.

197. **Dānānisaṁsasaṅkhātā lābhā**ti vaṇṇadānabaladānādibhedā dānassa ānisaṁsasaññitā diṭṭhadhammikā, samparāyikā ca lābhā icchitabbā. **Te alābhā**ti te sabbe tuyhaṁ alābhā, lābhā eva na honti. Diṭṭheva dhamme paccakkhabhūte imasmiṁyeva attabhāve bhavā **diṭṭhadhammikā.** Samparetabbato pecca gantabbato “samparāyo”ti laddhanāme paraloke bhavā **samparāyikā.** Diṭṭhadhammikā ca samparāyikā ca **diṭṭhadhammikasamparāyikā. Dānānisaṁsasaṅkhātā lābhā**ti dānānisaṁsabhūtā lābhā. Sabbathā samameva hutvā samaṁ phalaṁ etesaṁ na ekadesenāti **samasamaphalā. Piṇḍapātā**ti tabbisayaṁ dānamayaṁ puññamāha.

Yadi khettavasena nesaṁ samaphalatā adhippetā, satipi ekasantānabhāve puthujjana-arahantabhāvasiddhaṁ nanu tesaṁ khettaṁ visiṭṭhanti dassetuṁ “**nanu cā**”ti-ādimāha. **Parinibbānasamatāyā**ti kilesaparinibbānakhandhaparinibbānabhāvena parinibbānasamatāya. “**Paribhuñjitvā parinibbuto**”ti etena (DṬ.16./CS:pg.2.173) yathā paṇītapiṇḍapātaparibhogūpatthambhitarūpakāyasannissayo dhammakāyo sukheneva kilese pariccaji, bhojanasappāyasaṁsiddhiyā evaṁ sukheneva khandhe pariccajīti evaṁ kilesapariccāgassa, khandhapariccāgassa ca sukhasiddhinimittatāya ubhinnaṁ piṇḍapātānaṁ samaphalatā jotitā. “Piṇḍapātasīsena ca piṇḍapātadānaṁ jotitan”ti vutto vāyamattho. Yathā hi sujātāya “imaṁ āhāraṁ nissāya mayhaṁ devatāya vaṇṇasukhabalādiguṇā sammadeva sampajjeyyun”ti uḷāro ajjhāsayo tadā ahosi, evaṁ Cundassapi kammāraputtassa “imaṁ āhāraṁ nissāya Bhagavato vaṇṇasukhabalādiguṇā sammadeva sampajjeyyun”ti uḷāro ajjhāsayoti evampi nesaṁ ubhinnaṁ samaphalatā veditabbā. Satipi catuvīsatikoṭisatasahassasamāpattīnaṁ devasikaṁ vaḷañjanasamāpattibhāve yathā pana abhisambujjhanadivase abhinavavipassanaṁ paṭṭhapento rūpasattakādi (visuddhi.ṭī. 2.707vitthāro) vasena cuddasahākārehi sannetvā mahāvipassanāmukhena tā samāpattiyo samāpajji, evaṁ parinibbānadivasepi sabbā tā samāpajjīti evaṁ samāpattisamatāyapi tesaṁ samaphalatā. Cundassa tāva anussaraṇaṁ uḷārataraṁ hotu Bhagavato dinnabhāvena aññathattābhāvato, sujātāya pana kathaṁ devatāya dinnanti? Evaṁsaññibhāvatoti āha “**sujātā cā**”ti-ādi. **Aparabhāge**ti abhisambodhito aparabhāge. Puna **aparabhāge**ti parinibbānato parato. **Dhammasīsan**ti dhammānaṁ matthakabhūtaṁ nibbānaṁ. **Me gahitan**ti mama vasena gahitaṁ. Tenāha “**mayhaṁ kirā**”ti-ādi.

Adhipatibhāvo **ādhipateyyan**ti āha "**jeṭṭhabhāvasaṁvattaniyakan**"ti.

Saṁvareti sīlasaṁvare. **Veran**ti pāṇātipātādipañcavidhaṁ veraṁ. Tañhi veridhammabhāvato, verahetutāya ca "veran"ti vuccati. Kosallaṁ vuccati ñāṇaṁ, tena yutto **kusalo**ti āha "**kusalo pana ñāṇasampanno**"ti. Ñāṇasampadā nāma ñāṇapāripūrī, sā ca aggamaggavasena veditabbā, aggamaggo ca niravasesato kilese pajahatīti āha "**ariyamaggena …pe… jahātī**"ti. **Imaṁ pāpakaṁ jahitvā**ti dānena tāva lobhamacchariyādipāpakaṁ, sīlena pāṇātipātādipāpakaṁ jahitvā tadaṅgavasena pahāya tato samathavipassanādhammehi vikkhambhanavasena, tato maggapaṭipāṭiyā samucchedavasena anavasesaṁ pāpakaṁ pahāya. Tathā (DṬ.16./CS:pg.2.174) pahīnattā eva **rāgādīnaṁ khayā kilesanibbānena** sabbaso kilesavūpasamena **nibbuto** parinibbutoti sa-upādisesāya nibbānadhātuyā desanāya kūṭaṁ gaṇhanto "**iti Cundassa …pe… sampassamāno udānaṁ udānesī**"ti.

Catutthabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.16.-26)Yamakasālavaṇṇanā

198. **Evaṁ taṁ Kusinārāyaṁ hotī**ti yathā anurādhapurassa thūpārāmo dakkhiṇapacchimadisāyaṁ, evaṁ taṁ uyyānaṁ Kusinārāya dakkhiṇapacchimadisāyaṁ hoti. **Tasmā**ti yasmā nagaraṁ pavisitukāmā uyyānato upecca vattanti gacchanti etenāti "**Upavattanan**"**ti vuccati,** taṁ sālapantibhāvena ṭhitaṁ sālavanaṁ. **Antarenā**ti vemajjhe. **Tassa kira mañcakassā**ti tattha paññapiyamānassa tassa mañcakassa. **Tatrāpi …pe… eko pādabhāgassa,** tasmā "antarena yamakasālānan"ti vuttaṁ. **Saṁsibbitvā**ti aññamaññā-āsattaviṭapasākhatāya saṁsibbitvā viya. "**Ṭhitasākhā**"**tipi vuttaṁ** Aṭṭhakathāyaṁ. Yaṁ pana pāḷiyaṁ "uttarasīsakaṁ mañcakaṁ paññapehī"ti vuttaṁ, taṁ pacchimadassanaṁ daṭṭhuṁ āgatānaṁ devatānaṁ daṭṭhuṁ yogyatāvasena vuttaṁ. Keci pana "uttaradisāvilokanamukhaṁ pubbadisāsīsakaṁ katvā mañcakaṁ paññapehīti attho"ti vadanti, taṁ tesaṁ matimattaṁ.

Ete nāgānamuttamāti ete gottato gocari-ādināmakā hatthināgesu balena seṭṭhatamā. **Majjhimaṭṭhakathāyaṁ** (ma.ni.aṭṭha.1.148) pana keci hatthino ito aññathā āgatā, so pana nesaṁ nāmamattakato bhedo daṭṭhabbo.

Paribhuttakālato paṭṭhāya …pe… parikkhayaṁ gataṁ, "na pana paribhuttappaccayā"ti heṭṭhā vuttanayeneva attho daṭṭhabbo. **Caṅgavāre**ti ūmiyaṁ. Katokāsassa kammassa vasena yathāsamuṭṭhito rogo ārogyaṁ abhimaddatīti katvā etamatthaṁ dassento "**viyā**"ti vuttaṁ. Yasmā Bhagavā heṭṭhā vuttanayena kappaṁ, kappāvasesaṁ vā ṭhātuṁ samattho eva, tattakaṁ kālaṁ (DṬ.16./CS:pg.2.175) ṭhāne payojanābhāvato āyusaṅkhāre ossajjitvā tādisassa kammassa okāsaṁ adāsi, tasmā etamatthaṁ dassento "viyā"tipi vattuṁ yujjatiyeva.

Kusalaṁ kātabbaṁ maññissanti "evaṁ mahapphalaṁ, evaṁ mahānisaṁsaṁ, mahānubhāvañca taṁ kusalan"ti.

Ekassāpi sattassa vaṭṭadukkhavūpasamo Buddhānaṁ garutaro hutvā upaṭṭhāti atidullabhabhāvato, tasmā "**aparampi passatī**"ti-ādi vuttaṁ, svāyamattho **Māgaṇḍiyasuttena** (su.ni.841) dīpetabbo.

Tatiyaṁ pana kāraṇaṁ sattānaṁ uppajjanaka-anatthapariharaṇanti taṁ dassento puna "**aparampi passatī**"ti-ādimāha.

Sīhaseyyanti. Ettha sayanaṁ **seyyā,** sīhassa viya seyyā sīhaseyyā, taṁ

sīhaseyyaṁ. Atha vā **sīhaseyyan**ti seṭṭhaseyyaṁ, yadidaṁ atthadvayaṁ parato āgamissati.

"Vāmena passena sentī"ti evaṁ vuttā **kāmabhogiseyyā, dakkhiṇapassena sayāno nāma natthi** dakkhiṇahatthassa sarīraggahaṇādiyogakkhamato, purisavasena cetaṁ vuttaṁ.

Ekena passena sayituṁ na sakkonti dukkhuppattito.

Ayaṁ sīhaseyyāti ayaṁ evaṁ vuttā sīhaseyyā. "**Tejussadattā**"ti iminā sīhassa abhīrubhāvaṁ dasseti. Bhīrukā hi sesamigā attano āsayaṁ pavisitvā santāsapubbakaṁ yathā tathā sayanti, sīho pana abhīrubhāvato satokārī bhikkhu viya satiṁ upaṭṭhāpetvāva sayati. Tenāha "**purimapāde**"ti-ādi. Dakkhiṇe purimapāde vāmassa purimapādassa ṭhapanavasena **dve purimapāde ekasmiṁ ṭhāne** ṭhapetvā. **Pacchimapāde**ti dve pacchimapāde. Vuttanayeneva idhāpi ekasmiṁ ṭhāne pādaṭṭhapanaṁ veditabbaṁ, **ṭhitokāsasallakkhaṇaṁ** abhīrubhāveneva. "**Sīsaṁ pana ukkhipitvā**"ti-ādinā vuttā sīhakiriyā anutrāsapabujjhanaṁ viya abhīrubhāvasiddhā dhammatāvasenevāti veditabbā. **Sīhavijambhitavijambhanaṁ** ativelaṁ ekākārena ṭhapitānaṁ sarīrāvayavānaṁ gamanādikiriyāsu yogyabhāvāpādanatthaṁ. **Tikkhattuṁ sīhanādanadanaṁ** appesakkhamigajātapariharaṇatthaṁ.

Seti (DṬ.16./CS:pg.2.176) abyāvaṭabhāvena pavattati etthāti **seyyā,** catutthajjhānameva seyyā **catutthajjhānaseyyā.** Kiṁ pana taṁ catutthajjhānanti? Ānāpānacatutthajjhānaṁ, tato hi vuṭṭhahitvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā Bhagavā anukkamena aggamaggaṁ adhigantvā tathāgato jātoti. "Tayidaṁ padaṭṭhānaṁ nāma, na seyyā, tathāpi yasmā 'catutthajjhānā vuṭṭhahitvā samanantarā Bhagavā parinibbāyī'ti (dī.ni.2.219) vakkhati, tasmā lokiyacatutthajjhānasamāpatti eva tathāgataseyyā"ti keci, evaṁ sati parinibbānakālikāva tathāgataseyyāti āpajjati, na ca Bhagavā lokiyacatutthajjhānasamāpajjanabahulo vihāsi. Aggaphalavasena pavattaṁ panettha catutthajjhānaṁ veditabbaṁ. Tattha yathā sattānaṁ niddupagamanalakkhaṇā seyyā bhavaṅgacittavasena hoti, sā ca nesaṁ paṭhamajātisamanvayā yebhuyyavuttikā, evaṁ Bhagavato ariyajātisamanvayaṁ yebhuyyavuttikaṁ aggaphalabhūtaṁ catutthajjhānaṁ "tathāgataseyyā"ti veditabbaṁ. Sīhaseyyā nāma seṭṭhaseyyāti āha "**uttamaseyyā**"ti.

Natthi etissā uṭṭhānanti **anuṭṭhānā,** seyyā, taṁ **anuṭṭhānaseyyaṁ.** "Ito uṭṭhahissāmī"ti manasikārassa abhāvato "**uṭṭhānasaññaṁ manasi karitvā**"**ti na vuttaṁ. Etthā**ti etasmiṁ anuṭṭhānaseyyupagamane. **Kāyavasena anuṭṭhānaṁ,** na cittavasena, cittavasena ca anuṭṭhānaṁ nāma niddupagamananti tadabhāvaṁ dassetuṁ "**niddāvasenā**"ti-ādi vuttaṁ. **Bhavaṅgassā**ti niddupagamanalakkhaṇassa bhavaṅgassa.

Sabbapāliphullāti sabbatthakameva vikasanavasena phullā, na ekadesavikasanavasena. Tenāha "**sabbe samantato pupphitā**"ti. **Ekacchannā**ti samphullapupphehi ekākārena sabbattheva chāditā. **Ullokapadumānī**ti heṭṭhā olokentāni viya tiṭṭhanapadumāni. **Morapiñchakalāpo viya** pañcavaṇṇapupphasañchāditattā.

Nandapokkharaṇīsambhavānīti nandapokkharaṇītīrasambhavāni. **Mahātumbamattan**ti āḷhakamattaṁ. **Paviṭṭhānī**ti khittāni. **Sarīrameva okirantī**ti sarīrameva ajjhokiranti.

Devatānaṁ (DṬ.16./CS:pg.2.177) **upakappanacandanacuṇṇānī**ti saṭṭhipi paññāsampi yojanāni vāyanakasetavaṇṇacandanacuṇṇāni. **Dibbagandhajālacuṇṇānī**ti dibbagandhadibbacuṇṇāni. **Haritāla-añjanacuṇṇādīni**pi dibbāni paramasugandhāni evāti veditabbāni. Tenevāha "**sabbadibbagandhavāsavikatiyo**"ti.

Ekacakkavāḷe sannipatitvā antalikkhe vajjanti mahābhinikkhamanakāle

viya.

Tāti devatā. **Ganthamānā vā**ti mālaṁ racantiyo eva. **Apariniṭṭhitā vā**ti yathādhippāyaṁ pariyositā eva. **Hatthena hatthan**ti attano hatthena parassa hatthaṁ. **Gīvāya gīvan**ti kaṇṭhagāhavasena attano gīvāya parassa gīvaṁ. **Gahetvā**ti āmasitvā. **Mahāyaso mahāyaso**ti āmeḍitavasena aññamaññaṁ ālāpavacanaṁ.

199. **Mahantaṁ ussāhan**ti tathāgatassa pūjāsakkāravasena pavattiyamānaṁ mahantaṁ ussāhaṁ **disvā.**

Sāyeva pana paṭipadāti pubbabhāgapaṭipadā eva. **Anucchavikattā**ti adhigantabbassa navavidhalokuttaradhammassa anurūpattā.

Sīlanti cārittasīlamāha. **Ācārapaññattī**ti cārittasīlaṁ. **Yāva gotrabhuto**ti yāva gotrabhuñāṇaṁ, tāva pavattetabbā samathavipassanā **sammāpaṭipadā.** Idāni taṁ sammāpaṭipadaṁ byatirekato, anvayato ca vibhāvetuṁ "**tasmā**"ti-ādi vuttaṁ. **Jinakāḷasuttan**ti jinamahāvaḍḍhakinā ṭhapitaṁ Vajjetabbagahetabbadhammasandassanakāḷasuttaṁ sikkhāpadamariyādaṁ, upāsakopāsikāvāresu "**gandhapūjaṁ mālāpūjaṁ karotī**"ti vacanaṁ cārittasīlapakkhe ṭhapetvā karaṇaṁ sandhāya vuttaṁ, tena bhikkhubhikkhunīnampi tathākaraṇaṁ anuññātamevāti daṭṭhabbaṁ.

Ayañhīti dhammānudhammapaṭipadaṁ sandhāya vadati.

(DṬ.16.-27)Upavāṇattheravaṇṇanā

200. **Apanesī**ti ṭhitappadesato yathā apagacchati, evamakāsi, na pana nibbhacchi. Tenāha "**Ānando**"ti-ādi. **Vuttasadisā vā**ti **samacittapariyāyadesanāyaṁ** (a.ni.2.37) vuttasadisā eva. **Āvārento**ti chādento.

Yasmā (DṬ.16./CS:pg.2.178) kassapassabuddhassa cetiye ārakkhadevatā ahosi, tasmā therova tejussado, na aññe arahantoti ānetvā yojanā.

Idāni āgamanato paṭṭhāya tamatthaṁ vitthārato dassetuṁ "**vipassimhi kira sammāsambuddhe**"ti-ādi āraddhaṁ. "**Cātumahārājikā devatā**"ti idaṁ gobalībaddañāyena gahetabbaṁ bhummadevatādīnampi tappariyāpannattā. **Tesaṁ** manussānaṁ.

Tatthāti kassapassa Bhagavato cetiye.

201. **Adhivāsentī**ti rocenti.

Chinnapāto viya chinnapāto, taṁ **chinnapātaṁ,** bhāvanapuṁsakaniddeso yaṁ. **Āvaṭṭantī**ti abhimukhabhāvena vaṭṭanti. Yattha patitā, tato katipayaratanaṭṭhānaṁ vaṭṭanavaseneva gantvā puna yathāpatitameva ṭhānaṁ vaṭṭanavasena āgacchanti. Tenāha "**āvaṭṭantiyo patitaṭṭhānameva āgacchantī**"ti. **Vivaṭṭantī**ti yattha patitā, tato vinivaṭṭanti. Tenāha "**patitaṭṭhānato parabhāgaṁ vaṭṭamānā gacchantī**"ti. Purato vaṭṭanaṁ **āvaṭṭanaṁ,** itaraṁ tividhampi **vivaṭṭanan**ti dassetuṁ "**apicā**"ti-ādi vuttaṁ. **Devatā dhāretuṁ na sakkoti** udakaṁ viya osīdanato. Tenāha "**tatthā**"ti-ādi. **Tatthā**ti pakatipathaviyaṁ. **Devatā osīdanti** dhātūnaṁ saṇhasukhumālabhāvato. **Pathaviyaṁ pathaviṁ māpesun**ti pakatipathaviyaṁ attano sarīraṁ dhāretuṁ samatthaṁ iddhānubhāvena pathaviṁ māpesuṁ.

Kāmaṁ domanasse asatipi ekacco rāgo hotiyeva, rāge pana asati domanassassa asambhavo evāti tadekaṭṭhabhāvatoti āha "**vītarāgāti pahīnadomanassā**"ti. **Silāthambhasadisā** iṭṭhāniṭṭhesu nibbikāratāya.

(DṬ.16.-28)Catusaṁvejanīyaṭṭhānavaṇṇanā

202. **Apāragaṅgāyā**ti Gaṅgāya orambhāge. "**Saṅkārachaḍḍakasammajjaniyo gahetvā**"ti-ādi attano attano vasanaṭṭhāne vattakaraṇākāradassanaṁ. "**Evaṁ dvīsu kālesū**"ti-ādi nidassanatthaṁ paccāmasanaṁ, taṁ heṭṭhā adhigataṁ.

Kammasādhano (DṬ.16./CS:pg.2.179) sambhāvanattho **bhāvanīya**-saddoti āha "**manasā bhāvite sambhāvite**"ti. Dutiyavikappe pana bhāvanaṁ, vaḍḍhanañca paṭipakkhapahānatoti āha "**ye vā**"ti-ādi.

Buddhādīsu tīsu vatthūsu **pasannacittassa,** na kammaphalasaddhāmattena. Sā cassa saddhāsampadā evaṁ veditabbāti phalena hetuṁ dassento "**vattasampannassā**"ti āha. **Saṁvego** nāma sahottappañāṇaṁ, abhijātiṭṭhānādīnipi tassa uppattihetūni bhavantīti āha "**saṁvegajanakānī**"ti.

Cetiyapūjanatthaṁ cārikā **cetiyacārikā. Sagge patiṭṭhahissantiyeva** Buddhaguṇārammaṇāya kusalacetanāya saggasaṁvattaniyabhāvato.

(DṬ.16.-29)Ānandapucchākathāvaṇṇanā

203. **Etthā**ti mātugāme. **Ayaṁ uttamā paṭipatti, yadidaṁ adassanaṁ,** dassanamūlakattā tappaccayānaṁ sabbānatthānaṁ. **Lobho**ti kāmarāgo. **Cittacalanā** paṭipatti-antarāyakaro cittakkhobho. **Murumurāpetvā**ti sa-aṭṭhikaṁ katvā khādane anuravadassanaṁ. Aparimitaṁ kālaṁ dukkhānubhavanaṁ **aparicchinnadukkhānubhavanaṁ. Vissāso**ti visaṅgo ghaṭṭanābhāvo. **Otāro**ti tattha cittassa anuppaveso. **Asihatthena** verīpurisena, **pisācenāpi** khāditukāmena. **Āsīde**ti akkamanādivasena bādheyya. **Assā**ti mātugāmassa. **Pabbajitehi kattabbakamman**ti āmisapaṭiggahaṇādi pabbajitehi kātabbaṁ kammaṁ. **Satī**ti vā kāyagatāsati **upaṭṭhāpetabbā.**

204. **Atantibaddhā**ti abhāravahā. **Pesitacittā**ti nibbānaṁ pati pesitacittā.

205. **Vihatenā**ti kappāsavihananadhanunā pabbajaṭānaṁ vijaṭanavasena hatena. Tenāha "**supothitenā**"ti, asaṅkaraṇavasena suṭṭhu pothitenāti attho, dassanīyasaṁvejanīyaṭṭhānakittanena ca vasanaṭṭhānaṁ kathitaṁ.

(DṬ.16.-31)Ānanda-acchariyadhammavaṇṇanā

207. **Theraṁ adisvā āmantesī**ti tattha adisvā āvajjanto therassa ṭhitaṭṭhānaṁ, pavattiñca ñatvā āmantesi.

Kāyakammassa (DṬ.16./CS:pg.2.180) hitabhāvo hitajjhāsayena pavattitattāti āha "**hitavuddhiyā katenā**"ti. Sukhabhāvo kāyikadukkhābhāvo, cetasikasukhabhāvo cetasikasukhasamuṭṭhitattā cāti vuttaṁ "**sukhasomanasseneva katenā**"ti. Āvirahovibhāgato advayabhāvato **advayenā**ti imamatthaṁ dassetuṁ "**yathā**"ti-ādi vuttaṁ. Satthu khettabhāvasampattiyā, therassa ajjhāsayasampattiyā ca "ettakamidan"ti pamāṇaṁ gahetuṁ asakkuṇeyyatāya pamāṇavirahitattā tassa kammassāti āha "**cakkavāḷampī**"ti-ādi.

Evaṁ pavattitenāti evaṁ odissakamettābhāvanāya vasena pavattitena. Vivaṭṭūpanissayabhūtaṁ kataṁ upacitaṁ puññaṁ etenāti **katapuññno,** arahattādhigamāya katādhikāroti attho. Tenāha "**abhinīhārasampannosīti dassetī**"ti.

208. Katthaci saṅkucitaṁ hutvā ṭhitaṁ mahāpathaviṁ pattharanto viya, paṭisaṁhaṭaṁ hutvā ṭhitaṁ ākāsaṁ vitthārento viya, catusaṭṭhādhikayojanasatasahassubbedhaṁ cakkavāḷagiriṁ adho osārento viya, aṭṭhasaṭṭhādhikasahassayojanasatasahassubbedhaṁ sineruṁ ukkhipento viya, satayojanāyāmavitthāraṁ mahājambuṁ khandhe gahetvā cālento viyāti pañca hi upamā hi therassa guṇakathā mahantabhāvadassanatthañceva aññesaṁ dukkaṭabhāvadassanatthañca āgatāva. **Eteneva cā**ti **ca**-saddena "ahaṁ etarahi arahaṁ sammāsambuddho" (dī.ni.2.4), "sadevakasmiṁ lokasmiṁ natthi me paṭipuggalo"ti (ma.ni.1.285 2.341 mahāva. 11 kathā. 405 mi.pa.5.11) ca evaṁ ādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Byatto**ti khandhakosallādisaṅkhātena veyyattiyena samannāgato. **Medhāvī**ti medhāsaṅkhātāya sammābhāvitāya paññāya samannāgato.

209. **Paṭisanthāradhamman**ti pakaticārittavasena vuttaṁ, upagatānaṁ pana bhikkhūnaṁ bhikkhunīnañca pucchāvissajjanavasena ceva cittarucivasena ca yathākālaṁ dhammaṁ desetiyeva, upāsakopāsikānaṁ pana upanisinnakathāvasena.

(DṬ.16.-32)Mahāsudassanasuttadesanāvaṇṇanā

210. **Khuddaka**-saddo (DṬ.16./CS:pg.2.181) patirūpavācī, **ka**-saddo appatthoti āha "**khuddakanagaraketi nagarapatirūpake sambādhe khuddakanagarake**"ti. Dhuparavisālasaṇṭhānatāya taṁ "ujjaṅgalanagarakan"ti vuttanti āha "**visamanagarake**"ti. **Aññesaṁ mahānagarānaṁ** ekadesappamāṇatāya **sākhāsadise.** Ettha ca "khuddakanagarake"ti iminā tassa nagarassa appakabhāvo vutto, "ujjaṅgalanagarake"ti iminā bhūmivipattiyā nihīnabhāvo, "sākhānagarake"ti iminā appadhānabhāvo. **Sārappattā**ti vibhavasārādinā sāramahattaṁ pattā.

Kahāpaṇasakaṭanti ettha "dvikumbhaṁ **sakaṭaṁ. Kumbho** pana dasambaṇo"ti vadanti. **Dve pavisantī**ti dve kahāpaṇasakaṭāni dve āyavasena pavisanti.

Subhikkhāti sulabhāhārā, sundarāhārā ca. Tenāha "**khajjabhojjasampannā**"ti. **Saddaṁ karonte**ti ravasārinā tuṭṭhabhāvena koñcanādaṁ karonte. **Avivittā**ti asuññā, kadāci ratho paṭhamaṁ gacchati, taṁ añño anubandhanto gacchati, kadāci dutiyaṁ vuttaratho paṭhamaṁ gacchati, itaro taṁ anubandhati evaṁ **aññamaññaṁ anubandhamānā. Etthā**ti kusāvatīnagare. Tassa mahantabhāvato ceva iddhādibhāvato ca niccaṁ payojitāneva **bheri-ādīni tūriyāni,** samma sammāti vā aññamaññaṁ piyālāpasaddo **samma**-saddo. Kaṁsatāḷādisabbatāḷāvacarasaddo **tāḷa**-saddo, **kūṭabheri**-saddo kumbhathūṇasaddo.

Evarūpā saddā honti kacavarākiṇṇavīthitāya, araññe kandamūlapaṇṇādiggahaṇāya, tattha dukkhajīvikatāya cāti yathākkamaṁ yojetabbaṁ. **Idha na evaṁ ahosi** devaloke viya sabbaso paripuṇṇasampattikatāya.

Mahantaṁ kolāhalanti saddhāsampannānaṁ devatānaṁ, upāsakānañca vasena purato purato mahatī ugghosanā hoti. Tattha Bhagavantaṁ uddissa katassa vihārassa abhāvato, bhikkhusaṅghassa ca mahantabhāvato **te āgantvā …pe… pesesi.** Pesento ca "kathañhi nāma Bhagavā pacchime kāle attano pavattiṁ amhākaṁ nārocesi, nesaṁ domanassaṁ mā ahosī"ti "ajja kho Vāseṭṭhā"ti-ādinā sāsanaṁ pesesi.

(DṬ.16.-33)Mallānaṁ vandanāvaṇṇanā

211. Aghaṁ (DṬ.16./CS:pg.2.182) dukkhaṁ āventi pakāsentīti **aghāvino,**

pākaṭībhūtadukkhāti āha "**uppannadukkhā**"ti. Ñātisālohitabhāvena kulaṁ parivattati etthāti **kulaparivattaṁ.** Taṁ taṁkulīnabhāgena ṭhito sattanikāyo "kulaparivattaso"ti vuttanti āha "**kulaparivattan**"ti. Te pana taṁtaṁkulaparivattaparicchinnā Mallarājāno tasmiṁ nagare vīthi-ādisabhāgena vasantīti vuttaṁ "**vīthisabhāgena ceva racchāsabhāgena cā**"ti.

(DṬ.16.-34)Subhaddaparibbājakavatthuvaṇṇanā

212. Kaṅkhā eva **kaṅkhādhammo. Ekato vā**ti bhūmiṁ avibhajitvā sādhāraṇatova. Bījato ca aggaṁ gahetvā āhāraṁ sampādetvā dānaṁ **bījaggaṁ. Gabbhakāle**ti gabbhadhāraṇato paraṁ khīraggahaṇakāle. Tenāha "**gabbhaṁ phāletvā khīraṁ niharitvā**"ti-ādi. **Puthukakāle**ti sassānaṁ nātipakke puthukayogyaphalakāle. **Lāyanaggan**ti pakkassa sassassa lavane lavanārambhe dānaṁ adāsi. Lunassa sassassa veṇivasena bandhitvā ṭhapanaṁ **veṇikaraṇaṁ.** Tassa ārambhe dānaṁ **veṇaggaṁ.** Veṇiyo pana ekato katvā rāsikaraṇaṁ **kalāpo.** Tattha aggadānaṁ **kalāpaggaṁ.** Kalāpato nīharitvā maddane aggadānaṁ **khalaggaṁ.** Madditaṁ ophuṇitvā dhaññassa rāsikaraṇe aggadānaṁ **khalabhaṇḍaggaṁ.** Dhaññassa khalato koṭṭhe pakkhipane aggadānaṁ **koṭṭhaggaṁ. Uddharitvā**ti koṭṭhato uddharitvā.

"**Nava aggadānāni adāsī**"ti iminā "kathaṁ nu kho ahaṁ satthu santike aggatova mucceyyan"ti aggaggadānavasena vivaṭṭūpanissayassa kusalassa katūpacitattā, ñāṇassa ca tathā paripākaṁ gatattā aggadhammadesanāya tassa bhājanabhāvaṁ dasseti. Tenāha "**imaṁ aggadhammaṁ tassa desessāmī**"ti-ādi. **Ohīyitvā** saṅkocaṁ āpajjitvā.

213. **Aññātukāmova** na sandiṭṭhiṁ parāmāsī. **Abbhaññiṁsū**ti sandehajātassa pucchāvacananti katvā **jāniṁsū**ti atthamāha. Tenāha pāḷiyaṁ "sabbeva na abbhaññiṁsū"ti. **Nesan**ti pūraṇādīnaṁ. **Sā paṭiññā**ti "karoto kho mahārāja kārayato"ti-ādinā (dī.ni.1.166) paṭiññātā, sabbaññupaṭiññā (DṬ.16./CS:pg.2.183) eva vā. **Niyyānikā**ti sappāṭihāriyā, tesaṁ vā siddhantasaṅkhātā paṭiññā vaṭṭato nissaraṇaṭṭhena **niyyānikā**ti. Sāsanassa sampattiyā tesaṁ sabbaññutaṁ, tabbipariyāyato ca asabbaññutaṁ gacchatīti daṭṭhabbaṁ. Tenāha "**tasmā**"ti-ādi. **Atthābhāvato**ti Subhaddassa sādhetabba-atthābhāvato. **Okāsābhāvato**ti tathā vitthāritaṁ katvā dhammaṁ desetuṁ avasarābhāvato. Idāni tameva okāsābhāvaṁ dassetuṁ "**paṭhamayāmasmin**"ti-ādi vuttaṁ.

214. Yesaṁ samaṇabhāvakarānaṁ dhammānaṁ sampādanena samaṇo, te pana ukkaṭṭhaniddesena ariyamaggadhammāti catumaggasaṁsiddhiyā pāḷiyaṁ cattāro samaṇā vuttāti te bāhirasamaye sabbena sabbaṁ natthīti dassento "**paṭhamo sotāpannasamaṇo**"ti-ādimāha. **Purimadesanāyā**ti "yasmiñca kho, Subhadda, Dhammavinaye"ti-ādinā vuttāya desanāya. Byatirekato, anvayato ca adhippeto attho vibhāvīyatīti paṭhamanayopettha "purimadesanāyā"ti padena saṅgahito vāti daṭṭhabbo. Attano sāsanaṁ niyamento āha "imasmiṁ kho"ti yojanā. **Āraddhavipassakehī**ti samādhikammikavipassakehi, sikhāppattavipassake sandhāya vuttaṁ, na paṭṭhapitavipassane. Apare pana "bāhirakasamaye vipassanārambhassa ganthopi natthevāti avisesavacanametan"ti vadanti. **Adhigataṭṭhānan**ti adhigatassa kāraṇaṁ, tadatthaṁ pubbabhāgapaṭipadanti attho, yena sotāpattimaggo adhigato, na uparimaggo, so sotāpattimagge ṭhito akuppadhammatāya tassa, tattha vā siddhito ṭhitapubbo bhūtapubbagatiyāti sotāpattimaggaṭṭho sotāpanno, na sesa-ariyā bhūmantaruppattito. Sotāpanno hi attanā adhigataṭṭhānaṁ sotāpattimaggaṁ aññassa kathetvā

sotāpattimaggaṭṭhaṁ kareyya, na aṭṭhamako asambhavato. **Esa nayo sesamaggaṭṭhesū**ti etthāpi imināva nayena attho veditabbo. **Paguṇaṁ kammaṭṭhānan**ti attano paguṇaṁ vipassanākammaṭṭhānaṁ, eteneva "avisesavacanan"ti vādo paṭikkhittoti daṭṭhabbo.

Sabbaññutaññāṇaṁ adhippetaṁ. Tañhi sabbaṅeyyadhammāvabodhane "kusalaṁ chekaṁ nipuṇan"ti vuccati tattha asaṅga-appaṭihataṁ pavattatīti katvā. **Samadhikāni** (DṬ.16./CS:pg.2.184) ekena vassena. Ñāyanti etena catusaccadhammaṁ yāthāvato paṭivijjhantīti **ñāyo,** lokuttaramaggoti āha "**ariyamaggadhammassā**"ti. Padissati etena ariyamaggo paccakkhato dissatīti **padeso,** vipassanāti vuttaṁ "**padese vipassanāmagge**"ti. **Samaṇopī**ti ettha **pi**-saddo "padesavattī"ti etthāpi ānetvā sambandhitabboti āha "**padesavatti …pe… natthīti vuttaṁ hotī**"ti.

215. **So**ti tathāvutto antevāsī. **Tenā**ti ācariyena. **Attano ṭhāne ṭhapito hoti** parapabbājanādīsu niyuttattā.

Sakkhisāvakoti paccakkhasāvako, sammukhasāvakoti attho. **Bhagavati dharamāne**ti dharamānassa Bhagavato santike. Sesadvayepi eseva nayo. **Sabbopi so**ti sabbo so tividhopi. **Ayaṁ pana arahattaṁ patto,** tasmā paripuṇṇagatāya matthakappatto **pacchimo sakkhisāvako**ti.

Pañcamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.16.-35)Tathāgatapacchimavācāvaṇṇanā

216. **Tan**ti bhikkhusaṅghassa ovādakaṅgaṁ **dassetuṁ …pe… vuttaṁ** dhammasaṅgāhakehīti adhippāyo. Suttābhidhammasaṅgahitassa dhammassa atisajjanaṁ sambodhanaṁ **desanā,** tasseva pakārato ñāpanaṁ veneyyasantāne ṭhapanaṁ **paññāpanan**ti "**dhammopi desito ceva paññatto cā**"ti vuttaṁ. Tathā vinayatantisaṅgahitassa kāyavācānaṁ vinayanato "vinayo"ti laddhādhivacanassa atthassa atisajjanaṁ sambodhanaṁ **desanā,** tasseva pakārato ñāpanaṁ asaṅkarato ṭhapanaṁ **paññāpanan**ti "**vinayopi desito ceva paññatto cā**"ti vuttaṁ. Adhisīlasikkhāniddesabhāvena sāsanassa mūlabhūtattā vinayo paṭhamaṁ sikkhitabboti taṁ tāva ayamuddesaṁ sarūpato dassento "**mayā hi vo**"ti-ādimāha. Tattha **sattāpattikkhandhavasenā**ti sattannaṁ āpattikkhandhānaṁ avītikkamanīyatāvasena **Satthukiccaṁ sādhessati** "idaṁ vo kattabbaṁ, idaṁ vo na kattabban"ti kattabbākattabbassa vibhāgena anusāsanato.

Tena (DṬ.16./CS:pg.2.185) **tenākārenā**ti tena tena veneyyānaṁ ajjhāsayānurūpena pakārena. **Ime dhamme**ti ime sattatiṁsabodhipakkhiyadhamme. Tappadhānattā suttantadesanāya "**suttantapiṭakaṁ desitan**"ti vuttaṁ. **Satthukiccaṁ sādhessati** taṁtaṁcariyānurūpaṁ sammāpaṭipattiyā anusāsanato. Kusalākusalābyākatavasena **nava hetū.** "**Satta phassā**"ti-ādi sattaviññāṇadhātusampayogavasena vuttaṁ. Dhammānulome tikapaṭṭhānādayo cha, tathā dhammapaccanīye, dhammānulomapaccanīye, dhammapaccanīyānulometi catuvīsati samantapaṭṭhānāni etassāti **catuvīsatisamantapaṭṭhānaṁ,** taṁ pana paccayānulomādivasena vibhajiyamānaṁ aparimāṇanayaṁ evāti āha "**anantanayamahāpaṭṭhānapaṭimaṇḍitan**"ti. **Satthukiccaṁ sādhessatī**ti khandhādivibhāgena ñāyamānaṁ catusaccasambodhāvahattā satthārā sammāsambuddhena kātabbakiccaṁ nipphādessati.

Ovadissanti anusāsissanti ovādānusāsanīkiccanipphādanato.

Cārittanti samudācārā, navesu piyālāpaṁ vuḍḍhesu gāravālāpanti attho. Tenāha "bhanteti vā āyasmāti vā"ti. Gāravavacanaṁ hetaṁ yadidaṁ bhanteti vā āyasmāti vā, loke pana "tatra bhavan"ti, "devānaṁ piyā"ti ca gāravavacanameva.

"Ākaṅkhamāno samūhanatū"ti vutte "na ākaṅkhamāno na samūhanatū"tipi vuttameva hotīti āha "**vikappavacaneneva ṭhapesī**"ti. **Balan**ti ñāṇabalaṁ. Yadi asamūhananaṁ diṭṭhaṁ, tadeva ca icchitaṁ, atha kasmā Bhagavā "ākaṅkhamāno samūhanatū"ti avocāti? Tathārūpapuggalajjhāsayavasena. Santi hi keci khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samādāya saṁvattituṁ anicchantā, tesaṁ tathā avuccamāne Bhagavati vighāto uppajjeyya, taṁ tesaṁ bhavissati dīgharattaṁ ahitāya dukkhāya, tathā pana vutte tesaṁ vighāto na uppajjeyya "amhākaṁ evāyaṁ doso, yato amhesu eva keci samūhananaṁ na icchantī"ti. Keci "sakalassa pana sāsanassa saṅghāyattabhāvakaraṇatthaṁ tathā vuttan"ti vadanti. Yañca kiñci satthārā sikkhāpadaṁ paññattaṁ, taṁ samaṇā Sakyaputtiyā sirasā sampaṭicchitvā jīvitaṁ viya rakkhanti. Tathā hi te "khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni ākaṅkhamāno saṅgho samūhanatū"ti (DṬ.16./CS:pg.2.186) vuttepi na samūhaniṁsu, aññadatthu "purato viya tassa accayepi rakkhiṁsu evā"ti satthusāsanassa saṅghassa ca mahantabhāvadassanatthampi tathā vuttanti daṭṭhabbaṁ. Tathā hi āyasmā Ānando, aññepi vā bhikkhū "katamaṁ pana bhante khuddakaṁ, katamaṁ anukhuddakan"ti na pucchiṁsu samūhanajjhāsayasseva abhāvato.

Na taṁ evaṁ gahetabbanti "Nāgasenatthero khuddānukhuddakaṁ jānātī"ti-ādinā vuttaṁ taṁ nesaṁ vacanaṁ iminā vuttākārena na gahetabbaṁ adhippāyassa aviditattā. Idāni taṁ adhippāyaṁ vibhāvetuṁ "**Nāgasenatthero hī**"ti-ādi vuttaṁ. Yasmā Nāgasenatthero (Milindapañhe abhejjavagge vitthāro) paresaṁ vādapathopacchedanatthaṁ saṅgītikāle dhammasaṅgāhakamahātherehi gahitakoṭṭhāsesu ca antimakoṭṭhāsameva gahetvā milindarājānaṁ paññāpesi. Mahākassapatthero pana ekasikkhāpadampi asamūhanitukāmatāya tathā kammavācaṁ sāveti, tasmā taṁ tesaṁ vacanaṁ tathā na gahetabbaṁ.

217. **Dveḷhakan**ti dvidhāgāho, anekaṁsaggāhoti attho. **Vimatī**ti saṁsayāpatti. Tenāha "**vinicchituṁ asamatthatā**"ti. **Taṁ vo vadāmī**ti taṁ saṁsayavantaṁ bhikkhuṁ sandhāya vo tumhe vadāmi.

Nikkaṅkhabhāvapaccakkhakaraṇañāṇaṁ yevāti Buddhādīsu tesaṁ bhikkhūnaṁ nikkaṅkhabhāvassa paccakkhakāriyābhāvato tamatthaṁ paṭivijjhitvā ṭhitaṁ sabbaññutaññāṇameva. **Ettha** etasmiṁ atthe.

218. Appamajjanaṁ **appamādo,** so pana atthato ñāṇūpasañhitā sati. Yasmā tattha satiyā byāpāro sātisayo, tasmā "**sati-avippavāsenā**"ti vuttaṁ. **Appamādapadeyeva pakkhipitvā adāsi** taṁ atthato, tassa sakalassa Buddhavacanassa saṅgaṇhanato ca.

(D.16.-36)Parinibbutakathāvaṇṇanā

219. Jhānādīsu, citte ca paramukkaṁsagatavasībhāvatāya "ettake kāle ettakā samāpattiyo samāpajjitvā parinibbāyissāmī"ti kālaparicchedaṁ katvā samāpatti samāpajjanaṁ "**parinibbānaparikamman**"ti adhippetaṁ. **Thero**ti Anuruddhatthero.

Ayampi (DṬ.16./CS:pg.2.187) **cā**ti yathāvuttapañcasaṭṭhiyā jhānānaṁ samāpannabhāvakathāpi **saṅkhepakathā** eva, kasmā Yasmā Bhagavā tadāpi devasikaṁ vaḷañjanasamāpattiyo sabbāpi aparihāpetvā samāpajji evāti dassento "**nibbānapuraṁ**

pavisanto”ti-ādimāha.

Imāni dvepi samanantarāneva paccavekkhaṇāyapi yebhuyyenānantariyakatāya jhānapakkhikabhāvato, yasmā bhavaṅgacittaṁ sabbapacchimaṁ, tato bhavato cavanato “cutī”ti vuccati, tasmā na kevalaṁ ayameva Bhagavā, atha kho sabbepi sattā bhavaṅgacitteneva cavantīti dassetuṁ “**ye hi kecī**”ti-ādi vuttaṁ.

220. **Paṭibhāgapuggalavirahito**ti sīlādiguṇehi asadisatāya sadisapuggalarahito.

221. Saṅkhārā vūpasamanti etthāti **vūpasamo**ti evaṁsaṅkhātaṁ ñātaṁ kathitaṁ **nibbānaṁ.**

222. **Yan**ti paccatte upayogavacananti āha “**yo kālaṁ akarī**”ti.

Suvikasitenevāti pītisomanassayogato suṭṭhu vikasitena muditena. **Vedanaṁ adhivāsesi** abhāvasamudayo kato suṭṭhu pariññātattā. **Anāvaraṇavimokkho** sabbaso nibbutabhāvato.

223. Ākaronti attano phalāni samānākāre karontīti **ākārā,** kāraṇāni. **Sabbākāravarūpete**ti sabbehi ākāravarehi uttamakāraṇehi sīlādiguṇehi samannāgateti attho.

225. **Kathaṁbhūtā**ti kīdisābhūtā.

Cullakaddhānanti parittaṁ kālaṁ dvattināḍikāmattaṁ velaṁ.

(DṬ.16.-37)Buddhasarīrapūjāvaṇṇanā

227. Kaṁsatāḷādi tāḷaṁ avacarati etthāti “**tāḷāvacaran**”ti vuccati ātatāditūriyabhaṇḍaṁ. Tenāha “**sabbaṁ tūriyabhaṇḍan**”ti.

Dakkhiṇadisābhāgenevāti (DṬ.16./CS:pg.2.188) aññena disābhāgena anāharitvā yamakasālānaṁ ṭhānato dakkhiṇadisābhāgeneva, tatopi **dakkhiṇadisābhāgaṁ** haritvā netvā.

Jetavanasadiseti sāvatthiyā jetavanasadise ṭhāne, “jetavanasadise ṭhāne”tipi pāṭho.

228. **Pasādhanamaṅgalasālāyā**ti abhisekakāle alaṅkaraṇamaṅgalasālāya.

229. **Devadāniyo**ti tassa corassa nāmaṁ.

(DṬ.16.-38)Mahākassapattheravatthuvaṇṇanā

231. **Pāvāyā**ti pāvā nagarato. Āvajjanapaṭibaddhattā jānanassa anāvajjitattā satthu parinibbānaṁ ajānanto “**dasabalaṁ passissāmī**”ti thero cintesi, satthu sarīre vā satthusaññaṁ uppādento tathā cintesi. Tenevāha “atha Bhagavantaṁ ukkhipitvā”ti. “**Dhuvaṁ parinibbuto bhavissatī**”**ti cintesi** pārisesañāyena. Jānantopi thero ājīvakaṁ pucchiyeva, pucchane pana kāraṇaṁ sayameva pakāsetuṁ “**kiṁ panā**”ti-ādi āraddhaṁ.

Ajja sattāhaparinibbutoti ajja divasato paṭilomato sattame ahani parinibbuto.

232. **Nāḷiyā vāpakenā**ti nāḷiyā ceva thavikāya ca.

Mañjuketi mañjubhāṇine madhurassare. **Paṭibhāneyyake**ti paṭibhānavante. **Bhuñjitvā pātabbayāgū**ti paṭhamaṁ bhuñjitvā pivitabbayāgu.

Tassāti Subhaddassa vuḍḍhapabbajitassa.

Ārādhitasāsaneti samāhitasāsane. **Alan**ti samattho. **Pāpo**ti pāpapuggalo. **Osakkāpetun**ti hāpetuṁ antaradhāpetuṁ.

Pañhavārāti pañhā viya vissajjanāni “yasmiṁ samaye kāmāvacaraṁ kusalaṁ

cittaṁ uppannaṁ hotī”ti-ādinā, (dha.sa.1.1) “yasmiṁ samaye rūpūpapattiyā maggaṁ bhāvetī”ti-ādinā (DṬ.16./CS:pg.2.189) (dha.sa.1.251) ca pavattāni **ekaṁ dve bhūmantarāni. Mūle naṭṭhe pisācasadisā bhavissāmā**ti yathā rukkhe adhivattho pisāco tassa sākhāparivāre naṭṭhe khandhaṁ nissāya vasati, khandhe naṭṭhe mūlaṁ nissāya vasati, mūle pana naṭṭhe anissayova hoti, tathā bhavissāmāti attho. Atha vā **mūle naṭṭhe**ti pisācena kira rukkhagacchādīnaṁ kañcideva mūlaṁ chinditvā attano puttassa dinnaṁ, yāva taṁ tassa hatthato na vigacchati, tāva so taṁ padesaṁ adissamānarūpo vicarati. Yadā pana tasmiṁ kenaci acchinnabhāvena vā sativippavāsavasena vā naṭṭhe manussānampi dissamānarūpo vicarati, taṁ sandhāyāha “**mūle naṭṭhe pisācasadisā bhavissāmā**”ti.

Maṁ kāyasakkhiṁ katvāti taṁ paṭipadaṁ kāyena sacchikatavantaṁ tasmā tassā desanāya sakkhibhūtaṁ maṁ katvā. **Paṭicchāpesi** taṁ paṭicchāpanaṁ Kassapasuttena dīpetabbaṁ.

233. Candanaghaṭikābāhullato **candanacitakā.**

Taṁ sutvāti taṁ āyasmatā Anuruddhattherena vuttaṁ devatānaṁ adhippāyaṁ sutvā.

234. **Dasikatantaṁ vā**ti paliveṭhita-ahatakāsikavatthānaṁ dasaṭhānena tantumattampi vā. **Dārukkhandhaṁ vā**ti candanādicitakadārukkhandhaṁ vā.

235. Samudāyesu pavattavohārānaṁ avayavesu dissanato sarīrassa avayavabhūtāni aṭṭhīni “**sarīrānī**”ti vuttāni.

Na vippakiriṁsūti sarūpeneva ṭhitāti attho. “Sesā vippakiriṁsū”ti vatvā yathā pana tā vippakiṇṇā ahesuṁ, taṁ dassetuṁ “**tatthā**”ti-ādi vuttaṁ.

Udakadhārā nikkhamitvā nibbāpesunti devatānubhāvena. Evaṁ mahatiyo bahū udakadhārā kimatthāyāti āha “**Bhagavato citako mahanto**”ti. Mahā hi so vīsaratanasatiko. **Aṭṭhadantakehī**ti naṅgalehi aṭṭheva hi nesaṁ dantasadisāni potthāni honti, tasmā “aṭṭhadantakānī”ti vuccati.

Dhammakathāva (DṬ.16./CS:pg.2.190) **pamāṇan**ti ativiya acchariyabbhutabhāvato passantānaṁ, suṇantānañca sātisayaṁ pasādāvahabhāvato, savisesaṁ Buddhānubhāvadīpanato. Parinibbutassa hi Buddhassa Bhagavato evarūpo ānubhāvoti taṁ pavattiṁ kathentānaṁ dhammakathikānaṁ attano ñāṇabalānurūpaṁ pavattiyamānā dhammakathā evettha pamāṇaṁ vaṇṇetabbassa atthassa mahāvisayattā, tasmā vaṇṇanābhūmi nāmesāti adhippāyo. **Catujjātiyagandhaparibhaṇḍaṁ kāretvā**ti tagarakuṅkumayavanapupphatamālapattāni pisitvā katagandhena paribhaṇḍaṁ kāretvā. **Khacitvā**ti tattha tattha olambanavasena racetvā, gandhavatthūni gahetvā ganthitamālā **gandhadāmāni** ratanāvaḷiyo **ratanadāmāni.** Bahikilañjaparikkhepassa, antosāṇiparikkhepassa karaṇena **sāṇikilañjaparikkhepaṁ kāretvā.** Vātaggāhiniyo paṭākā **vātapaṭākā.** Sarabharūpapādako pallaṅko sarabhamayapallaṅko, tasmiṁ **sarabhamayapallaṅke.**

Sattihatthā purisā **sattiyo** taṁsahacaraṇato yathā “kuntā pacarantī”ti, tehi samantato rakkhāpanaṁ pañcakaraṇanti āha “**sattihatthehi purisehi parikkhipāpetvā**”ti. **Dhanūhī**ti etthāpi eseva nayo. **Sannāhagavacchikaṁ viya katvā** nirantarāvaṭṭhita-ārakkhasannāhena gavacchijālaṁ viya katvā.

Sādhukīḷitanti saparahitaṁ sādhanaṭṭhena sādhū, tesaṁ kīḷitaṁ uḷārapuññapasavanato, samparāyikatthāvirodhikaṁ kīḷāvihāranti attho.

(DṬ.16.-39)Sarīradhātuvibhajanavaṇṇanā

236. **Imināva niyāmenā**ti yena nīhārena mahātale nisinno kañci parihāraṁ akatvā kevalaṁ iminā niyāmeneva. **Supinako**ti dussupinako. **Dukūladupaṭṭaṁ nivāsetvā**ti dve dukūlavatthāni ekajjhaṁ katvā nivāsetvā. Evañhi tāni sokasamappitassāpi abhassitvā tiṭṭhanti.

Abhisekasiñcakoti rajjābhiseke abhisekamaṅgalasiñcako uttamamaṅgalabhāvato. **Visaññī jāto** yathā taṁ Bhagavato guṇavisesāmatarasaññutāya avaṭṭhitapemo pothujjanikasaddhāya patiṭṭhitapasādo katūpakāratāya sañjanitacittamaddavo.

Suvaṇṇabimbisakavaṇṇanti (DṬ.16./CS:pg.2.191) suviracita apassenasadisaṁ.

Kasmā panettha pāveyyakā pāḷiyaṁ sabbapacchato gahitā, kiṁ te Kusinārāya āsannatarāpi sabbapacchato uṭṭhitā? Āma, sabbapacchato uṭṭhitāti dassetuṁ "**tattha pāveyyakā**"ti-ādi vuttaṁ.

Dhātupāsanatthanti satthu dhātūnaṁ payirupāsanāya. **Nesaṁ pakkhā ahesuṁ** "ñāyena tesaṁ santakā dhātuyo"ti.

237. **Doṇagajjitaṁ nāma avoca** satthu avatthattayūpasaṁhitaṁ. Etadatthameva hi Bhagavā maggaṁ gacchanto "pacchato āgacchanto doṇo brāhmaṇo yāva me padavaḷañjaṁ passati, tāva mā vigacchatū"ti adhiṭṭhāya aññatarasmiṁ rukkhamūle nisīdi. Doṇopi kho brāhmaṇo "imāni sadevake loke aggapuggalassa padānī"ti sallakkhento padānusārena satthu santikaṁ upagacchi, satthāpissa dhammaṁ desesi, tenapi so Bhagavati niviṭṭhasaddho ahosi. Etadavoca, kiṁ avocāti āha "**suṇantu …pe… avocā**"ti.

Kāyena ekasannipātā vācāya ekavacanā abhinnavacanā evaṁ samaggā hotha. Tassa panidaṁ kāraṇanti āha "**sammodamānā**"ti. Tenāha "**cittenāpi aññamaññaṁ sammodamānā hothā**"ti.

238. **Tato tato samāgatasaṅghānan**ti tato tato attano vasanaṭṭhānato samāgantvā sannipatitabhāvena samāgatasaṅghānaṁ. Tathā samāpatitasamūhabhāvena **samāgatagaṇānaṁ.** Vacanasampaṭicchanena **paṭissuṇitvā.**

(D.16.-40)Dhātuthūpapūjāvaṇṇanā

239. **Yakkhaggāho** devatāveso. **Khipitakaṁ** dhātukkhobhaṁ uppādetvā khipitakarogo. **Arocako** āhārassa aruccanarogo.

Sattamadivaseti sattavassasattamāsato parato sattame divase. **Balānurūpenā**ti vibhavabalānurūpena.

Pacchā saṅgītikārakāti dutiyaṁ tatiyaṁ saṅgītikārakā. **Dhātūnaṁ antarāyaṁ disvā**ti tattha tattha cetiye yathāpatiṭṭhāpitabhāveneva ṭhitānaṁ (DṬ.16./CS:pg.2.192) dhātūnaṁ micchādiṭṭhikānaṁ vasena antarāyaṁ disvā, mahādhātunidhānena sammadeva rakkhitānaṁ anāgate asokena dhammarañña tato uddharitvā vitthāritabhāve kate sadevakassa lokassa hitasukhāvahabhāvañca disvāti adhippāyo. **Paricaraṇamattamevā**ti gahetvā paricaritabbadhātumattameva. Rājūnaṁ hatthe **ṭhapetvā,** na cetiyesu. Tathā hi pacchā asokamahārājā cetiyesu dhātūnaṁ na labhati.

Purimaṁ purimaṁ katassa gaṇhanayogyaṁ pacchimaṁ pacchimaṁ kārento **aṭṭha aṭṭha haricandanādimaye karaṇḍe ca thūpe ca kāresi.** Lohitacandanamayādīsupi eseva nayo. **Maṇikaraṇḍesū**ti lohitaṅkamasāragallaphalikamaye ṭhapetvā avasesamaṇivicittakesu karaṇḍesu.

Thūpārāmacetiyappamāṇanti devānaṁpiyatissamahārājena

kāritacetiyappamāṇaṁ.

Mālā mā milāyantūti "yāva asoko dhammarājā bahi cetiyāni kāretuṁ ito dhātuyo uddharissati, tāva mālā mā milāyantū"ti **adhiṭṭhahitvā. Āviñchanarajjuyan**ti aggaḷāviñchanarajjuyaṁ. **Kuñcikamuddikan**ti dvāravivaraṇatthaṁ kuñcikañceva muddikañca.

Vāḷasaṅghātayantanti kukkulaṁ paṭibhayadassanaṁ aññamaññapaṭibaddhagamanāditāya saṅghāṭitarūpakayantaṁ yojesi. Tenāha "**kaṭṭharūpakānī**"ti-ādi. **Āṇiyā bandhitvā**ti anekakaṭṭharūpavicittayantaṁ attano devānubhāvena ekāya eva āṇiyā bandhitvā vissakammo devalokameva gato. "**Samantato**"ti-ādi pana tasmiṁ dhātunidāne Ajātasattuno kiccavisesānuṭṭhānadassanaṁ.

"Asukaṭṭhāne nāma dhātunidhānan"ti raññā pucchite "tasmiṁ sannipāte visesalābhino nāhesun"ti keci. "Attānaṁ nigūhitvā tassa vuḍḍhatarassa vacanaṁ nissāya vīmaṁsanto jānissatīti na kathesun"ti apare. **Yakkhadāsake**ti upahārādividhinā devatāvesanake bhūtāviggāhake.

Imaṁ padanti "evametaṁ bhūtapubban"ti dutiyasaṅgītikārehi ṭhapitaṁ imaṁ padaṁ. Mahādhātunidhānampi tassa atthaṁ katvā **tatiyasaṅgītikārāpi ṭhapayiṁsu.**

Mahāparinibbānasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.17.) 4. Mahāsudassanasuttavaṇṇanā

(DṬ.17.-1)Kusāvatīrājadhānīvaṇṇanā

242. **Sovaṇṇamayā**ti (DṬ.17./CS:pg.2.193) suvaṇṇamayā. **Ayaṁ pākāro**ti sabbaratanamayo pākāro. **Tayo tayo**ti anto ca tayo, bahi ca tayoti tayo tayo.

Esikatthambho indakhīlo nagarasobhano alaṅkāratthambho. Aṅgīyati ñāyati puthulabhāvo etenāti **aṅgaṁ,** parikkhepo. Tiporisaṁ aṅgaṁ etissāti **tiporisaṅgā.** Tenāha "**tenā**"ti-ādi. **Tena** pañcahatthappamāṇena tiporisena. **Paṇṇaphalesupī**ti sabbaratanamayānaṁ tālānaṁ paṇṇaphalesupi. **Eseva nayo**ti "paṇṇesu ekaṁ pattakaṁ sovaṇṇamayaṁ, ekaṁ rūpiyamayaṁ. Phalesupi eko lekhābhāvo sovaṇṇamayo, eko rūpiyamayo"ti-ādiko ayamattho atidiṭṭho. **Pākārantare**ti dvinnaṁ dvinnaṁ pākārānaṁ antare. **Ekekā hutvā ṭhitā** tālapanti.

Chekoti paṭu suvisado, so cassa paṭubhāvo manosāroti āha "**sundaro**"ti. **Rañjetun**ti rāgaṁ uppādetuṁ. **Khamatevā**ti rocateva. **Na bībhacchetī**ti na tajjeti, sotasukhabhāvato piyāyitabbo ca hoti. Kumbhathuṇadaddarikādi **ekatalaṁ tūriyaṁ. Ubhayatalaṁ** pākaṭameva. **Sabbato pariyonaddhaṁ** caturassa-ambaṇakaṁ, paṇavādi ca. **Vaṁsādī**ti **ādi**-saddena saṅkhādikaṁ saṅgaṇhāti. **Sumucchitassā**ti suṭṭhu pariyattassa. **Pamāṇe**ti nātidaḷhanātisithilatāsaṅkhāte majjhime mucchanappamāṇe **Hatthaṁ vā pādaṁ vā cāletvā**ti hatthalayapādalaye sajjetvā. **Naccantā**ti sākhānaccaṁ naccantā.

(DṬ.17.-2)Cakkaratanavaṇṇanā

243. **Uposathaṁ** vuccati aṭṭhaṅgasamannāgataṁ sabbadivasesu gahaṭṭhehi rakkhitabbasīlaṁ, samādānavasena taṁ tassa atthīti uposathiko, tassa **uposathikassa.**

Tenāha "**samādinna-uposathaṅgassā**"ti. **Tadā**ti tasmiṁ (DṬ.17./CS:pg.2.194) kāle. Kasmiṁ pana kāleti? Yasmiṁ kāle cakkavattibhāvasaṁvattaniyadānasīlādipuññasambhārasamudāgamasampanno pūritacakkavattivatto kāladīpadesavisesapaccājātiyā ceva kularūpabhogādhipateyyādiguṇavisesasampattiyā ca tadanurūpe attabhāve ṭhito hoti, tasmiṁ kāle. Tādise hi kāle cakkavattibhāvī purisaviseso yathāvuttaguṇasamannāgato rājā khattiyo muddhāvasitto visuddhasīlo anuposathaṁ satasahassavissajjanādinā sammāpaṭipattiṁ paṭipajjati, na yadā cakkaratanaṁ uppajjati, tadā eva. Ime ca visesā sabbacakkavattīnaṁ sādhāraṇavasena vuttā. Tenāha "**pātova …pe… dhammatā**"ti. Bodhisattānaṁ pana cakkavattibhāvāvahaguṇāpi cakkavattiguṇāpi sātisayāva honti.

Vuttappakārapuññakammapaccayanti cakkavattibhāvāvahadānadamasaṁyamādipuññakammahetukaṁ. **Nīlamaṇisaṅghātasadisan**ti indanīlamaṇisañcayasamānaṁ. **Dibbānubhāvayuttattā**ti dassaneyyatā, manuññaghosatā, ākāsagāmitā, obhāsavissajjanā, appaṭighātatā, rañño icchitatthanipphattikāraṇatāti evamādīhi dibbasadisehi ānubhāvehi samannāgatattā, etena dibbaṁ viyāti dibbanti dasseti. Na hi taṁ devalokapariyāpannaṁ. Sahassaṁ arā etassāti vā **sahassāraṁ. Sabbehi ākārehī**ti sabbehi sundarehi paripuṇṇāvayave lakkhaṇasampanne cakke icchitabbehi ākārehi. **Paripūran**ti paripuṇṇaṁ, sā cassā pāripūriṁ idāneva vitthāressati.

Panāḷīti chiddaṁ. **Suddhasiniddhadantapantiyā** nibbivarāyāti adhippāyo. Tassā pana panāḷiyā samantato passassa rajatamayattā **sārarajatamayā** vuttā. Yasmā cassa cakkassa rathacakkassa viya antobhāvo nāma natthi, tasmā vuttaṁ "**ubhosupi bāhirantesū**"ti. Kataparikkhepā hoti panāḷīti yojanā. **Nābhipanāḷiparikkhepapaṭṭesū**ti nābhiparikkhepapaṭṭe ceva nābhiyā panāḷiparikkhepapaṭṭe ca.

Tesanti arānaṁ. **Ghaṭakā** nāma alaṅkārabhūtā khuddakapuṇṇaghaṭā. Tathā **maṇikā** nāma muttāvaḷikā. **Paricchedalekhā** tassa tassa paricchedadassanavasena ṭhitā paricchinnalekhā. **Ādi**-saddena mālākammādiṁ saṅgaṇhāti. **Suvibhattānevā**ti aññamaññaṁ asaṁkiṇṇattā suṭṭhu vibhattāni.

"**Surattā**"ti-ādīsu (DṬ.17./CS:pg.2.195) **suratta**ggahaṇena mahānāmavaṇṇataṁ paṭikkhipati, **suddha**ggahaṇena saṁṅkiliṭṭhataṁ, **siniddha**ggahaṇena lūkhataṁ. Kāmaṁ tassa cakkaratanassa nemimaṇḍalaṁ asandhikameva nibbattaṁ, sabbatthakameva pana kevalaṁ pavāḷavaṇṇena ca sobhatīti pakaticakkassa sandhiyuttaṭṭhāne surattasuvaṇṇapaṭṭādimayāhi vaṭṭaparicchedalekhāhi paññāyamānāhi sasandhikā viya dissantīti āha "**sandhīsu panassā**"ti-ādi.

Nemimaṇḍalapiṭṭhiyanti nemimaṇḍalassa piṭṭhipadese. Ākāsacāribhāvato hissa tattha vātaggāhī pavāḷadaṇḍo hoti. **Dasannaṁ dasannaṁ arānaṁ antare**ti dasannaṁ dasannaṁ arānaṁ antare samīpe padese. **Chiddamaṇḍalakhacito**ti maṇḍalasaṇṭhānachiddavicitto. **Sukusalasamannāhatassā**ti suṭṭhu kusalena sippinā pahatassa, vāditassāti attho. **Vaggū**ti manoramo. **Rajanīyo**ti suṇantānaṁ rāguppādako. **Kamanīyo**ti kanto. **Samosaritakusumadāmā**ti olambitasugandhakusumadāmā. **Nemiparikkhepassā**ti nemipariyantaparikkhepassa. Nābhipanāḷiyā dvinnaṁ passānaṁ vasena "**dvinnampi nābhipanāḷīnan**"ti vuttaṁ. Ekā eva hi sā panāḷi. **Yehī**ti yehi dvīhi mukhehi. Puna **yehī**ti yehi muttakalāpehi.

Odhāpayamānanti sotuṁ avahitāni kurumānaṁ.

Cando purato cakkaratanaṁ pacchāti evaṁ **pubbāpariyena** pubbāparabhāvena.

Antepurassāti anurādhapure rañño antepurassa. **Uttarasīhapañjarasadise**ti

tadā rañño pāsāde tādisassa uttaradisāya sīhapañjarassa labbhamānattā vuttaṁ. **Sukhena sakkā**ti kiñci anāruhitvā, sarīrañca anullaṅghitvā yathāṭhiteneva hatthena pupphamuṭṭhiyo khipitvā **sukhena sakkā hoti pūjetuṁ.**

Nānāvirāgaratanappabhāsamujjalanti nānāvidhavicittavaṇṇaratanobhāsapabhassaraṁ. **Ākāsaṁ abbhuggantvā pavatte**ti āgantvā ṭhitaṭṭhānato upari ākāsaṁ abbhuggantvā pavatte.

244. **Rājāyuttā**ti rañño kicce āyuttakapurisā.

Sineruṁ (DṬ.17./CS:pg.2.196) vāmapassena katvā tassa dhurataraṁ gacchanto "**vāmapassena sineruṁ pahāyā**"ti vuttaṁ.

Vinibbedhenāti tiriyaṁ vinivijjhanavasena. **Sannivesakkhamo**ti khandhāvārasannivesayogyo. **Sulabhāhārupakaraṇo**ti sukheneva laddhabbadhaññagorasadārutiṇādibhojanasādhano.

Paracakkanti parassa rañño senā, āṇā vā.

Āgamananandanoti āgamanena nandijanano. Gamanena socetīti **gamanasocano. Upakappethā**ti uparūpari kappetha, saṁvidahatha upanethāti attho. **Upaparikkhitvā**ti hetutopi sabhāvatopi phalatopi diṭṭhadhammikasamparāyikādi-ādīnavatopi vīmaṁsitvā. Vibhāventi paññāya atthaṁ vibhūtaṁ karontīti **vibhāvino,** paññavanto. **Anuyantā**ti anuvattakā, anuvattakabhāveneva, pana rañño ca mahānubhāvena te jigucchanavasena pāpato anoramantāpi ekacce ottappavasena oramantīti veditabbaṁ.

Ogacchamānanti osīdantaṁ. **Yojanamattan**ti vitthārato yojanamattaṁ padesaṁ. Gambhīrabhāvena pana yathā bhūmi dissati, evaṁ ogacchati. Tenāha "**mahāsamuddatalan**"ti-ādi. **Ante cakkaratanaṁ** udakena senāya anajjhottharaṇatthaṁ. Puratthimo mahāsamuddo pariyanto etassāti puratthimamahāsamuddapariyanto, taṁ **puratthimamahāsamuddapariyantaṁ,** puratthimamahāsamuddaṁ pariyantaṁ katvāti attho.

Cāturantāyāti catusamuddantāya, puratthimadisādicatukoṭṭhāsantāya vā. **Sobhayamānaṁ viyā**ti **viya**-saddo nipātamattaṁ. Attano acchariyaguṇehi sobhantameva hi taṁ tiṭṭhati. Pāḷiyampi hi "upasobhayamānaṁ" tveva vuttaṁ.

(DṬ.17.-3)Hatthiratanavaṇṇanā

246. **Haricandanādīhī**ti **ādi**-saddena catujjātiyagandhādiṁ saṅgaṇhāti. **Āgamanaṁ cintethāti vadanti** cakkavattivattassa pūritatāya paricitattā. Kāḷatilakādīnaṁ abhāvena **visuddhasetasarīro. Sattapatiṭṭho**ti bhūmiphusanakehi vāladhi, varaṅgaṁ, hatthoti imehi ca tīhi, catūhi pādehi cāti (DṬ.17./CS:pg.2.197) sattahi avayavehi patiṭṭhitattā sattapatiṭṭho. **Sabbakaniṭṭho**ti sabbehi chaddantakulahatthīhi hīno. **Uposathakulā sabbajeṭṭho**ti uposathakulato āgacchanto tattha sabbappadhāno āgacchatīti yojanā. **Vuttanayenā**ti "mahādānaṁ datvā"ti-ādinā vuttena nayena. Cakkavattīnaṁ, cakkavattiputtānañca cakkavattiṁ uddissa **cintayantānaṁ āgacchati. Apanetvā**ti attano ānubhāvena apanetvā. Gandhameva hi tassa itare hatthī na sahanti.

Gharadhenuvacchako viyāti ghare paricitadhenuyā tattheva jātasaṁvaddhavacchako viya. **Sakalapathavin**ti sakalaṁ Jambudīpasaññitaṁ pathaviṁ.

(DṬ.17.-4)Assaratanavaṇṇanā

247. **Sindhavakulato**ti Sindhavassājānīyakulato.

(DṬ.17.-5)Maṇiratanavaṇṇanā

248. **Sakaṭanābhisamapariṇāhan**ti pariṇāhato mahāsakaṭassa nābhiyā samappamāṇaṁ. **Ubhosu antesū**ti heṭṭhā, upari cāti dvīsu antesu. **Kaṇṇikapariyantato**ti dvinnaṁ kañcanapadumānaṁ kaṇṇikāya pariyantato. **Muttājālake ṭhapetvā**ti suvisuddhe muttamaye jālake patiṭṭhāpetvā. **Aruṇuggamanavelā viyā**ti aruṇuggamanasīsena sūriya-udayakkhaṇaṁ upalakkheti.

(DṬ.17.-6)Itthiratanavaṇṇanā

249. "Itthiratanaṁ pātubhavatī"ti vatvā kutassā pātubhāvoti dassetuṁ "**maddarājakulato**"ti-ādi vuttaṁ. Maddaraṭṭhaṁ kira Jambudīpe abhirūpānaṁ itthīnaṁ uppattiṭṭhānaṁ. Tathā hi "siñcayamahārājassa devī, vessantaramahārājassa devī, bhaddakāpilānī"ti evamādi itthiratanaṁ maddaraṭṭhe eva uppannaṁ. **Puññānubhāvenā**ti cakkavattirañño puññatejena.

Saṇṭhānapāripūriyāti hatthapādādisarīrāvayavānaṁ susaṇṭhitāya. Avayavapāripūriyā hi samudāyapāripūrisiddhi **Rūpan**ti sarīraṁ "rūpaṁ tveva saṅkhaṁ gacchatī"ti-ādīsu (ma.ni.1.306) viya. **Dassanīyā**ti surūpabhāvena passitabbayuttā. Tenāha (DṬ.17./CS:pg.2.198) "**dissamānāvā**"ti-ādi. **Somanassavasena cittaṁ pasādeti** yoniso cintentānaṁ kammaphalasaddhāya vasena. **Pasādāvahattā**ti kāraṇavacanena yathā pāsādikatāya vaṇṇapokkharatāsiddhi vuttā, evaṁ dassanīyatāya pāsādikatāsiddhi, abhirūpatāya ca dassanīyatāsiddhi vattabbāti nayaṁ dasseti. Paṭilomato vā vaṇṇapokkharatāya pāsādikatāsiddhi, pāsādikatāya dassanīyatāsiddhi, dassanīyatāya abhirūpatāsiddhi yojetabbā. Evaṁ sarīrasampattivasena abhirūpatādike dassetvā idāni sarīre dosābhāvavasenapi te dassetuṁ "**abhirūpā vā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha yathā pamāṇayuttā, evaṁ ārohapariṇāhayogato ca pāsādikā nātidīghatādayo, evaṁ manussānaṁ dibbarūpatāsampattipīti "**appattā dibbavaṇṇan**"ti vuttaṁ.

Ārohasampatti vuttā ubbedhena pāsādikabhāvato. **Pariṇāhasampatti** vuttā kisathūladosābhāvato. **Vaṇṇasampatti vuttā** vivaṇṇatābhāvato. **Kāyavipattiyā**ti sarīradosassa. **Satavāravihatassā**ti sattakkhattuṁ vihatassa, "satavāravihatassā"ti ca idaṁ kappāsapicuvasena vuttaṁ, tūlapicuno pana vihananameva natthi. Kuṅkumatagaraturukkhayavanapupphāni **catujjāti.** "Tamālatagaraturukkhayavanapupphānī"ti apare.

Aggidaḍḍhā viyāti āsanagatena agginā daḍḍhā viya. **Paṭhamamevā**ti rājānaṁ disvāpi kiccantarappasutā ahutvā kiccantarato paṭhamameva, dassanasamakālaṁ evāti attho. Rañño nisajjāya pacchā nipātanaṁ nisīdanaṁ sīlaṁ etissāti **pacchānipātinī.** Taṁ taṁ attanā rañño kātabbakiccaṁ "kiṁ karomī"ti pucchitabbatāya kiṁ karaṇaṁ paṭisāvetīti **kiṁkārapaṭissāvinī.**

Mātugāmo nāma yebhuyyena saṭhajātiko, itthiratanassa pana taṁ natthīti dassetuṁ "**svāssā**"ti-ādi vuttaṁ.

Guṇāti rūpaguṇā ceva ācāraguṇā ca. **Purimakammānubhāvenā**ti katassa purimakammassānubhāvena itthiratanassa tabbhāvasaṁvattaniyassa purimakammassa ānubhāvena. Cakkavattinopi parivārasampattisaṁvattaniyaṁ puññakammaṁ tādisassa phalavisesassa upanissayo hotiyeva. Tenāha "**cakkavattino** (DṬ.17./CS:pg.2.199)

puññaṁ upanissāyā”ti, etena sesesupi saviññāṇakaratanesu attano kammavasena nibbattesupi tesaṁ tesaṁ visesānaṁ tadupanissayatā vibhāvitā evāti daṭṭhabbā. Pubbe ekadesavasena labbhamānā pāripūrī rañño cakkavattibhāvūpagamanato paṭṭhāya sabbākāraparipūrā jātā.

(DṬ.17.-7)Gahapatiratanavaṇṇanā

250. **Pakatiyā vā**ti sabhāveneva cakkaratanapātubhāvato pubbepi. Yādisaṁ rañño cakkavattissa puññabalaṁ nissāya yathāvuttā cakkaratanānubhāvanibbatti, tādisaṁ etassa puññabalaṁ nissāya gahapatiratanassa kammavipākajaṁ dibbacakkhuṁ nibbattetīti āha “**cakkaratanānubhāvasahitan**”ti. Kāraṇassa hi ekasantatipatitatāya, phalassa ca samānakālikatāya tathāvacanaṁ.

(DṬ.17.-8)Pariṇāyakaratanavaṇṇanā

251. “Ayaṁ dhammo, ayaṁ adhammo”ti-ādinā kammassakatāvabodhanasaṅkhātassa paṇḍitabhāvassa atthitāya **paṇḍito.** Bāhusaccabyattiyā **byatto.** Sabhāvasiddhāya medhāsaṅkhātāya pakatipaññāya atthitāya **medhāvī.** Attano yāthāvabuddhamatthaṁ paresaṁ vibhāvetuṁ pakāsetuṁ samatthatāya **vibhāvī. Vavatthapetun**ti nicchituṁ.

(DṬ.17.-9)Catu-iddhisamannāgatavaṇṇanā

252. Vipaccanaṁ vipāko, vipāko eva **vepāko** yathā “vikatameva vekatan”ti. Samaṁ nātisītanāccuṇhatāya avisamaṁ bhuttassa vepāko etissā atthīti samavepākinī, tāya **samavepākiniyā.**

(DṬ.17.-10)Dhammapāsādapokkharaṇivaṇṇanā

253. **Janarāsiṁ kāretvā** tena janarāsinā khaṇitvā **na māpesi.** Kiñcarahīti āha “**rañño panā**”ti-ādi. Tattha kāraṇaṁ parato āgamissati. **Ekāya** vedikāya **parikkhittā** pokkharaṇiyo **Pariveṇaparicchedapariyante**ti ettha **pariveṇaṁ** nāma samantato vivaṭaṅgaṇabhūtaṁ pokkharaṇiyā tīraṁ, tassa paricchedabhūte pariyante **ekāya** vedikāya (DṬ.17./CS:pg.2.200) parikkhittā pokkharaṇiyo. **Etadahosī**ti etaṁ “yaṁnūnāhaṁ imāsu pokkharaṇīsū”ti-ādikaṁ ahosīti. **Sabbotukan**ti sabbesu utūsu pupphanakaṁ. **Nānāvaṇṇa-uppalabījādīnī**ti rattanīlādinānāvaṇṇapupphena pupphanaka-uppalabījādīni. **Jalajathalajamālan**ti jalajathalajapupphamālaṁ.

254. **Paricāravasenā**ti taṅkhaṇikaparicāravasena, idañca paṭhamaṁ paṭṭhapitaniyāmeneva vuttaṁ, pacchā pana yānasayanādīni viya itthiyopi atthikānaṁ pariccattā eva. Tenāha “itthīhipī”ti-ādi. **Pariccāgavasenā**ti nirapekkhapariccāgavasena. Dīyatīti **dānaṁ,** deyyavatthu. Taṁ aggīyati nissajjīyati etthāti **dānaggaṁ,** parivesanaṭṭhānaṁ. **Tādisāni atthī**ti yādisāni rañño dānagge khomasukhumādīni vatthāni, tādisāni **yesaṁ** attano santakāni santi. **Ohāyā**ti pahāya tattheva ṭhapetvā. Attho atthi yesaṁ teti **atthikā.** Evaṁ **anatthikā**pi daṭṭhabbā.

255. **Kalahasaddopī**ti **pi**-saddena dānādhippāyena gehato nīhataṁ puna gehaṁ

pavesetuṁ na yuttanti imamatthaṁ samucceti. Tenāha "**na kho etaṁ amhākaṁ patirūpan**"ti-ādi (dī.ni.2.255).

257. **Uṇhīsamatthake**ti sikhāpariyantamatthake. **Paricchedamatthake**ti pāsādaṅgaṇaparicchedassa matthake.

258. **Haratī**ti ativiya pabhassarabhāvena cakkhūni paṭiharantaṁ duddikkhatāya diṭṭhiyo harati apanentaṁ viya hoti. Taṁ pana haraṇaṁ nesaṁ paripphandanenāti āha "**phandāpetī**"ti.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.17.-11)Jhānasampattivaṇṇanā

260. **Mahatiyā iddhiyā**ti mahantena icchitatthasamijjhanena. **Tesaṁyeva** icchiticchitatthānaṁ. "**Anubhavitabbānan**"ti iminā ānubhāva-saddassa kammasādhanataṁ dasseti. Pubbe sampannaṁ katvā deyyadhammapariccāgassa katabhāvaṁ dassento "**sampattipariccāgassā**"ti āha. Attānaṁ dameti etenāti **damo.**

(DṬ.17.-11-1)Bodhisattapubbayogavaṇṇanā

Assāti (DṬ.17./CS:pg.2.201) Mahāsudassanarañño. **Eko thero**ti appaññāto nāmagottato aññataro puthujjano thero. **Theraṁ disvā**ti aññatarasmiṁ rukkhamūle nisinnaṁ disvā. **Kaṭṭhattharaṇan**ti kaṭṭhamayaṁ attharaṇaṁ, dāruphalakanti attho.

Paribhogabhājananti pānīyaparibhojanīyādiparibhogayogyaṁ bhājanaṁ. **Ārakaṇṭakan**ti sūcivijjhanakakaṇṭakaṁ. **Pipphalikan**ti khuddakasatthakaṁ. **Udakatumbakan**ti kuṇḍikaṁ.

Kūṭāgāradvāreyeva nivattesīti kūṭāgāraṁ paviṭṭhakālato paṭṭhāya tesaṁ micchāvitakkānaṁ pavattiyā okāsaṁ nādāsi.

261. **Kasiṇameva paññāyati** mahāpurisassa tattha tattha katādhikārattā, tesañca padesānaṁ suparikammakatakasiṇasadisattā.

262. **Cattāri jhānānī**ti cattāri kasiṇajjhānāni. Kasiṇajjhānappamaññānaṁyeva vacanaṁ tāsaṁ tadā ādaragāravavasena nibbattitattā. Mahābodhisattānañhi arūpajjhānesu ādaro natthi, abhiññāpadaṭṭhānataṁ pana sandhāya tānipi nibbattenti, tasmā mahāsatto tāpasaparibbājakakāle yattake lokiyaguṇe nibbatteti, te sabbepi tadā nibbattesiyeva. Tenāha "**mahāpuriso panā**"ti-ādi.

(DṬ.17.-12)Caturāsītinagarasahassādivaṇṇanā

263. **Abhiharitabbabhattan**ti upanetabbabhattaṁ.

264. **Nibaddhavattan**ti pubbe upanibaddhaṁ pākavattaṁ.

(DṬ.17.-13)Subhaddādevi-upasaṅkamanavaṇṇanā

265. **Āvaṭṭetvā**ti ativisitvā. Yaṁ yaṁ rañño icchitaṁ dānūpakaraṇañceva bhogūpakaraṇañca, tassa tassa tatheva Samiddhabhāvaṁ vitthavati.

266. Sace pana rājā jīvite chandaṁ janeyya, ito parampi ciraṁ kālaṁ tiṭṭheyya mahiddhiko mahānubhāvoti evaṁ mahajjhāsayā devī bhogesu, jīvite ca rājānaṁ sāpekkhaṁ kātuṁ vāyami. Tena vuttaṁ "mā (DṬ.17./CS:pg.2.202) heva kho rājā"ti-ādi. Tenevāha "**tassa kālaṅkiriyaṁ anicchamānā**"ti-ādi. **Chandaṁ janehī**ti ettha **chanda**-saddo taṇhāpariyāyoti āha "**pemaṁ uppādehī**"ti. Apekkhati ārammaṇaṁ etāya na vissajjetīti **apekkhā,** taṇhā.

267. **Garahitā**ti ettha kehi garahitā, kasmā ca garahitāti antolīnaṁ codanaṁ vissajjento "**Buddhehī**"ti-ādimāha, tena viññugarahitattā, duggatisaṁvattaniyato ca sāpekkhakālakiriyā parivajjetabbāti dasseti.

268. **Ekamantaṁ gantvā**ti rañño cakkhupathaṁ vijahitvā.

(DṬ.17.-14)Brahmalokūpagamanavaṇṇanā

269. **Soṇassā**ti koḷivīsassa soṇassa. **Ekā bhattapātī**ti ekaṁ bhattavaḍḍhitakaṁ. **Tādisaṁ bhattan**ti tathārūpaṁ garuṁ madhuraṁ siniddhaṁ bhattaṁ. **Bhuttānan**ti bhuttavantānaṁ.

271. **Dāsamanussā**ti dāsā ceva āyuttakamanussā ca.

Idāni yathāvuttāya rañño Mahāsudassanassa bhogasampattiyā kammasarikkhataṁ uddharanto "**etāni panā**"ti-ādimāha, taṁ suviññeyyameva.

272. **Ādito paṭṭhāyā**ti samudāgamanato paṭṭhāya. Yattha taṁ puññaṁ āyūhitaṁ, yato sā sampatti nibbattā, tato tatiyattabhāvato pabhuti. Mahāsudassanassa jātakadesanā hi tadā samudāgamanato paṭṭhāya Bhagavatā desitāti. **Paṁsvāgārakīḷaṁ viyā**ti yathā nāma dārakā paṁsūhi vāpigehabhojanādīni dassentā yathāruci kīḷitvā gamanakāle sabbaṁ taṁ vidhaṁsentā gacchanti, evameva Bhagavā Mahāsudassanakāle attanā anubhūtaṁ dibbasampattisadisaṁ acinteyyānubhāvasampattiṁ vitthārato dassetvā puna attano desanaṁ ādīnavanissaraṇadassanavasena vivaṭṭābhimukhaṁ viparivattento "sabbā sā sampatti aniccatāya vipariṇatā vidhaṁsitā"ti **dassento** "**passānandā**"**ti-ādimāha. Vipariṇatā**ti vipariṇāmaṁ sabhāvavigamaṁ gatā. Tenāha "**pakativijahanenā**"ti-ādi. **Pakatī**ti sabhāvadhammānaṁ udayavayaparicchinno (DṬ.17./CS:pg.2.203) kakkhaḷaphusanādisabhāvo, so bhaṅgakkhaṇato paṭṭhāya jahito, pariccajanto sabbaso nattheva. Tenāha "**nibbutapadīpo viya apaññattikabhāvaṁ gatā**"ti.

Ettāvatāti ādito paṭṭhāya pavattena ettakena desanāmaggena. Anekāni vassakoṭisatasahassāniyeva ubbedho etissāti **anekavassakoṭisatasahassubbedhā. Aniccalakkhaṇaṁ ādāyā**ti taṁ sampattigataṁ aniccalakkhaṇaṁ desanāya gahetvā vibhāvetvā. Yathā nisseṇimuccane tādisaṁ satahatthubbedhaṁ rukkhaṁ pakatipurisena ārohituṁ na sakkā, evaṁ aniccatāvibhāvanena tassā sampattiyā apekkhānisseṇimuccane kenaci ārohituṁ na sakkāti āha "**aniccalakkhaṇaṁ ādāya nisseṇiṁ muñcanto viyā**"ti. **Tenevā**ti yathāvuttakāraṇeneva, ādito sātisayaṁ kāmesu assādaṁ dassetvāpi upari nesaṁ "passānandā"ti-ādinā ādīnavaṁ, okāraṁ, saṁkilesaṁ, nekkhamme ānisaṁsañca vibhāvetvā desanāya niṭṭhāpitattā. **Pubbe**ti atītakāle. **Vasabharājā**ti vasabhanāmako sīhaḷamahārājā.

Udakapupphuḷādayoti **ādi**-saddena tiṇagge ussāvabindu-ādike saṅgaṇhāti.

Mahāsudassanassa panāti **pana**-saddo visesatthajotano, tena Mahāsudassanamahārājā jhānābhiññāsamāpattiyo nibbattesi, tadaggena parisuddhe ca samaṇabhāve patiṭṭhito, yato vidhuya eva kāmavitakkādisamaṇabhāvasaṁkilesaṁ suññāgāraṁ pāvisi, evaṁbhūtassāpi tassa kālaṁ kiriyato sattame divase sabbā

cakkavattisampatti antarahitā, na tato paraṁ, aho acchariyamanusso anaññasādhāraṇaguṇavisesoti imaṁ visesaṁ dasseti.

Anāruḷhanti "rājā kira pubbe gahapatikule nibbattī"ti-ādinā, (dī.ni.aṭṭha.2.260) "puna theraṁ āmantesī"ti-ādinā (dī.ni.aṭṭha.2.272) ca vuttamatthaṁ sandhāyāha. So hi imasmiṁ Sutte saṅgītiṁ anāruḷho, aññattha pana āgato imissā desanāya piṭṭhivattakabhāvena. Yaṁ panettha atthato na vibhattaṁ, taṁ suviññeyyaṁ evāti.

Mahāsudassanasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.18.) 5. Janavasabhasuttavaṇṇanā

(DṬ.18.-1)Nātikiyādibyākaraṇavaṇṇanā

273-275. "**Parito**"ti (DṬ.18./CS:pg.2.204) padaṁ yathā samantatthavācako, evaṁ samīpatthavācakopi hotīti **samantā sāmantā**ti attho vutto. Āmeḍitena pana samantattho jotito. Yassa pana sāmantā janapadesu "nātike viharatī"ti vuttattā nātikassāti viññāto yamattho. Yassa parito janapadesu byākaroti, tattha paricārakārakānaṁ byākaraṇaṁ avuttasiddhaṁ, nidassanavasena vā tassa vakkhamānattā "parito parito janapadesu" icceva vuttaṁ. **Paricārake**ti upāsake. Tenāha "**Buddhadhammasaṅghānaṁ paricārake**"ti. **Upapattīsū**ti nibbattīsu. **Ñāṇagatipuññānaṁ upapattīsū**ti ettha **ñāṇagatūpapatti** nāma tassa tassa maggañāṇagamanassa nibbatti. Yaṁ sandhāya vuttaṁ "pañcannaṁ orambhāgiyānaṁ parikkhayā"ti-ādi. **Puññūpapatti** nāma taṁtaṁdevanikāyūpapatti. **Sabbatthā**ti "vajjiMallesu"ti-ādike sabbattha catūsupi padesu. **Purimesū**ti pāḷiyaṁ vutte sandhāyāha. **Dasasuyevā**ti tesu eva dasasu janapadesu. **Paricārake byākaroti** byakātabbānaṁ bahūnaṁ tattha labbhanato. Nātike bhavā **nātikiyā.**

Niṭṭhaṅgatāti niṭṭhaṁ nicchayaṁ upagatā.

(D.18.-2)Ānandaparikathāvaṇṇanā

276. Yasmā saṅghasuppaṭipatti nāma dhammasudhammatāya, dhammasudhammatā ca Buddhasubuddhatāya, tasmā "Aho dhammo, aho saṅgho"ti dhammasaṅghaguṇakittanāpi atthato Buddhaguṇakittanā eva hotīti "Bhagavantaṁ kittayamānarūpā"ti padassa "Aho dhammo"ti-ādināpi attho vutto.

278. **Ñāṇagatī**ti "pañcannaṁ orambhāgiyānaṁ saṁyojanānaṁ parikkhayā"ti-ādinā āgataṁ pahātabbapahānavasena pavattaṁ maggañāṇagamanaṁ. Yasmā tassā eva ñāṇagatiyā vasena tassa tassa ariyapuggalassa opapātikatādiviseso, tasmā taṁ tādisaṁ tassa abhisamparāyaṁ sandhāyāha "**ñāṇābhisamparāyamevā**"ti.

279. Upasantaṁ (DṬ.18./CS:pg.2.205) pati sammati ālokīyatīti **upasantapatiso. Upasantadassano** upasanta-ussanno. **Bhātirivā**ti ettha **ra**-kāro padasandhikaro, **iva**-saddo bhusatthoti āha "**ativiya bhātī**"ti.

(DṬ.18.-3)Janavasabhayakkhavaṇṇanā

280. Jeṭṭhakabhāvena jane vasabhasadisoti janavasabhoti assa devaputtassa nāmaṁ ahosi.

Ito devalokā cavitvā sattakkhattuṁ manussaloke rājabhūtassa. Manussalokā cavitvā sattakkhattuṁ devabhūtassa. **Etthevā**ti etasmiṁyeva cātumahārājikabhave, etthāpi vessavaṇassa sahabyatāvasena.

281. Āsisanaṁ **āsā,** patthanā. Āsāsīsena cettha kattukamyatākusalacchandaṁ vadati. Tenevāha "**sakadāgāmimaggatthāyā**"ti-ādi. **Yadagge**ti ettha **agga**-saddo ādipariyāyoti āha "**taṁ divasaṁ ādiṁ katvā**"ti. "**Purimaṁ …pe… avinipāto**"ti idaṁ yathā tattakaṁ kālaṁ sugatito sugatūpapattiyeva ahosi, tathā katūpacitakusalakammattā. Phussassa sammāsambuddhassa kālato pabhuti hi sambhatavivaṭṭūpanissayakusalasambhāro esa devaputto. **Anacchariyan**ti anu anu acchariyaṁ. Tenāha "**punappunaṁ acchariyamevā**"ti. **Sayaṁparisāyā**ti sakāya parisāya. **Bhagavato diṭṭhasadisamevā**ti āvajjanasamanantaraṁ yathā te Bhagavato catuvīsatisatasahassamattā sattā ñāṇagatito diṭṭhā, evaṁ tumhehi diṭṭhasadisameva. **Vessavaṇassa sammukhā sutaṁ** mayāti vadati.

(DṬ.18.-4)Devasabhāvaṇṇanā

282. **Vassūpanāyikasaṅgahatthan**ti vassūpanāyikāya ārakkhāsaṁvidhānavasena bhikkhūnaṁ saṅgahaṇatthaṁ "vassūpagatā bhikkhū evaṁ sukhena samaṇadhammaṁ karontī"ti, **pavāraṇasaṅgaho** panassa pavāretvā satthu santikaṁ gacchantānaṁ bhikkhūnaṁ antarāmagge parissayapariharaṇatthaṁ. Dhammassavanatthaṁ dūraṭṭhānaṁ (DṬ.18./CS:pg.2.206) gacchantesupi eseva nayo. Attanāpi āgantvā dhammassavanatthaṁ sannipatiyeva. **Ettheth**ā**ti** ettha ettha ayyānaṁ vasanaṭṭhāne.

Tadāpīti "purimāni bhante divasānī"ti vuttakālepi. **Eteneva kāraṇenā**ti vassūpanāyikanimittameva. Tenāha pāḷiyaṁ "tadahuposathe pannarase vassūpanāyikāyā"ti-ādi. Āsanepi nisajjāya sudhammāya devasabhāya paṭhamaṁ devesu tāvatiṁsesu nisinnesu tassā catūsu dvāresu cattāro mahārājāno nisīdanti, idaṁ nesaṁ āsane nisajjāya cārittaṁ hoti.

Yenatthenāti yena kiccena yena payojanena. **Ārakkhatthan**ti ārakkhabhūtamatthaṁ. Vuttaṁ vacanaṁ etesanti **vuttavacanā,** mahārājāno.

283. **Atikkamitvā**ti abhibhavitvā.

(DṬ.18.-5)Sanaṅkumārakathāvaṇṇanā

284. Abhisambhavituṁ adhigantuṁ asakkuṇeyyo **anabhisambhavanīyo.** Tenāha "**appattabbo**"ti-ādi. Cakkhuyeva patho rūpadassanassa maggo upāyoti cakkhupatho, tasmiṁ **cakkhupathasmin**ti āha "**cakkhupasāde**"ti, cakkhussa gocarayoggo vā **cakkhupatho**ti āha "**āpāthe vā**"ti. **Nābhibhavatī**ti na abhibhavati, gocarabhāvaṁ na gacchatīti attho. **Heṭṭhā heṭṭhā**ti tāvatiṁsato paṭṭhāya heṭṭhā heṭṭhā, na cātumahārājikato paṭṭhāya, nāpi brahmapārisajjato paṭṭhāya. "Cātumahārājikā hi tāvatiṁsānaṁ yathā jātirūpāni passituṁ sakkonti, tathā brahmāno heṭṭhimā uparimānan"ti keci, taṁ na yuttaṁ. Na hi heṭṭhimā brahmāno uparimānaṁ mūlapaṭisandhirūpaṁ passituṁ sakkonti, māpitameva passituṁ sakkontīti daṭṭhabbaṁ.

Suṇantova niddaṁ okkamīti gatiyo upadhārento bahi visaṭavitakkavicchedena

saṅkocaṁ āpannacittatāya. **Mayhaṁ ayyakassā**ti Bhagavantaṁ sandhāya vadati.

Pañca sikhā etassāti Pañcasikho, Pañcasikho viya **Pañcasikho**ti āha "**Pañcasikhagandhabbasadiso**"ti. **Mamāyantī**ti piyāyanti.

285. **Sumutto**ti (DṬ.18./CS:pg.2.207) saradosehi suṭṭhu mutto. Yehi pittasemhādīhi palibuddhattā saro avissaṭṭho siyā, tadabhāvato vissaṭṭhoti dassento āha "**apalibuddho**"ti. Viññāpetīti **viññeyyo,** antogadhahetu-attho kattusādhano esa viññeyyasaddoti āha "**atthaviññāpano**"ti. Sarassa madhuratā nāma maddavanti āha "**madhuro mudū**"ti. Savanaṁ arahatīti **savanīyo.** Savanārahatāya ca āpāthasukhatāyāti āha "**kaṇṇasukho**"ti. **Bindū**ti piṇḍito. Ākoṭitabhinnakaṁsasaddo viya anekāvayavo ahutvā niravayavo, ekabhāvoti attho. Tenāha "**ekagghano**"ti, etenevassa avisāritā saṁvaṇṇitā daṭṭhabbā. Gambhīruppattiṭṭhānatāya cassa gambhīratāti āha "**nābhimūlato**"ti-ādi. **Evaṁ samuṭṭhito**ti jīvhādippahāramattasamuṭṭhito. **Amadhuro ca hoti** uppattiṭṭhānānaṁ parilahubhāvato. **Na ca dūraṁ sāveti** vīrabhāvābhāvato. **Ninnādī** suvipulabhāvato savisesaṁ ninnādo, pāsaṁsaninnādo vā. Tenāha "**mahāmegha …pe… yutto**"ti.

Pacchimaṁ pacchimanti dutiyaṁ, catutthaṁ, chaṭṭhaṁ, aṭṭhamañca padaṁ. **Purimassa purimassā**ti yathākkamaṁ paṭhamassa, tatiyassa, pañcamassa, sattamassa ca. **Atthoyevā**ti atthaniddeso eva. Vissaṭṭhatā hissa viññeyyatāya veditabbā, mañjubhāvo savanīyatāya, bindubhāvo avisāritāya, gambhīrabhāvo ninnāditāyāti. **Yathāparisan**ti ettha **yathā**-saddo parimāṇavācī, na pakārādivācīti āha "**yattakā parisā**"ti, tena parisappamāṇaṁ evassa saro niccharati, ayamassa dhammatāti dasseti. Tenāha "**tattakamevā**"ti-ādi.

"Ye hi kecī"ti-ādi "yāvañca so Bhagavā"ti-ādinā vuttassa atthassa hetukittanavasena samatthanaṁ saraṇesu nesaṁ niccasevanena, sīlesu ca patiṭṭhāpanena chakāmasaggasampatti-anuppādanato. Tenāha "**ye hi keci …pe… vadatī**"ti. **Nibbematikagahitasaraṇe**ti maggenāgatasaraṇagamane. Te hi sabbaso samugghātitavicikicchatāya ratanattaye aveccappasādena samannāgatāyeva, pothujjanikasaddhāya vasena Buddhādīnaṁ guṇe ogāhetvā jānanti, aparaneyyabuddhino te pariyāyato nibbematikagahitasaraṇā veditabbā. **Gandhabbadevagaṇan**ti gandhabbadevasamūhaṁ. Tukā (DṬ.18./CS:pg.2.208) vuccati khīriṇī yā tukātipi vuccati. Tassā cuṇṇaṁ **tukāpiṭṭhaṁ.** Taṁ koṭṭetvā pakkhittaṁ ghanaṁ nirantaracitaṁ hutvā tiṭṭhati.

(DṬ.18.-6)Bhāvita-iddhipādavaṇṇanā

287. **Supaññattā**ti suṭṭhu pakārehi ñāpitā bodhitā, asaṅkarato vā ṭhapitā, taṁ pana bodhanaṁ, asaṅkarato ṭhapanañca atthato desanā evāti āha "**sukathitā**"ti. **Ijjhanaṭṭhenā**ti samijjhanaṭṭhena, nippajjanassa kāraṇabhāvenāti attho. **Patiṭṭhānaṭṭhenā**ti adhiṭṭhānaṭṭhena. Iddhiyā pādoti **iddhipādo,** iddhiyā adhigamupāyoti attho. Tena hi yasmā uparūpari visesasaṅkhātaṁ iddhiṁ pajjanti pāpuṇanti, tasmā "pādo"ti vuccati. Ijjhatīti **iddhi,** samijjhati nippajjatīti attho. Iddhi eva pādo **iddhipādo,** iddhikoṭṭhāsoti attho. Evaṁ tāva "cattāro iddhipādā"ti ettha attho veditabbo. **Iddhipahonakatāyā**ti iddhiyā nipphādane samatthabhāvāya. **Iddhivisavitāyā**ti iddhiyā nipphādane yogyabhāvāya. Anekatthattā hi dhātūnaṁ yogyattho **vi**-pubbo **su**-saddo, visavanaṁ vā pajjanaṁ **visavitā,** tattha kāmakāritā visavitā. Tenāha "**punappunan**"ti-ādi. **Iddhivikubbanatāyā**ti vikubbaniddhiyā vividharūpakaraṇāya. Tenāha "**nānappakārato**

katvā dassanatthāyā”ti.

“Chandañca bhikkhu adhipatiṁ karitvā labhati samādhiṁ, labhati cittassekaggataṁ, ayaṁ vuccati chandasamādhī”ti (vibha.432) imāya pāḷiyā chandādhipati samādhi **chandasamādhī**ti adhipatisaddalopaṁ katvā samāso vuttoti viññāyati, adhipatisaddatthadassanavasena pana “**chandahetuko, chandādhiko vā samādhi chandasasamādhī**”ti **Aṭṭhakathāyaṁ**vuttanti veditabbaṁ. “**Padhānabhūtā**ti vīriyabhūtā”ti keci vadanti. Saṅkhatasaṅkhārādinivattanatthañhi padhānaggahaṇanti. Atha vā taṁ taṁ visesaṁ saṅkharotīti **saṅkhāro,** sabbampi vīriyaṁ. Tattha catukiccasādhakato aññassa nivattanatthaṁ padhānaggahaṇanti **padhānabhūtā** seṭṭhabhūtāti attho. Catubbidhassa pana vīriyassa adhippetattā bahuvacananiddeso kato. Visuṁ samāsayojanavasena yo pubbe iddhipādattho pādassa upāyatthataṁ, koṭṭhāsatthatañca gahetvā yathāyogavasena idha (DṬ.18./CS:pg.2.209) vutto, so vakkhamānānaṁ paṭilābhapubbabhāgānaṁ kattukaraṇiddhibhāvaṁ, uttaracūḷabhājanīye vā vuttehi chandādīhi iddhipādehi sādhetabbāya iddhiyā kattiddhibhāvaṁ, chandādīnañca karaṇiddhibhāvaṁ sandhāya vuttoti veditabbo, tasmā “ijjhanaṭṭhena iddhī”ti ettha kattu-attho, karaṇattho ca ekajjhaṁ gahetvā vuttoti kattu-atthaṁ tāva dassetuṁ “nipphattipariyāyena ijjhanaṭṭhena vā”ti vatvā itaraṁ dassento “**ijjhanti etāyā**”ti-ādimāha. **Vuttan**ti kattha vuttaṁ? Iddhipādavibhaṅgapāṭhe. (vibha.434) **tathābhūtassā**ti tenākārena bhūtassa, te chandādidhamme paṭilabhitvā ṭhitassāti attho. “**Vedanākkhandho**”ti-ādīhi chandādayo antokatvā cattāropi khandhā kathitā. **Sesesū**ti sesiddhipādesu.

Vīriyiddhipādaniddese “vīriyasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgatan”ti dvikkhattuṁ vīriyaṁ āgataṁ. Tattha purimaṁ samādhivisesanaṁ “vīriyādhipati samādhi vīriyasamādhī”ti, dutiyaṁ samannāgamaṅgadassanaṁ. Dveyeva hi sabbattha samannāgamaṅgāni, samādhi, padhānasaṅkhāro ca. Chandādayo hi samādhivisesanāni, padhānasaṅkhāro pana padhānavacaneneva visesito, na chandādīhīti na idha vīriyādhipatitā padhānasaṅkhārassa vuttā hoti. Vīriyañca samādhiṁ visesetvā ṭhitameva, samannāgamaṅgavasena pana padhānasaṅkhāravacanena vuttanti nāpi dvīhi vīriyehi samannāgamo vutto hoti. Yasmā pana chandādīhi visiṭṭho samādhi, tathāvisiṭṭheneva ca tena sampayutto padhānasaṅkhāro, sesadhammā ca, tasmā samādhivisesanānaṁ vasena cattāro iddhipādā vuttā, visesanabhāvo ca chandādīnaṁ taṁtaṁ-avassayadassanavasena hotīti “chandasamādhi …pe… iddhipādan”ti ettha nissayatthepi pāda-sadde upāyatthena chandādīnaṁ iddhipādatā vuttā hoti. Teneva hi abhidhamme **uttaracūḷabhājanīye** (vibha.456) “cattāro iddhipādā chandiddhipādo”ti-ādinā chandādīnameva iddhipādatā vuttā. **Pañhapucchake** (vibha.457ādayo) “cattāro iddhipādā idha bhikkhu chandasamādhī”ti-ādinā ca uddesaṁ katvāpi puna chandādīnaṁyeva kusalādibhāvo vibhatto. Upāyiddhipādadassanatthameva hi nissayiddhipādadassanaṁ kataṁ, aññathā catubbidhatā na siyāti. Ayamettha pāḷivasena atthavinicchayo veditabbo. Idāni paṭilābhapubbabhāgānaṁ vasena iddhipāde vibhajitvā dassetuṁ “**apicā**”ti-ādi (DṬ.18./CS:pg.2.210) vuttaṁ, taṁ suviññeyyameva. Idha iddhipādakathā saṅkhepeneva vuttāti āha “**vitthārena pana …pe… vuttā**”ti.

Kecīti abhayagirivāsino. Tesu hi ekacce “iddhi nāma anipphannā”ti vadanti, ekacce “iddhipādo pana anipphanno”ti vadanti, **anipphanno**ti ca paramatthato asiddho, natthīti attho. **Ābhato**ti abhidhammapāṭhato (vibha.458) **Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha.2.287) ānīto purimanayato aññenākārena desanāya pavattattā. Chando eva iddhipādo **chandiddhipādo.** Eseva nayo sesesupi. **Ime panā**ti imasmiṁ Sutte āgatā

iddhipādā **Raṭṭhapālatthero** (ma.ni.2.293 a.ni.aṭṭha.1.1.210 apa. aṭṭha.2.Raṭṭhapālatthera-apadānavaṇṇanāya vitthāro) "chande sati kathaṁ nānujānissantī"ti sattāhaṁ bhattāni abhuñjitvā mātāpitaro anujānāpetvā pabbajitvā chandameva avassāya lokuttaraṁ dhammaṁ nibbattesīti āha "**raṭṭhapālatthero …pe… nibbattesī**"ti. **Soṇatthero** (mahāva.243 a.ni.6.55 theragā. aṭṭha. terasanipāta; apa. aṭṭha.2.soṇakoṭivīsatthera-apadānavaṇṇanāya vitthāro) bhāvanamanuyutto āraddhavīriyo paramasukhumālo pādesu phoṭesu jātesupi vīriyaṁ nappaṭipassambhesīti āha "**soṇatthero vīriyaṁ dhuraṁ katvā**"ti. **Sambhūtatthero** (theragā. aṭṭha.2.sammūtattheragāthāvaṇṇanāya vitthāro) "cittavato kiṁ nāma na sijjhatī"ti cittaṁ pubbaṅgamaṁ katvā bhāvanaṁ ārādhesīti āha "**Sambhūtatthero cittaṁ dhuraṁ katvā**"ti. **Moghatthero** vīmaṁsaṁ avassayi, tasmā tassa Bhagavā "suññato lokaṁ avekkhassū"ti (su.ni.1125 bu. vaṁ. 54.353 mahā.ni.186 cūḷani. mogharājamāṇavapucchā 144 mogharājamāṇavapucchāniddese 88 netti. 5 peṭako. 22 31) suññatākathaṁ kathesi, paññānissitamānaniggahatthaṁ, paññāya pariggahatthañca dvikkhattuṁ pucchito samāno pañhaṁ kathesi. Tenāha "**āyasmā mogharājā vīmaṁsaṁ dhuraṁ katvā**"ti.

Punappunaṁ chanduppādanaṁ pesanaṁ viya hotīti chandassa upaṭṭhānasadisatā vuttā.

Parakkamenāti parakkamasīsena sūrabhāvaṁ vadati. Thāmabhāvato ca vīriyassa sūrabhāvasadisatā daṭṭhabbā.

Cintanappadhānattā cittassa mantasaṁvidhānasadisatā vuttā.

Jātisampatti (DṬ.18./CS:pg.2.211) nāma visiṭṭhajātitā. "Sabbadhammesu ca paññā seṭṭhā"ti vīmaṁsāya jātisampattisadisatā vuttā. **Sammohavinodaniyaṁ** (vibha.aṭṭha. 433) pana cittiddhipādassa jātisampattisadisatā, vīmaṁsiddhipādassa mantabalasadisatā ca yojitā.

Anekaṁ vihitaṁ vidhaṁ etassāti **anekavihitan**ti āha "**anekavidhan**"ti. **Vidha**-saddo koṭṭhāsapariyāyo "ekavidhena ñāṇavatthū"ti-ādīsu (vibha.751) viyāti āha "**iddhividhanti iddhikoṭṭhāsan**"ti.

(DṬ.18.-7)Tividha-okāsādhigamavaṇṇanā

288. "**Sukhassā**"ti idaṁ tiṇṇampi sukhānaṁ sādhāraṇavacananti āha "**jhānasukhassa maggasukhassa phalasukhassā**"ti. Nānappanāpattatāya pana appadhānattā upacārajjhānasukhassa, vipassanāsukhassa cettha aggahaṇaṁ. Purimesu tāva dvīsu okāsādhigamesu tīṇipi sukhāni labbhanti, tatiye pana kathanti? Tattha kāmaṁ tīṇi na labbhanti, dve pana labbhantiyeva. Yathālābhavasena hetaṁ vuttaṁ. "Sakkharakathalampi macchagumbampi carantampi tiṭṭhantampī"ti-ādīsu (dī.ni.1.249 ma.ni.1.433 2.259 a.ni.1.45 46) viya. **Saṁsaṭṭho**ti saṁsaggaṁ upagato samaṅgībhūto, so pana tehi samannāgatacittopi hotīti vuttaṁ "**sampayuttacitto**"ti. **Ariyadhamman**ti ariyabhāvakaraṁ dhammaṁ. **Upāyato**ti vidhito. **Pathato**ti maggato. **Kāraṇato**ti hetuto. Yena hi vidhinā dhammānudhammapaṭipatti hoti, so upeti etenāti **upāyo,** so tadadhigamassa maggabhāvato **patho,** tassa karaṇato **kāraṇan**ti ca vuccati.

"Aniccanti-ādivasena manasi karotī"ti saṅkhepato vuttamatthaṁ vivarituṁ "**yoniso manasikāro nāmā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **upāyamanasikāro**ti kusaladhammappavattiyā kāraṇabhūto manasikāro. **Pathamanasikāro**ti tassa eva maggabhūto manasikāro. **Anicce**ti ādi-antavantatāya, anaccantikatāya ca anicce tebhūmake saṅkhāre "aniccan"ti manasikāroti yojanā. Eseva nayo sesesupi. Ayaṁ pana

viseso tasmiṁyeva udayabbayapaṭipīḷanatāya dukkhanato, dukkhamato ca **dukkhe,** avasavattanatthena, anattasabhāvatāya ca **anattani,** asucisabhāvatāya (DṬ.18./CS:pg.2.212) **asubhe.** Sabbampi hi tebhūmakaṁ saṅkhataṁ kilesāsucipaggharaṇato "asubhan"tveva vattuṁ arahati. **Saccānulomikena vā**ti saccābhisamayassa anulomanavasena. "**Cittassa āvaṭṭanā**"ti-ādinā āvajjanāya paccayabhūtā tato purimuppannā manodvārikā kusalajavanappavatti phalavohāreneva tathā vuttā. Tassā hi vasena sā kusaluppattiyā upanissayo hotīti. Āvajjanā hi bhavaṅgacittaṁ āvaṭṭetīti **cittassa āvaṭṭanā,** anu anu āvaṭṭetīti **anvāvaṭṭanā.** Bhavaṅgārammaṇato aññaṁ ābhujatīti **ābhogo.** Samannāharatīti **samannāhāro.** Tadevārammaṇaṁ attānaṁ anubandhitvā anubandhitvā uppajjamāne manasi karoti ṭhapetīti **manasikāro. Ayaṁ vuccatī**ti ayaṁ upāyamanasikāralakkhaṇo **yonisomanasikāro** nāma vuccati, yassa vasena puggalo dukkhādīni saccāni āvajjituṁ sakkoti.

Asaṁsaṭṭhoti na saṁsaṭṭho kāmādīhi vivitto vinābhūto. Kāmādivisaṁsaggahetu uppajjanakasukhaṁ nāma vivekajaṁ pītisukhanti āha "**paṭhamajjhānasukhan**"ti. Kāmaṁ paṭhamajjhānasukhampi somanassameva, suttesu pana taṁ kāyikasukhassāpi paccayabhāvato visesato "sukhan"tveva vuccatīti idhāpi jhānabhūtaṁ somanassaṁ sukhanti, itaraṁ somanassaṁ. Tena vuttaṁ "**sukhā**"ti. Hetumhi nissakkavacananti āha "**jhānasukhapaccayā**"ti. **Aparāparaṁ somanassan**ti jhānādhigamahetu paccavekkhaṇādivasena punappunaṁ uppajjanakasomanassaṁ.

Pamodanaṁ pamudo, taruṇapīti, tato **pamudā.** "Pāmojjaṁ pītatthāyā"ti-ādīsu taruṇapīti "pāmojjan"ti vuccati, idha pana pakaṭṭho mudo **pamudo** pāmojjanti adhippetaṁ, tañca somanassarahitaṁ natthīti avinābhāvitāya "**balavataraṁ pītisomanassan**"ti vuttaṁ. Jhānassa ujuvipaccanīkataṁ sandhāya "**pañca nīvaraṇāni vikkhambhetvā**"ti vuttaṁ. Jhānaṁ pana tadekaṭṭhe sabbepi kilese, sabbepi akusale dhamme vikkhambhetiyeva, **attano okāsaṁ gahetvā tiṭṭhati** paṭipakkhadhammehi anabhibhavanīyato. **Tasmā**ti okāsaggahaṇato, laddhokāsatāyāti attho. Maggaphalasukhādhigamāya okāsabhāvato vā **okāso,** assa adhigamo **okāsādhigamo.** Purimapakkhe pana okāsaṁ avasaraṁ adhigacchati etenāti **okāsādhigamo.**

Rūpasabhāvatāya (DṬ.18./CS:pg.2.213) ekantarūpādhīnavuttitāya, savipphārikatāya ca ānāpānavitakkavicārānaṁ thūlabhāvaṁ anujānanto "**kāyavacīsaṅkhārā tāva oḷārikā hontū**"ti āha. Tabbidhuratāya pana ekaccānaṁ vedanāsaññānaṁ thūlataṁ ananujānanto "**cittasaṅkhārā kathaṁ oḷārikā**"ti āha. Itaro "appahīnattā"ti kāraṇaṁ vatvā "**kāyasaṅkhārā hī**"ti-ādinā tamatthaṁ vivarati. **Te**ti cittasaṅkhārā. Appahīnā saṅkhārā labbhamānasaṅkhāranimittatāya "oḷārikā"ti vattuṁ arahanti, pahīnā pana tadabhāvato "sukhumā"ti āha "**pahīne upādāya appahīnattā oḷārikā nāma jātā**"ti. Pāḷiyaṁ "kāyasaṅkhārānaṁ paṭippassaddhiyā"ti vuttattā "**sukhanti catutthajjhānikaphalasamāpattisukhan**"ti vuttaṁ. "Cittasaṅkhārānaṁ paṭippassaddhiyā"ti pana vuttattā "**nirodhā vuṭṭhahantassā**"ti vuttaṁ. Vacīsaṅkhārapaṭippassaddhi kāyasaṅkhārapaṭippassaddhiyāva siddhāti veditabbā. Tenevāha "**dutiya …pe… visuṁ na vuttānī**"ti. Pāḷiyaṁ pana atthato siddhāpi supākaṭabhāvena vibhāvetuṁ sarūpato gaṇhāti. Na hi ariyavinaye atthāpattivibhāvanā abhidhammadesanāya pakatīti. Yathā nīvaraṇavikkhambhanañca paṭhamassa jhānassa adhigamāya upāyo, evaṁ sukhadukkhavikkhambhanaṁ catutthassa jhānassa adhigamāya upāyoti "**catutthajjhānaṁ sukhaṁ dukkhaṁ vikkhambhetvā**"ti vuttaṁ. Sesaṁ heṭṭhā vuttanayameva.

Avijjārāgādīhi saha vajjehīti **sāvajjaṁ,** akusalaṁ, tadabhāvato **anavajjaṁ** kusalaṁ. Attano hitasukhaṁ ākaṅkhantena sevanīyato **sevitabbaṁ,** kusalaṁ, tabbipariyāyato **na sevitabbaṁ,** akusalaṁ. Lāmakabhāvena **hīnaṁ,** akusalaṁ, seṭṭhabhāvena **paṇītaṁ,** kusalanti **sāvajjadukādayo** tayopi dukā yathāraham **etesaṁ** kusalākusalakammapathānaṁ **vaseneva veditabbā. Sabban**ti yathāvuttaṁ sabbaṁ catūhi dukehi saṅgahitaṁ dhammajātaṁ. Yathārahaṁ kaṇhañca sukkañca paṭidvandibhāvato, sappaṭibhāgañca appaṭibhāgañca advayabhāvato. **Vaṭṭapaṭicchādikā avijjā pahīyati** catunnaṁ ariyasaccānaṁ sammadeva paṭivijjhanato. Tato eva **arahattamaggavijjā uppajjati. Sukhan**ti evaṁ kammapathamukhena tebhūmakadhamme sammasitvā vipassanaṁ ussukkāpetvā maggapaṭipāṭiyā arahatte patiṭṭhahantassa yaṁ arahattamaggasukhañceva arahattaphalasukhañca, taṁ idha "sukhan"ti adhippetaṁ. **Antogadhā eva** nānantariyabhāvato.

Aṭṭhatiṁsārammaṇavasenāti (DṬ.18./CS:pg.2.214) pāḷiyaṁ āgatānaṁ aṭṭhatiṁsāya kammaṭṭhānānaṁ vasena. **Vitthāretvā kathetabbā** paṭhamajjhānādivasena āgatattāti adhippāyo. "**Kathan**"ti-ādinā tameva vitthāretvā kathanaṁ nayato dasseti. "**Catuvīsatiyā ṭhānesū**"ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ **mahāparinibbānavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha.2.219) vuttameva. "**Nirodhasamāpattiṁ pāpetvā**"ti iminā arūpajjhānānipi gahitāni honti tehi vinā nirodhasamāpattisamāpajjanassa asambhavato, catutthajjhānasabhāvattā ca tesaṁ. **Dasa upacārajjhānānī**ti ṭhapetvā kāyagatāsatiṁ ānāpānañca aṭṭha anussatiyo, saññāvavatthānañcāti dasa upacārajjhānāni. Adhisīlaṁ nāma samādhisaṁvattaniyanti tassa heṭṭhimantena paṭhamajjhānaṁ pariyosānanti vuttaṁ "**adhisīlasikkhā paṭhamaṁ okāsādhigamaṁ bhajatī**"ti. Adhicittaṁ nāma catutthajjhānaniṭṭhaṁ tadantogadhattā arūpajjhānānaṁ, tappariyosānattā phalajjhānānanti vuttaṁ "**adhicittasikkhā dutiyan**"ti. Matthakappattā adhipaññāsikkhā nāma aggamaggavijjāti āha "**adhipaññāsikkhā tatiyan**"ti. Sikkhattayavasena tayo okāsādhigame nīharantena yathārahaṁ taṁtaṁsuttavasenapi nīharitabbanti dassento "**sāmaññaphalepī**"ti-ādimāha.

Yadaggena ca tisso sikkhā yathākkamaṁ tayo okāsādhigame bhajanti, tadaggena tappadhānattā yathākkamaṁ tīṇi piṭakāni te bhajantīti dassetuṁ "**tīsu panā**"ti-ādi vuttaṁ. **Tīṇi piṭakāni vibhajitvā**ti tiṇṇaṁ okāsādhigamānaṁ vasena yathānupubbaṁ tīṇi piṭakāni vitthāretvā **kathetuṁ labhissāmā**ti. **Samodhānetvā**ti samāyojetvā tattha vuttamatthaṁ imassa suttassa atthabhāvena samānetvā. **Dukkathitan**ti asambandhakathanena, atipapañcakathanena vā duṭṭhu kathitanti **na sakkā vattuṁ** tathākathanasseva sukathanabhāvatoti āha "**tepiṭakaṁ …pe… sukathitaṁ hotī**"ti.

(D.18.-8)Catusatipaṭṭhānavaṇṇanā

289. Na kevalaṁ abhidhammapariyāyeneva kusalaṭṭho gahetabbo, atha kho bāhitikapariyāyena pīti āha "**phalakusalassa cā**"ti. **Khemaṭṭhenā**ti catūhipi yogehi anupaddavabhāvena **Sammā samāhito**ti samathavasena (DṬ.18./CS:pg.2.215) ceva vipassanāvasena ca suṭṭhu samāhito. **Ekaggacitto**ti vikkhepassa dūrasamussāritattā ekaggataṁ avikkhepaṁ pattacitto. **Attano kāyato**ti ajjhattaṁ kāye kāyānupassanāvasena sammā samāhitacitto samāno "samāhito yathābhūtaṁ pajānāti passatī"ti (saṁ.ni.3.5 5.1071 1072 netti. 40 mi.pa.1.14) vacanato. Tattha ñāṇadassanaṁ nibbattento tato bahiddhā parassa kāyepi ñāṇadassanaṁ nibbatteti. Tenāha "**parassa kāyābhimukhaṁ**

ñāṇaṁ pesetī”ti. **Sammā vippasīdatī**ti sammā samādhānapaccayena abhippasādena ñāṇūpasañhitena ajjhattaṁ kāyaṁ okappeti. **Sabbatthā**ti sabbaṭṭhānesu. Sati kathitāti yojanā. **Lokiyalokuttaramissakā kathitā** anupassanāñāṇadassanānaṁ tadubhayasādhāraṇabhāvato.

(DṬ.18.-9)Sattasamādhiparikkhāravaṇṇanā

290. **Etthā**ti imissā kathāya. Jhānakkhassa vīriyacakkassa ariyamaggarathassa sīlaṁ vibhūsanabhāvena vuttanti āha “**alaṅkāro parikkhāro nāmā**”ti. **Sattahi nagaraparikkhārehī**ti nagaraṁ parivāretvā rakkhaṇakehi kataparikkhepo, parikhā, uddāpo, pākāro, esikā, palighā, pākārapakkhaṇḍilanti imehi sattahi nagaraparikkhārehi. Sambharīyati phalaṁ etenāti **sambhāro,** kāraṇaṁ. Bhesajjañhi byādhivūpasamanena jīvitassa kāraṇaṁ. **Parivāraparikkhāravasenā**ti parivārasaṅkhātaparikkhāravasena. Parikkhāro hi sammādiṭṭhiyādayo maggadhammā sammāsamādhissa sahajātādipaccayabhāvena parikaraṇato abhisaṅkharaṇato. Upecca nissīyatīti **upanisā,** saha upanisāyāti **sa-upaniso**ti āha “**sa-upanissayo**”ti, sahakārīkāraṇabhūto dhammasamūho idha “upanissayo”ti adhippeto. Sammā pasatthā sundarā diṭṭhi etassāti sammādiṭṭhi, puggalo, tassa **sammādiṭṭhissa.** So pana yasmā patiṭṭhitasammādiṭṭhiko, tasmā vuttaṁ “**sammādiṭṭhiyaṁ ṭhitassā**”ti. **Sammāsaṅkappo pahotī**ti maggasammādiṭṭhiyā dukkhādīsu parijānanādikiccaṁ sādhentiyā kāmavitakkādike samugghāṭento sammāsaṅkappo yathā attano kiccasādhane pahoti, tathā pavattiṁ panassa dassento āha “**sammāsaṅkappo pavattatī**”ti. **Esa nayo sabbapadesū**ti “sammāsaṅkappassa sammāvācā pahotī”ti-ādīsu sesapadesu yathāvuttamatthaṁ atidisati.

Ettha (DṬ.18./CS:pg.2.216) ca yasmā nibbānādhigamāya paṭipannassa yogino bahūpakārā sammādiṭṭhi. Tathā hi sā “paññāpajjoto, paññāsatthan”ti ca vuttā. Tāya hi so avijjandhakāraṁ vidhamitvā kilesacore ghātento khemena nibbānaṁ pāpuṇāti, tasmā ariyamaggakathāyaṁ sammādiṭṭhi ādito gayhati, idha pana puggalādhiṭṭhānadesanāya “sammādiṭṭhissā”ti vuttaṁ. Yasmā pana sammādiṭṭhipuggalo nekkhammasaṅkappādivasena sammadeva saṅkappeti, na micchākāmasaṅkappādivasena, tasmā sammādiṭṭhissa sammāsaṅkappo pahoti. Yasmā ca sammāsaṅkappo sammāvācāya upakārako. Yathāha “pubbe kho gahapati vitakketvā vicāretvā pacchā vācaṁ bhindatī”ti, (saṁ.ni.2.348) tasmā sammāsaṅkappassa sammāvācā pahoti. Yasmā pana “idañcidañca karissāmā”ti hi paṭhamaṁ vācāya saṁvidahitvā yebhuyyena te te kammantā sammā payojīyanti, tasmā vācā kāyakammassa upakārikāti sammāvācassa sammākammanto pahoti. Yasmā pana catubbidhaṁ vacīduccaritaṁ, tividhañca kāyaduccaritaṁ pahāya ubhayaṁ sucaritaṁ pūrentasseva ājīvaṭṭhamakasīlaṁ pūrati, na itarassa tasmā sammāvācassa sammākammantassa ca sammā-ājīvo pahoti. Visuddhidiṭṭhisamudāgatasammā-ājīvassa yoniso padhānassa sambhavato sammā-ājīvassa sammāvāyāmo pahoti. Yoniso padahantassa kāyādīsu catūsu vatthūsu sati sūpaṭṭhitā hotīti sammāvāyāmassa sammāsati pahoti. Yasmā evaṁ sūpaṭṭhitā sati samādhissa upakārānupakārānaṁ dhammānaṁ gatiyo samannesitvā pahoti ekattārammaṇe cittaṁ samādhātuṁ, tasmā sammāsatissa sammāsamādhi pahotīti. Ayañca nayo pubbabhāge nānākkhaṇikānaṁ sammādiṭṭhi-ādīnaṁ vasena vutto, maggakkhaṇe pana sammādiṭṭhi-ādīnaṁ tassa tassa sahajātādivasena vutto “sammādiṭṭhissa sammāsaṅkappo pahotī”ti-ādīnaṁ padānamattho yutto, ayameva ca idhādhippeto. Tenāha “**ayaṁ panattho**”ti-ādi.

Maggañāṇeti maggapariyāpannañāṇe **ṭhitassa** taṁsamaṅgino. Maggapaññā hi catunnaṁ saccānaṁ sammādassanaṭṭhena "maggasammādiṭṭhī"ti vuttā, sā eva nesaṁ yāthāvato jānanato paṭivijjhanato idha "maggañāṇan"tipi vuttā. **Maggavimuttī**ti maggena kilesānaṁ vimuccanaṁ samucchedappahānameva. Phalasammādiṭṭhi eva (DṬ.18./CS:pg.2.217) "phalasammāñāṇan"ti pariyāyena vuttaṁ, pariyāyavacanañca vuttanayānusārena veditabbaṁ. **Phalavimutti** pana paṭippassaddhippahānaṁ daṭṭhabbaṁ.

Amatassa dvārāti ariyamaggamāha. So pana vinā ca ācariyamuṭṭhinā anantaraṁ abāhiraṁ karitvā yāvadeva manussehi suppakāsitattā **vivaṭo. Dhammavinītā**ti ariyadhamme vinītā. So panettha kilesānaṁ samucchedavinayavasena veditabboti āha "**sammāniyyānena niyyātā**"ti.

Atthīti puthutthavisayaṁ nipātapadaṁ "Atthi imasmiṁ kāye kesā"ti-ādīsu (dī.ni.2.377 ma.ni.1.110 3.154 saṁ.ni.4.127 a.ni.6.29 10.60 vibha.356 khu.pa.2.1.dvattiṁsa-ākāra; netti. 47) viyāti āha "**anāgāmino ca atthī**"ti. Tenevāha "Atthi cevettha sakadāgāmino"ti. Bahiddhā saṁyojanapaccayo nibbattihetubhūto puññabhāgo etissā atthīti puññabhāgā, atisayavisiṭṭho cettha atthi-attho veditabbo. **Ottappamāno**ti uttasanto bhāyanto. **Na pana natthi,** atthi evāti dīpeti.

291. **Assā**ti vessavaṇassa. **Laddhi pana na atthi** paṭividdhasaccattā. "**Abhisamaye viseso natthī**"ti etena sabbepi sabbaññuguṇā sabbabuddhānaṁ sadisā evāti dasseti.

292. Kāraṇassa ekarūpattā **imāni pana padānī**ti na kevalaṁ "tayidaṁ brahmacariyan"ti-ādīni padāni, atha kho "imamatthaṁ janavasabho yakkho"ti-ādīni padāni pīti.

Janavasabhasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.19.) 6. Mahāgovindasuttavaṇṇanā

293. **Pañcakuṇḍaliko**ti (DṬ.19./CS:pg.2.218) vissaṭṭhapañcaveṇiko. **Catumaggaṭṭhānesū**ti catunnaṁ maggānaṁ vinivijjhitvā gataṭṭhānesu. Tattha hi katā sālādayo catūhi disāhi āgatamanussānaṁ upabhogakkhamā honti. "**Evarūpānī**"ti iminā rukkhamūlasodhanādīni ceva yathāsatti annadānādīni ca puññāni saṅgaṇhāti. "Suvaṇṇakkhandhasadiso attabhāvo iṭṭho kanto manāpo ahosī"ti pāṭho. **Sakaṭasahassamattan**ti vāhasahassamattaṁ, **vāho** pana vīsati khārī, **khārī** soḷasadoṇamattā, **doṇaṁ** soḷasa nāḷiyo veditabbā. **Kumbhaṁ** dasambaṇāni. "Sahassanāḷiyo"ti keci. **Rattasuvaṇṇakaṇṇikan**ti rattasuvaṇṇamayaṁ vaṭaṁsakaṁ.

Yasmā majjhimayāme eva devatā satthāraṁ upasaṅkamituṁ avasaraṁ labhanti, tasmā "**ekakoṭṭhāsaṁ atītāyā**"ti vuttaṁ. **Atikkantavaṇṇo**ti ativiya kamanīyarūpo, **kevalakappan**ti vā manaṁ ūnaṁ avasesaṁ, īsakaṁ asamattanti attho Bhagavato hi samīpaṭṭhānaṁ muñcitvā sabbo Gijjhakūṭavihāro tena obhāsito. Tenāha "**candimā viyā**"ti-ādi.

(DṬ.19.-1)Devasabhāvaṇṇanā

294.**Ratanamattakaṇṇikarukkhanissandenā**ti

ratanappamāṇarukkhamayakūṭadānapuññanissandena, tassa vā puññassa nissandaphalabhāvena. **Nibbattasabhāyan**ti samuṭṭhita-upaṭṭhānasālāyaṁ. **Maṇimayā**ti padumarāgādimaṇimayā. **Āṇiyo**ti thambhatulāsaṅghāṭakādīsu vāḷarūpādisaṅghāṭanaka-āṇiyo.

Gandhabbarājāti gandhabbakāyikānaṁ devatānaṁ rājā. Ye tāvatiṁsānaṁ āsannavāsino cātumahārājikā devā, te purato karonto "**dvīsu devalokesu devatā purato katvā nisinno**"ti vutto. Sesesupi tīsu ṭhānesu eseva nayo.

Nāgarājāti nāgānaṁ adhipati, na pana sayaṁ nāgajātiko.

Āsati nisīdati etthāti **āsanaṁ,** nisajjaṭṭhānanti āha "**nisīdituṁ okāso**"ti. "**Etthā**"ti padaṁ nipātamattaṁ, **etthā**ti vā etasmiṁ pāṭhe. Atthuddhāranayena (DṬ.19./CS:pg.2.219) vattabbaṁ **pubbe vuttaṁ catubbidhameva.** Tāvatiṁsā, ekacce ca cātumahārājikā yathāladdhāya sampattiyā thāvarabhāvāya, āyatiṁ sodhanāya ca pañca sīlāni rakkhanti, te tassa visodhanatthaṁ pavāraṇāsaṅgahaṁ karonti. Tena vuttaṁ "**mahāpavāraṇāyā**"ti-ādi.

Vassasahassanti manussagaṇanāya vassasahassaṁ.

Pannapalāsoti patitapatto. **Khārakajāto**ti jātakhuddakamakuḷo. Ye hi nīlapattakā ativiya khuddakā makuḷā, te "khārakā"ti vuccanti. **Jālakajāto**ti tehiyeva khuddakamakuḷehi jātajālako sabbaso jālo viya jāto. Keci pana "**jālakajāto**ti ekajālo viya jāto"ti atthaṁ vadanti. Pārichattako kira khārakaggahaṇakāle sabbatthakameva pallaviko hoti, te cassa pallavā pabhassarapavāḷavaṇṇasamujjalā honti, tena so sabbaso samujjalanto tiṭṭhati. **Kuṭumalakajāto**ti sañjātamahāmakuḷo. **Korakajāto**ti sañjātasūcibhedo sampati vikasamānāvattho. **Sabbapāliphullo**ti sabbaso phullitavikasito.

Kantanakavātoti devānaṁ puññakammapaccayā pupphānaṁ chindanakavāto. **Kantatī**ti chindati. **Sampaṭicchanakavāto**ti chinnānaṁ chinnānaṁ pupphānaṁ sampaṭiggaṇhanakavāto **Naccanto**ti nānāvidhabhattiṁ sannivesavasena naccanaṁ karonto. **Aññataradevatānan**ti nāmagottavasena appaññātadevatānaṁ.

Reṇuvaṭṭīti reṇusaṅghāto. **Kaṇṇikaṁ āhaccā**ti sudhammāya kūṭaṁ āhantvā.

Aṭṭha divaseti pañcamiyā saddhiṁ pakkhe cattāro divase sandhāya vuttaṁ. Yathāvuttesu aṭṭhasu divasesu dhammassavanaṁ nibaddhaṁ tadā pavattatīti tato aññadā kāritaṁ sandhāyāha "**akāladhammassavanaṁ kāritan**"ti. Cetiye chattassa heṭṭhā kātabbavedikā **chattavedikā.** Cetiyaṁ parikkhipitvā padakkhiṇakaraṇaṭṭhānaṁ antokatvā kātabbavedikā **puṭavedikā.** Cetiyassa kucchiṁ parikkhipitvā taṁ sambandhameva katvā kātabbavedikā **kucchivedikā.** Sīharūpapādakaṁ āsanaṁ **sīhāsanaṁ.** Ubhosu passesu sīharūpayuttaṁ sopānaṁ **sīhasopānaṁ.**

Attamanā (DṬ.19./CS:pg.2.220) **honti** aniyāmanakabhāvato. Tenevāha "**mahāpuññe purakkhatvā**"ti-ādi. **Pavāraṇāsaṅgahatthāya sannipatitāti veditabbā** "tadahuposathe pannarase pavāraṇāya puṇṇāya puṇṇamāya rattiyā"ti (dī.ni.2.294) vacanato.

295. **Navahi kāraṇehī**ti "itipi so Bhagavā arahan"ti-ādinā (dī.ni.1.157 255) vuttehi arahattādīhi navahi Buddhānubhāvadīpanehi kāraṇehi. **Dhammassa cā**ti ettha **ca**-saddo avuttasamuccayatthoti tena sampiṇḍitamatthaṁ dassento "**ujuppaṭipannatādibhedaṁ saṅghassa ca suppaṭipattin**"ti āha.

(DṬ.19.-2)Aṭṭhayathābhuccavaṇṇanā

296. Yathā anantameva ānañcaṁ, bhisakkameva bhesajjaṁ evaṁ yathābhūtā

eva **yathābhuccā**ti pāḷiyaṁ vuttanti āha "**yathābhucceti yathābhūte**"ti. Vaṇṇetabbato kittetabbato **vaṇṇā,** guṇā. **Kathaṁ paṭipanno**ti hetu-avatthāyaṁ, phala-avatthāyaṁ, sattānaṁ upakārā vatthāyanti tīsupi avatthāsu lokanāthassa bahujanahitāya paṭipattiyā kathetukamyatāpucchā. Tathā hi naṁ ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā saṅkhepeneva dassento "**Dīpaṅkarapādamūle**"ti-ādimāha. Tattha **abhinīharamāno**ti abhinīhāraṁ karonto. Yaṁ panettha mahābhinīhāre, pāramīsu ca vattabbaṁ, taṁ **brahmajālaṭīkāyaṁ** (dī.ni.ṭī. 1.7) vuttaṁ evāti tattha vuttanayeneva veditabbaṁ.

"**Khantivāditāpasakāle**"ti-ādi (jā.1.khantīvādījātaka) hetu-avatthāyameva anaññasādhāraṇāya sudukkarāya bahujanahitāya paṭipattiyā vibhāvanaṁ. Yathādhippetaṁ hitasukhaṁ yāya kiriyāya vinā na ijjhati, sāpi tadatthā evāti dassetuṁ "**tusitapure yāvatāyukaṁ tiṭṭhantopī**"ti-ādi vuttaṁ.

Dhammacakkappavattanādi (saṁ.ni.5.1081 mahāva.13 paṭi.ma.3.30) pana nibbattitā bahujanahitāya paṭipatti. **Āyusaṅkhārossajjanampi** "ettakaṁ kālaṁ tiṭṭhāmī"ti pavattiyā bahujanahitāya paṭipatti. Anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbānavasena bahujanahitāya paṭipatti. Tenāha "**yāvassā**"ti-ādi. **Sesapadānī**ti "bahujanasukhāyā"ti-ādīni padāni. **Pacchiman**ti "atthāya hitāya sukhāyā"ti (DṬ.19./CS:pg.2.221) padattayaṁ. **Purimassā**ti tato purimassa padattayassa. **Attho**ti atthaniddeso.

Yadipi atītenaṅgena samannāgatā satthāro ahesuṁ, tepi pana Buddhā evāti atthato amhākaṁ Satthā anaññoti āha "**atītepi Buddhato aññaṁ na samanupassāmā**"ti. Yathā ca atīte, evaṁ anāgate cāti ayamattho nayato labbhatīti katvā vuttaṁ "**anāgatepi na samanupassāmā**"ti. Sakko pana devarājā tamatthaṁ atthāpannameva katvā "**na panetarahi**" iccevāha. **Kiṁ sakko kathetīti vicāretvā**ti "neva atītaṁse samanupassamā'ti vadanto sakko kiṁ kathetī"ti vicāraṇaṁ samuṭṭhapetvā. Yasmā atīte Buddhā ahesuṁ, anāgate bhavissantīti nāyamattho sakkena devarājena pariññāto, te pana Buddhasāmaññena amhākaṁ Bhagavatā saddhiṁ gahetvā etarahi aññassa sabbena sabbaṁ abhāvato tathā vuttanti dassetuṁ "**etarahī**"ti-ādi vuttaṁ. **Svākkhātādīnī**ti svākkhātapadādīni. **Kusalādīnī**ti "idaṁ kusalan"ti-ādīni padāni.

Gaṅgāyamunānaṁ asamāgamaṭṭhāne udakaṁ bhinnavaṇṇaṁ hontampi samāgamaṭṭhāne abhinnavaṇṇaṁ evāti āha "**vaṇṇenapi saṁsandati sametī**"ti. Tattha kira gaṅgodakasadisameva yamunodakaṁ. Yathā nibbānaṁ kenaci kilesena anupakkiliṭṭhatāya parisuddhaṁ, evaṁ nibbānagāminipaṭipadāpi kenaci kilesena anupakkiliṭṭhatāya parisuddhāva icchitabbā. Tenāha "**na hī**"ti-ādi. Yena parisuddhatthena nibbānassa, nibbānagāminiyā paṭipadāya ca ākāsūpamatā, so kenaci anupalepo, anupakkileso cāti āha "**ākāsampi alaggaṁ parisuddhan**"ti. Idāni tamatthaṁ nidassanena vibhūtaṁ katvā dassetuṁ "**candimasūriyānan**"ti-ādi vuttaṁ. **Saṁsandati** yujjati paṭipajjitabbatāpaṭipajjanehi aññamaññānucchavikatāya.

Paṭipadāya ṭhitānanti paṭipadaṁ maggapaṭipattiṁ paṭipajjamānānaṁ. **Vusitavatan**ti brahmacariyavāsaṁ vusitavantānaṁ etesaṁ. **Laddhasahāyo**ti etāsaṁ paṭipadānaṁ vasena laddhasahāyo. **Tattha tattha** sāvakehi satthu kātabbakicce. **Idaṁ pana** "adutiyo"ti-ādi suttantare āgatavacanaṁ aññehi **asadisaṭṭhena vuttaṁ,** na yathāvuttasahāyābhāvato. **Apanujjā**ti apanīya vivajjetvā. "**Apanujjā**"ti ca antogadhāvadhāraṇaṁ idaṁ vacanaṁ ekantikattā tassa apanodassāti vuttaṁ "**apanujjevā**"ti.

Labbhatīti (DṬ.19./CS:pg.2.222) **lābho,** so pana ukkaṁsagativijānanena sātisayo, vipulo eva ca idhādhippetoti āha "**mahālābho uppanno**"ti.

Ussannapuññanissandasamuppannoti yathāvuttakālaṁ sambhatasuvipula-uḷāratarapuññābhisandato nibbatto.”Ime nibbattā, ito paraṁ mayhaṁ okāso natthī”ti ussāhajāto viya uparūpari vaḍḍhamāno udapādi. Sabbadisāsu hi yamakamahāmegho uṭṭhahitvā mahāmeghaṁ viya sabbapāramiyo “ekasmiṁ attabhāve vipākaṁ dassāmā”ti sampiṇḍitā viya Bhagavato idaṁ lābhasakkārasilokaṁ nibbattayiṁsu, tato annapānavatthayānamālāgandhavilepanādihatthā khattiyabrāhmaṇādayo upagantvā “kahaṁ Buddho, kahaṁ Bhagavā, kahaṁ devadevo, kahaṁ narāsabho, kahaṁ purisasīho”ti Bhagavantaṁ pariyesanti, sakaṭasatehipi paccaye āharitvā okāsaṁ alabhamānā samantā gāvutappamāṇampi sakaṭadhurena sakaṭadhuraṁ āhacca tiṭṭhanti ceva anubandhanti ca andhakavindabrāhmaṇādayo viya. Sabbaṁ khandhake, tesu tesu ca suttesu āgatanayena veditabbaṁ. Tenāha “**lābhasakkāro mahogho viyā**”ti-ādi.

Paṭipāṭibhattanti bahūsu “dānaṁ dassāmā”ti āhaṭapaṭipāṭikāya uṭṭhitesu anupaṭipāṭiyā dātabba bhattaṁ.

Matthakaṁ patto anaññasādhāraṇattā tassa dānassa. **Upāyaṁ ācikkhi** nāgarānaṁ asakkuṇeyyarūpena dānaṁ dāpetuṁ. Sālakalyāṇirukkhā rājapariggahā aññehi asādhāraṇā, tasmā tesaṁ padarehi maṇḍapo kārito, hatthino ca rājabhaṇḍabhūtā nāgarehi na sakkā laddhunti tehi chattaṁ dhārāpitaṁ, tathā khattiyadhītāhi veyyāvaccaṁ kāritaṁ. “**Pañca āsanasatānī**”ti idaṁ sālakalyāṇimaṇḍape paññatte sandhāya vuttaṁ, tato bahi pana bahūni paññattāni ahesuṁ **Catujjātiyagandhaṁ pisati** Buddhappamukhassa saṅghassa pūjanatthañceva pattassa ubbaṭanatthañca. **Udakan**ti pattadhovana-udakaṁ. **Anagghāni ahesuṁ** anaggharatanābhisaṅkhatattā.

Sattadhā muddhā phalissati anādarakāraṇādinā. **Kāḷaṁ olokessāmī**ti kāḷaṁ evaṁ anupekkhissāmi, tassa uppajjanakaṁ anatthaṁ pariharissāmīti attho.

Kadariyāti (DṬ.19./CS:pg.2.223) thaddhamaccharino puññakammavimukhā. **Devalokaṁ na vajanti** puññassa akatattā, maccharibhāvena ca pāpassa pasutattā. **Bālā**ti duccintitacintanādinā bālalakkhaṇayuttā. **Nappasaṁsanti dānaṁ** pasaṁsitumpi na visahanti. **Dhīro**ti dhītisampanno uḷārapañño parehi kataṁ **dānaṁ anumodamāno**pi, **teneva** dānānumodaneneva. **Sukhī paratthā**ti paraloke kāyikacetasikasukhasamaṅgī hoti.

Vararojo nāma tasmiṁ kāle eko khattiyo, tassa **vararojassa. Anavajja …pe… phaleyya** abhūtavādibhāvatoti adhippāyo. **Atirekapadasahassena** tiṁsādhikena aḍḍhateyyagāthāsatena **vaṇṇameva kathesi** rūpappasannatāya ca.

Yāva maññe khattiyāti ettha **yāvā**ti avadhiparicchedavacanaṁ, **aññe**ti nipātamattaṁ, yāva khattiyā khattiye avadhiṁ katvā sabbe devamanussāti adhippāyo. Tenāha “**khattiyā brāhmaṇā**”ti-ādi. **Madapamatto**ti lābhasakkārasilokamadena pamatto ceva tadanvayena pamādena pamatto ca hutvā.

Tadanvayamevāti tadanugatameva. **Vācā …pe… sametī**ti vacīkammakāyakammāni aññamaññaṁ aviruddhāni, aññadatthu saṁsandanti. Ajā eva migāti ajāmigā, te **ajāmige.**

Tiṇṇavicikiccho sabbaso atikkantavicikicchākantāro Nanu ca sabbepi sotāpannā tiṇṇavicikicchā, vigatakathaṁkathā ca? Saccametaṁ, idaṁ pana na tādisaṁ tiṇṇavicikicchataṁ sandhāya vuttaṁ, atha kho sabbasmiṁ ñeyyadhamme sabbākārāvabodhasaṅkhātasanniṭṭhānavasena sabbaso nirākataṁ sandhāyāti dassento “**yathā hī**”ti ādimāha. **Ussannussannattā**ti paroparabhāvato, ayañca attho Bhagavato anekadhātunānādhātuñāṇabalenapi ijjhati. **Sabbattha vigatakathaṁkatho**

sabbadassāvibhāvato. Sabbesaṁ paramatthadhammānaṁ saccābhisamayavasena paṭividdhattā vuttaṁ "**vohāravasenā**"ti vā nāmagottādivasenāti attho.

Pariyositasaṅkappoti sabbaso niṭṭhitamanoratho. Nanu ca ariyamaggena pariyositasaṅkappatā nāma soḷasakiccasiddhiyā katakaraṇīyabhāvena, na sabbañeyyadhammāvabodhenāti codanaṁ sandhāyāha "**pubbe** (DṬ.19./CS:pg.2.224) **ananussutesū**"ti-ādi. Sāvakānaṁ sāvakapāramiñāṇaṁ viya, hi paccekabuddhānaṁ paccekabodhiñāṇaṁ viya ca sammāsambuddhānaṁ sabbaññutaññāṇaṁ catusaccābhisambodhapubbakamevāti. **Ananussutesū**ti na anussutesu. **Sāman**ti sayameva. Padadvayenāpi parato ghosena vināti dasseti. **Tatthā**ti nimittatthe bhummaṁ, saccābhisambodhanimittanti attho. Saccābhisambodho ca aggamaggavasenāti daṭṭhabbaṁ. **Balesu ca vasībhāvan**ti dasannaṁ balañāṇānaṁ yathāruci pavatti. Jātattā jātāti sammāsambuddhe vadati.

297. Tattha tattha rājadhāni-ādike **nibaddhavāsaṁ vasanto.** Tīsu maṇḍalesu yathākālaṁ **cārikaṁ caranto.**

298. **Assā**ti phalassa. **Tan**ti kāraṇaṁ. Dvinnampi ekato uppattiyā **kāraṇaṁ natthi,** pageva tiṇṇaṁ, catunnaṁ vāti. "**Ettha cā**"ti-ādi "ekissā lokadhātuyā"ti vuttalokadhātuyā pamāṇaparicchedadassanatthaṁ āraddhaṁ.

Yāvatāti yattakena ṭhānena. **Pariharantī**ti sineruṁ parikkhipantā parivattanti. **Disā**ti disāsu, bhummatthe etaṁ paccattavacanaṁ. **Bhanti** dibbanti. **Virocanā**ti obhāsantā, **virocanā** vā sobhamānā **candimasūriyā bhanti,** tato eva **disā** ca **bhanti. Tāva sahassadhā**ti tattako sahassaloko.

Ettakanti imaṁ cakkavāḷaṁ majjhe katvā imināva saddhiṁ cakkavāḷaṁ dasasahassaṁ. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ **mahāpadānavaṇṇanāyaṁ** vuttameva. **Na paññāyatī**ti tīsu Piṭakesu anāgatattā.

(DṬ.19.-3)Sanaṅkumārakathāvaṇṇanā

300. **Vaṇṇenā**ti rūpasampattiyā. Suviññeyyattā taṁ anāmasitvā yasasaddasseva atthamāha. **Alaṅkāraparivārenā**ti alaṅkārena ca parivārena ca. **Puññasiriyā**ti puññiddhiyā.

301. **Sampasādane**ti sampasādajanane. Saṁpubbo khā-saddo jānanattho "saṅkhāyetaṁ paṭisevatī"ti-ādīsu (ma.ni.2.168) viyāti āha "**jānitvā modāmā**"ti.

(DṬ.19.-5)Govindabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā

304. **Yāva** (DṬ.19./CS:pg.2.225) **dīgharattan**ti yāva parimāṇato, aparimitakālaparidīpanametanti āha "**ettakanti …pe… aticirarattan**"ti. **Mahāpaññova so Bhagavā**ti tena brahmunā anumatipucchāvasena devānaṁ vuttanti dassento "**mahāpaññova so Bhagavā. Noti kathaṁ tumhe maññathā**"ti āha. Sayamevetaṁ pañhaṁ byākātukāmo "bhūtapubbaṁ bho"ti ādiṁ āhāti sambandho. Evaṁ pana byākarontena atthato ayampi attho vutto nāma hotīti dassento "**anacchariyametan**"ti ādimāha. **Tiṇṇaṁ mārānan**ti kilesābhisaṅkhāradevaputtamārānaṁ. "Anacchariyametan"ti vuttamevatthaṁ nigamanavasena "**kimettha acchariyan**"ti punapi vuttaṁ.

Rañño diṭṭhadhammikasamparāyika-atthānaṁ puro dhānato pure pure saṁvidhānato **purohito**ti āha "**sabbakiccāni anusāsanapurohito**"ti.

Govindiyābhisekenāti Govindassa ṭhāne ṭhapanābhisekena. Taṁ kira tassa brāhmaṇassa kulaparamparāgataṁ ṭhānantaraṁ. **Jotitattā**ti āvudhānaṁ jotitattā. **Pālanasamatthatāyā**ti rañño, aparimitassa ca sattakāyassa anatthato paripālanasamatthatāya.

Sammā vossajjitvāti suṭṭhu tassevāgāravabhāvena vissajjitvā niyyātetvā. Taṁ tamatthaṁ kiccaṁ passatīti **atthadaso.**

305. Bhavanaṁ vaḍḍhanaṁ **bhavo,** bhavati etenāti vā **bhavo,** vaḍḍhikāraṇaṁ sandhivasena ma-kārāgamo, o-kārassa ca a-kārādesaṁ katvā "**bhavamatthū**"ti vuttaṁ. **Bhavantaṁ jotipālan**ti pana sāmi-atthe upayogavacananti āha "**bhoto**"ti. **Mā paccabyāhāsī**ti mā paṭikkhipīti attho. So pana paṭikkhepo paṭivacanaṁ hotīti āha "**mā paṭibyāhāsī**"ti. **Abhisambhosī**ti kammantānaṁ saṁvidhāne samattho hotīti āha "**saṁvidahitvā**"ti. Bhavābhavaṁ, paññañca vindi paṭilabhīti **Govindo,** mahanto Govindo **Mahāgovindo.** "**Go**"ti hi paññāyetaṁ adhivacanaṁ gacchati atthe bujjhatīti.

(DṬ.19.-7)Rajjasaṁvibhajanavaṇṇanā

306. **Ekapitikā** (DṬ.19./CS:pg.2.226) vemātukā **kaniṭṭhabhātaro. Ayaṁ abhisitto**ti ayaṁ reṇu rājakumāro pitu accayena rajje abhisitto. **Rājakārakā**ti rājaputtaṁ rajje patiṭṭhāpetāro.

307. Madentīti **madanīyā**ti kattusādhanataṁ dassento "**madakarā**"ti āha. **Madakaraṇaṁ** pana pamādassa visesakāraṇanti vuttaṁ "**pamādakarā**"ti.

308. Reṇussa rajjasamīpe dasagāvutamattavitthatāni hutvā aparabhāge tiyojanasataṁ vitthatattā **sabbāni cha rajjāni sakaṭamukhāni paṭṭhapesi. Vitānasadisaṁ** caturassabhāvato.

310. **Sahā**ti gāthāya padaparipūraṇatthaṁ vuttaṁ. Tassa atthaṁ dassento "**teneva sahā**"ti āha. **Sahā**ti vā avinābhāvatthe nipāto, so saha āsuṁ satta bhāradhāti yojetabbo, tena te desantare vasantā vicittena sahabhāvino avinābhāvinoti dīpeti. Rajjabhāraṁ dhārenti attani āropenti vahantīti **bhāradhā.**

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.19.-8)Kittisadda-abbhuggamanavaṇṇanā

311. **Anupurohite ṭhapesī**ti anupurohite katvā ṭhapesi, anupurohite vā ṭhāne ṭhapesi. Tisavanaṁ karonte sandhāya "**divasassa tikkhattun**"ti vuttaṁ. Dvīsu sandhīsu savanaṁ karonte sandhāya "**sāyaṁ, pāto vā**"ti vuttaṁ. **Tato paṭṭhāyā**ti vatacariyaṁ matthakaṁ pāpetvā nhātakālato pabhuti.

312. **Abhi-uggacchī**ti uṭṭhahi udapādi. **Acintetvā**ti "kathaṁ kho ahaṁ brahmunā saddhiṁ manteyyan"ti acintetvā evaṁ cittampi anuppādetvā. Tena samāgamanasseva abhāvato **amantetvā**. **Taṁ disvā**ti taṁ karuṇābrahmavihārabhāvanaṁ brahmadassanūpāyaṁ disvā ñāṇacakkhunā.

313. **Evan**ti (DṬ.19./CS:pg.2.227) evaṁ rañño ārocetvā paṭisallānaṁ upagate. **Sabbatthā**ti sabbesu channaṁ khattiyānaṁ, sattannaṁ brāhmaṇamahāsālānaṁ sattannaṁ nāṭakasatānaṁ, cattārīsāya ca bhariyānaṁ āpucchanavāresu.

316. **Sādisiyo**ti jātiyā sādisiyoti āha "**samavaṇṇā samajātikā**"ti.

317. **Santhāgāran**ti jhānamanasikārena bahi visaṭavitakkavūpasamanena

cittassa santhambhanaṁ agāraṁ, jhānasālanti attho. **Gahitāvā**ti bhāvanānuyogena mahāsattena attano cittasantāne uppādanavasena gahitā eva. **Natthi** jhāneneva vikkhambhitattā. Visesato hissa karuṇāya bhāvitattā **anabhirati ukkaṇṭhanā** natthi, mettāya bhāvitattā **bhayaparitassanā natthi. Ukkaṇṭhanā**ti pana brahmadassane ussukkaṁ, **paritassanā**ti tadabhipatthanāti āha "**brahmuno panā**"ti-ādi.

(DṬ.19.-9)Brahmunāsākacchāvaṇṇanā

318. **Cittutrāso**ti cittassa utrāsanamattaṁ. **Kathan**ti sattanikāyanivāsaṭṭhānanāmagottādīnaṁ vasena kena pakārena. Tenāha "**kin**"ti-ādi.

Soti ye te panakanasanantabandhasatanasanaṅkumārakālanāmakā loke pākaṭā paññātā brahmāno, tesu **sanaṅkumāro nāmāhanti dasseti.**

Agghanti garuṭṭhāniyānaṁ dātabbaṁ-āhāraṁ. **Madhusākan**ti madhurāhāraṁ, yaṁ kiñci atithino dātabbaṁ āhāraṁ upacāravasena evaṁ vadati. Tenāha "**madhusākaṁ panā**"ti-ādi. **Pucchāmā**ti nimantanavasena pucchāma.

319. Mahāsatto cattāro brahmavihāre bhāvetvā ṭhitopi tesu "brahmasahabyatāya maggo"ti anibbematikatāya "**kaṅkhī**"ti avoca. Keci pana "tapokammena parikkhīṇasarīratāya, brahmasamāgamena bhayādisamuppattiyā ca paṭiladdhamattehi brahmavihārehi parihīno ahosi, tasmā avikkhambhitavicikicchatāya 'kaṅkhī'ti avocā"ti vadanti. Parassa vediyā viditā **paravediyā,** te pana tassa pākaṭā vibhūtāti āha "**parassa** (DṬ.19./CS:pg.2.228) **pākaṭesu paravediyesū**"ti. Tattha kāraṇamāha "**parena sayaṁ abhisaṅkhatattā**"ti. Mamāti kammaṁ **mamaṁkāro,** mamattanti āha "**idaṁ mama …pe… taṇhan**"ti. "Maman"ti karoti etenāti hi **mamaṁkāro,** tathāpavattā taṇhā. **Manujesū**ti niddhāraṇe bhummaṁ, na visayeti āha "**manujesu yo kocī**"ti. "**Ekodibhūto**"ti padassa bhāvatthaṁ tāva dassento "**ekībhūto**"ti vatvā puna taṁ vivaranto "**eko tiṭṭhanto eko nisīdanto**"ti āha. **Tādiso**ti eko hutvā pavattanako. **Bhūto**ti jāto. Jhāne adhimutti nāma tasmiṁ nibbattite, anibbattite kuto adhimuttīti āha "**jhānaṁ nibbattetvāti attho**"ti. Vissagandho nāma kodhādikilesaparibhāvanāti tesaṁ vikkhambhanena **vissagandhavirahito. Etesu dhammesū**ti pabbajjānaṁ vivekavāsakaruṇābrahmavihārādidhammesu.

320. **Avidvā**ti na viditavā. **Āvaritā**ti kusalānaṁ uttarimanussadhammānaṁ uppattinivāraṇena āvaritā. **Pūtikā**ti byāpannacittatādinā pūtibhūtā. Kilesavasena duggandhaṁ vissagandhaṁ **vāyati.** Nirayādi-apāyesu nibbattanasīlatāya **āpāyikā**ti āha "**apāyūpagā**"ti. Corādīhi upaddutassa pavisitukāmassa pākārakavāṭaparikhādīhi viya nagaraṁ kodhādīhi **nivuto pihito brahmaloko assāti nivutabrahmaloko. Pucchati** "kenāvaṭā"ti vadanto.

Musāvādova **mosavajjaṁ** yathā bhisakkameva bhesajjaṁ. **Kujjhanaṁ** dussanaṁ. Diṭṭhādīsu adiṭṭhādivāditāvasena paresaṁ visaṁvādanaṁ **paravisaṁvādanaṁ.** Sadisaṁ patirūpaṁ dassetvā **palobhanaṁ sadisaṁ dassetvā vañcanaṁ.** Mittānaṁ vihiṁsanaṁ mettibhedo **mittadubbhanaṁ.** Daḷhamaccharitā **thaddhamacchariyaṁ.** Attani vijjamānaṁ nihīnataṁ, sadisataṁ vā **atikkamitvā maññanaṁ.** Paresaṁ sampattiyā asahanaṁ **khīyanaṁ.** Attasampattiyā nigūhanavasena, parehi sādhāraṇabhāvāsahanavasena ca vividhā icchā ruci etassāti **vivicchā.** Kadariyatāya mudukaṁ **macchariyaṁ. Yattha katthacī**ti sakasantake, parasantake, hīnātike cāti yattha katthaci ārammaṇe. **Lubbhanaṁ** ārammaṇassa gahaṇaṁ abhigijjhanaṁ. **Majjanaṁ** seyyādivasena madanaṁ sampaggaho. **Muyhanaṁ** ārammaṇassa

anavabodho. **Etesū**ti etesu yathāvuttesu kodhādīsu sattasantānassa kilissanato vibādhanato, upatāpanato ca kilesasaññitesu pāpadhammesu. **Yuttā** payuttā sampayuttā avirahitā.

Ettha (DṬ.19./CS:pg.2.229) cāyaṁ Brahmā Mahāsattena āmagandhe supuṭṭho attano yathā-upaṭṭhite pāpadhamme cuddasahi padehi vibhajitvā kathesi, te pana tādisaṁ pavattivisesaṁ upādāya vuttāpi keci puna vuttā, Āmagandhasutte (su.ni.242) pana vuttāpi keci idha sabbaso na vuttā, evaṁ santepi lakkhaṇahāranayena, tadekaṭṭhatāya vā tesaṁ pettha saṅgaho daṭṭhabbo. Tenāha "**idaṁ pana suttan**"ti-ādi. **Tattha Āmagandhasuttena dīpetvā**ti idha sarūpato avutte āmagandhepi vuttehi ekalakkhaṇatādinā Āmagandhasuttena pakāsetvā **kathetabbaṁ** tattha nesaṁ sarūpato kathitattā. **Āmagandhasuttampi iminā dīpetabbaṁ** idha vuttānampi kesañci āmagandhānaṁ tattha avuttabhāvato. Yasmā Āmagandhasutte vuttāpi āmagandhā atthato idha saṅgahaṁ samosaraṇaṁ gacchanti, tasmā idha vutte pariharaṇavasena dassentena yasmā cettha keci abhidhammanayena akilesasabhāvāpi sattasantānassa vibādhanaṭṭhena "kilesā"ti vattabbataṁ arahanti, tasmā "cuddasasu kilesesū"ti vuttaṁ.

Nimmādaṁ milāpanaṁ khepananti āha "**nimmādetabbā pahātabbā**"ti. **Buddhatantī**ti Buddhabhāvīnaṁ paveṇī, Buddhabhāvinopi "Buddhā"ti vuccanti yathā "agamā Rājagahaṁ Buddho"ti. **Mahāpurisassa daḷhīkammaṁ katvā**ti mahāpurisassa "pabbajissāmahan"ti pavattacittuppādassa daḷhīkammaṁ katvā.

(DṬ.19.-10)Reṇurāja-āmantanāvaṇṇanā

321. **Mama manaṁ haritvā**ti mama cittaṁ apanetvā tassa vasena avattitvā.

Ekībhāvaṁ upagantvā vutthassāti kāyavivekaparibrūhanena ekībhāvaṁ upagantvā tapokammavasena vutthassa. **Kusapattehi paritthato**ti barihisehi vediyā samantato santharito. **Akāco**ti vaṇo vaṇasadisakhaṇḍiccavirahito. Tenāha "**akakkaso**"ti.

(DṬ.19.-11)Chakhattiya-āmantanāvaṇṇanā

322. **Sikkheyyāmā**ti sikkhāpeyyāma, **sikkhāpanañcettha** atthibhāvāpādananti āha "**upalāpeyyāmā**"ti.

323. Yassa (DṬ.19./CS:pg.2.230) vīriyārambhassa, khantibalassa ca abhāvena pabbajitānaṁ samaṇadhammo paripuṇṇo, parisuddho ca na hoti, tesu vīriyārambhakhantibalesu te te niyojetuṁ "**ārambhavho**"ti-ādi vuttaṁ.

Karuṇājhānamaggoti karuṇājhānasaṅkhāto maggo. **Ujumaggo**ti brahmalokagamane ujubhūto maggo. **Anuttaro**ti seṭṭho brahmavihārasabhāvato. Tenāha "**uttamamaggo nāmā**"ti. **Sabbhi rakkhito** sādhūhi yathā parihāni na hoti, evaṁ paṭipakkhadūrīkaraṇena rakkhito gopito. "Saddhammo sabbhi vakkhito"ti keci paṭhanti, tesaṁ saparahitasādhanena sādhūhi Buddhādīhi kathito paveditoti attho.

Taṅkhaṇaviddhaṁsanadhammanti yasmiṁ khaṇe virodhidhammasamāyogo, tasmiṁyeva khaṇe vinassanasabhāvaṁ, yo vā so gamanassādānaṁ devaputtānaṁ heṭṭhupariyena paṭimukhaṁ dhāvantānaṁ sirasi, pāde ca baddhakhuradhārāsamāgamanatopi sīghataratāya ati-ittaro pavattikkhaṇo, teneva vinassanasabhāvaṁ. **Tassa** jīvitassa. **Gatin**ti niṭṭhaṁ. **Mantāyan**ti manteyyanti vuttaṁ hotīti āha "**mantetabban**"ti. **Karaṇatthe vā bhumman**ti "mantāyan"ti idaṁ bhummaṁ karaṇatthe daṭṭhabbaṁ yathā "ñātāyan"ti. **Sabbapalibodhe**ti sabbepi kusalakiriyāya

vibandhe uparodhe.

(DṬ.19.-12)Brāhmaṇamahāsālādīnaṁ āmantanāvaṇṇanā

324. **Appesakkhā**ti appānubhāvāti āha "**pabbajitakālato paṭṭhāyā**"ti-ādi. **Cakkavatti rājā viya** sambhāvito.

(DṬ.19.-14)Mahāgovindapabbajjāvaṇṇanā

328. Samāpattīnaṁ ājānanaṁ nāma attapaccakkhatā, sacchikiriyāti āha "**na sakkhiṁsu nibbattetun**"ti.

329. **Imināti** "sarāmahan"ti iminā **padena.** "Sarāmahan"ti hi vadantena Bhagavato mahābrahmunā kathitaṁ "tatheva tan"ti Bhagavatā paṭiññātameva jātanti. **Na vaṭṭe nibbindanatthāya** catusaccakammaṭṭhānakathāya abhāvato. Asati pana vaṭṭe nibbidāya virāgānaṁ asambhavo evāti āha (DṬ.19./CS:pg.2.231) "**na virāgāyā**"ti-ādi. **Ekantameva vaṭṭe nibbindanatthāya** anekākāravokāravaṭṭe ādīnavavibhāvanato.

"**Nibbidāyā**"ti iminā padena **vipassanā** vuttā. Esa nayo sesesupi. **Vavatthānakathā**ti vipassanāmagganibbānānaṁ taṁtaṁpadehi vavatthapetvā kathā. Ayamettha nippariyāyakathāti āha "**pariyāyena panā**"ti-ādi.

330. **Paripūretun**ti bhāvanāpāripūrivasena paripuṇṇe kātuṁ, nibbattetunti attho. **Brahmacariyaciṇṇakulaputtānan**ti ciṇṇamaggabrahmacariyānaṁ kulaputtānanti ukkaṭṭhaniddesena **arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhapesi.**

Abhinandanaṁ nāma sampaṭicchanaṁ "abhinandanti āgatan"ti-ādīsu viya, tañcettha atthato cittassa attamanatāti āha "**cittena sampaṭicchanto abhinanditvā**"ti. "Sādhu sādhū"ti vācāya sampahaṁsanā **anumodanā**ti āha "**vācāya sampahaṁsamāno anumoditvā**"ti.

Mahāgovindasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.20.) 7. Mahāsamayasuttavaṇṇanā

(DṬ.20.-0)Nidānavaṇṇanā

331. **Udānan**ti (DṬ.20./CS:pg.2.232) raññā okkākena jātisambhedaparihāranimittaṁ pavattitaṁ udānaṁ **paṭicca. Ekopi janapado ruḷhisaddena** "**sakkā**"**ti vuccatī**ti ettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ **mahānidānavaṇṇanāyaṁ** vuttanayena veditabbaṁ. **Aropite**ti kenaci aropite.

Āvaraṇenāti setunā. **Bandhāpetvā**ti paṁsupalāsapāsāṇamattikākhaṇḍādīhi āḷiṁ thiraṁ kārāpetvā.

"Jātiṁ ghaṭṭetvā kalahaṁ vaḍḍhayiṁsū"ti saṅkhepena vuttamatthaṁ pākaṭataraṁ kātuṁ "**koliyakammakarā vadantī**"ti-ādi vuttaṁ.

Tīṇi jātakānīti phandanajātakapathavī-undriyajātakalaṭukikajātakāni **dve jātakānī**ti rukkhadhamma vaṭṭakajātakāni.

Tenāti Bhagavatā. **Kalahakāraṇabhāvo**ti kalahakāraṇassa atthibhāvo.

Aṭṭhāneti akāraṇe. **Veraṁ katvā**ti virodhaṁ uppādetvā. “Kuṭhārihattho puriso”ti-ādinā **phandanajātakaṁ kathesi.** “Duddubhāyati bhaddante”ti-ādinā **pathavī-undriyajātakaṁ kathesi.** “Vandāmi taṁ kuñjarā”ti-ādinā **laṭukikajātakaṁ kathesi.**

“Sādhū sambahulā ñātī; api rukkhā araññajā;
Vāto vahati ekaṭṭhaṁ, brahantampi vanappatin”ti.--

Ādinā **rukkhadhammajātakaṁ kathesi.**

“Sammodamānā gacchanti, jālaṁ ādāya pakkhino;
Yadā te vivadissanti, tadā ehinti me vasan”ti. --

Ādinā **vaṭṭakajātakaṁ kathesi.**

“Attadaṇḍā (DṬ.20./CS:pg.2.233) bhayaṁ jātaṁ, janaṁ passatha medhagaṁ;
Saṁvegaṁ kittayissāmi, yathā saṁvijitaṁ mayā”ti. (su.ni.1.941).

Ādinā **Attadaṇḍasuttaṁ kathesi.**

Taṁtaṁpalobhanakiriyā kāyavācāhi parakkamantiyo “**ukkaṇṭhantū**”**ti sāsanaṁ pesenti.**

Kuṇāladaheti kuṇāladahatīre **patiṭṭhāya. Pucchitapucchitaṁ kathesi** (jā. 2.kuṇālajātaka) “anukkamena kuṇālasakuṇarājassa pucchanappasaṅgena **kuṇālajātakaṁ** kathessāmī”ti. **Anabhiratiṁ vinodesi** itthīnaṁ dosadassanamukhena kāmānaṁ ādīnavokārasaṁkilesavibhāvanena.

Kosajjaṁ vidhamitvā purisathāmaparibrūhanena “**uttamapurisasadisehi no bhavituṁ vaṭṭatī**”ti uppannacittā.

Avissaṭṭhakammantāti arativinodanato paṭṭhāya avissaṭṭhasamaṇakammantā, aparicattakammaṭṭhānāti attho. **Nisīdituṁ vaṭṭatī**ti Bhagavā cintesīti yojanā.

Paduminiyanti padumassare. **Vikasiṁsu** guṇagaṇavibodhena. “**Ayaṁ imassa …pe… na kathesī**”ti iminā sabbepi te bhikkhū tāvadeva paṭipāṭiyā āgatattā aññamaññassa lajjamānā attanā paṭividdhavisesaṁ Bhagavato nārocesunti dasseti. “**Khīṇāsavānan**”ti-ādinā tattha kāraṇamāha.

Osīdamatteti Bhagavato santikaṁ upagatamatte. **Ariyamaṇḍale**ti ariyasamūhe. **Pācīnayugandharaparikkhepato**ti yugandharapabbatassa pācīnaparikkhepato, na bāhirakehi uccamāna-udayapabbatato. **Rāmaṇeyyakadassanatthan**ti Buddhuppādapaṭimaṇḍitattā visesato ramaṇīyassa lokassa ramaṇīyabhāvadassanatthaṁ. **Ullaṅghitvā**ti uṭṭhahitvā. **Evarūpe khaṇe laye muhutte**ti yathāvutte candamaṇḍalassa uṭṭhitakkhaṇe uṭṭhitavelāyaṁ uṭṭhitamuhutteti uparūpari kālassa vaḍḍhitabhāvadassanatthaṁ vuttaṁ.

Tathā (DṬ.20./CS:pg.2.234) tesaṁ bhikkhūnaṁ jāti-ādivasena Bhagavato anurūpaparivāritaṁ dassento “**tatthā**”ti ādimāha.

Samāpannadevatāti āsannaṭṭhāne jhānasamāpatti samāpannadevatā. **Caliṁsū**ti uṭṭhahiṁsu. Kosamattaṁ ṭhānaṁ **saddantaraṁ.** Jambudīpe kira ādito tesaṭṭhimattāni nagarasahassāni uppannāni, tathā dutiyaṁ, tathā tatiyaṁ, taṁ sandhāyāha “**tikkhattuṁ tesaṭṭhiyā nagarasahassesū**”ti. Te pana sampiṇḍetvā satasahassato paraṁ asītisahassāni, navasahassāni ca honti. **Navanavutiyā doṇamukhasatasahassesū**ti navasatasahassādhikesu navutisatasahassesu doṇamukhesu. **Doṇamukhan**ti ca mahānagarassa āyuppattiṭṭhānabhūtaṁ pādanagaraṁ vuccati. **Channavutiyā paṭṭanakoṭisatasahassesū**ti chakoṭi-adhikanavutikoṭisatasahassapaṭṭanesu. Tambapaṇṇidīpādīsu **chapaṇṇāsāya ratanākaresu.** Evaṁ pana

nagaradoṇimukhapaṭṭanaratanākarādivibhāgena kathanaṁ taṁtaṁ-adhivatthāya vasantīnaṁ devatānaṁ bahubhāvadassanatthaṁ. Yadi dasasahassacakkavāḷesu devatā sannipatitā, atha kasmā pāḷiyaṁ "dasahi ca lokadhātūhī"ti vuttanti āha "**dasasahassa …pe… adhippetā**"ti, tena sahassilokadhātu idha "ekā lokadhātū"ti vuttāti veditabbaṁ.

Lohapāsādeti ādito kate lohapāsāde. **Brahmaloke**ti heṭṭhime brahmaloke. Yadi tā devatā evaṁ nirantarā, pacchā āgatānaṁ okāso eva na bhaveyyāti codanaṁ sandhāyāha "**yathā kho panā**"ti-ādi. Suddhāvāsakāyaṁ upapannā **suddhāvāsakāyikā,** tāsaṁ pana yasmā suddhāvāsabhūmi nivāsaṭṭhānaṁ, tasmā vuttaṁ "**suddhāvāsavāsīnan**"ti. **Āvāsā**ti āvāsanaṭṭhānabhūtā devatā pana orambhāgiyānaṁ, itaresañca saṁyojanānaṁ samucchindanena suddho āvāso etesanti **suddhāvāsā.**

332. **Puratthimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ otari** aññattha okāsaṁ alabhamāno. Evaṁ sesāpi. Buddhānaṁ abhimukhamaggo **Buddhavīthi.** Yāva cakkavāḷā **ottharituṁ** ovarituṁ **na sakkā. Pahaṭabuddhavīthiyāvā**ti Buddhānaṁ santikaṁ upasaṅkamantehi tehi devabrahmehi vaḷañjitavīthiyāva. Samiti saṅgati sannipāto **samayo,** mahanto samayo **mahāsamayo**ti āha "**mahāsamūho**"ti (DṬ.20./CS:pg.2.235) Pavaddhaṁ vanaṁ **pavanan**ti āha "**vanasaṇḍo**"ti. **Devaghaṭā**ti devasamūhā.

Samādahaṁsūti samādahitaṁ lokuttarasamādhinā suṭṭhu appitaṁ akaṁsu, yathāsamāhitaṁ pana samādhinā yojitaṁ nāma hotīti vuttaṁ "**samādhinā yojesun**"ti. Sabbesaṁ gomuttavaṅkādīnaṁ dūrasamūhanitattā **sabbe …pe… akariṁsu.** Nayati asse etehīti **nettāni,** yottāni. Avīthipaṭipannānaṁ assānaṁ vīthipaṭipādanaṁ rasmiggahaṇena pahotīti "sabbayottāni gahetvā acodento"ti vatvā taṁ pana acodanaṁ avāraṇaṁ evāti āha "**acodento avārento**"ti.

Yathā khīlaṁ bhittiyaṁ vā bhūmiyaṁ vā ākoṭitaṁ dunnīharaṇaṁ, yathā ca paligham nagarappavesanivāraṇaṁ, yathā ca indakhīlaṁ gambhīranemi sunikhātaṁ dunnīharaṇaṁ, evaṁ rāgādayo sattasantānato dunnīharaṇā, nibbānanagarappavesanivāraṇā cāti te "khīlaṁ, paligham, indakhīlan"ti ca vuttā. **Taṇhā-ejāya abhāvena anejā** paramasantuṭṭhabhāvena cātuddisattā **appaṭihatacārikaṁ caranti.**

Gatāseti gatā eva, na pana gamissanti pariniṭṭhitasaraṇagamanattāti Lokuttarasaraṇagamanaṁ adhippetanti āha "**nibbematikasaraṇagamanena gatā**"ti. **Te** hi niyamena **apāyabhūmiṁ na gamissanti, devakāyañca paripūressanti.** Ye pana lokiyena saraṇagamanena **Buddhaṁ saraṇaṁ gatāse, na te gamissanti apāyabhūmiṁ,** sati ca paccayantarasamavāye **pahāya mānusaṁ dehaṁ, devakāyaṁ paripūressantī**ti ayamettha attho.

(DṬ.20.-1)Devatāsannipātavaṇṇanā

333. **Etesan**ti devatāsannipātānaṁ. **Idānī**ti imasmiṁ kāle. **Buddhānan**ti aññesaṁ Buddhānaṁ **abhāvā. Cittakallatā** cittamaddavaṁ.

Kiṁ pana Bhagavatāva mahante devatāsamāgame tesaṁ nāmagottaṁ kathetuṁ sakkāti? Āma sakkāti dassetuṁ "**Buddhā nāma mahantā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **diṭṭhan**ti rūpāyatanamāha, **sutan**ti saddāyatanaṁ, **mutan**ti sampattaggāhi-indriyavisayaṁ gandharasaphoṭṭhabbāyatanaṁ, **viññātan**ti vuttāvasesaṁ sabbaṁ (DṬ.20./CS:pg.2.236) ñeyyaṁ, **pattan**ti pariyesitvā, apariyesitvā vā sampattaṁ, **pariyesitan**ti pattaṁ, appattaṁ vā pariyiṭṭhaṁ. **Anuvicaritaṁ manasā**ti kevalaṁ manasā ālocitaṁ. **Katthaci**

nīlādivasena vibhattarūpārammaṇeti abhidhamme (dha.sa.615) "nīlaṁ pītakan"ti-ādinā vibhatte yattha katthaci rūpārammaṇe kiñci rūpārammaṇaṁ vā na atthīti yojanā. **Bherisaddādivasenā**ti etthāpi eseva nayo. **Yan**ti yaṁ ārammaṇaṁ. **Etesan**ti Buddhānaṁ.

Idāni yathāvuttamatthaṁ pāḷiyā samatthetuṁ "**yathāhā**"ti-ādi vuttaṁ. Tadā jānanakiriyāya apariyositabhāvadassanatthaṁ "jānāmī"ti vatvā yasmā yaṁ kiñci neyyaṁ nāma, sabbaṁ taṁ Bhagavatā aññātaṁ nāma natthi, tasmā vuttaṁ "**tamahaṁ abbhaññāsin**"ti.

Na olokenti payojanābhāvato. **Viparītā** "na kammāvaraṇena samannāgatā"ti-ādinā nayena vuttā. "Yassa maṅgalā samūhatā"ti (su.ni.362) ārabhitvā "rāgaṁ vinayetha mānusesu dibbesu kāmesu cā"ti-ādinā (su.ni.363) ca rāganiggahakathābāhullato **Sammāparibbājanīyasuttaṁ** rāgacaritānaṁ sappāyaṁ, "piyamappiyabhūtā kalaha vivādā paridevasokā sahamaccharā cā"ti-ādinā (su.ni.869 mahāni. 98) kalahādayo yato dosato samuṭṭhahanti, so ca doso yato piyabhāvato, so ca piyabhāvo yato chandato samuṭṭhahanti, iti phalato, kāraṇaparamparato ca dose ādīnavavibhāvanabāhullato **Kalahavivādasuttaṁ** (su.ni.869 mahāni. 98) dosacaritānaṁ sappāyaṁ--

"Appañhi etaṁ na alaṁ samāya,
Duve vivādassa phalāni brūmi.
Etampi disvā na vivādayetha,
Khemābhipassaṁ avivādabhūmin"ti. (su.ni.902 mahāni. 131)--

Ādinā nayena sammohavidhamanato, paññāparibrūhanato ca **Mahābyūhasuttaṁ** mohacaritānaṁ sappāyaṁ--

"Parassa (DṬ.20./CS:pg.2.237) ce dhammaṁ anānujānaṁ,
Bālo, mago hoti nihīnapañño.
Sabbeva bālā sunihīnapaññā,
Sabbevime diṭṭhiparibbasānā"ti. (su.ni.886 mahāni. 115)--

Ādinā nayena sandiṭṭhiparāmāsitāpanayanamukhena savisayesu diṭṭhiggahaṇesu visaṭavitakkavicchindanavasena pavattattā **Cūḷabyūhasuttaṁ** vitakkacaritānaṁ sappāyaṁ--

"Mūlaṁ papañcasaṅkhāya (iti Bhagavā),
Mantā asmīti sabbaṁ uparundhe.
Yā kāci taṇhā ajjhattaṁ,
Tāsaṁ vinayā sadā sato sikkhe"ti. (su.ni.922 mahāni. 151)--

Papañcasaṅkhāya mūlaṁ avijjādikilesajātaṁ **asmīti** pavattamānañcāti **sabbaṁ mantā** paññāya uparundheyya. **Yā kāci ajjhattaṁ** rūpataṇhādibhedā **taṇhā** uppajjeyya, **tāsaṁ vinayā** vūpasamāya **sadā sato** upaṭṭhitassati hutvā sikkheyyāti evamādi upadesassa saddhova bhājanaṁ. Tassa hi so atthāvahoti **Tuvaṭṭakasuttaṁ** saddhācaritānaṁ sappāyaṁ--

"Vītataṇho purā bhedā (iti Bhagavā),
Pubbamantamanissito.
Vemajjhe nupasaṅkheyyo,
Tassa natthi purakkhatan"ti. (su.ni.855 mahāni. 84)--

Yo sarīrabhedato pubbeva pahīnataṇho, tato eva atītaddhasaññitaṁ purimakoṭṭhāsaṁ taṇhānissayena anissito, vemajjhe paccuppannepi addhani "ratto"ti-ādinā upasaṅkhātabbo, tassa arahato taṇhādiṭṭhipurakkhārānaṁ abhāvā anāgate

addhani kiñci purakkhataṁ natthīti ādinā evaṁ gambhīrakathābāhullato **Pūrābhedasuttaṁ** (su.ni.855 mahāni. 84) buddhicaritānaṁ sappāyanti katvā vuttaṁ "**atha nesaṁ sappāyaṁ …pe… vavatthapetvā**"ti. **Manasākāsī**ti evaṁ cariyāya vasena manasi katvā puna taṁ sadisaṁ attano (DṬ.20./CS:pg.2.238) desanānikkhepayogyatāvasena manasi akāsi. **Attajjhāsayena nu kho jāneyyā**ti parajjhāsayādiṁ anapekkhitvā mayhaṁyeva ajjhāsayena āraddha desanaṁ jāneyya nu kho. **Parajjhāsayenā**ti sannipatitāya parisāya kassaci ajjhāsayena. **Aṭṭhuppattikenā**ti idha samuṭṭhita-aṭṭhuppattiyā. **Pucchāvasenā**ti kassaci pucchantassa pucchāvasena. **Āraddhadesanaṁ jāneyyāti.** "**Sace paccekabuddho bhaveyyā**"ti idaṁ imesaṁ suttānaṁ desanāya pucchā paccekabuddhānaṁ bhāriyā, avisayā cāti dassanatthaṁ vuttaṁ. Tenāha "**sopi na sakkuṇeyyā**"ti.

Ettha ca yasmā na anumatipucchā, kathetukamyatāpucchā vā yuttā, atha kho diṭṭhasaṁsandanapucchāsadisī vā vimaticchedanapucchāsadisī vā pucchā yuttā, tāva puggalajjhāsayavasena pavattitā nāma honti, na yathādhammavasena, tattha yadi Bhagavā tathā sayameva pucchitvā sayameva vissajjeyya, suṇantīnaṁ devatānaṁ sammoho bhaveyya "kiṁ nāmetaṁ Bhagavā paṭhamaṁ evamāha, punapi evamāhā"ti, andhakāraṁ paviṭṭhā viya honti, tasmā vuttaṁ "**evaṁ petā devatā na sakkhissanti paṭivijjhitun**"ti. Yathādhammadesanāyaṁ pana kathetukamyatāvasena pucchanena sammoho hotīti. **Sūriyo uggatoti** āha devasaṅgho āsannatarabhāvena obhāsassa vipula-uḷārabhāvato. **Ekissā lokadhātuyā**ti Sutte (dī.ni.3.161 ma.ni.3.129 a.ni.1.277 vibha.809 netti. 57 mi.pa.5.1.1) āgatanayena sabbattheva pana apubbaṁ acarimaṁ dve Buddhā na honteva. Tenevāha-- "anantāsu …pe… addasā"ti.

Gāthāyaṁ **pucchāmī**ti nimmitabuddho Bhagavantaṁ pucchituṁ okāsaṁ kārāpesi. **Munin**ti Buddhamuniṁ **Pahūtapaññan**ti mahāpaññaṁ. **Tiṇṇan**ti caturoghatiṇṇaṁ. **Pāraṅgatan**ti nibbānappattaṁ, sabbassa vā ñeyyassa pāraṁ pariyantaṁ gataṁ. **Parinibbutaṁ** sa-upādisesanibbānavasena. **Ṭhitattan**ti avaṭṭhitacittaṁ lokadhammehi akampaneyyatāya. **Nikkhamma gharā panujja kāme**ti vatthukāme panūditvā gharāvāsā nikkhamma. **Kathaṁ bhikkhu sammā so loke paribbajeyyā**ti so bhikkhu kathaṁ sammā paribbajeyya gaccheyya vihareyya, anupalitto hutvā lokaṁ atikkameyyāti attho.

334. **Silokaṁ anukassāmī**ti (DṬ.20./CS:pg.2.239) ettha **siloko** nāma pādasamudayo, isīhi vuccamānā gāthātipi vuccati. Pādova niyatavaṇṇānupubbikānaṁ padānaṁ samūho, taṁ **silokaṁ anukassāmi** pavattayissāmīti atthoti āha "**akkhara …pe… pavattayissāmī**"ti. **Yatthā**ti adhikaraṇe bhummaṁ. Āmeḍitalopenāyaṁ niddesoti āha "**yesu yesu ṭhānesū**"ti. **Bhummā**ti bhūmipaṭibaddhanivāsā. **Taṁ taṁ nissitā** taṁ taṁ ṭhānaṁ nissitavanto nissāya vasamānā, tehi saddhiṁ silokaṁ anukassāmīti adhippāyo. "**Ye sitā girigabbharan**"ti iminā tesaṁ vivekavāsaṁ dasseti, "**pahitattā samāhitā**"ti iminā bhāvanābhiyogaṁ.

Bahujanā pañcasatasaṅkhyattā. Paṭipakkhābhibhavanato, tejussadatāya ca **sīhā viya** pavivittatāya **nilīnā. Ekattan**ti ekībhāvaṁ. **Odātacittā hutvā suddhā**ti arahattamaggādhigamena pariyodātacittā hutvā suddhā, na kevalaṁ sarīrasuddhiyāva. **Vippasannā**ti ariyamaggappasādena visesato pasannā. Cittassa āvilabhāvakarānaṁ kilesānaṁ abhāvena **anāvilā.**

Bhikkhū jānitvāti bhinnakilese bhikkhū "ime dibbacakkhunā ete devakāye passantīti jānitvā. **Savanante jātattā**ti dhammassavanapariyosāne ariyajātiyā jātattā. **Idaṁ sabban**ti idaṁ "bhiyyo pañcasate"ti-ādikaṁ sabbaṁ.

Tadatthāya vīriyaṁ kariṁsūti dibbacakkhuñāṇābhinīhāravasena vīriyaṁ ussāhaṁ akaṁsu. Tenāha “na taṁ tehī”ti-ādi. **Sattarin**ti ta-kārassa ra-kārādesaṁ katvā vuttaṁ, sattatinti attho. “Sahassan”ti pana anuvattati, sattatiyogena bahuvacanaṁ. Tenāha “**eke sahassaṁ. Eke sattatisahassānī**”ti.

Anantanti antarahitaṁ, taṁ pana ativiya mahantaṁ nāma hotīti āha “**vipulan**”ti.

Avekkhitvāti ñāṇacakkhunā visuṁ visuṁ avekkhitvā “vavatthitvānā”tipi paṭhanti, so evattho. Taṁ avekkhanaṁ nicchayakaraṇaṁ hotīti āha “**vavatthapetvā**”ti. Pubbe vuttagāthāsu tatiyagāthāya pacchimaddhaṁ, catutthagāthāya purimaddhañca sandhāyāha “**pubbe vuttagāthamevā**”ti.

Vijānanampi (DṬ.20./CS:pg.2.240) dassanaṁ evāti āha “**passatha olokethā**”ti. Vācāyatapavattitabhāvato “anupaṭipāṭiyāva kittayissāmī”ti vadati.

335. Satta sahassāni saṅkhāyāti **satta sahassā. Yakkhāyevā**ti yakkhajātikā eva. **Ānubhāvasampannā**ti mahesakkhā. **Iddhimanto**ti vā mahānubhāvā. **Jutimanto**ti mahappabhā. **Vaṇṇavanto**ti atikkantavaṇṇā. **Yasassino**ti mahāparivārā ceva patthaṭakittisaddā ca. **Samiti**-saddo samīpatthoti adhippāyenāha “**bhikkhūnaṁ santikan**”ti.

Hemavatapabbateti himavato samīpe ṭhitapabbate.

Ete sabbepīti ete sattasahassā Kapilavatthavā, chasahassā hemavatā, tisahassā sātāgirāti yathāvuttā **sabbepi soḷasasahassā.**

Rājagahanagareti Rājagahanagarassa samīpe. **Tan**ti kumbhīraṁ.

336. Kāmaṁ pācīnadisaṁ pasāsati, tathāpi **catūsupi disāsu** saparivāradīpesu catūsupi mahādīpesu **gandhabbānaṁ jeṭṭhako,** kathaṁ? **Sabbe te tassa vase vattanti. Kumbhaṇḍānaṁ adhipatī**ti-ādīsupi eseva nayo.

Tassāpi viruḷhassa. **Tādisāyevā**ti dhataraṭṭhassa puttasadisā eva puthutthato, nāmato, balato, iddhi-ādivisesato ca.

Sabbasaṅgāhikavasenāti dasasahassilokadhātuyā paccekaṁ cattāro cattāro mahārājānoti tesaṁ sabbesaṁ saṅgaṇhanavasena. Tenāha “**ayañcetthā**”ti-ādi.

Caturo disāti catūsu disāsu. **Caturo disā jalamānā** samujjalantā obhāsentā. Yadi evaṁ mahatiyā parisāya āgatānaṁ kathaṁ Kapilavatthave vane ṭhitāti āha “**te panā**”ti-ādi.

337. Tesaṁ mahārājānaṁ dāsāti yojanā. Māyāya yuttā, tasmā **māyāvino.** Vañcanaṁ etesu atthi, vañcane vā niyuttāti **vañcanikā. Kerāṭiyasāṭheyyenā**ti nihīnasaṭhena kammena. Māyā etesaṁ atthīti (DṬ.20./CS:pg.2.241) māyā, te ca paresaṁ vañcanatthaṁ yena māyākaraṇena “**māyā**”ti vuttā, taṁ dassento “**māyākārakā**”ti āha.

Ettakā dāsāti ettakā kuṭeṇḍu-ādikā nighaṇḍupariyosānā aṭṭhamahārājānaṁ dāsā.

Devarājānoti devā hutvā taṁtaṁdevakāyassa rājāno. Citto ca seno ca cittaseno cāti tayo ete devaputtā pāḷiyaṁ ekasesanayena vuttāti āha “**citto cā**”ti-ādi.

Bhikkhusaṅgho samito sannipatito etthāti **bhikkhusaṅghasamiti,** imaṁ vanaṁ.

338. **Nāgasadahavāsikā**ti nāgasadahanivāsino. Tattheko kira nāgarājā, cirakālaṁ vasato tassa parisā mahatī paramparāgatā atthi, taṁ sandhāyāha “**tacchakanāgaparisāyā**”ti.

Yamunavāsinoti yamunāyaṁ vasanakanāgā. **Nāgavohārenā**ti hatthināgavohārena.

Vuttappakāreti kambalassatare ṭhapetvā itare vuttappakāranāgā. **Lobhābhibhūtā**ti āhāralobhena abhibhūtā. **Dibbānubhāvatā**ti dibbānubhāvato,

dibbānubhāvahetu vā **dibbā.** "**Citrasupaṇṇā**"**ti nāmaṁ** vicitrasundarapattavantatāya.

Upavhayantāti upecca kathentā. Kākolūka-ahinakulādayo viya aññamaññaṁ jātisamudāgataverāpi samānā **mittā viya …pe… haṭṭhatuṭṭhacittā** aññamaññasminti adhippāyo. **Buddhaṁyeva te saraṇaṁ gatā** "Buddhānubhāveneva mayaṁ aññamaññasmiṁ mettiṁ paṭilabhimhā"ti.

339. **Bhātaro**ti methunabhātaro. Tenāha "**sujāya asurakaññāya kāraṇā**"ti.

Tesūti asuresu. **Kālakañcā**ti evaṁ nāmā. **Mahābhismā**ti bhiṁsanakamahāsarīrā. **Abhabbā**ti sammattaniyāmaṁ okkamituṁ na bhabbā acchandikattā tādisassa chandasseva abhāvato.

Balino (DṬ.20./CS:pg.2.242) mahā-asurassa abbhatītattā tassa putte eva kittento Bhagavā "**satañca baliputtānan**"ti ādimāha. So kira sukhumaṁ attabhāvaṁ māpetvā upagacchi.

340. **Kammaṁ katvā**ti parikammaṁ katvā. **Nibbattā**ti upacārajjhānena nibbattā. Appanājhānena pana nibbattā brahmāno honti, te parato vakkhati "subrahmā"ti-ādinā (dī.ni.2.341), ayañca kāmāvacaradevatā vuccati. Tenevāha -- "**mettākaruṇākāyikāti mettājhāne ca karuṇājhāne ca parikammaṁ katvā nibbattadevā**"ti. **Mettājhāne karuṇājhāne**ti mettājhānanimittaṁ karuṇājhānanimittaṁ, tadatthanti attho.

Te āpodevādayo yathāsakaṁ vaggavasena ṭhitattā **dasadhā ṭhitā.** Yāva karuṇākāyikā dasa **devakāyā. Nānattavaṇṇā**ti nānāsabhāvavaṇṇavanto.

Veṇḍudevatāti veṇḍu nāma devatā, evaṁ **sahali devatā.** Asamadevatā, yamakadevatāti "dve ayaniyo"ti vadanti, tappamukhā dve devanikāyāti. **Candassūpanisā devā** candassa upanissayato vattamānā tassa purato ca pacchato ca passato ca dhāvanakadevā. Tenāha "**candanissitakā devā**"ti. **Sūriyassūpanisā, nakkhattanissitā**ti etthāpi eseva nayo. Kevalaṁ vātavāyanahetavo devatā **vātavalāhakā.** Tathā kevalaṁ abbhapaṭalasañcaraṇahetavo **abbhavalāhakā.** Uṇhappavattihetavo **uṇhavalāhakā.** Vassavalāhakā pana pajjunnasadisāti. Te idha na vuttā. Vasudevatā nāma eko devanikāyo, tesaṁ pubbaṅgamattā **vāsavo,** sakko.

Daseteti ete veṇḍudevatādayo vāsavapariyosānā dasa devakāyā.

Imānīti "jalamaggī"ti ca "sikhārivā"ti ca imāni **tesaṁ nāmāni.** Keci pana ma-kāro padasandhikaro "jalā"ti ca "aggī"ti ca "sikhārivā"ti ca imāni tesaṁ nāmānīti vadanti. **Ete**ti tesu eva "ariṭṭhakā, rojā"ti ca vuttadevesu ekacce,**umāpupphanibhāsino** vaṇṇato umāpupphasadisāti evamattho gahetabbo, aññathā ekādasa devakāyā siyuṁ.

Daseteti (DṬ.20./CS:pg.2.243) ete dasa sahabhūdevādayo vāsavanesipariyosānā dasa devakāyā. Teneva nikāyabhedavasena dasadhāva āgatā.

"**Samānā**"ti-ādi tesaṁ devānaṁ nikāyasamudāyagataṁ nāmaṁ. Evaṁ sesānampi.

Daseteti ete samānādikā mahāpāragapariyosānā dasa devakāyā. Teneva nikāyabhedena dasadhā āgatā.

Sukkādayo tayo devakāyā. **Pāmokkhadevā**ti pamukhā padhānabhūtā devā.

Disāti disāsu. **Devo**ti megho. **Dasete**ti ete sukkādayo pajjunnapariyosānā dasa devakāyā, te devanikāyabhedena **dasadhā āgatā.**

Daseteti ete khemiyādayo paranimmitapariyosānā dasa devakāyā, te devanikāyabhedena **dasadhāva āgatā.** Tattha "khemiyā, kaṭṭhakādayo ca pañcāpi sadevakāyā tāvatiṁsakāyikā"ti vadanti. **Nāmanvayenā**ti nāmānugamena "āpodevatā"ti-ādināmasabhāgena. Tenevāha "**nāmabhāgena nāmakoṭṭhāsenā**"ti. **Sabbā**

devatāti dasasahassilokadhātūsu sabbāpi devatā. **Niddisati** taṁtaṁnāmasabhāgena ekajjhaṁ katvā.

Pavutthāti pavāsaṁ gatā viya apetāti āha "**vigatā**"ti. Pavutthā vā pakārato vutthā vusitā, tena jāti vusitabbā assāti **pavuṭṭhajāti. Kāḷakabhāvā** saṁkilesadhammā, sabbaso tadabhāvato **kāḷakabhāvātītaṁ dasabalaṁ.** Lañcanābhāvena vā **asitātigo** kāḷakabhāvātītāya siriyā cando, tādisaṁ candaṁ viya **siriyā virocamānaṁ.**

341. **Eko brahmā**ti sagāthakavagge (saṁ.ni.1.98) āgato subrahmadevaputto. Brahmaloke nibbattitvā heṭṭhimesu patiṭṭhitā **ariyabrahmāno,** na (DṬ.20./CS:pg.2.244) suddhāvāsabrahmāno. **Tissamahābrahmā** puthujjano, yo aparabhāge manussesu nibbattitvā Moggaliputtatissatthero jāto.

Sahassaṁ brahmalokānanti brahmaloko etesanti brahmalokā, brahmāno, tesaṁ brahmalokānaṁ sahassaṁ sattalokapariyāyo cāyaṁ lokasaddoti āha "**mahābrahmānaṁ sahassaṁ āgatan**"ti. Anantaragāthāyaṁ "āgatā"ti vuttapadameva atthavasena vadati. **Yatthā**ti yasmiṁ brahmasahasse. **Aññe brahme**ti tadaññe brahmāno. **Abhibhavitvā tiṭṭhati** vaṇṇena, yasasā āyunā ca.

Issarāti teneva vasapavattanena sesabrahmānaṁ adhipatino.

342. Kāḷakadhammasamannāgato **kāḷakassa** pāpimassa **mārassa bālabhāvaṁ passatha,** yo attano avisaye niratthakaṁ parakkamituṁ vāyamati.

Vītarāgabhāvāvahassa dhammassavanassa antarāyakaraṇena avītarāgā rāgena baddhā eva nāma hontīti vuttaṁ "**rāgena baddhaṁ hotū**"ti.

Bhayānakaṁ sarañca katvāti bheravaṁ mahantaṁ saddaṁ samuṭṭhapetvā.

Idāni taṁ saddaṁ upamāya dassento "**yathā**"ti ādimāha. **Kañcī**ti tasmiṁ samāgame kañci devataṁ, mānusakaṁ vā attano **vase vattetuṁ asakkonto asayaṁvase** sayañca na attano vase ṭhito. Tenāha "**asayaṁvasī**"ti-ādi.

343. "**Vītarāgehī**"ti desanāsīsametaṁ. Sabbāyapi hi tattha samāgataparisāya mārasenā apakkantāva. **Nesaṁ lomampi iñjayuṁ** tesaṁ lomamattampi na cālesuṁ, kuto antarāyakaraṇaṁ. Iti yattakā tattha visesaṁ adhigacchiṁsu, tesaṁ sabbesampi antarāyākaraṇavasena attho vibhāvetabbo, vītarāgaggahaṇena vā sarāgavītarāgavibhāvino ca tattha saṅgahitāti veditabbaṁ. **Māro imaṁ gāthaṁ abhāsi** acchariyabbhutacittajāto. Kathañhi nāma tāva ghorataraṁ mahatiṁ vibhiṁsakaṁ mayi karontepi sabbe pime nibbikārā samāhitā eva. Kasmā? Vijitāvino ime uttamapurisāti. Tenāha "**sabbe**"ti-ādi. Yādiso ariyānaṁ dhammanissito (DṬ.20./CS:pg.2.245) pamodo, na kadāci tādiso anariyānaṁ hotīti "sāsane bhūtehi ariyehi" iccetaṁ vuttaṁ. Vi-saddena vinā kevalopi suta-saddo vikhyātatthavacano hoti "sutadhammassā"ti-ādīsu (mahāva. 5 udā. 11) viyāti āha "**jane vissutā**"ti.

Dūreti dūre padese. Daharassa antarāyaṁ pariharantī "**na sakkā bhante sakalaṁ kāyaṁ dassetun**"ti avocāti.

Mahāsamayasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.21.) 8. Sakkapañhasuttavaṇṇanā

(DṬ.21.-0)Nidānavaṇṇanā

344. Ambasaṇḍānaṁ (DṬ.21./CS:pg.2.246) adūrabhavattā ekopi so

brāhmaṇagāmo "**ambasaṇḍā**"**tveva** bahuvacanavasena **vuccati,** yathā "varaṇā nagaran"ti. Vedi eva vediko, vediko eva vediyo ka-kārassa ya-kāraṁ katvā, tasmiṁ **Vediyake.** Tenāha "**maṇivedikāsadisenā**"ti-ādi, indanīlādimaṇimayavedikāsadisenāti attho. **Pubbepī**ti leṇakaraṇato pubbe, guhārūpena ṭhitā, dvāre indasālarukkhavatī ca, tasmā "indasālaguhā"ti vuttā purimavohārena.

Ussukkaṁ vuccati abhiruci, taṁ pana Buddhadassanakāmatāvasena, tathā ussāhanavasena ca pavattiyā "**dhammiko ussāho**"ti vuttaṁ. **Sakkena sadiso …pe… natthī**ti. Yathāha "appamādena maghavā, devānaṁ seṭṭhataṁ gato"ti (dha.pa.30). **Parittakenā**ti aparāparaṁ bahuṁ puññakammaṁ akatvā appamattakeneva **puññakammena.**

Sakkopi kāmaṁ mahāpuññakatabhīruttāno hoti, sātisayāya pana dibbasampattiyā viyogahetukena sokena diguṇitena maraṇabhayena saṁtajjito jāto. Tenāha "**sakko pana maraṇabhayābhibhūto ahosī**"ti.

Dibbacakkhunā devatānaṁ dassanaṁ nāma paṭivijjhanasadisanti āha "**paṭivijjhī**"ti. **Pāṭiyekko vohāro**ti āveṇiko piyasamudāhāro. Marisaniyasampattikāti **mārisā.** Tesañhi sampattiyo mahānubhāvatāya sahanti upaṭṭhahanti, aññe ayonisomanasikāratāya ceva appahukāya ca na sahantiyeva, sā pana nesaṁ marisaniyasampattikatā dukkhavirahitāyāti vuttaṁ "**niddukkhātipi vuttaṁ hotī**"ti. **Ekako vā**ti devaparisāya vinā āgatattā vuttaṁ, mātali-ādayo pana tādisā sahāyā tadāpi ahesuṁyeva. Tathā hi vakkhati "api cāyaṁ āyasmato cakkanemisaddena tamhā samādhimhā vuṭṭhito"ti (dī.ni.aṭṭha.2.352). **Okāsaṁ nākāsi** (DṬ.21./CS:pg.2.247) sakkassa ñāṇaparipākaṁ āgamento, aññesañca bahūnaṁ devānaṁ dhammābhisamayaṁ upaparikkhamāno. **So**ti sakko.

Evanti vacanasampaṭicchane nipātoti āha "**evaṁ hotū**"ti-ādi. **Bhaddaṁtavā**ti pana sakkaṁ uddissa nesaṁ āsi vādo.

345. **Vallabho …pe… dhammaṁ suṇātī**ti ayamattho Govindasuttādīhi (dī.ni.2.294) dīpetabbo. **Iminā katokāse**ti iminā Pañcasikhena katokāse Bhagavati.

Anucariyanti anucaraṇabhāvaṁ, taṁ panassa anucaraṇaṁ nāma saddhiṁ gamanamevāti āha "**sahacaraṇaṁ ekato gamanan**"ti.

Sovaṇṇamayanti suvaṇṇamayaṁ. **Pokkharan**ti vīṇāya doṇimāha. **Daṇḍo**ti vīṇadaṇḍo. **Veṭhakā**ti tantīnaṁ bandhanāya ceva uppīḷanāya ca dhametabbā veṭhakā. **Pattakan**ti pokkharaṁ. **Samapaññāsamucchanā mucchetvā**ti yathā samapaññāsamucchanā kamato tattha saṁmucchanaṁ kātuṁ sakkā, evaṁ taṁ sajjetvāti attho. "Samapaññāsamucchanā saṁmucchetvā"ti ca idaṁ devaloke niyataṁ vīṇāvādanavidhiṁ sandhāya vuttaṁ. Manussaloke pana ekavīsati mucchanā. Tenevāha **Vīṇopamasuttavaṇṇanāyaṁ**--

"Satta sarā tayo gāmā, mucchanā ekavīsati;
Tānā cekūnapaññāsa, iccete saramaṇḍalā"ti. (a.ni.aṭṭha.3.55 sārattha. ṭī. 3.243).

Tattha chajjo, usabho, gandhāro, majjhimo, pañcamo, dhevato, nisādoti ete **satta sarā.** Chajjagāmo, majjhimagāmo, sādhāraṇagāmoti **tayo gāmā,** sarasamūhāti attho. Manussaloke vādanavidhinā ekekasseva ca sarassa vasena tayo tayo mucchanā katvā **ekavīsati mucchanā.** Ekekasseva ca sarassa satta satta tānabhedā, yato sarassa mandataravavatthānaṁ hoti, te **ekūnapaññāsa tānavisesā**ti, tisso duve catasso, catasso tisso duve catassoti **dvāvīsati suti**bhedā icchitā, ayaṁ pana ekekassa sarassa vasena satta satta mucchanā, antarasarassa ca ekāti samapaññāsāya mucchanānaṁ yogyabhāvena

vīṇaṁ vajjesi. Tena vuttaṁ "samapaññāsa (DṬ.21./CS:pg.2.248) mucchanā saṁmucchetvā"ti. Sesadeve jānāpento sakkassa gamanakālanti yojanā.

346. **Atirivā**ti ra-kāro padasandhikaro, atīva ativiyāti vuttaṁ hoti. **Pakati …pe… agamāsi** maraṇabhayasaṁtajjitattā taramānarūpo. Tenevāha "**nanu cā**"ti-ādi.

347. Buddhā nāma mahākāruṇikā, sadevakassa lokassa hitasukhatthāya eva uppannā, te kathaṁ atthikehi durupasaṅkamāti āha "**ahaṁ sarāgo**"ti-ādi. **Tadantaraṁ paṭisallīnā**ti yena antarena yena khaṇena upasaṅkameyya, tadantaraṁ paṭisallīnā jhānaṁ samāpannā. Tadantara-saddo vā "etarahī"ti iminā samānatthoti āha "**sampati paṭisallīnā vā**"ti.

(DṬ.21.-1)Pañcasikhagītagāthāvaṇṇanā

348. **Sāvesī**ti yathādhippetamucchanaṁ paṭṭhapetvā vīṇaṁ vādento taṁtaṁṭhānuppattiyā pākaṭībhūtamandatāvavatthaṁ dassento sumadhurakomalamadhupānamattamadhukāravirutāpahāsinilakkhaṇo pasannabhānī samaravaṁ tantissaraṁ sāvesi.

"Sakyaputtova jhānena, ekodi nipako sato;
Amataṁ muni jigīsāno….
Yathāpi muni nandeyya, patvā sambodhiṁ uttaman"ti. (dī.ni.2.348).

Ca evaṁ **Buddhūpasañhitā.** Buddhūpasañhitā pana Buddhānaṁ dhammasarīraṁ ārabbha nissayaṁ katvā pavattitāti āha "dhammo arahatāṁ ivā"ti. Dhammūpasañhitā, arahattūpasañhitā ca veditabbā.

Sūriyasamānasarīrāti sūriyasamānappabhāsarīrā. Tenāha "**tassā kirā**"ti-ādi. Yasmā timbaruno gandhabbadevarājassa sūriyavaccha sā aṅke jātā, tasmā āha "**yaṁ timbaruṁ devarājānaṁ nissāya tvaṁ jātā**"ti. Kalyāṇaṅgatāya "**kalyāṇī**"ti vuttāti āha "**sabbaṅgasobhanā**"ti.

Rāgāvesavasena (DṬ.21./CS:pg.2.249) pubbe vuttā gāthā idānipi **tameva ārabbha** purato ṭhitaṁ viya **ālapanto vadati.**

Thanudaranti payodharañca udarañca adhippetanti āha "**thanavemajjhaṁ udarañcā**"ti.

Kiñci kāraṇanti kiñci pīḷaṁ.

Pakatiṁ jahitvā ṭhitaṁ abhirattabhāvena.

Vāmūrūti rucira-ūrū. Tenāha "**vāmākārenā**"ti-ādi. Vāmavikasitarucirasundarābhirūpacārusaddā hi ekatthā daṭṭhabbā. **Na tikhiṇan**ti na tikkhaṁ na lūkhaṁ na kakkhaḷaṁ. **Mandan**ti mudu siniddhaṁ.

Anekabhāvoti anekasabhāvo, so pana bahuvidho nāma hotīti āha "**anekavidho jāto**"ti. **Anekabhāgo**ti anekakoṭṭhāso.

Tayā saddhiṁ vipaccatanti tayā sahitaṁyeva me taṁ kammaṁ vipaccatu, tayā saheva tassa kammassa phalaṁ anubhaveyyanti adhippāyo. **Tayā saddhimevā**ti yathā cakkavattisaṁvattaniyakammaṁ tassa nissandaphalabhūtena itthiratanena saddhiṁyeva vipākaṁ deti, evaṁ taṁ me kammaṁ tayā saddhiṁyeva mayhaṁ vipākaṁ detu.

Ekodīti ekodibhāvaṁ gato, samāhitoti attho. **Jigīsāno**ti jigīsamāno hoti. Tathābhūtova jigīsati nāmāti tathā paṭhamavikappo vutto. Dutiyavikappe pana "vicaratī"ti kiriyāpadaṁ āharitvā attho vutto.

Nandeyyanti samāgamaṁ patthento vadati atisassirikarūpasobhāya.

349. **Saṁsandatī**ti sameti, yāya mucchanāya, yena ca ākārena tantissaro pavatto, taṁ mucchanaṁ anativattento, teneva ca ākārena gītassaropi pavattoti attho. Yena ajjhāsayena Bhagavā Pañcasikhassa gandhabbe vaṇṇaṁ kathesi, yadatthañca kathesi, taṁ sabbaṁ vibhāvetuṁ "**kasmā**"ti-ādimāha. **Natthi** bodhimūle eva samucchinnattā. **Upekkhako Bhagavā** anupalittabhāvato. **Suvimuttacitto Bhagavā** chandarāgato, sabbasmā (DṬ.21./CS:pg.2.250) ca kilesā. Yadi evaṁ kasmā Pañcasikhassa gandhabbe vaṇṇaṁ kathesīti āha "**sace panā**"ti-ādi.

Ganthitāti sandahitā, tā pana nirantaraṁ kathiyamānā rāsikatā viya hontīti āha "**piṇḍitā**"ti. **Vohāravacanan**ti Bhagavato, bhikkhūnañca purato vattabbaṁ upacāravacanaṁ.

Upanaccantiyāti upagantvā naccantiyā.

(DṬ.21.-2)Sakkūpasaṅkamanavaṇṇanā

350. "Kadā saṁyūḷhā"ti-ādīni vadanto **paṭisammodati. Vippakārampi dasseyyā**ti aḍḍhakatābhinayavasena naccampi dasseyya.

351. "Abhivadito Sakko devānamindo"ti-ādīnaṁ "tena kho pana samayenā"ti-ādīnaṁ (pārā. 16 24) viya saṅgītikāravacanabhāve saṁsayo natthi, "evañca pana tathāgatā"ti idha pana siyā saṁsayoti "Dhammasaṅgāhakattherehi ṭhapitavacanan"ti vatvā itarassāpi tathābhāvaṁ dassetuṁ "**sabbametan**"ti-ādi vuttaṁ. **Vuḍḍhivacanena vutto**ti "sukhī hotu Pañcasikha Sakko devānaṁ indo"ti āsīsavādaṁ vutto. "Bhagavato pāde sirasā vandatī"ti vadanto abhivādeti nāma "sukhī hotū"ti āsīsavādassa vadāpanato. Tathā pana āsīsavādaṁ vadanto abhivadati nāma sabbakālaṁ tatheva tiṭṭhanato.

Uruṁ vepullaṁ dassati dakkhatīti **urundā** vibhatti-alopena. **Vivaṭā** aṅgaṇaṭṭhānaṁ. **Yo pakatiyā guhāyaṁ andhakāro, so antarahito**ti yo tassaṁ guhāyaṁ satthu samantato asītihatthato ayaṁ pākatiko andhakāro, so devānaṁ vatthābharaṇasarīrobhāsehi antarahito, āloko sampajji. Asītihatthe pana Buddhālokeneva andhakāro antarahito, na ca samattho devānaṁ obhāso Buddhānaṁ abhibhavituṁ.

352. **Cirappaṭikāhan**ti cirappabhutiko ahaṁ. **Aḍḍakaraṇaṁ nāma natthi** avivādādhikaraṇaṭṭhāne nibbattattā. **Kīḷādīnipī**ti **ādi**-saddena dhammassavanādiṁ saṅgaṇhāti.

Salaḷamayagandhakuṭiyanti (DṬ.21./CS:pg.2.251) salaḷarukkhehi raññā Pasenadinā kāritagandhakuṭiyaṁ. **Tenassā**ti tena phaladvayādhigamena pahīna-oḷārikakāmarāgatāya **assā** bhūjatiyā **devaloke abhiratiyeva natthi. Cakkanemisaddena tamhā samādhimhā vuṭṭhito**ti ettha adhippāyaṁ ajānantā "ārammaṇassa adhimattatāya samāpattito vuṭṭhānaṁ jātan"ti maññeyyunti taṁ paṭikkhipanto "**samāpanno saddaṁ suṇātī**ti **no vata re vattabbe**"ti āha. Sati ca ārammaṇasaṅghaṭṭanāyaṁ gahaṇenapi bhavitabbanti adhippāyena "suṇātī"ti vuttaṁ, itaro "paṭhamaṁ jhānaṁ samāpannassa saddo kaṇṭako"ti vacanamattaṁ nissāya sabbassāpi jhānassa saddo kaṇṭakoti adhippāyena paṭikkhepaṁ asahanto "**nanu Bhagavā …pe… bhaṇatī**"ti imameva suttapadaṁ uddhari. Tattha yathā dosadassanapaṭipakkhabhāvanāvasena paṭighasaññānaṁ suppahīnattā mahatāpi saddena arūpasamāpattito na vuṭṭhānaṁ, evaṁ "uppādo bhayaṁ, anuppādo kheman"ti-ādinā sammadeva dosadassanapaṭipakkhabhāvanāvasena sabbāsampi lokiyasaññānaṁ aggamaggena samatikkantattā ārammaṇādhigamatāya na kadāci phalasamāpattito

vuṭṭhānaṁ hotīti. Tathā pana na suppahīnattā paṭighasaññānaṁ sabbarūpasamāpattito vuṭṭhānaṁ hoti, paṭhamajjhānaṁ pana appakampi saddaṁ na sahatīti taṁsamāpannassa "saddo kaṇṭako"ti vuttaṁ. Yadi pana paṭighasaññānaṁ vikkhambhitattā mahatāpi saddena arūpasamāpattito na vuṭṭhānaṁ hoti, pageva maggaphalasamāpattito. Tenāha "**cakkanemisaddenā**"ti-ādi. **Cakkanemisaddenā**ti ca nayidaṁ karaṇavacanaṁ hetumhi, karaṇe vā atha kho sahayoge. Imameva hi atthaṁ dassetuṁ "**Bhagavā panā**"ti-ādi vuttaṁ.

(DṬ.21.-3)Gopakavatthuvaṇṇanā

353. **Paripūrakārinī**ti paripuṇṇāni, parisuddhāni ca katvā rakkhitavatī. "**Itthittan**"ti-ādi tattha virajjanākāradassanaṁ. **Dhitthibhāvaṁ**itthibhāvassa dhikkāro hetūti attho. **Alan**ti paṭikkhepavacanaṁ, payojanaṁ natthīti attho. **Virājetī**ti jigucchati. **Etā sampattiyo**ti cakkavattisiri-ādikā etā yathāvuttasampattiyo. **Tasmā** pubbaparicayena upaṭṭhita**nikantivasena. Upaṭṭhānasālan**ti sudhammadevasabhaṁ.

Soti (DṬ.21./CS:pg.2.252) gopakadevaputto. **Vaṭṭetvā vaṭṭetvā**ti tomarādiṁ vattentena viya codanavacanaṁ parivaṭṭetvā parivaṭṭetvā. **Gāḷhaṁ vijjhitabbā**ti gāḷhataraṁ ghaṭṭetabbā.

Kuto mukhāti kuto pavattañāṇamukhā. Tenāha "**aññavihitakā**"ti. **Katapuññe**ti sammā katapuññe dhamme.

Dāyoti lābho. So hi dīyati tehi dātabbattā dāyo, yesaṁ dīyati, tehi laddhattā lābhoti ca vuccati. **Saṅkhāre …pe… patiṭṭhahiṁsu** katādhikārattā. **Tattha** tāvatiṁsabhavane **ṭhitānaṁyeva nibbatto** yathā sakkassa indasālaguhāyaṁ ṭhitasseva sakkattabhāvo.

Nikantiṁ tasmiṁ gandhabbakāye ālayaṁ samucchindituṁ na sakkonto.

354. **Attanāva veditabbo**ti attanāva adhigantvā veditabbo, na parappaccayikena. **Tumhehi vuccamānānī**ti kevalaṁ tumhehi vuccamānāni.

Viyāyāmāti vissaṭṭhaṁ vīriyaṁ santāne pavattema. **Pakatiyā**ti rūpāvacarabhāvena, "anussaran"ti vā pāṭho.

Kāmarāgo eva "chando rāgo chandarāgo"ti-ādi pavattibhedena saṁyojanaṭṭhena "**kāmarāgasaṁyojanānī**"ti, yogaganthādipavatti-ākārabhedena "**kāmabandhanānī**"ti ca vutto. **Pāpimayogānī**ti ettha pana sesayogaganthānampi vasena attho veditabbo.

Duvidhānanti vatthukāmakilesakāmavasena duvidhānaṁ.

"Ettha kiṁ, tattha kin"ti ca padadvaye **kin**ti nipātamattaṁ. **Cātuddisabhāve**ti tesaṁ Buddhādīnaṁ tiṇṇaṁ ratanānaṁ catuddisayogyabhāve appaṭihaṭabhāve. Buddharatanañhi mahākāruṇikatāya, anāvaraṇañāṇatāya, paramasantuṭṭhatāya ca cātuddisaṁ, dhammaratanaṁ svākkhātatāya, saṅgharatanaṁ suppaṭipannatāya. Tenāha "**sabbadisāsu asajjamāno**"ti.

Majjhimassa paṭhamajjhānassa adhigatattā tāvadeva **kāyaṁ brahmapurohitaṁ adhigantvā** tāvadeva purimaṁ jhānasatiṁ paṭilabhitvā taṁ jhānaṁ pādakaṁ katvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā orambhāgiyasaṁyojanasamucchindanena **maggaphalavisesaṁ** anāgāmiphalasaṅkhātaṁ visesaṁ **ajjhagaṁsu** adhigacchiṁsu. Keci pana "kāmāvacarattabhāvena (DṬ.21./CS:pg.2.253) maggaphalāni adhigacchiṁsūti adhippāyena pañcamassa jhānassa anadhigatattā suddhāvāsesu na uppajjiṁsu, paṭhamajjhānalābhitāya pana brahmapurohitesu nibbattiṁsū"ti vadanti.

(DṬ.21.-3-1)Maghamāṇavavatthuvaṇṇanā

355. **Visuddho**ti visuddha-ajjhāsayo, upanissayasampannoti adhippāyo. **Gāmakammakaraṇaṭṭhānan**ti gāmikānaṁ upaṭṭhānaṭṭhānaṁ vadati. **Tāvatakenevā**ti attanā sodhitaṭṭhāneva aññassa āgantvā avaṭṭhāneneva. **Satiṁ paṭilabhitvā**ti "Aho mayā katakammaṁ saphalaṁ jātan"ti yoniso cittaṁ uppādetvā.

Pāsāṇeti maggamajjhe uccatarabhāvena ṭhitapāsāṇe. **Uccāletvā**ti uddharitvā. **Etassa saggassa gamanamaggan**ti etassa candādīnaṁ uppattiṭṭhānabhūtassa saggassa gamanamaggaṁ puññakammaṁ.

Sugativasena laddhabbaṁ, kahāpaṇañcāti **kahāpaṇaṁ,** daṇḍavasena laddhabbaṁ bali **daṇḍabali. Gahapatikā kiṁ karissantī**ti gahapatikā nāma aṭavikā viya visamanissitā, te na kañci anatthaṁ karissanti, evaṁ **tayā jānamānena kasmā mayhaṁ na kathitan**ti yadipi pubbe na kathitaṁ, etarahi pana bhayena kathitaṁ, **mā mayhaṁ dosaṁ kareyyātha,** ārocitakālato paṭṭhāya na mayhaṁ dosoti vadati.

Nibaddhanti ekantikaṁ.

Pisuṇesīti pisuṇakammamakāsi, tumhākaṁ antare mayhaṁ pesuññaṁ upasaṁharatīti attho. Puna aharaṇīyaṁ brahmadeyyaṁ **katvā. Mayhampī**ti mayhampi atthāya maṁ uddissa **puññakammaṁ karotha.** Nīluppalaṁ nāma vikasamānaṁ udakato uggantvāva vikasati, evaṁ ahutvā **anto-udake pupphitaṁ nīluppalaṁ viya.** Amhākaṁ panidaṁ puññakammaṁ bhavantarūpapattiyā vinā imasmiṁyeva attabhāve vipākaṁ detīti yojanā. **Cintāmattakampī**ti domanassavasena cintāmattakampi.

Pagevāti kālasseva, ativiya pātoti attho. **Kaṇṇikūpagan**ti kaṇṇikayogyaṁ. **Tacchetvā maṭṭhaṁ katvā** kaṇṇikāya kattabbaṁ sabbaṁ niṭṭhapetvā. Tathā hi sā vatthena veṭhetvā ṭhapitā.

Cayabandhanaṁ (DṬ.21./CS:pg.2.254) sālāya adhiṭṭhānasajjanaṁ. **Kaṇṇikamañcabandhanaṁ** kaṇṇikārohanakāle āruhitvā avaṭṭhāna-aṭṭakaraṇaṁ.

Yassa atthate phalake yassa phalake atthateti yojanā.

Avidūreti sālāya, koviḷārarukkhassa ca avidūre. **Sabbajeṭṭhikā**ti sabbāsaṁ tassa bhariyānaṁ jeṭṭhikā sujātā.

Tassevāti sakkasseva. **Santike**ti samīpe santikāvacarā hutvā nibbattā. Dhajena saddhiṁ sahassayojaniko **pāsādo.**

Kakkaṭakavijjhanasūlasadisanti kakkaṭake gaṇhituṁ tassa bilapariyantassa vijjhanasūcisadisaṁ.

Maccharūpenāti matamaccharūpena. **Osaratī**ti pilavanto gacchati. **Tassāpi** bakasakuṇikāya **pañca vassasatāni āyu ahosi** devanerayikānaṁ viya manussapetatiracchānānaṁ āyuno aparicchinnattā.

Ukkuṭṭhimakāsīti uccāsaddamakāsi.

Pubbasannivāsenāti purimajātīsu cirasannivāsena. Evañhi ekaccānaṁ diṭṭhamattenapi sineho uppajjati. Tenāha Bhagavā--

> "Pubbeva sannivāsena, paccuppannahitena vā;
> Evaṁ taṁ jāyate pemaṁ, uppalaṁva yathodake"ti. (jā. 1.2.174).

Avasesesūti asure, sakkaṁ ṭhapetvā dvīsu devalokesu deveva sandhāya vadati.

Atthanissitanti attano, paresañca atthameva hitameva nissitaṁ, taṁ pana hitaṁ sukhassa nidānanti āha "**kāraṇanissitan**"ti.

(DṬ.21.-3-2)Pañhaveyyākaraṇavaṇṇanā

357. **Kiṁsaṁyojanā**ti kīdisasaṁyojanā. Satte anatthe saṁyojenti bandhantīti **saṁyojanānī**ti āha "**kiṁbandhanā, kena bandhanena baddhā**"ti. **Puthukāyā**ti bahū sattakāyāti āha "**bahū janā**"ti. Veraṁ vuccati dosoti āha "**averāti appaṭighā**"ti. Āvudhena (DṬ.21./CS:pg.2.255) sarīre daṇḍo **āvudhadaṇḍo,** dhanassa dāpanatthena daṇḍo **dhanadaṇḍo,** tadubhayākaraṇena tato vinimutto **adaṇḍo,** sampattiharaṇato, saha anatthuppattito ca sapatto, paṭisattūti āha "**asapattāti apaccatthikā**"ti. **Byāpajjhaṁ** vuccati cittadukkhaṁ, tabbirahitā **abyāpajjhā**ti āha "**vigatadomanassā**"ti. Pubbe "averā"ti padena sambaddhāghātakābhāvo vutto. Tenāha "appaṭighā"ti. "**Averino**"ti pana imināpi kopamattassapi anuppādanaṁ. Tenāha "**katthaci kopaṁ na uppādetvā**"ti. "Viharemū"ti ca padaṁ purimapadehipi yojetabbaṁ "averā viharemū"ti-ādinā. Ayañca averādibhāvo saṁvibhāgena pākaṭo hotīti dassetuṁ "**accharāyā**"ti ādiṁ vatvā "**iti ce nesaṁ hotī**"ti vuttaṁ. Cittuppatti daḷhatarāpi hutvā pavattatīti dassetuṁ "**dānaṁ datvā, pūjaṁ katvā ca patthayantī**"ti vuttaṁ. **Iti ce**ti **ce**-saddo anvayasaṁsaggena parikappetīti āha "**evañca nesan**"ti.

Yāya kāyaci paresaṁ sampattiyā khīyanaṁ usūyanaṁ asahanaṁ lakkhaṇaṁ etissāti **parasampattikhīyanalakkhaṇā,** yadaggena attasampattiyā parehi sādhāraṇabhāvaṁ asahanalakkhaṇaṁ, tadaggenassa "nigūhanalakkhaṇan"tipi vattabbaṁ. Tathā hissa porāṇā "mā idaṁ acchariyaṁ aññesaṁ hotu, mayhameva hotūti macchariyan"ti nibbacanaṁ vadanti. **Abhidhamme** "yā paralābhasakkāragarukāramānanavandanapūjanāsu issā issāyanā"ti-ādinā (dha.sa.1126) nikkhepakaṇḍe, "yā etesu paresaṁ lābhādīsu kiṁ iminā imesan"ti-ādinā taṁsaṁvaṇṇanāyañca **vuttāneva,** tasmā tattha vuttanayeneva veditabbānīti adhippāyo.

Yasmā pana issāmacchariyāni bahvādīnavāni, tesaṁ vibhāvanā lokassa bahukārā tasmā **Abhidhammaṭṭhakathāyaṁ** (dha.sa.aṭṭha.1125) vibhāvitānampi tesaṁ diṭṭhadhammikepi samparāyike pi-ādīnave dassento "**āvāsamacchariyena panā**"ti-ādimāha. **Etthā**ti etesu issāmacchariyesu, etesu vā āvāsamacchariyādīsu pañcasu macchariyesu. **Saṅkāraṁ sīsena ukkhipitvāva vicarati** (DṬ.21./CS:pg.2.256) tattha laggacittatāya, nihīnajjhāsayatāya ca. **Mamā**ti mayā, ayameva vā pāṭho. **Lohitampi mukhato uggacchati** cittavighātena saṁtattahadayatāya. **Kucchivirecanampi hoti** atijalaggino. Añño vibhavapaṭivedhadhammo ariyānaṁyeva hoti, te ca taṁ na maccharāyanti macchariyassa sabbaso pahīnattā. Paṭivedhadhamme macchariyassa asambhavo evāti āha "**pariyattidhammamacchariyena cā**"ti. Vaṇṇamacchariyena **dubbaṇṇo,** dhammamacchariyena **eḷamūgo** duppañño hoti.

"**Apicā**"ti-ādi pañcannaṁ macchariyānaṁ vasena kammasarikkhakavipākadassanaṁ. **Āvāsamacchariyena lohagehe paccati** paresaṁ āvāsapaccayahitasukhanisedhanato. **Kulamacchariyena appalābho hoti** parehi kulesu laddhabbalābhanisedhanato, **appalābho**ti ca alābhoti attho. **Lābhamacchariyena gūthaniraye nibbattati** lābhahetu parehi laddhabbassa assādanisedhanato. Sabbathāpi nirassādo hi gūthanirayo. **Vaṇṇo nāma na hotī**ti sarīravaṇṇo, guṇavaṇṇoti duvidhopi vaṇṇo nāmamattenapi na hoti, tattha tattha nibbattamāno virūpo eva hoti. Sampattinigūhanasabhāvena macchariyena virūpite santāne yebhuyyena guṇā patiṭṭhameva na labhanti, ye ca patiṭṭhaheyyuṁ, tesampi vasenassa vaṇṇo na bhaveyya. Te hi tassa loke rattiṁ khittā sarā viya na paññāyanti. **Dhammamacchariyena kukkuḷaniraye. Sotāpattimaggena pahīyati** apāyagamanīyabhāvato. **Verādīhi na**

parimuccantiyeva tapparimuccanāya icchāya appattabbattā jāti-ādidhammānaṁ sattānaṁ jāti-ādīhi viya.

Tiṇṇā mettha kaṅkhāti ma-kāro padasandhikaro. **Etasmiṁ pañhe**ti etasmiṁ "kiṁsaṁyojanā nu kho"ti evaṁ ñātuṁ icchite atthe. **Tumhākaṁ vacanaṁ sutvā**ti "issāmacchariyasaṁyojanā"ti evaṁ pavattaṁ tumhākaṁ vissajjanavacanaṁ sutvā. **Kaṅkhā tiṇṇā**ti yathāpucchite atthe saṁsayo tarito vigato desanānussaraṇamattena, na samucchedavasenāti āha "**na maggavasenā**"ti-ādi. **Ayampi kathaṁkathā vigatā**ti kaṅkhāya vigatattā eva tassā pavatti-ākāravisesabhūtā "**idaṁ katha idaṁ kathan**"ti ayampi kathaṁkathā **vigatā apagatā.**

358. **Nidānādīni** (DṬ.21./CS:pg.2.257) Mahānidānasuttavaṇṇanāyaṁ (dī.ni.aṭṭha.2.95) **vuttatthāneva.** Piyānaṁ attano pariggahabhūtānaṁ sattasaṅkhārānaṁ parehi sādhāraṇabhāvāsahanavasena, nigūhanavasena ca pavattanato **piyasattasaṅkhāranidānaṁ macchariyaṁ,** appiyānaṁ pariggahabhūtānaṁ sattānaṁ, saṅkhārānañca asahanavasena pavattiyā **appiyasattasaṅkhāranidānā issā.** Yañhi kiñci appiyasambandhaṁ bhaddakampi taṁ kodhanassa appiyamevāti. **Ubhayan**ti macchariyaṁ, issā cāti ubhayaṁ. **Ubhayanidānan**ti piyanidānañceva appiyanidānañca. **Piyā**ti iṭṭhā. **Keḷāyitā**ti dhanāyitā. **Mamāyitā**ti mamattaṁ katvā pariggahitā. **Issaṁ karotī**ti "kiṁ imassa iminā"ti tassa piyasattalābhāsahanavasena ussūyati, **tameva** piyasattaṁ **yācito. Aho vatassā**ti sādhu vata assa. "Imassa puggalassa **evarūpaṁ piyavatthu na bhaveyyā**"**ti issaṁ karoti** usūyaṁ uppādeti. **Mamāyantā**ti keḷāyantā. **Appiye**ti appiye satte tesaṁ satāpato. **Assā**ti puggalassa, yena te laddhā. **Te**ti sattasaṅkhārā, **sacepi amanāpā honti** appiyehi samudāgatattā. **Viparītavuttitāyā**ti ayāthāvagāhitāya. **Ko añño evarūpassa lābhī**ti tena attānaṁ sambhāvento **issaṁ vā karoti.** Aññassa tādisaṁ uppajjamānampi "Aho vatassa evarūpaṁ na bhaveyyā"ti **issaṁ vā karoti,** ayañca nayo heṭṭhā vuttanayattā na gahito.

Vatthukāmānaṁ pariyesanavasena pavatto chando **pariyesanachando.** Paṭilābhapaccayo chando **paṭilābhachando.** Paribhuñjanavasena pavatto chando **paribhogachando.** Paṭiladdhānaṁ sannidhāpanavasena, saṅgopanavasena ca pavatto chando **sannidhichando.** Diṭṭhadhammikameva payojanaṁ cintetvā vissajjanavasena pavatto chando **vissajjanachando.** Tenāha "katamo"ti-ādi.

Ayaṁ pañcavidhopi atthato taṇhāyanamevāti āha "**taṇhāmattamevā**"ti.

Evaṁ vutto "lābhaṁ paṭicca vinicchayo"ti evaṁ Mahānidānasutte (dī.ni.2.103) vutto **vinicchayavitakko vitakko nāma,** na yo koci vitakko. Idāni yathāvuttaṁ (DṬ.21./CS:pg.2.258) vinicchayavitakkaṁ atthuddhāranayena nīharitvā dassetuṁ "**vinicchayo**"ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhasatan**ti aṭṭhādhikaṁ sataṁ, tañca kho taṇhāvicaritānaṁ sataṁ, na yassa kassacīti dassetuṁ "**taṇhāvicaritan**"ti vuttaṁ. **Taṇhāvinicchayo nāma** taṇhāya vasena vakkhamānanayena ārammaṇassa vinicchinanato. Diṭṭhidassanavasena "idameva saccaṁ, moghaṁ aññan"ti vinicchinanato **diṭṭhivinicchayo nāma. Iṭṭhaṁ** paṇītaṁ, **aniṭṭhaṁ** appaṇītaṁ, piyāyitabbaṁ **piyaṁ,** appiyāyitabbaṁ **appiyaṁ,** tesaṁ **vavatthānaṁ** taṇhāvasena **na hoti.** Taṇhāvasena hi ekacco kiñci vatthuṁ paṇītaṁ maññati, ekacco hīnaṁ, ekacco piyāyati, ekacco nappiyāyati. Tenāha "**tadeva hī**"ti-ādi "**Dassāmī**"ti idaṁ vissajjanachande vuttanayena ceva vaṭṭūpanissayadānavasena ca veditabbaṁ. Tampi hi taṇhāchandahetukanti.

Yattha sayaṁ uppajjanti, taṁ santānaṁ saṁsāre papañcenti vitthārayantīti **papañcā.** Yassa ca uppannā, taṁ "ratto"ti vā "satto"ti vā "micchābhiniviṭṭho"ti vā papañcenti byañjentīti **papañcā.** Yasmā taṇhādiṭṭhiyo adhimattā hutvā pavattamānā

taṁsamaṅgīpuggalaṁ pamattākāraṁ pāpenti, māno pana jātimadādi vasena mattākārampi, tasmā "**mattapamattākārapāpanaṭṭhenā**"ti vuttaṁ. **Saṅkhā vuccati koṭṭhāso** bhāgaso saṅkhāyati upaṭṭhātīti. Yasmā papañcasaññā taṁtaṁdvāravasena, ārammaṇavasena ca bhāgaso vitakkassa paccayā honti, na kevalā, tasmā **papañcasaññāsaṅkhānidāno vitakko** vutto, papañcasaññānaṁ vā anekabhedabhinnattā taṁsamudāyo "papañcasaññāsaṅkhā"ti vutto. Papañcasaññāsaṅkhāggahaṇena ca anavaseso dukkhasamudayo vutto taṁtaṁ nimittattā vaṭṭadukkhassāti.

Yo nirodho vūpasamoti nirodhasaccamāha. **Tassa sāruppan**ti tassa papañcasaññāsaṅkhāya nirodhassa vūpasamassa adhigamupāyatāya sāruppaṁ anucchavikaṁ, etena vipassanaṁ vadati. Tattha yathāvuttanirodhe ārammaṇakaraṇavasena gacchati pavattatīti **tatthagāminī,** etena maggaṁ. Tenāha "**saha vipassanāya maggaṁ pucchatī**"ti.

(DṬ.21.-4)Vedanākammaṭṭhānavaṇṇanā

359. **Pucchitameva kathitaṁ.** Yasmā sakkena devānaṁ indena papañcasaññāsaṅkhānirodhagāminipaṭipadā pucchitāva, Bhagavā ca tadadhigamupāyaṁ arūpakammaṭṭhānaṁ tassa (DṬ.21./CS:pg.2.259) ajjhāsayavasena vedanāmukhena kathento tisso vedanā ārabhi, iti pucchitameva kathentena pucchānusandhivasena **sānusandhimeva** ca kathitaṁ. Na hi Buddhānaṁ ananusandhikā kathā nāma atthi. Idānissa vedanāmukhena arūpakammaṭṭhānasseva kathane kāraṇaṁ dassetuṁ "**devatānañhī**"ti-ādi vuttaṁ. Karajakāyassa sukhumatāvacaneneva accantamudusukhumālabhāvāpi vuttā evāti daṭṭhabbaṁ. **Kammajan**ti kammajatejaṁ. Tassa balavabhāvo uḷārapuññakammanibbattattā, ativiya garumadhurasiniddhasuddhāhārajīraṇato ca. **Ekāhārampī**ti ekāhāravārampi. "**Vilīyantī**"ti etena karajakāyassa mandatāya kammajatejassa balavabhāvena āhāravelātikkamena nesaṁ balavatī dukkhavedanā uppajjamānā supākaṭā hotīti dasseti. Nidassanamattañcetaṁ sukhavedanāpi pana nesaṁ uḷārapaṇītesu ārammaṇesu uparūpari aniggahaṇavasena pavattamānā supākaṭā hutvā upaṭṭhātiyeva. Upekkhāpi tesaṁ kadāci uppajjamānā santapaṇītarūpā eva iṭṭhamajjhatte eva ārammaṇe pavattanato. Tenevāha "**tasmā**"ti-ādi.

Rūpakammaṭṭhānanti rūpapariggahaṁ, rūpamukhena vipassanābhinivesanti attho. **Arūpakammaṭṭhānan**ti etthāpi eseva nayo. Tattha rūpakammaṭṭhānena samathābhinivesopi saṅgayhati, vipassanābhiniveso pana idhādhippetoti dassento "**rūpapariggaho arūpapariggahotipi etadeva vuccatī**"ti āha. **Catudhātuvavatthānan**ti ettha yebhuyyena catudhātuvavatthānaṁ vitthārento rūpakammaṭṭhānaṁ kathetīti adhippāyo. **Rūpakammaṭṭhānaṁ dassetvāva katheti** "evaṁ rūpakammaṭṭhānaṁ vuccamānaṁ suṭṭhu vibhūtaṁ pākaṭaṁ hutvā upaṭṭhātī"ti. "Etena idhāpi rūpakammaṭṭhānaṁ ekadesena vibhāvitamevā"ti vadanti.

Kāmañcettha vedanāvasena arūpakammaṭṭhānaṁ āgataṁ, tadaññadhammavasenapi arūpakammaṭṭhānaṁ labbhatīti taṁ vibhāgena dassetuṁ "**tividho hī**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **abhinivesoti** anuppaveso, ārambhoti attho. Ārambhe eva hi ayaṁ vibhāgo, sammasanaṁ pana anavasesatova dhamme pariggahetvā pavattatīti. "**Pariggahite rūpakammaṭṭhāne**"ti idaṁ rūpamukhena vipassanābhinivesaṁ sandhāya vuttaṁ, arūpamukhena pana vipassanābhiniveso yebhuyyena samathayānikassa icchitabbo, so ca (DṬ.21./CS:pg.2.260) paṭhamaṁ jhānaṅgāni pariggahetvā tato paraṁ

sesadhamme pariggaṇhāti. **Paṭhamābhinipāto**ti sabbe cetasikā cittāyattā cittakiriyābhāvena vuccantīti phasso cittassa paṭhamābhinipāto vutto. **Taṁ ārammaṇan**ti yathāpariggahitaṁ rūpakammaṭṭhānasaññitaṁ ārammaṇaṁ. Uppannaphasso puggalo, cittacetasikarāsi vā ārammaṇena phuṭṭho phassasahajātāya vedanāya taṁsamakālameva vedeti, phasso pana obhāsassa viya padīpo vedanādīnaṁ paccayaviseso hotīti purimakālo viya vuccati, yā tassa ārammaṇābhiniropanalakkhaṇatā vuccati. **Phusanto**ti ārammaṇassa phusanākārena. Ayañhi arūpadhammattā ekadesena anallīyamānopi rūpaṁ viya cakkhuṁ, saddo viya ca sotaṁ, cittaṁ, ārammaṇañca phusanto viya, saṅghaṭṭento viya ca pavattatīti. Tathā hesa "saṅghaṭṭanaraso"ti vuccati.

Ārammaṇaṁ anubhavantīti issaravatāya visavitāya sāmibhāvena ārammaṇarasaṁ saṁvedentī. Phassādīnañhi sampayuttadhammānaṁ ārammaṇe ekadeseneva pavatti phusanādimattabhāvato, vedanāya pana iṭṭhākārasambhogādivasena pavattanato ārammaṇe nippadesato pavatti. Phusanādibhāvena hi ārammaṇaggahaṇaṁ ekadesānubhavanaṁ, vedayitabhāvena gahaṇaṁ yathākāmaṁ sabbānubhavanaṁ, evaṁsabhāvāneva tāni gahaṇānīti na vedanāya viya phassādīnampi yathā sakakiccakaraṇena sāmibhāvānubhavanaṁ codetabbaṁ. **Vijānantan**ti paricchindanavasena visesato jānantaṁ. Viññāṇañhi minitabbavatthuṁ nāḷiyā minanto puriso viya ārammaṇaṁ paricchijja vibhāventaṁ pavattati, na saññā viya sañjānanamattaṁ hutvā. Tathā hi anena kadāci lakkhaṇattayavibhāvanāpi hoti, imesaṁ pana phassādīnaṁ tassa tassa pākaṭabhāvo paccayavisesasiddhassa pubbabhāgassa vasena veditabbo.

Evaṁ tassa tasseva pākaṭabhāvepi "sabbaṁ, bhikkhave, abhiññeyyan"ti (saṁ.ni.4.46 paṭi.ma.1.3), "sabbañca kho, bhikkhave, abhijānan"ti (saṁ.ni.4.27) ca evamādi vacanato sabbe sammasanupagā dhammā pariggahetabbāti dassento "**tattha yassā**"ti-ādimāha. Tattha **phassapañcamakeyevā**ti avadhāraṇaṁ tadantogadhattā taggahaṇeneva gahitattā catunnaṁ arūpakkhandhānaṁ. Phassapañcamakaggahaṇañhi tassa sabbassa sabbacittuppādasādhāraṇabhāvato (DṬ.21./CS:pg.2.261) Tattha ca phassacetanāggahaṇena sabbasaṅkhārakkhandhadhammasaṅgaho cetanappadhānattā tesaṁ. Tathā hi suttantabhājanīye **saṅkhārakkhandhavibhaṅge** "cakkhusamphassajā cetanā"ti-ādinā (vibha.21) cetanāva vibhattā, itare pana khandhā sarūpeneva gahitā.

Vatthunissitāti ettha **vatthu**-saddo karajakāyavisayo, na chabbatthuvisayoti. Kathamidaṁ viññāyatīti āha "**yaṁ sandhāya vuttan**"ti. Kattha pana vuttaṁ? **Sāmaññaphalasutte. So**ti karajakāyo. "**Pañcakkhandhavinimuttaṁ nāmarūpaṁ natthī**"ti idaṁ adhikāravasena vuttaṁ. Aññathā hi khandhavinimuttampi nāmaṁ atthevāti. **Avijjādihetukā**ti avijjātaṇhupādānādihetukā. "Vipassanāpaṭipāṭiyā aniccaṁ dukkhaṁ anattāti sammasanto vicaratī"ti iminā balavavipassanaṁ vatvā puna tassa ussukkāpanaṁ, visesādhigamañca dassento "**so**"ti-ādimāha.

Idhāti imasmiṁ **Sakkapañhasutte.** Vedanāvasena cettha arūpakammaṭṭhānakathane kāraṇaṁ heṭṭhā vuttanayameva Yathāvuttesu ca tīsu kammaṭṭhānābhinivesesu vedanāvasena kammaṭṭhānābhiniveso sukaro vedanānaṁ vibhūtabhāvatoti dassetuṁ "**phassavasena hī**"ti-ādi vuttaṁ. "**Na pākaṭaṁ hotī**"ti idaṁ sakkapamukhānaṁ tesaṁ devānaṁ yathā vedanā vibhūtā hutvā upaṭṭhāti, na evaṁ itaradvayanti katvā vuttaṁ. Vedanāya eva ca nesaṁ vibhūtabhāvo vedanāmukhenevettha Bhagavatā desanāya āraddhattā. "**Vedanānaṁ uppattiyā pākaṭatāyā**"ti idaṁ sukhadukkhavedanānaṁ vasena vuttaṁ. Tāsañhi pavatti oḷārikā, na itarāya. Tadubhayaggahaṇamukhena vā gahetabbattā itarāyapi pavatti viññūnaṁ pākaṭā evāti

sukhadukkhavedanānañhī”ti visesaggahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. “**Yadā sukhaṁ uppajjatī**”ti-ādi sukhavedanāya pākaṭabhāvavibhāvanaṁ, tayidaṁ asamāhitabhūmivasena veditabbaṁ. Tattha “**sakalaṁ sarīraṁ kho bhanten**”ti-ādinā kāmaṁ pavatti-oḷārikatāya avūpasantasabhāvametaṁ sukhaṁ, sātalakkhaṇatāya pana sampayuttadhamme, nissayañca anuggaṇhantameva pavattatīti dasseti. “**Yadā dukkhaṁ uppajjatī**”ti-ādīsu vuttavipariyāyena attho veditabbo.

Duddīpanāti ñāṇena dīpetuṁ asakkuṇeyyā, dubbiññeyyāti attho. Tenāha “**andhakārā abhibhūtā**”ti. **Andhakārā**ti andhakāragatasadisī, jānitukāme (DṬ.21./CS:pg.2.262) ca andhakārinī. Pubbāparaṁ samaṁ sukare supalakkhitamaggavasena pāsāṇatale migagatamaggo viya iṭṭhāniṭṭhārammaṇesu sukhadukkhānubhavanehi majjhattārammaṇesu anuminitabbatāya vuttaṁ “**sā sukhadukkhānaṁ …pe… pākaṭā hotī**”ti. Tenāha “**yathā**”ti-ādi. **Nayato gaṇhantassā**ti etthāyaṁ nayo -- yasmā iṭṭhāniṭṭhavisayāya ārammaṇūpaladdhiyā anubhavanato niṭṭhāmajjhattavisayā ca upaladdhi, tasmā na tāya niranubhavanāya bhavitabbaṁ, yaṁ tatthānubhavanaṁ, sā adukkhamasukhā. Tathā anupalabbhamānaṁ rūpādi-anubhuyyamānaṁ diṭṭhaṁ upalabbhati, yo pana majjhattārammaṇaṁ tabbisayassa viññāṇappavattiyaṁ, tasmā ananubhuyyamānena tena na bhavitabbaṁ. Sakkā hi vattuṁ anubhavamānā majjhattavisayupaladdhi upaladdhibhāvato. Iṭṭhāniṭṭhavisayupaladdhivisayaṁ pana niranubhavanaṁ taṁ anupaladdhisabhāvameva diṭṭhaṁ, taṁ yathārūpanti. **Nivattetvā**ti nīharitvā, “somanassaṁpāhan”ti-ādinā samānajātiyampi bhindanto aññehi arūpadhammehi vivecetvā asaṁsaṭṭhaṁ katvāti attho.

Ayañca rūpakammaṭṭhānaṁ kathetvā arūpakammaṭṭhānaṁ vedanāvasena nivattetvā desanā tathāvinetabbapuggalāpekkhāya suttantaresupi (dī.ni.2.373 ma.ni.1.106 390 413 450 465 467 ma.ni.2.306 209 3.67 342 saṁ.ni.4.248) āgatā evāti dassento “**na kevalan**”ti-ādimāha. Tattha **mahāsatipaṭṭhāne** (dī.ni.2.273) tathā desanāya āgatabhāvo anantarameva āvi bhavissati, **Majjhimanikāye** satipaṭṭhānadesanāpi (ma.ni.1.106) tādisī eva. **Cūḷataṇhāsaṅkhaye** “evaṁ cetaṁ, devānaṁ inda, bhikkhuno sutaṁ hoti ‘sabbe dhammā nālaṁ abhinivesāyā’ti, so sabbaṁ dhammaṁ abhijānāti sabbaṁ dhammaṁ abhiññāya sabbaṁ dhammaṁ parijānāti, sabbaṁ dhammaṁ pariññāya yaṁ kiñci vedanaṁ vedeti sukhaṁ vā dukkhaṁ vā adukkhamasukhaṁ vā, so tāsu vedanāsu aniccānupassī viharati, virāgānupassī”ti-ādinā (ma.ni.1.390) āgataṁ. Tena vuttaṁ “**arūpakammaṭṭhānaṁ vedanāvasena nivattetvā dassesī**”ti. **Mahātaṇhāsaṅkhaye** pana “so evaṁ anurodhavirodhavippahīno yaṁ kiñci vedanaṁ vedeti sukhaṁ vā dukkhaṁ vā adukkhamasukhaṁ vā, so taṁ vedanaṁ nābhinandati nābhivadati nājjhosāya tiṭṭhati. Tassa taṁ vedanaṁ anabhinandato anabhivadato anajjhosāya tiṭṭhato yā vedanāsu nandī (DṬ.21./CS:pg.2.263) sā nirujjhatī”ti-ādinā (ma.ni.1.414) āgataṁ. **Cūḷavedalle** “kati panāyyevedanā”ti-ādinā (ma.ni.1.465) āgataṁ. **Mahāvedalle** “vedanāti, āvuso, vuccati, kittāvatā nu kho, āvuso, ‘vedanā’ti vuccatī”ti-ādinā (ma.ni.1.450) āgataṁ. Evaṁ Raṭṭhapālasuttādīsupi (ma.ni.2.305) vedanākammaṭṭhānassa āgataṭṭhānaṁ uddharitvā vattabbaṁ.

“Paṭhamaṁ rūpakammaṭṭhānaṁ kathetvā”ti vuttaṁ, kathaṁ tamettha kathitanti āha “**rūpakammaṭṭhānan**”ti-ādi. **Saṅkhittaṁ,** kathaṁ saṅkhittaṁ? **Vedanāya ārammaṇamattakaṁyeva,** yebhuyyena vedanā rūpadhammārammaṇā pañcadvāravasena pavattanato. Tena cassā purimasiddhā eva ārammaṇanti vedanaṁ vadantena tassārammaṇadhammā atthato paṭhamataraṁ gahitā eva nāma hontīti imāya atthāpattiyā rūpakammaṭṭhānassevettha paṭhamaṁ gahitatā jotitā, na sarūpeneva gahitattā.

Tenāha “**tasmā pāḷiyaṁ nāruḷhaṁ bhavissatī**”ti.

360. **Dvīhi koṭṭhāsehī**ti sevitabbāsevitabbabhāgehi. **Evarūpan**ti yaṁ akusalānaṁ abhibuddhiyā, kusalānañca parihānāya saṁvattati, evarūpaṁ, taṁ pana kāmūpasañhitatāya “gehanissitan”ti vuccatīti āha “**gehasitasomanassan**”ti. **Iṭṭhānan**ti piyānaṁ. **Kantānan**ti kamanīyānaṁ. **Manāpānan**ti manavaḍḍhanakānaṁ. Tato eva mano ramentīti **manoramānaṁ. Lokāmisapaṭisaṁyuttānan**ti taṇhāsannissitānaṁ kāmūpasañhitānaṁ. **Paṭilābhato samanupassato**ti “Aho mayā imāni laddhānī”ti yathāladdhāni rūpārammaṇādīni assādayato. **Atītan**ti atikkantaṁ. **Niruddhan**ti nirodhappattaṁ. **Vipariṇatan**ti sabhāvavigamena vigataṁ. **Samanussarato**ti assādanavasena anucintayato. **Gehasitan**ti kāmaguṇanissitaṁ. Kāmaguṇā hi kāmarāgassa gehasadisattā idha “gehan”ti adhippetā.

Evarūpanti yaṁ akusalānaṁ parihānāya, kusalānañca abhibuddhiyā saṁvattati, evarūpaṁ, taṁ pana pabbajjādivasena pavattiyā nekkhammūpasañhitanti āha “**nekkhammasitaṁ somanassan**”ti. Idāni taṁ pāḷivaseneva dassetuṁ “**tattha katamānī**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha vipassanālakkhaṇe nekkhamme (DṬ.21./CS:pg.2.264) dassite itarāni tassa kāraṇato, phalato, atthato ca dassitāneva hontīti vipassanālakkhaṇameva taṁ dassento “**rūpānantvevā**”ti-ādimāha. **Vipariṇāmavirāganirodhan**ti jarāya vipariṇāmetabbatañceva jarāmaraṇehi palujjanaṁ nirujjhanañca viditvāti yojanā. **Uppajjati somanassan**ti vipassanāya vīthipaṭipattiyā kamena uppannānaṁ pāmojjapītipassaddhīnaṁ upari anappakaṁ somanassaṁ uppajjati. Yaṁ sandhāya vuttaṁ--

“Suññāgāraṁ paviṭṭhassa, santacittassa bhikkhuno;
Amānusī rati hoti, sammā dhammaṁ vipassato.
Yato yato sammasati, khandhānaṁ udayabbayaṁ;
Labhatī pītipāmojjaṁ, amataṁ taṁ vijānatan”ti. (dha.pa.374) ca--

Nekkhammavasenāti pabbajjādivasena. “Vaṭṭadukkhato nittharissāmī”ti pabbajituṁ bhikkhūnaṁ santikaṁ gacchantassa, pabbajantassa, catupārisuddhisīlaṁ anutiṭṭhantassa, taṁ sodhentassa, dhutaguṇe samādāya vattantassa, kasiṇaparikammādīni karontassa ca yā paṭipatti, sabbā sā idha “nekkhamman”ti adhippetā. Yebhuyyena anussatiyā upacārajjhānaṁ niṭṭhātīti katvā “anussativasenā”ti vatvā “**paṭhamajjhānādivasenā**”ti vuttaṁ. Ettha ca yathā pabbajjā gharabandhanato nikkhamanaṭṭhena **nekkhammaṁ,** evaṁ vipassanādayopi taṁpaṭipakkhato. Tenāha--

“Pabbajjā paṭhamaṁ jhānaṁ, nibbānañca vipassanā;
Sabbepi kusalā dhammā, nekkhammanti pavuccare”ti. (itivu. aṭṭha.109).

Yaṁ ceti ettha **ce**ti nipātamattaṁ somanassassa adhippetattā. Catukkanayavaseneva ca suttantesu jhānakathāti vuttaṁ “**dutiyatatiyajjhānavasenā**”ti. **Dvīsū**ti “savitakkaṁ savicāraṁ avitakkaṁ avicāran”ti vuttesu dvīsu somanassesu.

Savitakkasavicāre somanasseti parittabhūmike, paṭhamajjhāne vā somanasse. **Abhiniviṭṭhasomanassesū**ti vipassanaṁ paṭṭhapitasomanassesu. **Pi**-saddena sammaṭṭhasomanassesu pīti imamatthaṁ dasseti. **Somanassavipassanātopī**ti (DṬ.21./CS:pg.2.265) savitakkasavicārasomanassapavattivipassanātopi. **Avitakka-avicāra vipassanā paṇītatarā** sammasitadhammavasenapi vipassanāya visesasiddhito, yato maggepi tathārūpā visesā ijjhanti. Ayaṁ panattho “ariyamagga bojjhaṅgādivisesaṁ vipassanāya ārammaṇabhūtā khandhā niyamentī”ti evaṁ pavattena Moravāpīvāsimahādattattheravādena dīpetabbo.

361. **Gehasitadomanassaṁ** nāma kāmaguṇānaṁ appaṭilābhanimittaṁ,

vigatanimittañca uppajjanakadomanassaṁ. **Appaṭilābhato samanupassato**ti appaṭilābhena "ahameva na labhāmī"ti paritassanato. **Samanussarato**ti "ahu vata me taṁ vata natthī"ti-ādinā anussaraṇavasena cintayato. Tenāha "**evaṁ chasu dvāresū**"ti-ādi.

Anuttaresu vimokkhesūti suññataphalādi-ariyaphalavimokkhesu. **Pihan**ti apekkhaṁ, āsanti attho. Kathaṁ pana lokuttaradhamme ārabbha āsā uppajjatīti? Na kho panetaṁ evaṁ daṭṭhabbaṁ "yaṁ ārammaṇakaraṇavasena tattha pihā pavattatī"ti avisayattā, puggalassa ca anadhigatabhāvato. Anussavūpaladdhe pana anuttaravimokkhe uddissa pihaṁ upaṭṭhapento "tattha pihaṁ upaṭṭhapetī"ti vutto. Tenāha "**kudāssu nāmāhan**"ti-ādi. Chasu dvāresu iṭṭhārammaṇe āpāthagate aniccādivasena vipassanaṁ paṭṭhapetvāti yojanā. "**Iṭṭhārammaṇe**"ti ca iminā nayidaṁ domanassaṁ sabhāvato aniṭṭhadhammeyeva ārabbha uppajjanakaṁ, atha kho icchitālābhahetukaṁ icchābhighātavasena yattha katthaci ārammaṇe uppajjanakanti dasseti. **Evaṁ** "kudāssu nāmāhan"ti vuttākārena pihaṁ upaṭṭhapetvā **evaṁ** imampi pakkhaṁ …pe… nāsakkhinti anusocatoti yojanā. "Imasmiṁ pakkhe, imasmiṁ māse, imasmiṁ saṁvacchare pabbajituṁ nāladdhaṁ, kasiṇaparikammaṁ kātuṁ nāladdhan"ti-ādivasena pavattiṁ sandhāya "**nekkhammavasenā**"ti vuttaṁ. "**Vipassanāvasenā**"ti-ādīsupi iminā nayena yojanā veditabbā.

Yato eva-kāro, tato aññattha niyamoti katvā "**tasmimpi …pe… gehasitadomanassamevā**"ti vuttaṁ. Na hettha gehasitadomanassatā savitakkasavicāre niyatā, atha kho gehasitadomanasse savitakkasavicāratā (DṬ.21./CS:pg.2.266) niyatā paṭiyoginivattanatthattā eva-kārassa. "Gehasitadomanassaṁ savitakkasavicārameva, na avitakka-avicāran"ti. Nekkhammasitadomanassaṁ pana siyā savitakkasavicāraṁ, siyā avitakka-avicāraṁ. Savitakkasavicārasseva kāraṇabhūtaṁ domanassaṁ **savitakkasavicāradomanassaṁ.** Kiṁ taṁ? Gehasitadomanassaṁ yaṁ pana nekkhammādivasena uppannaṁ, taṁ avitakka-avicārassa kāraṇabhūtaṁ **avitakka-avicāradomanassan**ti. Ayañca nayo pariyāyavasena vuttoti āha "**nippariyāyena panā**"ti-ādi. Yadi evaṁ kasmā "yaṁ ce avitakkaṁ avicāran"ti pāḷiyaṁ vuttanti āha "**etassa panā**"ti-ādi. **Maññanavasenā**ti parikappanavasena. **Vuttaṁ** pāḷiyaṁ.

Tatrāti tasmiṁ maññane. **Ayaṁ** idāni vuccamāno **nayo. Domanassapaccayabhūte**ti domanassassa paccayabhūte. Upacārajjhānañhi paṭhamajjhānādīni vā pādakāni katvā maggaphalāni nibbattetukāmassa tesaṁ alābhe domanassassa uppajjane tāni tassa paccayā nāma honti iti te dhammā phalūpacārena "domanassan"ti vuttā. Yo pana tathā uppannadomanasso dhuranikkhepaṁ akatvā anukkamena vipassanaṁ ussukkāpetvā maggaphaladhamme nibbatteti, te kāraṇūpacārena "**domanassan**"ti vuttāti imamatthaṁ dassento "**idha bhikkhū**"ti-ādimāha. Nanu etassa tadā domanassameva uppannaṁ, na domanassahetukā vipassanāmaggaphaladhammā uppannā, tattha kathaṁ domanassasamaññaṁ āropetvā voharatīti āha "**aññesaṁ paṭipattidassanavasena domanassanti gahetvā**"ti-ādi. **Savitakkasavicāradomanasse**ti savitakkasavicāranimitte domanasse. Tīhi māsehi nibbattetabbā temāsikā, taṁ **temāsikaṁ.** Imā ca temāsikādayo paṭipadā tathāpavatta-ukkaṭṭhamajjhimamudindriyavasena veditabbā, adhikamajjhimamudussāhavasena vā. **Jaggatī**ti jāgarikaṁ anuyuñjati.

(DṬ.21.-4-1)Mahāsivattheravatthuvaṇṇanā

Sahassadvisahassasaṅkhyattā **mahāgaṇe.**

Aṭṭhakathātherāti Aṭṭhakathāya atthapaṭipucchanakatherā. **Antarāmagge**ti bhikkhaṁ gahetvā gāmato vihāraṁ paṭigamanamagge **Tayo …pe… gāhāpetvā**ti tīṇi cattāri uṇhāpanāni.

Kenaci (DṬ.21./CS:pg.2.267) **papañcenā**ti kenaci sarīrakiccabhūtena papañcena. **Saññaṁ akāsi** rattiyaṁ pacchato gacchantaṁ asallakkhento.

Kasmā pana thero antevāsikānaṁ anārocetvāva gatoti āha "**thero kirā**"ti-ādi. **Arahattaṁ nāma kin**ti tadadhigamassa adukkarabhāvaṁ sandhāya vadati. **Catūhi iriyāpathehī**ti catūhipi iriyāpathehi pavattamānassa, tasmā yāva arahattādhigamā sayanaṁ paṭikkhipāmīti adhippāyo.

"**Anucchavikaṁ nu kho te etan**"ti saṁvegajāto vīriyaṁ samuttejento **arahattaṁ aggahesi** ettakaṁ kālaṁ vipassanāya suciṇṇabhāvato ñāṇassa paripākaṁ gatattā.

Parimajjīti parimasi. Keci pana "**parimajjī**ti parivattetvā therena dhoviyamānaṁ pariggahetvā dhovī"ti atthaṁ vadanti.

Vipassanāya ārammaṇaṁ nāma upacārajjhānapaṭhamajjhānādi.

"**Savitakkasavicāradomanasse**"ti-ādīsu vattabbaṁ somanassesu vuttanayānusārena veditabbaṁ.

362. **Evarūpā**ti yā akusalānaṁ abhibuddhiyā, kusalānaṁ parihānāya ca saṁvattati, evarūpā, sā pana kāmūpasañhitatāya "gehasitā"ti vuccatīti āha "**gehasita-upekkhā**"ti. "**Bālassā**"ti-ādīsu bālakaradhammayogato **bālassa** attahitaparahitabyāmūḷhatāya **mūḷhassa** puthūnaṁ kilesādīnaṁ jananādīhi kāraṇehi **puthujjanassa** kilesodhīnaṁ maggodhīhi ajitattā **anodhijinassa, odhijino** vāyapekkhā, odhiso ca kilesānaṁ jitattā, tenassa sekkhabhāvaṁ paṭikkhipati. Sattamabhavādito uddhaṁ pavattanavipākassa ajitattā **avipākajinassa, vipākajinā** vā arahanto appaṭisandhikattā, tenassa asekkhattaṁ paṭikkhipati. Anekādīnave sabbesampi pāpadhammānaṁ mūlabhūte sammohe ādīnavānaṁ adassanasīlatāya **anādīnavadassāvino.** Āgamādhigamābhāvā **assutavato.** Ediso ekaṁsena andhaputhujjano nāma hotīti tassa andhaputhujjanabhāvaṁ dassetuṁ punapi "**puthujjanassā**"ti vuttaṁ. **Evarūpā**ti vuttappakārā (DṬ.21./CS:pg.2.268) sammohapubbikā. **Rūpaṁ sā nātivattatī**ti rūpānaṁ samatikkamanāya kāraṇaṁ na hoti, rūpārammaṇe kilese nātikkamatīti adhippāyo. Aññāṇāvibhūtatāya ārammaṇe ajjhupekkhanavasena pavattamānā lobhasampayutta-upekkhā idhādhippetāti tassa lobhassa anucchavikameva ārammaṇaṁ dassento "**iṭṭhārammaṇe**"ti āha. **Anativattamānā** anādīnavadassitāya. Tato eva assādānupassanato **tattheva laggā.** Abhisaṅgassa lobhassa vasena, dummocanīyatāya ca tena **laggitā** viya **hutvā uppannā.**

Evarūpāti yā akusalānaṁ pahānāya, kusalānañca abhibuddhiyā saṁvattati, evarūpā, sā pana pabbajjādivasena pavattiyā nekkhammūpasañhitāti āha "**nekkhammasitā**"ti. Idāni taṁ pāḷivasena dassetuṁ "**tattha katamā**"ti-ādi vuttaṁ, tassattho heṭṭhā vuttanayānusārena veditabbo. **Rūpaṁ sā ativattatī**ti rūpasmiṁ sammadeva ādīnavadassanato. Rūpaniyātāti kilesehi anabhibhavanīyato. **Iṭṭhe**ti sabhāvato, saṅkappato ca iṭṭhe ārammaṇe. **Arajjantassā**ti na rajjantassa rāgaṁ anuppādentassa. **Aniṭṭhe adussantassā**ti ettha vuttanayena attho veditabbo. Samaṁ sammā yoniso na pekkhanaṁ **asamapekkhanaṁ,** taṁ pana iṭṭhāniṭṭhamajjhatte viya iṭṭhāniṭṭhesupi bālassa hotīti "iṭṭhāniṭṭhamajjhatte"ti avatvā "**asamapekkhanena asammuyhantassā**"ti vuttaṁ, tividhepi ārammaṇe asamapekkhanavasena muyhantassāti

attho. **Vipassanāñāṇasampayuttā upekkhā.** Nekkhammasitā upekkhā **vedanāsabhāgā**ti udāsinākārena pavattiyā, upekkhā vedanāya ca sabhāgā. **Ettha upekkhā vā**ti ettha etasmiṁ upekkhāniddese "upekkhā"ti gahitā eva. **Tasmā**ti tatramajjhattupekkhāyapi idha upekkhāggahaṇena gahitattā. Tañhi sandhāya "**paṭhamadutiyatatiyacatutthajjhānavasena uppajjanaka-upekkhā**"ti vuttaṁ.

Tāyapi nekkhammasita-upekkhāyāti niddhāraṇe bhummaṁ. "**Yaṁ nekkhammavasenā**"ti-ādi heṭṭhā vuttanayattā uttā natthameva.

363. Yadi sakkassa tadā sotāpattiphalapattiyāva upanissayo, atha kasmā Bhagavā yāva arahattaṁ desanaṁ vaḍḍhesīti āha "**Buddhānañhī**"ti-ādi. **Taruṇasakko**ti abhinavo adhunā pātubhūto sakko. Sampati (DṬ.21./CS:pg.2.269) pātubhāvañhi sandhāya "taruṇasakko"ti vuttaṁ, na tassa kumāratā, vuddhatā vā atthi. **Gatāgataṭṭhānan**ti gamanāgamanakāraṇaṁ. **Na paññāyati** na upalabbhati. Gabbhaseyyakānañhi cavantānaṁ kammajarūpaṁ vigacchati anudeva cittajaṁ, āhārajañca paccayābhāvato, utujaṁ pana sucirampi kālaṁ paveṇiṁ ghaṭṭentaṁ bhassantaṁ vā sosantaṁ vā kilesantaṁ vā viṭṭhataṁ vā hoti, na evaṁ devānaṁ. Tesañhi opapātikattā kammajarūpe antaradhāyante sesatisantatirūpampi tena saddhiṁ antaradhāyati. Tenāha "**dīpasikhāgamanaṁ viya hotī**"ti. **Sesadevatā na jāniṁsu** punapi sakkattabhāvena tasmiṁyeva ṭhāne nibbattattā. **Tīsu ṭhānesū**ti somanassadomanassa-upekkhāvissajjanāvasānaṭṭhānesu. **Nibbattitaphalamevā**ti sappimhā sappimaṇḍo viya āgamanīyapaṭipadāya nibbattitaphalabhūtaṁ lokuttaramaggaphalameva **kathitaṁ. Sakuṇikāya viya** kiñci gayhūpagaṁ **uppatitvā** uḍḍetvā ullaṅghitvā. **Assā**ti maggaphalasaññitassa ariyassa dhammassa.

(DṬ.21.-5)Pātimokkhasaṁvaravaṇṇanā

364. **Pātimokkhasaṁvarāyā**ti pātimokkhabhūtasīlasaṁvarāyāti ayamettha atthoti āha "**uttamajeṭṭhakasīlasaṁvarāyā**"ti. "Pātimokkhasīlañhi sabbasīlato jeṭṭhakasīlan"ti dīghavāpīvihāravāsi Sumatthero vadati, antevāsiko panassa Tepiṭakacūḷanāgatthero "pātimokkhasaṁvaro eva sīlaṁ, itarāni pana 'sīlanti vuttaṭṭhānaṁ nāma atthī'ti ananujānanto indriyasaṁvaro nāma chadvārarakkhāmattakaṁ, ājīvapārisuddhi dhammena samena paccayuppādanamattakaṁ, paccayasannissitaṁ paṭiladdhapaccaye 'ida matthan'ti paccavekkhitvā paribhuñjanamattakaṁ, nippariyāyena pātimokkhasaṁvarova sīlaṁ. Tathā hi yassa so bhinno, so itarāni rakkhituṁ abhabbattā asīlo hoti. Yassa pana sabbaso arogo sesānaṁ rakkhituṁ bhabbattā sampannasīlo"ti vadati, tasmā itaresaṁ tassa parivārabhāvato, sabbaso ekadesena ca tadantogadhabhāvato tadeva padhānasīlaṁ nāmāti āha "**uttamajeṭṭhakasīlasaṁvarāyā**"ti. Tattha yathā heṭṭhā papañcasaññāsaṅkhānirodhasāruppagāminiṁ paṭipadaṁ pucchitena Bhagavatā papañcasaññānaṁ, paṭipadāya ca mūlabhūtaṁ vedanaṁ vibhajitvā paṭipadā desitā sakkassa ajjhāsayavasena saṁkilesadhammappahānamukhena vodānadhammapāripūrīti, evaṁ tassā eva paṭipadāya mūlabhūtampi sīlasaṁvaraṁ pucchitena Bhagavatā (DṬ.21./CS:pg.2.270) yato so visujjhati, yathā ca visujjhati, tadubhayaṁ sakkassa ajjhāsayavasena vibhajitvā dassetuṁ "**kāyasamācārampī**"ti-ādi vuttaṁ saṁkilesadhammappahānamukhena vodānadhammapāripūrīti katvā. Sīlakathāyaṁ asevitabbakāyasamācārādikathane kāraṇaṁ vuttameva, tasmā **kammapathavasenā**ti kusalākusalakammapathavasena.

Kammapathavasenāti ca kammapathavicāravasena Kammapathabhāvaṁ

apattānampi hi kāyaduccaritādīnaṁ asevitabbakādīnaṁ asevitabbakāyasamācārādibhāvo idha vuccatīti. **Paṇṇattivasenā**ti sikkhāpadapaṇṇattivasena. Yato yato hi yā yā veramaṇī, tadubhayepi vibhāvento paṇṇattivasena katheti nāma. Tenāha "**kāyadvāre**"ti-ādi. Sikkhāpadaṁ vītikkamati etenāti **sikkhāpadavītikkamo,** sikkhāpadassa vītikkamanākārena pavatto akusaladhammo yaṁ, tassa asevitabbakāyasamācārāditā. Vītikkamapaṭipakkho **avītikkamo,** na vītikkamati etenāti **avītikkamo,** sīlaṁ.

Micchā sammā ca pariyesati etāyāti **pariyesanā,** ājīvo, atthato paccayagavesanabyāpāro kāyavacīdvāriko. Yadi evaṁ kasmā visuṁ gahaṇanti āha "**yasmā**"ti-ādi Ariyā niddosā pariyesanā gavesanāti **ariyapariyesanā,** ariyehi sādhūhi pariyesitabbātipi **ariyapariyesanā**ti. Vuttavipariyāyato **anariyapariyesanā** veditabbā.

Jātidhammoti jāyanasabhāvo jāyanapakatiko. **Jarādhammo**ti jīraṇasabhāvo. **Byādhidhammo**ti byādhisabhāvo. **Maraṇadhammo**ti mīyanasabhāvo. **Sokadhammo**ti socanakasabhāvo. **Saṁkilesadhammo**ti saṁkilissanasabhāvo.

Puttabhariyanti puttā ca bhariyā ca. Esa nayo sabbattha. Dvandekattavasena tesaṁ niddeso. **Jātarūparajatan**ti ettha pana yato vikāraṁ anāpajjitvā sabbaṁ jātarūpameva hotīti **jātarūpaṁ** nāma suvaṇṇaṁ. Dhavalasabhāvatāya rajatīti **rajataṁ,** rūpiyaṁ. Idha pana suvaṇṇaṁ ṭhapetvā yaṁ kiñci upabhogaparibhogārahaṁ "rajatan"tveva gahitaṁ vohārūpagamāsakādi. **Jātidhammā hete, bhikkhave, upadhayo**ti ete kāmaguṇūpadhayo nāma honti, te sabbepi jātidhammāti dasseti.

Byādhidhammavārādīsu (DṬ.21./CS:pg.2.271) jātarūparajataṁ na gahitaṁ. Na hetassa sīsarogādayo byādhayo nāma santi, na sattānaṁ viya cutisaṅkhātaṁ maraṇaṁ, na soke uppajjati, **cutisaṅkhātaṁ maraṇan**ti ca ekabhavapariyāpannakhandhanirodho, so tassa natthi, khaṇikanirodho pana khaṇe khaṇe labbhateva. Rāgādīhi pana saṁkilesehi saṁkilissatīti **saṁkilesadhammavāre** gahitaṁ jātarūpaṁ, tathā utusamuṭṭhānattā **jātidhammavāre,** malaṁ gahetvā **jīraṇato jarādhammavāre ca.** Ariyehi na araṇīyā, pariyesanātipi **anariyapariyesanā.**

Idāni anesanāvasenāpi taṁ dassetuṁ "**apicā**"ti-ādi vuttaṁ. Iminā nayena sukkapakkhepi attho veditabbo.

Sambhārapariyesanaṁ paharaṇavisādigavesanaṁ, payogavasena **payogakaraṇaṁ** tajjāvāyāmajananaṁ tādisaṁ upakkamanibbattanaṁ, pāṇātipātādi-atthaṁ **gamanaṁ,** paccekaṁ **kāla**-saddo yojetabbo "sambhārapariyesanakālato paṭṭhāya, payogakaraṇakālato paṭṭhāya, gamanakālato paṭṭhāyā"ti. **Itaro**ti "sevitabbo"ti vuttakāyasamācārādiko. **Cittampi uppādetabbaṁ.** Tathā uppāditacitto hi sati paccayasamavāye tādisaṁ payogaṁ parakkamaṁ karonto paṭipattiyā matthakaṁ gaṇhāti. Tenāha "cittuppādampi kho ahaṁ, bhikkhave, kusalesu dhammesu bahupakāraṁ vadāmī"ti (ma.ni.1.84).

Idāni taṁ matthakappattaṁ asevitabbaṁ, sevitabbañca dassetuṁ "**apicā**"ti-ādi vuttaṁ. **Saṅghabhedādīnan**ti **ādi**-saddena lohituppādanādiṁ saṅgaṇhāti. Buddharatanasaṅgharatanupaṭṭhāneheva dhammaratanupaṭṭhānasiddhīti āha "**divasassa dvattikkhattuṁ tiṇṇaṁ ratanānaṁ upaṭṭhānagamanādivasenā**"ti **Dhanuggahapesanaṁ** dhanuggahapurisānaṁ uyyojanaṁ. **Ādi**-saddena pañcavarayācanādiṁ saṅgaṇhāti. "Ajātasattuṁ pasādetvā lābhuppādavasena parihīnalābhasakkārassa kulesu viññāpanan"ti evamādiṁ anariyapariyesanaṁ pariyesantānaṁ.

Pāripūriyāti pāripūri-atthaṁ. Aggamaggaphalavaseneva hi sevitabbānaṁ pāripūrīti tadatthaṁ sabbā pubbabhāgapaṭipadā, pātimokkhasaṁvaropi aggamaggeneva

paripuṇṇo (DṬ.21./CS:pg.2.272) hotīti tadatthaṁ pubbabhāgapaṭipadaṁ vatvā nigamento "**pātimokkho …pe… hotī**"ti āha.

(DṬ.21.-6)Indriyasaṁvaravaṇṇanā

365. **Indriyānaṁ pidhānāyā**ti indriyānaṁ pidahanatthāya. **Indriyāni** ca cakkhādīni dvārāni, tesaṁ **pidhānaṁ** saṁvaraṇaṁ akusaluppattito gopanāti āha "**guttadvāratāyā**"ti. Asevitabbarūpādivasena indriyesu aguttadvāratā asaṁvaro, saṁkilesadhammavippahānavasena vodānadhammapārisuddhīti. Kāmaṁ pāḷiyaṁ asevitabbampi rūpādi dassitaṁ, sakkena pana indriyasaṁvarāya paṭipatti pucchitāti tameva nivattetvā dassetuṁ **Aṭṭhakathāyaṁ**vuttaṁ "**cakkhuviññeyyaṁ rūpampīti-ādi sevitabbarūpādivasena indriyasaṁvaradassanatthaṁ vuttan**"ti. "Tuṇhī ahosī"ti vatvā tuṇhībhāvassa kāraṇaṁ byatirekamukhena vibhāvetuṁ "**kathetukāmopī**"ti-ādi vuttaṁ. **Ayan**ti Sakko devānaṁ indo.

Rūpanti rūpāyatanaṁ, tassa asevanaṁ nāma adassanaṁ evāti āha "**na sevitabbaṁ na daṭṭhabban**"ti. **Yaṁ** pana sattasantānagataṁ rūpaṁ **passato** paṭikūlamanasikāravasena, **asubhasaññā vā saṇṭhāti** dassanānuttariyavasena. Atha vā kammaphalasaddahanavasena **pasādo vā uppajjati.** Hutvā abhāvākārasallakkhaṇena **aniccasaññāpaṭilābho vā hoti.**

Pariyāyakkharaṇato **akkharaṁ,** vaṇṇo, so eva nirantaruppattiyā samuddito padavākyasaññito, adhippetamatthaṁ byañjetīti **byañjanaṁ,** tayidaṁ kābyanāṭakādigatavevacanavasena, uccāraṇavasena ca vicittasannivesatāya tathāpavattavikappanavasena cittavicittabhāvena upatiṭṭhanakaṁ sandhāyāha "**yaṁ cittakkharaṁ cittabyañjanampi saddaṁ suṇato rāgādayo uppajjantī**"ti. **Atthanissitan**ti samparāyikatthanissitaṁ. **Dhammanissitan**ti vivaṭṭadhammanissitaṁ, lokuttararatanattayadhammanissitaṁ vā. **Pasādo**ti ratanattayasaddhā, kammaphalasaddhāpi. **Nibbidā vā**ti aniccasaññādivasena vaṭṭato ukkaṇṭhā vā.

Gandharasāviparodhādivasena seviyamānaṁ ayoniso paṭipannattā **asevitabbaṁ** nāma. Yoniso paccavekkhitvā seviyamānaṁ sampajaññavasena gahaṇato **sevitabbaṁ** nāma. Tena vuttaṁ "**yaṁ gandhaṁ ghāyato**"ti-ādi.

Yaṁ (DṬ.21./CS:pg.2.273) **pana phusato**ti yaṁ pana sevitabbaṁ phoṭṭhabbaṁ anipphannasseva phusato. **Āsavakkhayo ceva** hoti jāgariyānuyogassa matthakappattito. **Vīriyañca supaggahitaṁ hoti** catutthassa ariyavaṁsassa ukkaṁsanato. **Pacchimā ca …pe… anuggahitā hoti** sammāpaṭipattiyaṁ niyojanato.

Ye **manoviññeyye dhamme** iṭṭhādibhede **samannāharantassa** āvajjantassa **āpāthaṁ āgacchanti.** "Manoviññeyyā dhammā"ti vibhatti vipariṇāmetabbā, mettādivasena samannāharantassa ye manoviññeyyā dhammā āpāthaṁ āgacchanti, evarūpā sevitabbāti yojanā. **Ādi**-saddena karuṇādīnañceva aniccādīnañca saṅgaho daṭṭhabbo. **Tiṇṇaṁ therānaṁ dhammā**ti idāni vuccamānapaṭipattīnaṁ tiṇṇaṁ therānaṁ manoviññeyyā dhammā. **Bahi dhāvituṁ na adāsin**ti antopariveṇaṁ āgatameva rūpādiṁ ārabbha imasmiṁ temāse kammaṭṭhānavinimuttaṁ cittaṁ kadāci uppannapubbaṁ, antopariveṇe ca visabhāgarūpādīnaṁ asambhavo eva, tasmā visaṭavitakkavasena cittaṁ bahi dhāvituṁ na adāsinti dasseti. **Nivāsagehato** nivāsanagabbhato. **Niyakajjhattakhandhapañcakato** vipassanāgocarato. Thero kira sabbampi attanā kātabbakiriyaṁ kammaṭṭhānasīseneva paṭipajjati.

366. Asammohasampajaññavasena advejjhābhāvato eko anto etassāti **ekanto,**

ekanto vādo etesanti **ekantavādā.** Tenāha "**ekaṁyeva vadantī**"ti, abhinnavādāti attho. **Ekācārā**ti samānācārā. **Ekaladdhikā**ti samānaladdhikā. **Ekapariyosānā**ti samānaniṭṭhānā.

Iti sakko pubbe attanā sutaṁ puthusamaṇabrāhmaṇānaṁ nānāvādā cāraladdhiniṭṭhānaṁ idāni saccapaṭivedhena asārato ñatvā ṭhito, tassa kāraṇaṁ ñātukāmo tameva tāva byatirekamukhena pucchati "sabbeva dhammā nu kho"ti-ādinā.

Dhātūti ajjhāsayadhātu uttarapadalopena vuttā, **ajjhāsayadhātū**ti ca atthato ajjhāsayo evāti āha "**anekajjhāsayo nānajjhāsayo**"ti. "**Ekasmiṁ gantukāme eko ṭhātukāmo hotī**"ti idaṁ nidassanavasena vuttaṁ iriyāpathepi nāma sattā ekajjhāsayā dullabhā, pageva (DṬ.21./CS:pg.2.274) laddhīsūti dassanatthaṁ. **Yaṁ yadeva ajjhāsayan**ti yaṁ yameva sassatādi-ajjhāsayaṁ. **Abhinivisantī**ti taṁ taṁ laddhiṁ diṭṭhābhinivesavasena abhimukhā hutvā duppaṭinissaggibhāvena nivisanti, ādānaggāhaṁ **gaṇhanti. Thāmena ca parāmāsena cā**ti diṭṭhithāmena ca diṭṭhiparāmāsena ca. **Suṭṭhu gaṇhitvā**ti ativiya daḷhaggāhaṁ gaṇhitvā. **Voharantī**ti yathābhiniviṭṭhaṁ diṭṭhivādaṁ paññāpenti pare hi gāhenti patiṭṭhapenti. Tenāha "**kathenti dīpenti kittentī**"ti, ugghosentīti attho.

Antaṁ atītā **accantā,** accantā niṭṭhā etesanti **accantaniṭṭhā. Sabbesan**ti sabbesaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ. **Yogakkhemo**tipi nibbānaṁ catūhipi yogehi anuppaduṭṭhattā. "Accantayogakkhemā"ti vattabbe i-kārena niddesena "**accantayogakkhemī**"ti vuttaṁ, accantayogakkhemo vā etesaṁ atthīti **accantayogakkhemī**ti. **Caranti** upagacchanti, adhigacchantīti attho. Pariyassati parikkhissati vaṭṭadukkhantaṁ āgammāti **pariyosānantipi nibbānassa nāmaṁ.**

Saṅkhiṇātīti samucchindanena khepeti. **Vināsetī**ti tato eva sabbaso adassanaṁ pāpeti. **Vimuttā**ti vaṭṭadukkhato accantaniggamena visesena muttā.

"Issāmacchariyaṁ eko pañho"ti kasmā vuttaṁ, nanu issāmacchariyaṁ vissajjananti? Saccametaṁ, yo pana ñātuṁ icchito attho, so pañho. So eva ca vissajjīyatīti nāyaṁ doso, aññathā ambaṁ puṭṭhassa labujaṁ byākaraṇaṁ viya siyā, evaṁ pañhasīsena pañhabyākaraṇaṁ vadati. Tathā hi "piyāppiyan"ti-ādinā vissajjanapadāneva gahitāni, "**piyāppiyaṁ eko**"ti-ādīsupi eseva nayo. **Papañcasaññā**ti saññāsīsena papañcā eva vuttāti āha "**papañco eko**"ti. Ettha ca yathā pātimokkhasaṁvarapucchā kāyasamācārādivibhāgena vissajjitattā tayo pañhā jātā, evaṁ indriyasaṁvarapucchā rūpādivibhāgena vissajjitattā cha pañhā siyuṁ. Tathā sati ekūnavīsati pucchā siyuṁ, atha indriyasaṁvaratāsāmaññena ekova pañho kato, evaṁ sati pātimokkhasaṁvarapucchābhāvasāmaññena tepi tayo ekova pañhoti sabbeva dvādaseva pañhā bhaveyyunti? Nayidamevaṁ. Yasmā kāyasamācārādīsu vibhajja vuccamānesu mahāvisayatāya aparimāṇo vibhāgo sambhavati (DṬ.21./CS:pg.2.275) vissajjetuṁ. Sakalampi Vinayapiṭakaṁ tassa niddeso. Rūpādīsu pana vibhajja vuccamānesu appavisayatāya na tādiso vibhāgo sambhavati vissajjetuṁ. Iti mahāvisayatāya pātimokkhasaṁvarapucchā tayo pañhā katā, indriyasaṁvarapucchā pana appavisayatāya ekova pañho kato. Tena vuttaṁ "cuddasa mahāpañhā"ti.

367. **Calanaṭṭhenā**ti kampanaṭṭhena. Taṇhā hi kāmarāgarūparāga-arūparāgādivasena pavattiyā anavaṭṭhitatāya sayampi calati, yattha uppannā, tampi santānaṁ bhavādīsu parikaḍḍhanena cāleti, tasmā calanaṭṭhena taṇhā ejā nāma. **Pīḷanaṭṭhenā**ti vibādhanaṭṭhena tassa tassa dukkhassa hetubhāvena. **Padussanaṭṭhenā**ti adhammarāgādibhāvena, sammukhaparaṁmukhena, kilesāsucipaggharaṇena ca pakārato dussanaṭṭhena **gaṇḍo. Anuppaviṭṭhaṭṭhenā**ti

āsayassa dunnīharaṇīyabhāvena anuppavisanaṭṭhena. **Kaḍḍhati** attano ca ruciyā upaneti. **Uccāvacan**ti paṇītabhāvaṁ, nihīnabhāvañca. **Yesu** samaṇabrāhmaṇesu. "Yesāhan"tipi pāḷi, tassā keci "yesaṁ ahan"ti atthaṁ vadanti. **Evan**ti sutānurūpaṁ, uggahānurūpañca. "Ahaṁ kho pana bhante aññesaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ dhammācariyo hontopi Bhagavato sāvako …pe… sambodhiparāyaṇo"ti evaṁ **attano sotāpannabhāvaṁ jānāpeti.**

(DṬ.21.-7)Somanassapaṭilābhakathāvaṇṇanā

368. **Samāpanno**ti samogāḷho pavattasampahāro viyātibyūḷho. **Jiniṁsū**ti yathā asurā puna sīsaṁ ukkhipituṁ nāsakkhiṁsu, evaṁ devā vijiniṁsuyevāti dassento āha "**devā puna apaccāgamanāya asure jiniṁsū**"ti. Tādiso hissa jayo sātisayaṁ vedapaṭilābhāya ahosi. **Duvidhampi ojan**ti dibbaṁ, asuraṁ cāti dvippakārampi ojaṁ. **Devāyeva paribhuñjissanti** asurānaṁ pavesābhāvato. Daṇḍassa avacaraṇaṁ āvaraṇaṁ **daṇḍāvacaro,** saha daṇḍāvacarenāti **sadaṇḍāvacaro,** daṇḍena paharitvā vā āvaritvā vā sādhetabbanti attho.

369. **Imasmiṁyeva okāse**ti imissameva indasālaguhāyaṁ. **Devabhūtassa me**ti pubbepi devabhūtassa sakkasseva me bhūtassa. **Sato**ti idānipi sakkasseva sato **punarāyu ca me laddho.**

Diviyā (DṬ.21./CS:pg.2.276) kāyāti **dibbā,** khandhapañcakasaṅkhātā kāyāti āha "**dibbā attabhāvā**"ti. "**Amūḷho gabbhaṁ essāmī**"ti iminā ariyasāvakānaṁ andhaputhujjanānaṁ viya sammohamaraṇaṁ, asampajānagabbhokkamanañca natthi, atha kho asammohamaraṇañceva sampajānagabbhokkamanañca hotīti dasseti. Ariyasāvakā niyatagatikattā sugatīsu eva uppajjanti, tatthāpi manussesu uppajjantā uḷāresu eva kulesu paṭisandhiṁ gaṇhissanti, sakkassāpi tādiso ajjhāsayo. Tena vuttaṁ pāḷiyaṁ "yattha me ramatī mano"ti, taṁ sandhāyāha "**yattha me**"ti-ādi. Sakko pana attano dibbānubhāvenāpi tādisaṁ jānituṁ sakkotiyeva.

Kāraṇenāti yuttena ariyasāvakabhāvassa anucchavikena. Tenāha "**samenā**"ti.

Sakadāgāmimaggaṁ sandhāya vadati chaṭṭhe atthavase anāgāmimaggassa vakkhamānattā. **Ājānitukāmo**ti appattaṁ visesaṁ paṭivijjhitukāmo. **Manussaloke anto bhavissati** puna mānussūpapattiyā abhāvato.

Punadevāti manussesu uppanno tato cavitvā punadeva Imasmiṁ tāvatiṁsa**devalokasmiṁ. Uttamo,** kīdisoti āha "**sakko**"ti-ādi.

Antime bhaveti mama sabbabhavesu antime sabbapariyosāne bhave. "**Āyunā**"ti iminā ca taṁsahabhāvino sabbepi vaṇṇādike saṅgaṇhāti. "**Paññāyā**"ti ca iminā sabbepi saddhāsativīriyādike. **Tasmiṁ attabhāve**ti tasmiṁ sabbantime sakkattabhāve. **Akaniṭṭhagāmī hutvā**ti antarāyaparinibbāyi-ādibhāvaṁ anupagantvā ekaṁsato uddhaṁsoto akaniṭṭhagāmī eva hutvā. Tato eva anukkamena **avihādīsu nibbattanto. Evamāhā**ti "so nivāso bhavissatī"ti evamāha. "Avihādīsu …pe… nibbattissatī"ti saṅkhepato vuttamatthaṁ vivarituṁ "**esa kirā**"ti-ādi vuttaṁ. Ayañca nayo na kevalaṁ sakkasseva, atha kho mahāseṭṭhimahā-upāsikānampi hotiyevāti dassento "**Sakko devarājā**"ti-ādimāha.

370. Bhavasampattinibbānasampattīnaṁ vasena aparipuṇṇajjhāsayatāya **aniṭṭhitamanoratho** taṁ taṁ pattukāmoyeva hutvā ṭhito. **Ye ca samaṇe**ti (DṬ.21./CS:pg.2.277) ye ca pabbajite. **Pavivittavihārino**ti "anekavivekattayaṁ paribrūhetvā viharantī"ti **maññāmi.**

Sampādanāti maggassa upasampādanaṁ tassa sampāpanaṁ sammadeva pāpanaṁ. **Virādhanā**ti anārādhanā anupāyapaṭipatti. **Na sambhontī**ti anabhisambhuṇanti. Yathāpucchite atthe anabhisambhuṇanaṁ nāma sammā kathetuṁ asamatthatā evāti āha "**sampādetvā kathetuṁ na sakkontī**"ti.

Tasmāti yasmā ādiccena samānagottatāya. Tenevāha "**ādicca** nāma gottenā"ti, tasmā Ādicco bandhu etassāti ādiccabandhu, atha vā ādiccassa bandhūti ādiccabandhu, Bhagavā, taṁ **ādiccabandhunaṁ.** Ādicco hi sotāpannatāya Bhagavato orasaputto. Tenevāha--

"Yo andhakāre tamasi pabhaṅkaro,
Verocano maṇḍalī uggatejo.
Mā rāhu gilī caraṁ antalikkhe,
Pajaṁ mamaṁ rāhu pamuñca sūriyan"ti. (saṁ.ni.1.91).

Sāmanti sāmaṁpayogaṁ, satthu pana sāvakassa sāmaṁpayogo nāma sanipāto evāti āha "**namakkāraṁ karomā**"ti.

371. **Parāmasitvā**ti "imāya nāma pathaviyaṁ nisinnena mayā ayaṁ acchariyadhammo adhigato"ti somanassajāto, "imāya nāma pathaviyaṁ evaṁ acchariyabbhutaṁ Buddharatanaṁ uppannan"ti acchariyabbhutacittajāto ca pathaviṁ parāmasitvā. **Patthitapañhā**ti dīgharattānusayitasaṁsayasamugghātatthaṁ "kadā nu kho Bhagavantaṁ pucchituṁ labhāmī"ti evaṁ abhipatthitapañhā. Yaṁ panettha atthato na vibhattaṁ, taṁ suviññeyyamevāti.

Sakkapañhasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.22.) 9. Mahāsatipaṭṭhānasuttavaṇṇanā

(DṬ.22.-1)Uddesavārakathāvaṇṇanā

373. "Kasmā (DṬ.22./CS:pg.2.278) Bhagavā idaṁ suttamabhāsī"ti asādhāraṇaṁ samuṭṭhānaṁ pucchati, sādhāraṇaṁ pana "pākaṭan"ti anāmasitvā "**kururaṭṭhavāsīnan**"ti-ādi vuttaṁ. **Samuṭṭhānan**ti hi desanānidānaṁ, taṁ sādhāraṇāsādhāraṇabhedato duvidhaṁ, sādhāraṇampi ajjhattikabāhirabhedato duvidhaṁ. Tattha **sādhāraṇaṁ ajjhattikaṁ samuṭṭhānaṁ** nāma Bhagavato mahākaruṇā. Tāya hi samussāhitassa Bhagavato veneyyānaṁ dhammadesanāya cittaṁ udapādi. Yathāha "sattesu ca kāruññataṁ paṭicca Buddhacakkhunā lokaṁ volokesī"ti-ādi. (dī.ni.2.69 ma.ni.1.283 2.339 saṁ.ni.1.172 mahāva. 9) **bāhiraṁ** pana **sādhāraṇaṁ samuṭṭhānaṁ** nāma dasasahassamahābrahmaparivārassa sahampatimahābrahmuno ajjhesanaṁ. Tathā cāha "brahmuno ca ajjhesanaṁ viditvā"ti. (dī.ni.2.69 ma.ni.1.283 2.339 saṁ.ni.1.179 mahāva. 9) tadajjhesanuttarakālañhi dhammapaccavekkhaṇājanitaṁ appossukkataṁ paṭipassambhetvā Bhagavā dhammaṁ desetuṁ ussāhajāto ahosi. Yathā ca mahākaruṇā, evaṁ dasabalañāṇādayo ca desanāya ajjhattasamuṭṭhānabhāve vattabbā. Sabbañhi ñeyyadhammaṁ, tesaṁ desetabbappakāraṁ, sattānañca āsayānusayādiṁ yāthāvato jānitvā Bhagavā ṭhānāṭṭhānādīsu kosallena veneyyajjhāsayānurūpaṁ vicittanayadesanaṁ pavattesīti. Asādhāraṇampi ajjhattikabāhirabhedato duvidhameva. Tattha **ajjhattikaṁ** yāya mahākaruṇāya, yena ca desanāñāṇena idaṁ suttaṁ pavattitaṁ, tadubhayaṁ veditabbaṁ, **bāhiraṁ** pana dassetuṁ "**kururaṭṭhavāsīnan**"ti-ādimāha. Tena vuttaṁ

“asādhāraṇaṁ samuṭṭhānaṁ pucchatī”ti, tena “attajjhāsayādīsu catūsu suttanikkhepesu kataroyan”ti suttanikkhepo pucchito hotīti itaro “kururaṭṭhavāsīnan”ti-ādinā “parajjhāsayoyaṁ suttanikkhepo”ti dasseti.

Kururaṭṭhaṁ kira tadā taṁnivāsisattānaṁ yonisomanasikāravantatādinā yebhuyyena suppaṭipannatāya, pubbe ca katapuññatābalena tadā utu-ādisampattiyuttameva ahosi. Tena vuttaṁ “**utupaccayādisampannattā**”ti. **Ādi**-saddena bhojanādisampattiṁ saṅgaṇhāti. Keci pana “pubbe (DṬ.22./CS:pg.2.279) pavattakuruvattadhammānuṭṭhānavāsanāya uttarakuru viya yebhuyyena utu-ādisampannameva hontaṁ Bhagavato kāle sātisayaṁ utusappāyādiyuttaṁ taṁ raṭṭhaṁ ahosī”ti vadanti. **Cittasarīrakallatāyā**ti cittassa, sarīrassa ca arogatāya. **Anuggahitapaññābalā**ti laddhūpakārañāṇānubhāvā, anu anu vā āciṇṇapaññātejā. **Ekavīsatiyā ṭhānesu**ti kāyānupassanāvasena cuddasasu ṭhānesu, vedanānupassanāvasena ekasmiṁ ṭhāne, tathā cittānupassanāvasena, dhammānupassanāvasena pañcasu ṭhānesūti evaṁ ekavīsatiyā ṭhānesu. **Kammaṭṭhānaṁ arahatte pakkhipitvā**ti catusaccakammaṭṭhānaṁ yathā arahattaṁ pāpeti, evaṁ desanāvasena arahatte pakkhipitvā. Suvaṇṇacaṅkoṭakasuvaṇṇamañjūsāsu pakkhittāni sumanacampakādinānāpupphāni, maṇimuttādisattaratanāni ca yathā bhājanasampattiyā savisesaṁ sobhanti, kiccakarāni ca honti manuññabhāvato, evaṁ sīladassanādisampattiyā bhājanavisesabhūtāya kururaṭṭhavāsiparisāya desitā Bhagavato ayaṁ desanā bhiyyoso mattāya sobhati, kiccakārī ca hotīti imamatthaṁ dasseti “**yathā hi puriso**”ti-ādinā. **Etthā**ti kururaṭṭhe.

Pakatiyāti sarasatopi, imissā Satipaṭṭhānasuttadesanāya pubbepīti adhippāyo. **Anuyuttā viharanti** satthu desanānusārato bhāvanānuyogaṁ.

Vissaṭṭha-attabhāvenāti aniccādivasena kismiñci yonisomanasikāre cittaṁ aniyojetvā rūpādi-ārammaṇe abhirativasena vissaṭṭhacittena **bhavituṁ na vaṭṭati,** pamādavihāraṁ pahāya appamattena bhavitabbanti adhippāyo.

Ekāyanoti ettha **ayana**-saddo maggapariyāyo. Na kevalaṁ ayanameva, atha kho aññepi bahū maggapariyāyāti paduddhāraṁ karonto “maggassa hī”ti ādiṁ vatvā yadi maggapariyāyo ayana-saddo, kasmā puna “maggo”ti vuttanti codanaṁ sandhāyāha “**tasmā**”ti-ādi. Tattha **ekamaggo**ti eko eva maggo. Na hi nibbānagāmimaggo añño atthīti. Nanu satipaṭṭhānaṁ idha maggoti adhippetaṁ, tadaññe ca bahū maggadhammā atthīti? Saccaṁ atthi, te pana satipaṭṭhānaggahaṇeneva gahitā tadavinābhāvato. Tathā (DṬ.22./CS:pg.2.280) hi ñāṇavīriyādayo niddese gahitā, uddese pana satiyā eva gahaṇaṁ veneyyajjhāsayavasenāti daṭṭhabbaṁ. “**Na dvidhāpathabhūto**”ti iminā imassa maggassa anekamaggabhāvābhāvaṁ viya anibbānagāmibhāvābhāvañca dasseti. **Ekenā**ti asahāyena. Asahāyatā ca duvidhā attadutiyatābhāvena vā, yā “vūpakaṭṭhakāyatā”ti vuccati, taṇhādutiyatābhāvena vā, yā “pavivittacittatā”ti vuccati. Tenāha “**vūpakaṭṭhena pavivittacittenā**”ti. Seṭṭhopi loke “eko”ti vuccati “yāva pare ekāhaṁ vo karomī”ti-ādīsūti āha “**ekassāti seṭṭhassā**”ti. Yadi saṁsārato nissaraṇaṭṭho ayanaṭṭho, aññesampi upanissayasampannānaṁ sādhāraṇato, kathaṁ Bhagavatoti āha “**kiñcāpī**”ti-ādi. **Imasmiṁ kho**ti ettha **kho**-saddo avadhāraṇe, tasmā imasmiṁ yevāti attho. **Desanābhedoyeva heso,** yadidaṁ “maggo”ti vā “ayano”ti vā. **Ayana**-saddo vā kammakaraṇādivibhāgo. Tenāha “**atthato pana eko vā**”ti.

Nānāmukhabhāvanānayappavattoti kāyānupassanādimukhena tatthāpi ānāpānādimukhena bhāvanānayena pavatto. **Ekāyanan**ti ekagāminaṁ, nibbānagāminanti attho. Nibbānañhi adutiyabhāvato, seṭṭhabhāvato ca “ekan”ti vuccati. Yathāha “ekañhi

saccaṁ na dutīyamatthī”ti (su.ni.890). “Yāvatā bhikkhave dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā virāgo tesaṁ aggaṁ akkhāyatī”ti. (a.ni.4.34 itivu. 90) khayo eva antoti **khayanto,** jātiyā khayantaṁ diṭṭhavāti **jātikhayantadassī.** Avibhāgena sabbepi satte hitena anukampatīti **hitānukampī. Atariṁsū**ti tariṁsu. **Pubbe**ti purimakā Buddhā, pubbe vā atītakāle.

Tanti tesaṁ vacanaṁ, **taṁ** vā kiriyāvuttivācakattaṁ **na yujjati.** Na hi saṅkheyyappadhānatāya sattavācino ekasaddassa kiriyāvuttivācakatā atthi. “Sakimpi uddhaṁ gaccheyyā”ti-ādīsu (a.ni.7.72) viya **sakiṁ ayanoti iminā byañjanena bhavitabbaṁ. Evamatthaṁ yojetvā**ti “ekaṁ ayanaṁ assā”ti evaṁ samāsapadatthaṁ yojetvā. **Ubhayathāpī**ti purimanayena, pacchimanayena ca. **Na yujjati** idhādhippetamaggassa anekavāraṁ pavattisabbhāvato. Tenāha “**kasmā**”ti-ādi. “**Anekavārampi ayatī**”ti purimanayassa ayuttatādassanaṁ, “**anekañcassa ayanaṁ hotī**”ti pacchimanayassa.

Imasmiṁ (DṬ.22./CS:pg.2.281) **pade**ti “ekāyano ayaṁ bhikkhave maggo”ti imasmiṁ vākye, imasmiṁ vā “pubbabhāgamaggo, lokuttaramaggo”ti vidhānapade. **Missakamaggo**ti lokiyena missako lokuttaramaggo Visuddhi-ādīnaṁ nippariyāyahetukaṁ saṅgaṇhanto Ācariyatthero “**missakamaggo**”ti āha. Itaro pariyāyahetu idhādhippetoti “**pubbabhāgamaggo**”ti avoca.

Saddaṁ sutvāti “kālo bhante dhammasavanāyā”ti kālārocanasaddaṁ paccakkhato, paramparāya ca sutvā. **Evaṁ ukkhipitvā**ti evaṁ “sundaraṁ manoharaṁ imaṁ kathaṁ chaḍḍemā”ti achaḍḍentā ucchubhāraṁ viya paggahetvā **na vicaranti. Āluḷetī**ti viluḷito ākulo hotīti attho. **Ekāyanamaggo vuccati pubbabhāgasatipaṭṭhānamaggo**ti ettāvatā idhādhippetatthe siddhe tasseva alaṅkāratthaṁ so pana yassa pubbabhāgamaggo, taṁ dassetuṁ “**maggānaṭṭhaṅgiko**”ti-ādikā gāthāpi paṭisambhidāmaggatova ānetvā ṭhapitā.

Nibbānagamanaṭṭhenāti nibbānaṁ gacchati adhigacchati etenāti **nibbānagamanaṁ,**soyeva aviparītasabhāvatāya attho, tena nibbānagamanaṭṭhena, nibbānādhigamūpāyatāyāti attho. **Magganīyaṭṭhenā**ti gavesitabbatāya. “Gamanīyaṭṭhenā”ti vā pāṭho, upagantabbatāyāti attho. “**Rāgādīhī**”ti iminā rāgadosamohānaṁyeva gahaṇaṁ “rāgo malaṁ, doso malaṁ, moho malan”ti (vibha.924) vacanato. “**Abhijjhāvisamalobhādīhī**”ti pana iminā sabbesampi upakkilesānaṁ saṅgaṇhanatthaṁ te visuṁ uddhaṭā. “Sattānaṁ visuddhiyā”ti vuttassa atthassa ekantikataṁ dassento “**tathā hī**”ti-ādimāha. Kāmaṁ “visuddhiyā”ti sāmaññajotanā, cittasseva pana visuddhi idhādhippetāti dassetuṁ “**rūpamalavasena panā**”ti-ādi vuttaṁ. Na kevalaṁ Aṭṭhakathāvacanameva, atha kho idaṁ ettha āhacca bhāsitanti dassento “**tathā hī**”ti-ādimāha.

Sā panāyaṁ cittavisuddhi sijjhamānā yasmā sokādīnaṁ anuppādāya saṁvattati, tasmā vuttaṁ “**sokaparidevānaṁ samatikkamāyā**”ti-ādi. Tattha socanaṁ ñātibyasanādinimittaṁ cetaso santāpo antonijjhānaṁ **soko.** Ñātibyasanādinimittameva sokāvatiṇṇato “kahaṁ ekaputtaka kahaṁ ekaputtakā”ti-ādinā (ma.ni.2.353 354 saṁ.ni.2.63) paridevanavasena vācāvippalāpo paridavanaṁ (DṬ.22./CS:pg.2.282) **paridevo.** Āyatiṁ anuppajjanaṁ idha samatikkamoti āha “**pahānāyā**”ti. Taṁ panassa samatikkamāvahataṁ nidassanavasena dassento “**ayañhī**”ti-ādimāha.

Tattha **yaṁ pubbe, taṁ visodhehī**ti atītesu khandhesu taṇhāsaṁkilesavisodhanaṁ vuttaṁ. **Pacchā**ti parato **Te**ti tuyhaṁ. **Māhū**ti mā ahu. **Kiñcanan**ti rāgādikiñcanaṁ, etena anāgatesu khandhesu saṁkilesavisodhanaṁ vuttaṁ.

Majjheti tadubhayavemajjhe. **No ce gahessasī**ti na upādiyissasi ce, etena paccuppanne khandhappabandhe upādānappavatti vuttā. **Upasanto carissasī**ti evaṁ addhattayagatasaṁkilesavisodhane sati nibbutasabbapariḷāhatāya upasanto hutvā viharissasīti arahattanikūṭena gāthaṁ niṭṭhapesi. Tenāha "**imaṁ gāthan**"ti-ādi.

Puttāti orasā, aññepi vā dinnakakittimādayo ye keci. **Pitā**ti janako, aññepi vā pituṭṭhāniyā. **Bandhavā**ti ñātakā. Ayañhettha attho-- puttā vā pitā vā bandhavā vā **antakena** maccunā **adhipannassa** abhibhūtassa maraṇato tāṇāya na honti. Kasmā? **Natthi ñātīsu tāṇatā**ti. Na hi ñātīnaṁ vasena maraṇato ārakkhā atthi, tasmā paṭācāre "ubho puttā kālaṅkatā"ti-ādinā (apa.therī1.498) mā niratthakaṁ paridevi, dhammaṁyeva pana yāthāvato passāti adhippāyo. **Sotāpattiphale patiṭṭhitā**ti yathānulomaṁ pavattitāya sāmukkaṁsikāya dhammadesanāya pariyosāne sahassanayapaṭimaṇḍite sotāpattiphale patiṭṭhahi. Kathaṁ panāyaṁ satipaṭṭhānamaggavasena sotāpattiphale patiṭṭhāsīti āha "**yasmā panā**"ti-ādi. Na hi catusaccakammaṭṭhānakathāya vinā sāvakānaṁ ariyamaggādhigamo atthi. "**Imaṁ gāthaṁ sutvā**"ti panidaṁ sokavinodanavasena pavattitāya gāthāya paṭhamaṁ sutattā vuttaṁ, sāpi hi saccadesanāya parivārabandhā eva aniccatākathāti katvā. Itaragāthāyaṁ pana vattabbameva natthi. **Bhāvanā**ti paññābhāvanā. Sā hi idha adhippetā. **Tasmā**ti yasmā rūpādīnaṁ aniccādito anupassanāpi satipaṭṭhānabhāvanāva, tasmā. **Tepī**ti santatimahāmattapaṭācārāpi.

Pañcasate (DṬ.22./CS:pg.2.283) **core**ti satasatacoraparivāre pañcacore paṭipāṭiyā **pesesi,** te araññaṁ pavisitvā theraṁ pariyesantā anukkamena therassa samīpe samāgacchiṁsu. Tenāha "**te gantvā theraṁ parivāretvā nisīdiṁsū**"ti. **Vedanaṁ vikkhambhetvā**ti ūruṭṭhibhedapaccayaṁ dukkhavedanaṁ amanasikārena vinodetvā. **Pītipāmojjaṁ uppajji** vippaṭisāralesassapi asambhavato. Tenāha "**parisuddhaṁ sīlaṁ nissāyā**"ti. Therassa hi sīlaṁ paccavekkhato parisuddhaṁ sīlaṁ nissāya uḷāraṁ pītipāmojjaṁ uppajjamānaṁ ūruṭṭhibhedajanitaṁ dukkhavedanaṁ vikkhambhesi. **Tiyāmarattin**ti accantasaṁyoge upayogavacanaṁ, tenassa vipassanāyaṁ appamādaṁ, paṭipatti-ussukkāpanañca dasseti. **Pādānī**ti pāde. **Saṁyamessāmī**ti saññapessāmi, saññattiṁ karissāmīti attho. **Aṭṭiyāmī**ti jigucchāmi. **Harāyāmī**ti lajjāmi. **Vipassisan**ti sampassiṁ.

Pacalāyantānanti pacalāyikānaṁ niddaṁ upagatānaṁ. **Agatin**ti agocaraṁ. **Vatasampanno**ti dhutaguṇasampanno. **Pamādan**ti pacalāyanaṁ sandhāyāha. **Oruddhamānaso**ti uparuddha-adhicitto. **Pañjarasmin**ti sarīre. Sarīrañhi nhārusambandha-aṭṭhisaṅghāṭatāya idha "pañjaran"ti vuttaṁ.

Pītavaṇṇāya pana paṭākāya kāyaṁ pariharaṇato, Mallayuddhacittakatāya ca "pītaMallo"ti paññāto pabbajitvā **Pītamallatthero nāma** jāto. **Tīsu rajjesū**ti paṇḍucoḷagoḷarajjesu. "Sabbamallā sīhaḷadīpe sakkārasammānaṁ labhantī"ti **tambapaṇṇidīpaṁ āgamma. Taṁyeva aṅkusaṁ katvā**ti "rūpādayo 'mamā'ti na gahetabbā"ti natumhākavaggena pakāsitamatthaṁ attano cittamattahatthino aṅkusaṁ katvā. **Pādesu avahantesū**ti ativelaṁ caṅkamanena akkamituṁ asamatthesu. **Jaṇṇukehi caṅkamati** "nisinne niddāya avasaro hotī"ti. **Byākaritvā**ti attano vīriyārambhassa saphalatāpavedanamukhena sabrahmacārīnaṁ tattha ussāhaṁ janento aññaṁ byākaritvā. **Bhāsitan**ti vacanaṁ, kassa pana tanti āha "**Buddhaseṭṭhassa sabbalokaggavādino**"ti. "**Na tumhākan**"ti-ādi tassa pavatti-ākāradassanaṁ. Tayidaṁ me saṅkhārānaṁ accantavūpasamakāraṇanti dassento "**aniccā vatā**"ti gāthamāhari, tena idānāhaṁ saṅkhārānaṁ khaṇe khaṇe bhaṅgasaṅkhātassa rogassa abhāvena arogo parinibbutoti dasseti.

Assāti (DṬ.22./CS:pg.2.284) sakkassa. **Upapattī**ti devūpapatti. **Puna pākatikāva ahosi** sakkabhāveneva upapannattā.

Subrahmāti evaṁnāmo. Accharānaṁ nirayūpapattiṁ disvā tato pabhuti satataṁ pavattamānaṁ attano cittutrāsaṁ sandhāyāha "**niccaṁ utrastamidaṁ cittan**"ti-ādi. Tattha **utrastan**ti santastaṁ bhītaṁ **Ubbiggan**ti saṁviggaṁ. **Utrastan**ti vā saṁviggaṁ. **Ubbiggan**ti bhayavasena saha nissayena sañcalitaṁ. **Anuppannesū**ti anāgatesu. **Kiccesū**ti tesu tesu itikattabbesu. "**Kicchesū**"ti vā pāṭho, dukkhesūti attho, nimittatthe cetaṁ bhummaṁ, bhāvidukkhanimittanti attho. **Uppatitesū**ti uppannesu kiccesūti yojanā. Tadā attano parivārassa uppannaṁ dukkhaṁ sandhāya vadati.

Bojjhāti bodhito, ariyamaggatoti attho. "**Aññatrā**"ti ca padaṁ apekkhitvā nissakkavacanaṁ, bodhiṁ ṭhapetvāti attho. Sesesupi eseva nayo. **Tapasā**ti tapokammato, tena maggādhigamassa upāyabhūtaṁ sallekhapaṭipadaṁ dasseti. **Indriyasaṁvarā**ti manacchaṭṭhānaṁ indriyānaṁ saṁvaraṇato etena satisaṁvarasīsena sabbampi saṁvarasīlaṁ, lakkhaṇahāranayena vā sabbampi catupārisuddhisīlaṁ dasseti. **Sabbanissaggā**ti sabbassapi nissajjanato sabbakilesappahānato. Kilesesu hi nissaṭṭhesu kammavaṭṭaṁ, vipākavaṭṭañca nissaṭṭhameva hotīti. **Sotthin**ti khemaṁ anupaddavataṁ.

Ñāyati nicchayena kamati nibbānaṁ, taṁ vā ñāyati paṭivijjhīyati etenāti **ñāyo,** ariyamaggoti āha "**ñāyo vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo**"ti. **Taṇhāvānavirahitattā**ti taṇhāsaṅkhātavānavivittattā. Taṇhā hi khandhehi khandhaṁ, kammunā phalaṁ, sattehi ca dukkhaṁ vinati saṁsibbatīti "vānan"ti vuccati, tayidaṁ natthi ettha vānaṁ, na vā etasmiṁ adhigate puggalassa vānanti **nibbānaṁ,** asaṅkhatā dhātu. Parappaccayena vinā paccakkhakaraṇaṁ sacchikiriyāti āha "**attapaccakkhatāyā**"ti.

Nanu "visuddhiyā"ti cittavisuddhiyā adhippetattā visuddhiggahaṇenevettha sokasamatikkamādayopi gahitā eva honti, te puna kasmā gahitāti anuyogaṁ sandhāya "**tattha kiñcāpī**"ti-ādi vuttaṁ. **Sāsanayuttikovide**ti saccapaṭiccasamuppādādilakkhaṇāyaṁ dhammanītiyaṁ cheke. **Taṁ tamatthaṁ** (DṬ.22./CS:pg.2.285) **ñāpetī**ti ye ye bodhaneyyapuggalā saṅkhepavitthārādivasena yathā yathā bodhetabbā, attano desanāvilāsena Bhagavā te te tathā tathā bodhento taṁ tamatthaṁ ñāpeti. **Taṁ taṁ pākaṭaṁ katvā dassento**ti atthāpattiṁ agaṇento taṁ tamatthaṁ pākaṭaṁ katvā dassento. Na hi sammāsambuddho atthāpattiñāpakādisādhanīyavacanāti. **Saṁvattatī**ti jāyati, hotīti attho. Yasmā anatikkantasokaparidevassa na kadāci cittavisuddhi atthi sokaparidevasamatikkamanamukheneva cittavisuddhiyā ijjhanato, tasmā āha "**sokaparidevānaṁ samatikkamena hotī**"ti. Yasmā pana domanassapaccayehi dukkhadhammehi phuṭṭhaṁ puthujjanaṁ sokādayo abhibhavanti, pariññātesu ca tesu te na honti, tasmā vuttaṁ "**sokaparidevānaṁ samatikkamo dukkhadomanassānaṁ atthaṅgamenā**"ti. **Ñāyassā**ti aggamaggassa, tatiyamaggassa ca. Tadadhigamena hi yathākkamaṁ dukkhadomanassānaṁ atthaṅgamo. Sacchikiriyābhisamayasahabhāvīpi itarābhisamayo tadavinābhāvato sacchikiriyābhisamayahetuko viya vutto. **Ñāyassādhigamo nibbānassa sacchikiriyāyā**ti phalañāṇena vā paccakkhakaraṇaṁ sandhāya vuttaṁ, "**nibbānassa sacchikiriyāyā**"ti sampadānavacanañcetaṁ daṭṭhabbaṁ.

Vaṇṇabhaṇananti pasaṁsāvacanaṁ. Tayidaṁ na idheva, atha kho aññatthāpi satthu āciṇṇaṁ evāti dassento "**yatheva hī**"ti-ādimāha. Tattha ādimhi kalyāṇamādi vā kalyāṇaṁ etassāti **ādikalyāṇaṁ.** Sesapadadvayepi eseva nayo. Atthasampattiyā **sātthaṁ.** Byañjanasampattiyā **sabyañjanaṁ.** Sīlādipañcadhammakkhandhapāripūrito, upanetabbassa abhāvato ca **kevalaparipuṇṇaṁ.** Nirupakkilesato apanetabbassa ca

abhāvato **parisuddhaṁ.** Seṭṭhacariyabhāvato sāsana**brahmacariyaṁ,** magga**brahmacariyañ**ca vo **pakāsessāmī**ti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimagg**e** (visuddhi.1.147) vuttanayeneva veditabbo. **Ariyavaṁsā**ti ariyānaṁ Buddhādīnaṁ vaṁsā paveṇiyo. **Aggaññā**ti aggāti jānitabbā sabbavaṁsehi seṭṭhabhāvato. **Rattaññā**ti cirarattāti jānitabbā. **Vaṁsaññā**ti Buddhādīnaṁ vaṁsāti jānitabbā. **Porāṇā**ti purātanā anadhunātanattā. **Asaṅkiṇṇā**ti avikiṇṇā anapanītā. **Asaṅkiṇṇapubbā**ti "kiṁ imehī"ti ariyehi na apanītapubbā (DṬ.22./CS:pg.2.286) **Na saṅkīyantī**ti idānipi tehi na apanīyanti. **Na saṅkīyissantī**ti anāgatepi tehi na apanīyissanti. **Appaṭikuṭṭhā …pe… viññūhī**ti ye loke viññū samaṇabrāhmaṇā, tehi appaccakkhatā aninditā, agarahitāti attho. "**Visuddhiyā**"**ti-ādīhī**ti visuddhi-ādidīpanehi. **Padehī**ti vākyehi, visuddhi-atthatādibhedabhinnehi vā dhammakoṭṭhāsehi. **Upaddave**ti anatthe. **Visuddhin**ti visujjhanaṁ saṁkilesappahānaṁ. Vācuggatakaraṇaṁ **uggaho. Pariyāpuṇanaṁ** paricayo. Atthassa hadaye ṭhapanaṁ **dhāraṇaṁ.** Parivattanaṁ **vācanaṁ.**

Gandhārakoti gandhāradese uppanno. **Pahontī**ti sakkonti. **Aniyyānikamaggā**ti micchāmaggā, micchattaniyatāniyatamaggāpi vā. **Suvaṇṇan**ti kūṭasuvaṇṇampi vuccati. **Maṇī**ti kācamaṇipi, **muttā**ti veḷujāpi, **pavāḷan**ti pallavopi vuccatīti **rattajambunadādipadehi te visesitā.**

Na tato heṭṭhāti idhādhippetakāyādīnaṁ vedanādisabhāvattābhāvā, kāyavedanācittavimuttassa tebhūmakadhammassa visuṁ vipallāsavatthantarabhāvena gahitattā ca heṭṭhā gahaṇesu vipallāsavatthūnaṁ aniṭṭhānaṁ sandhāya vuttaṁ, pañcamassa pana vipallāsavatthuno abhāvā "**na uddhan**"ti āha. Ārammaṇavibhāgena hettha satipaṭṭhānavibhāgoti. **Tayo satipaṭṭhānā**ti satipaṭṭhāna-saddassa atthuddhāradassanaṁ, na idha pāḷiyaṁ vuttassa satipaṭṭhāna-saddassa atthadassananti. **Ādīsu hi satigocaro**ti ettha **ādi**-saddena "phassasamudayā vedanānaṁ samudayo, nāmarūpasamudayā cittassa samudayo, manasikārasamudayā dhammānaṁ samudayo"ti (saṁ.ni.5.408) "satipaṭṭhānā"ti vuttānaṁ sabhigocarānaṁ pakāsake suttappadese saṅgaṇhāti. Evaṁ "**paṭisambhidāpāḷiyam**"pi (paṭi.ma.2.34) avasesapāḷippadesadassanattho ādi-saddo daṭṭhabbo. **Satiyā paṭṭhānan**ti satiyā patiṭṭhātabbaṭṭhānaṁ. Dānādīni karontassa rūpādīni satiyā ṭhānaṁ hontīti taṁnivāraṇatthamāha "**padhānaṁ ṭhānan**"ti. **Pa**-saddo hi idha "paṇītā dhammā"ti-ādīsu (dha. saṁ. mātikā 14) viya padhānatthadīpakoti adhippāyo.

Ariyoti ariyaṁ sabbasattaseṭṭhaṁ sammāsambuddhamāha. **Etthā**ti etasmiṁ **Saḷāyatanavibhaṅgasutte.**(ma.ni.3.310) suttekadesena hi suttaṁ dasseti. Tattha hi--

> "Tayo (DṬ.22./CS:pg.2.287) satipaṭṭhānā yadariyo …pe… arahatīti iti kho panetaṁ vuttaṁ, kiñcetaṁ paṭicca vuttaṁ. Idha, bhikkhave, Satthā sāvakānaṁ dhammaṁ deseti anukampako hitesī anukampaṁ upādāya 'idaṁ vo hitāya idaṁ vo sukhāyā'ti. Tassa sāvakā na sussūsanti. Na sotaṁ odahanti, na aññā cittaṁ upaṭṭhapenti, vokkamma ca satthu sāsanā vattanti. Tatra, bhikkhave, tathāgato na ceva anattamano hoti, na ca anattamanataṁ paṭisaṁvedeti, anavassuto ca viharati sato sampajāno. Idaṁ, bhikkhave, paṭhamaṁ satipaṭṭhānaṁ. Yadariyo sevati …pe… arahati.
>
> Puna caparaṁ, bhikkhave, Satthā…pe..idaṁ vo sukhāyāti Tassa ekacce sāvakā na sussūsanti …pe… na ca vokkamma satthu sāsanā vattanti. Tatra, bhikkhave, tathāgato na ceva anattamano hoti, na ca anattamanataṁ paṭisaṁvedeti, na ca attamano hoti, na ca attamanataṁ paṭisaṁvedeti,

anattamanatā ca attamanatā ca tadubhayaṁ abhinivajjetvā upekkhako viharati sato sampajāno. Idaṁ vuccati, bhikkhave, dutiyaṁ.

Puna caparaṁ, bhikkhave …pe… sukhāyāti, tassa sāvakā sussūsanti …pe… vattanti. Tatra, bhikkhave, tathāgato attamano ceva hoti, attamanatañca paṭisaṁvedeti, anavassuto ca viharati sato sampajāno. Idaṁ vuccati, bhikkhave, tatiyan"ti (ma.ni.3.311).

Evaṁ paṭighānunayehi anavassutatā, niccaṁ upaṭṭhitassatitāya tadubhayavītivattatā "satipaṭṭhānan"ti vuttā. Buddhānaṁyeva hi niccaṁ upaṭṭhitassatitā hoti āveṇikadhammabhāvato, na paccekabuddhādīnaṁ. **Pa**-saddo ārambhaṁ joteti, ārambho ca pavattīti katvā āha "**pavattayitabbatoti attho**"ti. Satiyā karaṇabhūtāya paṭṭhānaṁ paṭṭhapetabbaṁ **satipaṭṭhānaṁ. Ana**-saddo hi bahulaṁvacanena kammatthopi hotīti. Tathāssa kattu-atthopi labbhatīti "**paṭṭhātīti paṭṭhānan**"ti vuttaṁ. **Paṭṭhātī**ti ettha **pa**-saddo bhusatthavisiṭṭhaṁ pakkhandanaṁ dīpetīti "**okkanditvā pakkhanditvā pattharitvā pavattatīti attho**"ti āha. Puna bhāvatthaṁ sati, saddaṁ, paṭṭhānasaddañca (DṬ.22./CS:pg.2.288) vaṇṇento "**atha vā**"ti-ādimāha, tena purimavikappe sati, saddo, paṭṭhāna-saddo ca kattu-atthoti viññāyati. **Saraṇaṭṭhenā**ti cirakatassa, cirabhāsitassa ca anussaraṇaṭṭhena. **Idan**ti yaṁ "satiyeva satipaṭṭhānan"ti vuttaṁ, idaṁ. **Idha** imasmiṁ suttapadese **adhippetaṁ.**

Yadi evanti. Yadi sati eva satipaṭṭhānaṁ, sati nāma eko dhammo, evaṁ sante kasmā "satipaṭṭhānā"ti bahuvacananti āha "**satibahuttā**"ti-ādi. Yadi bahukā tā satiyo, atha kasmā "maggo"ti ekavacananti yojanā. **Maggaṭṭhenā**ti niyyānaṭṭhena. Niyyāniko hi maggadhammo, teneva niyyānikabhāvena ekattūpagato ekantato nibbānaṁ gacchati, atthikehi ca tadatthaṁ maggīyatīti āha "**vuttañhetan**"ti, attanāva pubbe vuttaṁ paccāharati. Tattha **catassopi cetā**ti kāyānupassanādivasena catubbidhāpi ca etā satiyo. **Aparabhāge**ti ariyamaggakkhaṇe. **Kiccaṁ sādhayamānā**ti pubbabhāge kāyādīsu subhasaññādividhamanavasena visuṁ visuṁ pavattitvā maggakkhaṇe satiyeva tattha catubbidhassapi vipallāsassa samucchedavasena pahānakiccaṁ sādhayamānā ārammaṇakaraṇavasena nibbānaṁ gacchati. Catukiccasādhaneneva hettha bahuvacananiddeso. **Evañca satī**ti evaṁ maggaṭṭhena ekattaṁ upādāya "maggo"ti ekavacanena, ārammaṇabhedena catubbidhataṁ upādāya "cattāro"ti ca vattabbatāya sati vijjamānattā. **Vacanānusandhinā** "ekāyano ayan"ti-ādikā **desanā sānusandhikāva,** na ananusandhikāti adhippāyo. Vuttamevatthaṁ nidassanena paṭipādetuṁ "**mārasenappamaddanan**"ti (saṁ.ni.5.224) suttapadaṁ ānetvā "**yathā**"ti-ādinā nidassanaṁ saṁsandati. "**Tasmā**"ti-ādi nigamanaṁ.

Visesato kāyo, vedanā ca assādassa kāraṇanti tappahānatthaṁ tesu taṇhāvatthūsu oḷārikasukhumesu asubhadukkhabhāvadassanāni mandatikkhapaññehi taṇhācaritehi sukarānīti tāni tesaṁ "visuddhimaggo"ti vuttāni. Tathā "niccaṁ attā"ti abhinivesavatthutāya diṭṭhiyā visesakāraṇesu cittadhammesu aniccānattatādassanāni sarāgādivasena, saññāphassādivasena, nīvaraṇādivasena ca nātippabhedātippabhedagatesu tesu tappahānatthaṁ mandatikkhapaññānaṁ diṭṭhicaritānaṁ sukarānīti tesaṁ tāni "visuddhimaggo"ti vuttāni. Ettha ca yathā cittadhammānampi taṇhāya (DṬ.22./CS:pg.2.289) vatthubhāvo sambhavati, tathā kāyavedanānampi diṭṭhiyāti satipi nesaṁ catunnampi taṇhādiṭṭhivatthubhāve yo yassā sātisayapaccayo, taṁ dassanatthaṁ visesaggahaṇaṁ katanti daṭṭhabbaṁ. Tikkhapaññasamathayāniko oḷārikārammaṇaṁ pariggaṇhanto tattha aṭṭhatvā jhānaṁ samāpajjitvā uṭṭhāya vedanaṁ pariggaṇhātīti vuttaṁ "**oḷārikārammaṇe**

asaṇṭhahanato”ti. Vipassanāyānikassa pana sukhume citte, dhammesu ca cittaṁ pakkhandatīti cittadhammānupassanānaṁ mandatikkhapaññavipassanāyānikānaṁ Visuddhimaggatā vuttā.

Tesaṁ tatthāti ettha **tattha**-saddassa “**pahānatthan**”ti etena yojanā. Parato **tesaṁ tatthā**ti etthāpi eseva nayo. Pañca kāmaguṇā savisesā kāye labbhantīti visesena kāyo kāmoghassa vatthu, bhavesu sukhaggahaṇavasena bhavassādo hotīti bhavoghassa vedanā vatthu, santatighanaggahaṇavasena visesato citte attābhiniveso hotīti diṭṭhoghassa cittaṁ vatthu, dhammesu vinibbhogassa dukkarattā, dhammānaṁ dhammamattatāya duppaṭivijjhattā ca sammoho hotīti avijjoghassa dhammā vatthu, tasmā tesu tesaṁ pahānatthaṁ cattārova vuttā.

Evaṁ kāyādīnaṁ kāmoghādivatthubhāvakathaneneva kāmayogakāmāsavādīnampi vatthubhāvo dīpito hoti oghehi tesaṁ atthato anaññattā. Yadaggena ca kāyo kāmoghādīnaṁ vatthu, tadaggena abhijjhākāyaganthassa vatthu. “Dukkhāya vedanāya paṭighānusayo anusetī”ti dukkhadukkhavipariṇāmadukkhasaṅkhāradukkhabhūtā vedanā visesena byāpādakāyaganthassa vatthu. Citte niccaggahaṇavasena sassatassa attano sīlena suddhīti ādi parāmasanaṁ hotīti sīlabbataparāmāsassa cittaṁ vatthu. Nāmarūpaparicchedena bhūtaṁ bhūtato apassantassa bhavavibhavadiṭṭhisaṅkhāto idaṁsaccābhiniveso hotīti tassa dhammā vatthu. Kāyassa kāmupādānavatthutā vuttanayāva. Yadaggena hi kāyo kāmoghassa vatthu, tadaggena kāmupādānassapi vatthu atthato abhinnattā. Sukhavedanassādavasena paralokanirapekkho “natthi dinnan”ti-ādikaṁ (dī.ni.1.171 ma.ni.1.445 2.95 225 3.91 116 saṁ.ni.3.210 dha.sa.1221 vibha.938) parāmāsaṁ uppādetīti diṭṭhupādānassa vedanā vatthu (DṬ.22./CS:pg.2.290) Cittadhammānaṁ itarupādānavatthutā tatiyacatutthaganthayojanāyaṁ vuttanayā eva. Kāyavedanānaṁ chandadosāgativatthutā kāmoghabyāpādakāyaganthayojanāyaṁ vuttanayā eva. Santatighanaggahaṇavasena sarāgādicitte sammoho hotīti mohāgatiyā cittaṁ vatthu. Dhammasabhāvānavabodhe bhayaṁ hotīti bhayāgatiyā dhammā vatthu.

Āhārasamudayā kāyassa samudayā, phassasamudayā vedanānaṁ samudayo, (saṁ.ni.5.408) saṅkhārapaccayā viññāṇaṁ, viññāṇapaccayā nāmarūpanti (ma.ni.3.126 udā. 1 vibha.225) vacanato kāyādīnaṁ samudayabhūtā kabaḷīkāraphassamanosañcetanāviññāṇāhārā kāyādiparijānanena pariññātā hontīti āha “**catubbidhāhārapariññatthan**”ti. **Pakaraṇanayo**ti nettipakaraṇavasena suttantasaṁvaṇṇanānayo.

Saraṇavasenāti kāyādīnaṁ, kusalādidhammānañca upadhāraṇavasena. Saranti gacchanti nibbānaṁ etāyāti satīti imasmiṁ atthe ekatte ekasabhāve nibbāne samosaraṇaṁ samāgamo **ekattasamosaraṇaṁ.** Etadeva hi dassetuṁ “**yathā hī**”ti-ādi vuttaṁ.

Ekanibbānapavesahetubhūto vā samānatāya eko satipaṭṭhānasabhāvo **ekattaṁ,** tattha samosaraṇaṁ **ekattasamosaraṇaṁ,** taṁsabhāgatāva, ekanibbānapavesahetubhāvaṁ pana dassetuṁ “**yathā**”ti-ādimāha. Etasmiṁ atthe saraṇekattasamosaraṇāni saheva satipaṭṭhānekabhāvassa kāraṇattena vuttānīti daṭṭhabbāni, purimasmiṁ visuṁ. **Saraṇavasenā**ti vā gamanavasenāti atthe sati tadeva gamanaṁ samosaraṇanti, samosaraṇe vā sati-saddatthavasena avuccamāne dhāraṇatāva satīti sati-saddatthantarābhāvā purimaṁ satibhāvassa kāraṇaṁ, pacchimaṁ ekabhāvassāti nibbānasamosaraṇepi sahitāneva tāni satipaṭṭhānekabhāvassa kāraṇāni vuttāni honti.

“Cuddasavidhena, navavidhena, soḷasavidhena, pañcavidhenā”ti idaṁ upari pāḷiyaṁ (dī.ni.2.374) āgatānaṁ ānāpānapabbādīnaṁ vasena vuttaṁ, tesaṁ pana

anantarabhedavasena, tadanugatabhedavasena ca bhāvanāya anekavidhatā labbhatiyeva, catūsu disāsu uṭṭhānakabhaṇḍasadisatā kāyānupassanāditaṁtaṁsatipaṭṭhānabhāvanānubhāvassa daṭṭhabbā.

Kathetukamyatāpucchā (DṬ.22./CS:pg.2.291) itarāsaṁ pucchānaṁ idha asambhavato, niddesādivasena desetukamyatāya ca tathā vuttattā. "**Idhā**"ti vuccamānapaṭipattisampādakassa bhikkhuno sannissayadassanaṁ, so cassa sannissayo sāsanato añño natthīti vuttaṁ "**idhāti imasmiṁ sāsane**"ti. **Dhamma …pe… lapanametaṁ** tesaṁ attano sammukhābhimukhabhāvakaraṇatthaṁ, tañca dhammassa sakkaccasavanatthaṁ. "Gocare bhikkhave caratha sake pettike visaye"ti-ādi (dī.ni.3.80 saṁ.ni.5.372) vacanato bhikkhugocarā ete dhammā, yadidaṁ kāyānupassanādayo. Tattha yasmā kāyānupassanādipaṭipattiyā bhikkhu hoti, tasmā "kāyānupassī viharatī"ti-ādinā bhikkhuṁ dasseti bhikkhumhi taṁniyamatoti āha "**paṭipattiyā bhikkhubhāvadassanato**"ti. Satthucariyānuvidhāyakattā, sakalasāsanasampaṭiggāhakattā ca **sabbappakārāya anusāsaniyā bhājanabhāvo. Tasmiṁ gahite**ti bhikkhumhi gahite. Bhikkhuparisāya jeṭṭhabhāvato rājagamanañāyena itarā parisāpi atthato gahitāva hontīti āha "**sesā**"ti-ādi. Evaṁ paṭhamaṁ kāraṇaṁ vibhajitvā itarampi vibhajituṁ "**yo ca iman**"ti-ādi vuttaṁ.

Samaṁ careyyāti kāyādi visamacariyaṁ pahāya kāyādīhi samaṁ careyya. Rāgādivūpasamena **santo,** indriyadamena **danto,** catumagganiyāmena **niyato,** seṭṭhacaritāya **brahmacārī,** sabbattha kāyadaṇḍādi-oropanena **nidhāya daṇḍaṁ.** Ariyabhāve ṭhito **so** evarūpo bāhitapāpasamitapāpabhinnakilesatāhi "**brāhmaṇo, samaṇo, bhikkhū**"ti ca veditabbo.

"Ayañceva kāyo, bahiddhā ca nāmarūpan"ti-ādīsu khandhapañcakaṁ, tathā "sukhañca kāyena paṭisaṁvedetī"ti-ādīsu (ma.ni.1.271 287 pārā. 11), "yā tasmiṁ samaye kāyassa passaddhi paṭippassaddhī"ti-ādīsu ca vedanādayo cetasikā khandhā kāyoti vuccantīti tato visesanatthaṁ "**kāyeti rūpakāye**"ti āha. **Kesādīnañca dhammānan**ti kesādisaññitānaṁ bhūtupādādhammānaṁ. Evaṁ "cayaṭṭho sarīraṭṭho kāyaṭṭho"ti saddanayena kāya-saddaṁ dassetvā idāni niruttinayenapi taṁ dassetuṁ "**yathā cā**"ti-ādi vuttaṁ. **Āyantī**ti uppajjanti.

Asammissatoti (DṬ.22./CS:pg.2.292) vedanādayopi ettha sitā, ettha paṭibaddhāti kāye vedanādi-anupassanāpasaṅgepi āpanne tato asammissatoti attho. Samūhavisayatāya cassa kāya-saddassa, samudāyupādānatāya ca asubhākārassa "**kāye**"ti ekavacanaṁ, tathā ārammaṇādivibhāgena anekabhedabhinnampi cittaṁ cittabhāvasāmaññena ekajjhaṁ gahetvā "**citte**"ti ekavacanaṁ, vedanā pana sukhādibhedabhinnā visuṁ visuṁ anupassitabbāti dassentena "**vedanāsū**"ti bahuvacanena vuttā, tatheva ca niddeso pavattito, dhammā ca paropaṇṇāsabhedā, anupassitabbākārena ca anekabhedā evāti tepi bahuvacanavaseneva vuttā.

Avayavīgāhasamaññātidhāvanasārādānābhinivesanisedhanatthaṁ kāyaṁ aṅgapaccaṅgehi, tāni ca kesādīhi, kesādike ca bhūtupādāyarūpehi vinibbhuñjanto "**tathā na kāye**"ti-ādimāha. Pāsādādinagarāvayavasamūhe avayavīvādinopi avayavīgāhaṁ na karonti, "nagaraṁ nāma koci attho atthī"ti pana kesañci samaññātidhāvanaṁ siyāti itthipurisādisamaññātidhāvane nagaranidassanaṁ vuttaṁ. Aṅgapaccaṅgasamūho, kesalomādisamūho, bhūtupādāyasamūho ca yathāvuttasamūho, tabbinimutto kāyopi nāma koci natthi, pageva itthi-ādayoti āha "**kāyo vā itthī vā puriso vā añño vā koci dhammo dissatī**"ti. "**Koci dhammo**"ti iminā sattajīvādiṁ paṭikkhipati, avayavī pana kāyapaṭikkhepeneva paṭikkhittoti. Yadi evaṁ kathaṁ kāyādisamaññātidhāvanānīti āha

“**yathāvuttadhamma …pe… karontī**”ti. **Tathā tathā**ti kāyādi-ākārena.

Yaṁ passatīti yaṁ itthiṁ, purisaṁ vā passati. Nanu cakkhunā itthipurisadassanaṁ natthīti? Saccametaṁ, “itthiṁ passāmi, purisaṁ passāmī”ti pana pavattasaññāya vasena “yaṁ passatī”ti vuttaṁ micchādassanena vā diṭṭhiyā **yaṁ passati, na taṁ diṭṭhaṁ** taṁ rūpāyatanaṁ na hotīti attho viparītaggāhavasena micchāparikappitarūpattā. Atha vā **taṁ** kesādibhūtupādāyasamūhasaṅkhātaṁ **diṭṭhaṁ na** hoti, acakkhuviññāṇaviññeyyattā **diṭṭhaṁ vā taṁ na** hoti. **Yaṁ diṭṭhaṁ, taṁ na passatī**ti yaṁ rūpāyatanaṁ kesādibhūtupādāyasamūhasaṅkhātaṁ diṭṭhaṁ, taṁ paññācakkhunā bhūtato na passatīti attho. **Apassaṁ bajjhate**ti imaṁ attabhāvaṁ yathābhūtaṁ paññācakkhunā apassanto “etaṁ (DṬ.22./CS:pg.2.293) mama, eso hamasmi, eso me attā”ti kilesabandhanena bajjhati.

Na aññadhammānupassīti na aññasabhāvānupassī, asubhādito aññākārānupassī na hotīti attho. “**Kiṁ vuttaṁ hotī**”ti-ādinā taṁ evatthaṁ pākaṭaṁ karoti. **Pathavīkāyan**ti kesādikoṭṭhāsaṁ pathaviṁ dhammasamūhattā “kāyo”ti vadati, lakkhaṇapathavimeva vā anekappabhedaṁ sakalasarīragataṁ, pubbāpariyabhāvena ca pavattamānaṁ samūhavasena gahetvā “kāyo”ti vadati. “**Āpokāyan**”ti-ādīsupi eseva nayo.

Evaṁ gahetabbassāti “ahaṁ maman”ti evaṁ attattaniyabhāvena andhabālehi gahetabbassa.

Idāni sattannaṁ anupassanākārānampi vasena kāyānupassanaṁ dassetuṁ “**apicā**”ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **aniccato anupassatī**ti catusamuṭṭhānikaṁ kāyaṁ “aniccan”ti anupassati, evaṁ passanto evañcassa aniccākārampi “anupassatī”ti vuccati. Tathābhūtassa cassa niccaggāhassa lesopi na hotīti vuttaṁ “**no niccato**”ti. Tathā hesa “niccasaññaṁ pajahatī”ti (paṭi.ma.3.35) vutto. Ettha ca “aniccato eva anupassatī”ti eva-kāro luttaniddiṭṭhoti tena nivattitamatthaṁ dassetuṁ “no niccato”ti vuttaṁ. Na cettha dukkhato anupassanādinivattanaṁ āsaṅkitabbaṁ paṭiyogīnivattanaparattā eva-kārassa, upari desanāruḷhattā ca tāsaṁ. “**Dukkhato anupassatī**”ti-ādīsupi eseva nayo. Ayaṁ pana viseso-- aniccassa dukkhattā tameva ca kāyaṁ dukkhato anupassati, dukkhassa anattattā anattato anupassati. Yasmā pana yaṁ aniccaṁ dukkhaṁ anattā, na taṁ abhinanditabbaṁ, yañca na abhinanditabbaṁ, na tattha rañjitabbaṁ, tasmā vuttaṁ “**nibbindati, no nandati. Virajjati, no rajjatī**”ti. So evaṁ arajjanto rāgaṁ **nirodheti, no samudeti** samudayaṁ na karotīti attho. Evaṁ paṭipanno ca **paṭinissajjati, no ādiyati.** Ayañhi aniccādi-anupassanā tadaṅgavasena saddhiṁ kāyaṁ tannissayakhandhābhisaṅkhārehi kilesānaṁ pariccajanato, saṅkhatadosadassanena tabbiparīte nibbāne tanninnatāya pakkhandanato “pariccāgapaṭinissaggo ceva pakkhandanapaṭinissaggo cā”ti vuccati, tasmā tāya samannāgato bhikkhu vuttanayena kilese pariccajati, nibbāne ca pakkhandati, tathābhūto ca nibbattanavasena kilese (DṬ.22./CS:pg.2.294) na ādiyati, nāpi adosadassitāvasena saṅkhatārammaṇaṁ, tena vuttaṁ “paṭinissajjati, no ādiyatī”ti. Idānissa tāhi anupassanāhi yesaṁ dhammānaṁ pahānaṁ hoti, taṁ dassetuṁ “**aniccato anupassanto niccasaññaṁ pajahatī**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **niccasaññan**ti “saṅkhārā niccā”ti evaṁ pavattaṁ viparītasaññaṁ. Diṭṭhicittavipallāsappahānamukheneva saññāvipallāsappahānanti saññāggahaṇaṁ, saññāsīsena vā tesampi gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. **Nandin**ti sappītikataṇhaṁ. Sesaṁ vuttanayameva.

“**Viharatī**”ti iminā kāyānupassanāsamaṅgino iriyāpathavihāro vuttoti āha “**iriyatī**”ti, iriyāpathaṁ pavattetīti attho. Ārammaṇakaraṇavasena abhibyāpanato “**tīsu bhavesū**”ti vuttaṁ, uppajjanavasena pana kilesā parittabhūmakā evāti. Yadipi kilesānaṁ

pahānaṁ ātāpananti taṁ sammādiṭṭhi-ādīnampi attheva, ātappa-saddo viya pana ātāpasaddo vīriyeyeva niruḷhoti vuttaṁ "**vīriyassetaṁ nāman**"ti. Atha vā paṭipakkhappahāne sampayuttadhammānaṁ abbhussahanavasena pavattamānassa vīriyassa sātisayaṁ tadātāpananti vīriyameva tathā vuccati, na aññe dhammā. **Ātāpī**ti cāyamīkāro pasaṁsāya, atisayassa vā dīpakoti ātāpīgahaṇena sammappadhānasamaṅgitaṁ dasseti. Sammā, samantato, sāmañca pajānanto **sampajāno,** asammissato vavatthāne aññadhammānupassitābhāvena sammā aviparītaṁ, sabbākārapajānanena samantato, uparūpari visesāvahabhāvena pavattiyā sāmaṁ pajānantoti attho Yadi paññāya anupassati, kathaṁ satipaṭṭhānatāti āha "**na hī**"ti-ādi. **Sabbatthikan**ti sabbattha bhavaṁ sabbattha līne, uddhate ca citte icchitabbattā. Sabbe vā līne, uddhate ca bhāvetabbā bojjhaṅgā atthikā etāyāti **sabbatthikā.** Satiyā laddhupakārāya eva paññāya ettha yathāvutte **kāye** kammaṭṭhāniko bhikkhu **kāyānupassī viharati. Anto saṅkhepo** anto-olīyano, kosajjanti attho. **Upāyapariggahe**ti ettha sīlavisodhanādi, gaṇanādi, uggahakosallādi ca upāyo, tabbipariyāyato **anupāyo** veditabbo. Yasmā ca upaṭṭhitassati yathāvuttaṁ upāyaṁ na pariccajati, anupāyañca na upādiyati, tasmā vuttaṁ "**muṭṭhassatī …pe… asamattho hotī**"ti. **Tenā**ti upāyānupāyānaṁ pariggahaparivajjanesu, pariccāgāpariggahesu ca asamatthabhāvena. **Assa** yogino.

Yasmā (DṬ.22./CS:pg.2.295) satiyevettha satipaṭṭhānaṁ vuttaṁ, tasmāssa sampayuttadhammā vīriyādayo aṅganti āha "**sampayogaṅgañcassa dassetvā**"ti. **Aṅga**-saddo cettha kāraṇapariyāyo daṭṭhabbo. Satiggahaṇeneva cettha samādhissāpi gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ tassā samādhikkhandhe saṅgahitattā. Yasmā vā satisīsenāyaṁ desanā. Na hi kevalāya satiyā kilesappahānaṁ sambhavati, nibbānādhigamo vā, nāpi kevalā sati pavattati, tasmāssa jhānadesanāyaṁ savitakkādivacanassa viya sampayogaṅgadassanatāti aṅga-saddassa avayavapariyāyatā daṭṭhabbā. **Pahānaṅgan**ti "vivicceva kāmehī"ti-ādīsu (dī.ni.1.226 ma.ni.1.271 287 297 saṁ.ni.2.152 a.ni.4.123 pārā. 11) viya pahātabbaṅgaṁ **dassetuṁ.** Yasmā ettha lokiyamaggo adhippeto, na lokuttaramaggo, tasmā pubbabhāgiyameva vinayaṁ dassento "**tadaṅgavinayena vā vikkhambhanavinayena vā**"ti āha. **Tesaṁ dhammānan**ti vedanādidhammānaṁ. Tesañhi tattha anadhippetattā "**atthuddhāranayenetaṁ vuttan**"ti vuttaṁ. **Tatthā**ti vibhaṅge. **Etthā**ti "loke"ti etasmiṁ pade.

Avisesena dvīhipi nīvaraṇappahānaṁ vuttanti katvā puna ekekena vuttaṁ pahānavisesaṁ dassetuṁ "**visesenā**"ti āha. Atha vā "vineyya nīvaraṇānī"ti avatvā abhijjhādomanassavinayavacanassa payojanaṁ dassento "**visesenā**"ti-ādimāha. Kāyānupassanābhāvanāya hi ujuvipaccanīkānaṁ anurodhavirodhādīnaṁ pahānadassanaṁ etassa payojananti. **Kāyasampattimūlakassā**ti rūpabalayobbanārogyādisarīrasampadānimittassa. Vuttavipariyāyato **kāyavipattimūlako virodho** veditabbo. **Kāyabhāvanāyā**ti kāyānupassanābhāvanāya. Sā hi idha kāyabhāvanāti adhippetā. **Subhasukhabhāvādīnan**ti **ādi**-saddena manuññaniccatādisaṅgaho daṭṭhabbo. **Asubhāsukhabhāvādīnan**ti ettha pana **ādi**-saddena amanuññaniccatādīnaṁ. **Tenā**ti anurodhādippahānavacanena. "**Yogānubhāvo hī**"ti-ādi vuttassevatthassa pākaṭakaraṇaṁ. Yogānubhāvo hi bhāvanānubhāvo. **Yogasamattho**ti yogamanuyuñjituṁ samattho. Purimena hi "anurodhavirodhavippamutto"ti-ādivacanena bhāvanaṁ anuyuttassa ānisaṁso vutto, dutiyena bhāvanaṁ anuyuñjantassa paṭipatti. Na hi anurodhavirodhādīhi upaddutassa bhāvanā ijjhati.

Anupassīti (DṬ.22./CS:pg.2.296) **etthā**ti "anupassī"ti etasmiṁ pade

labbhamānāya **anupassanāya** anupassanājotanāya **kammaṭṭhānaṁ vuttan**ti evamattho daṭṭhabbo, aññathā "anupassanāyā"ti karaṇavacanaṁ na yujjeyya. Anupassanā eva hi kammaṭṭhānaṁ, na ettha ārammaṇaṁ adhippetaṁ, yujjati vā. Kāyaparihāraṇaṁ vuttanti sambandho. Kammaṭṭhānaparihāraṇassa cettha atthasiddhattā "**kāyaparihāraṇan**"tveva vuttaṁ. Kammaṭṭhānikassa hi kāyaparihāraṇaṁ yāvadeva kammaṭṭhānaṁ parihāraṇatthanti. Kammaṭṭhānaparihāraṇassa vā "ātāpī"ti-ādinā (dī.ni.2.373) vuccamānattā "**kāyaparihāraṇan**"tveva vuttaṁ. Kāyaggahaṇena vā nāmakāyassāpi gahaṇaṁ, na rūpakāyasseva, teneva kammaṭṭhānaparihāraṇampi saṅgahitaṁ hoti, evañca katvā "viharatīti ettha vuttavihārenā"ti **ettha**ggahaṇañca samatthitaṁ hoti "kāyānupassī viharatī"ti vihārassa visesetvā vuttattā. "**Ātāpī**"ti-ādi pana saṅkhepato vuttassa kammaṭṭhānaparihāraṇassa saha sādhanena vitthāretvā dassanaṁ. **Ātāpenā**ti ātāpaggahaṇena. "**Satisampajaññenā**"ti-ādīsupi eseva nayo. **Sabbatthakakammaṭṭhānan**ti Buddhānussati, mettā, maraṇassati asubhabhāvanā ca. Idañhi catukkaṁ yoginā parihariyamānaṁ "sabbatthakakammaṭṭhānan"ti vuccati, sabbattha kammaṭṭhānānuyogassārakkhabhūtattā satisampajaññabalena avicchinnassa pariharitabbattā satisampajaññaggahaṇena tassa vuttatā vuttā. **Satiyā vā samatho** vutto tassā samādhikkhandhena saṅgahitattā.

Vibhaṅge(vibha.kāyānupassanāniddese) pana attho vuttoti yojanā. **Tenā**ti saddatthaṁ anādiyitvā bhāvatthasseva vibhajanavasena pavattena vibhaṅgapāṭhena **saha. Aṭṭhakathānayo**ti saddatthassāpi vivaraṇavasena yathārahaṁ vutto atthasaṁvaṇṇanānayo. **Yathā saṁsandatī**ti yathā atthato, adhippāyato ca avilomento aññadatthu saṁsandati sameti, evaṁ **veditabbo.**

Vedanādīnaṁ puna vacaneti ettha nissayapaccayabhāvavasena cittadhammānaṁ vedanāsannissitattā, pañcavokārabhave arūpadhammānaṁ rūpapaṭibaddhavuttito ca vedanāya kāyādi-anupassanāppasaṅgepi āpanne tato asammissato vavatthānaṁ dassanatthaṁ, ghanavinibbhogādidassanatthañca dutiyaṁ vedanāggahaṇaṁ, tena na vedanāyaṁ kāyānupassī, cittadhammānupassī vā, atha kho vedanānupassī (DṬ.22./CS:pg.2.297) evāti vedanāsaṅkhāte vatthusmiṁ vedanānupassanākārasseva dassanena asammissato vavatthānaṁ dassitaṁ hoti. Tathā "yasmiṁ samaye sukhā vedanā, na tasmiṁ samaye dukkhā, adukkhamasukhā vā vedanā, yasmiṁ vā pana samaye dukkhā, adukkhamasukhā vā vedanā, na tasmiṁ samaye itarā vedanā"ti vedanābhāvasāmaññe avatvā taṁ taṁ vedanaṁ vinibbhujjitvā dassanena ghanavinibbhogo dhuvabhāvaviveko dassito hoti, tena tāsaṁ khaṇamattāvaṭṭhānadassanena aniccatāya tato eva dukkhatāya, anattatāya ca dassanaṁ vibhāvitaṁ hoti. **Ghanavinibbhogādī**ti **ādi**-saddena ayampi attho veditabbo. Ayañhi vedanāyaṁ vedanānupassī eva, na aññadhammānupassī. Kiṁ vuttaṁ hoti-- yathā nāma bālo amaṇisabhāvepi udakapubbuḷake maṇi-ākārānupassī hoti, na evaṁ ayaṁ ṭhitiramaṇīyepi vedayite, pageva itarasmiṁ manuññākārānupassī, atha kho khaṇapabhaṅguratāya, avasavattitāya kilesāsucipaggharaṇatāya ca anicca-anatta-asubhākārānupassī, vipariṇāmadukkhatāya, saṅkhāradukkhatāya ca visesato dukkhānupassī yevāti. Evaṁ citta dhammesupi yathārahaṁ punavacane payojanaṁ vattabbaṁ. **Lokiyā eva** sammasanacārassa adhippetattā. "**Kevalaṁ panidhā**"ti-ādinā "idha ettakaṁ veditabban"ti veditabbaparicchedaṁ dasseti. "**Esa nayo**"ti iminā yathā cittaṁ, dhammā ca anupassitabbā, tathā tāni anupassanto citte cittānupassī, dhammesu dhammānupassīti veditabboti imamatthaṁ atidisati. **Dukkhato**ti dukkhasabhāvato, dukkhanti anupassitabbāti attho. Sesapadadvayepi eseva nayo.

Yo sukhaṁ dukkhato addāti yo bhikkhu sukhaṁ vedanaṁ vipariṇāmadukkhatāya "dukkhā"ti paññācakkhunā addakkhi. **Dukkhaṁ addakkhi sallato**ti dukkhaṁ vedanaṁ pīḷājananato, antotudanato, dunnīharaṇato ca sallato addakkhi passi. **Adukkhamasukhan**ti upekkhāvedanaṁ. **Santan**ti sukhadukkhāni viya anoḷārikatāya, paccayavasena vūpasantasabhāvatāya ca santaṁ. **Aniccato**ti hutvā-abhāvato, udayavayavantato, tāvakālikato, niccapaṭipakkhato ca "aniccan"ti yo addakkhi. **Sa ve sammaddaso bhikkhu** ekaṁsena, paribyattaṁ vā vedanāya sammāpassanakoti attho.

Dukkhātipīti (DṬ.22./CS:pg.2.298) saṅkhāradukkhatāya dukkhā itipi. **Taṁ dukkhasmin**ti sabbaṁ taṁ vedayitaṁ dukkhasmiṁ antogadhaṁ pariyāpannaṁ vadāmi saṅkhāradukkhatānativattanato. **Sukhadukkhatopi cā**ti sukhādīnaṁ ṭhitivipariṇāmañāṇasukhatāya, vipariṇāmaṭhiti-aññāṇadukkhatāya ca vuttattā tissopi ca sukhato, tissopi ca dukkhato **anupassitabbā**ti attho. Satta anupassanā heṭṭhā pakāsitā eva. **Sesan**ti yathāvuttaṁ sukhādivibhāgato sesaṁ sāmisanirāmisādibhedaṁ vedanānupassanāyaṁ vattabbaṁ.

Ārammaṇa …pe… bhedānanti rūpādi-ārammaṇanānattassa nīlāditabbhedassa, chandādi-adhipatinānattassa hīnāditabbhedassa, ñāṇajhānādisahajātanānattassa sasaṅkhārikāsaṅkhārikasavitakkāditabbhedassa, kāmāvacarādibhūminānattassa ukkaṭṭhamajjhimāditabbhedassa, kusalādikammanānattassa devagatisaṁvattaniyatāditabbhedassa, kaṇhasukkavipākanānattassa diṭṭhadhammavedanīyatāditabbhedassa, parittabhūmakādikiriyānānattassa tihetukāditabbhedassa vasena anupassitabbanti yojanā. **Ādi**-saddena savatthukāvatthukādinānattassa puggalattayasādhāraṇāditabbhedassa ca saṅgaho daṭṭhabbo. **Salakkhaṇasāmaññalakkhaṇānan**ti phusanāditaṁtaṁlakkhaṇānañceva aniccatādisāmaññalakkhaṇānañca vasenāti yojanā. **Suññatadhammassā**ti anattatāsaṅkhātasuññatāsabhāvassa. Yaṁ vibhāvetuṁ **abhidhamme**"tasmiṁ kho pana samaye dhammā honti, khandhā hontī"ti-ādinā (dha.sa.121) suññatāvāradesanā pavattā, taṁ pahīnameva pubbe pahīnattā, tasmā tassa tassa puna pahānaṁ na vattabbaṁ. Na hi kilesā pahīyamānā ārammaṇavibhāgena pahīyanti anāgatānaṁyeva uppajjanārahānaṁ pahātabbattā, tasmā abhijjhādīnaṁ ekattha pahānaṁ vatvā itarattha na vattabbaṁ evāti imamatthaṁ dasseti "**kāmañcetthā**"ti-ādinā. Atha vā maggacittakkhaṇe ekattha pahīnaṁ sabbattha pahīnameva hotīti visuṁ visuṁ pahānaṁ na vattabbaṁ. Maggena hi pahīnāti vattabbataṁ arahanti. Tattha purimāya codanāya nānāpuggalaparihāro, na hi ekassa pahīnaṁ tato aññassa pahīnaṁ nāma hoti. Pacchimāya nānācittakkhaṇikaparihāro. **Nānācittakkhaṇe**ti hi lokiyamaggacittakkhaṇeti adhippāyo. Pubbabhāgamaggo hi idhādhippeto. Lokiyabhāvanāya ca kāye pahīnaṁ na vedanādīsu vikkhambhitaṁ (DṬ.22./CS:pg.2.299) hoti. Yadipi nappavatteyya, paṭipakkhabhāvanāya suppahīnattā tattha sā "abhijjhādomanassassa appavattī"ti na vattabbā, tasmā punapi tappahānaṁ vattabbameva. **Ekattha pahīnaṁ sesesupi pahīnaṁ hotī**ti lokuttarasatipaṭṭhānabhāvanaṁ, lokiyabhāvanāya vā sabbattha appavattimattaṁ sandhāya vuttaṁ. "Pañcapi khandhā upādānakkhandhā loko"ti (vibha.362 364 366) hi **vibhaṅge**catūsupi ṭhānesu vuttanti.

Uddesavāravaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.22.-2)Kāyānupassanā Ānāpānapabbavaṇṇanā

374. **Ārammaṇavasenā**ti anupassitabbakāyādi-ārammaṇavasena. **Catudhā bhinditvā**ti uddesavasena catudhā bhinditvā. **Tato** catubbidhasatipaṭṭhānato ekekaṁ satipaṭṭhānaṁ gahetvā kāyaṁ vibhajantoti pāṭhaseso.

Kathañcāti ettha **kathan**ti pakārapucchā, tena niddisiyamāne kāyānupassanāpakāre pucchati. **Ca**-saddo byatireko, tena uddesavārena apākaṭaṁ niddesavārena vibhāviyamānaṁ visesaṁ joteti. Bāhirakesupi ito ekadesassa sambhavato **sabbappakāra**ggahaṇaṁ kataṁ "**sabbappakārakāyānupassanānibbattakassā**"ti, tena ye ime ānāpānapabbādivasena āgatā cuddasappakārā, tadantogadhā ca ajjhattādi-anupassanāppakārā, tathā Kāyagatāsatisutte (ma.ni.3.153) vuttā kesādivaṇṇasaṇṭhānakasiṇārammaṇacatukkajjhānappakārā, lokiyādippakārā ca, te sabbepi anavasesato saṅgaṇhāti. Ime ca pakārā imasmiṁyeva sāsane, na ito bahiddhāti vuttaṁ "**sabbappakāra …pe… paṭisedhano cā**"ti. Tattha **tathābhāvapaṭisedhano**ti sabbappakārakāyānupassanānibbattakassa puggalassa aññasāsanassa nissayabhāvapaṭisedhano, etena **idha bhikkhave**ti ettha **idha**-saddo antogadha-evasaddatthoti dasseti. Santi hi ekapadānipi avadhāraṇāni yathā "vāyubhakkho"ti. Tenāha "**idheva bhikkhave** (DṬ.22./CS:pg.2.300) **samaṇo**"ti-ādi. Paripuṇṇasamaṇappakaraṇadhammo hi so puggalo, yo sabbappakārakāyānupassanānibbattako. **Parappavādā**ti paresaṁ aññatitthiyānaṁ nānappakārā vādā titthāyatanāni.

Araññādikasseva bhāvanānurūpasenāsanataṁ dassetuṁ "**imassahī**"ti-ādi vuttaṁ. Duddamo damathaṁ anupagato goṇo **kūṭagoṇo.** Dohanakāle yathā thanehi anavasesato khīraṁ na paggharati, evaṁ dohapaṭibandhinī **kūṭadhenu.** Rūpa-saddādike paṭicca uppajjanaka-assādo **rūpārammaṇādiraso. Pubbe āciṇṇārammaṇan**ti pabbajjato pubbe, anādimati vā saṁsāre paricitārammaṇaṁ. **Nibandheyyā**ti bandheyya. **Satiyā**ti sammadeva kammaṭṭhānassa sallakkhaṇavasena pavattāya satiyā. **Ārammaṇe**ti kammaṭṭhānārammaṇe. **Daḷhan**ti thiraṁ, yathā satokārissa upacārappanābhedo samādhi ijjhati, tathā thāmagataṁ katvāti attho.

Visesādhigamadiṭṭhadhammasukhavihārapadaṭṭhānanti sabbesaṁ Buddhānaṁ, ekaccānaṁ paccekabuddhānaṁ, Buddhasāvakānañca visesādhigamassa aññena kammaṭṭhānena adhigatavisesānaṁ diṭṭhadhammasukhavihārassa padaṭṭhānabhūtaṁ.

Vatthuvijjācariyo viya Bhagavā yogīnaṁ anurūpanivāsaṭṭhānupadisanato. **Bhikkhu dīpisadiso** araññe ekako viharitvā paṭipakkhanimmathanavasena icchitatthasādhanato **phalamuttaman**ti sāmaññaphalaṁ sandhāya vadati. **Parakkamajavayoggabhūmin**ti bhāvanussāhajavassa yoggakaraṇabhūmibhūtaṁ.

Addhānavasena pavattānaṁ assāsapassāsānaṁ vasena dīghaṁ vā assasanto, ittaravasena pavattānaṁ assāsapassāsānaṁ vasena rassaṁ vā assasantoti yojanā. **Evaṁ sikkhato**ti assāsapassāsānaṁ dīgharassatāpajānanasabbakāyappaṭisaṁvedana-oḷārikoḷārikapaṭippassambhanavasena bhāvanaṁ sikkhato, tathābhūto vā hutvā tisso sikkhā pavattayato. **Assāsapassāsanimitte**ti assāsapassāsasannissayena upaṭṭhitapaṭibhāganimitte. **Assāsapassāse pariggaṇhāti** rūpamukhena vipassanaṁ abhinivisanto, yo "assāsapassāsakammiko"ti vutto. **Jhānaṅgāni pariggaṇhāti** arūpamukhena vipassanaṁ abhinivisanto. **Vatthu nāma karajakāyo** cittacetasikānaṁ pavattiṭṭhānabhāvato. **Aññо satto vā puggalo vā natthīti** visuddhidiṭṭhi "tayidaṁ (DṬ.22./CS:pg.2.301)

dhammamattaṁ, na ahetukaṁ, nāpi issarādivisamahetukaṁ, atha kho avijjādihetukan”ti addhāttayepi kaṅkhāvitaraṇena **vitiṇṇakaṅkho.** “Yaṁ kiñci bhikkhu rūpan”ti-ādinā (ma.ni.1.361 2.113 3.86 89 paṭi.ma.1.54) nayena kalāpasammasanavasena **tilakkhaṇaṁ āropetvā.** Udayavayānupassanādivasena **vipassanaṁ vaḍḍhento. Anukkamena** maggapaṭipāṭiyā.

“**Parassa vā assāsapassāsakāye**”ti idaṁ sammasanavāravasenāyaṁ pāḷi pavattāti katvā vuttaṁ, samathavasena pana parassa assāsapassāsakāye appanānimittuppatti eva natthi. **Aṭṭhapetvā**ti antarantarā na ṭhapetvā. **Aparāparaṁ sañcaraṇakālo**ti ajjhattabahiddhādhammesupi nirantaraṁ vā bhāvanāya pavattanakālo **kathito. Ekasmiṁ kāle panidaṁ ubhayaṁ na labbhatī**ti “ajjhattaṁ, bahiddhā”ti ca vuttaṁ idaṁ dhammadvayaṁ ghaṭitaṁ ekasmiṁ kāle ekato ārammaṇabhāvena na labbhati, ekajjhaṁ ālambituṁ na sakkāti attho.

Samudeti etasmāti **samudayo,** so eva kāraṇaṭṭhena dhammoti **samudayadhammo.** Assāsapassāsānaṁ uppattihetu karajakāyādi, tassa anupassanasīlo **samudayadhammānupassī,** taṁ pana samudayadhammaṁ upamāya dassento “**yathā nāmā**”ti-ādimāha. Tattha **bhastan**ti ruttiṁ. **Gaggaranāḷin**ti ukkāpanāḷiṁ. **Te**ti karajakāyādike. Yathā assāsapassāsakāyo karajakāyādisambandhī taṁnimittatāya, evaṁ karajakāyādayopi assāsapassāsakāyasambandhino taṁnimittabhāvenāti “samudayadhammā kāyasmin”ti vattabbataṁ labhantīti vuttaṁ “**samudaya …pe… vuccatī**”ti. Pakativācī vā **dhamma**-saddo “jātidhammānan”ti-ādīsu (ma.ni.1.131 3.310 paṭi.ma.1.33) viyāti kāyassa paccayasamavāye uppajjanakapakatikāyānupassī vā “samudayadhammānupassī”ti vutto. Tenāha “karajakāyañcā”ti-ādi. Evañca katvā **kāyasmin**ti bhummavacanaṁ suṭṭhutaraṁ yujjati.

Vayadhammānupassīti ettha ahetukattepi vināsassa yesaṁ hetudhammānaṁ abhāve yaṁ na hoti, tadabhāvo tassa abhāvassa hetu viya voharīyatīti upacārato karajakāyādi-abhāvo assāsapassāsakāyassa vayakāraṇaṁ vutto. Tenāha “**yathā bhastāyā**”ti-ādi (DṬ.22./CS:pg.2.302) Ayaṁ tāvettha paṭhamavikappavasena atthavibhāvanā. Dutiyavikappavasena upacārena vināyeva attho veditabbo.

Ajjhattabahiddhānupassanā viya bhinnavatthuvisayatāya samudayavayadhammānupassanāpi ekakāle na labbhatīti āha “**kālena samudayaṁ kālena vayaṁ anupassanto**”ti. “Atthi kāyo”ti **eva**-saddo luttaniddiṭṭhoti “**kāyova atthī**”ti vatvā avadhāraṇena nivattitaṁ dassento “**na satto**”ti-ādimāha. Tassattho-- yo rūpādīsu sattavisattatāya, paresañca sajjāpanaṭṭhena, satvaguṇayogato vā “**satto**”ti parehi parikappito, tassa sattanikāyassa pūraṇato ca cavanupapajjanadhammatāya galanato ca “**puggalo**”ti, thīyati saṁhaññati ettha gabbhoti “**itthī**”ti, puri pure bhāge seti pavattatīti “**puriso**”ti, āhito ahaṁ māno etthāti “**attā**”ti, attano santakabhāvena “**attaniyan**”ti, paro na hotīti katvā “**ahan**”ti, mama santakanti katvā “**mamā**”ti, vuttappakāravinimutto aññoti katvā “**kocī**”ti, tassa santakabhāvena “**kassacī**”ti, vikappetabbo koci natthi, kevalaṁ “**kāyo eva atthī**”ti. Dasahipi padehi attattaniyasuññatameva kāyassa vibhāveti. **Evan**ti “kāyova atthī”ti-ādinā vuttappakārena.

Ñāṇapamāṇatthāyāti kāyānupassanāñāṇaṁ paraṁ pamāṇaṁ pāpanatthāya. **Satipamāṇatthāyā**ti kāyapariggāhikaṁ satiṁ pavattanasatiṁ paraṁ pamāṇaṁ pāpanatthāya. Imassa hi vuttanayena “Atthi kāyo”ti aparāparuppattivasena paccupaṭṭhitā sati bhiyyoso mattāya tattha ñāṇassa, satiyā ca paribrūhanāya hoti. Tenāha “**satisampajaññānaṁ vuḍḍhatthāyā**”ti. Imissā bhāvanāya taṇhādiṭṭhiggāhānaṁ ujupaṭipakkhattā vuttaṁ “**taṇhā …pe… viharatī**”ti. Tathābhūto ca loke kiñcipi “ahan”ti

vā “maman”ti vā gahetabbaṁ na passati, kuto gaṇheyyāti āha “**na ca kiñcī**”ti-ādi. **Evampī**ti ettha **pi**-saddo heṭṭhā niddiṭṭhassa tādisassa atthassa abhāvato avuttasamuccayatthoti dassento “**upari atthaṁ upādāyā**”ti āha yathā “antamaso tiracchānagatāyapi, ayampi pārājiko hotī”ti. (pārā. 42) **evan**ti pana niddiṭṭhākārassa paccāmasanaṁ nigamanavasena katanti āha “**iminā pana …pe… dassetī**”ti.

Pubbabhāgasatipaṭṭhānassa (DṬ.22./CS:pg.2.303) idha adhippetattā vuttaṁ “**sati dukkhasaccan**”ti. Sā pana sati yasmiṁ attabhāve, tassa samuṭṭhāpikā taṇhā, tassāpi samuṭṭhāpikā eva nāma hoti tadabhāve abhāvatoti āha “**tassā samuṭṭhāpikā purimataṇhā**”ti, yathā “saṅkhārapaccayā”ti (ma.ni.3.126 udā.1 vibha.484). Taṁviññāṇabījataṁsantatisambhūto sabbopi lokiyo viññāṇappabandho “saṅkhārapaccayā viññāṇaṁ” tveva vuccati suttantanayena. **Appavattī**ti appavattinimittaṁ, ubhinnaṁ appavattiyā nimittabhūtoti attho. Na pavattati etthāti vā **appavatti.** “**Dukkhaparijānano**”ti-ādi ekantato catukiccasādhanavaseneva ariyamaggassa pavattīti dassetuṁ vuttaṁ. Avuttasiddho hi tassa bhāvanāpaṭivedho. **Catusaccavasenā**ti catusaccakammaṭṭhānavasena. **Ussakkitvā**ti visuddhiparamparāya āruhitvā, bhāvanaṁ upari netvāti attho. **Niyyānamukhan**ti vaṭṭadukkhato nissaraṇūpāyo.

Ānāpānapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.22.-3)Iriyāpathapabbavaṇṇanā

375. **Iriyāpathavasenā**ti iriyanaṁ **iriyā,** kiriyā, idha pana kāyikapayogo veditabbo. Iriyānaṁ patho pavattimaggoti **iriyāpatho,** gamanādivasena pavattā sarīrāvatthā. Gacchanto vā hi satto kāyena kātabbakiriyaṁ karoti ṭhito vā nisinno vā nipanno vāti, tesaṁ iriyāpathānaṁ vasena, iriyāpathavibhāgenāti attho. **Puna caparan**ti puna ca aparaṁ, yathāvutta-ānāpānakammaṭṭhānato bhiyyopi aññaṁ kāyānupassanākammaṭṭhānaṁ kathemi, suṇāthāti vā adhippāyo “**Gacchanto vā**”ti-ādi gamanādimattajānanassa, gamanādigatavisesajānanassa ca sādhāraṇavacanaṁ, tattha gamanādimattajānanaṁ na idha nādhippetaṁ, gamanādigatavisesajānanaṁ pana adhippetanti taṁ vibhajitvā dassetuṁ “**tattha kāman**”ti-ādi vuttaṁ. **Sattūpaladdhin**ti “satto atthī”ti upaladdhiṁ sattaggāhaṁ. **Na pajahati** na pariccajati “ahaṁ gacchāmi, mama gamanan”ti gāhasabbhāvato. Tato eva **attasaññaṁ** “Atthi attā kārako vedako”ti evaṁ pavattaṁ viparītasaññaṁ (DṬ.22./CS:pg.2.304) **na ugghāṭeti** nāpaneti appaṭipakkhabhāvato, ananubrūhanato vā. Evaṁ bhūtassa cassa kuto kammaṭṭhānādibhāvoti āha “**kammaṭṭhānaṁ vā satipaṭṭhānabhāvanā vā na hotī**”ti. “**Imassa panā**”ti-ādi sukkapakkho, tassa vuttavipariyāyena attho veditabbo. Tameva hi atthaṁ vivarituṁ “**idañhī**”ti-ādi vuttaṁ.

Tattha **ko gacchatī**ti sādhanaṁ, kiriyañca avinibbhuttaṁ katvā gamanakiriyāya kattupucchā, sā kattubhāvavisiṭṭha-attapaṭikkhepatthā dhammamattasseva gamanasiddhidassanato. **Kassa gamanan**ti tamevatthaṁ pariyāyantarena vadati sādhanaṁ, kiriyañca vinibbhuttaṁ katvā gamanakiriyāya akattusambandhībhāvavibhāvanato. Paṭikkhepatthañhi antonītaṁ katvā ubhayatthaṁ kiṁ-saddo pavatto. **Kiṁ kāraṇā**ti pana paṭikkhittakattukāya gamanakiriyāya aviparītakāraṇapucchā. Idañhi gamanaṁ nāma attā manasā saṁyujjati, mano indriyehi, indriyāni attehīti evamādi micchākāraṇavinimutta-anurūpapaccayahetuko dhammānaṁ pavatti-ākāraviseso. Tenāha “**tatthā**”ti-ādi.

Na koci satto vā puggalo vā gacchati dhammamattasseva gamanasiddhito, tabbinimuttassa ca kassaci abhāvato. Idāni dhammamattasseva gamanasiddhiṁ dassetuṁ "**cittakiriyāvāyodhātuvipphārenā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha cittakiriyā ca sā, vāyodhātuyā vipphāro vipphandanañcāti cittakiriyāvāyodhātuvipphāro, tena. Ettha ca cittakiriyaggahaṇena anindriyabaddhavāyodhātuvipphāraṁ nivatteti, vāyodhātuvipphāraggahaṇena cetanāvacīviññattibhedaṁ cittakiriyaṁ nivatteti, ubhayena pana kāyaviññattiṁ vibhāveti. "**Gacchatī**"ti vatvā yathā pavattamāne kāye "gacchatī"ti vohāro hoti, taṁ dassetuṁ "**tasmā**"ti-ādi vuttaṁ. **Tan**ti gantukāmatāvasena pavattacittaṁ. **Vāyaṁ janetī**ti vāyodhātu-adhikaṁ rūpakalāpaṁ uppādeti, adhikatā cettha sāmatthiyato, na pamāṇato. Gamanacittasamuṭṭhitaṁ sahajātarūpakāyassa thambhanasandhāraṇacalanānaṁ paccayabhūtena ākāravisesena pavattamānaṁ vāyodhātuṁ sandhāyāha "**vāyo viññattiṁ janetī**"ti. Adhippāyasahabhāvī hi vikāro viññatti. Yathāvutta-adhikabhāveneva ca vāyogahaṇaṁ na vāyodhātuyā eva janakabhāvato, aññathā viññattiyā (DṬ.22./CS:pg.2.305) upādāyarūpabhāvo durupapādo siyā. **Purato abhinīhāro** puratobhāgena kāyassa pavattanaṁ, yo "abhikkamo"ti vuccati.

"**Eseva nayo**"ti atidesena saṅkhepato vatvā tamatthaṁ vivarituṁ "**tatrāpi hī**"ti-ādi vuttaṁ. **Koṭito paṭṭhāyā**ti heṭṭhimakoṭito paṭṭhāya pādatalato paṭṭhāya. **Ussitabhāvo**ti ubbiddhabhāvo.

Evaṁ pajānatoti evaṁ cittakiriyavāyodhātuvipphāreneva gamanādi hotīti pajānato. **Tassa** evaṁ pajānanāya nicchayagamanatthaṁ "**evaṁ hotī**"ti vicāraṇā **vuccati** loke yathābhūtaṁ ajānantehi micchābhinivesavasena, lokavohāravasena vā. **Atthi panā**ti attano evaṁ vīmaṁsanavasena pucchāvacanaṁ. **Natthī**ti nicchayavasena sattassa paṭikkhepavacanaṁ. "**Yathā panā**"ti-ādi tasseva atthassa upamāya vibhāvanaṁ, taṁ suviññeyyameva.

Nāvā mālutavegenāti **yathā** acetanā nāvā vātavegena desantaraṁ **yāti, yathā** ca acetano **tejanaṁ** kaṇḍo **jiyāvegena** desantaraṁ **yāti, tathā** acetano **kāyo vātāhato** yathāvuttavāyunā nīto desantaraṁ **yātī**ti evaṁ upamāsaṁsandanaṁ veditabbaṁ. Sace pana koci vadeyya "yathā nāvātejanānaṁ pellakassa purisassa vasena desantaragamanaṁ, evaṁ kāyassāpī"ti, hotu, evaṁ icchito vāyamattho yathā hi nāvātejanānaṁ saṁhatalakkhaṇasseva purisassa vasena gamanaṁ, na asaṁhatalakkhaṇassa, evaṁ kāyassāpīti. Kā no hāni, bhiyyopi dhammamattatāva patiṭṭhaṁ labhati, na purisavādo. Tenāha "**yantasuttavasenā**"ti-ādi.

Tattha **payuttan**ti heṭṭhā vuttanayena gamanādikiriyāvasena paccayehi payojitaṁ. **Ṭhātī**ti tiṭṭhati. **Etthā**ti imasmiṁ loke. **Vinā hetupaccaye**ti gantukāmatācittataṁsamuṭṭhānavāyodhātu-ādihetupaccayehi vinā. **Tiṭṭhe**ti tiṭṭheyya. **Vaje**ti vajeyya gaccheyya ko nāmāti sambandho. Paṭikkhepattho cettha **kiṁ**-saddoti hetupaccayavirahena ṭhānagamanapaṭikkhepamukhena (DṬ.22./CS:pg.2.306) sabbāyapi dhammappavattiyā paccayādhīnavuttitāvibhāvanena attasuññatā viya aniccadukkhatāpi vibhāvitāti daṭṭhabbā.

Paṇihitoti yathā yathā paccayehi pakārehi nihito ṭhapito. **Sabbasaṅgāhikavacanan**ti sabbesampi catunnaṁ iriyāpathānaṁ ekajjhaṁ saṅgaṇhanavacanaṁ, pubbe visuṁ visuṁ iriyāpathānaṁ vuttattā idaṁ nesaṁ ekajjhaṁ gahetvā vacananti attho. Purimanayo vā iriyāpathappadhāno vuttoti tattha kāyo appadhāno anunipphādīti idha kāyaṁ padhānaṁ, apadhānañca iriyāpathaṁ anunipphādiṁ katvā dassetuṁ dutiyanayo vuttoti evampettha dvinnaṁ nayānaṁ viseso veditabbo. **Ṭhito**ti pavatto.

Iriyāpathaparigganhanampi iriyāpathavato kāyasseva parigganhanaṁ tassa avatthāvisesabhāvatoti vuttaṁ "**iriyāpathaparigganhanena kāye kāyānupassī viharatī**"ti. Tenevettha rūpakkhandhavaseneva samudayādayo uddhaṭā. Esa nayo sesavāresupi. **Ādinā**ti ettha **ādi**-saddena yathā "taṇhāsamudayā kammasamudayā āhārasamudayā"ti nibbattilakkhaṇaṁ passantopi rūpakkhandhassa udayaṁ passatīti ime cattāro ākārā saṅgayhanti, evaṁ "avijjānirodhā"ti ādayopi pañca ākārā saṅgahitāti daṭṭhabbā. Sesaṁ vuttanayameva.

Iriyāpathapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.22.-4)Catusampajaññapabbavaṇṇanā

376. **Catusampajaññavasenā**ti samantato pakārehi, pakaṭṭhaṁ vā savisesaṁ jānātīti sampajāno, sampajānassa bhāvo sampajaññaṁ, tathāpavattaṁ ñāṇaṁ, hatthavikārādibhedabhinnattā cattāri sampajaññāni samāhaṭāni catusampajaññaṁ, tassa vasena. "**Abhikkante**"**ti-ādīni sāmaññaphale** (dī.ni.aṭṭha.1.214 dī.ni.ṭī. 1.214Vākyakhandhepi) **vaṇṇitāni,** na puna vaṇṇetabbāni, tasmā taṁtaṁsaṁvaṇṇanāya Līnatthappakāsanāpi tattha vihitanayeneva gahetabbā. "Abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotī"ti-ādi vacanato abhikkamādigatacatusampajaññaparigganhanena rūpakāyassevettha samudayadhammānupassitādi adhippetoti āha "**rūpakkhandhasseva samudayo ca vayo ca** (DṬ.22./CS:pg.2.307) **nīharitabbo**"ti. Rūpadhammānaṁyeva hi pavatti-ākāravisesā abhikkamādayoti. Sesaṁ vuttanayameva.

Catusampajaññapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.22.-5)Paṭikkūlamanasikārapabbavaṇṇanā

377. **Paṭikkūlamanasikāravasenā**ti jigucchanīyatāya paṭikūlameva paṭikkūlaṁ, yo paṭikkūlasabhāvo paṭikkūlākāro, tassa manasi karaṇavasena. Antarenāpi hi bhāvavācinaṁ saddaṁ bhāvattho viññāyati yathā "paṭassa sukkan"ti. Yasmā **Visuddhimagge** (visuddhi.1.182) **vuttaṁ,** tasmā tattha, taṁsaṁvaṇṇanāyañca (visuddhi.ṭī. 1.182ādayo) vuttanayena "imameva kāyan"ti ādīnamattho veditabbo.

Vatthādīhi pasibbakākārena bandhitvā kataṁ āvāṭanaṁ **putoḷi.** Nānākārā ekasmiṁ ṭhāne sammissāti ettāvatā nānāvaṇṇānaṁ kesādīnañca upameyyatā. **Vibhūtakālo**ti paṇṇattiṁ samatikkamitvā kesādīnaṁ asubhākārassa upaṭṭhitakālo. Iti-saddassa ākāratthataṁ dassento "evan"ti vatvā taṁ ākāraṁ sarūpato dassento "**kesādipariggaṇhanenā**"ti-ādimāha. Kesādisaññitānañhi asucibhāvānaṁ paramaduggandhajegucchapaṭikkūlākārassa samudayato anupassanā idha kāyānupassanāti. Sesaṁ vuttanayameva.

Paṭikkūlamanasikārapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.22.-6)Dhātumanasikārapabbavaṇṇanā

378. **Dhātumanasikāravasenā**ti pathavīdhātu-ādikā catasso dhātuyo ārabbha pavattabhāvanāmanasikāravasena, catudhātuvavatthānavasenāti attho. Dhātumanasikāro,

dhātukammaṭṭhānaṁ, catudhātuvavatthānanti hi atthato ekaṁ. **Goghātako**ti jīvikatthāya gunnaṁ ghātako. **Antevāsiko**ti kammakaraṇavasena tassa samīpavāsī taṁ nissāya jīvanako.(DṬ.22./CS:pg.2.308) **Vinivijjhitvā**ti ekasmiṁ ṭhāne aññamaññaṁ vinivijjhitvā. **Mahāpathānaṁ vemajjhaṭṭhānasaṅkhāte**ti catunnaṁ mahāpathānaṁ tāya eva vinivijjhanaṭṭhānatāya vemajjhasaṅkhāte. Yasmā te cattāro mahāpathā catūhi disāhi āgantvā tattha samohitā viya honti, tasmā taṁ ṭhānaṁ catumahāpathaṁ, tasmiṁ **catumahāpathe.** Ṭhita-saddo "ṭhito vā"ti-ādīsu (dī.ni.1.263 a.ni.5.28) ṭhānasaṅkhāta-iriyāpathasamaṅgitāya, ṭhā-saddassa vā gatinivatti-atthatāya aññattha ṭhapetvā gamanaṁ sesa-iriyāpathasamaṅgitāya bodhako, idha pana yathā tathā rūpakāyassa pavatti-ākārabodhako adhippetoti āha "**catunnaṁ iriyāpathānaṁ yena kenaci ākārena ṭhitattā yathā ṭhitan**"ti. Tattha **ākārenā**ti ṭhānādinā rūpakāyassa pavatti-ākārena. Ṭhānādayo hi iriyāpathasaṅkhātāya kiriyāya patho pavattimaggoti "iriyāpatho"ti vuccantīti vutto vāyamattho. **Yathāṭhitan**ti yathāpavattaṁ, yathāvuttaṁ ṭhānamevettha paṇidhānanti adhippetanti āha "**yathā ṭhitattā ca yathāpaṇihitan**"ti. "**Ṭhitan**"ti vā kāyassa ṭhānasaṅkhāta-iriyāpathasamāyogaparidīpanaṁ, "**paṇihitan**"ti tadañña-iriyāpathasamāyogaparidīpanaṁ. "**Ṭhitan**"ti vā kāyasaṅkhātānaṁ rūpadhammānaṁ tasmiṁ tasmiṁ khaṇe sakiccavasena avaṭṭhānaparidīpanaṁ, **paṇihitan**ti paccayavasena tehi tehi paccayehi pakārato nihitaṁ paṇihitanti evampettha attho veditabbo. **Paccavekkhatī**ti pati pati avekkhati, ñāṇacakkhunā vinibbhujjitvā visuṁ visuṁ passati.

Idāni vuttamevatthaṁ bhāvatthavibhāvanavasena dassetuṁ "**yathā goghātakassā**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **posentassā**ti maṁsūpacayaparibrūhanāya kuṇḍakabhattakappāsaṭṭhi-ādīhi saṁvaḍḍhentassa. **Vadhitaṁ matan**ti hiṁsitaṁ hutvā mataṁ. **Matan**ti ca matamattaṁ. Tenevāha "**tāvadevā**"ti. **Gāvīti saññā na antaradhāyatī**ti yāni aṅgapaccaṅgāni yathāsanniviṭṭhāni upādāya gāvīsamaññā matamattāyapi gāviyā tesaṁ taṁsannivesassa avinaṭṭhattā. Vilīyanti bhijjanti vibhujjantīti **bīlā,** bhāgā va-kārassa ba-kāraṁ, ikārassa ca īkāraṁ katvā. **Bīlaso**ti bīlaṁ bīlaṁ katvā. **Vibhajitvā**ti aṭṭhisaṅghātato maṁsaṁ vivecetvā, tato vā vivecitaṁ maṁsaṁ bhāgaso katvā. Tenevāha "**maṁsasaññā pavattatī**"ti. **Pabbajitassāpi** apariggahitakammaṭṭhānassa. **Ghanavinibbhogan**ti santatisamūhakiccaghanānaṁ vinibbhujjanaṁ vivecanaṁ. **Dhātuso** (DṬ.22./CS:pg.2.309) **paccavekkhato**ti ghanavinibbhogakaraṇena dhātuṁ dhātuṁ pathavī-ādidhātuṁ visuṁ visuṁ katvā paccavekkhantassa. **Sattasaññā**ti attānuditṭhivasena pavattā sattasaññāti vadanti, vohāravasena pavattasattasaññāyapi tadā antaradhānaṁ yuttameva yāthāvato ghanavinibbhogassa sampādanato. Evañhi sati yathāvutta-opammatthena upameyyattho aññadatthu saṁsandati sameti. Tenevāha "**dhātuvaseneva cittaṁ santiṭṭhatī**"ti. **Dakkho**ti cheko taṁtaṁsamaññāya kusalo "yathājāte sūnasmiṁ naṅguṭṭhakhuravisāṇādivante aṭṭhimaṁsādi-avayavasamudāye avibhatte gāvīsamaññā, na vibhatte. Vibhatte pana aṭṭhimaṁsādi-avayavasamaññā"ti jānanato. **Catumahāpatho viya catu-iriyāpatho**ti gāviyā ṭhitacatumahāpatho viya kāyassa pavattimaggabhūto catubbidho iriyāpatho yasmā **Visuddhimagge** (visuddhi.1.305) **vitthāritā,** tasmā tattha, taṁsaṁvaṇṇanāyañca (visuddhi.ṭī. 1.306) vuttanayena veditabbo. Sesaṁ vuttanayameva.

Dhātumanasikārapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.22.-7)Navasivathikapabbavaṇṇanā

379. Sivathikāya apaviddha-uddhumātakādipaṭisaṁyuttānaṁ odhiso pavattānaṁ kathānaṁ, tadabhidheyyānañca uddhumātakādi-asubhabhāgānaṁ sivathikapabbānīti saṅgītikārehi gahitasamaññā Tenāha "**sivathikapabbehi vibhajitun**"ti. Maritvā ekāhātikkantaṁ **ekāhamataṁ. Uddhaṁ jīvitapariyādānā**ti jīvitakkhayato upari maraṇato paraṁ. **Samuggatenā**ti samuṭṭhitena. **Uddhumātattā**ti uddhaṁ uddhaṁ dhumātattā sūnattā. Setarattehi viparibhinnaṁ vimissitaṁ nīlaṁ **vinīlaṁ,** purimavaṇṇaviparināmabhūtaṁ vā nīlaṁ **vinīlaṁ. Vinīlameva vinīlakan**ti ka-kārena padavaḍḍhanaṁ anatthantarato yathā "pītakaṁ lohitakan"ti (dha.sa.616). **Paṭikkūlattā**ti jigucchanīyattā. **Kucchitaṁ vinīlanti vinīlakan**ti kucchanattho vā ayaṁ ka-kāroti dassetuṁ vuttaṁ yathā "pāpako kittisaddo abbhuggacchatī"ti. (dī.ni.3.316 a.ni.5.213 mahāva. 285) **paribhinnaṭṭhānehi** kākakaṅkādīhi. **Vissandamānapubban**ti vissavantapubbaṁ, tahaṁ tahaṁ paggharantapubbanti attho. **Tathābhāvan**ti vissandamānapubbabhāvaṁ.

So (DṬ.22./CS:pg.2.310) **bhikkhū**ti yo "passeyya sarīraṁ sivathikāya chaḍḍitan"ti vutto, so bhikkhu. **Upasaṁharati** sadisataṁ. "**Ayampi kho**"ti-ādi upasaṁharaṇākāradassanaṁ. **Āyū**ti rūpajīvitindriyaṁ, arūpajīvitindriyaṁ panettha viññāṇagatikameva. **Usmā**ti kammajatejo. **Evaṁ pūtikasabhāvoyevā**ti evaṁ ativiya duggandhajegucchapaṭikkūlapūbhikasabhāvo eva, na āyu-ādīnaṁ avigame viya mattasoti adhippāyo. Ediso bhavissatīti **evaṁbhāvī**ti āha "**evaṁ uddhumātādibhedo bhavissatī**"ti.

Luñcitvā luñcitvāti uppāṭetvā uppāṭetvā. **Sāvasesamaṁsalohitayuttan**ti sabbaso akhāditattā tahaṁ tahaṁ sesena appāvasesena maṁsalohitena yuttaṁ. "Aññena hatthaṭṭhikan"ti avisesena hatthaṭṭhikānaṁ vippakiṇṇatā jotitāti anavasesato tesaṁ vippakiṇṇataṁ dassento "**catusaṭṭhibhedampī**"ti-ādimāha

Terovassikānīti tirovassaṁ gatāni, tāni pana saṁvaccharaṁ vītivattāni hontīti āha "**atikkantasaṁvaccharānī**"ti. Purāṇatāya ghanabhāvavigamena vicuṇṇatā idha pūtibhāvoti so yathā hoti, taṁ dassento "**abbhokāse**"ti-ādimāha. **Terovassikānevā**ti saṁvaccharamattātikkantāni eva. Khajjamānatādivasena dutiyasivathikapabbādīnaṁ vavatthāpitattā vuttaṁ "**khajjamānatādīnaṁ vasena yojanā kātabbā**"ti.

Navasivathikapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Imāneva dveti avadhāraṇena appanākammaṭṭhānaṁ tattha niyameti aññapabbesu tadabhāvato. Yato hi eva-kāro, tato aññattha niyameti, tena pabbadvayassa vipassanākammaṭṭhānatāpi appaṭisiddhā daṭṭhabbā aniccatādidassanato. Saṅkhāresu ādīnavavibhāvanāni sivathikapabbānīti āha "**sivathikānaṁ ādīnavānupassanāvasena vuttattā**"ti. Iriyāpathapabbādīnaṁ appanāvahatā pākaṭā evāti "**sesāni dvādasapī**"ti vuttaṁ. Yaṁ panettha atthato avibhattaṁ. Taṁ suviññeyyameva.

Kāyānupassanāvaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.22.-8)Vedanānupassanāvaṇṇanā

380. **Sukhaṁ** (DṬ.22./CS:pg.2.311) **vedanan**ti ettha sukhayatīti **sukhā.** Sampayuttadhamme, kāyañca laddhassāde karotīti attho. Suṭṭhu vā khādati, khanati vā kāyikaṁ, cetasikañcābādhanti **sukhā.** "Sukaraṁ okāsadānaṁ etissāti **sukhā**"ti apare. Vedayati ārammaṇarasaṁ anubhavatīti **vedanā. Vedayamāno**ti anubhavamāno. "**Kāman**"ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ iriyāpathapabbe vuttanayameva. Sampajānassa vediyanaṁ **sampajānavediyanaṁ.**

Vatthu-ārammaṇāti rūpādi-ārammaṇā. Rūpādi-ārammaṇañhettha vedanāya pavattiṭṭhānatāya "vatthū"ti adhippetaṁ **Assā**ti bhaveyya. Dhammavinimuttassa kattu abhāvato dhammasseva kattubhāvaṁ dassento "**vedanāva vedayatī**"ti āha. "**Vohāramattaṁ hotī**"ti etena "sukhaṁ vedanaṁ vedayamāno sukhaṁ vedanaṁ vedayāmī"ti idaṁ vohāramattanti dasseti.

Nitthunantoti balavato vedanāvegassa nirodhane ādīnavaṁ disvā tassa avasaradānavasena nitthunanto Vegasandhāraṇe hi atimahantaṁ dukkhaṁ uppajjatīti aññampi vikāraṁ uppādeyya, tena thero **aparāparaṁ parivattati. Vīriyasamathaṁ yojetvā**ti adhivāsanavīriyassa adhimattattā tassa hāpanavasena samādhinā samarasatāpādanena vīriyasamathaṁ yojetvā. **Saha paṭisambhidāhī**ti lokuttarapaṭisambhidāhi saha. Ariyamaggakkhaṇe hi paṭisambhidānaṁ asammohavasena adhigamo, atthapaṭisambhidāya pana ārammaṇakaraṇavasenapi. Lokiyānampi vā sati uppattikāle tattha samatthataṁ sandhāyāha "**saha paṭisambhidāhī**"ti. **Samasīsī**ti vārasamasīsī hutvā, paccavekkhaṇavārassa anantaravāre parinibbāyīti attho.

Yathā ca sukhaṁ, evaṁ dukkhanti yathā "sukhaṁ ko vedayatī"ti-ādinā sampajānavediyanaṁ sandhāya vuttaṁ, evaṁ dukkhampi. Tattha dukkhayatīti **dukkhā,** sampayuttadhamme, kāyañca pīḷeti vibādhatīti attho. Duṭṭhuṁ vā khādati, khanati kāyikaṁ, cetasikañca sātanti **dukkhā.** "Dukkaraṁ okāsadānaṁ etissāti **dukkhā**"ti apare. **Arūpakammaṭṭhānan**ti arūpapariggahaṁ, arūpadhammamukhena vipassanābhinivesananti attho. **Na pākaṭaṁ hoti** phassassa, cittassa ca avibhūtākārattā. Tenāha "**andhakāraṁ viya khāyatī**"ti. "**Na pākaṭaṁ hotī**"ti ca (DṬ.22./CS:pg.2.312) idaṁ tādise puggale sandhāya vuttaṁ, tesaṁ ādito vedanāva vibhūtatarā hutvā upaṭṭhāti. Evañhi yaṁ vuttaṁ **sakkapañhavaṇṇanā** dīsu "phasso pākaṭo hoti, viññāṇaṁ pākaṭaṁ hotī"ti, (dī.ni.aṭṭha.2.359) taṁ avirodhitaṁ hoti. Vedanāvasena kathiyamānaṁ kammaṭṭhānaṁ pākaṭaṁ hotīti yojanā. "**Vedanānaṁ uppattipākaṭatāyā**"ti ca idaṁ sukhadukkhavedanānaṁ vasena vuttaṁ. Tāsañhi pavatti oḷārikā, na itarāya. Tadubhayaggahaṇamukhena vā gahetabbattā itarāyapi pavatti viññūnaṁ pākaṭā evāti "vedanānan"ti avisesaggahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. **Sakkapañhe vuttanayeneva veditabbo,** tasmā tattha vattabbo atthaviseso tattha Līnatthappakāsaniyaṁ vuttanayeneva gahetabbo.

Pubbe "vatthuṁ ārammaṇaṁ katvā vedanāva vedayatī"ti vedanāya ārammaṇādhīnavuttitāya ca anattatāya ca pajānanaṁ vuttaṁ, idāni tassā aniccatādipajānanaṁ dassento "**ayaṁ aparopi pajānanapariyāyo**"ti āha. Yathā ekasmiṁ khaṇe cittadvayassa asambhavo ekajjhaṁ anekantapaccayābhāvato, evaṁ vedanādvayassa visiṭṭhārammaṇavuttito cāti āha "**sukhavedanākkhaṇe dukkhāya vedanāya abhāvato**"ti. Nidassanamattañcetaṁ tadā upekkhāvedanāyapi abhāvato, tena sukhavedanākkhaṇe bhūtapubbānaṁ itaravedanānaṁ hutvā-abhāvapajānanena sukhavedanāyapi hutvā abhāvo ñāto eva hotīti tassā pākaṭabhāvameva dassento "**imissā ca sukhāya vedanāya ito paṭhamaṁ abhāvato**"ti āha, eteneva ca tāsampi vedanānaṁ pākaṭabhāvo dassitoti daṭṭhabbaṁ. Tenāha "**vedanā nāma aniccā adhuvā vipariṇāmadhammā**"ti. **Anicca**ggahaṇena hi vedanānaṁ viddhaṁsanabhāvo dassito

viddhaste aniccatāya suviññeyyattā. **Adhuva**ggahaṇena pākaṭabhāvo tassa asadābhāvitādibhāvanato. **Vipariṇāma**ggahaṇena dukkhabhāvo tassa aññathattadīpanato, tena sukhāpi vedanā dukkhā, pageva itarāti tissannampi vedanānaṁ dukkhatā dassitā hoti. Iti "yadaniccaṁ dukkhaṁ, taṁ ekantato anattā"ti tīsupi vedanāsu lakkhaṇattayapajānanā jotitāti daṭṭhabbaṁ. Tenāha "**itiha tattha sampajāno hotī**"ti.

Idāni (DṬ.22./CS:pg.2.313) tamatthaṁ suttena (ma.ni.2.205) sādhetuṁ "**vuttampi cetan**"ti-ādimāha. Tattha **neva tasmiṁ samaye dukkhaṁ vedanaṁ vedetī**ti tasmiṁ sukhavedanāsamaṅgisamaye neva dukkhaṁ vedanaṁ vedeti niruddhattā, anuppannattā ca yathākkamaṁ atītānāgatānaṁ. Paccuppannāya pana asambhavo vutto eva. Sakiccakkhaṇamattāvaṭṭhānato **aniccā.** Samecca sambhuyya paccayehi katattā **saṅkhatā.** Vatthārammaṇādipaccayaṁ paṭicca uppannattā **paṭiccasamuppannā.** Khayavayapalujjananirujjhanapakatitāya **khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā**ti daṭṭhabbā.

Kilesehi āmasitabbato **āmisaṁ** nāma, pañca kāmaguṇā, ārammaṇakaraṇavasena saha āmisehīti **sāmisaṁ.** Tenāha "**pañcakāmaguṇāmisanissitā**"ti.

Ito paranti "Atthi vedanā"ti evamādi pāḷiṁ sandhāyāha "**kāyānupassanāyaṁ vuttanayamevā**"ti.

Vedanānupassanāvaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.22.-9)Cittānupassanāvaṇṇanā

381. Sampayogavasena pavattamānena saha rāgenāti **sarāgaṁ.** Tenāha "**lobhasahagatan**"ti. **Vītarāgan**ti ettha kāmaṁ sarāgapadapaṭiyoginā vītarāgapadena bhavitabbaṁ, sammasanacārassa pana adhippetattā tebhūmakasseva gahaṇanti "**lokiyakusalābyākatan**"ti vatvā "**idaṁ panā**"ti-ādinā tameva adhippāyaṁ vivarati. **Sesāni** dve dosamūlāni, dve mohamūlānīti **cattāri akusalacittāni.** Tesañhi rāgena sampayogābhāvato nattheva sarāgatā, taṁnimittakatāya pana siyā taṁsahitakāle soti nattheva vītarāgatāpīti dukkhavinimuttatā evettha labbhatīti āha "**neva purimapadaṁ na pacchimapadaṁ bhajantī**"ti. Yadi evaṁ padesikaṁ pajānanaṁ āpajjatīti? Nāpajjati, dukantarapariyāpannattā tesaṁ. Ye pana "paṭipakkhabhāve agayhamāne sampayogābhāvo evettha pamāṇaṁ ekacca-abyākatānaṁ viyā"ti icchanti, tesaṁ matena sesākusalacittānampi dutiyapadasaṅgaho veditabbo (DṬ.22./CS:pg.2.314) Dutiyadukepi vuttanayena attho veditabbo. Akusalamūlesu saha moheneva vattatīti samohanti āha "**vicikicchāsahagatañceva uddhaccasahagatañcā**"ti. Yasmā cettha "saheva mohenāti samohan"ti purimapadāvadhāraṇampi labbhatiyeva, tasmā vuttaṁ "**yasmā panā**"ti-ādi. Yathā pana atimūḷhatāya pāṭipuggalikanayena savisesamohavantatāya "momūhacittan"ti vattabbato vicikicchā-uddhaccasahagatadvayaṁ visesato "samohan"ti vuccati, na tathā sesākusalacittānīti "**vaṭṭantiyevā**"ti sāsaṅkaṁ vadati. Sampayogavasena thinamiddhena anupatitaṁ anugatanti **thinamiddhānupatitaṁ,** pañcavidhaṁsasaṅkhārikākusalacittaṁ saṅkucitacittaṁ, **saṅkucitacittaṁ nāma** ārammaṇe saṅkocanavasena pavattanato. Paccayavisesavasena thāmajātena uddhaccena sahagataṁ saṁsaṭṭhanti **uddhaccasahagataṁ,** aññathā sabbampi akusalacittaṁ uddhaccasahagatamevāti. **Pasaṭacittaṁ** nāma ārammaṇe savisesaṁ vikkhepavasena visaṭabhāvena pavattanato.

Kilesavikkhambhanasamatthatāya vipulaphalatāya ca dīghasantānatāya ca

mahantabhāvaṁ gataṁ, mahantehi vā uḷāracchandādīhi gataṁ paṭipannanti **mahaggataṁ,** taṁ pana rūpārūpabhūmigataṁ tato mahantassa loke abhāvato. Tenāha "**rūpārūpāvacaran**"ti. Tassa cettha paṭiyogī parittaṁ evāti āha "**amahaggatanti kāmāvacaran**"ti. Attānaṁ uttarituṁ samatthehi saha uttarehīti **sa-uttaraṁ.** Tappaṭipakkhena **anuttaraṁ.** Tadubhayaṁ upādāyupādāya veditabbanti āha "**sa-uttaranti kāmāvacaran**ti-ādi. Paṭipakkhavikkhambhanasamatthena samādhinā sammadeva āhitaṁ **samāhitaṁ.** Tenāha "**yassā**"ti-ādi. **Yassā**ti yassa cittassa. Yathāvuttena samādhinā na samāhitanti **asamāhitaṁ.** Tenāha "**ubhayasamādhirahitan**"ti. Tadaṅgavimuttiyā **vimuttaṁ,** kāmāvacarakusalacittaṁ, vikkhambhanavimuttiyā **vimuttaṁ,** mahaggatacittanti tadubhayaṁ sandhāyāha "**tadaṅgavikkhambhanavimuttīhi vimuttan**"ti. Yattha tadubhayavimutti natthi, taṁ ubhayavimuttirahitanti gayhamāne lokuttaracittepi siyāsaṅkāti taṁ nivattanatthaṁ "**samuccheda …pe… okāsova natthī**"ti āha. Okāsabhāvo ca sammasanacārassa adhippetattā veditabbo. Yaṁ panettha atthato avibhattaṁ, taṁ heṭṭhā vuttanayattā uttānameva.

Cittānupassanāvaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.22.-10)Dhammānupassanā Nīvaraṇapabbavaṇṇanā

382. Pahātabbādidhammavibhāgadassanavasena (DṬ.22./CS:pg.2.315) pañcadhā dhammānupassanā niddiṭṭhāti ayamattho pāḷito eva viññāyatīti tamatthaṁ ulliṅgento "**pañcavidhena dhammānupassanaṁ kathetun**"ti āha. Yadi evaṁ kasmā nīvaraṇādivaseneva niddiṭṭhanti? Vineyyajjhāsayato. Yesañhi veneyyānaṁ pahātabbadhammesu paṭhamaṁ nīvaraṇāni vibhāgena vattabbāni, tesaṁ vasenettha Bhagavatā paṭhamaṁ nīvaraṇesu dhammānupassanā kathitā. Tathā hi kāyānupassanāpi samathapubbaṅgamā desitā, tato pariññeyyesu khandhesu, āyatanesu ca bhāvetabbesu bojjhaṅgesu, pariññeyyādivibhāgesu saccesu ca uttarā desanā, tasmā cettha samathabhāvanāpi yāvadeva vipassanatthā icchitā. Vipassanāpadhānā, vipassanābahulā ca satipaṭṭhānadesanāti tassā vipassanābhinivesavibhāgena desitabhāvaṁ vibhāvento "**apicā**"ti-ādimāha. Tattha khandhāyatanadukkhasaccavasena missakapariggahakathanaṁ daṭṭhabbaṁ. **Saññāsaṅkhārakkhandhapariggahampī**ti **pi**-saddena sakalapañcupādānakkhandhapariggahaṁ sampiṇḍeti itaresaṁ tadantogadhattā.

"Kaṇhasukkadhammānaṁ yuganandhatā natthī"ti pajānanakāle abhāvā "**abhiṇhasamudācāravasenā**"ti vuttaṁ. **Saṁvijjamānan**ti attano santāne upalabbhamānaṁ. **Yathā**ti yenākārena, so pana "**kāmacchandassa uppādo hotī**"ti vuttattā kāmacchandassa kāraṇākārova, atthato kāraṇamevāti āha "**yena kāraṇenā**"ti. **Ca**-saddo vakkhamānatthasamuccayattho.

Tatthāti "yathā cā"ti-ādinā vuttapade. **Subhampī**ti kāmacchandopi. So hi attano gahaṇākārena "**subhan**"ti vutto, tenākārena pavattanakassa aññassa kāmacchandassa nimittattā "**nimittan**"ti ca. Iṭṭhaṁ, iṭṭhākārena vā gayhamānaṁ rūpādi **subhārammaṇaṁ.** Ākaṅkhitassa hitasukhassa pattiyā anupāyabhūto manasikāro **anupāyamanasikāro. Tan**ti ayonisomanasikāraṁ **Tatthā**ti tasmiṁ sabhāgahetubhūte, ārammaṇabhūte ca duvidhe subhanimitte. **Āhāro**ti paccayo attano phalaṁ āharatīti katvā.

Asubhanti (DṬ.22./CS:pg.2.316) asubhajjhānaṁ uttarapadalopena, taṁ pana dasasu aviññāṇaka-asubhesu ca kesādīsu saviññāṇaka-asubhesu ca pavattaṁ daṭṭhabbaṁ.

Kesādīsu hi saññā "asubhasaññā"ti **Girimānandasutte** (a.ni.10.60) vuttā. Ettha ca catubbidhassa ayonisomanasikārassa, yonisomanasikārassa ca gahaṇaṁ niravasesadassanatthaṁ katanti daṭṭhabbaṁ, tesu pana asubhesu "subhan"ti, "asubhan"ti ca manasikāro idhādhippeto, tadanukūlattā pana itare pīti.

Ekādasasu asubhesu paṭikkūlākārassa uggaṇhanaṁ, yathā vā tattha uggahanimittaṁ uppajjati, tathā paṭipatti **asubhanimittassa uggaho.** Upacārappanāvahāya asubhabhāvanāya anuyuñjanā **asubhabhāvanānuyogo.** "Bhojane mattaññuno mitāhārassa thinamiddhābhibhavābhāvā otāraṁ alabhamāno kāmacchando pahīyatī"ti vadanti, ayameva ca attho niddesepi vuccati. Yo pana bhojanassa paṭikkūlataṁ, tabbipariṇāmassa tadādhārassa tassa ca upanissayabhūtassa ativiya jegucchataṁ, kāyassa ca āhāraṭṭhitikattaṁ sammadeva jānāti, so sabbaso bhojane pamāṇassa jānanena **bhojanemattaññū** nāma. Tādisassa hi kāmacchando pahīyateva.

Asubhakammikatissatthero dantaṭṭhidassāvī. **Pahīnassā**ti vikkhambhanavasena pahīnassa. Ito paresupi evarūpesu ṭhānesu eseva nayo. Abhidhammapariyāyena (dha.sa.1159 1503) sabbopi lobho kāmacchandanīvaraṇanti āha "**arahattamaggenā**"ti.

Paṭighampi purimuppannaṁ **paṭighanimittaṁ** parato uppajjanakassa paṭighassa kāraṇanti katvā.

Mejjati siniyhatīti **mitto,** hitesī puggalo, tasmiṁ mitte bhavā, mittassa vā esāti mettā, hitesitā, tassā **mettāya. Appanāpi upacāropi vaṭṭati** sādhāraṇavacanabhāvato. "**Cetovimuttī**"ti vutte **appanāva** vaṭṭati appanaṁ appattāya paṭipakkhato suṭṭhu muccanassa abhāvato. **Tan**ti yonisomanasikāraṁ. **Tatthā**ti mettāya. **Bahulaṁ pavattayato**ti bahulīkāravato.

Sattesu (DṬ.22./CS:pg.2.317) mettāyanassa hitūpasaṁhārassa uppādanaṁ pavattanaṁ **mettānimittassa uggaho,** paṭhamuppanno mettāmanasikāro parato uppajjanakassa kāraṇabhāvato mettāmanasikārova **mettānimittaṁ.** Kammameva sakaṁ etesanti **kammassakā,** sattā, tabbhāvo **kammassakatā,** kammadāyādatā. Dosamettāsu yāthāvato ādīnavānisaṁsānaṁ paṭisaṅkhānaṁ vīmaṁsā idha **paṭisaṅkhānaṁ.** Mettāvihārikalyāṇamittavantatā idha **kalyāṇamittatā. Odissaka-anodissakadisāpharaṇānan**ti (odhisaka-anodhisakadisāpharaṇānaṁ ma.ni.aṭṭha.1.115) atta-atipiyasahāyamajjhattaverivasena odissakatā, sīmāsambhede kate anodissakatā. Ekādidisāpharaṇavasena disāpharaṇatā mettāya uggahaṇe veditabbā. Vihāraracchāgāmādivasena vā odissakadisāpharaṇaṁ. Vihārādi-uddesarahitaṁ puratthimādidisāvasena anodissakadisāpharaṇanti evaṁ dvidhā uggahaṇaṁ sandhāya "**odissaka-anodissakadisāpharaṇānan**"ti vuttaṁ. **Uggaho**ti ca yāva upacārā daṭṭhabbo. Uggahitāya āsevanā **bhāvanā.** Tattha sabbe sattā, pāṇā, bhūtā, puggalā, attabhāvapariyāpannāti etesaṁ vasena pañcavidhā, ekekasmiṁ averā hontu abyāpajjhā, anīghā, sukhī attānaṁ pariharantūti catudhā pavattito vīsatividhā anodissakapharaṇā mettā. Sabbā itthiyo, purisā, ariyā, anariyā, devā, manussā, vinipātikāti sattodhikaraṇavasena pavattā sattavidhā, aṭṭhavīsati vidhā vā, dasahi disāhi disodhikaraṇavasena pavattā dasavidhā, ekekāya vā disāya sattādi-itthādi-averādibhedena asītādhikacatusatappabhedā ca odhiso pharaṇā veditabbā.

Yena ayonisomanasikārena arati-ādikāni uppajjanti, so arati-ādīsu ayonisomanasikāro. Tena nipphādetabbe hi idaṁ bhummaṁ. Esa nayo ito paresupi. Ukkaṇṭhitā pantasenāsanesu, adhikusaladhammesu ca uppajjanabhāvariñcanā. **Kāyavinamanā**ti karajakāyassa virūpenākārena namanā. **Līnākāro**ti saṅkocāpatti.

Kusaladhammapaṭipattiyā paṭṭhapanasabhāvatāya, tappaṭipakkhānaṁ visosanasabhāvatāya ca **ārambhadhātu**ādito pavattavīriyanti āha "**paṭhamārambhavīriyan**"ti. Yasmā paṭhamārambhamattassa kosajjavidhamanaṁ, thāmagamanañca (DṬ.22./CS:pg.2.318) natthi, tasmā vuttaṁ "**kosajjato nikkhantatāya tato balavataran**"ti Yasmā pana aparāparuppattiyā laddhāsevanaṁ uparūpari visesaṁ āvahantaṁ ativiya thāmagatameva hoti, tasmā vuttaṁ "**paraṁ paraṁ ṭhānaṁ akkamanato tatopi balavataran**"ti.

Atibhojane nimittaggāhoti atibhojane thinamiddhassa nimittaggāho ettake bhutte taṁ bhojanaṁ thinamiddhassa kāraṇaṁ hoti, ettake na hotīti thinamiddhassa kāraṇākāraṇagāho hotīti attho. Byatirekavasena cetaṁ vuttaṁ, tasmā "ettake bhutte taṁ bhojanaṁ thinamiddhassa kāraṇaṁ na hotī"ti bhojane mattaññutā ca atthato dassitāti daṭṭhabbaṁ. Tenāha "**catupañca …pe… na hotī**"ti. **Divā sūriyālokan**ti divā gahitanimittaṁ sūriyālokaṁ rattiyaṁ **manasi karontassāpī**ti evamettha attho veditabbo. Dhutaṅgānaṁ vīriyanissitattā vuttaṁ "**dhutaṅganissitasappāyakathāyapī**"ti.

Kukkuccampi katākatānusocanavasena pavattamānaṁ cetaso avūpasamāvahatāya uddhaccena samānalakkhaṇamevāti "**avūpasamo nāma avūpasantākāro, uddhaccakukkuccamevetaṁ atthato**"ti vuttaṁ.

Bahussutassa ganthato, atthato ca suttādīni vicārentassa tabbahulavihārino atthavedādipaṭilābhasabbhāvato vikkhepo na hotīti, yathāvidhipaṭipattiyā, yathānurūpapatikārappavattiyā ca katākatānusocanañca na hotīti "**bāhusaccenapi …pe… uddhaccakukkuccaṁ pahīyatī**"ti āha. Yadaggena bāhusaccena uddhaccakukkuccaṁ pahīyati, tadaggena paripucchakatāvinayapakataññutāhipi taṁ pahīyatīti daṭṭhabbaṁ. Vuddhasevitā ca vuddhasīlitaṁ āvahatīti cetovūpasamakarattā uddhaccakukkuccappahānakārī vuttā. Vuddhattaṁ pana anapekkhitvā kukkuccavinodakā vinayadharā kalyāṇamittā vuttāti daṭṭhabbā. Vikkhepo ca pabbajitānaṁ yebhuyyena kukkuccahetuko hotīti "kappiyākappiyaparipucchābahulassā"ti-ādinā vinayanayeneva paripucchakatādayo niddiṭṭhā. **Pahīne uddhaccakukkucce**ti niddhāraṇe bhummaṁ. **Kukkuccassa** domanassasahagatattā **anāgāmimaggena āyatiṁ anuppādo** vutto.

Tiṭṭhati (DṬ.22./CS:pg.2.319) pavattati etthāti **ṭhānīyā** vicikicchāya ṭhānīyā **vicikicchāṭhānīyā,** vicikicchāya kāraṇabhūtā dhammā, tiṭṭhatīti vā **ṭhānīyā,** vicikicchā ṭhānīyā etissāti **vicikicchāṭhānīyā,** atthato vicikicchā eva. Sā hi purimuppannā parato uppajjanakavicikicchāya sabhāgahetutāya asādhāraṇaṁ kāraṇaṁ.

Kusalākusalāti kosallasambhūtaṭṭhena kusalā, tappaṭipakkhato akusalā. Ye akusalā, te **sāvajjā, asevitabbā, hīnā** ca. Ye kusalā, te **anavajjā, sevitabbā, paṇītā** ca. Kusalā vā hīnehi chandādīhi āraddhā **hīnā,** paṇītehi **paṇītā. Kaṇhā**ti kāḷakā cittassa apabhassarabhāvakaraṇā. **Sukkā**ti odātā cittassa pabhassarabhāvakaraṇā. Kaṇhābhijātihetuto vā **kaṇhā.** Sukkābhijātihetuto **sukkā.** Te eva **sappaṭibhāgā.** Kaṇhā hi ujuvipaccanīkatāya sukkasappaṭibhāgā, tathā sukkāpi itarehi. Atha vā kaṇhasukkā ca sappaṭibhāgā ca **kaṇhasukkasappaṭibhāgā.** Sukhā hi vedanā dukkhāya vedanāya sappaṭibhāgā, dukkhā ca vedanā sukhāya vedanāya sappaṭibhāgāti.

Kāmaṁ bāhusaccaparipucchakatāhi sabbāpi aṭṭhavatthukā vicikicchā pahīyati, tathāpi ratanattayavicikicchāmūlikā sesavicikicchāti katvā āha "**tīṇi ratanāni ārabbhā**"ti. Ratanattayaguṇāvabodhe "Satthāri kaṅkhatī"ti-ādi (dha.sa.1008 1123 1167 1241 1263 1270 vibha.915) vicikicchāya asambhavoti. Vinaye pakataññutā "sikkhāya kaṅkhatī"ti vuttāya vicikicchāya pahānaṁ karotīti āha "**Vinaye ciṇṇavasībhāvassāpī**"ti. **Okappaniyasaddhāsaṅkhāta-adhimokkhabahulassā**ti saddheyyavatthuno

anupavisanasaddhāsaṅkhāta-adhimokkhena adhimuccanabahulassa, **adhimuccanañ**ca adhimokkhuppādanamevāti daṭṭhabbaṁ, saddhāya vā ninnapoṇatā-adhimutti **adhimokkho.**

Samudayavayāti samudayavayadhammā. **Subhanimitta-asubhanimittādīsū**ti "subhanimittādīsu asubhanimittādīsū"ti **ādi**-saddo paccekaṁ yojetabbo. Tattha paṭhamena ādi-saddena paṭighanimittādīnaṁ saṅgaho, dutiyenamettācetovimutti-ādīnaṁ. Sesamettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ vuttanayameva.

Nīvaraṇapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.22.-11)Khandhapabbavaṇṇanā

383. Upādānehi (DṬ.22./CS:pg.2.320) ārammaṇakaraṇādivasena upādātabbā vā khandhā **upādānakkhandhā.**

Iti rūpanti ettha **iti**-saddo idaṁ-saddena samānatthoti adhippāyenāha "**idaṁ rūpan**"ti. Tayidaṁ sarūpaggahaṇabhāvato anavasesapariyādānaṁ hotīti āha "**ettakaṁ rūpaṁ, na ito paraṁ rūpaṁ atthī**"ti. **Itī**ti vā pakāratthe nipāto, tasmā "**iti rūpan**"ti iminā bhūtupādādivasena yattako rūpassa pabhedo, tena saddhiṁ rūpaṁ anavasesato pariyādiyitvā dasseti. **Sabhāvato**ti ruppanasabhāvato, cakkhādivaṇṇādisabhāvato ca. **Vedanādīsupī**ti ettha "ayaṁ vedanā, ettakā vedanā, na ito paraṁ vedanā atthīti sabhāvato vedanaṁ pajānātī"ti-ādinā, **sabhāvato**ti ca "anubhavanasabhāvato, sātādisabhāvato cā"ti evamādinā yojetabbaṁ. Sesaṁ vuttanayattā suviññeyyameva.

Khandhapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.22.-12)Āyatanapabbavaṇṇanā

384. **Chasu ajjhattikabāhiresū**ti "chasu ajjhattikesu chasu bāhiresū"ti "chasū"ti padaṁ paccekaṁ yojetabbaṁ. Kasmā panetāni ubhayāni chaḷeva vuttāni? Chaviññāṇakāyuppattidvārārammaṇavavatthānato. Cakkhuviññāṇavīthiyā pariyāpannassa hi viññāṇakāyassa cakkhāyatanameva uppattidvāraṁ, rūpāyatanameva ca ārammaṇaṁ, tathā itarāni itaresaṁ, chaṭṭhassa pana bhavaṅgamanasaṅkhāto manāyatanekadeso uppattidvāraṁ, asādhāraṇañca dhammāyatanaṁ ārammaṇaṁ. Cakkhatīti **cakkhu,** rūpaṁ assādeti, vibhāveti cāti attho. Suṇātīti **sotaṁ.** Ghāyatīti **ghānaṁ.** Jīvitanimittatāya raso **jīvitaṁ,** taṁ jīvitaṁ avhāyatīti **jivhā.** Kucchitānaṁ sāsavadhammānaṁ āyo uppattidesoti **kāyo.** Munāti ārammaṇaṁ vijānātīti **mano.** Rūpayati vaṇṇavikāraṁ āpajjamānaṁ hadayaṅgatabhāvaṁ pakāsetīti **rūpaṁ.** Sappati attano paccayehi harīyati sotaviññeyyabhāvaṁ gamīyatīti **saddo.** Gandhayati attano vatthuṁ sūcetīti **gandho** (DṬ.22./CS:pg.2.321) Rasanti taṁ sattā assādentīti **raso.** Phusīyatīti **phoṭṭhabbaṁ.** Attano sabhāvaṁ dhārentīti **dhammā.** Sabbāni pana āyānaṁ tananādi-atthena **āyatanāni.** Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimagg**asaṁvaṇṇanāyaṁ** (visuddhi.2.510 511 512 visuddhi.ṭī. 2.510) vuttanayeneva veditabbo.

Cakkhuñca pajānātīti (dī.ni.2.384 ma.ni.1.117) ettha **cakkhu** nāma pasādacakkhu, na sasambhāracakkhu, nāpi dibbacakkhu-ādikanti āha **cakkhupasādan**ti. Yaṁ sandhāya vuttaṁ "yaṁ cakkhu catunnaṁ mahābhūtānaṁ upādāya pasādo"ti.

(dha.sa.596) **ca**-saddo vakkhamānatthasamuccayattho. **Yāthāvasarasalakkhaṇavasenā**ti aviparītassa attano rasassa ceva lakkhaṇassa ca vasena, rūpesu āviñchanakiccassa ceva rūpābhighātārahabhūtapasādalakkhaṇassa ca daṭṭhukāmatānidānakammasamuṭṭhānabhūtapasādalakkhaṇassa ca vasenāti attho. Atha vā **yāthāvasarasalakkhaṇavasenā**ti yāthāvasarasavasena ceva lakkhaṇavasena ca, **yāthāvasaraso**ti ca aviparītasabhāvo veditabbo. So hi rasīyati aviraddhapaṭivedhavasena assādīyati ramīyatīti "raso"ti vuccati, tasmā salakkhaṇavasenāti vuttaṁ hoti. **Lakkhaṇavasenā**ti aniccādisāmaññalakkhaṇavasena.

"Cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇan"ti-ādīsu (ma.ni.1.204 400 ma.ni.3.421 425 426 saṁ.ni.2.43 45 2.4.60) samuditāniyeva rūpāyatanāni cakkhuviññāṇuppattihetu, na visuṁ visunti imassa atthassa jotanatthaṁ "rūpe cā"ti puthuvacanaggahaṇaṁ, tāya eva ca desanāgatiyā kāmaṁ idhāpi "rūpe ca pajānātī"ti vuttaṁ, rūpabhāvasāmaññena pana sabbaṁ ekajjhaṁ gahetvā **bahiddhā catusamuṭṭhānikarūpañcā**ti ekavacanavasena attho. **Sarasalakkhaṇa vasenā**ti cakkhuviññāṇassa visayabhāvakiccassa vasena ceva cakkhupaṭihananalakkhaṇassa vasena cāti yojetabbaṁ.

Ubhayaṁ paṭiccāti cakkhuṁ upanissayapaccayavasena paccayabhūtaṁ, rūpe ārammaṇādhipati-ārammaṇūpanissayavasena paccayabhūte ca paṭicca. Kāmaṁ ayaṁ suttantasaṁvaṇṇanā, nippariyāyakathā nāma abhidhammasannissitā evāti abhidhammanayeneva saṁyojanāni dassento "**kāmarāga …pe… avijjāsaṁyojanan**"ti (DṬ.22./CS:pg.2.322) āha. Tattha kāmesu rāgo, kāmo ca so rāgo cāti vā **kāmarāgo.** So eva bandhanaṭṭhena **saṁyojanaṁ.** Ayañhi yassa saṁvijjati, taṁ puggalaṁ vaṭṭasmiṁ saṁyojeti bandhati iti dukkhena sattaṁ, bhavādike vā bhavantarādīhi, kammunā vā vipākaṁ saṁyojeti bandhatīti **saṁyojanaṁ.** Evaṁ paṭighasaṁyojaṁ-ādīnampi yathārahamattho vattabbo. **Sarasalakkhaṇavasenā**ti ettha pana sattassa vaṭṭato anissajjanasaṅkhātassa attano kiccassa ceva yathāvuttabandhanasaṅkhātassa lakkhaṇassa ca vasenāti yojetabbaṁ.

Bhavassādadiṭṭhissādanivattanatthaṁ **kāmassāda**ggahaṇaṁ. **Assādayato**ti abhiramantassa. **Abhinandato**ti sappītikataṇhāvasena nandantassa. Padadvayenāpi balavato kāmarāgassa paccayabhūtā kāmarāguppatti vuttā. Esa nayo sesesupi. **Aniṭṭhārammaṇe**ti ettha "āpāthagate"ti vibhattivipariṇāmanavasena "āpāthagatan"ti padaṁ ānetvā sambandhitabbaṁ. **Etaṁ ārammaṇan**ti etaṁ evaṁsukhumaṁ evaṁdubbibhāgaṁ ārammaṇaṁ. "**Niccaṁ dhuvan**"ti idaṁ nidassanamattaṁ. "Ucchijjissati vinassissatīti gaṇhato"ti evamādīnampi saṅgaho icchitabbo. Paṭhamāya sakkāyadiṭṭhiyā anurodhavasena "**satto nu kho**"ti, itarāya anurodhavasena "**sattassa nu kho**"ti **vicikicchato.** Attattaniyādigāhānugatā hi vicikicchā diṭṭhiyā asati abhāvato. **Bhavaṁ patthentassā**ti "īdise sampattibhave yasmā amhākaṁ idaṁ iṭṭhaṁ rūpārammaṇaṁ sulabhaṁ jātaṁ, tasmā āyatimpi ediso, ito vā uttaritaro sampattibhavo bhaveyyā"ti bhavaṁ nikāmentassa. **Evarūpan**ti evarūpaṁ rūpaṁ. Taṁsadise hi tabbohāravasenevaṁ vuttaṁ. Bhavati hi taṁsadisesu tabbohāro yathā "sā eva tittirī, tāni eva osadhānī"ti. **Usūyato**ti usūyaṁ issaṁ uppādayato. **Aññassa maccharāyato**ti aññena asādhāraṇabhāvakaraṇena macchariyaṁ karoto. **Sabbeheva** yathāvuttehi navahi saṁyojanehi.

Tañca kāraṇanti subhanimittapaṭighanimittādivibhāgaṁ iṭṭhāniṭṭhādirūpārammaṇañceva tajjāyonisomanasikārañcāti tassa tassa saṁyojanassa kāraṇaṁ. Avikkhambhitāsamūhatabhūmiladdhuppannaṁ taṁ sandhāya

“**appahīnaṭṭhena uppannassā**”ti vuttaṁ. Vattamānuppannatā samudācāraggahaṇeneva gahitā. **Yena kāraṇenā**ti yena vipassanāsamathabhāvanāsaṅkhātena kāraṇena (DṬ.22./CS:pg.2.323) Tañhi tassa tadaṅgavasena ceva vikkhambhanavasena ca pahānakāraṇaṁ. Issāmacchariyānaṁ apāyagamanīyatāya paṭhamamaggavajjhatā vuttā. Yadi evaṁ “tiṇṇaṁ saṁyojanānaṁ parikkhayā sotāpanno hotī”ti (a.ni.4.241) suttapadaṁ kathanti? Taṁ suttantapariyāyena vuttaṁ. Yathānulomasāsanā hi suttantadesanā, ayaṁ pana abhidhammanayena saṁvaṇṇanāti nāyaṁ dosoti. **Oḷārikassā**ti thūlassa, yato abhiṇhasamuppattipariyuṭṭhānatibbatāva hoti. **Aṇusahagatassā**ti vuttappakārābhāvena aṇubhāvaṁ sukhumabhāvaṁ gatassa. Uddhaccasaṁyojanassapettha anuppādo vuttoyevāti daṭṭhabbo yathāvuttasaṁyojanehi avinābhāvato. Ekatthatāya sotādīnaṁ sabhāvasarasalakkhaṇavasena pajānanā, tappaccayānaṁ saṁyojanānaṁ uppādādipajānanā ca vuttanayeneva veditabbāti dassento “**eseva nayo**”ti atidisati.

Attano vā dhammesūti attano ajjhattikāyatanadhammesu, attano ubhayadhammesu vā. Imasmiṁ pakkhe **ajjhattikāyatanaparigganhanenā**ti ajjhattikāyatanaparigganhanamukhenāti attho. Evañca anavasesato saparasantānesu āyatanānaṁ pariggaho siddho hoti. **Parassa vā dhammesū**ti etthāpi eseva nayo. **Rūpāyatanassā**ti aḍḍhekādasappabhedassa rūpasabhāvassa āyatanassa rūpakkhandhe “vuttanayena nīharitabbo”ti ānetvā sambandhitabbaṁ. **Sesakkhandhesū**ti vedanāsaññāsaṅkhārakkhandhesu. **Vuttanayenā**ti iminā atidesena rūpakkhandhe “āhārasamudayā”ti viññāṇakkhandhe “nāmarūpasamudayā”ti sesakhandhesu “phassasamudayā”ti imaṁ visesaṁ vibhāveti, itaraṁ pana sabbattha samānanti khandhapabbe viya āyatanapabbepi lokuttaranivattanaṁ pāḷiyaṁ gahitaṁ natthīti vuttaṁ “**lokuttaradhammā na gahetabbā**”ti. Sesaṁ vuttanayameva.

Āyatanapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.22.-13)Bojjhaṅgapabbavaṇṇanā

385. **Bujjhanakasattassā**ti kilesaniddāya paṭibujjhanakasattassa, ariyasaccānaṁ vā paṭivijjhanakasattassa. **Aṅgesū**ti kāraṇesu, avayavesu vā (DṬ.22./CS:pg.2.324) Udayavayañāṇuppattito paṭṭhāya sambodhipaṭipadāyaṁ ṭhito nāma hotīti āha “**āraddhavipassakato paṭṭhāya yogāvacaroti sambodhī**”ti. Suttantadesanā nāma pariyāyakathā, ayañca satipaṭṭhānadesanā lokiyamaggavasena pavattāti vuttaṁ “yogāvacaroti sambodhī”ti, aññathā “ariyasāvako”ti vadeyya.

“**Satisambojjhaṅgaṭṭhānīyā**”ti padassa attho “vicikicchāṭṭhānīyā”ti ettha vuttanayena veditabbo. **Tan**ti yonisomanasikāraṁ. **Tatthā**ti satiyaṁ, nipphādetabbe cetaṁ bhummaṁ.

Sati ca sampajaññañca **satisampajaññaṁ.** Atha vā satippadhānaṁ abhikkantādisātthakabhāvaparigganhanañāṇaṁ **satisampajaññaṁ.** Taṁ sabbattha satokārībhāvāvahattā satisambojjhaṅgassa uppādāya hoti. Yathā paccanīkadhammappahānaṁ, anurūpadhammasevanā ca anuppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ uppādāya hoti, evaṁ satirahitapuggalavivajjanā, satokārīpuggalasevanā, tattha ca yuttappayuttatā satisambojjhaṅgassa uppādāya hotīti imamatthaṁ dasseti “**satisampajaññan**”ti-ādinā. **Tissadattatthero** nāma, yo bodhimaṇḍe suvaṇṇasalākaṁ gahetvā “aṭṭhārasasu bhāsāsu katarabhāsāya dhammaṁ kathemī”ti parisaṁ pavāresi.

Abhayattheroti Dattābhayattheramāha.

Dhammānaṁ, dhammesu vā vicayo **dhammavicayo,** so eva sambojjhaṅgo, tassa **dhammavicayasambojjhaṅgassa.** "**Kusalākusalā dhammā**"ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttanayameva. Tattha **yonisomanasikārabahulīkāro**ti kusalādīnaṁ taṁtaṁsabhāvasarasalakkhaṇa-ādikassa yāthāvato avabujjhanavasena uppanno ñāṇasampayuttacittuppādo. So hi aviparītamanasikāratāya "yonisomanasikāro"ti vutto, tadābhogatāya āvajjanāpi taggatikā eva, tassa abhiṇhaṁ pavattanaṁ bahulīkāro. **Bhiyyobhāvāyā**ti punappunaṁ bhāvāya. **Vepullāyā**ti vipulabhāvāya. **Pāripūriyā**ti paribrūhanāya.

Paripucchakatāti pariyogāhetvā pucchakabhāvo. Ācariye payirupāsitvā pañcapi nikāye saha Aṭṭhakathāya pariyogāhetvā yaṁ yaṁ tattha gaṇṭhiṭṭhānabhūtaṁ, taṁ taṁ "idaṁ bhante kathaṁ, imassa ko attho"ti khandhāyatanādi-atthaṁ (DṬ.22./CS:pg.2.325) pucchantassa dhammavicayasambojjhaṅgo uppajjati. Tenāha "**khandhadhātu …pe… bahulatā**"ti. **Vatthūnaṁ visadabhāvakaraṇan**ti ettha cittacetasikānaṁ pavattiṭṭhānabhāvato sarīraṁ, tappaṭibaddhāni cīvarāni ca "vatthūnī"ti adhippetāni, tāni yathā cittassa sukhāvahāni honti, tathā karaṇaṁ tesaṁ visadabhāvakaraṇaṁ. Tena vuttaṁ "**ajjhattikabāhirānan**"ti-ādi. **Ussannadosan**ti vātādi-ussannadosaṁ. **Sedamalamakkhitan**ti sedena ceva jallikāsaṅkhātena sarīramalena ca makkhitaṁ. **Ca**-saddena aññampi sarīrassa, cittassa ca pīḷāvahaṁ saṅgaṇhāti. **Senāsanaṁ vā**ti **vā**-saddena pattādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Avisade** sati, visayabhūte vā. Kathaṁ bhāvanamanuyuttassa tāni visayo? Antarantarā pavattanakacittuppādavasenevaṁ vuttaṁ. Te hi cittuppādā cittekaggatāya aparisuddhabhāvāya saṁvattanti. **Cittacetasikesu** nissayādipaccayabhūtesu. **Ñāṇampī**ti **pi**-saddo sampiṇḍanattho, tena na kevalaṁ taṁ vatthuyeva, atha kho tasmiṁ aparisuddhe ñāṇampi aparisuddhaṁ hotīti nissayāparisuddhiyā taṁnissitāparisuddhi viya visayassa aparisuddhatāya visayino aparisuddhiṁ dasseti.

Samabhāvakaraṇanti kiccato anūnādhikabhāvakaraṇaṁ. Saddheyyavatthusmiṁ paccayavasena adhimokkhakiccassa paṭutarabhāvena, paññāya avisadatāya, vīriyādīnañca sithilatādinā saddhindriyaṁ balavaṁ hoti. Tenāha "**itarāni mandānī**"ti. **Tato**ti tasmā saddhindriyassa balavabhāvato itaresañca mandattā. Kosajjapakkhe patituṁ adatvā sampayuttadhammānaṁ paggaṇhanaṁ anubalappadānaṁ **paggaho,** paggahova kiccaṁ **paggahakiccaṁ,** "kātuṁ na sakkotī"ti ānetvā sambandhitabbaṁ. Ārammaṇaṁ upagantvā ṭhānaṁ, anissajjanaṁ vā **upaṭṭhānaṁ.** Vikkhepapaṭikkhepo, yena vā sampayuttā avikkhittā honti, so **avikkhepo.** Rūpagataṁ viya cakkhunā yena yāthāvato visayasabhāvaṁ passati, taṁ **dassanakiccaṁ. Kātuṁ na sakkoti** balavatā saddhindriyena abhibhūtattā. Sahajātadhammesu hi indaṭṭhaṁ kārentānaṁ sahapavattamānānaṁ dhammānaṁ ekarasatāvaseneva atthasiddhi, na aññathā. **Tasmā**ti vuttamevatthaṁ kāraṇabhāvena paccāmasati. **Tan**ti saddhindriyaṁ **Dhammasabhāvapaccavekkhaṇenā**ti yassa saddheyyassa vatthuno uḷāratādiguṇe adhimuccanassa sātisayappavattiyā saddhindriyaṁ (DṬ.22./CS:pg.2.326) balavaṁ jātaṁ, tassa paccayapaccayuppannatādivibhāgato yāthāvato vīmaṁsanena. Evañhi evaṁdhammatānayena sabhāvasarasato pariggayhamāne savipphāro adhimokkho na hoti "ayaṁ imesaṁ dhammānaṁ sabhāvo"ti parijānanavasena paññābyāpārassa sātisayattā. Dhuriyadhammesu hi yathā saddhāya balavabhāve paññāya mandabhāvo hoti, evaṁ paññāya balavabhāve saddhāya mandabhāvo hotīti. Tena vuttaṁ "**taṁ dhammasabhāvapaccavekkhaṇena vā, yathā vā manasikaroto balavaṁ jātaṁ, tathā**

amanasikārena hāpetabban”ti. **Tathā amanasikārenā**ti yenākārena bhāvanaṁ anuyuñjantassa saddhindriyaṁ balavaṁ jātaṁ, tenākārena bhāvanāya ananuyuñjanatoti vuttaṁ hoti. Idha duvidhena saddhindriyassa balavabhāvo attano vā paccayavisesena kiccuttariyato, vīriyādīnaṁ vā mandakiccatāya. Tattha paṭhamavikappe hāpanavidhi dassito. Dutiyakappe pana yathā manasi karoto vīriyādīnaṁ mandakiccatāya saddhindriyaṁ balavaṁ jātaṁ, tathā amanasikārena, vīriyādīnaṁ paṭukiccabhāvāvahena manasikārena saddhindriyaṁ tehi samarasaṁ karontena hāpetabbaṁ. Iminā nayena sesindriyesupi hāpanavidhi veditabbo.

Vakkalittheravatthūti. So hi āyasmā saddhādhimuttatāya katādhikāro satthu rūpakāyadassanappasuto eva hutvā viharanto satthārā “kiṁ te Vakkali iminā pūtikāyena diṭṭhena, yo kho Vakkali dhammaṁ passati, so maṁ passatī”ti-ādinā (saṁ.ni.3.87 dī.ni.aṭṭha.1aṭhamamahāsaṅgītikathā; a.ni.aṭṭha.1.1.208 dha.pa.aṭṭha.2.380 paṭi.ma.aṭṭha.2.2.130 dha.sa.aṭṭha.1007 theragā. aṭṭha.2.Vakkalittheragāthāvaṇṇanā) ovaditvā kammaṭṭhāne niyojitopi taṁ ananuyuñjanto paṇāmito attānaṁ vinipātetuṁ papātaṭṭhānaṁ abhiruhi, atha naṁ Satthā yathānisinnova obhāsaṁ vissajjanena attānaṁ dassetvā--

“Pāmojjabahulo bhikkhu, pasanno Buddhasāsane;
Adhigacche padaṁ santaṁ, saṅkhārūpasamaṁ sukhan”ti. (dha.pa.381)--

Gāthaṁ vatvā “ehi Vakkalī”ti āha. So tena amateneva abhisitto haṭṭhatuṭṭho hutvā vipassanaṁ paṭṭhapesi. Saddhāya balavabhāvato vipassanāvīthiṁ na otarati, taṁ ñatvā Bhagavā tassa indriyasamattapaṭipādanāya kammaṭṭhānaṁ sodhetvā adāsi. So satthārā dinnanaye (DṬ.22./CS:pg.2.327) ṭhatvā vipassanaṁ ussukkāpetvā maggappaṭipāṭiyā arahattaṁ pāpuṇi. Tenetaṁ vuttaṁ “Vakkalittheravatthu cettha nidassanan”ti. **Etthā**ti saddhindriyassa adhimattabhāve sesindriyānaṁ sakiccākaraṇe.

Itarakiccabhedanti upaṭṭhānādikiccavisesaṁ. **Passaddhādī**ti **ādi**-saddena samādhi-upekkhāsambojjhaṅgānaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Hāpetabban**ti yathā saddhindriyassa balavabhāvo dhammasabhāvapaccavekkhaṇena hāyati, evaṁ vīriyindriyassa adhimattatā passaddhi-ādibhāvanāya hāyati samādhipakkhiyattā tassā. Tathā hi samādhindriyassa adhimattataṁ kosajjapātato rakkhantī vīriyādibhāvanā viya vīriyindriyassa adhimattataṁ uddhaccapātato rakkhantī ekaṁsato hāpeti. Tena vuttaṁ “**passaddha-ādibhāvanāya hāpetabban**”ti. **Soṇattherassa vatthū**ti sukumārasoṇattherassa vatthu. (mahāva. 242 a.ni.aṭṭha.1.1.205) so hi āyasmā satthu santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā sītavane viharanto “mama sarīraṁ sukhumālaṁ, na ca sakkā sukheneva sukhaṁ adhigantuṁ, kilametvāpi samaṇadhammo kātabbo”ti taṁ ṭhānacaṅkamameva adhiṭṭhāya padhānaṁ anuyuñjanto pādatalesu phoṭesu uṭṭhitesupi vedanaṁ ajjhupekkhitvā daḷhaṁ vīriyaṁ karonto accāraddhavīriyatāya visesaṁ nibbattetuṁ nāsakkhi. Satthā tattha gantvā vīṇūpamovādena ovaditvā vīriyasamatāyojanavīthiṁ dassento kammaṭṭhānaṁ sodhetvā Gijjhakūṭaṁ gato. Theropi satthārā dinnanayena vīriyasamataṁ yojetvā bhāvento vipassanaṁ ussukkāpetvā arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ “**Soṇattherassa vatthu dassetabban**”ti. **Sesesupī**ti satisamādhipaññindriyesupi.

Samatanti saddhāpaññānaṁ aññamaññaṁ anūnānadhikabhāvaṁ, tathā samādhivīriyānaṁ. Yathā hi saddhāpaññānaṁ visuṁ visuṁ dhuriyadhammabhūtānaṁ kiccato aññamaññaṁ nātivattanaṁ visesato icchitabbaṁ, yato nesaṁ samadhuratāya appanā sampajjati, evaṁ samādhivīriyānaṁ kosajjuddhaccapakkhikānaṁ samarasatāya sati aññamaññūpatthambhanato sampayuttadhammānaṁ antadvayapātābhāvena

sammadeva appanā ijjhati. “**Balavasaddho**”ti-ādi byatirekamukhena vuttasseva atthassa samatthanaṁ. Tassattho yo balavatiyā saddhāya samannāgato avisadañāṇo, so mudhappasanno hoti, na aveccappasanno. Tathā hi **avatthusmiṁ pasīdati** seyyathāpi titthiyasāvakā. **Kerāṭikapakkhan**ti (DṬ.22./CS:pg.2.328) sāṭheyyapakkhaṁ **bhajati.** Saddhāhīnāya paññāya atidhāvanto “deyyavatthupariccāgena vinā cittuppādamattenapi dānamayaṁ puññaṁ hotī”ti-ādīni parikappeti hetupatirūpakehi vañcito, evaṁbhūto ca sukkhatakkaviluttacitto paṇḍitānaṁ vacanaṁ nādiyati saññattiṁ na gacchati. Tenāha “**bhesajjasamuṭṭhito viya rogo atekiccho hotī**”ti. Yathā cettha saddhāpaññānaṁ aññamaññaṁ visamabhāvo na atthāvaho, anatthāvahova, evaṁ, samādhivīriyānaṁ aññamaññaṁ visamabhāvo na atthāvaho, anatthāvahova, tathā na avikkhepāvaho, vikkhepāvahovāti. **Kosajjaṁ abhibhavati,** tena appanaṁ na pāpuṇātīti adhippāyo. **Uddhaccaṁ abhibhavatī**ti etthāpi eseva nayo. **Tadubhayan**ti saddhāpaññādvayaṁ, samādhivīriyadvayañca. **Samaṁ kātabban**ti samarasaṁ kātabbaṁ

Samādhikammikassāti samathakammaṭṭhānikassa. **Evan**ti evaṁ sante, saddhāya thokaṁ balavabhāve satīti attho. **Saddahanto**ti “pathavī pathavīti manasikaraṇamattena kathaṁ jhānuppattī”ti acintetvā “addhā sammāsambuddhena vuttavidhi ijjhissatī”ti saddahanto saddhaṁ janento. **Okappento**ti ārammaṇaṁ anupavisitvā viya adhimuccanavasena avakappento pakkhandanto. **Ekaggatā balavatī vaṭṭati** samādhippadhānattā jhānassa. **Ubhinnan**ti samādhipaññānaṁ. Samādhikammikassa samādhino adhimattatāya paññāya adhimattatāpi icchitabbāti āha “**samatāyapī**”ti, samabhāvenāpīti attho. **Appanā**ti lokiyappanā. Tathā hi “**hotiyevā**”ti sāsaṅkaṁ vadati. Lokuttarappanā pana tesaṁ samabhāveneva icchitā. Yathāha “samathavipassanaṁ yuganandhaṁ bhāvetī”ti (a.ni.4.170 paṭi.ma.2.5).

Yadi visesato saddhāpaññānaṁ, samādhivīriyānañca samatāva icchitā, kathaṁ satīti āha “**sati pana sabbattha balavatī vaṭṭatī**”ti. **Sabbatthā**ti līnuddhaccapakkhikesu pañcasu indriyesu. Uddhaccapakkhikekadese gaṇhanto “**saddhāvīriyapaññānan**”ti āha. Aññathā pīti ca gahetabbā siyā. Tathā hi “**kosajjapakkhikena samādhinā**” icceva vuttaṁ, na “passaddhisamādhi-upekkhāhī”ti. **Sā**ti sati. Sabbesu rājakammesu niyutto **sabbakammiko. Tenā**ti tena sabbattha icchitabbaṭṭhena kāraṇena. **Āha** Aṭṭhakathāyaṁ. Sabbattha niyuttā **sabbatthikā** sabbattha līne, uddhate ca citte icchitabbattā, sabbe (DṬ.22./CS:pg.2.329) vā līne, uddhate ca citte bhāvetabbā bojjhaṅgā atthikā etāyāti **sabbatthikā. Cittan**ti kusalaṁ cittaṁ. Tassa hi sati paṭisaraṇaṁ parāyaṇaṁ appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya. Tenāha “**ārakkhapaccupaṭṭhānā**”ti-ādi.

Khandhādibhede anogāḷhapaññānanti pariyattibāhusaccavasenapi khandhāyatanādīsu appatiṭṭhitabuddhīnaṁ. Bahussutasevanā hi sutamayañāṇāvahā. Taruṇavipassanāsamaṅgīpi bhāvanāmayañāṇe ṭhitattā ekaṁsato paññavā eva nāma hotīti āha “**samapaññāsa lakkhaṇapariggāhikāya udayabbayapaññāya samannāgatapuggalasevanā**”ti. Ñeyyadhammassa gambhīrabhāvavasena tappariccheda kañāṇassa gambhīrabhāvaggahaṇanti āha “**gambhīresu khandhādīsu pavattāya gambhīrapaññāyā**”ti. Tañhi ñeyyaṁ tādisāya paññāya caritabbato **gambhīrañāṇacariyaṁ,** tassā vā paññāya tattha pabhedato pavatti gambhīrañāṇacariyā, tassā paccavekkhaṇāti āha “**gambhīrapaññāya pabhedapaccavekkhaṇā**”ti. Yathā sativepullappatto nāma arahā eva, evaṁ paññāvepullappattotipi so evāti āha “**arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotī**”ti. Vīriyādīsupi eseva nayo.

“Tattaṁ ayokhilaṁ hatthe gamentī”ti-ādinā (ma.ni.3.250 267 a.ni.3.36) vuttapañcavidhabandhanakammakāraṇā niraye nibbattasattassa yebhuyyena

sabbapaṭhamaṁ karontīti, Devadūtasuttādīsu tassa ādito vuttattā ca āha "**pañcavidhabandhanakammakāraṇato paṭṭhāyā**"ti. **Sakaṭavahanādikāle**ti **ādi**-saddena tadaññamanussehi, tiracchānehi ca vibādhiyamānakālaṁ saṅgaṇhāti. "**Ekaṁ Buddhantaran**"ti idaṁ aparāparaṁ petesu eva uppajjanakasattavasena vuttaṁ, ekaccānaṁ vā petānaṁ ekaccatiracchānānaṁ viya tathā dīghāyukatāpi siyāti tathā vuttaṁ. Tathā hi "kālo nāgarājā catunnaṁ Buddhānaṁ sammukhībhāvaṁ labhitvā ṭhito Metteyyassapi Bhagavato sammukhībhāvaṁ labhissatī"ti vadanti, yaṁ tassa kappāyukatā vuttā.

Ānisaṁsadassāvinoti "vīriyāyatto eva sabbo lokuttaro, lokiyo ca visesādhigamo"ti evaṁ vīriye ānisaṁsadassanasīlassa. **Gamanavīthin**ti sapubbabhāgaṁ nibbānagāminiṁ paṭipadaṁ, saha vipassanāya ariyamaggapaṭipāṭi (DṬ.22./CS:pg.2.330) sattavisuddhiparamparā vā. Sā hi bhikkhuno vaṭṭaniyyānāya gantabbā paṭipadāti katvā **gamanavīthi** nāma. **Kāyadaḷhībahulo**ti yathā tathā kāyassa daḷhīkammappasuto. **Piṇḍan**ti raṭṭhapiṇḍaṁ. Paccayadāyakānaṁ attani kārassa attano sammāpaṭipattiyā mahapphalabhāvassa karaṇena piṇḍassa bhikkhāya paṭipūjanā **piṇḍāpacāyanaṁ.**

Nīharantoti pattathavikato nīharanto. **Taṁ saddaṁ sutvā**ti taṁ upāsikāya vacanaṁ attano vasanapaṇṇasāladvāre ṭhitova pañcābhiññatāya dibbasotena sutvā. Manussasampatti, dibbasampatti, nibbānasampattīti imā **tisso sampattiyo. Dātuṁ sakkhissasī**ti "tayi katena dānamayena, veyyāvaccamayena ca puññakammena khettavisesabhāvūpagamanena aparāparaṁ devamanussasampattiyo, ante nibbānasampattiñca dātuṁ sakkhissasī"ti thero attānaṁ pucchati. **Sitaṁ karonto vā**ti "akiccheneva mayā vaṭṭadukkhaṁ samatikkantan"ti paccavekkhaṇāvasāne sañjātapāmojjavasena sitaṁ karonto eva.

Vippaṭipannanti jātidhammakuladhammādilaṅghanena asammāpaṭipannaṁ. **Evaṁ** yathā asammāpaṭipanno putto tāya eva asammāpaṭipattiyā kulasantānato bāhiro hutvā pitu santikā dāyajjassa na bhāgī, **evaṁ. Kusīto**pi tena kusītabhāvena asammāpaṭipanno satthu santikā laddhabba-ariyadhanadāyajjassa na bhāgī. **Āraddhavīriyova labhati** sammāpaṭipajjanato. Uppajjati vīriyasambojjhaṅgoti yojanā, evaṁ sabbattha.

Mahāti sīlādīhi guṇehi mahanto vipulo anaññasādhāraṇo. Taṁ panassa guṇamahattaṁ dasasahassilokadhātukampanena loke pākaṭanti dassento "**satthuno hī**"ti-ādimāha.

Yasmā satthusāsane pabbajitassa pabbajjūpagamena Sakyaputtassabhāvo sampajāyati, tasmā Buddhaputtabhāvaṁ dassento "**asambhinnāyā**"ti-ādimāha.

Alasānaṁ bhāvanāya nāmamattampi ajānantānaṁ kāyadaḷhībahulānaṁ yāvadatthaṁ bhuñjitvā seyyasukhādi-anuyuñjanakānaṁ tiracchānakathikānaṁ puggalānaṁ dūrato vajjanā **kusītapuggalaparivajjanā.** "Divasaṁ caṅkamena nisajjāyā"ti-ādinā (DṬ.22./CS:pg.2.331) (ma.ni.1.423 3.65 saṁ.ni.4.120 mahāni.161) bhāvanāraddhavasena āraddhavīriyānaṁ daḷhaparakkamānaṁ kālena kālaṁ upasaṅkamanā **āraddhavīriyapuggalasevanā.** Tenāha "**kucchiṁ pūretvā**"ti-ādi. **Visuddhimagge** (visuddhi.1.64) pana jātimahattapaccavekkhaṇā, sabrahmacārīmahattapaccavekkhaṇāti idaṁ dvayaṁ na gahitaṁ, thinamiddhavinodanatā, sammappadhānapaccavekkhaṇatāti idaṁ dvayaṁ gahitaṁ. Tattha ānisaṁsadassāvitāya eva **sammappadhānapaccavekkhaṇā** gahitā hoti lokiyalokuttaravisesādhigamassa vīriyāyattatādassanabhāvato. **Thinamiddhavinodanaṁ** tadadhimuttatāya eva gahitaṁ hoti, vīriyuppādane yuttappayuttassa thinamiddhavinodanaṁ atthasiddhameva. Tattha

thinamiddhavinodanakusītapuggalaparivajjana-āraddhavīriyapuggalasevana-tadadhimuttatāpaṭipakkhavidhamanapaccayūpasaṁhāravasena, apāyabhayapaccavekkhaṇādayo samuttejanavasena vīriyasambojjhaṅgassa uppādakā daṭṭhabbā.

Purimuppannā pīti parato uppajjanakapītiyā visesakāraṇasabhāgahetubhāvato "**pītiyeva pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammā**"ti vuttā, tassā pana bahuso pavattiyā puthuttaṁ upādāya bahuvacananiddeso. Yathā sā uppajjati, evaṁ paṭipatti **tassā uppādakamanasikāro.**

"Buddhānussatī"ti-ādīsu vattabbaṁ **Visuddhimagge** (visuddhi.1.123) vuttanayeneva veditabbaṁ.

Buddhānussatiyā upacārasamādhiniṭṭhattā vuttaṁ "**yāva upacārā**"ti. **Sakalasarīraṁ pharamāno**ti pītisamuṭṭhānehi paṇītarūpehi sakalasarīraṁ pharamāno. Dhammaguṇe anussarantassāpi yāva upacārā sakalasarīraṁ pharamāno pītisambojjhaṅgo uppajjatīti yojanā, evaṁ sesa-anussatīsu. Pasādanīyasuttantapaccavekkhaṇāyañca yojetabbaṁ tassāpi vimuttāyatanabhāvena taggatikattā. Saṅkhārānaṁ sappadesavūpasamepi nippadesavūpasame viya tathā paññāya pavattito bhāvanāmanasikāro kilesavikkhambhanasamattho hutvā upacārasamādhiṁ āvahanto tathārūpapītisomanassasamannāgato pītisambojjhaṅgassa uppādāya hotīti āha "**samāpattiyā …pe… paccavekkhantassāpī**"ti. Tattha "vikkhambhitā kilesā"ti pāṭho. Te hi na samudācarantīti. **Iti**-saddo kāraṇattho, yasmā na samudācaranti, tasmā taṁ nesaṁ asamudācāraṁ paccavekkhantassāti yojanā (DṬ.22./CS:pg.2.332) Na hi kilese paccavekkhantassa bojjhaṅguppatti yuttā. Pasādanīyesu ṭhānesu pasādasinehābhāvena thūsasamahadayatā lūkhatā, sā tattha ādaragāravākaraṇena viññāyatīti āha "**asakkaccakiriyāya saṁsūcitalūkhabhāve**"ti.

Kāyacittadarathavūpasamalakkhaṇā passaddhi eva yathāvuttabodhi-aṅgabhūto passaddhisambojjhaṅgo, tassa **passaddhisambojjhaṅgassa** evaṁ uppādo hotīti yojanā.

Paṇītabhojanasevanatāti paṇītasappāyabhojanaseva natā **Utu-iriyāpathasukha**ggahaṇena sappāya-utu-iriyāpathaggahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. Tañhi tividhampi sappāyaṁ seviyamānaṁ kāyassa kallatāpādanavasena cittassa kallataṁ āvahantaṁ duvidhāyapi passaddhiyā kāraṇaṁ hoti. Ahetukaṁ sattesu labbhamānaṁ sukhadukkhanti ayameko anto, issarādivisamahetukanti pana ayaṁ dutiyo. Ete ubho ante anupagamma yathāsakaṁ kammunā hotīti ayaṁ majjhimā paṭipatti. Majjhatto payogo yassa so **majjhattapayogo,** tassa bhāvo **majjhattapayogatā.** Ayañhi pahāya sāraddhakāyataṁ passaddhakāyatāya kāraṇaṁ hontī passaddhidvayaṁ āvahati, eteneva sāraddhakāyapuggalaparivajjanapassaddhakāyapuggalasevanānaṁ tadāvahanatā saṁvaṇṇitāti daṭṭhabbaṁ.

Yathāsamāhitākārasallakkhaṇavasena gayhamāno purimuppanno samatho eva **samathanimittaṁ.** Nānārammaṇe paribbhamanena vividhaṁ aggaṁ etassāti **byaggo,** vikkhepo. Tathā hi so anavaṭṭhānaraso, bhantatāpaccupaṭṭhāno ca vutto, ekaggatābhāvato byaggapaṭipakkhoti **abyaggo,** samādhi. So eva nimittanti pubbe viya vattabbaṁ. Tenāha "**avikkhepaṭṭhena ca abyagganimittan**"ti.

Vatthuvisadakiriyā, indriyasamattapaṭipādanā ca paññāvahā vuttā, samādhānāvahāpi tā honti samādhānāvahabhāveneva paññāvahabhāvatoti vuttaṁ "**vatthuvisada …pe… veditabbā**"ti.

Karaṇabhāvanākosallānaṁ avinābhāvato, rakkhanakosallassa ca taṁmūlakattā "**nimittakusalatā nāma kasiṇanimittassa uggahaṇakusalatā**" (DṬ.22./CS:pg.2.333)

icceva vuttaṁ. **Kasiṇanimittassā**ti ca nidassanamattaṁ daṭṭhabbaṁ. Asubhanimittassāpi hi yassa kassaci jhānuppattinimittassa uggahaṇakosallaṁ nimittakusalatā evāti. **Atisithilavīriyatādīhī**ti **ādi**-saddena paññāpayogamandataṁ pamodavekallañca saṅgaṇhāti. **Tassa paggaṇhanan**ti tassa līnassa cittassa dhammavicayasambojjhaṅgādisamuṭṭhāpanena layāpattito samuddharaṇaṁ. Vuttañhetaṁ Bhagavatā--

> "Yasmiñca kho, bhikkhave, samaye līnaṁ cittaṁ hoti, kālo tasmiṁ samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo vīriyasambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo pītisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṁ kissa hetu? Līnaṁ, bhikkhave, cittaṁ taṁ etehi dhammehi susamuṭṭhāpayaṁ hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, puriso parittaṁ aggiṁ ujjālitukāmo assa, so tattha sukkhāni ceva tiṇāni pakkhipeyya, sukkhāni gomayāni pakkhipeyya, sukkhāni kaṭṭhāni pakkhipeyya, mukhavātañca dadeyya, na ca paṁsukena okireyya, bhabbo nu kho so puriso parittaṁ aggiṁ ujjālitunti. Evaṁ bhante"ti (saṁ.ni.5.234).

Ettha ca yathāsakaṁ āhāravasena dhammavicayasambojjhaṅgādīnaṁ bhāvanāsamuṭṭhāpanāti veditabbā, sā anantaraṁ vibhāvitā eva. **Āraddhavīriyatādīhī**ti **ādi**-saddena paññāpayogabalavataṁ, pamodubbilāvanañca saṅgaṇhāti. **Tassa niggaṇhanan**ti tassa uddhatassa cittassa samādhisambojjhaṅgādisamuṭṭhāpanena uddhatāpattito nisedhanaṁ. Vuttampi cetaṁ Bhagavatā--

> "Yasmiñca kho, bhikkhave, samaye uddhataṁ cittaṁ hoti, kālo tasmiṁ samaye passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo samādhisambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo upekkhāsambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṁ kissa hetu? Uddhataṁ, bhikkhave, cittaṁ taṁ etehi dhammehi suvūpasamayaṁ hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, puriso mahantaṁ aggikkhandhaṁ nibbāpetukāmo assa, so tattha allāni ceva tiṇāni …pe… paṁsukena ca okireyya, bhabbo nu kho so puriso mahantaṁ aggikkhandhaṁ nibbāpetunti. Evaṁ bhante"ti (saṁ.ni.5.234).

Etthāpi (DṬ.22./CS:pg.2.334) yathāsakaṁ āhāravasena passaddhisambojjhaṅgādīnaṁ bhāvanāsamuṭṭhāpanāti veditabbā, tattha passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanā vuttā eva. Samādhisambojjhaṅgassa anantaraṁ vakkhati. **Paññāpayogamandatāyā**ti paññābyāpārassa appabhāvena. Yathā hi dānaṁ alobhapadhānaṁ, sīlaṁ adosapadhānaṁ, evaṁ bhāvanā amohapadhānā. Tattha yadā paññā na balavatī hoti, tadā bhāvanā pubbenāparaṁ visesāvahā na hoti, anabhisaṅkhato viya āhāro purisassa yogino cittassa abhirucimṁ na janeti, tena taṁ nirassādaṁ hoti, tathā bhāvanāya sammadeva avīthipaṭipattiyā upasamasukhaṁ na vindati, tenāpi cittaṁ nirassādaṁ hoti. Tena vuttaṁ "**paññāpayoga …pe… nirassādaṁ hotī**"ti. Tassa saṁveguppādanaṁ, pasāduppādanañca tikicchananti taṁ dassento "**aṭṭha saṁvegavatthūnī**"ti-ādimāha. Tattha jātijarābyādhimaraṇāni yathāraham sugatiyaṁ, duggatiyañca hontīti tadaññameva pañcavidhabandhanādikhuppipāsādi aññamaññaṁ vibādhanādihetukaṁ apāyadukkhaṁ daṭṭhabbaṁ, tayidaṁ sabbaṁ tesaṁ tesaṁ sattānaṁ paccuppannabhavanissitaṁ gahitanti atīte anāgate ca kāle vaṭṭamūlakadukkhāni visuṁ gahitāni. Ye pana sattā āhārūpajīvino, tattha ca uṭṭhānaphalūpajīvino, tesaṁ aññehi asādhāraṇaṁ jīvikādukkhaṁ aṭṭhamaṁ saṁvegavatthu gahitanti daṭṭhabbaṁ. **Ayaṁ vuccati samaye sampahaṁsanā**ti ayaṁ bhāvanācittassa sampahaṁsitabbasamaye vuttanayena saṁvegajananavasena ceva pasāduppādanavasena ca sammadeva pahaṁsanā, saṁvegajananapubbakapasāduppādanena tosanāti attho.

Sammāpaṭipattiṁ āgammāti līnuddhaccavirahena, samathavīthipaṭipattiyā ca sammā avisamaṁ sammadeva bhāvanāpaṭipattiṁ āgamma. "**Alīnan**"ti-ādīsu kosajjapakkhikānaṁ dhammānaṁ anadhimattatāya **alīnaṁ,** uddhaccapakkhikānaṁ anadhimattatāya **anuddhataṁ,** paññāpayogasampattiyā, upasamasukhādhigamena ca **anirassādaṁ,** tato eva **ārammaṇe samappavattaṁ samathavīthipaṭipannaṁ.** Tattha alīnatāya paggahe, anuddhatatāya niggahe, anirassādatāya sampahaṁsane na byāpāraṁ āpajjati. Alīnānuddhatatā hi ārammaṇe samappavattaṁ, anirassādatāya samathavīthipaṭipannaṁ, samappavattiyā vā **alīnaṁ anuddhataṁ.** Samathavīthipaṭipattiyā **anirassādan**ti daṭṭhabbaṁ. **Ayaṁ vuccati samaye ajjhupekkhanatā**ti ayaṁ ajjhupekkhitabbasamaye bhāvanācittassa paggahaniggahasampahaṁsanesu abyāvaṭatāsaṅkhātaṁ (DṬ.22./CS:pg.2.335) paṭipakkhaṁ abhibhuyya pekkhanā vuccati. Paṭipakkhavikkhambhanato, vipassanāya adhiṭṭhānabhāvūpagamanato ca upacārajjhānampi samādhāna kiccanipphattiyā puggalassa samāhitabhāvasādhanaṁ evāti tattha samadhurabhāvenāha "**upacāraṁ vā appanaṁ vā**"ti.

Upekkhāsambojjhaṅgaṭṭhānīyā dhammāti ettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttanayānusārena veditabbaṁ. Anurodhavirodhavippahānavasena majjhattabhāvo upekkhāsambojjhaṅgassa kāraṇaṁ tasmiṁ sati sijjhanato, asati ca asijjhanato. So ca majjhattabhāvo visayavasena duvidhoti āha "**sattamajjhattatā saṅkhāramajjhattatā**"ti. Tadubhaye ca virujjhanaṁ passaddhisambojjhaṅgabhāvanāya eva dūrīkatanti anurujjhanasseva pahānavidhiṁ dassetuṁ "sattamajjhattatā"ti-ādi vuttaṁ. Tenāha "**sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanatā**"ti. Upekkhāya hi visesato rāgo paṭipakkho. Tathā cāha "upekkhā rāgabahulassa Visuddhimaggo"ti (visuddhi.1.267). **Dvīhākārehī**ti kammassakatāpaccavekkhaṇaṁ, attasuññatāpaccavekkhaṇanti imehi dvīhi kāraṇehi. **Dvīhevā**ti avadhāraṇaṁ saṅkhyāsamānatādassanatthaṁ. Saṅkhyā evettha samānā, na saṅkhyeyyaṁ sabbathā samānanti. **Assāmikabhāvo** anattaniyatā. Sati hi attani tassa kiñcanabhāvena cīvaraṁ, aññaṁ vā kiñci attaniyaṁ nāma siyā, so pana koci natthevāti adhippāyo. **Anaddhaniyan**ti na addhānakkhamaṁ na ciraṭṭhāyi, ittaraṁ aniccanti attho. **Tāvakālikan**ti tasseva vevacanaṁ.

Mamāyatīti mamattaṁ karoti "mamā"ti taṇhāya pariggayha tiṭṭhati.

Mamāyantāti mānaṁ dabbaṁ karontā.

Ayaṁ satipaṭṭhānadesanā pubbabhāgamaggavasena desitāti pubbabhāgiyabojjhaṅge sandhāyāha "**bojjhaṅgapariggāhikā sati dukkhasaccan**"ti. Sesaṁ vuttanayattā suviññeyyameva.

Bojjhaṅgapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.22.-14)Catusaccapabbavaṇṇanā

386. **Yathāsabhāvato**ti (DṬ.22./CS:pg.2.336) aviparītasabhāvato. Bādhanakkhaṇato yo yo vā sabhāvo yathāsabhāvo, tato, ruppanādi kakkhaḷādisabhāvatoti attho. **Janikaṁ samuṭṭhāpikan**ti pavattalakkhaṇassa dukkhassa janikaṁ nimittalakkhaṇassa samuṭṭhāpikaṁ. **Purimataṇhan**ti yathāpariggahitassa dukkhassa

nibbattito puretaraṁ siddhaṁ taṇhaṁ. Siddhe hi kāraṇe tassa phaluppatti. Ayaṁ dukkhasamudayoti pajānātīti yojanā. **Ayaṁ dukkhanirodho**ti etthāpi eseva nayo. **Ubhinnaṁ appavattin**ti dukkhaṁ, samudayo cāti dvinnaṁ appavattinimittaṁ, tadubhayaṁ na pavatti etāyāti **appavatti,** asaṅkhatā dhātu. Dukkhaṁ dukkhasaccaṁ parijānāti pariññābhisamayavasena paricchindatīti dukkhaparijānano, ariyamaggo, taṁ **dukkhaparijānanaṁ.** Sesapadadvayepi iminā nayena attho veditabbo.

(DṬ.22.-15)Dukkhasaccaniddesavaṇṇanā

388. **Evaṁ vuttā**ti evaṁ uddesavasena vuttā. **Sabbasattānaṁ pariyādānavacanaṁ** byāpanicchāvasena āmeḍitaniddesabhāvato. **Sattanikāye**ti sattānaṁ nikāye, sattaghaṭe sattasamūheti attho. Devamanussādibhedāsu hi gatīsu bhummadevādikhattiyādihatthi-ādikhuppipāsikāditaṁtaṁjātivisiṭṭho sattasamūho sattanikāyo. Nippariyāyato khandhānaṁ paṭhamābhinibbatti jātīti katvā "jananaṁ jātī"ti vatvā svāyaṁ uppādavikāro aparinipphanno yesu khandhesu icchitabbo, te teneva saddhiṁ dassetuṁ "**savikārānan**"ti-ādi vuttaṁ. **Savikārānan**ti uppādasaṅkhātena vikārena savikārānaṁ. Jāti-ādīni hi tīṇi lakkhaṇāni dhammānaṁ vikāravisesāti. "**Upasaggamaṇḍitavevacanan**"ti iminā kevalaṁ upasaggena padavaḍḍhanaṁ katanti dasseti. **Anupaviṭṭhākārenā**ti aṇḍakosaṁ, vatthikosañca ogāhanākārena. **Nibbattisaṅkhātenā**ti āyatanānaṁ pāripūrisaṁsiddhisaṅkhātena.

Atha vā **jananaṁ jātī**ti aparipuṇṇāyatanaṁ jātimāha. **Sañjātī**ti sampuṇṇāyatanaṁ. Sampuṇṇā hi jāti sañjāti. **Okkamanaṭṭhena okkantī**ti aṇḍajajalābujavasena (DṬ.22./CS:pg.2.337) jāti. Te hi aṇḍakosaṁ, vatthikosañca okkamantā pavisantā viya paṭisandhiṁ gaṇhanti. **Abhinibbattanaṭṭhena abhinibbattī**ti saṁsedaja-opapātikavasena. Te hi pākaṭā eva hutvā nibbattanti. Abhibyattā nibbatti **abhinibbatti.** "Jananaṁ jātī"ti-ādi āyatanavasena, yonivasena ca dvīhi dvīhi padehi sabbasatte pariyādiyitvā jātiṁ dassetuṁ vuttaṁ. "Tesaṁ tesaṁ sattānaṁ …pe… abhinibbattī"ti sattavasena vuttattā **sammutikathā. Pātubhāvo**ti ettha **iti**-saddo ādi-attho, pakārattho vā, tena "āyatanānaṁ paṭilābho"ti imassa padassa saṅgaho daṭṭhabbo. Ayampi hi paramatthakathāti. **Ekavokārabhavādīsū**ti ekacatupañcavokārabhavesu. **Tasmiṁ** khandhānaṁ pātubhāve **sati. Āyatanānaṁ paṭilābho**ti ekacatuvokārabhavesu dvinnaṁ dvinnaṁ āyatanānaṁ vasena, sesesu rūpadhātuyaṁ paṭisandhikkhaṇe uppajjamānānaṁ pañcannaṁ, kāmadhātuyaṁ vikalāvikalindriyānaṁ vasena sattannaṁ, navannaṁ, dasannaṁ, punadasannaṁ, ekādasannañca āyatanānaṁ vasena saṅgaho daṭṭhabbo. **Pātubhavantāneva,** na kutoci āgatāni. **Paṭiladdhāni nāma honti** sattasantānassa tassa saṁvijjamānattā. **Āyatanānaṁ paṭilābho**ti vā āyatanānaṁ attalābho veditabbo.

389. **Sabhāvaniddeso**ti sarūpaniddeso. Sarūpañhetaṁ jiṇṇatāya, yadidaṁ "jarā"ti, "vayohānīti vā. Jīraṇameva **jīraṇatā,** jīrantassa vā ākāro **tā**-saddena vuttoti āha "**ākārabhāvaniddeso**"ti. **Khaṇḍitadantā khaṇḍitā nāma** uttarapadalopena. Yassa vikārassa vasena satto "khaṇḍito"ti vuccati, taṁ **khaṇḍiccaṁ.** Tathā palitāni assa santīti "palito"ti vuccati, taṁ **pāliccaṁ.** Valittacatāya vā vali taco assāti **valittaco.**

Phalūpacārenāti phalavohārena.

390. Cavanameva **cavanatā,** cavantassa vā ākāro **tā**-saddena vutto. **Khandhā bhijjantī**ti ekabhavapariyāpannassa khandhasantānassa pariyosānabhūtā khandhā bhijjanti, teneva bhedena nirodhanaṁ **adassanaṁ gacchanti, tasmā bhedo antaradhānaṁ** maraṇaṁ. **Maccumaraṇan**ti maccusaṅkhātaṁ

ekabhavapariyāpannajīvitindriyupacchedabhūtaṁ maraṇaṁ. Tenāha "**na khaṇikamaraṇan**"ti. "Maccu (DṬ.22./CS:pg.2.338) maraṇan"ti samāsaṁ akatvā yo "maccū"ti vuccati bhedo, yañca maraṇaṁ pāṇacāgo, idaṁ vuccati maraṇanti visuṁ sambandho na na yujjati. **Kālakiriyā**ti maraṇakālo, anatikkamanīyattā visesena "kālo"ti vuttoti tassa kiriyā, atthato cutikhandhānaṁ bhedappattiyeva, kālassa vā antakassa kiriyāti yā loke vuccati, sā cuti, maraṇanti attho. **Ayaṁ sabbāpi sammutikathāva** "yaṁ tesaṁ tesaṁ sattānan"ti-ādinā sattavasena vuttattā. **Ayaṁ paramatthakathā** paramatthato labbhamānānaṁ ruppanādisabhāvānaṁ dhammānaṁ vinassanajotanābhāvato.

Attāti bhavati ettha cittanti **attabhāvo,** khandhasamūho, tassa **nikkhepo** nikkhipanaṁ, pātanaṁ vināsoti attho. **Aṭṭhakathāyaṁ**pana "**maraṇaṁ pattassā**"ti-ādinā nikkhepahetutāya patanaṁ "nikkhepo"ti phalūpacārena vuttanti dasseti. "Khandhānaṁ bhedo"ti pabandhavasena pavattamānassa dhammasamūhassa vināsajotanāti ekadesato paramatthakathā, "jīvitindriyassa upacchedo"ti panettha na koci vohāraleso pīti āha "**jīvitindriyassa upacchedo pana sabbākārato paramatthato maraṇan**"ti. Evaṁ santepi yassa khandhabhedassa pavattattā "tisso mato, phusso mato"ti vohāro hoti, so bhedo khandhappabandhassa anupacchinnatāya "sammutimaraṇan"ti vattabbataṁ arahatīti āha "**etadeva sammutimaraṇantipi vuccatī**"ti. Tenāha "**jīvitindriyupacchedameva hī**"ti-ādi. Sabbaso pabandhasamucchedo hi samucchedamaraṇanti.

391. **Byasanenā**ti anatthena. "Dhammapaṭisambhidā"ti-ādīsu (vibha.721) viya **dhamma**-saddo hetupariyāyoti āha "**dukkhakāraṇenā**"ti. Socananti lakkhitabbatāya **socanalakkhaṇo.** Socitassa socanakassa puggalassa, cittassa vā bhāvo **socitabhāvo. Abbhantare**ti attabhāvassa anto. Attano lūkhasabhāvatāya sosento. Thāmagamanena samantato sosanavasena **parisosento.**

392. "**Ādissa ādissa devanti paridevanti etenāti ādevo**"ti ādevana-saddaṁ katvā assumocanādivikāraṁ āpajjantānaṁ tabbikārāpattiyā (DṬ.22./CS:pg.2.339) so saddo kāraṇabhāvena vutto. **Taṁ taṁ vaṇṇan**ti taṁ taṁ guṇaṁ. **Tassevā**ti ādevaparidevasseva. **Bhāvaniddesā**ti "ādevitattaṁ paridevitattan"ti bhāvaniddesā.

393. Nissayabhūto kāyo etassa atthīti **kāyikaṁ.** Tenāha "**kāyapasādavatthukan**"ti. Dukkaraṁ khamanaṁ etassāti **dukkhamanaṁ,** so eva attho sabhāvoti **dukkhamanaṭṭho,** tena. Sātavidhuratāya **asātaṁ.**

394. Cetasi bhavanti **cetasikaṁ,** taṁ pana yasmā cittena samaṁ pakārehi yuttaṁ, tasmā āha "**cittasampayuttan**"ti.

395. Sabbavisayapaṭipattinivāraṇavasena samantato sīdanaṁ **saṁsīdanaṁ.** Uṭṭhātumpi asakkuṇeyyatākaraṇavasena atibalavaṁ, virūpaṁ vā sīdanaṁ **visīdanaṁ. Cittakilamatho**ti visīdanākārena cittassa parikhedo. **Upāyāso,** sayaṁ na dukkho dosattā, saṅkhārakkhandhapariyāpannadhammantarattā vā. Ye pana domanassameva "upāyāso"ti vadeyyuṁ, te "upāyāso tīhi khandhehi ekenāyatanena ekāya dhātuyā sampayutto, ekena khandhena ekenāyatanena ekāya dhātuyā kehici sampayutto"ti (dhātu.249). Imāya pāḷiyā paṭikkhipitabbā. **Upa**-saddo bhusatthoti āha "**balavataraṁ āyāso upāyāso**"ti. Dhammamattatādīpano **bhāvaniddeso** dhammato aññassa kattu-abhāvajotano, asati ca kattari tena kattabbassa, pariggahetabbassa ca abhāvo evāti āha "**attattaniyābhāvadīpakābhāvaniddesā**"ti.

398. **Jātidhammānan**ti ettha **dhamma**-saddo pakatipariyāyoti āha "**jātisabhāvānan**"ti, jāyanapakatikānanti vuttaṁ hoti. Maggabhāvanāya

maggabhāvanicchāhetukatā icchitabbāti tādisaṁ icchaṁ nivattento "**vinā maggabhāvanan**"ti āha. Aparo nayo **na kho panetan**ti yametaṁ "Aho vata mayaṁ na jātidhammā assāma, na ca vata no jāti āgaccheyyā"ti evaṁ pahīnasamudayesu ariyesu vijjamānaṁ ajātidhammattaṁ, parinibbutesu ca vijjamānaṁ jātiyā anāgamanaṁ icchitaṁ, taṁ icchantassāpi maggabhāvanāya vinā appattabbato (DṬ.22./CS:pg.2.340) anicchantassāpi bhāvanāya pattabbato na icchāya pattabbaṁ nāma hotīti evamettha attho daṭṭhabbo. Vakkhamānatthasampiṇḍanattho **pi**-saddoti āha "**upari sesāni upādāya pi-kāro**"ti. **Yan**ti hetu-atthe karaṇe paccattavacananti āha "**yenapi dhammenā**"ti. Hetu-attho hi ayaṁ **dhamma**-saddo alabbhaneyyabhāvo ettha hetu veditabbo. **Tan**ti vā icchitassa vatthuno alabbhanaṁ, evamettha "**yampī**ti yenapī"ti vibhattivipallāsena attho vutto. Yadā pana **yaṁ**-saddo "icchan"ti etaṁ apekkhati, tadā alābhavisiṭṭhā icchā vuttā hoti. Yadā pana "na labhatī"ti etaṁ apekkhati, tadā icchāvisiṭṭho alābho vutto hoti, so pana atthato aññho dhammo natthi, tathāpi alabbhaneyyavatthugatā icchāva vuttā hoti. **Sabbatthā**ti "jarādhammānan"ti-ādinā āgatesu sabbavāresu.

(DṬ.22.-16)Samudayasaccaniddesavaṇṇanā

400. **Punabbhavakaraṇaṁ punobbhavo** uttarapadalopaṁ katvā mano-saddassa viya purimapadassa o-kārantatā daṭṭhabbā. Atha vā sīlanaṭṭhena **ika**-saddena gamitatthattā kiriyāvācakassa saddassa adassanaṁ daṭṭhabbaṁ yathā "asūpabhakkhanasīlo asūpiko"ti. **Sammohavinodaniyaṁ** pana "punabbhavaṁ deti, punabbhavāya saṁvattati, punappunaṁ bhave nibbattetīti ponobbhavikā"ti (vibha.aṭṭha.203) attho vutto so "taddhitā" iti bahuvacananiddesato, vicittattā vā taddhitavuttiyā, abhidhānalakkhaṇattā vā taddhitānaṁ tesupi atthesu ponobbhavikasaddasiddhi sambhaveyyāti katvā vutto. Tattha kammunā sahajātā punabbhavaṁ deti, asahajātā kammasahāyabhūtā punabbhavāya saṁvattati, duvidhāpi punappunaṁ bhave nibbattetīti daṭṭhabbā. Nandanaṭṭhena, rañjanaṭṭhena ca **nandīrāgo,** yo ca nandīrāgo, yā ca taṇhāyanaṭṭhena taṇhā, ubhayametaṁ ekatthaṁ, byañjanameva nānanti taṇhā "**nandīrāgena saddhiṁ atthato ekattameva gatā**"ti vuttā. Tabbhāvattho hettha **saha**-saddo "sanidassanā dhammā"ti-ādīsu (dha.sa.dukamātikā 9) viya. Tasmā **nandīrāgasahagatā**ti nandīrāgabhāvaṁ gatā sabbāsupi avatthāsu nandīrāgabhāvassa apaccakkhāya vattanatoti attho. Rāgasambandhena **uppannassā**ti vuttaṁ. Rūpārūpabhavarāgassa visuṁ vuccamānattā kāmabhave eva bhavapatthanuppatti vuttāti veditabbā.

Tasmiṁ (DṬ.22./CS:pg.2.341) tasmiṁ piyarūpe paṭhamuppattivasena "**uppajjatī**"ti vuttaṁ, punappunaṁ pavattivasena "**nivisatī**"ti. Pariyuṭṭhānānusayavasena vā uppattinivesā yojetabbā. **Sampattiyan**ti manussasobhagge, devatte ca. **Attano cakkhun**ti savatthukaṁ cakkhuṁ vadati, sapasādaṁ vā maṁsapiṇḍaṁ. **Vippasannaṁ pañcapasādan**ti parisuddhasuppasannanīlapītalohitakaṇha-odātavaṇṇavantaṁ. **Rajatapanāḷikaṁ viya** chiddaṁ abbhantare odātattā. **Pāmaṅgasuttaṁ viya** ālambakaṇṇabaddhaṁ. Tuṅgā uccā dīghā nāsikā **tuṅganāsā,** evaṁ **laddhavohāraṁ** attano **ghānaṁ.** "Laddhavohārā"ti vā pāṭho, tasmiṁ sati tuṅgā nāsā yesaṁ te **tuṅganāsā,** evaṁ **laddhavohārā** sattā attano **ghānan**ti yojanā kātabbā. **Jivhaṁ …pe… maññanti** vaṇṇasaṇṭhānato, kiccato ca. **Kāyaṁ …pe… maññanti** ārohapariṇāhasampattiyā. **Manaṁ …pe… maññanti** atītādi-atthacintanasamatthaṁ. **Attanā paṭiladdhāni** ajjhattañca sarīragandhādīni, bahiddhā ca vilepanagandhādīni. **Uppajjamānā uppajjatīti**

yadā uppajjamānā hoti, tadā ettha uppajjatīti sāmaññena gahitā uppādakiriyā lakkhaṇabhāvena vuttā, visayavisiṭṭhā ca lakkhitabbabhāvena. Na hi sāmaññavisesehi nānattavohāro na hotīti. **Uppajjamānā**ti vā anicchito uppādo hetubhāvena vutto, **uppajjatī**ti nicchito phalabhāvena yadi uppajjamānā hoti, ettha uppajjatīti.

(DṬ.22.-17)Nirodhasaccaniddesavaṇṇanā

401. "Sabbāni nibbānavevacanānevā"ti vatvā tamatthaṁ pākaṭataraṁ kātuṁ "**nibbānañhī**"ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **āgammā**ti nimittaṁ katvā. Nibbānahetuko hi taṇhāya asesavirāganirodho. Khayagamanavasena **virajjati.** Appavattigamanavasena **nirujjhati.** Anapekkhatāya cajanavasena, hānivasena vā **cajīyati.** Puna yathā nappavattati, tathā dūra khipanavasena **paṭinissajjīyati.** Bandhanabhūtāya mocanavasena **muccati.** Asaṁkilesavasena **na allīyati.** Kasmā panetaṁ nibbānaṁ ekameva samānaṁ nānānāmehi vuccatīti? Paṭipakkhanānatāyāti dassento "**ekameva hī**"ti-ādimāha. Saṅkhatadhammavidhurasabhāvattā nibbānassa nāmānipi guṇanemittikattā saṅkhatadhammavidhurāneva hontīti vuttaṁ "**sabbasaṅkhatānaṁ nāmapaṭipakkhavasenā**"ti. Asesaṁ virajjati taṇhā etthāti **asesavirāgo**ti. Esa nayo sesesupi. Ayaṁ pana viseso-- natthi etassa uppādo, na (DṬ.22./CS:pg.2.342) vā etasmiṁ adhigate puggalassa uppādoti **anuppādo,** asaṅkhatadhammo. "**Appavattan**"ti-ādīsupi iminā nayena attho veditabbo. **Āyūhanaṁ** samudayo, tappaṭipakkhavasena **anāyūhanaṁ.**

Taṇhā appahīne sati yattha uppajjati, pahāne pana sati tattha tatthevassā abhāvo sudassitoti āha "**tattheva abhāvaṁ dassetun**"ti. **Apaññattin**ti apaññāpanaṁ, "titta alābu atthī"ti vohārābhāvaṁ vā. Titta-alābuvalliyā appavattiṁ icchanto puriso viya ariyamaggo, tassa tassā appavattininnacittassa mūlacchedanaṁ viya maggassa nibbānārammaṇassa taṇhāya pahānaṁ, tadappavatti viya taṇhāya appavattibhūtaṁ nibbānaṁ daṭṭhabbaṁ.

Dutiya-upamāyaṁ dakkhiṇadvāraṁ viya nibbānaṁ, coraghātakā viya maggo. Dakkhiṇadvāre ghātitāpi corā pacchā "aṭaviyaṁ corā ghātitā"ti vuccanti, evaṁ nibbānaṁ āgamma niruddhāpi taṇhā "cakkhādīsu niruddhā"ti vuccati tattha kiccakaraṇābhāvatoti daṭṭhabbaṁ. Purimā vā upamā maggena niruddhāya "piyarūpasātarūpesu niruddhā"ti vattabbatādassanatthaṁ vuttā, pacchimā nibbānaṁ āgamma niruddhāya "piyarūpasātarūpesu niruddhā"ti vattabbatādassanatthaṁ vuttāti ayaṁ etāsaṁ viseso.

(DṬ.22.-18)Maggasaccaniddesavaṇṇanā

402. **Aññamaggapaṭikkhepanatthan**ti titthiyehi parikappitassa maggassa dukkhanirodhagāminipaṭipadābhāvapaṭikkhepanatthaṁ, aññassa vā maggabhāvapaṭikkhepo **aññamaggapaṭikkhepo,** tadatthaṁ. "**Ayan**"ti pana attano, tesu ca bhikkhūsu ekaccānaṁ paccakkhabhāvato āsannapaccakkhavacanaṁ. **Ārakattā**ti niruttinayena ariyasaddasiddhimāha. **Ariyabhāvakarattā**ti ariyakaraṇo **ariyo**ti uttarapadalopena, puggalassa ariyabhāvakarattā ariyaṁ karotīti vā **ariyo,** ariyaphalapaṭilābhakarattā vā ariyaṁ phalaṁ labhāpeti janetīti **ariyo.** Purimena cettha attano kiccavasena, pacchimena phalavasena ariyanāmalābho vuttoti daṭṭhabbo. Catusaccapaṭivedhāvahaṁ kammaṭṭhānaṁ **catusaccakammaṭṭhānaṁ** catusaccaṁ vā uddissa pavattaṁ bhāvanākammaṁ yogino sukhavisesānaṁ ṭhānabhūtanti **catusaccakammaṭṭhānaṁ. Purimāni dve saccāni** (DṬ.22./CS:pg.2.343) **vaṭṭaṁ**

pavattihetubhāvato. **Pacchimāni vivaṭṭaṁ** nivattitadadhigamupāyabhāvato. **Vaṭṭe kammaṭṭhānābhiniveso** sarūpato pariggahasabbhāvato. **Vivaṭṭe natthi** avisayattā, visayatte ca payojanābhāvato. Purimāni dve saccāni uggaṇhitvāti sambandho. Kammaṭṭhānapāḷiyā hi tadatthasallakkhaṇena vācuggatakaraṇaṁ **uggaho.** Tenāha "**vācāya punappunaṁ parivattento**"ti. **Iṭṭhaṁ kantan**ti nirodhamaggesu ninnabhāvaṁ dasseti, na abhinandanaṁ, tanninnabhāvoyeva ca tattha kammakaraṇaṁ daṭṭhabbaṁ.

Ekapaṭivedhenevāti ekañāṇeneva paṭivijjhanena. **Paṭivedho** paṭighātābhāvena visaye nissaṅgacārasaṅkhātaṁ nibbijjhanaṁ. **Abhisamayo** avirajjhitvā visayassa adhigamasaṅkhāto avabodho. "Idaṁ dukkhaṁ, ettakaṁ dukkhaṁ, na ito bhiyyo"ti paricchinditvā jānanameva vuttanayena paṭivedhoti **pariññāpaṭivedho,** tena. Idañca yathā tasmiṁ ñāṇe pavatte pacchā dukkhassa sarūpādiparicchede sammoho na hoti, tathā pavattiṁ gahetvā vuttaṁ, na pana maggañāṇassa "idaṁ dukkhan"ti-ādinā (ma.ni.2.484 3.104) pavattanato. Pahīnassa puna appahātabbatāya pakaṭṭhaṁ hānaṁ cajanaṁ samucchindanaṁ, pahānameva vuttanayena paṭivedhoti **pahānapaṭivedho,** tena. Ayampi yasmiṁ kilese appahīyamāne maggabhāvanāya na bhavitabbaṁ, asati ca maggabhāvanāya yo uppajjeyya, tassa kilesassa paṭighātaṁ karontassa anuppattidhammataṁ āpādentassa ñāṇassa tathāpavattiyaṁ paṭighātābhāvena nissaṅgacāraṁ upādāya evaṁ vutto. **Sacchikiriyā** paccakkhakaraṇaṁ anussavākāraparivitakkādike muñcitvā sarūpato ārammaṇakaraṇaṁ "idaṁ tan"ti yathāsabhāvato gahaṇaṁ, sā eva vuttanayena paṭivedhoti **sacchikiriyāpaṭivedho,** tena. Ayaṁ panassa āvaraṇassa asamucchindanato ñāṇaṁ nirodhaṁ ālambituṁ na sakkoti, tassa samucchindanato taṁ sarūpato vibhāventameva pavattatīti evaṁ vutto. **Bhāvanā** uppādanā, vaḍḍhanā ca. Tattha paṭhamamagge uppādanaṭṭhena, dutiyādīsu vaḍḍhanaṭṭhena, ubhayatthāpi vā ubhayathāpi veditabbaṁ. Paṭhamamaggepi hi yathārahaṁ vuṭṭhānagāminiyaṁ pavattaṁ parijānanādiṁ vaḍḍhento pavattoti vaḍḍhanaṭṭhena bhāvanā sakkā viññātuṁ. Dutiyādīsupi appahīnakilesappahānato, puggalantarabhāvasādhanato ca uppādanaṭṭhena bhāvanā sakkā viññātuṁ, sā eva vuttanayena paṭivedhoti **bhāvanāpaṭivedho,** tena. Ayampi (DṬ.22./CS:pg.2.344) hi yathā ñāṇe pavatte pacchā maggadhammānaṁ sarūpaparicchede sammoho na hoti, tathā pavattimeva gahetvā vutto.

Tiṭṭhantu tāva yathādhigatā maggadhammā, yathāpavattesu phaladhammesupi ayaṁ yathādhigatasaccadhammesu viya vigatasammohova hoti. Tenevāha "diṭṭhadhammo pattadhammo viditadhammo pariyogāḷhadhammo"ti (mahāva.18 dī.ni.1.299 ma.ni.2.69) yato sacassa dhammatāsañcoditā yathādhigatasaccadhammālambaniyo maggavīthito parato maggaphalapahīnāvasiṭṭhakilesanibbānānaṁ paccavekkhaṇā pavattanti, dukkhasaccammopi sakkāyadiṭṭhi-ādayo. Ayañca atthavaṇṇanā "**pariññābhisamayenā**"ti-ādīsupi vibhāvetabbā. **Ekābhisamayena abhisametī**ti etthāha vitaṇḍavādī "ariyamaggañāṇaṁ catūsu saccesu nānābhisamayavasena kiccakaran"ti, so **abhidhamme** (katha.274) odhisokathāya saññāpetabbo. Idāni tameva ekābhisamayaṁ vitthāravasena vibhāvetuṁ "**evamassā**"ti-ādi vuttaṁ. "Pubbabhāge …pe… paṭivedho hotī"ti kasmā vuttaṁ, nanu paṭivedho pubbabhāgiyo na hotīti? Saccametaṁ nippariyāyato, idha pana uggahādivasena pavatto avabodho pariyāyato tathā vutto. Paṭivedhanimittattā vā uggahādivasena pavattaṁ dukkhādīsu pubbabhāge ñāṇaṁ "paṭivedho"ti vuttaṁ, na paṭivijjhanasabhāvaṁ. **Kiccato**ti pubbabhāgehi dukkhādiñāṇehi kātabbakiccassa idha nipphattito, imasseva vā ñāṇassa dukkhādippakāsanakiccato, pariññāditoti attho.

Ārammaṇapaṭivedhoti sacchikiriyāpaṭivedhamāha. **Sā**ti paccavekkhaṇā. **Idhā**ti imasmiṁ ṭhāne. Uggahādīsu vuccamānesu **na vuttā** anavasarattā. Adhigame hi sati tassā siyā avasaro.

Taṁyeva hi anavasaraṁ dassetuṁ "**imassa cā**"ti-ādi vuttaṁ. **Pubbe pariggahato**ti kammaṭṭhānapariggahato pubbe. Uggahādivasena saccānaṁ pariggaṇhanañhi pariggaho. Tathā tāni pariggaṇhanato manasikāradaḷhatāya pubbabhāgiyā dukkhapariññādayo honti yevāti āha "**pariggahato paṭṭhāya hotī**"ti. **Aparabhāge**ti maggakkhaṇe. **Duddasattā**ti attano pavattikkhaṇavasena pākaṭānipi pakatiñāṇena sabhāvarasato daṭṭhuṁ asakkuṇeyyattā. Gambhīreneva ca bhāvanāñāṇena, tathāpi matthakappattena ariyamaggañāṇeneva yāthāvato passitabbattā **gambhīrāni** (DṬ.22./CS:pg.2.345) Tenāha "**lakkhaṇapaṭivedhato pana ubhayampi gambhīran**"ti. Itarāni asaṁkiliṭṭha-asaṁkilesikatāya accantasukhappattāya anuppattibhavatāya, anuppannapubbatāya ca pavattivasena apākaṭattā ca paramagambhīrattā, tathā paramagambhīrañāṇeneva passitabbatāya pakatiñāṇena daṭṭhuṁ na sakkuṇeyyānīti **duddasāni.** Tenāha "**itaresaṁ panā**"ti-ādi. **Payogo**ti kiriyā, vāyāmo vā. Tassa mahantatarassa icchitabbataṁ, dukkarataratañca upamāhi dasseti "**bhavaggaggahaṇatthan**"ti-ādinā. **Paṭivedhakkhaṇe**ti ariyassa maggassa catusaccasampaṭivedhakkhaṇe. **Ekameva taṁ ñāṇan**ti dukkhādīsu pariññādikiccasādhanavasena ekameva taṁ maggañāṇaṁ **hoti.**

Imesu tīsu ṭhānesūti imesu viramitabbatāvasena jotitesu tīsu kāmabyāpādavihiṁsāvitakkavatthūsu. Visuṁ visuṁ **uppannassa** tividha**akusalasaṅkappassa. Padapacchedato**ti ettha gatamaggo "padan"ti vuccati, yena ca upāyena kāraṇena kāmavitakko uppajjati, so tassa gatamaggoti tassa pacchedo ghāto padapacchedo, tato padapacchedato. Anuppattidhammatāpādanaṁ **anuppattisādhanaṁ,** tassa vasena. Maggakiccasādhanena **maggaṅgaṁ** pūrayamāno ekova tividhakiccasādhano **kusalasaṅkappo uppajjati.** Tividhākusalasaṅkappasamucchedanameva hettha tividhakiccasādhanaṁ daṭṭhabbaṁ. Iminā nayena "**imesu catūsu ṭhānesū**"ti-ādīsupi attho veditabbo.

Musāvādāveramaṇi-ādayoti ettha yasmā **sikkhāpadavibhaṅge** (vibha.703) viraticetanā, sabbe sampayuttadhammā ca sikkhāpadānīti āgatānīti tattha padhānānaṁ viraticetanānaṁ vasena "viratiyopi honti cetanāyopī"ti (vibha.aṭṭha.703) **sammohavinodaniyaṁ** vuttaṁ, tasmā keci "ādi-saddena na kevalaṁ pisuṇavācā veramaṇi-ādīnaṁyeva saṅgaho, atha kho tādisānaṁ cetanānampi saṅgaho"ti vadanti, taṁ pubbabhāgavasena vuccamānattā yujjeyya, musāvādādīhi viramaṇakāle vā viratiyo, subhāsitādivācābhāsanādikāle ca cetanāyo yojetabbā, maggakkhaṇe pana viratiyova icchitabbā cetanānaṁ amaggaṅgattā. Ekassa ñāṇassa dukkhādiñāṇatā viya, ekāya viratiyā musāvādādiviratibhāvo viya ca ekāya cetanāya sammāvācādikiccattayasādhanasabhāvābhāvā sammāvācādibhāvāsiddhito, taṁsiddhiyaṁ aṅgattayatāsiddhito ca.

Bhikkhussa (DṬ.22./CS:pg.2.346) ājīvahetukaṁ kāyavacīduccaritaṁ nāma ayoniso āhārapariyesanahetukameva siyāti āha "**khādanīya …pe… duccaritan**"ti. Kāyavacīduccaritaggahaṇañca kāyavacīdvāreyeva ājīvapakopo, na manodvāreti dassanatthaṁ. Tenāha "**imesuyeva sattasu ṭhānesū**"ti.

Anuppannānanti asamudācāravasena vā ananubhūtārammaṇavasena vā anuppannānaṁ. Aññathā hi anamatagge saṁsāre anuppannā pāpakā akusalā dhammā nāma na santi. Tenāha "**ekasmiṁ bhave**"ti-ādi. Yasmiṁ bhave ayaṁ imaṁ vīriyaṁ

ārabhati, tasmiṁ **ekasmiṁ bhave. Janetī**ti uppādeti. Tādisaṁ chandaṁ kurumāno evaṁ chandaṁ janeti nāma. **Vāyāmaṁ karotī**ti payogaṁ parakkamaṁ karoti. **Vīriyaṁ pavattetī**ti kāyikacetasikavīriyaṁ pakārato vatteti. **Vīriyena cittaṁ paggahitaṁ karotī**ti teneva sahajātavīriyena cittaṁ ukkhipento kosajjapātato nisedhanena paggahitaṁ karoti. **Padahanaṁ pavattetī**ti padhānaṁ vīriyaṁ karoti. Paṭipāṭiyā panetāni cattāri padāni āsevanābhāvanābahulīkammasātaccakiriyāhi yojetabbāni.

Uppannapubbānanti sadisavohārena vuttaṁ. Bhavati hi taṁsadisesu tabbohāro yathā "sā eva tittiri, tāni eva osadhānī"ti. Tenāha "**idāni tādise**"ti. **Uppannānan**ti "anuppannā"ti avattabbataṁ āpannānaṁ. **Pahānāyā**ti pajahanatthāya. **Anuppannānaṁ kusalānan**ti ettha **kusalā**ti uttarimanussadhammā adhippetā, tesañca **uppādo** nāma adhigamo paṭilābho, tappaṭikkhepena **anuppādo** appaṭilābhoti āha "**appaṭiladdhānaṁ paṭhamajjhānādīnan**"ti. "Ṭhitiyā vīriyaṁ ārabhatī"ti vutte na khaṇaṭhiti adhippetā tadatthaṁ vīriyārabbhena payojanābhāvato, atha kho pabandhaṭhiti adhippetāti āha "**punappunaṁ uppattipabandhavasena ṭhitatthan**"ti. **Sammussanaṁ** paṭipakkhadhammavasena adassanamupagamananti tappaṭikkhepena asammussanaṁ **asammoso**ti āha "**asammosāyāti avināsanatthan**"ti. **Bhiyyobhāvo** punappunaṁ bhavanaṁ, so pana uparūpari uppattīti āha "**uparibhāvāyā**"ti. **Vepullaṁ** abhiṇhappavattiyā paguṇabalavabhāvāpattīti vuttaṁ "**vepullāyāti vipulabhāvāyā**"ti, mahantabhāvāyāti attho. **Bhāvanāya paripūraṇatthan**ti jhānādibhāvanāparibrūhanatthaṁ.

Catūsu (DṬ.22./CS:pg.2.347) **ṭhānesū**ti anuppannākusalānuppādanādīsu catūsu ṭhānesu. **Kiccasādhanavasenā**ti catubbidhassapi kiccassa ekajjhaṁ nipphādanavasena.

Jhānāni pubbabhāgepi maggakkhaṇepi nānāti yadipi samādhi-upakārakehi abhiniropanānumajjanasampiyāyanabrūhanasantasukhasabhāvehi vitakkādīhi sampayogabhedato bhāvanātisayappavattānaṁ catunnaṁ jhānānaṁ vasena sammāsamādhi vibhatto, tathāpi vāyāmo viya anuppannākusalānuppādanādicatuvāyāmakiccaṁ, sati viya ca asubhāsukhāniccānattesu kāyādīsu subhādisaññāppahānacatusatikiccaṁ, eko samādhi catujhānasamādhikiccaṁ na sādhetīti pubbabhāgepi paṭhamajjhānasamādhi eva maggakkhaṇepi, tathā pubbabhāgepi catutthajjhānasamādhi eva maggakkhaṇe pīti attho. **Nānāmaggavasenā**ti paṭhamamaggādinānāmaggavasena jhānāni nānā. **Dutiyādayo**pi maggā **dutiyādīnaṁ** jhānānaṁ. **Ayaṁ panassā**ti ettha maggabhāvena catubbidhampi ekattena gahetvā "assā"ti vuttaṁ, **assa** maggassāti attho. **Ayan**ti pana ayaṁ jhānavasena sabbasadisasabbāsadisekaccasadisatā viseso.

Pādakajjhānaniyamena hotīti idha pādakajjhānaniyamaṁ dhuraṁ katvā vuttaṁ, yathā cettha, evaṁ **sammohavinodaniyam**pi (vibha.aṭṭha.205). **Aṭṭhasāliniyaṁ** (dha.sa.aṭṭha.350) pana vipassanāniyamo vutto sabbavādāvirodhato, idha pana sammasitajjhānapuggalajjhāsayavādanivattanato pādakajjhānaniyamo vutto. Vipassanāniyamo pana sādhāraṇattā idhāpi na paṭikkhittoti daṭṭhabbo. Aññe ca ācariyavādā parato vakkhamānā vibhajitabbāti yathāvuttameva tāva pādakajjhānaniyamaṁ vibhajanto āha "**pādakajjhānaniyamena tāvā**"ti. **Paṭhamajjhāniko hoti,** yasmā āsannapadese vuṭṭhitasamāpatti maggassa attano sadisabhāvaṁ karoti bhūmivaṇṇo viya godhāvaṇṇassa. **Paripuṇṇāneva hontī**ti aṭṭha satta ca hontīti attho. **Satta honti** sammāsaṅkappassa abhāvato. **Cha honti** pītisambojjhaṅgassa abhāvato. Maggaṅgabojjhaṅgānaṁ sattachabhāvaṁ atidisati "**esa**

nayo”ti. **Arūpe catukkapañcakajjhānaṁ …pe… vuttaṁ** aṭṭhasāliniyanti adhippāyo. Nanu tattha “arūpe tikacatukkajjhānaṁ uppajjatī”ti (dha.sa.aṭṭha.350) vuttaṁ na “catukkapañcakajjhānan”ti? Saccametaṁ, yesu pana saṁsayo atthi, tesaṁ uppattidassanena (DṬ.22./CS:pg.2.348) tena atthato “catukkapañcakajjhānaṁ uppajjatī”ti vuttameva hotīti evamāhāti veditabbaṁ. Samudāyañca apekkhitvā “**tañca lokuttaraṁ, na lokiyan**”ti āha “avayavekattaṁ liṅgasamudāyassa visesakaṁ hotī”ti. Catutthajjhānameva hi tattha lokiyaṁ uppajjati, na catukkaṁ, pañcakaṁ vāti. **Ettha kathan**ti pādakajjhānassa abhāvā kathaṁ daṭṭhabbanti attho. **Taṁjhānikāvassa tattha tayo maggā uppajjanti,** tajjhānikaṁpaṭhamaphalādiṁ pādakaṁ katvā uparimaggabhāvanāyāti adhippāyo. Tikacatukkajjhānikaṁ pana maggaṁ bhāvetvā tattha uppannassa arūpacatutthajjhānaṁ, tajjhānikaṁ phalañca pādakaṁ katvā uparimaggabhāvanāya aññajhānikāpi uppajjantīti, jhānaṅgādiniyāmikā pubbābhisaṅkhārasamāpattipādakaṁ, na sammasitabbāti phalassāpi pādakatā daṭṭhabbā.

Keci panāti Moravāpīmahādattattheraṁ sandhāyāha. Puna **kecī**ti tipiṭakacūḷābhayattheraṁ Tatiyavāre **kecī**ti “pādakajjhānameva niyametī”ti evaṁ vādinaṁ Tipiṭakacūḷanāgattherañceva anantaraṁ vutte dve ca there ṭhapetvā itare there sandhāya vadati.

403. Sasantatipariyāpannānaṁ dukkhasamudayānaṁ appavattibhāvena pariggayhamāno nirodhopi sasantatipariyāpanno viya hotīti katvā vuttaṁ “**attano vā cattāri saccānī**”ti. **Parassa vā**ti etthāpi eseva nayo. Tenāha Bhagavā “imasmiṁyeva byāmamatte kaḷevare sasaññimhi samanake lokañca paññāpemi, lokasamudayañca paññāpemi, lokanirodhañca paññāpemi, lokanirodhagāminipaṭipadañca paññāpemī”ti (saṁ.ni.1.107 a.ni.4.45) kathaṁ pana ādikammiko nirodhamaggasaccāni pariggaṇhātīti? Anussavādisiddhamākāraṁ pariggaṇhāti. Evañca katvā lokuttarabojjhaṅge uddissāpi pariggaho na virujjhati. **Yathāsambhavato**ti sambhavānurūpaṁ, ṭhapetvā nirodhasaccaṁ sesasaccavasena samudayavayāti veditabbāti attho.

Catusaccapabbavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dhammānupassanāvaṇṇanā niṭṭhitā.

404. “Aṭṭhikasaṅkhalikaṁ (DṬ.22./CS:pg.2.349) samaṁsan”ti-ādikā satta sivathikā aṭṭhikakammaṭṭhānatāya itarāsaṁ uddhumātakādīnaṁ sabhāvenevāti navannaṁ sivathikānaṁ appanākammaṭṭhānatā vuttā. **Dveyevā**ti ānāpānaṁ, dvattiṁsākāroti imāni dveyeva. **Abhiniveso**ti vipassanābhiniveso, so pana sammasaniyadhammapariggaho. Iriyāpathā, ālokitādayo ca rūpadhammānaṁ avatthāvisesamattatāya na sammasanupagā viññatti-ādayo viya. Nīvaraṇabojjhaṅgā ādito na pariggahetabbāti vuttaṁ “**iriyāpatha …pe… na jāyatī**”ti. Kesādi-apadesena tadupādānadhammā viya iriyāpathādi-apadesena tadavatthā rūpadhammā pariggayhanti, nīvaraṇādimukhena ca taṁsampayuttā, taṁnissayadhammāti adhippāyena Mahāsivatthero ca iriyāpathādīsupi “**abhiniveso jāyatī**”ti avoca. “**Atthi nu kho me**”ti-ādi pana sabhāvato iriyāpathādīnaṁ ādikammikassa anicchitabhāvadassanaṁ. Apariññāpubbikā hi pariññāti.

Kāmaṁ “idha bhikkhave bhikkhū”ti-ādinā uddesaniddesesu tattha tattha bhikkhuggahaṇaṁ kataṁ taṁpaṭipattiyā bhikkhubhāvadassanatthaṁ, desanā pana sabbasādhāraṇāti dassetuṁ “yo hi koci bhikkhave” icceva vuttaṁ, na bhikkhu yevāti dassento “**yo hi koci bhikkhu vā**”ti-ādimāha. Dassanamaggena ñātamariyādaṁ anatikkamitvā jānantī sikhāppattā aggamaggapaññā **aññā** nāma, tassa phalabhāvato

aggaphalaṁ pīti āha “**aññāti arahattan**”ti.

Appatarepi kāle sāsanassa niyyānikabhāvaṁ dassentoti yojanā. **Niyyātento**ti nigamento.

Mahāsatipaṭṭhānasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.23.) 10. Pāyāsirājaññasuttavaṇṇanā

406. Bhagavatā (DṬ.23./CS:pg.2.350) evaṁ gahitanāmattāti yojanā. Yasmā rājaputtā loke “kumāro”ti voharīyanti. Ayañca rañño kittimaputto, tasmā āha “**rañño …pe… sañjāniṁsū**”ti.

Assāti therassa. **Puññāni karonto** kappasatasahassaṁ devesu ceva manussesu ca uppajjitvā **visesaṁ nibbattetuṁ nāsakkhi** indriyānaṁ aparipakkattā. **Tatiyadivase**ti pabbataṁ āruḷhadivasato tatiye divase.

Tesaṁ sāvakabodhiyā niyatatāya, puññasambhārassa ca sātisayattā vinipātaṁ agantvā **ekaṁ Buddhantaraṁ …pe… anubhavantānaṁ. Devatāyā**ti pubbe sahadhammacāriniyā suddhāvāsadevatāya.

“Kuladārikāya kucchimhi uppanno”ti vatvā taṁ evassa uppannabhāvaṁ mūlato paṭṭhāya dassetuṁ “**sā cā**”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **sā**ti kuladārikā. **Ca**-saddo byatirekattho, tena vuccamānaṁ visesaṁ joteti. **Kulagharan**ti patikulagehaṁ. **Gabbhanimittan**ti gabbhassa saṇṭhitabhāvanimittaṁ. Satipi visākhāya ca sāvatthivāsikulapariyāpannatte tassā tattha padhānabhāvadassanatthaṁ “**visākhañcā**”ti vuttaṁ yathā “brāhmaṇā āgatā vāsiṭṭhopi āgato”ti. **Devatā**ti idhapi sā eva suddhāvāsadevatā. **Pañhe**ti “bhikkhu bhikkhu ayaṁ vammiko”ti-ādinā (ma.ni.1.249) āgate pannarasapañhe.

Setabyāti itthiliṅgavasena **tassa nagarassa nāmaṁ. Uttarenā**ti ena-saddayogena “Setabyan”ti upayogavacanaṁ pāḷiyaṁ vuttaṁ. Atthavacanena pana uttarasaddaṁ apekkhitvā **Setabyato**ti nissakkappayogo kato. **Anabhisittakarājā**ti khattiyajātiko abhisekaṁ appatto.

(DṬ.23.-1)Pāyāsirājaññavatthuvaṇṇanā

407. **Diṭṭhiyeva diṭṭhigatan**ti gata-saddena padavaḍḍhanamāha, diṭṭhiyā vā gatamattaṁ (DṬ.23./CS:pg.2.351) **diṭṭhigataṁ,** ayāthāvaggāhitāya gantabbābhāvato diṭṭhiyā gahaṇamattaṁ, kevalo micchābhinivesoti attho, taṁ pana diṭṭhigataṁ tassa ayonisomanasikārādivasena uppajjitvā paṭipakkhasammukhībhāvābhāvato, anurūpāhāralābhato ca samudācārappattaṁ jātanti pāḷiyaṁ “uppannaṁ hotī”ti vuttaṁ. **Taṁ taṁ kāraṇaṁ apadisitvā**ti tato idhāgacchanakassa, ito tattha gacchanakassa ca apadisanato “tattha tattheva sattānaṁ ucchijjanato”ti evamādi taṁ taṁ kāraṇaṁ paṭirūpakaṁ apadisitvā.

408. Āpannānadhippetatthavisaye ayaṁ **purā**-saddapayogoti āha “**purā …pe… saññāpetīti yāva na saññāpetī**”ti.

(DṬ.23.-3)Candimasūriya-upamāvaṇṇanā

411. Yathā candimasūriyā uḷāravipulobhāsatāya aññena obhāsena anabhibhavanīyā, evamayampi paññā-obhāsenāti dassento "**candima …pe… aññenā**"ti-ādimāha. **Ādīhī**ti **ādi**-saddena "kittake ṭhāne ete pavattenti, kittakañca ṭhānaṁ nesaṁ ābhā pharatī"ti evamādimpi codanaṁ saṅgaṇhāti. **Paliveṭhessatī**ti ābandhissati, anuyuñjissatīti attho. **Nibbeṭhetuṁ** taṁ vissajjetuṁ. **Tasmā**ti yasmā yathāvuttaṁ codanaṁ nibbeṭhetuṁ na sakkoti, tasmā. Attano anicchitaṁ saṅghātanaṁ pakkhaṁ paṭijānanto "parasmiṁ loke, na imasmin"ti-ādimāha.

Kathaṁ panāyaṁ natthikadiṭṭhi "devo"ti paṭijānātīti tattha kāraṇaṁ dassetuṁ "**Bhagavā panā**"ti-ādi vuttaṁ. "Devāpi devattabhāveneva ucchijjanti, manussāpi manussattabhāveneva ucchijjantī"ti evaṁ vā assa diṭṭhi, evañca katvā "devā te, na manussā"ti vacanañca na virujjhati. Evaṁ **cande**ti candavimāne, na ca cande vā kathiyante.

412. Ābādho etesaṁ atthīti **ābādhikā.** Dukkhaṁ sañjātaṁ etesanti **dukkhitā.** Saddhāya ayitabbā **saddhāyikā,** saddhāya pavattiṭṭhānabhūtā. Tenāha "**ahaṁ tumhe**"ti-ādi. Paccayo pattiyāyanaṁ etesu atthīti **paccayikā.**

(DṬ.23.-4)Cora-upamāvaṇṇanā

413. **Uddisitvā**ti (DṬ.23./CS:pg.2.352) upecca dassetvā. **Kammakāraṇikasattesū**ti nerayikānaṁ saṅghātanakasattesu. **Kammamevā**ti tehi tehi nerayikehi katakammameva. **Kammakāraṇaṁ karotī**ti āyūhanānurūpaṁ taṁ taṁ kāraṇaṁ karoti, tathā dukkhaṁ uppādetīti attho. **Nirayapālā**ti ettha **iti**-saddo ādi-attho, tena tattha sabbaṁ nirayakaṇḍapāḷiṁ (ma.ni.3.259) saṅgaṇhāti. Evaṁ suttato (ma.ni.3.259) nirayapālānaṁ atthibhāvaṁ dassetvā idāni yuttitopi dassetuṁ "**manussaloke**"ti-ādi vuttaṁ. Tattha nerayike niraye pālenti tato niggantuṁ appadānavasena rakkhantīti **nirayapālā.** Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ **papañcasūdanīṭīkāyaṁ** gahetabbaṁ.

(DṬ.23.-5)Gūthakūpapurisa-upamāvaṇṇanā

415. **Nimmajjathā**ti niravasesato majjatha sodhetha. Taṁ pana tassa tassa gūthassa tathā sodhanaṁ apanayanaṁ hotīti āha "**apanethā**"ti.

Asucīti asuddho, so pana yasmā manavaḍḍhanako manoharo na hoti, tasmā āha "**amanāpo**"ti. Asucisaṅkhātaṁ asucibhāgataṁ attano sabhāvataṁ gato pattoti **asucisaṅkhāto**ti āha "**asucikoṭṭhāsabhūto**"ti. **Duggandho**ti duṭṭhagandho aniṭṭhagandho, so pana na yo koci, atha kho pūtigandhoti āha "**kuṇapagandho**"ti. **Jigucchitabbayutto**ti hīḷitabbayutto. **Paṭikūlo** ghānindriyassa paṭikūlarūpo. **Ubbādhatī**ti uparūpari bādhati. **Manussānaṁ gandho …pe… bādhati** ativiya asucisabhāvattā, asucimhiyeva jātasaṁvaddhanabhāvato, devānañca ghānapasādassa tikkhavisadabhāvato.

416. **Dūre nibbattā** paranimmitavasavatti-ādayo.

419. **Sundaradhamme**ti sobhanaguṇe. **Sugatisukhan**ti sugati ceva tappariyāpannaṁ sukhañca.

(DṬ.23.-8)Gabbhinī-upamāvaṇṇanā

420. Puññakammato (DṬ.23./CS:pg.2.353) eti uppajjatīti **ayo,** sukhaṁ. Tappaṭipakkhato **anayo,** dukkhaṁ **Apakkan**ti na siddhaṁ na niṭṭhānappattaṁ. **Na paripācenti** na niṭṭhānaṁ pāpenti. **Na upacchindanti** attavinipātassa sāvajjabhāvato. **Āgamentī**ti udikkhanti. **Nibbisan**ti yassa pana taṁ kammaphalaṁ nibbisanto niyuñjanto, **nibbisan**ti vā nibbesaṁ vetanaṁ paṭikaṅkhanto bhatapuriso yathā.

421. **Ubbhinditvā**ti upasaggena padavaḍḍhanamattanti āha "**bhinditvā**"ti.

(DṬ.23.-9)Supinaka-upamāvaṇṇanā

422. "**Nikkhamantaṁ vā pavisantaṁ vā jīvan**"ti idaṁ tassa ajjhāsayavasena vuttaṁ. So hi "sattānaṁ supinadassanakāle attabhāvato jīvo bahi nikkhamitvā taṁtaṁ-ārāmarāmaṇeyyakadassanādivasena ito cito ca paribbhamitvā punadeva attabhāvaṁ anupavisatī"ti evaṁ pavattamicchāgāhavipallattacitto. Athassa thero khuddakāya āṇiyā vipulaṁ āṇiṁ nīharanto viya jīvasamaññāmukhena ucchedadiṭṭhiṁ nīharitukāmo "api nu tā tuyhaṁ jīvaṁ passanti pavisantaṁ vā nikkhamantaṁ vā"ti āha. Yattha pana tathārūpā jīvasamaññā, taṁ dassento "**cittācāraṁ jīvanti gahetvā āhā**"ti vuttaṁ.

423. **Veṭhetvā**ti vekhadānasaṅkhepena veṭhetvā. **Cavanakāle**ti cavanassa cutiyā pattakāle, na cavamānakāle. **Rūpakkhandhamattamevā**ti katipayarūpadhammasaṅghātamattameva. Utusamuṭṭhānarūpadhammasamūhamattameva hi tadā labbhati, matta-saddo vā visesanivatti-attho, tena kammajāditisantatirūpavisesaṁ nivatteti. **Appavattā hontī**ti appavattikā honti, na upalabbhatīti attho. Viññāṇe pana jīvasaññī, tasmā "**viññāṇakkhandho gacchatī**"ti āha, tattha anupalabbhanatoti adhippāyo.

(DṬ.23.-10)Santatta-ayoguḷa-upamāvaṇṇanā

424. **Vūpasantatejan**ti vigatusmaṁ.

425. **Āmato**ti ettha **ā**-saddo āmisa-saddo viya upaḍḍhapariyāyoti āha "**addhamato**"ti, **āmato**ti vā īsaṁ darathena (DṬ.23./CS:pg.2.354) usmanā yuttamaraṇo marantoti attho. Mīyamāno hi avigatusmo hoti, na mato viya vigatusmo. Tenāha "**marituṁ āraddho hotī**"ti. Tathā rūpassa **odhunanaṁ** nāmassa orato parivattanamevāti āha "**orato karothā**"ti. Orato kātukāmassa pana saṁparivattanaṁ **sandhunanaṁ,** taṁ pana parato karaṇanti āha "**parato karothā**"ti. Paramukhaṁ katassa ito cito parivattanaṁ **niddhunanan**ti āha "**aparāparaṁ karothā**"ti. Indriyāni aparibhinnānīti adhippāyena "**tañcāyatanaṁ na paṭisaṁvedetī**"ti vuttaṁ.

(DṬ.23.-11)Saṅkhadhama-upamāvaṇṇanā

426. Saṅkhaṁ dhamati, dhamāpetīti vā **saṅkhadhamo. Upalāpetvā**ti uparūpari saddayogavasena sallāpetvā, saddayuttaṁ katvāti attho. Taṁ pana atthato dhamanamevāti āha "**dhamitvā**"ti.

(DṬ.23.-12)Aggikajaṭila-upamāvaṇṇanā

428. Āhito aggi etassa atthīti **aggiko,** svāssa aggikabhāvo yasmā aggihutamālāvedisampādanehi ceva indhanadhūmabarihisasappitelūpaharaṇehi balipupphadhūmagandhādi-upahārehi ca tassa payirupāsanāya icchito, tasmā vuttaṁ "**aggiparicārako**"ti. **Āyuṁ pāpuṇāpeyyan**ti yathā cirajīvī hoti, evaṁ āyuṁ pacchimavayaṁ pāpeyyaṁ. **Vaḍḍhiṁ gameyyan**ti sarīrāvayave, guṇāvayave ca phātiṁ pāpeyyaṁ. **Araṇī yugaḷan**ti uttarāraṇī, adharāraṇīti araṇīdvayaṁ.

429. **Evan**ti "bālo Pāyāsirājañño"ti-ādippakārena. **Tayā**ti theraṁ sandhāya vadati. **Vuttayuttakāraṇamakkhalakkhaṇenā**ti vuttayuttakāraṇassa makkhanasabhāvena. **Yugaggāhalakkhaṇenā**ti samadhuraggahaṇalakkhaṇena. **Palāsenā**ti palāsetīti palāso, parassa guṇe uttaritare ḍaṁsitvā viya chaḍḍento attano guṇehi same karotīti attho. Samakaraṇaraso hi palāso, tena palāsena.

(DṬ.23.-14)Dvesatthavāha-upamāvaṇṇanā

430. **Haritakapattan**ti (DṬ.23./CS:pg.2.355) haritabbapattaṁ, appapattanti attho. Tenāha "**antamaso**"ti-ādi. **Sannaddhadhanukalāpan**ti ettha **kalāpan**ti tūṇīramāha, tañca sannayhato dhanunā vinā na sannayhatīti āha "**sannaddhadhanukalāpan**"ti. **Āsittodakāni vaṭumānī**ti gamanamaggā ceva taṁtaṁ-udakamaggā ca sammadeva devena phuṭṭhattā tahaṁ tahaṁ paggharita-udaka sandamāna-udakā. Tenāha "**paripuṇṇasalilā maggā ca kandarā cā**"ti.

Yathābhatenāti sakaṭesu yathāṭhapitena, yathā "amma ito karohī"ti vutte ṭhapesīti attho karaṇakiriyāya kiriyāsāmaññavācībhāvato. Tasmā **yathāropitena, yathāgahitenāti attho** vutto.

(DṬ.23.-15)Akkhadhuttaka-upamāvaṇṇanā

434. **Parājayaguḷan**ti yena guḷena, yāya salākāya ṭhitāya ca parājayo hoti, taṁ adassanaṁ gamento **gilati. Pajjohanan**ti pakārehi juhanakammaṁ. Taṁ pana balidānavasena karīyatīti āha "**balikamman**"ti.

(DṬ.23.-16)Sāṇabhārika-upamāvaṇṇanā

436. **Gāmapattan**ti gāmo eva hutvā āpajjitabbaṁ, suññabhāvena anāvasitabbaṁ. Tenāha "**vuṭṭhitagāmapadeso**"ti. **Gāmapadan**ti yathā purisassa pādanikkhittaṭṭhānaṁ adhigatapariccheda ṁ "padan"ti vuccati, evaṁ gāmavāsīhi āvasitaṭṭhānaṁ adhigatanivutthāgāraṁ "gāmapadan"ti vuttaṁ. Tenāha "**ayamevattho**"ti. **Susannaddho**ti sukhena gahetvā gamanayogyatāvasena suṭṭhu sajjito. Taṁ pana susajjanaṁ suṭṭhu bandhanavasenevāti āha "**subaddho**"ti.

Ayādīnampi lohabhāve satipi loha-saddo sāsane tambalohe niruḷhoti āha "**lohanti tambalohan**"ti.

(DṬ.23.-17)Saraṇagamanavaṇṇanā

437. **Abhiraddho**ti (DṬ.23./CS:pg.2.356) ārādhitacitto, sāsanassa ārādhitacittatā pasīdanavasenāti āha "**abhippasanno**"ti. **Pañhupaṭṭhānānī**ti pañhesu upaṭṭhānāni mayā

pucchitatthesu tumhākaṁ vissajjanavasena ñāṇupaṭṭhānāni.

(DṬ.23.-18)Yaññakathāvaṇṇanā

438. **Saṅghātan**ti **saṁ**-saddo padavaḍḍhanamattanti āha "**ghātan**"ti. **Vipākaphalenā**ti sadisaphalena. **Mahapphalo na hoti** gavādipāṇaghātena upakkiliṭṭhabhāvato. **Guṇānisaṁsenā**ti uddayaphalena. **Ānubhāvajutiyā**ti paṭipakkhavigamanajanitena sabhāvasaṅkhātena tejena. **Na mahājutiko hoti** aparisuddhabhāvato. **Vipākavipphāratāyā**ti vipākaphalassa vipulatāya, pāripūriyāti attho. **Duṭṭhukhette**ti usabhādidosehi dūsitakhette, taṁ pana vappābhāvato asāraṁ hotīti āha "**nissārakhette**"ti. **Dubbhūme**ti kucchitabhūmibhāge, svāssa kucchitabhāvo asāratāya vā siyā ninnatādidosavasena vā. Tattha paṭhamo pakkho paṭhamapadena dassitoti itaraṁ dassento "**visamabhūmibhāge**"ti āha. Daṇḍābhighātādinā **chinnabhinnāni. Pūtīnī**ti gomayalepadānādisukhena asukkhāpitattā pūtibhāvaṁ gatāni. Tāni pana yasmā sāravantāni na honti, tasmā vuttaṁ "**nissārānī**"ti. **Vātātapahatānī**ti vātena ca ātapena ca vinaṭṭhabījasāmatthiyāni. Tenāha "**pariyādinnatejānī**"ti. Yaṁ yathājātavīhi-ādigatena taṇḍulena aṅkuruppādanayogyabījasāmatthiyaṁ, taṁ **taṇḍulasāro,** tassa **ādānaṁ** gahaṇaṁ tathā-uppajjanameva. **Etāni** pana bījāni **na tādisāni** khaṇḍādidosavantatāya. Dhārāya khette **anuppavesanaṁ** nāma vassanameva, taṁ paṭikkhepavasena dassento āha "**na sammā vasseyyā**"ti. **Aṅkuramūlapattādīhī**ti cettha aṅkurakandādīhi **uddhaṁ vuddhiṁ,** mūlajaṭādīhi **heṭṭhā viruḷhiṁ,** pattapupphādīhi **samantato ca vepullan**ti yojanā.

Aparūpaghātenāti paresaṁ vibādhanena. **Uppannapaccayato**ti nibbattitaghāsacchādanādideyyadhammato. Gavādighātenapi hi tattha paṭiggāhakānaṁ ghāso saṅkīyati. "**Aparūpaghātitāyā**"ti idaṁ sīlavantatāya kāraṇavacanaṁ (DṬ.23./CS:pg.2.357) **Guṇātirekan**ti guṇātirittaṁ, sīlādilokuttaraguṇehi visiṭṭhanti attho. **Vipulā**ti saddhāsampadādivasena uḷārā.

(DṬ.23.-19)Uttaramāṇavavatthuvaṇṇanā

439. Atha kho tehi sakuṇḍakehi taṇḍulehi siddhaṁbhattaṁ uttaṇḍulameva hotīti āha "**uttaṇḍulabhattan**"ti. **Bilaṅgaṁ** vuccati āranālaṁ bilaṅgato nibbattanato, tadeva kañjiyato jātanti **kañjiyaṁ,** taṁ dutiyaṁ etassāti **bilaṅgadutiyaṁ,** taṁ "**kañjikadutiyan**"ti ca vuttaṁ. **Dhorakānī**ti dhoviyāni. Yasmā thūlatarānipi "thūlānī"ti vattabbataṁ arahanti, tasmā "**thūlāni cā**"ti vuttaṁ. **Guḷadasānī**ti suttānaṁ thūlatāya, kañjikassa bahalatāya ca piṇḍitadasāni. Tenāha "**puñjapuñja …pe… dasānī**"ti. **Anuddisatī**ti anu anu katheti.

440. **Asakkaccan**ti na sakkaccaṁ anādarakāraṁ, taṁ pana kammaphalasaddhāya abhāvena hotīti āha "**saddhāvirahitan**"ti. **Acittīkatan**ti cittīkārapaccupaṭṭhāpanavasena na cittīkataṁ. Tenāha "**cittīkāravirahitan**"ti-ādi. Cittīkārarahitaṁ vā **acittīkataṁ,** yathā kataṁ paresaṁ vimhayāvahaṁ hoti, tathā akataṁ. Cittassa uḷārapaṇītabhāvo pana asakkaccadāneneva bādhito. **Apaviddhan**ti chaḍḍanīyadhammaṁ viya apaviddhaṁ katvā, etena tasmiṁ dāne gāravākaraṇaṁ vadati. **Serīsakaṁ nāmā**ti "serīsakan"ti evaṁ nāmakaṁ. **Tucchan**ti parijanaparicchedavirahato rittaṁ.

(DṬ.23.-20)Pāyāsidevaputtavaṇṇanā

441. **Tassānubhāvenā**ti tassa dānassa ānubhāvena. **Sirīsarukkho**ti pabhassarakhandhaviṭapasākhāpalāsasampanno manuññadassano dibbo sirīsarukkho. **Aṭṭhāsī**ti phalassa kammasarikkhataṁ dassento **vimānadvāre** nibbattitvā aṭṭhāsi. **Pubbāciṇṇavasenā**ti purimajātiyaṁ tattha nivāsaparicayanavasena. Na kevalaṁ pubbāciṇṇavaseneva, atha kho utusukhumavasena pīti dassento "**tattha kirassa utusukhaṁ hotī**"ti āha.

Soti (DṬ.23./CS:pg.2.358) uttaro māṇavo. Yadi asakkaccaṁ dānaṁ datvā Pāyāsi tattha nibbatto, Pāyāsissa paricārikā sakkaccaṁ dānaṁ datvā kathaṁ tattha nibbattāti āha "**Pāyāsissa panā**"ti. **Nikantivasenā**ti Pāyāsimhi sāpekkhāvasena, pubbepi vā tattha nivutthapubbatāya. **Disācārikavimānan**ti ākāsaṭṭhaṁ hutvā disāsu vicaraṇakavimānaṁ, na rukkhapabbatasikharādisambandhaṁ. **Vaṭṭani-aṭaviyan**ti vimānavīthiyanti.

Pāyāsirājaññasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

Niṭṭhitā ca Mahāvaggaṭṭhakathāya Līnatthappakāsanā.

~Mahāvaggaṭīkā niṭṭhitā. ~

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Dīghanikāye

3-Pāthikavaggaṭīkā

《長部》誦品疏

(pg.3.1~3.292)

(DṬ.24.) 1. Pāthikasuttavaṇṇanā

(DṬ.24.-1)Sunakkhattavatthuvaṇṇanā

1. **Apubbapadavaṇṇanā**ti (DṬ.24./CS:pg.3.1) atthasaṁvaṇṇanāvasena heṭṭhā aggahitatāya apubbassa abhinavassa padassa vaṇṇanā atthavibhāvanā. "Hitvā punappunāgatamatthan"ti (dī.ni.aṭṭha.1.ganthārambhakathā) hi vuttaṁ. **Mallesū**ti ettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttanayameva. **Chāyūdakasampanne vanasaṇḍe viharatī**ti Anupiyasāmantā katassa vihārassa abhāvato. Yadi na tāva paviṭṭho, kasmā "pāvisī"ti vuttanti āha **"pavisissāmī"**ti-ādi, tena avassaṁ bhāvini bhūte viya upacārā hontīti dasseti. Idāni tamatthaṁ upamāya vibhāvento **"yathā kin"**ti-ādimāha. **Etan**ti etaṁ "atippago kho"ti-ādikaṁ cintanaṁ **ahosi**. **Ativiya pago kho**ti ativiya pātova. Channakopīnatāya, paribbājakapabbajjupagamena ca **channaparibbājakaṁ,** na naggaparibbājakaṁ.

2. Yasmā Bhagavato uccākulappasutataṁ, mahābhinikkhamananikkhantataṁ, anaññasādhāraṇadukkaracaraṇaṁ, vivekavāsaṁ, lokasambhāvitataṁ, ovādānusāsanīhi lokassa bahupakārataṁ, parappavādamaddanaṁ, mahiddhikataṁ mahānubhāvatanti evamādikaṁ taṁtaṁ-attapaccakkhaguṇavisesaṁ nissāya yebhuyyena (DṬ.24./CS:pg.3.2) aññatitthiyāpi Bhagavantaṁ disvā ādaragāravabahumānaṁ dassentiyeva, tasmā vuttaṁ **"Bhagavantaṁ disvā mānathaddhataṁ akatvā"**ti-ādi. **Lokasamudācāravasenā**ti lokopacāravasena. **Cirassan**ti cirakālena. **Ādīni vadanti** upacāravasena. **Tassā**ti Bhaggavagottassa paribbājakassa. **Gihisahāyo**ti gihikālato paṭṭhāya sahāyo. **Paccakkhāto**ti yenākārena paccakkhānā, taṁ dassetuṁ **"paccakkhāmī"**ti-ādi vuttaṁ.

3. **Uddissā**ti satthukārabhāvena uddissāti ayamettha adhippāyoti taṁ dassento **"Bhagavā me"**ti-ādimāha. Yadā Sunakkhattassa "Bhagavantaṁ paccakkhāmī"ti cittaṁ uppannaṁ, vācā bhinnā, tadā evassa Bhagavatā saddhiṁ koci sambandho natthi asakyaputtiyabhāvato sāsanato paribāhirattā. Ayaṁ tāvettha sāsanayutti, sā panāyaṁ ṭhapetvā sāsanayuttikovide aññesaṁ na sammadeva visayoti Bhagavā sabbasādhāraṇavasenassa attanā sambandhābhāvaṁ dassetuṁ **"api nū"**ti ādiṁ vatvā Sunakkhattaṁ **"ko santo kaṁ paccācikkhasī"**ti āha. Yasmā mukhāgatoyaṁ sambandho, na pūjāgatādiko, yo ca yācakayācitabbatāvasena hoti, tadubhayañcettha natthīti dassento Bhagavā Sunakkhattaṁ "ko santo kaṁ paccācikkhasī"ti avoca, tasmā tamatthaṁ dassetuṁ **"yācako vā"**ti-ādi vuttaṁ. Yācitako vā yācakaṁ paccācikkheyyāti sambandho. **Tvaṁ pana neva yācako** "ahaṁ bhante Bhagavantaṁ uddissa viharissāmī"ti evaṁ mama santikaṁ anupagatattā. **Na yācitako** "ehi tvaṁ Sunakkhatta mamaṁ uddissa viharāhī"ti evaṁ mayā apatthitattā.

Ko samānoti yācakayācitakesu ko nāma honto. **Kan**ti yācakayācitakesu eva kaṁ nāma

hontaṁ maṁ **paccācikkhasi**. **Tucchapurisā**ti jhānamaggādi-uttarimanussadhammesu kassacipi abhāvā rittapurisā. Nanu cāyaṁ Sunakkhatto lokiyajjhānāni, ekaccābhiññañca uppādesīti? Kiñcāpi uppādesi, tato pana Bhagavati āghātuppādanena saheva parihīno ahosi. Aparādho nāma suppaṭipattiyā virajjhanahetubhūto kilesuppādoti āha **"yattako te aparādho, tattako doso"**ti. **Yāvañcā**ti avadhiparicchedabhāvadassanaṁ "yāvañca (DṬ.24./CS:pg.3.3) tena Bhagavatā"ti-ādīsu (dī.ni.1.3) viya. **Te**ti tayā. **Idan**ti nipātamattaṁ. **Aparaddhan**ti aparajjhitaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti-- "paccācikkhāmidānāhaṁ bhante Bhagavantan"ti-ādīni vadantena tucchapurisa tayā yāvañcidaṁ aparaddhaṁ, na tassa aparādhassa pamāṇaṁ atthīti.

4. **Manussadhammā**ti bhāvanānuyogena vinā manussehi anuṭṭhātabbadhammā. So hi manussānaṁ cittādhiṭṭhānamattena ijjhanato tesaṁ sambhāvitadhammo viya ṭhito tathā vutto, manussaggahaṇañcettha tesu bahulaṁ pavattanato. **Iddhibhūtaṁ pāṭihāriyaṁ,** na ādesanānusāsanīpāṭihāriyanti adhippāyo. **Kate**ti pavattite. **Niyyātī**ti niggacchati, vaṭṭadukkhato niggamanavasena pavattatīti attho. Dhamme hi niggacchante taṁsamaṅgipuggalo "niggacchatī"ti vuccati, Aṭṭhakathāyaṁ pana ni-saddo upasaggamattaṁ, yāti icceva atthoti dassetuṁ **gacchatī**ti attho vutto. **Tatrā**ti padhānabhāvena vuttassa atthassa bhummavasena paṭiniddesoti tasmiṁ dhamme sammā dukkhakkhayāya niyyanteti ayamettha atthoti dassento āha **"tasmiṁ …pe… saṁvattamāne"**ti.

5. Agganti ñāyatīti **aggaññaṁ**. **Lokapaññattin**ti lokassa paññāpanaṁ. **Lokassa aggan**ti lokuppattisamaye **"idaṁ nāma lokassa aggan"ti evaṁ jānitabbaṁ** bujjhitabbaṁ. **Aggamariyādan**ti ādimariyādaṁ.

6. **Ettakaṁ vippalapitvā**ti "na dānāhaṁ bhante Bhagavantaṁ uddissa viharissāmī"ti, "na hi pana me bhante Bhagavā uttarimanussadhammā iddhipāṭihāriyaṁ karotī"ti, "na hi pana me bhante Bhagavā aggaññaṁ paññapetī"ti ca ettakaṁ vippalapitvā. Idaṁ kira so Bhagavā satthukiccaṁ iddhipāṭihāriyaṁ, aggaññapaññāpanañca kātuṁ na sakkotīti pakāsento kathesi. Tenāha **"Sunakkhatto kirā"**ti-ādi. Uttaravacanavasena patiṭṭhābhāvato **appatiṭṭho**. Tato eva **niravo** nissaddo.

Ādīnavadassanatthanti diṭṭhadhammikassa ādīnavassa dassanatthaṁ. Tenāha **"sayameva garahaṁ pāpuṇissasī"**ti. Samparāyikā pana ādīnavā anekavidhā, te dassento Sunakkhatto na saddaheyyāti diṭṭhadhammikasseva gahaṇaṁ (DṬ.24./CS:pg.3.4) **Anekakāraṇenā**ti "itipi so Bhagavā arahan"ti-ādinā (dī.ni.1.157 255) anekavidhena vaṇṇakāraṇena. Evaṁ me avaṇṇo na bhavissatīti ajjhāsayena **attano bālatāya** vaṇṇārahānaṁ **avaṇṇaṁ kathetvā**. Evaṁ Bhagavā makkhibhāve ādīnavaṁ dassetvā puna tassa kathane kāraṇaṁ vibhāvetuṁ "iti kho te"ti-ādimāhāti taṁ dassetuṁ **"tato"**ti-ādi vuttaṁ. Evañhi Sunakkhattassa appakopi vacanokāso na bhavissatīti. **Apakkamī**ti attanā yathāṭhitā vuṭṭhāya apasakki. **Apakkanto** sāsanato bhaṭṭho. Tenāha **"cuto"**ti. **Evamevā**ti apakkamanto ca na yathā tathā apakkami, yathā pana kāyassa bhedā apāye nibbatteyya, evameva **apakkami**.

(DṬ.24.-2)Korakhattiyavatthuvaṇṇanā

7. **Dvīhi padehī**ti dvīhi vākyehi **āraddhaṁ** byatirekavasena tadubhayatthaniddesavasena uparidesanāya pavattattā. **Anusandhidassanavasenā**ti yathānusandhisaṅkhāta-anusandhidassanavasena.

Ekaṁ samayanti ca bhummatthe upayogavacananti āha **"ekasmiṁ samaye"**ti ca.

Thūlū nāma janapadoti janapadīnaṁ rājakumārānaṁ vasena tathāladdhanāmo. Kukkuravataṁ samādānavasena etasmiṁ atthīti **kukkuravatiko**ti āha **"samādinnakukkuravato"**ti. **Aññampī**ti "catukkoṇḍikasseva vicaraṇaṁ, tathā katvāva khādanaṁ, bhuñjanaṁ, vāmapādaṁ uddharitvā muttassa vissajjanan"ti evamādikaṁ aññampi sunakhehi kātabbakiriyaṁ. Catūhi sarīrāvayavehi kuṇḍanaṁ gamanaṁ **catukkoṇḍo,** so etasmiṁ atthīti **catukkoṇḍiko**. So pana yasmā catūhi sarīrāvayavehi saṅghaṭṭitagamano hoti, tasmā vuttaṁ **"catusaṅghaṭṭito"**ti. Tenevāha **"dve jaṇṇūnī"**ti-ādi. **Bhakkhasan**ti vā bhakkhitabbaṁ, asitabbañca. Tenevāha **"yaṁ kiñci khādanīyaṁ bhojanīyan"**ti. Kāmaṁ khādanañca nāma mukhena kātabbaṁ, hatthena pana tattha upanāmanaṁ nivāretuṁ avadhāraṇaṁ katanti āha **"hatthena aparāmasitvā"**ti, aggahetvāti attho. **Sundararūpo**ti sundarabhāvo. **Vatāti patthanatthe nipāto** "Aho vatāhaṁ lābhī assan"ti-ādīsu viya. "Samaṇena nāma evarūpena bhavitabbaṁ aho vatāhaṁ ediso bhaveyyan"ti evaṁ tassa patthanā ahosi. Tenāha **"evaṁ kirā"**ti-ādi.

Garahatthe (DṬ.24./CS:pg.3.5) **api-kāro** "api siñce palaṇḍakan"ti-ādīsu viya. **Arahante ca** Buddhe, Buddhasāvake "arahanto khīṇāsavā na hontī"ti **evaṁ tassa diṭṭhi uppannā**. Yathāha **Mahāsīhanādasutte** "natthi samaṇassa Gotamassa uttarimanussadhammā alamariyañāṇadassanavisesā"ti (ma.ni.1.146). **Sattamaṁ divasan**ti bhummatthe upayogavacanaṁ. **Alasakenā**ti ajīraṇena āmarogena.

Aṭṭhitacamattatāya **purāṇapaṇṇasadiso**. **Bīraṇatthambakan**ti bīraṇagacchā.

Mattā etassa atthīti **mattaṁ,** bhojanamattavantanti attho. Tenāha **"pamāṇayuttan"**ti. **Mantā mantā**ti mantāya mantāya.

8. **Ekadvīhikāya** gaṇanāya. **Nirāhārova ahosi** Bhagavato vacanaṁ aññathā kātukāmo, tathābhūtopi sattame divase upaṭṭhākena upanītaṁ bhakkhasaṁ disvā "dhī"ti upaṭṭhāpetuṁ asakkonto bhojanataṇhāya ākaḍḍhiyamānahadayo taṁ kucchipūraṁ bhuñjitvā Bhagavatā vuttaniyāmeneva kālamakāsi. Tena vuttaṁ **"athassā"**ti-ādi. **Sacepi …pe… cinteyyā**ti yadi eso acelo "dhī"ti paccupaṭṭhapetvā "ajjapi ahaṁ na bhuñjeyyan"ti cinteyya, tathācintane satipi devatāviggahena **taṁ divasaṁ …pe… kareyya**. Kasmā? **Advejjhavacanā hi tathāgatā,** na tesaṁ vacanaṁ vitathaṁ hoti.

Gatagataṭṭhānaṁ aṅgaṇameva hotīti tehi taṁ kaḍḍhitvā gacchantehi gatagatappadeso uttarakasāmantā vivaṭaṅgaṇameva hutvā upaṭṭhāti. **Te**ti titthiyā. **Susānaṁyeva gantvā**ti "bīraṇatthambakaṁ atikkamissāmā"ti gacchantāpi anekavāraṁ taṁ anusaṁyāyitvā punapi taṁyeva susānaṁ upagantvā.

9. **Idan**ti idaṁ matasarīraṁ. **"Tameva vā sarīraṁ kathāpesī**ti taṁ sarīraṁ adhiṭṭhahitvā ṭhitapetena kathāpesī"ti keci. Korakhattiyaṁ vā asurayonito ānetvā kathāpetu aññaṁ vā petaṁ, ko ettha viseso. **"Acinteyyo hi Buddhavisayo"**ti pana vacanato tadeva sarīraṁ Sunakkhattena pahatamattaṁ Buddhānubhāvena uṭṭhāya tamatthaṁ ñāpesīti daṭṭhabbaṁ. Purimoyeva pana attho Aṭṭhakathāsu vinicchito. Tathā hi vakkhati "nibbattaṭṭhānato"ti-ādi (dī.ni.aṭṭha.3.10).

10. **Vipākan**ti (DṬ.24./CS:pg.3.6) phalaṁ, atthanibbattīti attho.

Samānetabbānīti sammā ānetabbāni, sarūpato ānetvā dassetabbānīti attho. Pāṭihāriyānaṁ paṭhamāditā Bhagavatā vuttānupubbiyā veditabbā. Keci panettha "paracittavibhāvanaṁ, āyuparicchedavibhāvanaṁ, byādhivibhāvanaṁ, gativibhāvanaṁ, sarīranikkhepavibhāvanaṁ, Sunakkhattena saddhiṁ kathāvibhāvanañcāti cha pāṭihāriyānī"ti vadanti, taṁ yadi Sunakkhattassa cittavibhāvanaṁ sandhāya vuttaṁ, evaṁ sati "sattā"ti vattabbaṁ tassa bhāvi-avaṇṇavibhāvanāya saddhiṁ. Atha acelassa

maraṇacittavibhāvanaṁ, taṁ “sattamaṁ divasaṁ kālaṁ karissatī”ti iminā saṅgahitanti visuṁ na vattabbaṁ, tasmā Aṭṭhakathāyaṁ vuttanayeneva gahetabbaṁ.

(DṬ.24.-3)Acelakaḷāramaṭṭakavatthuvaṇṇanā

11. **Nikkhantadantamaṭṭako**ti nikkhantadanto maṭṭako. So kira acelakabhāvato pubbe maṭṭakito hutvā vicari vivaradanto ca, tena naṁ “koramaṭṭako”ti sañjānanti. Yaṁ kiñci tassa dento “sādhurūpo ayaṁ samaṇo”ti sambhāvento aggaṁ seṭṭhaṁyeva denti. Tena vuttaṁ **“lābhaggaṁ patto, aggalābhaṁ patto”**ti. Bahū acelakā taṁ parivāretvā vicaranti, gahaṭṭhā ca taṁ bahū aḍḍhā vibhavasampannā kālena kālaṁ upasaṅkamitvā payirupāsanti. Tena vuttaṁ **“yasaggaṁ aggaparivāraṁ patto”**ti. **Vatāniyeva** pajjitabbato padāni. Aññamaññaṁ asaṅkarato **vatakoṭṭhāsā vā**. **Samattānī**ti samaṁ attani gahitāni. **Puratthimenā**ti **ena**-saddasambandhena “Vesālin”ti upayogavacanaṁ, avidūratthe ca **ena**-saddo pañcamyantoti āha **“Vesālito avidūre”**ti.

12. Sāsane paricayavasena **tilakkhaṇāhataṁ pañhaṁ pucchi**. **Na sampāyāsī**ti nāvabujjhi na sampādesi. Tenāha **“sammā ñāṇagatiyā”**ti-ādi. **Sampāyanaṁ** vā sampādanaṁ. Pañhaṁ puṭṭhassa ca **sampādanaṁ** nāma sammadeva kathananti tadabhāvaṁ dassento **“atha vā”**ti-ādimāha. Kopavasena tassa akkhīni kampanabhāvaṁ āpajjiṁsūti āha **“kampanakkhīnipi parivattetvā”**ti. **Kopan**ti kodhaṁ, so pana cittassa pakuppanavasena pavattatīti āha **“kuppanākāran”**ti (DṬ.24./CS:pg.3.7) **Dosan**ti āghātaṁ, so pana ārammaṇe dussanavasena pavattīti āha **“dussanākāran”**ti. **Atuṭṭhākāran**ti tuṭṭhiyā pītiyā paṭipakkhabhūtappavatti-ākāraṁ. Kāyavacīvikārehi **pākaṭamakāsi**. **Mā vata no**ti ettha **mā**ti paṭikkhepo, **no**ti mayhanti atthoti āha **“Aho vata me na bhaveyyā”**ti. **Maṁ vata no**ti ettha pana **no**ti saṁsayeti āha **“ahosi vata nu mamā”**ti.

14. **Pari**pubbo **dahita**-saddo vatthanivāsanaṁ vadatīti āha **“paridahito nivatthavattho”**ti. Yasanimittakatāya lābhassa yasaparihāniyāva lābhaparihāni vuttā hotīti pāḷiyaṁ **“yasā nihīno”**ti vuttaṁ.

(DṬ.24.-4)Acelapāthikaputtavatthuvaṇṇanā

15. “Ahaṁ sabbaṁ jānāmī”ti evaṁ sabbaññutaññāṇaṁ vadati paṭijānātīti ñāṇavādo, tena mayā **ñāṇavādena saddhiṁ**. **Atikkamma gacchato**ti upaḍḍhabhāgena paricchinnaṁ padesaṁ atikkamitvā iddhipāṭihāriyaṁ kātuṁ gacchato. Kiṁ panāyaṁ acelo pāthikaputto attano pamāṇaṁ na jānātīti? No na jānāti. Yadi evaṁ, kasmā sukkhagajjitaṁ gajjīti? “Evāhaṁ loke pāsaṁso bhavissāmī”ti kohaññe katvā sukkhagajjitaṁ gajji. Tena vuttaṁ **“nagaravāsino”**ti-ādi. **Paṭṭhapetvā**ti yugaggāhaṁ ārabhitvā.

16. **Hīnajjhāsayattā …pe… udapādi**. Vuttañhetaṁ “hīnādhimuttikā sattā hīnādhimuttike eva satte sevanti bhajanti payirupāsantī”ti (saṁ.ni.2.98).

Yasmā tathāvuttā vācā tathārūpacittahetukā, tañca cittaṁ tathārūpadiṭṭhicittahetukaṁ, tasmā “taṁ vācaṁ appahāyā”ti vatvā yathā tassā appahānaṁ hoti, taṁ dassento “taṁ cittaṁ appahāyā”ti āha, tassa ca yathā appahānaṁ hoti, taṁ dassetuṁ “taṁ diṭṭhiṁ appaṭinissajjitvā”ti avoca. Yasmā vā tathārūpā vācā mahāsāvajjā, cittaṁ tato mahāsāvajjataraṁ taṁsamuṭṭhāpakabhāvato, diṭṭhi pana tato mahāsāvajjatamā tadubhayassa mūlabhāvato, tasmā tesaṁ mahāsāvajjatāya imaṁ vibhāgaṁ dassetvā ayaṁ anukkamo ṭhapitoti veditabbo. Tesaṁ pana (DṬ.24./CS:pg.3.8) yathā pahānaṁ hoti, taṁ

dassetuṁ **“ahan”**ti-ādi vuttaṁ. **“Nāhaṁ Buddho”ti vadanto**ti sāṭheyyena vinā ujukameva “ahaṁ Buddho na homī”ti vadanto. **Cittadiṭṭhippahāne**pi eseva nayo. **Vipateyyā**ti ettha **vi**-saddo paṭhame vikappe upasaggamattaṁ, dutiye pana visaraṇatthoti āha **“sattadhā vā pana phaleyyā”**ti.

17. **Ekaṁsenā**ti ekantena, ekantikaṁ pana vacanapariyāyavinimuttaṁ hotīti āha **“nippariyāyenā”**ti. **Odhāritā**ti avadhāritā niyametvā bhāsitā. **Vigatarūpenā**ti apagatasabhāvena Tenāha **“vigacchitasabhāvenā”**ti, iddhānubhāvena apanītasakabhāvena. Tena vuttaṁ **“attano”**ti-ādi.

18. Dvayaṁ gacchatīti **dvayagāminī**. Kīdisaṁ dvayanti āha **“sarūpenā”**ti-ādi. Ayañhi so gaṇḍassupariphoṭṭhabbādosaṁ.

19. Ajitassa Licchavisenāpatissa mahāniraye nibbattitvā tato āgantvā acelassa pāthikaputtassa santike parodanaṁ. **Abhāvā**ti pubbe vuttappakārassa pāṭihāriyakaraṇassa abhāvā. Bhagavā pana sannipatitaparisāyaṁ pasādajananatthaṁ tadanurūpaṁ pāṭihāriyamakāsiyeva. Yathāha **“tejodhātuṁ samāpajjitvā”**ti-ādi.

(DṬ.24.-5)Iddhipāṭihāriyakathāvaṇṇanā

20. Nicayanaṁ dhanadhaññānaṁ sañcayanaṁ **nicayo,** tattha niyuttāti **necayikā,** gahapati eva necayikā **gahapatinecayikā**. Ettakāni jaṅghasahassānīti parimāṇābhāvato **sahassehipi aparimāṇagaṇanā**. **Tenevā**ti imassa vasena sannipatitāya evaṁ mahatiyā parisāya bandhanamokkhaṁ kātuṁ labbhati, eteneva kāraṇena.

21. **Cittutrāsabhayan**ti cittassa utrāsanākārena pavattabhayaṁ, na ñāṇabhayaṁ, nāpi “bhāyati etasmā”ti evaṁ vuttaṁ ārammaṇabhayaṁ. **Chambhitattan**ti teneva cittutrāsabhayena sakalasarīrassa chambhitabhāvo. **Lomahaṁso**ti teneva bhayena, tena ca chambhitattena sakalasarīre lomānaṁ (DṬ.24./CS:pg.3.9) haṭṭhabhāvo, so pana tesaṁ bhittiyaṁ nāgadantānaṁ viya uddhaṁmukhatāti āha **“lomānaṁ uddhaggabhāvo”**ti. **Antantena āvijjhitvā**ti attano nisīdanatthaṁ nigūḷhaṭṭhānaṁ upaparikkhanto paribbājakārāmaṁ pariyantena anusaṁyāyitvā, kassacideva Sunakkhattassa vā Sunakkhattasadisassa vā sabbaññupaṭiññaṁ appahāya satthu sammukhībhāve sattadhā tassa muddhāphalanaṁ dhammatā. Tena vuttaṁ **“mā nassatu bālo”**ti-ādi.

22. **Saṁsappatī**ti tattheva pāsāṇaphalake bāladārako viya uṭṭhātuṁ asakkonto avasīdanavasena ito cito ca saṁsappati. Tenāha **“osīdatī”**ti. **Tattheva sañcaratī**ti tasmiṁyeva pāsāṇe ānisadupaṭṭhino sañcalanaṁ nisajjavaseneva sañcarati, na uṭṭhāya padasā.

23. **Vinaṭṭharūpo**ti sambhāvanāya vināsena, lābhassa vināsena ca vinaṭṭhasabhāvo.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

25. **Goyuttehī**ti balavantabalībaddayojitehi.

26. **Tassā**ti Jāliyassa. Ayañhi maṇḍisena paribbājakena saddhiṁ Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā dhammaṁ suṇi, tato puretaraṁ Bhagavato guṇānaṁ ajānanakāle ayaṁ pavatti. Tenevāha **“tiṭṭhatu tāva pāṭihāriyaṁ …pe… parājayo bhavissatī”**ti.

27. **Tiṇasīho**ti tiṇasadisaharitavaṇṇo sīho. **Kāḷasīho**ti kāḷavaṇṇo sīho. **Paṇḍusīho**ti paṇḍuvaṇṇo sīho. **Kesarasīho**ti kesaravanto setavaṇṇo, lohitavaṇṇo vā sīho. **Migarañño**ti ettha **miga**-saddo kiñcāpi pasadakuruṅgādīsu kesucideva catuppadesu niruḷho, idha pana sabbasādhāraṇavasenāti dassento **“migaraññoti sabbacatuppadānaṁ**

rañño”ti vuttaṁ. Āgantvā seti etthāti **āsayo,** nivāsanaṭṭhānaṁ. **Sīhanādan**ti parissayānaṁ sahanato, paṭipakkhassa ca hananato “sīho”ti laddhanāmassa migādhipassa ghosaṁ, so pana tena yasmā kutocipi abhītabhāvena pavattīyati, tasmā vuttaṁ **“abhītanādan”**ti. Tattha tattha tāsu tāsu disāsu gantvā caritabbatāya (DṬ.24./CS:pg.3.10) bhakkhitabbatāya **gocaro** ghāsoti āha **“gocarāyāti āhāratthāyā”**ti. **Varaṁ varan**ti migasaṅghe migasamūhe mudumaṁsatāya varaṁ varaṁ mahiṁsavanavarāhādiṁ vadhitvāti yojanā. Tenāha **“thūlaṁ thūlan”**ti. Varavarabhāvena hi tassa varabhāvo icchito. Sūrabhāvaṁ sannissitaṁ **sūrabhāvasannissitaṁ,** tena. Sūrabhāvenāpi hi “kiṁ ime pāṇake dubbale hantvā”ti appathāmesu pāṇesu kāruññaṁ upatiṭṭhati.

28. **Vighāso**ti parassa bhakkhitasesatāya virūpo ghāso vighāso, ucchiṭṭhaṁ. Tenāha “bhakkhitātirittamaṁsan”ti, tasmiṁ **vighāse,** vighāsanimittanti attho. **Asmimānadosenā**ti asmimānadosahetu, ahaṁkāranimittanti attho. So panassa asmimāno yathā uppajji, taṁ dassetuṁ **“tatrāyan”**ti-ādi vuttaṁ.

“Segālakaṁyevā”tipi pāṭho, yathāvuttova attho. **Bheraṇḍakaṁyevā**ti bheraṇḍasakuṇaravasadisaṁyeva, **bheraṇḍo** nāma eko pakkhī dvimukho, tassa kira saddo ativiya virūpo amanāpo. Tenāha **“appiya-amanāpasaddamevā”**ti. Sammāpaṭipattiyā visesato suṭṭhu gatāti **Sugatā,** sammāsambuddhā. Te apadāyanti sodhenti sattasantānaṁ etehīti **Sugatāpadānāni,** tisso sikkhā. Yasmā tāhi te “Sugatā”ti lakkhīyanti, tā ca tesaṁ ovādabhūtā, tasmā **“Sugatalakkhaṇesū”**ti-ādi vuttaṁ. Yadi tā Sugatassa lakkhaṇabhūtā, sāsanabhūtā ca, kathaṁ panesa pāthikaputto tattha tāsu sikkhāsu jīvati, ko tassa tāhi sambandhoti āha **“etassa hī”**ti-ādi. **Sambuddhānaṁ demāti dentī**ti Buddhasaññāya dentīti adhippāyo. Tena **esa …pe… jīvati nāma** na Sugatanvaya-ajjhupagamanato. **“Tathāgate”**ti-ādi ekatte puthuvacananti āha **“tathāgatan”**ti-ādi. **Bahuvacanaṁ eva** garusmiṁ ekasmimpi bahuvacanappayogato **ekavacanaṁ viya vuttaṁ** vacanavipallāsena.

29. **Samekkhitvā**ti samaṁ katvā micchādassanena apekkhitvā, taṁ pana apekkhanaṁ tathā maññanamevāti āha **“maññitvā”**ti. Pubbe vuttaṁ samekkhanampi maññanaṁ evāti vuttaṁ **“amaññīti puna amaññitthā”**ti, tena aparāparaṁ tassa maññanappavattiṁ dasseti. Bheraṇḍakaravaṁ kosati vikkosatīti **kotthu**.

30. Te (DṬ.24./CS:pg.3.11) te pāṇe byāpādento ghasatīti byagghoti iminā nibbacanena “byaggho”ti migarājassapi siyā nāmanti āha **“byagghoti maññatīti sīhohamasmīti maññatī”**ti. Yadipi yathāvuttanibbacanavasena sīhopi “byaggho”ti vattabbataṁ arahati, byaggha-saddo pana migarāje eva niruḷhoti dassento **“sīhena vā”**ti-ādimāha.

31. Sīhena vicaritavane saṁvaḍḍhattā vuttaṁ “Mahāvane suññavane vivaḍḍho”ti.

34. **Kilesabandhanā**ti taṇhābandhanato. Taṇhābandhanañhi thiraṁ daḷhabandhanaṁ dummocanīyaṁ. Yathāha--

> “Sārattarattā maṇikuṇḍalesu,
> Puttesu dāresu ca yā apekkhā.
> Etaṁ daḷhaṁ bandhanamāhu dhīrā,
> Ohārinaṁ sithilaṁ duppamuñcan”ti. (dha.pa.346 jā. 1.2.102).

Kilesabandhanāti vā dasavidhasaṁyojanato. **Mahāviduggaṁ nāma cattāro oghā** mahantaṁ jalaviduggaṁ viya anupacitakusalasambhārehi duggamaṭṭhena.

(DṬ.24.-6)Aggaññapaññattikathāvaṇṇanā

36. **Imassa** padassa. Idaṁ nāma lokassa agganti jānitabbaṁ, taṁ **aggaññaṁ,** so pana

lokassa uppattikkamo pavatti paveṇī cāti āha **"lokuppatticariyavaṁsan"**ti. Sammāsambodhito uttaritaraṁ nāma kiñci natthi pajānitabbesu, taṁ pana koṭiṁ katvā dassento **"yāva sabbaññutaññāṇā pajānāmī"**ti āha. "Mama pajānanā"ti assādento taṇhāvasena, "ahaṁ pajānāmī"ti abhinivisanto diṭṭhivasena, "suṭṭhu pajānāmi sammā pajānāmī"ti paggaṇhanto mānavasena na parāmasāmīti yojanā. "Paccattaññevā"ti padaṁ "nibbuti viditā"ti padadvayenāpi yojetabbaṁ "paccattaṁyeva uppāditā nibbuti ca paccattaṁyeva viditā"ti, sayambhuñāṇena nibbattitā nibbuti sayameva viditāti attho. Aṭṭhakathāyaṁ pana "paccattan"ti padaṁ vividhavibhattikaṁ hutvā āvuttinayena (DṬ.24./CS:pg.3.12) āvattatīti dassetuṁ **"attanāyeva attanī"**ti vuttaṁ. **Aviditanibbāna**ti appaṭiladdhanibbānā micchāpaṭipannattā. Pajānanampi hi tadadhigamavaseneva veditabbaṁ. Eti iṭṭhabhāvena pavattatīti **ayo,** sukhaṁ. Tappaṭikkhepena **anayo,** dukkhaṁ. Tadeva hitasukhassa byasanato **byasanaṁ**.

37. **Taṁ dassento**ti Bhagavāpi "aññatitthiyo tattha sārasaññī"ti taṁ dassento. **Ādhipaccabhāvenā**ti ādhipaccasabhāvena. Yassa ācariyavādassa vasena puriso "ācariyo"ti vuccati, so ācariyavādo ācariyabhāvoti āha **"ācariyabhāvaṁ ācariyavādan"**ti. **Etthā**ti ācariyavāde. **Iti katvā**ti iminā kāraṇena. **So**ti ācariyavādo. **"Aggaññaṁ" tveva vutto** aggaññavisayattā. **Kena vihitan**ti kena pakārena vihitaṁ. Tenāha **"kena vihitaṁ kinti vihitan"**ti. **Brahmajāle**ti brahmajālasaṁvaṇṇanāyaṁ (dī.ni.aṭṭha.1.28). Tattha hi vitthārato vuttavidhiṁ idha atidisati, pāḷi pana tattha ceva idha ca ekasadisā vāti.

41. Khiḍḍā padosikā mūlabhūtā ettha santīti **Khiḍḍāpadosikaṁ,** ācariyakaṁ. Tenevāha **"Khiḍḍāpadosikamūlakan"**ti. **Manopadosikan**ti etthāpi eseva nayo.

47. Yena vacanena abbhācikkhanti, tassa avijjamānatā nāma atthavasenevāti āha **"asaṁvijjamānaṭṭhenā"**ti. **Tucchā, musā**ti ca karaṇatthe paccattavacananti āha **"tucchena, musāvādenā"**ti. Vacanassa antosāraṁ nāma aviparīto atthoti tadabhāvenāha **"antosāravirahitenā"**ti. **Abhi-ācikkhantī**ti abhibhavitvā ghaṭṭentā kathenti, akkosantīti attho. **Viparītasañño**ti ayāthāvasañño. **Subhaṁ vimokkhan**ti "subhan"ti vuttavimokkhaṁ. **Vaṇṇakasiṇan**ti sunīlakasupītakādivaṇṇakasiṇaṁ. **Sabban**ti yaṁ subhaṁ, asubhañca vaṇṇakasiṇaṁ, tañca sabbaṁ. **Na asubhan**ti asubhampi "asubhan"ti tasmiṁ samaye na sañjānāti, atha kho "subhaṁ" tveva sañjānātīti attho. **Viparītā** ayāthāvagāhitāya, ayāthāvavāditāya ca.

48. Yasmā (DṬ.24./CS:pg.3.13) so paribbājako avissaṭṭhamicchāgāhitāya sammā appaṭipajjitukāmo sammāpaṭipannaṁ viya maṁ Samaṇo Gotamo, bhikkhavo ca sañjānantūti adhippāyena **"tathā dhammaṁ desetun"**ti-ādimāha, tasmā vuttaṁ **"mayā etassa …pe… vaṭṭatī"**ti. **Mamman**ti mammappadesaṁ pīḷājananaṭṭhānaṁ. **Suṭṭhū**ti sakkaccaṁ. Yathā na vinassati, evaṁ **anurakkha**.

Vāsanāyāti kilesakkhayāvahāya paṭipattiyā vāsanāya. Sesaṁ suviññeyyamevāti.

Pāthikasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.25.) (3-2) Udumbarikasuttavaṇṇanā

(DṬ.25.-1)Nigrodhaparibbājakavatthuvaṇṇanā

49. **Udumbarikāyā**ti (DṬ.25./CS:pg.3.14) sambandhe sāmivacananti āha

“Udumbarikāya deviyā santake paribbājakārāme”ti. “Udumbarikāyan”ti vā pāṭho, tathā sati adhikaraṇe etaṁ bhummaṁ. Ayañhettha attho Udumbarikāya rañño deviyā nibbattito ārāmo Udumbarikā, tassaṁ Udumbarikāyaṁ. Tenāha **“Udumbarikāya deviyā santake”**ti. Tāya hi nibbattito tassā santako. Varaṇādipāṭhavasena cettha nibbattatthabodhakassa saddassa adassanaṁ. **Sandhāno**ti bhinnānampi tesaṁ sandhāpanena “sandhāno”ti evaṁ laddhanāmo. **Saṁvaṇṇito**ti pasaṁsito. **Iriyatī**ti pavattati. **Ariyena ñāṇenā**ti kilesehi ārakattā ariyena lokuttarena ñāṇena. **Ariyāya vimuttiyā**ti suvisuddhāya lokuttaraphalavimuttiyā.

Divā-saddo dina-saddo viya divasapariyāyo, tassa visesanabhāvena vuccamāno divā-saddo savisesaṁ divasabhāgaṁ dīpetīti āha **“divasassa divā”**ti-ādi. Yasmā samāpannassa cittaṁ nānārammaṇato paṭisaṁhataṁ hoti, jhānasamaṅgī ca pavivekūpagamanena saṅgaṇikābhāvato ekākiyāya nilīno viya hoti, tasmā vuttaṁ **“tato tato …pe… gato”**ti. Mano bhavanti manaso vivaṭṭanissitaṁ vaḍḍhiṁ āvahantīti **manobhāvaniyā**ti āha **“manavaḍḍhakānan”**ti-ādi. **Unnamati** na saṅkucati, alīnañca hotīti attho.

51. **Yāvatā**ti yāvantoti ayamettha atthoti āha **“yattakā”**ti. **Tesan**ti niddhāraṇe sāmivacanaṁ. Niddhāraṇañca kenaci visesena icchitabbaṁ. Yehi ca guṇavisesehi samannāgatā Bhagavato sāvakā upāsakā Rājagahe paṭivasanti, ayañca tehi samannāgatoti imaṁ visesaṁ dīpetuṁ **“tesaṁ abbhantaro”**ti vuttaṁ. Tenāha **“Bhagavato kirā”**ti-ādi.

52. **Tesan**ti paribbājakānaṁ. **Kathāyā**ti tiracchānakathāya. **Dassanenā**ti diṭṭhidassanena. **Ākappenā**ti vesena. **Kuttenā**ti kiriyāya. **Ācārenā**ti aññamaññasmiṁ ācaritabba-ācārena. **Vihārenā**ti rattindivaṁ (DṬ.25./CS:pg.3.15) viharitabbaviharaṇena. **Iriyāpathenā**ti ṭhānādi-iriyāpathena. Aññākāratāya aññatitthe niyuttāti **aññatitthiyā**. **Saṅgantvā** samāgantvā **rāsī hutvā** parehi **nisinnaṭṭhāne**. Araññāni ca tāni vanapatthāni cāti **araññavanapatthāni**. Tattha yaṁ araññakaṅganipphādakaṁ ārañnakānaṁ, taṁ “araññan”ti veditabbaṁ. **Vanapatthan**ti gāmantaṁ atikkamitvā manussānaṁ anupacāraṭṭhānaṁ, yattha na kasīyati na vappīyati. Vuttañhetaṁ “vanapatthanti dūrānametaṁ senāsanānaṁ adhivacanan”ti “vanapatthanti vanasaṇḍānametaṁ senāsanānaṁ, vanapatthanti bhīsanakānametaṁ, vanapatthanti salomahaṁsānametaṁ, vanapatthanti pariyantānametaṁ vanapatthanti na manussūpacārānametaṁ senāsanānaṁ adhivacanan”ti (vibha.531). Tena vuttaṁ **“gāmūpacārato muttānī”**ti-ādi. **Pantānī**ti pariyantāni atidūrāni. Tenāha **“dūratarānī”**ti-ādi. **Vihārūpacārenā**ti vihārassa upacārappadesena. **Addhikajanassā**ti maggagāmino janassa. **Mandasaddānī**ti uccāsaddamahāsaddābhāvato tanusaddāni. Manussehi samāgamma ekajjhaṁ pavattitasaddo **nigghoso,** tassa yasmā attho dubbibhāvito hoti, tasmā vuttaṁ **“avibhāvitatthena nigghosenā”**ti. **Vigatavātānī**ti vigatasaddāni. **“Rahassa karaṇassa yuttānī”**ti imināpi tesaṁ ṭhānānaṁ araññalakkhaṇayuttataṁ, janavivittataṁ, vanavivittameva ca vibhāveti, tathā **“ekībhāvassa anurūpānī”**ti iminā.

53. **Kenā**ti hetumhi, sahayoge ca karaṇavacananti āha **“kena kāraṇena kena puggalena saddhin”**ti. Ekopi hi vibhattiniddeso anekatthavibhāvano hoti, tathā taddhitatthapadasamāhāreti.

Saṁsandananti ālāpasallāpavasena kathāsaṁsandanaṁ. **Ñāṇabyattabhāvan**ti byattañāṇabhāvaṁ, so pana parassa vacane uttaradānavasena, parena vā vutta-uttare paccuttaradānavasena siyāti āha **“uttarapaccuttaranayenā”**ti. Yo hi parassa vacanaṁ tipukkhalena nayena rūpeti, tathā parassa rūpanavacanaṁ jātibhāvaṁ āpādeti, tassa tādisaṁ vacanasabhāvaṁ ñāṇaveyyattiyaṁ vibhāveti pākaṭaṁ karotīti. **Suññāgāresu**

naṭṭhāti suññāgāresu nivāsesu naṭṭhā vinaṭṭhā (DṬ.25./CS:pg.3.16) abhāvaṁ gatā. **Nāssa paññā nasseyya** tehi tehi katapucchanapaṭipucchananimittaṁ nānāpaṭibhānuppattiyā visāramāpannaṁ pucchitaṁ pañhaṁ vissajjetuṁ asamatthatāya. **Orodheyyāmā**ti nirussāhaṁ viya karontā avarodheyyāma, taṁ parassa orodhanaṁ vādajālena vinandhanaṁ viya hotīti āha **"vinandheyyāmā"**ti Tadatthaṁ tena tucchakumbhinidassanaṁ kataṁ, taṁ byatirekamukhena dassetuṁ **"pūritaghaṭo hī"**ti-ādi vuttaṁ.

Balaṁ dīpentoti abhūtameva attano ñāṇabalaṁ pakāsento. **Asambhinnan**ti jātisambhedābhāvena asambhinnaṁ. Aññajātisambhede sati assatarassa assassa jātabhāvo viya sīhassapi sīhathāmābhāvo siyāti āha **"asambhinnakesarasīhan"**ti. **Ṭhānaso vā**ti taṅkhaṇe eva.

54. "Sumāgadhā nāma nadī"ti keci, taṁ micchāti dassento "Sumāgadhā nāma pokkharaṇī"ti vatvā tassā pokkharaṇibhāvassa suttantare āgatataṁ dassetuṁ **"yassā tīre"**ti-ādi vuttaṁ. Morānaṁ nivāpo etthāti **moranivāpo**. Byadhikaraṇānampi hi padānaṁ bāhiratthasamāso hotiyeva yathā "urasilomo"ti. Atha vā nivutthaṁ etthāti **nivāpo,** morānaṁ nivāpo **moranivāpo,** morānaṁ nivāpadinnaṭṭhānaṁ. Tenāha **"yattha morānan"**ti-ādi. Yasmā nigrodho tapojigucchavādo, sāsane ca bhikkhū attakilamathānuyogaṁ vajjetvā bhāvanānuyogena paramassāsappatte viharante passati, tasmā "kathaṁ nu kho Samaṇo Gotamo kāyakilamathena vināva sāvake vinetī"ti sañjātasandeho "ko nāma so"ti-ādinā Bhagavantaṁ pucchi. Assasati anusaṅkitaparisaṅkito hoti etenāti **assāso,** pītisomanassanti āha **"assāsappattāti tuṭṭhippattā somanassappattā"**ti. Adhiko seṭṭho āsayo nissayo **ajjhāsayo**ti āha **"uttamanissayabhūtan"**ti. Ādibhūtaṁ purātanaṁ seṭṭhacariyaṁ **ādibrahmacariyaṁ,** lokuttaramagganti attho. Tathā hesa sabbabuddhapaccekabuddhasāvakehi teneva ākārena adhigato. Tenāha **"purāṇa …pe… ariyamaggan"**ti. Tathā hi taṁ Bhagavā "addasa purāṇaṁ maggaṁ purāṇamañjasan"ti avoca. **Pūretvā** bhāvanāpāripūrivasena. "Pūretvā"ti vā idaṁ "ajjhāsayaṁ ādibrahmacariyan"ti ettha pāṭhasesoti (DṬ.25./CS:pg.3.17) vadanti. "Ajjhāsayaṁ ādibrahmacariyaṁ paṭijānanti assāsappattā"ti evaṁ vā ettha yojanā.

(DṬ.25.-2)Tapojigucchāvādavaṇṇanā

55. Pakatā hutvā vicchinnā **vippakatā**ti āha **"aniṭṭhitāva hutvā ṭhitā"**ti.

56. **Vīriyena pāpajigucchanavādo**ti lūkhapaṭipattisādhanena vīriyena attataṇhāvinodanavasena pāpakassa jigucchanavādo. Jigucchatīti **jiguccho,** tabbhāvo **jegucchaṁ,** adhikaṁ jegucchaṁ adhijegucchaṁ, ativiya pāpajigucchanaṁ, tasmiṁ **adhijegucche**. Kāyadaḷhībahulaṁ tapatīti **tapo,** attakilamathānuyogavasena pavattaṁ vīriyaṁ, tena kāyadaḷhībahulatānimittassa pāpassa jigucchanaṁ, virajjanampi **tapojigucchā**ti āha **"vīriyena pāpajigucchā"**ti. Ghāsacchādanasenāsanataṇhāvinodanamukhena attasnehavirajjananti attho. Upari vuccamānesu nānākāresu acelakādivatesu ekajjhaṁ samādinnānaṁ parisodhanamevettha **pāripūraṇaṁ** na sabbesaṁ anavasesato samādānaṁ tassa asambhavatoti āha **"paripuṇṇāti parisuddhā"**ti. **Parisodhanañ**ca nesaṁ sakasamayasiddhena nayena paṭipajjanameva. Vipariyāyena aparisuddhatā veditabbā.

57. **"Ekaṁ pañhampi na kathetī"**ti paṭhamaṁ attanā pucchitapañhassa akathitattā vuttaṁ.

Tapanissitakoti attakilamathānuyogasaṅkhātaṁ tapaṁ nissāya samādāya vattanako.

Sīhanādeti Sīhanādasuttavaṇṇanāyaṁ. Yasmā tattha vitthāritanayena veditabbāni, tasmā tassā atthappakāsanāya vuttanayenapi veditabbāni.

(DṬ.25.-3)Upakkilesavaṇṇanā

58. "Sammā ādiyatī"ti vatvā **sammā ādiyanañ**cassa daḷhaggāho evāti āha **"daḷhaṁ gaṇhātī"**ti. "Sāsanāvacarenāpi dīpetabban"ti vatvā (DṬ.25./CS:pg.3.18) taṁ dassetuṁ **"ekacco hī"**ti-ādi vuttaṁ, tena dhutaṅgadharatāmattena attamanatā, paripuṇṇasaṅkappatā sammāpaṭipattiyā upakkilesoti imamatthaṁ dasseti, na yathāvuttatapasamādānadhutaṅgadharatānaṁ satipi aniyyānikatte sadisatanti daṭṭhabbaṁ.

"Duvidhassāpīti 'attamano hoti paripuṇṇasaṅkappo'ti ca evaṁ upakkilesabhedena vuttassa duvidhassāpi tapassino"ti keci. Yasmā pana Aṭṭhakathāyaṁ sāsanikavasenāpi attho dīpito, tasmā bāhirakassa, sāsanikassa cāti evaṁ duvidhassāpi tapassinoti attho veditabbo. Tathā ceva hi uparipi atthavaṇṇanaṁ vakkhatīti. **Ettāvatā**ti yadidaṁ "ko añño mayā sadiso"ti evaṁ atimānassa, aniṭṭhitakiccasseva ca "alamettāvatā"ti evaṁ atimānassa ca uppādanaṁ, ettāvatā.

Ukkaṁsatīti ukkaṭṭhaṁ karoti. **Ukkhipatī**ti aññesaṁ upari khipati, paggaṇhātīti attho. **Paraṁ saṁhāretī**ti paraṁ saṁharaṁ nihīnaṁ karoti. **Avakkhipatī**ti adho khipati, avamaññatīti attho.

Mānamadakaraṇenāti mānasaṅkhātassa madassa karaṇena uppādanena. **Mucchito hotī**ti mucchāpanno hoti, sā pana mucchāpatti abhijjhāsīlabbataparāmāsakāyaganthehi gadhitacittatā, tattha ca atilaggabhāvoti āha **"gadhito ajjhosanno"**ti. **Pamajjanañ**cettha pamajjanamevāti āha **"pamādamāpajjatī"**ti. Kevalaṁ dhutaṅgasuddhiko hutvā kammaṭṭhānaṁ ananuyuñjanto tāya eva dhutaṅgasuddhikatāya attukkaṁsanādivasena pavatteyyāti dassetuṁ **"sāsane"**ti-ādi vuttaṁ. Tenāha **"dhutaṅgameva …pe… paccetī"**ti.

59. **Teyeva** paccayā. **Suṭṭhu katvā paṭisaṅkharitvā laddhā**ti ādaragāravayogena sakkaccaṁ abhisaṅkharitvā dānavasena upanayavasena laddhā. **Vaṇṇabhaṇanan**ti guṇakittanaṁ. **Assā**ti tapassino.

60. **Vodāsan**ti byāsanaṁ, vibhajjananti attho. Taṁ panettha vibhajjanaṁ dvidhā icchitanti āha **"dvebhāgaṁ āpajjatī"**ti. **Dve bhāge karoti** ruccanāruccanavasena (DṬ.25./CS:pg.3.19) **Gedhajāto**ti sañjātagedho. **Mucchanaṁ** nāma sativippavāseneva hoti, na satiyā satīti āha **"samuṭṭhassatī"**ti. **Ādīnavamattampī**ti gadhitādibhāvena paribhoge ādīnavamattampi **na passati**. **Mattaññutā**ti paribhoge mattaññutā. **Paccavekkhaṇaparibhogamattampī**ti paccavekkhaṇamattena paribhogampi ekavāraṁ paccavekkhitvāpi paribhuñjanampi **na karoti**.

61. **Vicakkasaṇṭhānā**ti vipulatamacakkasaṇṭhānā. Sabbassa bhuñjanato ayokūṭasadisā dantā eva **dantakūṭaṁ**. **Apasādetī**ti pasādeti. **Acelakādivasenā**ti acelakavatādivasena. **Lūkhājīvin**ti sallekhapaṭipattiyā lūkhajīvikaṁ.

62. **Tapaṁ karotī**ti bhāvanāmanasikāralakkhaṇaṁ tapaṁ carati caranto viya hoti. **Caṅkamaṁ otarati** bhāvanaṁ anuyuñjanto viya. **Vihāraṅgaṇaṁ sammajjati** vattapaṭipattiṁ pūrento viya.

"Ādassayamāno"ti vā pāṭho.

Kiñci vajjanti kiñci kāyikaṁ vā vācasikaṁ vā dosaṁ. **Diṭṭhigatan**ti viparītadassanaṁ. **Aruccamānan**ti attano siddhante paṭikkhittabhāvena aruccamānaṁ. **Ruccati me**ti "kappati me"ti **vadati**. **Anujānitabban**ti tacchāviparītabhūtabhāvena "evametan"ti

anujānitabbaṁ. Savanamanohāritāya "sādhu suṭṭhū"ti **anumoditabbaṁ**.

63. Kujjhanasīlatāya **kodhano**. Vuttalakkhaṇo upanāho etassa atthīti **upanāhī**. Evaṁbhūto ca taṁsamaṅgī hotīti **"samannāgato hotī"**ti vuttaṁ. Esa nayo ito paresupi.

Ayaṁ pana viseso-- issati usūyatīti **ussukī**. Saṭhanaṁ asantaguṇasambhāvanaṁ **saṭho,** so etassa atthīti **saṭho**. Santadosapaṭicchādanasabhāvā **māyā,** māyā etassa atthīti **māyāvī**. Garuṭṭhāniyānampi paṇipātākaraṇalakkhaṇaṁ thambhanaṁ **thaddhaṁ,** tamettha atthīti **thaddho**. Guṇehi samānaṁ, adhikañca atikkamitvā nihīnaṁ katvā maññanasīlatāya **atimānī**. Asantaguṇasambhāvanatthikatāsaṅkhātā pāpā lāmakā icchā etassāti **pāpiccho**. Micchā viparītā diṭṭhi etassāti **micchādiṭṭhiko**. "Idameva saccaṁ, moghamaññan"ti (DṬ.25./CS:pg.3.20) (ma.ni.187 202 427 3.27 29 udā. 55 mahāni. 20 netti. 58) evaṁ attanā attābhiniviṭṭhatāya satā diṭṭhi **sandiṭṭhi,** tameva parāmasatīti **sandiṭṭhiparāmāsī**. Aṭṭhakathāyaṁ pana "sayaṁ diṭṭhi sandiṭṭhī"ti vatthuvasena attho vutto. Ā bāḷhaṁ viya dhīyatīti **ādhānan**ti āha **"daḷhaṁ suṭṭhu ṭhapitan"**ti. Yathāgahitaṁ gāhaṁ paṭinissajjanasīlo **paṭinissaggī,** tappaṭikkhepena **duppaṭinissaggī**. Paṭisedhattho hi ayaṁ **du**-saddo yathā "duppañño, (ma.ni.1.449) dussīlo"ti (a.ni.5.213 10.75 pārā. 195 dha.pa.308) ca.

(DṬ.25.-4)Parisuddhapapaṭikappattakathāvaṇṇanā

64. **Idha nigrodha tapassī**ti yathānukkantaṁ purimapāḷiṁ nigamanavasena ekadesena dasseti. Tenāha **"evaṁ Bhagavā"**ti-ādi. **Gahitaladdhin**ti "acelakādibhāvo seyyo, tena ca saṁsārasuddhi hotī"ti evaṁ gahitaladdhiṁ. **Rakkhitaṁ tapan**ti tāya laddhiyā samādiyitvā rakkhitaṁ acelakavatāditapaṁ. **"Sabbameva saṁkiliṭṭhan"**ti iminā yaṁ vakkhati **parisuddhapāḷivaṇṇanāyaṁ** "lūkhatapassino ceva dhutaṅgadharassa ca vasena yojanā veditabbā"ti (dī.ni.aṭṭha.3.64), tassa parikappitarūpassa lūkhassa tapassinoti ayamettha adhippāyoti dasseti. **"Parisuddhapāḷidassanatthan"**ti ca iminā titthiyānaṁ vasena pāḷi yevettha labbhati, na pana tadatthoti dasseti. **Vuttavipakkhavasenā**ti vuttassa atthassa paṭipakkhavasena, paṭikkhepavasenāti attho. **Tasmiṁ ṭhāne**ti hetu-atthe bhummanti tassa hetu-atthena karaṇavacanena atthaṁ dassento **"evaṁ so tenā"**ti-ādimāha. **Uttari vāyamamāno**ti yathāsamādinnehi dhutadhammehi aparituṭṭho, apariyositasaṅkappo ca hutvā upari bhāvanānuyogavasena sammāvāyāmaṁ karonto.

69. **Ito paran**ti ito yathāvuttanayato paraṁ. **Aggabhāvaṁ vā sārabhāvaṁ vā**ti tapojigucchāya aggabhāvaṁ vā sārabhāvaṁ vā **ajānanto**. "Ayamevassa aggabhāvo sārabhāvo"ti maññamāno **"aggappattā, sārappattā cā"ti āha**.

(DṬ.25.-5)Parisuddhatacappattādikathāvaṇṇanā

70. Yamanaṁ (DṬ.25./CS:pg.3.21) saṁyamanaṁ **yāmo,** hiṁsādīnaṁ akaraṇavasena catubbidho yāmova **cātuyāmo,** so eva saṁvaro, tena saṁvuto guttasabbadvāro **cātuyāmasaṁvarasaṁvuto**. Tenāha **"catubbidhena saṁvarena pihito"**ti. **Atipātanaṁ** hiṁsananti āha **"pāṇaṁ na hanatī"**ti. Lobhacittena bhāvitaṁ sambhāvitanti katvā **bhāvitaṁ nāma pañca kāmaguṇā**. Ayañca tesu tesaṁyeva samudācāro maggoṭṭhāpakaṁ viyāti āha **"tesaṁ saññāyā"**ti.

Etanti abhiharaṇaṁ, hīnāya anāvattanañca. Tenāha **"so abhiharatīti ādilakkhaṇan"**ti. **Abhiharatī**ti abhibuddhiṁ neti. Tenāha **"uparūpari vaḍḍhetī"**ti. Cakkavattināpi pabbajitassa abhivādanādi karīyatevāti pabbajjā seṭṭhā guṇavisesayogato, dosavirahitato

ca, yato sā paṇḍitapaññattā vuttā. Gihibhāvo pana nihīno tadubhayābhāvatoti āha **“hīnāya gihibhāvatthāyā”**ti.

71. **Tacappattā**ti tacaṁ pattā, tacasadisā hotīti attho.

74. Titthiyānaṁ vasenāti titthiyānaṁ samayavasena. **Nesan**ti titthiyānaṁ. **Tan**ti dibbacakkhuṁ. **Sīlasampadā**ti sabbākārasampannaṁ catupārisuddhisīlaṁ. **Tacasārasampattito**ti tacatapojigucchāyāsārasampattito. **Visesabhāvan**ti visesasabhāvaṁ.

Acelakapāḷimattampīti acelakapāḷi-āgatatthamattampi **natthi,** tasmā mayaṁ anassāma vinaṭṭhāti attho. **A**-kāro vā nipātamattaṁ, **nassāmā**ti vinassāma. **Kuto parisuddhapāḷī**ti kuto eva amhesu parisuddhapāḷi-āgatapaṭipatti. Esa nayo sesesupi. **Sutivasenāpī**ti sotapathāgamanamattenāpi **na jānāma**.

(DṬ.25.-8)Nigrodhassapajjhāyanavaṇṇanā

75. **Assā**ti (DṬ.25./CS:pg.3.22) sandhānassa gahapatissa. **Kakkhaḷan**ti pharusaṁ. **Durāsadavacanan**ti avattabbavacanaṁ. Yasmā pharusavacanaṁ yaṁ uddissa payuttaṁ, tasmiṁ khamāpite khamāpakassa paṭipākatikaṁ hoti, tasmā **“ayaṁ mayī”**ti-ādi vuttaṁ.

76. **Bodhatthāya dhammaṁ deseti,** na attano Buddhabhāvaghosanatthāya. **Vādatthāyā**ti paravādabhañjanavādatthāya. **Rāgādisamanatthāya dhammaṁ deseti,** na antevāsikamyatāya. **Oghanittharaṇatthāyā**ti caturoghanittharaṇatthāya dhammaṁ deseti sabbaso orapārātiṇṇamāvahattā desanāya. **Sabbakilesaparinibbānatthāya dhammaṁ deseti** kilesānaṁ lesenapi desanāya aparāmaṭṭhabhāvato.

(DṬ.25.-9)Brahmacariyapariyosānādivaṇṇanā

77. **Idaṁ sabbampī**ti sattavassato paṭṭhāya yāva “sattāhan”ti padaṁ, idaṁ sabbampi vacanaṁ. **Asaṭho pana amāyāvī ujujātiko** tikkhapañño ugghaṭitaññūti adhippāyo. So hi taṁmuhutteneva arahattaṁ pattuṁ sakkhissatīti. **Vaṅkavaṅko**ti kāyavaṅkādīhipi vaṅkehi vaṅko jimho kuṭilo. **“Saṭhaṁ panāhaṁ anusāsituṁ na sakkomī”**ti na idaṁ Bhagavā kilāsubhāveneva vadati, atha kho tassa abhājanabhāveneva.

78. **Pakatiyā ācariyo**ti yo eva tumhākaṁ ito pubbe pakatiyā ācariyo ahosi, so eva idānipi pubbāciṇṇavasena ācariyo hotu, na mayaṁ tumhe antevāsike kātukāmāti adhippāyo. **Na mayaṁ tumhākaṁ uddesena atthikā,** dhammatanti meva pana tumhe ñāpetukāmamhāti adhippāyo. **Ājīvato**ti jīvikāya vuttito. **Akusalāti koṭṭhāsaṁ pattā**ti akusalāti taṁ taṁ koṭṭhāsataṁyeva upagatā. **Kilesadarathasampayuttā**ti kilesadarathasahitā taṁsambandhanato Jātijarāmaraṇānaṁ hitāti **jātijarāmaraṇiyā**. Saṁkileso ettha atthi, saṁkilese vā niyuttāti **saṁkilesikā**. **Vodānaṁ** vuccati visuddhi, tassa paccayabhūtattā **vodāniyā**. Tathābhūtā cete vodāpentīti āha **“satte vodāpentī”**ti. Sikhāppattā paññāya pāripūrivepullatā maggaphalavaseneva icchitabbāti (DṬ.25./CS:pg.3.23) āha **“maggapaññā …pe… vepullatan”**ti. **Ubhopi vā etāni** pāripūrivepullāni. Yā hi tassa pāripūrī, sā eva vepullatāti. **Tato**ti saṁkilesadhammappahānavodānadhammābhibuddhihetu.

79. **“Yathā mārenā”**ti nayidaṁ nidassanavasena vuttaṁ, atha kho tathābhāvakathanamevāti dassetuṁ **“māro kirā”**ti-ādi vuttaṁ. **Athā**ti mārena tesaṁ pariyuṭṭhānappattito pacchā aññāsīti yojanā. Kasmā pana Bhagavā pageva na aññāsīti? Anāvajjitattā. **Māraṁ paṭibāhitvā**ti mārena tesu kataṁ pariyuṭṭhānaṁ vidhametvā, na

tesaṁ sati payojane Buddhānaṁ dukkaraṁ. **So**ti maggaphaluppattihetu. **Tesaṁ** paribbājakānaṁ.

Phuṭṭhāti pariyuṭṭhānavasena phuṭṭhā. **Yatrā**ti niddhāraṇe bhummanti āha **"yesū"**ti. **Aññāṇatthan**ti ājānanatthaṁ, upasaggamattañcettha **ā**-kāroti āha **"jānanatthan"**ti, vīmaṁsanatthanti attho. **Cittaṁ nuppannan**ti "jānāma tāvassa dhamman"ti ājānanatthaṁ "brahmacariyaṁ carissāmā"ti ekasmiṁ divase ekavārampi tesaṁ cittaṁ nuppannaṁ. Sattāho pana vuccamāno etesaṁ kiṁ karissatīti yojanā. **Sattāhaṁ pūretun**ti sattāhaṁ brahmacariyaṁ pūretuṁ, brahmacariyavasena vā sattāhaṁ pūretunti attho. **Paravādabhindanan**ti paravādamaddanaṁ. **Sakavādasamussāpanan**ti sakavādapaggaṇhanaṁ. **Vāsanāyā**ti saccasampaṭivedhavāsanāya. **Nesan**ti ca pakaraṇavasena vuttaṁ. Tadaññesampi hi Bhagavato sammukhā, paramparāya ca devamanussānaṁ suṇantānaṁ vāsanāya paccayo evāti. Yaṁ panettha atthato na vibhattaṁ, taṁ suviññeyyamevāti.

Udumbarikasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.26.) (3-3) Cakkavattisuttavaṇṇanā

(DṬ.26.-1)Attadīpasaraṇatāvaṇṇanā

80. **Uttānaṁ** (DṬ.26./CS:pg.3.24) vuccati pākaṭaṁ, tappaṭikkhepena **anuttānaṁ** apākaṭaṁ, paṭicchannaṁ, apacuraṁ, duviññeyyañca. Anuttānānaṁ padānaṁ vaṇṇanā **anuttānapadavaṇṇanā**. Uttānapadavaṇṇanāya payojanābhāvato **anuttāna**ggahaṇaṁ. **"Mātulā"**ti itthiliṅgavasena laddhanāmo eko rukkho, tassā āsannappadese māpitattā nagarampi "mātulā" tveva paññāyittha. Tena vuttaṁ **"mātulāyanti evaṁ nāmake nagare"**ti. **Avidūre**ti tassa nagarassa avidūre.

Kāmañcettha Sutte "bhūtapubbaṁ, bhikkhave, rājā daḷhanemi nāma ahosī"ti-ādinā atītavaṁsadīpikā kathā ādito paṭṭhāya āgatā, "aḍḍhateyyavassasatāyukānaṁ manussānaṁ vassasatāyukā puttā bhavissantī"ti-ādinā pana savisesaṁ anāgatatthapaṭisaṁyuttā kathā āgatāti vuttaṁ **"anāgatavaṁsadīpikāya suttantakathāyā"**ti. Anāgatatthadīpanañhi acchariyaṁ, tatthāpi anāgatassa sammāsambuddhassa paṭipattikittanaṁ acchariyatamaṁ. **Samāgamenā**ti sannipātena.

"Bhattaggaṁ amanāpan"ti-ādi kevalaṁ tesaṁ parivitakkamattaṁ. **Amanāpan**ti amanuññaṁ. Buddhesu kato appakopi aparādho appako kāro viya garutaravipākoti āha **"Buddhehi saddhiṁ …pe… sadisaṁ hotī"**ti. **Tatrā**ti tasmiṁ mātulanagarassa samīpe, tassaṁ vā parisāyaṁ.

Attadīpāti ettha kāmaṁ yo paro na hoti, so attāti sasantāno "attā"ti vuccati, hitasukhesibhāvena pana attanibbisesattā dhammo idha **"attā"**ti adhippeto. Tenāha **"attā nāma lokiyalokuttaro dhammo"**ti. Dvidhā āpo gato etthāti **dīpo,** oghena anajjhotthato bhūmibhāgo. Idha pana kāmoghādīhi anajjhottharaṇīyattā dīpo viyāti **dīpo,** attā dīpo patiṭṭhā etesanti **attadīpā**. Tenāha **"attānaṁ dīpan"**ti-ādi. Dīpabhāvo cettha paṭisaraṇatāti āha **"idaṁ tasseva vevacanan"**ti. **Aññasaraṇapaṭikkhepavacanan**ti aññasaraṇabhāvapaṭikkhepavacanaṁ. Idañhi na aññaṁ saraṇaṁ katvā (DṬ.26./CS:pg.3.25) viharaṇasseva paṭikkhepavacanaṁ, atha kho aññassa saraṇasabhāvasseva paṭikkhepavacanaṁ tappaṭikkhepe ca tena itarassāpi

paṭikkhepasiddhito. Tenāha **“na hī”**ti-ādi. Idāni tamevatthaṁ suttantarena sādhetuṁ **“vuttampi cetan”**ti-ādi. Yadi ettha pākatiko attā icchito, kathaṁ tassa dīpasaraṇabhāvo, tasmā adhippāyiko ettha attā bhaveyyāti pucchati **“ko panettha attā nāmā”**ti. Itaro yathādhippetaṁ attānaṁ dassento **“lokiyalokuttaro dhammo”**ti. Dutiyavāropi paṭhamavārasseva pariyāyabhāvena desitoti dassetuṁ **“tenāhā”**ti-ādi vuttaṁ.

Gocareti bhikkhūnaṁ gocaraṭṭhānabhūte. Tenāha **“carituṁ yuttaṭṭhāne”**ti. **Sake**ti kathaṁ panāyaṁ bhikkhūnaṁ sakoti āha **“pettike visaye”**ti. Pitito sammāsambuddhato āgatattā “ayaṁ tumhākaṁ gocaro”ti tena uddiṭṭhattā **pettike visaye**ti. **Carantan**ti sāmi-atthe upayogavacananti āha **“ayamevattho”**ti, carantānanti ca attho, tenāyaṁ vibhattivipallāsenapi vacanavipallāsenapīti dasseti. Kilesamārassa otārālābheneva itaramārānampi otārālābho veditabbo. **Ayaṁ panattho**ti gocare caraṇaṁ sandhāyāha, vatthu pana byatirekamukhena āgataṁ.

Sakuṇe hantīti **sakuṇagghi,** mahāsenasakuṇo. **Ajjhappattā**ti abhibhavanavasena pattā upagatā. **Na myāyan**ti me ayaṁ sakuṇagghi nālaṁ **abhavissa**. **Naṅgalakaṭṭhakaraṇan**ti naṅgalena kasitappadeso. **Leḍḍuṭṭhānan**ti leḍḍūnaṁ uṭṭhapitaṭṭhānaṁ. **Sake bale**ti attano balahetu. **Apatthaddhā**ti avagāḷhatthambhā sañjātatthambhā. **Assaramānā**ti avhāyantī.

Mahantaṁ leḍḍunti naṅgalena bhinnaṭṭhāne sukkhatāya tikhiṇasiṅga-ayoghanasadisaṁ mahantaṁ leḍḍuṁ. **Abhiruhitvā**ti tassa adhobhāgena attanā pavisitvā nilīnayoggappadesaṁ sallakkhetvā tassupari caṅkamanto **assaramāno aṭṭhāsi**. **“Ehi kho”**ti-ādi tassa assaramānākāradassanaṁ. **Sannayhā**ti vātaggahaṇavasena **ubho pakkhe** samaṁ ṭhapetvā. **Paccupādī**ti pāvisi. **Tatthevā**ti yattha pubbe lāpo ṭhito, tattheva leḍḍumhi (DṬ.26./CS:pg.3.26) **Uran**ti attano urappadesaṁ. **Paccatāḷesī**ti pati atāḷesi sārambhavasena vegena gantvā paharaṇato vidhārentī patāḷesi. **Ārammaṇan**ti paccayaṁ. “Avasaran”ti keci.

“Kusalānan”ti evaṁ pavattāya desanāya ko anusandhi? Yathā-anusandhi eva. Ādito hi “attadīpā, bhikkhave, viharathā”ti-ādinā (dī.ni.3.80) yeva attadhammapariyāyena lokiyalokuttaradhammā gahitā, te yevettha kusalaggahaṇena gahitāti. **Anavajjalakkhaṇānan**ti avajjapaṭipakkhasabhāvānaṁ. “Avajjarahitasabhāvānan”ti keci. Tattha purime atthavikappe vipākadhammadhammā eva gahitā, dutiye pana vipākadhammāpi. Yadi evaṁ, kathaṁ tesaṁ samādāya vattananti? Na kho panetaṁ evaṁ daṭṭhabbaṁ “vipākadhammā sīlādi viya samādāya vattitabbā”ti. **Samādānan**ti pana attano santāne sammā ādānaṁ paccayavasena pavatti yevāti daṭṭhabbaṁ. Vipākadhammā hi paccayavisesehi sattasantāne sammadeva āhitā āyu-ādisampattivisesabhūtā uparūparikusalavisesuppattiyā upanissayā hontīti vadanti. **Puññaṁ pavaḍḍhatī**ti ettha **puññan**ti uttarapadalopenāyaṁ niddesoti āha **“puññaphalaṁ vaḍḍhatī”**ti. **Puññaphalan**ti ca ekadesasarūpekasesena vuttaṁ “puññañca puññaphalañca puññaphalan”ti āha **“uparūpari puññampi puññavipākopi veditabbo”**ti.

“Mātāpitūnan”ti-ādi nidassanamattaṁ, tasmā aññampi evarūpaṁ hetūpanissayaṁ kusalaṁ daṭṭhabbaṁ. **Sinehavasenā**ti upanissayabhūtassa sinehassa vasena, na sampayuttassa. Na hi sinehasampayuttaṁ nāma kusalaṁ atthi. **Mudumaddavacittan**ti mettāvasena ativiya maddavantaṁ cittaṁ. Yathā matthakappattaṁ vaṭṭagāmikusalaṁ dassetuṁ “mātāpitūnaṁ …pe… mudumaddavacittan”ti vuttaṁ, evaṁ matthakappattameva vivaṭṭagāmikusalaṁ dassetuṁ **“cattāro sati …pe… bodhipakkhiyadhammā”**ti vuttaṁ. Tadaññepi pana dānasīlādidhammā vaṭṭassa upanissayabhūtā **vaṭṭagāmikusalaṁ** vivaṭṭassa upanissayabhūtā **vivaṭṭagāmikusalan**ti

veditabbā. **Pariyosānan**ti phalavisesāvahatāya phaladāya koṭi sikhāppatti, devaloke ca pavattisirivibhavoti pariyosānaṁ **"manussaloke"**ti visesitaṁ, manussalokavaseneva cāyaṁ (DṬ.26./CS:pg.3.27) desanā āgatāti. Maggaphalanibbānasampatti pariyosānanti yojanā. **Vivaṭṭagāmikusalassa vipākaṁ suttapariyosāne dassissati** "atha kho, bhikkhave, saṅkho nāma rājā"ti-ādinā (dī.ni.3.108).

(DṬ.26.-2)Daḷhanemicakkavattirājakathāvaṇṇanā

81. **Idhā**ti imasmiṁ "kusalānaṁ, bhikkhave, dhammānan"ti-ādinā (dī.ni.3.110) suttadesanāya āraddhaṭṭhāne vaṭṭavivaṭṭagāmibhāvena sādhāraṇe kusalaggahaṇe. Tattha **vaṭṭagāmikusalānusandhivasena "bhūtapubbaṁ bhikkhave"ti ṭīkā desanaṁ ārabhi,** ārabhanto ca desiyamānamattaṁ Dhammapaṭiggāhakānaṁ bhikkhūnaṁ saṅkhepato evaṁ dīpetvā ārabhīti dassetuṁ **"bhikkhave"**ti-ādi vuttaṁ, paṭhamaṁ tathā adīpentopi Bhagavā atthato dīpeti viyāti adhippāyo.

82. **Īsakampī**ti appamattakampi. **Avasakkitan**ti ogatabhaṭṭhaṁ. **Nemi-abhimukhan**ti nemippadesassa sammukhā. **Bandhiṁsu** cakkaratanassa osakkitānosakkitabhāvaṁ jānituṁ. **Tadetan**ti yathāvuttaṭṭhānā cavanaṁ. **Atibalavadose**ti rañño balavati anatthe upaṭṭhite **sati**.

Appamattoti rañño āṇāya pamādaṁ akaronto.

Ekasamuddapariyantamevāti Jambudīpameva sandhāya vadati. So uttarato assakaṇṇapabbatena paricchinnaṁ hutvā attānaṁ parikkhipitvā ṭhita-ekasamuddapariyanto. **Puññiddhivasenā**ti cakkavattibhāvāvahāya puññiddhiyā vasena.

83. **Evaṁ katvā**ti kāsāyāni vatthāni acchādetvā. **Sukataṁ kamman**ti dasakusalakammapathameva vadati.

"Dasavidhaṁ, dvādasavidhan"ti ca vuttavibhāgo parato āgamissati. **Pūrentenevā**ti pūretvā ṭhiteneva. **Niddose**ti cakkavattivattassa paṭipakkhabhūtānaṁ dosānaṁ apagamane niddose. **Cakkavattīnaṁ vatte**ti cakkavattirājūhi vattitabbavatte. Bhāvini bhūte viya hi upacāro yathā "agamā Rājagahaṁ Buddho"ti (su.ni.410). Adhigatacakkavattibhāvāpi hi te tattha vattantevāti tathā vuttaṁ.

(DṬ.26.-3)Cakkavatti-ariyavattavaṇṇanā

84. Aññathā (DṬ.26./CS:pg.3.28) vattituṁ adento so dhammo adhiṭṭhānaṁ etassāti tadadhiṭṭhānaṁ, tena **tadadhiṭṭhānena cetasā**. **Sakkaronto**ti ādarakiriyāvasena karonto. Tenāha **"yathā"**ti-ādi. **Garuṁ karonto**ti pāsāṇacchattaṁ viya garukaraṇavasena garuṁ karonto. Tenevāha **"tasmiṁ gāravuppattiyā"**ti. **Mānento**ti sambhāvanāvasena manena piyāyanto. Tenāha **"tamevā"**ti-ādi. Evaṁ pūjayato apacāyato evañca yathāvuttasakkārādisambhavoti taṁ dassetuṁ **"taṁ apadisitvā"**ti-ādi vuttaṁ. **"Dhammādhipatibhūto āgatabhāvenā"**ti iminā yathāvuttadhammassa jeṭṭhakabhāvena purimapurimatara-attabhāvesu sakkacca samupacitabhāvaṁ dasseti. **"Dhammavaseneva sabbakiriyānaṁ karaṇenā"**ti etena ṭhānanisajjādīsu yathāvuttadhammaninnapoṇapabbhārabhāvaṁ dasseti. **Assā**ti rakkhāvaraṇaguttiyā. **Paraṁ rakkhanto** aññaṁ diṭṭhadhammikādi-anatthato rakkhanto teneva paratthasādhanena khanti-ādiguṇena **attānaṁ** tato eva **rakkhati**. **Mettacittatā**ti mettacittatāya. **Nivāsanapārupanagehādīnaṁ** sītuṇhādipaṭibāhanena **āvaraṇaṁ**. **Anto**

janasminti abbhantarabhūte puttadārādijane.

"Sīlasaṁvare patiṭṭhāpehī"ti iminā rakkhaṁ dasseti, **"vatthagandhamālādīni dehī"**ti iminā āvaraṇaṁ, itarena guttiṁ. **Bhattavetanasampadānenapī**ti **pi**-saddena sīlasaṁvare patiṭṭhāpanādīni sampiṇḍeti. Eseva nayo ito paresupi **pi**-saddaggahaṇesu. Nigamo nivāso etesanti **negamā,** evaṁ **jānapadā**ti āha **"nigamavāsino"**ti-ādi.

Navavidhā mānamadāti "seyyohamasmī"ti-ādi (saṁ.ni.4.108 dha.sa.1121 vibha.866 mahāni. 21 178) nayappavattiyā navavidhā mānasaṅkhātā madā. Māno eva hettha pamajjanākārena pavattiyā mānamado. Sobhane kāyikavācasikakamme ratoti **sūrato** u-kārassa dīghaṁ katvā, tassa bhāvo **soraccaṁ,** kāyikavācasiko avītikkamo, sabbaṁ vā kāyavacīsucaritaṁ. Suṭṭhu oratoti **sorato,** tassa bhāvo **soraccaṁ,** yathāvuttameva sucaritaṁ. **Rāgādīnan**ti rāgadosamohamānādīnaṁ. **Damanādīhī**ti damanasamanaparinibbāpanehi. **Ekamattānan**ti (DṬ.26./CS:pg.3.29) ekaṁ cittaṁ, ekaccaṁ attano cittanti attho. Rāgādīnañhi pubbabhāgiyaṁ damanādipaccekaṁ icchitabbaṁ, na maggakkhaṇe viya ekajjhaṁ paṭisaṅkhānamukhena pajahanato. **Ekamattānan**ti vā vivekavasena ekaṁ ekākinaṁ attānaṁ. **Kāle kāle**ti tesaṁ santikaṁ upasaṅkamitabbe kāle kāle.

Idha ṭhatvāti "idaṁ kho, tāta, tan"ti evaṁ nigamanavasena vuttaṭṭhāne ṭhatvā. **Vattan**ti ariyacakkavattivattaṁ. **Samānetabban**ti "dasavidhaṁ, dvādasavidhan"ti ca heṭṭhā vuttagaṇanāya ca samānaṁ kātabbaṁ anūnaṁ anadhikaṁ katvā dassetabbaṁ. **Adhammarāgassā**ti ayuttaṭṭhāne rāgassa. **Visamalobhassā**ti yuttaṭṭhānepi ativiya balavabhāvena pavattalobhassa.

(DṬ.26.-4)Cakkaratanapātubhāvavaṇṇanā

85. **Vattamānassā**ti paripuṇṇe cakkavattivatte vattamānassa, no aparipuṇṇeti āha **"pūretvā vattamānassā"**ti. Kittāvatā panassa pāripūrī hotīti? Tattha "katādhikārassa tāva heṭṭhimaparicchedena dvādasahipi saṁvaccharehi pūrati, pañcavīsatiyā, paññāsāya vā saṁvaccharehi. Ayañca bhedo dhammacchandassapi tikkhamajjhamudutāvasena, itarassa tato bhiyyopī"ti vadanti.

(DṬ.26.-5)Dutiyādicakkavattikathāvaṇṇanā

90. **Attano matiyā**ti paramparāgataṁ purāṇaṁ tantiṁ paveṇiṁ laṅghitvā attano icchitākārena. Tenāha **"porāṇakan"**ti-ādi.

Na pabbantīti Samiddhiyā na pūrenti, phītā na hontīti attho. Tenāha **"na vaḍḍhantī"**ti. Tathā cāha **"katthaci suññā hontī"**ti. Tattha tattha rājakicce raññā amā saha vattantīti **amaccā,** yehi vinā rājakiccaṁ nappavattati. Paramparāgatā hutvā rañño parisāya bhavāti **pārisajjā**. Tenāha **"parisāvacarā"**ti. Tasmiṁ ṭhānantare ṭhapitā hutvā rañño āyaṁ, vayañca yāthāvato gaṇentīti **gaṇakā**. Jātikulasutācārādivasena puthuttaṁ gatattā mahatī mattā etesanti **mahāmattā,** te pana mahānubhāvā amaccā evāti āha **"mahā-amaccā"**ti. Ye rañño hatthānīkādīsu avaṭṭhitā, te **anīkaṭṭhā**ti āha **"hatthi-ācariyādayo"**ti (DṬ.26./CS:pg.3.30) Mantaṁ paññaṁ asitā hutvā jīvantīti **mantassājīvino,** matisajīvāti attho, ye tattha tattha rājakicce upadesadāyino. Tenāha **"mantā vuccati paññā"**ti-ādi.

(DṬ.26.-6)Āyuvaṇṇādiparihānikathāvaṇṇanā

91. **Balavalobhattā**ti “imasmiṁ loke idāni daliddamanussā nāma bahū, tesaṁ sabbesaṁ dhane anuppadiyamāne mayhaṁ kosassa parikkhayo hotī”ti evaṁ uppannabalavalobhattā. **Uparūparibhūmīsū**ti chakāmasaggasaṅkhātāsu uparūparikāmabhūmīsu. Kammassa phalaṁ **aggaṁ** nāma, taṁ panettha uddhagāmīti āha **“uddhaṁ aggaṁ assā”**ti. Sagge niyuttā, saggappayojanāti vā **sovaggikā**. **Dasannaṁ visesānan**ti dibba-āyuvaṇṇayasasukha-ādhipateyyānañceva dibbarūpādīnañca phalavisesānaṁ **Vaṇṇa**ggahaṇena cettha sako attabhāvavaṇṇo gahito, **rūpa**ggahaṇena bahiddhā rūpārammaṇaṁ.

92. **Suṭṭhu nisiddhan**ti yathāyaṁ iminā attabhāvena adinnaṁ ādātuṁ na sakkoti, evaṁ sammadeva tato nisedhitaṁ katvā. **Mūlahatan**ti jīvitā voropanena mūle eva hataṁ.

96. Rāgavasena caraṇaṁ **carittaṁ,** carittameva **cārittaṁ,** methunanti adhippāyo, taṁ pana “paresaṁ dāresū”ti vuttattā **“micchācāran”**ti āha.

100. **Paccanīkadiṭṭhī**ti “Atthi dinnan”ti-ādikāya (ma.ni.1.441 2.94 vibha.793) sammādiṭṭhiyā paṭipakkhabhūtā diṭṭhi.

101. **Mātucchādikā** upari sayameva vakkhati. **Atibalavalobho**ti ativiya balavā bahalakileso, yena akāle, adese ca pavattati. **Micchādhammo**ti micchā viparīto avisabhāgavatthuko lobhadhammo. Tenāha **“purisānan”**ti-ādi.

Tassa bhāvoti yena mettākaruṇāpubbaṅgamena cittena puggalo “matteyyo”ti vuccati, so tassa yathāvuttacittuppādo, taṁsamuṭṭhānā ca kiriyā **matteyyatā**. Tenāha **“mātari sammā paṭipattiyā etaṁ nāman”**ti (DṬ.26./CS:pg.3.31) Yā sammā pajjitabbe sammā appaṭipatti, sopi doso agāravakiriyādibhāvato. Vippaṭipattiyaṁ pana vattabbameva natthīti āha **“tassā abhāvo ceva tappaṭipakkhatā ca amatteyyatā”**ti. **Kule jeṭṭhānan**ti attano kule vuddhānaṁ mahāpitucūḷapitujeṭṭhakabhātikādīnaṁ.

(DṬ.26.-7)Dasavassāyukasamayavaṇṇanā

103. **“Yan”**ti iminā samayo āmaṭṭho, bhummatthe cetaṁ paccattavacananti āha **“yasmiṁ samaye”**ti. Alaṁ patinoti **alaṁpateyyā**. Tassā pariyattatā bhariyābhāvenāti āha **“dātuṁ yuttā”**ti. **Aggarasānī**ti madhurabhāvena, bhesajjabhāvena ca aggabhūtarasāni.

Dippissantīti paṭipakkhabhāvena samujjalissanti. Tenāha “kusalantipi na bhavissatī”ti **Aho puriso**ti mātādīsupi īdiso, aññesaṁ kesaṁ kiṁ vissajjessati, aho tejavapurisoti.

Gehe mātugāmaṁ viyāti attano gehe dāsibhariyābhūtamātugāmaṁ viya. **Missībhāvan**ti mātādīsu bhariyāya viya cārittasaṅkaraṁ.

Balavakopoti hantukāmatāvasena uppattiyā balavakopo. **Āghātetī**ti āhanati, attano kakkhaḷapharusabhāvena cittaṁ vibādhatīti attho. Nissayadahanaraso hi doso. **Byāpādetī**ti vināseti, **manopadūsanato** manassa pakopanato. **Tibban**ti tikkhaṁ, sā panassa tikkhatā sarīre avahantepi sinehavatthuṁ laṅghitvāpi pavattiyā veditabbāti āha **“piyamānassapī”**ti-ādi.

104. Kappavināso **kappo** uttarapadalopena, antarāva kappo **antarakappo**. Taṇhādibhedo kappo etassa atthīti **kappo,** sattalokoti āha **“antarāva lokavināso”**ti. Svāyaṁ antarakappo katividho, kathañcassa sambhavo, kiṁ gatikoti antogadhaṁ codanaṁ sandhāyāha **“antarakappo ca nāmā”**ti-ādi. **Lobhussadāyā**ti lobhādhikāya **pajāya** vattamānāya.

Evaṁ cintayiṁsūti pubbe yathānussavānussaraṇena, attano ca āyuvisesassa labhanato.

Gumbalatādīhi gahanaṁ ṭhānanti gumbalatādīhi sañchannatāya gahanabhūtaṁ ṭhānaṁ. **Rukkhehi gahanan**ti rukkhehi nirantaranicitehi gahanabhūtaṁ (DṬ.26./CS:pg.3.32) **Nadīviduggan**ti chinnataṭāhi nadīhi orato, pārato ca viduggaṁ. Tenāha **"nadīnan"**ti-ādi. **Pabbatehi visamaṁ** pabbatantaraṁ. **Pabbatesu vā** chinnataṭesu durārohaṁ **visamaṭṭhānaṁ**. **Sabhāge**ti jīvanavasena samānabhāge sadise **karissanti**.

(DṬ.26.-8)Āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā

105. **Āyatan**ti vā dīghaṁ cirakālikaṁ. Maraṇavasena hi ñātikkhayo āyato apunarāvattanato, na rājabhayādinā ukkamanavasena punarāvattiyāpi tassa labbhanato. **Osakkeyyāmā**ti orameyyāma. Viramaṇampi atthato pajahanameva pariccajanabhāvatoti āha **"pajaheyyāmāti attho"**ti. **Sīlagabbhe vaḍḍhitattā**ti mātu, pitu ca sīlavantatāya tadavayavabhūte gabbhe vaḍḍhi "sīlagabbhe vaḍḍhitā"ti vuttā, etena utu-āhārassa viya tadaññassāpi bāhirassa paccayassa vasena sattasantānassa visesādhānaṁ hotīti dasseti. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ **brahmajālaṭīkāyaṁ** (dī.ni.ṭī.1.7) vuttameva. **Khettavisuddhiyā**ti adhiṭṭhānabhūtavatthuvisuddhiyā. Nanu ca taṁ visesādhānaṁ jāyamānaṁ rūpasantatiyā eva bhaveyyāti? Saccametaṁ, rūpasantatiyā pana tathā āhitavisesāya arūpasantatipi laddhūpakārā eva hoti tappaṭibaddhavuttibhāvato. Yathā kabaḷīkārāhārena upatthambhite rūpakāye sabbopi attabhāvo anuggahito eva nāma hoti, yathā pana rañño cakkavattino puññavisesaṁ upanissāya tassa itthiratanādīnaṁ anaññasādhāraṇā te te visesā sambhavanti tabbhāve bhāvato, tadabhāve ca abhāvato, evameva tasmiṁ kāle mātāpitūnaṁ yathāvuttapuññavisesaṁ upanissāya tesaṁ puttānaṁ jāyamānānaṁ dīghāyukatā khettavisuddhiyāva hotīti veditabbā saṁvegadhammachandādisamupabrūhitāya tadā tesaṁ kusalacetanāya tathā uḷārabhāvena samuppajjanato. **Etthā**ti imasmiṁ manussaloke, **tatthā**ti yathāvuttaṁ kusaladhammaṁ samādāya vattamāne sattanikāye. **Tatthevā**ti tasmiṁyeva sattanikāye. **"Attanova sīlasampattiyā"**ti vuttaṁ sasantatipariyāpannassa dhammassa tattha visesappaccayabhāvato. Khettavisuddhipi pana idhāpi paṭikkhipituṁ na sakkā.

Koṭṭhāsāti (DṬ.26./CS:pg.3.33) cattārīsavassāyukāti-ādayo asītivassasahassāyukapariyosānā ekādasa koṭṭhāsā. **Adinnādānādīhī**ti **ādi**-saddena kule jeṭṭhāpacāyikāpariyosānānaṁ dasannaṁ pāpakoṭṭhāsānaṁ gahaṇaṁ.

(DṬ.26.-9)Saṅkharāja-uppattivaṇṇanā

106. **Evaṁ uppajjanakataṇhā**ti evaṁ vacībhedaṁ pāpanavasena pavattā bhuñjitukāmatā. **Anasanan**ti kāyikakiriyā-asamatthatāhetubhūto sarīrasaṅkoco. Tenāha **"avipphārikabhāvo"**ti-ādi. **Ghananivāsatan**ti gāmanigamarājadhānīnaṁ ghananiviṭṭhataṁ aññamaññassa nātidūravattitaṁ. **Nirantarapūrito**ti nirantaraṁ viya puṇṇo tatrupagānaṁ sattānaṁ bahubhāvato.

(DṬ.26.-10)Metteyyabuddhuppādavaṇṇanā

107. Kiñcāpi pubbe vaḍḍhamānakavasena desanā āgataṁ, idaṁ pana na vaḍḍhamānakavasena vuttaṁ. Kasmāti ce āha **"na hī"**ti-ādi. Sattānaṁ vaḍḍhamānāyukakāle Buddhā na nibbattanti saṁsāre saṁvegassa dubbibhāvanīyattā Tato

vassasatasahassato orameva Buddhuppādakālo.

108. Samussitaṭṭhena yūpo viyāti **yūpo,** yūpanti ettha sattā anekabhūmikūṭāgārovarakādivantatāyāti **yūpo,** pāsādo. **Rañño hetubhūtenā**ti hetu-atthe karaṇavacanantidasseti-ussāhasampatti-ādinā. Mahatā rājānubhāvena, mahatā ca kittisaddena samannāgatattā catūhi saṅgahavatthūhi mahājanassa rañjanato **mahāpanādo nāma rājā jāto**. **Jātake**ti mahāpanādajātake (jā. 1.3.40mahāpanādajātake).

Panādo nāma so rājāti "atīte panādo nāma so rājā assosī"ti attabhāvantaratāya attānaṁ paraṁ viya niddisati. Āyasmā hi Bhaddajitthero attanā ajjhāvutthapubbaṁ suvaṇṇapāsādaṁ dassetvā evamāha. **Yassa yūpo suvaṇṇayo**ti yassa rañño ayaṁ yūpo pāsādo suvaṇṇayo suvaṇṇamayo. **Tiriyaṁ soḷasubbedho**ti vitthārato soḷasasarapātappamāṇo, so pana aḍḍhayojanappamāṇo hoti. **Ubbhamāhu** (DṬ.26./CS:pg.3.34) **sahassadhā**ti ubbhaṁ uccabhāvaṁ assa pāsādassa sahassadhā sahassakaṇḍappamāṇaṁ āhu, so pana yojanato pañcavīsatiyojanappamāṇo hoti. Keci panettha gāthāsukhatthaṁ "āhū"ti dīghaṁ kataṁ, ahu ahosīti atthaṁ vadanti.

Sahassakaṇḍoti sahassabhūmiko, "sahassakhaṇḍo" tipi pāṭho, so eva attho. **Satageṇḍū**ti anekasataniyūhako. **Dhajālū**ti tattha tattha niyūhasikharādīsu patiṭṭhapitehi sattidhajavīraṅgadhajādīhi dhajehi sampanno. **Haritāmayo**ti cāmīkarasuvaṇṇamayo. Keci pana **haritāmayo**ti "haritamaṇiparikkhaṭo"ti vadanti. **Gandhabbā**ti naṭā. **Chasahassāni sattadhā**ti chamattāni gandhabbasahassāni sattadhā tassa pāsādassa sattasu ṭhānesu rañño abhiramāpanatthaṁ nacciṁsūti attho. Te evaṁ naccantāpi kira rājānaṁ hāsetuṁ nāsakkhiṁsu. Atha Sakko devarājā devanaṭaṁ pesetvā samajjaṁ kāresi, tadā rājā hasīti.

Koṭigāmo nāma māpito. **Vatthū**ti Bhaddajittherassa vatthu. Taṁ **theragāthāvaṇṇanāyaṁ** (theragā.aṭṭha.Bhaddajittheragāthāvaṇṇanāya) vitthārato āgatameva. **Itarassā**ti naḷakāradevaputtassa. **Ānubhāvā**ti puññānubhāvanimittaṁ.

Dānavasena datvāti taṁ pāsādaṁ attano pariggahabhāvaviyojanena dānamukhe niyojetvā. **Vissajjetvā**ti citteneva pariccajanavasena datvā puna dakkhiṇeyyānaṁ santakabhāvakaraṇena nirapekkhapariccāgavasena vissajjetvā. **Ettakenā**ti "bhūtapubbaṁ bhikkhave"ti ādiṁ katvā yāva "pabbajissatī"ti padaṁ ettakena desanāmaggena.

(DṬ.26.-11)Bhikkhuno āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā

110. **Idaṁ bhikkhuno āyusmin**ti āyusmiṁ sādhetabbe idaṁ bhikkhuno icchitabbaṁ cirajīvitāya hetubhāvatoti. Tenāha **"idaṁ āyukāraṇan"**ti.

Sampannasīlassa avippaṭisārapāmojjapītipassaddhisukhasamādhiyathābhūtañāṇādisambhavato taṁsamuṭṭhānapaṇītarūpehi kāyassa phuṭattā sarīre vaṇṇadhātu (DṬ.26./CS:pg.3.35) vippasannā hoti, kalyāṇo ca kittisaddo abbhuggacchatīti āha **"sīlavato hī"**ti-ādi.

Vivekajaṁ pītisukhādīti **ādi**-saddena samādhijaṁ pītisukhaṁ, apītijaṁ kāyasukhaṁ, satipārisuddhijaṁ upekkhāsukhañca saṅgaṇhāti.

Appaṭikkūlatāvahoti appamāṇānaṁ sattānaṁ, attano ca tesu appaṭikkūlabhāvato. Hitūpasaṁhārādivasena pavattiyā sabbadisāsu pharaṇa-appamāṇavasena sabbadisāsu vipphārikatā.

"Arahattaphalasaṅkhātaṁ balan"ti vuttaṁ tassa akuppadhammatāya kenaci anabhibhavanīyabhāvato.

"Loke"ti idaṁ yathā **"ekabalampī"**ti iminā sambandhīyati, evaṁ "duppasahaṁ

durabhisambhavan”ti imehipi sambandhitabbaṁ. Lokapariyāpanneheva hi dhammehi tesaṁ balassa duppasahatā, durabhisambhavatā, na lokuttarehīti. **Etthevā**ti etasmiṁ arahattaphale eva, tadatthanti attho.

Lokuttarapuññampīti lokuttarapuññampi puññaphalampi. **Yāva āsavakkhayā pavaḍḍhati** vivaṭṭagāmikusaladhammānaṁ samādānahetūti yojanā. **Amatapānaṁ piviṁsu** heṭṭhimamaggaphalasamadhigamavasenāti adhippāyo.

Cakkavattisuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.27.) (3-4) Aggaññasuttavaṇṇanā

(DṬ.27.-1)Vāseṭṭhabhāradvājavaṇṇanā

111. **Etthā**ti (DṬ.27./CS:pg.3.36) “pubbārāme, migāramātupāsāde”ti etasmiṁ padadvaye. Koyaṁ pubbārāmo, kathañca pubbārāmo, kā ca migāramātā, kathañcassā pāsādo ahosīti etasmiṁ antolīne anuyoge. **Ayaṁ** idāni vuccamānā **anupubbikathā** ādito paṭṭhāya saṅkhepeneva anupubbikathā. **Padumuttaraṁ Bhagavantaṁ** ekaṁ upāsikaṁ aggupaṭṭhāyikaṭṭhāne ṭhapentiṁ disvāna tattha sañjātagāravabahumānā tamevatthaṁ purakkhatvā Bhagavantaṁ **nimantetvā**. **Meṇḍakaputtassā**ti meṇḍakaseṭṭhiputtassa. **Sotāpannā ahosi** tathā katādhikārattā.

Mātuṭṭhāne ṭhapesi attano sīlācārasampattiyā garuṭṭhāniyattā. **Upayogan**ti tattha tattha appetabbaṭṭhāne appanāvasena viniyogaṁ agamaṁsu. **Aññehi ca** veḷuriyalohitaṅkamasāragallādīhi. **Bhassatī**ti otarati. **Suddhapāsādova na sobhatī**ti kevalo ekapāsādo eva vihāro na sobhati. Niyūhāni bahūni nīharitvā kattabbasenāsanāni “duvaḍḍhagehānī”ti vadanti. Majjhe gabbho samantato anupariyāyatoti evaṁ dvikkhattuṁ vaḍḍhetvā katasenāsanāni **duvaḍḍhagehāni**. **Cūḷapāsādā**ti khuddakapāsādā.

Uttaradevīvihāro nāma nagarassa pācīnadvārasamīpe katavihāro.

Titthiyaliṅgassa aggahitattā **neva titthiyaparivāsaṁ vasanti**. Anupasampannabhāvato āpattiyā āpannāya abhāvato **na āpattiparivāsaṁ vasanti**. **Bhikkhubhāvan**ti upasampadaṁ. **Tevijjasuttan**ti imasmiṁ Dīghanikāye Tevijjasuttaṁ **sutvā**.

113. **Anuvattamānā caṅkamiṁsu** ananucaṅkamane yathādhippetassa atthassa pucchanādīnaṁ asakkuṇeyyattā. **Tesan**ti tesaṁ dvinnaṁ. Tenāha **“paṇḍitataro”**ti. **Atthā**ti bhavattha. **Kulasampannā**ti sampannakulā uditodite brāhmaṇakule uppannā. **Brāhmaṇakulā**ti kenaci pārijuññena anupaddutā (DṬ.27./CS:pg.3.37) eva brāhmaṇakulā. Tenāha **“bhogādisampannan”**ti-ādi. **Ime brāhmaṇā** uccā hutvā “imaṁ vasalaṁ pabbajjaṁ pabbajiṁsū”ti-ādinā jāti-ādīni ghaṭṭentā **akkosanti**. **Paribhāsantī**ti paribhavitvā bhāsanti. **Attano anurūpāyā**ti attano ajjhāsayassa anurūpāya. Antarantarā vicchijja pavattiyamānā paribhāsā paripuṇṇā nāma na hoti khaṇḍabhāvato, tabbipariyāyato paripuṇṇā nāma hotīti āha **“antarā”**ti-ādi.

Appatiṭṭhatāyāti apassayarahitattā. **Vibhinno**ti vinaṭṭho.

Itare tayo vaṇṇāti khattiyādayo vaṇṇā **hīnā**. Nanu khattiyāva seṭṭhā vaṇṇā yathā Buddhā etarahi khattiyakule eva uppannāti? Saccametaṁ, te pana attano micchābhimānena, micchāgāhena ca “brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo”ti vadanti, taṁ tesaṁ vacanamattaṁ. **“Sujjhantī**ti suddhā honti, na nindaṁ garahaṁ pāpuṇantī”ti vadanti.

Sujjhanti vā saṁsārato sujjhanti, na sesā vaṇṇā asukkajātikattā, mantajjhenābhāvato cāti. Brahmuno **mukhato jātā** vedavacanato jātāti mukhato jātā. Tato eva brahmuno mahābrahmuno vedavacanato vijātāti **brahmajā**. Tena duvidhenāpi nimmitāti **brahmanimmitā**. Vedavedaṅgādibrahmadāyajjaṁ arahantīti **brahmadāyādā**. **Muṇḍake samaṇake**ti ettha **ka**-kāro garahāyanti āha **"nindantā jigucchantā vadantī"**ti. **Ibbhe**ti sudde, te pana gharabandhanena baddhā nihīnatarāti āha **"gahapatike"**ti. **Kaṇhe**ti kaṇhajātike. Bandhanaṭṭhena **bandhu,** kassa pana bandhūti āha **"mārassa bandhubhūte"**ti. **Pādāpacce**ti pādato jātāpacce. Ayaṁ kira brāhmaṇānaṁ laddhi "brāhmaṇā brahmuno mukhato jātā, khattiyā urato, ūrūhi vessā, pādato suddā"ti.

114. Yasmā paṭhamakappikakāle catuvaṇṇavavatthānaṁ natthi, sabbeva sattā ekasadisā, aparabhāge pana tesaṁ payogabhedavasena ahosi, tasmā vuttaṁ **"porāṇaṁ …pe… ajānantā"**ti. **Laddhibhindanatthāyā**ti "brāhmaṇā brahmuno puttā orasā mukhato jātā"ti evaṁ pavattāya laddhiyā viniveṭhanatthaṁ. **Puttappaṭilābhatthāyā**ti "evaṁ mayaṁ pettikaṁ iṇaṁ (DṬ.27./CS:pg.3.38) sodhessāmā"ti laddhiyaṁ ṭhatvā puttappaṭilābhāya. Ayañhettha dhammikānaṁ brāhmaṇānaṁ ajjhāsayo. **Sañjātapupphā**ti rajassalā. Itthīnañhi kumāribhāvappattito paṭṭhāya pacchimavayato oraṁ asati vibandhe aṭṭhame aṭṭhame sattāhe gabbhāsayasaññite tatiye āvatte katipayā lohitapīḷakā saṇṭhahitvā aggahitapupphā eva bhijjanti, tato lohitaṁ paggharati, tattha utusamaññā, pupphasamaññā ca. **Nesan**ti brāhmaṇānaṁ. **Saccavacanaṁ siyā**ti "brahmuno puttā"ti-ādivacanaṁ saccaṁ yadi siyā, **brāhmaṇīnaṁ …pe… mukhaṁ bhaveyya,** na cetaṁ atthi.

(DṬ.27.-2)Catuvaṇṇasuddhivaṇṇanā

115. **Mukhacchedakavādan**ti "brāhmaṇā mahābrahmuno mukhato jātā"ti vādassa chedakavādaṁ. **Ariyabhāve asamatthā**ti anariyabhāvāvahā. **Pakatikāḷakā**ti sabhāveneva na suddhā. **Kaṇho**ti kiliṭṭho upatāpako. Tenāha **"dukkhoti attho"**ti.

Sukkabhāvo nāma parisuddhatāti āha **"nikkilesabhāvena paṇḍarā"**ti. **Sukko**ti na kiliṭṭho anupatāpakoti vuttaṁ **"sukhoti attho"**ti.

116. **Ubhayavokiṇṇe**ti vacanavipallāsena vuttanti āha **"ubhayesu vokiṇṇesū"**ti. **Missībhūtesū**ti "kadāci kaṇhā dhammā, kadāci sukkā dhammā"ti evaṁ ekasmiṁ santāne, ekasmiṁyeva ca attabhāve pavattiyā missībhūtesu, na pana ekajjhaṁ pavattiyā. **Etthā**ti anantaravuttadhammāva anvādhiṭṭhāti āha **"kaṇhasukkadhammesū"**ti. Yasmā ca te brāhmaṇā na ceva te dhamme atikkantā, yāya ca paṭipadāya atikkameyyuṁ, sāpi tesaṁ paṭipadā natthi, tasmā vuttaṁ **"vattamānāpī"**ti. **Nānujānanti** ayathābhuccavādabhāvato. **Anujānanañ**ca nāma abbhanumodananti tadabhāvaṁ dassentena **"nānumodanti, na pasaṁsantī"**ti vuttaṁ. **Catunnaṁ vaṇṇānan**ti niddhāraṇe sāmivacanaṁ. **Tesan**ti pana sambandhepi vā sāmivacanaṁ. **Te ca** brāhmaṇā **na evarūpā** na edisā, yādiso arahā ekadesenāpi tena tesaṁ sadisatābhāvato, **tasmā** tena kāraṇena **nesaṁ** brāhmaṇānaṁ "brāhmaṇova (DṬ.27./CS:pg.3.39) seṭṭho vaṇṇo"ti vādaṁ **viññū** yathābhūtavādino Buddhādayo ariyā **nānujānanti**.

Ārakattādīhīti ettha kilesānaṁ ārakattā pahīnabhāvato dūrattā **arahaṁ,** kilesārīnaṁ hatattā **arahaṁ,** saṁsāracakkassa arānaṁ hatattā **arahaṁ,** paccayādīnaṁ arahattā **arahaṁ,** pāpakaraṇe rahābhāvena **arahan**ti evamattho veditabbo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimagge (visuddhi.1.125ādayo), taṁ saṁvaṇṇanāsu (visuddhi.ṭī. 1.124) ca vuttanayena veditabbo **Āsavānaṁ khīṇattā**ti catunnampi āsavānaṁ

anavasesato pahīnattā. **Brahmacariyavāsan**ti maggabrahmacariyavāsaṁ. Tassa vāsassa pariyositattā **vutthavāso,** dasannampi vā ariyavāsānaṁ vutthattā **vutthavāso**. Vuttañhetaṁ--

"Dasayime, bhikkhave, ariyāvāsā, yadariyā āvasiṁsu vā āvasanti vā āvasissanti vā. Katame dasa? Idha, bhikkhave, bhikkhu pañcaṅgavippahīno hoti chaḷaṅgasamannāgato ekārakkho caturāpasseno panuṇṇapaccekasacco samavayasaṭhesano anāvilasaṅkappo passaddhakāyasaṅkhāro suvimuttacitto suvimuttapañño. Ime kho, bhikkhave, dasa ariyāvāsā"ti (a.ni.10.19).

Vussatīti vā **vusitaṁ,** ariyamaggo, ariyaphalañca, taṁ etassa atthīti atisayavacanicchāvasena arahā **"vusitavā"**ti vutto. **Karaṇīyaṁ** nāma pariññāpahānasacchikiriyābhāvanā dukkhassantaṁ kātukāmehi ekantato kattabbattā, taṁ pana yasmā catūhi maggehi paccekaṁ catūsu saccesu kātabbaṁ kataṁ, tasmā vuttaṁ **"catūhi …pe… katakaraṇīyo"**ti. Osīdāpanaṭṭhena bhārā viyāti **bhārā,** kilesā, khandhā ca. Vuttañhi "bhārā have pañcakkhandhā"ti (saṁ.ni.3.22) **ohārito**ti apanīto. **Sako attho sadattho**ti ettha **da**-kāro padasandhikaro. Kāmaṁ diṭṭhi-ādayopi saṁyojanāni eva, tathāpi taṇhāya bhavasaṁyojanaṭṭho sātisayo. Yathāha "avijjānīvaraṇānaṁ sattānaṁ taṇhāsaṁyojanānan"ti. (saṁ.ni.2.125 126 127 132 134 136 142 3.5.520 kathā. 75) tato sā eva Sutte (dī.ni.2.400 ma.ni.1.93 133 3.373 saṁ.ni.3.1081 paṭi.ma.1.34ādayo) samudayasaccabhāvena vuttā, tasmā vuttaṁ **"bhavasaṁyojanaṁ vuccati taṇhā"**ti. **Sammadaññā vimutto**ti sammā aññāya jānanabhūtāya aggamaggapaññāya (DṬ.27./CS:pg.3.40) sammā yathābhūtaṁ yaṁ yathā jānitabbaṁ, taṁ tathā jānitvā vimutto. **Imasmiṁ loke**ti imasmiṁ sattaloke. **Idhattabhāve**ti imasmiṁ attabhāve, **parattabhāve**ti parasmiṁ attabhāve, idhaloke, paraloke cāti attho.

117. **Antaravirahitā**ti vibhāgavirahitā. Tenāha **"attano kulena sadisā"**ti. Anuyantīti anuyantā, anuyantā eva **ānuyantā,** anuvattakā. Tenāha **"vasavattino"**ti.

118. **Niviṭṭhā**ti saddheyyavatthusmiṁ anupavisanavasena niviṭṭhā. Tato eva tasmiṁ adhikaṁ nivisanato **abhiniviṭṭhā**. **Acalaṭṭhitā**ti acalabhāve ṭhitā.

Yanti yaṁ kathetabbadhammaṁ anupadhāretvā, tadatthañca appaccakkhaṁ katvā kathanaṁ, **etaṁ aṭṭhānaṁ** akāraṇaṁ tassa bodhimūleyeva samucchinnattā. **Vicchindajananatthan**ti ratanattayasaddhāya vicchindassa uppādanatthaṁ, aññathattāyāti attho. **So**ti māro. **Musāvādaṁ kātuṁ nāsakkhī**ti āgataphalassa ariyasāvakassa purato musā vattuṁ na visahi, tasmā **āma mārosmīti paṭijāni**. **Silāpathaviyan**ti ratanamayasilāpathaviyaṁ. Sineruṁ kira parivāretvā ṭhito bhūmippadeso sattaratanamayo, "suvaṇṇamayo"ti keci, sā vitthārato, ubbedhato anekayojanasahassaparimāṇā ativiya niccalā. **Kiṁ tvaṁ etthā**ti kiṁ kāraṇā tvaṁ ettha. "Ṭhito"ti **accharaṁ pahari**. **Ṭhātuṁ asakkonto**ti ariyasāvakassa purato ṭhātuṁ asakkonto. Ayañhi ariyadhammādhigamassa ānubhāvo, yaṁ māropi nāma mahānubhāvo ujukaṁ paṭipparituṁ na sakkoti.

Maggo eva mūlaṁ **maggamūlaṁ,** tassa. **Sañjātattā** uppannattā. **Tena maggamūlena** patiṭṭhitasantāne laddhapatiṭṭhā. Bhagavato desanādhammaṁ nissāya ariyāya jātiyā jāto **"Bhagavantaṁ nissāya ariyabhūmiyaṁ jāto"**ti vutto. **"Ure vasitvā"**ti idaṁ dhammaghosassa urato samuṭṭhānatāya vuttaṁ. Ure vāyāmajanitābhijātitāya vā **oraso**. Mukhato jātena jāto **"mukhato jāto"**ti vutto. Kāraṇakāraṇepi hi kāraṇe viya vohāro hoti "tiṇehi bhattaṁ siddhan"ti. Keci pana "vimokkhamukhassa vasena (DṬ.27./CS:pg.3.41) jātattā mukhato jāto"ti vadanti, tatthāpi vuttanayeneva attho veditabbo. Purimenatthena yonijo, sedajo, mukhajoti tīsu sambandhesu mukhajena sambandhena Bhagavato

puttabhāvo vibhāvito. Atthadvayenāpi dhammajabhāvoyeva dīpito. Ariyadhammappattito laddhaviseso hutvā pavatto taduttarakāliko khandhasantāno "ariyadhammato jāto"ti veditabbo, ariyadhammaṁ vā maggaphalaṁ nissāya, upanissāya ca jāto sabbopi dhammappabandho "ariyadhammato jāto"ti gahetabbo. Tesaṁ pana ariyadhammānaṁ apariyositakiccatāya ariyabhāvena abhinibbattimattaṁ upādāya **"ariyadhammato jātattā"**ti vuttaṁ. Pariyositakiccatāya tathā nibbattipāripūriṁ upādāya **"nimmitattā"**ti vuttaṁ, yato "dhammajo dhammanimmito"ti vuttaṁ. "Navalokuttaradhammadāyaṁ ādiyatīti dhammadāyādo" tipi pāṭho. **Assā**ti "Bhagavatomhiputto"ti-ādinā vuttassa vākyassa. **Atthaṁ dassento**ti bhāvatthaṁ pakāsento. Tathāgatassa anaññasādhāraṇasīlādidhammakkhandhassa samūhanivesavasena dhammakāyatāya na kiñci vattabbaṁ atthi, satthuṭṭhāniyassa pana dhammakāyataṁ dassetuṁ "kasmā tathāgato dhammakāyoti vutto"ti sayameva pucchaṁ samuṭṭhāpetvā **"tathāgato hī"**ti-ādinā tamatthaṁ vissajjeti. **Hadayena cintetvā**ti "imaṁ dhammaṁ imassa desessāmī"ti tassa upagatassa veneyyajanassa bodhanatthaṁ cittena cintetvā. **Vācāya abhinīharī**ti saddhammadesanāvācāya karavīkarutamañjunā brahmassarena veneyyasantānābhimukhaṁ tadajjhāsayānurūpaṁ hitamatthaṁ nīhari upanesi. **Tenā**ti tena kāraṇena evaṁsaddhammādhimuttibhāvena. **Assā**ti tathāgatassa. **Dhammamayattā**ti dhammabhūtattā. Idhādhippetadhammo seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtoti āha **"dhammakāyattā eva brahmakāyo"**ti. Sabbaso adhammaṁ pajahitvā anavasesato dhammo eva bhūtoti **dhammabhūto**. Tathārūpo ca yasmā sabhāvato dhammo evāti vattabbataṁ arahatīti āha **"dhammasabhāvo"**ti.

119. **Seṭṭhacchedakavādan**ti "brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo"ti (dī.ni.3.116) evaṁ vuttaseṭṭhabhāvacchedakavādaṁ. **Aparenapi nayenā**ti yathāvuttaseṭṭhacchedakavādato aparenapi porāṇakalokuppattidassananayena. **Seṭṭhaccheda …pe… dassetun**ti sopi hi "brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo, hīnā aññe (DṬ.27./CS:pg.3.42) vaṇṇā"ti, "brāhmaṇā brahmuno puttā orasā mukhato jātā brahmajā"ti (dī.ni.3.114) ca evaṁ pavattāya micchādiṭṭhiyā viniveṭhano jātibrāhmaṇānaṁ seṭṭhabhāvassa chedanato seṭṭhacchedanavādo nāma hotīti dassetunti attho.

Itthabhāvanti imaṁ pakārataṁ manussabhāvaṁ. Sāmaññajotanā hi visese avatiṭṭhati, pakaraṇavasena vā ayamattho avacchinno daṭṭhabbo. **Maneneva nibbattā**ti bāhirapaccayena vinā kevalaṁ upacārajhānamanasāva nibbattā. Yāya upacārajjhānacetanāya te tattha nibbattā, nīvaraṇavikkhambhanādinā uḷāro tassā pavattiviseso, tasmā jhānaphalakappo tassā phalavisesoti āha **"brahmaloke viyā"**ti-ādi. **"Sayaṁpabhā"**ti padānaṁ tattha sūriyālokādīhi vinā andhakāraṁ vidhamantā sayameva pabhāsantīti **sayaṁpabhā,** antalikkhe ākāse carantīti **antalikkhacarā,** tadaññakāmāvacarasattānaṁ viya sarīrassa vicaraṇaṭṭhānassa asubhatābhāvato **subhaṁ,** subheva tiṭṭhantīti **subhaṭṭhāyino**ti attho veditabbo.

(DṬ.27.-3)Rasapathavipātubhāvavaṇṇanā

120. **Sabbaṁ cakkavāḷan**ti anavasesaṁ koṭisatasahassaṁ cakkavāḷaṁ. **Samatanī**ti sañchādentī vipphari, sā pana tasmiṁ udake patiṭṭhitā ahosīti āha **"patiṭṭhahī"**ti. **Vaṇṇena sampannā**ti sampannavaṇṇā. **Makkhikaṇḍakarahitan**ti makkhikāhi ca tāsaṁ aṇḍakehi ca rahitaṁ.

Atītānantarepi kappe loloyeva. Kasmā? Evaṁ ciraparicitalolatāvasena sabbapaṭhamaṁ tathā akāsīti dasseti. **Kimevidan**ti "vaṇṇato, gandhato ca tāva ñātaṁ,

rasato pana kimevidaṁ bhavissatī”ti saṁsayajāto vadati. **Tiṭṭhatī**ti aṭṭhāsi.

(DṬ.27.-4)Candimasūriyādipātubhāvavaṇṇanā

121. **Āluppakārakan**ti ettha ālopapariyāyo **āluppa**-saddoti āha **“ālopaṁ katvā”**ti. Paccakkhabhūtānampi (DṬ.27./CS:pg.3.43) candimasūriyānaṁ pavattiyaṁ lokiyānaṁ sammoho hoti, taṁ vidhamituṁ **“ko pana tesan”**ti-ādinā aṭṭha pañhāvissajjanāni gahitāni. Tattha **tesan**ti candimasūriyānaṁ. **Kasmin**ti kasmiṁ ṭhāne. **“Ko uparī”**ti eteneva ko heṭṭhāti ayamattho vuttoyeva. Tathā **“ko sīghaṁ gacchatī”**ti iminā ko saṇikaṁ gacchatīti ayampi attho vuttoyeva. **Vīthiyo**ti gamanavīthiyo. **Ekato**ti ekasmiṁ khaṇe **pātubhavanti**. Sūriyamaṇḍale pana atthaṅgate candamaṇḍalaṁ paññāyittha. **Chandaṁ ñatvā vā**ti ruciṁ ñatvā viya.

Ubhayanti anto, bahi ca.

Ujukanti āyāmato, vitthārato, ubbedhato ca. **Parimaṇḍalato**ti parikkhepato.

Ujukaṁ saṇikaṁ gacchati amāvāsiyaṁ sūriyena saddhiṁ gacchanto divase divase thokaṁ thokaṁ ohīyanto puṇṇamāsiyaṁ upaḍḍhamaggameva ohīyanato. **Tiriyaṁ sīghaṁ** gacchati ekasmimpi māse kadāci dakkhiṇato, kadāci uttarato dassanato. **“Dvīsu passesū”**ti idaṁ yebhuyyavasena vuttaṁ. Candassa purato, pacchato, samañca tārakā gacchantiyeva. **Attano ṭhānan**ti attano gamanaṭṭhānaṁ. **Na vijahanti** attano vīthiyāva gacchanato. Sūriyassa ujukaṁ gamanassa sīghatā candassa gamanaṁ upādāya veditabbā. **Tiriyaṁ gamanaṁ** dakkhiṇadisato uttaradisāya, uttaradisato ca dakkhiṇadisāya gamanaṁ **dandhaṁ** chahi chahi māsehi ijjhanato. **So**ti sūriyo. **Kāḷapakkha-uposathato**ti kāḷapakkhe uposathe candena saheva gantvā tato paraṁ. **Pāṭipadadivase**ti sukkapakkhapāṭipadadivase. **Ohāya gacchati** attano sīghagāmitāya, tassa ca dandhagāmitāya. **Lekhā viya paññāyati** pacchimadisāyaṁ. **Yāva uposathadivasā**ti yāva sukkapakkha-uposathadivasā. **“Cando anukkamena vaḍḍhitvā”**ti idaṁ uparibhāgato patitasūriyālokatāya heṭṭhato pavattāya sūriyassa dūrabhāvena divase divase anukkamena parihāyamānāya attano chāyāya vasena anukkamena candamaṇḍalappadesassa vaḍḍhamānassa viya dissamānatāya vuttaṁ, tasmā anukkamena vaḍḍhitvā viya. **Uposathadivase** puṇṇamāyaṁ **paripuṇṇo hoti,** paripuṇṇamaṇḍalo hutvā dissatīti attho. **Dhāvitvā gaṇhāti** candassa dandhagatitāya, attano ca sīghagatitāya. **Anukkamena hāyitvā**ti ettha “anukkamena (DṬ.27./CS:pg.3.44) vaḍḍhitvā”ti ettha vuttanayena attho veditabbo. Tattha pana chāyāya hāyamānatāya maṇḍalaṁ vaḍḍhamānaṁ viya dissati, idha chāyāya vaḍḍhamānatāya maṇḍalaṁ hāyamānaṁ viya dissati.

Yāya vīthiyā sūriye gacchante vassavalāhakā devaputtā sūriyābhitāpasantattā attano vimānato na nikkhamanti, kīḷāpasutā hutvā na vicaranti, tadā kira sūriyassa vimānaṁ pakatimaggato adho otaritvā vicarati, tassa oruyha caraṇeneva candavimānampi adho oruyha carati taggatikattā, tasmā sā vīthi udakābhāvena ajānurūpatāya **“ajavīthī”**ti samaññaṁ gatā. Yāya pana vīthiyā sūriye gacchante vassavalāhakā devaputtā sūriyābhitāpābhāvato abhiṇhaṁ attano vimānato bahi nikkhamitvā kīḷāpasutā ito cito ca vicaranti, tadā kira sūriyavimānaṁ pakatimaggato uddhaṁ āruhitvā vicarati, tassa uddhaṁ āruyha caraṇeneva candavimānampi uddhaṁ āruyha carati taggatikattā, taggatikatā ca samānagatinā vātamaṇḍalena vimānassa phellitabbattā, tasmā sā vīthi udakabahubhāvena nāgānurūpatāya **“nāgavīthī”**ti samaññaṁ gatā. Yadā sūriyo uddhamanāruhanto, adho ca anotaranto pakatimaggeneva gacchati, tadā vassavalāhakā

yathākālaṁ, yathāruci ca vimānato nikkhamitvā sukhena vicaranti, tena kālena kālaṁ vassanato loke utusamatā hoti, tāya utusamatāya hetubhūtāya sā candimasūriyānaṁ gati gavānurūpatāya **"govīthī"**ti samaññaṁ gatā. Tena vuttaṁ **"ajavīthī"**ti-ādi.

Evaṁ "kati nesaṁ vīthiyo"ti pañhaṁ vissajjetvā "kathaṁ vicarantī"ti pañhaṁ vissajjetuṁ **"candimasūriyā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **sineruto bahi nikkhamantī**ti sinerusamīpena taṁ padakkhiṇaṁ katvā gacchantā tato gamanavīthito bahi attano tiriyagamanena cakkavāḷābhimukhā nikkhamanti. **Anto vicarantī**ti evaṁ cha māse khaṇe khaṇe sineruto apasakkanavasena tato nikkhamitvā cakkavāḷasamīpaṁ pattā, tatopi cha māse khaṇe khaṇe apasakkanavasena nikkhamitvā sinerusamīpaṁ pāpuṇantā anto vicaranti. Idāni tamevatthaṁ saṅkhepena vuttaṁ vivarituṁ **"tehī"**ti-ādi vuttaṁ. Sinerussa, cakkavāḷassa ca yaṁ ṭhānaṁ vemajjhaṁ, tassa, sinerussa ca yaṁ ṭhānaṁ vemajjhaṁ, tena gacchantā **"sinerusamīpena** (DṬ.27./CS:pg.3.45) **vicarantī"**ti vuttā, na sinerussa aggāḷinda-allīnā. **Cakkavāḷasamīpena caritvā**ti etthāpi eseva nayo. **Majjhenā**ti sinerussa, cakkavāḷassa ca ujukaṁ vemajjhena maggena. **Citramāse majjhenā**ti etthāpi eseva nayo.

Ekappahārenāti ekavelāya, ekeneva vā attano ekappahārena. **Majjhanhiko**ti ṭhitamajjhanhiko kālo **hoti**. Tadā hi sūriyamaṇḍalaṁ uggacchantaṁ hutvāpi imasmiṁ dīpe ṭhitassa upaḍḍhameva dissati, uttarakurūsu ṭhitassa ogacchantaṁ hutvā. Evañhi ekavelāyameva tīsu dīpesu ālokakaraṇaṁ.

Yesu kattikādinakkhattasamaññā, tānipi tārakarūpāni yevāti vuttaṁ **"sesatārakarūpāni cā"**ti, nakkhattasaññitatārakarūpato avasiṭṭhatārakarūpānīti attho. Ubhayānipi tāni devatānaṁ vasanakavimānānīti veditabbāni. Rā-saddo tiyati chijjati etthāti **ratti,** sattānaṁ saddassa vūpasamanakāloti attho. Dibbanti sattā kīḷanti jotanti etthāti **divā**. Sattānaṁ āyuṁ minanto viya siyati antaṁ karotīti **māso**. Taṁ taṁ kiriyaṁ arati vattetīti **utu**. Taṁ taṁ sattaṁ, dhammappavattiñca saṅgamma vadanto viya sarati vattetīti **saṁvaccharo**.

122. Vivajjanaṁ **vivajjo,** so eva **vevajjaṁ,** vaṇṇassa vevajjaṁ **vaṇṇavevajjaṁ,** vaṇṇasampattiyā vigamo, tassa pana atthitā **"vaṇṇavevajjatā"**ti vuttā. Tenāha **"vivajjabhāvo"**ti. **Tesan**ti vaṇṇavantānaṁ sattānaṁ. **Atimānappaccayā**ti dubbaṇṇavambhanavasena atikkamma attano vaṇṇaṁ paṭicca mānapaccayā, mānasampaggaṇhananimittanti attho. Sātisayo raso etissā atthīti **rasāti laddhamānāya, anubhāsiṁsū**ti anurodhavasena bhāsiṁsu. **Lokuppattivaṁsakathan**ti lokuppattivaṁsajaṁ paveṇīkathaṁ, ādikāle uppannaṁ paveṇī-āgatakathanti attho. "Anupatantī"tipi pāṭho, so evattho.

(DṬ.27.-5)Bhūmipappaṭakapātubhāvādivaṇṇanā

123. **Ediso hutvā**ti ahicchattakasadiso hutvā.

124. **Padālatā**ti (DṬ.27./CS:pg.3.46) **"padā"**ti evaṁnāmā ekā latā, sā pana yasmā sampannavaṇṇagandharasā, tasmā **"bhaddalatā"**ti vuttā. **Nāḷikā**ti nāḷivalli. **Ahāyī**ti nassi.

125. **Akaṭṭhapāko**ti akaṭṭheyeva ṭhāne uppajjitvā paccanako, nīvāro viya sañjāto hutvā nippajjanakoti attho. **Kaṇo** "kuṇḍakan"ti ca vuccati. **Thusan**ti taṇḍulaṁ pariyonandhitvā ṭhitattaco, tadabhāvato **"akaṇo, athuso"**ti sāli vutto. **"Paṭivirūḷhan"**ti idaṁ pakkabhāvassa kāraṇavacanaṁ. Paṭivirūḷhato hi taṁ pakkanti. Yasmiṁ ṭhāne sāyaṁ pakko sāli gahito, tadeva ṭhānaṁ dutiyadivase pāto pakkena sālinā paripuṇṇaṁ hutvā tiṭṭhatīti āha **"sāyaṁ gahitaṭṭhānaṁ pāto pakkaṁ hotī"**ti-ādi. **Alāyitan**ti

lāyitaṭṭhānampi tesaṁ kammappaccayā alāyitameva **hutvā anūnaṁ** paripuṇṇameva **paññāyati,** na kevalaṁ paññāyanameva, atha kho tathābhūtameva hutvā tiṭṭhati.

(DṬ.27.-8)Itthipurisaliṅgādipātubhāvavaṇṇanā

126. **"Manussakāle"**ti idaṁ pubbe manussabhūtānaṁyeva tattha idāni nikantivasena uppatti hotīti katvā vuttaṁ, devatānampi purimajātiyaṁ itthibhāve ṭhitānaṁ tattha virāgādipurisattappaccaye asati tadā itthiliṅgameva pātubhavati. **Purisattapaccaye**ti "attanopi anissaratā, sabbakālaṁ parāyattavuttitā, rajassalatā vañcatā, gabbhadhāraṇaṁ, paṭhamāya pakatiyā nihīnapakatitā, sūravīratābhāvo, 'appakā janā'ti 'hīḷetabbatā'ti evamādi ādīnavapaccavekkhaṇapubbakampi itthibhāve 'alaṁ itthibhāvena, na hi itthibhāve ṭhatvā cakkavattisiriṁ, na sakkamārabrahmasiriyo paccanubhavituṁ, na paccekabodhiṁ, na sammāsambodhiṁ adhigantuṁ sakkā'ti evaṁ itthibhāvavirajjanaṁ, 'yathāvutta-ādīnavavirahato uttamapakatibhāvato sampadamidaṁ purisattaṁ nāma seṭṭhaṁ uttamaṁ, ettha ṭhatvā sakkā etā sampattiyo sampāpuṇitun'ti evaṁ purisattabhāve sambhāvanāpubbakaṁ patthanāṭhapanaṁ, 'tattha ninnapoṇapabbhāracittatā'ti" evamādike purisabhāvassa paccayabhūte **dhamme**. **Pūretvā** vaḍḍhetvā. Paccakkhaṁ bhūtaṁ, sadisañca diṭṭhadhammikaṁ, samparāyikañca suvipulaṁ anatthaṁ acintetvā purisassa kāmesu micchācaraṇaṁ kevalaṁ itthiyaṁ āsāpatti (DṬ.27./CS:pg.3.47) phalenevāti āsā-āpatti itthibhāvāvahāpi hotiyeva. Tanninnapoṇapabbhārabhāvena tannikantiyā nimittabhāvāpattitoti vuttaṁ **"puriso itthattabhāvaṁ labhanto kāmesumicchācāraṁ ṭīkā**3.0059 **nissāya labhatī"**ti. **Tadā**ti yathāvutte paṭhamakappikakāle. **Pakatiyā**ti sabhāvena. **Mātugāmassā**ti purimattabhāve mātugāmabhūtassa. **Purisassā**ti etthāpi "pakatiyā"ti padaṁ ānetvā sambandhitabbaṁ. **Upanijjhāyatan**ti upecca nijjhāyantānaṁ. Yathā aññamaññasmiṁ sārāgo uppajjati, evaṁ sāpekkhabhāvena **olokentānaṁ**. **Rāgapariḷāho**ti rāgajo pariḷāho.

Nibbuyhamānāyāti pariṇatā hutvā niyyamānāya.

(DṬ.27.-9)Methunadhammasamācāravaṇṇanā

127. **Gomayapiṇḍamattampi nālatthā**ti sammadeva vivāhakammaṁ nālatthāti adhippāyena **vadanti**. **Pātabyatan**ti tasmiṁ asaddhamme kilesakāmena pivitabbataṁ kiñci pivitabbavatthuṁ pivantā viya ativiya tosetvā paribhuñjitabbataṁ **āpajjiṁsu, pātabyatan**ti vā paribhuñjanakataṁ **āpajjiṁsu** upagacchiṁsu. Paribhogattho hi ayaṁ **pā**-saddo, kattusādhano ca **tabya**-saddo, yathāruci paribhuñjiṁsūti attho.

Sannidhikārakanti sannidhikāraṁ, **ka**-kāro padavaḍḍhanamattanti āha **"sannidhiṁ katvā"**ti. **Apadānan**ti avakhaṇḍanaṁ. **Ekekasmiṁ ṭhāne**ti yattha yattha vahitaṁ, tasmiṁ tasmiṁ ekekasmiṁ ṭhāne. **Gumbagumbā**ti puñjapuñjā.

(DṬ.27.-10)Sālivibhāgavaṇṇanā

128. **Sīmaṁ ṭhapeyyāmā**ti "ayaṁ bhūmibhāgo asukassa, ayaṁ bhūmibhāgo asukassā"ti evaṁ paricchedaṁ kareyyāma. **Taṁ aggaṁ katvā**ti taṁ ādiṁ katvā.

(DṬ.27.-11)Mahāsammatarājavaṇṇanā

130. **Pakāsetabban**ti dosavasena pakāsetabbaṁ. **Khipitabban**ti khepaṁ kātabbaṁ. Tenāha **“hāretabban”**ti, sattanikāyato nīharitabbaṁ.

Nesanti (DṬ.27./CS:pg.3.48) niddhāraṇe sāmivacanaṁ.

131. **Akkharan**ti niruttiṁ. Sā hi mahājanena sammatoti niddhāretvā vattabbato nirutti tasmiṁyeva nirūḷhabhāvato aññattha asañcaraṇato akkharanti ca vuccati, tathā saṅkhātabbato **saṅkhā,** samaññāyatīti **samaññā,** paññāpanato **paññatti,** voharaṇato **vohāro**. **Uppanno**ti pavatto. **Na kevalaṁ akkharamevā**ti na kevalaṁ samaññākaraṇameva. **Khettasāmino**ti taṁ taṁ bhūmibhāgaṁ pariggahetvā ṭhitasattā. **Tīhi saṅkhehī**ti tividhakiriyābhisaṅkhatehi tīhi saṅkhehi khattiyādīhi tīhi vaṇṇehi pariggahitehi. “Khattiyānuyantabrāhmaṇagahapatikanegamajānapadehi tīhi gahapatīhi pariggahitehī”ti ca vadanti. **Agganti ñātenā**ti aggaṁ kulanti ñātena. Khattiyakulañhi loke sabbaseṭṭhaṁ. Yathāha “khattiyo seṭṭho janetasmiṁ, ye gottapaṭisārino”ti, (dī.ni.1.277 3.140 ma.ni.2.30 saṁ.ni.1.182 245) abhedopacārena pana akkharassa khattiyasaddassapi seṭṭhatāti pāḷiyaṁ “aggaññena akkharenā”ti vuttaṁ. Idāni abhedopacārena vinā eva atthaṁ dassetuṁ **“agge vā”**ti-ādi vuttaṁ.

(DṬ.27.-12)Brāhmaṇamaṇḍalādivaṇṇanā

132. Yena anārambhabhāvena bāhitākusalā “brāhmaṇā”ti vuttā, tameva tāva dassetuṁ pāḷiyaṁ “vītaṅgārā”ti-ādi vuttanti tadatthaṁ dassento **“pacitvā”**ti-ādimāha. **Tamenan**ti vacanavipallāsena niddesoti āha **“te ete”**ti. **Abhisaṅkharontā**ti cittamantabhāvena aññamaññaṁ abhivisiṭṭhe karontā, brāhmaṇākappabhāvena saṅkharontā ca. **Vācentā**ti paresaṁ kathentā, ye tathā ganthe kātuṁ na jānanti. **Acchantī**ti āsanti, upavisantīti attho. Tenāha **“vasantī”**ti. **Acchentī**ti kālaṁ khepenti. **Hīnasammataṁ** jhānabhāvanānuyogaṁ chaḍḍetvā ganthe pasutatādīpanato. **Seṭṭhasammataṁ jātaṁ** “vedadharā sottiyā subrāhmaṇāti evaṁ seṭṭhasammataṁ jātaṁ.

133. **Methunadhammaṁ samādiyitvā**ti jāyāpatikabhāvena dvayaṁ dvayaṁ nivāsaṁ ajjhupagantvā. **Vāṇijakammādike**ti **ādi**-saddena kasikammādiṁ saṅgaṇhāti.

134. **Luddācārakammakhuddācārakammunā**ti (DṬ.27./CS:pg.3.49) paraviheṭhanādiluddācārakammunā, naḷakāradārukammādikhuddācārakammunā ca. **Suddan**ti ettha **su**-iti sīghatthe nipāto. **Dā**-iti garahaṇattheti āha **“suddaṁ suddaṁ lahuṁ lahuṁ kucchitaṁ gacchantī”**ti.

135. **Ahū**ti kālavipallāsavasena vuttanti dassento **“hoti kho”**ti āha. **Iminā**ti “imehi kho, Vāseṭṭha, catūhi maṇḍalehi samaṇamaṇḍalassa abhinibbatti hotī”ti iminā vacanena. **Imaṁ dassetī**ti samaṇamaṇḍalaṁ nāma …pe… suddhiṁ pāpuṇantīti imaṁ atthajātaṁ dasseti. Yadi imehi …pe… abhinibbatti hoti, evaṁ sante imāneva cattāri maṇḍalāni padhānāni, samaṇamaṇḍalaṁ appadhānaṁ tato abhinibbattattāti? Nayidamevanti dassetuṁ **“imānī”**ti-ādi vuttaṁ. **Samaṇamaṇḍalaṁ anuvattanti** guṇehi visiṭṭhabhāvato. Guṇo hi viññūnaṁ anuvattanahetu, na kolaputtiyaṁ, vaṇṇapokkharatā, vākkaraṇamattaṁ vā. Tenāha **“dhammeneva anuvattanti, no adhammenā”**ti. So dhammo ca lokuttarova adhippeto, yena saṁsārato visujjhati, tasmā **samaṇamaṇḍalan**ti ca sāsanikameva samaṇagaṇaṁ vadatīti daṭṭhabbaṁ. Tenāha **“samaṇamaṇḍalañhī”**ti-ādi.

(DṬ.27.-15)Duccaritādikathāvaṇṇanā

136. **Micchādiṭṭhivasena samādinnakammaṁ** nāma "ko anubandhitabbo. Ajotaggisoṭṭhimiso"ti-ādinā yaññavidhānādivasena pavattitaṁ hiṁsādipāpakammaṁ. **Micchādiṭṭhikammassā**ti "esa saddhādhigato devayāno, yena yanti puttino visokā"ti-ādinā pavattitassa micchādiṭṭhisahagatakammassa. **Samādānaṁ** tassa tathā pavattanaṁ, tassā vā diṭṭhiyā upagamanaṁ.

137. **Dvayakārī**ti kusalākusaladvayassa kattā. Tayidaṁ dvayaṁ yasmā ekajjhaṁ nappavattati, tasmā āha **"kālenā"**ti-ādi. **Ekakkhaṇe ubhayavipākadānaṭṭhānaṁ nāma natthi** ekasmiṁ khaṇe cittadvayūpasañhitāya sattasantatiyā abhāvato. Yathā pana dvayakārino sukhadukkhapaṭisaṁveditā sambhavati, taṁ dassetuṁ **"yena panā"**ti-ādi vuttaṁ. **Evaṁbhūto**ti vikalāvayavo. Dvepihi kusalākusalakammāni katūpacitāni sabhāvato balavantāneva honti, tasmā maraṇakāle upaṭṭhahanti (DṬ.27./CS:pg.3.50) **Tesu akusalaṁ balavataraṁ hoti** paccayalābhato. Nikanti-ādayo hi paccayavisesā akusalasseva sabhāgā, na kusalassa, tasmā katūpacitabhāvena samānabalesupi kusalākusalesu paccayalābhena vipaccituṁ laddhokāsatāya kusalato akusalaṁ balavataraṁ hotīti, tathābhūtampi **taṁ** yathā vipākadāne laddhokāsassa kusalassāpi avasaro hoti, tathā laddhapaccayaṁ paṭisandhidānābhimukhaṁ **kusalaṁ paṭibāhitvā** paṭisandhiṁ dentaṁ **tiracchānayoniyaṁ nibbattāpetī**ti. "Akusalaṁ balavataraṁ hotī"ti ettha "akusalaṁ ce balavataraṁ hoti, taṁ kusalaṁ paṭibāhitvā"ti vuttanayeneva atthaṁ vatvā tesu kusalaṁ ce balavataraṁ hoti, tañca akusalaṁ paṭibāhitvā manussayoniyaṁ nibbattāpeti, akusalaṁ pavattivedanīyaṁ hoti, atha naṁ taṁ kāṇampi karoti khujjampi pīṭhasappimpi kucchirogādīhi vā upaddutaṁ. Evaṁ so pavattiyaṁ nānappakāraṁ dukkhaṁ paccanubhavatīti idaṁ sandhāya vuttaṁ "sukhadukkhappaṭisaṁvedī hotī"ti. Tatrāyaṁ vinicchayo-- vuttakāle vā kārena samānabalesu kusalākusalakammesu upaṭṭhahantesu maraṇassa āsannavelāyaṁ yadi balavatarāni kusalajavanāni javanti, yathā-upaṭṭhitaṁ akusalaṁ paṭibāhitvā kusalaṁ vuttanayena paṭisandhiṁ deti. Atha balavatarāni akusalajavanāni javanti, yathā-upaṭṭhitaṁ kusalaṁ paṭibāhitvā akusalaṁ vuttanayeneva paṭisandhiṁ deti. Taṁ kissa hetu? Ubhinnaṁ kammānaṁ samānabalavabhāvato, paccayantarasāpekkhato cāti, sabbaṁ vīmaṁsitvā gahetabbaṁ.

(DṬ.27.-16)Bodhipakkhiyabhāvanāvaṇṇanā

138. **Bodhi** vuccati maggasammādiṭṭhi, cattāri ariyasaccāni bujjhatīti katvā, sabhāvato, taṁsabhāvato ca tassā pakkhe bhavāti bodhipakkhiyā, sativīriyādayo dhammā, tesaṁ **bodhipakkhiyānaṁ**. **Paṭipāṭiyā**ti bodhipakkhiyadesanāpaṭipāṭiyā. **Bhāvanaṁ anugantvā**ti anukkamena pavattaṁ bhāvanaṁ patvā. Tenāha **"paṭipajjitvā"**ti. Sa-upādisesāya nibbānadhātuyā vasena khīṇāsavassa seṭṭhabhāvaṁ lokassa pākaṭaṁ katvā dassetuṁ sakkā, na itarāya sabbaso apaññattibhāvūpagamane tassa (DṬ.27./CS:pg.3.51) adassanatoti vuttaṁ **"parinibbātīti kilesaparinibbānena parinibbāyatī"**ti. **Vinivattetvā**ti tato catuvaṇṇato nīharitvā.

140. **Tamevatthan**ti "khīṇāsavova devamanussesu seṭṭho"ti vuttamevatthaṁ.

Seṭṭhacchedakavādamevāti jātibrāhmaṇānaṁ seṭṭhabhāvasamucchedakameva kathaṁ. **Dassetvā** bhāsitvā. **Suttantaṁ vinivattetvā**ti pubbe lokiyadhammasandassanavasena pavattaṁ aggaññasuttaṁ "sattannaṁ bodhipakkhiyānaṁ dhammānaṁ bhāvanamanvāyā"ti-ādinā tato vinivattetvā nīharitvā tena asaṁsaṭṭhaṁ katvā. **Āvajjantā**ti samannāharantā. **Anumajjantā**ti pubbenāparaṁ atthato vicarantāti.

(DṬ.28.) 5. Sampasādanīyasuttavaṇṇanā

(DṬ.28.-1)Sāriputtasīhanādavaṇṇanā

141. Pāvārenti (DṬ.28./CS:pg.3.52) sañchādenti sarīraṁ etenāti **pāvāro,** vatthaṁ. Pāvaraṇaṁ vā **pāvāro,** "vatthaṁ dussan"ti pariyāyasaddā eteti dussameva pāvāro, so etassa bahuvidho anekakoṭippabhedo bhaṇḍabhūto atthīti **dussapāvāriko**. So kira pubbe daharakāle dussapāvārabhaṇḍameva bahuṁ pariggahetvā vāṇijjaṁ akāsi, tena naṁ seṭṭhiṭṭhāne ṭhitampi "pāvāriko" tveva sañjānanti. **Bhagavatī**ti **iti**-saddo ādi-attho, pakārattho vā, tena Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā therena vuttavacanaṁ sabbaṁ saṅgaṇhāti. "Kasmā evaṁ avocā"ti tathāvacane kāraṇaṁ pucchitvā **"somanassapavedanatthan"**ti kasmā payojanaṁ vissajjitaṁ, tayidaṁ ambaṁ puṭṭhassa labujaṁ byākaraṇasadisanti? Nayidamevaṁ cintetabbaṁ. Yā hissa therassa tadā Bhagavati somanassuppatti, sā niddhāritarūpā kāraṇabhāvena coditā, tasmā evaṁ avocāti, sā eva ca yasmā niddhāritarūpā pavedanavasena Bhagavato sammukhā tathāvacanaṁ payojeti, tasmā "attano uppannasomanassapavedanatthan"ti payojanabhāvena vissajjitaṁ.

Tatrāti tasmiṁ somanassapavedane. Vihāre nivāsaparivattanavasena **sunivatthanivāsano**. **Ābhujitvā**ti ābandhitvā.

Samāpattito vuṭṭhāya "Aho santo vatāyaṁ ariyavihāro"ti samāpattisukhapaccavekkhaṇamukhena **attano guṇe anussarituṁ āraddho,** ārabhitvā ca nesaṁ taṁ taṁ sāmaññavisesavibhāgavasena anussari. Tathā hi "samādhī"ti sāmaññato gahitasseva "paṭhamaṁ jhānan"ti-ādinā visesavibhāgo, "paññā"ti sāmaññato ca gahitasseva "vipassanāñāṇan"ti-ādinā visesavibhāgo uddhaṭo. "Lokiyābhiññāsu dibbacakkhuñāṇasseva gahaṇaṁ therassa itarehi sātisayanti dassetun"ti vadanti, pubbenivāsañāṇampi pana "kappasatasahassādhikassā"ti-ādinā kiccavasena dassitameva, lakkhaṇahāravasena vā itaresaṁ pettha gahitatā veditabbā.

Atthappabhedassa (DṬ.28./CS:pg.3.53) sallakkhaṇavibhāvanavavatthānakaraṇasamatthaṁ atthe pabhedagataṁ ñāṇaṁ **atthapaṭisambhidā**. Tathā dhammappabhedassa sallakkhaṇavibhāvanavavatthānakaraṇasamatthaṁ dhamme pabhedagataṁ ñāṇaṁ **dhammapaṭisambhidā**. Niruttipabhedassa sallakkhaṇavibhāvanavavatthānakaraṇasamatthaṁ niruttiyaṁ pabhedagataṁ ñāṇaṁ **niruttipaṭisambhidā**. Paṭibhānappabhedassa sallakkhaṇavibhāvanavavatthāna karaṇasamatthaṁ paṭibhāne pabhedagataṁ ñāṇaṁ **paṭibhānapaṭisambhidā**. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimagge,** (visuddhi.2.428) taṁ saṁvaṇṇanāsu (visuddhi.ṭī. 2.428) vuttanayeneva veditabbo. Sāvakavisaye paramukkaṁsagataṁ ñāṇaṁ **sāvakapāramiñāṇaṁ** sabbaññutaññāṇaṁ viya sabbañeyyadhammesu. Tassāpi hi visuṁ parikammaṁ nāma natthi, sāvakapāramiyā pana sammadeva paripūritattā aggamaggasamadhigamenevassa samadhigamo hoti. Sabbaññutaññāṇasseva sammāsambuddhānaṁ yāva nisinnapallaṅkā anussaratoti yojanā.

Bhagavato sīlaṁ nissāya guṇe anussaritumāraddhoti yojanā. Yasmā guṇānaṁ bahubhāvato nesaṁ ekajjhaṁ āpāthāgamanaṁ natthi, sati ca tasmiṁ anirūpitarūpeneva anussaraṇena bhavitabbaṁ, tasmā thero savisaye ṭhatvā te anupadaṁ sarūpato anussari,

anussaranto ca sabbapaṭhamaṁ sīlaṁ anussari, taṁ dassento **“Bhagavato sīlaṁ nissāyā”**ti āha, sīlaṁ ārabbhāti attho. Sesapadesupi eseva nayo. Yasmā cettha thero ekekavasena Bhagavato guṇe anussaritvā tato paraṁ catukkapañcakādivasena anussari, tasmā “cattāro iddhipāde”ti vatvā tato paraṁ bojjhaṅgabhāvanāsāmaññena indriyesu vattabbesu tāni aggahetvā **“cattāro magge”**ti-ādi vuttaṁ. **Catuyonipariccheda kaññāṇaṁ** Mahāsīhanādasutte (ma.ni.1.152) āgatanayeneva veditabbaṁ. **Cattāro ariyavaṁsā** Ariyavaṁsasutte (a.ni.4.28) āgatanayeneva veditabbā.

Padhāniyaṅgādayo saṅgīti (dī.ni.3.317) dasuttarasuttesu (dī.ni.3.355) āgamissanti. **Cha sāraṇīya dhammā** Parinibbānasutte (dī.ni.2.141) āgatā eva. Sukhaṁ supanādayo (a.ni.11.15 paṭi.ma.2.22) **ekādasa** mettānisaṁsā (DṬ.28./CS:pg.3.54) “Idaṁ dukkhaṁ ariyasaccan”ti-ādinā saṁ.ni.5.1081 mahāva. 15 paṭi.ma.2.30) catūsu ariyasaccesu tiparivattavasena āgatā **dvādasa dhammacakkākārā**. Maggaphalesu pavattāni aṭṭha ñāṇāni, cha asādhāraṇañāṇāni cāti **cuddasa Buddhañāṇāni**. **Pañcadasa vimuttiparipācaniyā dhammā** Meghiyasuttavaṇṇanāyaṁ (udā. aṭṭha.31) gahetabbā, **soḷasavidhā ānāpānassati** Ānāpānassatisutte (ma.ni.3.148), **aṭṭhārasa Buddhadhammā** (mahāni. 69 156 cūḷani. 85 paṭi.ma.3.5 dī.ni.aṭṭha.3.305) evaṁ veditabbā--

Atītaṁse Buddhassa Bhagavato appaṭihataṁ ñāṇaṁ, anāgataṁse, paccuppannaṁse Buddhassa Bhagavato appaṭihataṁ ñāṇaṁ. Imehi tīhi dhammehi samannāgatassa Buddhassa Bhagavato sabbaṁ kāyakammaṁ ñāṇapubbaṅgamaṁ ñāṇānuparivatti, sabbaṁ vacīkammaṁ, sabbaṁ manokammaṁ ñāṇapubbaṅgamaṁ ñāṇānuparivatti. Imehi chahi dhammehi samannāgatassa Buddhassa Bhagavato natthi chandassa hāni, natthi dhammadesanāya hāni, natthi vīriyassa hāni, natthi samādhissa hāni, natthi paññāya hāni, natthi vimuttiyā hāni. Imehi dvādasahi dhammehi samannāgatassa Buddhassa Bhagavato natthi davā, natthi ravā, natthi apphuṭṭhaṁ, natthi vegāyitattaṁ, natthi abyāvaṭamano, natthi appaṭisaṅkhānupekkhāti.

Tattha **“natthi davā**ti Khiḍḍādhippāyena kiriyā natthi. **Natthi ravā**ti sahasā kiriyā natthī”ti vadanti. Sahasā pana kiriyā **davā,** “aññaṁ karissāmī”ti aññassa karaṇaṁ **ravā**. **Natthi apphuṭan**ti ñāṇena aphusitaṁ natthi. **Natthi vegāyitattan**ti turitakiriyā natthi. **Natthi abyāvaṭamano**ti niratthakacittasamudācāro natthi. **Natthi appaṭisaṅkhānupekkhā**ti aññāṇupekkhā natthi. Keci pana “natthi dhammadesanāya hānī”ti apaṭhitvā “natthi chandassa hāni, natthi vīriyassa hāni, natthi satiyā [sattiyā (vibha.mūlaṭī. suttantabhājanīyavaṇṇanā)] hānī”ti paṭhanti.

Jarāmaraṇādīsu ekādasasu paṭiccasamuppādaṅgesu paccekaṁ catusaccayojanāvasena pavattāni **catucattālīsa** ñāṇāniyeva (saṁ.ni.2.33) sukhavisesānaṁ adhiṭṭhānabhāvato **ñāṇavatthūni**. Vuttañhetaṁ--

“Yato (DṬ.28./CS:pg.3.55) kho bhikkhave ariyasāvako evaṁ jarāmaraṇaṁ pajānāti, evaṁ jarāmaraṇasamudayaṁ pajānāti, evaṁ jarāmaraṇanirodhaṁ pajānāti, evaṁ jarāmaraṇanirodhagāminiṁ paṭipadaṁ pajānātī”ti-ādi (saṁ.ni.2.33).

Jarāmaraṇasamudayoti cettha jāti adhippetā. Sesapadesu bhavādayo veditabbā.

Kusalacittuppādesu phassādayo **paropaṇṇāsa kusaladhammā**.

“Jātipaccayā jarāmaraṇan”ti ñāṇaṁ, “asati jātiyā natthi jarāmaraṇan”ti ñāṇaṁ, atītampi addhānaṁ “jātipaccayā jarāmaraṇan”ti ñāṇaṁ, “asati jātiyā natthi jarāmaraṇan”ti ñāṇaṁ, anāgatampi addhānaṁ “jātipaccayā jarāmaraṇan”ti ñāṇaṁ, “asati jātiyā natthi jarāmaraṇan”ti ñāṇaṁ. “Yampi idaṁ dhammaṭṭhitiñāṇaṁ, tampi khayadhammaṁ vayadhammaṁ virāgadhammaṁ nirodhadhamman”ti ñāṇanti evaṁ jarāmaraṇādīsu ekādasasu paṭiccasamuppādaṅgesu paccekaṁ satta satta katvā **sattasattati ñāṇavatthūni**

(saṁ.ni.2.34) veditabbāni. Tattha **yampī**ti chabbidhampi paccavekkhaṇañāṇaṁ vipassanārammaṇabhāvena ekajjhaṁ gahetvā vuttaṁ. **Dhammaṭṭhitiñāṇan**ti chapi ñāṇāni saṅkhipitvā vuttaṁ ñāṇaṁ. **"Khayadhamman"**ti-ādinā pana pakārena pavattañāṇassa dassanaṁ, vipassanādassanato vipassanā paṭivipassanādassanamattamevāti na taṁ "aṅgan"ti vadanti, pāḷiyaṁ (saṁ.ni.2.34) pana sabbattha ñāṇavasena aṅgānaṁ vuttattā **"nirodhadhammanti ñāṇan"**ti **iti**-saddena pakāsetvā vuttaṁ vipassanāñāṇaṁ sattamaṁ ñāṇanti ayamattho dissati. Na hi yampi idaṁ dhammaṭṭhitiñāṇaṁ, tampi ñāṇanti sambandho hoti ñāṇaggahaṇena etasmiṁ ñāṇabhāvadassanassa anadhippetattā, "khayadhammaṁ …pe… nirodhadhamman"ti etesaṁ sambandhabhāvappasaṅgo cāti. **Catuvīsati …pe… vajirañāṇan**ti ettha keci tāva āhu "Bhagavā devasikaṁ dvādasakoṭisatasahassakkhattuṁ mahākaruṇāsamāpattiṁ samāpajjati, dvādasakoṭisatasahassakkhattumeva ca arahattaphalasamāpattiṁ samāpajjati, tāsaṁ purecaraṁ, sahavacarañca ñāṇaṁ paṭipakkhehi abhejjataṁ, mahattañca upādāya **mahāvajirañāṇaṁ** nāma. Vuttañhetaṁ Bhagavatā--

'Tathāgataṁ (DṬ.28./CS:pg.3.56) bhikkhave, arahantaṁ sammāsambuddhaṁ dve vitakkā bahulaṁ samudācaranti-- khemo ca vitakko, paviveko ca vitakko'ti (itivu. 38).

Khemavitakko hi Bhagavato mahākaruṇāsamāpattiṁ pūretvā ṭhito, pavivekavitakko arahattaphalasamāpattiṁ. Buddhānañhi bhavaṅgaparivāso lahuko, matthakappatto samāpattīsu vasībhāvo, tasmā samāpajjanavuṭṭhānāni katipayacittakkhaṇeheva ijjhanti. Pañca rūpāvacarasamāpattiyo catasso arūpasamāpattiyo appamaññāsamāpattiyā saddhiṁ dasa, nirodhasamāpatti, arahattaphalasamāpatti cāti dvādasetā samāpattiyo Bhagavā paccekaṁ divase divase koṭisatasahassakkhattuṁ purebhattaṁ samāpajjati, tathā pacchābhattan"ti. "Evaṁ samāpajjitabbasamāpattisañcāritañāṇaṁ **mahāvajirañāṇaṁ** nāmā"ti keci.

Apare pana "yaṁ taṁ Bhagavatā abhisambodhidivase pacchimayāme paṭiccasamuppādamukhena paṭilomanayena jarāmaraṇato paṭṭhāya ñāṇaṁ otāretvā anupadadhammavipassanaṁ ārabhantena yathā nāma puriso suviduggaṁ mahāgahanaṁ Mahāvanaṁ chindanto antarantarā nisānasilāyaṁ pharasuṁ sunisitaṁ karoti, evameva nisānasilāsadisiyo samāpattiyo antarantarā samāpajjitvā ñāṇassa tikkhavisadasūrabhāvaṁ sampādetuṁ anulomapaṭilomato paccekaṁ paṭiccasamuppādaṅgavasena sammasanto divase divase lakkhakoṭilakkhakoṭiphalasamāpattiyo samāpajjati, taṁ sandhāya vuttaṁ **'catuvīsati …pe… mahāvajirañāṇaṁ nissāyā'**ti". Nanu Bhagavato samāpattisamāpajjane parikamme payojanaṁ natthīti? Nayidaṁ ekantikaṁ. Tathā hi vedanāpaṭippaṇāmanādīsu savisesaṁ parikammapubbaṅgamena samāpattiyo samāpajji. Apare pana "lokiyasamāpattisamāpajjane parikammena payojanaṁ natthi. Lokuttarasamāpattisamāpajjane tajjaṁ parikammaṁ icchitabbamevā"ti vadanti.

"Aparamparā"ti padaṁ yesaṁ desanāya atthi, te **aparampariyāva**. **Kusalapaññattiyan**ti kusaladhammānaṁ paññāpane. **Anuttaro**ti uttamo. **Upanissaye ṭhatvā**ti ñāṇūpanissaye ṭhatvā yādiso pubbūpanissayo pubbayogo, (DṬ.28./CS:pg.3.57) tattha patiṭṭhāya. **Mahantato saddahati** paṭipakkhavigamena ñāṇassa viya saddhāyapi tikkhavisadabhāvāpattito. **Avasesa-arahantehī**ti pakatisāvakehi. **Asīti mahātherā** paramatthadīpaniyaṁ theragāthāvaṇṇanāyaṁ nāmato uddhaṭā. **Cattāro mahātherā**ti Mahākassapa-Anuruddhamahākaccānamahākoṭṭhikattherā. **Tesupi** aggasāvakesu **Sāriputtatthero** paññāya visiṭṭhabhāvato. **Sāriputtattheratopi eko paccekabuddho** tikkhavisadañāṇo abhinīhāramahantatāya sambhatañāṇasambhārattā. Satipi paccekabodhiyā avisesesu bahūsu ekajjhaṁ sannipatitesu pubbayogavasena lokiye visaye

siyā kassaci ñāṇassa visiṭṭhatāti dassetuṁ **“sace panā”**ti-ādi vuttaṁ. **“Sabbaññubuddhova Buddhaguṇe mahantato saddahatī”**ti idaṁ heṭṭhā āgatadesanāsotavasena vuttaṁ. Buddhā hi Buddhaguṇe mahattaṁ paccakkhatova passanti, na saddahanavasena.

Idāni yathāvuttamatthaṁ upamāya vibhāvetuṁ **“seyyathāpi nāmā”**ti-ādi āraddhaṁ. **Gambhīro uttāno**ti gambhīro vā uttāno vāti **jānanatthaṁ**. **“Evamevā”**ti-ādi yathādassitāya upamāya upameyyena saṁsandanaṁ. Buddhaguṇesu appamattavisayampi lokiyamahājanassa ñāṇaṁ apavattitarūpeneva pavattati anavattitasabhāvattāti vuttaṁ **“ekabyāma …pe… veditabbā”**ti. Tattha **ñāta-udakaṁ viyā**ti pamāṇato ñāta-udakaṁ viya. Ariyānaṁ pana tattha attano visaye pavattanakañāṇaṁ pavattitarūpeneva pavattati attano paṭivedhānurūpaṁ, abhinīhārānurūpañca avattitasabhāvattāti dassento **“dasabyāmayottenā”**ti-ādimāha. Tattha paṭividdhasaccānampi paṭipakkhavidhamanapubbayogavisesavasena ñāṇaṁ sātisayaṁ, mahānubhāvañca hotīti imamatthaṁ dassetuṁ sotāpannañāṇassa dasabyāma-udakaṁ opammabhāvena dassetvā tato paresaṁ dasuttaradiguṇadasaguṇa-asītiguṇavisiṭṭhaṁ udakaṁ opammaṁ katvā dassitaṁ. Nanu evaṁ sante Buddhaguṇā parimitaparicchinnā, therena ca te paricchijja ñātāti āpajjatīti? Nāpajjatīti dassento **“tattha yathā so puriso”**ti-ādimāha. Tattha **so puriso**ti so caturāsītibyāmasahassappamāṇena yottena caturāsītibyāmasahassaṭṭhāne mahāsamudde udakaṁ minitvā ṭhito puriso. So hi therassa upamābhāvena gahito. **Dhammanvayenā**ti (DṬ.28./CS:pg.3.58) anumānañāṇena. Tañhi siddhaṁ dhammaṁ anugantvā pavattanato “dhammanvayo”ti vuccati, tathā anvayavasena atthassa bujjhanato **anvayabuddhi,** anumeyyaṁ anuminotīti **anumānaṁ,** nidassane diṭṭhanayena anumeyyaṁ gaṇhātīti **“nayaggāho”**ti ca vuccati. Tenāha “dhammanvayenā”ti-ādi. Svāyaṁ dhammanvayo na yassa kassaci hoti, atha kho tathārūpassa aggasāvakassevāti āha **“sāvakapāramiñāṇe ṭhatvā”**ti. Yadi thero Buddhaguṇe ekadesato paccakkhe katvā tadaññe nayaggāhena gaṇhi, nanu evaṁ sante Buddhaguṇā parimitaparicchinnā āpannāti? Nayidaṁ evanti dassento **“anantā aparimāṇā”**ti.

“Saddahatī”ti vatvā puna tamevatthaṁ vibhāvento **“therena hi …pe… bahutarā”**ti āha. Kathaṁ panāyamattho evaṁ daṭṭhabboti evaṁ adhippāyabhedakaṁ upamāya saññāpetuṁ **“yathā kathaṁ viyā”**ti-ādi vuttaṁ “upamāyamidhekacce viññū purisā bhāsitassa atthaṁ ājānantī”ti (saṁ.ni.2.67) **ito nava ito navā**ti ito majjhaṭṭhānato yāva dakkhiṇatīrā nava ito majjhaṭṭhānato yāva uttaratīrā nava. Idāni yathāvuttamatthaṁ suttena samatthetuṁ **“Buddhopī”**ti gāthamāha.

Yamakayugaḷamahānadīmahogho viyāti dvinnaṁ ekato samāgatattā yugaḷabhūtānaṁ mahānadīnaṁ mahogho viya.

Anucchavikaṁ katvāti yoyaṁ mama pasādo Buddhaguṇe ārabbha ogāḷho hutvā uppanno, taṁ anucchavikaṁ anurūpaṁ katvā. **Paṭiggahetuṁ** sampaṭicchituṁ añño koci **na sakkhissati** yāthāvato anavabujjhanato. **Paṭiggahetuṁ sakkoti** tassa hetuto, paccayato, sabhāvato, kiccato, phalato sammadeva paṭivijjhanato. **Pūrattan**ti puṇṇabhāvo. **Paggharaṇakāle**ti vikiraṇakāle, patanakāleti attho. **“Pasanno”**ti iminā pasādassa vattamānatā dīpitāti **“uppannasaddho”**ti imināpi saddhāya paccuppannatā pakāsitāti āha **“evaṁ saddahāmīti attho”**ti. Abhiññāyatīti **abhiññ**o, adhiko abhiññ**o bhiyyobhiññ**o, so eva atisayavacanicchāvasena **“bhiyyobhiññataro”**ti vuttoti āha **“bhiyyataro abhiññāto”**ti. Dutiyavikappe pana abhijānātīti **abhiññā,** abhivisiṭṭhā paññā, bhiyyo abhiññā (DṬ.28./CS:pg.3.59) etassāti **bhiyyobhiññ**o, so eva atisayavacanicchāvasena **bhiyyobhiññataro,** svāyamassa atisayo abhiññāya

bhiyyobhāvakatoti āha **“bhiyyatarābhiññо vā”**ti. Sambujjhati etāyāti **sambodhi,** sabbaññutaññāṇaṁ, aggamaggañāṇañca. Sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānañhi aggamaggañāṇaṁ, aggamaggañāṇapadaṭṭhānañca sabbaññutaññāṇaṁ sambodhi nāma. Tattha padhānavasena tadatthadassane paṭhamavikappo, padaṭṭhānavasena dutiyavikappo. Kasmā panettha arahattamaggañāṇasseva gahaṇaṁ, nanu heṭṭhimānipi Bhagavato maggañāṇāni savāsanameva yathāsakaṁ paṭipakkhavidhamanavasena pavattāni. Savāsanappahānañhi ñeyyāvaraṇappahānanti? Saccametaṁ, taṁ pana aparipuṇṇaṁ paṭipakkhavidhamanassa vippakatabhāvatoti āha **“arahattamaggañāṇe vā”**ti. Aggamaggavasena cettha ariyānaṁ bodhittayapāripūrīti dassetuṁ **“arahattamaggeneva hī”**ti-ādi vuttaṁ. **Nippadesā**ti anavasesā. **Gahitā hontī**ti arahattamaggena gahitena adhigatena gahitā adhigatā honti. **Sabban**ti tehi adhigantabbaṁ. **Tenā**ti sambodhinā sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānena arahattamaggañāṇena.

142. Khādanīyānaṁ uḷāratā sātarasānubhāvenāti āha **“madhure āgacchatī”**ti. Pasaṁsāya uḷāratā visiṭṭhabhāvenāti āha **“seṭṭhe”**ti, obhāsassa uḷāratā mahantabhāvenāti vuttaṁ **“vipule”**ti. Usabhassa ayanti **āsabhī,** idha pana āsabhī viyāti **āsabhī**. Tenāha **“usabhassa vācāsadisī”**ti. Yena pana guṇenassā taṁsadisatā, taṁ dassetuṁ **“acalā asampavedhī”**ti vuttaṁ. Yato kutoci anussavanaṁ **anussavo**. Vijjāṭṭhānesu kataparicayānaṁ ācariyānaṁ taṁ tamatthaṁ viññāpentī paveṇī **ācariyaparamparā**. Kevalaṁ attano matiyā “itikira evaṁkirā”ti parikappanā **itikira**. Piṭakassa ganthassa sampadānato sayaṁ sampadānabhāvena gahaṇaṁ **piṭakasampadānaṁ**. Yathāsutānaṁ atthānaṁ ākārassa parivitakkanaṁ **ākāraparivitakko**. Tatheva “evametan”ti diṭṭhiyā nijjhānakkhamanaṁ **diṭṭhinijjhānakkhanti**. Āgamādhigamehi vinā takkamaggaṁ nissāya takkanaṁ **takko**. Anumānavidhiṁ nissāya **nayaggāho**. Yasmā Buddhavisaye ṭhatvā Bhagavato ayaṁ therassa codanā, therassa ca so avisayo, tasmā **“paccakkhato ñāṇena paṭivijjhitvā viyā”**ti vuttaṁ. Sīhanādo viyāti **sīhanādo,** taṁsadisatā cassa seṭṭhabhāvena, so (DṬ.28./CS:pg.3.60) cettha evaṁ veditabboti dassento **“sīhanādo”**ti-ādimāha. **Neva dandhāyantenā**ti na mandāyantena. **Na bhaggarāyantenā**ti aparisaṅkantena.

Anuyogadāpanatthanti anuyogaṁ sodhāpetuṁ. Vimaddakkhamañhi sīhanādaṁ nadanto atthato tattha anuyogaṁ sodheti nāma. Anuyuñjanto ca naṁ sodhāpeti nāma. **Dātun**ti sodhetuṁ. Keci “dānatthan”ti atthaṁ vadanti, tadayuttaṁ. Na hi yo sīhanādaṁ nadati, so eva tattha anuyogaṁ detīti yujjati. **Nighaṁsanan**ti vimaddanaṁ. **Dhamamānan**ti tāpayamānaṁ, **tāpanañ**cettha gaggariyā dhamāpanasīsena vadati. **Sabbe te**ti sabbe te atīte niruddhe sammāsambuddhe, tenetaṁ dasseti-- ye te ahesuṁ atītaṁ addhānaṁ tava abhinīhārato oraṁ sammāsambuddhā, tesaṁ tāva sāvakañāṇagocare dhamme paricchindanto mārādayo viya Buddhānaṁ lokiyacittacāraṁ tvaṁ jāneyyāsi. Ye pana te abbhatītā tato parato chinnavaṭumā chinnapapañcā pariyādiṇṇavaṭṭā sabbadukkhavītivattā sammāsambuddhā, tesaṁ sabbesampi sāvakañāṇassa avisayabhūte dhamme kathaṁ jānissasīti.

Anāgatabuddhānaṁ panāti **pana**-saddo visesatthajotano, tena atītesu tāva khandhānaṁ bhūtapubbattā tattha siyā ñāṇassa savisaye gati, anāgatesu pana sabbaso asañjātesu kathanti imamatthaṁ joteti. Tenāha “anāgatāpī”ti-ādi “Cittena paricchinditvā viditā”ti kasmā vuttaṁ, nanu atītānāgate sattāhe eva pavattaṁ cittaṁ cetopariyañāṇassa visayo, na tato paranti? Nayidaṁ cetopariyañāṇakiccavasena vuttaṁ, atha kho pubbenivāsa-anāgataṁsañāṇavasena vuttaṁ, tasmā nāyaṁ doso.

Viditaṭṭhāne na karoti sikkhāpadeneva tādisassa paṭikkhepassa paṭikkhittattā,

setughātato ca. Kathaṁ pana thero dvayasambhave paṭikkhepameva akāsi, na vibhajja byākāsīti āha **“thero kirā”**ti-ādi. Pāraṁ pariyantaṁ minotīti **pāramī,** sā eva ñāṇanti **pāramiñāṇaṁ,** sāvakānaṁ pāramiñāṇaṁ **sāvakapāramiñāṇaṁ,** tasmiṁ. Sāvakānaṁ ukkaṁsapariyantagate jānane nāyaṁ anuyogo, atha kho **sabbaññutaññāṇe** sabbaññutāya jānane. Keci pana **“sāvakapāramiñāṇe**ti sāvakapāramiñāṇavisaye”ti atthaṁ vadanti. Tathā sesapadesupi. **Sīla . .pe… samatthan**ti sīlasamādhipaññāvimuttisaṅkhātakāraṇānaṁ (DṬ.28./CS:pg.3.61) jānanasamatthaṁ. Buddhasīlādayo hi Buddhānaṁ Buddhakiccassa, parehi “Buddhā”ti jānanassa ca kāraṇaṁ.

143. Anumānañāṇaṁ viya saṁsayapiṭṭhikaṁ ahutvā “idamidan”ti yathāsabhāvato ñeyyaṁ dhāreti nicchinotīti **dhammo,** paccakkhañāṇanti āha **“dhammassa paccakkhato ñāṇassā”**ti. Anu-etīti **anvayo**ti āha **“anuyogaṁ anugantvā”**ti. Paccakkhasiddhañhi atthaṁ anugantvā anumānañāṇassa pavatti diṭṭhena adiṭṭhassa anumānanti veditabbo. Vidite vedakampi ñāṇaṁ atthato viditameva hotīti **“anumānañāṇaṁ nayaggāho vidito”**ti vuttaṁ. **Vidito**ti viddho paṭiladdho, adhigatoti attho. **Appamāṇo**ti aparimāṇo mahāvisayattā. Tenāha **“apariyanto”**ti. **Tenā**ti apariyantattā, tena vā apariyantena ñāṇena, eteneva thero yaṁ yaṁ anumeyyamatthaṁ ñātukāmo hoti, tattha tatthassa asaṅgamappaṭihaṭa-anumānañāṇaṁ pavattatīti dasseti. Tenāha **“so iminā”**ti-ādi. Tattha **iminā**ti iminā kāraṇena. Pākārassa thirabhāvaṁ uddhamuddhaṁ āpetīti **uddhāpaṁ,** pākāramūlaṁ. **Ādi**-saddena pākāradvārabandhaparikhādīnaṁ saṅgaho veditabbo. Paccante bhavaṁ **paccantimaṁ**. Paṇḍitadovārikaṭṭhāniyaṁ katvā thero attānaṁ dassetīti dassento **“ekadvāranti kasmā āhā”**ti codanaṁ samuṭṭhāpesi. Yassā paññāya vasena puriso “paṇḍito”ti vuccati, taṁ **paṇḍiccan**ti āha **“paṇḍiccena samannāgato”**ti. Taṁtaṁ-itikattabbatāsu chekabhāvo byattabhāvo **veyyattiyaṁ**. Medhati sammosaṁ hiṁsati vidhamatīti **medhā,** sā etassa atthīti **medhāvī**. Ṭhāne ṭhāne uppatti etissā atthīti **ṭhānuppattikā,** ṭhānaso uppajjanakapaññā. Anupariyāyanti etenāti **anupariyāyo,** so eva pathoti **anupariyāyapatho,** parito pākārassa anusaṁyāyanamaggo. Pākārabhāgā sandhātabbā etthāti **pākārasandhi,** pākārassa phullitappadeso. So pana heṭṭhimantena dvinnampi iṭṭhakānaṁ vigamena evaṁ vuccatīti āha **“dvinnaṁ iṭṭhakānaṁ apagataṭṭhānan”**ti. **Chinnaṭṭhānan**ti chinnabhinnappadeso, chinnaṭṭhānaṁ vā. Tañhi “vivaran”ti vuccati.

Kiliṭṭhanti malīnaṁ. **Upatāpentī**ti kilesapariḷāhena santāpenti. **Vibādhentī**ti pīḷenti. Uppannāya paññāya nīvaraṇehi na kiñci kātuṁ sakkāti āha **“anuppannāya paññāya uppajjituṁ na dentī”**ti. **Tasmā**ti paccayūpaghātena (DṬ.28./CS:pg.3.62) uppajjituṁ appadānato. **Catūsu satipaṭṭhānesu suṭṭhu ṭhapitacittā**ti catubbidhāyapi satipaṭṭhānabhāvanāya sammadeva ṭhapitacittā. **Yathāsabhāvena bhāvetvā**ti aviparītasabhāvena yathā paṭipakkhā samucchijjanti, evaṁ bhāvetvā.

Purimanaye satipaṭṭhānāni, bojjhaṅgā ca missakā adhippetāti tato aññathā vattuṁ **“apicetthā”**ti-ādi vuttaṁ. **Missakā**ti samathavipassanāmaggavasena missakā. “Catūsu satipaṭṭhānesu suppatiṭṭhitacittā”ti-ādito vuttattā **satipaṭṭhāne vipassanāti gahetvā** “satta bojjhaṅge yathābhūtaṁ bhāvetvā”ti vuttattā, maggapariyāpannānaṁyeva ca nesaṁ nippariyāyabojjhaṅgabhāvato, tesu ca sabbaso adhigatesu lokanāthena sabbaññutaññāṇampi adhigatameva hotīti **“bojjhaṅge maggo, sabbaññutaññāṇañcāti gahite sundaro pañho bhaveyyā”**ti Mahāsivatthero āha, **na panevaṁ gahitaṁ** porāṇehīti adhippāyo. **Itī**ti vuttappakāraparāmasanaṁ. **Thero**ti Sāriputtatthero.

Tatthāti tesu paccantanagarādīsu. **Nagaraṁ viya nibbānaṁ** tadatthikehi

upagantabbato, upagatānañca parissayarahitasukhādhigamanaṭṭhānato. **Pākāro viya sīlaṁ** tadupagatānaṁ parito ārakkhabhāvato. **Pariyāyapatho viya hirī** sīlapākārassa adhiṭṭhānabhāvato. Vuttañhetaṁ "pariyāyapathoti kho bhikkhu hiriyā etaṁ adhivacanan"ti. **Dvāraṁ viya ariyamaggo** nibbānanagarappavesana-añjasabhāvato. **Paṇḍitadovāriko viya dhammasenāpati** nibbānanagarapaviṭṭhapavisanakānaṁ sattānaṁ sallakkhaṇato. **Dinno**ti dāpito, sodhitoti attho.

144. **Nipphattidassanatthan**ti siddhidassanatthaṁ, adhigamadassanatthanti attho. **"Pañcanavutipāsaṇḍe"**ti idaṁ yasmā thero paribbājako hutvā tato pubbeva nibbānapariyesanaṁ caramāno te te pāsaṇḍino upasaṅkamitvā nibbānaṁ pucchi, te nāssa cittaṁ ārādhesuṁ, taṁ sandhāya vuttaṁ. Te pana pāsaṇḍā heṭṭhā vuttā eva. **Tatthevā**ti tassayeva bhāgineyyassa desiyamānāya desanāya. Parassa vaḍḍhitaṁ bhattaṁ bhuñjanto viya **sāvakapāramiñāṇaṁ hatthagataṁ akāsi** adhigacchi. **Uttaruttaran**ti heṭṭhimassa heṭṭhimassa uttaraṇato atikkamanato uttaruttaraṁ, tato eva padhānabhāvaṁ pāpitatāya (DṬ.28./CS:pg.3.63) **paṇītapaṇītaṁ**. **Uttaruttaran**ti vā uparūpari. **Paṇītapaṇītan**ti paṇītataraṁ, paṇītatamañcāti attho. **Kaṇhan**ti kāḷakaṁ saṁkilesadhammaṁ. **Sukkan**ti odātaṁ vodānadhammaṁ. **Savipakkhaṁ katvā**ti pahātabbapahāyakabhāvadassanavasena yathākkamaṁ ubhayaṁ savipakkhaṁ katvā. "Ayaṁ kaṇhadhammo, imassa ayaṁ pahāyako"ti evaṁ **kaṇhaṁ paṭibāhitvā** desanāvasena nīharitvā **sukkaṁ,** "ayaṁ sukkadhammo, iminā ayaṁ pahātabbo"ti evaṁ **sukkaṁ paṭibāhitvā kaṇhaṁ**. **Sa-ussāhan**ti phaluppādanasamatthatāvasena sabyāpāraṁ. Tenāha **"savipākan"**ti. Vipākadhammanti attho.

Tasmiṁ desite dhammeti tasmiṁ vuttanayena Bhagavā tumhehi desite dhamme **ekaccaṁ dhammaṁ nāma sāvakapāramiñāṇaṁ jānitvā** paṭivijjhitvā. Taṁjānane hi vutte catusaccadhammajānanaṁ avuttasiddhanti. **"Catusaccadhammesū"**ti idaṁ porāṇaṭṭhakathāyaṁ vuttākāradassanaṁ. Vipakkho pana parato āgamissati. **Etthā**ti "dhammesu niṭṭhaṁ agaman"ti etasmiṁ pade. **Therasallāpo**ti therānaṁ sallāpasadiso vinicchayavādo **Kāḷavallavāsī**ti kāḷavallavihāravāsī. **Idānī**ti etarahi "idāhaṁ bhante"ti-ādivacanakāle. **Imasmiṁ pana ṭhāne**ti "dhammesu niṭṭhaṁ agaman"ti imasmiṁ padese, imasmiṁ vā niṭṭhānakāraṇabhūte yoniso parivitakkane. "Imasmiṁ pana ṭhāne Buddhaguṇesu niṭṭhaṅgato"ti kasmā vuttaṁ, nanu sāvakapāramiñāṇasamadhigatakāle eva thero Buddhaguṇesu niṭṭhaṅgatoti? Saccametaṁ, idāni pana taṁ pākaṭaṁ jātanti evaṁ vuttaṁ. **Sabban**ti "catusaccadhammesū"ti-ādi Sumattherena vuttaṁ sabbaṁ. **Arahatte niṭṭhaṅgato**ti etthāpi vuttanayeneva anuyogaparihārā veditabbā. Yadipi dhammasenāpati "sāvakapāramiñāṇaṁ mayā samadhigatan"ti ito pubbepi jānātiyeva, idāni pana asaṅkhyeyyāparimeyyabhede Buddhaguṇe nayaggāhavasena pariggahetvā kiccasiddhiyā tasmiṁ ñāṇe niṭṭhaṅgato ahosīti dassento **"Mahāsivatthero …pe… dhammesūti sāvakapāramiñāṇe niṭṭhaṅgato"**ti avoca.

Buddhaguṇā pana nayato āgatā, te nayaggāhato yāthāvato jānanto sāvakapāramiñāṇe tathājānanavasena niṭṭhaṅgatattā sāvakapāramiñāṇameva tassa aparāparuppattivasena, tena tena bhāvetabbakiccabahutāvasena ca **"dhammesū"**ti puthuvacanena vuttaṁ. Anantāparimeyyānaṁ anaññavisayānaṁ (DṬ.28./CS:pg.3.64) Buddhaguṇānaṁ nayato pariggaṇhanena therassa sātisayo Bhagavati pasādo uppajjatīti āha **"bhiyyosomattāyā"**ti-ādi. "Suṭṭhu akkhāto"ti vatvā taṁ evassa suṭṭhu akkhātataṁ dassetuṁ **"niyyāniko maggo"**ti vuttaṁ. Svākkhātatā hi dhammassa yadatthaṁ desito, tadatthasādhanena veditabbā. **Phalatthāya niyyātī**ti anantaravipākattā, attano

uppattisamanantarameva phalanipphādanavasena pavattatīti attho. Vaṭṭacārakato niyyātīti vā **niyyāniko,** niyyānasīloti vā. **Rāgadosamohanimmadanasamattho**ti idhāpi "pasannosmi Bhagavatīti dassetī"ti ānetvā sambandho. **Vaṅkādī**ti **ādi**-saddena jimhakuṭile, aññe ca paṭipattidose saṅgaṇhāti. Bhagavā tumhākaṁ Buddhasubuddhatā viya dhammasudhammatā, saṅghasuppaṭipatti ca dhammesu niṭṭhaṅgamanena sāvakapāramiñāṇe niṭṭhaṅgatattā mayhaṁ suṭṭhu vibhūtā supākaṭā jātāti dassento thero "svākkhāto Bhagavatā dhammo, suppaṭipanno saṅghoti pasīdin"ti avoca.

(DṬ.28.-2)Kusaladhammadesanāvaṇṇanā

145. **Anuttarabhāvo**ti seṭṭhabhāvo. Anuttaro Bhagavā yena guṇena, so anuttarabhāvo, taṁ **anuttariyaṁ**. Yasmā tassāpi guṇassa kiñci uttaritaraṁ natthi eva, tasmā vuttaṁ "sā tumhākaṁ desanā anuttarāti vadatī"ti. **Kusalesu dhammesū**ti kusaladhammanimittaṁ. Nimittatthe hi etaṁ bhummaṁ, tasmā kusaladhammadesanāhetupi Bhagavāva anuttaroti attho. **Bhūmiṁ dassento**ti visayaṁ dassento. Kusaladhammadesanāya hi kusalā dhammā visayo. **Vuttapade**ti "kusalesu dhammesū"ti evaṁ vuttavākye, evaṁ vā vuttadhammakoṭṭhāse. "Pañcadhā"ti kasmā vuttaṁ, nanu chekaṭṭhenapi kusalaṁ icchitabbaṁ "kusalo tvaṁ rathassa aṅgapaccaṅgānan"ti-ādīsūti (ma.ni.2.87)? Saccametaṁ, so pana chekaṭṭho kosallasambhūtaṭṭheneva saṅgahitoti visuṁ na gahito. "Kacci nu bhoto kusalaṁ, kacci bhoto anāmayan"ti (jā. 1.15.146 2.22.2008) **jātake** āgatattā **"jātakapariyāyaṁ patvā ārogyaṭṭhena kusalaṁ vaṭṭatī"**ti vuttaṁ. "Taṁ kiṁ maññatha, gahapatayo, ime dhammā kusalā vā akusalā vā sāvajjā vā anavajjā vā"ti-ādīsu suttapadesesu "kusalā"ti vuttadhammā eva "anavajjā"ti vuttāti (DṬ.28./CS:pg.3.65) āha **"suttantapariyāyaṁ patvā anavajjaṭṭhena kusalaṁ vaṭṭatī"**ti. **Abhidhamme** "kosallan"ti paññā āgatāti yonisomanasikārahetukassa kusalassa **kosallasammūtaṭṭho,** darathābhāvadīpanato **niddarathaṭṭho,** "kusalassa katattā upacitattā"ti vatvā iṭṭhavipākaniddisanato **sukhavipākaṭṭho** ca abhidhammanayasiddhoti āha **"abhidhamma …pe… vipākaṭṭhenā"**ti. **Bāhitikasutte** (ma.ni.2.358) Bhagavato kāyasamācārādike vaṇṇentena dhammabhaṇḍāgārikena "yo kho mahārāja kāyasamācāro anavajjo"ti kusalo kāyasamācāro rañño Pasenadissa vutto. Na hi Bhagavato sukhavipākakammaṁ atthīti sabbasāvajjarahitā kāyasamācārādayo "kusalā"ti vuttā, idha pana "kusalesu dhammesū"ti bodhipakkhiyadhammā "kusalā"ti vuttā, te ca samathavipassanā maggasampayuttā ekantena sukhavipākā evāti avajjarahitatāmattaṁ upādāya anavajjattho kusala-saddoti āha **"imasmiṁ pana …pe… daṭṭhabban"**ti. Evañca katvā "phalasatipaṭṭhānaṁ pana idha anadhippetan"ti idañca vacanaṁ samatthitaṁ hoti savipākasseva gahaṇanti katvā.

"Cuddasavidhenā"ti-ādi satipaṭṭhāne (dī.ni.2.376 ma.ni.1.109) vuttanayena veditabbaṁ. **Paggahaṭṭhenā**ti kusalapakkhassa paggaṇhanasabhāvena. **Kiccavasenā**ti anuppannākusalānuppādanādikiccavasena. Tato eva cassa catubbidhatā. **Ijjhanaṭṭhenā**ti nippajjanasabhāvena. Chandādayo eva iddhipādesu visiṭṭhasabhāvā, itare avisiṭṭhā, tesampi viseso chandādikatoti āha **"chandādivasena nānāsabhāvā"**ti.

Adhimokkhādisabhāvavasenāti pasādādhimokkhādisalakkhaṇavasena. **Upatthambhanaṭṭhenā**ti sampayuttadhammānaṁ upatthambhanakabhāvena. **Akampiyaṭṭhenā**ti paṭipakkhehi akampiyasabhāvena. **Salakkhaṇenā**ti adhimokkhādisabhāvena. **Niyyānaṭṭhenā**ti saṁkilesapakkhato, vaṭṭacārakato ca niggamanaṭṭhena. **Upaṭṭhānādinā**ti

upaṭṭhānadhammavicayapaggahasampiyāyanapassambhanasamādhāna-ajjhupekkhanasaṅ khātena attano sabhāvena. **Hetuṭṭhenā**ti nibbānassa sampāpakahetubhāvena. **Dassanādinā**ti dassanābhiniropanapariggahasamuṭṭhāpanavodāpanapaggahupaṭṭhānasamādhānasaṅkhāte na attano sabhāvena.

Sāsanassa (DṬ.28./CS:pg.3.66) **pariyosānadassanatthan**ti sāsanaṁ nāma nippariyāyato sattatiṁsa bodhipakkhiyadhammā. Tattha ye samathavipassanāsahagatā, te sāsanassa ādi, maggapariyāpannā majjhe, phalabhūtā pariyosānaṁ, taṁdassanatthaṁ. Tenāha **"sāsanassa hī"**ti-ādi.

Puna **etadānuttariyaṁ bhante**ti yathāraddhāya desanāya nigamanaṁ. Vuttasseva atthassa puna vacanañhi nigamanaṁ vuttaṁ. **Taṁ desanan**ti taṁ kusalesu dhammesu desanāppakāraṁ, desanāvidhiṁ, desetabbañca, **sakalaṁ** vā sampuṇṇaṁ anavasesaṁ **abhijānāti** abhivisiṭṭhena ñāṇena jānāti, **asesaṁ abhijānanato** eva **uttari** upari **abhiññeyyaṁ natthi**. **Ito**ti Bhagavatā abhiññātato. **Añño** paramatthavasena **dhammo vā** paññattivasena **puggalo vā** ayaṁ nāma yaṁ Bhagavā na jānātīti idaṁ natthi na upalabbhati sabbasseva sammadeva tumhehi abhiññātattā. **Kusalesu dhammesu** abhijānane, desanāyañca Bhagav**ato uttaritaro natthi**.

(DṬ.28.-3)Āyatanapaṇṇattidesanāvaṇṇanā

146. **Āyatanapaññāpanāsū**ti cakkhādīnaṁ, rūpādīnañca āyatanānaṁ sambodhanesu, tesaṁ ajjhattikabāhiravibhāgato, sabhāgavibhāgato, samudayato, atthaṅgamato, āhārato, ādīnavato, nissaraṇato ca desanāyanti attho.

(DṬ.28.-4)Gabbhāvakkantidesanāvaṇṇanā

147. **Gabbhokkamanesū**ti gabbhabhāvena mātukucchiyaṁ avakkamanesu anuppavesesu, gabbhe vā mātukucchismiṁ avakkamanesu. **Pavisatī**ti paccayavasena tattha nibbattento pavisanto viya hotīti katvā vuttaṁ. **Ṭhātī**ti santānaṭṭhitiyā pavattati, tathābhūto ca tattha vasanto viya hotīti āha **"vasatī"**ti. **Pakatilokiyamanussānaṁ paṭhamā gabbhāvakkantī**ti pacuramanussānaṁ gabbhāvakkanti desanāvasena idha paṭhamā. **"Dutiyā gabbhāvakkantī"**ti-ādīsupi evaṁ yojanā veditabbā.

Alamevāti yuttameva.

Khipituṁ (DṬ.28./CS:pg.3.67) **na sakkontī**ti tathā vātānaṁ anuppajjanameva vadati. **Sesan**ti puna "etadānuttariya"ti-ādi pāṭhappadesaṁ vadati.

(DṬ.28.-5)Ādesanavidhādesanāvaṇṇanā

148. Parassa cittaṁ ādisati etehīti **ādesanāni,** yathā-upaṭṭhitanimittādīni, tāni eva aññamaññassa asaṁkiṇṇarūpena ṭhitattā **ādesanavidhā,** ādesanābhāgā, tāsu **ādesanavidhāsu**. Tenāha **"ādesanakoṭṭhāsesū"**ti. **Āgatanimittenā**ti yassa ādisati, tassa, attano ca upagatanimittena, nimittappattassa lābhālābhādi-ādisanavidhidassanassa pavattattā **"idaṁ nāma bhavissatī"**ti vuttaṁ. Pāḷiyaṁ pana "evampi te mano"ti-ādinā parassa cittādisanameva āgataṁ, taṁ nidassanamattaṁ katanti daṭṭhabbaṁ. Tathā hi "idaṁ nāma bhavissatī"ti vuttasseva atthassa vibhāvanavasena vatthu āgataṁ.

Gatanimittaṁ nāma gamananimittaṁ. **Ṭhitanimittaṁ** nāma attano samīpe ṭhānanimittaṁ, parassa gamanavasena, ṭhānavasena ca gahetabbanimittaṁ. **Manussānaṁ** paracittavidūnaṁ, itaresampi vā savanavasena parassa cittaṁ ñatvā kathentānaṁ **saddaṁ sutvā**. **Yakkhapisācādīnan**ti hiṅkārayakkhānañceva kaṇṇapisācādipisācānaṁ, kumbhaṇḍanāgādīnañca.

Vitakkavipphāravasenāti vipphārikabhāvena pavattavitakkassa vasena. **Uppannan**ti tato samuṭṭhitaṁ. **Vippalapantānan**ti kassaci atthassa abodhanato virūpaṁ, vividhaṁ vā palapantānaṁ. **Suttapamattādīnan**ti **ādi**-saddena vedanāṭṭakhittacittādīnaṁ saṅgaho. **Mahā-aṭṭhakathāyaṁ** pana "idaṁ vakkhāmi, evaṁ vakkhāmīti vitakkayato vitakkavipphārasaddo nāma uppajjatī"ti (abhi. aṭṭha.1.vacīkammadvārakathāpi) āgatattā jāgarantānaṁ pakatiyaṁ ṭhitānaṁ avippalapantānaṁ vitakkavipphārasaddo kadāci uppajjatīti viññāyati, yo loke "mantajappo"ti vuccati. Yassa Mahā-aṭṭhakathāyaṁ asotaviññeyyatā vuttā. Tādisañhi sandhāya viññattisahajameva "jivhātālucalanādikaravitakkasamuṭṭhitaṁ sukhumasaddaṁ dibbasotena sutvā ādisatīti Sutte vuttan"ti (dha.sa.mūlaṭī. vacīkammadvārakathāvaṇṇanā) **Ānandācariyo** avoca. Vuttalakkhaṇo eva pana nātisukhumo attano, accāsannappadese ṭhitassa ca maṁsasotassāpi āpāthaṁ gacchatīti sakkā viññātuṁ. **Tassā**ti (DṬ.28./CS:pg.3.68) tassa puggalassa. **Tassa vasenā**ti tassa vitakkassa vasena. Evaṁ ayampi ādesanavidhā cetopariyañāṇavaseneva āgatāti veditabbā Keci pana **"tassa vasenā**ti tassa saddassa vasenā"ti atthaṁ vadanti, taṁ ayuttaṁ. Na hi saddaggahaṇena taṁsamuṭṭhāpakacittaṁ gayhati, saddaggahaṇānusārenapi tadatthasseva gahaṇaṁ hoti, na cittassa. Eteneva yadeke **"yaṁ vitakkayato**ti yamatthaṁ vitakkayato"ti vatvā **"tassa vasenā**ti tassa atthassa vasenā"ti vaṇṇenti, tampi paṭikkhittaṁ.

Manasā saṅkharīyantīti **manosaṅkhārā,** vedanāsaññā. **Paṇihitā**ti purimaparibandhavinayena padhānabhāvena nihitā ṭhapitā. Tenāha **"cittasaṅkhārā suṭṭhapitā"**ti. Vitakkassa vitakkanaṁ nāma uppādanamevāti āha **"pavattessatī"**ti. "Pajānātī"ti pubbe vuttapadasambandhadassanavasena āneti. **Āgamanenā**ti jhānassa āgamanaṭṭhānavasena. **Pubbabhāgenā**ti maggassa sabbapubbabhāgena vipassanārambhena. Ubhayaṁ petaṁ yo sayaṁ jhānalābhī, adhigatamaggo ca aññaṁ tadatthāya paṭipajjantaṁ disvā "ayaṁ iminā nīhārena paṭipajjanto addhā jhānaṁ labhissati, maggaṁ adhigamissatī"ti abhiññāya vinā anumānavasena jānāti, taṁ dassetuṁ vuttaṁ. Tenāha **"āgamanena jānāti nāmā"**ti-ādi. **Anantarā**ti vuṭṭhitakālaṁ sandhāyāha. Tadā hi pavattavitakkapajānaneneva jhānassa hānabhāgiyatādivisesapajānanaṁ.

Kiṁ panidaṁ cetopariyañāṇaṁ parassa cittaṁ paricchijja jānantaṁ iddhicittabhāvato avisesato sabbesampi cittaṁ jānātīti? Noti dassento **"tatthā"**ti-ādimāha. **Na ariyānan**ti yena cittena te ariyā nāma jātā, taṁ lokuttaracittaṁ na jānāti appaṭividdhabhāvato Yathā hi puthujjano sabbesampi ariyānaṁ lokuttaracittaṁ na jānāti appaṭividdhattā, evaṁ ariyopi heṭṭhimo uparimassa lokuttaracittaṁ na jānāti appaṭividdhattā eva Yathā pana uparimo heṭṭhimaṁ phalasamāpattiṁ na samāpajjati, kiṁ evaṁ so tassa lokuttaracittaṁ na jānātīti codanaṁ sandhāyāha **"uparimo pana heṭṭhimassa jānātī"**ti, paṭividdhattāti adhippāyo. "Uparimo heṭṭhimaṁ na samāpajjatī"ti vatvā tattha kāraṇamāha **"tesañhī"**ti-ādi. **Tesan**ti ariyānaṁ. **Heṭṭhimā heṭṭhimā samāpatti** bhūmantarappattiyā paṭippassaddhikappā. Tenāha **"tatrupapattiyeva hotī"**ti, na (DṬ.28./CS:pg.3.69) uparibhūmipatti. Nimittādivasena ñātassa kadāci byabhicāropi siyā, na pana abhiññāñāṇena ñātassāti āha **"ceto …pe… natthī"**ti. "Taṁ Bhagavā"ti-ādi **sesaṁ** nāma.

(DṬ.28.-6)Dassanasamāpattidesanāvaṇṇanā

149. **Brahmajāle**ti Brahmajālasuttavaṇṇanāyaṁ. Uttarapadalopena hesa niddeso. **Ātappanti vīriyaṁ** ātappati kosajjaṁ sabbampi saṁkilesapakkhanti. Kusalavīriyasseva hettha gahaṇaṁ appamādādipadantarasannidhānato. **Padahitabbato**ti padahanato, bhāvanaṁ uddissa vāyamanatoti attho. **Anuyuñjitabbato**ti anuyuñjanato. Īdisānaṁ padānaṁ bahulaṁkattuvisayatāya icchitabbattā ātappapadassa viya itaresampi kattusādhanatā daṭṭhabbā. Paṭipattiyaṁ nappamajjati etenāti **appamādo,** sati-avippavāso. Sammā manasi karoti etenāti **sammāmanasikāro,** tathāpavatto kusalacittuppādo. Bhāvanānuyogameva tathā vadati. Desanākkamena **paṭhamā, dassanasamāpatti nāma** karajakāye paṭikkūlākārassa sammadeva dassanavasena pavattasamāpattibhāvato. **Nippariyāyenevā**ti vuttalakkhaṇadassanasamāpattisannissayattā, dassanamaggaphalabhāvato ca paṭhamasāmaññaphalaṁ pariyāyena vinā **dassanasamāpatti**.

Atikkamma chavimaṁsalohitaṁ aṭṭhiṁ paccavekkhatīti tāni apaccavekkhitvā aṭṭhimeva paccavekkhati. **Aṭṭhi-ārammaṇā dibbacakkhupādakajjhānasamāpattī**ti vuttanayena aṭṭhi-ārammaṇā dibbacakkhu-adhiṭṭhānā paṭhamajjhānasamāpatti. Yo hi bhikkhu ālokakasiṇe catutthajjhānaṁ nibbattetvā taṁ pādakaṁ katvā adhigatadibbacakkhuñāṇo hutvā saviññāṇake kāye aṭṭhiṁ pariggahetvā tattha paṭikkūlamanasikāravasena paṭhamaṁ jhānaṁ nibbatteti, tassāyaṁ paṭhamajjhānasamāpatti **dutiyā dassanasamāpatti**. Tena vuttaṁ "Atthi aṭṭhī"ti-ādi. Yo panettha pāḷiyaṁ dvattiṁsākāramanasikāro vutto, so maggasodhanavasena vutto. Tattha vā kataparicayassa sukheneva vuttanayā aṭṭhipaccavekkhaṇā samijjhatīti. Tenevettha "imaṁ cevā"ti **"atikkamma cā"**ti **ca**-saddo samuccayattho vutto. **Taṁ jhānan**ti yathāvuttaṁ (DṬ.28./CS:pg.3.70) paṭhamajjhānaṁ. **Ayan**ti ayaṁ sakadāgāmiphalasamāpatti Sātisayaṁ catusaccadassanāgamanato pariyāyena vinā mukhyā **dutiyā dassanasamāpatti**. **Yāva tatiyamaggā vattatīti āha** "khīṇāsavassa vasena catutthā dassanasamāpatti kathitā"ti.

Pāḷiyaṁ **purisassa cā**ti **ca**-saddo byatireke, tena yathāvuttasamāpattidvayato vuccamānaṁyeva imassa visesaṁ joteti. Avicchedena pavattiyā sotasadisatāya viññāṇameva **viññāṇasotaṁ,** tadetaṁ viññāṇaṁ purimato anantarapaccayaṁ labhitvā pacchimassa anantarapaccayo hutvā pavattatīti ayaṁ assa sotāgatatāya sotasadisatā, tasmā pajānitabbabhāvena vuttaṁ ekameva cettha viññāṇaṁ tasmā Aṭṭhakathāyaṁ **"viññāṇasotanti viññāṇamevā"**ti vuttaṁ. **Dvīhipi bhāgehī**ti orabhāgaparabhāgehi. Idhaloko hissa orabhāgo, paraloko parabhāgo dvinnampi vasenetaṁ sambandhanti. Tenāha **"idhaloke patiṭṭhitan"**ti-ādi. Viññāṇassa khaṇe khaṇe bhijjantassa kāmaṁ natthi kassaci patiṭṭhitatā, taṇhāvasena pana taṁ "patiṭṭhitan"ti vuccatīti āha **"chandarāgavasenā"**ti. Vuttañhetaṁ--

"Kabaḷīkāre ce bhikkhave āhāre atthi rāgo, atthi nandī, atthi taṇhā, patiṭṭhitaṁ tattha viññāṇaṁ viruḷhaṁ. Yattha patiṭṭhitaṁ viññāṇaṁ viruḷhaṁ …pe… atthi tattha āyatiṁ punabbhavābhinibbattī"ti-ādi (saṁ.ni.2.64 katha.296 mahāni. 7).

Kammanti kusalākusalakammaṁ, upayogavacanametaṁ. **Kammato upagacchantan**ti kammabhāvena upagacchantaṁ, viññāṇanti adhippāyo. Abhisaṅkhāraviññāṇañhi yena kammunā sahagataṁ, aññadatthu tabbhāvameva upagataṁ hutvā pavattati. **Idhaloke patiṭṭhitaṁ nāma** idha katūpacitakammabhāvūpagamanato. **Kammabhavaṁ ākaḍḍhantan**ti kammaviññāṇaṁ attanā sampayuttakammaṁ javāpetvā

paṭisandhinibbattanena tadabhimukhaṁ ākaḍḍhantaṁ. Teneva paṭisandhinibbattanasāmatthiyena **paraloke patiṭṭhitaṁ nāma** attano phalassa tattha patiṭṭhāpanena. Keci pana "abhisaṅkhāraviññāṇaṁ parato vipākaṁ dātuṁ asamatthaṁ idhaloke patiṭṭhitaṁ nāma, dātuṁ samatthaṁ pana paraloke patiṭṭhitaṁ (DṬ.28./CS:pg.3.71) nāmā"ti vadanti, taṁ tesaṁ matimattaṁ "ubhayato abbocchinnan"ti vuttattā. Yañca tehi "paraloke patiṭṭhitan"ti vuttaṁ, taṁ idhalokepi patiṭṭhitameva. Na hi tassa idhaloke patiṭṭhitabhāvena vinā paraloke patiṭṭhitabhāvo sambhavati. **Sekkhaputhujjanānaṁ cetopariyañāṇan**ti sekkhānaṁ puthujjanānañca cetaso paricchindanakañāṇaṁ. **Kathitaṁ** paricchinditabbassa cetaso chandarāgavasena patiṭṭhitabhāvajotanato.

Catutthāya dassanasamāpattiyā tatiyadassanasamāpattiyaṁ vuttappaṭikkhepena attho veditabbo.

Purimānaṁ dvinnaṁ samāpattīnaṁ pubbe samathavasena atthassa vuttattā idāni vipassanāvasena dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. **Niccalameva** pubbe vuttassa atthassa apanetabbato. Atthantaratthatāya dassiyamānāya padaṁ calitaṁ nāma hoti. **Aparo nayo**ti ettha paṭhamajjhānassa paṭhamadassanasamāpattibhāve apubbaṁ natthi. **Dutiyajjhānaṁ dutiyā**ti ettha pana "Atthikavaṇṇakasiṇavasena paṭiladdhadutiyajjhānaṁ dutiyā dassanasamāpattī"ti vadanti, tatiyajjhānampi tatheva paṭiladdhaṁ. Dassanasamāpattibhāvo pana yo bhikkhu ālokakasiṇe catutthajjhānaṁ nibbattetvā taṁ pādakaṁ katvā adhigatadibbacakkhuko hutvā saviññāṇake aṭṭhiṁ pariggahetvā tattha vaṇṇakasiṇavasena heṭṭhimāni tīṇi jhānāni nibbatteti, tassa. **Tatiyajjhānaṁ tatiyā** dassanasamāpatti adhiṭṭhānabhūtassa dibbacakkhuñāṇassa vasena. **Catutthajjhānaṁ catutthā**ti rūpāvacaracatutthajjhānaṁ nibbattetvā taṁ pādakaṁ katvā adhigatadibbacakkhuñāṇassa taṁ catutthajjhānaṁ catutthā dassanasamāpatti. Idhāpi sekkhaputhujjanānaṁ cetaso paricchindanena tatiyā dassanasamāpatti, arahato cittassa paricchindanena catutthā dassanasamāpatti veditabbā. Evañhesā atthavaṇṇanā pāḷiyā saṁsandeyya. **"Paṭhamamaggo"**ti-ādīsu aṭṭhi-ārammaṇapaṭhamajjhānapādako **paṭhamamaggo paṭhamā dassanasamāpatti**. Aṭṭhi-ārammaṇadutiyajjhānapādako **dutiyamaggo dutiyā** dassanasamāpatti. Paracittañāṇasahagatā catutthajjhānapādakā **tatiyacatutthamaggā tatiyacatutthadassanasamāpattiyo**ti Purisassa viññāṇapajānanaṁ panettha asammohavasena daṭṭhabbaṁ.

(DṬ.28.-7)Puggalapaṇṇattidesanāvaṇṇanā

150. **Puggalapaṇṇattīsū**ti (DṬ.28./CS:pg.3.72) puggalānaṁ paññāpanesu. Guṇavisesavasena aññamaññaṁ asaṅkarato ṭhapanesu. **Lokavohāravasenā**ti lokasammutivasena. Lokavohāro hesa, yadidaṁ "satto puggalo"ti-ādi. Rūpādīsu sattavisattatāya **satto**. Tassa tassa sattanikāyassa pūraṇato galanato, maraṇavasena patanato ca **puggalo**. Santatiyā nayanato **naro**. Attabhāvassa posanato **poso**. **Evaṁ paññāpetabbāsu** voharitabbāsu. "Sabbametaṁ puggalo"ti imissā sādhāraṇapaññattiyā vibhāvanavasena vuttaṁ, na idhādhippeta-asādhāraṇapaññattiyā, tasmā **lokapaññattīsū**ti sattalokagatapaññattīsu. **Anuttaro hoti** anaññasādhāraṇattā tassa paññāpanassa.

Dvīhi bhāgehīti kāraṇe, nissakke cetaṁ puthuvacanaṁ, āvutti-ādivasena cāyamattho veditabboti āha **"arūpasamāpattiyā"**ti-ādi, etena "samāpattiyā vikkhambhanavimokkhena, maggena samucchedavimokkhena vimuttattā ubhatobhāgavimutto"ti evaṁ pavatto **Tipiṭakacūḷanāgattheravādo,** "nāmakāyato,

rūpakāyato ca vimuttattā ubhatobhāgavimutto”ti evaṁ pavatto **Tipiṭakamahādhammarakkhitattheravādo,** “samāpattiyā vikkhambhanavimokkhena ekavāraṁ vimuttova maggena samucchedavimokkhena ekavāraṁ vimuttattā ubhatobhāgavimutto”ti evaṁ pavatto **Tipiṭakacūḷābhayattheravādo** cāti imesaṁ tiṇṇampi theravādānaṁ ekajjhaṁ saṅgaho katoti daṭṭhabbaṁ. **Vimutto**ti kilesehi vimutto, kilesavikkhambhanasamucchedanehi vā kāyadvayato vimuttoti attho. **Arūpasamāpattīnan**ti niddhāraṇe sāmivacanaṁ. **Arahattappatta-anāgāmino**ti bhūtapubbagatiyā vuttaṁ. Na hi arahattappatto anāgāmī nāma hoti. **Pāḷī**ti puggalapaññattipāḷi. **Aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā**ti aṭṭha samāpattiyo sahajātanāmakāyena paṭilabhitvā. **Paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī**ti vipassanāpaññāya saṅkhāragataṁ, maggapaññāya cattāri saccāni passitvā cattāropi āsavā parikkhīṇā honti. **Disvā**ti dassanahetu. Na hi āsave paññāya passanti, dassanakāraṇā pana (DṬ.28./CS:pg.3.73) parikkhīṇā “disvā parikkhīṇā”ti vuttā dassanāyattaparikkhīṇattā. Evañhi dassanaṁ āsavānaṁ khayassa purimakiriyābhāvena vuttaṁ.

Paññāya visesato **muttoti paññāvimutto** anavasesato āsavānaṁ parikkhīṇattā. **Aṭṭhavimokkhapaṭikkhepavaseneva,** na tadekadesabhūtarūpajjhānapaṭikkhepavasena. Evañhi arūpajjhānekadesābhāvepi aṭṭhavimokkhapaṭikkhepo na hotīti siddhaṁ hoti. Arūpāvacarajjhānesu hi ekasmimpi sati ubhatobhāgavimuttoyeva nāma hoti, na paññāvimuttoti.

Phuṭṭhantaṁ sacchikarotīti phuṭṭhānaṁ anto **phuṭṭhanto,** phuṭṭhānaṁ arūpajjhānānaṁ anantaro kāloti adhippāyo, accantasaṁyoge cetaṁ upayogavacanaṁ, phuṭṭhānantarakālameva sacchikātabbaṁ, sacchikato sacchikaraṇūpāyenāti vuttaṁ hoti. Tenāha **“so jhānaphassan”**ti-ādi. **Ekacce āsavā**ti heṭṭhimamaggattayavajjhā āsavā. Yo hi arūpajjhānena rūpakāyato, nāmakāyekadesato ca vikkhambhanavimokkhena vimutto, tena nirodhasaṅkhāto vimokkho ālocito pakāsito viya hoti, na pana kāyena sacchikato. Nirodhaṁ pana ārammaṇaṁ katvā ekaccesu āsavesu khepitesu tena sacchikato hoti, tasmā so sacchikātabbaṁ nirodhaṁ yathālocitaṁ nāmakāyena sacchikarotīti **kāyasakkhī**ti vuccati, na tu vimuttoti ekaccānaṁ āsavānaṁ aparikkhīṇattā.

Diṭṭhantaṁ pattoti dassanasaṅkhātassa sotāpattimaggañāṇassa anantaraṁ pattoti attho. “Diṭṭhattā patto”tipi pāṭho, tena catusaccadassanasaṅkhātāya diṭṭhiyā nirodhassa pattataṁ dīpeti. Tenāha **“dukkhā saṅkhārā”**ti-ādi. Paṭhamaphalato paṭṭhāya yāva aggamaggā diṭṭhippattoti āha **“esopi kāyasakkhī viya chabbidho hotī”**ti. **Idaṁ dukkhan**ti “idaṁ dukkhaṁ, ettakaṁ dukkhaṁ, na ito uddhaṁ dukkhan”ti **yathābhūtaṁ pajānāti**. Yasmā idaṁ yāthāvasarasato pajānāti, pajānanto ca ṭhapetvā taṇhaṁ pañcupādānakkhandhe “dukkhasaccan”ti pajānāti. Taṇhaṁ pana idaṁ dukkhaṁ ito samudeti, tasmā **“ayaṁ dukkhasamudayo”ti yathābhūtaṁ pajānāti**. Yasmā idaṁ dukkhañca samudayo ca nibbānaṁ patvā nirujjhanti vūpasamanti appavattiṁ gacchanti, tasmā taṁ **“ayaṁ dukkhanirodho”ti yathābhūtaṁ pajānāti**. Ariyo pana aṭṭhaṅgiko maggo (DṬ.28./CS:pg.3.74) taṁ dukkhanirodhaṁ gacchati, tena taṁ **“ayaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṁ pajānāti**. Ettāvatā nānakkhaṇe saccavavatthānaṁ dassitaṁ. Idāni taṁ ekakkhaṇe dassetuṁ **“tathāgatappaveditā”**ti-ādi vuttaṁ. **Tathāgatappaveditā**ti tathāgatena bodhimaṇḍe paṭividdhā viditā pākaṭā katā. **Dhammā**ti catusaccadhammā. **Vodiṭṭhā hontī**ti sudiṭṭhā honti. **Vocaritā**ti sucaritā, tesu tena paññā suṭṭhu carāpitāti attho. **Ayan**ti ayaṁ evarūpo **puggalo “diṭṭhippatto”ti vuccati**.

Saddhāya vimuttoti saddahanavasena vimutto, etena sabbathā avimuttassapi

saddhāmattena vimuttabhāvaṁ dasseti. **Saddhāvimutto**ti vā saddhāya adhimuttoti attho. **Vuttanayenevā**ti kāyasakkhimhi vuttanayeneva. **No ca kho yathā diṭṭhippattassā**ti yathā diṭṭhippattassa āsavā parikkhīṇā, na evaṁ saddhāya vimuttassāti attho. Kiṁ pana nesaṁ kilesappahāne nānattaṁ atthīti? Natthi. Atha kasmā saddhāvimutto diṭṭhippattaṁ na pāpuṇātīti? Āgamanīyanānattena. Diṭṭhippatto hi āgamanamhi kilese vikkhambhento appadukkhena, akilamanto ca sakkoti vikkhambhetuṁ, saddhāvimutto dukkhena kilamanto vikkhambheti, tasmā diṭṭhippattaṁ na pāpuṇāti. Tenāha **"etesu hī"**ti-ādi.

Ārammaṇaṁ yāthāvato dhāreti avadhāretīti **dhammo,** paññā. **Paññāpubbaṅgaman**ti paññāpadhānaṁ. Paññaṁ vāhetīti **paññāvāhī,** paññaṁ sātisayaṁ pavattetīti attho. Paññā vā imaṁ puggalaṁ vāheti, nibbānābhimukhaṁ gametīti attho. **Saddhānusāri**niddesepi eseva nayo.

Tasmāti **Visuddhimagge** (visuddhi.2.770 776) vuttattā, tato eva Visuddhimagge, taṁ saṁvaṇṇanāsu (visuddhi.ṭī. 2.776) vuttanayenettha attho veditabbo.

(DṬ.28.-8)Padhānadesanāvaṇṇanā

151. **Padahanavasenā**ti bhāvanānuyogavasena. **Satta bojjhaṅgā padhānāti vuttā** vivekanissitādibhāvena padahitabbato bhāvetabbato.

(DṬ.28.-9)Paṭipadādesanāvaṇṇanā

152. **Dukkhena** (DṬ.28./CS:pg.3.75) **kasirena samādhiṁ uppādentassā**ti pubbabhāge āgamanakāle kicchena dukkhena sasaṅkhārena sappayogena kilamantassa kilese vikkhambhetvā lokuttarasamādhiṁ uppādentassa. **Dandhaṁ taṁ ṭhānaṁ abhijānantassā**ti vikkhambhitesu kilesesu vipassanāparivāse ciraṁ vasitvā taṁ lokuttarasamādhisaṅkhātaṁ ṭhānaṁ dandhaṁ saṇikaṁ abhijānantassa paṭivijjhantassa, sacchikarontassa pāpuṇantassāti attho. **Ayaṁ vuccatī**ti yā esā evaṁ uppajjati, ayaṁ kilesavikkhambhanapaṭipadāya dukkhattā, vipassanāparivāsapaññāya ca dandhattā maggakāle ekacittakkhaṇe uppannāpi **paññā** āgamanavasena "dukkhapaṭipadā dandhābhiññā nāmā"ti vuccati. Upari tīsu padesupi imināva nayena attho veditabbo.

(DṬ.28.-10)Bhassasamācārādidesanāvaṇṇanā

153. **Bhassasamācāre**ti vacīsamācāre. **Ṭhito**ti yathāraddhaṁ taṁ avicchedavasena kathento. Tenāha **"kathāmaggaṁ anupacchinditvā kathento"**ti. **Musāvādūpasaṅhitan**ti antarantarā pavattena musāvādena upasaṁhitaṁ. **Vibhūti** vuccati visuṁbhāvo, tattha niyuttanti vebhūtikaṁ, tadeva **vebhūtiyaṁ,** pesuññaṁ. Tenāha **"bhedakaravācan"**ti. Karaṇuttariyalakkhaṇato sārambhato jātāti **sārambhajā**. Tassā pavatti-ākāradassanatthaṁ **"tvaṁ dussīlo"**ti-ādi vuttaṁ. Bahiddhākathā amanāpā, manāpāpi parassa cittavighātāvahattā karaṇuttariyapakkhiyamevāti dassento **"tuyhan"**ti-ādimāha. **Vikkhepakathāpavattan**ti vikkhepakathāvasena pavattaṁ. **Jayapurekkhāro hutvā**ti attano jayaṁ purakkhatvā. Yaṁ kiñci na bhāsatīti yojanā. **"Mantā"ti vuccati paññā,** mantanaṁ jānananti katvā. **"Mantā"**ti idaṁ "mantetvā"ti iminā samānatthaṁ nipātapadanti āha **"upaparikkhitvā"**ti. **Yuttakathamevā**ti attano, suṇantassa ca yuttarūpameva kathaṁ. **Hadaye nidahitabbayuttan**ti atthasampattiyā,

byañjanasampattiyā atthavedādipaṭilābhanimittattā citte ṭhapetabbaṁ, vimuttāyatanabhāvena manasi kātabbanti attho. Sabbaṅgasampannāpi vācā akāle bhāsitā abhājane bhāsitā viya na atthāvahāti āha **"yuttapattakālenā"**ti. Ayañca caturaṅgasamannāgatā subhāsitavācā (DṬ.28./CS:pg.3.76) saccasambodhāvahāditāya sattānaṁ mahiddhikā mahānisaṁsāti dassetuṁ **"evaṁ bhāsitā hī"**ti-ādi vuttaṁ.

Sīlācāreti sīle ca ācāre ca parisuddhasīle ceva parisuddhamanosamācāre ca. **Ṭhito**ti patiṭṭhahanto. Saccaṁ etassa atthīti **sacco**ti āha **"saccakatho"**ti. Esa nayo **saddho**ti etthāpi. Tenāha **"saddhāsampanno"**ti. "Nanu ca heṭṭhā saccaṁ kathitamevā"ti kasmā vuttaṁ? Heṭṭhā hi vacīsamācāraṁ kathentena saccaṁ kathitaṁ, paṭipakkhapaṭikkhepavasena idha sīlaṁ kathentena taṁ paripuṇṇaṁ katvā dassetuṁ saccaṁ sarūpeneva kathitaṁ. "Puggalādhiṭṭhānāya kathāya ārabbhantarañcetaṁ, tathāpi saccaṁ vatvā anantarameva saccassa kathanaṁ punaruttaṁ hotīti parassa codanāvasaro mā hotū"ti tattha parihāraṁ dātukāmo **"idha kasmā puna vuttan"**ti āha. **Heṭṭhā vācāsaccaṁ kathitaṁ** caturaṅgasamannāgataṁ subhāsitavācaṁ dassentena. **Antamaso …pe… dassetuṁ idha vuttaṁ** "evaṁ sīlaṁ suparisuddhaṁ hotī"ti. Imasmiṁ panatthe "evaṁ parittakaṁ kho, Rāhula, tesaṁ sāmaññaṁ, yesaṁ natthi sampajānamusāvāde lajjā"ti-ādi nayappavattaṁ **Rāhulovādasuttaṁ** dassetabbaṁ.

Guttā satikavāṭena pidahitā dvārā etenāti **guttadvāro**ti āha **"chasu indriyesū"**ti-ādi Pariyesanapaṭiggaṇhanaparibhogavissajjanavasena bhojane mattaṁ jānātīti **bhojane mattaññū**. **Saman**ti avisamaṁ. Samacāritā hi kāyavisamādīni pahāya kāyasamādipūraṇaṁ. **Nisajjāyā**ti ettha **iti**-saddo ādi-attho, tena "āvaraṇīyehi dhammehi cittaṁ parisodhetī"ti evamādiṁ saṅgaṇhāti. Bhāvanāya cittaparisodhanañhi jāgariyānuyogo, na niddāvinodanamattaṁ. **Nittandī**ti vigatathinamiddho. Sā pana nittanditā kāyālasiyavigamane pākaṭā hotīti vuttaṁ **"kāyālasiyavirahito"**ti. **"Āraddhavīriyo"**ti iminā duvidhopi vīriyārambho gahitoti taṁ vibhajitvā dassetuṁ **"kāyikavīriyenāpī"**ti-ādi vuttaṁ. Saṅgamma gaṇavihāro sahavāso **saṅgaṇikā,** sā pana kilesehipi evaṁ hotīti tato visesetuṁ **"gaṇasaṅgaṇikan"**ti vuttaṁ. Gaṇena saṅgaṇikaṁ gaṇasaṅgaṇikanti. **Ārambhavatthuvasenā**ti anadhigatavisesādhigamakāraṇavasena **ekavihārī,** na kevalaṁ ekībhāvavasena. **Kilesasaṅgaṇikan**ti (DṬ.28./CS:pg.3.77) kilesasahitacittataṁ. **Yathā tathā**ti vipassanāvasena, paṭisaṅkhānavasena vā. Samathavasena **ārammaṇūpanijjhānaṁ**. Vipassanāvasena **lakkhaṇūpanijjhānaṁ**.

Kalyāṇapaṭibhānoti sundarapaṭibhāno, sā panassa paṭibhānasampadā vacanacāturiyasahitāva icchitāti āha **"vākkaraṇa …pe… sampanno cā"**ti. "Paṭibhānan"ti hi ñāṇampi vuccati ñāṇassa upaṭṭhitavacanampi. Tattha atthayuttaṁ kāraṇayuttaṁ paṭibhānamassāti **yuttapaṭibhāno**. Pucchitānantarameva sīghaṁ byākātuṁ asamatthatāya no muttapaṭibhānaṁ assāti **no muttapaṭibhāno**. Idha pana vikiṇṇavāco muttapaṭibhāno adhippetoti adhippāyena **"sīlasamācārasmiñhi ṭhitabhikkhu muttapaṭibhāno na hotī"**ti vuttaṁ. **Gamanasamatthāyā**ti assutaṁ dhammaṁ gametuṁ samatthāya. **Dhāraṇasamatthāyā**ti sātisayaṁ sativīriyasahitatāya yathāsutaṁ yathāpariyattaṁ dhammaṁ dhāretuṁ samatthāya. Munanato anumananato **mutīti** anumāna **paññāya nāmaṁ**. **Tīhi padehī**ti "gatimā dhitimā mutimā"ti tīhi padehi. **Heṭṭhā**ti heṭṭhā "āraddhavīriyo"ti vuttaṭṭhāne. **Idhā**ti "dhitimā"ti vuttaṭṭhāne. Vīriyampi heṭṭhā guṇabhūtaṁ gahitanti vuttovāyamattho. **Heṭṭhā**ti "jāgariyānuyogamanuyutto, jhāyī"ti ettha **vipassanāpaññā kathitā**. **Idhā**ti "dhitimā mutimā"ti ettha **Buddhavacanagaṇhanapaññā** kathitā karaṇapubbāparakosallapaññādīpanato. Kilesakāmopi vatthukāmo viya yathāpavatto assādīyatīti vuttaṁ

“vatthukāmakilesakāmesu agiddho”ti.

(DṬ.28.-11)Anusāsanavidhādesanādivaṇṇanā

154. **Attano upāyamanasikārenā**ti attani sambhūtena pathamanasikārena bhāvanāmanasikārena. **Paṭipajjamāno**ti visuddhiṁ paṭipajjamāno.

155. **Kilesavimuttiñāṇe**ti kilesappahānajānane.

156. **Pariyādiyamāno**ti paricchijja gaṇhantoti attho. **Suddhakkhandheyeva anussarati** nāmagottaṁ pariyādiyituṁ asakkonto. Vuttamevatthaṁ vivarituṁ **“eko hī”**ti-ādi vuttaṁ. **Sakkoti** pariyādiyituṁ. **Asakkontassa** (DṬ.28./CS:pg.3.78) **vasena gahitaṁ,** “amutrāsiṁ evaṁnāmo”ti-ādi vuttanti attho. **Asakkontassā**ti ca ārohane asakkontassa, orohane pana ñāṇassa thirabhūtattā. Tenāha **“suddhakkhandheyeva anussaranto”**ti-ādi. **Etan**ti pubbāparavirodhaṁ. **Na sallakkhesi** diṭṭhābhinivesena kuṇṭhañāṇattā. Tenāha **“diṭṭhigatikattā”**ti. **Ṭhānan**ti ekasmiṁ pakkhe avaṭṭhānaṁ. **Niyamo**ti vādaniyamo paṭiniyatavādatā. Tenāha **“imaṁ gahetvā”**ti-ādi.

157. **Piṇḍagaṇanāyā**ti “ekaṁ dve”ti-ādinā agaṇetvā saṅkalanapaduppādanādinā piṇḍanavasena gaṇanāya. **Acchiddakavasenā**ti avicchindakagaṇanāvasena gaṇanā kamagaṇanaṁ muñcitvā “imasmiṁ rukkhe ettakāni paṇṇānī”ti vā “imasmiṁ jalāsaye ettakāni udakāḷhakānī”ti vā evaṁ gaṇetabbassa ekajjhampi piṇḍetvā gaṇanā. Kamagaṇanā hi antarantarā vicchijja pavattiyā pacchindikā. Sā panesā gaṇanā savanantaraṁ anapekkhitvā manasāva gaṇetabbato **“manogaṇanā”**tipi vuccatīti āha **“manogaṇanāyā”**ti. **Piṇḍagaṇanameva dasseti,** na vibhāgagaṇanaṁ. **Saṅkhātuṁ na sakkā** aññehi asaṅkhyeyyābhāvato. Paññāpāramiyā pūritabhāvaṁ dassento itarāsaṁ pūraṇena vinā tassā pūraṇaṁ natthīti **“dasannaṁ pāramīnaṁ pūritattā”**ti āha. Tenāha **“sabbaññutaññāṇassa suppaṭividdhattā”**ti. **Ettakanti dassethāti dīpeti** thero. Yaṁ pana pāḷiyaṁ “sākāraṁ sa-uddesaṁ anussaratī”ti vuttaṁ, taṁ tassa anussaraṇamattaṁ sandhāya vuttaṁ, na āyuno vassādigaṇanāya paricchindanaṁ tassa avisayabhāvato.

158. **Tumhākaṁ sammāsambuddhānaṁ yeva anuttarā** anaññasādhāraṇattā. Idāni tassā desanāya majjhe bhinnasuvaṇṇassa viya vibhāgābhāvaṁ dassetuṁ **“atītabuddhāpī”**ti-ādi vuttaṁ. **Imināpi kāraṇenā**ti anuttarabhāvena, aññehi Buddhehi ekasadisabhāvena ca.

159. Āsavānaṁ ārammaṇabhāvūpagamanena **sāsavā**. Upecca ādhīyantīti **upādhī,** dosāropanāni, saha upādhīhīti **sa-upādhikā**. Anariyiddhiyañhi attano cittadosena ekacce upārambhaṁ dadanti, svāyamattho **Kevaṭṭasuttena** dīpetabbo. **No “ariyā”ti vuccati** sāsavabhāvato. Niddosehi (DṬ.28./CS:pg.3.79) khīṇāsavehi pavattetabbato **niddosā** dosehi saha appavattanato. Tato eva **anupārambhā**. Ariyānaṁ iddhīti **ariyiddhīti vuccati**.

Appaṭikkūlasaññīti iṭṭhasaññī iṭṭhākārena pavattacitto. **Paṭikkūle**ti amanuññe aniṭṭhe **Dhātusaññan**ti “dhātuyo”ti saññaṁ. **Upasaṁharatī**ti upaneti pavatteti. **Aniṭṭhasmiṁ vatthusmin**ti aniṭṭhe sattasaññite ārammaṇe. **Mettāya vā pharatī**ti mettaṁ hitesitaṁ upasaṁharanto sabbatthakameva taṁ tattha pharati. **Dhātuto vā upasaṁharatī**ti dhammasabhāvacintanena dhātuso, paccavekkhaṇāya dhātumanasikāraṁ vā tattha pavatteti. **Appaṭikkūle satte** ñātimittādike yāthāvato dhammasabhāvacintanena aniccasaññāya visabhāgabhūte “kesādi asucikoṭṭhāsamevā”ti **asubhasaññaṁ pharati** asubhamanasikāraṁ pavatteti. **Chaḷaṅgupekkhāyā**ti iṭṭhāniṭṭhachaḷārammaṇāpāthe parisuddhapakatibhāvāvijahanalakkhaṇāya chasu dvāresu pavattanato

“chaḷaṅgupekkhāyā”ti laddhanāmāya tatramajjhattupekkhāya.

Taṁ desananti taṁ dvīsu iddhividhāsu desanappakāraṁ desanāvidhiṁ. **Asesaṁ sakalan**ti asesaṁ niravasesaṁ sampuṇṇaṁ abhivisiṭṭhena ñāṇena jānāti. **Asesaṁ abhijānato** tato **uttari abhiññeyyaṁ natthi**. **Ito**ti Bhagavato abhiññātato. **Añño** paramatthavasena **dhammo vā** paññattivasena **puggalo vā ayaṁ nāma yaṁ Bhagavā na jānātīti idaṁ natthi** na upalabbhati sabbasseva sammadeva tumhehi abhiññātattā. Dvīsu **iddhividhāsu** abhijānane, desanāyañca Bhagav**ato uttaritaro natthi**. **Imināpī**ti **pi**-saddo na kevalaṁ vuttatthasamuccayattho, atha kho avuttatthasamuccayatthopi daṭṭhabbo. Yaṁ taṁ bhanteti-ādināpi hi Bhagavato guṇadassanaṁ tasseva pasādassa kāraṇavibhāvanaṁ.

(DṬ.28.-17)Aññathāsatthuguṇadassanādivaṇṇanā

160. Pubbe “etadānuttariyaṁ bhante”ti-ādinā yathāvuttabuddhaguṇā dassitā, tato añño evāyaṁ pakāro “yaṁ taṁ bhante”ti-ādinā āraddhoti āha **“aparenāpi ākārenā”**ti. Buddhānaṁ sammāsambodhiyā saddahanato visesato **saddhā kulaputtā nāma bodhisattā,** mahābodhisattāti adhippāyo. Te hi mahābhinīhārato paṭṭhāya (DṬ.28./CS:pg.3.80) mahābodhiyaṁ sattā āsattā laggā niyatabhāvūpagamanena kenaci asaṁhāriyabhāvato. Yato nesaṁ na kathañci tattha saddhāya aññathattaṁ hoti, eteneva tesaṁ kammaphalaṁ saddhāyapi aññathattābhāvo dīpito daṭṭhabbo. **Tasmā**ti yasmā atisayavacanicchāvasena, “anuppattaṁ taṁ Bhagavatā”ti saddantarasannidhānena ca visiṭṭhavisayaṁ “saddhena kulaputtenā”ti idaṁ padaṁ, tasmā. Lokuttaradhammasamadhigamamūlakattā sabbabuddhaguṇasamadhigamassa “nava lokuttaradhammā”ti vuttaṁ. **“Āraddhavīriyenā”ti-ādīsu** samāsapadesu **“vīriyaṁ thāmo”ti-ādīni** avayavapadāni. **Ādi**-saddena parakkamapadaṁ saṅgaṇhāti, na dhorayhapadaṁ. Na hi taṁ vīriyavevacanaṁ, atha kho vīriyavantavācakaṁ. Dhurāya niyuttoti hi **dhorayho**. Tenāha “taṁ dhuraṁ vahanasamatthena mahāpurisenā”ti. **Paggahitavīriyenā**ti asithilavīriyena. **Thiravīriyenā**ti ussoḷhībhāvūpagamanena thirabhāvappattavīriyena. **Asamadhurehī**ti anaññasādhāraṇadhurehi. Paresaṁ asayhasahanā hi lokanāthā. **Taṁ sabbaṁ** acinteyyāparimeyyabhedaṁ Buddhānaṁ guṇajātaṁ. Pāramitā, Buddhaguṇā, veneyyasattāti yasmā idaṁ tayaṁ sabbesampi Buddhānaṁ samānameva, tasmā āha **“atītānāgata …pe… ūno natthī”**ti.

Kāmasukhallikānuyoganti kāmasukhe allīnā hutvā anuyuñjanaṁ. **Ko jānāti paralokaṁ** “Atthi”ti, ettha “ko ekavisayoyaṁ indriyagocaro”ti evaṁdiṭṭhi hutvāti adhippāyo. **Sukho**ti iṭṭho sukhāvaho. **Paribbājikāyā**ti tāpasaparibbājikāya taruṇiyā. **Mudukāyā**ti sukhumālāya. **Lomasāyā**ti taruṇamudulomavatiyā. **Moḷibandhāhī**ti moḷiṁ katvā bandhakesāhi. **Paricārentī**ti attano pāricārikaṁ karonti, indriyāni vā tattha parito cārenti. **Lāmakan**ti paṭikiliṭṭhaṁ. **Gāmavāsīnaṁ** bālānaṁ **dhammaṁ**. Puthujjanānamidanti **pothujjanikaṁ**. Yathā pana taṁ “puthujjanānamidan”ti vattabbataṁ labhati, taṁ dassetuṁ **“puthujjanehi sevitabban”**ti āha. Anariyehi sevitabbanti vā **anariyaṁ**. Yasmā pana niddosattho ariyattho, tasmā **“anariyanti na niddosan”**ti vuttaṁ. **Anatthasaṁyuttan**ti diṭṭhadhammikasamparāyikādivividhavipulānatthasañhitaṁ. **Attakilamathānuyogan**ti attano kilamathassa khedanassa anuyuñjanaṁ. Dukkhaṁ etassa atthīti **dukkhaṁ**. Dukkhamanaṁ etassāti **dukkhamaṁ**.

Ābhicetasikānanti (DṬ.28./CS:pg.3.81) **abhiceto** vuccati abhikkantaṁ visuddhaṁ

cittaṁ, adhicittaṁ vā, tasmiṁ abhicetasi jātānīti ābhicetasikāni, abhicetosannissitāni vā. **Diṭṭhadhammasukhavihārānan**ti diṭṭhadhamme sukhavihārānaṁ, **diṭṭhadhammo** vuccati paccakkho attabhāvo, tattha sukhavihārabhūtānanti attho, rūpāvacarajhānānametaṁ adhivacanaṁ. Tāni hi appetvā nisinnā jhāyino imasmiṁyeva attabhāve asaṁkiliṭṭhaṁ nekkhammasukhaṁ vindanti, tasmā "diṭṭhadhammasukhavihārānī"ti vuccantīti. **Kathitā** "diṭṭhadhammasukhavihāro"ti sappītikattā, lokuttaravipākasukhumasañhitattā ca. **Saha maggena vipassanāpādakajjhānaṁ** kathitaṁ "cattārome Cunda sukhallikānuyogā ekantanibbidāyā"ti-ādinā (dī.ni.3.184) **catutthajjhānikaphalasamāpattī**ti catutthajjhānikā phalasamāpatti diṭṭhadhammasukhavihārabhāvena kathitā. Cattāri rūpāvacarāni **"diṭṭhadhammasukhavihārajjhānānī"**ti **kathitānī**ti attho. **Nikāmalābhī**ti nikāmena lābhī attano icchāvasena lābhī. Icchiticchitakkhaṇe samāpajjituṁ samatthoti attho Tenāha **"yathākāmalābhī"**ti. **Adukkhalābhī**ti sukheneva paccanīkadhammānaṁ samucchinnattā samāpajjituṁ samattho. **Akasiralābhī**ti akasirānaṁ vipulānaṁ lābhī, yathāparicchedeneva vuṭṭhātuṁ samattho. Ekacco hi lābhīyeva hoti, na pana sakkoti icchiticchitakkhaṇe samāpajjituṁ. Ekacco tathā samāpajjituṁ sakkoti, pāribandhake pana kicchena vikkhambheti. Ekacco tathā ca samāpajjati, pāribandhake ca akiccheneva vikkhambheti na sakkoti nāḷikayantaṁ viya yathāparicchede vuṭṭhātuṁ. Bhagavā pana sabbaso samucchinnapāribandhakattā vasibhāvassa sammadeva samadhigatattā sabbametaṁ sammadeva sakkoti.

(DṬ.28.-18)Anuyogadānappakāravaṇṇanā

161. **Dasasahassilokadhātuyā**ti imāya lokadhātuyā saddhiṁ imaṁ lokadhātuṁ parivāretvā ṭhitāya dasasahassilokadhātuyā. Jātikhettabhāvena hi taṁ ekajjhaṁ gahetvā "ekissā lokadhātuyā"ti vuttaṁ, tattakāya eva jātikhettabhāvo dhammatāvasena veditabbo. "Pariggahavasenā"ti keci. Sabbesampi Buddhānaṁ tattakaṁ eva (DṬ.28./CS:pg.3.82) jātikhettaṁ. "Tannivāsīnaṁyeva ca devānaṁ dhammābhisamayo"ti vadanti. Pakampanadevatūpasaṅkamanādinā jātacakkavāḷena samānayogakkhamaṭṭhānaṁ **jātikhettaṁ**. Saraseneva āṇāpavattanaṭṭhānaṁ **āṇākhettaṁ**. Buddhañāṇassa visayabhūtaṁ ṭhānaṁ **visayakhettaṁ**. **Okkamanādīnaṁ** channameva gahaṇaṁ nidassanamattaṁ mahābhinīhārādikālepi tassa pakampanalabbhanato. **Āṇākhettaṁ nāma,** yaṁ ekaccaṁ saṁvaṭṭati, vivaṭṭati ca. **Āṇā vattati** tannivāsidevatānaṁ sirasā sampaṭicchanena, tañca kho kevalaṁ Buddhānaṁ ānubhāveneva, na adhippāyavasena. "Yāvatā pana ākaṅkheyyā"ti (a.ni.3.81) vacanato tato parampi āṇā pavatteyyeva.

Nuppajjantīti pana atthīti "na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatī"ti (ma.ni.1.285 2.341 mahāva. 11 kathā. 405) imissā lokadhātuyā ṭhatvā vadantena Bhagavatā, imasmiṁyeva Sutte "kiṁ panāvuso, Sāriputta, atthetarahi aññо samaṇo vā brāhmaṇo vā Bhagavatā samasamo sambodhiyan"ti (dī.ni.3.161) evaṁ puṭṭho "ahaṁ bhante noti vadeyyan"ti (dī.ni.3.161) vatvā tassa kāraṇaṁ dassetuṁ "aṭṭhānametaṁ anavakāso, yaṁ ekissā lokadhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā"ti (dī.ni.3.161 ma.ni.3.129 a.ni.1.277 netti. 57 mi.pa.5.1.1) imaṁ suttaṁ dassentena dhammasenāpatinā ca Buddhakhettabhūtaṁ imaṁ lokadhātuṁ ṭhapetvā aññattha anuppatti vuttā hotīti adhippāyo.

Ekatoti saha, ekasmiṁ kāleti attho. So pana kālo kathaṁ paricchinnoti? Carimabhave paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya yāva dhātuparinibbānanti dassento **"tattha**

bodhipallaṅke”ti-ādimāha. **Nisinnakālato paṭṭhāyā**ti paṭilomakkamena vadati. **Khettapariggaho katova** hoti “idaṁ Buddhānaṁ jātikhettan”ti. Kena pana pariggaho kato? Uppajjamānena bodhisattena. **Parinibbānato paṭṭhāyā**ti anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbānato paṭṭhāya. **Etthantare**ti carimabhave bodhisattassa paṭisandhiggahaṇaṁ, dhātuparinibbānanti imehi dvīhi paricchinne etasmiṁ antare.

(DṬ.28.-18-1)Tipiṭaka-antaradhānakathāvaṇṇanā

“Na (DṬ.28./CS:pg.3.83) nivāritā”ti vatvā tattha kāraṇaṁ dassetuṁ **“tīṇi hī”**ti-ādi vuttaṁ. Paṭipatti-antaradhānena sāsanassa osakkitattā aparassa uppatti laddhāvasarā hoti. **Paṭipadā**ti paṭivedhāvahā pubbabhāgapaṭipadā.

“Pariyatti pamāṇan”ti vatvā tamatthaṁ bodhisattaṁ nidassanaṁ katvā dassetuṁ **“yathā”**ti-ādi vuttaṁ. Tayidaṁ hīnaṁ nidassanaṁ katanti daṭṭhabbaṁ. Niyyānikadhammassa hi ṭhitiṁ dassento aniyyānikadhammaṁ nidasseti.

Mātikāya antarahitāyāti “yo pana bhikkhū”ti-ādi (pārā. 39 44 pāci. 45) nayappavattāya sikkhāpadapāḷimātikāya antarahitāya. Nidānuddesasaṅkhāte pātimokkhe, pabbajjā-upasampadākammesu ca **sāsanaṁ tiṭṭhati**. Yathā vā pātimokkhe dharante eva pabbajjā upasampadā ca, evaṁ sati eva tadubhaye pātimokkhaṁ tadubhayābhāve pātimokkhābhāvato. Tasmā tayidaṁ tayaṁ sāsanassa ṭhitihetūti āha **“pātimokkhapabbajjā-upasampadāsu ṭhitāsu sāsanaṁ tiṭṭhatī”**ti. Yasmā vā upasampadādhīnaṁ pātimokkhaṁ anupasampannassa anicchitattā, upasampadā ca pabbajjādhīnā, tasmā pātimokkhe, taṁ siddhiyā siddhāsu pabbajjupasampadāsu ca sāsanaṁ tiṭṭhati. **Osakkitaṁ nāmā**ti pacchimakapaṭivedhasīlabhedadvayaṁ ekato katvā tato paraṁ vinaṭṭhaṁ nāma hoti, pacchimakapaṭivedhato paraṁ paṭivedhasāsanaṁ, pacchimakasīlabhedato paraṁ paṭipattisāsanaṁ vinaṭṭhaṁ nāma hotīti attho.

(DṬ.28.-18-2)Sāsana-antarahitavaṇṇanā

Etena kāmaṁ “sāsanaṭṭhitiyā pariyatti pamāṇan”ti vuttaṁ, pariyatti pana paṭipattihetukāti paṭipattiyā asati sā appatiṭṭhā hoti paṭivedho viya, tasmā paṭipatti-antaradhānaṁ sāsanosakkanassa visesakāraṇanti dassetvā tayidaṁ sāsanosakkanaṁ dhātuparinibbānosānanti dassetuṁ **“tīṇi parinibbānānī”**ti-ādi vuttaṁ. **Dhātūnaṁ sannipātanādi** Buddhānaṁ adhiṭṭhānenevāti veditabbaṁ.

Tāti (DṬ.28./CS:pg.3.84) rasmiyo. **Kāruññan**ti paridevanakāruññaṁ. Jambudīpe, dīpantaresu, devanāgabrahmalokesu ca vippakiritvā ṭhitānaṁ dhātūnaṁ mahābodhipallaṅkaṭṭhāne ekajjhaṁ sannipātanaṁ, rasmivissajjanaṁ, tattha tejodhātuyā uṭṭhānaṁ, ekajālibhāvo cāti sabbametaṁ satthu adhiṭṭhānavasenevāti veditabbaṁ.

Anacchariyattāti dvīsupi uppajjamānesu acchariyattābhāvadosatoti attho. Buddhā nāma majjhe bhinnasuvaṇṇaṁ viya ekasadisāti tesaṁ desanāpi ekarasā evāti āha **“desanāya ca visesābhāvato”**ti, etena ca anacchariyattameva sādheti. **“Vivādabhāvato”**ti etena vivādābhāvatthaṁ dve ekato na uppajjantīti dasseti.

Tatthāti milindapañhe (mi.pa.5.1.1). **Ekuddeso**ti eko ekavidho abhinno uddeso. Sesapadesupi eseva nayo.

Ekaṁ eva Buddhaṁ dhāretīti **ekabuddhadhāraṇī,** etena evaṁsabhāvā ete Buddhaguṇā, yena dutiyaṁ Buddhaguṇaṁ dhāretuṁ asamatthā ayaṁ lokadhātūti dasseti. Paccayavisesanipphannānañhi dhammānaṁ sabhāvaviseso na sakkā nivāretunti. “Na

dhāreyyā”ti vatvā tameva adhāraṇaṁ pariyāyehi pakāsento **“caleyyā”**ti-ādimāha. Tattha **caleyyā**ti paripphandeyya. **Kampeyyā**ti pavedheyya. **Nameyyā**ti ekapassena natā bhaveyya. **Oṇameyyā**ti osīdeyya. **Vinameyyā**ti vividhā ito cito ca nameyya. **Vikireyyā**ti vātena bhusamuṭṭhi viya vippakireyya. **Vidhameyyā**ti vinasseyya. **Viddhaṁseyyā**ti sabbaso viddhastā bhaveyya. Tathābhūtā ca na katthaci tiṭṭheyyāti āha **“na ṭhānaṁ upagaccheyyā”**ti.

Idāni tattha nidassanaṁ dassento **“yathā mahārājā”**ti-ādimāha. Tattha **samupādikā**ti samaṁ uddhaṁ pajjati pavattatīti samupādikā, udakassa upari samaṁgāminīti attho. **Vaṇṇenā**ti saṇṭhānena. **Pamāṇenā**ti ārohena. **Kisathūlenā**ti kisathūlabhāvena, pariṇāhenāti attho. **Dvinnampī**ti dvepi, dvinnampi vā sarīrabhāraṁ.

Chādentanti rocentaṁ ruciṁ uppādentaṁ. **Tandīkato**ti tena bhojanena tandībhūto. **Anoṇamitadaṇḍajāto**ti yāvadatthabhojanena oṇamituṁ asamatthatāya (DṬ.28./CS:pg.3.85) anoṇamitadaṇḍo viya jāto. **Sakiṁ bhuttovā**ti ekaṁ vaḍḍhitakaṁ bhuttamattova **mareyyā**ti. **Atidhammabhārenā**ti dhammena nāma pathavī tiṭṭheyya, sakiṁ teneva calati vinassatīti adhippāyena pucchati. Puna thero ratanaṁ nāma loke kuṭumbaṁ sandhārentaṁ, abhimatañca lokena; taṁ attano garusabhāvatāya sakaṭabhaṅgassa kāraṇaṁ atibhārabhūtaṁ diṭṭhamevaṁ dhammo ca hitasukhavisesehi taṁsamaṅginaṁ dhārento, abhimato ca viññūnaṁ gambhīrappameyyabhāvena garusabhāvattā atibhārabhūto pathavicalanassa kāraṇaṁ hotīti dassento **“idha mahārāja dve sakaṭā”**ti-ādimāha, eteneva tathāgatassa mātukucchi-okkamanādikāle pathavikampanakāraṇaṁ saṁvaṇṇitanti daṭṭhabbaṁ. **Ekassā**ti ekasmā, **ekassa** vā sakaṭassa **ratanaṁ** tasmā **sakaṭato gahetvā**ti attho.

Osāritanti uccāritaṁ, kathitanti attho.

Aggoti sabbasattehi aggo.

Sabhāvapakatikāti sabhāvabhūtā akittimā pakatikā. **Kāraṇamahantattā**ti kāraṇānaṁ mahantatāya, mahantehi Buddhakaradhammehi pāramisaṅkhātehi kāraṇehi Buddhaguṇānaṁ nibbattitoti vuttaṁ hoti. **Pathavi**ādīni mahantāni vatthūni, mahantā ca **sakka**bhāvādayo attano attano visaye ekekāva, evaṁ **sammāsambuddhopi** mahanto attano visaye eko eva. Ko ca tassa visayo? Buddhabhūmi, yāvatakaṁ vā ñeyyamevaṁ “ākāso viya anantavisayo Bhagavā eko eva hotī”ti vadanto “ekissā lokadhātuyā”ti vuttalokadhātuto aññesupi cakkavāḷesu aparassa Buddhassa abhāvaṁ dasseti.

“Sammukhā metan”ti-ādinā pavattitaṁ attano byākaraṇaṁ aviparītatthatāya satthari pasāduppādanena sammāpaṭipajjamānassa anukkamena lokuttaradhammāvahampi hotīti āha **“dhammassa …pe… paṭipadan”**ti. Vādassa anupatanaṁ anuppavatti **vādānupāto**ti āha **“vādoyevā”**ti.

(DṬ.28.-19)Acchariya-abbhutavaṇṇanā

162. **Udāyī**ti (DṬ.28./CS:pg.3.86) nāmaṁ, mahāsarīratāya pana thero **mahā-udāyī**ti paññāyittha, yassa vasena Vinaye nisīdanassa dasā anuññātā. **Pañcavaṇṇā**ti khuddikādibhedato pañcappakārā. Pītisamuṭṭhānehi paṇītarūpehi atibyāpitadeho **“nirantaraṁ pītiyā phuṭasarīro”**ti vutto, tato evassā pariyāyato pharaṇalakkhaṇampi vuttaṁ. **Appa**-saddo “appakasirenevā”ti-ādīsu (saṁ.ni.1.101 5.158 a.ni.7.71) viya idha abhāvatthoti āha **“appicchatāti nittaṇhatā”**ti. **Tīhākārehī**ti yathālābhayathābalayathāsāruppappakārehi.

Na na katheti kathetiyeva. **Cīvarādihetun**ti cīvaruppādādihetubhūtaṁ payuttakathaṁ

na katheti. **Veneyyavasenā**ti vinetabbapuggalavasena. **Katheti** "evamayaṁ vinayaṁ upagacchatī"ti. "Sabbābhibhū sabbavidūhamasmī"ti-ādikā (ma.ni.1.285 2.341 mahāva. 11 kathā. 405 dha.pa.353) **gāthāpi** "dasabalasamannāgato, bhikkhave, tathāgato"ti-ādikā (saṁ.ni.2.21 22) **suttantāpi**.

163. **Abhikkhaṇan**ti abhiṇhaṁ. **Niggāthakattā,** pucchanavissajjanavasena pavattitattā ca **"veyyākaraṇan"ti vuttaṁ**. Sesaṁ sabbaṁ suviññeyyaṁ evāti.

Sampasādanīyasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.29.) 6. Pāsādikasuttavaṇṇanā

(DṬ.29.-1)Nigaṇṭhanāṭaputtakālaṅkiriyavaṇṇanā

164. Lakkhassa (DṬ.29./CS:pg.3.87) saravedhaṁ avirajjhitvāna vijjhanavidhiṁ jānantīti **Vedhaññā**. Tenāha **"dhanumhi katasikkhā"**ti. **Sippaṁ uggahaṇatthāyāti** dhanusippādisippassa uggahaṇatthāya. Majjhimena pamāṇena sarapātayogyatāvasena katattā **dīghapāsādo**.

Sampati kālaṁ katoti acirakālaṁ kato. **Dvedhikajātā**ti jātadvedhikā sañjātabhedā. **Dvejjhajātā**ti duvidhabhāvappattā. Bhaṇḍanti paribhāsanti etenāti **bhaṇḍanaṁ,** viruddhacittaṁ. **Tan**ti bhaṇḍanaṁ. "Idaṁ nahānādi na kattabban"ti paññattavattaṁ **paṇṇatti**. **Dhammavinayan**ti pāvacanaṁ siddhantaṁ. **Vijjhantā** mukhasattīhi. **Sahitaṁ me**ti mayhaṁ vacanaṁ sahitaṁ siliṭṭhaṁ pubbāparasambandhaṁ atthayuttaṁ kāraṇayuttaṁ. Tenāha **"atthasaṁhitan"**ti. **Adhiciṇṇan**ti āciṇṇaṁ. **Viparāvattan**ti virodhadassanavasena parāvattitaṁ, parāvattaṁ dūsitanti attho. Tenāha **"cirakālavasena paguṇaṁ, taṁ mama vādaṁ āgamma nivattan"**ti. **Pariyesamāno vicara** tattha gantvā sikkhāti attho. **Sace sakkosi,** idāniyeva mayā veṭhitaṁ dosaṁ nibbeṭhehi. **Maraṇamevā**ti aññamaññaghātanavasena maraṇameva. Nāṭaputtassa imeti **Nāṭaputtiyā,** te pana tassa sissāti āha **"antevāsikesū"**ti. Purimapaṭipattito paṭinivattanaṁ **paṭivānaṁ,** taṁ rūpaṁ sabhāvo etesanti **paṭivānarūpā**. Tenāha **"nivattanasabhāvā"**ti. **Kathanaṁ** atthassa ācikkhanaṁ. **Pavedanaṁ** hetudāharaṇāni āharitvā bodhanaṁ. Tenāha **"duppaveditеti duviññāpite"**ti. Na upasamāya saṁvattatīti **anupasamasaṁvattanaṁ,** tadeva **anupasamasaṁvattanikaṁ,** tasmiṁ. Samussitaṁ hutvā patiṭṭhāhetubhāvato **thūpaṁ,** patiṭṭhāti āha **"bhinnathūpeti bhinnapatiṭṭhe"**ti, **thūpo**ti vā dhammassa niyyānabhāvo veditabbo aññe dhamme abhibhuyya samussitaṭṭhena, so nigaṇṭhassa samaye. Kehici abhinnasammatopi bhinno vinaṭṭho eva sabbena sabbaṁ abhāvatoti so **bhinnathūpo,** so eva niyyānabhāvo vaṭṭadukkhato muccitukāmānaṁ **paṭisaraṇaṁ,** tamettha natthīti **appaṭisaraṇo** (DṬ.29./CS:pg.3.88) tasmiṁ bhinnathūpe appaṭisaraṇeti evamettha attho veditabbo.

Ācariyappamāṇanti ācariyamuṭṭhi hutvā pamāṇabhūtaṁ. **Nānānīhārenā**ti nānākārena.

165. **Tatheva samudācariṁsu** bhūtapubbagatiyā. **Sāmākānan**ti sāmākadhaññānaṁ.

"Yenassa upajjhāyo"ti vatvā yathāssa āyasmato Cundassa dhammabhaṇḍāgāriko upajjhāyo ahosi, taṁ vitthārena dassetuṁ **"Buddhakāle kirā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **Buddhakāle**ti bhūtakathanametaṁ, na visesanaṁ. Satthu parinibbānato puretarameva hi dhammasenāpati parinibbuto.

(DṬ.29.-1-1)Dhammaratanapūjāvaṇṇanā

Saddhivihārikaṁ adāsīti saddhivihārikaṁ katvā adāsi.

Kathāya mūlanti Bhagavato santikā labhitabbadhammakathāya kāraṇaṁ. **Samuṭṭhāpetī**ti uṭṭhāpeti, dāliddiyapaṅkato uddharatīti adhippāyo. **Sandhaman**ti sammadeva dhamanto. Ekekasmiṁ pahāreyeva tayo tayo vāre katvā **divā navavāre rattiṁ navavāre**. **Upaṭṭhānameva gacchati** Buddhupaṭṭhānavasena, pañhāpucchanādivasena pana antarantarāpi gacchateva, gacchanto ca **divasassa …pe… gacchati**. Ñātuṁ icchitassa atthassa uddharaṇabhāvato pañhova **pañhuddhāro,** taṁ **gahetvāva gacchati** attano mahāpaññatāya, satthu ca dhammadesanāyaṁ akilāsubhāvato.

(DṬ.29.-2)Asammāsambuddhappaveditadhammavinayavaṇṇanā

166. **Ārocitepi** tasmiṁ atthe. **Sāmiko** hoti, tassa sāmikabhāvaṁ dassetuṁ **"sova tassā ādimajjhapariyosānaṁ jānātī"**ti āha. **Evan**ti vacanasampaṭicchanaṁ. Cundattherena hi ānītaṁ kathāpābhataṁ Bhagavā sampaṭicchanto **"evan"**ti āha. **"Evan"**ti durakkhāte Dhammavinaye sāvakānaṁ dvedhikādibhāvena viharaṇakiriyāparāmasanañhetaṁ.

Yasmā (DṬ.29./CS:pg.3.89) **…pe… pākaṭaṁ hoti** byatirekamukhena ca neyyassa atthassa vibhūtabhāvāpattito. Atha vā **yasmā …pe… pākaṭaṁ hoti** dosesu ādīnavadassanena tappaṭipakkhesu guṇesu ānisaṁsassa vibhūtabhāvāpattito. **Vokkammā**ti apasakketvā. Āmeḍitalopena cāyaṁ niddeso, vokkamma vokkammāti vuttaṁ hoti, tena tassa vokkamanassa antarantarāti ayamattho labbhatīti āha **"na nirantaran"**ti-ādi. **Dhammānudhammapaṭipatti-ādayo**ti tena satthārā vuttamuttidhammassa anudhammaṁ appaṭipajjanādayo **Ādi**-saddena pāḷiyaṁ āgatā asāmīcipaṭipadādayo ca saṅgayhanti. **Manussattampī**ti **pi**-saddena "vicāraṇapaññāya asambhavo, dosesu anabhinivesitā, asandiṭṭhiparāmāsitā"ti evamādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. "Tathā evan"ti padehi yathākkamaṁ pakārassa kāmaṁ tirokkhatā, paccakkhatā vuccati, tathāpi yathā "tathā paṭipajjatū"ti padena paṭipajjanākāro niyametvā vihito, tathā "evaṁ paṭipajjatū"ti imināpīti idaṁ tassa atthadassanabhāvena vuttaṁ. **Samādapitattā** micchāpaṭipadāya **apuññaṁ pasavati**.

167. Ñāyati muttidhammo etenāti **ñāyo,** tena satthārā vutto dhammānudhammo, taṁ paṭipannoti **ñāyappaṭipanno,** so pana yasmā tassa muttidhammassa adhigame kāraṇasammato, tasmā vuttaṁ **"kāraṇappaṭipanno"**ti. **Nipphādessatī**ti sādhessati, siddhiṁ gamissatīti vuttaṁ hoti. **Dukkhanibbattakan**ti sampati, āyatiñca dukkhassa nibbattakaṁ. **Vīriyaṁ karoti** micchāpaṭipannattā.

(DṬ.29.-3)Sammāsambuddhappaveditadhammavinayādivaṇṇanā

168. **Niyyātī**ti vattati, saṁvattatīti vā attho.

170. Idha sāvakassa sammāpaṭipattiyā ekantika-apassayadassanatthaṁ satthu sammāsambuddhatā, dhammassa ca svākkhātatā kittitāti **"sammāpaṭipannassa kulaputtassa pasaṁsaṁ dassetvā"**ti vuttaṁ. Evañhi imissā desanāya saṁkilesabhāgiyabhāvena uṭṭhitāya vodānabhāgiyabhāvena yathānusandhinā pavatti dīpitā hoti. **Abodhitatthā**ti appaveditatthā, paramatthaṁ catutthasaccapaṭivedhaṁ apāpitāti attho. Pāḷiyaṁ "assā"ti padaṁ "sāvakā saddhamme"ti (DṬ.29./CS:pg.3.90)

dvīhi padehi yojetabbaṁ "assa sammāsambuddhassa sāvakā, assa saddhamme"ti. **Sabbasaṅgahapadehi katan**ti sabbassa sāsanatthassa saṅgaṇhanapadehi ekajjhaṁ kataṁ. Tenāha **"sabbasaṅgāhikaṁ kataṁ na hotīti attho"**ti. Pubbenāparaṁ sambandhatthabhāvena saṅgahetabbatāya vā saṅgahāni padāni katāni etassāti **saṅgahapadakataṁ,** brahmacariyaṁ. Tappaṭikkhepena na ca saṅgahapadakatanti yojanā. Rāgādipaṭipakkhaharaṇaṁ, yathānusiṭṭhaṁ vā paṭipajjamānānaṁ vaṭṭadukkhato paṭiharaṇaṁ nibbānapāpanaṁ **paṭihāro,** so eva ā-kārassa i-kāraṁ katvā **paṭihiro,** paṭihiro eva **pāṭihiro,** saha pāṭihirenāti **sappāṭihiraṁ,** tathā suppaveditatāya sappāṭihiraṁ katanti **sappāṭihirakataṁ**. Tādisaṁ pana vaṭṭato niyyāne niyuttaṁ, niyyānappayojanañca hotīti āha **"niyyānikan"**ti. **Devalokato**ti devalokato paṭṭhāya rūpīdevanikāyato pabhuti. **Suppakāsitan**ti suṭṭhu pakāsitaṁ. **Yāva devamanussehī**ti vā yāva devamanussehi yattakā devā manussā ca, tāva te sabbe abhibyāpetvā **suppakāsitaṁ**. Anutāpāya hotīti **anutappo,** so pana anutāpaṁ karonto viya hotīti vuttaṁ **"anutāpakaro hotī"**ti.

172. **Thiro**ti ṭhitadhammo kenaci asaṁhāriyo, asekkhā sīlakkhandhādayo therakārakā dhammā.

173. **Yogehi khemattā**ti yogehi anupaddutattā. **Saddhammassā**ti assa saddhammassa. **Assā**ti ca assa satthuno.

174. Upāsakā brahmacārino nāma visesato anāgāmino. Sotāpannasakadāgāminopi tādisā tathā vuccantīti **"brahmacariyavāsaṁ vasamānā ariyasāvakā"** icceva vuttaṁ.

176. **Sabbakāraṇasampannan**ti yattakehi kāraṇehi sampannaṁ nāma hoti, tehi sabbehi kāraṇehi sampannaṁ sampattaṁ upagataṁ paripuṇṇaṁ, samannāgataṁ vā. **Imameva dhamman**ti imameva sāsanadhammaṁ.

Udakena (DṬ.29./CS:pg.3.91) padesaññunā attano paññāveyyattiyataṁ dassetuṁ aniyyānike atthe payuttaṁ paheḷikasadisaṁ vacanaṁ, Bhagavatā attano sabbaññutāya niyyānike atthe yojetvā dassetuṁ "udako sudan"ti-ādi vuttanti taṁ dassetuṁ **"so kirā"**ti-ādimāha.

(DṬ.29.-3-1)Saṅgāyitabbadhammādivaṇṇanā

177. **Saṅgamma samāgammā**ti tasmiṁyeva ṭhāne labbhamānānaṁ gativasena saṅgamma ṭhānantarato pakkosanena samāgatānaṁ vasena samāgamma. Tenāha **"saṅgantvā samāgantvā"**ti. **Atthena atthan**ti padantare āgata-atthena saha tattha tattha āgatamatthaṁ. **Byañjanena byañjanan**ti etthāpi eseva nayo. **Samānentehī**ti samānaṁ karontehi, opammaṁ vā ānentehi. **Saṅgāyitabban**ti sammadeva gāyitabbaṁ kathetabbaṁ, taṁ pana saṅgāyanaṁ vācanāmaggoti āha **"vācetabban"**ti.

178. **Tassa vā bhāsite**ti tassa bhikkhuno bhāsite atthe ceva byañjane ca. Atthamicchāgahaṇaropanāni yathā honti, taṁ dassetuṁ **"cattāro satipaṭṭhānā"**ti-ādi vuttaṁ. **Ārammaṇaṁ "satipaṭṭhānan"ti gaṇhāti,** na satiyeva "satipaṭṭhānan"ti. **"Satipaṭṭhānānī"ti byañjanaṁ ropeti** tasmiṁ atthe, na "satipaṭṭhānā"ti. **Upapannatarānī**ti yuttatarāni. **Allīnatarānī**ti siliṭṭhatarāni. **Yā cevā**ti liṅgavipallāsena vuttaṁ, vibhattilopena vā. Puna **yā cevā**ti liṅgavipallāseneva niddeso. **Neva ussādetabbo**ti na ukkaṁsetabbo virajjhitvā vuttattā. **Na apasādetabbo**ti na santajjetabbo vivādapariharaṇatthaṁ. **Dhāraṇatthan**ti upadhāraṇatthaṁ sallakkhaṇatthaṁ.

181. **Atthena upetan**ti aviparītena atthena upetaṁ taṁ "ayamettha attho"ti upecca paṭijānitvā ṭhitaṁ. Tathārūpo ca tassa bujjhitā nāma hotīti āha **"atthassa viññātāran"**ti. **Evametaṁ bhikkhuṁ pasaṁsathā**ti vuttanayena dhammabhāṇakaṁ amuṁ bhikkhuṁ

“evaṁ lābhā no āvuso”ti-ādi-ākārena pasaṁsatha. Idānissa pasaṁsabhāvaṁ dassetuṁ **“eso hī”**ti-ādi vuttaṁ. **Esā**ti pariyattidhammassa satthukiccakaraṇato, tattha cassa sammadeva avaṭṭhitabhāvato **“Buddho nāma esā”**ti (DṬ.29./CS:pg.3.92) vutto. “Lābhā no”ti-ādinā cassa bhikkhūnaṁ piyagarubhāvaṁ vibhāvento Satthā taṁ attano ṭhāne ṭhapesīti vutto.

(DṬ.29.-3-2)Paccayānuññātakāraṇādivaṇṇanā

182. **Tatopi uttaritaran**ti yā pubbe sammāpaṭipannassa bhikkhuno pasaṁsanavasena “idha pana Cunda Satthā ca hoti sammāsambuddho”ti-ādinā (dī.ni.3.167 169) pavattitadesanāya upari “idha Cunda Satthā ca loke udapādī”ti-ādinā (dī.ni.3.170 171) desanā vaḍḍhitā. Tatopi uttaritaraṁ savisesaṁ desanaṁ vaḍḍhento **“paccayahetū”**ti-ādimāha. Tattha **paccayahetū**ti paccayasaṁvattanahetu. **Uppajjanakā āsavā**ti paccayānaṁ pariyesanahetu ceva paribhogahetu ca uppajjanakā kāmāsavādayo. Tesaṁ diṭṭhadhammikānaṁ āsavānaṁ “idha, bhikkhave, ariyasāvako micchā-ājīvaṁ pahāya sammā-ājīvena jīvitaṁ kappetī”ti (saṁ.ni.5.8) “idha, bhikkhave, bhikkhu paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṁ paṭisevatī”ti-ādinā (ma.ni.1.23 a.ni.6.58) ca sammāpaṭipattiṁ upadisanto Bhagavā **paṭighātāya dhammaṁ deseti** nāma. “Yo tumhesu pāḷiyā atthabyañjanāni micchā gaṇhāti, so neva ussādetabbo, na apasādetabbo, sādhukaṁ saññāpetabbo tasseva atthassa nisantiyā”ti evaṁ pariyattidhamme micchāpaṭipanne sammāpaṭipattiyaṁ bhikkhū niyojento Bhagavā bhaṇḍanahetu uppajjanakānaṁ samparāyikānaṁ āsavānaṁ paṭighātāya dhammaṁ deseti nāma. **Yathā te na pavisantī**ti te āsavā attano cittasantānaṁ yathā na otaranti. **Mūlaghātena paṭihananāyā**ti yathā mūlaghāto hoti, evaṁ mūlaghātavasena pajahanāya. **Tan**ti cīvaraṁ. **Yathā cīvaraṁ** idamatthikatameva upādāya anuññātaṁ, **evaṁ piṇḍapātādayopi**.

(DṬ.29.-4)Sukhallikānuyogādivaṇṇanā

183. **Sukhitan**ti sañjātasukhaṁ. **Pīṇitan**ti dhātaṁ suhitaṁ. Tathābhūto pana yasmā thūlasarīro hoti, tasmā **“thūlaṁ karotī”**ti vuttaṁ.

186. **Naṭhitasabhāvā**ti (DṬ.29./CS:pg.3.93) anavaṭṭhitasabhāvā, evarūpāya kathāya anavaṭṭhānabhāvato sabhāvopi tesaṁ anavaṭṭhitoti adhippāyo. Tenāha **“jivhā no atthī”**ti-ādi. Kāmaṁ “pañcahi cakkhūhī”ti vuttaṁ, aggahitaggahaṇena pana cattāri cakkhūni veditabbāni. Sabbaññutaññāṇañhi samantacakkhūti. Tassa vā ñeyyadhammesu jānanavasena pavattiṁ upādāya **“jānatā”**ti vuttaṁ. Hatthāmalakaṁ viya paccakkhato dassanavasena pavattiṁ upādāya **“passatā”**ti vuttaṁ. **Nemaṁ** vuccati thambhādīhi anupaviṭṭhabhūmippedesoti āha **“gambhīrabhūmiṁ anupaviṭṭho”**ti. **Suṭṭhu nikhāto**ti bhūmiṁ nikhanitvā sammadeva ṭhapito. **Tasmin**ti khīṇāsave. **Anajjhācāro acalo asampavedhī,** yasmā ajjhācāro setughāto khīṇāsavānaṁ. **Sotāpannādayo**ti ettha **ādi**-saddena gahitesu anāgāmino tāva navasupi ṭhānesu khīṇāsavā viya abhabbā, sotāpannasakadāgāmino pana “tatiyapañcamaṭṭhānesu abhabbā”ti na vattabbā, itaresu sattasu ṭhānesu abhabbāva.

(DṬ.29.-12)Pañhabyākaraṇavaṇṇanā

187. **Gihibyañjanenā**ti gihiliṅgena. Khīṇāsavo pana gihibyañjanena arahattaṁ pattopi na tiṭṭhati vivekaṭṭhānassa abhāvāti adhippāyo. **Tassa vasenā**ti bhummadevattabhāve ṭhatvā arahattappattassa vasena. **Ayaṁ pañho**ti "abhabbo so nava ṭhānāni ajjhācaritun"ti ayaṁ pañho **āgato** itarassa pabbajjāya, parinibbānena vā abhabbatāya avuttasiddhattā. Yadi evaṁ kathaṁ bhikkhugahaṇanti āha **"bhinnadosattā"**ti-ādi. **Aparicchedan**ti apariyantaṁ, tayidaṁ suvipulanti āha **"mahantan"**ti. Ñeyyassa hi vipulatāya ñāṇassa vipulatā veditabbā, etena "aparicchedan"ti vuccamānampi ñeyyaṁ satthu ñāṇassa vasena paricchedamevāti dassitaṁ hoti. Vuttañhetaṁ "ñāṇapariyantikaṁ neyyan"ti (mahāni.69 156 cūḷani.85 paṭi.ma.3.5) **anāgate apaññāpanan**ti anāgate visaye ñāṇassa apaññāpanaṁ. "Paccakkhaṁ viya katvā"ti kasmā viya-saddaggahaṇaṁ kataṁ, nanu Buddhānaṁ sabbampi ñāṇaṁ attano visayaṁ paccakkhameva katvā pavattati ekappamāṇabhāvatoti? Saccametaṁ, **"akkhan"**ti pana cakkhādi-indriyaṁ vuccati, taṁ akkhaṁ pati vattatīti cakkhādinissitaṁ viññāṇaṁ, tassa (DṬ.29./CS:pg.3.94) ca ārammaṇaṁ **"paccakkhan"**ti loke niruḷhametanti taṁ nidassanaṁ katvā dassento **"paccakkhaṁ viya katvā"**ti avoca, na pana Bhagavato ñāṇassa appaccakkhākārena pavattanato. Tathā hi vadanti--

"Āvibhūtaṁ pakāsanaṁ, anupaddutacetasaṁ;
Atītānāgate ñāṇaṁ, paccakkhānaṁ vasissatī"ti.

Aññattha vihitakenāti aññasmiṁ visaye pavattitena. **Saṅgāhetabban**ti samaṁ katvā kathayitabbaṁ, kathanaṁ pana paññāpanaṁ nāma hotīti **paññāpetabban**ti attho vutto. **Tādisan**ti satataṁ samitaṁ pavattakaṁ. **Ñāṇaṁ nāma natthī**ti āvajjanena vinā ñāṇuppattiyā asambhavato. Ekākārena ca ñāṇe pavattamāne nānākārassa visayassa avabodho na siyā. Athāpi siyā, anirupitarūpeneva avabodho siyā, tena ca ñāṇaṁ ñeyyaṁ aññātasadisameva siyā. Na hi "idaṁ tan"ti vivekena anavabuddho attho ñāto nāma hoti, tasmā "carato ca tiṭṭhato cā"ti-ādi bālalāpanamattaṁ. Tenāha **"yathariva bālā abyattā, evaṁ maññantī"**ti.

Satiṁ anussaratīti **satānusāri,** satiyānuvattanavasena pavattañāṇaṁ. Tenāha **"pubbenivāsānussatisampayuttakan"**ti **Ñāṇaṁ pesesī**ti ñāṇaṁ pavattesi. Sabbatthakameva ñeyyāvaraṇassa suppahīnattā **appaṭihataṁ anivāritaṁ ñāṇaṁ gacchati** pavattaticceva attho. "Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇan"ti (cūḷani.211) vacanato catumaggañāṇaṁ **bodhi,** tato tassa adhigatattā uppajjanakaṁ paccavekkhaṇañāṇaṁ "bodhijaṁ ñāṇaṁ uppajjatī"ti vuttaṁ. **Bodhijaṁ** bodhimūle jātaṁ catumagga**ñāṇaṁ,** tañca kho **anāgataṁ ārabbha** uddissa tassa appavatti-atthaṁ **tathāgatassa uppajjati** tassa uppannattā āyatiṁ punabbhavābhāvato. Kathaṁ tathāgato anāgatamaddhānaṁ ārabbha atīrakaṁ ñāṇadassanaṁ paññāpetīti? Atītassa pana addhuno mahantatāya atīrakaṁ ñāṇadassanaṁ tattha paññāpetīti ko ettha virodho. Titthiyā pana imamatthaṁ yāthāvato ajānantā-- "tayidaṁ kiṁ su, tayidaṁ kathaṁsū"ti attano aññāṇameva pākaṭaṁ karonti. Tasmā Bhagavatā sasantatipariyāpannadhammappavattiṁ sandhāya "aññavihitakaṁ ñāṇadassanan"ti-ādi vuttaṁ. Itaraṁ pana sandhāya vuccamāne sati tathārūpe payojane anāgatampi addhānaṁ (DṬ.29./CS:pg.3.95) ārabbha atīrakameva ñāṇadassanaṁ paññāpeyya Bhagavāti anatthasaṁhitanti ayamettha atthoti āha **"na idhalokatthaṁ vā paralokatthaṁ vā nissitan"**ti. Yaṁ pana sattānaṁ anatthāvahattā anatthasaṁhitaṁ, tattha setughāto tathāgatassa. **"Bhāratayuddhasītāharaṇasadisan"**ti iminā tassā kathāya yebhuyyena abhūtatthataṁ dīpeti. **Sahetukan**ti ñāpakena hetunā sahetukaṁ. So pana hetu yena nidassanena sādhīyati, taṁ tassa kāraṇanti tena **sakāraṇaṁ katvā**. Yathā hi paṭiññātatthasādhanato hetu, evaṁ sādhakaṁ nidassananti. **Yuttapattakāleyevā**ti yuttānaṁ pattakāle eva. Ye hi veneyyā tassā kathāya yuttā

anucchavikā, tesaṁyeva yojane sandhāya vā kathāya patto upakārāvaho kālo, tadā eva **kathetī**ti attho.

188. **"Tathā tatheva gadanato"**ti iminā "tathāgato"ti āmeḍitalopenāyaṁ niddesoti dasseti. **Tathā tathevā**ti ca dhamma-atthasabhāvānurūpaṁ, veneyyajjhāsayānurūpañcāti adhippāyo. **Diṭṭhanti rūpāyatanaṁ** daṭṭhabbato, tena yaṁ diṭṭhaṁ, yaṁ dissati, yaṁ dakkhati, yaṁ sati samavāye passeyyaṁ, taṁ sabbaṁ "diṭṭhaṁ" tveva gahitaṁ kālavisesassa anāmaṭṭhabhāvato. **"Sutan"**ti-ādīsupi eseva nayo. **Sutanti saddāyatanaṁ** sotabbato. **Mutan**ti sanissayena ghānādi-indriyena sayaṁ patvā pāpuṇitvā gahetabbaṁ. Tenāha **"patvā gahetabbato"**ti. **Viññātan**ti vijānitabbaṁ, taṁ pana diṭṭhādivinimuttaṁ viññeyyanti āha **"sukhadukkhādidhammāyatanan"**ti. **Pattan**ti yathā tathā pattaṁ, hatthagataṁ adhigatanti attho. Tenāha **"pariyesitvā vā apariyesitvā vā"**ti. **Pariyesitan**ti pattiyāmatthaṁ pariyiṭṭhaṁ, taṁ pana pattaṁ vā siyā appattaṁ vā ubhayathāpi pariyesitamevāti āha **"pattaṁ vā appattaṁ vā"**ti. Padadvayenāpi dvippakārampi pattaṁ, dvippakārampi pariyesitaṁ, tena tena pakārena tathāgatena abhisambuddhanti dasseti. **Cittena anusañcaritan**ti copanaṁ apāpetvā citteneva anusaṁcaritaṁ, parivitakkitanti attho. **Pītakanti ādī**ti **ādi**-saddena lohitaka-odātādi sabbaṁ rūpārammaṇavibhāgaṁ saṅgaṇhāti. **Sumano**ti rāgavasena, lobhavasena, saddhādivasena vā sumano. **Dummano**ti byāpādavitakkavasena, vihiṁsāvitakkavasena vā dummano. **Majjhatto**ti aññāṇavasena vā ñāṇavasena (DṬ.29./CS:pg.3.96) vā majjhatto. Eseva nayo sabbattha. Tattha tattha **ādi**-saddena saṅkhasaddo paṇavasaddo, pattagandho pupphagandho, pattaraso phalaraso, upādinnaṁ anupādinnaṁ, majjhattavedanā kusalakammaṁ akusalakammanti evaṁ ādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo.

Appattanti ñāṇena asampattaṁ, aviditanti attho. Tenāha **"ñāṇena asacchikatan"**ti. **Tatheva gatattā**ti tatheva ñātattā abhisambuddhattā. **Gata-saddena ekatthaṁ** buddhi-atthanti attho. "Gati-atthā hi dhātavo buddhi-atthā bhavantī"ti akkharacintakā.

(DṬ.29.-13)Abyākataṭṭhānādivaṇṇanā

189. "Asamataṁ kathetvā"ti vatvā samopi nāma koci natthi, kuto uttaritaroti dassetuṁ **"anuttaratan"**ti vuttaṁ. Sā panāyaṁ asamatā, anuttaratā ca sabbaññutaṁ pūretvā ṭhitāti dassetuṁ **"sabbaññutan"**ti vuttaṁ. Sā sabbaññutā saddhammavaracakkavattibhāvena loke pākaṭā jātāti dassetuṁ **"dhammarājabhāvaṁ kathetvā"**ti vuttaṁ. Tathā sabbaññubhāvena ca Satthā imesu diṭṭhigatavipallāsesu evaṁ paṭipajjatīti dassento **"idānī"**ti-ādimāha. Tattha **sīhanādan**ti abhītanādaṁ seṭṭhanādaṁ. Seṭṭhanādo hesa, yadidaṁ ṭhapanīyassa pañhassa ṭhapanīyabhāvadassanaṁ. Ṭhapanīyatā cassa pāḷi-āruḷhā eva "na hetan"ti-ādinā. Yathā upacitakammakilesena itthattaṁ āgantabbaṁ, tathā naṁ āgatoti **tathāgato,** satto. Tathā hi so rūpādīsu satto visattoti katvā **"satto"**ti ca vuccati. **Itthattan**ti ca paṭiladdhattā tathā paccakkhabhūto attabhāvoti veditabbo.

"Atthasaṁhitaṁ na hotī"ti iminā ubhayattha vidhuratādassanena niratthakavippalāpataṁ tassa vādassa vibhāveti, ubhayalokatthavidhurampi samānaṁ "kiṁ nu kho vivaṭṭanissitan"ti koci āsaṅkeyyāti tadāsaṅkānivattanatthaṁ **"na ca dhammasaṁhitan"**ti vuttaṁ. Tenāha **"navalokuttaradhammanissitaṁ na hotī"**ti. Yadipi taṁ na vivaṭṭogataṁ hoti, vivaṭṭassa pana adhiṭṭhānabhūtaṁ nu khoti koci āsaṅkeyyāti tadāsaṅkānivattanatthaṁ **"na ādibrahmacariyakan"**ti-ādi vuttaṁ.

190. Kāmaṁ (DṬ.29./CS:pg.3.97) taṇhāpi dukkhasabhāvattā "dukkhan"ti byākātabbā, pabhavabhāvena pana sā tato visuṁ kātabbāti **"taṇhaṁ ṭhapetvā"**ti vuttaṁ. Tenāha

“tasseva dukkhassa pabhāvikā”ti-ādi. Nanu ca avijjādayopi dukkhassa samudayoti? Saccaṁ samudayo, tassā pana kammassa vicittabhāvahetuto, dukkhuppādane visesapaccayabhāvato ca sātisayo samudayaṭṭhoti sā eva suttesu tathā vuttā. Tenāha **“taṇhā dukkhasamudayoti byākatan”**ti. **Ubhinnaṁ appavattī**ti dukkhasamudayānaṁ appavattinimittaṁ. **“Dukkhaparijānano”**ti-ādi maggakiccadassanaṁ, tena maggassa bhāvanatthopi atthato dassitovāti daṭṭhabbaṁ. Na hi bhāvanābhisamayena vinā pariññābhisamayādayo sambhavantīti. Saccavavatthāpanaṁ appamādapaṭipattibhāvato asammohakalyāṇakittisaddādinimittatāya yathā sātisayaṁ idhalokatthāvahaṁ, evaṁ yāva ñāṇassa tikkhavisadabhāvappattiyā abhāvena navalokuttaradhammasampāpakaṁ na hoti, tāva tattha tattha sampattibhave abbhudayasampatti anugatameva siyāti vuttaṁ **“etaṁ idhalokaparalokatthanissitan”**ti. **Navalokuttaradhammanissitan**ti navavidhampi lokuttaradhammaṁ nissāya pavattaṁ tadadhigamūpāyabhāvato. Yasmā saccasambodhaṁ uddissa sāsanabrahmacariyaṁ vussati, na aññadatthaṁ, tasmā etaṁ saccavavatthāpanaṁ “ādipadhānan”ti vuttaṁ paṭhamataraṁ citte ādātabbato.

(DṬ.29.-15)Pubbantasahagatadiṭṭhinissayavaṇṇanā

191. **Taṁ mayā byākatamevā**ti taṁ mayā tathā byākatameva, byākātabbaṁ nāma mayā abyākataṁ natthīti byākaraṇāvekallena attano dhammasudhammatāya Buddhasubuddhataṁ vibhāveti. Tenāha **“sīhanādaṁ nadanto”**ti. Purimuppannā diṭṭhiyo aparāparuppannānaṁ diṭṭhīnaṁ avassayā hontīti **“diṭṭhiyova diṭṭhinissayā”**ti vuttaṁ. **Diṭṭhigatikā**ti diṭṭhigatiyo, diṭṭhippavattiyoti attho. **Idameva dassanaṁ saccan**ti “sassato attā ca loko cā”ti idameva dassanaṁ saccaṁ amoghaṁ aviparītaṁ. **Aññesaṁ vacanaṁ moghan**ti “asassato attā ca loko cā”ti evamādikaṁ aññesaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ vacanaṁ moghaṁ tucchaṁ, micchāti attho. Na sayaṁ kātabboti **asayaṁkāro**ti āha **“asayaṁkato”**ti, yādicchikattāti adhippāyo.

192. **Atthi** (DṬ.29./CS:pg.3.98) **kho**ti ettha **kho**-saddo pucchāyaṁ, atthi nūti ayamettha atthoti āha **“Atthi kho idaṁ āvuso vuccatī”**ti-ādi. **Āvuso yaṁ tumhehi “sassato attā ca loko cā”ti vuccati,** idamatthi kho idaṁ vācāmattaṁ, no natthi, tasmā vācāvatthumattato tassa **yaṁ kho te evamāhaṁsu “idameva saccaṁ moghaṁ aññan”ti, taṁ tesaṁ nānujānāmī**ti evamettha attho ca yojanā ca veditabbā. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ **brahmajālaṭīkāyaṁ** (dī.ni.ṭī.1.30) vuttameva. **Diṭṭhipaññattiyā**ti diṭṭhiyā paññāpane “evaṁ esā diṭṭhi uppannā”ti tassā diṭṭhiyā samudayato, atthaṅgamato, assādato, ādīnavato, nissaraṇato ca yāthāvato paññāpane. Aviparītavuttiyā **samena ñāṇena samaṁ** kañci neva samanupassāmi. **Adhipaññattī**ti abhiññeyyadhammapaññāpanā. Yaṁ ajānantā bāhirakā diṭṭhipaññattiyeva allīnāti tañca paññattito ajānantā thāmasā parāmāsā abhinivissa voharanti. Ettha ca yāyaṁ “diṭṭhipaññatti nāmā”ti vuttā diṭṭhiyā diṭṭhigatikehi evaṁ gahitatāya vibhāvanā, tattha ca Bhagavato uttaritaro nāma koci natthi, svāyamattho **brahmajāle** (dī.ni.aṭṭha.1.30) vibhāvito eva. “Adhipaññattī”ti vuttā pana vibhāviyamānā lokassa nibbidāhetubhāvena bahulīkārāti tassā vasena Bhagavā anuttarabhāvaṁ pavedento ‘neva attanā samasamaṁ samanupassāmī’ti sīhanādaṁ nadī”ti keci. Aṭṭhakathāyaṁ (dī.ni.aṭṭha.3.192) pana “yañca vuttaṁ ‘paññattiyā’ti yañca ‘adhipaññattī’ti ubhayametaṁ atthato ekan”ti “idha pana paññattiyāti etthāpi paññatti ceva adhipaññatti ca adhippetā, adhipaññattīti etthāpī”ti ca vuttā, ubhayassapi vasenettha Bhagavā sīhanādaṁ nadīti viññāyati. **Ubhayaṁ petaṁ atthato ekan**ti ca paññattibhāvasāmaññaṁ sandhāya vuttaṁ, na bhedābhāvato. Tenāha **“bhedato hī”**ti-ādi.

Khandhapaññattīti khandhānaṁ "khandhā"ti paññāpanā dassanā pakāsanā ṭhapanā nikkhipanā. "Ācikkhati dasseti paññāpeti paṭṭhapetī"ti (saṁ.ni.2.20 97) āgataṭṭhāne hi paññāpanā dassanā pakāsanā **paññatti** nāma, "supaññattaṁ mañcapīṭhan"ti (pārā.269) āgataṭṭhāne ṭhapanā nikkhipanā **paññatti** nāma, idha ubhayampi yujjati.

(DṬ.29.-15-1)Diṭṭhinissayappahānavaṇṇanā

196. **Pajahanatthan**ti (DṬ.29./CS:pg.3.99) accantāya paṭinissajjanatthaṁ. Yasmā tena pajahanena sabbe diṭṭhinissayā sammadeva atikkantā honti vītikkantā, tasmā **"samatikkamāyāti tasseva vevacanan"**ti avoca. Na kevalaṁ satipaṭṭhānā kathitamattā, atha kho veneyyasantāne patiṭṭhāpitāti dassetuṁ "desitā"ti vatvā "paññattā"ti vuttanti āha **"desitāti kathitā**. **Paññattāti ṭhapitā"**ti. Idāni satipaṭṭhānadesanāya diṭṭhinissayānaṁ ekantikaṁ pahānāvahabhāvaṁ dassetuṁ **"satipaṭṭhānabhāvanāya hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha satipaṭṭhānabhāvanāyāti iminā tesaṁ bhāvanāya eva nesaṁ pahānaṁ, desanā pana tadupanissayabhāvato tathā vuttāti dasseti. Sesaṁ sabbaṁ suviññeyyamevāti.

Pāsādikasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.30.) 7. Lakkhaṇasuttavaṇṇanā

(DṬ.30.-0)Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā

199. Abhinīhārādiguṇamahattena (DṬ.30./CS:pg.3.100) mahanto purisoti **mahāpuriso,** so lakkhīyati etehīti **mahāpurisalakkhaṇāni**. Taṁ mahāpurisaṁ byañjayanti pakāsentīti **mahāpurisabyañjanāni**. Mahāpuriso nimīyati anumīyati etehīti **mahāpurisanimittāni**. Tenāha **"ayaṁ …pe… kāraṇānī"**ti.

200. **Dhārentī**ti lakkhaṇapāṭhaṁ dhārenti, tena lakkhaṇāni te sarūpato jānanti, na pana samuṭṭhānatoti dasseti. Tenāha **"no ca kho"**ti-ādi, tena anaññasādhāraṇametaṁ, yadidaṁ mahāpurisalakkhaṇānaṁ kāraṇavibhāvananti dasseti. **Kasmā āhā**ti yathāvuttassa suttassa samuṭṭhānakāraṇaṁ pucchati, ācariyo "aṭṭhuppattiyā anurūpattā"ti vatvā tamevassa aṭṭhuppattiṁ vitthārato dassetuṁ **"sā panā"**ti-ādimāha. **Sabbapāliphullo**ti sabbaso samantato vikasitapuppho. Vikasanameva hi pupphassa nipphatti. **Pāricchattako viyā**ti anussavaladdhamattaṁ gahetvā vadanti. **Uppajjatī**ti labbhati, nibbattatīti attho.

Yena kammenāti yena kusalakammunā. **Yaṁ nibbattan**ti yaṁ yaṁ lakkhaṇaṁ nibbattaṁ. **Dassanatthan**ti tassa tassa kusalakammassa sarūpato, kiccato, pavatti-ākāravisesato, paccayato, phalavisesato ca dassanatthaṁ, eteneva paṭipāṭiyā uddiṭṭhānaṁ lakkhaṇānaṁ asamuddesakāraṇavibhāvanāya kāraṇaṁ dīpitaṁ hoti samānakāraṇānaṁ lakkhaṇānaṁ ekajjhaṁ kāraṇadassanavasenassa pavattattā. **Evamāhā**ti "bāhirakāpi isayo dhārentī"ti-ādinā iminā iminā pakārena āha.

(DṬ.30.-1)Suppatiṭṭhitapādatālakkhaṇavaṇṇanā

201. **"Purimaṁ jātin**ti purimāyaṁ jātiyaṁ, bhummatthe etaṁ upayogavacanan"ti vadanti. "Pubbe nivutthakkhandhasantāne ṭhito"ti vacanato accantasaṁyoge vā

upayogavacanaṁ. Yattha yattha hi jātiyaṁ mahāsatto puññakammaṁ (DṬ.30./CS:pg.3.101) kātuṁ ārabhati, ārabhato paṭṭhāya accantameva tattha puññakammappasuto hoti. Tenāha "daḷhasamādāno"ti-ādi. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Nivutthakkhandhā "jātī"ti vuttā** khandhavinimuttāya jātiyā abhāvato, nibbattilakkhaṇassa ca vikārassa idha anupayujjanato. **Jātavasenā**ti jāyanavasena. **"Tathā"**ti iminā "pubbe nivutthakkhandhā"ti imaṁ padaṁ upasaṁharati. **Bhavanavasenā**ti paccayato nibbattanavasena. **Nivutthavasenā**ti nivusitatāvasena. **Ālayaṭṭhenā**ti āvasitabhāvena. Nivāsattho hi niketattho.

Tatthāti devalokādimhi. **Ādi**-saddena ekaccaṁ tiracchānayoniṁ saṅgaṇhāti. **Na sukaran**ti devagatiyā ekantasukhatāya, duggatiyā ekantadukkhatāya, dukkhabahulatāya ca puññakiriyāya okāso na sulabharūpo paccayasamavāyassa dullabhabhāvato, uppajjamānā ca sā uḷārā, vipulā ca na hotīti gativasenāpi khettavisesatā icchitabbā "tiracchānagate dānaṁ datvā sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā, puthujjanadussīle dānaṁ datvā sahassaguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā"ti (ma.ni.3.379) vacanato Manussagatiyā pana sukhabahulatāya puññakiriyāya okāso sulabharūpo paccayasamavāyassa ca yebhuyyena sulabhabhāvato. Yañca tattha dukkhaṁ uppajjati, tampi visesato puññakiriyāya upanissayo hoti, dukkhūpanisā saddhāti. Yathā hi ayoghanena satthake nipphādiyamāne tassa ekantato aggimhi tāpanaṁ, udakena vā temanaṁ chedanakiriyāsamatthatāya na visesapaccayo, tāpetvā pana samānayogato udakatemanaṁ tassā visesapaccayo, evameva sattasantānassa ekantadukkhasamaṅgitā dukkhabahulatā ekantasukhasamaṅgitā sukhabahulatā ca puññakiriyāsamatthatāya na visesapaccayo, sati pana samānayogato dukkhasantāpane, sukhumabrūhane ca laddhūpanissayā puññakiriyā samatthatāya sambhavati, tathā sati uppajjamānā puññakiriyā mahājutikā mahāvipphārā paṭipakkhacchedanasamatthā hoti. Tasmā manussabhāvo puññakiriyāya visesapaccayo. Tena vuttaṁ **"tattha na sukaraṁ, manussabhūtasseva sukaran"**ti.

Atha (DṬ.30./CS:pg.3.102) "manussabhūtassā"ti ettha ko vacanattho? "Manassa ussannatāya **manussā**ti, sūrabhāvasatimantatābrahmacariyayogyatādiguṇavasena upacitamanakā ukkaṭṭhaguṇacittāti attho. Ke pana te? Jambudīpavāsino sattavisesā. Tenāha Bhagavā--

'Tīhi, bhikkhave, ṭhānehi Jambudīpakā manussā uttarakuruke ca manusse adhiggaṇhanti deve ca tāvatiṁse. Katamehi tīhi? Sūrā satimanto idha brahmacariyavāso'ti (a.ni.9.21 katha.271).

Tathā hi Buddhā Bhagavanto, paccekabuddhā, aggasāvakā mahāsāvakā, cakkavattino, aññe ca mahānubhāvā sattā tattheva uppajjanti. Te hi samānarūpāditāya pana saddhiṁ parittadīpavāsīhi itaramahādīpavāsinopi manussā tveva paññāyiṁsū"ti keci. Apare pana bhaṇanti "lobhādīhi, alobhādīhi ca sahitassa manassa ussannatāya **manussā**. Ye hi sattā manussajātikā, tesu visesato lobhādayo, alobhādayo ca ussannā, te lobhādi-ussannatāya apāyamaggaṁ, alobhādi-ussannatāya sugatimaggaṁ, nibbānagāmimaggañca paripūrenti, tasmā lobhādīhi, alobhādīhi ca sahitassa manassa ussannatāya parittadīpavāsīhi saddhiṁ catudīpavāsino sattavisesā manussāti vuccantī"ti. Lokiyā pana "manuno apaccabhāvena **manussā"**ti vadanti. **Manu** nāma paṭhamakappiko lokamariyādāya ādibhūto sattānaṁ hitāhitavidhāyako kattabbākattabbatāsu niyojanatāvasena pituṭṭhāniyo, yo sāsane "mahāsammato"ti vuccati amhākaṁ mahābodhisatto, paccakkhato, paramparā ca tassa ovādānusāsaniyaṁ ṭhitā sattā puttasadisatāya "manussā, mānusā"ti ca vuccanti. Tato eva hi te "mānavā, manujā"ti ca voharīyanti. **Manussabhūtassā**ti manussesu bhūtassa jātassa,

manussabhāvaṁ vā pattassāti attho. Ayañca nayo lokiyamahājanassa vasena vutto. Mahābodhisattānaṁ pana santānassa mahābhinīhārato paṭṭhāya kusaladhammapaṭipattiyaṁ sammadeva abhisaṅkhatattā tesaṁ sugatiyaṁ, attano uppajjanaduggatiyañca nibbattānaṁ kusalakammaṁ garutaramevāti dassetuṁ **"akāraṇaṁ vā etan"**ti-ādi vuttaṁ.

Evarūpe (DṬ.30./CS:pg.3.103) **attabhāve**ti hatthi-ādi-attabhāve. **Ṭhitena katakammaṁ na sakkā sukhena dīpetuṁ** loke appaññātarūpattā. **Sukhena dīpetuṁ** "asukasmiṁ dese asukasmiṁ nagare asuko nāma rājā, brāhmaṇo hutvā imaṁ kusalakammaṁ akāsī"ti evaṁ suviññāpayabhāvato. **Thiraggahaṇo**ti asithilaggāhī thāmappattaggahaṇo. **Niccalaggahaṇo**ti acañcalaggāhī tattha kenacipi asaṁhāriyo **Paṭikuṭatī**ti saṁkuṭati, jigucchanavasena vivaṭṭati vā. **Pasāriyatī**ti vitthataṁ hoti vepullaṁ pāpuṇāti.

Taveso mahāsamuddasadisoti eso udakogho teva mahāsamuddasadiso.

Dīyati etenāti **dānaṁ,** pariccāgacetanā. **Diyyanavasenā**ti deyyadhammassa pariyattaṁ katvā pariccajanavasena **dānaṁ**. **Saṁvibhāgakaraṇavasenā**ti tasseva attanā saddhiṁ parassa saṁvibhajanavasena **saṁvibhāgo,** tathāpavattā cetanā. **Sīlasamādāne**ti sīlassa sammadeva ādāne, gahaṇe pavattaneti attho. Taṁ pavattikālena dassento **"pūraṇakāle"**ti āha. Mātu hito matteyyo, yassa pana dhammassa vasena so "matteyyo"ti vuccati, so **matteyyatā**ti āha **"mātu kātabbavatte"**ti. Eseva nayo **"petteyyatāyā"**ti-ādīsu. **Aññataraññataresū**ti aññamaññavisiṭṭhesu aññesu, te pana kusalabhāvena vuttā kusalāti āha **"evarūpesū"**ti. **Adhikusalesū**ti abhivisiṭṭhesu kusalesu, sā pana abhivisiṭṭhatā upādāyupādāya hoti. Yaṁ panettha ukkaṁsagataṁ adhikusalaṁ, tadukkaṁsanayena idhādhippetanti taṁ dassetuṁ **"Atthi kusalā, atthi adhikusalā"**ti-ādi vuttaṁ. Nanu paññāpāramisaṅgahañāṇasambhārabhūtā kusalā dhammā nippariyāyena sabbaññutaññāṇapaṭilābhapaccayā kusalā nāma, ime pana mahāpurisalakkhaṇanibbattakā puññasambhārabhūtā kasmā tathā vuttāti? Sabbesampi mahābodhisattasantānagatānaṁ pāramidhammānaṁ sabbaññutaññāṇapaṭilābhapaccayabhāvato. Mahābhinīhārato paṭṭhāya hi mahāpuriso yaṁ kiñci puññaṁ karoti, sabbaṁ taṁ sammāsambodhisamadhigamāyeva pariṇāmeti. Tathā hi sasambhārābyāso, dīghakālābyāso, nirantarābyāso, sakkaccābyāsoti cattāro abyāsā caturadhiṭṭhānaparipūritasambandhā anupubbena mahābodhiṭṭhānā sampajjanti.

Sakimpīti (DṬ.30./CS:pg.3.104) **pi**-saddena anekavārampi kataṁ vijātiyena antaritaṁ saṅgaṇhāti. **Abhiṇhakaraṇenā**ti bahulīkārena. **Upacitan**ti uparūpari vaḍḍhitaṁ. **Piṇḍīkatan**ti piṇḍaso kataṁ. **Rāsīkatan**ti rāsibhāvena kataṁ. Anekakkhattuñhi pavattiyamānaṁ kusalakammaṁ santāne tathāladdhaparibhāvanaṁ piṇḍībhūtaṁ viya, rāsībhūtaṁ viya ca hoti. Vipākaṁ pati saṁhaccakāribhāvattā **cakkavāḷaṁ atisambādhaṁ bhavaggaṁ atinīcaṁ,** sace pane taṁ rūpaṁ siyāti adhippāyo. **Vipulattā**ti mahantattā. Yasmā pana taṁ kammaṁ mettākaruṇāsatisampajaññāhi pariggahitatāya durasamussāritaṁ pamāṇakaraṇadhammanti pamāṇarahitatāya "appamāṇan"ti vattabbataṁ arahati, tasmā **"appamāṇattā"**ti vuttaṁ.

Adhibhavatīti phalassa uḷārabhāvena abhibhuyya tiṭṭhati. Atthato paṇītapaṇītānaṁ bhogānaṁ paṭilābho evāti āha **"atirekaṁ labhatī"**ti. **Adhigacchatī**ti vindati, nibbattamānova tena samannāgato hotīti attho. Ekadesena aphusitvā sabbappadesehi phusanato sabbappadesehi phusantiyo etesaṁ pādatalānaṁ santīti **"sabbāvantehi pādatalehī"**ti vuttaṁ. Yathā nikkhipane sabbe pādatalappadesā saṁhaccakārino aninnatāya samabhāvato, evaṁ uddharaṇepīti vuttaṁ **"samaṁ phusati, samaṁ**

uddharatī”ti. Idāni imassa mahāpurisalakkhaṇassa samadhigamena laddhabbanissandaphalavibhāvanamukhena ānubhāvaṁ vibhāvetuṁ **“sacepi hī”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **narakan**ti āvāṭaṁ. **Anto pavisati** samabhāvāpattiyā. **“Cakkalakkhaṇena patiṭṭhātabbaṭṭhānan”**ti idaṁ yaṁ bhūmippadesaṁ pādatalaṁ phusati, tattha cakkalakkhaṇampi phusanavasena patiṭṭhātīti katvā vuttaṁ. Tassa pana tathā patiṭṭhānaṁ suppatiṭṭhitapādatāya evāti suppatiṭṭhitapādatāya ānubhāvakittane “lakkhaṇantarānayanaṁ kimatthiyan”ti na cintetabbaṁ. **Sīlatejenā**ti sīlappabhāvena. **Puññatejenā**ti kusalappabhāvena. **Dhammatejenā**ti ñāṇappabhāvena. Tīhipi padehi Bhagavato Buddhabhūtassa dhammā gahitā, **“dasannaṁ pāramīnan”**ti iminā Buddhakaradhammā gahitā.

202. **Mahāsamuddova sīmā** sabbabhūmissarabhāvato. **“Akhilamanimittamakaṇṭakan”**ti tīhipi padehi theyyābhāvova vuttoti āha **“niccoran”**ti-ādi (DṬ.30./CS:pg.3.105) **Kharasamphassaṭṭhenā**ti ghaṭṭanena dukkhasamphassabhāvena **khilā**ti. **Upaddavapaccayaṭṭhenā**ti anatthahetutāya **nimittā**ti. **“Akhilan”**ti-ādinā ekacārīhi corābhāvo vutto, **“nirabbudan”**ti iminā pana gaṇabandhavasena vicaraṇacorābhāvo vuttoti dassetuṁ **“gumbaṁ gumbaṁ hutvā”**ti-ādi vuttaṁ. **Avikkhambhanīyo**ti na vibandhanīyo kenaci appaṭibāhanīyo ṭhānato anikkaḍḍhanīyo. Paṭipakkhaṁ aniṭṭhaṁ atthetīti **paccatthiko,** etena pākaṭabhāvena virodhaṁ akaronto veripuggalo vutto. Paṭiviruddho amitto **paccāmitto,** etena pākaṭabhāvena virodhaṁ karonto veripuggalo vutto. **Vikkhambhetuṁ nāsakkhiṁsu,** aññadatthu sayameva vighātabyasanaṁ pāpuṇiṁsu ceva sāvakattañca pavedesuṁ.

“Kamman”ti-ādīsu **kammaṁ nāma** Buddhabhāvaṁ uddissa katūpacito lakkhaṇasaṁvattaniyo puññasambhāro. Tenāha **“satasahassakappādhikānī”**ti-ādi. **Kammasarikkhakaṁ nāma** tasseva puññasambhārassa karaṇakāle kenaci akampanīyassa daḷhāvatthitabhāvassa anucchaviko suppatiṭṭhitapādatāsaṅkhātassa lakkhaṇassa parehi avikkhambhanīyatāya ñāpakanimittabhāvo, svāyaṁ nimittabhāvo tasseva lakkhaṇassāti Aṭṭhakathāyaṁ **“kammasarikkhakaṁ nāma …pe… mahāpurisalakkhaṇan”**ti vuttaṁ. Ṭhānagamanesu pādānaṁ daḷhāvatthitabhāvo **lakkhaṇaṁ nāma**. Pādānaṁ bhūmiyaṁ samaṁ nikkhipanaṁ, pādatalānaṁ sabbabhāgehi phusanaṁ, samameva uddharaṇaṁ, tasmā suṭṭhu samaṁ sabbabhāgehi patiṭṭhitā pādā etassāti **suppatiṭṭhitapādo,** tassa bhāvo **suppatiṭṭhitapādatā**ti vuccati lakkhaṇaṁ. Suṭṭhu samaṁ bhūmiyā phusaneneva hi nesaṁ tattha daḷhāvatthitabhāvo siddho, yaṁ “kammasarikkhakan”ti vuttaṁ. **Lakkhaṇānisaṁso**ti lakkhaṇapaṭilābhassa udrayo, lakkhaṇasaṁvattaniyassa kammassa ānisaṁsaphalanti attho. Nissandaphalaṁ pana heṭṭhā bhāvitameva.

203. **Kammādibhede**ti kammakammasarikkhakalakkhaṇa lakkhaṇānisaṁsavisaññite vibhāge. **Gāthābandhaṁ sandhāya vuttaṁ,** attho pana apubbaṁ natthīti adhippāyo. **Porāṇakattherā**ti Aṭṭhakathācariyā. **Vaṇṇanāgāthā**ti thomanāgāthā vuttamevatthaṁ gahetvā thomanāvasena pavattattā. **Aparabhāge** (DṬ.30./CS:pg.3.106) **therā** nāma pāḷiṁ, Aṭṭhakathañca potthakāropanavasena samāgatā mahātherā, ye sāṭṭhakathaṁ piṭakattayaṁ potthakāruḷhaṁ katvā saddhammaṁ addhaniyaciraṭṭhitikaṁ akaṁsu. **Ekapadiko**ti **“daḷhasamādāno ahosī”**ti-ādipāṭhe ekekapadagāhī. **Atthuddhāro**ti tadatthassa sukhaggahaṇatthaṁ gāthābandhavasena uddharaṇato atthuddhārabhūto, tayidaṁ pāḷiyaṁ āgatapadāni gahetvā gāthābandhavasena tadatthavicāraṇabhāvadassanaṁ, na pana dhammabhaṇḍāgārikena ṭhapitabhāvapaṭikkhipananti daṭṭhabbaṁ.

Kusaladhammānaṁ vacīsaccassa bahukārataṁ, tappaṭipakkhassa ca musāvādassa

mahāsāvajjataṁ dassetuṁ anantarameva kusalakammapathadhamme vadantopi tato vacīsaccaṁ nīharitvā katheti **sacce**ti vā sannidhāneva "dhamme"ti vuccamānā kusalakammapathadhammā eva yuttāti vuttaṁ **"dhammeti dasakusalakammapathadhamme"**ti. Gobalībaddañāyena vā ettha attho veditabbo. **Indriyadamane**ti indriyasaṁvare. Kusalakammapathagghaṇenassa vārittasīlameva gahitanti itarampi saṅgahetvā dassetuṁ saṁyamasseva gahaṇaṁ katanti **"saṁyameti sīlasaṁyame"**ti vuttaṁ. **Suci** vuccati puggalo yassa dhammassa vasena, taṁ **soceyyaṁ,** kāyasucaritādi. Etasseva hi vibhāgassa dassanatthaṁ vuttampi cetaṁ puna vuttaṁ, manosoceyyaggahaṇena vā jhānādi-uttarimanussadhammānampi saṅgaṇhanatthaṁ **soceyya**ggahaṇaṁ. **Ālayabhūtan**ti samathavipassanānaṁ adhiṭṭhānabhūtaṁ. **Uposathakamman**ti uposathadivase samādiyitvā samācaritabbaṁ puññakammaṁ **uposatho** sahacaraṇañāyena. **"Avihiṁsāyā**ti sattānaṁ aviheṭhanāyā"ti vadanti, taṁ pana sīlaggahaṇeneva gahitaṁ. Tasmā **avihiṁsāyā**ti karuṇāyāti attho. **Avihiṁsā**ggahaṇeneva cettha appamaññāsāmaññena cattāropi brahmavihārā upacārāvatthā gahitā lakkhaṇahāranayena. **Sakalan**ti anavasesaṁ paripuṇṇaṁ. Evamettha kāmāvacarattabhāvapariyāpannattā lakkhaṇassa taṁsaṁvattanikakāmāvacarakusaladhammā eva pāramitāsaṅgahapuññasambhārabhūtakāyasucaritādīhi dvādasadhā vibhattā eva. Gāthāyaṁ "sacce"ti-ādinā dasadhā saṅgayha dassitā. Esa nayo sesalakkhaṇepi.

Aṁnubhīti gāthāsukhatthaṁ akāraṁ sānunāsikaṁ katvā vuttaṁ. Byañjanāni lakkhaṇāni ācikkhantīti **veyañjanikā**. **Vikkhambhetabban**ti paṭibāhitabbaṁ **tassā**ti (DṬ.30./CS:pg.3.107) mahāpurisassa, **tassa** vā mahāpurisalakkhaṇassa. Lakkhaṇasīsena cettha taṁsaṁvattanikapuññasambhāro vuccati.

(DṬ.30.-2)Pādatalacakkalakkhaṇavaṇṇanā

204. **Bhayaṁ** nāma bhīti, taṁ pana ubbijjanākārena, uttasanākārena ca pavattiyā duvidhanti āha **"ubbegabhayañceva uttāsabhayañcā"**ti. Tadubhayampi bhayaṁ vibhāgena dassetuṁ **"tatthā"**ti-ādi vuttaṁ. **Apanūditā**ti yathā corādayo viluppanabandhanādīni parassa na karonti, katañca paccāharaṇādinā paṭipākatikaṁ hoti, evaṁ yathā ca caṇḍahatthi-ādayo dūrato parivajjitā honti, aparivajjite tassa yathā ṭhāne ṭhitehi abhibhavo na hoti, evaṁ apanūditā. **Ativāhetī**ti atikkāmeti. **Taṁ ṭhānan**ti taṁ sāsaṅkaṭṭhānaṁ. **Asakkontānan**ti upayogatthe sāmivacanaṁ, asakkonteti attho. **Asakkontānan**ti vā anādare sāmivacanaṁ. Saha parivārenāti **saparivāraṁ**. Tattha kiñci deyyadhammaṁ dento yadā tassa parivārabhāvena aññampi deyyadhammaṁ deti, evaṁ tassa taṁ dānamayaṁ puññaṁ saparivāraṁ nāma hoti.

Tamatthaṁ vitthārena dassetuṁ **"tattha annan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yathā deyyadhammaṁ tassa annadānassa parivāro, evaṁ tassa sakkaccakaraṇaṁ pīti dassento **"atha kho"**ti-ādimāha. Yāgubhattaṁ datvāva adāsīti yojanā. Esa nayo ito paratopi. **Suttaṁ vaṭṭetī**ti cīvarassa sibbanasuttakaṁ duvaṭṭativaṭṭādivasena vaṭṭitaṁ akāsi. **Rajanan**ti alli-ādirajanavatthuṁ. **Paṇḍupalāsan**ti rajanupagameva paṇḍuvaṇṇaṁ palāsaṁ.

Heṭṭhimānīti annādīni **cattāri**. **Nisada**ggahaṇeneva nisadapotopi gahito. **Cīnapiṭṭhaṁ** sindhurakacuṇṇaṁ. **Kojavan**ti uddalomi-ekantalomi-ādikojavattharaṇa. **Suvibhatta-antarānī**ti suṭṭhu vibhatta-antarāni, etena cakkāvayavaṭṭhānānaṁ supariccchinnataṁ dasseti.

Laddhābhisekā khattiyā attano vijite visavitāya brāhmaṇādike catūhi saṅgahavatthūhi rañjetuṁ sakkonti, na itarāti āha **“rājānoti abhisittā”**ti. Rājato yathāladdhagāmanigamādiṁ issaravatāya bhuñjantīti **bhojakā,** tādiso bhogo etesaṁ atthi (DṬ.30./CS:pg.3.108) tattha vā niyuttāti **bhogikā,** te eva **“bhogiyā”**ti vuttā. **Saparivāraṁ dānan**ti vuttanayena saparivāradānaṁ. **Jānātū**ti “sadevako loko jānātū”ti iminā viya adhippāyena **nibbattaṁ cakkalakkhaṇan**ti lakkhaṇasseva kammasarikkhatā dassitā. Evaṁ sati tikameva siyā, na catukkaṁ, tasmā cakkalakkhaṇassa mahāparivāratāya ñāpakanimittabhāvo kammasarikkhakaṁ nāma. Tenevāha “saparivāraṁ …pe… jānātūti nibbattan”ti. “Dīghāyukatāya taṁ nimittan”ti (dī.ni.3.207) ca vakkhati, tathā “taṁ lakkhaṇaṁ bhavati tadatthajotakan”ti (dī.ni.3.221) ca. Nissandaphalaṁ pana paṭipakkhābhibhavo daṭṭhabbo. Tenevāha gāthāyaṁ “sattumaddano”ti.

205. **Etan**ti etaṁ gāthābandhabhūtaṁ vacanaṁ, taṁ panatthato gāthā evāti āha **“imā tadatthaparidīpanā gāthā vuccantī”**ti.

Puratthāti vā “pure”ti vuttatopi pubbe. Yasmā mahāpuriso na atītāya ekajātiyaṁ, nāpi katipayajātīsu, atha kho purimapurimatarāsu tathāva paṭipanno, tasmā tattha paṭipattiṁ dassetuṁ “pure puratthā”ti vuttaṁ. Imissāpi jātiyaṁ atītakālavasena “purepuratthā”ti vattuṁ labbhāti tato visesanatthaṁ “purimāsu jātīsū”ti vuttanti āha **“imissā”**ti-ādi. Keci “imissā jātiyā pubbe tusitadevaloke katakammapaṭikkhepavacanan”ti vadanti, taṁ tesaṁ matimattaṁ tattha tādisassa katakammassa abhāvato. **Apanūdano**ti apanetā. **Adhimutto**ti yuttapayutto.

Puññakammenāti dānādipuññakammena. **Evaṁ sante**ti satamattena puññakammena ekekaṁ lakkhaṇaṁ nibbatteyya, evaṁ sati. **Na rocayiṁsū**ti kevalaṁ satamattena puññakammena lakkhaṇanibbattiṁ na rocayiṁsu Aṭṭhakathācariyā. Kathaṁ pana rocayiṁsūti āha **“anantesu panā”**ti-ādi. **Ekekaṁ kamman**ti ekekaṁ dānādipubbakammaṁ. **Ekekaṁ sataguṇaṁ katvā**ti anantāsu lokadhātūsu yattakā sattā, tehi sabbehi paccekaṁ satakkhattuṁ katāni dānādipuññakammāni yattakāni, tato ekekaṁ puññakammaṁ mahāsattena sataguṇaṁ kataṁ “satan”ti adhippetaṁ, tasmā idha **sata**-saddo bahubhāvapariyāyo, na saṅkhyāvacanoti dasseti “satagghi sataṁ devamanussā”ti-ādīsu (DṬ.30./CS:pg.3.109) viya. Tenāha **“tasmā satapuññalakkhaṇoti imamatthaṁ rocayiṁsū”**ti.

(DṬ.30.-3~5)Āyatapaṇhitāditilakkhaṇavaṇṇanā

206. **Sarasacuti** nāma jātassa sattassa yāvajīvaṁ jīvitvā pakatiyā maraṇaṁ. Ākaḍḍhajiyassa dhanudaṇḍassa viya pādānaṁ antomukhaṁ kuṭilatāya **antovaṅkapādatā**. Bahimukhaṁ kuṭilatāya **bahivaṅkapādatā**. Pādatalassa majjhe ūnatāya **ukkuṭikapādatā**. Aggapādena khañjanakā **aggakoṇḍā**. Paṇhippadesena khañjanakā **paṇhikoṇḍā**. **Unnatakāyenā**ti anonatabhāvena samussitasarīrena **Muṭṭhikatahatthā**ti āvudhādīnaṁ gahaṇatthaṁ katamuṭṭhihatthā. **Phaṇahatthakā**ti aññamaññaṁ saṁsaṭṭhaṅgulihatthā. **Idamettha kammasarikkhakan**ti idaṁ imesaṁ tiṇṇampi lakkhaṇānaṁ tathāgatassa dīghāyukatāya ñāpakanimittabhāvo ettha āyatapaṇhitā, dīghaṅgulitā brahmujugattatāti etasmiṁ lakkhaṇattaye kammasarikkhakattaṁ. Nissandaphalaṁ pana anantarāyatādi daṭṭhabbaṁ.

207. Bhāyitabbavatthunimittaṁ uppajjamānampi bhayaṁ attasinehahetukaṁ pahīnasinehassa tadabhāvatoti āha **“yathā mayhaṁ maraṇato bhayaṁ mama jīvitaṁ**

piyan”ti. **Suciṇṇenā**ti suṭṭhu katūpacitena sucaritakammunā.

Cavitvāti saggato cavitvā. **“Sujātagatto subhujo”**ti ādayo sarīrāvayavaguṇā imehi lakkhaṇehi avinābhāvinoti dassetuṁ vuttā. **Cirayapanāyā**ti attabhāvassa cirakālaṁ pavattanāya. Tenāha **“dīghāyukabhāvāyā”**ti. **Tato**ti cakkavattī hutvā yāpanato. **Vasippatto**ti jhānādīsu vasībhāvañceva cetovasibhāvañca patto **hutvā,** kathaṁ iddhibhāvanāya iddhipādabhāvanāyāti attho. Yāpeti cirataranti yojanā.

(DṬ.30.-6)Sattussadatālakkhaṇavaṇṇanā

208. Raso jāto etesanti **rasitāni,** mahārasāni. Tenāha **“rasasampannānan”**ti. **Piṭṭhakhajjakādīnī**ti pūpasakkhalimodakādīni. **Ādi**-saddena pana kadaliphalādiṁ saṅgaṇhāti. Piṭṭhaṁ pakkhipitvā pacitabbapāyasaṁ **piṭṭhapāyasaṁ**. **Ādi**-saddena tathārūpabhojjayāgu-ādiṁ saṅgaṇhāti.

Idha (DṬ.30./CS:pg.3.110) kammasarikkhakaṁ nāma sattussadatālakkhaṇassa paṇītalābhitāya ñāpakanimittabhāvo. Iminā nayena tattha tattha lakkhaṇe kammasarikkhakaṁ niddhāretvā yojetabbaṁ.

209. **Uttamo aggarasadāyako**ti sabbasattānaṁ uttamo lokanātho aggānaṁ paṇītānaṁ rasānaṁ dāyako. **Uttamānaṁ aggarasānan**ti paṇītesupi paṇītarasānaṁ. **Khajjabhojjādijotakan**ti khajjabhojjādilābhajotakaṁ. Lābhasaṁvattanikassa kammassa phalaṁ **“lābhasaṁvattanikan”**ti kāraṇūpacārena vadati. **Tadatthajotakan**ti vā tassa paṇītabhojanadāyakattasaṅkhātassa atthassa jotakaṁ. **Tadādhigacchatī**ti ettha **ā**-kāro nipātamattanti āha **“taṁ adhigacchatī”**ti. **Lābhiruttaman**ti ra-kāro padasandhikaro.

(DṬ.30.-7~8)Karacaraṇādilakkhaṇavaṇṇanā

210. **Pabbajitaparikkhāraṁ** pattacīvarādiṁ **gihiparikkhāraṁ** vatthāvudhayānasayanādiṁ.

Sabbanti sabbaṁ upakāraṁ. **Makkhetvā nāseti** makkhibhāve ṭhatvā. **Telena viya makkhetī**ti satadhotatelena makkheti viya. **Atthasaṁvaḍḍhanakathāyā**ti hitāvahakathāya. **Kathā**gahaṇañcettha nidassanamattaṁ. Paresaṁ hitāvaho kāyapayogopi **atthacariyā**. Aṭṭhakathāyaṁ pana vacīpayogavaseneva atthacariyā vuttā.

Samānattatāyāti sadisabhāve samānaṭṭhāne ṭhapanena, taṁ panassa samānaṭṭhāne ṭhapanaṁ attasadisatākaraṇaṁ, sukhena ekasambhogatā, attano sukhuppattiyaṁ; tassa ca dukkhuppattiyaṁ tena attano ekasambhogatāti āha **“samānasukhadukkhabhāvenā”**ti. Sā ca samānasukhadukkhatā ekato nisajjādinā pākaṭā hotīti taṁ dassento **“ekāsane”**ti-ādimāha. **Na hi sakkā ekaparibhogo kātuṁ** jātiyā hīnattā. **Tathā akariyamāne ca so kujjhati** bhogena adhikattā, tasmā **dussaṅgaho**. **Na hi so ekaparibhogaṁ icchati** jātiyā hīnabhāvato. **Na akariyamāne ca kujjhati** bhogena hīnabhāvato. **Ubhohī**ti jātibhogehi. **Sadisopi susaṅgaho** ekasadisabhāveneva (DṬ.30./CS:pg.3.111) itarena saha ekaparibhogassa paccāsīsāya, akaraṇe ca tassa kujjhanassābhāvato. **Adīyamānepi** kismiñci āmise **akariyamānepi** saṅgahe. **Na pāpakena cittena passati** pesalabhāvato. Tato eva **paribhogopi …pe… hoti**. **Evarūpan**ti gihī ce, ubhohi sadisaṁ; pabbajito ce, sīlavantanti adhippāyo.

Susaṅgahitāva hontīti suṭṭhu saṅgahitā eva honti daḷhabhattibhāvato. Tenāha **“na bhijjantī”**ti.

Dānādisaṅgahakammanti dānādibhedaṁ parasaṅgaṇhanavasena pavattaṁ

kusalakammaṁ.

211. **Anavaññātena** aparibhūtena sambhāvitena. **Pamodo** vuccati hāso, **na appamodenā**ti ettha paṭisedhadvayena so eva vutto. So ca odagyasabhāvattā na dīno dhammūpasañhitattā na gabbhayuttoti āha **"na dīnena na gabbhitenāti attho"**ti. Sattānaṁ agaṇhanaguṇenāti yojanā.

Atiruciranti ativiya rucirakataṁ, taṁ pana passantānaṁ pasādāvahanti āha **"supāsādikan"**ti. **Suṭṭhu chekan**ti ativiya sundaraṁ. **Vidhātabbo**ti vidhātuṁ sandisituṁ sakkuṇeyyo. Piyaṁ vadatīti **piyavadū** yathā "sabbavidū"ti. Sukhameva sukhatā, taṁ **sukhataṁ**. **Dhammañca anudhammañcā**ti lokuttaradhammañceva tassa anurūpapubbabhāgadhammañca.

(DṬ.30.-9~10)Ussaṅkhapādādilakkhaṇavaṇṇanā

212. **"Atthūpasaṁhitan"**ti iminā vaṭṭanissitā dhammakathā vuttāti āha **"idhalokaparalokatthanissitan"**ti. **"Dhammūpasaṁhitan"**ti iminā vivaṭṭanissitā, tasmā dasakusalakammapathā vivaṭṭasannissayā veditabbā. **Nidaṁsesī**ti sandassesi te dhamme paccakkhe katvā pakāsesi. **Nidaṁsanakathan**ti pākaṭakaraṇakathaṁ. Jeṭṭhaṭṭhena **aggo,** pāsaṁsaṭṭhena **seṭṭho,** pamukhaṭṭhena **pāmokkho,** padhānaṭṭhena **uttamo,** hitasukhatthikehi pakārato varaṇīyato rajanīyato **pavaro**ti evaṁ atthavisesavācīnampi "aggo"ti-ādīnaṁ padānaṁ bhāvatthassa bhedābhāvato **"sabbāni aññamaññavevacanānī"**ti āha.

Uddhaṅgamanīyāti (DṬ.30./CS:pg.3.112) suṇantānaṁ uparūpari visesaṁ gamentīti uddhaṅgamanīyā. Saṅkhāya adho piṭṭhipādasamīpe eva patiṭṭhitattā adhosaṅkhā pādā etassāti **adhosaṅkhapādo**. **Saṅkhā**ti ca gopphakānamidaṁ nāmaṁ.

213. **Dhammadānayaññan**ti dhammadānasaṅkhātaṁ yaññaṁ.

Suṭṭhu saṇṭhitāti sammadeva saṇṭhitā. Piṭṭhipādassa upari pakati-aṅgulena caturaṅgule jaṅghāpadese **nigūḷhā** apaññāyamānarūpā hutvā ṭhitāti attho.

(DṬ.30.-11)Eṇijaṅghalakkhaṇavaṇṇanā

214. **Sippan**ti sikkhitabbaṭṭhena "sippan"ti laddhanāmaṁ sattānaṁ jīvikāhetubhūtaṁ ājīvavidhiṁ. Jīvikatthaṁ, sattānaṁ upakāratthañca veditabbaṭṭhena **vijjā,** mantasatthādi. Caranti tena sugatiṁ, sukhañca gacchantīti **caraṇaṁ**. Kammassakatāñāṇaṁ uttarapadalopena **"kamman"**ti vuttanti āha **"kammanti kammassakatājānanapaññā"**ti. **Tāni cevā**ti pubbe vuttahatthi-ādīni ceva. **Satta ratanānī**ti muttādīni satta ratanāni. **Ca**-saddena rañño upabhogabhūtānaṁ vatthaseyyādīnaṁ saṅgaho. **Rañño anucchavikānī**ti rañño paribhuñjanayogyāni. **Sabbesan**ti "rājārahānī"ti-ādinā vuttānaṁ sabbesaṁyeva ekajjhaṁ **gahaṇaṁ**. Buddhānaṁ parisā nāma odhiso anodhiso ca samitapāpā, tathatthāya paṭipannā ca hotīti vuttaṁ **"samaṇānaṁ koṭṭhāsabhūtā catasso parisā"**ti.

Sippādivācananti sippānaṁ sikkhāpanaṁ. Pāḷiyampi hi "vācetā"ti vācanasīsena sikkhāpanaṁ dassitaṁ. **Ukkuṭikāsanan**ti taṁtaṁveyyāvaccakaraṇena ukkuṭikassa nisajjā. Payojanavasena gehato gehaṁ gāmato gāmaṁ jaṅghāyo kilametvā pesanaṁ **jaṅghapesanikā**. **Likhitvā pātitaṁ viya hoti** aparipuṇṇabhāvato. **Anupubba-uggatavaṭṭitan**ti gopphakaṭṭhānato paṭṭhāya yāva jāṇuppadesā maṁsūpacayassa anukkamena samantato vaḍḍhitattā anupubbena uggataṁ hutvā

suvaṭṭitaṁ. **Eṇijaṅghalakkhaṇan**ti saṇṭhānamattena eṇimigajaṅghāsadisajaṅghalakkhaṇaṁ.

215. **"Yatupaghātāyā"**ti (DṬ.30./CS:pg.3.113) ettha **ta**-kāro padasandhikaro, anunāsikalopena niddesoti āha **"yan"**ti-ādi. "Uddhaggalomā **sukhumattacotthatā"**ti vuttattā codakena "kiṁ pana aññena kammena aññaṁ lakkhaṇaṁ nibbattatī"ti codito, ācariyo "na nibbattatī"ti vatvā "yadi evaṁ idha kasmā lakkhaṇantaraṁ kathitan"ti antolīnameva codanaṁ pariharanto **"yaṁ pana nibbattatīti …pe… idha vuttan"**ti āha. Tattha **yaṁ pana nibbattatī**ti yaṁ lakkhaṇaṁ vuccamānalakkhaṇanibbattakena kammunā nibbattati. **Taṁ anubyañjanaṁ hotī**ti taṁ lakkhaṇaṁ vuccamānassa lakkhaṇassa anukūlalakkhaṇaṁ nāma hoti. **Tasmā** tena kāraṇena **idha** eṇijaṅghalakkhaṇakathane "uddhaggalomā sukhumattacotthatā"ti lakkhaṇantaraṁ **vuttaṁ**.

(DṬ.30.-12)Sukhumacchavilakkhaṇavaṇṇanā

216. Samitapāpaṭṭhena samaṇaṁ, na pabbajjāmattena. Bāhitapāpaṭṭhena brāhmaṇaṁ, na jātimattena.

Mahantānaṁ atthānaṁ pariggaṇhanato mahatī paññā etassāti **mahāpañño**. Sesapadesupi eseva nayoti āha **"mahāpaññādīhi samannāgatoti attho"**ti. **Nānattan**ti yāhi mahāpaññādīhi samannāgatattā Bhagavā "mahāpañño"ti-ādinā kittīyati, tāsaṁ mahāpaññādīnaṁ idaṁ nānattaṁ ayaṁ vemattatā.

Yassa kassaci visesato arūpadhammassa mahattaṁ nāma kiccasiddhiyā veditabbanti tadassā kiccasiddhiyā dassento **"mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātīti mahāpaññā"**ti-ādimāha. Tattha hetumahantatāya, paccayamahantatāya, nissayamahantatāya, pabhedamahantatāya, kiccamahantatāya, phalamahantatāya, ānisaṁsamahantatāya ca sīlakkhandhassa mahantabhāvo veditabbo. Tattha **hetu** alobhādayo. **Paccayo** hirottappasaddhāsativīriyādayo. **Nissayo** sāvakabodhipaccekabodhisammāsambodhiniyatatā, taṁsamaṅgino ca purisavisesā. **Pabhedo** cārittavārittādivibhāgo. **Kiccaṁ** tadaṅgādivasena paṭipakkhavidhamanaṁ. **Ānisaṁso** piyamanāpatādi. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimagge,** (visuddhi.1.6) **Ākaṅkheyyasuttādīsu** (ma.ni.1.65) ca āgatanayeneva veditabbo. Iminā nayena (DṬ.30./CS:pg.3.114) **samādhikkhandhā**dīnampi mahantatā yathārahaṁ vitthāretvā veditabbā. **Ṭhānāṭhānānaṁ** pana mahāvisayatāya, sā **Bahudhātukasutte** āgatanayena veditabbā. **Vihārasamāpattiyo** samādhikkhandhaniddhāraṇanayena veditabbā. **Ariyasaccānaṁ** sakalasāsanasaṅgahato, so saccavibhaṅga- (vibha.189) taṁsaṁvaṇṇanāsu (vibha.aṭṭha.189) āgatanayena, **satipaṭṭhānā** dīnaṁ satipaṭṭhānavibhaṅgādīsu, (vibha.355) taṁsaṁvaṇṇanāsu (vibha.aṭṭha.355) ca āgatanayena, **sāmaññaphalānaṁ** mahato hitassa, mahato sukhassa, mahato atthassa, mahato yogakkhemassa nibbattibhāvato, santapaṇītanipuṇa-atakkāvacarapaṇḍitavedanīyabhāvato ca; **abhiññānaṁ** mahāsambhārato, mahāvisayato, mahākiccato, mahānubhāvato, mahānibbattito ca, **nibbānassa** madanimmadanādimahattasiddhito mahantatā veditabbā.

Puthupaññāti etthāpi vuttanayānusārena attho veditabbo. Ayaṁ pana viseso-- **nānākhandhesu ñāṇaṁ pavattatī**ti "ayaṁ rūpakkhandho nāma …pe… ayaṁ viññāṇakkhandho nāmā"ti evaṁ pañcannaṁ khandhānaṁ nānākaraṇaṁ paṭicca ñāṇaṁ pavattati. Tesupi "ekavidhena rūpakkhandho, ekādasavidhena rūpakkhandho. Ekavidhena

vedanākkhandho, bahuvidhena vedanākkhandho. Ekavidhena saññākkhandho. Ekavidhena saṅkhārakkhandho. Ekavidhena viññāṇakkhandho, bahuvidhena viññāṇakkhandho”ti evaṁ ekekassa khandhassa atītādibhedavasenāpi nānākaraṇaṁ paṭicca ñāṇaṁ pavattati. Tathā “idaṁ cakkhāyatanaṁ nāma …pe..idaṁ dhammāyatanaṁ nāma. Tattha dasāyatanā kāmāvacarā, dve catubhūmakā”ti evaṁ āyatanānaṁ nānattaṁ paṭicca ñāṇaṁ pavattati. **Nānādhātūsū**ti “ayaṁ cakkhudhātu nāma …pe… ayaṁ manoviññāṇadhātu nāma. Tattha soḷasa dhātuyo kāmāvacarā, dve dhātuyo catubhūmikā”ti evaṁ nānādhātūsu ñāṇaṁ pavattati, tayidaṁ upādinnakadhātuvasena vuttaṁ. Paccekabuddhānampi hi dvinnañca aggasāvakānaṁ upādinnakadhātūsu evaṁ nānākaraṇaṁ paṭicca ñāṇaṁ pavattati, tañca kho ekadesatova, na nippadesato. Anupādinnakadhātūnaṁ pana lakkhaṇādimattameva jānanti, na nānākaraṇaṁ. Sabbaññubuddhānameva pana “imāya nāmadhātuyā ussannattā imassa rukkhassa khandho seto, imassa kāḷo, imassa maṭṭho, imassa bahalattaco (DṬ.30./CS:pg.3.115) imassa tanutaco. Imassa pattaṁ vaṇṇasaṇṭhānādivasena evarūpaṁ. Imassa puppharṁ nīlaṁ, imassa pītakaṁ, lohitakaṁ, odātaṁ, sugandhaṁ, duggandhaṁ. Phalaṁ khuddakaṁ, mahantaṁ, dīghaṁ, vaṭṭaṁ, susaṇṭhānaṁ, dussaṇṭhānaṁ, maṭṭhaṁ, pharusaṁ, sugandhaṁ, duggandhaṁ, madhuraṁ, tittakaṁ, ambilaṁ, kaṭukaṁ, kasāvaṁ. Kaṇṭako tikhiṇo, atikhiṇo, ujuko, kuṭilo, kaṇho, nīlo, odāto hotī”ti dhātunānattaṁ paṭicca ñāṇaṁ pavattati.

Nānāpaṭiccasamuppādesūti ajjhattabahiddhābhedato ca nānāpabhedesu paṭiccasamuppādaṅgesu. Avijjādi-aṅgāni hi paccekaṁ paṭiccasamuppādasaññitāni. Tenāha **saṅkhārapiṭake** “dvādasa paccayā dvādasa paṭiccasamuppādā”ti. **Nānāsuññatamanupalabbhesū**ti nānāsabhāvesu niccasārādivirahitesu suññatabhāvesu tato eva itthipurisa-attattaniyādivasena anupalabbhanasabhāvesu pakāresu. **Ma**-kāro hettha padasandhikaro. **Nānā-atthesū**ti atthapaṭisambhidāya visayabhūtesu paccayuppannādivasena nānāvidhesu atthesu. **Dhammesū**ti dhammapaṭisambhidāya visayabhūtesu paccayādivasena nānāvidhesu dhammesu. **Niruttīsū**ti tesaṁyeva atthadhammānaṁ niddhāraṇavacanasaṅkhātesu nānāniruttīsu. **Paṭibhānesū**ti atthapaṭisambhidādīsu visayabhūtesu “imāni ñāṇāni idamatthajotakānī”ti (vibha.726 729 731 732 734 736 739) tathā tathā paṭibhānato upatiṭṭhanato “paṭibhānānī”ti laddhanāmesu nānāñāṇesu. **“Puthunānāsīlakkhandhesū”**ti-ādīsu sīlassa puthuttaṁ vuttameva, itaresaṁ pana vuttanayānusārena suviññeyyattā pākaṭameva. Yaṁ pana abhinnaṁ ekameva nibbānaṁ, tattha upacāravasena puthuttaṁ gahetabbanti āha **“puthujjanasādhāraṇe dhamme samatikkammā”**ti, tenassa madanimmadanādipariyāyena puthuttaṁ paridīpitaṁ hoti.

Evaṁ visayavasena paññāya mahattaṁ, puthuttaṁ dassetvā idāni sampayuttadhammavasena hāsabhāvaṁ, pavatti-ākāravasena javanabhāvaṁ, kiccavasena tikkhādibhāvaṁ dassetuṁ **“katamā hāsapaññā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **hāsabahulo**ti pītibahulo. Sesapadāni tasseva vevacanāni. **Sīlaṁ paripūretī**ti haṭṭhapahaṭṭho udaggudaggo hutvā ṭhapetvā indriyasaṁvaraṁ tassa visuṁ vuttattā anavasesasīlaṁ paripūreti. Pītisomanassasahagatā hi paññā abhirativasena ārammaṇe phullitavikasitā viya (DṬ.30./CS:pg.3.116) pavattati, na evaṁ upekkhāsahagatā. Puna **sīlakkhandhan**ti ariyasīlakkhandhamāha. **“Samādhikkhandhan”**ti-ādīsupi eseva nayo.

Sabbaṁ taṁ rūpaṁ aniccato khippaṁ javatīti yā rūpadhamme “aniccā”ti sīghavegena pavattati, paṭipakkhadūrabhāvena pubbābhisaṅkhārassa sātisayattā indena vissaṭṭhavajiraṁ viya lakkhaṇaṁ avirajjhantī adandhāyantī rūpakkhandhe

aniccalakkhaṇaṁ vegasā paṭivijjhati, sā javanapaññā nāmāti attho. Sesapadesupi eseva nayo. Evaṁ lakkhaṇārammaṇikavipassanāvasena javanapaññaṁ dassetvā balavavipassanāvasena dassetuṁ **"rūpan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **khayaṭṭhenā**ti yattha yattha uppajjati, tattha tattheva bhijjanato khayasabhāvattā. **Bhayaṭṭhenā**ti bhayānakabhāvato. **Asārakaṭṭhenā**ti asārakabhāvato attasāravirahato, niccasārādivirahato ca. **Tulayitvā**ti tulanabhūtāya vipassanāpaññāya tuletvā. **Tīrayitvā**ti tāya eva tīraṇabhūtāya tīrayitvā. **Vibhāvayitvā**ti yāthāvato pakāsetvā paccakkhaṁ katvā. **Vibhūtaṁ katvā**ti pākaṭaṁ katvā. **Rūpanirodhe**ti rūpakkhandhanirodhahetubhūte **nibbāne** ninnapoṇapabbhārabhāvena. Idāni sikhāppattavipassanāvasena javanapaññaṁ dassetuṁ puna **"rūpan"**ti-ādi vuttaṁ. "Vuṭṭhānagāminivipassanāvasenā"ti keci.

Ñāṇassa tikkhabhāvo nāma savisesaṁ paṭipakkhapahānena veditabboti. "Khippaṁ kilese chindatīti tikkhapaññā"ti vatvā te pana kilese vibhāgena dassento **"uppannaṁ kāmavitakkan"**ti-ādimāha. Tikkhapañño khippābhiñño hoti, paṭipadā cassa na calatīti āha **"ekasmiṁ āsane cattāro ariyamaggā …pe… adhigatā hontī"**ti-ādi.

"Sabbe saṅkhārā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā, saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā"ti yāthāvato dassanena saccappaṭivedho ijjhati, na aññathāti kāraṇamukhena nibbedhikapaññaṁ dassetuṁ **"sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hotī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ubbegabahulo**ti vuttanayena sabbasaṅkhāresu abhiṇhapavattasaṁvego. **Uttāsabahulo**ti ñāṇuttāsavasena sabbasaṅkhāresu bahuso utrāsamānaso etena ādīnavānupassanamāha. **"Ukkaṇṭhanabahulo"**ti pana iminā nibbidānupassanamāha (DṬ.30./CS:pg.3.117) **"aratibahulo"**ti-ādinā tassā eva aparāparuppattiṁ. **Bahimukho**ti sabbasaṅkhārato bahibhūtaṁ nibbānaṁ uddissa pavattañāṇamukho, tathā vā pavattitavimokkhamukho. Nibbijjhanaṁ **nibbedho,** so etissā atthi, nibbijjhatīti vā **nibbedhikā,** sā eva paññā **nibbedhikapaññā**. Yaṁ panettha atthato avibhattaṁ, taṁ heṭṭhā vuttanayattā, uttānatthattā ca suviññeyyameva.

217. **Pabbajitaṁ upāsitā**ti ettha yādisaṁ pabbajitaṁ upāsato paññāpaṭilābho hoti, taṁ dassetuṁ **"paṇḍitaṁ pabbajitan"**ti vuttaṁ. **Upāsanañ**cettha upaṭṭhānavasena icchitaṁ, na upanisīdanamattenāti āha **"payirupāsitā"**ti. **Atthan**ti hitaṁ. **Abbhantaraṁ karitvā**ti abbhantaragataṁ katvā. Tenāha **"atthayuttan"**ti. Bhāvanapuṁsakaniddeso cāyaṁ, hitūpasañhitaṁ katvāti attho. **Antara**-saddo vā cittapariyāyo "yassantarato na santi kopā"ti-ādīsu (udā. 20) viya. Tasmā **atthantaro**ti hitajjhāsayoti attho.

Paṭilābhatthāya gatenāti paṭilābhatthāya pavattena, paṭilābhasaṁvattaniyenāti attho. **Uppāde ca nimitte ca chekā**ti uppādavidhimhi ceva nimittavidhimhi ca kusalā. Uppādanimittakovidatāsīsena cettha lakkhaṇakosallameva dasseti. Atha vā sesalakkhaṇānaṁ nibbattiyā Buddhānaṁ, cakkavattīnañca uppādo anumīyati, yāni tehi laddhabba-ānisaṁsāni nimittāni tasmiṁ **uppāde ca nimitte ca** anumīnanādivasena **chekā** nipuṇāti attho. **Ñatvā passissatī**ti ñāṇena jānitvā passissati, na cakkhuviññāṇenāti adhippāyo.

Atthānusāsanīsūti atthānaṁ hitānaṁ anusāsanīsu. Yasmā anatthapaṭivajjanapubbikā sattānaṁ atthapaṭipatti, tasmā anatthopi paricchijja gahetabbo, jānitabbo cāti vuttaṁ **"atthānatthaṁ pariggāhakāni ñāṇānī"**ti, yato "āyupāyakosallaṁ viya apāyakosallampi icchitabban"ti vuttaṁ.

(DṬ.30.-13)Suvaṇṇavaṇṇalakkhaṇavaṇṇanā

218. Paṭisaṅkhānabalena (DṬ.30./CS:pg.3.118) kodhavinayena **akkodhano,** na bhāvanābalenāti dassetuṁ **“na anāgāmimaggenā”**ti-ādi vuttaṁ. **Evaṁ akkodhavasikattā**ti evaṁ maghamāṇavo viya na kodhavasaṁ gatattā. **Nābhisajjī**ti kujjhanavaseneva na abhisajji. Yañhi kodhassa uppattiṭṭhānabhūte ārammaṇe upanāhassa paccayabhūtaṁ kujjhanavasena abhisajjanaṁ, taṁ idhādhippetaṁ, na lubbhanavasena. Tenāha **“kuṭilakaṇṭako viyā”**ti-ādi. So hi yattha laggati, taṁ khobhento eva laggati. **Tattha tatthā**ti tasmiṁ tasmiṁ mammaṭṭhāne. **Mamman**ti phuṭṭhamattepi rujjanaṭṭhānaṁ. **Pubbuppattiko**ti paṭhamuppanno. **Tato balavataro byāpādo** laddhāsevanatāya cittassa byāpajjanato. **Tato balavatarā patitthiyanā**ti sātisayaṁ laddhāsevanatāya tato byāpādāvatthāyapi balavatarā patitthiyanā paccatthikabhāvena thāmappattito.

Sukhumattharaṇādīti **ādi**-saddena paṇītabhojanīyādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo bhojanadānassapi vaṇṇasampadānimittabhāvato. Tenāha Bhagavā “bhojanaṁ bhikkhave dadamāno dāyako paṭiggāhakānaṁ …pe… āyuṁ deti, vaṇṇaṁ detī”ti (a.ni.5.37) tathā ca vakkhati “āmisadānena vā”ti.

219. Ti adāsi. **Devo**ti megho, pajjunno eva vā. **Varataro**ti uttamataro. Pabbajjāya visadisāvatthādi bhāvato na pabbajjāti **apabbajjā,** gihibhāvo. Acchādenti kopīnaṁ paṭicchādenti etehīti acchādanāni, nivāsanāni, tesaṁ **acchādanānañceva** sesa **vatthānañca** kojavādi **uttamapāvuraṇānañca**. **Vināso**ti katassa kammassa avipaccitvā vināso.

(DṬ.30.-14)Kosohitavatthaguyhalakkhaṇavaṇṇanā

220. **Samānetā**ti sammadeva ānetā samāgametā. **Rajje patiṭṭhitena sakkā kātuṁ** bahubhatikasseva ijjhanato. Kattā nāma natthīti vajjaṁ paṭicchādentīti ānetvā sambandho, karonti vajjapaṭicchādanakammanti vā. Nanu vajjapaṭicchādanakammaṁ nāma sāvajjanti? Saccaṁ sāvajjaṁ saṁkiliṭṭhacittena (DṬ.30./CS:pg.3.119) paṭicchādentassa, idaṁ pana asaṁkiliṭṭhacittena parassa uppajjanaka-anatthaṁ pariharaṇavasena pavattaṁ adhippetaṁ. **“Ñātisaṅgahaṁ karontenā”**ti etena ñātatthacariyāvasena taṁ kammaṁ pavattatīti dasseti.

221. **Amittatāpanā**ti amittānaṁ tapanasīlā, amittatāpanaṁ hotu vā mā vā evaṁsabhāvāti attho. Na hi cakkavattino puttānaṁ amittā nāma keci honti, ye te bhaveyyuṁ, cakkānubhāveneva sabbepi khattiyādayo anuvattakā tesaṁ bhavanti.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.30.-15~16)Parimaṇḍalādilakkhaṇavaṇṇanā

222. **Saman**ti samānaṁ. **Tena tena** loke viññātaguṇena **samaṁ** samānaṁ **jānāti,** yato tattha paṭipajjanavidhināva itarasmiṁ paṭipajjati. **Sayaṁ jānātī**ti aparaneyyo hutvā sayameva jānāti. **Purisaṁ jānātī**ti vā “ayaṁ seṭṭho, ayaṁ majjhimo, ayaṁ nihīno”ti taṁ taṁ purisaṁ yāthāvato jānāti. **Purisavisesaṁ jānātī**ti tasmiṁ tasmiṁ purise vijjamānaṁ visesaṁ jānāti, yato tattha tattha anurūpadānapadānādipaṭipattiyā yuttapattakārī hoti. Tenāha **“ayamidamarahatī”**ti-ādi.

Sampattipaṭilābhaṭṭhenāti diṭṭhadhammikādisampattīnaṁ paṭilābhāpanaṭṭhena. **Samasaṅgahakamman**ti samaṁ jānitvā tadanurūpaṁ tassa tassa saṅgaṇhanakammaṁ.

223. **Tulayitvā**ti tīrayitvā. **Paṭivicinitvā**ti vīmaṁsitvā. Nipuṇayogato **nipuṇā,** ativiya nipuṇā **atinipuṇā,** sā pana tesaṁ nipuṇatā saṇhasukhumā paññāti āha **"sukhumapaññā"**ti.

(DṬ.30.-17~19)Sīhapubbaddhakāyādilakkhaṇavaṇṇanā

224. **Khemakāmo**ti anupaddavakāmo. Kammassakatāñāṇaṁ sattānaṁ vaḍḍhi-āvahaṁ sabbasampattividhāyakanti āha **"paññāyāti kammassakatāpaññāyā"**ti.

Samantaparipūrānīti (DṬ.30./CS:pg.3.120) samantato sabbabhāgehi paripuṇṇāni. Tato eva **ahīnāni** anūnāni. **Dhanādīhī**ti dhanadhaññādīhi.

225. **Okappanasaddhā** saddheyyavatthuṁ okkanditvā pakkhanditvā saddahanasaddhā. Sā eva pasādanīyavatthusmimpi abhippasīdanavasena pavattiyā **pasādasaddhā**. **Pariyattisavanenā**ti sattānaṁ hitasukhāvahāya pariyattiyā savanena. Dhāraṇaparicayādīnaṁ taṁmūlakattā tathā vuttaṁ. **Etesan**ti saddhādīnaṁ. Saha hānadhammenāti **sahānadhammo,** na sahānadhammoti **asahānadhammo,** tassa bhāvo asahānadhammatā, taṁ **asahānadhammataṁ,** aparihāniyasabhāvanti attho.

(DṬ.30.-20)Rasaggasaggitālakkhaṇavaṇṇanā

226. **Tilaphalamattampi** bhojanaṁ. **Sabbattha pharatī**ti sabbā rasāharaṇiyo anussarantaṁ sabhāvena sabbasmiṁ kāye pharati. **Samā hutvā vahantī**ti avisamā ujukā hutvā pavattanti.

Ārogyakaraṇakammanti arogabhāvakaraṁ sattānaṁ aviheṭhanakammaṁ. Madhurādibhedaṁ rasaṁ gasati harati etehi, sayameva vā taṁ gasanti gilanti anto pavesentīti **rasaggasā,** rasaggasānaṁ aggā **rasaggasaggā,** te ettha santīti **rasaggasaggī,** tadeva lakkhaṇaṁ. Bhavati hi abhinnepi vatthusmiṁ taggatavisesāvabodhanatthaṁ bhinnaṁ viya katvā vohāro yathā "silāputtakassa sarīran"ti Rasaggasaggitāsaṅkhātaṁ vā lakkhaṇaṁ **rasaggasaggilakkhaṇaṁ**.

227. **Vadha**-saddo "attānaṁ vadhitvā vadhitvā rodatī"ti-ādīsu (pāci.879) bādhanatthopi hotīti tato visesanatthaṁ **"māraṇavadhenā"**ti vuttaṁ, māraṇasaṅkhātena vadhenāti attho. Bādhanattho eva vā **vadha**-saddo, māraṇena, bādhanena cāti attho. **Ubbādhanāyā**ti bandhanāgāre pakkhipitvā uddhaṁ uddhaṁ bādhanena. Tenāha **"bandhanāgārappavesanenā"**ti.

(DṬ.30.-21~22)Abhinīlanettādilakkhaṇavaṇṇanā

228. **Visaṭan**ti kujjhanavasena vinisaṭaṁ katvā. Tenāha **"kakkaṭako viyā"**ti-ādi. **Visācī**ti virūpaṁ sācitakaṁ, vijimhanti attho. Tenāha **"vaṅkakkhikoṭiyā"**ti (DṬ.30./CS:pg.3.121) kuṭila-akkhikoṭipātenāti attho. **Viceyya pekkhitā**ti ujukaṁ anoloketvā diṭṭhipātaṁ vicāretvā oloketvā. Tenāha **"yo kujjhitvā"**ti-ādi. **Paro**ti kujjhito. **Na oloketi** taṁ sammukhā gacchantaṁ kujjhitvā na oloketi, parammukhā. **Viteyyā**ti virūpaṁ tiriyaṁ, viññūnaṁ olokanakkamaṁ vītikkamitvāti attho. Jimhaṁ anoloketvā ujukaṁ olokanaṁ nāma kuṭilabhāvakarānaṁ pāpadhammānaṁ abhājana-ujukatacittatasseva hotīti āha **"ujumano hutvā ujuṁ pekkhitā"**ti. Yathā ca ujuṁ pekkhitā hotīti ānetvā sambandho. **Pasaṭan**ti ummīlanavasena sammadeva

patthaṭaṁ. **Vipulaṁ vitthatan**ti tasseva vevacanaṁ. Piyaṁ piyāyitabbaṁ dassanaṁ olokanaṁ etassāti **piyadassano**.

Kāṇoti akkhīni nimmīletvā pekkhanako. **Kākakkhī**ti kekarakkho. **Vaṅkakkhī**ti jimhapekkhanako. **Āvilakkhī**ti ākuladiṭṭhipāto. Nīlapītalohitasetakāḷavaṇṇānaṁ vasena **pañcavaṇṇo**. Tattha pītalohitavaṇṇā setamaṇḍalagatarājivasena, nīlasetakāḷavaṇṇā pana taṁtaṁmaṇḍalavaseneva veditabbā. **"Pasādo**ti pana tesaṁ vaṇṇānaṁ pasannākāraṁ sandhāya vuttan"ti keci. **Pañcavaṇṇo pasādo**ti pana yathāvuttapañcavaṇṇaparivāro, tehi vā paṭimaṇḍito pasādoti attho. **Nettasampattikarānī**ti "pañcavaṇṇapasādatā tirohitavidūragatadassanasamatthatā"ti evamādi cakkhusampadāya kāraṇāni. **Lakkhaṇasatthe yuttā**ti lakkhaṇasatthe āyuttā sukusalā.

(DṬ.30.-23)Uṇhīsasīsalakkhaṇavaṇṇanā

230. **Pubbaṅgamo**ti ettha pubbaṅgamatā nāma pamukhatā, jeṭṭhaseṭṭhakabhāvo bahujanassa anuvattanīyatāti āha **"gaṇajeṭṭhako"**ti-ādi.

Pubbaṅgamatāti pubbaṅgamassa kammaṁ. Yassa hi kāyasucaritādikammassa vasena mahāpuriso bahujanassa pubbaṅgamo ahosi, tadassa kammaṁ "pubbaṅgamatā"ti adhippetaṁ, na pubbaṅgamabhāvo. Tenāha **"idha kammaṁ nāma pubbaṅgamatā"**ti. **Pītipāmojjena** (DṬ.30./CS:pg.3.122) **paripuṇṇasīso**ti pītiyā, pāmojjena ca sampuṇṇapaññāsīso bahulaṁ somanassasahagatañāṇasampayuttacittasamaṅgī eva hutvā **vicarati**. **Mahāpuriso**ti mahāpurisajātiko.

231. **Bahujanan**ti sāmi-atthe upayogavacananti āha **"bahujanassā"**ti. Paribhuñjanaṭṭhena **paṭibhogo,** upayogavatthu paṭibhogo, tassa hitāti **paṭibhogiyā**. Desakālaṁ ñatvā tadupakaraṇūpaṭṭhānādi **veyyāvaccakarā** sattā. **Abhiharantī**ti byāharanti. Tassa tassa veyyāvaccassa paṭiharaṇato pavattanakaraṇato **paṭihāro,** veyyāvaccakaro, tassa bhāvo **paṭihārakan**ti āha **"veyyāvaccakarabhāvan"**ti. Visavanaṁ **visavo,** kāmakāro vasitā, so etassa atthīti **visavī**ti āha **"ciṇṇavasī"**ti.

(DṬ.30.-24~25)Ekekalomatādilakkhaṇavaṇṇanā

232. **Upavattatī**ti anukūlabhāvaṁ upecca vattati. Tenāha **"ajjhāsayaṁ anuvattatī"**ti.

Ekekalomalakkhaṇanti ekekasmiṁ lomakūpe ekekalomatālakkhaṇaṁ. **Ekekehi lomehī**ti aññesaṁ sarīre ekekasmimpi lomakūpe anekānipi lomāni uṭṭhahanti, na tathāgatassa. Tehi puna paccekaṁ lomakūpesu ekekeheva uppannehi kuṇḍalāvattehi padakkhiṇāvattakajātehi nicitaṁ viya sarīraṁ hotīti vuttaṁ "ekekalomūpacitaṅgavā"ti.

(DṬ.30.-26~27)Cattālīsādilakkhaṇavaṇṇanā

234. **Abhinditabbapariso**ti parehi kenaci saṅgahena saṅgahetvā, yuttikāraṇaṁ dassetvā vā na bhinditabbapariso.

Apisuṇavācāyāti upayogatthe sāmivacanaṁ, pesuññassa paṭipakkhabhūtaṁ kusalakammaṁ. Pisuṇā vācā etassāti pisuṇavāco, tassa **pisuṇavācassa** puggalassa. **Aparipuṇṇā**ti cattārīsato ūnabhāvena na paripuṇṇā. **Viraḷā**ti savivarā.

(DṬ.30.-28~29)Pahūtajivhādilakkhaṇavaṇṇanā

236. **Ādeyyavāco**ti (DṬ.30./CS:pg.3.123) ādaragāravavasena ādātabbavacano. “Evametan”ti **gahetabbavacano** sirasā sampaṭicchitasāsano.

Baddhajivhāti yathā sukhena parivattati, evaṁ sirādīhi palibuddhajivhā. **Gūḷhajivhā**ti rasabahalatāya gūḷhagaṇḍasadisajivhā. **Dvijivhā**ti agge kappabhāvena dvidhābhūtajivhā. **Mammanā**ti apparippuṭatalāpā. Kharapharusakakkasādivasena **saddo bhijjati** bhinnakāro hoti. Vicchinditvā pavattassaratāya **chinnassarā vā**. Anekākāratāya **bhinnassarā vā**. Kākassa viya amanuññassaratāya **kākassarā vā**. **Madhuro**ti iṭṭhe, kammaphalena vatthuno suvisuddhattā. **Pemanīyo**ti pītisañjanano, piyāyitabbo vā.

237. **Akkosayuttattā**ti akkosupasañhitattā akkosavatthusahitattā. **Ābādhakarin**ti ghaṭṭanavasena paresaṁ pīḷāvahaṁ. Bahuno janassa avamaddanato, pamaddābhāvakaraṇato vā **bahujanappamaddanaṁ**. **Abāḷhan**ti vā ettha **a**-kāro vuddhi-attho “asekkhā dhammā”ti-ādīsu (dha.sa.tikamātikā 11) viya, tasmā ativiya bāḷhaṁ pharusaṁ **giran**ti evamettha attho veditabbo. **Na bhaṇī**ti cettha “na abhaṇi na bhaṇī”ti saralopena niddeso. **Susaṁhitan**ti suṭṭhu saṁhitaṁ. Kena pana suṭṭhu saṁhitaṁ? “Madhuran”ti anantarameva vuttattā madhuratāyāti viññāyati, kā panassa madhuratāti āha **“suṭṭhu pemasaṁhitan”**ti. Upayogaputhuttavisayo yaṁ **vācā**-saddoti āha **“vācāyo”**ti, sā cassā upayogaputhuttavisayatā “hadayagāminiyo”ti padena samānādhikaraṇatāya daṭṭhabbā. **“Kaṇṇasukhan”**ti pāṭhe bhāvanapuṁsakaniddesoyanti dassetuṁ **“yathā”**ti-ādi vuttaṁ. **Vedayathā**ti kālavipallāsenāyaṁ niddesoti āha **“vedayitthā”**ti. **Brahmassaratan**ti seṭṭhassarataṁ, brahmuno sarasadisassarataṁ vā. **Bahūnaṁ bahun**ti bahūnaṁ janānaṁ bahuṁ subhaṇitanti yojanā.

(DṬ.30.-30)Sīhahanulakkhaṇavaṇṇanā

238. **Appadhaṁsiko**ti appadhaṁsiyo. **Ya**-kārassa hi **ka**-kāraṁ katvā ayaṁ niddeso yathā “niyyānikā dhammā”ti (dha.sa.dukamātikā 97) **guṇato**ti attanā adhigataguṇato. **Ṭhānato**ti yathāṭhitaṭṭhānantarato.

Palāpakathāyāti (DṬ.30./CS:pg.3.124) samphappalāpakathāya. **Antopaviṭṭhahanukā** ekato, ubhato vā saṁkucitavisukā. **Vaṅkahanukā** ekapassena kuṭilavisukā. **Pabbhārahanukā** purato olambamānavisukā.

239. **Vikiṇṇavacanā** nāma samphappalāpino, tappaṭikkhepena **avikiṇṇavacanā** mahābodhisattā. Vācā eva tadatthādhigamupāyatāya **“byāppatho”**ti vuttāti āha **“avikiṇṇa …pe… vacanapatho assā”**ti. **“Dvīhi dvīhī”**ti nayidaṁ āmeḍitavacanaṁ asamānādhikaraṇato, atha kho dvīhi diguṇatādassananti āha **“dvīhi dvīhīti catūhī”**ti. Tasmā “dvidugamā”ti catugamā vuttāti āha **“catuppadānan”**ti. **Tathāsabhāvo**ti yathāssa vuttanayena kenaci appadhaṁsiyatā hoti guṇehi, tathāsabhāvo.

(DṬ.30.-31~32)Samadantādilakkhaṇavaṇṇanā

240. Visuddhasīlācāratāya parisuddhā samantato sabbathā vā suddhā puggalā parivārā etassāti **parisuddhaparivāro**.

241. **Pahāsī**ti tadaṅgavasena, vikkhambhanavasena ca pariccaji. Tidivaṁ tāvatiṁsabhavanaṁ puraṁ nagaraṁ etesanti **tidivapurā,** tāvatiṁsadevā, tesaṁ varo tidivapuravaro, indo. Tena **tidivapuravarena**. Tenāha **“sakkenā”**ti. Lapanti kathenti etenāti **lapanaṁ,** mukhanti āha **“lapanajanti mukhajan”**ti. Suṭṭhu dhavalatāya **sukkā,**

īsakampi asaṁkiliṭṭhatāya **suci**. Sundarasaṇṭhānatāya suṭṭhu bhāvanato, vipassanato ca **sobhanā**. Kāmaṁ janānaṁ manussānaṁ nivāsanaṭṭhānādibhāvena patiṭṭhābhūto desaviseso "janapado"ti vuccati, idha pana saparivāracatumahādīpasaññito sabbo padeso tathā vuttoti āha **"cakkavāḷaparicchinno janapado"**ti. Nanu ca yathāvutto padeso samuddaparicchinno, na cakkavāḷapabbataparicchinnoti? So padeso cakkavāḷaparicchinnopi hotīti tathā vuttaṁ Ye vā samuddanissitā, cakkavāḷapādanissitā ca sattā, tesaṁ te te padesā patiṭṭhāti tepi saṅgaṇhanto **"cakkavāḷaparicchinno"**ti avoca. **Cakkavāḷaparicchinno**ti ca cakkavāḷena paricchinnoti evamettha attho daṭṭhabbo. **Tassā**ti tassa cakkavattino. Puna (DṬ.30./CS:pg.3.125) **tassā**ti tassa janapadassa. **Bahujana sukhan**ti ettha paccattabahuvacanalopena bahujanaggahaṇanti āha **"bahujanā"**ti. Yathā pana te hitasukhaṁ caranti, taṁ vidhiṁ dassetuṁ **"samānasukhadukkhā hutvā"**ti vuttaṁ. **Vigatapāpo**ti sabbaso samucchindanena viniddhutapāpadhammo. **Daratho** vuccati kāyiko, cetasiko ca pariḷāho. Tattha cetasikapariḷāho "vigatapāpo"ti imināva vuttoti āha **"vigatakāyikadarathakilamatho"**ti. Rāgādayo yasmiṁ santāne uppannā, tassa malīnabhāvakaraṇena **malā**. Kacavarabhāvena **khilā**. Sattānaṁ mahānatthakarattā visesato doso **kalī**ti vuttaṁ **"dosakalīnañcā"**ti. **Panūdehī**ti samucchindanavasena sasantānato nīhārakehi, pajahanakehīti attho. Sesaṁ suviññeyyameva.

Ettha ca yasmā sabbesampi lakkhaṇānaṁ mahāpurisasantānagatapuññasambhārahetukabhāvena sabbaṁyeva taṁ puññakammaṁ sabbassa lakkhaṇassa kāraṇaṁ visiṭṭharūpattā phalassa. Na hi abhinnarūpakāraṇaṁ bhinnasabhāvassa phalassa paccayo bhavituṁ sakkoti, tasmā yassa yassa lakkhaṇassa yaṁ yaṁ puññakammaṁ visesakāraṇaṁ, taṁ taṁ vibhāgena dassentī ayaṁ desanā pavattā. Tattha yathā yādisaṁ kāyasucaritādipuññakammaṁ suppatiṭṭhitapādatāya kāraṇaṁ vuttaṁ, tādisameva "uṇhīsasīsatāya" kāraṇanti na sakkā vattuṁ daḷhasamādānatāvisiṭṭhassa tassa suppatiṭṭhitapādatāya kāraṇabhāvena vuttattā, itarassa ca pubbaṅgamatāvisiṭṭhassa vuttattā, evaṁ yādisaṁ āyatapaṇhitāya kāraṇaṁ, na tādisameva dīghaṅgulitāya, brahmujugattatāya ca kāraṇaṁ visiṭṭharūpattā phalassa. Na hi abhinnarūpakāraṇaṁ bhinnasabhāvassa phalassa paccayo bhavituṁ sakkoti. Tattha yathā ekeneva kammunā cakkhādinānindriyuppattiyaṁ avatthābhedato, sāmatthiyabhedato vā kammabhedo icchitabbo. Na hi yadavatthaṁ kammaṁ cakkhussa kāraṇaṁ, tadavatthameva sotādīnaṁ kāraṇaṁ hoti abhinnasāmatthiyaṁ vā, tasmā pañcāyatanikattabhāvapatthanābhūtā purimanipphannā kāmataṇhā paccayavasena visiṭṭhasabhāvā kammassa visiṭṭhasabhāvaphalanibbattanasamatthatāsādhanavasena paccayo hotīti ekampi anekavidhaphalanibbattanasamatthatāvasena anekarūpataṁ āpannaṁ viya hoti, evamidhāpi "ekampi pāṇātipātā veramaṇivasena (DṬ.30./CS:pg.3.126) pavattaṁ kusalakammaṁ āyatapaṇhitādīnaṁ tiṇṇampi lakkhaṇānaṁ nibbattakaṁ hotī"ti vuccamānepi na koci virodho. Tena vuttaṁ "so tassa kammassa katattā …pe… imāni tīṇi mahāpurisalakkhaṇāni paṭilabhatī"ti nānākammunā pana tesaṁ nibbattiyaṁ vattabbameva natthi, pāḷiyaṁ pana "tassa kammassā"ti ekavacananiddeso sāmaññavasenāti daṭṭhabbo. Evañca katvā satapuññalakkhaṇavacanaṁ samatthitaṁ hoti. "Imāni dve mahāpurisalakkhaṇāni paṭilabhatī"ti-ādīsupi eseva nayoti.

Lakkhaṇasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.31.) 8. Siṅgālasuttavaṇṇanā

(DṬ.31.-0)Nidānavaṇṇanā

242. Pākārena (DṬ.31./CS:pg.3.127) parikkhittanti padaṁ ānetvā sambandho. **Gopuraṭṭālakayuttan**ti dvārapāsādena ceva tattha tattha pākāramatthake patiṭṭhāpita-aṭṭālakehi ca yuttaṁ. Veḷūhi parikkhittattā, abbhantare pupphūpagaphalūpagarukkhasañchannattā ca **nīlobhāsaṁ**. Chāyūdakasampattiyā, bhūmibhāgasampattiyā ca **manoramaṁ**.

Kāḷakavesenāti kalandakarūpena. **Nivāpan**ti bhojanaṁ. **Tan**ti uyyānaṁ.

"Kho panā"ti vacanālaṅkāramattametanti **tena samayenā**ti atthavacanaṁ yuttaṁ. **Gahapati mahāsālo**ti gahapatibhūto mahāsāro, ra-kārassa la-kāraṁ katvā ayaṁ niddeso. Vibhavasampattiyā mahāsārappatto kuṭumbiko. **"Putto panassa assaddho"**ti-ādi aṭṭhuppattiko yaṁ suttanikkhepoti taṁ aṭṭhuppattiṁ dassetuṁ āraddhaṁ. Kammaphalasaddhāya abhāvena **assaddho**. Ratanattaye pasādābhāvena **appasanno**. **Evamāhā**ti evaṁ idāni vuccamānākārena vadati.

Yāvajīvaṁ anussaraṇīyā hoti hitesitāya vuttā pacchimā vācāti adhippāyena. **Puthudisā**ti visuṁ visuṁ disā, tā pana anekāti āha **"bahudisā"**ti.

243. **"Na tāva paviṭṭho"**ti-ādīsu vattabbaṁ heṭṭhā vuttameva. **Na idānevā**ti na imāya eva velāya. Kiṁ carahīti āha **"paccūsasamayepī"**ti-ādi. **Gihivinayan**ti gihīnaṁ gahaṭṭhānaṁ vinayatantibhūtaṁ "gihinā evaṁ vattitabban"ti gahaṭṭhācārassa gahaṭṭhavattassa anavasesato imasmiṁ Sutte savisesaṁ katvā vuttattā. **Tathevā**ti yathā Buddhacakkhunā diṭṭhaṁ, tatheva passi. **Namassati** vattavasena kattabbanti gahetvā ṭhitattā.

(DṬ.31.-1~2)Chadisādivaṇṇanā

244. **Vacanaṁ sutvāva cintesi** Buddhānubhāvena attasammāpaṇidhānanimittena puññabalena ca codiyamāno. **Na kira tā etā**ti tā cha (DṬ.31./CS:pg.3.128) disā etā idāni mayā namassiyamānā puratthimādikā na honti kirāti. **Nipātamattan**ti anatthakabhāvaṁ tassa vadati. **Pucchāpadan**ti pucchāvacanaṁ.

Bhagavā gahapatiputtena namassitabbā cha disā pucchito desanākusalatāya ādito eva tā akathetvā tassa tāva paṭipattiyā naṁ bhājanabhūtaṁ kātuṁ vajjanīyavajjanatthañceva sevitabbasevanatthañca ovādaṁ dento **"yato kho gahapatiputtā"**ti-ādinā desanaṁ ārabhi. Tattha **kammakilesā**ti kammabhūtā saṁkilesā. **Kilissantī**ti kiliṭṭhā malīnā viya ṭhitā, upatāpitā ca hontīti attho. **Tasmā**ti kilissananimittattā. Yadipi surāpānaṁ pañcaverabhāvena upāsakehi parivajjanīyaṁ, tassa pana apāyamukhabhāvena parato vattukāmatāya pāṇātipātādike eva sandhāya "cattāro"ti vuttaṁ, na "pañcā"ti. "Visuṁ akammapathabhāvato cā"ti apare. "Surāpānampi 'surāmerayapānaṁ, bhikkhave, āsevitaṁ bhāvitaṁ bahulīkataṁ nirayasaṁvattanikan'ti-ādi (a.ni.8.40) vacanato visuṁ kammapathabhāvena āgataṁ. Tathā hi taṁ duccaritakammaṁ hutvā duggatigāmipiṭṭhivattakabhāvena niyatan"ti keci, tesaṁ matena ekādasa kammapathā siyuṁ Tasmā yathāvuttesveva kammapathesu upakārakattasabhāgattavasena anuppaveso daṭṭhabboti "visuṁ akammapathabhāvato cā"ti suvuttametaṁ. Surāpānassa bhogāpāyamukhabhāvena vattukāmatāya "cattāro" tveva avoca. Tiṭṭhati ettha phalaṁ

tadāyattavuttitāyāti **ṭhānaṁ,** hetūti āha **"ṭhānehīti kāraṇehī"**ti. Apenti apagacchanti, apeti vā etehīti **apāyā,** apāyānaṁ, apāyā eva vā mukhāni dvārānīti **apāyamukhāni**. **Vināsamukhānī**ti etthāpi eseva nayo.

Kiñcāpi "ariyasāvakassā"ti pubbe sādhāraṇato vuttaṁ, visesato pana paṭhamāya bhūmiyaṁ ṭhitasseva vakkhamānanayo yujjatīti **"soti so sotāpanno"**ti vuttaṁ. Pāpaka-saddo nihīnapariyāyoti **"lāmakehī"**ti vuttaṁ. Apāyadukkhaṁ, vaṭṭadukkhañca pāpentīti vā pāpakā, tehi **pāpakehi**. **Cha disā paṭicchādento**ti tena tena bhāgena dissantīti "disā"ti saññite cha bhāge satte yathā tehi saddhiṁ attano chiddaṁ na hoti, evaṁ paṭicchādento paṭisandhārento. **Vijinanatthāyā**ti (DṬ.31./CS:pg.3.129) abhibhavanatthāya. Yo hi diṭṭhadhammikaṁ, samparāyikañca anatthaṁ parivajjanavasena abhibhavati, tato eva tadubhayatthaṁ sampādeti, so ubhayalokavijayāya paṭipanno nāma hoti paccatthikaniggaṇhanato, sakatthasampādanato ca. Tenāha **"ayañceva loko"**ti-ādi. Pāṇātipātādīni **pañca verāni** verappasavanato. **Āraddho hotī**ti saṁsādhito hoti, tayidaṁ saṁsādhanaṁ kittisaddena idha sattānaṁ cittatosanena verābhāvāpādanena ca hotīti āha **"paritosito ceva nipphādito cā"**ti. Puna **pañca verānī**ti pañca veraphalāni uttarapadalopena.

Katamassāti katame assa. **Kilesasampayuttattā kileso**ti taṁyogato taṁsadisaṁ vadati yathā "pītisukhaṁ paṭhamaṁ jhānaṁ, (dī.ni.1.226 ma.ni.1.271 287 297 saṁ.ni.2.152 a.ni.4.123 5.28 pārā. 11 dha.sa.499 vibha.508) nīlaṁ vatthan"ti ca. Sampayuttatā cettha tadekaṭṭhatāya veditabbā, na ekuppādāditāya. Evañca katvā pāṇātipātakammassa diṭṭhimānalobhādīhipi kiliṭṭhatā siddhā hoti, micchācārassa dosādīhi kiliṭṭhatā. Tenāha **"saṁkilesoyevā"**ti-ādi. Pubbe vutta-atthavasena pana sammukhenapi nesaṁ kilesapariyāyo labbhateva. **Etadatthaparidīpakamevā**ti yo "pāṇātipāto kho"ti-ādinā vutto, etassa atthassa paridīpakameva. Yadi evaṁ kasmā puna vuttanti āha **"gāthābandhan"**ti, tassa atthassa sukhaggahaṇatthaṁ Bhagavā gāthābandhaṁ avocāti adhippāyo.

(DṬ.31.-3)Catuṭhānādivaṇṇanā

246. "Pāpakammaṁ karotī"ti kasmā ayaṁ uddesaniddeso pavattoti antolīnacodanaṁ sandhāya **"idaṁ Bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ. Sukkapakkhavasena hi uddeso kato, kaṇhapakkhavasena ca niddeso āraddho. **Kārake**ti pāpakammassa kārake. **Akārako pākaṭo hoti** yathā paṭipajjanto pāpaṁ karoti nāma, tathā appaṭipajjanato. Saṁkilesadhammavivajjanapubbakaṁ vodānadhammapaṭipatti-ācikkhanaṁ idha desanākosallaṁ. **Paṭhamataraṁ kārakaṁ dassento āha** yathā "vāmaṁ muñca dakkhiṇaṁ gaṇhā"ti (dha.sa.aṭṭha.498) tathā (DṬ.31./CS:pg.3.130) hi Bhagavā aṭṭhatiṁsa maṅgalāni dassento "asevanā ca bālānan"ti (khu.pa.5.3 su.ni.262) vatvā "paṇḍitānañca sevanā"ti (khu.pa.5.3 su.ni.262) avoca. **Chandāgatin**ti ettha sandhivasena saralopoti dassento āha **"chandena pemena agatin"**ti. **Chandā**ti hetumhi nissakkavacananti āha **"chandenā"**ti. Chanda-saddo cettha taṇhāpariyāyo, na kusalacchandādipariyāyoti āha **"pemenā"**ti. **Parapadesū**ti "dosāgatiṁ gacchanto"ti-ādīsu vākyesu. **"Eseva nayo"**ti iminā "dosena kopenā"ti evamādi atthavacanaṁ atidisati. **Mitto**ti daḷhamitto, sambhattoti attho. **Sandiṭṭho**ti diṭṭhamattasahāyo. **Pakativeravasenā**ti pakatiyā uppannaveravasena, cirakālānubandhavirodhavasenāti attho. Tenevāha **"taṅkhaṇuppannakodhavasena vā"**ti. **Yaṁ vā taṁ vā** ayuttaṁ akāraṇaṁ **vatvā**. Visame corādike, visamāni vā kāyaduccaritādīni samādāya vattanena nissito **visamanissito**.

Chandāgati-ādīni na gacchati maggeneva catunnampi agatigamanānaṁ pahīnattā, **agatigamanānī**ti ca tathāpavattā apāyagamanīyā akusalacittuppādā veditabbā agati gacchati etehīti.

Yassati tena kittīyatīti **yaso,** thutighoso. Yassati tena purecarānucarabhāvena parivārīyatīti **yaso,** parivāroti āha **"kittiyasopi parivārayasopī"**ti. **Parihāyatī**ti pubbe yo ca yāvatake labbhati, tato parito hāyati parikkhayaṁ gacchati.

(DṬ.31.-4)Cha-apāyamukhādivaṇṇanā

247. Pūve bhājane pakkhipitvā tajjaṁ udakaṁ datvā madditvā katā **pūvasurā**. Evaṁ sesasurāpi. **Kiṇṇā**ti pana tassā surāya bījaṁ vuccati, ye "surāmodakā" tipi vuccanti, te pakkhipitvā katā **kiṇṇapakkhittā**. Harītakīsāsapādinānāsambhārehi saṁyojitā **sambhārasaṁyuttā**. Madhukatālanāḷikerādipuppharaso cirapārivāsiko **pupphāsavo**. Panasādiphalaraso **phalāsavo**. Muddikāraso **madhvāsavo**. Ucchuraso **guḷāsavo**. Harītakāmalakakaṭukabhaṇḍādinānāsambhārānaṁ raso cirapārivāsiko **sambhārasaṁyutto**. **Taṁ sabbampī**ti taṁ sabbaṁ dasavidhampi. **Madakaraṇavasena** (DṬ.31./CS:pg.3.131) **majjaṁ** pivantaṁ madayatīti katvā. Surāmerayamajje pamādaṭṭhānaṁ **surāmerayamajjapamādaṭṭhānaṁ**. **Anu anu yogo**ti punappunaṁ taṁsamaṅgitā. Tenāha **"punappunaṁ karaṇan"**ti, aparāparaṁ pavattananti attho. **Uppannā ceva bhogā parihāyanti** pānabyasanena byasanakaraṇato. **Anuppannā ca nuppajjanti** pamattassa kammantesu ñāyakaraṇābhāvato. **Bhogānan**ti bhuñjitabbaṭṭhena "bhogā"ti laddhanāmānaṁ kāmaguṇānaṁ. Apāyamukha-saddassa attho heṭṭhā vutto eva. **Avelāyā**ti ayuttavelāya. Yadā vicarato attharakkhādayo na honti. **Visikhāsu cariyā**ti racchāsu vicaraṇaṁ.

Samajjā vuccati maho, yattha naccānipi payojīyanti, tesaṁ dassanādi-atthaṁ tattha abhirativasena caraṇaṁ upagamanaṁ **samajjābhicaraṇaṁ**. **Naccādidassanavasenā**ti naccādīnaṁ dassanādivasenāti ādisaddalopo daṭṭhabbo, dassanena vā savanampi gahitaṁ virūpekasesanayena. Ālocanasabhāvatāya vā pañcaviññāṇānaṁ savanakiriyāyapi dassanasaṅkhepasambhavato "dassanavasena" icceva vuttaṁ. Idha cittālasiyatā akāraṇanti **"kāyālasiyatā"**ti vuttaṁ. **Yuttappayuttatā**ti tappasutatā atirekataratāya.

(DṬ.31.-5)Surāmerayassa cha-ādīnavādivaṇṇanā

248. Sayaṁ daṭṭhabbanti **sandiṭṭhaṁ**. Sandiṭṭhameva **sandiṭṭhikaṁ,** dhanajānisaddāpekkhāya pana itthiliṅgavasena niddeso, diṭṭhadhammikāti ayamettha atthoti āha **"idhalokabhāvinī"**ti. Samaṁ, sammā passitabbāti vā **sandiṭṭhikā,** pānasamakālabhāvinīti attho. **Kalahappavaḍḍhanī** mittassa kalahe anādīnavadassibhāvato. **Khettaṁ** uppattiṭṭhānabhāvato. **Āyatanan**ti vā kāraṇaṁ, ākaro vāti attho. **Paraloke akittiṁ pāpuṇanti** akittisaṁvattaniyassa kammassa pasavanato. **Kopīnaṁ** vā pākaṭabhāvena akattabbarahassakammaṁ. Surāmadamattā ca pubbe attanā kataṁ tādisaṁ kammaṁ amattakāle chādentā vicaritvā mattakāle paccatthikānampi vivaranti pākaṭaṁ karonti, tena tesaṁ sā surā tassa kopīnassa nidaṁsanato **"kopīnanidaṁsanī"**ti vuccatīti evamettha attho daṭṭhabbo. **Kammassakatāpaññan**ti nidassanamattaṁ daṭṭhabbaṁ. "Yaṁ kiñci lokiyaṁ paññaṁ dubbalaṁ karotiyevā"ti hi sakkā viññātuṁ. Tathā hi byatirekamukhena tamatthaṁ patiṭṭhapetuṁ (DṬ.31./CS:pg.3.132) **"maggapaññaṁ panā"**ti-ādi vuttaṁ. **"Antomukhameva na**

pavisatī”ti iminā surāya maggapaññādubbalakaraṇassa durasamussāritabhāvamāha Nanu cevaṁ surāya tassā paññāya dubbalīkaraṇe sāmatthiyavighāto acodito hoti ariyānaṁ anuppayogasseva coditattāti? Nayidaṁ evaṁ upayogopi nāma sadā tesaṁ natthi, kuto kiccakaraṇanti imassa atthassa vuttattā. Atha pana aṭṭhānaparikappavasenassā kadāci siyā upayogo, tathāpi so tassā dubbaliyaṁ īsakampi kātuṁ nālameva sammadeva paṭipakkhadūrībhāvena suppatiṭṭhitabhāvato. Tenāha “maggapaññaṁ pana dubbalaṁ kātuṁ na sakkotī”ti. Maggasīsena cettha ariyānaṁ sabbassāpi lokiyalokuttarāya paññāya dubbalabhāvāpādāne asamatthatā dassitāti daṭṭhabbaṁ. Pajjati etena phalanti **padaṁ,** kāraṇaṁ.

249. **Attāpissa** akālacārissa **agutto** sarasato **arakkhito** upakkamatopi parivajjanīyānaṁ aparivajjanato. Tenāha **“avelāya caranto hī”**ti-ādi. **Kaṇṭakādīnipī**ti **pi**-saddena sobbhādike saṅgaṇhāti. **Verinopī**ti **pi**-saddena corādikā saṅgayhanti. **Puttadārā**ti ettha puttaggahaṇena puttīpi gahitāti āha **“puttadhītaro”**ti. **Bahi patthanan**ti kāmapatthanāvasena antogehassitato nibaddhavatthuto bahiddhā patthanaṁ katvā. **Aññehi katapāpakammesū**ti parehi katāsu pāpakiriyāsu. **Saṅkitabbo hoti** akāle tattha tattha caraṇato. **Ruhati** yasmiṁ padese corikā pavattā, tattha parehi diṭṭhattā. **Vattuṁ na sakkā**ti “ettakaṁ dukkhaṁ, ettakaṁ domanassan”ti paricchinditvā vattuṁ na sakkā. **Taṁ sabbampi vikālacārimhi** puggale **āharitabbaṁ** tassa upari pakkhipitabbaṁ **hoti**. Kathaṁ? **Aññasmiṁ puggale** tathārūpe āsaṅkitabbe **asati**. **Itī**ti evaṁ. **So**ti vikālacārī. **Purakkhato** purato attano upari āsaṅkante katvā carati.

250. **Naṭanāṭakādinaccan**ti naṭehi nāṭakehi naccitabbanāṭakādinaccavidhi. **Ādi**-saddena avasiṭṭhaṁ sabbaṁ saṅgaṇhāti. “Tattha gantabbaṁ hotī”ti vatvā tatthassa gamanena yathā anuppannānaṁ bhogānaṁ anuppādo, uppannānañca vināso hoti, taṁ dassetuṁ **“tassā”**ti-ādi vuttaṁ. **Gītan**ti saragataṁ, pakaraṇagataṁ (DṬ.31./CS:pg.3.133) tāḷagataṁ, apadhānagatanti gandhabbasatthavihitaṁ aññampi sabbaṁ gītaṁ veditabbaṁ. **Vāditan**ti vīṇāveṇumudiṅgādivādanaṁ. **Akkhānan**ti bhāratayuddhasītāharaṇādi-akkhānaṁ. **Pāṇissaran**ti kaṁsatāḷaṁ, “pāṇitāḷan”tipi vadanti. **Kumbhathūnan**ti caturassa-ambaṇakatāḷaṁ. “Kuṭabherisaddo”ti keci. **“Eseva nayo”**ti iminā “kasmiṁ ṭhāne”ti-ādinā nacce vuttamatthaṁ gītādīsu atidisati.

251. **Jayan**ti jūtaṁ jinanto. **Veran**ti jitena kīḷakapurisena jayanimittaṁ attano upari veraṁ virodhaṁ **pasavati** uppādeti. Taṅhissa verapasavanaṁ dassetuṁ **“jitaṁ mayā”**ti-ādi vuttaṁ. **Jino**ti jūtaparājayāpannāya dhanajāniyā jino. Tenāha **“aññena jito samāno”**ti-ādi. **Vittaṁ anusocatī**ti taṁ jinaṁ vittaṁ uddissa anutthunati. **Vinicchayaṭṭhāne**ti yasmiṁ kismiñci aṭṭavinicchayaṭṭhāne. **Sakkhipuṭṭhassā**ti sakkhibhāvena puṭṭhassa. **Akkhasoṇḍo**ti akkhadhutto. **Jūtakaro**ti jūtapamādaṭṭhānānuyutto. **Tvampi nāma kulaputto**ti kulaputto nāma tvaṁ, na mayaṁ tayi kolaputtiyaṁ idāni passāmāti adhippāyo. **Chinnabhinnako**ti chinnabhinnahirottappo, ahiriko anottappīti attho. **Tassa kāraṇā**ti tassa atthāya.

Anicchitoti na icchito. **Positabbā bhavissati** jūtaparājayena sabbakālaṁ rittatucchabhāvato.

(DṬ.31.-9)Pāpamittatāya cha-ādīnavādivaṇṇanā

252. **Akkhadhuttā**ti akkhesu dhuttā, akkhanimittaṁ atthavināsakā. **Itthisoṇḍā**ti itthīsu soṇḍā, itthisambhoganimittaṁ ātappanakā. Tathā **bhattasoṇḍā**dayo veditabbā. **Pipāsā**ti uparūpari surāpipāsā. Tenāha **“pānasoṇḍā”**ti. **Nekatikā**dayo heṭṭhā vuttā eva.

Metti-uppattiṭṭhānatāya **mittā honti**. **Tasmā**ti pāpamittatāya.

253. **Kammantan**ti kammaṁ, yathā suttaṁyeva suttanto, evaṁ kammaṁyeva kammanto, taṁ kātuṁ **gacchāmāti vutto**. Kammaṁ vā anto niṭṭhānaṁ gacchati etthāti **kammanto,** kammakaraṇaṭṭhānaṁ, taṁ **gacchāmāti vutto**.

Pannasakhāti (DṬ.31./CS:pg.3.134) suraṁ pātuṁ panne paṭipajjante eva sakhāti pannasakhā. Tenāha **"ayamevattho"**ti. "Sammiyasammiyo"ti vacanamettha atthīti **sammiyasammiyo**. Tenāha **"sammasammāti vadanto"**ti. **Sahāyo hotī**ti sahāyo viya hoti. **Otārameva gavesatī**ti randhameva pariyesati anatthamassa kātukāmo. **Verappasavo**ti parehi attani verassa pasavanaṁ anupavattanaṁ. Tenāha **"verabahulatā"**ti. Paresaṁ kariyamāno anattho ettha atthīti **anattho,** tabbhāvo **anatthatā**ti āha **"anatthakāritā"**ti. Yo hi paresaṁ anatthaṁ karoti, so atthato attano anatthakāro nāma, tasmā **anatthatā**ti ubhayānatthakāritā. **Ariyo** vuccati satto, kucchito ariyo **kadariyo**. Yassa dhammassa vasena so "kadariyo"ti vuccati, so dhammo **kadariyatā,** macchariyaṁ. Taṁ pana dubbisajjanīyabhāve ṭhitaṁ sandhāyāha **"suṭṭhu kadariyatā thaddhamacchariyabhā"vo**ti. Avipaṇṇasabhāvato uṭṭhātuṁ asakkonto ca iṇaṁ gaṇhanto **saṁsīdantova iṇaṁ vigāhati** nāma. Sūriye anuggate eva kammante anārabhanto rattiṁ **anuṭṭhānasīlo**.

Atthāti dhanāni. **Atikkamantī**ti apagacchanti. Atha vā **atthā**ti kiccāni. **Atikkamantī**ti atikkantakālāni honti, tesaṁ atikkamopi atthato dhanānameva atikkamo. **Iminā kathāmaggenā**ti iminā "yato kho gahapatiputtā"ti-ādi (dī.ni.3.244) nayappavattena kathāsaṅkhātena hitādhigamūpāyena. **Ettakaṁ kamman**ti cattāro kammakilesā, cattāri agatigamanāni, cha bhogānaṁ apāyamukhānīti evaṁ vuttaṁ cuddasavidhaṁ pāpakammaṁ.

(DṬ.31.-11)Mittapatirūpakavaṇṇanā

254. **Anattho**ti "bhogajāni, āyasakyaṁ, parisamajjhe maṅkubhāvo, sammūḷhamaraṇan"ti evaṁ ādiko diṭṭhadhammiko "duggatiparikileso, sugatiyañca appāyukatā, bahvābādhatā, atidaliddatā, appannapānatā"ti evaṁ ādiko ca anattho **uppajjati**. **Yāni kānici bhayānī**ti attānuvādabhayaparānuvādabhayadaṇḍabhayādīni loke labbhamānāni yāni kānici bhayāni. **Upaddavā**ti antarāyā. **Upasaggā**ti sarīrena saṁsaṭṭhāni viya (DṬ.31./CS:pg.3.135) uparūpari uppajjanakāni byasanāni. **Aññadatthū**ti ekantenāti etasmiṁ atthe nipāto "aññadatthudaso"ti-ādīsu (dī.ni.1.42) viyāti vuttaṁ **"ekaṁsenā"**ti. **Yaṁ kiñci** gahaṇayogyaṁ **haratiyeva** gaṇhātiyeva. Vācā eva paramā etassa kammanti **vacīparamo**. Tenāha **"vacanamattenevā"**ti-ādi. **Anuppiyan**ti takkanaṁ, yaṁ vā "rucī"ti vuccati yehi surāpānādīhi bhogā apenti vigacchanti, tesu tesaṁ **apāyesu** byasanahetūsu **sahāyo hoti**.

255. **Hārakoyeva hoti,** na dāyako, tamassa ekaṁsato hārakabhāvaṁ dassetuṁ **"sahāyassā"**ti-ādi vuttaṁ. **Yaṁ kiñci appakan**ti pupphaphalādi yaṁ kiñci parittaṁ vatthuṁ **datvā, bahuṁ pattheti** bahuṁ mahagghaṁ vatthayugādiṁ paccāsīsati. Dāso viya hutvā mittassa taṁ taṁ kiccaṁ karonto kathaṁ amitto nāma jātoti āha **"ayan"**ti-ādi. Yassa kiccaṁ karoti anatthaparihāratthaṁ, attano mittabhāvadassanatthañca, taṁ **sevati**. **Atthakāraṇā**ti vaḍḍhinimittaṁ, ayametesaṁ bhedo.

256. **Pare**ti paradivase. **Na āgato sī**ti āgato nāhosi. **Khīṇan**ti tādisassa, asukassa ca dinnattā. **Sassasaṅgahe**ti sassato kātabbadhaññasaṅgahe **kate**.

257. "Dānādīsu yaṁ kiñci karomā"ti vutte "sādhu samma karomā"ti anujānātīti

imamatthaṁ **“kalyāṇepi eseva nayo”**ti atidisati. Nanu evaṁ anujānanto ayaṁ mitto eva, na amitto mittapatirūpakoti? Anuppiyabhāṇīdassanamattametaṁ. Sahāyena vā desakālaṁ, tasmiṁ vā kate uppajjanakavirodhādiṁ asallakkhetvā “karomā”ti vutte yo taṁ jānanto eva “sādhu samma karomā”ti anuppiyaṁ bhaṇati, taṁ sandhāya vuttaṁ “kalyāṇaṁ pissa anujānātī”ti. Tena vuttaṁ “kalyāṇepi eseva nayo”ti.

259. Mittapatirūpakā ete mittāti evaṁ jānitvā.

(DṬ.31.-12)Suhadamittavaṇṇanā

260. **Sundarahadayā**ti (DṬ.31./CS:pg.3.136) pemassa atthivasena bhaddacittā.

261. **Pamattaṁ rakkhatī**ti ettha pamādavasena kiñci ayutte kate tādise kāle rakkhaṇaṁ “bhītassa saraṇaṁ hotī”ti imināva taṁ gahitanti tato aññameva pamattassa rakkhaṇavidhiṁ dassetuṁ **“majjaṁ pivitvā”**ti-ādi vuttaṁ. Gehe ārakkhaṁ asaṁvihitassa bahigamanampi pamādapakkhikamevāti **“sahāyo bahigato vā hotī”**ti vuttaṁ. **Bhayaṁ haranto**ti bhayaṁ paṭibāhanto. Bhogahetutāya phalūpacārena dhanaṁ **“bhogan”**ti vadati. **Kiccakaraṇīye**ti khuddake, mahante ca kātabbe **uppanne**.

262. **Nigūhituṁ yuttakathan**ti nigūhituṁ chādetuṁ yuttakathaṁ, nigūhituṁ vā yuttā kathā etassāti **nigūhituṁ yuttakathaṁ,** attano kammaṁ. **Rakkhatī**ti anāvikaronto chādeti. **Jīvitampī**ti **pi**-saddena kimaṅgaṁ pana aññaṁ pariggahitavatthunti dasseti.

263. **Passantesu passantesū**ti āmeḍitavacanena nivāriyamānassa pāpassa punappunaṁ karaṇaṁ dīpeti. Punappunaṁ karonto hi pāpato visesena nivāretabbo hoti. **Saraṇesū**ti saraṇesu **vattassu** abhinnāni katvā paṭipajja, **saraṇesu** vā upāsakabhāvena **vattassu**. **Nipuṇan**ti saṇhaṁ. **Kāraṇan**ti kammassakatādibhedayuttaṁ. **Idaṁ kamman**ti imaṁ dānādibhedaṁ kusalakammaṁ. “Kamman”ti sādhāraṇato vuttassāpi tassa “sagge nibbattantī”ti padantarasannidhānena saddhāhirottappālobhādiguṇadhammasamaṅgitā viya kusalabhāvo jotito hoti. Saddhādayo hi dhammā saggagāmimaggo. Yathāha--

> “Saddhā hiriyaṁ kusalañca dānaṁ,
> Dhammā ete sappurisānuyātā.
> Etañhi maggaṁ diviyaṁ vadanti,
> Etena hi gacchati devalokan”ti. (a.ni.8.32).

264. Bhavanaṁ (DṬ.31./CS:pg.3.137) sampattivaḍḍhanaṁ **bhavo**ti attho, tappaṭikkhepena **abhavo**ti āha **“abhavena avuḍḍhiyā”**ti. **Pārijuññan**ti jāni. **Anattamano hotī**ti attamano na hoti anukampakabhāvato. Aññadatthu taṁ abhavaṁ attani āpatitaṁ viya maññati. Idāni taṁ bhavaṁ sarūpato dassetuṁ **“tathārūpan”**ti-ādi vuttaṁ. **Virūpo**ti bībhaccho. **Na pāsādiko**ti tasseva vevacanaṁ. **Sujāto**ti sundarajātiko jātisampanno.

265. **Jalan**ti jalanto. **Aggīvā**ti aggikkhandho viya. **Bhāsatī**ti virocati. Yasmāssa Bhagavatā savisesaṁ virocanaṁ loke pākaṭabhāvañca dassetuṁ “jalaṁ aggīva bhāsatī”ti vuttaṁ, tasmā yadā aggi savisesaṁ virocati, yattha ca ṭhito dūre ṭhitānampi paññāyati, taṁ dassanādivasena tamatthaṁ vibhāvetuṁ **“rattin”**ti-ādi vuttaṁ.

“Bhamarasseva irīyato”ti etenevassa bhogasaṁharaṇaṁ dhammikaṁ ñāyopetanti dassento **“attānampī”**ti-ādimāha. **Rāsiṁ karontassā**ti yathāssa dhanadhaññādibhogajātaṁ sampiṇḍitaṁ rāsibhūtaṁ hutvā tiṭṭhati, evaṁ irīyato āyūhantassa ca. **Cakkappamāṇan**ti rathacakkappamāṇaṁ. **Nicayan**ti vuḍḍhiṁ parivuḍḍhiṁ. “Bhogā sannicayaṁ yantī”ti keci paṭhanti.

Samāhatvāti saṁharitvā. **Alaṁ**-saddo “alameva sabbasaṅkhāresu nibbinduituṁ, alaṁ

virajjitun”ti-ādīsu (dī.ni.2.272 saṁ.ni.2.124 129 134 143) yuttanti imamatthaṁ joteti, “alamariyañāṇadassanavisesan”ti-ādīsu (ma.ni.1.328) pariyattanti. Yo veṭhitattoti-ādīsu (su.ni.217) viya atta-saddo sabhāvapariyāyoti taṁ sabbaṁ dassento **“yuttasabhāvo”**ti-ādimāha. **Saṇṭhapetun**ti sammā ṭhapetuṁ, sammadeva pavattetunti attho.

Evaṁ vibhajantoti evaṁ vuttanayena attano dhanaṁ catudhā vibhajanto vibhajanahetu **mittāni ganthati** soḷasa kalyāṇamittāni mettāya ajīrāpanena pabandhati. Tenāha **“abhejjamānāni ṭhapetī”**ti Kathaṁ pana vuttanayena catudhā bhogānaṁ vibhajanena mittāni ganthatīti āha **“yassa hī”**ti-ādi. Tenāha Bhagavā “dadaṁ mittāni ganthatī”ti (saṁ.ni.1.246). **Bhuñjeyyā**ti (DṬ.31./CS:pg.3.138) upabhuñjeyya, upayuñjeyya cāti attho. Samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikādīnaṁ dānavasena ceva adhivatthadevatādīnaṁ petabalivasena, nhāpitādīnaṁ vetanavasena ca viniyogopi upayogo eva. Tathā hi vakkhati “imesu panā”ti-ādi āyo nāma heṭṭhimantena vayato catugguṇo icchitabbo, aññathā vayo avicchedavasena na santāneyya, nidheyya, bhājeyya ca asambhateti vuttaṁ **“dvīhi kammaṁ payojaye”**ti. **Nidhetvā**ti nidahitvā, bhūmigataṁ katvāti attho. **Rājādivasenā**ti **ādi**-saddena aggi-udakacoradubbhikkhādike saṅgaṇhāti. **Nhāpitādīnan**ti **ādi**-saddena kulālarajakādīnaṁ saṅgaho.

(DṬ.31.-13)Chaddisāpaṭicchādanakaṇḍavaṇṇanā

266. **Catūhi kāraṇehī**ti na chandagamanādīhi catūhi kāraṇehi **Akusalaṁ pahāyā**ti “cattāro kammakilesā”ti vuttaṁ akusalañceva agatigamanākusalañca pajahitvā. **Chahi kāraṇehī**ti surāpānādīsu ādīnavadassanasaṅkhātehi chahi kāraṇehi. Surāpānānuyogādibhedaṁ chabbidhaṁ **bhogānaṁ apāyamukhaṁ** vināsamukhaṁ **vajjetvā**. **Soḷasa mittānī**ti upakārādivasena cattāro, pamattarakkhaṇādikiccavisesavasena paccekaṁ cattāro cattāro katvā soḷasavidhe kalyāṇamitte **sevanto** bhajanto. Satthavāṇijjādimicchājīvaṁ pahāya ñāyeneva vattanato **dhammikena ājīvena jīvati**. **Namassitabbā**ti upakāravasena, guṇavasena ca namassitabbā sabbadā natena hutvā vattitabbā. Disā-saddassa attho heṭṭhā vutto eva. **Āgamanabhayan**ti tattha sammā appaṭipattiyā, micchāpaṭipattiyā ca uppajjanaka-anattho. So hi bhāyanti etasmāti “bhayan”ti vuccati. Yena kāraṇena mātāpitu-ādayo puratthimādibhāvena apadiṭṭhā, taṁ dassetuṁ **“pubbupakāritāyā”**ti-ādi vuttaṁ, tena atthasarikkhatāya nesaṁ puratthimādibhāvoti dasseti. Tathā hi mātāpitaro puttānaṁ puratthimabhāvena tāva upakāribhāvena dissanato, apadissanato ca puratthimā disā. Ācariyā antevāsikassa dakkhiṇabhāvena, hitāhitaṁ patikusalabhāvena dakkhiṇārahatāya ca vuttanayena dakkhiṇā disā. Iminā nayena **“pacchimā disā”**ti-ādīsu yathārahaṁ (DṬ.31./CS:pg.3.139) attho veditabbo. Gharāvāsassa dukkhabahulatāya te te ca kiccavisesā yathā-uppatitadukkhanittharaṇatthāti vuttaṁ **“te te dukkhavisese uttaratī”**ti. Yasmā dāsakammakarā sāmikassa pādānaṁ payirupāsanavasena ceva tadanucchavikakiccasādhanavasena ca yebhuyyena santikāvacarā, tasmā vuttaṁ **“pādamūle patiṭṭhānavasenā”**ti. **Guṇehī**ti uparibhāvāvahehi guṇehi. **Upari ṭhitabhāvenā**ti saggamagge mokkhamagge ca patiṭṭhitabhāvena.

267. **Bhato**ti posito, taṁ pana bharaṇaṁ jātakālato paṭṭhāya sukhapaccayūpaharaṇena dukkhapaccayāpaharaṇena ca tehi pavattitanti dassetuṁ **“thaññaṁ pāyetvā”**ti-ādi vuttaṁ. **Jaggito**ti paṭijaggito. **Te**ti mātāpitaro.

Mātāpitūnaṁ santakaṁ khettādiṁ avināsetvā rakkhitaṁ tesaṁ paramparāya ṭhitiyā

kāraṇaṁ hotīti **“taṁ rakkhanto kulavaṁsaṁ saṇṭhapeti nāmā”**ti vuttaṁ. **Adhammikavaṁsato**ti “kulappadesādinā attanā sadisaṁ ekaṁ purisaṁ ghaṭetvā vā gīvāyaṁ vā hatthe vā bandhamaṇiyaṁ vā hāretabban”ti evaṁ ādinā pavatta-adhammikapaveṇito. **Hāretvā**ti apanetvā taṁ gāhaṁ vissajjāpetvā. Mātāpitaro tato gāhato vivecaneneva hi āyatiṁ tesaṁ paramparāhārikā siyā. **Dhammikavaṁse**ti hiṁsādiviratiyā dhammike vaṁse dhammikāya paveṇiyaṁ. **Ṭhapento**ti patiṭṭhapento. **Salākabhattādīni anupacchinditvā**ti salākabhattadānādīni avicchinditvā.

Dāyajjaṁ paṭipajjāmīti ettha yasmā dāyapaṭilābhassa yogyabhāvena vattamānoyeva dāyajjaṁ paṭipajjati nāma, na itaro, tasmā tamatthaṁ dassetuṁ **“mātāpitaro”**ti-ādi vuttaṁ. **Dārake**ti putte. **Vinicchayaṁ patvā**ti “puttassa cajavissajjanan”ti evaṁ āgataṁ vinicchayaṁ āgamma. **Dāyajjaṁ paṭipajjāmīti vuttan**ti “dāyajjaṁ paṭipajjāmī” ti idaṁ catutthaṁ vattanaṭṭhānaṁ vuttaṁ. **Tesan**ti mātāpitūnaṁ. **Tatiyadivasato paṭṭhāyā**ti matadivasato tatiyadivasato paṭṭhāya.

Pāpato nivāraṇaṁ nāma anāgatavisayaṁ. Sampattavatthutopi hi nivāraṇaṁ vītikkame anāgate eva siyā, na vattamāne. Nibbattitā pana pāpakiriyā (DṬ.31./CS:pg.3.140) garahaṇamattapaṭikārāti āha **“katampi garahantī”**ti. **Nivesentī**ti patiṭṭhapenti. Vuttappakārā mātāpitaro anavajjameva sippaṁ sikkhāpentīti vuttaṁ **“muddāgaṇanādisippan”**ti. **Rūpādīhī**ti **ādi**-saddena bhogaparivārādiṁ saṅgaṇhāti. **Anurūpenā**ti anucchavikena.

Niccabhūto samayo abhiṇhakaraṇakālo. Abhiṇhattho hi ayaṁ nicca-saddo “niccapahaṁsito niccapahaṭṭho”ti-ādīsu viya. Yuttapattakālo eva samayo **kālasamayo**. **“Uṭṭhāya samuṭṭhāyā”**ti imināssa niccameva dāne tesaṁ yuttapayuttataṁ dasseti. **Sikhāṭhapanaṁ** dārakakāle. **Āvāhavivāhaṁ** puttadhītūnaṁ yobbanappattakāle.

Taṁ bhayaṁ yathā nāgacchati, evaṁ pihitā hoti “puratthimā disā”ti vibhattiṁ pariṇāmetvā yojanā. Yathā pana taṁ bhayaṁ āgaccheyya, yathā ca nāgaccheyya, tadubhayaṁ dassetuṁ **“sace hī”**ti-ādi vuttaṁ. **Vippaṭipannā**ti “bhato ne bharissāmī”ti-ādinā uttasammāpaṭipattiyā akāraṇena ceva tappaṭipakkhamicchāpaṭipattiyā akaraṇena ca vippaṭipannā **puttā assu**. **Etaṁ bhayan**ti etaṁ **“mātāpitūnaṁ appatirūpā**ti viññūnaṁ garahitabbatābhayaṁ, paravādabhayan”ti evamādi **āgaccheyya** puttesu. **Puttānaṁ nānurūpā**ti ettha “puttānan”ti padaṁ etaṁ bhayaṁ puttānaṁ āgaccheyyāti evaṁ idhāpi ānetvā sambandhitabbaṁ. Tādisānañhi mātāpitūnaṁ puttānaṁ ovādānusāsaniyo dātuṁ samatthakālato paṭṭhāya tā tesaṁ dātabbā evāti katvā tathā vuttaṁ. Puttānañhi vasenāyaṁ desanā anāgatā **sammāpaṭipannesu** ubhosu attano, mātāpitūnañca vasena uppajjanakatāya **sabbaṁ bhayaṁ na hoti** sammāpaṭipannattā. Evaṁ paṭipannattā eva **paṭicchannā hoti** tattha kātabbapaṭisanthārassa sammadeva katattā. **Khemā**ti anupaddavā. Yathāvuttasammāpaṭipattiyā akaraṇena hi uppajjanaka-upaddavā karaṇena na hontīti.

“Na kho te”ti-ādinā vutto saṅgīti-anāruḷho Bhagavatā tadā tassa vutto paramparāgato attho veditabbo. Tenāha **“Bhagavā Siṅgālakaṁ etadavocā”**ti. **Ayañhī**ti ettha **hi**-saddo avadhāraṇe. Tathā hi **“no aññā”**ti aññadisaṁ nivatteti.

268. Ācariyaṁ (DṬ.31./CS:pg.3.141) dūratova disvā uṭṭhānavacaneneva tassa paccuggamanādisāmīcikiriyā avuttasiddhāti taṁ dassento **“paccuggamanaṁ katvā”**ti-ādimāha. **Upaṭṭhānenā**ti payirupāsanena. **Tikkhattuṁ-upaṭṭhānagamanenā**ti pāto, majjhanhike, sāyanti tīsu kālesu upaṭṭhānatthaṁ upagamanena. Sippuggahaṇatthaṁ pana upagamanaṁ upaṭṭhānantogadhaṁ payojanavasena gamanabhāvatoti āha **“sippuggahaṇa …pe… hotī”**ti. Sotuṁ icchā **sussūsā,** sā pana ācariye sikkhitabbasikkhe

ca ādaragāravapubbikā icchitabbā "addhā iminā sippena sikkhitena evarūpaṁguṇaṁ paṭilabhissāmī"ti. Tathābhūtañca taṁ savanaṁ saddhāpubbaṅgamaṁ hotīti āha **"saddahitvā savanenā"**ti. Vuttamevatthaṁ byatirekavasena dassetuṁ **"asaddahitvā …pe… nādhigacchatī"**ti vuttaṁ. Tasmā tassattho vuttapaṭipakkhanayena veditabbo. Yaṁ sandhāya "avasesakhuddakapāricariyāyā"ti vuttaṁ, taṁ vibhajanaṁ anavasesato dassetuṁ **"antevāsikena hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Paccupaṭṭhānādīnī**ti **ādi**-saddena āsanapaññāpanaṁ bījananti evamādiṁ saṅgaṇhāti. **Antevāsikavattan**ti antevāsikena ācariyamhi sammāvattitabbavattaṁ. **Sippapaṭiggahaṇenā**ti sippaganthassa sakkaccaṁ uggahaṇena. Tassa hi suṭṭhu uggahaṇena tadanusārenassa payogopi sammadeva uggahito hotīti. Tenāha **"thokaṁ gahetvā"**ti-ādi.

Suvinītaṁ vinentīti idha ācāravinayo adhippeto. Sippasmiṁ pana sikkhāpanavinayo "suggahitaṁ gāhāpentī"ti imināva saṅgahitoti vuttaṁ **"evaṁ te nisīditabban"**ti-ādi. Ācariyā hi nāma antevāsike na diṭṭhadhammike eva vinenti, atha kho samparāyikepīti āha **"pāpamittā vajjetabbā"**ti. Sippaganthassa uggaṇhanaṁ nāma yāvadeva payogasampādanatthanti āha **"payogaṁ dassetvā gaṇhāpentī"**ti. **Mittāmaccesū**ti attano mittāmaccesu. **Paṭiyādentī**ti pariggahetvā naṁ mamattavasena paṭiyādenti. "Ayaṁ amhākaṁ antevāsiko"ti-ādinā hi attano pariggahitadassanamukhena ceva "bahussuto"ti-ādinā tassa guṇapariggaṇhanamukhe ca taṁ tesaṁ paṭiyādenti. **Sabbadisāsu rakkhaṁ karonti** cātuddisabhāvasampādanenassa sabbattha sukhajīvibhāvasādhanato. Tenāha **"uggahitasippo hī"**ti-ādi. Sattānañhi duvidhā sarīrarakkhā abbhantaraparissayapaṭighātena, bāhiraparissayapaṭighātena ca. Tattha (DṬ.31./CS:pg.3.142) **abbhantaraparissayo** khuppipāsādibhedo, so lābhasiddhiyā paṭihaññati tāya tajjāparihārasaṁvidhānato. **Bāhiraparissayo** cora-amanussādihetuko, so vijjāsiddhiyā paṭihaññati tāya tajjāparihārasaṁvidhānato. Tena vuttaṁ **"yaṁ yaṁ disan"**ti-ādi.

Pubbe **"uggahitasippo hī"**ti-ādinā sippasikkhāpaneneva lābhuppattiyā disāsu parittāṇakaraṇaṁ dassitaṁ, idāni "yaṁ vā so"ti-ādinā tassa uggahitasippassa nipphattivasena guṇakittanamukhena paggaṇhanenapi lābhuppattiyāti ayametesaṁ vikappānaṁ bhedo. **Sesan**ti "paṭicchannā hotī"ti-ādikaṁ pāḷi-āgataṁ, "evañca pana vatvā"ti-ādikaṁ Aṭṭhakathāgatañca. **Etthā**ti etasmiṁ dutiyadisāvāre. **Purimanayenevā**ti pubbe paṭhamadisāvāre vuttanayeneva.

269. **Sammānanā** nāma sambhāvanā, sā pana atthacariyālakkhaṇā ca dānalakkhaṇā ca catutthapañcamaṭṭhāneheva saṅgahitāti piyavacanalakkhaṇaṁ taṁ dassetuṁ **"sambhāvitakathākathanenā"**ti vuttaṁ. Vigatamānanā **vimānanā,** na vimānanā **avimānanā,** vimānanāya akaraṇaṁ. Tenāha **"yathā dāsakammakarādayo"**ti-ādi. Sāmikena hi vimānitānaṁ itthīnaṁ sabbo parijano vimānetiyeva **Paricaranto**ti indriyāni paricaranto. **Taṁ aticarati nāma** taṁ attano gihiniṁ atimaññitvā agaṇetvā vattanato. **Issariyavossaggenā**ti ettha yādiso issariyavossaggo gihiniyā anucchaviko, taṁ dassento **"bhattagehe vissaṭṭhe"**ti āha. Gehe eva ṭhatvā vicāretabbampi hi kasivāṇijjādikammaṁ kulitthiyā bhāro na hoti, sāmikasseva bhāro, tato āgatasāpateyyaṁ pana tāya suguttaṁ katvā ṭhapetabbaṁ hoti. **"Sabbaṁ issariyaṁ vissaṭṭhaṁ nāma hotī"**ti etā maññantīti adhippāyo. Itthiyo nāma puttalābhena viya mahagghavipulālaṅkāralābhenapi na santussantevāti tāsaṁ tosanaṁ alaṅkāradānanti āha **"attano vibhavānurūpenā"**ti.

Kulitthiyā saṁvihitabbakammantā nāma āhārasampādanavicārappakārāti āha **"yāgubhattapacanakālādīnī"**ti-ādi. **Sammānanādīhi** yathāraham (DṬ.31./CS:pg.3.143) piyavacanehi ceva bhojanadānādīhi ca **paheṇakapesanādīhi** aññato, tattheva vā

uppannassa paṇṇākārassa chaṇadivasādīsu pesetabbapiyabhaṇḍehi ca **saṅgahitaparijanā**. Gehasāminiyā antogehajano niccaṁ saṅgahito evāti vuttaṁ **“idha parijano nāma …pe… ñātijano”**ti. **Ābhatadhanan**ti bāhirato antogehaṁ pavesitadhanaṁ. Gihiniyā nāma paṭhamaṁ āhārasampādane kosallaṁ icchitabbaṁ, tattha ca yuttapayuttatā, tato sāmikassa itthijanāyattesu kiccākiccesu, tato puttānaṁ parijanassa kātabbakiccesūti āha **“yāgubhattasampādanādīsū”**ti-ādi. “Nikkosajjā”ti vatvā tameva nikkosajjataṁ byatirekato, anvayato ca vibhāvetuṁ **“yathā”**ti-ādi vuttaṁ. **Idhā**ti imasmiṁ tatiyadisāvāre. **Purimanayenevā**ti paṭhamadisāvāre vuttanayeneva. Iti Bhagavā “pacchimā disā puttadārā”ti uddisitvāpi dāravaseneva pacchimaṁ disaṁ vissajjesi, na puttavasena. Kasmā? Puttā hi dārakakāle attano mātu anuggaṇhaneneva anuggahitā honti anukampitā, viññutaṁ pattakāle pana yathā tepi tadā anuggahetabbā, svāyaṁ vidhi “pāpā nivārentī”ti-ādinā paṭhamadisāvāre dassito evāti kiṁ puna vissajjanenāti. Dānādisaṅgahavatthūsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttamevāti.

270. Cattāripi ṭhānāni laṅghitvā pañcamameva ṭhānaṁ vivarituṁ **“avisaṁvādanatāyā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yassa yassa nāmaṁ gaṇhātī**ti sahāyo atthikabhāvena yassa yassa vatthuno nāmaṁ katheti. **Avisaṁvādetvā**ti ettha duvidhaṁ avisaṁvādanaṁ vācāya, payogena cāti taṁ duvidhampi dassetuṁ **“idampī”**ti-ādi vuttaṁ. **“Dānenā”**ti ca idaṁ nidassanamattaṁ daṭṭhabbaṁ itarasaṅgahavatthuvasenapi avisaṁvādetvā saṅgaṇhanassa labbhanato, icchitabbato ca. Aparā pacchimā pajā **aparapajā,** aparāparaṁ uppannā vā pajā **aparapajā**. **Paṭipūjanā** nāma mamāyanā, sakkārakiriyā cāti tadubhayaṁ dassetuṁ **“kelāyantī”**ti-ādi vuttaṁ. **Mamāyantī**ti mamattaṁ karonti.

271. **Yathābalaṁ kammantasaṁvidhānenā**ti dāsakammakarānaṁ yathābalaṁ balānurūpaṁ tesaṁ tesaṁ kammantānaṁ saṁvidahanena vicāraṇena, kārāpanenāti attho. Tenāha **“daharehī”**ti-ādi. **Bhattavetanānuppadānenā**ti tassa tassa dāsakammakarassa anurūpaṁ bhattassa, vetanassa ca padānena (DṬ.31./CS:pg.3.144) Tenevāha **“ayaṁ khuddakaputto”**ti-ādi. **Bhesajjādīnī**ti **ādi**-saddena sappāyāhāravasanaṭṭhānādiṁ saṅgaṇhāti. Sātabhāvo eva rasānaṁ **acchariyatā**ti āha **“acchariye madhurarase”**ti. **Tesan**ti dāsakammakarānaṁ. **Vossajjanenā**ti kammakaraṇato vissajjanena. **Velaṁ ñatvā**ti “pahārāvaseso, upaḍḍhapahārāvaseso vā divaso”ti velaṁ jānitvā. Yo koci mahussavo **chaṇo** nāma. Kattikussavo, phagguṇussavoti evaṁ nakkhattasallakkhito mahussavo **nakkhattaṁ**. **Pubbuṭṭhāyitā, pacchānipātitā** ca Mahāsudassane vuttā evāti idha anāmaṭṭhā.

Dinnādāyinoti pubbapadāvadhāraṇavasena sāvadhāraṇavacananti avadhāraṇena nivattitaṁ dassetuṁ **“corikāya kiñci aggahetvā”**ti vuttaṁ. Tenāha **“sāmikehi dinnasseva ādāyino”**ti. **Na mayaṁ kiñci labhāmāti anujjhāyitvā**ti paṭisedhadvayena tehi laddhabbassa lābhaṁ dasseti. **“Kiṁ etassa kammena katenāti anujjhāyitvā”**ti idaṁ tuṭṭhahadayatāya kāraṇadassanaṁ paṭipakkhadūrībhāvato. **Tuṭṭhahadayatādassanam**pi kammassa sukatakāritāya kāraṇadassanaṁ. Kitti eva vaṇṇo **kittivaṇṇo,** taṁ kittivaṇṇaṁ guṇakathaṁ haranti, taṁ taṁ disaṁ upāharantīti **kittivaṇṇaharā**. Tathā tathā kittetabbato hi **kitti** guṇo, tesaṁ vaṇṇanaṁ kathanaṁ **vaṇṇo**. Tenāha **“guṇakathāhārakā”**ti.

272. Kāraṇabhūtā mettā etesaṁ atthīti **mettāni,** kāyakammādīni. Yāni pana tāni yathā yathā ca sambhavanti, taṁ dassetuṁ **“tatthā”**ti-ādi vuttaṁ. **“Vihāragamanan”**ti-ādīsu “mettacittaṁ paccupaṭṭhāpetvā”ti padaṁ āharitvā yojetabbaṁ. **Anāvaṭadvāratāyā**ti ettha **dvāraṁ** nāma alobhajjhāsayatā dānassa mukhabhāvato. Tassa sato deyyadhammassa

dātukāmatā **anāvaṭatā** evañhi gharamāvasanto kulaputto gehadvāre pihitepi anāvaṭadvāro eva, aññathā apihitepi gharadvāre āvaṭadvāro evāti. Tena vuttaṁ **"tatthā"**ti-ādi. Vivaritvāpi vasantoti vacanaseso. **Pidahitvāpī**ti etthāpi eseva nayo. **"Sīlavantesū"**ti idaṁ paṭiggāhakato dakkhiṇavisuddhidassanatthaṁ vuttaṁ. Karuṇākhettepi (DṬ.31./CS:pg.3.145) dānena anāvaṭadvāratā eva. **"Santaññevā"**ti iminā asantaṁ natthivacanaṁ pucchitapaṭivacanaṁ viya icchitabbaṁ evāti dasseti viññūnaṁ atthikānaṁ cittamaddavakaraṇato. **"Purebhattaṁ paribhuñjitabbakan"**ti idaṁ yāvakālike eva āmisabhāvassa niruḷhatāya vuttaṁ.

"Sabbe sattā"ti idaṁ tesaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ ajjhāsayasampattidassanaṁ pakkhapātābhāvadīpanato, odhiso pharaṇāyapi mettābhāvanāya labbhanato. Yāya kusalābhivaḍḍhi-ākaṅkhāya tesaṁ upaṭṭhākānaṁ, tathā nesaṁ gehapavisanaṁ, taṁ sandhāyāha **"pavisantāpi kalyāṇena cetasā anukampanti nāmā"**ti. **Sutassa pariyodāpanaṁ** nāma tassa yāthāvato atthaṁ vibhāvetvā vicikicchātamavidhamanena visodhananti āha **"atthaṁ kathetvā kaṅkhaṁ vinodentī"**ti. Savanaṁ nāma dhammassa yāvadeva sammāpaṭipajjanāya asati tasmiṁ tassa niratthakabhāvato, tasmā sutassa pariyodāpanaṁ nāma sammāpaṭipajjāpananti āha **"tathattāya vā paṭipajjāpentī"**ti.

273. **Alamatto**ti samatthasabhāvo, so ca atthato samattho evāti **"agāraṁ ajjhāvasanasamattho"**ti vuttaṁ. **Disānamassanaṭṭhāne**ti yathāvuttadisānaṁ paccupaṭṭhānasaññite namassanakāraṇe. Paṇḍito hutvā kusalo cheko labhate yasanti yojanā. Saṇhaguṇayogato **saṇho, saṇhaguṇo**ti panettha sukhumanipuṇapaññā, muduvācāti dassento **"sukhuma …pe… bhaṇanena vā"**ti vuttaṁ. **Disānamassanaṭṭhānenā**ti yena ñāṇena yathāvuttā cha disā vuttanayena paṭipajjanto namassati nāma, taṁ ñāṇaṁ disānamassanaṭṭhānaṁ, tena **paṭibhānavā**. Tena hi taṁtaṁkiccayuttapattavasena paṭipajjanto idha "paṭibhānavā"ti vutto. **Nivātavuttī**ti paṇipātasīlo. **Atthaddho**ti na thaddho **thambharahito**ti cittassa uddhumātalakkhaṇena thambhitabhāvena virahito. **Uṭṭhānavīriyasampanno**ti kāyikena vīriyena samannāgato. **Nirantarakaraṇavasenā**ti āraddhassa kammassa satatakāritāvasena. **Ṭhānuppattiyā paññāyā**ti tasmiṁ tasmiṁ atthakicce upaṭṭhite ṭhānaso taṅkhaṇe eva uppajjanakapaññāya.

Saṅgahakaroti yathāraham sattānaṁ saṅgaṇhanako. **Mittakaro**ti mittabhāvakaro, so pana atthato mitte pariyesanako nāma hotīti (DṬ.31./CS:pg.3.146) vuttaṁ **"mittagavesano"**ti. Yathāvuttaṁ vadaṁ vacanaṁ jānātīti **vadaññū**ti āha **"pubbakārinā vuttavacanaṁ jānātī"**ti. Idāni tamevatthaṁ saṅkhepena vuttaṁ vitthāravasena dassetuṁ **"sahāyakassā"**ti-ādi vuttaṁ. Pubbe yathāpavattāya vācāya jānane vadaññutaṁ dassetvā idāni ākārasallakkhaṇena appavattāya vācāya jānanepi vadaññutaṁ dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. **"Yena yena vā panā"**ti-ādinā vacanīyatthataṁ **vadaññū**-saddassa dasseti. **Netā**ti yathādhippetamatthaṁ paccakkhato pāpetā. Tenāha **"taṁ tamatthaṁ dassento paññāya netā"**ti. Neti taṁ tamatthanti ānetvā sambandho. **Punappunaṁ netī**ti anu anu neti, taṁ tamatthanti ānetvā yojanā.

Tasmiṁ tasminti tasmiṁ tasmiṁ dānādīhi saṅgahehi saṅgahetabbe **puggale**. **Āṇiyā**ti akkhasīsagatāya āṇiyā. **Yāyato**ti gacchato. **Puttakāraṇā**ti puttanimittaṁ. Puttahetukañhi puttena kattabbaṁ mānaṁ vā pūjaṁ vā.

Upayogavacaneti upayogatthe. Vuccatīti **vacanaṁ,** attho. Upayogavacane vā vattabbe. **Paccattan**ti paccattavacanaṁ. **Sammā pekkhantī**ti sammadeva kātabbe pekkhanti. **Pasaṁsanīyā**ti pasaṁsitabbā. **Bhavanti** ete saṅgahetabbe tattha puggale yathāraham pavattentāti adhippāyo.

274. **“Iti Bhagavā”**ti-ādi nigamanaṁ. **Yā disā**ti yā mātāpitu-ādilakkhaṇā puratthimādidisā. **Namassā**ti namasseyyāsīti attho “yathā kathaṁ panā”ti-ādikāya gahapatiputtassa pucchāya vasena desanāya āraddhattā **“pucchāya ṭhatvā”**ti vuttaṁ. **Akathitaṁ natthi** gihīhi kattabbakamme appamādapaṭipattiyā anavasesato kathitattā. Mātāpitu-ādīsu hi tehi ca paṭipajjitabbapaṭipattiyā niravasesato kathaneneva rājādīsupi paṭipajjitabbavidhi atthato kathito eva hotīti. Gihino vinīyanti, vinayaṁ upenti etenāti **gihivinayo**. **Yathānusiṭṭhan**ti yathā idha satthārā anusiṭṭhaṁ gihicārittaṁ tathā tena pakārena taṁ avirādhetvā. **Paṭipajjamānassa vuddhiyeva pāṭikaṅkhā**ti diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi vuddhiyeva icchitabbā avassambhāvinīti.

Siṅgālasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.32.) 9. Āṭānāṭiyasuttavaṇṇanā

(DṬ.32.-1)Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā

275. “Catuddisaṁ (DṬ.32./CS:pg.3.147) rakkhaṁ ṭhapetvā”ti idaṁ dvīsu ṭhānesu catūsu disāsu ṭhapitaṁ rakkhaṁ sandhāya vuttanti tadubhayaṁ dassetuṁ **“asurasenāyā”**ti-ādi vuttaṁ. Attano hi adhikāre, attano rakkhāya ca appamajjanena tesaṁ idaṁ dvīsu ṭhānesu catūsu disāsu ārakkhaṭṭhapanaṁ. Yañhi taṁ asurasenāya paṭisedhanatthaṁ devapure catūsu disāsu sakkassa devānamindassa ārakkhaṭṭhapanaṁ, taṁ attano **adhikāre appamajjanaṁ**. Yaṁ pana nesaṁ Bhagavato santikaṁ upasaṅkamane catūsu disāsu ārakkhaṭṭhapanaṁ, taṁ attano katā **rakkhāya appamajjanaṁ**. Tena vuttaṁ **“asurasenāya nivāraṇatthan”**ti-ādi. Pāḷiyaṁ **catuddisan**ti bhummatthe upayogavacananti bhummavasena tadatthaṁ dassento **“catūsu disāsū”**ti āha. **Ārakkhaṁ ṭhapetvā**ti vessavaṇādayo cattāro mahārājāno attanā attanā rakkhitabbadisāsu ārakkhaṁ ṭhapetvā guttiṁ sammadeva vidahitvā. **Balagumbaṁ ṭhapetvā**ti yakkhasenādisenābalasamūhaṁ ṭhapetvā. **Ovaraṇaṁ ṭhapetvā**ti paṭipakkhanisedhanasamatthaṁ āvaraṇaṁ ṭhapetvā. Iti tīhi padehi yathākkamaṁ paccekaṁ devanagaradvārassa anto, dvārasamīpe, dvārato bahi, disārakkhāvasanoti tividhāya rakkhāya ṭhapitabhāvo vā dīpito. Tenāha **“evaṁ sakkassa …pe… katvā”**ti. **Satta Buddhe ārabbhā**ti ettha satteva Buddhe ārabbha paribandhanakāraṇaṁ **mahāpadānaṭīkāyaṁ** (dī.ni.ṭī.2.12) vuttanayeneva veditabbaṁ. **Dhamma-āṇan**ti dhammamayaṁ āṇaṁ, satthu dhammacakkanti attho. “Parisato bāhirabhāvo, asambhogo”ti evamādiṁ **idañcidañca** vivajjanakaraṇaṁ **karissāmā**ti. **Sāvanan**ti catunnampi parisānaṁ tikkhattuṁ parivārena anusāvanaṁ, yathā Sakko devānamindo asurasenāya nivāraṇatthaṁ catūsu disāsu ārakkhaṁ ṭhapāpeti, evaṁ mahārājānopi tādise kiccavisese attano ārakkhaṁ ṭhapenti. Imesampi hi tato sāsaṅkaṁ sappaṭibhayanti. Tena vuttaṁ **“attanopī”**ti-ādi.

Abhikkantāti atikkantā, vigatāti atthoti āha **“khaye dissatī”**ti. Teneva hi “nikkhanto paṭhamo yāmo”ti anantaraṁ vuttaṁ. **Abhikkantataro**ti (DṬ.32./CS:pg.3.148) ativiya kantataro. Tādiso ca sundaro bhaddako nāma hotīti āha **“sundare dissatī”**ti.

Koti devanāgayakkhagandhabbādīsu ko katamo. **Me**ti mama. **Pādānī**ti pāde. **Iddhiyā**ti imāya evarūpāya deviddhiyā. **“Yasasā”**ti iminā edisena parivārena, paricchedena ca. **Jalan**ti vijjotamāno. **Abhikkantenā**ti ativiya kantena kamanīyena abhirūpena.

Vaṇṇenāti sarīravaṇṇanibhāya. **Sabbā obhāsayaṁ disā**ti dasapi disā pabhāsento cando viya, sūriyo viya ca ekobhāsaṁ ekālokaṁ karontoti gāthāya attho. **Abhirūpe**ti uḷārarūpe sampannarūpe. **Abbhanumodane**ti sampahaṁsane. **Idha panā**ti "abhikkantāya rattiyā"ti etasmiṁ pade. **Tenā**ti khayapariyāyattā.

Rūpāyatanādīsūti **ādi**-saddena akkharādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Suvaṇṇavaṇṇo**ti suvaṇṇacchavīti ayamettha atthoti āha **"chaviyan"**ti. Tathā hi vuttaṁ "kañcanasannibhattaco"ti (dī.ni.2.35 3.200 218 ma.ni.2.386) **saññūḷhā**ti saṅganthitā. **Vaṇṇā**ti guṇavaṇṇanāti āha **"thutiyan"**ti, thomanāyanti attho. **Kulavagge**ti khattiyādikulakoṭṭhāse. Tattha "accho vippasanno"ti-ādinā vaṇṇitabbaṭṭhena **vaṇṇo,** chavi. Vaṇṇanaṭṭhena **vaṇṇo,** thuti. Abhitthavanaṭṭhena **vaṇṇo,** thuti, aññamaññaṁ asaṅkarato vaṇṇitabbato ṭhapetabbato **vaṇṇo,** khattiyādikulavaggo. Vaṇṇīyati ñāpīyati etenāti **vaṇṇo,** ñāpakaṁ kāraṇaṁ. Vaṇṇanato thūlarassādibhāvena upaṭṭhānato **vaṇṇo,** saṇṭhānaṁ. "Mahantaṁ khuddakaṁ, majjhiman"ti vaṇṇetabbato pamāṇetabbato **vaṇṇo,** pamāṇaṁ. Vaṇṇīyati cakkhunā vivarīyatīti **vaṇṇo,** rūpāyatananti evaṁ tasmiṁ tasmiṁ atthe **vaṇṇa**-saddassa pavatti veditabbā. **So**ti vaṇṇasaddo. **Chaviyaṁ daṭṭhabbo** rūpāyatane gayhamānassa chavimukheneva gahetabbato. "Chavigatā pana vaṇṇadhātu eva suvaṇṇavaṇṇoti ettha vaṇṇaggahaṇena gahitā"ti apare.

Kevalaparipuṇṇanti ekadesampi asesetvā niravasesatova paripuṇṇanti ayamettha atthoti āha **"anavasesatā attho"**ti. **Kevalakappā**ti **kappa**-saddo nipāto padapūraṇamattaṁ, kevalaṁ icceva attho (DṬ.32./CS:pg.3.149) **Kevala**-saddo bahulavācīti āha **"yebhuyyatā attho"**ti. Keci pana "īsakaṁ asamattā kevalakappā"ti vadanti. Evaṁ sati anavasesattho eva kevala-saddattho siyā, anatthantarena pana kappa-saddena padavaḍḍhanaṁ kataṁ kevalameva kevalakappanti. Atha vā kappanīyatā, paññāpetabbatā kevalakappā. **Abyāmissatā** vijātiyena asaṅkarā suddhatā. **Anatirekatā** taṁparamatā visesābhāvo. **Kevalakappan**ti kevalaṁ daḷhaṁ katvāti attho. **Kevalaṁ** vuccati nibbānaṁ sabbasaṅkhatavivittattā. Taṁ etassa adhigataṁ atthīti **kevalī,** sacchikatanirodho khīṇāsavo.

Kappa-saddo panāyaṁ sa-upasaggo, anupasaggo cāti adhippāyena okappaniyapade labbhamānaṁ kappaniyasaddamattaṁ nidasseti, aññathā kappa-saddassa atthuddhāre okappaniyapadaṁ anidassanameva siyā. **Samaṇakappehī**ti vinayakkamasiddhehi samaṇavohārehi. **Niccakappan**ti niccakālaṁ. **Paññattī**ti nāmañhetaṁ tassa āyasmato, yadidaṁ kappoti. **Kappitakesamassū**ti kattariyā cheditakesamassu. **Dvaṅgulakappo**ti majjhanhikavelāya vītikkantāya dvaṅgulatāvikappo. **Leso**ti apadeso. Anavasesaṁ pharituṁ samatthassa obhāsassa kenaci kāraṇena ekadesapharaṇampi siyā, ayaṁ pana sabbasova pharīti dassetuṁ samantattho kappa-saddo gahitoti āha **"anavasesaṁ samantato"**ti.

Yasmā devatānaṁ sarīrappabhā dvādasayojanamattaṁ ṭhānaṁ, tato bhiyyopi pharitvā tiṭṭhati, tathā vatthābharaṇādīhi samuṭṭhitā pabhā, tasmā vuttaṁ **"candimā viya, sūriyo viya ca ekobhāsaṁ ekaṁ pajjotaṁ karitvā"**ti. Kasmā ete mahārājāno Bhagavato santike nisīdiṁsu? Nanu yebhuyyena devatā Bhagavato santikaṁ upagatā ṭhatvāva kathetabbaṁ kathentā gacchantīti? Saccametaṁ, idha pana nisīdane kāraṇaṁ atthi, taṁ dassetuṁ **"devatānan"**ti-ādi vuttaṁ. "Idaṁ parittaṁ nāma sattabuddhapaṭisaṁyuttaṁ garu, tasmā na amhehi ṭhatvā gahetabban"ti cintetvā **parittagāravavasena nisīdiṁsu**.

276. Kasmā panettha vessavaṇo eva kathesi, na itaresu yo kocīti? Tattha kāraṇaṁ dassetuṁ **"kiñcāpī"**ti-ādi vuttaṁ. **Vissāsiko** (DṬ.32./CS:pg.3.150) abhiṇhaṁ upasaṅkamanena. **Byatto**ti visārado, tañcassa veyyattiyaṁ suṭṭhu sikkhitabhāvenāti āha

“susikkhito”ti. Manussesu viya hi devesupi kocideva purimajātiparicayena susikkhito hoti, tatrāpi kocideva yathādhippetamatthaṁ vattuṁ samattho paripuṇṇapadabyañjanāya poriyā vācāya samannāgato. “Mahesakkhā”ti imassa atthavacanaṁ “ānubhāvasampannā”ti, **mahesakkhā**ti vā mahāparivārāti attho. Pāṇātipāte ādīnavadassaneneva taṁ vipariyāyato tato veramaṇiyaṁ ānisaṁso pākaṭo hotīti **“ādīnavaṁ dassetvā”** icceva vuttaṁ. **Tesu senāsanesū**ti yāni “araññavanappatthānī”ti-ādinā (ma.ni.1.34-45) vuttāni bhikkhūnaṁ vasanaṭṭhānabhūtāni araññāyatanāni, tesu bhikkhūhi sayitabbato, āsitabbato ca senāsanasaññitesu. **Nibaddhavāsino**ti rukkhapabbatapaṭibaddhesu vimānesu niccavāsitāya nibaddhavāsino. **Baddhattā**ti gāthābhāvena ganthitattā sambandhitattā.

“Uggaṇhātu bhante Bhagavā”ti attanā vuccamānaṁ parittaṁ Bhagavantaṁ uggaṇhāpetukāmo vessavaṇo avocāti adhippāyena codako **“kiṁ pana Bhagavato appaccakkhadhammo nāma atthī”**ti codesi. Ācariyo sabbattha appaṭihatañāṇacārassa Bhagavato na kiñci appaccakkhanti dassento “natthī”ti vatvā “uggaṇhātu bhante Bhagavā”ti vadato vessavaṇassa adhippāyaṁ vivaranto **“okāsakaraṇatthan”**ti-ādimāha. Yathā hi Pañcasikho Gandhabbadevaputto devānaṁ tāvatiṁsānaṁ, brahmuno ca sanaṅkumārassa sammukhā attano yathāsutaṁ dhammaṁ Bhagavato santikaṁ upagantvā pavedeti, evamayampi mahārājā itarehi saddhiṁ āṭānāṭanagare gāthāvasena bandhitaṁ parittaṁ Bhagavato pavedetuṁ **okāsaṁ kārento** “uggaṇhātu bhante Bhagavā”ti **āha,** na naṁ tassa pariyāpuṇane niyojento. Tasmā **uggaṇhātū**ti yathidaṁ parittaṁ mayā paveditamattameva hutvā catunnaṁ parisānaṁ cirakālaṁ hitāvahaṁ hoti, evaṁ uddhaṁ ārakkhāya gaṇhātu, sampaṭicchatūti attho. **Satthu kathite**ti satthu ārocite, catunnaṁ parisānaṁ satthu kathane vāti attho. **Sukhavihārāyā**ti yakkhādīhi avihiṁsāya laddhabbasukhavihārāya.

277. **Sattapi** (DṬ.32./CS:pg.3.151) **Buddhā cakkhumanto** pañcahi cakkhūhi cakkhumabhāve visesābhāvato. **Tasmā**ti yasmā cakkhumabhāvo viya sabbabhūtānukampitādayo sabbepi visesā sattannampi Buddhānaṁ sādhāraṇā, tasmā, guṇanemittakāneva vā yasmā Buddhānaṁ nāmāni nāma, na liṅgikāvatthikayādicchakāni, tasmā Buddhānaṁ guṇavisesadīpanāni “cakkhumantassā”ti-ādinā (dī.ni.3.277) vuttāni **etāni ekekassa satta satta nāmāni honti**. Tesaṁ nāmānaṁ sādhāraṇabhāvaṁ atthavasena yojetabbāti dassetuṁ **“sabbepī”**ti-ādi vuttaṁ. **Sabbabhūtānukampino**ti anaññasādhāraṇamahākaruṇāya sabbasattānaṁ anukampikā. **Nhātakilesattā**ti aṭṭhaṅgikena ariyamaggajalena saparasantānesu niravasesato dhotakilesamalattā. **Mārasenāpamaddino**ti saparivāre pañcapi māre pamadditavanto. **Vusitavanto**ti maggabrahmacariyavāsaṁ, dasavidhaṁ ariyavāsañca vusitavanto. Vusitavantatāya eva bāhitapāpatā vuttā hotīti “brāhmaṇassā”ti padaṁ anāmaṭṭhaṁ. **Vimuttā**ti anaññasādhāraṇānaṁ pañcannampi vimuttīnaṁ vasena niravasesato muttā. **Aṅgato**ti sarīraṅgato, ñāṇaṅgato ca, dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇa- (dī.ni.2.33 3.200 ma.ni.2.385) asīti-anubyañjanehi nikkhamanappabhā, byāmappabhā, ketumālā-uṇhīsappabhā ca sarīraṅgato nikkhamanakarasmiyo, yamakamahāpāṭihāriyādīsu uppajjanakappabhā ñāṇaṅgato nikkhamanakarasmiyo. **Na etāneva** “cakkhumā”ti-ādinā (dī.ni.3.277) vuttāni **satta nāmāni,** atha kho aññānipi bahūni aparimitāni nāmāni. Kathanti āha **“asaṅkhyeyyāni nāmāni saguṇena mahesinoti vuttan”**ti (dha.sa.aṭṭha.1313 udā. aṭṭha. 53 paṭi. aṭṭha. 76). Kena vuttaṁ? Dhammasenāpatinā.

Yadi evaṁ kasmā vessavaṇo etāneva gaṇhīti āha **“attano pākaṭanāmavasenā”**ti. **Khīṇāsavā janāti adhippetā**. Te hi kammakilesehi jātāpi evaṁ na puna jāyissantīti

iminā atthena **janā**. Yathāha "yo ca kālaghaso bhūto"ti (jā. 1.2.190) **desanāsīsamattan**ti nidassanamattanti attho, avayavena vā samudāyupalakkhaṇametaṁ. Sati ca pisuṇavācappahāne (DṬ.32./CS:pg.3.152) pharusavācā pahīnāva hoti, pageva ca musāvādoti **"apisuṇā"** icceva vuttā. **Mahattā**ti mahā attā sabhāvo etesanti mahattā. Tenāha **"mahantabhāvaṁ pattā"**ti. **Mahantā**ti vā mahā antā, parinibbānapariyosānāti vuttaṁ hoti. Mahantehi vā sīlādīhi samannāgatā. Ayaṁ tāva Aṭṭhakathāyaṁ āgatanayena attho. Itaresaṁ pana matena Buddhādīhi ariyehi mahanīyato pūjanīyato **mahaṁ** nāma nibbānaṁ, mahamanto etesanti **mahantā,** nibbānadiṭṭhāti attho. **Nissāradā**ti sārajjarahitā, nibbhayāti attho. Tenāha **"vigatalomahaṁsā"**ti.

Hitanti hitacittaṁ, sattānaṁ hitesīti attho. **Yathābhūtaṁ vipassisun**ti pañcupādānakkhandhesu samudayādito yāthāvato vividhenākārena passiṁsu. "Ye cāpī"ti pubbe paccattabahuvacanena aniyamato vutte **tesampī**ti atthaṁ sampadānabahuvacanavasena niyametvā "namatthū"ti ca padaṁ ānetvā yojeti yaṁ taṁ-saddānaṁ abyabhicāritasambandhabhāvato. Vipassiṁsu namassantīti vā yojanā. **Paṭhamagāthāyā**ti "ye cāpi nibbutā loke"ti evaṁ vuttagāthāya. **Dutiyagāthāyā**ti tadantaragāthāya. Tattha **desanāmukhamattan**ti itaresampi Buddhānaṁ nāmaggahaṇe patte imasseva Bhagavato nāmaggahaṇaṁ tathā desanāya mukhamattaṁ, tasmā tepi atthato gahitā evāti adhippāyo. Tenāha **"ayampi hī"**ti-ādi. Tattha **ayan**ti ayaṁ gāthā. Purimayojanāyaṁ tassāti visesitabbatāya abhāvato "yanti nipātamattan"ti vuttaṁ, idha pana "tassa namatthū"ti evaṁ sambandhassa ca icchitattā "yan"ti nāmapadaṁ upayogekavacananti dassento **"yaṁ namassanti Gotaman"**ti āha.

278. "Yato uggacchati sūriyo"ti-ādikaṁ kasmā āraddhaṁ? Yaṁ ye yakkhādayo satthu dhamma-āṇaṁ, attano ca rājāṇaṁ nādiyanti, tesaṁ "idañcidañca niggahaṁ karissāmā"ti sāvanaṁ kātukāmā tattha tattha dvisahassaparittadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu attano āṇāya vattānaṁ attano puttānaṁ, aṭṭhavīsatiyā yakkhasenāpati-ādīnañca satthari pasādagāravabahumānañca pavedetvā niggahārahānaṁ santajjanatthaṁ āraddhaṁ. Tattha (DṬ.32./CS:pg.3.153) "yato uggacchatī"ti-ādīsu **"yato ṭhānato udetī"**ti vuccati, kuto pana ṭhānato udetīti vuccati? Pubbavidehavāsīnaṁ tāva majjhanhikaṭṭhāne ṭhito Jambudīpavāsīnaṁ udetīti vuccati, uttarakurukānaṁ pana oggacchatīti iminā nayena sesadīpesupi sūriyassa uggacchanoggacchanapariyāyo veditabbo. Ayañca attho heṭṭhā **Aggaññasuttavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha.3.121) pakāsito eva. **Aditiyā putto**ti lokasamudācāravasena vuttaṁ. Lokiyā hi deve aditiyā puttā, asure atithiyā puttāti vadanti. Ādippanato pana **ādicco,** ekappahāreneva tīsu dīpesu ālokavidaṁsanena samujjalanatoti attho. **Maṇḍalī**ti ettha **ī**-kāro bhusatthoti āha **"mahantaṁ maṇḍalaṁ assāti maṇḍalī"**ti. Mahantaṁ hissa vimānamaṇḍalaṁ paññāsayojanāyāmavitthārato. **"Saṁvarīpi nirujjhatī"**ti imināva divasopi jāyatīti ayampi attho vuttoti veditabbo. **Ratti antaradhāyatī**ti sinerupacchāyālakkhaṇassa andhakārassa vigacchanato.

Udakarahadoti jaladhi. **"Tasmiṁ ṭhāne"**ti idaṁ puratthimasamuddassa uparibhāgena sūriyassa gamanaṁ sandhāya vuttaṁ. Tathā hi Jambudīpe ṭhitānaṁ puratthimasamuddato sūriyo uggacchanto viya upaṭṭhāti. Tenāha **"yato uggacchati sūriyo"**ti. Samuddanaṭṭhena attani patitassa sammadeva, sabbaso ca undanaṭṭhena kiledanaṭṭhena **samuddo**. Samuddo hi kiledanaṭṭho rahado. **Sāritodako**ti anekāni yojanasahassāni vitthiṇṇodako, saritā nadiyo udake etassāti vā **saritodako**.

Sinerupabbatarājā cakkavāḷassa vemajjhe ṭhito, taṁ padhānaṁ katvā vattabbanti adhippāyena "itoti sineruto"ti vatvā tathā pana disāvavatthānaṁ anavaṭṭhitanti **"tesaṁ nisinnaṭṭhānato vā"**ti vuttaṁ. **Tesan**ti catunnaṁ mahārājānaṁ. **Nisinnaṭṭhānaṁ**

āṭānāṭanagaraṁ. Tattha hi nisinnā te imaṁ parittaṁ bandhiṁsu. **Tesaṁ nisinnaṭṭhānato**ti vā satthu santike tesaṁ nisinnaṭṭhānato. Ubhayathāpi sūriyassa udayaṭṭhānā puratthimā disā nāma hoti. Purimapakkhaṁyevettha vaṇṇenti. Tena vuttaṁ "ito sā purimā disā"ti. Sūriyo, pana candanakkhattādayo ca sineruṁ dakkhiṇato, cakkavāḷapabbatañca vāmato katvā parivattenti. Yattha ca nesaṁ uggamanaṁ paññāyati, sā puratthimā (DṬ.32./CS:pg.3.154) disā. Yattha okkamanaṁ paññāyati, sā pacchimā disā. Dakkhiṇapasse uttarā disā, vāmapasse dakkhiṇā disāti catumahādīpavāsīnaṁ paccekaṁ sineru uttarādisāyameva, tasmā anavaṭṭhitā disāvavatthāti āha "iti naṁ ācikkhati jano"ti. **Yaṁ disan**ti yaṁ puratthimadisaṁ **yasassī**ti mahāparivāro. Koṭisatasahassaparimāṇā hi devatā abhiṇhaṁ parivārenti. Candananāgarukkhādīsu osadhitiṇavanappatisugandhānaṁ abbanato, tehi dittabhāvūpagamanato "gandhabbā"ti laddhanāmānaṁ cātumahārājikadevānaṁ adhipati bhāvato. **Me sutan**ti ettha **me**ti nipātamattaṁ. **Sutan**ti vissutanti attho. Ayañhettha yojanā-- tassa dhataraṭṭhamahārājassa puttāpi bahavo. Kittakā? Asīti, dasa eko ca. Ekanāmā. Kathaṁ? Indanāmā. "Mahapphalā"ti ca sutaṁ vissutametaṁ loketi.

Ādicco Gotamagotto, Bhagavāpi Gotamagotto, ādiccena samānagottatāya ādicco bandhu etassātipi ādiccabandhu, ādiccassa vā bandhūti ādiccabandhu, taṁ **ādiccabandhunaṁ**. **Anavajjenā**ti avajjapaṭipakkhena brahmavihārena. **Samekkhasi** odhiso, anodhiso ca pharaṇena olokesi-āsayānusayacariyādhimutti-ādivibhāgāvabodhavasena. **Vatvā vandantī**ti "lokassa anukampako"ti kittetvā vandanti. **Sutaṁ netan**ti sutaṁ nanūti etasmiṁ atthe **nu**-saddo. Aṭṭhakathāyaṁ pana nokāroyanti adhippāyena **amhehī**ti attho vutto. **Etan**ti etaṁ tathā parikittetvā amanussānaṁ devatānaṁ vandanaṁ. **Vadanti** dhataraṭṭhamahārājassa puttā.

279. **Yena petā pavuccantī**ti ettha vacanasesena attho veditabbo, na yathārutavasenevāti dassento **"yena disābhāgena nīharīyantūti vuccantī"**ti āha. **Ḍayhantu vā**ti pete sandhāya vadati. **Chijjantu vā** hatthapādādike pisuṇā piṭṭhimaṁsikā. **Haññantu** pāṇātipātinoti-ādikā. **Pavuccantī**ti vā samuccanti, "alaṁ tesan"ti samācinīyantīti attho. Evañhi vacanasesena vinā eva attho siddho hoti. **Rahassaṅgan**ti bījaṁ sandhāya vadati.

280. **Yasmiṁ disābhāge sūriyo atthaṁ gacchatī**ti ettha "yato ṭhānato udetī"ti ettha vuttanayānusārena attho veditabbo.

281. Yena (DṬ.32./CS:pg.3.155) disābhāgena uttarakuru rammo avaṭṭhito, ito sā uttarā disāti yojanā **Mahānerū**ti mahanto, mahanīyo ca nerusaṅkhāto pabbato. Tenāha **"mahāsineru pabbatarājā"**ti. **Rajatamayaṁ**. Tathā hi tassa pabhāya ajjhotthataṁ tassaṁ disāyaṁ samuddodakaṁ khīraṁ viya paññāyati. **Maṇimayan**ti indanīlamayaṁ. Tathā hi dakkhiṇadisāya samuddodakaṁ yebhuyyena nīlavaṇṇaṁ hutvā paññāyati, tathā ākāsaṁ. **Manussā jāyanti**. Kathaṁ jāyanti? Amamā apariggahāti yojanā. **Mamattavirahitā**ti "idaṁ mama idaṁ mamā"ti mamaṅkāravirahitāti adhippāyo. Yadi tesaṁ "ayaṁ mayhaṁ bhariyā"ti pariggaho natthi, "ayaṁ me mātā, ayaṁ bhaginī"ti evarūpā idha viya mariyādāpi na siyā mātu-ādibhāvassa ajānanatoti codanaṁ sandhāyāha **"mātaraṁ vā"**ti-ādi. **Chandarāgo nuppajjatī**ti ettha "dhammatāsiddhassa sīlassa ānubhāvena putte diṭṭhamatte eva mātu thanato thaññaṁ paggharati, tena saññāṇena nesaṁ mātari puttassa mātusaññā, mātu ca putte puttasaññā paccupaṭṭhitā"ti keci.

Naṅgalāti liṅgavipallāsena vuttanti āha **"naṅgalānipī"**ti. **Akaṭṭhe**ti akasite akatakasikamme.

Taṇḍulāva tassa phalanti sattānaṁ puññānubhāvahetukā thusādi-abhāvena taṇḍulā eva tassa sālissa phalaṁ. **Tuṇḍikiran**ti pacanabhājanassa nāmanti vuttaṁ **"ukkhaliyan"**ti. **Ākiritvā**ti taṇḍulāni pakkhipitvā. **Niddhūmaṅgārenā**ti dhūmaṅgārarahitena kevalena **agginā**. Jotikapāsāṇato aggimhi uṭṭhahante kuto dhūmaṅgārānaṁ sambhavo. **Bhojanan**ti odanamevādhippetanti **"bhojanamevā"**ti avadhāraṇaṁ katvā tena nivattetabbaṁ dassento **"añño sūpo vā byañjanaṁ vā na hotī"**ti āha. Yadi evaṁ rasavisesayutto tesaṁ āhāro na hotīti? Noti dassento **"bhuñjantānaṁ …pe… raso hotī"**ti āha. **Macchariyacittaṁ nāma na hotī**ti dhammatāsiddhassa sīlassa ānubhāvena. Tathā hi te katthacipi amamā pariggahāva hutvā vasanti.

Apica (DṬ.32./CS:pg.3.156) tattha uttarakurukānaṁ puññānubhāvasiddho ayampi viseso veditabbo-- tattha kira tesu tesu padesesu ghanacitapattasañchannasākhāpasākhā kūṭāgārūpamā manoramā rukkhā tesaṁ manussānaṁ nivesanakiccaṁ sādhenti, yattha sukhaṁ nivasanti, aññepi tattha rukkhā sujātā sabbadāpi pupphitaggā tiṭṭhanti, jalāsayāpi vikasitakamalakuvalayapuṇḍarīkasogandhikādipupphasañchannā sabbakālaṁ paramasugandhaṁ samantato pavāyantā tiṭṭhanti. Sarīrampi tesaṁ atidīghatādidosarahitaṁ ārohapariṇāhasampannaṁ jarāya anabhibhūtattā valipalitādidosarahitaṁ yāvatāyukaṁ aparikkhīṇajavabalaparakkamasobhameva hutvā tiṭṭhati. Anuṭṭhānaphalūpajīvitāya na ca nesaṁ kasivāṇijjādivasena, āhārapariyeṭṭhivasena dukkhaṁ atthi, tato eva na dāsadāsikammakarādipariggaho atthi, na ca tattha sītuṇhaḍaṁsamakasavātātapasarīsapavāḷādiparissayo atthi. Yathā nāmettha gimhānaṁ pacchime māse paccūsavelāyaṁ samasītuṇha-utu hoti, evameva sabbakālaṁ samasītuṇhova utu hoti, na ca tesaṁ koci upaghāto, vihesā vā uppajjati. Akaṭṭhapākimameva sāliṁ akaṇaṁ athusaṁ sugandhaṁ taṇḍulaphalaṁ paribhuñjantānaṁ nesaṁ kuṭṭhaṁ, gaṇḍo, kilāso, soso, kāso, sāso, apamāro, jaroti evamādiko na koci rogo uppajjati. Na te khujjā vā vāmanakā vā kāṇā vā kuṇī vā khañjā vā pakkhahatā vā vikalaṅgā vā vikalindriyā vā honti. Itthiyopi tattha nātidīghā nātirassā nātikisā nātithūlā nātikāḷā nāccodātā sobhaggappattarūpā honti. Tathā hi dīghaṅgulī tambanakhī lambatthanā tanumajjhā puṇṇacandamukhī visālakkhī mudugattā saṁhitūrū odātadantā gambhīranābhī tanujaṅghā dīghanīlavellitakesī puthulasusoṇī nātilomānālomā subhagā utusukhasamphassā saṇhā sakhilasambhāsā nānābharaṇavibhūsitā vicaranti. Sabbadā hi soḷasavassuddesikā viya honti. Purisā ca pañcavīsativassuddesikā viya, na puttadāresu rajjanti. Ayaṁ tattha dhammatā.

Sattāhikameva ca tattha itthipurisā kāmaratiyā viharanti, tato vītarāgā yathāsakaṁ gacchanti. Na tattha idha viya gabbhokkantimūlakaṁ, gabbhapariharaṇamūlakaṁ vijāyanamūlakaṁ vā dukkhaṁ hoti. Rattakañcukato kañcanapaṭimā (DṬ.32./CS:pg.3.157) viya dārakā mātukucchito amakkhitā eva semhādinā sukheneva nikkhamanti, ayaṁ tattha dhammatā.

Mātā pana puttaṁ vā dhītaraṁ vā vijāyitvā tesaṁ vicaraṇappadese ṭhapetvā anapekkhā yathāruci gacchati. Tesaṁ tattha sayitānaṁ ye passanti purisā, itthiyo vā, te attano aṅguliyo upanāmenti, tesaṁ kammabalena tato khīraṁ pavattati, tena dārakā yāpenti. Evaṁ pana vaḍḍhantā katipayadivaseheva laddhabalā hutvā dārikā itthiyo upagacchanti, dārakā purise. Kapparukkhato eva ca tesaṁ tattha tattha vatthābharaṇāni nippajjanti. Nānāvirāgavaṇṇavicittāni hi sukhumāni mudusukhasamphassāni vatthāni tattha tattha kapparukkhesu olambantāni iṭṭhanti.

Nānāvidharaṁsijālasamujjalavividhavaṇṇaratanavinaddhāni
anekavidhamālākammalatākammabhittikammavicittāni

sīsūpagagīvūpagahatthūpagakaṭūpagapādūpagāni sovaṇṇamayāni ābharaṇāni ca kapparukkhato olambanti. Tathā vīṇāmudiṅgapaṇavasammatāḷasaṅkhavaṁsavetāḷaparivānivallakīpabhutikā tūriyabhaṇḍāpi tato tato olambanti. Tattha ca bahū phalarukkhā kumbhamattāni phalāni phalanti madhurarasāni, yāni paribhuñjitvā te sattāhampi khuppipāsāhi na bādhīyanti. Najjopi tattha suvisuddhajalā supatitthā ramaṇīyā akaddamā vālukatalā nātisītā nāccuṇhā surabhigandhīhi jalajapupphehi sañchannā sabbakālaṁ surabhiṁ vāyantiyo sandanti. Na tattha kaṇṭakatiṇakakkhaḷagacchalatā honti, akaṇṭakā pupphaphalasampannā eva honti. Candananāgarukkhā sayameva rasaṁ paggharanti Nhāyitukāmā ca nadītitthe ekajjhaṁ vatthābharaṇāni ṭhapetvā nadiṁ otaritvā nhatvā uttiṇṇuttiṇṇā upariṭṭhimaṁ vatthābharaṇaṁ gaṇhanti, na tesaṁ evaṁ hoti "idaṁ mama, idaṁ parassā"ti, tato eva na tesaṁ koci viggaho vā vivādo vā. Sattāhikā eva ca nesaṁ kāmaratikīḷā hoti, tato vītarāgā viya vicaranti. Yattha ca rukkhe sayitukāmā honti, tattheva sayanaṁ upalabhanti. Mate ca satte disvā na rodanti, na socanti, tañca maṇḍayitvā nikkhipanti. Tāvadeva ca nesaṁ tathārūpā sakuṇā upagantvā mataṁ dīpantaraṁ nenti. Tasmā susānaṁ vā asuciṭṭhānaṁ vā tattha natthi. Na ca tato matā nirayaṁ vā tiracchānayoniṁ vā pettivisayaṁ vā upapajjanti. "Dhammatāsiddhassa pañcasīlassa ānubhāvena te (DṬ.32./CS:pg.3.158) devaloke nibbattantī"ti vadanti. Vassasahassameva ca nesaṁ sabbakālaṁ āyuppamāṇaṁ. Sabbametaṁ tesaṁ pañcasīlaṁ viya dhammatāsiddhaṁ evāti veditabbaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ uttarakurudīpe.

Ekakhuraṁ katvāti anekasaphampi ekasaphaṁ viya katvā, assaṁ viya katvāti attho. "Gāvin"ti vatvā puna "pasun"ti vuttattā gāvito itaro sabbo catuppado idha **"pasū"**ti adhippetoti āha **"ṭhapetvā gāvin"**ti.

Tassāti gabbhinitthiyā. **Piṭṭhi onamituṁ sahatī**ti kucchiyā garubhāratāya tesaṁ āruḷhakāle piṭṭhi onamati, tesaṁ nisajjaṁ sahati pallaṅke nisinnā viya honti. **Sammādiṭṭhike**ti kammapathasammādiṭṭhiyā sammādiṭṭhike. **Etthā**ti Jambudīpe. Ettha hi janapadavohāro, na uttarakurumhi. Tathā hi **"paccantimamilakkhuvāsike"**ti ca vuttaṁ.

Tassa raññoti vessavaṇamahārājassa. Iti so attānameva paraṁ viya katvā vadati. Eseva nayo paratopi. **Bahuvidhaṁ** nānāratanavicittaṁ nānāsaṇṭhānaṁ rathādi **dibbayānaṁ upaṭṭhitameva hoti** sudantavāhanayuttaṁ, na nesaṁ yānānaṁ upaṭṭhāpane ussukkaṁ āpajjitabbaṁ atthi. **Etānī**ti hatthiyānādīni. **Nesan**ti vessavaṇaparicārikānaṁ. Kappitāni hutvā uṭṭhitāni āruhituṁ **upakappanayānāni**. **Nipannāpi nisinnāpi vicaranti** candimasūriyā viya yathāsakaṁ vimānesu.

Nagarā ahūti liṅgavipallāsena vuttanti āha **"nagarāni bhaviṁsūti attho"**ti. **Āṭānāṭā nāmā**ti itthiliṅgavasena laddhanāmaṁ **nagaraṁ āsi**.

Tasmiṁ ṭhatvāti tasmiṁ padese parakusiṭanāṭānāmake nagare ṭhatvā. Tato **ujuṁ uttaradisāyaṁ**. **Etassā**ti kasivantanagarassa. **Aparabhāge** aparakoṭṭhāse, parato icceva attho.

Kuveroti tassa purimajātisamudāgataṁ nāmanti teneva pasaṅgena yenāyaṁ sampatti adhigatā, tadassa pubbakammaṁ ācikkhituṁ **"ayaṁ kirā"**ti-ādi vuttaṁ. **Ucchuvappan**ti ucchusassaṁ. **Avasesasālāhī**ti avasesayantasālāhi, nissakkavacanañcetaṁ. **Tatthevā**ti puññatthaṁ dinnasālāyameva.

Paṭi-esantoti (DṬ.32./CS:pg.3.159) pati pati atthe esanto vīmaṁsanto. Na kevalaṁ te vīmaṁsanti eva, atha kho tamatthaṁ patiṭṭhāpentīti āha **"visuṁ visuṁ atthe upaparikkhamānā anusāsamānā"**ti. **Yakkharaṭṭhikā**ti yakkharaṭṭhādhipatino. Yakkhā

ca vessavaṇassa rañño nivesanadvāre niyuttā cāti yakkhadovārikā, tesaṁ **yakkhadovārikānaṁ**.

Yasmā dharaṇīporakkhaṇito purāṇodakaṁ bhassayantaṁ heṭṭhā vuṭṭhi hutvā nikkhamati, tasmā taṁ tato gahetvā meghehi pavuṭṭhaṁ viya hotīti vuttaṁ **"yato pokkharaṇito udakaṁ gahetvā meghā pavassantī"**ti. **Yato**ti yato dharaṇīpokkharaṇito. **Sabhā**ti yakkhānaṁ upaṭṭhānasabhā.

Tasmiṁ ṭhāneti tassā pokkharaṇiyā tīre yakkhānaṁ vasanavane. **Sadā phalitā**ti niccakālaṁ sañjātaphalā. **Niccapupphitā**ti niccaṁ sañjātapupphā. **Nānādijagaṇāyutā**ti nānāvidhehi dijagaṇehi yuttā. Tehi pana sakuṇasaṅghehi ito cito ca sampatantehi paribbhamantehi yasmā sā pokkharaṇī ākulā viya hoti, tasmā vuttaṁ **"vividhapakkhisaṅghasamākulā"**ti. **Koñcasakuṇehī**ti sārasasakuntehi.

"Evaṁ viravantānan"ti iminā tathā vassitavasena "jīvañjīvakā"ti ayaṁ tesaṁ samaññāti dasseti. **Uṭṭhavacittakā**ti etthāpi eseva nayo. Tenāha **"evaṁ vassamānā"**ti. **Pokkharasātakā**ti pokkharasaṇṭhānatāya "pokkharasātakā"ti evaṁ laddhanāmā.

Sabbakālaṁ sobhatīti sabba-utūsu sobhati, na tassā hemantādivasena sobhāvirato atthi. Evaṁbhūtā ca niccaṁ pupphitajalajathalajapupphatāya, phalabhārabharitarukkhaparivāritatāya, aṭṭhaṅgasamannāgatasalilatāya ca **nirantaraṁ sobhati**.

282. **Parikamman**ti pubbupacāraṁ. **Parisodhetvā**ti ekakkharassāpi avirādhanavasena ācariyasantike sabbaṁ sodhetvā. **Suṭṭhu uggahitā**ti parimaṇḍalapadabyañjanāya poriyā vācāya vissaṭṭhāya anelagaḷāya atthassa viññāpanīyā sammadeva uggahitā. Tathā hi **"atthañca byañjanañca parisodhetvā"**ti vuttaṁ. Atthaṁ jānato eva hi byañjanaṁ parisujjhati, no ajānato. **Padabyañjanānī**ti padañceva byañjanañca **ahāpetvā**. Evañhi paripuṇṇā nāma (DṬ.32./CS:pg.3.160) hotīti. **Visaṁvādetvā**ti aññathā katvā. **Tejavantaṁ na hoti** virajjhanato ceva vimhayatthabhāvato ca. **Sabbaso**ti anavasesato ādimajjhapariyosānato. **Tejavantaṁ hotī**ti sabhāvaniruttiṁ avirādhetvā suppavattibhāvena sādhanato. Evaṁ payogavipattiṁ pahāya payogasampattiyā sati parittassa atthasādhakataṁ dassetvā idāni ajjhāsayavipattiṁ pahāya ajjhāsayasampattiyā atthasādhakataṁ dassetuṁ **"lābhahetū"**ti-ādi vuttaṁ. Idaṁ parittabhaṇanaṁ sattānaṁ anatthapaṭibāhanahetūti tassa ñāṇakaruṇāpubbakatā **nissaraṇapakkho**. **Mettaṁ purecārikaṁ katvā**ti mettāmanasikārena sattesu hitapharaṇaṁ purakkhatvā.

"Vatthuṁ vā"ti-ādi pubbe catuparisamajjhe katāya sādhanāya Bhagavato pavedanaṁ. **Gharavatthun**ti vasanagehaṁ. **Nibaddhavāsan**ti paragehepi nevāsikabhāvena vāsaṁ na labheyya, yaṁ pana mahārājānaṁ, yakkhasenāpatīnañca ajānantānaṁyeva kadāci vasitvā gamanaṁ, taṁ appamāṇanti adhippāyo. **Samitin**ti yakkhādisamāgamaṁ. Kāmaṁ pāḷiyaṁ "na me so"ti āgataṁ, itaresampi pana mahārājānamattanā ekajjhāsayatāya tesampi ajjhāsayaṁ hadaye ṭhapetvā vessavaṇo tathā avoca. Kaññaṁ anu anu vahituṁ ayutto anāvayho, sabbakālaṁ kaññaṁ laddhuṁ ayuttoti attho, taṁ **anāvayhaṁ**. Tenāha **"na āvāhayuttan"**ti. Na vivayhanti **avivayhaṁ,** kaññaṁ gahetumayuttanti attho. Tenāha **"na vivāhayuttan"**ti. Āhito ahaṁmāno etthāti **attā,** attabhāvo. Attā visayabhūto etāsaṁ atthīti **attā,** paribhāsā, tāhi. Pariyattaṁ katvā vacanena **paripuṇṇāhi**. Yathā yakkhā akkositabbā, evaṁ pavattā akkosā **yakkha-akkosā** nāma, tehi. Te pana "kaḷārakkhi kaḷāradantā kāḷavaṇṇā"ti evaṁ ādayo.

Viruddhāti virujjhanakā parehi virodhino. **Rabhasā**ti sārambhakāti adhippāyo. Tenāha **"karaṇuttariyā"**ti. **Rabhasā**ti vā sāhasikā. Sāmino manaso assavāti **manassā,** kiṅkarā. Ye hi "kiṁ karomi bhaddante"ti sāmikassa vase vattanti, te evaṁ vuccanti. Tena vuttaṁ

“yakkhasenāpatīnaṁ ye manassā, tesan”ti. Āṇāya avarodhitupacārā **avaruddhā,** te pana āṇāvato paccatthikā nāma hontīti **“paccāmittā verino”**ti vuttaṁ. **Ujjhāpetabban**ti heṭṭhā katvā cintāpetabbaṁ, taṁ (DṬ.32./CS:pg.3.161) pana **ujjhāpanaṁ** tesaṁ nīcakiriyāya jānāpanaṁ hotīti āha **“jānāpetabbā”**ti.

(DṬ.32.-1-1)Parittaparikammakathāvaṇṇanā

Parittassa parikammaṁ kathetabbanti āṭānāṭiyaparittassa parikammaṁ pubbupacāraṭṭhāniyaṁ Mettasuttādi kathetabbaṁ. Evañhi taṁ laddhāsevanaṁ hutvā tejavantaṁ hoti. Tenāha **“paṭhamameva hī”**ti-ādi. **Piṭṭhaṁ vā maṁsaṁ vā**ti **vā**-saddo aniyamattho, tena macchaghatasūpādiṁ saṅgaṇhāti. **Otāraṁ labhanti** attanā piyāyitabba-āhāravasena piyāyitabbaṭṭhānavasena ca. **“Paritta …pe… nisīditabban”**ti imināva parittakārakassa bhikkhuno parisuddhipi icchitabbāti dasseti.

“Parittakārako …pe… samparivāritenā”ti idaṁ parittakaraṇe bāhirarakkhāsaṁvidhānaṁ. **“Mettacittaṁ …pe… kātabban”**ti idaṁ abbhantararakkhā ubhayato rakkhāsaṁvidhānaṁ. Evañhi amanussā parittakaraṇassa antarāyaṁ kātuṁ na visahanti. **Maṅgalakathā vattabbā** pubbupacāravasena. **Sabbasannipāto**ti tasmiṁ vihāre, tasmiṁ vā gāmakhette sabbesaṁ bhikkhūnaṁ sannipāto. **Ghosetabbo,**“cetiyaṅgaṇe sabbehi sannipatitabban”ti. **Anāgantuṁ nāma na labbhati** amanussena Buddhāṇābhayena, rājāṇābhayena ca. Gahitakāpadesena amanussova pucchito hotīti āha **“amanussaggahitako ‘tvaṁ ko nāmā’ti pucchitabbo”**ti. **Mālāgandhādīsu** pūjanatthaṁ viniyuñjiyamānesu. **Pattī**ti tuyhaṁ pattidānaṁ. **Piṇḍapāte pattī**ti piṇḍapāte diyyamāne pattidānaṁ. **Devatānan**ti yakkhasenāpatīnaṁ. **Parittaṁ bhaṇitabban**ti etthāpi “mettacittaṁ purecārikaṁ katvā”ti ca “maṅgalakathā vattabbā”ti ca “vihārassa upavane”ti evamādi ca sabbaṁ gihīnaṁ parittakaraṇe vuttaṁ parikammaṁ kātabbameva.

Sarīre adhimuccatīti sarīraṁ anupavisitvā viya āvisanto yathā gahitakassa vasena na vattati, attano eva vasena vattati, evaṁ adhimuccati adhiṭṭhahitvā tiṭṭhati. Tenāha **“āvisatīti tasseva vevacanan”**ti. **Laggatī**ti tattheva laggo allīno hoti. Tenāha **“na apetī”**ti. **Rogaṁ** (DṬ.32./CS:pg.3.162) **vaḍḍhento**ti dhātūnaṁ samabhāvena vattituṁ appadānavasena uppannaṁ rogaṁ vaḍḍhento. Dhātūnaṁ visamabhāvāpattiyā ca āhārassa ca aruccanena gahitakassa sarīre lohitaṁ sussati, maṁsaṁ milāyati, taṁ panassa yakkho dhātukkhobhanimittatāya karonto viya hotīti vuttaṁ **“appamaṁsalohitaṁ karonto”**ti.

283. **Tesaṁ nāmāni** indādināmabhāvena voharitabbato. **Tato**ti tato ārocanato paraṁ. **Te**ti yakkhasenāpatayo. **Okāso na bhavissatī**ti bhikkhubhikkhuniyo, upāsaka-upāsikāyo viheṭhetuṁ avasaro na bhavissati sammadeva ārakkhāya vihitattāti.

Āṭānāṭiyasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.33.) 10. Saṅgītisuttavaṇṇanā

296. **Dasasahassacakkavāḷe**ti (DṬ.33./CS:pg.3.163) Buddhakhettabhūte dasasahassaparimāṇe cakkavāḷe. Tattha hi imasmiṁ cakkavāḷe devamanussāyeva katādhikārā, itaresu devā visesabhāgino. Tena vuttaṁ **“dasasahassacakkavāḷe ñāṇajālaṁ pattharitvā”**ti. **Ñāṇajālapattharaṇan**ti ca tesaṁ tesaṁ sattānaṁ

āsayādivibhāvanavasena ñāṇassa pavattanameva. Tenāha **“lokaṁ volokayamāno”**ti, sattalokaṁ byavalokayamāno āsayānusayacaritādhimutti-ādike visesato ogāhetvā passantoti attho. **Maṅgalaṁ bhaṇāpessanti** “taṁ tesaṁ āyatiṁ visesādhigamassa vijjāṭṭhānaṁ hutvā dīgharattaṁ hitāya sukhāya bhavissā”ti. **Tīhi piṭakehi sammasitvā**ti tipiṭakato ekakadukādinā saṅgahetabbassa saṅgaṇhanavasena sammasitvā vīmaṁsitvā. Ñātuṁ icchitā atthā **pañhā,** te pana imasmiṁ Sutte ekakādivasena āgatā sahassaṁ, cuddasa cāti āha **“cuddasapañhādhikena pañhasahassena paṭimaṇḍetvā”**ti. Evamidha sampiṇḍetvā dassite pañhe parato suttapariyosāne “ekakavasena dve pañhā kathitā”ti-ādinā (dī.ni.aṭṭha.3.349) vibhāgena parigaṇetvā sayameva dassessati.

(DṬ.33.-1)Ubbhatakanavasandhāgāravaṇṇanā

297. Uccādhiṭṭhānatāya taṁ sandhāgāraṁ bhūmito ubbhataṁ viyāti **“ubbhatakan”**ti nāmaṁ labhati. Tenāha **“uccattā vā evaṁ vuttan”**ti. **Sandhāgārasālā**ti ekā mahāsālā. Uyyogakaraṇādīsu hi rājāno tattha ṭhatvā “ettakā purato gacchantu, ettakā pacchā”ti-ādinā tattha nisīditvā sandhaṁ karonti mariyādaṁ bandhanti, tasmā taṁ ṭhānaṁ **“sandhāgāran”**ti vuccati. Uyyogaṭṭhānato ca āgantvā yāva gehaṁ gomayaparibhaṇḍādivasena paṭijagganaṁ karonti, tāva ekaṁ dve divase te rājāno tattha santhambhantītipi **sandhāgāraṁ,** tesaṁ rājūnaṁ saha atthānusāsana-agārantipi **sandhāgāran**ti. Yasmā vā te tattha sannipatitvā “imasmiṁ kāle kasituṁ vaṭṭati, imasmiṁ kālevapitun”ti-ādinā gharāvāsakiccaṁ sandharanti, tasmā chiddāvachiddaṁ gharāvāsaṁ (DṬ.33./CS:pg.3.164) tattha sandharantītipi **sandhāgāraṁ,** sā eva sālāti **sandhāgārasālā**. **Devatā**ti gharadevatā. Nivāsavasena anajjhāvutthattā **“kenaci vā manussabhūtenā”**ti vuttaṁ. Kammakaraṇavasena pana manussā tattha nisajjādīni kappesumeva. “Sayameva pana satthu idhāgamanaṁ amhākaṁ puññavaseneva, aho mayaṁ puññavanto”ti haṭṭhatuṭṭhā evaṁ sammā cintesunti dassento **“amhehī”**ti-ādimāha.

298. **Aṭṭakā**ti cittakammakaraṇatthaṁ baddhā mañcakā. **Muttamattā**ti tāvadeva sandhāgāre navakammassa niṭṭhāpitabhāvamāha, tena“acirakāritan”ti-ādinā vuttamevatthaṁ vibhāveti. Araññaṁ ārāmo āramitabbaṭṭhānaṁ etesanti **araññārāmā**. Santharaṇaṁ **santhari,** sabbo sakalo santhari etthāti **sabbasanthari,** bhāvanapuṁsakaniddesoyaṁ. Tenāha **“yathā sabbaṁ santhataṁ hoti, evan”**ti.

299. **Samantapāsādiko**ti samantato sabbabhāgena pasādāvaho cāturiyaso. **“Asītihatthaṁ ṭhānaṁ gaṇhātī”**ti idaṁ Buddhānaṁ kāyappabhāya pakatiyā asītihatthe ṭhāne abhibyāpanato vuttaṁ. Iddhānubhāvena pana anantaṁ aparimāṇaṁ ṭhānaṁ vijjotateva. Nīlapītalohitodātamañjaṭṭhapabhassaravasena **chabbaṇṇā**. **Sabbe disābhāgā**ti sarīrappabhāya bāhullato vuttaṁ.

Abbhamahikādīhi upakkiliṭṭhaṁ suññaṁ na sobhati, tārakācitaṁ pana antalikkhaṁ tāsaṁ pabhāhi samantato vijjotamānaṁ virocatīti āha **“samuggatatārakaṁ viya gaganatalan”**ti. **Sabbapāliphullo**ti mūlato paṭṭhāya yāva sākhaggā phullo. **“Paṭipāṭiyāṭhapitānan”**ti-ādi parikappūpamā. Tathā hi **viya**-saddaggahaṇaṁ kataṁ. **Siriyā siriṁ abhibhavamānaṁ viyā**ti attano sobhāya tesaṁ sobhanti attho. **“Bhikkhūpi sabbevā”**ti idaṁ nesaṁ “appicchā”ti-ādinā vuttaguṇesu lokiyaguṇānaṁ vasena yojetabbaṁ. Na hi te sabbeva dasakathāvatthulābhino. Tena vuttaṁ “suttantaṁ āvajjetvā …pe… arahattaṁ pāpuṇissantī”ti (dī.ni.aṭṭha.3.296). Tasmā ye tattha ariyā, te sabbesampi padānaṁ vasena bodhitā honti. Ye pana puthujjanā, te lokiyaguṇadīpakehi padehīti na tathā heṭṭhā (DṬ.33./CS:pg.3.165) “asītimahātherā”ti-ādi vuttaṁ. Pubbe

arahattabhāgino gahitā.

Rūpakāyassa asīti-anubyañjana-paṭimaṇḍita-dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇakāyappabhābyāmappabhāke tumālāvicittatāva (dī.ni.2.33 3.200 ma.ni.2.385) **Buddhaveso**. Chabbaṇṇā Buddharasmiyo vissajjentassa Bhagavato kāyassa ālokitavilokitādīsu paramukkaṁsagato Buddhāveṇiko accantupasamo **Buddhavilāso**. **Assan**ti tassaṁ.

Sandhāgārānumodanapaṭisaṁyuttāti "sītaṁ uṇhaṁ paṭihantī"ti-ādinā (cūḷava. 295 315) nayena sandhāgāraguṇūpasañhitā sandhāgārakaraṇapuññānisaṁsabhāvinī. **Pakiṇṇakakathā**ti saṅgīti-anāruḷhā suṇantānaṁ ajjhāsayānurūpatāya vividhavipulahetūpamāsamālaṅkatā nānānayavicittā vitthārakathā. Tenāha **"tadā hī"**ti-ādi. **Ākāsagaṅgaṁ otārento viya** nirupakkilesatāya suvisuddhena, vipulodāratāya aparimeyyena ca atthena suṇantānaṁ kāyacittapariḷāhavūpasamanato. **Pathavojaṁ ākaḍḍhanto viya** aññesaṁ sudukkaratāya, mahāsāratāya vā atthassa. **Mahājambuṁ matthake gahetvā cālento viya** cālanapaccayaṭṭhānavasena pubbenāparaṁ anusandhānato. **Yojaniya …pe… pāyamāno viya** desanaṁ catusaccayante pakkhipitvā atthavedadhammavedasseva labhāpanena sātamadhuradhammāmatarasūpasaṁharaṇato. **Madhugaṇḍan**ti madhupaṭalaṁ.

300. **"Tuṇhībhūtaṁ tuṇhībhūtan"**ti byāpanicchāyaṁ idaṁ āmeḍitavacananti dassetuṁ **"yaṁ yandisan"**ti-ādi vuttaṁ. **Anuviloketvā**ti ettha **anu**-saddo "parī"ti iminā samānattho, **vilokanañ**cettha satthu cakkhudvayenapi icchitabbanti "maṁsacakkhunā …pe… tato tato viloketvā"ti saṅkhepato vatvā tamatthaṁ vitthārato dassetuṁ **"maṁsacakkhunā hī"**ti-ādi vuttaṁ. Hatthena kucchitaṁ kataṁ **hatthakukkuccaṁ** kukatameva kukkuccanti katvā. Evaṁ **pādakukkuccaṁ** daṭṭhabbaṁ. **Niccalā nisīdiṁsu** attano suvinītabhāvena, Buddhagāravena ca. **"Ālokaṁ pana vaḍḍhayitvā"**ti-ādi kadāci Bhagavā evampi karotīti (DṬ.33./CS:pg.3.166) adhippāyena vuttaṁ. Na hi satthu sāvakānaṁ viya evaṁ payogasampādanīyametaṁ ñāṇaṁ. Tirohitavidūravattanipi rūpagate maṁsacakkhuno pavattiyā icchitattā vīmaṁsitabbaṁ **Arahattupagaṁ** arahattapadaṭṭhānaṁ. **Cakkhutalesu nimittaṁ ṭhapetvā**ti bhāvanānuyogasampattiyā sabbesaṁ tesaṁ bhikkhūnaṁ cakkhutalesu labbhamānaṁ santindriyavigatathinamiddhatākārasaṅkhātaṁ nimittaṁ attano hadaye ṭhapetvā sallakkhetvā. **Kasmā āgilāyati** koṭisatasahassahatthināgānaṁ balaṁ dhārentassāti codakassa adhippāyo. Ācariyo esa saṅkhārānaṁ sabhāvo, yadidaṁ aniccatā. Ye pana aniccā, te ekanteneva udayavayapaṭipīḷitatāya dukkhā eva, dukkhasabhāvesu tesu satthu kāye dukkhuppattiyā ayaṁ paccayoti dassetuṁ **"Bhagavato hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Piṭṭhivāto uppajji,** so ca kho pubbe katakammapaccayā. Svāyamattho paramatthadīpaniyaṁ **Udānaṭṭhakathāyaṁ** āgatanayeneva veditabbo.

(DṬ.33.-2)Bhinnanigaṇṭhavatthuvaṇṇanā

301. **Heṭṭhā vuttameva** Pāsādikasuttavaṇṇanāyaṁ (dī.ni.aṭṭha.3.164).

302. **Svākhyātaṁ dhammaṁ desetukāmo**ti svākhyātaṁ katvā dhammaṁ kathetukāmo, satthārā vā svākhyātaṁ dhammaṁ sayaṁ bhikkhūnaṁ kathetukāmo. Satthārā desitadhammameva hi tato tato gahetvā sāvakā sabrahmacārīnaṁ kathenti.

(DṬ.33.-3)Ekakavaṇṇanā

303. **Samaggehi bhāsitabban**ti aññamaññaṁ samaggehi hutvā bhāsitabbaṁ, sajjhāyitabbañceva vaṇṇetabbañcāti attho. Yathā pana samaggehi saṅgāyanaṁ hoti, tampi dassetuṁ **"ekavacanehī"**ti-ādi vuttaṁ. **Ekavacanehī**ti virodhābhāvena samānavacanehi. Tenāha **"aviruddhavacanehī"**ti-ādi. **Sāmaggirasaṁ dassetukāmo**ti yasmiṁ dhamme saṅgāyane sāmaggirasānubhavanaṁ icchitaṁ desanākusalatāya, tattha ekakadukatikādivasena bahudhā sāmaggirasaṁ dassetukāmo. **Sabbe sattā**ti anavasesā sattā (DṬ.33./CS:pg.3.167) te pana bhavabhedato saṅkhepeneva bhinditvā dassento **"kāmabhavādīsū"**ti-ādimāha. Byadhikaraṇānampi bāhiratthasamāso hoti yathā "urasilomo"ti āha **"āhārato ṭhiti etesanti āhāraṭṭhitikā"**ti. Tiṭṭhati etenāti **ṭhiti,** āhāro ṭhiti etesanti **āhāraṭṭhitikā**ti evaṁ vā ettha samāsaviggaho daṭṭhabbo. **Āhāraṭṭhitikā**ti paccayaṭṭhitikā, paccayāyattavuttikāti attho. Paccayattho hettha āhāra-saddo "ayaṁ āhāro anuppannassa vā kāmacchandassa-uppādāyā"ti-ādīsu (saṁ.ni.5.183 232) viya. Evañhi **"sabbe sattā"**ti iminā asaññasattāpi pariggahitā honti. Sā panāyaṁ āhāraṭṭhitikatā nippariyāyato saṅkhāradhammo, na sattadhammo. Tenevāhu **Aṭṭhakathācariyā** "sabbe sattā āhāraṭṭhitikāti āgataṭṭhāne saṅkhāraloko veditabbo"ti (visuddhi.1.136 pārā. aṭṭha. verañjakaṇḍavaṇṇanā; udā. aṭṭha. 30 cūḷani. aṭṭha. 65 udā. aṭṭha.186) yadi evaṁ "sabbe sattā"ti idaṁ kathanti? Puggalādhiṭṭhānā desanāti nāyaṁ doso. Yathāha Bhagavā "ekadhamme bhikkhave bhikkhu sammā nibbindamāno sammā virajjamāno sammā vimuccamāno sammā pariyantadassāvī sammattaṁ abhisamecca diṭṭheva dhamme dukkhassantakaro hoti, katamasmiṁ ekadhamme? Sabbe sattā āhāraṭṭhitikā"ti (a.ni.10.27) **eko dhammo**ti "sabbe sattā āhāraṭṭhitikā"ti yvāyaṁ puggalādhiṭṭhānāya kathāya sabbesaṁ saṅkhārānaṁ paccayāyattavuttitāya āhārapariyāyena sāmaññato paccayadhammo vutto, ayaṁ āhāro nāma eko dhammo. **Yāthāvato ñatvā**ti yathāsabhāvato abhisambujjhitvā. **Sammadakkhāto**ti teneva abhisambuddhākārena sammadeva desito.

Codako vuttampi atthaṁ yāthāvato appaṭipajjamāno neyyatthaṁ suttapadaṁ nītatthato dahanto "sabbe sattā"ti vacanamatte ṭhatvā **"nanu cā"**ti-ādinā codeti. Ācariyo aviparītaṁ tattha yathādhippetamatthaṁ pavedento "na virujjhatī"ti vatvā **"tesañhi jhānaṁ āhāro hotī"**ti āha. **Jhānan**ti ekavokārabhavāvahaṁ saññāya virajjanavasena pavattaṁ rūpāvacaracatutthajjhānaṁ. Pāḷiyaṁ pana "anāhārā"ti vacanaṁ asaññabhave catunnaṁ āhārānaṁ abhāvaṁ sandhāya vuttaṁ, na paccayāhārassa abhāvato. **"Evaṁ santepī"**ti idaṁ sāsane yesu dhammesu visesato (DṬ.33./CS:pg.3.168) āhāra-saddo niruḷho, "āhāraṭṭhitikā"ti ettha yadi te eva gayhanti, abyāpitadoso āpanno. Atha sabbopi paccayadhammo āhāroti adhippeto, imāya āhārapāḷiyā virodho āpannoti dassetuṁ āraddhaṁ. "Na virujjhatī"ti yenādhippāyena vuttaṁ, taṁ vivaranto **"etasmiñhi sutte"**ti-ādimāha. Kabaḷīkārāhārādīnaṁ ojaṭṭhamakarūpāharaṇādi nippariyāyena āhārabhāvo. Yathā hi kabaḷīkārāhāro ojaṭṭhamakarūpāharaṇena rūpakāyaṁ upatthambheti, evaṁ phassādayo ca vedanādi-āharaṇena nāmakāyaṁ upatthambhenti, tasmā satipi janakabhāve upatthambhakabhāvo ojādīsu sātisayo labbhamāno mukhyo āhāraṭṭhoti te eva nippariyāyena āhāralakkhaṇā dhammā vuttā. **Idhā**ti imasmiṁ Saṅgītisutte. **Pariyāyena paccayo āhāroti vutto** sabbo paccayo dhammo attano phalaṁ āharatīti imaṁ pariyāyaṁ labhatīti. Tenāha **"sabbadhammānañhī"**ti-ādi. Tattha **sabbadhammānan**ti sabbesaṁ saṅkhatadhammānaṁ. Idāni yathāvuttamatthaṁ suttena (a.ni.10.61) samatthetuṁ **"tenevāhā"**ti-ādi vuttaṁ. **Ayan**ti paccayāhāro.

Nippariyāyāhāropi gahitova hoti, yāvatā sopi paccayabhāveneva janako, upatthambhako ca hutvā taṁ taṁ phalaṁ āharatīti vattabbataṁ labhatīti. **Tatthā**ti

pariyāyāhāro, nippariyāyāhāroti dvīsu āhāresu. Asaññabhave yadipi nippariyāyāhāro na labbhati, **paccayāhāro** pana **labbhati** pariyāyāhāralakkhaṇo. Idāni imamevatthaṁ vitthārena dassetuṁ **"anuppanne hi Buddhe"**ti-ādi vuttaṁ. Uppanne Buddhe titthakaramatanissitānaṁ jhānabhāvanāya asijjhanato **"anuppanne** Buddhe**"**ti vuttaṁ. Sāsanikā tādisaṁ jhānaṁ na nibbattentīti **"titthāyatane pabbajitā"**ti vuttaṁ. Titthiyā hi upattivisese vimuttisaññino, aññāvirāgāvirāgesu ādīnavānisaṁsadassino vā hutvā asaññasamāpattiṁ nibbattetvā akkhaṇabhūmiyaṁ uppajjanti, na sāsanikā. **Vāyokasiṇe parikammaṁ katvā**ti vāyokasiṇe paṭhamādīni tīṇi jhānāni nibbattetvā tatiyajjhāne ciṇṇavasī hutvā tato vuṭṭhāya catutthajjhānādhigamāya parikammaṁ katvā. Tenāha **"catutthajjhānaṁ nibbattetvā"**ti. Kasmā panettha vāyokasiṇeyeva parikammaṁ vuttanti? Yadettha vattabbaṁ (DṬ.33./CS:pg.3.169) taṁ **brahmajālaṭīkāyaṁ** (dī.ni.ṭī. 1.41) vitthāritameva. **Dhī**ti jigucchanatthe nipāto, tasmā **dhī cittan**ti cittaṁ jigucchāmīti attho. **Dhibbatetaṁ cittan**ti etaṁ mama cittaṁ jigucchitaṁ vata hotu. **Vatā**ti sambhāvane, tena jigucchaṁ sambhāvento vadati. **Nāmā**ti ca sambhāvane eva, tena cittassa abhāvaṁ sambhāveti. Cittassa bhāvābhāvesu ādīnavānisaṁse dassetuṁ **"cittañhī"**ti-ādi vuttaṁ. **Khantiṁ ruciṁ uppādetvā**ti "cittassa abhāvo eva sādhu suṭṭhū"ti imaṁ diṭṭhinijjhānakkhantiṁ, tattha ca abhiruciṁ uppādetvā.

Tathā bhāvitassa jhānassa ṭhitibhāgiyabhāvappattiyā aparihīnajjhānassa titthāyatane pabbajitasseva tathā jhānabhāvanā hotīti āha **"manussaloke"**ti. **Paṇihito ahosī**ti maraṇassa āsannakāle ṭhapito ahosi. Yadi ṭhānādinā ākārena nibbatteyya, kammabalena yāva bhedā tenevākārena tiṭṭheyya vāti āha **"so tena iriyāpathenā"**ti-ādi.

Eva rūpānampīti evaṁ acetanānampi. **Pi**-saddena pageva sacetanānanti dasseti. Kathaṁ pana acetanānaṁ nesaṁ paccayāhārassa upakappananti codanaṁ sandhāya tattha nidassanaṁ dassento **"yathā"**ti-ādimāha.

Ye uṭṭhānavīriyeneva divasaṁ vītināmetvā tassa nissandaphalamattaṁ kiñcideva labhitvā jīvikaṁ kappenti, te **uṭṭhānaphalūpajīvino**. Ye pana attano puññaphalameva upajīventi, te **puññaphalūpajīvino**. Nerayikānaṁ pana neva uṭṭhānavīriyavasena jīvikākappanaṁ, puññaphalassa pana lesopi natthīti vuttaṁ **"ye pana te nerayikā …pe… na puññaphalūpajīvīti vuttā"**ti. Paṭisandhiviññāṇassa āharaṇena manosañcetanāhāroti vuttā, na yassa kassaci phalassāti adhippāyena **"kiṁ pañca āhārā atthī"**ti codeti. Ācariyo nippariyāyāhāre adhippete siyā tava codanāyāvasaro, sā pana ettha anavasarāti dassetuṁ "pañca na pañcāti idaṁ na vattabban"ti vatvā pariyāyāhārasseva panettha adhippetabhāvaṁ dassento **"nanu paccayo āhāroti vuttametan"**ti āha. **Tasmā**ti yassa kassaci paccayassa "āhāro"ti icchitattā. Idāni vuttamevatthaṁ pāḷiyā samatthento **"yaṁ sandhāyā"**ti-ādimāha.

Mukhyāhāravasenapi (DṬ.33./CS:pg.3.170) nerayikānaṁ āhāraṭṭhitikataṁ dassetuṁ **"kabaḷīkāraṁ āhāraṁ …pe… sādhetī"**ti vuttaṁ. Yadi evaṁ nerayikā sukhapaṭisaṁvedinopi hontīti? Noti dassetuṁ **"kheḷopi hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Tayo**ti tayo arūpāhārā kabaḷīkārāhārassa abhāvato. **Avasesānan**ti asaññasattehi avasesānaṁ. Kāmabhavādīsu nibbattasattānaṁ paccayāhāro hi sabbesaṁ sādhāraṇoti. **Etaṁ pañhan**ti "katamo eko dhammo"ti evaṁ coditametaṁ pañhaṁ. **Kathetvā**ti vissajjetvā.

"Tattha tattha …pe… dukkhaṁ hotī"ti etena yathā idha paṭhamassa pañhassa niyyātanaṁ, dutiyassa uddharaṇaṁ na kataṁ, evaṁ iminā eva adhippāyena ito paresu dukatikādipañhesu tattha tattha ādipariyosānesu eva uddharaṇaniyyātanāni katvā sesesu na katanti dasseti. Paṭicca etasmā phalaṁ etīti **paccayo,** kāraṇaṁ, tadeva attano phalaṁ saṅkharotīti **saṅkhāro**ti āha **"imasmimpi …pe… saṅkhāroti vutto"**ti. **Āhārapaccayo**ti

āharaṇaṭṭhavisiṭṭho paccayo. **Āharaṇañ**cettha uppādakattappadhānaṁ, **saṅkharaṇaṁ** upatthambhakattappadhānanti ayametesaṁ viseso. Tenāha **"ayamettha heṭṭhimato viseso"**ti. Nippariyāyāhāre gahite "sabbe sattā"ti vuttepi asaññasattā na gahitā eva bhavissantīti padesavisayo sabba-saddo hoti yathā "sabbe tasantidaṇḍassā"ti-ādīsu (dha.pa.130). Na hettha khīṇāsavādīnaṁ gahaṇaṁ hoti. **Pākaṭo bhaveyya** visesasāmaññassa visayattā pañhānaṁ. **No ca gaṇhiṁsu** Aṭṭhakathācariyā. **Dhammo nāma natthi** saṅkhatoti adhippāyo. **Idha** dutiyapañhe **"saṅkhāro"**ti paccayo eva kathitoti sambandho.

Yadā sammāsambodhisamadhigato, tadā eva sabbañeyyaṁ sacchikataṁ jātanti āha **"mahābodhimaṇḍe nisīditvā"**ti. **Sayan**ti sāmaṁyeva. **Addhaniyan**ti addhānakkhamaṁ cirakālāvaṭṭhāyi pārampariyavasena. Tenāha **"ekena hī"**ti-ādi. **Paramparakathāniyamenā**ti paramparakathākathananiyamena, niyamitatthabyañjanānupubbiyā kathāyāti attho. **Ekakavasenā**ti ekaṁ ekaṁ parimāṇaṁ etassāti **ekako,** pañho. Tassa ekakassa vasena. **Ekakaṁ niṭṭhitaṁ** vissajjananti adhippāyoti.

Ekakavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.33.-4)Dukavaṇṇanā

304. **Cattāro** (DṬ.33./CS:pg.3.171) **khandhā**ti tesaṁ tāva nāmanaṭṭhena nāmabhāvaṁ paṭhamaṁ vatvā pacchā nibbānassa vattukāmo āha. Tassāpi hi tathā nāmabhāvaṁ parato vakkhati. "Nāmaṁ karoti nāmayatī"ti ettha yaṁ nāmakaraṇaṁ, taṁ nāmanti āha **"nāmanaṭṭhenāti nāmakaraṇaṭṭhenā"**ti, attanovāti adhippāyo. Evañhi sātisayamidaṁ tesaṁ nāmakaraṇaṁ hoti. Tenāha "attano nāmaṁ karontāva uppajjantī"ti-ādi. Idāni tamatthaṁ byatirekamukhena vibhāvetuṁ **"yathā hī"**ti-ādi vuttaṁ. Yassa nāmassa karaṇeneva te "nāman"ti vuccanti, taṁ sāmaññanāmaṁ, kittimanāmaṁ, guṇanāmaṁ vā na hoti, atha kho opapātikanāmanti purimāni tīṇi nāmāni udāharaṇavasena dassetvā "na evaṁ vedanādīnan"ti te paṭikkhipitvā itaranāmameva nāmakaraṇaṭṭhena nāmanti dassento **"vedanādayo hī"**ti-ādimāha. "Mahāpathavi-ādayo"ti kasmā vuttaṁ, nanu pathavi-āpādayo idha nāmanti anadhippetā, rūpanti pana adhippetāti? Saccametaṁ, phassavedanādīnaṁ viya pana pathavi-ādīnaṁ opapātikanāmatāsāmaññena "pathavi-ādayo viyā"ti nidassanaṁ kataṁ, na arūpadhammā viya rūpadhammānaṁ nāmasabhāvattā. Phassavedanādīnañhi arūpadhammānaṁ sabbadāpi phassādināmakattā, pathavi-ādīnaṁ kesakumbhādināmantarāpatti viya nāmantarānāpajjanato ca sadā attanāva katanāmatāya catukkhandhanibbānāni nāmakaraṇaṭṭhena nāmaṁ. Atha vā adhivacanasamphasso viya adhivacananāmamantarena ye anupacitasambhārānaṁ gahaṇaṁ na gacchanti, te nāmāyattaggahaṇā **nāmaṁ**. Rūpaṁ pana vināpi nāmasādhanaṁ attano ruppanasabhāvena gahaṇaṁ upayātīti **rūpaṁ**. Tenāha **"tesu uppannesū"**ti-ādi. Idhāpi "yathāpathaviyā"ti-ādīsu vuttanayeneva attho veditabbo nidassanavasena āgatattā. **"Atītepī"**ti-ādinā vedanādīsu nāmasaññā niruḷhā, anādikālikā cāti dasseti.

Iti atītādivibhāgavantānampi vedanādīnaṁ nāmakaraṇaṭṭhena nāmabhāvo ekantiko, tabbibhāgarahite pana ekasabhāve nicce nibbāne vattabbameva natthīti dassento **"nibbānaṁ pana …pe… nāmanaṭṭhena nāman"**ti āha. **Nāmanaṭṭhenā**ti nāmakaraṇaṭṭhena. **Namantī**ti ekantato sārammaṇattā tanninnā honti, tehi vinā

nappavattantīti attho. **Sabban**ti khandhacatukkaṁ, nibbānañca (DṬ.33./CS:pg.3.172) Yasmiṁ ārammaṇeyeva vedanākkhandho pavattati, taṁsampayuttatāya saññākkhandhādayopi tattha pavattantīti so ne tattha nāmento viya hoti vinā appavattanato. Esa nayo saññākkhandhādīsupīti vuttaṁ **"ārammaṇe aññamaññaṁ nāmentī"**ti. **Anavajjadhamme** maggaphalādike Kāmaṁ kesuci rūpadhammesupi ārammaṇādhipatibhāvo labbhateva, nibbāne panesa sātisayo tassa accantasantapaṇītatākappabhāvatoti tadeva ārammaṇādhipatipaccayatāya **"attani nāmetī"**ti vuttaṁ. Tathā hi ariyā sakalampi divasabhāgaṁ taṁ ārabbha vītināmentāpi tittiṁ na gacchanti.

"Ruppanaṭṭhenā"ti etena ruppatīti rūpanti dasseti. Tattha sītādivirodhipaccayasannipāte visadisuppatti **ruppanaṁ**. Nanu ca arūpadhammānampi virodhipaccayasamāgame visadisuppatti labbhatīti? Saccaṁ labbhati, na pana vibhūtataraṁ. Vibhūtatarañhettha ruppanaṁ adhippetaṁ sītādiggahaṇato. Vuttañhetaṁ "ruppatīti kho bhikkhave tasmā 'rūpan'ti vuccati. Kena ruppati? Sītenapi ruppati, uṇhenapi ruppatī"ti-ādi (saṁ.ni.3.79). Yadi evaṁ kathaṁ brahmaloke rūpasamaññāti? Tatthāpi taṁsabhāvānativattanato hotiyeva rūpasamaññā. Anuggāhakapaccayavasena vā visadisapaccayasannipāteti evamattho veditabbo. "Yo attano santāne vijjamānassayeva visadisuppattihetubhāvo, taṁ **ruppanan"**ti aññe. Imasmiṁ pakkhe rūpayati vikāramāpādetīti **rūpaṁ**. "Saṅghaṭṭanena vikārāpattiyaṁ **ruppana**-saddo niruḷho"ti keci. Etasmiṁ pakkhe arūpadhammesu rūpasamaññāya pasaṅgo eva natthi saṅghaṭṭanābhāvato. "Paṭighato **ruppanan"**ti apare. **"Tassā**ti rūpassā"ti vadanti, nāmarūpassāti pana yuttaṁ. Yathā hi rūpassa, evaṁ nāmassāpi vedanākkhandhādivasena, madanimmadanādivasena ca vitthārakathā **Visuddhimagge** (visuddhi.2.456) vuttā evāti. Iti ayaṁ duko kusalattikena saṅgahite sabhāvadhamme pariggahetvā pavattoti.

Avijjāti avindiyaṁ "attā, jīvo, itthī, puriso"ti evamādikaṁ vindatīti **avijjā**. Vindiyaṁ "dukkhaṁ, samudayo"ti evamādikaṁ na vindatīti **avijjā**. Sabbampi dhammajātaṁ aviditakaraṇaṭṭhena **avijjā**. Antarahite saṁsāre satte javāpetīti **avijjā**. Atthato pana sā dukkhādīnaṁ catunnaṁ saccānaṁ sabhāvacchādako sammoho hotīti āha **"dukkhādīsu aññāṇan"**ti (DṬ.33./CS:pg.3.173) **Bhavapatthanā** nāma kāmabhavādīnaṁ patthanāvasena pavattataṇhā. Tenāha **"yo bhavesu bhavacchando"**ti-ādi. Iti "ayaṁ duko vaṭṭamūlasamudācāradassanatthaṁ gahito.

Bhavadiṭṭhīti khandhapañcakaṁ "attā ca loko cā"ti gāhetvā taṁ "bhavissatī"ti gaṇhanavasena niviṭṭhā sassatadiṭṭhīti attho. Tenāha **"bhavo vuccatī"**ti-ādi. Bhavissatīti **bhavo,** tiṭṭhati sabbakālaṁ atthīti attho. **Sassatan**ti sassatabhāvo. **Vibhavadiṭṭhī**ti khandhapañcakameva "attā"ti ca "loko"ti ca gahetvā taṁ "na bhavissatī"ti gaṇhanavasena niviṭṭhā ucchedadiṭṭhīti attho. Tenāha **"vibhavo vuccatī"**ti-ādi. Vibhavissati vinassati ucchijjatīti **vibhavo,** ucchedo.

Yaṁ na hirīyatīti yena dhammena taṁsampayuttadhammasamūho, puggalo vā na hirīyati na lajjati, liṅgavipallāsaṁ vā katvā yo dhammoti attho veditabbo. **Hirīyitabbenā**ti upayogatthe karaṇavacanaṁ, hirīyitabbayuttakaṁ kāyaduccaritādidhammaṁ na jigucchatīti attho. **Nillajjatā**ti pāpassa ajigucchanā. **Yaṁ na ottappatī**ti etthāpi vuttanayeneva attho veditabbo. **Ottappitabbenā**ti pana hetu-atthe karaṇavacanaṁ, ottappitabbayuttakena ottappassa hetubhūtena kāyaduccaritādināti attho. **Hirīyitabbenā**ti etthāpi vā evameva attho veditabbo. **Abhāyanaka-ākāro**ti pāpato anuttāsanākāro.

"Yaṁ hirīyatī"ti-ādīsu anantaraduke vuttanayena attho veditabbo. Niyakajjhattaṁ

jāti-ādisamuṭṭhānaṁ etissāti **ajjhattasamuṭṭhānā**. Niyakajjhattato bahibhāvato bahiddhā parasantāne samuṭṭhānaṁ etissāti **bahiddhā samuṭṭhānā**. Attā eva adhipati **attādhipati,** ajjhattasamuṭṭhānattā eva attādhipatito āgamanato **attādhipateyyā**. **Lokādhipateyyan**ti etthāpi eseva nayo. **Lajjāsabhāvasaṇṭhitā**ti pāpato jigucchanarūpena avaṭṭhitā. **Bhayasabhāvasaṇṭhitan**ti tato uttāsanarūpena avaṭṭhitaṁ. Ajjhattasamuṭṭhānāditā ca hirottappānaṁ tattha tattha pākaṭabhāvena vuttā, na pana tesaṁ kadācipi aññamaññavippayogato. Na hi lajjanaṁ nibbhayaṁ, pāpabhayaṁ vā alajjanaṁ atthīti.

Dukkhanti kicchaṁ, aniṭṭhanti vā attho. **Vippaṭikūlagāhimhī**ti dhammānudhammapaṭipattiyā vilomagāhake. Tassā eva vipaccanīkaṁ duppaṭipatti sātaṁ iṭṭhaṁ etassāti (DṬ.33./CS:pg.3.174) vipaccanīkasāto, tasmiṁ **vipaccanīkasāte**. Evaṁbhūto ca ovādabhūte sāsanakkame ovādake ca ādarabhāvarahito hotīti āha **"anādare"**ti. **Tassa kamman**ti tassa dubbacassa puggalassa anādariyavasena pavattacetanā **dovacassaṁ**. **Tassa bhāvo**ti tassa yathāvuttassa dovacassassa atthibhāvo **dovacassatā,** atthato dovacassameva. Tenevāha **"sā atthato saṅkhārakkhandho hotī"**ti. Cetanāppadhānatāya hi saṅkhārakkhandhassa evaṁ vuttaṁ. **Etenākārenā**ti appadakkhiṇaggāhitākārena. Assaddhiyadussīlyādipāpadhammayogato puggalā pāpā nāma hontīti dassetuṁ **"ye te puggalā assaddhā"**ti-ādi vuttaṁ. Yāya cetanāya puggalo pāpasampavaṅko nāma hoti, sā cetanā **pāpamittatā** cattāropi vā arūpino khandhā tadākārappavattā **pāpamittatā**ti dassento **"sāpi atthato dovacassatā viya daṭṭhabbā"**ti āha.

"Sukhaṁ vaco etasmiṁ padakkhiṇaggāhimhi anulomasāte sādare puggaleti **subbaco**ti-ādinā, "kalyāṇā saddhādayo puggalā etassa mittāti **kalyāṇamitto"**ti-ādinā ca anantaradukassa attho icchitoti āha **sovacassatā …pe… vuttapaṭipakkhanayena veditabbā"**ti. **Ubho**ti sovacassatā, kalyāṇamittatā ca. Tesaṁ khandhānaṁ pavatti-ākāravisesā "sovacassatā, kalyāṇamittatā"ti ca vuccanti, te lokiyāpi honti lokuttarāpīti āha **"lokiyalokuttaramissakā kathitā"**ti.

Vatthubhedādinā anekabhedabhinnā taṁtaṁjātivasena ekajjhaṁ katvā rāsito gayhamānā āpattiyova **āpattikkhandhā**. Tā pana antarāpattīnaṁ aggahaṇe **pañcapi āpattikkhandhā āpattiyo,** tāsaṁ pana gahaṇe **sattapi āpattikkhandhā āpattiyo**. "Imā āpattiyo, ettakā āpattiyo, evañca tesaṁ āpajjanaṁ hotī"ti jānanapaññā **āpattikusalatā**ti āha **"yā tāsan"**ti-ādi. **Tāsaṁ āpattīnan**ti tāsu āpattīsu. Tattha yaṁ sambhinnavatthukāsu viya ṭhitāsu, duviññeyyavibhāgāsu ca āpattīsu asaṅkarato vavatthāna, ayaṁ visesato **āpattikusalatā**ti dassetuṁ dutiyaṁ āpattiggahaṇaṁ kataṁ. **Saha** (DṬ.33./CS:pg.3.175) **kammavācāyā**ti kammavācāya saheva. Āpattito vuṭṭhāpanapayogatāya kammabhūtā vācā **kammavācā,** tathābhūtā anusāvanavācā ceva "passissāmī"ti evaṁ pavattavācā ca. Tāya kammavācāya saddhiṁ samakālameva "imāya kammavācāya ito āpattito vuṭṭhānaṁ hoti, hontañca paṭhame vā tatiye vā anusāvaneyyakārappatte, 'saṁvarissāmī'ti vā pade pariyosite hotī"ti evaṁ taṁ taṁ **āpattīhi vuṭṭhānaparicchedaparijānanapaññā** āpattivuṭṭhānakusalatā. **Vuṭṭhānan**ti ca yathāpannāya āpattiyā yathā tathā anantarāyatāpādanaṁ, evaṁ vuṭṭhānaggahaṇeneva desanāyapi saṅgaho siddho hoti.

"Ito pubbe parikammaṁ pavattaṁ, ito paraṁ bhavaṅga majjhe samāpattī"ti evaṁ samāpattīnaṁ **appanāparicchedajānanapaññā** samāpattikusalatā. Vuṭṭhāne kusalabhāvo **vuṭṭhānakusalatā,** pageva vuṭṭhāna paricchedakaraṁ ñāṇaṁ. Tenāha **"yathāparicchinnasamayavasenevā"**ti-ādi. **Vuṭṭhānasamatthā**ti vuṭṭhāpane samatthā.

"Dhātukusalatā"ti ettha pathavīdhātu-ādayo, sukhadhātu-ādayo, kāmadhātu-ādayo ca dhātuyo etāsveva antogadhāti etāsu kosalle dassite tāsupi kosallaṁ dassitameva hotīti

“aṭṭhārasa dhātuyo cakkhudhātu …pe… manoviññāṇadhātū”ti vatvā **“aṭṭhārasannaṁ dhātūnaṁ sabhāvaparicchedakā”**ti vuttaṁ. Tattha **sabhāvaparicchedakā**ti yathābhūtasabhāvāvabodhinī. “Savanapaññā dhāraṇapaññā”ti-ādinā paccekaṁ paññā-saddo yojetabbo. Dhātūnaṁ savanadhāraṇapaññā **sutamayā,** itarā **bhāvanāmayā**. Tatthāpi sammasanapaññā lokiyā. Vipassanā paññā hi sā, itarā lokuttarā. Lakkhaṇādivasena, aniccādivasena ca manasikaraṇaṁ **manasikāro,** tattha kosallaṁ **manasikārakusalatā**. Taṁ pana ādimajjhapariyosānavasena tidhā bhinditvā dassento **“sammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇapaññā”**ti āha. **Sammasanapaññā** hi tassā ādi, **paṭivedhapaññā** majjhe, **paccavekkhaṇapaññā** pariyosānaṁ.

Āyatanānaṁ ganthato ca atthato ca uggaṇhanavasena tesaṁ dhātulakkhaṇādivibhāgassa jānanapaññā **uggahajānanapaññā**. Sammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇavidhino jānanapaññā **manasikārajānanapaññā**. Yasmā āyatanānipi atthato dhātuyova manasikāro ca uggaṇhanādivasena tesameva manasikāravidhi (DṬ.33./CS:pg.3.176) tasmā dhātukusalatādikā tissopi kusalatā ekadese katvā dassetuṁ **“apicā”**ti-ādi vuttaṁ. Savanaṁ viya uggaṇhanapaccavekkhaṇānipi parittañāṇakattukānīti āha **“savana uggahaṇapaccavekkhaṇā lokiyā”**ti. Ariyamaggakkhaṇe sammasanamanasikārānaṁ nipphatti pariniṭṭhānanti tesaṁ lokuttaratāpariyāyopi labbhatīti vuttaṁ **“sammasanamanasikārā lokiyalokuttaramissakā”**ti. Paccayadhammānaṁ hetu-ādīnaṁ attano paccayuppannānaṁ hetupaccayādibhāvena paccayabhāvo **paccayākāro,** so pana avijjādīnaṁ dvādasannaṁ paṭiccasamuppādaṅgānaṁ vasena dvādasavidhoti āha **“dvādasannaṁ paccayākārānan”**ti. **Uggahādivasenā**ti uggahamanasikārasavanasammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇavasena.

Ṭhānañceva tiṭṭhati phalaṁ tadāyattavuttitāyāti **kāraṇañca** hetupaccayabhāvena karaṇato nipphādanato. **Tesaṁ** sotaviññāṇādīnaṁ. Etasmiṁ duke attho veditabboti sambandho. Ye dhammā yassa dhammassa kāraṇabhāvato **ṭhānaṁ,** teva dhammā taṁvidhurassa dhammassa akāraṇabhāvato **aṭṭhānan**ti paṭhamanaye phalabhedena tasseva dhammassa **ṭhānāṭṭhānatā** dīpitā; dutiyanaye pana abhinnepi phale paccayadhammabhedena tesaṁ **ṭhānāṭṭhānatā** dīpitāti ayametesaṁ viseso. Na hi kadāci ariyā diṭṭhisampadā niccaggāhassa kāraṇaṁ hoti, akiriyatā pana siyā tassa kāraṇanti.

Ujuno bhāvo **ajjavaṁ,** ajimhatā akuṭilatā avaṅkatāti atthoti tamatthaṁ anajjavapaṭikkhepamukhena dassetuṁ **“gomuttavaṅkatā”**ti-ādi vuttaṁ. Svāyaṁ anajjavo bhikkhūnaṁ yebhuyyena anesanāya, agocaracāritāya ca hotīti āha **“ekacco hi …pe… caratī”**ti. **Ayaṁ gomuttavaṅkatā nāma** ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā paṭipattiyā vaṅkabhāvato. **Purimasadiso**ti paṭhamaṁ vuttabhikkhusadiso. **Candavaṅkatā nāma** paṭipattiyā majjhaṭṭhāne vaṅkabhāvāpattito. **Naṅgalakoṭivaṅkatā nāma** pariyosāne vaṅkabhāvāpattito. **Idaṁ ajjavaṁ nāma** sabbatthakameva ujubhāvasiddhito. **Ajjavatā**ti ākāraniddeso, yenākārenassa ajjavo pavattati, tadākāraniddesoti attho. Lajjatīti **lajjī,** hirimā, tassa bhāvo **lajjavaṁ,** hirīti attho. Lajjā etassa (DṬ.33./CS:pg.3.177) atthīti **lajjī** yathā “mālī, māyī”ti ca, tassa bhāvo **lajjībhāvo,** sā eva lajjā.

Parāparādhādīnaṁ adhivāsanakkhamaṁ **adhivāsanakhanti**. Sucisīlatā **soraccaṁ**. Sā hi sobhanakammaratatā, suṭṭhu vā pāpato oratabhāvo viratatā **soraccaṁ**. Tenāha **“suratabhāvo”**ti.

“Nāmañca rūpañcā”ti-ādīsu ayaṁ aparo nayo-- **nāmakaraṇaṭṭhenā**ti aññaṁ anapekkhitvā sayameva attano nāmakaraṇasabhāvatoti attho. Yañhi parassa nāmaṁ karoti, tassa ca tadapekkhattā aññāpekkhaṁ nāmakaraṇanti nāmakaraṇasabhāvatā na hoti,

tasmā mahājanassa ñātīnaṁ, guṇānañca sāmaññanāmādikārakānaṁ nāmabhāvo nāpajjati. Yassa ca aññehi nāmaṁ karīyati, tassa ca nāmakaraṇasabhāvatā natthīti, natthiyeva nāmabhāvo. Vedanādīnaṁ pana sabhāvasiddhattā vedanādināmassa nāmakaraṇasabhāvato nāmatā vuttā. Pathavī-ādi nidassanena nāmassa sabhāvasiddhataṁyeva nidasseti, na nāmabhāvasāmaññaṁ, niruḷhattā pana nāma-saddo arūpadhammesu eva vattati, na pathavī-ādīsūti na tesaṁ nāmabhāvo. Na hi pathavī-ādināmaṁ vijahitvā kesādināmehi rūpadhammānaṁ viya vedanādināmaṁ vijahitvā aññena nāmena arūpadhammānaṁ voharitabbena piṇḍākārena pavatti atthīti.

Atha vā rūpadhammā cakkhādayo rūpādayo ca, tesaṁ pakāsakapakāsitabbabhāvato vināpi nāmena pākaṭā honti, na evaṁ arūpadhammāti te adhivacanasamphasso viya nāmāyattaggahaṇīyabhāvena "nāman"ti vuttā. Paṭighasamphasso ca na cakkhādīni viya nāmena vinā pākaṭoti "nāman"ti vutto, arūpatāya vā aññanāmasabhāgattā saṅgahitoyaṁ, aññaphassasabhāgattā vā. Vacanatthopi hi rūpayatīti **rūpaṁ,** nāmayatīti **nāman**ti idha pacchimapurimānaṁ sambhavati. **Rūpayatī**ti vināpi nāmena attānaṁ pakāsetīti attho. **Nāmayatī**ti nāmena vinā apākaṭabhāvato attano pakāsakaṁ nāmaṁ karotīti attho. **Ārammaṇādhipatipaccayatāyā**ti satipi rūpassa ārammaṇādhipatipaccayabhāve na taṁ paramassāsabhūtaṁ nibbānaṁ viya sātisayaṁ nāmanabhāvena paccayoti nibbānameva "nāman"ti vuttaṁ.

"Avijjā (DṬ.33./CS:pg.3.178) **ca bhavataṇhā cā"**ti ayaṁ duko sattānaṁ vaṭṭamūlasamudācāradassanattho. Samudācaratīti hi **samudācāro,** vaṭṭamūlameva samudācāro **vaṭṭamūlasamudācāro,** vaṭṭamūladassanena vā vaṭṭamūlānaṁ pavatti dassitā hotīti vaṭṭamūlānaṁ samudācāro **vaṭṭamūlasamudācāro,** taṁdassanatthoti attho.

Ekekasmiñca "attā"ti ca "loko"ti ca gahaṇavisesaṁ upādāya "attā ca loko cā"ti vuttaṁ, ekaṁ vā khandhaṁ "attā"ti gahetvā aññaṁ attano upabhogabhūtaṁ "loko"ti gaṇhantassa, attano attānaṁ "attā"ti gahetvā parassa attānaṁ "loko"ti gaṇhantassa vā vasena "attā ca loko cā"ti vuttaṁ.

Saha sikkhitabbo dhammo **sahadhammo,** tattha bhavaṁ sahadhammikaṁ, tasmiṁ **sahadhammike**. Dovacassa-saddato āya-saddaṁ anaññattaṁ katvā **"dovacassāyan"**ti vuttaṁ, dovacassassa vā ayanaṁ pavatti **dovacassāyaṁ**. Āsevantassāpi anusikkhanā ajjhāsayena bhajanāti āha **"sevanā …pe… bhajanā"**ti. Sabbatobhāgena bhatti **sambhatti**.

Saha kammavācāyāti abbhānatiṇavatthārakakammavācāya, "ahaṁ bhante itthannāmaṁ āpattiṁ āpajjin"ti-ādikāya ca saheva. Saheva hi kammavācāya āpattivuṭṭhānañca paricchijjati, "paññattilakkhaṇāya āpattiyā vā kāraṇaṁ vītikkamalakkhaṇaṁ kāyakammaṁ, vacīkammaṁ vā, vuṭṭhānassa kāraṇaṁ kammavācā"ti kāraṇena saha phalassa jānanavasena "saha kammavācāyā"ti vuttaṁ."Saha kammavācāyā"ti. Iminā nayena **saha parikammenā**ti etthāpi attho veditabbo.

Dhātuvisayā sabbāpi paññā **dhātukusalatā**. Tadekadesā **manasikārakusalatā**ti adhippāyena purimapadepi sammasanapaṭivedhapaññā vuttā. Yasmā pana nippariyāyato vipassanādipaññā eva manasikārakosallaṁ, tasmā **"tāsaṁyeva dhātūnaṁ sammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇapaññā"**ti vuttaṁ.

Āyatanavisayā sabbāpi paññā **āyatanakusalatā**ti dassento "dvādasannaṁ āyatanānaṁ uggahamanasikārajānanapaññā"ti vatvā puna **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. Dvīsupi vā padesu vācuggatāya āyatanapāḷiyā, dhātupāḷiyā ca manasikaraṇaṁ **manasikāro**. Tathā uggaṇhantī, manasi karontī (DṬ.33./CS:pg.3.179) tadatthaṁ suṇantī, ganthato ca atthato ca dhārentī, "idaṁ cakkhāyatanaṁ nāma, ayaṁ cakkhudhātu nāmā"ti-ādinā sabhāvato,

gaṇanato ca paricchedaṁ jānantī ca paññā **uggahapaññādikā** vuttā. Manasikārapade pana catubbidhāpi paññā uggahoti tato pavatto aniccādimanasikāro "uggahamanasikāro"ti vutto. Tassa jānanaṁ pavattanameva, "yathā pavattaṁ vā uggahaṁ, evameva pavatto uggaho"ti jānanaṁ **uggahajānanaṁ**. "Manasikāro evaṁ pavattetabbo, evañca pavatto"ti jānanaṁ **manasikārajānanaṁ**. Tadubhayampi "manasikārakosallan"ti vuttaṁ. Uggahopi hi manasikārasampayogato manasikāraniruttiṁ laddhuṁ arahati. Yo ca manasikātabbo, yo ca manasikaraṇūpāyo, sabbo so "manasikāro"ti vattuṁ vaṭṭati, tattha kosallaṁ **manasikārakusalatā**ti. **Sammasanaṁ** paññā, sā maggasampayuttā aniccādisammasanakiccaṁ sādheti niccasaññādipajahanato. **Manasikāro** sammasanasampayutto, so tattheva aniccādimanasikārakiccaṁ maggasampayutto sādhetīti āha **"sammasanamanasikārā lokiyalokuttaramissakā"**ti. "Iminā paccayenidaṁ hotī"ti evaṁ avijjādīnaṁ saṅkhārādipaccayuppannassa paccayabhāvajānanaṁ **paṭiccasamuppādakusalatā**.

Adhivāsanaṁ khamanaṁ. Tañhi paresaṁ dukkaṭaṁ duruttañca paṭivirodhākaraṇena attano upari āropetvā vāsanaṁ "adhivāsanan"ti vuccati. **Acaṇḍikkan**ti akujjhanaṁ. Domanassavasena paresaṁ akkhīsu assūnaṁ anuppādanā **anassuropo**. **Attamanatā**ti sakamanatā. Cittassa abyāpanno sako manobhāvo **attamanatā**. Cittanti vā cittappabandhaṁ ekattena gahetvā tassa antarā uppannena pītisahagatamanena **sakamanatā**. Attamano vā puggalo, tassa bhāvo **attamanatā,** sā na sattassāti puggaladiṭṭhinivāraṇatthaṁ **"cittassā"**ti vuttaṁ. Adhivāsanalakkhaṇā khanti **adhivāsanakhanti**. Sucisīlatā **soraccaṁ**. Sā hi sobhanakammaratatā. Suṭṭhu pāpato oratabhāvo viratatā soraccaṁ. Tenāha **"suratabhāvo"**ti.

Sakhilo vuccati saṇhavāco, tassa bhāvo **sākhalyaṁ,** saṇhavācatā. Taṁ pana byatirekamukhena vibhāventī yā pāḷi pavattā, taṁ dassento **"tattha katamaṁ sākhalyan"**ti-ādimāha. Tattha **aṇḍakā**ti sadosavaṇe rukkhe niyyāsapiṇḍiyo, ahicchattakādīni vā uṭṭhitāni "aṇḍakānī"ti vadanti (DṬ.33./CS:pg.3.180) Phegguruk khassa pana kuthitassa aṇḍāni viya uṭṭhitā cuṇṇapiṇḍiyo, gaṇṭhiyo vā **aṇḍakā**. Idha pana byāpajjanakakkasādibhāvato aṇḍakapakatibhāvena vācā **"aṇḍakā"**ti vuttā. Padumanāḷaṁ viya sotaṁ ghaṁsayamānā pavisantī **kakkasā** daṭṭhabbā. Kodhena nibbattattā tassa parivārabhūtā **kodhasāmantā**. Pure saṁvaddhanārī **porī,** sā viya sukumārā mudukā vācā porī viyāti **porī**. **Tatthā**ti "bhāsitā hotī"ti vuttāya kiriyāyātipi yojanā sambhavati, **tattha** vācāyāti vā. **"Saṇhavācatā"**ti-ādinā taṁ vācaṁ pavattayamānaṁ cetanaṁ dasseti. Sammodakassa puggalassa mudukabhāvo maddavaṁ **sammodakamudukabhāvo**. **Āmisena** alabbhamānena, tathā **dhammena cā**ti **dvīhi chiddo**. Āmisassa, dhammassa ca alābhena attano parassa ca antare sambhavantassa hi chiddassa vivarassa bhedassa paṭisantharaṇaṁ pidahanaṁ saṅgaṇhanaṁ **paṭisanthāro**. Taṁ sarūpato, paṭipattito ca pāḷidassanamukhena vibhāvetuṁ **"abhidhammepī"**ti-ādimāha. **Aggaṁ aggahetvā**ti aggaṁ attano aggahetvā. **Uddesadānan**ti pāḷiyā, Aṭṭhakathāya ca uddisanaṁ. **Pāḷivaṇṇanā**ti pāḷiyā atthavaṇṇanā. **Dhammakathākathanan**ti sarabhaññasarabhaṇanādivasena dhammakathanaṁ.

Karuṇāti karuṇābrahmavihāramāha. **Karuṇāpubbabhāgo**ti tassa pubbabhāga-upacārajjhānaṁ vadati. Pāḷipade pana yā kāci karuṇā "karuṇā"ti vuttā, **karuṇācetovimuttī**ti pana appanāppattāva. **Mettāya**pi eseva nayo. Suci-saddato bhāve yya-kāraṁ, i-kārassa ca e-kārādesaṁ katvā ayaṁ niddesoti āha **"soceyyanti sucibhāvo"**ti. Hotu tāva sucibhāvo soceyyaṁ, tassa pana mettāpubbabhāgatā kathanti āha **"vuttampi cetan"**ti-ādi.

Muṭṭhā sati etassāti **muṭṭhassati,** tassa bhāvo **muṭṭhassaccaṁ,** satipaṭipakkho dhammo, na satiyā abhāvamattaṁ Yasmā paṭipakkhe sati tassa vasena sativigatā vippavutthā nāma hoti, tasmā vuttaṁ **"sativippavāso"**ti. **"Assatī"**ti-ādīsu **a**-kāro paṭipakkhe daṭṭhabbo, na sattapaṭisedhe. Udake lābu viya yena cittaṁ ārammaṇe pilavantā viya tiṭṭhati, na ogāhati, sā **pilāpanatā**. Yena gahitampi ārammaṇaṁ sammussati na (DṬ.33./CS:pg.3.181) sarati, sā **sammussanatā**. Yathā vijjāpaṭipakkhā avijjā vijjāya pahātabbato, evaṁ sampajaññapaṭipakkhaṁ **asampajaññaṁ,** avijjāyeva.

Indriyasaṁvarabhedoti indriyasaṁvaravināso. **Appaṭisaṅkhā**ti apaccavekkhitvā ayoniso ca āhāraparibhoge ādīnavānisaṁse avīmaṁsitvā.

Appaṭisaṅkhāyāti itikattabbatāsu appaccavekkhaṇāya nāmaṁ. Aññāṇaṁ appaṭisaṅkhāta nimittaṁ **Akampanañāṇan**ti tāya anabhibhavanīyaṁ ñāṇaṁ, tattha tattha paccavekkhaṇāñāṇañceva paccavekkhaṇāya muddhabhūtaṁ lokuttarañāṇañca. Nippariyāyato maggabhāvanā **bhāvanā** nāma, yā ca tadatthā, tadubhayañca bhāventasseva icchitabbaṁ, na bhāvitabhāvanassāti vuttaṁ **"bhāventassa uppannaṁ balan"**ti. Tenāha **"yā kusalānaṁ dhammānaṁ āsevanā bhāvanā bahulīkamman"**ti.

Kāmaṁ sampayuttadhammesu thirabhāvopi balaṭṭho eva, paṭipakkhehi pana akampanīyatā sātisayaṁ balaṭṭhoti vuttaṁ **"assatiyā akampanavasenā"**ti. Paccanīkadhammasamanato **samatho samādhi**. Aniccādinā vividhenākārena dassanato **vipassanā paññā ṭīkā**. **Taṁ ākāraṁ gahetvā**ti samādhānākāraṁ gahetvā. Yenākārena pubbe alīnaṁ anuddhataṁ majjhimaṁ bhāvanāvīthipaṭipannaṁ hutvā cittaṁ samāhitaṁ hoti, taṁ ākāraṁ gahetvā sallakkhetvā. **Nimittavasenā**ti kāraṇavasena. **"Eseva nayo"**ti iminā paggahova taṁ ākāraṁ gahetvā puna pavattetabbassa paggāhassa nimittavasena paggāhanimittanti imamatthaṁ atidisati, tassattho samathe vuttanayānusārena veditabbo. **Paggāho vīriyaṁ** kosajjapakkhato cittassa patituṁ adatvā paggaṇhanato. **Avikkhepo ekaggatā** vikkhepassa uddhaccassa paṭipakkhabhāvato. Paṭisaṅkhānakiccanibbattibhāvato lokuttaradhammānaṁ paṭisaṅkhānabalabhāvo, tathā pubbe pavattākārasallakkhaṇavasena samathapaggāhānaṁ upari pavattisabbhāvato samathanimittadukassapi missakatā vuttā.

Yathāsamādinnassa sīlassa bhedakaro **vītikkamo**. Sīlavināsako **asaṁvaro**. **Sammādiṭṭhivināsikā**ti "Atthi dinnan"ti-ādi (ma.ni.1.441 2.94 vibha.793) nayappavattāya sammādiṭṭhiyā dūsikā.

Sīlassa (DṬ.33./CS:pg.3.182) **sampādanaṁ** nāma sabbabhāgato tassa anūnatāpādananti āha **"sampādanato paripūraṇato"**ti. Pāripūrattho hi sampadā-saddoti. **Mānasikasīlaṁ** nāma sīlavisodhanavasena abhijjhādippahānaṁ. **Diṭṭhipāripūribhūtaṁ ñāṇan**ti atthikadiṭṭhi-ādisammādiṭṭhiyā pāripūribhāvena pavattaṁ ñāṇaṁ.

Visuddhiṁ pāpetuṁ samatthanti cittavisuddhi-ādi-uparivisuddhiyā paccayo bhavituṁ samatthaṁ. Suvisuddhameva hi sīlaṁ tassā padaṭṭhānaṁ hotīti. **Visuddhiṁ pāpetuṁ samatthaṁ dassanan**ti ñāṇadassanavisuddhiṁ, paramatthavisuddhinibbānañca pāpetuṁ upanetuṁ samatthaṁ kammassakatāñāṇādisammādassanaṁ Tenāha **"abhidhamme"**ti-ādi. Ettha ca "idaṁ akusalaṁ kammaṁ no sakaṁ, idaṁ pana kammaṁ sakan"ti evaṁ byatirekato anvayato ca kammassakatājānanañāṇaṁ **kammassakatāñāṇaṁ**. Tenāha **"ettha cā"**ti-ādi. **"Parena katampī"**ti idaṁ nidassanavasena vuttaṁ yathā parena kataṁ, evaṁ attanā katampi sakakammaṁ nāma na hotīti. Attanā vā ussāhitena parena kataṁpīti evaṁ vā attho daṭṭhabbo. Yañhi taṁ parassa ussāhanavasena kataṁ, tampi sakakammaṁ nāma hotīti ayañhettha adhippāyo. **Atthabhañjanato**ti diṭṭhadhammikādisabba-atthavināsanato. **Atthajananato**ti

idhalokatthaparalokatthaparamatthānaṁ uppādanato. Ārabbhakāle "aniccaṁ dukkhaṁ anattā"ti pavattampi **vacīsaccañca** lakkhaṇāni paṭivijjhantaṁ **vipassanāñāṇaṁ anulometi** tattheva paṭivijjhanato. **Paramatthasaccañca** nibbānaṁ **na vilometi** na virodheti ekanteneva sampāpanato.

Ñāṇadassananti ñāṇabhūtaṁ dassanaṁ, tena maggaṁ vadati. **Taṁsampayuttameva vīriyan**ti paṭhamamaggasampayuttaṁ vīriyamāha. Sabbāpi maggapaññā diṭṭhivisuddhiyevāti dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. Ayameva ca nayo abhidhammapāḷiyā (dha.sa.550) sametīti dassento **"abhidhamme panā"**ti ādiṁ avoca.

Yasmā saṁvego nāma sahottappañāṇaṁ, tasmā saṁvegavatthuṁ bhayato bhāyitabbato dassanavasena pavattañāṇaṁ Tenāha **"jātibhayan"**ti-ādi. Bhāyanti etasmāti **bhayaṁ,** jāti eva bhayaṁ **jātibhayaṁ**. **Saṁvejanīyan**ti saṁvijjitabbaṁ bhāyitabbaṁ uttāsitabbaṁ. **Ṭhānan**ti kāraṇaṁ, vatthūti attho (DṬ.33./CS:pg.3.183) **Saṁvegajātassā**ti uppannasaṁvegassa. **Upāyapadhānan**ti upāyena pavattetabbaṁ vīriyaṁ.

Kusalānaṁ dhammānanti sīlādīnaṁ anavajjadhammānaṁ. **Bhāvanāyā**ti uppādanena vaḍḍhanena ca. **Asantuṭṭhassā**ti "alaṁ ettāvatā, kathaṁ ettāvatā"ti saṅkocāpattivasena na santuṭṭhassa. **Bhiyyokamyatā**ti bhiyyo bhiyyo uppādanicchā. **Vosānan**ti saṅkocaṁ asamatthanti. Tussanaṁ tuṭṭhi **santuṭṭhi,** natthi etassa santuṭṭhīti **asantuṭṭhi,** tassa bhāvo **asantuṭṭhitā**. Vīriyappavāhe vattamāne antarā eva paṭigamanaṁ nivattanaṁ **paṭivānaṁ,** taṁ tassa atthīti **paṭivānī,** na paṭivānī **appaṭivānī,** tassa bhāvo **appaṭivānitā**. **Sakkaccakiriyatā**ti kusalānaṁ karaṇe sakkaccakiriyatā ādarakiriyatā. **Sātaccakiriyatā**ti satatameva karaṇaṁ. **Aṭṭhitakiriyatā**ti antarā aṭṭhapetvā khaṇḍaṁ akatvā karaṇaṁ. **Anolīnavuttitā**ti na līnappavattitā. **Anikkhittachandatā**ti kusalacchandassa anikkhipanaṁ. **Anikkhittadhuratā**ti kusalakaraṇe vīriyadhurassa anikkhipanaṁ. **Āsevanā**ti ādarena sevanā. **Bhāvanā**ti vaḍḍhanā brūhanā. **Bahulīkamman**ti punappunaṁ karaṇaṁ.

Tisso vijjāti pubbenivāsānussatiñāṇaṁ, dibbacakkhuñāṇaṁ āsavakkhayañāṇanti imā tisso vijjā. Paṭipakkhavijjhanaṭṭhena pubbe nivutthakkhandhādīnaṁ viditakaraṇaṭṭhena visiṭṭhā muttīti **vimutti**. Svāyaṁ viseso paṭipakkhavigamanena, paṭiyogivigamanena ca icchitabboti tadubhayaṁ dassetuṁ **"ettha cā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yena visesena samāpattiyo paccanīkadhammehi suṭṭhu muttā, tato nirāsaṅkatāya ārammaṇe ca abhiratā, taṁ visesaṁ upādāya tā adhikaṁ muccanato, ārammaṇe adhimuccanato ca **adhimuttiyo nāmā**ti vuttaṁ **"cittassa ca adhimuttī"**ti. **Muttattā**ti sabbasaṅkhārehi visesena nissaṭattā **vimutti**.

Khaye ñāṇanti samucchedavasena kilese khepetīti **khayo,** ariyamaggo, tappariyāpannaṁ ñāṇaṁ **khaye ñāṇaṁ**. **Paṭisandhivasenā**ti kilesānaṁ taṁtaṁmaggavajjhānaṁ uppannamagge khandhasantāne puna sandahanavasena. **Anuppādabhūte**ti taṁtaṁphale. **Anuppādapariyosāne**ti anuppādakaro maggo **anuppādo,** tassa pariyosāne, kilesānaṁ vā anuppajjanasaṅkhāte pariyosāne, bhaṅgeti atthoti.

Dukavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.33.-5)Tikavaṇṇanā

305. Dhammato (DṬ.33./CS:pg.3.184) aññо kattā natthīti dassetuṁ kattusādhanavasena **"lubbhatīti lobho"**ti vuttaṁ. Lubbhati tena, lubbhanamattametanti

karaṇabhāvasādhanavasenapi attho yujjateva. **Dussati muyhatī**ti etthāpi eseva nayo. **Akusalañca taṁ** akosallasambhūtaṭṭhena ekantākusalabhāvato **mūlañca** attanā sampayuttadhammānaṁ suppatiṭṭhitabhāvasādhanato, na akusalabhāvasādhanato. Na hi mūlakato akusalānaṁ akusalabhāvo, kusalādīnañca kusalādibhāvo. Tathā sati momūhacittadvaye mohassa akusalabhāvo na siyā. **Tesan**ti lobhādīnaṁ. "Na lubbhatīti alobho"ti-ādinā **paṭipakkhanayena**.

Duṭṭhu caritānīti paccayato, sampayuttadhammato, pavatti-ākārato ca na suṭṭhu asammā pavattitāni. **Virūpānī**ti bībhacchāni sampati, āyatiñca aniṭṭharūpattā. **Kāyenā**ti kāyadvārena karaṇabhūtena. **Kāyato**ti kāyadvārato. **"Suṭṭhu caritānī"**ti-ādīsu vuttavipariyāyena attho veditabbo. Yassa sikkhāpadassa vītikkame kāyasamuṭṭhānā āpatti hoti, taṁ **kāyadvāre paññattasikkhāpadaṁ**. **Avītikkamo kāyasucaritan**ti vārittasīlassa vasena vadati, cārittasīlassapi vā, yassa akaraṇe āpatti hoti. Vacīduccaritasucaritaniddhāraṇampi vuttanayānusārena veditabbaṁ. **Ubhayattha paññattassā**ti kāyadvāre, vacīdvāre ca paññattassa. **Sikkhāpadassa vītikkamova manoduccaritaṁ** manodvāre paññattassa sikkhāpadassa abhāvato, tayidaṁ dvāradvaye akiriyasamuṭṭhānāya āpattiyā vasena veditabbaṁ. **Avītikkamo**ti yathāvuttāya āpattiyā avītikkamo **manosucaritaṁ**. "Sabbassāpi sikkhāpadassa avītikkamo **manosucaritan"**ti keci. Tadubhayañhi cārittasīlaṁ uddissapaññattaṁ sikkhāpadaṁ, tassa avītikkamo siyā kāyasucaritaṁ, siyā vacīsucaritanti.

Pāṇo atipātīyati etāyāti **pāṇātipāto,** tathāpavattā cetanā, evaṁ adinnādānādayopīti āha **"pāṇātipātādayo pana tisso cetanā"**ti. **Vacīdvārepi uppannā kāyaduccaritaṁ** (DṬ.33./CS:pg.3.185) dvārantare uppannassāpi kammassa sanāmāpariccāgato yebhuyyavuttiyā, tabbahulavuttiyā ca. Tenāhu **Aṭṭhakathācariyā--**

"Dvāre caranti kammāni, na dvārā dvāracārino;

Tasmā dvārehi kammāni, aññamaññaṁ vavatthitā"ti. (dha.sa.aṭṭha. kāmāvacarakusaladvārakathā).

Vacīduccaritaṁ kāyadvārepi vacīdvārepi uppannāti ānetvā sambandhitabbaṁ. **Cetanāsampayuttadhammā**ti manokammabhūtāya cetanāya sampayuttadhammā. Kāyavacīkammabhūtāya pana cetanāya sampayuttā abhijjhādayo taṁ taṁ pakkhikā vā honti abbohārikā vāti. **Cetanāsampayuttadhammā manosucaritan**ti etthāpi eseva nayo. Tividhassa duccaritassa akaraṇavasena pavattā **tisso cetanāpi viratiyopi kāyasucaritaṁ** kāyikassa vītikkamassa akaraṇavasena pavattanato, kāyena pana sikkhāpadānaṁ samādiyane sīlassa kāyasucaritabhāve vattabbameva natthi. Eseva nayo **vacīsucarite**.

Kāmapaṭisaṁyuttoti ettha dve kāmā vatthukāmo ca kilesakāmo ca. Tattha vatthukāmapakkhe ārammaṇakaraṇavasena kāmehi paṭisaṁyutto vitakko **kāmavitakko**. Kilesakāmapakkhe pana sampayogavasena kāmena paṭisaṁyuttoti yojetabbaṁ. **"Byāpādapaṭisaṁyutto"**ti-ādīsu sampayogavaseneva attho veditabbo. Byāpādavatthupaṭisaṁyuttopi **byāpādapaṭisaṁyutto**ti gayhamāne ubhayathāpi yojanā labbhateva. **Vihiṁsāpaṭisaṁyutto**ti etthāpi eseva nayo. Vihiṁsanti etāya satte, vihiṁsanaṁ vā esā sattānanti **vihiṁsā,** tāya paṭisaṁyutto **vihiṁsāpaṭisaṁyutto**ti evaṁ saddattho veditabbo. Appiye amanāpe saṅkhāre ārabbha byāpādavitakkappavatti aṭṭhānāghātavasena dīpetabbā. Byāpādavitakkassa avadhiṁ dassetuṁ **"yāva vināsanā"**ti vuttaṁ. **Vināsanaṁ** pana pāṇātipāto evāti. "Saṅkhāro" hi dukkhāpetabbo nāma natthī"ti kasmā vuttaṁ, nanu ye "dukkhāpetabbā"ti icchitā sattasaññitā, tepi atthato saṅkhārā evāti? Saccametaṁ, ye pana indriyabaddhā saviññāṇakatāya dukkhaṁ paṭisaṁvedenti, tasmā te vihiṁsāvitakkassa visayā icchitā sattasaññitā. Ye pana na dukkhaṁ paṭisaṁvedenti

(DṬ.33./CS:pg.3.186) vuttalakkhaṇāyogato, te sandhāya "vihiṁsāvitakko saṅkhāresu nuppajjatī"ti vuttaṁ. Yattha pana uppajjati, yathā ca uppajjati, taṁ dassetuṁ **"ime sattā"**ti-ādi vuttaṁ.

Nekkhammaṁ vuccati lobhato nikkhantattā alobho, nīvaraṇehi nikkhantattāpi paṭhamajjhānaṁ, sabbākusalehi nikkhantattā sabbo kusalo dhammo, sabbasaṅkhatehi pana nikkhantattā, nibbānaṁ. Upanissayato, sampayogato, ārammaṇakaraṇato ca nekkhammena paṭisaṁyuttoti **nekkhammapaṭisaṁyutto**. **Nekkhammavitakko** sammāsaṅkappo. Idāni taṁ bhūmivibhāgena dassetuṁ **"so"**ti-ādi vuttaṁ. **Asubhapubbabhāge**ti asubhajjhānassa pubbabhāge. Asubhaggahaṇañcettha kāmavitakkassa ujuvipaccanīkadassanatthaṁ kataṁ. Kāmavitakkapaṭipakkho hi nekkhammavitakkoti. Evañca katvā uparivitakkadvayassa bhūmiṁ dassentena sapubbabhāgāni mettākaruṇājhānādīni uddhaṭāni. **Asubhajjhāne**ti asubhārammaṇe paṭhamajjhāne. Avayave hi samudāyavohāraṁ katvā niddisati yathā "rukkhe sākhā"ti. **Jhānaṁ pādakaṁ katvā**ti nidassanamattaṁ. Taṁ jhānaṁ sammasitvā uppannamaggaphalakālepi hi so lokuttaroti. Byāpādassa paṭipakkho, kiñcipi na byāpādeti etenāti vā **abyāpādo,** mettā, tāya paṭisaṁyutto **abyāpādapaṭisaṁyutto**. **Mettājhāne**ti mettābhāvanāvasena adhigate paṭhamajjhāne. **Karuṇājhāne**ti etthāpi eseva nayo. Vihiṁsāya paṭipakkho, na vihiṁsanti vā etāya satteti **avihiṁsā,** karuṇā.

Nanu ca alobhādosānaṁ aññamaññāvirahato tesaṁ vasena uppajjanakānaṁ imesaṁ nekkhammavitakkādīnaṁ aññamaññaṁ asaṅkaraṇato vavatthānaṁ na hotīti? Noti dassetuṁ **"yadā"**ti-ādi āraddhaṁ. **Alobho sīsaṁ hotī**ti alobho padhāno hoti. Niyamitapariṇatasamudācārādivasena yadā alobhappadhāno nekkhammagaruko cittuppādo hoti, tadā laddhāvasaro nekkhammavitakko patiṭṭhahati. Taṁsampayuttassa pana adosalakkhaṇassa abyāpādassa vasena yo tasseva abyāpādavitakkabhāvo sambhaveyya, sati ca abyāpādavitakkabhāve kassacipi aviheṭhanajātikatāya avihiṁsāvitakkabhāvo ca sambhaveyya, te **itare dve**. **Tadanvayikā**ti tasseva nekkhammavitakkassa anugāmino, sarūpato adissanato "tasmiṁ sati honti (DṬ.33./CS:pg.3.187) asati na hontī"ti tadanumānaneyyā bhavanti. Sesadvayepi iminā nayena attho veditabbo. **Vuttanayenevā**ti "kāmapaṭisaṁyutto saṅkappo **kāmasaṅkappo"**ti-ādinā **vitakkattike** vuttanayeneva (dī.ni.3.288) **veditabbo** atthato abhinnattā. Yadi evaṁ kasmā puna desanā katāti? Tathā desanāya bujjhanakānaṁ ajjhāsayavasena desanāmattamevetaṁ.

Kāmavitakkādīnaṁ viya uppajjanākāro veditabbo "tāsu dve sattesupi saṅkhāresupi uppajjantī"ti-ādinā. Tattha kāraṇamāha **"taṁsampayuttāyeva hi etā"**ti. **Tathevā**ti yathā nekkhammavitakkādīnaṁ **"asubhapubbabhāge kāmāvacaro hotī"**ti-ādinā kāmāvacarādibhāvo vutto, tatheva **tāsampi** nekkhammasaññādīnampi **kāmāvacarādibhāvo veditabbo**.

Kāmapaṭisaṁyuttoti sampayogavasena kāmena paṭisaṁyutto. Takkanavasena **takko**. Visesato takkanavasena **vitakko**. Saṅkappanaparikappanavasena **saṅkappo**. Aññesupi kāmapaṭisaṁyuttesu dhammesu vijjamānesu vitakke eva kāmopapado dhātu-saddo niruḷho veditabbo vitakkassa kāmasaṅkappappavattiyā sātisayattā. Esa nayo **byāpādadhātu**ādīsu. **Sabbepi akusalā dhammā kāmadhātū** hīnajjhāsayehi kāmitabbadhātubhāvato kilesakāmassa ārammaṇasabhāvattāti attho. **Viheṭhetī**ti vibādhati. **Tatthā**ti tasmiṁ yathāvutte kāmadhātuttike. Sabbākusalasaṅgāhikāya kāmadhātuyā itarā **dve** saṅgahetvā kathanaṁ **sabbasaṅgāhikā kathā**. Tisso dhātuyo aññamaññaṁ asaṅkarato kathā **asambhinnā**. **Itarā dve gahitāva hontī**ti itarā dve dhātuyo gahitā eva

honti sabbepi akusalā dhammā kāmadhātū”ti vuttattā sāmaññajotanāya savisayassa atibyāpanena. **Tato**ti itaradhātudvayasaṅgāhikāya kāmadhātuyā. **Nīharitvā**ti niddhāretvā. **Dassetī**ti evaṁ Bhagavā dassetīti vattuṁ vaṭṭati. **Byāpādadhātuṁ …pe… kathesi**. Kasmā? Pageva apavādā abhinivisanti, tato paraṁ ussaggo pavattati, ṭhapetvā vā apavādavisayaṁ taṁ pariharantova ussaggo pavattatīti, ñāyo hesa loke niruḷhoti.

Dve (DṬ.33./CS:pg.3.188) **kathā**ti “sabbasaṅgāhikā, asambhinnā cā”ti (dī.ni.aṭṭha.3.305) anantarattike vuttā dve kathā. Tattha **vuttanayena** ānetvā kathanavasena **veditabbā**. Tasmā tattha vutta-attho idhāpi āharitvā veditabbo “nekkhammadhātuyā gahitāya itarā dve gahitāva hontī”ti-ādinā.

Suññataṭṭhenāti attasuññatāya. Kāmabhavo kāmo uttarapadalopena suññataṭṭhena dhātu cāti **kāmadhātu**. **Brahmalokan**ti paṭhamajjhānabhūmisaññitaṁ brahmalokaṁ. **Dhātuyā āgataṭṭhānamhī**ti “kāmadhātu rūpadhātū”ti-ādinā dhātuggahaṇe kate. **Bhavena paricchinditabbā**ti “kāmabhavo rūpabhavo”ti-ādinā bhavavasena tadattho paricchinditabbo, na yāya kāyaci dhātuyā vasena. Yadaggena ca dhātuyā āgataṭṭhāne bhavena paricchedo kātabbo, tadaggena bhavassa āgataṭṭhāne dhātuyā paricchedo kātabbo bhavavasena dhātuyā paricchijjanato. Nirujjhati kilesavaṭṭametthāti **nirodho,** sā eva suññataṭṭhena **dhātū**ti **nirodhadhātu,** nibbānaṁ. Niruddhe ca kilesavaṭṭe kammavipākavaṭṭā niruddhā eva honti.

Hīnadhātuttiko **abhidhamme** (dha.sa.tikamātikā 14) hīnattikena paricchinditabboti vuttaṁ **“hīnā dhātūti dvādasa akusalacittuppādā”**ti. Te hi lāmakaṭṭhena **hīnadhātu**. Hīnapaṇītānaṁ majjhe bhavāti **majjhimadhātu,** avasesā tebhūmakadhammā. Uttamaṭṭhena atappakaṭṭhena ca **paṇītadhātu,** navalokuttaradhammā.

Pañcakāmaguṇā visayabhūtā etassa santīti **pañcakāmaguṇiko,** kāmarāgo. **Rūpārūpabhavesū**ti rūpārūpūpapattibhavesu yathādhigatesu. Anadhigatesu pana so patthanā nāma na hotīti **bhavavasena patthanā**ti imināva gahito. **Jhānanikantī**ti rūpārūpajjhānesu nikanti. **Bhavavasena patthanā**ti bhavesu patthanāti. Evaṁ catūhipi padehi yathākkamaṁ mahaggatūpapattibhavavisayā, mahaggatakammabhavavisayā, bhavadiṭṭhisahagatā, bhavapatthanābhūtā ca taṇhā **“bhavataṇhā”**ti vuttā. Vibhavadiṭṭhi **vibhavo** uttarapadalopena, vibhavasahagatā taṇhā **vibhavataṇhā**. Rūpādipañcavatthu kāmavisayā balavarāgabhūtā taṇhā **kāmataṇhā**ti paṭhamanayo, “sabbepi (DṬ.33./CS:pg.3.189) tebhūmakadhammā kāmanīyaṭṭhena kāmā”ti (mahāni. 1) vacanato te ārabbha pavattā diṭṭhivippayuttā sabbāpi taṇhā **kāmataṇhā**ti dutiyanayoti ayametesaṁ viseso.

Abhidhamme panāti **pana**-saddo visesatthajotano, tena pañcakāmaguṇikarāgato aññopi kāmāvacaradhammavisayo lobho **abhidhamme** (vibha.915) “kāmataṇhā”ti āgatoti imaṁ visesaṁ joteti. Tikantarampi samānaṁ taṇhaṁyeva nissāya pavattitadesanānantaratāya taṁ “vāro”ti vattabbataṁ arahatīti **“iminā vārenā”**ti vuttaṁ. **Iminā vārenā**ti iminā pariyāyenāti attho. **Rajanīyaṭṭhenā**ti kāmanīyaṭṭhena. **Pariyādiyitvā**ti pariggahetvā. **Tato**ti kāmataṇhāya. **Nīharitvā**ti niddhāretvā. **Itarā dve taṇhā**ti rūpataṇhaṁ, arūpataṇhañca **dasseti**. Etena “kāmataṇhā”ti sādhāraṇavacanametaṁ sabbassapi lobhassa, tassa pana “rūpataṇhā arūpataṇhā”ti visesavacanaṁ yathā kāmaguṇikarāgo rūparāgo arūparāgoti dasseti. **Nirodhataṇhā**ti bhavanirodhe bhavasamucchede taṇhā. Yasmā hi ucchedadiṭṭhi manussattabhāve, kāmāvacaradevattabhāve, rūpāvacara-arūpāvacarattabhāve ṭhitassa attano sammā samucchedo hotīti bhavanirodhaṁ ārabbha pavattati, tasmā taṁsahagatāpi taṇhā tameva ārabbha pavattatīti.

Vaṭṭasminti tividhepi vaṭṭe. Yathā te hi nissarituṁ appadānavasena kammavipākavaṭṭe taṁsamaṅgisattaṁ tesaṁ parāparuppattiyā paccayabhāvena **saṁyojenti,** evaṁ kilesavaṭṭepīti. **Satī**ti paramatthato vijjamāne. **Rūpādibhede**ti rūpavedanādivibhāge. **Kāye**ti khandhasamūhe. **Vijjamānā**ti satī paramatthato upalabbhamānā. Diṭṭhiyā parikappito hi attādi paramatthato natthi, diṭṭhi pana ayaṁ atthevāti. **Vicinanto**ti dhammasabhāvaṁ vīmaṁsanto. **Kicchatī**ti kilamati. **Parāmasatī**ti parato āmasati. "Sīlena suddhi, vatena suddhī"ti gaṇhanto hi Visuddhimaggaṁ atikkamitvā tassa parato āmasati nāma. **Vīsativatthukā diṭṭhī**ti rūpādi-dhamme, paccekaṁ te vā nissitaṁ, tesaṁ vā nissayabhūtaṁ, sāmibhūtaṁ vā katvā parikappanavasena pavattiyā vīsativatthukā attadiṭṭhi vīsati. **Vimatī**ti dhammesu (DṬ.33./CS:pg.3.190) sammā, micchā vā mananābhāvato saṁsayitaṭṭhena amati, appaṭipajjananti attho. **Vipariyāsaggāho**ti asuddhimagge "suddhimaggo"ti viparītaggāho.

Cirapārivāsiyaṭṭhenāti ciraparivutthatāya purāṇabhāvena. **Āsavanaṭṭhenā**ti sandanaṭṭhena, pavattanaṭṭhenāti attho. **Savatī**ti pavattati. Avadhi-attho **ā**-kāro, **avadhi** ca mariyādābhividhibhedato duvidho. Tattha **mariyādo** kiriyaṁ bahi katvā pavattati yathā "ā pāṭaliputtā vuṭṭho devo"ti. **Abhividhi** kiriyaṁ byāpetvā pavattati yathā "ā bhavaggā Bhagavato yaso pavatto"ti. Abhividhi-attho ayaṁ ā-kāro veditabbo.

Katthaci dve āsavā āgatāti vinayapāḷiṁ (pārā.39) sandhāyāha. Tattha hi "diṭṭhadhammikānaṁ āsavānaṁ saṁvarāya, samparāyikānaṁ āsavānaṁ paṭighātāyā"ti (pārā.39) dvidhā āsavā āgatāti. **Katthacī**ti tikanipāte Āsavasutte, (itivu.56 saṁ.ni.5.163) aññesu ca Saḷāyatanasuttādīsu (saṁ.ni.4.321). Saḷāyatanasuttesupi hi "tayome āvuso āsavā kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavo"ti tayo eva āgatāti. Nirayaṁ gamentīti **nirayagāminīyā**. Yasmā idha sāsavaṁ kusalākusalaṁ kammaṁ āsavapariyāyena desitaṁ, tasmā pañcagatisaṁvattanīyabhāvena āsavā āgatā. **Imasmiṁ Saṅgītisutte tayo** āgatāti. Ettha yasmā aññesu ca ā bhavaggaṁ ā gotrabhuṁ pavattantesu mānādīsu vijjamānesu attattaniyādiggāhavasena, abhibyāpanamadakaraṇavasena āsavasadisatā ca etesaṁyeva, na aññesaṁ, tasmā etesveva āsava-saddo niruḷho daṭṭhabbo. Na cettha "diṭṭhāsavo nāgato"ti cintetabbaṁ bhavataṇhāya, bhavadiṭṭhiyāpi bhavāsavaggahaṇeneva gahitattā. **Kāmāsavo nāma** kāmanaṭṭhena, āsavanaṭṭhena ca. **Vuttāyeva atthato ninnānākaraṇato**.

Kāme esati gavesati etāyāti **kāmesanā,** kāmānaṁ abhipatthanāvasena, pariyeṭṭhivasena, paribhuñjanavasena vā pavattarāgo. **Bhavesanā** pana bhavapatthanā, bhavābhiratibhavajjhosānavasena pavattarāgo **Diṭṭhigatikasammatassā**ti aññatitthiyehi parikappitassa, sambhāvitassa (DṬ.33./CS:pg.3.191) ca. **Brahmacariyassā**ti tapopakkamassa. **Tadekaṭṭhan**ti tāhi rāgadiṭṭhīhi sahajekaṭṭhaṁ. **Kamman**ti akusalakammaṁ. Tampi hi kāmādike nibbattanādhiṭṭhānādivasena pavattaṁ "esatī"ti vuccati. **Antaggāhikā diṭṭhī**ti nidassanamattametaṁ. Yā kāci pana micchādiṭṭhi tapopakkamahetukā **brahmacariyesanā** eva.

Ākārasaṇṭhānanti visiṭṭhākārāvaṭṭhānaṁ **kathaṁvidhan**ti hi kena pakārena saṇṭhitaṁ, samavaṭṭhitanti attho. Saddatthato pana vidahanaṁ visiṭṭhākārena avaṭṭhānaṁ **vidhā,** vidhīyati visadisākārena ṭhapīyatīti **vidhā,** koṭṭhāso. Vidahanato hīnādivasena vividhenākārena dahanato upadhāraṇato **vidhā,** mānova. **Seyyasadisahīnānaṁ vasenā**ti seyyasadisahīnabhāvānaṁ yāthāvā' yāthāvabhūtānaṁ vasena. **Tayo mānā vuttā** seyyasseva uppajjanakā. Esa nayo sadisahīnesupi. Tenāha **"ayañhi māno"**ti-ādi. Idāni yathā-uddiṭṭhe navavidhepi māne vatthuvibhāgena dassetuṁ **"tatthā"**ti-ādi vuttaṁ. **Rājūnañceva pabbajitānañca uppajjati** kasmā? Te visesato attānaṁ seyyato dahantīti.

Idāni tamatthaṁ vitthārato dassento **“rājā hī”**ti-ādimāha. **Ko mayā sadiso atthī**ti **ko**-saddo paṭikkhepattho, añño sadiso natthīti adhippāyo. **Etesaṁyevā**ti rājūnaṁ, pabbajitānañca. **Uppajjati** seṭṭhavatthukattā tassa. “Hīnohamasmī”ti mānepi eseva nayo.

“Ko mayā sadiso añño rājapuriso atthī”ti vā “mayhaṁ aññehi saddhiṁ kiṁ nānākaraṇan”ti vā “amacco ti nāmāmeva …pe… nāmāhan”ti vāti sadisassa seyyamānādīnaṁ tiṇṇaṁ pavatti-ākāradassanaṁ.

Dāsādīnanti **ādi**-saddena bhatika kammakarādīnaṁ parādhīnavuttikānaṁ gahaṇaṁ **Ādi**-saddena vā gahite eva “Pukkusacaṇḍālādayopī”ti sayameva dasseti. Nanu ca māno nāmāyaṁ saṁpaggaharaso, so kathaṁ omāne sambhavatīti? Sopi avakaraṇamukhena vidhānavatthunā paggaṇhanavaseneva pavattatīti nāyaṁ virodho. Tenevāha “kiṁ dāso nāma ahanti ete māne karotī”ti. Tathā hissa yāthāvamānatā vuttā.

Yāthāvamānā (DṬ.33./CS:pg.3.192) bhavanikanti viya, attadiṭṭhi viya ca na mahāsāvajjā, tasmā te na apāyagamanīyā. Yathābhūtavatthukatāya hi te yāthāvamānā. **“Arahattamaggavajjhā”**ti ca tassa anavasesappahāyitāya vuttaṁ. Dutiyatatiyamaggehi ca te yathākkamaṁ pahīyanti, ye oḷārikatarā, oḷārikatamā ca. Māno hi “ahaṁ asmī”ti pavattiyā uparimaggesu sammādiṭṭhiyā ujuvipaccanīko hutvā pahīyati. **Ayāthāvamānā nāma** ayathābhūtavatthukatāya, teneva te mahāsāvajjabhāvena **paṭhamamaggavajjhā** vuttā.

Atati satataṁ gacchati pavattatīti **addhā,** kāloti āha **“tayo addhāti tayo kālā”**ti. **Suttantapariyāyenā**ti Bhaddekarattasuttādīsu (ma.ni.3.283) āgatanayena. Tattha hi “yo cāvuso mano, ye ca dhammā, ubhayametaṁ paccuppannaṁ, tasmiṁ ce paccuppanne chandarāgapaṭibaddhaṁ hoti viññāṇaṁ, chandarāgapaṭibaddhattā viññāṇassa tadabhinandati, tadabhinandanto paccuppannesu dhammesu saṁhīratī”ti (ma.ni.3.284) addhāpaccuppannaṁ sandhāya evaṁ vuttaṁ. Tenāha **“paṭisandhito pubbe”**ti-ādi. **Tadantaran**ti tesaṁ cutipaṭisandhīnaṁ vemajjhaṁ **paccuppanno addhā,** yo pubbantāparantānaṁ vemajjhatāya “pubbantāparante kaṅkhati, (dha.sa.1123) pubbantāparante aññāṇan”ti (dha.sa.1067 1106 1128) evamādīsu “pubbantāparanto”ti ca vuccati. Bhaṅgo dhammo atītaṁsena saṅgahitoti āha **“bhaṅgato uddhaṁ atīto addhā nāmā”**ti. Tathā anuppanno dhammo anāgataṁsena saṅgahitoti āha **“uppādato pubbe anāgato addhā nāmā”**ti. **Khaṇattaye**ti uppādo, ṭhiti, bhaṅgoti tīsu khaṇesu. Yadā hi dhammo hetupaccayassa samavāye uppajjati, yadā ca veti, iti dvīsupi khaṇesu ṭhitikkhaṇe viya paccuppannoti. Dhammānañhi pākabhāvūpādhikaṁ pattabbaṁ **udayo,** viddhaṁsabhāvūpādhikaṁ **vayo,** tadubhayavemajjhaṁ **ṭhiti**. Yadi evaṁ addhā nāmāyaṁ dhammo eva āpannoti? Na dhammo, dhammassa pana avatthābhedo, tañca upādāya loke kālasamaññāti dassetuṁ **“atītādibhedo ca nāma ayan”**ti-ādi vuttaṁ. **Idhā**ti imasmiṁ loke. **Teneva vohārenā**ti taṁ taṁ avatthāvisesaṁ upādāya dhammo “atīto anāgato paccuppanno”ti yena vohārena (DṬ.33./CS:pg.3.193) voharīyati, dhammappavattimattatāya hi paramatthato avijjamānopi kālo tasseva dhammassa pavatti-avatthāvisesaṁ upādāya teneva vohārena “atīto addhā”ti-ādinā vutto.

Anta-saddo loke pariyosāne, koṭiyaṁ niruḷhoti tadatthaṁ dassento **“antoyeva anto”**ti āha, koṭi antoti attho. **Parabhāgo**ti pārimanto. Amati gacchati bhavappabandho niṭṭhānaṁ etthāti **anto,** koṭi. Amanaṁ niṭṭhānagamananti **anto,** osānaṁ. So pana “esevanto dukkhassā”ti (ma.ni.3.393 saṁ.ni.2.51) vuttattā dukkhaṇṇavassa pārimantoti āha **“parabhāgo”**ti. Ammati paribhuyyati hīḷīyatīti **anto,** lāmako. Ammati bhāgaso ñāyatīti **anto,** aṁsoti āha **“koṭṭhāso anto”**ti. Santo paramatthato vijjamāno kāyo dhammasamūhoti **sakkāyo,** khandhā, te pana ariyasaccabhūtā idhādhippetāti vuttaṁ

“pañcupādānakkhandhā”ti. **Purimataṇhā**ti yesaṁ nibbattikā, tannibbattito pageva siddhā taṇhā. **Appavattibhūtan**ti nappavattati tadubhayaṁ etthāti tesaṁ appavattiṭṭhānabhūtaṁ. Yadi “sakkāyo anto”ti-ādinā aññamaññaṁ vibhattitāya dukkhasaccādayo gahitā, atha kasmā maggo na gahitoti āha **“maggo panā”**ti-ādi. Tattha **upāyattā**ti upāyabhāvato, sampāpakahetubhāvatoti attho.

Yadi pana hetumantaggahaṇeneva hetu gahito hoti, nanu evaṁ sakkāyaggahaṇeneva tassa hetubhūto sakkāyasamudayo gahito hotīti? Tassa gahaṇe saṅkhataduko viya, sappaccayaduko viya ca dukovāyaṁ āpajjati, na tiko. Yathā pana sakkāyaṁ gahetvā sakkāyasamudayopi gahito, evaṁ sakkāyanirodhaṁ gahetvā sakkāyanirodhupāyo gayheyya, evaṁ sati catukko ayaṁ āpajjeyya, na tiko, tasmā hetumantaggahaṇena hetuggahaṇaṁ na cintetabbaṁ. Ayaṁ panettha adhippāyo yutto siyā-- idha sakkāyasakkāyasamudayā anādikālikā, asati maggabhāvanāyaṁ paccayānuparamena apariyantā ca, nibbānaṁ pana appaccayattā attano niccatāya eva sabbadābhāvīti anādikāliko, apariyanto ca. Iti imāni tīṇi saccāni mahāthero imāya sabhāgatāya “tayo antā”ti tikaṁ katvā dasseti (DṬ.33./CS:pg.3.194) Ariyamaggo pana kadāci karahaci labbhamāno na tathāti tassa ativiya dullabhapātubhāvataṁ dīpetuṁ tikato bahikatoti ayamettha attanomati.

Dukkhatāti dukkhabhāvo, dukkhaṁyeva vā yathā devo eva devatā. Dukkha-saddo cāyaṁ adukkhasabhāvesupi sukhupekkhāsu kañci aniṭṭhatāvisesaṁ upādāya pavattatīti tato nivattento sabhāvadukkhavācinā ekena dukkha-saddena visesetvā **“dukkhadukkhatā”**ti āha. Bhavati hi ekantato taṁsabhāvepi atthe aññassa dhammassa yena kenaci sadisatālesena byabhicārāsaṅkāti visesitabbatā yathā “rūparūpaṁ tilatelan”ti (vibha.aṭṭha. pakiṇṇakathā) ca. **Saṅkhārabhāvenā**ti saṅkhatabhāvena. Paccayehi saṅkharīyantīti **saṅkhārā,** adukkhamasukhavedanā. Saṅkhariyamānattā eva hi asārakatāya paridubbalabhāvena bhaṅgabhaṅgābhimukhakkhaṇesu viya attalābhakkhaṇepi vibādhappattā eva hutvā saṅkhārā pavattantīti āha **“saṅkhatattā uppādajarābhaṅgapīḷitā”**ti. **Tasmā**ti yathāvuttakāraṇato. **Aññadukkhasabhāvavirahato**ti dukkhadukkhatāvipariṇāmadukkhatāsaṅkhātassa aññassa dukkhasabhāvassa abhāvato. **Vipariṇāme**ti pariṇāme, vigameti attho. Tenāha **papañcasūdaniyaṁ** “vipariṇāmadukkhāti natthibhāvo dukkhan”ti. Apariññātavatthukānañhi sukhavedanuparamo dukkhato upaṭṭhāti, svāyamattho piyavippayogena dīpetabbo. Tenāha **“sukhassa hī”**ti-ādi. Pubbe vuttanayo padesanissito vedanāvisesamattavisayattāti anavasesato saṅkhāradukkhataṁ dassetuṁ **“apicā”**ti dutiyanayo vutto. Nanu ca “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti (dha.pa.278) vacanato sukhadukkhavedanānampi saṅkhāradukkhatā āpannāti Saccametaṁ, sā pana sāmaññajotanā-apavādabhūtena itaradukkhatāvacanena nivattīyatīti nāyaṁ virodho. Tenevāha **“ṭhapetvā dukkhavedanaṁ sukhavedanañcā”**ti.

Micchāsabhāvoti “hitasukhāvaho me bhavissatī”ti evaṁ āsīsitopi tathā abhāvato, asubhādīsuyeva “subhan”ti-ādiviparītappavattito ca micchāsabhāvo, musāsabhāvoti attho. Mātughātakādīsu pavattamānāpi hi hitasukhaṁ icchantāva pavattantīti te (DṬ.33./CS:pg.3.195) dhammā “hitasukhāvahā me bhavissantī”ti āsīsitā honti. Tathā asubhāsukhāniccānattesu subhādivipariyāsadaḷhatāya ānantariyakammaniyatamicchādiṭṭhīsu pavatti hotīti te dhammā asubhādīsu subhādiviparītappavattikā honti. Vipākadāne sati khandhabhedānantarameva vipākadānato **niyato,** micchatto ca so niyato cāti **micchattaniyato**. Anekesu ānantariyesu katesu yaṁ tattha balavaṁ, taṁ vipaccati, na itarānīti ekantavipākajanakatāya niyatatā na

sakkā vattunti **“vipākadāne satī”**ti vuttaṁ. **Khandhabhedānantaran**ti cuti-anantaranti attho. Cuti hi maraṇaniddese “khandhānaṁ bhedo”ti (dī.ni.2.390 ma.ni.1.123 3.373 vibha.193) vuttā, etena vacanena sati phaladāne cuti-anantaro eva etesaṁ phalakālo, na aññoti phalakālaniyamena niyatatā vuttā hoti, na phaladānaniyamenāti niyataphalakālānaṁ aññesampi upapajjavedanīyānaṁ, diṭṭhadhammavedanīyānampi niyatatā āpajjati, tasmā vipākadhammadhammānaṁ paccayantaravikalatādīhi avipaccamānānampi attano sabhāvena vipākadhammatā viya balavatā ānantariyena vipāke dinne avipaccamānānampi ānantariyānaṁ phaladāne niyatasabhāvā, ānantariyasabhāvā ca pavattīti attano sabhāvena phaladānaniyameneva niyatatā, ānantariyatā ca veditabbā. Avassañca niyatasabhāvā, ānantariyasabhāvā ca tesaṁ pavattīti sampaṭicchitabbametaṁ aññassa balavato ānantariyassa abhāve cuti-anantaraṁ ekantena phaladānato.

Nanu evaṁ aññesampi upapajjavedanīyānaṁ aññasmiṁ vipākadāyake asati cuti-anantarameva ekantena phaladānato ānantariyasabhāvā, niyatasabhāvā ca pavatti āpajjatīti? Nāpajjati asamānajātikena cetopaṇidhivasena, upaghātakena ca nivattetabbavipākattā anantarekantaphaladāyakattābhāvā, na pana ānantariyānaṁ paṭhamajjhānādīnaṁ dutiyajjhānādīni viya asamānajātikaṁ phalanivattakaṁ atthi sabbānantariyānaṁ avīciphalattā, na ca heṭṭhūpapattiṁ icchato sīlavato cetopaṇidhi viya uparūpapattijanakakammabalaṁ ānantariyabalaṁ nivattetuṁ samattho cetopaṇidhi atthi anicchantasseva avīcipātanato, na ca ānantariyupaghātakaṁ kiñci kammaṁ atthi. Tasmā tesaṁyeva anantarekantavipākajanakasabhāvā pavattīti. Anekāni (DṬ.33./CS:pg.3.196) ca ānantariyāni katāni ekante vipāke niyatattā uparatāvipaccanasabhāvāsaṅkattā nicchitāni sabhāvato niyatāneva. Cuti-anantaraṁ pana phalaṁ **anantaraṁ** nāma, tasmiṁ anantare niyuttāni, tannibbattanena anantarakaraṇasīlāni anantarapayojanāni cāti sabhāvato **ānantariyāneva** ca honti. Tesu pana samānasabhāvesu ekena vipāke dinne itarāni attanā kātabbakiccassa teneva katattā na dutiyaṁ tatiyañca paṭisandhiṁ karonti, na samatthatāvighātattāti natthi tesaṁ niyatānantariyatānivattīti. Na hi samānasabhāvaṁ samānasabhāvassa samatthataṁ vihanatīti. Ekassa pana aññānipi upatthambhakāni hontīti daṭṭhabbānīti. **Sammāsabhāve**ti saccasabhāve. Niyato ekantiko anantarameva phaladānenāti **sammattaniyamato**. **Na niyato**ti ubhayathāpi na niyato. **Avasesānaṁ dhammānan**ti kilesānantariyakammaniyyānikadhammehi aññesaṁ dhammānaṁ.

Tamandhakāroti tamo andhakāroti padavibhāgo. **Avijjā tamo nāma** ārammaṇassa chādanaṭṭhena. Tenevāha “tamo vihato, āloko uppanno (ma.ni.1.385 pārā.12), tamokkhandho padālito”ti (saṁ.ni.1.164) ca ādi. **Avijjāsīsena vicikicchā vuttā** mahatā sammohena sabbakālaṁ aviyujjanato. **Āgammā**ti patvā. **Kaṅkhatī**ti “ahosiṁ nu kho ahaṁ atītamaddhānan”ti-ādinā (ma.ni.1.18 saṁ.ni.2.20) kaṅkhaṁ uppādeti saṁsayaṁ āpajjati. **Adhimuccituṁ na sakkotī**ti pasādādhimokkhavasena adhimuccituṁ na sakkoti. Tenāha **“na sampasīdatī”**ti. Yāvattakañhi yasmiṁ vatthusmiṁ vicikicchā na vigacchati, tāva tattha saddhādhimokkho anavasarova. Na kevalaṁ saddhādhimokkho, nicchayādhimokkhopi tattha na patiṭṭhahati eva.

Na rakkhitabbānīti “imāni mayā rakkhitabbānī”ti evaṁ katthaci rakkhākiccaṁ natthi parato rakkhitabbasseva abhāvato. **Satiyā eva rakkhitānīti** muṭṭhassaccassa bodhimūle eva savāsanaṁ samucchinnattā satiyā rakkhitabbāni nāma sabbadāpi rakkhitāni eva. **Natthi tathāgatassa kāyaduccaritan**ti tathāgatassa kāyaduccaritaṁ nāma nattheva, yato suparisuddho kāyasamācāro Bhagavato. **No aparisuddhā,** parisuddhā eva aparisuddhihetūnaṁ kilesānaṁ pahīnattā. Tathāpi Vinaye apakataññutāvasena siyā

(DṬ.33./CS:pg.3.197) tesaṁ apārisuddhileso, na Bhagavatoti dassetuṁ **“na panā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **vihārakāraṁ** āpattinti ekavacanavasena “āpattiyo”ti ettha āpatti-saddaṁ ānetvā yojetabbaṁ. Abhidheyyānurūpañhi liṅgavacanāni honti. Esa nayo sesesupi. **“Manodvāre”**ti idaṁ tassā āpattiyā akiriyasamuṭṭhānatāya vuttaṁ. Na hi manodvāre paññattā āpatti atthīti. **Sa-upārambhavasenā**ti savattabbatāvasena, na pana duccaritalakkhaṇāpattivasena, yato naṁ Bhagavā paṭikkhipati. Yathā āyasmato Mahākappinassāpi “gaccheyyaṁ vāhaṁ uposathaṁ, na vā gaccheyyaṁ. Gaccheyyaṁ vāhaṁ saṅghakammaṁ, na vā gaccheyyan”ti (mahāva.137) parivitakkitaṁ. **Manoduccaritan**ti manodvārikaṁ appasatthaṁ caritaṁ. Satthārā appasatthatāya hi taṁ duccaritaṁ nāma jātaṁ, na sabhāvato.

Yasmā mahākāruṇiko Bhagavā sadevakassa lokassa hitasukhāya eva paṭipajjamāno accantavivekajjhāsayatāya tabbidhuraṁ dhammasenāpatino cittuppādaṁ paṭikkhipanto “na kho te …pe… uppādetabban”ti avoca, tasmā so therassa cittuppādo Bhagavato na pāsaṁsoti katvā **manoduccaritaṁ** nāma jāto, tassa ca paṭikkhepo upārambhoti āha **“tasmiṁ manoduccarite upārambhaṁ āropento”**ti. **Bhagavato pana ettakampi natthi,** yato Pavāraṇāsutte “handa dāni, bhikkhave, pavāremi vo, na ca me kiñci garahatha kāyikaṁ vā vācasikaṁ vā”ti (saṁ.ni.1.215) vutto bhikkhusaṅgho “na kho mayaṁ bhante Bhagavato kiñci garahāma kāyikaṁ vā vācasikaṁ vā”ti satthu parisuddhakāyasamācārādikaṁ sirasā sampaṭicchi. Ayañhi lokanāthassa duccaritābhāvo bodhisattabhūmiyampi cariyācirānugato ahosi, pageva Buddhabhūmiyanti dassento **“anacchariyañcetan”**ti-ādimāha.

Buddhānaṁyeva dhammā guṇā, na aññesanti **Buddhadhammā**. Tathā hi te Buddhānaṁ āveṇikadhammāti vuccanti. Tattha **“natthi tathāgatassa kāyaduccaritan”**ti-ādinā kāyavacīmanoduccaritābhāvavacanaṁ yathādhikāraṁ kāyakammādīnaṁ ñāṇānuparivattitāya laddhaguṇakittanaṁ, na āveṇikadhammantaradassanaṁ. Sabbasmiñhi kāyakammādike ñāṇānuparivattini kuto kāyaduccaritādīnaṁ sambhavo. **“Buddhassa appaṭihatañāṇan”**ti-ādinā vuttāni sabbaññutaññāṇato visuṁyeva (DṬ.33./CS:pg.3.198) tīṇi ñāṇāni catuyonipañcagatiparicchedakañāṇāni viyā”ti vadanti. Ekaṁyeva hutvā tīsu kālesu appaṭihatañāṇaṁ nāma sabbaññutaññāṇameva. **Natthi chandassa hānī**ti sattesu hitachandassa hāni natthi. **Natthi vīriyassa hānī**ti khemapavivekavitakkānugatassa vīriyassa hāni natthi. **“Natthi davā**ti Khiḍḍādhippāyena kiriyā natthi. **Natthi ravā**ti sahasā kiriyā natthī”ti vadanti, sahasā pana kiriyā **davā** “aññaṁ karissāmī”ti aññakaraṇaṁ **ravā**. **Khalitan**ti virajjhanaṁ ñāṇena apphuṭaṁ. **Sahasā**ti vegāyitattaṁ turitakiriyā. **Abyāvaṭo mano**ti niratthako cittasamudācāro. **Akusalacittan**ti aññāṇupekkhamāha, ayañca dīghabhāṇakānaṁ pāṭho ākulo viya. Ayaṁ pana pāṭho anākulo--

Atītaṁse Buddhassa Bhagavato appaṭihatañāṇaṁ, anāgataṁse, paccuppannaṁse. Imehi tīhi dhammehi samannāgatassa Buddhassa Bhagavato sabbaṁ kāyakammaṁ ñāṇapubbaṅgamaṁ ñāṇānuparivatti, sabbaṁ vacīkammaṁ, sabbaṁ manokammaṁ. Imehi chahi dhammehi samannāgatassa Buddhassa Bhagavato natthi chandassa hāni, natthi dhammadesanāya, natthi vīriyassa, natthi samādhissa natthi paññāya, natthi vimuttiyā. Imehi dvādasahi dhammehi samannāgatassa Buddhassa Bhagavato natthi davā, natthi ravā, natthi apphuṭaṁ, natthi vegāyitattaṁ, natthi abyāvaṭamano, natthi appaṭisaṅkhānupekkhāti.

Tattha **appaṭisaṅkhānupekkhā**ti aññāṇupekkhā. Sesaṁ vuttanayameva. Ettha ca tathāgatassa ājīvapārisuddhiṁ kāyavacīmanosamācārapārisuddhiyāva saṅgahetvā

samācārattayavasena mahātherena tiko desito.

Kiñcanāti kiñcikkhā. Ime pana rāgādayo palibundhanaṭṭhena kiñcanā viyāti **kiñcanā**. Tenāha **"kiñcanāti palibodhā"**ti.

Anudahanaṭṭhenāti anu anu dahanaṭṭhena. Rāgādayo arūpadhammā ittarakkhaṇā kathaṁ anudahantīti āsaṅkaṁ nivattetuṁ **"tattha vatthūnī"**ti vuttaṁ, daṭṭhabbānīti vacanaseso. **Tatthā**ti tasmiṁ rāgādīnaṁ anudahanaṭṭhe. **Vatthūnī**ti sāsane, loke ca pākaṭattā paccakkhabhūtāni kāraṇāni. **Rāgo** (DṬ.33./CS:pg.3.199) **uppanno** tikhiṇakaro hutvā. Tasmā taṁsamuṭṭhānā tejodhātu ativiya tikhiṇabhāvena saddhiṁ attanā sahajātadhammehi hadayappadesaṁ jhāpesi yathā taṁ bāhirā tejodhātu sanissayaṁ. Tena sā bhikkhunī supato viya byādhi jhāyitvā matā. Tenāha **"teneva jhāyitvā kālamakāsī"**ti. Dosassa nissayānaṁ dahanatā pākaṭā evāti itaraṁ dassetuṁ **"mohavasena hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Ativattitvā**ti atikkamitvā.

Kāmaṁ āhuneyyaggi-ādayo tayo aggī brāhmaṇehi icchitā santi, te pana tehi icchitamattā, na sattānaṁ tādisā atthasādhakā. Ye pana sattānaṁ atthasādhakā, te dassetuṁ **"āhunaṁ vuccatī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha ādarena hunanaṁ pūjanaṁ **āhunan**ti sakkāro "āhunan"ti vuccati, taṁ **āhunaṁ arahanti**. Tenāha Bhagavā "āhuneyyāti bhikkhave mātāpitūnametaṁ adhivacanan"ti (itivu.106). Yadaggena ca te puttānaṁ bahukāratāya āhuneyyāti tesu sammāpaṭipatti nesaṁ hitasukhāvahā, tadaggena tesu micchāpaṭipatti ahitadukkhāvahāti āha **"tesu …pe… nibbattantī"**ti. **Svāyamattho**ti yo mātāpitūnaṁ attano upari vippaṭipannānaṁ puttānaṁ anudahanassa paccayabhāvena anudahanaṭṭho, so ayamattho. **Mittavindakavatthunā**ti mittavindakassa nāma mātari vippaṭipannassa purisassa tāya eva vippaṭipattiyā cirataraṁ kālaṁ āpāyikadukkhānubhavanadīpanena vatthunā veditabbo.

Idāni tamatthaṁ kassapassa Bhagavato kāle pavattaṁ vibhāvetuṁ **"mittavindako hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Dhanalobhena,** na dhammacchandenāti adhippāyo. **Akutobhayaṁ** kenaci anuṭṭhāpanīyatāya. **Nivāresi** samuddapayātā nāma bahvantarāyāti adhippāyena. **Antaraṁ katvā**ti atikkamanavasena dvinnaṁ pādānaṁ antare katvā.

Nāvā aṭṭhāsi tassa pāpakammabalena vātassa avāyanato. Ekadivasaṁ rakkhita-uposathakammānubhāvena **sampattiṁ anubhavanto**. Yathā purimāhi parato mā agamāsīti vutto, evaṁ aparāparāhipīti āha **"tāhi 'parato parato mā agamāsī'ti vuccamāno"**ti. **Khuracakkadharan**ti khuradhārūpamacakkadharaṁ **ekaṁ** purisaṁ. **Upaṭṭhāsi** pāpakammassa balena.

Catubbhīti (DṬ.33./CS:pg.3.200) catūhi accharāsadisīhi vimānapetīhi, sampattiṁ anubhavitvāti vacanaseso. **Aṭṭhajjhagamā**ti rūpādikāmaguṇehi tato visiṭṭhatarā aṭṭha vimānapetiyo adhigacchi. **Atricchan**ti atricchāsaṅkhātena atilobhena samannāgatattā atra atra kāmaguṇe icchanto. **Cakkan**ti khuracakkaṁ. **Āsado**ti anatthāvahabhāvena āsādeti.

Soti gehasāmiko bhattā. **Purimanayenevā**ti anudahanassa paccayatāya.

Aticārinīti sāmikaṁ atikkamitvā cārinī micchācārinī. **Rattiṁ dukkhan**ti attano pāpakammānubhāvasamupaṭṭhitena sunakhena khāditabbatādukkhaṁ. **Vañcetvā**ti taṁ ajānāpetvāva kāraṇaṭṭhānagamanaṁ sandhāya vuttaṁ. **Paṭapaṭantī**ti paṭapaṭā katvā. Anuravadassanañhetaṁ. Muṭṭhiyogo kirāyaṁ tassa sunakhantaradhānassa, yadidaṁ kheḷapiṇḍaṁ bhūmiyaṁ niṭṭhubhitvā pādena ghaṁsanaṁ. Tena vuttaṁ **"so tathā akāsi. Sunakhā antaradhāyiṁsū"**ti.

Dakkhiṇāti cattāro paccayā diyyamānā dakkhanti etehi hitasukhānīti. Taṁ dakkhiṇaṁ arahatīti **dakkhiṇeyyo,** bhikkhusaṅgho. **Revatīvatthu** vimānavatthupetavatthūsu (vi. va. 861ādayo) tesaṁ Aṭṭhakathāyañca (vi.va. 977-980 pe.va.aṭṭha. 714-736) āgatanayena

veditabbaṁ.

"Tividhena rūpasaṅgaho"ti ettha nanu saṅgaho ekavidhova, so kasmā "catubbidho"ti vuttoti? "Saṅgaho"ti atthaṁ avatvā aniddhāritatthassa saddasseva vuttattā. "Tividhena rūpasaṅgaho"ti-ādīsu (dha.sa.rūpakaṇḍa-tike) padesu saṅgaha-saddo tāva attano atthavasena catubbidhoti ayañhettha attho. Atthopi vā aniddhāritaviseso sāmaññena gahetabbataṁ patto "tividhena rūpasaṅgaho"ti-ādīsu (dha.sa.rūpakaṇḍa-tike) "saṅgaho"ti vuttoti na koci doso. Niddhārite hi visese tassa ekavidhatā siyā, na tato pubbeti. **"Jātisaṅgaho"**ti vuttepi jāti-saddassa sāpekkhasaddattā attano jātiyā saṅgahoti ayamattho viññāyateva sambandhārahassa aññassa avuttattā yathā "mātāpitu upaṭṭhānan"ti (DṬ.33./CS:pg.3.201) (khu.pa.5.6 su.ni.265). Aṭṭhakathāyaṁ pana yathādhippetamatthaṁ aparipuṇṇaṁ katvā dassetuṁ **"jātisaṅgaho"** icceva vuttaṁ. Samānajātikānaṁ saṅgaho, samānajātiyā vā saṅgaho sajātisaṅgaho. Sañjāyati etthāti **sañjāti,** sañjātiyā saṅgaho **sañjātisaṅgaho,** sañjātidesena saṅgahoti attho. Kiriyāya evarūpāya saṅgaho **kiriyāsaṅgaho**. **Rūpakkhandhagaṇanan**ti "rūpakkhandho"ti gaṇanaṁ saṅkhyaṁ **gacchati** ruppanasabhāvattā. **Tīhi koṭṭhāsehi rūpagaṇanā**ti vakkhamānehi tīhi bhāgehi rūpassa saṅgaho, gaṇetabbatāti attho.

Rūpāyatanaṁ nipassati paccakkhato vijānātīti **nidassanaṁ** cakkhuviññāṇaṁ, nidassatīti vā **nidassanaṁ,** daṭṭhabbabhāvo, cakkhuviññāṇassa gocarabhāvo, tassa ca rūpāyatanato anaññattepi aññehi dhammehi rūpāyatanaṁ visesetuṁ aññaṁ viya katvā **"saha nidassanenāti sanidassanan"**ti evamettha attho veditabbo. Dhammasabhāvasāmaññena hi ekībhūtesu dhammesu yo nānattakaro sabhāvo, so añño viya katvā upacituṁ yutto. Evañhi atthavisesāvabodho hotīti. **Cakkhupaṭihananasamatthato**ti cakkhuno ghaṭṭanasamatthatāya. Ghaṭṭanaṁ viya ca **ghaṭṭanaṁ** daṭṭhabbaṁ. Dutiyena atthavikappena daṭṭhabbabhāvasaṅkhātaṁ nāssa nidassananti anidassananti yojanā. Ettha ca dasannaṁ āyatanānaṁ yathārahaṁ sayaṁ, nissayavasena ca sampattānaṁ, asampattānañca paṭimukhabhāvo aññamaññapatanaṁ **paṭihananaṁ,** yena byāpārādivikārapaccayantarasannidhāne cakkhādīnaṁ visayesu vikāruppatti. Tattha **byāpāro** cakkhādīnaṁ savisayesu āvicchannaṁ, rūpādīnaṁ iṭṭhāniṭṭhatā, tattha ca cittassa ābhujananti ime ādisaddasaṅgahitā. Tehi vikārappattiyā paccayantarabyāpārato aññanti katvā anuggahūpaghāto **vikāro**. Upanissayo pana appadhānassa paccayo idha gahito. Kāraṇakāraṇampi kāraṇamevāti gayhamāne siyā tassāpi saṅgahoti. **Vuttappakāran**ti "cakkhuviññāṇasaṅkhātan"ti vuttappakāraṁ. **Nāssa paṭigho**ti etthāpi "vuttappakāran"ti ānetvā sambandho. **Avasesaṁ** soḷasavidhaṁ **sukhumarūpaṁ**.

Saṅkharontīti sampiṇḍenti. Cetanā hi āyūhanarasatāya yathā sampayuttadhamme yathāsakaṁ kiccesu saṁvidahantī viya abhisandahantī vattamānā (DṬ.33./CS:pg.3.202) teneva kiccavisesena te sampiṇḍentī viya hoti, evaṁ attano vipākadhammepi paccayasamavāye saṅkharontī sampiṇḍentī viya hoti. Tenāha **"sahajāta …pe… rāsī karontī"**ti. **Abhisaṅkharotī**ti abhivisiṭṭhaṁ katvā saṅkharoti. Puññābhisaṅkhāro hi attano phalaṁ itarassa phalato ativiya visiṭṭhaṁ bhinnaṁ katvā saṅkharoti paccayato, sabhāvato, pavatti-ākārato ca sayaṁ itarehi visiṭṭhasabhāvattā. Esa nayo itarehipi. Pujjabhavaphalanibbattanato, attano santānassa punanato ca **puñño**.

Mahācittacetanānanti asaṅkhyeyyāyunipphādanādimahānubhāvatāya mahācittesu pavattacetanānaṁ. **Aṭṭheva cetanā honti,** yā kāmāvacarā kusalā. "Terasapī"ti kasmā vuttaṁ, nanu "navā"ti vattabbaṁ. Na hi bhāvanā ñāṇarahitā yuttāti anuyogaṁ sandhāyāha **"yathā hī"**ti-ādi. **Kasiṇaparikammaṁ karontassā**ti kasiṇesu jhānaparikammaṁ karontassa. "Pathavī pathavī"ti-ādi bhāvanā hi kasiṇaparikammaṁ.

Tassa hi parikammassa supaguṇabhāvato anuyuttassa tattha ādarākaraṇena siyā ñāṇarahitacittaṁ. Jhānapaccavekkhaṇāyapi eseva nayo. Keci maṇḍalakaraṇampi bhāvanaṁ bhajāpenti.

Dānavasena pavattacittacetasikadhammā **dānaṁ,** tattha byāpārabhūtā āyūhanacetanā dānaṁ ārabbha, dānañca adhikicca uppajjatīti vuttā. Evaṁ itaresupi. **Ayaṁ saṅkhepadesanā**ti ayaṁ puññābhisaṅkhāre saṅkhepato atthadesanā, atthavaṇṇanāti attho.

Somanassacittenāti anumodanāpavattidassanamattametaṁ daṭṭhabbaṁ. Upekkhāsahagatenāpi hi anussarati evāti. Kāmaṁ niccasīlaṁ, uposathasīlaṁ, niyamasīlampi sīlameva, paripuṇṇaṁ pana sabbaṅgasampannaṁ sīlaṁ dassetuṁ **"sīlapūraṇatthāyā"**ti-ādi vuttaṁ. Nayadassanaṁ vā etaṁ, tasmā "niccasīlaṁ, uposathasīlaṁ, niyamasīlaṁ samādiyissāmī"ti vihāraṁ gacchantassa, samādiyitvā samādinnasīle ca tasmiṁ, "sādhu suṭṭhū"ti āvajjantassa, taṁ sīlaṁ sodhentassa ca pavattā cetanā sīlamayāti evamettha yojanā veditabbā.

Pubbe (DṬ.33./CS:pg.3.203) samathavasena bhāvanānayo gahitoti idāni sammasananayena taṁ dassetuṁ **"paṭisambhidāyaṁ vuttenā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **aniccato**ti aniccabhāvato. **Dukkhato, anattato**ti etthāpi eseva nayo.

Tattha ye pañcupādānakkhandhā nāmarūpabhāvena pariggahitā, te yasmā dvārārammaṇehi saddhiṁ dvārappavattadhammavasena vibhāgaṁ labhanti, tasmā dvārachakkādivasena cha chakkā gahitā. Yasmā pana lakkhaṇesu anattalakkhaṇaṁ dubbibhāvaṁ, tasmā tassa vibhāvanāya cha dhātuyo gahitā. Tato yesu kasiṇesu ito bāhirakānaṁ attābhiniveso, tāni imesaṁ jhānānaṁ ārammaṇabhāvena upaṭṭhānākāramattāni, imāni pana tāni jhānānīti dassanatthaṁ dasa kasiṇāni gahitāni. Tato dukkhānupassanāya parivārabhāvena paṭikkūlākāravasena dvattiṁsa koṭṭhāsā gahitā. Pubbe khandhavasena saṅkhepato ime dhammā gahitā, idāni nātisaṅkhepavitthāranayena ca manasi kātabbāti dassanatthaṁ dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo ca gahitā. Tesu ime dhammā satipi suññānirīha-abyāpārabhāve dhammasabhāvato ādhipaccabhāvena pavattantīti anattabhāvavibhāvanatthaṁ indriyāni gahitāni. Evaṁ anekabhedabhinnāpi ime dhammā bhūmittayapariyāpannatāya tividhāva hontīti dassanatthaṁ tisso dhātuyo gahitā. Ettāvatā nimittaṁ dassetvā pavattaṁ dassetuṁ kāmabhavādayo nava bhavā gahitā. Ettake abhiññeyyavisese pavattamanasikārakosallena saṇhasukhumesu nibbattitamahaggatadhammesu manasikāro pavattetabboti dassanatthaṁ jhāna-appamaññārūpāni gahitāni. Tattha jhānāni nāma vuttāvasesārammaṇāni rūpāvacarajjhānāni. Puna paccayapaccayuppannavibhāgato ime dhammā vibhajja manasikātabbāti dassanatthaṁ paṭiccasamuppādaṅgāni gahitāni. Paccayākāramanasikāro hi sukhena, suṭṭhutarañca lakkhaṇattayaṁ vibhāveti, tasmā so pacchato gahito. Evaṁ ete sammasanīyabhāvena gahitā khandhādivasena koṭṭhāsato pañcavīsatividhā, pabhedato pana atītādibhedaṁ anāmasitvā gayhamānā dvīhi ūnāni dvesatāni honti. Idaṁ tāvettha pāḷivavatthānaṁ, atthavicāraṁ pana icchantehi paramatthamañjūsāyaṁ Visuddhimagg**asaṁvaṇṇanāyaṁ** vuttanayeneva veditabbaṁ.

Na (DṬ.33./CS:pg.3.204) puññoti **apuñño**. Tassa puñña-sadde vuttavipariyāyena attho veditabbo. Santānassa iñjanahetūnaṁ nīvaraṇādīnaṁ suvikkhambhanato rūpataṇhāsaṅkhātassa iñjitassa abhāvato **aniñjaṁ,** aniñjameva **"āneñjan"**ti vuttaṁ. Tathā hi rūpārammaṇaṁ rūpanimittārammaṇaṁ sabbampi catutthajjhānaṁ nippariyāyena "āneñjan"ti vuccati.

Cattāro maggaṭṭhā, heṭṭhimā tayo phalaṭṭhāti evaṁ **sattavidho**. **Tisso sikkhā**ti adhisīlādikā tisso sikkhā. Tāsu jātoti vā **sekkho,** ariyapuggalo hi ariyāya jātiyā jāyamāno

sikkhāsu jāyati, na yoniyaṁ. Sikkhanasīloti vā **sekkho**. Puggalādhiṭṭhānāya vā kathāya sekkhassa ayanti aññāsādhāraṇamaggaphalattayadhammā sekkhapariyāyena vuttā. **Asekkho**ti ca yattha sekkhabhāvāsaṅkā atthi, tatthāyaṁ paṭisedhoti lokiyanibbānesu asekkhabhāvanāpatti daṭṭhabbā. Sīlasamādhipaññāsaṅkhātā hi sikkhā attano paṭipakkhakilesehivippamuttā parisuddhā upakkilesānaṁ ārammaṇabhāvampi anupagamanato etā "sikkhā"ti vattuṁ yuttā aṭṭhasupi maggaphalesu vijjanti, tasmā catumaggaheṭṭhimaphalattayasamaṅgino viya arahattaphalasamaṅgīpi tāsu sikkhāsu jātoti ca taṁsamaṅgino arahato itaresaṁ viya sekkhatte sati sekkhassa ayanti ca sikkhā sīlaṁ etassāti ca "sekkho"ti vattabbo siyāti tannivattanatthaṁ **asekkho**ti yathāvuttasekkhabhāvapaṭisedho kato. Arahattaphale hi pavattamānā sikkhā pariniṭṭhitasikkhākiccattā na sikkhākiccaṁ karonti, kevalaṁ sikkhāphalabhāveneva pavattanti, tasmā na tā sikkhāvacanaṁ arahanti, nāpi taṁsamaṅgī sekkhavacanaṁ, na ca "sikkhanasīlo, sikkhāsu jāto"ti ca vattabbataṁ arahati. Heṭṭhimaphalesu pana sikkhā sakadāgāmimaggavipassanādīnaṁ upanissayabhāvato sikkhākiccaṁ karontīti sikkhāvacanaṁ arahanti, taṁsamaṅgino ca sekkhavacanaṁ, "sikkhanasīlā, sikkhāsu jātā"ti ca vattabbataṁ arahanti.

"Sikkhatīti sekkho"ti ca apariyositasikkho dassitoti. Anantarameva "khīṇāsavo"ti ādiṁ vatvā "na sikkhatīti asekkho"ti vuttattā pariyositasikkho dassito, na sikkhārahito tassa tatiyapuggalabhāvena gahitattā. Vuddhippattasikkho vā asekkhoti etasmiṁ (DṬ.33./CS:pg.3.205) atthe sekkhadhammesu eva ṭhitassa kassaci ariyassa asekkhabhāvāpattīti arahattamaggadhammā vuddhippattā, yathāvuttehi ca atthehi sekkhoti katvā taṁsamaṅgino aggamaggaṭṭhassa asekkhabhāvo āpannoti? Na taṁsadisesu tabbohārato. Arahattamaggato hi ninnānākaraṇaṁ arahattaphalaṁ ṭhapetvā pariññādikiccakaraṇaṁ, vipākabhāvañca, tasmā te eva sekkhadhammā "aggaphaladhammabhāvaṁ āpannā"ti sakkā vattuṁ, kusalasukhato ca vipākasukhaṁ santataratāya paṇītataranti, vuddhippattā ca te dhammā hontīti taṁsamaṅgī "asekkho"ti vuccatīti.

Jātimahallakoti jātiyā vuḍḍhataro addhagato vayo-anuppatto. So hi rattaññutāya yebhuyyena jātidhammakuladhammapadesu thāvariyappattiyā **jātithero nāma**. **Therakaraṇā dhammā**ti sāsane thirabhāvakarā guṇā paṭipakkhanimmadanakā. **Thero**ti vakkhamānesu dhammesu thirabhāvappatto. **Sīlavā**ti pāsaṁsena sātisayena sīlena samannāgato, sīlasampannoti attho, etena dussīlyasaṅkhātassa bālyassa abhāvamāha. Suttageyyādi bahu sutaṁ etenāti **bahussuto,** etenāssa sutavirahasaṅkhātassa bālyassa abhāvaṁ, paṭisaṅkhānabalena ca patiṭṭhitabhāvaṁ vadati. **"Catunnaṁ jhānānaṁ lābhī"**ti iminā nīvaraṇādisaṅkhātassa bālyassa abhāvaṁ, bhāvanābalena ca patiṭṭhitabhāvaṁ katheti. **"Āsavānaṁ khayā"**ti-ādinā avijjāsaṅkhātassa bālyassa sabbaso abhāvaṁ, Khīṇāsavattherabhāvena patiṭṭhitabhāvañcassa dasseti. Na cettha samudāye vākyaparisamāpanaṁ, atha kho paccekaṁ vākyaparisamāpananti dassento **"evaṁ vuttesu dhammesū"**ti-ādimāha. **Theranāmako vā** "thero"ti evaṁ nāmako vā.

Anuggahavasena, pūjāvasena vā attano santakaṁ parassa dīyati etenāti **dānaṁ,** pariccāgacetanā. Dānameva **dānamayaṁ**. Padapūraṇamattaṁ maya-saddo. Puññañca taṁ yathāvuttenatthena kiriyā ca kammabhāvatoti **puññakiriyā**. Paresaṁ piyamanāpatāsevanīyatādīnaṁ **ānisaṁsānaṁ**. **Pubbe …pe… vasenevā**ti saṅkhārattike (dī.ni.3.305 dī.ni.aṭṭha.3.305) vuttadānamayasīlamayabhāvanāmayacetanāvaseneva. Imāni veditabbānīti sambandho. **Etthā**ti etesu puññakiriyavatthūsu. **Kāyena karontassā**ti attano kāyena pariccāgapayogaṁ (DṬ.33./CS:pg.3.206) pavattentassa.

Tadatthanti dānatthaṁ. “Imaṁ deyyadhammaṁ dehī”ti **vācaṁ nicchārentassa**. **Dānapāramiṁ āvajjetvā vā**ti yathā kevalaṁ “annadānādīni demī”ti dānakāle taṁ dānamayaṁ puññakiriyavatthu hoti, evaṁ “imaṁ dānamayaṁ sammāsambodhiyā paccayo hotū”ti dānapāramiṁ āvajjetvā **dānakālepi** dānasīseneva pavattitattā. **Vattasīse ṭhatvā**ti “etaṁ dānaṁ nāma mayhaṁ kulavaṁso kulatanti kulapaveṇī kulacārittan”ti cārittasīle ṭhatvā **dadato cārittasīlamayaṁ**. Yathā deyyadhammapariccāgavasena pavattamānāpi dānacetanā vattasīse ṭhatvā dadato sīlamayaṁ puññakiriyavatthu hoti pubbābhisaṅkhārassa, aparabhāgacetanāya ca tathā pavattattā, evaṁ deyyadhamme **khayato, vayato sammasanaṁ paṭṭhapetvā dadato bhāvanāmayaṁ puññakiriyavatthu hoti** pubbabhāgacetanāya, deyyadhamme aparabhāgacetanāya ca tathā pavattattā.

Apacīticetanā **apacitisahagataṁ** apacīyati etāyāti yathā nandīrāgo eva nandīrāgasahagatā, yathāvuttāya vā apacitiyā sahagataṁ sahapavattanti **apacitisahagataṁ** Apacāyanavasena pavattaṁ **puññakiriyavatthu**. Vayasā guṇehi ca vuḍḍhatarānaṁ vattapaṭipattīsu byāvaṭo hoti yāya cetanāya, sā **veyyāvaccaṁ,** veyyāvaccameva **veyyāvaccasahagataṁ**. Veyyāvaccasaṅkhātāya vā vattapaṭipattiyā samuṭṭhāpanavaseneva sahagataṁ pavattanti **veyyāvaccasahagataṁ,** tathāpavattaṁ puññakiriyavatthu. Attano santāne pattaṁ puññaṁ anuppadīyati etenāti **pattānuppadānaṁ**. Tathā parena anuppadinnatāya pattaṁ abbhanumodati etenāti **pattabbhanumodanaṁ**. Ananuppadinnaṁ pana kevalaṁ abbhanumodīyati etenāti **abbhanumodanaṁ**. Dhammaṁ deseti etāyāti **desanā,** desanāva **desanāmayaṁ**. Suṇāti etenāti **savanaṁ,** savanameva **savanamayaṁ**. Diṭṭhiyā ñāṇassa ujugamanaṁ **diṭṭhijugataṁ**. Sabbattha “puññakiriyavatthū”ti padaṁ apekkhitvā napuṁsakaliṅgatā.

Pūjāvasena sāmīcikiriyā apacāyanaṁ **apaciti**. Vayasā guṇehi ca jeṭṭhānaṁ gilānānañca taṁtaṁkiccakaraṇaṁ **veyyāvaccaṁ**. Ayametesaṁ visesoti āha **“tatthā”**ti-ādi. **Cattāro paccaye datvā sabbasattānan**ti ca ekadesato ukkaṭṭhaniddeso, yaṁ kiñci deyyadhammaṁ datvā, puññaṁ vā katvā “katipayānaṁ, ekasseva vā patti hotū”ti pariṇāmanampi pattānuppadānameva. Taṁ na mahapphalaṁ taṇhāya parāmaṭṭhattā. Paresaṁ deseti (DṬ.33./CS:pg.3.207) hitapharaṇena muducittenāti ānetvā sambandhitabbaṁ. **Evan**ti evaṁ imaṁ dhammaṁ sutvā bahussuto hutvā pare dhammadesanāya anuggaṇhissāmīti **hitapharaṇena muducittena dhammaṁ suṇāti**. Evañhissa savanaṁ attano, paresañca sammāpaṭipattiyā paccayabhāvato mahapphalaṁ bhavissatīti. **Sabbesan**ti sabbesampi dasannaṁ puññakiriyavatthūnaṁ. **Niyamalakkhaṇan**ti mahapphalabhāvassa niyāmakasabhāvaṁ **Diṭṭhiyā ujubhāvenevā**ti “Atthi, natthī”ti antadvayassa durasamussāritatāya “Atthi dinnan”ti-ādi (ma.ni.2.94 3.136 vibha.793) nayappavattāya sammādiṭṭhiyā ujukameva pavattiyā. Dānādīsu hi yaṁ kiñci imāya eva sammādiṭṭhiyā parisodhitaṁ mahājutikaṁ mahāvipphāraṁ bhavati.

Purimeheva tīhīti pāḷiyaṁ āgateheva tīhi. **Sīlamaye** puññakiriyavatthumhi **saṅgahaṁ gacchanti** cārittasīlabhāvato. **Dānamaye** saṅgahaṁ gacchanti dānasabhāvattā, dānavisayattā ca. Kāmaṁ desanā dhammadānasabhāvato dānamaye saṅgahaṁ gacchatīti vattuṁ yuttā, kusaladhammāsevanabhāvato pana vimuttāyatanasīse ṭhatvā pavattitā viya savanena saddhiṁ **bhāvanāmaye** saṅgahaṁ gacchantīti vuttaṁ. “Diṭṭhijugataṁ bhāvanāmaye”ti keci. **Diṭṭhijugate** eva ca attanā katassa puññassa anussaraṇaṁ, tassa ca paresaṁ atthāya pariṇāmanaṁ, guṇapasaṁsā, aññehi kariyamānāya puññakiriyāya, sammāpaṭipattiyā ca anumodanaṁ saraṇagamananti evaṁ ādayo puññavisesā saṅgahaṁ gacchanti diṭṭhijukammavaseneva tesaṁ ijjhanato.

Parassa paṭipattiyā sodhanattho anuyogo **codanā,** sā yāni nissāya pavattati, tāni **codanāvatthūni** diṭṭhasutaparisaṅkitāni. Tenāha **"codanākāraṇānī"**ti. **Diṭṭhenā**ti ca hetumhi karaṇavacanaṁ diṭṭhena hetunāti attho. Kiṁ pana taṁ diṭṭhanti āha **"vītikkaman"**ti **Disvā**ti ca dassanahetūti ayamettha attho yathā "paññāya cassa disvā"ti. **"Sutenā"**ti-ādīsupi iminā nayena attho veditabbo. **Parassā**ti parato, **parassa** vā vacanaṁ **sutvā**. **Diṭṭhaparisaṅkitenā**ti diṭṭhānugatena parisaṅkitena, tathā parisaṅkitena vā vītikkamena. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Codeti** vatthusandassanena vā saṁvāsappaṭikkhepena (DṬ.33./CS:pg.3.208) vā sāmīcippaṭikkhepena vā. Imasmiṁ pana atthe vitthāriyamāne atippapañco hotīti āha **"ayamettha saṅkhepo"**ti. Vitthāraṁ pana icchantānaṁ tassa adhigamupāyaṁ dassento **"vitthāro pana …pe… veditabbo"**ti āha.

Kāmūpapattiyoti kāmehi upapannatā, samannāgatatāti attho. Samannāgamo ca tesaṁ paṭisevanaṁ, samadhigamo cāti āha **"kāmūpasevanā kāmapaṭilābhā vā"**ti. **Paccupaṭṭhitakāmā**ti dutiyatatiyarāsīnaṁ viya sayaṁ, parehi ca animmitā. Uṭṭhānakammaphalūpajīvibhāvato pana tadubhayavasena paccupaṭṭhitā kāmā etesanti **paccupaṭṭhitakāmā**. Te pana tesaṁ yebhuyyena nibaddhāni hontīti **"nibaddhakāmā"**ti vuttaṁ. **Catudevalokavāsino**ti cātumahārājikato paṭṭhāya yāva tusitā devā. **Vinipātikā**ti āpāyikā. Paranimmitā kāmā etesanti **paranimmitakāmā**.

Pakatisevanavasenāti anumānato jānanaṁ vadati, na paccakkhato. **Vasaṁ vattentī**ti yathāruci pātabyataṁ āpajjanti. **"Methunaṁ paṭisevantī"**ti idaṁ pana kecivādapaṭisedhanatthaṁ vuttaṁ. Tenāha **"keci panā"**ti-ādi. Te "yāmānaṁ aññamaññaṁ **āliṅgitamattena** tusitānaṁ hatthāmasanamattena, nimmānaratīnaṁ **hasitamattena,** paranimmitavasavattīnaṁ **olokitamattena kāmakiccaṁ ijjhatī"ti vadanti**. "Itaresaṁ dvinnaṁ dvayaṁdvayasamāpattiyā vā"ti vadanti tādisassa kāmesu virajjanassa tesu abhāvato, kāmānañca uttaruttari paṇītapaṇītatarapaṇītatamabhāvato. Kevalaṁ pana nissandābhāvo tesaṁ vattabbo. **Kāmakiccan**ti taṅkhaṇikapariḷāhūpasamāvahaṁ phassasukhaṁ. **Kāmā**ti kāmūpabhogā. **Pākatikā evā**ti heṭṭhimehi ekasadisā eva. **Ekasaṅkhātan**ti ekarūpaṁ samānarūpanti, samaññātaṁ samānabhāvanti vā attho.

Sukhapaṭilābhāti sukhasamadhigamā. **Heṭṭhā**ti paṭhamajjhānabhūmito heṭṭhā manussesu, devesu vā. **Paṭhamajjhānasukhan**ti kusalapaṭhamajjhānaṁ. Bhūmivasenapi heṭṭhuparibhāvo labbhateva brahmakāyikesu, brahmapurohitesu vā kusalajjhānaṁ nibbattetvā brahmapurohitesu, mahābrahmesu vā vipākasukhānubhavanassa labbhanato. Ettha ca dutiyatatiyajjhānabhūmivasena dutiyatatiyasukhūpapattīnaṁ vuccamānattā paṭhamajjhānabhūmivaseneva paṭhamajjhānasukhūpapatti (DṬ.33./CS:pg.3.209) vuttā. **Tintā**ti temitā, jhānasukhena ceva jhānasamuṭṭhānapaṇītarūpaphuṭṭhakāyena ca paṇītā vittāti attho. Tenevāha **"samantato tintā"**ti-ādi. Yasmā kusalasukhato vipākasukhaṁ santataratāya paṇītataraṁ bahulañca pavattati, tasmā vuttaṁ **"idampi vipākajjhānasukhaṁ eva sandhāya vuttan"**ti. **Tesan**ti ābhassarānaṁ. Sappītikassa sukhassa ativiya uḷārabhāvato tena ajjhotthatacittānaṁ **bhavalobho mahā uppajjati**. **Santamevā**ti vitakkavicārasaṅkhobhapīti-ubbilāvivigamena ativiya upasantaṁyeva. Tathā santabhāveneva hi taṁ attano paccayehi padhānabhāvaṁ nītatāya "paṇītan"ti vuccati. Tenāha **"paṇītamevā"**ti. Atappakena sukhapāramippattena sukhena saṁyuttāya tusāya pītiyā itā pavattāti **tusitā**. Yasmā te tato uttari sukhassa abhāvato eva na patthenti, tasmā vuttaṁ **"tato …pe… santuṭṭhā hutvā"**ti. **Tatiyajjhānasukhan**ti tatiyajjhānavipākasukhaṁ.

Satta ariyapaññāti aṭṭhamakato paṭṭhāya sattannaṁ ariyānaṁ tesaṁ tesaṁ

āveṇikapaññā. Ṭhapetvā lokuttaraṁ paññaṁ **avasesā paññā** nāma. Sabbāpi tebhūmikā paññā "sekkhā"tipi na vattabbā, "asekkhā"tipi na vattabbāti **nevasekkhānāsekkhā,** puthujjanapaññā.

Yogavihitesūti paññāvihitesu paññāpariṇāmitesu upāyapaññāya sampāditesu. **Kammāyatanesū**ti ettha kammameva **kammāyatanaṁ,** kammañca taṁ āyatanañca ājīvādīnanti vā **kammāyatanaṁ**. Esa nayo **sippāyatanesu**pi. Tattha ca duvidhaṁ kammaṁ hīnañca vaḍḍhakikammādi, ukkaṭṭhañca kasivāṇijjādi. Sippampi duvidhaṁ hīnañca naḷakārasippādi, ukkaṭṭhañca muddagaṇanādi. Vijjāva **vijjāṭṭhānaṁ,** taṁ dhammikameva nāgamaṇḍalaparittaphudhamanakamantasadisaṁ veditabbaṁ. Tāni panetāni ekacce paṇḍitā bodhisattasadisā manussānaṁ phāsuvihāraṁ ākaṅkhantā neva aññehi kariyamānāni passanti, na vā katāni uggaṇhanti. Na karontānaṁ suṇanti, atha kho attano dhammatāya cintāya karonti. Paññavantehi attano dhammatāya cintāya katānipi aññehi uggaṇhitvā karontehi katasadisāneva honti. **Kammassakatan**ti "idaṁ kammaṁ sattānaṁ sakaṁ, idaṁ no sakan"ti evaṁ jānanañāṇaṁ. **Saccānulomikan**ti vipassanāñāṇaṁ. Tañhi saccapaṭivedhassa anulomanato "saccānulomikan"ti vuccati. Idānissa pavattanākāraṁ dassetuṁ **"rūpaṁ aniccanti vā"**ti-ādi (DṬ.33./CS:pg.3.210) vuttaṁ. Tattha **vā**-saddena aniyamatthena dukkhānattalakkhaṇānipi gahitānevāti daṭṭhabbaṁ nānantariyakabhāvato. Yañhi aniccaṁ, taṁ dukkhaṁ. Yaṁ dukkhaṁ, tadanattāti [(sijjhanato) adhikapāṭho viya dissati]. **Yaṁ evarūpan**ti yaṁ evaṁ heṭṭhā niddiṭṭhasabhāvaṁ. **"Anulomikaṁ khantin"**ti-ādīni paññāvevacanāni Sā hi heṭṭhā vuttānaṁ kammāyatanādīnaṁ pañcannaṁ kāraṇānaṁ apaccanīkadassanena anulomanato, tathā sattānaṁ hitacariyāya maggasaccassa, paramatthasaccassa ca nibbānassa avilomanato anulometīti ca **anulomikā**. Sabbānipi etāni kāraṇāni khamati sahati daṭṭhuṁ sakkotīti **khanti**. Passatīti **diṭṭhi**. Rocetīti **ruci**. Munātīti **muti**. Pekkhatīti **pekkhā**. Te ca kammāyatanādayo dhammā nijjhāyamānā etāya nijjhānaṁ khamantīti **dhammanijjhānakkhanti**. **Parato asutvā paṭilabhatī**ti aññassa upadesavacanaṁ asutvā sayameva cintento paṭilabhati. **Ayaṁ vuccatī**ti ayaṁ cintāmayā paññā nāma vuccati. Sā panesā abhiññātānaṁ bodhisattānameva uppajjati. Tatthāpi saccānulomikañāṇaṁ dvinnameva bodhisattānaṁ antimabhavikānaṁ, sesapaññā sabbesampi pūritapāramīnaṁ mahāpaññānaṁ uppajjati.

Parato sutvā paṭilabhatīti kammāyatanādīni parena kariyamānāni, parena katāni vā disvāpi parassa kathayamānassa vacanaṁ sutvāpi ācariyasantike uggahetvāpi paṭiladdhā sabbā parato sutvā paṭiladdhanāmāti veditabbā. **Samāpannassā**ti samāpattisamaṅgissa, nidassanamattametaṁ. Vipassanāmaggapaññā hi idha "bhāvanāpaññā"ti visesato icchitāti.

Āvudhaṁ nāma paṭipakkhavimathanatthaṁ icchitabbaṁ, rāgādisadiso ca paṭipakkho natthi, tassa ca vimathanaṁ Buddhavacanamevāti "sutameva āvudhan"ti vatvā **"taṁ atthato tepiṭakaṁ Buddhavacanan"**ti āha. Idāni tamatthaṁ vivaranto "taṁ hī"ti ādiṁ vatvā **"sutāvudho"**ti-ādinā (a.ni.7.67) suttapadena samattheti. Tattha **akusalaṁ pajahatī**ti tadaṅgādivasena akusalaṁ pariccajati. **Kusalaṁ bhāvetī**ti samathavipassanādikusalaṁ dhammaṁ uppādeti vaḍḍheti ca. **Suddhaṁ attānaṁ pariharatī**ti tena akusalappahānena, tāya ca kusalabhāvanāya rāgādisaṁkilesato visuddhaṁ attabhāvaṁ pavatteti.

Vivekaṭṭhakāyānanti (DṬ.33./CS:pg.3.211) gaṇasaṅgaṇikaṁ vajjetvā tato apakaḍḍhitakāyānaṁ. Svāyaṁ kāyaviveko na kevalaṁ ekākībhāvo, atha kho paṭhamajjhānādi nekkhammayogatoti āha **"nekkhammābhiratānan"**ti. **Cittaviveko**ti

kilesasaṅgaṇikaṁ pahāya tato cittassa vivittatā. Sā pana jhānavimokkhādīnaṁ vasena hotīti āha **"parisuddhacittānaṁ paramavodānappattānan"**ti. **Upadhivivekoti** nibbānaṁ. Tadadhigamena hi puggalassa nirupadhitā. Tenāha **"nirupadhīnaṁ puggalānan"**ti, visaṅkhāragatānaṁ adhigatanibbānānaṁ, phalasamāpattisamaṅgīnañcāti attho. Sutampi avassayaṭṭheneva āvudhaṁ vuttanti āha **"ayampī"**ti. Tathā hi vuttaṁ "tañhi nissāyā"ti. Kāmañcettha sutapavivekāpi paññāvaseneva yathādhippeta-āvudhattasādhakā paññā pana sutena, ekaccapavivekena vā vināpi idhādhippeta-āvudhattasādhanīti tato paññā sāmatthiyadassanatthaṁ visuṁ āvudhabhāvena vuttā. Tenāha **"yassa sā atthi, so na kutocī"**ti-ādi.

Nāññātaṁ aviditaṁ dhammanti anamatagge saṁsāravaṭṭe na aññātaṁ aviditaṁ amatadhammaṁ, catusaccadhammameva vā **jānissāmīti paṭipannassa** iminā pubbābhogena **uppannaṁ indriyaṁ**. Yaṁ pāḷiyaṁ saṅgahavāre "nava indriyāni hontī"ti vuttaṁ, taṁ pubbābhogasiddhaṁ pavatti-ākāravisesaṁ dīpetuṁ vuttaṁ, atthato pana maggasammādiṭṭhi eva sāti āha **"sotāpattimaggañāṇassetaṁ adhivacanan"**ti. **Aññindriyan**ti ājānanaka-indriyaṁ, paṭhamamaggena ñātamariyādaṁ anatikkamitvā tesaṁyeva tena maggena ñātānaṁ catusaccadhammānaṁ jānanaka-indriyanti vuttaṁ hoti. Tenāha **"aññābhūtaṁ ājānanabhūtaṁ indriyan"**ti. Ājānātīti **aññ**o, aññassa bhūtaṁ, ājānanavasena vā bhūtanti **aññabhūtaṁ**. **Aññātāvīsū**ti jānitabbaṁ catu-ariyasaccaṁ ājānitvā ṭhitesu. Tenāha **"jānanakiccapariyosānappattesū"**ti, pariññādibhedassa jānanakiccassa pariniṭṭhānappattesu.

Maṁsacakkhu cakkhupasādoti maṁsacakkhu nāma catasso dhātuyo, vaṇṇo, gandho, raso, ojā, sambhavo, saṇṭhānaṁ, jīvitaṁ, bhāvo, kāyappasādo, cakkhupasādoti evaṁ cuddasasambhāro maṁsapiṇḍo.

Kasiṇālokaṁ (DṬ.33./CS:pg.3.212) vaḍḍhetvā tattha rūpadassanato **"dibbacakkhu ālokanissitaṁ ñāṇan"**ti vuttaṁ. Dibbacakkhupaññāvinimuttā eva lokiyapaññā **paññācakkhū**ti ayamattho avuttasiddho dibbacakkhussa visuṁ gahitattāti vuttaṁ **"paññācakkhu lokiyalokuttarapaññā"**ti.

Adhikaṁ visiṭṭhaṁ sīlanti **adhisīlaṁ**. **Sikkhitabbato**ti āsevitabbato. **Adhisīlaṁ** nāma anavasesakāyikavācasikasaṁvarabhāvato, maggasīlassa padaṭṭhānabhāvato ca. **Adhicittaṁ** maggasamādhissa adhiṭṭhānabhāvato. **Adhipaññā** maggapaññāya adhiṭṭhānabhāvato. Idāni nesaṁ adhisīlādibhāvaṁ kāraṇena paṭipādetuṁ **"anuppannepi hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **anuppanne**ti appavatte. **Adhisīlameva** nibbānādhigamassa paccayabhāvato. **Samāpannā**ti ettha "nibbānaṁ patthayantenā"ti padaṁ ānetvā sambandhitabbaṁ.

"Kalyāṇakārī kalyāṇaṁ, pāpakārī ca pāpakaṁ;
Anubhoti dvayampetuṁ, anubandhañhi kārakan"ti. (saṁ.ni.1.256).

Evaṁ atīte, anāgate ca vaṭṭamūlakadukkhasallakkhaṇavasena saṁvegavatthutāya vimutti-ākaṅkhāya paccayabhūtā kammassakatāpaññā adhipaññā"ti vadanti. Lokiyasīlādīnaṁ adhisīlādibhāvo pariyāyenāti nippariyāyameva taṁ dassetuṁ **"sabbaṁ vā"**ti-ādi vuttaṁ.

Pañcadvārikakāyoti pañcadvāresu kāyo phassādidhammasamūho. Kāyo ca so bhāvitabhāvena bhāvanā cāti **kāyabhāvanā nāma**. Yasmā khīṇāsavānaṁ aggamaggādhigamanena sabbasaṁkilesā pahīnāti pahīnakālato paṭṭhāya sabbaso āsevanābhāvato natthi tesaṁ bhāviniyāpi cakkhusotaviññeyyā dhammā, pageva kāḷakā, tasmā pañcadvārikakāyo subhāvito eva hoti. Tena vuttaṁ **"khīṇāsavassa hi …pe… subhāvito hotī"**ti. **Na aññesaṁ viya dubbalā** dubbalabhāvakarānaṁ kilesānaṁ sabbaso

pahīnattā.

Vipassanā dassanānuttariyaṁ aniccānupassanādivasena saṅkhārānaṁ sammadeva dassanato. **Maggo paṭipadānuttariyaṁ** taduttaripaṭipadāya abhāvato. **Phalaṁ vimuttānuttariyaṁ** akuppabhāvato. **Phalaṁ vā dassanānuttariyaṁ** divasampi nibbānaṁ (DṬ.33./CS:pg.3.213) paccakkhato disvā pavattanato. **Nibbānaṁ vimuttānuttariyaṁ** sabbasaṅkhatavinissaṭattā. Dassana-saddaṁ kammasādhanaṁ gahetvā nibbānassa dassanānuttariyatā vuttāti dassento **"tato uttarañhi daṭṭhabbaṁ nāma natthī"**ti āha. Natthi ito uttaranti **anuttaraṁ,** anuttarameva **anuttariyan**ti āha **"uttamaṁ jeṭṭhakan"**ti.

Sesoti vuttāvaseso pañcakanayena, catukkanayena ca tividho samādhi, iminā eva ca samādhittayāpadesena suttantesupi pañcakanayo āgato evāti veditabbaṁ. Tattha yaṁ vattabbaṁ, taṁ paramatthamañjūsāyaṁ Visuddhimagg**asaṁvaṇṇanāyaṁ** (visuddhi.ṭī. 1.38) vuttameva, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbaṁ.

Āgacchati nāmaṁ etasmāti āgamanaṁ, tato **āgamanato**. **Saguṇato**ti sarasato. **Ārammaṇato**ti ārammaṇadhammato. **Anattato abhinivisitvā**ti "sabbe saṅkhārā anattā"ti vipassanaṁ paṭṭhapetvā. **Anattato disvā**ti paṭhamaṁ saṅkhārānaṁ "anattā"ti anattalakkhaṇaṁ paṭivijjhitvā. **Anattato vuṭṭhātī**ti vuṭṭhānagāminivipassanāya anattākārato pavattāya maggavuṭṭhānaṁ pāpuṇāti. **Asuññatattakārakānaṁ kilesānaṁ abhāvā**ti attābhinivesapaccayānaṁ diṭṭhekaṭṭhānaṁ kilesānaṁ vikkhambhanato vipassanā suññatā nāma attasuññatāya yāthāvato gahaṇato. Nanu evaṁ vipassanāya saguṇato suññatā, na āgamanatoti nippariyāyato natthīti? Saccametaṁ nāmalābhe, na pana nāmadāneti nāyaṁ doso. Atha vā suttantakathā nāma pariyāyakathā, na abhidhammakathā viya nippariyāyāti bhiyyopi na koci doso.

Yasmā saguṇato, ārammaṇato ca nāmalābhe saṅkaro hoti ekasseva nāmantaralābhasambhavato. Āgamanato pana nāmalābhe saṅkaro natthi nāmantaralābhābhāvato, asambhavato ca, tasmā **"aparo"**ti-ādi vuttaṁ. **Nimittakārakakilesābhāvā**ti niccanimittādiggāhakapaccayānaṁ kilesānaṁ vikkhambhanato. Kāmañcāyaṁ vipassanā niccanimittādiṁ ugghāṭentī pavattati, saṅkhāranimittassa pana avissajjanato na nippariyāyato animittanāmaṁ labhatīti. Pariyāyena panetaṁ vuttaṁ. Tathā hi nippariyāyadesanattā abhidhamme maggassa animittanāmaṁ uddhaṭaṁ. Sutte ca--

"Animittañca (DṬ.33./CS:pg.3.214) bhāvehi, mānānusayamujjaha;
Tato mānābhisamayā, upasanto carissasī"ti. (su.ni.344 saṁ.ni.1.212).

Animittapariyāyo āgato. **Paṇidhikārakakilesābhāvā**ti sukhapaṇidhi-ādipaccayānaṁ kilesānaṁ vikkhambhanato.

Rāgādīhi suññattāti samucchedavasena pajahanato rāgādīhi vivittattā. Rāgādayo eva **rāganimittādīni**. Purimuppannā hi rāgādayo parato uppajjanakarāgādīnaṁ kāraṇaṁ hoti. Rāgādayo eva tathā paṇidhānassa paccayabhāvato **rāgapaṇidhi-ādayo**. Nibbānaṁ visaṅkhārabhāveneva sabbasaṅkhāravinissaṭattā rāgādīhi suññaṁ, rāgādinimittapaṇidhivirahitañcāti daṭṭhabbaṁ. Ettha ca saṅkhārupekkhā sānulomā vuṭṭhānagāminivipassanā, sā suññato vipassantī "suññatā"ti vuccati, dukkhato passantī taṇhāpaṇidhisosanato "appaṇihitā"ti. Sā maggādhigamāya āgamanapaṭipadāṭhāne ṭhatvā maggassa "suññataṁ animittaṁ appaṇihitan"ti nāmaṁ deti. Āgamanato ca nāme laddhe saguṇato ca ārammaṇato ca nāmaṁ siddhameva hoti, na pana saguṇārammaṇehi nāmalābhe sabbattha āgamanato nāmaṁ siddhaṁ hotīti paripuṇṇanāmasiddhihetuttā, "saguṇārammaṇehi sabbesampi nāmattayayogo, na āgamanato"ti vavatthānakarattā ca

nippariyāyato āgamanatova nāmalābho padhānaṁ, na itarehi, pariyāyato pana tidhā nāmalābho icchitabboti Aṭṭhakathāyaṁ "tividhā kathā"ti-ādinā ayaṁ vicāro katoti daṭṭhabbaṁ.

Sucibhāvoti kilesāsucivigamena suddhabhāvo asaṁkiliṭṭhabhāvo. Tenāha **"tiṇṇaṁ sucaritānaṁ vasena veditabbo"**ti.

Munino etānīti **moneyyāni**. Yehi dhammehi ubhayahitamunanato **muni** nāma hoti, te evaṁ vuttāti āha **"munibhāvakarā moneyyapaṭipadā dhammā"**ti. Tattha yasmā kāyena akattabbassa akaraṇaṁ, kattabbassa ca karaṇaṁ, "Atthi imasmiṁ kāye kesā"ti-ādinā (dī.ni.2.377 ma.ni.1.110 3.153 a.ni.6.29 10.60 vibha.356 khu.pa.3.1 netti. 47) kāyasaṅkhātassa ārammaṇassa jānanaṁ, kāyassa ca samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaraṇato ca yāthāvato parijānanaṁ, tathā (DṬ.33./CS:pg.3.215) parijānanavasena pavatto vipassanāmaggo, tena ca kāye chandarāgassa pajahanaṁ, kāyasaṅkhāraṁ nirodhetvā pattabbasamāpatti cāti sabbe ete kāyamukhena pavattā moneyyapaṭipadā dhammā kāyamoneyyaṁ nāma. Tasmā tamatthaṁ dassetuṁ **"tividhakāyaduccaritassa pahānan"**ti-ādinā pāḷi āgatā. Sesadvayepi eseva nayo. Tattha copanavācañceva saddavācañca ārabbha pavattā paññā **vācārammaṇe ñāṇaṁ**. Tassa vācāya samudayādito parijānanaṁ **vācāpariññā**. Ekāsītividhaṁ lokiyacittaṁ ārabbha pavattañāṇaṁ **manārammaṇe ñāṇaṁ**. Tassa samudayādito parijānanaṁ **manopariññā**ti ayameva viseso.

Ayanti ito sampattiyoti **āyo,** kusalānaṁ dhammānaṁ abhibuddhīti āha **"āyoti vuḍḍhī"**ti. Apenti sampattiyo etenāti **apāyo,** kusalānaṁ dhammānaṁ hānīti āha **"apāyoti avuḍḍhī"**ti. **Tassa tassā**ti āyassa ca apāyassa ca. **Kāraṇaṁ upāyo** upeti upagacchati etena āyo, apāyo cāti. Tattha duvidhā vuḍḍhi anatthahānito, atthuppattito ca, tathā avuḍḍhi atthahānito, anatthuppattito ca. **Tesaṁ pajānanā**ti tesaṁ āyāpāyasaññitānaṁ yathāvuttappabhedānaṁ vuḍḍhi-avuḍḍhīnaṁ yāthāvato pajānanā. **Kosallaṁ** kusalatā nipuṇatā. Tadubhayampi pāḷivaseneva dassetuṁ **"vuttañhetan"**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha **idaṁ vuccatī**ti yā imesaṁ akusaladhammānaṁ anuppattinirodhesu, kusaladhammānañca uppattibhiyyobhāvesu paññā, idaṁ **āyakosallaṁ** nāma vuccati. Idāni apāyakosallampi pāḷivaseneva dassetuṁ **"tattha kataman"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **idaṁ vuccatī**ti yā imesaṁ kusaladhammānaṁ anuppajjananirujjhanesu, akusaladhammānañca uppattibhiyyobhāvesu paññā, idaṁ **apāyakosallaṁ** nāma vuccatīti. Etthāha-āyakosallaṁ tāva paññā hotu, apāyakosallaṁ kathaṁ paññā nāma jātāti evaṁ maññati "apāyuppādanasamatthatā apāyakosallaṁ nāmā"ti, taṁ pana tassa matimattaṁ. Paññavā eva hi "mayhaṁ evaṁ manasi karoto anuppannā kusalā dhammā nuppajjanti, uppannā nirujjhanti. Anuppannā akusalā dhammā uppajjanti, uppannā vaḍḍhantī"ti pajānāti, so evaṁ ñatvā anuppanne akusale dhamme na uppādeti, uppanne pajahati. Anuppanne kusale dhamme uppādeti, uppanne bhāvanāpāripūriṁ pāpeti. Evaṁ apāyakosallampi paññā (DṬ.33./CS:pg.3.216) evāti. **Sabbāpī**ti āyakosallapakkhikāpi apāyakosallapakkhikāpi. **Tatrupāyā**ti tatra tatra karaṇīye upāyabhūtā.

Tassa tikicchanatthanti accāyikassa kiccassa, bhayassa vā pariharaṇatthaṁ **ṭhānuppattiyakāraṇajānanavasenevā**ti ṭhāne taṅkhaṇe eva uppatti etassa atthīti ṭhānuppattikaṁ, ṭhānaso uppajjanakakāraṇaṁ, tassa jānanavaseneva.

Majjanākāravasena pavattamānāti attano vatthuno madanīyatāya madassa āpajjanākārena pavattamānā uṇṇatiyo. **Nirogo**ti arogo. **Mānakaraṇan**ti mānassa uppādanaṁ. **Yobbane ṭhatvā**ti yobbane patiṭṭhāya, yobbanaṁ apassāyāti attho. Sabbesampi jīvitaṁ nāma maraṇapabhaṅguraṁ dukkhānubandhañca, tadubhayaṁ

anoloketvā, pabandhaṭṭhitipaccayā sulabhatañca nissāya uppajjanakamado **jīvitamado**ti dassetuṁ **"ciraṁ jīvin"**ti-ādi vuttaṁ.

Adhipati vuccati jeṭṭhako, issaroti attho. Tato adhipatito āgataṁ **ādhipateyyaṁ**. Kiṁ taṁ? Pāpassa akaraṇaṁ. Tenāha **"ettakomhī"**ti-ādi. Tattha sīlādayo lokiyā eva daṭṭhabbā, tasmā **vimuttiyā**ti lokiyavimuttiyā. **Jeṭṭhakan**ti issaraṁ, garunti attho. Ettha ca attānaṁ, dhammañca adhipatiṁ katvā pāpassa akaraṇaṁ hiriyā vasena veditabbaṁ. Lokaṁ adhipatiṁ katvā akaraṇaṁ ottappassa vasena.

Kathāvatthūnīti kathāya pavattiṭṭhānāni. Yasmā tehi vinā kathā nappavattati, tasmā **"kathākāraṇānī"**ti vuttaṁ. Addhāna-saddassa attho heṭṭhā vutto eva, so panatthato dhammappavattimattaṁ **Dhammā** cettha khandhā eva, tabbinimuttā ca tesaṁ gati natthīti āha **"atītaṁ dhammaṁ, atītakkhandheti attho"**ti. Ayañca addhā nāma disādi viya atthato dhammappavattiṁ upādāya paññattimattaṁ, na upādā na bhūtadhammoti tamatthaṁ dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ.

"Tamavijjhanaṭṭhena viditakaraṇaṭṭhenā"ti saṅkhepato vuttamatthaṁ vivarituṁ **"pubbenivāsā"**ti-ādi vuttaṁ. **Pubbenivāsan**ti pubbe nivutthakkhandhe. **Taman**ti mohatamaṁ. **Vijjhatī**ti vihanati, pajahatīti attho. Teneva ca paṭicchādakatamavijjhanena (DṬ.33./CS:pg.3.217) **pubbenivāsañca viditaṁ** pākaṭaṁ **karotīti vijjā**ti. **Tan**ti cutūpapātaṁ.

Upapattidevavisesabhāvāvaho vihāroti katvā **dibbo vihāro**. Nanu evaṁ aññamaññānampi dibbavihārabhāvo āpajjatīti? Na tāsaṁ sattesu hitūpasaṁhārādivasena pavattiyā savisesaṁ niddosaṭṭhena, seṭṭhaṭṭhena ca brahmavihārasamaññāya niruḷhabhāvato. Suvisuddhito paṭipakkhasamucchindanavasena araṇīyato pattabbato, ariyabhāvappattiyā vā anantaraṁ **ariyo**. Ariyānaṁ ayanti vā **ariyo** vihāro.

Sesaṁ heṭṭhā vuttanayameva.

Tikavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.33.-6)Catukkavaṇṇanā

306. **Pubbe**ti heṭṭhā mahāsatipaṭṭhānavaṇṇanāyaṁ.

Yo chandoti yo chandiyanavasena chando. **Chandikatā**ti chandabhāvo, chandikaraṇākāro vā. **Kattukamyatā**ti kattukāmatā. **Kusalo**ti cheko kosallasambhūto **Dhammacchando**ti sabhāvacchando. Ayañhi **chando** nāma taṇhāchando, diṭṭhichando, vīriyachando, dhammacchandoti bahuvidho. Idha kattukamyatākusaladhammacchando adhippeto. **Chandaṁ janetī**ti taṁ chandaṁ uppādeti. Taṁ pavattento hi janeti nāma. **Vāyāmaṁ karotī**ti payogaṁ parakkamaṁ karoti. **Vīriyaṁ ārabhatī**ti kāyikacetasikavīriyaṁ pavatteti. **Cittaṁ upatthambhetī**ti teneva sahajātavīriyena cittaṁ ukkhipati. **Padahatī**ti padhānaṁ vīriyaṁ karoti. Paṭipāṭiyā panetāni padāni uppādanāsevanābhāvanābahulīkammasātaccakiriyāhi yojetabbāni. Vitthāraṁ pariharanto **"ayamettha saṅkhepo"**ti-ādimāha.

Chandaṁ nissāyāti "chandavato cetosamādhi hoti, mayhaṁ evaṁ hotī"ti evaṁ chandaṁ nissāya chandaṁ dhuraṁ jeṭṭhakaṁ pubbaṅgamaṁ katvā **pavatto samādhi chandasamādhi**. **Padhānabhūtā**ti padhānajātā, padhānabhāvaṁ vā pattā. **Saṅkhārā**ti catukiccasādhakaṁ sammappadhānavīriyaṁ vadati. **Tehi dhammehī**ti (DṬ.33./CS:pg.3.218) yathāvuttasamādhivīriyehi **upetaṁ** sampayuttaṁ. **Iddhiyā**

pādanti nipphattipariyāyena ijjhanaṭṭhena, ijjhanti etāya sattā iddhā vuddhā ukkaṁsagatā hontīti iminā vā pariyāyena "iddhī"ti saṅkhyaṁ gatānaṁ upacārajjhānādikusalacittasampayuttānaṁ chandasamādhipadhānasaṅkhārānaṁ adhiṭṭhānaṭṭhena pādabhūtaṁ. Yasmā purimā iddhi pacchimāya iddhiyā pādo pādakaṁ padaṭṭhānaṁ hoti, tasmā **"iddhibhūtaṁ vā pādan"**ti ca vuttaṁ. **Sesesupī**ti dutiya-iddhipādādīsu. Kāmañcettha **Janavasabhasuttepi** iddhipādavicāro āgato, sopi saṅkhepato evāti āha **"vitthāro pana …pe… dīpito"**ti.

307. **Diṭṭhadhammo** vuccati paccakkhabhūto attabhāvoti āha **"imasmiṁyeva attabhāve"**ti. **Sukhavihāratthāyā**ti nikkilesatāya nirāmisena sukhena viharaṇatthāya. **Phalasamāpattijhānānī**ti cattāripi phalasamāpattijhānāni. **Aparabhāge**ti āsavakkhayādhigamato aparabhāge. **Nibbattitajjhānānī**ti adhigatarūpārūpajjhānāni.

Sūriyacandapajjotamaṇi-ādīnanti pajjotaggahaṇena padīpaṁ vadati. **Ādi**-saddena ukkāvijjulatādīnaṁ saṅgaho. **Ālokoti manasi karotī**ti sūriyacandālokādiṁ divā, rattiñca upaladdhaṁ yathāladdhavaseneva manasi karoti citte ṭhapeti. Tathāva naṁ manasi karoti, yathāssa subhāvitālokakasiṇassa viya kasiṇāloko yadicchakaṁ yāvadicchakaṁ. So āloko rattiyaṁ upatiṭṭhati, yena tattha divāsaññaṁ ṭhapeti divā viya vigatathinamiddho hoti. Tenāha **"yathā divā tathā rattin"**ti. **Yathā rattiṁ āloko diṭṭho**ti yathā rattiyā candālokādi-āloko diṭṭho upaladdho. **Evameva divā manasi karotī**ti rattiṁ diṭṭhākāreneva divā taṁ ālokaṁ manasi karoti citte ṭhapeti. **Apihitenā**ti thinamiddhapidhānena na pihitena. **Anaddhenā**ti asañchāditena. **Sa-obhāsan**ti sañāṇobhāsaṁ. Thinamiddhavinodana-ālokopi vā hotu kasiṇālokopi vā parikammālokopi vā, upakkilesāloko viya sabbāyaṁ āloko ñāṇasamuṭṭhāno vāti. **Ñāṇadassanapaṭilābhatthāyā**ti dibbacakkhuñāṇapaṭilābhatthāya. Dibbacakkhuñāṇañhi rūpagatassa dibbassa, itarassa ca dassanaṭṭhena idha "ñāṇadassanan"ti adhippetaṁ. "Ālokasaññaṁ manasi karotī"ti (DṬ.33./CS:pg.3.219) ettha vutta-āloko **thinamiddhavinodana-āloko**. **Parikamma-āloko**ti dibbacakkhuñāṇāya parikammakaraṇavasena pavattita-āloko. Tattha purimassa vasena **"khīṇāsavassā"**ti visesetvā vuttaṁ. Tassa hi thinamiddhaṁ suppahīnaṁ hoti, na aññesaṁ. Dutiyassa vasena **"tasmiṁ vā āgatepī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tasmin**ti dibbacakkhuñāṇe. **Āgatepī**ti paṭiladdhepi. **Anāgatepī**ti appaṭiladdhepi. Yasmā tathārūpassa pādakajjhānasseva vasena parikamma-ālokassa sambhavo, yato taṁ parisuddhapariyodātatādiguṇavisesupasaṁhitaṁ, tasmā āha **"pādaka …pe… bhāvetīti vuttan"**ti.

Sattaṭṭhānikassāti "abhikkante paṭikkante sampajānakārī hotī"ti-ādinā (dī.ni.1.214 2.69 ma.ni.1.102) vuttassa sattaṭṭhānikassa. Satipi sekkhānaṁ pariññātabhāve ekantato pariññātavatthukā nāma arahanto evāti vuttaṁ **"khīṇāsavassa vatthu viditaṁ hotī"**ti-ādi. **Vatthārammaṇaviditatāyā**ti vatthuno, ārammaṇassa ca yāthāvato viditabhāvena. Yathā hi sappapariyesanaṁ carantena tassa āsaye vidite sopi vidito eva ca hoti mantāgadabalena tassa gahaṇassa sukarattā, evaṁ vedanāya āsayabhūte vatthumhi, ārammaṇe ca vidite ādikammikassapi vedanā viditā eva hoti salakkhaṇato, sāmaññalakkhaṇato ca tassā gahaṇassa sukarattā, pageva pariññātavatthukassa khīṇāsavassa. Tassa hi uppādakkhaṇepi ṭhitikkhaṇepi bhaṅgakkhaṇepi vedanā viditā pākaṭā honti. Tenāha **"evaṁ vedanā uppajjantī"**ti-ādi. Nidassanamattañcetaṁ, yadidaṁ pāḷiyaṁ vedanāsaññāvitakkaggahaṇanti dassento **"na kevalan"**ti-ādimāha tena avasesato sabbadhammānampi uppādādito viditabhāvaṁ dasseti.

Idāni na kevalaṁ khaṇato eva, atha kho paccayatopi aniccāditopi na kevalaṁ

khīṇāsavānaṁyeva vasena, atha kho ekaccānaṁ sekkhānampi vasena vedanādīnaṁ viditabhāvaṁ dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **avijjāsamudayā**ti avijjāya uppādā, atthibhāvāti attho. Nirodhavirodhī hi uppādo atthibhāvavācakopi hotīti tasmā purimabhavasiddhāya avijjāya sati imasmiṁ bhave vedanāya (DṬ.33./CS:pg.3.220) uppādo hotīti attho. Avijjādīhi atītakālikādīhi tesaṁ sahakāraṇabhūtāni uppādādīnipi gahitānevāti veditabbaṁ. Vedanāya pavattipaccayesu phassassa balavabhāvato so eva gahito **"phassasamudayā"**ti. Tasmiṁ pana gahite pavattipaccayatāsāmaññena vatthārammaṇādīnipi gahitāneva hontīti sabbassāpi vedanāya anavasesato paccayato udayadassanaṁ vibhāvitanti daṭṭhabbaṁ. **"Nibbattilakkhaṇan"**ti-ādinā khaṇavasena udayadassanamāha. Uppajjati etasmāti **uppādo,** uppajjanaṁ **uppādo**ti paccayalakkhaṇaṁ, khaṇalakkhaṇañca ubhayaṁ ekajjhaṁ gahetvā āha **"evaṁ vedanāya uppādo vidito hotī"**ti.

Aniccato manasi karototi vedanā nāmāyaṁ anaccantikatāya ādi-antavatī udayabbayaparicchinnā khaṇabhaṅgurā tāvakālikā, tasmā "aniccā"ti aniccato manasi karoto. Tassā khayato, vayato ca **upaṭṭhānaṁ viditaṁ** pākaṭaṁ **hoti**. **Dukkhato manasi karoto**ti aniccattā eva vedanā udayabbayapaṭipīḷitatāya, dukkhamatāya, dukkhavatthutāya ca "dukkhā"ti manasi karoto **bhayato** bhāyitabbato tassā **upaṭṭhānaṁ viditaṁ** pākaṭaṁ **hotī**ti. Tathā aniccattā, dukkhattā eva ca vedanā attarahitā asārā nissārā avasavattinī tucchāti vedanaṁ **anattato manasi karoto suññato** rittato asāmikato **upaṭṭhānaṁ viditaṁ** pākaṭaṁ hoti. **"Khayato"**ti-ādi vuttasseva atthassa nigamanaṁ. Tasmā vedanaṁ khayato bhayato suññato jānātīti atthavasena vibhattipariṇāmo veditabbo. **Avijjānirodhā vedanānirodho**ti aggamaggena avijjāya anuppādanirodhato vedanāya anuppādanirodho hoti paccayābhāve abhāvato. Sesaṁ samudayavāre vuttanayānusārena veditabbaṁ. Idha **samādhibhāvanā**ti sikhāppattā ariyānaṁ vipassanāsamādhibhāvanā. Tassā pādakabhūtā jhānasamāpatti veditabbā.

Vuttanayameva mahāpadāne (dī.ni.2.62).

308. **Pamāṇaṁ aggahetvā**ti asubhabhāvanā viya padesaṁ aggahetvā. Ekasmimpi satte pamāṇāggahaṇena **anavasesapharaṇena**. Natthi etāsaṁ (DṬ.33./CS:pg.3.221) gahetabbaṁ pamāṇanti hi **appamāṇā,** appamāṇā eva **appamaññā**.

Apassayitabbaṭṭhena **apassenāni,** idha bhikkhu yāni apassāya tisso sikkhā sikkhituṁ samattho hoti, tesameva adhivacanaṁ. Tāni panetāni paccayānaṁ saṅkhāya sevitā adhivāsanakkhanti, vajjanīyavajjanaṁ, vinodetabbavinodanañca. Tenāha "saṅkhāyekaṁ adhivāsetī"ti-ādi Tattha sammadeva khāyati upaṭṭhāti paṭibhātīti **saṅkhā,** ñāṇanti āha **"saṅkhāyāti ñāṇenā"**ti. Saṅkhāya sevitā nāma yaṁ sevato akusalā dhammā parihāyanti, kusalā dhammā abhivaḍḍhanti, tassa sevanāti āha **"sevitabbayuttakameva sevatī"**ti. **Adhivāsanā**dīsupi eseva nayo. **Anto pavisitun**ti abbhantare attano citte pavattituṁ **na deti**.

(DṬ.33.-6-1)Ariyavaṁsacatukkavaṇṇanā

309. **Vaṁsa**-saddo "piṭṭhivaṁsaṁ atikkamitvā nisīdatī"ti-ādīsu dvinnaṁ dvinnaṁ gopānasīnaṁ sandhānaṭṭhāne ṭhapetabbadaṇḍake āgato.

"Vaṁso visālova yathā visatto,
Puttesu dāresu ca yā apekkhā.
Vaṁse kaḷīrova asajjamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo"ti-ādīsu. (apa. 1.1.94).

Akaṇḍake. “Bherisaddo mudiṅgasaddo vaṁsasaddo kaṁsatāḷasaddo”ti-ādīsu tūriyavisese, yo “veṇū” tipi vuccati. “Abhinnena piṭṭhivaṁsena mato hatthī”ti-ādīsu hatthi-ādīnaṁ piṭṭhivemajjhe padese. “Kulavaṁsaṁ ṭhapessāmī”ti-ādīsu (dī.ni.3.267) kulavaṁse. “Vaṁsānurakkhako paveṇīpālako”ti-ādīsu (visuddhi.1.42) guṇānupubbiyaṁ guṇānaṁ pabandhappavattiyaṁ. Idha pana catupaccayasantosabhāvanārāmatāsaṅkhātaguṇānaṁ pabandhe daṭṭhabbo. Tassa pana vaṁsassa kulanvayaṁ, guṇanvayañca nidassanavasena dassetuṁ **“yathā hī”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **khattiyavaṁso**ti khattiyakulanvayo Eseva nayo sesapadesupi. **Samaṇavaṁso** pana samaṇatanti samaṇapaveṇī. **Mūlagandhādīnan**ti **ādi**-saddena yathā sāragandhādīnaṁ saṅgaho, evamettha gorasādīnampi saṅgaho (DṬ.33./CS:pg.3.222) daṭṭhabbo. Dutiyena pana **ādi**-saddena kāsikavatthasappimaṇḍādīnaṁ. **Ariya**-saddo amilakkhūsupi manussesu vattati, yesaṁ pana nivāsanaṭṭhānaṁ “ariyaṁ āyatanan”ti vuccati. Yathāha “yāvatā, Ānanda, ariyaṁ āyatanan”ti (dī.ni.2.152 udā. 76) lokiyasādhujanesupi “ye hi vo ariyā parisuddhakāyakammantā …pe… tesaṁ ahaṁ aññataro”ti-ādīsu (ma.ni.1.35). Idha pana ye “ārakā kilesehī”ti-ādinā laddhanibbacanā paṭividdha-ariyasaccā, te eva adhippetāti dassetuṁ “ke pana te ariyā”ti pucchaṁ katvā **“ariyā vuccantī”**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha ye mahāpaṇidhānakappato paṭṭhāya yāvāyaṁ kappo, etthantare uppannā sammāsambuddhā, te tāva sarūpato dassetvā tadaññepi sammāsambuddhe, paccekabuddhe, Buddhasāvake ca saṅgahetvā anavasesato ariye dassetuṁ **“apicā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yāva sāsanaṁ na antaradhāyati, tāva Satthā dharati eva nāmāti imameva Bhagavantaṁ, ye cetarahi Buddhasāvakā, te ca sandhāya **paccuppanna**ggahaṇaṁ. Tasmiṁ tasmiṁ vā kāle te te paccuppannāti ce, **atītānāgata**ggahaṇaṁ na kattabbaṁ siyā. Idāni yathā Bhagavā “dhammaṁ vo, bhikkhave, desessāmi ādikalyāṇaṁ majjhekalyāṇaṁ pariyosānakalyāṇaṁ sātthaṁ sabyañjanaṁ kevalaparipuṇṇaṁ parisuddhaṁ brahmacariyaṁ pakāsessāmi, yadidaṁ chachakkānī”ti chakkadesanāya (ma.ni.3.420) aṭṭhahi padehi vaṇṇaṁ abhāsi, evaṁ mahā-ariyavaṁsadesanāya ariyānaṁ vaṁsānaṁ “cattārome, bhikkhave, ariyavaṁsā aggaññā rattaññā vaṁsaññā porāṇā asaṁkiṇṇā asaṁkiṇṇapubbā na saṅkīyanti na saṅkīyissanti appaṭikuṭṭhā samaṇehi brāhmaṇehi viññūhī”ti (a.ni.4.28) yehi navahi padehi vaṇṇaṁ abhāsi, tāni tāva ānetvā thomanāvaseneva vaṇṇento **“te kho panete”**ti-ādimāha. **Aggāti jānitabbā** sabbavaṁsehi seṭṭhabhāvato, seṭṭhabhāvasādhanato ca. **Dīgharattaṁ pavattāti jānitabbā** rattaññūhi, Buddhādīhi tehi ca tathā anuṭṭhitattā. **Vaṁsāti jānitabbā** Buddhādīnaṁ ariyānaṁ vaṁsāti jānitabbā. **Porāṇā**ti purātanā. **Na adhunuppattikā**ti na adhunātanā. **Asaṁkiṇṇā**ti na khittā na chaḍḍitā. Tenāha **“anapanītā”**ti. **Na apanītapubbā**ti na (DṬ.33./CS:pg.3.223) chaḍḍitapubbā tissannaṁ sikkhānaṁ paripūraṇūpāyabhāvato na paricattapubbā. Tato eva **idānipi na apanīyanti, anāgatepi na apanīyissanti**. **Ye** dhammasabhāvassa vijānaneva **viññū** samitapāpa**samaṇā** ceva bāhitapāpa**brāhmaṇā** ca, **tehi appaṭikuṭṭhā** appaṭikkhittā. Ye hi na paṭikkositabbā, te aninditabbā agarahitabbā. Apariccajitabbatāya appaṭikkhipitabbā hontīti.

Santuṭṭhoti ettha yathādhippetasantosameva dassento **“paccayasantosavasena santuṭṭho”**ti vuttaṁ. Jhānavipassanādivasenapi idha bhikkhuno santuṭṭhatā hotīti. **Itarītarenā**ti itarena itarena. Itara-saddoyaṁ aniyamavacano, dvikkhattuṁ vuccamāno yaṁkiñci-saddehi samānattho hotīti vuttaṁ **“yena kenacī”**ti. Svāyaṁ aniyamavācitāya eva yathā thūlādīnaṁ aññataravacano, evaṁ yathāladdhādīnampi aññataravacanoti tattha dutiyapakkhasseva idha icchitabhāvaṁ dassento **“atha kho”**ti-ādimāha Nanu ca

yathāladdhādayopi thūlādayo eva? Saccametaṁ, tathāpi atthi viseso. Yo hi yathāladdhesu thūlādīsu santoso, so **yathālābhasantoso** eva, na itaro. Na hi so paccayamattasannissayo icchito, atha kho attano kāyabalasāruppabhāvasannissayopi. Thūladukādayo ca tayopi cīvare labbhanti. Majjhimo catupaccayasādhāraṇo, pacchimo pana cīvare, senāsane ca labbhatīti daṭṭhabbaṁ. **"Ime tayo santose"**ti idaṁ sabbasaṅgāhikavasena vuttaṁ. Ye hi parato gilānapaccayaṁ piṇḍapāte eva pakkhipitvā cīvare vīsati, piṇḍapāte pannarasa, senāsane pannarasāti samapaṇṇāsasantosā vuccanti, te sabbepi yathārahaṁ imesu eva tīsu santosesu saṅgahaṁ samosaraṇaṁ gacchantīti.

Cīvaraṁ jānitabbanti "idaṁ nāma cīvaraṁ kappiyan"ti jātito cīvaraṁ jānitabbaṁ. **Cīvarakkhettan**ti cīvarassa uppattikkhettaṁ. **Paṁsukūlan**ti paṁsukūlacīvaraṁ, paṁsukūlalakkhaṇappattaṁ cīvaraṁ **jānitabban**ti attho. **Cīvarasantoso**ti cīvare labbhamāno sabbo santoso **jānitabbo**. **Cīvarapaṭisaṁyuttāni dhutaṅgāni jānitabbāni,** yāni tosanto cīvarasantosena sammadeva santuṭṭho hotīti. Khomakappāsikakoseyyakambalasāṇabhaṅgāni **khomādīni**. Tattha **khomaṁ** nāma Khomasuttehi vāyitaṁ khomapaṭacīvaraṁ, tathā (DṬ.33./CS:pg.3.224) sesānipi. **Sāṇan**ti Sāṇavākasuttehi katacīvaraṁ. **Bhaṅgan**ti pana khomasuttādīni sabbāni ekaccāni vomissetvā katacīvaraṁ. "Bhaṅgampi vākamayamevā"ti keci. **Chā**ti gaṇanaparicchedo. Yadi evaṁ ito aññā vatthajāti natthīti? No natthi, sā pana etesaṁ anulomāti dassetuṁ **"dukūlādīnī"**ti-ādi vuttaṁ. **Ādi**-saddena paṭṭuṇṇaṁ, somārapaṭṭaṁ, cīnapaṭṭaṁ iddhijaṁ, devadinnanti etesaṁ saṅgaho. Tattha **dukūlaṁ** sāṇassa anulomaṁ vākamayattā. Paṭṭuṇṇadese sañjātavatthaṁ **paṭṭuṇṇaṁ**. "Paṭṭuṇṇaṁ koseyyaviseso"ti hi amarakose vuttaṁ. Somāradese, cīnadese ca jātavatthāni **somāracīnapaṭṭāni**. **Paṭṭuṇṇā**dīni tīṇi koseyyassa anulomāni pāṇakehi katasuttamayattā. **Iddhijaṁ** ehibhikkhūnaṁ puññiddhiyā nibbattaṁ cīvaraṁ, taṁ khomādīnaṁ aññataraṁ hotīti tesameva anulomañca. Devatāhi dinnaṁ cīvaraṁ **devadinnaṁ,** taṁ kapparukkhe nibbattaṁ jāliniyā devakaññāya Anuruddhattherassa dinnavatthasadisaṁ, tampi khomādīnaṁyeva anulomaṁ hoti tesu aññatarabhāvato. **Imānī**ti antogadhāvadhāraṇavacanaṁ, imāni evāti attho. Buddhādīnaṁ paribhogayogyatāya **kappiyacīvarāni**.

Idāni avadhāraṇena nivattitāni ekadesena dassetuṁ **"kusacīran"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha kusatiṇehi, aññehi vā tādisehi tiṇehi katacīvaraṁ **kusacīraṁ**. Potakīvākādīhi vākehi katacīvaraṁ **vākacīraṁ**. Catukkoṇehi, tikoṇehi vā phalakehi katacīvaraṁ **phalakacīraṁ**. Manussānaṁ kesehi katakambalaṁ **Kesakambalaṁ**. Cāmarīvāla-assavālādīhi kataṁ **vālakambalaṁ**. Makacitantūhi vāyito **potthako**. **Camman**ti migacammādi yaṁ kiñci cammaṁ. Ulūkapakkhehi ganthetvā katacīvaraṁ **ulūkapakkhaṁ**. Bhujatacādimayaṁ **rukkhadussaṁ,** tirīṭakanti attho. Sukhumatarāhi latāvākehi vāyitaṁ **latādussaṁ**. Erakavākehi kataṁ **erakadussaṁ**. Tathā **kadalidussaṁ**. Sukhumehi veḷuvilīvehi kataṁ **veḷudussaṁ**. **Ādi**-saddena vakkalādīnaṁ saṅgaho. **Akappiyacīvarāni** titthiyaddhajabhāvato.

Aṭṭhannañca mātikānaṁ vasenāti "sīmāya deti, katikāya detī"ti-ādinā (mahāva. 379) āgatānaṁ aṭṭhannaṁ cīvaruppattimātikānaṁ vasena. Cīvarānaṁ paṭilābhakkhettadassanatthañhi (DṬ.33./CS:pg.3.225) Bhagavatā "Atthimā, bhikkhave, mātikā"ti-ādinā mātikā ṭhapitā. **Mātikā**ti hi mātaro cīvaruppattijanikāti. **Sosānikan**ti susāne patitakaṁ. **Pāpaṇikan**ti āpaṇadvāre patitakaṁ. **Rathiyan**ti puññatthikehi vātapānantarena rathikāya chaḍḍitacoḷakaṁ. **Saṅkārakūṭakan**ti saṅkāraṭṭhāne chaḍḍitacoḷakaṁ. **Sinānan**ti nhānacoḷaṁ, yaṁ bhūtavejjehi sīsaṁ nhāpetvā "kāḷakaṇṇīcoḷakan"ti chaḍḍetvā gacchanti. **Titthan**ti titthacoḷakaṁ sinānatitthe

chaḍḍitapilotikā. **Aggidaḍḍhan**ti agginā daḍḍhappadesaṁ. Tañhi manussā chaḍḍenti. **Gokhāyitakā**dīni pākaṭāneva. Tānipi hi manussā chaḍḍenti.

Dhajaṁ ussāpetvāti nāvaṁ ārohantehi vā yuddhaṁ pavisantehi vā dhajayaṭṭhiṁ ussāpetvā tattha baddhaṁ pārutacīvaraṁ, tehi chaḍḍitanti adhippāyo.

Sādakabhikkhunāti gahapaticīvarassa sādiyanabhikkhunā. **Ekamāsamattan**ti cīvaramāsasaññitaṁ ekamāsamattaṁ. **Vitakketuṁ vaṭṭati,** na tato paranti adhippāyo. Sabbassāpi hi taṇhāniggahatthāya sāsane paṭipattīti. **Paṁsukūliko addhamāseneva karotī**ti aparapaṭibaddhattā paṭilābhassa. Itarassa pana parapaṭibaddhattā māsamattaṁ anuññātaṁ. **Iti māsaddha …pe… vitakkasantoso** vitakkanassa parimitakālikattā.

Mahātheraṁ tattha attano sahāyaṁ icchantopi garugāravena gāmadvāraṁ **"bhante gamissāmi"** iccevamāha. Mahātheropissa ajjhāsayaṁ ñatvā **"ahaṁ pāvuso gamissāmī"**ti āha. "Imassa bhikkhuno vitakkassa avasaro mā hotū"ti **pañhaṁ pucchamāno gāmaṁ pāvisi**. **Uccārapalibuddho**ti uccārena pīḷito. Tadā Bhagavato dukkarakiriyānussaraṇamukhena tathāgate uppannapītisomanassavegassa balavabhāvena kilesānaṁ vikkhambhitattā **tasmiṁyeva …pe… tīṇi phalāni patto**.

"Kattha labhissāmī"ti cintanāpi lābhāsāpubbikāti tathā **"acintetvā"**ti vuttaṁ, "sundaraṁ labhissāmi, manāpaṁ labhissāmī"ti evamādicintanāya kā nāma kathā. Kathaṁ pana vattabbanti āha **"kammaṭṭhānasīseneva gamanan"**ti, tena cīvaraṁ paṭicca kiñcipi na cintetabbaṁ evāti dasseti.

Apesalo (DṬ.33./CS:pg.3.226) appatirūpāyapi pariyesanāya paccayo bhaveyyāti **"pesalaṁ bhikkhuṁ gahetvā"**ti vuttaṁ.

Āhariyamānanti susānādīsu patitakaṁ vatthaṁ "ime bhikkhū paṁsukūlapariyesanaṁ carantī"ti ñatvā kenaci purisena tato ānīyamānaṁ.

Evaṁ laddhaṁ gaṇhantassāpīti evaṁ paṭilābhasantosaṁ akopetvāva laddhaṁ gaṇhantassāpi. **Attano pahonakamattenevā**ti yathāladdhānaṁ paṁsukūlavatthānaṁ ekapaṭṭadupaṭṭānaṁ atthāya attano pahonakapamāṇeneva, avadhāraṇena uparipaccāsaṁ nivatteti.

Gāme bhikkhāya āhiṇḍantena sapadānacārinā viya dvārapaṭipāṭiyā caraṇaṁ **loluppavivajjanaṁ** nāma cīvaraloluppassa dūrasamussāritattā.

Yāpetunti attabhāvaṁ pavattetuṁ.

Dhovanupagenāti dhovanayoggena.

Paṇṇānīti ambajambādipaṇṇāni.

Akopetvāti santosaṁ akopetvā **Pahonakanīhārenevāti** antaravāsakādīsu yaṁ kātukāmo, tassa pahonakaniyāmeneva yathāladdhaṁ thūlasukhumādiṁ gahetvā **karaṇaṁ**.

Timaṇḍalapaṭicchādanamattassevāti "nivāsanaṁ ce nābhimaṇḍalaṁ; jāṇumaṇḍalaṁ, itaraṁ ce galavāṭamaṇḍalaṁ, jāṇumaṇḍalan"ti evaṁ timaṇḍalapaṭicchādanamattasseva **karaṇaṁ;** taṁ pana atthato tiṇṇaṁ cīvarānaṁ heṭṭhimantena vuttaparimāṇameva hoti.

Avicāretvāti na vicāretvā.

Kusibandhanakāleti maṇḍalāni yojetvā sibbanakāle. **Sattavāre**ti sattasibbanavāre.

Kappabindu-apadesena kassaci vikārassa akaraṇaṁ **kappasantoso**.

Sītapaṭighātādi atthāpattito sijjhatīti mukhyameva cīvaraparibhoge payojanaṁ dassetuṁ **"hirikopīnapaṭicchādanamattavasenā"**ti vuttaṁ. Tenāha Bhagavā "yāvadeva hirikopīnapaṭicchādanatthan"ti (ma.ni.1.23 a.ni.6.68 mahāni. 162).

Vaṭṭati (DṬ.33./CS:pg.3.227) na tāvatā santoso kuppati sambhārānaṁ, dakkhiṇeyyānañca alābhato.

Sāraṇīyadhamme ṭhatvāti sīlavantehi bhikkhūhi sādhāraṇato paribhoge ṭhatvā.

"Itī"ti-ādinā paṭhamassa ariyavaṁsassa paṁsukūlikaṅgatecīvarikaṅgānaṁ, tesañca tassa paccayataṁ dassento iti ime dhammā aññamaññassa samuṭṭhāpakā, upatthambhakā cāti dīpeti. Esa nayo ito paratopi.

"Santuṭṭho hoti vaṇṇavādī"ti ettha catukkoṭikaṁ sambhavati, tattha catutthoyeva pakkho satthārā vaṇṇito thomitoti mahātherena tathā desanā katā. **Eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṁ na katheti** seyyathāpi thero nālako (suttanipāte nālakasutte vitthāro) **eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇavādī** seyyathāpi Upanando Sakyaputto (pārā. 515 527 532 537 vākyakhandhesu vitthāro). **Eko neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṁ katheti**. Seyyathāpi thero lāḷudāyī (theragā.aṭṭha.2.Udāyittheragāthāvaṇṇanā) **eko santuṭṭho ceva hoti, santosassa ca vaṇṇavādī** seyyathāpi thero Mahākassapo.

Anesananti ayuttaṁ esanaṁ. Tenāha **"appatirūpan"**ti, sāsane ṭhitānaṁ na patirūpaṁ asāruppaṁ ayogyaṁ. **Kohaññaṁ karonto**ti cīvaruppādanimittaṁ paresaṁ kuhanaṁ vimhāpanaṁ karonto. **Uttasatī**ti taṇhāsantāsena uparūpari tasati. **Paritasatīti** parito tasati. Yathā sabbe kāyavacīpayogā tadatthā eva jāyanti, evaṁ sabbabhāgehi tasati. **Gadhitaṁ** vuccati gaddho, so cettha abhijjhālakkhaṇo adhippeto. Gadhitaṁ etassa natthīti **agadhito**ti āha **"agadhito …pe… lobhagiddho"**ti. **Mucchan**ti taṇhāvasena muyhanaṁ, tassa vā samussayaṁ adhigataṁ. **Anāpanno** anupagato. **Anotthato**ti anajjhotthato. **Apariyonaddho**ti taṇhāchadanena acchādito. **Ādīnavaṁ passamāno**ti diṭṭhadhammikaṁ, samparāyikañca dosaṁ passanto. Gadhitaparibhogato nissarati etenāti **nissaraṇaṁ,** idamatthikatā, taṁ pajānātīti **nissaraṇapañño**. Tenāha **"yāvadeva …pe… pajānanto"**ti.

Nevattānukkaṁsetīti (DṬ.33./CS:pg.3.228) attānaṁ neva ukkaṁseti na ukkhipati na ukkaṭṭhato dahati. **"Ahan"**ti-ādi ukkaṁsanākāradassanaṁ. **Na vambhetī**ti na hīḷayati nihīnato na dahati. **Tasmiṁ cīvarasantose**ti tasmiṁ yathāvutte vīsatividhe cīvarasantose Kāmañcettha vuttappakārasantosaggahaṇena cīvarahetu anesanāpajjanādipi gahitameva tasmiṁ sati tassa bhāvato, asati ca abhāvato, vaṇṇavāditānattukkaṁsanā paravambhanāni pana gahitāni na hontīti **"vaṇṇavāditādīsu vā"**ti vikappo vutto. Ettha ca **"dakkho"**ti-ādi yesaṁ dhammānaṁ vasenassa yathāvuttasantosādi ijjhati, taṁ dassanaṁ. Tattha **"dakkho"**ti iminā tesaṁ samuṭṭhāpanapaññaṁ dasseti, **"analaso"**ti iminā paggaṇhanavīriyaṁ, **"sampajāno"**ti iminā pāṭihāriyapaññaṁ **"paṭissato"**ti iminā tattha asammosavuttiṁ dasseti.

Piṇḍapāto jānitabboti pabhedato piṇḍapāto jānitabbo. **Piṇḍapātakkhettan**ti piṇḍapātassa uppattiṭṭhānaṁ. **Piṇḍapātasantoso jānitabbo**ti piṇḍapāte santoso pabhedato jānitabbo. Idha bhesajjampi piṇḍapātagatikameva. Āharitabbato hi sappi-ādīnampi gahaṇaṁ kataṁ.

Piṇḍapātakkhettaṁ piṇḍapātassa uppattiṭṭhānaṁ. Khettaṁ viya **khettaṁ**. Uppajjati ettha, etenāti ca **uppattiṭṭhānaṁ**. Saṅghato vā hi bhikkhuno piṇḍapāto uppajjati uddesādivasena vā. Tattha sakalassa saṅghassa dātabbaṁ bhattaṁ **saṅghabhattaṁ**. Katipaye bhikkhū uddisitvā uddesena dātabbaṁ bhattaṁ **uddesabhattaṁ**. Nimantetvā dātabbaṁ bhattaṁ **nimantanaṁ**. Salākadānavasena dātabbaṁ bhattaṁ **salākabhattaṁ** Ekasmiṁ pakkhe ekadivasaṁ dātabbaṁ bhattaṁ **pakkhikaṁ**. Uposathe dātabbaṁ bhattaṁ **uposathikaṁ**. Pāṭipadadivase dātabbaṁ bhattaṁ **pāṭipadikaṁ**. Āgantukānaṁ dātabbaṁ bhattaṁ **āgantukabhattaṁ**. Dhuragehe eva ṭhapetvā dātabbaṁ bhattaṁ **dhurabhattaṁ**. Kuṭiṁ uddissa dātabbaṁ bhattaṁ **kuṭibhattaṁ**. Gāmavāsī-ādīhi vārena dātabbaṁ bhattaṁ **vārabhattaṁ**. Vihāraṁ uddissa dātabbaṁ bhattaṁ **vihārabhattaṁ**. Sesāni pākaṭāneva.

Vitakketi “kattha nu kho ahaṁ ajja piṇḍāya carissāmī”ti. “Kattha piṇḍāya carissāmā”ti therena vutte “asukagāme bhante”ti kāmametaṁ paṭivacanadānaṁ (DṬ.33./CS:pg.3.229) yena pana cittena “cintetvā”ti vuttaṁ, taṁ sandhāyāha **“ettakaṁ cintetvā”**ti. **Tato paṭṭhāyā**ti vitakkamāḷake ṭhatvā vitakkitakālato paṭṭhāya. **“Tato paraṁ vitakkento ariyavaṁsā cuto hotī”**ti idaṁ tiṇṇampi ariyavaṁsikānaṁ vasena gahetabbaṁ, na ekacārikasseva. Sabbopi hi ariyavaṁsiko ekavārameva vitakketuṁ labhati, na tato paraṁ. **Paribāhiro**ti ariyavaṁsikabhāvato bahibhūto. Svāyaṁ vitakkasantoso kammaṭṭhānamanasikārena na kuppati, visujjhati ca. Ito paresupi eseva nayo. Tenevāha **“kammaṭṭhānasīsena gantabban”**ti.

Gahetabbamevāti aṭṭhānappayutto **eva**-saddo. Yāpanamattameva gahetabbanti yojetabbaṁ.

Etthāti etasmiṁ piṇḍapātapaṭiggahaṇe. **Appan**ti attano yāpanapamāṇatopi appaṁ. **Gahetabbaṁ** dāyakassa cittārādhanatthaṁ. **Pamāṇenevā**ti attano yāpanappamāṇeneva appaṁ **gahetabbaṁ**. “Pamāṇena gahetabban”ti ettha kāraṇaṁ dassetuṁ **“paṭiggahaṇasmiñhī”**ti-ādi vuttaṁ. **Makkhetī**ti viddhaṁseti apaneti. **Vinipātetī**ti vināseti aṭṭhānaviniyogena. **Sāsanan**ti satthu sāsanaṁ anusiṭṭhiṁ. **Na karoti** nappaṭipajjati.

Sapadānacārino viya dvārapaṭipāṭiyā caraṇaṁ loluppavivajjanasantosoti āha **“dvārapaṭipāṭiyā gantabban”**ti.

Harāpetvāti adhikaṁ apanetvā.

Āhāragedhato nissarati etenāti **nissaraṇaṁ**. Jighacchāya paṭivinodanatthaṁ kathā, kāyassaṭhiti-ādipayojanaṁ pana atthāpattito āgataṁ evāti āha **“jighacchāya …pe… santoso nāmā”**ti.

Nidahitvā na paribhuñjitabbaṁ tadahupīti adhippāyo. Itaratthā pana sikkhāpadeneva vāritaṁ. **Sāraṇīyadhamme ṭhitenā**ti sīlavantehi bhikkhūhi sādhāraṇabhogibhāve ṭhitena.

Senāsanenāti sayanena, āsanena ca. Yattha yattha hi mañcādike, vihārādike ca seti, taṁ **senaṁ**. Yattha yattha pīṭhādike āsati, taṁ **āsanaṁ**. Tadubhayaṁ ekato katvā “senāsanan”ti vuttaṁ. Tenāha **“mañco”**ti-ādi. Tattha **mañco** masārakādi, tathā **pīṭhaṁ**. Mañcabhisi, pīṭhabhisīti (DṬ.33./CS:pg.3.230) duvidhā **bhisi**. **Vihāro** pākāraparicchinno sakalo āvāso. “Dīghamukhapāsādo”ti keci. **Aḍḍhayogo**ti dīghapāsādo. “Ekapassacchadanakasenāsanan”ti keci. **Pāsādo**ti caturassapāsādo. “Āyatacaturassapāsādo”ti keci. **Hammiyaṁ** muṇḍacchadanapāsādo. **Guhā**ti kevalā pabbataguhā. **Leṇaṁ** dvārabandhaṁ. **Aṭṭo** bahalabhittikaṁ gehaṁ, yassa gopānasiyo aggahetvā iṭṭhakāhi eva chadanaṁ hoti. “Aṭṭālakākārena kariyatī”tipi vadanti. **Māḷo** ekakūṭasaṅgahito anekakoṇo patissayaviseso “vaṭṭākārena katasenāsanan”ti keci.

Piṇḍapāte vuttanayenevāti “sādako bhikkhu ‘ajja kattha vasissāmī’ti vitakketī”ti-ādinā yathāraham piṇḍapāte vuttanayena **veditabbā,** “tato paraṁ vitakkento ariyavaṁsā cuto hoti paribāhiro”ti, “senāsanaṁ gavesantenāpi’kuhiṁ labhissāmī’ti acintetvā kammaṭṭhānasīseneva gantabban”ti ca evamādi sabbaṁ purimanayeneva.

Kasmā panettha paccayasantosaṁ dassentena mahātherena gilānapaccayasantoso na gahitoti? Na kho panetaṁ evaṁ daṭṭhabbanti dassento **“gilānapaccayo pana piṇḍapāte eva paviṭṭho”**ti āha, āharitabbatāsāmaññenāti adhippāyo. Yadi evaṁ tattha piṇḍapāte viya vitakkasantosādayopi pannarasa santosā icchitabbāti? Noti dassento āha **“tatthā”**ti-ādi. Nanu cettha dvādaseva dhutaṅgāni viniyogaṁ gatāni, ekaṁ pana nesajjikaṅgaṁ na katthaci viniyuttanti āha **“nesajjikaṅgaṁ bhāvanārāma-ariyavaṁsaṁ bhajatī”**ti. Ayañca attho Aṭṭhakathāruḷho evāti dassento

“vuttampi cetan”ti-ādimāha.

“Pathaviṁ pattharamāno viyā”ti-ādi ariyavaṁsadesanāya sudukkarabhāvadassanaṁ mahāvisayatāya tassā desanāya. Yasmā nayasahassapaṭimaṇḍitā hoti ariyamaggādhigamāya vitthārato pavattiyamānā desanā yathā taṁ cittuppādakaṇḍe, ayañca bhāvanārāma-ariyavaṁsakathā ariyamaggādhigamāya vitthārato pavattiyamānā evaṁ hotīti vuttaṁ **“sahassanayappaṭimaṇḍitaṁ …pe… desanaṁ ārabhī”**ti. Paṭipakkhavidhamanato abhimukhabhāvena (DṬ.33./CS:pg.3.231) ramaṇaṁ **āramaṇaṁ ārāmo**ti āha **“abhiratīti attho”**ti. Byadhikaraṇānampi padānaṁ vasena bhavati bāhiratthasamāso yathā “urasilomo, kaṇṭhekāḷoti āha **“pahāne ārāmo assāti pahānārāmo”**ti. Āramitabbaṭṭhena vā **ārāmo,** pahānaṁ ārāmo assāti **pahānārāmo**ti evamettha samāsayojanā veditabbā. **“Pajahanto ramatī”**ti etena pahānārāmasaddānaṁ kattusādhanataṁ, kammadhārayasamāsañca dasseti. “Bhāvento ramatī”ti vuttattā **bhāvanārāmo**ti etthāpi eseva nayo.

Kāmaṁ “nesajjikaṅgaṁ bhāvanārāma-ariyavaṁsaṁ bhajatī”ti vuttaṁ bhāvanānuyogassa anucchavikattā, nesajjikaṅgavasena pana nesajjikassa bhikkhuno ekaccāhi āpattīhi anāpattibhāvoti tampi saṅgaṇhanto “terasannaṁ dhutaṅgānan”ti vatvā “vinayaṁ patvā garuke ṭhātabban”ti icchitattā sallekhassa apariccajanavasena paṭipatti nāma Vinaye ṭhitassevāti āha **“terasannaṁ …pe… kathitaṁ hotī”**ti. Kāmaṁ suttabhidhammapiṭakesupi (dī.ni.1.7.194 vibha.508) tattha tattha sīlakathā āgatā eva, yehi pana guṇehi sīlassa vodānaṁ hoti, tesu kathitesu yathā sīlakathābāhullaṁ Vinayapiṭakaṁ kathitaṁ hoti, evaṁ bhāvanākathābāhullaṁ Suttantapiṭakaṁ, Abhidhammapiṭakañca catutthena ariyavaṁsena kathitameva hotīti vuttaṁ **“bhāvanārāmena avasesaṁ piṭakadvayaṁ kathitaṁ hotī”**ti. “So nekkhammaṁ bhāvento ramatī”ti nekkhammapadaṁ ādiṁ katvā tattha desanāya pavattattā, sabbesampi vā samathavipassanāmaggadhammānaṁ yathāsakaṁpaṭipakkhato nikkhamanena nekkhammasaññitānaṁ tattha āgatattā so pāṭho **“nekkhammapāḷī”**ti vuccatīti āha **“nekkhammapāḷiyā kathetabbo”**ti. Tenāha Aṭṭhakathāyaṁ “sabbepi kusalā dhammā nekkhammanti pavuccare”ti (itivu.aṭṭha.109). **Dasuttarasuttanta pariyāyenā**ti dasuttarasuttantadhammena, dasuttarasuttante (dī.ni.3.350) āgatanayenāti vā attho. Sesadvayepi eseva nayo.

Soti jāgariyaṁ anuyutto bhikkhu. **Nekkhamman**ti kāmehi nikkhantabhāvato nekkhammasaññitaṁ paṭhamajjhānūpacāraṁ. “So abhijjhaṁ loke pahāyā”ti-ādinā (vibha.508 538) āgatā paṭhamajjhānassa pubbabhāgabhāvanāti idhādhippetā (DṬ.33./CS:pg.3.232) tasmā **“abyāpādan”**ti-ādīsupi evameva attho veditabbo. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ **brahmajālaṭīkāyaṁ** vuttanayena veditabbaṁ. Sa-upāyāsānañhi aṭṭhannaṁ samāpattīnaṁ, aṭṭhārasannaṁ mahāvipassanānaṁ, catunnaṁ ariyamaggānañca vasenettha desanā pavattāti.

“Ekaṁ dhammaṁ bhāvento ramati, ekaṁ dhammaṁ pajahanto ramatī”ti ca na idaṁ dasuttarasutte āgataniyāmena vuttaṁ, tattha pana “eko dhammo bhāvetabbo, eko dhammo pahātabbo”ti (dī.ni.3.351) ca desanā āgatā. Evaṁ santepi yasmā atthato bhedo natthi, tasmā paṭisambhidāmagge nekkhammapāḷiyaṁ (paṭi.ma.1.24 3.41) āgatanīhāreneva “ekaṁ dhammaṁ bhāvento ramati, ekaṁ dhammaṁ pajahanto ramatī”ti vuttaṁ. Esa nayo sesavāresupi. Yasmā cāyaṁ ariyavaṁsadesanā nāma satthu paññattāva satthārā hi desitaṁ desanaṁ āyasmā dhammasenāpati Sāriputtatthero saṅgāyanavasena idhānesi tasmā Mahā-ariyavaṁsasutte satthudesanānīhārena nigamanaṁ dassento **“evaṁ kho, bhikkhave, bhikkhu bhāvanārāmo hotī”**ti āha. Eseva nayo ito paresu

satipaṭṭhānapariyāya-abhidhammaniddesapariyāyesupi. Kāmañcettha kāyānupassanāvaseneva saṅkhipitvā yojanā katā, ekavīsatiyā pana ṭhānānaṁ vasena vitthārato yojanā veditabbā. **"Aniccato"** (visuddhi.ṭī. 2.698) ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ Visuddhimagg**asaṁvaṇṇanāsu** vuttanayena veditabbaṁ.

310. Saṁvarādīnaṁ sādhanavasena padahati ettha, etehīti ca **padhānāni**. **Uttamavīriyānī**ti seṭṭhavīriyāni visiṭṭhassa atthassa sādhanato. **Saṁvarantassa uppannavīriyan**ti yathā abhijjhādayo na uppajjanti, evaṁ satiyā upaṭṭhāpane cakkhādīnaṁ pidahane analasassa uppannavīriyaṁ. **Pajahantassā**ti vinodentassa. **Uppannavīriyan**ti tasseva pajahanassa sādhanavasena pavattavīriyaṁ. **Bhāventassa uppannavīriyan**ti etthāpi eseva nayo. **Samādhinimittan**ti samādhi eva. Purimuppannasamādhi hi parato uppajjanakasamādhipavivekassa kāraṇaṁ hotīti "samādhinimittan"ti vuttaṁ.

Upadhivivekattāti khandhūpadhi-ādi-upadhīhi vivittattā vinissaṭattā. **Taṁ āgammā**ti taṁ nibbānaṁ maggena adhigamahetu. Rāgādayo virajjanti ettha, etenāti (DṬ.33./CS:pg.3.233) vā **virāgo**. Evaṁ **nirodhopi** daṭṭhabbo. Yasmā idha bojjhaṅgā missakavasena icchitā, tasmā **"ārammaṇavasena adhigantabbavasena vā"**ti vuttaṁ. Tattha **adhigantabbavasenā**ti taṁninnatāvasena. **Vossaggapariṇāmin**ti vossajjanavasena pariṇāmitaṁ pariccajanavasena ceva pakkhandanavasena ca pariṇamanasīlaṁ. Tenāha **"dve vossaggā"**ti-ādi. **Khandhānaṁ pariccajanaṁ** nāma tappaṭibaddhakilesappahānavasenāti yenākārena vipassanā kilese pajahati, tenevākārena taṁnimittake, khandhe ca "pajahatī"ti vattabbataṁ arahatīti āha **"vipassanā …pe… pariccajatī"**ti. Yasmā vipassanā vuṭṭhānagāminibhāvaṁ pāpuṇantī ninnapoṇapabbhārabhāvena ekaṁsato nibbānaṁ "pakkhandatī"ti vattabbataṁ labhati, maggo ca samucchedavasena kilese, khandhe ca pariccajati, tasmā yathākkamaṁ vipassanāmaggānaṁ vasena pakkhandanapariccāgavossaggāpi veditabbā. **Vossaggatthāyā**ti pariccāgavossaggatthāya ceva pakkhandanavossaggatthāya ca. **Pariṇamatī**ti paripaccati. Taṁ **pariṇamanaṁ** vuṭṭhānagāminibhāvappattiyā ceva ariyamaggabhāvappattiyā ca icchitanti āha **"vipassanābhāvañceva maggabhāvañca pāpuṇātī"**ti. **Sesapadesū**ti "dhammavicayasambojjhaṅgaṁ bhāvetī"ti-ādīsu sesasambojjhaṅgakoṭṭhāsesu.

Bhaddakanti abhaddakānaṁ nīvaraṇādipāpadhammānaṁ vikkhambhanena rāgavidhamanena ekantahitattā, dullabhattā ca bhaddakaṁ sundaraṁ. Na hi aññaṁ samādhinimittaṁ evaṁdullabhaṁ, rāgassa ca ujuvipaccanīkabhūtaṁ atthi. **Anurakkhatī**ti ettha **anurakkhanā** nāma adhigatasamādhito yathā na parihāni hoti, evaṁ paṭipatti, sā pana tappaṭipakkhavidhamanenāti āha **"samādhī"**ti-ādi. **Aṭṭhikasaññādikā**ti aṭṭhikajjhānādikā. Saññāsīsena hi jhānaṁ vadati.

Ekapaṭivedhavasena catusaccadhamme ñāṇanti catūsu ariyasaccesu ekābhisamayavasena pavattañāṇaṁ, maggañāṇanti attho. Catusaccantogadhattā **catusaccabbhantare nirodhadhamme** nibbāne **ñāṇaṁ,** tena phalañāṇaṁ vadati. Yasmā maggānantarassa phalassa maggānuguṇā pavatti, yato taṁsamudayapakkhiyesu dhammesu paṭippassaddhippahānavasena pavattati, tasmā nirodhasaccepi yo maggassa sacchikiriyābhisamayo, tadanuguṇā pavattīti phalañāṇasseva dhamme ñāṇatā vuttā, na yassa kassaci nibbānārammaṇassa ñāṇassa (DṬ.33./CS:pg.3.234) Tena vuttaṁ **"yathāhā"**ti-ādi. Ettha ca maggapaññā tāva catusaccadhammassa paṭivijjhanato dhammeñāṇaṁ nāma hotu, phalapaññā pana kathanti codanā sodhitā hoti nirodhadhammaṁ ārabbha pavattanato. Duvidhāpi hi paññā aparappaccayatāya

attapaccakkhato ariyasaccadhamme kiccato ca ārammaṇato ca pavattattā "dhammeñāṇan"ti veditabbā. Ariyasaccesu hi ayaṁ dhamma-saddo tesaṁ aviparītasabhāvattā, saṅkhatappavaro vā ariyamaggo, tassa ca phaladhammo. Tattha paññā taṁsahagatā dhammeñāṇaṁ.

Anvayeñāṇanti anugamanañāṇaṁ. **Paccakkhato disvā**ti cattāri saccāni maggañāṇena paccakkhato paṭivijjhitvā. **Yathā idānī**ti yathā etarahi pañcupādānakkhandhā dukkhasaccaṁ, **evaṁ atītepi anāgatepi pañcupādānakkhandhā dukkhasaccamevā**ti ca sarikkhaṭṭhena vuttaṁ. Esa nayo **samudayasacce, maggasacce ca**. **Ayamevā**ti avadhāraṇe. Nirodhasacce pana sarikkhaṭṭho natthi tassa niccattā, ekasabhāvattā ca. **Evaṁ tassa ñāṇassa anugatiyaṁ ñāṇan**ti tassa dhammeñāṇassa "evaṁ atītepī"ti-ādinā anugatiyaṁ anugamane anvaye ñāṇaṁ. Idaṁ anvaye ñāṇanti yojanā. **"Tenāhā"**ti-ādinā yathāvuttamatthaṁ pāḷiyā vibhāveti. **So**ti dhammañāṇaṁ patvā ṭhito bhikkhu. **Iminā dhammenā**ti dhammagocarattā gocaravohārena "dhammo"ti vuttenamaggañāṇena, upayogatthe vā karaṇavacanaṁ, **iminā dhammena ñātenā**ti imaṁ catusaccadhammaṁ ñāṇena jānitvā ṭhitena maggañāṇenāti attho. **Diṭṭhenā**ti dassanena saccadhammaṁ passitvā ṭhitena. **Pattenā**ti saccānaṁ patvā ṭhitena. **Viditenā**ti saccāni viditvā ṭhitena. **Pariyogāḷhenā**ti catusaccadhammaṁ pariyogāhetvā ṭhitenāti evaṁ tāvettha Abhidhammaṭṭhakathāyaṁ (vibha.aṭṭha.796) attho vutto. Duvidhampi pana maggaphalañāṇaṁ dhammeñāṇaṁ. Paccavekkhaṇāya ca mūlaṁ, kāraṇañca nayanayanassāti duvidhenāpi tena dhammenāti na na yujjati. Tathā catusaccadhammassa ñātattā, maggaphalasaṅkhātassa vā dhammassa saccapaṭivedhasampayogaṁ gatattā nayanayanaṁ hotīti tena iminā dhammena ñāṇavisayabhāvena, ñāṇasampayogena vā ñātenāti ca attho na na yujjatīti. **Atītānāgate nayaṁ netī**ti atīte, anāgate ca nayaṁ neti harati (DṬ.33./CS:pg.3.235) peseti. Idaṁ pana na maggañāṇassa kiccaṁ, paccavekkhaṇañāṇakiccaṁ, satthārā pana maggañāṇaṁ atītānāgate nayanayanasadisaṁ kataṁ maggamūlakattā. Bhāvitamaggassa hi paccavekkhaṇā nāma hoti. Nayidaṁ aññaṁ ñāṇuppādanaṁ nayanayanaṁ, ñāṇasseva pana pavattivisesoti.

Paresaṁ cetaso parito ayanaṁ paricchindanaṁ pariyo, tasmiṁ **pariye**. Tenāha **"paresaṁ cittaparicchede"**ti. **Avasesaṁ sammutimhiñāṇaṁ nāma** "ñāṇan"ti sammatattā. Vacanatthato pana sammutimhi ñāṇanti **sammutimhiñāṇaṁ**. Dhammeñāṇādīnaṁ viya hi sātisayassa paṭivedhakiccassa abhāvā visayobhāsanasaṅkhātajānanasāmaññena "ñāṇan"ti sammatesu antogadhanti attho. Sammutivasena vā pavattaṁ **sammutimhiñāṇaṁ** sammutidvārena atthassa gahaṇato. **Avasesaṁ** vā itarañāṇattayavisabhāgaṁ ñāṇaṁ tabbisabhāgasāmaññena sammutimhiñāṇamhi paviṭṭhattā **sammutimhiñāṇaṁ nāma** hotīti.

Kāmaṁ sotāpattimaggañāṇādīni dukkhañāṇādīniyeva, ukkaṭṭhaniddesena panevamāha **"arahattaṁ pāpetvā"**ti. Vaṭṭato niggacchati etenāti **niggamanaṁ,** catusaccakammaṭṭhānaṁ. Purimāni **dve saccāni vaṭṭaṁ** pavattipavattihetubhāvato. Itarāni pana **dve vivaṭṭaṁ** nivattinivattihetubhāvato. **Abhiniveso**ti vipassanābhiniveso **hoti** lokiyassa ñāṇassa visabhāgūpagamanato. **No vivaṭṭe**ti vivaṭṭe abhiniveso no hoti avisayabhāvato. **Pariyattī**ti kammaṭṭhānatanti. **Uggahetvā**ti vācuggataṁ katvā. **Uggahetvā**ti vā pāḷito, atthato ca yathārahaṁ savanadhāraṇaparipucchanamanasānupekkhanādivasena cittena uddhaṁ uddhaṁ gaṇhitvā. **Kammaṁ karotī**ti nāmarūpapariggahādikkamena yogakammaṁ karoti.

Yadi purimesu dvīsu eva vipassanābhiniveso, tesu eva uggahādi, kathamidaṁ catusaccakammaṭṭhānaṁ jātanti āha **"dvīsū"**ti-ādi. Kāmaṁ pacchimānipi dve saccāni

abhiññeyyāni, pariññeyyatā pana tattha natthīti na vipassanābyāpāro. Kevalaṁ pana anussavamatte ṭhatvā accantapaṇītabhāvato **iṭṭhaṁ,** ātappakanirāmisapītisañjananato **kantaṁ,** uparūpari abhirucijananena manassa vaḍḍhanato **manāpan**ti manasikāraṁ pavatteti. Tenāha **"nirodhasaccaṁ nāmā"**ti-ādi. **Dvīsu saccesū**ti dvīsu saccesu visayabhūtesu (DṬ.33./CS:pg.3.236) tāni ca uddissa asammohapaṭivedhavasena pavattamāno hi maggo te uddissa pavatto nāma hotīti. **Tīṇi** dukkhasamudayamaggasaccāni. **Kiccavasenā**ti asammuyhanavasena. **Ekan**ti nirodhasaccaṁ. **Ārammaṇavasenā**ti ārammaṇakaraṇavasenapi asammuyhanakiccavasenapi tattha paṭivedho labbhateva. **Dve saccānī**ti dukkhasamudayasaccāni. **Duddasattā**ti daṭṭhuṁ asakkuṇeyyattā. Oḷārikā hi dukkhasamudayā, tiracchānagatānampi dukkhaṁ, āhārādīsu ca abhilāso pākaṭo. Pīḷanādi-āyūhanādivasenapi "idaṁ dukkhaṁ, idaṁ assa kāraṇan"ti yāthāvato ñāṇena ogāhituṁ asakkuṇeyyattā tāni **gambhīrāni**. **Dve**ti nirodhamaggasaccāni. Tāni saṇhasukhumabhāvato sabhāveneva gambhīratāya yāthāvato ñāṇena durogāhattā **"duddasānī"**ti.

(DṬ.33.-6-2)Sotāpattiyaṅgādicatukkavaṇṇanā

311. **Soto** nāma ariyasoto purimapadalopena, tassa ādito sabbapaṭhamaṁ pajjanaṁ **sotāpatti,** paṭhamamaggapaṭilābho. Tassa aṅgāni adhigamūpāyabhūtāni kāraṇāni **sotāpattiyaṅgāni**. Tenāha **"sotā …pe… attho"**ti. Santakāyakammāditāya santadhammasamannāgamato, santadhammapavedanato ca santo purisāti **sappurisā**. Tattha yesaṁ vasena catusaccasampaṭivedhāvahaṁ saddhammassavanaṁ labbhati, te eva dassento **"Buddhādīnaṁ sappurisānan"**ti āha Santo sataṁ vā dhammoti **saddhammo**. So hi yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne apāyadukkhe, saṁsāradukkhe ca apatante dhāretīti evamādi guṇātisayayogavasena **santo** saṁvijjamāno, pasattho, sundaro vā dhammo, sataṁ vā ariyānaṁ dhammo, tesaṁ vā tabbhāvasādhako dhammoti **saddhammo,** "idha bhikkhu dhammaṁ pariyāpuṇātī"ti-ādinā (a.ni.5.73) vuttā pariyatti. Sā pana mahāvisayatāya na sabbā sabbassa visesāvahāti tassa tassa anucchavikameva dassento āha **"sappāyassa tepiṭakadhammassa savanan"**ti. **Yonisomanasikāro** heṭṭhā vutto eva. **Pubbabhāgapaṭipattiyā**ti vipassanānuyogassa.

Aveccappasādenāti saccasampaṭivedhavasena Buddhādīnaṁ guṇe ñatvā uppannappasādena, so pana pasādo devādīsu kenacipi akampiyatāya niccaloti (DṬ.33./CS:pg.3.237) āha **"acalappasādenā"**ti. **Etthā**ti etasmiṁ catukkattaye āhāracatukke. **Lūkhapaṇītavatthuvasenā**ti odanakummāsādikassa lūkhassa ceva paṇītassa ca vatthuno vasena. Sā panāyaṁ āhārassa oḷārikasukhumatā "kumbhilānaṁ āhāraṁ upādāya morānaṁ āhāro sukhumo"ti-ādinā (saṁ.ni.aṭṭha.2.2.11) Aṭṭhakathāyaṁ vitthārato āgatā eva.

Ārammaṇaṭṭhitivasenāti ārammaṇasaṅkhātassa pavattipaccayaṭṭhānassa vasena. Tiṭṭhati etthāti **ṭhiti,** ārammaṇameva ṭhiti **ārammaṇaṭṭhiti**. Tenevāha "rūpārammaṇan"ti-ādi. **Ārammaṇattho** cettha upatthambhanattho veditabbo, na visayalakkhaṇova. Upatthambhanabhūtaṁ rūpaṁ upetīti rūpūpāyaṁ. Tenāha **"rūpaṁ upagataṁ hutvā"**ti-ādi. **Rūpakkhandhaṁ nissāya tiṭṭhati** tena vinā appavattanato. **Tan**ti rūpakkhandhaṁ nissāya ṭhānappavattanaṁ. **Etan**ti "rūpūpāyan"ti etaṁ vacanaṁ. Rūpakkhandho gocaro pavattiṭṭhānaṁ paccayo etassāti **rūpakkhandhagocaraṁ** rūpaṁ sahakārīkāraṇabhāvena patiṭṭhā etassāti **rūpappatiṭṭhaṁ**. Iti tīhi padehi

abhisaṅkhāraviññāṇaṁ pati rūpakkhandhassa sahakārīkāraṇabhāvoyevettha vutto. Upasittaṁ viya **upasittaṁ,** yathā byañjanehi upasittaṁ sinehitaṁ odanaṁ rucitaṁ, pariṇāmayogyañca, evaṁ nandiyā upasittaṁ sinehitaṁ kammaviññāṇaṁ abhirucitaṁ hutvā vipākayogyaṁ hotīti. **Itaran**ti dosasahagatādi-akusalaṁ, kusalañca **upanissayakoṭiyā** upasittaṁ hutvāti yojanā. **Evaṁ pavattamānan**ti evaṁ rūpūpāyanti desanābhāvena pavattamānaṁ. Vipākadhammatāya **vuddhiṁ …pe… āpajjati**. Tatthāpi nippariyāyaphalanibbattanavasena **vuddhiṁ,** pariyāyaphalanibbattanavasena **viruḷhiṁ,** nissandaphalanibbattanavasena **vepullaṁ**. Diṭṭhadhammavedanīyaphalanibbattanena vā **vuddhiṁ,** upapajjavedanīyaphalanibbattanavasena **viruḷhiṁ,** aparāpariyāyaphalanibbattanavasena **vepullaṁ āpajjatī**ti yojanā. Ekantato vedanupāyādivasena patti nāma arūpabhave yevāti āha **"imehi panā"**ti-ādi. Evañca katvā pāḷiyaṁ kataṁ **vā**-saddaggahaṇañca samatthitaṁ hoti. "Rūpūpāyan"ti-ādinā yathā abhisaṅkhāraviññāṇassa upanissayabhūtā rūpādayo gayhanti, evaṁ tena nibbattetabbāpi te gayhantīti adhippāyena **"catukkavasena …pe… na vuttan"**ti āha. Vipākopi hi dhammo (DṬ.33./CS:pg.3.238) vipākadhammaviññāṇaṁ upagataṁ nāma hoti tathā nandiyā upasittattā. Tenāha "nandūpasecanan"ti. **Vitthāritāneva** Siṅgālasutte.

Bhavati etena ārogyanti **bhavo,** gilānapaccayo. Parivuddho bhavo **abhavo**. Vuddhi-attho hi ayaṁ akāro yathā "saṁvarāsaṁvaro, (pārā. paṭhamamahāsaṅgītikathā; dī.ni.aṭṭha.1aṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā; dha.sa.aṭṭha. nidānakathā) phalāphalaṁ"ti ca **Telamadhuphāṇitādīnī**ti **ādi**-saddena sappinavanītānaṁ gahaṇaṁ, telādīnaṁ gahaṇañcettha nidassanamattaṁ. Sabbassāpi gilānapaccayassa saṅgaho daṭṭhabbo. Atha vā **bhavābhavo**ti khuddako ceva mahanto ca upapattibhavo veditabbo. Evañca sati "imesaṁ panā"ti-ādivacanaṁ samatthitaṁ hoti. Bhavūpapattipahānattho hi visesato catuttha-ariyavaṁso. **Taṇhuppādānan**ti taṇhuppattīnaṁ, cīvarādihetu uppajjanakataṇhānanti attho. **Padhānakaraṇakāle**ti bhāvanānuyogakkhaṇe. **Sītādīni na khamatī**ti bhāvanāya pubbabhāgakālaṁ sandhāya vuttaṁ. **Khamatī**ti sahati abhibhavati. **Vitakkasamanan**ti nidassanamattaṁ. Sabbesampi kilesānaṁ samanavasena pavattā paṭipadā.

Samādhijhānādibhedo dhammo pajjati paṭipajjīyati etenāti **dhammapadaṁ**. Anabhijjhāva dhammapadaṁ **anabhijjhādhammapadaṁ**. Ayaṁ tāva alobhapakkhe nayo, itarapakkhe pana anabhijjhāpadhāno dhammakoṭṭhāso **anabhijjhādhammapadaṁ**. **Akopo**ti adoso, mettāti attho. **Suppaṭṭhitasatī**ti kāyādīsu sammadeva upaṭṭhitā sati. **Satisīsenā**ti satipadhānamukhena. Samādhipadhānattā jhānānaṁ **"samāpatti vā"**ti vuttaṁ. Kāmaṁ saviññāṇaka-asubhepi jhānabhāvanā alobhappadhānā hoti kāyassa jigucchanena, paṭikkūlākāraggahaṇavasena ca pavattanato, sattavidha-uggahakosallādivasena panassā pavatti satipadhānāti tatiyadhammapadeneva naṁ saṅgaṇhitukāmo **"dasa asubhavasena vā"**ti āha. Hitūpasaṁhārādivasena pavattanato brahmavihārabhāvanā byāpādavirodhinī abyāpādappadhānāti āha **"catubrahma …pe… dhammapadan"**ti. Tattha adhigatāni jhānādīnīti yojanā. Gamanādito āhārassa paṭikkūlabhāvasallakkhaṇaṁ saññāya thirabhāveneva hoti tassā thirasaññāpadaṭṭhānattāti āhāre paṭikkūlasaññāpi (DṬ.33./CS:pg.3.239) tatiyadhammapade eva saṅgahaṁ gatā. Āruppasamādhi-abhiññānaṁ adhiṭṭhānabhāvato kasiṇabhāvanā, sattavidhabojjhaṅgavijjāvimuttipāripūrihetuto ānāpānesu paṭhama-ānāpānabhāvanā visesato samādhipadhānāti sā catutthadhammapadena saṅgahitā. Catudhātuvavatthānavasena adhigatānipi ettheva saṅgahetabbāni siyuṁ, paññāpadhānatāya pana na saṅgahitāni.

Dhammasamādānesu paṭhamaṁ acelakapaṭipadā etarahi ca dukkhabhāvato, anāgatepi apāyadukkhavaṭṭadukkhāvahato. **Acelakapaṭipadā**ti ca nidassanamattaṁ daṭṭhabbaṁ channaparibbājakānampi ubhayadukkhāvahapaṭipattidassanato. **Dutiyaṁ …pe… brahmacariyacaraṇaṁ** etarahi satipi dukkhe āyatiṁ sukhāvahattā. **Kāmesu pātabyatā** yathākāmaṁ kāmaparibhogo. **Alabhamānassāpī**ti **pi**-saddena ko pana vādo labhamānassāti dasseti.

Dussīlyādipāpadhammānaṁ khambhanaṁ paṭibandhanaṁ **khandhaṭṭho,** so pana sīlādi evāti āha **"guṇaṭṭho khandhaṭṭho"**ti. Guṇavisayatāya **khandha**-saddassa guṇatthatā veditabbā. **Vimuttikkhandho**ti paṭipakkhato suṭṭhu vimuttā guṇadhammā adhippetā, na avimuttā, nāpi vimuccamānāti tehi saha desanaṁ āruḷhā sīlakkhandhādayopi tayoti āha **"phalasīlaṁ adhippetaṁ, catūsupi ṭhānesu phalameva vuttan"**ti ca. Eteneva cettha **vimuttikkhandho**ti phalapariyāpannā sammāsaṅkappavāyāmasatiyo adhippetāti veditabbaṁ.

Upatthambhanaṭṭhena sampayuttadhammānaṁ tattha thirabhāvena pavattanato, eteneva ahirika-anottappānampi savisaye balaṭṭho siddho veditabbo. Na hi tesaṁ paṭipakkhehi akampiyaṭṭho ekantiko. Hirottappānañhi akampiyaṭṭho sātisayo kusaladhammānaṁ mahābalabhāvato, akusalānañca dubbalabhāvato. Tenāha Bhagavā "abalā naṁ balīyanti, maddante naṁ parissayā"ti (su.ni.776 mahāni.5 netti. paṭiniddesavāre 5) bodhipakkhiyadhammavasenāyaṁ desanāti **"samathavipassanāmaggavasenā"**ti vuttaṁ.

Adhīti upasaggamattaṁ, na "adhicittan"ti-ādīsu (dha.pa.185) viya adhikārādi-atthaṁ. Karaṇādhikaraṇabhāvasādhanavasena adhiṭṭhāna-saddassa atthaṁ dassento **"tena** (DṬ.33./CS:pg.3.240) **vā"**ti-ādimāha. **Tena** adhiṭṭhānena **tiṭṭhanti** attano sammāpaṭipattiyaṁ guṇādhikā purisā, te eva **tattha** adhiṭṭhāne **tiṭṭhanti** sammāpattiyā, **ṭhānameva** adhiṭṭhānameva sammāpaṭipattiyanti yojanā. **Paṭhamena** adhiṭṭhānena. **Aggaphalapaññā**ti ukkaṭṭhaniddesoyaṁ. **Kilesūpasamo**ti kilesānaṁ accantavūpasamo Paṭhamena nayena adhiṭṭhānāni ekadesatova gahitāni, na nippadesatoti nippadesatova tāni dassetuṁ **"paṭhamena cā"**ti-ādi vuttaṁ. **"Ādiṁ katvā"**ti etena jhānābhiññāpaññañceva maggapaññañca saṅgaṇhāti. **Vacīsaccaṁ ādiṁ katvā**ti **ādi**-saddena viratisaccaṁ saṅgaṇhāti. Tatiyena **ādi**-saddena kilesānaṁ vītikkamapariccāgaṁ, pariyuṭṭhānapariccāgaṁ, heṭṭhimamaggehi anusayapariccāgañca saṅgaṇhāti. **"Vikkhambhite kilese"**ti etena samāpattīhi kilesānaṁ vikkhambhanavasena vūpasamaṁ vatvā **ādi**-saddena heṭṭhimamaggehi kātabbaṁ tesaṁ samucchedavasena vūpasamaṁ saṅgaṇhāti. **Arahattaphalapaññā kathitā** ukkaṭṭhaniddesatova, aññathā vacīsaccādīnampi gahaṇaṁ siyā. Nibbānañca asammosadhammatāya uttamaṭṭhena **saccaṁ,** sabbasaṁkilesapariccāganimittatāya **cāgo,** sabbasaṅkhārūpasamabhāvato **upasamo**ti ca visesato vattabbataṁ arahatīti therassa adhippāyo. Pakaṭṭhajānanaphalatāya **paññā,** anavasesato kilesānañcajante ca vūpasante ca uppannattā **cāgo, upasamo**ti ca visesato aggaphalañāṇaṁ vuccatīti thero āha **"sesehi arahattaphalapaññā kathitā"**ti.

(DṬ.33.-6-3)Pañhabyākaraṇādicatukkavaṇṇanā

312. **Kāḷakan**ti malīnaṁ, cittassa apabhassarabhāvakaraṇanti attho. Taṁ panettha kammapathappattameva adhippetanti āha **"dasa-akusalakammapathakamman"**ti. Kaṇhābhijātihetuto vā **kaṇhaṁ**. Tenāha "kaṇhavipākan"ti. Apāyūpatti, manussesu ca dobhaggiyaṁ **kaṇhavipāko**. Ayaṁ tassa tamabhāvo vutto. **Nibbattanato**ti

nibbattāpanato. **Paṇḍaran**ti odātaṁ, cittassa pabhassarabhāvakaraṇanti attho. Sukkābhijātihetuto vā **sukkaṁ**. Tenāha "sukkavipākan"ti. Saggūpapatti, manussesu sobhaggiyañca **sukkavipāko**. Ayaṁ tassa jotibhāvo vutto. Ukkaṭṭhaniddesena pana **"sagge nibbattanato"**ti vuttaṁ, nibbattāpanatoti attho. **Missakakamman**ti kālena kaṇhaṁ, kālena sukkanti evaṁ missakavasena (DṬ.33./CS:pg.3.241) katakammaṁ. **"Sukhadukkhavipākan"**ti vatvā tattha sukhadukkhānaṁ pavatti-ākāraṁ dassetuṁ **"missakakammañhī"**ti-ādi vuttaṁ. Kammassa kaṇhasukkasamaññā kaṇhasukkābhijātihetutāyāti apacayagāmitāya tadubhayaviddhaṁsakassa kammakkhayakarakammassa idha sukkapariyāyopi na icchitoti āha **"ubhaya …pe… ayamettha attho"**ti. Tattha **ubhayavipākassā**ti yathādhigatassa ubhayavipākassa. Sampattibhavapariyāpanno hi vipāko idha "sukkavipāko"ti adhippeto, na accantaparisuddho ariyaphalavipāko.

Pubbenivāso sattānaṁ cutūpapāto ca **paccakkhakaraṇena sacchikātabbā;** itare **paṭilābhena** asammohapaṭivedhavasena **paccakkhakaraṇena** ca **sacchikātabbā**. Nanu ca paccavekkhaṇāpettha paccakkhato pavattatīti? Saccaṁ paccakkhato pavattati sarūpadassanato, na pana paccakkhakaraṇavasena pavattati paccakkhakārīnaṁ piṭṭhivattanato. Tenāha **"kāyenā"**ti-ādi.

Ohanantīti heṭṭhā katvā hananti gamenti. Tathābhūtā ca adho sīdenti nāmāti āha **"osīdāpentī"**ti. Kāmanaṭṭhena kāmo ca so yathāvuttenatthena ogho cāti, kāmesu oghoti vā **kāmogho**. Bhavogho nāma bhavarāgoti dassetuṁ **"rūpārūpabhavesū"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha paṭhamo upapattibhavesu rāgo, dutiyo kammabhavesu, tatiyo bhavadiṭṭhisahagato. Yathā rañjanaṭṭhena rāgo, evaṁ ohanaṭṭhena "ogho"ti vutto.

Yojentīti kammaṁ vipākena, bhavādiṁ bhavantarādīhi dukkhe satte yojenti ghaṭṭentīti **yogā**. **Oghā viya veditabbā** atthato kāmayogādibhāvato.

Visaṁyojentīti paṭipannaṁ puggalaṁ kāmayogādito viyojenti. Saṁkilesakaraṇaṁ yojanaṁ **yogo,** ganthikaraṇaṁ (ganthakaraṇaṁ dha.sa.mūlaṭī. 20-25), saṅkhalikacakkalikānaṁ viya paṭibaddhatākaraṇaṁ vā ganthanaṁ gantho, ayaṁ etesaṁ viseso. **Palibundhatī**ti nissarituṁ appadānavasena na muñceti vibandhati. **Idamevā**ti attano yathā-upaṭṭhitaṁ sassatavādādikaṁ vadati. **Saccan**ti bhūtaṁ.

Bhusaṁ (DṬ.33./CS:pg.3.242) daḷhañca ārammaṇaṁ ādīyati etehīti **upādānāni**. Yaṁ pana tesaṁ tathāgahaṇaṁ, tampi atthato ādānamevāti āha **"upādānānīti ādānaggahaṇānī"**ti. **Gahaṇaṭṭhenā**ti kāmanavasena daḷhaṁ gahaṇaṭṭhena. Puna **gahaṇaṭṭhenā**ti micchābhinivisanavasena daḷhaṁ gahaṇaṭṭhena. **Iminā**ti iminā sīlavatādinā. **Suddhī**ti saṁsārasuddhi. **Etenā**ti etena diṭṭhigāhena. **"Attā"**ti paññāpento **vadati ceva** abhinivesanavasena **upādiyati ca**.

Yavanti tāhi sattā amissitāpi samānajātitāya missitā viya hontīti **yoniyo,** tā pana atthato aṇḍādi-uppattiṭṭhānavisiṭṭhā khandhānaṁ bhāgaso pavattivisesāti āha **"yoniyoti koṭṭhāsā"**ti. **Sayanasmin**ti pupphasantharādisayanasmiṁ. Tattha vā te sayitā jāyantīti **sayana**ggahaṇaṁ. Tayidaṁ manussānaṁ, bhummadevānañca vasena gahetabbaṁ. Pūtimacchādīsu kimayo nibbattanti. **Upapatitā viyāti** upapajjavasena patitā viya. Bāhirapaccayanirapekkhatāya vā upapatane sādhukārino **opapātino,** te eva idha **"opapātikā"**ti vuttā. **Devamanussesū**ti ettha ye deve sandhāya devaggahaṇaṁ, te dassento **"bhummadevesū"**ti āha.

Attano satisammosena āhārappayogena maraṇato **"paṭhamo Khiḍḍāpadosikavasenā"**ti vuttaṁ. Attano parassa ca manopadosavasena maraṇato **"tatiyo manopadosikavasenā"**ti vuttaṁ. **Neva attasañcetanāya maranti, na**

parasañcetanāya kevalaṁ puññakkhayeneva maraṇato, tasmā **catuttho …pe… veditabbo**.

(DṬ.33.-6-4)Dakkhiṇāvisuddhādicatukkavaṇṇanā

313. Dānasaṅkhātā **dakkhiṇā,** na deyyadhammasaṅkhātā. **Visujjhanā** mahājutikatā, sā pana mahāphalatāya veditabbāti āha **"mahapphalā hontī"**ti.

Anariyānanti asādhūnaṁ. Te pana nihīnācārā hontīti āha **"lāmakānan"**ti. **Vohārā**ti sabbohārā abhilāpā vā, atthato tathāpavattā cetanā. Tenāha **"ettha cā"**ti-ādi.

(DṬ.33.-6-5)Attantapādicatukkavaṇṇanā

314. Tesu (DṬ.33./CS:pg.3.243) **acelako**ti nidassanamattaṁ channaparibbājakānampi attakilamathaṁ anuyuttānaṁ labbhanato.

Na sīlādisampannoti sīlādīhi guṇehi aparipuṇṇo.

Tamoti appakāsabhāvena tamobhūto. Tenāha **"andhakārabhūto"**ti, andhakāraṁ viya bhūto jāto appakāsabhāvena, andhakārattaṁ vā pattoti attho. **Tamamevā**ti vuttalakkhaṇaṁ tamameva. **Paraṁ** parato **ayanaṁ gati** niṭṭhāti attho. **"Nīce …pe… nibbattitvā"**ti etena tassa tamabhāvaṁ dasseti, **"tīṇi duccaritāni paripūretī"**ti etena tamaparāyanabhāvaṁ appakāsabhāvāpattito. **Tathāvidho hutvā**ti nīce …pe… nibbattetvā. **"Tīṇi sucaritāni paripūretī"**ti etena tassa jotiparāyanabhāvaṁ dasseti pakāsabhāvāpattito. Itaradvaye vuttanayānusārena attho veditabbo.

Ma-kāro padasandhimattaṁ "aññamaññan"ti-ādīsu (su.ni.605) viya. **Catūhi vātehī**ti catūhi disāhi uṭṭhitavātehi. **Parappavādehī**ti paresaṁ diṭṭhigatikānaṁ vādehi. "Akampiyo"ti vatvā tattha kāraṇamāha **"acalasaddhāyā"**ti, maggenāgatasaddhāya. **Patanubhūtattā**ti ettha dvīhi kāraṇehi patanubhāvo veditabbo adhiccuppattiyā, pariyuṭṭhānamandatāya ca. Sakadāgāmissa hi vaṭṭānusārimahājanassa viya kilesā abhiṇhaṁ na uppajjanti, kadāci karahaci uppajjanti. Uppajjamānā ca vaṭṭānusārimahājanassa viya maddantā abhibhavantā na uppajjanti, dvīhi pana maggehi pahīnattā mandā mandā tanukākārā uppajjanti. Iti kilesānaṁ patanubhāvena guṇasobhāya guṇasoraccena **sakadāgāmī samaṇapadumo nāma**. **Rāgadosānaṁ abhāvā**ti guṇavikāsavibandhānaṁ sabbaso rāgadosānaṁ abhāvena. **Khippameva pupphissatī**ti aggamaggavikasanena nacirasseva anavasesaguṇasobhāpāripūriyā pupphissati. Tasmā **anāgāmī samaṇapuṇḍarīko nāma**. **"Puṇḍarīkan"**ti hi rattakamalaṁ vuccati. Taṁ kira lahuṁ pupphissati. **'Paduman'**ti setakamalaṁ, taṁ cirena pupphissatī"ti vadanti. **Ganthakārakilesānan**ti cittassa baddhabhāvakarānaṁ uddhambhāgiyakilesānaṁ sabbaso **abhāvā samaṇasukhumālo** (DṬ.33./CS:pg.3.244) **nāma** samaṇabhāvena paramasukhumālabhāvappattito.

Catukkavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā.

(DṬ.33.-7)Pañcakavaṇṇanā

315. Saccesu viya ariyasaccāni khandhesu upādānakkhandhā antogadhāti khandhesu

lokiyalokuttaravasena vibhāgaṁ dassetvā itaresu tadabhāvato **“upādānakkhandhā lokiyā vā”**ti āha.

Gantabbāti upapajjitabbā. Yathā hi kammabhavo paramatthato asatipi kārake paccayasāmaggiyā siddho “taṁsamaṅginā santānalakkhaṇena sattena kato”ti voharīyati, evaṁ upapattibhavalakkhaṇā gatiyo paramatthato asatipi gamake taṁtaṁkammavasena yehi tāni kammāni “katānī”ti vuccanti, tehi “gantabbā”ti voharīyanti. Yassa uppajjati, taṁ brūhanto eva uppajjatīti **ayo,** sukhaṁ. Natthi ettha ayoti **nirayo**. Tato eva assādetabbamettha natthīti **“nirassādo”**ti āha. Avīci-ādi-okāsepi nirayasaddo niruḷhoti āha **“sahokāsena khandhā kathitā”**ti. Sūriyavimānādi okāsavisesepi loke deva-saddo niruḷhoti āha **“catutthe okāsopī”**ti.

Āvāseti visaye bhummaṁ. **Peto vā ajagaro vā hutvā nibbattati** laggacittatāya, hīnajjhāsayatāya ca. Tehi tehi kāraṇehi ādīnavaṁ dassetvā **yathā aññe na labhanti, evaṁ karoti** attano visamanissitatāya, balavanissitatāya ca. Vaṇṇamacchariyena attano eva vaṇṇaṁ vaṇṇeti, paresaṁ vaṇṇo “kiṁ vaṇṇo eso”ti taṁ taṁ dosaṁ vadati. Paṭivedhadhammo ariyānaṁyeva hoti, te ca taṁ na maccharāyanti macchariyassa sabbaso pahīnattāti tassa asambhavo evāti āha **“pariyattidhamme”**ti-ādi. “Ayaṁ imaṁ dhammaṁ uggahetvā aññathā atthaṁ viparivattetvā nassessatī”ti **dhammānuggahena na deti**. “Ayaṁ imaṁ dhammaṁ uggahetvā uddhato (DṬ.33./CS:pg.3.245) unnaḷo avūpasantacitto apuññaṁ pasavissatī”ti **puggalānuggahena na deti**. **Na taṁ** adānaṁ **macchariyaṁ** macchariyalakkhaṇasseva abhāvato.

Cittaṁ nivārentīti jhānādivasena uppajjanakaṁ kusalacittaṁ nisedhenti tathāssa uppajjituṁ na denti. **Nīvaraṇappatto**ti nīvaraṇāvattho. **“Arahattamaggavajjho”**ti etena bhavarāgānusayassapi nīvaraṇabhāvaṁ anujānāti, taṁ vicāretabbaṁ. Kimettha vicāretabbaṁ? “Āruppe kāmacchandanīvaraṇaṁ paṭicca thinamiddhanīvaraṇan”ti (paṭṭha.3.nīvaraṇagocchake 8) ādivacanato na yidaṁ “pariyāyena vuttan”ti sakkā vattuṁ, sabbesampi tebhūmakadhammānaṁ kāmanīyaṭṭhena kāmabhāvato bhavarāgassapi kāmacchandabhāvassa icchitattā. Tasmā “kāmacchando nīvaraṇappatto”ti bhavarāgānusayamāha. So hi arahattamaggavajjho. “Yā tasmiṁ samaye cittassa akalyatā”ti (dha.sa.1162) ādivacanato **thinaṁ cittagelaññaṁ**. Tathā “yā tasmiṁ samaye vedanākkhandhassā”ti (dha.sa.44) ādivacanato **middhaṁ khandhattayagelaññaṁ**. Ettha ca cittagelaññena cittasseva akalyatā, khandhattayagelaññena pana rūpakāyassapi thinamiddhassa niddāhetuttā. **Tathā uddhaccan**ti uddhaccassa arahattamaggavajjhataṁ upasaṁharati tathā-saddena na ubhayataṁ. Na hi tassa tādisī ubhayatā atthi. Yaṁ pana keci vadanti “puthujjanasantānavutti sekkhasantānavuttī”ti, taṁ idha anupayogi sekkhasantānavuttino eva cettha adhippetattā.

Tehīti saṁyojanehi. “Orambhāgiyāni uddhambhāgiyānī”ti visesaṁ anāmasitvā “saṁyojanānī”ti sādhāraṇato paduddhāro idāni vuccamānacatukkānucchavikatāvasena, kassacipi kilesassa avikkhambhitattā kathañcipi avinipāteyyatāmutto kāmabhavo ajjhattaggahaṇassa visesapaccayattā imesaṁ sattānaṁ abbhantaraṭṭhena **anto** nāma. Rūpārūpabhavo tabbipariyāyato **bahi** nāma. Tathā hi yassa orambhāgiyāni saṁyojanāni appahīnāni, so ajjhattasaṁyojano vutto, yassa tāni pahīnāni, so bahiddhāsaṁyojano, tasmā anto asamucchinnabandhanatāya, bahi ca pavattamānabhavaṅgasantānatāya **antobaddhā bahisayitā nāma**. Nirantarappavattabhavaṅgasantānavasena hi sayitavohāro. Kāmaṁ nesaṁ bahibandhanampi asamucchinnaṁ, antobandhanassa pana thūlatāya evaṁ vuttaṁ (DṬ.33./CS:pg.3.246) Tenāha **“tesañhi kāmabhave bandhanan”**ti. Iminā nayena sesadvayepi attho veditabbo. Asamucchinnesu ca orambhāgiyasaṁyojaniyesu

laddhappaccayesu uddhambhāgiyasaṁyojanāni agaṇanūpagāni hontīti. Ariyānaṁyeva vasenettha catukkassa uddhaṭattā labbhamānāpi puthujjanā na uddhaṭā.

Sikkhākoṭṭhāsoti sikkhitabbabhāgo. Pajjati sikkhā etenāti **sikkhāpadaṁ,** sikkhāya adhigamupāyoti. **Āgatāyeva,** tasmā tattha āgatanayeneva veditabbāti adhippāyo.

(DṬ.33.-7-1)Abhabbaṭṭhānādipañcakavaṇṇanā

316. **Desanāsīsamevā**ti desanāpadeso eva, tasmā **sotāpannādayopi abhabbā**. Yadi evaṁ kasmā tathā desanāti āha **"puthujjanakhīṇāsavānan"**ti-ādi.

Ñātibyasane yesaṁ ñātīnaṁ vināso, tesaṁ hitasukhaṁ viddhaṁseti, tasmā **byasatīti byasanaṁ**. Bhogabyasanepi eseva nayo. Rogabyasanādīsu pana "yassa rogo"ti-ādinā yojetabbaṁ. **Neva akusalāni** asaṁkiliṭṭhasabhāvattā. **Na tilakkhaṇāhatāni** abhāvadhammattā. Itaraṁ pana vuttavipariyāyato **akusalaṁ, tilakkhaṇāhatañca**.

Guṇehi Samiddhabhāvā **sampadā**.

Vatthusandassanāti yasmiṁ vatthusmiṁ tassa āpatti, tassa sarūpato dassanā. **Āpattisandassanā**ti yaṁ āpattiṁ so āpanno, tassā dassanā. **Saṁvāsapaṭikkhepo**ti uposathapavāraṇādisaṁvāsassa paṭikkhipanaṁ akaraṇaṁ. **Sāmīcipaṭikkhepo** abhivādanādisāmīcikiriyāya akaraṇaṁ. **Codayamānenā**ti codentena. **Cuditakassa kālo**ti cuditakassa puggalassa codetabbakālo. **Puggalan**ti codetabbaṁ puggalaṁ. **Upaparikkhitvā**ti "ayaṁ cuditakalakkhaṇe tiṭṭhati, na tiṭṭhatī"ti vīmaṁsitvā. **Ayasaṁ āropeti** "ime maṁ abhūtena abbhācikkhantā anayabyasanaṁ āpādentī"ti bhikkhūnaṁ ayasaṁ uppādeti.

(DṬ.33.-7-2)Padhāniyaṅgapañcakavaṇṇanā

317. Padahatīti (DṬ.33./CS:pg.3.247) **padahano;** bhāvanaṁ anuyutto yogī, tassa bhāvo bhāvanānuyogo **padahanabhāvo**. Padhānaṁ assa atthīti padhāniko, ka-kārassa ya-kāraṁ katvā **"padhāniyo"**ti vuttaṁ. "Abhinīhārato paṭṭhāya āgatattā"ti vuttattā paccekabodhisattasāvakabodhisattānampi paṇidhānato pabhuti āgatā saddhā āgamanasaddhā eva, ukkaṭṭhaniddesena pana **"sabbaññubodhisattānan"**ti vuttaṁ. Adhigamato samudāgatattā aggamaggaphalasampayuttāpi **adhigamanasaddhā nāma,** yā sotāpannassa aṅgabhāvena vuttā. **Acalabhāvenā**ti paṭipakkhena anabhibhavanīyattā niccalabhāvena. **Okappanan**ti okkantitvā pakkhanditvā adhimuccanaṁ. **Pasāduppatti** pasādanīye vatthusmiṁ pasīdanameva. **Suppaṭividdhan**ti suṭṭhu paṭividdhaṁ, yathā tena paṭivedhena sabbaññutaññāṇaṁ hatthagataṁ ahosi, tathā paṭividdhaṁ. Yassa Buddhasubuddhatāya saddhā acalā asampavedhī, tassa dhammasudhammatāya, saṅghasuppaṭipannatāya ca saddhā na tathāti aṭṭhānametaṁ anavakāso. Tenāha Bhagavā "yo, bhikkhave, Buddhe pasanno, dhamme so pasanno, saṅghe so pasanno"ti-ādi. **Padhānavīriyaṁ ijjhati** "addhā imāya paṭipadāya jarāmaraṇato muccissāmī"ti sakkaccaṁ padahanato.

Appa-saddo abhāvattho "appa-saddassa …pe… kho panā"ti-ādīsu viyāti āha **"arogo"**ti. **Samavepākiniyā**ti yathābhuttaṁ āhāraṁ samākāreneva paccanasīlāya. Daḷhaṁ katvā paccantī hi gahaṇī ghorabhāvena pittavikārādivasena rogaṁ janeti, sithilaṁ katvā paccantī mandabhāvena vātavikārādivasena. Tenāha **"nātisītāya nāccuṇhāyā"**ti. Gahaṇītejassa mandatikkhatāvasena sattānaṁ yathākkamaṁ sītuṇhasahagatāti āha **"atisītagahaṇiko"**ti-ādi. Yāthāvato accayadesanā attano āvikaraṇaṁ nāmāti āha

“yathābhūtaṁ attano aguṇaṁ pakāsetā”ti. **Udayatthagāminiyā**ti saṅkhārānaṁ udayaṁ, vayañca paṭivijjhantiyāti ayamettha atthoti āha **“udayañcā”**ti-ādi. **Parisuddhāyā**ti nirupakkilesāya. **Nibbijjhituṁ samatthāyā**ti tadaṅgavasena avasesaṁ pajahituṁ samatthāya. **Tassa tassa dukkhassa khayagāminiyā**ti yaṁ dukkhaṁ imasmiṁ ñāṇe anadhigate pavattārahaṁ, adhigate na pavattati, taṁ sandhāya vadati. Tathā hesa yogāvacaro “cūḷasotāpanno”ti vuccati.

(DṬ.33.-7-3)Suddhāvāsādipañcakavaṇṇanā

318. **“Suddhā** (DṬ.33./CS:pg.3.248) **āvasiṁsū”**ti-ādinā addhattayepi tesaṁ suddhāvāsapariyāyo abyabhicārīti dasseti. **Kilesamalarahitā**ti nāmakāyaparisuddhiṁ vadanto eva rūpakāyaparisuddhimpi atthato dasseti. Tenāha **“anāgāmikhīṇāsavā”**ti.

Āyuno majjhanti avihādīsu yattha yattha uppanno, tattha tattha āyuno majjhaṁ **anatikkamitvā**. **Antarā vā**ti tassa antarāva orameva. **Majjhaṁ upahaccā**ti āyuno majjhaṁ aticca. Tenāha **“atikkamitvā”**ti. **Appayogenā**ti anussahanena. **Akilamanto**ti akilanto. **Sukhenā**ti akicchena. Uddhaṁ vāhibhāvena uddhaṁ assa taṇhāsotaṁ, vaṭṭasotañcāti **uddhaṁsoto;** uddhaṁ vā gantvā paṭilabhitabbato uddhaṁ assa maggasotanti **uddhaṁsoto**. **Akaniṭṭhaṁ gacchatī**ti **akaniṭṭhagāmī**. **Sodhetvā**ti tattha tattha uppajjanto te te devaloke sodhento viya hotīti vuttaṁ **“cattāro devaloke sodhetvā”**ti. Tattha tattha vā uppajjitvā puna anuppajjanārahabhāveneva tatopi gacchanto devūpapattibhavasaññite attano khandhaloke bhavarāgamalaṁ visodhetvā vikkhambhetvā. Ayañhi avihesu kappasahassaṁ vasanto arahattaṁ pattuṁ asakkuṇitvā atappaṁ gacchati, tatthāpi dve kappasahassāni vasanto arahattaṁ pattuṁ asakkuṇitvā sudassaṁ gacchati, tatthāpi cattārikappasahassāni vasanto arahattaṁ pattuṁ asakkuṇitvā sudassiṁ gacchati, tatthāpi aṭṭhakappasahassāni vasanto arahattaṁ pattuṁ asakkuṇitvā akaniṭṭhaṁ gacchati, tattha vasanto aggamaggaṁ adhigacchati.

(DṬ.33.-7-4)Cetokhilapañcakavaṇṇanā

319. **Cetokhilā** nāma atthato vicikicchā kodho ca, te pana yasmiṁ santāne uppajjanti, tassa kharabhāvo kakkhaḷabhāvo hutvā upatiṭṭhanti, pageva attanā sampayuttacittassāti āha **“cittassa thaddhabhāvo”**ti. Yathā lakkhaṇapāripūriyā gahitāya sabbā satthurūpakāyasirī gahitāva nāma hoti, evaṁ sabbaññutāya sabbā dhammakāyasirī” gahitā eva nāma hotīti tadubhayavatthukameva kaṅkhaṁ dassento **“sarīre kaṅkhamāno”**ti-ādimāha. Ātapati kileseti **ātappaṁ** (DṬ.33./CS:pg.3.249) sammāvāyāmoti āha **“ātappāyāti vīriyakaraṇatthāyā”**ti. **Punappunaṁ yogāyā**ti bhāvanaṁ punappunaṁ yuñjanāya. **Satatakiriyāyā**ti bhāvanāya nirantarappayogāya. “Paṭivedhadhamme kaṅkhamāno”ti ettha kathaṁ lokuttaradhamme kaṅkhā pavattatīti? Na ārammaṇakaraṇavasena, anussavākāraparivitakkaladdhe parikappitarūpe kaṅkhā pavattatīti dassento āha **“vipassanā …pe… vadanti, taṁ atthi nu kho natthīti kaṅkhatī”**ti. **Sikkhā**ti cettha pubbabhāgasikkhā veditabbā. “Kāmañcettha visesuppattiyā mahāsāvajjatāya ceva saṁvāsanimittaghaṭṭanāhetu abhiṇhuppattikatāya ca ‘sabrahmacārīsū’ti kopassa visayo visesetvā vutto, tato aññatthāpi pana kopo ‘na cetokhilo’ti na sakkā viññātun”ti keci. Yadi evaṁ vicikicchāyapi ayaṁ nayo āpajjati, tasmā yathārutavaseneva gahetabbaṁ.

(DṬ.33.-7-5)Cetasovinibandhādipañcakavaṇṇanā

320. Pavattituṁ appadānavasena kusalacittaṁ vinibandhantīti **cetasovinibandhā**. Taṁ pana vinibandhantā muṭṭhigāhaṁ gaṇhantī viya hontīti āha **"cittaṁ bandhitvā"**ti-ādi. Kāmagiddho puggalo vatthukāme viya kilesakāmepi assādeti abhinandatīti vuttaṁ **"vatthukāmepi kilesakāmepī"**ti. **Attano kāye**ti attano karajakāye, attabhāve vā. **Bahiddhārūpe**ti paresaṁ kāye, anindriyabaddharūpe ca. Udaraṁ avadihati upacinoti paripūretīti **udarāvadehakaṁ**. **Seyyasukhan**ti seyyāya sayanavasena uppajjanakasukhaṁ. **Saṁparivattakan**ti saṁparivattetvā. **Paṇidhāyā**ti taṇhāvasena paṇidahitvā. Iti pañcavidhopi lobhaviseso eva cetovinibandho vuttoti veditabbo.

Lokiyāneva kathitāni rūpindriyānaṁyeva kathitattā. **Paṭhamadutiyacatutthāni lokiyāni** parittabhūmakattā. **Tatiyapañcamāni** kāmarūpaggabhūmikattā, kāmarūpārūpaggabhūmikattā ca. **Lokiyalokuttarāni** kathitānīti ānetvā yojanā. "Samathavipassanāmaggaphalavasenā"ti vattabbaṁ. **"Samathavipassanāmaggavasenā"**ti vuttaṁ.

(DṬ.33.-7-6)Nissaraṇiyapañcakavaṇṇanā

321. Nissarantīti (DṬ.33./CS:pg.3.250) **nissaraṇīyā**ti vattabbe rassaṁ katvā niddeso. Kattari hesa anīya-saddo yathā "niyyānikā"ti. Tenāha **"nissaṭā"**ti. Kuto pana nissaṭāti? Yathāsakaṁ paṭipakkhato. Nijjīvaṭṭhena **dhātuyo**ti āha **"attasuññasabhāvā"**ti. Atthato pana dhammadhātumanoviññāṇadhātuvisesā. Tādisassa bhikkhuno kilesavasena kāmesu manasikāro nāma natthīti āha **"vīmaṁsanatthan"**ti. "Nekkhammanissitaṁ idāni me cittaṁ, kiṁ nu kho kāmavitakkopi uppajjatī"ti vīmaṁsantassāti attho. **Pakkhandanaṁ** nāma anuppaveso, so pana tattha natthīti āha **"na pavisatī"**ti. **Pasādaṁ** nāma abhirucisantiṭṭhānaṁ vimuccanaṁ adhimuccananti taṁ sabbaṁ pakkhipanto vadati **"pasādaṁ nāpajjatī"**ti-ādi. Evaṁbhūtaṁ panassa cittaṁ tattha kathaṁ tiṭṭhatīti āha **"yathā panā"**ti-ādi. **Tan**ti paṭhamajjhānaṁ. **Assā**ti bhikkhuno. **Cittaṁ pakkhandatī**ti parikammacittena saddhiṁ jhānacittaṁ ekaṭṭhavasena ekajjhaṁ gahetvā vadati. **Gocare gatattā**ti attano ārammaṇe eva pavattattā. **Ahānabhāgiyattā**ti ṭhitibhāgiyattā, visesabhāgiyattā vā. **Suṭṭhu vimuttan**ti vikkhambhanavimuttiyā sammadeva vimuttaṁ. Cittassa kāyassa ca hananato **vighāto,** dukkhaṁ. Paridahanato **pariḷāho,** kāmadaratho. **Na vedayati** anuppajjanato. Nissaranti tatoti **nissaraṇaṁ**. Ke nissaranti? Kāmā. Evañca katvā **kāmānan**ti kattari sāmivacanaṁ suṭṭhu yujjati. Yadaggena kāmā tato "nissaṭā"ti vuccanti, tadaggena jhānampi kāmato "nissaṭan"ti vattabbataṁ labhatīti vuttaṁ **"kāmehi nissaṭattā"**ti. Evaṁ vikkhambhanavasena kāmanissaraṇaṁ vatvā idāni samucchedavasena accantatova nissaraṇaṁ dassetuṁ **"yo panā"**ti-ādi vuttaṁ.

Sesapadesūti sesakoṭṭhāsesu. Ayaṁ pana visesoti visesaṁ vadantena "taṁ jhānaṁ pādakaṁ katvā"ti-ādiko avisesoti vatvā dutiyatatiyavāresu sabbaso anāmaṭṭho, catutthavāre pana ayampi visesoti dassetuṁ **"accantanissaraṇe cettha arahattaphalaṁ yojetabban"**ti vuttaṁ.

Yasmā arūpajjhānaṁ pādakaṁ katvā aggamaggaṁ adhigantvā arahatte ṭhitassa cittaṁ sabbaso rūpehi nissaṭaṁ nāma hoti. Tassa hi phalasamāpattito vuṭṭhāya (DṬ.33./CS:pg.3.251) vīmaṁsanatthaṁ rūpābhimukhaṁ cittaṁ pesentassa idamakkhātanti samathayānikānaṁ vasena heṭṭhā cattāro vārā kathitā, idaṁ pana sukkhavipassakassa vasenāti āha **"suddhasaṅkhāre"**ti-ādi. **Puna sakkāyo natthīti**

uppannanti idāni me sakkāyappabandho natthīti vīmaṁsantassa uppannaṁ.

(DṬ.33.-7-7)Vimuttāyatanapañcakavaṇṇanā

322. Vimuttiyā vaṭṭadukkhato vimuccanassa āyatanāni kāraṇāni **vimuttāyatanānī**ti āha **"vimuccanakāraṇānī"**ti. **Pāḷi-atthaṁ jānantassā**ti "idha sīlaṁ āgataṁ, idha samādhi, idha paññā"ti-ādinā taṁ taṁ pāḷi-atthaṁ yāthāvato jānantassa. **Pāḷiṁ jānantassā**ti tadatthajotanaṁ pāḷiṁ yāthāvato upadhārentassa. **Taruṇapītī**ti sañjātamattā mudukā pīti jāyati. Kathaṁ jāyati? Yathādesitadhammaṁ upadhārentassa tadanucchavikameva attano kāyavacīmanosamācāraṁ pariggaṇhantassa somanassappattassa pamodalakkhaṇaṁ pāmojjaṁ jāyati. **Tuṭṭhākārabhūtā balavapītī**ti purimuppannāya pītiyā vasena laddhāsevanattā ativiya tuṭṭhākārabhūtā kāyacittadarathapassambhanasamatthāya passaddhiyā paccayo bhavituṁ samatthā balappattā pīti jāyati. Yasmā nāmakāye passaddhe rūpakāyopi passaddho eva hoti, tasmā **"nāmakāyo paṭipassambhati"** icceva vuttaṁ. **Sukhaṁ paṭilabhatī**ti vakkhamānassa cittasamādhānassa paccayo bhavituṁ samatthaṁ cetasikaṁ nirāmisaṁ sukhaṁ paṭilabhati vindati. "Samādhiyatī"ti ettha na yo koci samādhi adhippeto, atha kho anuttarasamādhīti dassento **"arahatta phalasamādhinā samādhiyatī"**ti āha. **"Ayañhī"**ti-ādi tassā desanāya tādisassa puggalassa yathāvuttasamādhipaṭilābhassa kāraṇabhāvavibhāvanaṁ. Tassa vimuttāyatanabhāvo. **Osakkitun**ti nayituṁ. **Samādhiyeva samādhinimittan**ti kammaṭṭhānapāḷi-āruḷho samādhiyeva parato uppajjanakabhāvanāsamādhissa kāraṇabhāvato samādhinimittaṁ. Tenāha **"ācariyasantike"**ti-ādi.

Vimutti vuccati arahattaṁ sabbaso kilesehi paṭippassaddhivimuttīti katvā. **Paripācentī**ti sādhenti nipphādenti. **Aniccānupassanāñāṇe** nissayapaccayabhūte **uppannasaññā,** tena ñāṇena sahagatāti attho. Sesesupi (DṬ.33./CS:pg.3.252) eseva nayo. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ Visuddhimagg**asaṁvaṇṇanāyaṁ** (visuddhi.ṭī. 1.37 306) vuttanayena veditabbaṁ.

Pañcakavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.33.-8)Chakkavaṇṇanā

323. Attānaṁ adhi **ajjhattā, adhi**-saddo samāsavisaye adhikāratthaṁ, pavatti-atthañca gahetvā pavattatīti attānaṁ adhikicca uddissa pavattā **ajjhattā;** ajjhattesu bhavāni **ajjhattikānī**ti niyakajjhattesupi abbhantarāni cakkhādīni vuccanti, tāni pana yena ajjhattabhāvena "ajjhattikānī"ti vuccanti, tamatthaṁ pākaṭaṁ katvā dassento **"ajjhattikānī"**ti āha. Saddatthato pana ajjhattajjhattāniyeva **ajjhattajjhattikāni** yathā "venayiko"ti (ma.ni.1.246 a.ni.8.11 pārā.8) daṭṭhabbaṁ. **Tato ajjhattato**ti tato ajjhattajjhattato, yāni ajjhattikāni vuttāni. Ajjhattikānañhi paṭiyogīni bāhirāni ajjhattadhammānaṁ viya bahiddhādhammā. "Ajjhattikānī"ti hi saparasantānikāni cakkhādīni vuccanti, tathā rūpādīni "bāhirānī"ti. Ajjhattāni pana sasantānikā eva cakkhurūpādayo, tato aññeva bahiddhāti. "Viññāṇasamūhā"ti ettha yadipi tesaṁ viññāṇānaṁ samodhānaṁ natthi bhinnakālikattā, cittena pana ekajjhaṁ abhisaṁyūhanavasena samūhatā vuttā yathā "vedanākkhandho"ti. **Cakkhupasādanissitan**ti cakkhupasādaṁ nissāya paccayaṁ labhitvā uppannaṁ kusalākusalavipākaviññāṇaṁ cakkhuviññāṇatāsāmaññena ekajjhaṁ katvā vuttaṁ.

Cakkhusannissito samphasso, na cakkhudvāriko. **Ime dasa samphasse**ti ime pasādavatthuke dasa vipākasamphasse **ṭhapetvā**. **Eteneva nayenā**ti etena phasse vutteneva nayena. Taṇhāchakke taṇhaṁ ārabbha pavattāpi taṇhā **dhammataṇhā**ti veditabbā.

Appaṭissayoti appaṭissavo, va-kārassa ya-kāraṁ katvā niddeso. Garunā kismiñci vutte gāravavasena paṭissavanaṁ **paṭissavo,** paṭissavabhūtaṁ, taṁsabhāgañca yaṁ kiñci gāravaṁ, natthi etasmiṁ paṭissavoti **appaṭissavo,** gāravarahito. Tenāha **"anīcavuttī"**ti. Yathā cetiyaṁ uddissa kataṁ satthu (DṬ.33./CS:pg.3.253) katasadisaṁ, evaṁ cetiyassa purato kataṁ satthu purato katasadisaṁ evāti āha **"parinibbute panā"**ti-ādi. **Sakkaccaṁ na gacchatī**ti ādaraṁ gāravaṁ uppādetvā na upasaṅkamati. Yathā sikkhāya ekadese kopite, agārave ca kate sabbā sikkhā kuppati, sabbattha ca agāravaṁ kataṁ nāma hoti samudāyato saṁvarasamādānaṁ avayavato bhedoti. Evaṁ **ekabhikkhusmiṁpi …pe… agāravo katova hoti**. Anādariyamattenapi sikkhāya aparipūriyevāti āha **"apūrayamānova sikkhāya agāravo nāmā"**ti. **Appamādalakkhaṇaṁ** sammāpaṭipatti. **Duvidhan**ti dhammāmisavasena duvidhaṁ.

Somanassūpavicārāti somanassasahagatā vicārā adhippetā, upasaddo ca nipātamattanti āha **"somanassasampayuttā vicārā"**ti. Tathā hissa abhidhamme (dha.sa.8) "cāro vicāro …pe… upavicāro"ti niddeso pavatto. **Somanassakāraṇabhūtan**ti sabhāvato, saṅkappatopi somanassassa uppattiyā paccayabhūtaṁ. Kāmaṁ parittabhūmakā vitakkavicārā aññamaññamaviyogino kiriyābhedato pana paṭhamābhinipātatāya vitakkassa byāpāro sātisayo. Tato paraṁ vicārassāti taṁ sandhāya "vitakketvā"ti pubbakālakiriyāvasena vatvā **"vicārena paricchindatī"**ti vuttaṁ. Laddhapubbāsevanassa vicārassa byāpāro paññā viya hoti. Tathā hi "vicāro vicikicchāya paṭipakkho"ti peṭake vuttaṁ. **"Diṭṭhisāmaññagato"**ti ettha yāya diṭṭhiyā puggalo diṭṭhisāmaññaṁ gato vutto, sā paṭhamamaggasammādiṭṭhi Kosambakasutte adhippetoti āha **"Kosambakasutte paṭhamamaggo kathito"**ti. **Idhā**ti imasmiṁ sutte. Catūsupi maggesu sammādiṭṭhi diṭṭhiggahaṇena gahitāti āha **"cattāropi maggā kathitā"**ti.

(DṬ.33.-8-1)Vivādamūlachakkavaṇṇanā

325. **Kodhano**ti kujjhanasīlo. Yasmā so appahīnakodhatāya vigatakodhano nāma na hoti, tasmā **"kodhena samannāgato"**ti āha. Upanāho etassa atthi, upanayhanasīloti vā **upanāhī**. **Vivādo** nāma uppajjamāno yebhuyyena paṭhamaṁ dvinnaṁ vasena uppajjatīti (DṬ.33./CS:pg.3.254) vuttaṁ **"dvinnaṁ bhikkhūnaṁ vivādo"**ti. So pana yathā bahūnaṁ anatthāvaho hoti, taṁ nidassanamukhena dassento **"kathan"**ti-ādimāha. **Abbhantaraparisāyā**ti parisabbhantare.

Paraguṇamakkhanāya pavattopi attano kārakaṁ gūthena paharantaṁ gūtho viya paṭhamataraṁ makkhetīti **makkho,** so etassa atthīti **makkhī**. Palāsatīti palāso, parassa guṇe ḍaṁsitvā viya apanetīti attho, so etassa atthīti **palāsī**. Palāsī puggalo hi dutiyassa dhuraṁ na deti, samaṁ pasāretvā tiṭṭhati. Tenāha **"yugaggāhalakkhaṇena palāsena samannāgato"**ti. **"Issukī"**ti-ādīnaṁ padānamattho heṭṭhā vuttanayattā suviññeyyova. Kammapathappattāya micchādiṭṭhiyā vasenettha micchādiṭṭhi veditabbāti āha **"natthikavādī ahetukavādī akiriyavādī"**ti.

(DṬ.33.-8-2)Nissaraṇiyachakkavaṇṇanā

326. **Hāpetvā**ti kusalacittaṁ parihāpetvā pavattitumeva appadānavasena. **Abhūtaṁ byākaraṇaṁ byākaroti** "mettā hi kho me cetovimutti bhāvitā"ti-ādinā (a.ni.6.13) attani avijjamānaṁ guṇabyāhāraṁ byāharati. Cetovimutti-saddaṁ apekkhitvā **"nissaṭā"**ti vuttaṁ. **Puna byāpādo natthī**ti idāni mama byāpādo nāma natthi sabbaso natthīti ñatvā.

"Animittā"ti vatvā yesaṁ nimittānaṁ abhāvena arahattaphalasamāpattiyā animittatā, taṁ dassetuṁ **"sā hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha rāgassa nimittaṁ, rāgo eva vā nimittanti **rāganimittaṁ**. **Ādi**-saddena dosanimittādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. Rūpavedanādisaṅkhāranimittaṁ **rūpanimittādi**. Tesaññeva niccādivasena upaṭṭhānaṁ **niccanimittādi**. Tayidaṁ nimittaṁ yasmā sabbena sabbaṁ arahattaphale natthi, tasmā vuttaṁ **"sā hi …pe… animittāti vuttā"**ti. **Nimittaṁ anusaratī**ti taṁ nimittaṁ anugacchati ārabbha pavattati.

Asmimānoti "asmī"ti pavatto attavisayo māno. **Ayaṁ nāma ahaṁ asmī**ti rūpalakkhaṇo, vedanādīsu vā aññataralakkhaṇo ayaṁ nāma attā (DṬ.33./CS:pg.3.255) ahaṁ asmi. "Asmī"ti māno samugghāṭīyati etenāti **asmimānasamugghāto,** arahattamaggo. **Puna asmimāno natthī**ti tassa anuppattidhammatāpādanaṁ kittento samugghātattameva vibhāveti.

(DṬ.33.-8-3)Anuttariyādichakkavaṇṇanā

327. Natthi etesaṁ uttarāni visiṭṭhānīti **anuttarāni,** anuttarāni eva **anuttariyāni** yathā anantameva ānantariyanti āha **"anuttariyānīti anuttarānī"**ti. **Dassanānuttariyaṁ nāma** anuttaraphalavisesāvahattā. Esa nayo sesesupi. **Sattavidha-ariyadhanalābho**ti sattavidhasaddhādilokuttaradhanalābho. **Sikkhattayapūraṇan**ti adhisīlasikkhādīnaṁ tissannaṁ sikkhānaṁ paripūraṇaṁ. Tattha paripūraṇaṁ nippariyāyato asekkhānaṁ vasena veditabbaṁ. Kalyāṇaputhujjanato paṭṭhāya hi satta sekkhā tisso sikkhā pūrenti nāma, arahā pana paripuṇṇasikkhoti. Iti imāni anuttariyāni lokiyalokuttarāni kathitāni.

Anussatiyo eva diṭṭhadhammikasamparāyikādihitasukhānaṁ kāraṇabhāvato ṭhānānīti **anussatiṭṭhānāni**. **Evaṁ anussarato**ti yathā Buddhānussati visesādhigamassa ṭhānaṁ hoti, evaṁ "itipi so Bhagavā"ti-ādinā (dī.ni.1.157 255) Buddhaguṇe anussarantassa. **Upacārakammaṭṭhānan**ti paccakkhato upacārajjhānāvahaṁ kammaṭṭhānaṁ, paramparāya pana yāva arahattā lokiyalokuttaravisesāvahaṁ.

(DṬ.33.-8-4)Satatavihārachakkavaṇṇanā

328. **Niccavihārā**ti sabbadā pavattanakavihārā. Ṭhapetvā hi samāpattivelaṁ, bhavaṅgavelañca khīṇāsavā imināva chaḷaṅgupekkhāvihārena sabbakālaṁ viharanti. **Cakkhunā rūpaṁ disvā**ti nissayavohārena vuttaṁ. Sasambhārakathā hesā yathā "dhanunā vijjhatī"ti. Tasmā nissayasīsena nissitassa gahaṇaṁ daṭṭhabbanti āha **"cakkhuviññāṇena disvā"**ti. **Iṭṭhe arajjanto**ti iṭṭhe ārammaṇe rāgaṁ anuppādento maggena samucchinnattā. **Neva sumano hoti** gehasitapemavasenapi. **Na dummano** pasādaññathattavasenapi. **Asamapekkhane**ti iṭṭhepi aniṭṭhepi majjhattepi ārammaṇe na samaṁ (DṬ.33./CS:pg.3.256) na sammā ayoniso gahaṇe. Yo akhīṇāsavānaṁ moho uppajjati, taṁ **anuppādento** maggeneva tassa samugghāṭitattā. Ñāṇupekkhāvaseneva **upekkhako viharati majjhatto**. Ayañcassa paṭipattivepullappattiyā paññāvepullappattiyā vāti āha **"satiyā"**ti-ādi. **Chaḷaṅgupekkhā**ti chasu dvāresu pavattā satisampajaññassa vasena chāvayavā upekkhā. **Ñāṇasampayuttacittāni labbhanti** tehi

vinā sampajānatāya asambhavato. **Mahācittānī**ti aṭṭhapi mahākiriyacittāni **labbhanti**. **Satatavihārā**ti ñāṇuppattipaccayarahitakālepi pavattibhedanato. **Dasa cittānī**ti aṭṭha mahākiriyacittāni hasituppādavoṭṭhabbanacittehi saddhiṁ dasa cittāni **labbhanti**. Arajjanādussanavasena pavatti tesampi sādhāraṇāti.“Upekkhako viharatī”ti vacanato chaḷaṅgupekkhāvasena āgatānaṁ imesaṁ satatavihārānaṁ “somanassaṁ kathaṁ labbhatī”ti codetvā **“āsevanato labbhatī”**ti sayameva pariharatīti. Kiñcāpi khīṇāsavo iṭṭhāniṭṭhepi ārammaṇe majjhatte viya bahulaṁ upekkhako viharati attano parisuddhapakatibhāvāvijahanato, kadāci pana tathā cetobhisaṅkhārābhāve yaṁ taṁ sabhāvato iṭṭhaṁ ārammaṇaṁ, tattha yāthāvasabhāvaggahaṇavasenapi arahato cittaṁ somanassasahagataṁ hutvā pavattateva, tañca kho pubbāsevanavasena. Tenāha “āsevanato labbhatī”ti.

(DṬ.33.-8-5)Abhijātichakkavaṇṇanā

329. “Abhijātiyo”ti ettha **abhi**-saddo upasaggamattaṁ, na atthavisesajotakoti āha **“jātiyo”**ti. **Abhijāyatī**ti etthāpi eseva nayo. **Jāyatī**ti ca antogadhahetu-atthapadaṁ, uppādetīti attho. Jātiyā, taṁnibbattakakammānañca kaṇhasukkapariyāyatāya yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttameva. Paṭippassambhanavasena kilesānaṁ nibbāpanato **nibbānaṁ sace kaṇhaṁ bhaveyya** yathā taṁ dasavidhaṁ dussīlyakammaṁ. **Sace sukkaṁ** bhaveyya yathā taṁ dānasīlādikusalakammaṁ. **Dvinnampi** kaṇhasukkavipākānaṁ. **Arahattaṁ adhippetaṁ** “abhijāyatī”ti vacanato. Taṁ kilesanibbānante jātattā **nibbānaṁ** yathā rāgādīnaṁ khayante jātattā rāgakkhayo dosakkhayo mohakkhayoti.

(DṬ.33.-8-6)Nibbedhabhāgiyachakkavaṇṇanā

Nibbedho (DṬ.33./CS:pg.3.257) **vuccati nibbānaṁ** maggañāṇena nibbijjhitabbaṭṭhena, paṭivijjhitabbaṭṭhenāti attho. **Nirodhānupassanāñāṇe**ti nirodhānupassanāñāṇe nissayapaccayabhūte uppannā **saññā,** tena sahagatāti attho.

Chakkavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.33.-9)Sattakavaṇṇanā

330. **Sampattipaṭilābhaṭṭhenā**ti sīlasampatti-ādīnaṁ sammāsambodhipariyosānānaṁ sampattīnaṁ paṭilābhāpanaṭṭhena, sampattīnaṁ vā paṭilābho **sampattipaṭilābho,** tassa kāraṇaṁ sampattipaṭilābhaṭṭho, tena **sampattipaṭilābhaṭṭhena**. Tenevāha “sampattīnaṁ paṭilābhakāraṇato”ti. **Saddhāva** ubhayahitatthikehi dhanāyitabbaṭṭhena dhanaṁ **saddhādhanaṁ**. **Etthā**ti etesu dhanesu. **Sabbaseṭṭhaṁ** sabbesaṁ paṭilābhakāraṇabhāvato, tesañca saṁkilesavisodhanena mahājutikamahāvipphārabhāvāpādanato. Tenāha **“paññāya hī”**ti-ādi. Tattha **paññāya ṭhatvā**ti kammassakatāpaññāya patiṭṭhāya **sucaritādīni pūretvā saggūpagā honti**. Tattha ceva pāramitā paññāya ca ṭhatvā **sāvakapāramiñāṇādīni paṭivijjhanti**.

Samādhiṁ parikkharonti abhisaṅkharontīti **samādhiparikkhārā,** samādhissa sambhārabhūtā sammādiṭṭhi-ādayo. Idha pana sahakārīkāraṇabhūtā adhippetāti āha

“samādhiparivārā”ti.

Asataṁ asādhūnaṁ **dhammā** tesaṁ asādhubhāvasādhanato. **Asantā**ti asundarā gārayhā. Tenāha **“lāmakā”**ti. “Vipassakasseva kathitā”ti vatvā tassa vipassanānibbattiṁ dassetuṁ **“tesupī”**ti-ādi vuttaṁ. Catunnampi hi saccānaṁ visesena dassanato maggapaññā sātisayaṁ “vipassanā”ti vattabbā, taṁsamaṅgī ca ariyo vipassanakoti.

Sappurisānaṁ dhammāti sappurisānaṁyeva dhammā, na asappurisānaṁ. Dhammānudhammapaṭipattiyā eva hi dhammaññu-ādibhāvo na pāḷidhammapaṭhanādimattena. **Bhāsitassā**ti suttageyyādibhāsitassa ceva tadaññassa ca attatthaparatthabodhakassa padassa. Atthakusalatāvasena **atthaṁ jānātīti atthaññū** (DṬ.33./CS:pg.3.258). **Attānaṁ jānātī**ti yāthāvato attano pamāṇajānanavasena attānaṁ jānāti. Paṭiggahaṇaparibhogamattaññutāhi eva pariyesanavissajjanamattaññutāpi bodhitā hontīti **“paṭiggahaṇaparibhogesu”** icceva vuttaṁ. Evañhi tā anavajjā hontīti. **Yogassa adhigamāyā**ti bhāvanāya anuyuñjanassa. **Atisambādhan**ti atikhuddakaṁ atikkhapaññassa tāvatā kālena tīretuṁ asakkuṇeyyattā. **Aṭṭhavidhaṁ parisan**ti khattiyaparisādikaṁ aṭṭhavidhaṁ parisaṁ. Bhikkhuparisādikaṁ catubbidhaṁ khattiyaparisādikaṁ manussaparisaṁyeva puna catubbidhaṁ gahetvā aṭṭhavidhaṁ vadanti apare. “Imaṁ me sevantassa akusalā dhammā parihāyanti, kusalā dhammā abhivaḍḍhanti, tasmā sevitabbo, vipariyāyato tadañño asevitabbo”ti evaṁ **sevitabbāsevitabbaṁ puggalaṁ jānātīti puggalaññū**. Evaṁ tesaṁ puggalānampi bodhanaṁ ukkaṭṭhaṁ, nihīnaṁ vā **jānāti** nāma.

331. **“Niddasavatthūnī”**ti. “Ādi-saddalopenāyaṁ niddeso”ti āha **“niddasādivatthūnī”**ti. Natthi dāni imassa dasāti niddaso. **Pañho**ti ñātuṁ icchito attho. **Puna dasavasso na hotī**ti tesaṁ matimattanti dassetuṁ **“so kirā”**ti kirasaddaggahaṇaṁ. “Niddaso”ti cetaṁ desanāmattaṁ, tassa nibbīsādibhāvassa viya ninnavādibhāvassa ca icchitattāti dassetuṁ **“na kevalañcā”**ti-ādi vuttaṁ. **Gāme vicaranto**ti gāme piṇḍāya vicaranto.

Na idaṁ titthiyānaṁ adhivacanaṁ tesu tannimittassa abhāvā. Sāsanepi sekkhassāpi na idaṁ adhivacanaṁ, kimaṅgaṁ pana puthujjanassa. Yassa panetaṁ adhivacanaṁ, yena ca kāraṇena, taṁ dassetuṁ **“khīṇāsavassetan”**ti-ādi vuttaṁ. Appaṭisandhikabhāvo hissa paccakkhato kāraṇaṁ. Paramparāya itarāni, yāni pāḷiyaṁ āgatāni.

Sikkhāya sammadeva ādānaṁ **sikkhāsamādānaṁ,** taṁ panassā pāripūriyā veditabbanti āha **“sikkhattayapūraṇe”**ti. Sikkhāya vā sammadeva ādito paṭṭhāya rakkhaṇaṁ **sikkhāsamādānaṁ,** tañca atthato pūraṇe paricchinnaṁ arakkhaṇe sabbena sabbaṁ abhāvato, rakkhaṇe ca paripūraṇato. **Bahalacchando**ti daḷhacchando. **Āyatin**ti anantarānāgatadivasādikālo adhippeto (DṬ.33./CS:pg.3.259) na anāgatabhavoti āha **“anāgate punadivasādīsupī”**ti. Sikkhaṁ paripūrentassa tattha niviṭṭha-atthitā **avigatapematā,** tebhūmakadhammānaṁ aniccādivasena sammadeva nijjhānaṁ **dhammanisāmanā**ti āha **“vipassanāyetaṁ adhivacanan”**ti. **Taṇhāvinayane**ti virāgānupassanādivipassanāñāṇānubhāvasiddhe taṇhāvikkhambhane. **Ekībhāve**ti gaṇasaṅgaṇikākilesasaṅgaṇikāvigamasiddhe vivekabhāve. **Vīriyārambhe**ti sammappadhānavīriyassa paggaṇhane, taṁ pana sabbaso vīriyassa paribrūhanaṁ hotīti āha **“kāyikacetasikassa vīriyassa pūraṇe”**ti. **Satiyañceva nepakkabhāve cā**ti satokāritāya ceva sampajānakāritāya ca. Satisampajaññabaleneva vīriyārambho ijjhati. **Diṭṭhipaṭivedhe**ti sammādiṭṭhiyā paṭivijjhane. Tenāha **“maggadassane”**ti. Saccasampaṭivedhe hi ijjhamāne maggasammādiṭṭhi siddhā eva hoti.

Asubhānupassanāñāṇeti dasavidhassa, ekādasavidhassāpi vā asubhassa

anupassanāvasena pavattañāṇe. Idañhi dukkhānupassanāya paricayañāṇaṁ. **Ādīnavānupassanāñāṇe**ti saṅkhārānaṁ aniccadukkhavipariṇāmatāsaṁsūcitassa ādīnavassa anupassanāvasena pavattañāṇe. **Appahīnaṭṭhenā**ti maggena asamucchinnabhāvena. **Anusentī**ti santāne anu anu sayanti. Kāraṇalābhe hi sati uppannārahā kilesā santāne anu anu sayitā viya honti, tasmā te tadavatthā "anusayā"ti vuccanti. **Thāmagato**ti thāmappatto. **Thāmagamanañca** aññehi asādhāraṇo kāmarāgādīnameva āveṇiko sabhāvo daṭṭhabbo. Tathā hi vuttaṁ abhidhamme "thāmagatānusayaṁ pajahatī"ti. Kāmarāgo eva anusayo **kāmarāgānusayo**. Ye pana "kāmarāgassa anusayo kāmarāgānusayo"ti vadanti, taṁ tesaṁ matimattaṁ. Na hi kāmarāgavinimutto kāmarāgānusayo nāma koci atthi. Yadi "tassa bījan"ti vadeyyuṁ, tampi tabbinimuttaṁ paramatthato na upalabbhatevāti. Eseva nayo sesesupi.

(DṬ.33.-9-1)Adhikaraṇasamathasattakavaṇṇanā

Adhikarīyanti etthāti **adhikaraṇāni**. Ke adhikarīyanti? Samathā. Kathaṁ adhikarīyantīti? Samanavasena, tasmā te tesaṁ samanavasena pavattantīti āha (DṬ.33./CS:pg.3.260) **"adhikaraṇāni samentī"**ti-ādi. **Uppannānaṁ uppannānan**ti uṭṭhitānaṁ uṭṭhitānaṁ. **Samathatthan**ti samanatthaṁ.

"Aṭṭhārasahi vatthūhī"ti lakkhaṇavacanametaṁ yathā "yadi me byādhī dāheyyuṁ dātabbamidamosadhan"ti, tasmā tesu aññataraññatarena vivadantā "aṭṭhārasahi vatthūhi vivadantī"ti vuccanti. **Upavadanā**ti akkoso. **Codanā**ti anuyogo.

Adhikaraṇassa sammukhāva vinayanato **sammukhāvinayo** Sannipatitaparisāya dhammavādīnaṁ yebhuyyatāya yebhuyyasikakammassa karaṇaṁ **yebhuyyasikā**. **Ayan**ti ayaṁ yathāvuttā catubbidhā sammukhatā **sammukhāvinayo nāma**.

Saṅghasāmaggivasena sammukhībhāvo, na yathā tathā kārakapuggalānaṁ sammukhātā. **Bhūtatā**ti tacchatā. Saccapariyāyo hi idha **dhamma**-saddo "dhammavādī"ti-ādīsu (dī.ni.1.9 194) viya. Vineti etenāti **vinayo,** tassa tassa adhikaraṇassa vūpasamanāya Bhagavatā vuttavidhi, tassa vinayassa sammukhatā **vinayasammukhatā**. Tenāha **"yathā taṁ …pe… sammukhatā"**ti. **Yenā**ti yena puggalena. Vivādavatthusaṅkhāte atthe paccatthikā **atthapaccatthikā**. **Saṅghasammukhatā parihāyati** sammatapuggaleheva vūpasamanato.

Nanti vivādādhikaraṇaṁ. "Na chandāgatiṁ gacchatī"ti-ādinā vuttaṁ **pañcaṅgasamannāgataṁ**. **Guḷhakā**dīsu alajjussannāya parisāya guḷhako salākaggāho kātabbo lajjussannāya vivaṭako, bālussannāya sakaṇṇajappako. Yassā kiriyāya dhammavādino bahutarā, sā **yebhuyyasikā**ti āha **"dhammavādīnaṁ yebhuyyatāyā"**ti-ādi.

"Catūhi samathehi sammatī"ti idaṁ sabbasaṅgāhikavasena vuttaṁ. Tattha pana dvīhi dvīhi eva vūpasamanaṁ daṭṭhabbaṁ. **Evaṁ vinicchitan**ti sace āpatti natthi, ubho khamāpetvā, atha atthi, āpattiṁ dassetvā ropanavasena vinicchitaṁ. Paṭikammaṁ pana āpattādhikaraṇasamathe parato āgamissati.

Na samaṇasāruppaṁ **assāmaṇakaṁ,** samaṇehi akattabbaṁ, tasmiṁ. **Ajjhācāre** vītikkame sati.

Paṭicaratoti (DṬ.33./CS:pg.3.261) paṭicchādentassa. Pāpussannatāya **pāpiyo,** puggalo, tassa kattabbakammaṁ **tassa pāpiyasikaṁ**. **Sammukhāvinayeneva vūpasamo natthi** paṭiññāya tathārūpāya, khantiyā vā vinā avūpasamanato.

Etthāti āpattidesanāya. Paṭiññāte āpannabhāvādike karaṇaṁ kiriyā "āyatiṁ

saṁvareyyāsī”ti, parivāsadānādivasena ca pavattaṁ vacīkammaṁ **paṭiññātakaraṇaṁ**.

Yathānurūpanti “dvīhi samathehi catūhi tīhi ekenā”ti evaṁ vuttanayena yathānurūpaṁ. **Etthā**ti imasmiṁ sutte, imasmiṁ vā samathavicāre. **Vinicchayanayo**ti vinicchaye nayamattaṁ. Tenāha **“vitthāro panā”**ti-ādi. **Samantapāsādikāyaṁ** Vinayaṭṭhakathāya (cūḷava. aṭṭha.184-187) **vutto,** tasmā vuttanayeneva veditabboti adhippāyo.

Sattakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca dutiyabhāṇavāravaṇṇanā.

(DṬ.33.-10)Aṭṭhakavaṇṇanā

333. **Ayāthāvā**ti na yāthāvā. Aniyyānikatāya **micchāsabhāvā**. Viparītavuttikatāya **yāthāvā**. Niyyānikatāya **sammāsabhāvā** aviparītavuttikā.

334. Kucchitaṁ sīdatīti **kusīto** da-kārassa ta-kāraṁ katvā. Yassa dhammassa vasena puggalo “kusīto”ti vuccati, so kusītabhāvo idha **kusīta**-saddena vutto. Vināpi hi bhāvajotanaṁ saddaṁ bhāvattho viññāyati yathā “paṭassa sukkan”ti, tasmā kusītabhāvavatthūnīti attho. Tenāha **“kosajjakāraṇānīti attho”**ti. **Kammaṁ** nāma samaṇasāruppaṁ īdisanti āha **“cīvaravicāraṇādī”**ti. **Vīriyan**ti padhānavīriyaṁ, taṁ pana caṅkamanavasena karaṇe “kāyikan”tipi vattabbataṁ labhatīti āha **“duvidhampī”**ti. **Pattiyā**ti pāpuṇanatthaṁ. **Osīdanan**ti bhāvanānuyoge saṅkoco. Māsehi ācitaṁ nicitaṁ viyāti **māsācitaṁ,** taṁ **maññe**. Yasmā (DṬ.33./CS:pg.3.262) māsā tintāvisesena garukā honti, tasmā **“yathā tintamāso”**ti-ādi vuttaṁ. **Vuṭṭhito hoti** gilānabhāvāti adhippāyo.

335. **Tesan**ti ārambhavatthūnaṁ. **Imināva nayenā**ti iminā kusītavatthūsu vutteneva nayena. “Duvidhampi vīriyaṁ ārabhatī”ti-ādinā, **“idaṁ paṭhaman**ti idaṁ handāhaṁ vīriyaṁ ārabhāmīti evaṁ bhāvanāya abbhussahanaṁ paṭhamaṁ ārambhavatthū”ti-ādinā ca **attho veditabbo**. Yathā tathā paṭhamaṁ pavattaṁ abbhussahanañhi upari vīriyārambhassa kāraṇaṁ hoti. Anurūpapaccavekkhaṇāsahitāni hi abbhussahanāni, tammūlakāni vā paccavekkhaṇāni aṭṭha ārambhavatthūni veditabbāni.

336. **Āsajjā**ti yassa deti, tassa āmodanahetu tena samāgamanimittaṁ. Tenāha **“ettha āsādanaṁ dānakāraṇaṁ nāmā”**ti. **Bhayā**ti bhayahetu. Nanu bhayaṁ nāma laddhukāmatā rāgādayo viya cetanāya avisuddhikaraṁ, taṁ kasmā idha gahitanti? Na idaṁ tādisaṁ corabhayādiṁ sandhāya vuttanti dassetuṁ **“tatthā”**ti-ādi vuttaṁ. **Adāsi me**ti yaṁ pubbe kataṁ upakāraṁ cintetvā dīyati, taṁ sandhāya vuttaṁ. **Dassati me**ti paccupakārāsīsāya yaṁ dīyati, taṁ sandhāya vadati. **Sāhu dānan**ti “dānaṁ nāmetaṁ paṇḍitapaññattan”ti sādhusamācāre ṭhatvā deti. **Alaṅkāratthan**ti upasobhanatthaṁ. **Parivāratthan**ti parikkhāratthaṁ. Dānañhi datvā taṁ paccavekkhantassa pāmojjapītisomanassādayo uppajjanti, lobhadosa-issāmaccherādayo vidūrī bhavanti. Idāni dānaṁ anukūladhammaparibrūhanena, paccanīkadhammavidūrībhāvakaraṇena ca bhāvanācittassa upasobhanāya ca parikkhārāya ca hotīti “alaṅkāratthaṁ, parivāratthañca detī”ti vuttaṁ. Tenāha **“dānañhi cittaṁ mudukaṁ karotī”**ti-ādi. **Muducitto hoti** laddhā dāyake “iminā mayhaṁ saṅgaho kato”ti, dātāpi laddhari. Tena vuttaṁ **“ubhinnampi cittaṁ mudukaṁ karotī”**ti.

Adantadamananti adantā anassavāpissa dānena dantā assavā honti vase vattanti. **Adānaṁ dantadūsakan**ti adānaṁ pana pubbe dantānaṁ assavānampi vighātuppādanena cittaṁ dūseti. **Unnamanti** dāyakā, piyaṁvadā ca paresaṁ garucittīkāraṭṭhānatāya

(DṬ.33./CS:pg.3.263) **Namanti** paṭiggāhakā **dānena, piyavācāya** laddhasaṅgahā saṅgāhakānaṁ.

Cittālaṅkāradānameva uttamaṁ anupakkiliṭṭhatāya, suparisuddhatāya, guṇavisesapaccayatāya ca.

337. **Dānapaccayā**ti dānakāraṇā, dānamayapuññassa katattā upacitattāti attho. **Upapattiyo**ti manussesu, devesu ca nibbattiyo. **Ṭhapetī**ti ekavārameva anuppajjitvā yathā uparūpari tenevākārena pavattati, evaṁ ṭhapeti. Tadeva casa **adhiṭṭhānan**ti āha **"tasseva vevacanan"**ti. **Vaḍḍhetī**ti brūheti, na hāpeti. **Vimuttan**ti adhimuttaṁ, ninnaṁ poṇaṁ pabbhāranti attho. **Vimuttan**ti vā visiṭṭhaṁ. Nippariyāyato **uttari** nāma paṇītaṁ majjhepi hīnamajjhimavibhāgassa labbhanatoti vuttaṁ **"uttari abhāvitanti tato upari maggaphalatthāya abhāvitan"**ti. **Saṁvattati** tathā paṇihitaṁ dānamayacittaṁ. Yaṁ pana pāḷiyaṁ "tañca kho"ti-ādi vuttaṁ, taṁ tatrūpapattiyā vibandhakāradussīlyābhāvadassanaparaṁ daṭṭhabbaṁ, na dānamayassa puññassa kevalassa taṁsaṁvattanatādassanaparanti daṭṭhabbaṁ.

Samucchinnarāgassāti samucchinnakāmarāgassa. Tassa hi siyā brahmaloke upapatti, na samucchinnabhavarāgassa. **Vītarāga**ggahaṇena cettha kāmesu vītarāgatā adhippetā, yāya brahmalokūpapatti siyā. Tenāha **"dānamattenevā"**ti-ādi. Yadi evaṁ dānaṁ tattha kiṁ atthiyanti āha **"dānaṁ panā"**ti-ādi. **Dānena muducitto**ti baddhāghāte verīpuggalepi attano dānasampaṭicchanena mudubhūtacitto.

Parisīdati parito ito cito ca samāgacchatīti **parisā,** samūho.

Lokassa dhammāti sattalokassa avassambhāvī dhammā. Tenāha **"etehi mutto nāma natthī"**ti-ādi. Yasmā te lokadhammā aparāparaṁ kadāci lokaṁ anupatanti, kadāci te loko, tasmā tañcettha atthaṁ dassento "Atthime"ti suttapadaṁ (a.ni.8.6) āhari. Ghāsacchādanādīnaṁ laddhi **lābho,** tāni eva vā laddhabbato **lābho**. Tadabhāvo **alābho**. **Lābha**ggahaṇena (DṬ.33./CS:pg.3.264) cettha tabbisayo anurodho gahito, **alābha**ggahaṇena virodho. Yasmā lohite sati tadupaghātavasena pubbo viya anurodhe sati virodho laddhāvasaro eva hoti, tasmā vuttaṁ **"lābhe āgate alābho āgato evā"**ti. Esa nayo yasādīsupi.

Aṭṭhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.33.-11)Navakavaṇṇanā

340. Vasati tattha phalaṁ tannimittakatāya pavattatīti **vatthu,** kāraṇanti vuttovāyamattho. Tenāha **"āghātavatthūnīti āghātakāraṇānī"**ti. Kopo nāmāyaṁ yasmiṁ vatthusmiṁ uppajjati, na tattha ekavārameva uppajjati, atha kho punapi uppajjatevāti vuttaṁ **"bandhatī"**ti. Atha vā yo paccayavisesena uppajjamāno āghāto savisaye baddho viya na vigacchati, punapi uppajjeyyeva, taṁ sandhāyāha **"āghātaṁ bandhatī"**ti. Taṁ panassa paccayavasena nibbattanaṁ uppādanamevāti vuttaṁ **"karoti uppādetī"**ti.

Taṁ kutettha labbhāti ettha **tan**ti kiriyāparāmasanaṁ, padajjhāhārena ca attho veditabboti dassento **"taṁ anatthacaraṇaṁ mā ahosī"**ti-ādimāha. **Kena kāraṇena laddhabbaṁ** niratthakabhāvato. Kammassakā hi sattā, te kassa ruciyā dukkhitā, sukhitā vā bhavanti, tasmā kevalaṁ tasmiṁ mayhaṁ kujjhanamattaṁ evāti adhippāyo. **Atha vā taṁ kopakaraṇamettha puggale kuto labbhā** paramatthato kujjhitabbassa, kujjhanakassa ca abhāvato. Saṅkhāramattañhetaṁ, yadidaṁ khandhapañcakaṁ. Yaṁ

“satto”ti vuccati, te saṅkhārā ittarakālā khaṇikā, kassa ko kujjhatīti attho. **Lābhā nāma ke siyuṁ** aññatra anuppattito.

341. Sattā āvasanti etesūti **sattāvāsā**. Nānattakāyā nānattasaññī ādibhedā sattanikāyā. Yasmā te te sattanikāyā tappariyāpannānaṁ sattānaṁ tāya eva tappariyāpannatāya ādhāro viya vattabbataṁ arahanti samudāyādhāratāya avayavassa yathā “rukkhe sākhā”ti (DṬ.33./CS:pg.3.265) tasmā **“sattānaṁ āvāsā, vasanaṭṭhānānīti attho”**ti vuttaṁ. **Suddhāvāsāpi sattāvāsova** “na so, bhikkhave, sattāvāso sulabharūpo, yo mayā anāvutthapubbo iminā dīghena addhunā aññatra suddhāvāsehi devehī”ti vacanato. Yadi evaṁ kasmā idha na gahitāti tattha kāraṇamāha **“asabbakālikattā”**ti-ādi. Vehapphalo pana catutthaṁyeva sattāvāsaṁ bhajatīti daṭṭhabbaṁ.

342. **Opasamiko**ti vaṭṭadukkhassa upasamāvaho, taṁ pana vaṭṭadukkhaṁ kilesesu upasantesu upasamati, na aññathā, tasmā **“kilesūpasamakaro”**ti vuttaṁ. Takkaraṁ sambodhaṁ gametīti **sambodhagāmī**.

Yasmiṁ devanikāye dhammadesanā na viyujjati savanasseva abhāvato, so pāḷiyaṁ “dīghāyuko devanikāyo”ti adhippetoti āha **“asaññabhavaṁ vā arūpabhavaṁ vā”**ti.

343. Anupubbato viharitabbāti **anupubbavihārā**. **Anupaṭipāṭiyā**ti anukkamena. **Samāpajjitabbavihārā**ti samāpajjitvā samaṅgino hutvā viharitabbavihārā.

344. **Anupubbanirodhā**ti anupubbena anukkamena pavattetabbanirodhā. Tenāha **“anupaṭipāṭiyā nirodhā”**ti.

Navakavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.33.-12)Dasakavaṇṇanā

345. Yehi sīlādīhi samannāgato bhikkhu dhammasaraṇatāya dhammeneva nāthati īsati abhibhavatīti **nātho**ti vuccati, te tassa nāthabhāvakarā dhammā **“nāthakaraṇā”**ti vuttāti āha **“sanāthā …pe… patiṭṭhākarā dhammā”**ti. Tattha **attano patiṭṭhākarā**ti yassa nāthabhāvakarā, tassa attano patiṭṭhāvidhāyino. Appatiṭṭho anātho, sappatiṭṭho sanāthoti patiṭṭhattho nāthattho.

Kalyāṇaguṇayogato (DṬ.33./CS:pg.3.266) **kalyāṇā**ti dassento **“sīlādiguṇasampannā”**ti āha. Mijjanalakkhaṇā mittā etassa atthīti **mitto,** so vuttanayena kalyāṇo assa atthīti tassa atthitāmattaṁ kalyāṇamittapadena vuttaṁ. Assa tena sabbakālaṁ avijahitavāsoti taṁ dassetuṁ “kalyāṇasahāyo”ti vuttanti āha **“tevassā”**ti-ādi. **Tevassā**ti te eva kalyāṇamittā assa bhikkhuno. **Saha ayanato**ti saha vattanato. Asamodhāne **cittena,** samodhāne pana **cittena ceva kāyena ca sampavaṅko**.

Sukhaṁ vaco etasmiṁ anukūlagāhimhi ādaragāravavati puggaleti **suvaco**. Tenāha **“sukhena vattabbo”**ti-ādi. **Khamo**ti khantā, tamevassa khamabhāvaṁ dassetuṁ **“gāḷhenā”**ti-ādi vuttaṁ. **Vāmato**ti micchā, ayoniso vā **gaṇhāti**. **Paṭippharatī**ti paṭāṇikabhāvena tiṭṭhati. **Padakkhiṇaṁ gaṇhātī**ti sammā yoniso vā gaṇhāti.

Uccāvacānīti vipulakhuddakāni. **Tatrupagamanīyā**ti tatra tatra mahante, khuddake ca kamme sādhanavasena upāyena upagacchantiyā, tassa tassa kammassa nipphādanena samatthāyāti attho. **Tatrupāyāyā**ti vā tatra tatra kamme sādhetabbe upāyabhūtāya.

Dhamme assa kāmoti dhammakāmoti byadhikaraṇānaṁpi bāhirattho samāso hotīti katvā vuttaṁ. Kāmetabbato vā piyāyitabbato **kāmo,** dhammo; dhammo kāmo assāti **dhammakāmo**. **Dhammo**ti pariyattidhammo adhippetoti āha **“tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ piyāyatīti attho”**ti. Samudāharaṇaṁ kathanaṁ **samudāhāro,** piyo

samudāhāro etassāti **piyasamudāhāro**. **Sayañcā**ti ettha **ca**-saddena "sakkaccan"ti padaṁ anukaḍḍhati, tena sayañca sakkaccaṁ desetukāmo hotīti yojanā. **Abhidhammo sattappakaraṇāni** adhiko abhivisiṭṭho ca pariyattidhammoti katvā. **Vinayo ubhatovibhaṅgā** vinayanato kāyavācānaṁ. **Abhivinayo khandhakaparivārā** visesato ābhisamācārikadhammakittanato. Ābhisamācārikadhammapāripūrivaseneva hi ādibrahmacariyakadhammapāripūrī. **Dhammo eva** piṭakadvayassāpi pariyattidhammabhāvato. **Maggaphalāni abhidhammo** nibbānadhammassa abhimukhoti katvā. **Kilesavūpasamakāraṇaṁ** pubbabhāgiyā tisso sikkhā saṅkhepato vivaṭṭanissito (DṬ.33./CS:pg.3.267) samatho vipassanā ca. **Bahulapāmojjo**ti balavapāmojjo.

Kāraṇattheti nimittatthe. Kusaladhammanimittaṁ hissa vīriyārambho. Tenāha **"tesaṁ adhigamatthāyā"**ti. **Kusalesu dhammesū**ti vā nipphādetabbe bhummaṁ yathā "cetaso avūpasame ayonisomanasikārapadaṭṭhānan"ti.

346. **Sakalaṭṭhenā**ti nissesaṭṭhena, anavasesapharaṇavasena cettha sakalaṭṭho veditabbo, asubhanimittādīsu viya ekadese aṭṭhatvā anavasesato gahetabbaṭṭhenāti attho. **Tadārammaṇānaṁ dhammānan**ti taṁ kasiṇaṁ ārabbha pavattanakadhammānaṁ. **Khettaṭṭhenā**ti uppattiṭṭhānaṭṭhena. **Adhiṭṭhānaṭṭhenā**ti pavattiṭṭhānabhāvena. Yathā khettaṁ sassānaṁ uppattiṭṭhānaṁ vaḍḍhiṭṭhānañca evametaṁ jhānaṁ taṁsampayuttānaṁ dhammānanti, yogino vā sukhavisesānaṁ kāraṇabhāvena. **"Paricchinditvā"** ti idaṁ **uddhaṁ adho**ti etthāpi yojetabbaṁ. Paricchinditvā eva hi sabbattha kasiṇaṁ vaḍḍhetabbaṁ. **Tena tena vā kāraṇenā**ti tena tena upari-ādīsu kasiṇavaḍḍhanakāraṇena. Yathā kinti āha **"ālokamiva rūpadassanakāmo"**ti. Yathā dibbacakkhunā uddhaṁ ce rūpaṁ daṭṭhukāmo, uddhaṁ ālokaṁ pasāreti, adho ce adho, samantato ce rūpaṁ daṭṭhukāmo samantato ālokaṁ pasāreti; evamayaṁ kasiṇanti attho.

Ekassāti pathavīkasiṇādīsu ekekassa. **Aññabhāvānupagamanatthan**ti aññakasiṇabhāvānupagamanadīpanatthaṁ, aññassa vā kasiṇabhāvānupagamanadīpanatthaṁ, na hi aññena pasāritakasiṇaṁ tato aññena pasāritakasiṇabhāvaṁ upagacchati, evampi nesaṁ aññakasiṇasambhedābhāvo veditabbo. **Na aññaṁ** pathavī-ādi. Na hi udake ṭhitaṭṭhāne sasambhārapathavī atthi. **Añño kasiṇasambhedo**ti āpokasiṇādinā saṅkaro. **Sabbatthā**ti sabbesu sesakasiṇesu. Ekadese aṭṭhatvā anavasesapharaṇaṁ pamāṇassa aggahaṇato **appamāṇaṁ**. Teneva hi nesaṁ kasiṇasamaññā. Tathā cāha **"tañhī"**ti-ādi. **Cetasā pharanto**ti bhāvanācittena ārammaṇaṁ karonto. Bhāvanācittañhi kasiṇaṁ parittaṁ vā vipulaṁ vā sakalameva manasi karoti, na ekadesaṁ.

Kasiṇugghāṭimākāse (DṬ.33./CS:pg.3.268) **pavattaviññāṇaṁ** pharaṇa-appamāṇavasena **"viññāṇakasiṇan"**ti vuttaṁ. Tathā hi taṁ "viññāṇañcan"ti vuccati. **Kasiṇavasenā**ti yathā-ugghāṭitakasiṇavasena. **Kasiṇugghāṭimākāse uddhaṁ-adhotiriyatā veditabbā**. Yattakañhi ṭhānaṁ kasiṇaṁ pasāritaṁ, tattakaṁ ākāsabhāvanāvasena ākāso hotīti; evaṁ yattakaṁ ṭhānaṁ ākāsaṁ hutvā upaṭṭhitaṁ, tattakaṁ sakalameva pharitvā viññāṇassa pavattanato āgamanavasena viññāṇakasiṇepi uddhaṁ-adhotiriyatā vuttāti āha "kasiṇugghāṭiṁ ākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddhaṁ-adhotiriyatā veditabbā"ti.

(DṬ.33.-12-1)Akusalakammapathadasakavaṇṇanā

347. **Pathabhūtattā**ti tesaṁ pavattanupāyattā maggabhūtattā. **Methunasamācāresū**ti sadārasantosaparadāragamanavasena duvidhesu methunasamācāresu. Tepi hi

kāmetabbato kāmā nāma. **Methunavatthūsū**ti methunassa vatthūsu tesu sattesu. **Micchācāro**ti gārayhācāro. **Gārayhatā** cassa ekantanihīnatāya evāti āha **"ekantanindito lāmakācāro"**ti. **Asaddhammādhippāyenā**ti asaddhammasevanādhippāyena.

Sagottehi rakkhitā **gottarakkhitā**. Sahadhammikehi rakkhitā **dhammarakkhitā**. Sassāmikā **sārakkhā**. Yassā gamane raññā daṇḍo ṭhapito, sā **saparidaṇḍā**. Bhariyābhāvatthaṁ dhanena kītā **dhanakkītā**. Chandena vasantī **chandavāsinī**. Bhogatthaṁ vasantī **bhogavāsinī**. Paṭatthaṁ vasantī **paṭavāsinī**. Udakapattaṁ āmasitvā gahitā **odapattakinī**. Cumbaṭaṁ apanetvā gahitā **obhatacumbaṭā**. Karamarānītā **dhajāhaṭā**. Taṅkhaṇikā **muhuttikā**. Abhibhavitvā vītikkame micchācāro mahāsāvajjo, na tathā dvinnaṁ samānacchandatāya. "Abhibhavitvā vītikkamane satipi maggenamaggapaṭipatti-adhivāsane purimuppannasevanābhisandhipayogābhāvato micchācāro na hoti abhibhuyyamānassā"ti vadanti. Sevanacitte sati payogābhāvo appamāṇaṁ yebhuyyena itthiyā sevanapayogassa abhāvato. Tasmiṁ asati puretaraṁ sevanacittassa upaṭṭhāpanepi tassā micchācāro na siyā, tathā purisassapi sevanapayogābhāveti. Tasmā attano ruciyā pavattitassa (DṬ.33./CS:pg.3.269) vasena tayo balakkārena pavattitassa vasena tayoti sabbepi aggahitaggahaṇena **"cattāro sambhārā"**ti vuttaṁ.

Upasaggavasena atthavisesavācino dhātusaddāti **"abhijjhāyatī"**ti padassa **"parabhaṇḍābhimukhī"**ti-ādinā attho vutto. Tattha **tanninnatāyā**ti tasmiṁ parabhaṇḍe lubbhanavasena ninnatāyāti ayamettha adhippāyo veditabbo. **Abhi**pubbo vā **jhā**-saddo lubbhane niruḷho daṭṭhabbo. Upasaggavasena atthavisesavācino eva dhātusaddā. Adinnādānassa appasāvajjamahāsāvajjatā **brahmajālavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha. cūḷasīlavaṇṇanā) vuttāti āha **"adinnādānaṁ viya appasāvajjā, mahāsāvajjā cā"**ti. Tasmā "yassa bhaṇḍaṁ abhijjhāyati, tassa appaguṇatāya appasāvajjatā, mahāguṇatāya mahāsāvajjatā"ti-ādinā appasāvajjamahāsāvajjavibhāgo veditabbo. **Attano pariṇāmanaṁ** cittenevāti veditabbaṁ.

Hitasukhaṁ byāpādayatīti yo naṁ uppādeti, tassa yaṁ pati cittaṁ uppādeti, tassa tassa sati samavāye hitasukhaṁ vināseti. Pharusavācāya appasāvajjamahāsāvajjatā brahmajālavaṇṇanāyaṁ vibhāvitāti āha **"pharusavācā viyā"**ti-ādi. Tasmā "yaṁ pati cittaṁ byāpādeti, tassa appaguṇatāya appasāvajjo, mahāguṇatāya mahāsāvajjo"ti-ādinā tadubhayavibhāgo veditabbo. **"Aho vatā"**ti iminā parassa accantāya vināsacintanaṁ dīpeti. Evañhi ssa dāruṇappavattiyā kammapathappavatti.

Yathābhuccagahaṇābhāvenāti yāthāvagahaṇassa abhāvena aniccādisabhāvassa niccādito gahaṇena. **Micchā passatī**ti vitathaṁ passati. **"Samphappalāpo viyā"**ti iminā āsevanassa mandatāya appasāvajjataṁ, mahantatāya mahāsāvajjataṁ dasseti. **Gahitākāraviparītatā**ti micchādiṭṭhiyā gahitākāraviparītabhāvo. **Vatthuno**ti tassa ayathābhūtasabhāvamāha. **Tathābhāvenā**ti gahitākāreneva viparītākāreneva. **Tassa** diṭṭhigatikassa, **tassa** vā vatthuno **upaṭṭhānaṁ,** "evametaṁ na ito aññathā"ti.

Dhammatoti (DṬ.33./CS:pg.3.270) sabhāvato. **Koṭṭhāsato**ti phassapañcamakādīsu cittaṅgakoṭṭhāsesu ye koṭṭhāsā honti, tatoti attho.

Cetanādhammāti cetanāsabhāvā.

"Paṭipāṭiyā sattā"ti ettha nanu cetanā abhidhamme kammapathesu na vuttāti paṭipāṭiyā sattannaṁ kammapathabhāvo na yuttoti? Na, avacanassa aññahetukattā. Na hi tattha cetanāya akammapathappattattā (dha.sa.mūlaṭī. akusalakammapathakathāvaṇṇanā) kammapatharāsimhi avacanaṁ, kadāci pana kammapatho hoti, na sabbadāti kammapathabhāvassa aniyatattā avacanaṁ. Yadā pana kammapatho hoti, tadā

kammapatharāsisaṅgaho na nivārito.

Etthāha-- yadi cetanāya sabbadā kammapathabhāvābhāvato aniyato kammapathabhāvoti kammapatharāsimhi avacanaṁ, nanu abhijjhādīnampi kammapathabhāvaṁ appattānaṁ atthitāya aniyato kammapathabhāvoti tesampi kammapatharāsimhi avacanaṁ āpajjatīti? Nāpajjati kammapathatātaṁsabhāgatā hi tesaṁ tattha vuttattā. Yadi evaṁ cetanāpi tattha vattabbā siyāti? Saccametaṁ, sā pana pāṇātipātādikāvāti pākaṭo tassā kammapathabhāvoti na vuttaṁ siyā. Cetanāya hi "cetanāhaṁ, bhikkhave, kammaṁ vadāmi (a.ni.6.63 kathā.539), tividhā, bhikkhave, kāyasañcetanā akusalaṁ kāyakamman"ti (kathā.539) vacanato kammabhāvo pākaṭo; kammaṁyeva ca sugatiduggatīnaṁ, taduppajjanasukhadukkhānañca pathabhāvena pavattaṁ "kammapatho"ti vuccatīti pākaṭo tassā kammapathabhāvo. Abhijjhādīnaṁ pana cetanāsamīhanabhāvena sucaritaduccaritabhāvo, cetanājanitabhāvena [cetanājanitataṁbandhatibhāvena (dha.sa.anuṭī. akusalakammapathāvaṇṇanā)] sugatiduggatitaduppajjanasukhadukkhānaṁ pathabhāvo cāti na tathā pākaṭo kammapathabhāvoti te eva tena sabhāvena dassetuṁ abhidhamme cetanā kammapathabhāve na vuttā, atathājātiyattā vā cetanā tehi saddhiṁ na vuttāti daṭṭhabbaṁ. **Mūlaṁ patvā**ti mūladesanaṁ patvā, mūlasabhāvesu dhammesu desiyamānesūti attho.

"Adinnādānaṁ sattārammaṇan"ti idaṁ "pañcasikkhāpadā parittārammaṇā evā"ti imāya pañhapucchakapāḷiyā (vibha.715) virujjhati. Yañhi pāṇātipātādidussīlyassa ārammaṇaṁ (DṬ.33./CS:pg.3.271) tadeva taṁveramaṇiyā ārammaṇaṁ. Vītikkamitabbavatthuto eva hi viratīti. **Sattārammaṇan**ti vā sattasaṅkhātasaṅkhārārammaṇaṁ, tameva upādāya vuttanti na koci virodho. Tathā hi vuttaṁ **sammohavinodaniyaṁ** "yāni sikkhāpadāni ettha 'sattārammaṇānī'ti vuttāni, tāni yasmā sattoti saṅkhaṁ gate saṅkhāreyeva ārammaṇaṁ karontī"ti. (vibha.aṭṭha. 714) esa nayo ito paresupi. Visabhāgavatthuno "itthī puriso"ti gahetabbato **"sattārammaṇo"ti eke**. "Eko diṭṭho, dve sutā"ti-ādinā samphappalāpena **diṭṭhasutamutaviññātavasena**. **Tathā abhijjhā**ti ettha **tathā**-saddo "diṭṭhasutamutaviññātavasenā" tidampi upasaṁharati, na sattasaṅkhārārammaṇatameva dassanādivasena abhijjhāyanato. "Natthi sattā opapātikā"ti (dī.ni.1.171) pavattamānāpi micchādiṭṭhi tebhūmakadhammavisayā evāti adhippāyenassā saṅkhārārammaṇatā vuttā. Kathaṁ pana micchādiṭṭhiyā sabbe tebhūmakadhammā ārammaṇaṁ hotīti? Sādhāraṇato. "Natthi sukatadukkaṭānaṁ kammānaṁ phalaṁ vipāko"ti (dī.ni.1.171 ma.ni.2.94) pavattamānāya atthato rūpārūpāvacaradhammāpi gahitā eva hontīti.

Sukhabahulatāya rājāno hasamānāpi "ghātethā"ti vadanti hāso pana nesaṁ attavūpasamādi-aññavisayoti āha **"sanniṭṭhāpaka …pe… hotī"**ti. **Majjhattavedano na hoti,** sukhavedanova ettha sambhavatīti. Musāvādo lobhasamuṭṭhāno sukhavedano vā siyā majjhattavedano vā, dosasamuṭṭhāno dukkhavedano vāti **musāvādo tivedano**. Iminā nayena sesesupi yathārahaṁ vedanābhedo veditabbo.

Dosamohavasena dvimūlakoti sampayuttamūlameva sandhāya vuttaṁ. Tassa hi mūlaṭṭhena upakārakabhāvo. Nidānamūle pana gayhamāne "lobhamohavasenapī"ti vattabbaṁ siyā. Āmisakiñjakkhahetupi pāṇaṁ hananti. Tenevāha-- "lobho nidānaṁ kammānaṁ samudayāyā"ti-ādi (a.ni.3.34). Sesesupi eseva nayo.

(DṬ.33.-12-2)Kusalakammapathadasakavaṇṇanā

Pāṇātipātā (DṬ.33./CS:pg.3.272) **…pe… veditabbāni**

lokiyalokuttaramissakavasenettha kusalakammapathānaṁ desitattā. Verahetutāya verasaññitaṁ pāṇātipātādipāpadhammaṁ maṇati "mayi idha ṭhitāya kathaṁ āgacchasī"ti tajjantī viya nīharatīti **veramaṇī,** viramati etāyāti vā "viramaṇī"ti vattabbe niruttinayena **"veramaṇī"**ti vuttaṁ. Samādānavasena uppannā virati **samādānavirati**. Asamādinnasīlassa sampattato yathā-upaṭṭhitavītikkamitabbavatthuto virati **sampattavirati**. Kilesānaṁ samucchindanavasena pavattā maggasampayuttā virati **samucchedavirati**. Kāmañcettha pāḷiyaṁ viratiyeva āgatā, **sikkhāpadavibhaṅge** (vibha.703) pana cetanāpi āharitvā dassitāti tadubhayampi gaṇhanto **"cetanāpi vattanti viratiyopī"**ti āha. **Anabhijjhā hi mūlaṁ patvā**ti kammapathakoṭṭhāse "anabhijjhā"ti vuttadhammo mūlato **alobho kusalamūlaṁ hotī**ti evamettha attho daṭṭhabbo. Sesapadadvayepi eseva nayo.

Dussīlyārammaṇā tadārammaṇajīvitindriyādi-ārammaṇā kathaṁ dussīlyāni pajahantīti taṁ dassetuṁ **"yathā panā"**ti-ādi vuttaṁ. **Pajahantī**ti **veditabbā** pāṇātipātādīhi viramaṇavaseneva pavattanato. Atha tadārammaṇabhāve, na so tāni pajahati. Na hi tadeva ārabbha taṁ pajahituṁ sakkā tato avinissaṭabhāvato.

Anabhijjhā …pe… viramantassāti abhijjhaṁ pajahantassāti attho. Na hi manoduccaritato virati atthi anabhijjhādīheva tappahānasiddhito.

(DṬ.33.-12-3)Ariyavāsadasakavaṇṇanā

348. Ariyānameva vāsāti **ariyavāsā** anariyānaṁ tādisānaṁ asambhavato. **Ariyā**ti cettha ukkaṭṭhaniddesena khīṇāsavā gahitā, te ca yasmā tehi sabbakālaṁ avirahitavāsā eva, tasmā vuttaṁ **"ariyā eva vasiṁsu vasanti vasissantī"**ti. Tattha **vasiṁsū**ti nissāya vasiṁsu. Pañcaṅgavippahīnattādayo hi ariyānaṁ apassayā. Tesu pañcaṅgavippahānapaccekasaccapanodana-esanāsamavayavissajjanāni (DṬ.33./CS:pg.3.273) "saṅkhāyekaṁ paṭisevati, adhivāseti, parivajjeti, vinodetī"ti vuttesu apassenesu vinodanañca maggakiccāneva, itare maggeneva samijjhanti.

Ñāṇādayoti ñāṇañceva taṁsampayuttadhammā ca. Tenāha **"ñāṇanti vutte"**ti-ādi. Tattha vattabbaṁ heṭṭhā vuttameva.

Ārakkhakiccaṁ sādheti sativepullappattattā. **"Carato"**ti-ādinā niccasamādānaṁ dasseti, taṁ vikkhepābhāvena daṭṭhabbaṁ.

Pabbajjupagatāti yaṁ kiñci pabbajjaṁ upagatā, na samitapāpā. **Bhovādino**ti jātimattabrāhmaṇe vadati. **Pāṭekkasaccānī**ti tehi tehi diṭṭhigatikehi pāṭiyekkaṁ gahitāni "idameva saccan"ti (ma.ni.2.187 203 427 3.27 udā. 55 netti. 59) abhiniviṭṭhāni diṭṭhisaccādīni. Diṭṭhigatānipi hi "idameva saccan"ti (ma.ni.2.187 202 427 3.27 29 netti. 59) gahaṇaṁ upādāya "saccānī"ti voharīyanti. Tenāha **"idamevā"**ti-ādi. **Nīhaṭānī**ti attano santānato nīharitāni apanītāni. **Gahitaggahaṇassā**ti ariyamaggādhigamato pubbe gahitassa diṭṭhigāhassa. **Vissaṭṭhabhāvavevacanānī**ti ariyamaggena sabbaso pariccāgabhāvassa adhivacanāni.

Natthi etāsaṁ vayo vekalyanti **avayā**ti āha **"anūnā"**ti, anavasesāti attho. **Esanā**ti heṭṭhā vuttakāmesanādayo.

Maggassa kiccanipphatti kathitā rāgādīnaṁ pahīnabhāvadīpanato.

Paccavekkhaṇāya phalaṁ kathitanti paccavekkhaṇamukhena ariyaphalaṁ kathitaṁ. Adhigate hi aggaphale sabbaso rāgādīnaṁ anuppādadhammataṁ pajānāti, tañca pajānanaṁ paccavekkhaṇañāṇanti.

(DṬ.33.-12-4)Asekkhadhammadasakavaṇṇanā

Phalañca te sampayuttadhammā cāti **phalasampayuttadhammā,** ariyaphalasabhāvā sampayuttā dhammāti attho. **Phalasampayuttadhammā**ti phaladhammā ceva taṁsampayuttadhammā cāti evamettha attho veditabbo. **Dvīsupi ṭhānesu paññāva kathitā** sammā dassanaṭṭhena **sammādiṭṭhi,** sammā jānanaṭṭhena **sammāñāṇan**ti ca. Atthi hi dassanajānanānaṁ savisaye pavatti-ākāraviseso, svāyaṁ (DṬ.33./CS:pg.3.274) heṭṭhā dassito eva. **Phalasamāpattidhammā**ti phalasamāpattiyaṁ dhammā, phalasamāpattisahagatadhammāti attho. Ariyaphalasampayuttadhammāpi hi sabbaso paṭipakkhato vimuttataṁ upādāya "vimuttī"ti vattabbataṁ labhanti. Kenaci pana yathā asekkhā phalapaññā dassanakiccaṁ upādāya "sammādiṭṭhī"ti vuttā, jānanakiccaṁ upādāya "sammāñāṇan"tipi vuttā eva; evaṁ ariyaphalasamādhi samādānaṭṭhaṁ upādāya "sammāsamādhī"ti vutto, vimuccanaṭṭhaṁ upādāya "sammāvimuttī" tipi vutto. Evañca katvā "anāsavaṁ cetovimuttin"ti dutiyavimuttiggahaṇañca samatthitaṁ hotīti.

Dasakavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.33.-13)Pañhasamodhānavaṇṇanā

Samodhānetabbāti samāharitabbā.

349. **Okappanā**ti balavasaddhā. Āyatiṁ bhikkhūnaṁ avivādahetubhūtaṁ tattha tattha Bhagavatā desitānaṁ atthānaṁ saṅgāyanaṁ **saṅgīti,** tassa ca kāraṇaṁ ayaṁ suttadesanā tathā pavattattāti vuttaṁ **"saṅgītipariyāyanti sāmaggiyā kāraṇan"**ti. **Samanuñño Satthā ahosi** "paṭibhātu ta,ṁ Sāriputta, bhikkhūnaṁ dhammiṁ kathā"ti ussāhetvā ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā suṇanto, sā panettha Bhagavato samanuññatā "sādhu, sādhū"ti anumodanena pākaṭā jātāti vuttaṁ **"anumodanena samanuñño ahosī"**ti. **Jinabhāsito nāma jāto,** na sāvakabhāsito. Yathā hi rājayuttehi likhitapaṇṇaṁ yāva rājamuddikāya na lañjitaṁ hoti, na tāva "rājapaṇṇan"ti saṅkhyaṁ gacchati, lañjitamattaṁ pana rājapaṇṇaṁ nāma hoti. Evameva "sādhu, sādhu Sāriputtā"ti-ādi anumodanavacanasaṁsūcitāya samanuññāsaṅkhātāya jinavacanamuddāya lañjitattā ayaṁ suttanto jinabhāsito nāma jāto āhaccavacano. Yaṁ panettha atthato na vibhattaṁ, taṁ suviññeyyamevāti.

Saṅgītisuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

(DṬ.34.) 11. Dasuttarasuttavaṇṇanā

350. **Āvuso** (DṬ.34./CS:pg.3.275) **bhikkhaveti sāvakānaṁ ālapanan**ti sāvakānaṁ āmantanavasena ālapanasamudācāro, na kevalaṁ "bhikkhave"ti, so pana Buddhānaṁ ālapanaṁ. Tenāha **"Buddhā hī"**ti-ādi. Satthusamudācāravasena asamudācāro evettha satthu uccaṭṭhāne ṭhapanaṁ. Sampati āgatattā katthaci na nibaddho vāso etesanti **anibaddhavāsā,** antevāsikā. Kammaṭṭhānaṁ gahetvā sappāyasenāsanaṁ gavesantā yaṁ kiñci disaṁ gacchantīti **disāgamanīyā**. Idāni tamatthaṁ vitthārato dassetuṁ **"Buddhakāle"**ti-ādi vuttaṁ.

Asubhakammaṭṭhānanti ekādasavidhaṁ asubhakammaṭṭhānaṁ. Tatthāpi

puggalavemattataṁ ñatvā tadanurūpaṁ tadanurūpameva deti. Mohacaritassapi kāmaṁ ānāpānassatikammaṭṭhānaṁ sappāyaṁ, kammaṭṭhānabhāvanāya pana bhājanabhūtaṁ kātuṁ sammohavigamāya paṭhamaṁ uddesaparipucchādhammassavanadhammasākacchāsu niyojetabboti vuttaṁ **"mohacaritassa …pe… ācikkhatī"**ti. Saddhācaritassa visesato purimā cha anussatiyo sappāyā, tāsaṁ pana anuyuñjane ayaṁ pubbabhāgapaṭipattīti dassetuṁ **"Pasādanīyasuttante"**ti-ādi vuttaṁ. **Ñāṇacaritassā**ti buddhicaritassa, tassa pana maraṇassati, upasamānussati, catudhātuvavatthānaṁ, āhārepaṭikūlasaññā visesato sappāyā, tesaṁ pana upakāradhammadassanatthaṁ **"aniccatādi …pe… kathetī"**ti vuttaṁ. **Tatthevā**ti satthu santike eva. **Temāsikaṁ paṭipadan**ti tīhi māsehi sanniṭṭhāpetabbaṁ paṭipadaṁ.

Ime bhikkhūti imissā dhammadesanāya bhājanabhūtā bhikkhū. **"Evaṁ āgantvā gacchante pana bhikkhū"**ti idaṁ "Buddhakāle"ti-ādinā taduddesikavasena vuttabhikkhū sandhāya vuttaṁ, na "ime bhikkhū"ti anantaraṁ vuttabhikkhū. Tenāha **"pesetī"**ti. **Apalokethā**ti āpucchatha. **"Paṇḍitā"**ti-ādi sevanabhajanesu kāraṇavacanaṁ. **"Sotāpattiphale vinetī"**ti-ādi yebhuyyavasena vuttaṁ. Āyasmā hi dhammasenāpati bhikkhū yebhuyyena sotāpattiphalaṁ pāpetvā vissajjeti "evamete niyatā sambodhiparāyaṇā"ti. Āyasmā pana Mahāmoggallāno "sabbāpi bhavūpapatti jigucchitabbāvā"ti bhikkhū yebhuyyena uttamatthaṁyeva pāpeti.

Sāvakehi (DṬ.34./CS:pg.3.276) vinetuṁ sakkuṇeyyā sāvakaveneyyā nāma na sāvakeheva vinetabbāti dassento āha **"sāvakaveneyyā nāmā"**ti-ādi. **Dasadhā mātikaṁ ṭhapetvā**ti ekakato paṭṭhāya yāva dasakā dasadhā dasadhā mātikaṁ ṭhapetvā **vibhattoti dasuttaro**. **Dasuttaro gatotipi dasuttaroti** ekakato paṭṭhāya yāva dasakā dasahi uttaro adhiko hutvā gato pavattotipi dasuttaro. **Ekekasmiṁ pabbe**ti ekakato paṭṭhāya yāva dasakā dasasu pabbesu ekekasmiṁ pabbe. **Dasa dasa pañhā**ti "katamo dhammo bahukāro appamādo kusalesu dhammesū"ti-ādinā dasa dasa pañhā. **Visesitā**ti vissajjitā. **Dasuttaraṁ pavakkhāmī**ti desiyamānaṁ desanaṁ nāmakittanamukhena paṭijānāti vaṇṇabhaṇanatthaṁ. **Pavakkhāmī**ti pakārehi vakkhāmi. Tathā hettha paññāsādhikānaṁ pañcannaṁ pañhasatānaṁ vasena desanā pavattā. **Dhamman**ti idha **dhamma**-saddo pariyattipariyāyo "idha bhikkhu dhammaṁ pariyāpuṇātī"ti-ādīsu (a.ni.5.73) viya. Suttalakkhaṇo cāyaṁ **dhammo**ti āha **"dhammanti suttan"**ti. Svāyaṁ dhammo yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamānassa nibbānāvaho. Tato eva vaṭṭadukkhasamucchedāya hoti, sa cāyamassa ānubhāvo sabbesaṁ khandhānaṁ pamocanupāyabhāvatoti dassento "nibbānappattiyā"ti-ādimāha. Tena vuttaṁ **"nibbānappattiyā"**ti-ādi.

Uccaṁ karontoti udaggaṁ uḷāraṁ paṇītaṁ katvā dassento, paggaṇhantoti attho. **Pemaṁ janento**ti bhattiṁ uppādento. Idañca desanāya paggaṇhanaṁ Buddhānampi āciṇṇaṁ evāti dassento **"ekāyano"**ti-ādimāha.

(DṬ.34.-1)Ekadhammavaṇṇanā

351. (ka) **kāra**-saddo upa-saddena vināpi upakāratthaṁ vadati, "bahukārā, bhikkhave, mātāpitaro puttānan"ti-ādīsu (a.ni.2.34) viyāti āha **"bahukāroti bahūpakāro"**ti.

(Kha) vaḍḍhane vutte nānantariyatāya uppādanaṁ vuttameva hotīti **"bhāvetabboti vaḍḍhetabbo"**ti vutto. Uppādanapubbikā hi vaḍḍhanāti. Nanu (DṬ.34./CS:pg.3.277) ca **"eko dhammo uppādetabbo"**ti uppādanaṁ pettha visuṁ gahitaṁ evāti? Aññavisayattā tassa nāyaṁ virodho. Tathā hi **"eko dhammo pariññeyyo"**ti tīhipi pariññāhi

pariññeyyataṁ vatvāpi **“eko dhammo pahātabbo”**ti pahātabbatā vuttā.

(Ga) **tīhi pariññāhī**ti ñātatīraṇapahānapariññāhi.

(Gha) **pahānānupassanāyā**ti pajahanavasena pavattāya anupassanāya. Missakavasena cetaṁ anupassanāgahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ.

(Ṅa) sīlasampadādīnaṁ parihānāvaho **parihānāya saṁvattanako**.

(Ca) jhānādivisesaṁ gametīti **visesagāmī**.

(Cha) **duppaccakkhakaro**ti anupacitañāṇasambhārehi paccakkhaṁ kātuṁ asakkuṇeyyo.

(Jha) **abhijānitabbo**ti abhimukhaṁ ñāṇena jānitabbo.

Sabbattha mātikāsūti dukādivasena vuttāsu sabbāsu mātikāsu. Ettha ca āyasmā dhammasenāpati te bhikkhū bhāvanāya niyojetvā uttamatthe patiṭṭhāpetukāmo paṭhamaṁ tāva bhāvanāya upakāradhammaṁ uddesavasena dassento “eko dhammo bahukāro”ti vatvā tena upakārakena upakattabbaṁ dassento “eko dhammo bhāvetabbo”ti āha. Ayañca bhāvanā vipassanāvasena icchitāti āha “eko dhammo pariññeyyo”ti. Pariññā ca nāma yāvadeva pahātabbapajahanatthāti āha “eko dhammo pahātabbo”ti. Pajahantena ca hānabhāgiyaṁ nīharitvā visesabhāgiye avaṭṭhātabbanti āha “eko dhammo hānabhāgiyo, eko dhammo visesabhāgiyo”ti. Visesabhāgiye avaṭṭhānañca duppaṭivijjhanena, duppaṭivijjhapaṭivijjhanañce ijjhati, nipphādetabbanipphādanaṁ siddhameva hotīti āha “eko dhammo duppaṭivijjho, eko dhammo uppādetabbo”ti. Tayidaṁ dvayaṁ abhiññeyyādijānanena hotīti āha “eko dhammo abhiññeyyo”ti. Abhiññeyyañce abhiññātaṁ, sacchikātabbaṁ sacchikatameva hotīti. Ettāvatā ca niṭṭhitakiccova hoti, nāssa uttari kiñci karaṇīyanti evaṁ tāva mahāthero ekakavasena tesaṁ bhikkhūnaṁ paṭipattividhiṁ uddisanto imāni dasa padāni iminā anukkamena uddisi.

(Ka) evaṁ (DṬ.34./CS:pg.3.278) aniyamato uddiṭṭhadhamme sarūpato niyametvā dassetuṁ “katamo eko dhammo”ti-ādinā desanaṁ ārabhi. Tena vuttaṁ **“iti āyasmā Sāriputto”**ti-ādi. Esa nayo dukādīsu. **Veḷukāro**ti veno. So hi veḷuvikārehi kilañjādikaraṇena “veḷukāro”ti vutto. Anto, bahi ca sabbagataganṭhiṁ nīharaṇena **niggaṇṭhiṁ katvā**. **Ekekakoṭṭhāse**ti ekakādīsu dasasu koṭṭhāsesu ekekasmiṁ koṭṭhāse.

Sabbatthakaṁ upakārakanti sabbatthakameva sammā paṭipattiyā upakāravantaṁ. Idāni tamatthaṁ vitthārato dassetuṁ **“ayañhī”**ti-ādi vuttaṁ. **Vipassanāgabbhaṁ gaṇhāpane**ti yathā upari vipassanā paripaccati tikkhā visadā hutvā maggena ghaṭeti, evaṁ pubbabhāgavipassanāvaḍḍhane. **Atthapaṭisambhidādīsū**ti atthapaṭisambhidādīsu nipphādetabbesu, tesaṁ sambhārasambharaṇanti attho. Esa nayo ito paresupi. **Ṭhānāṭṭhānesū**ti ṭhāne, aṭṭhāne ca jānitabbe. **Mahāvihārasamāpattiyan**ti mahatiyaṁ jhānādivihārasamāpattiyaṁ. **Vipassanāñāṇādīsū**ti **ādi**-saddena manomayiddhi ādikāni saṅgaṇhāti. **Aṭṭhasu vijjāsū**ti **Ambaṭṭhasutte** (dī.ni.1.279) āgatanayāsu aṭṭhasu vijjāsu.

Teneva Bhagavā thometīti yojanā. **Nan**ti appamādaṁ.

Thāmasampannenāti ñāṇabalasamannāgatena. **Dīpetvā**ti “evampi appamādo kusalānaṁ dhammānaṁ sampādane bahupakāro”ti pakāsetvā. Yaṁ kiñci anavajjapakkhikamatthaṁ appamāde pakkhipitvā kathetuṁ yuttanti dassetuṁ **“yaṁ kiñcī”**ti-ādi vuttaṁ.

(Kha) **kāyagatāsatī**ti rassaṁ akatvā niddeso, niddesena vā etaṁ samāsapadaṁ daṭṭhabbaṁ. “Aṭṭhikāni puñjakitāni terovassikāni …pe… pūtīni cuṇṇikajātānī”ti (dī.ni.2.379) evaṁ pavattamanasikāro **“cuṇṇikamanasikāro”**ti vadanti. Apare pana bhaṇanti “cuṇṇika-iriyāpathesu pavattamanasikāro”ti. **Ettha uppannasatiyā**ti etasmiṁ yathāvutte ekūnatiṁsavidhe ṭhāne uppannāya satiyā. **Sukhasampayuttā**ti nippariyāyato

sukhasampayuttā, pariyāyato pana catutthajjhāne upekkhāpi "sukhan"ti vattabbataṁ labhati santasabhāvattā.

(Ga) paccayabhūto (DṬ.34./CS:pg.3.279) ārammaṇādivisayopi ārammaṇabhāvena vaṇo viya āsave paggharati, so sampayogasambhavābhāvepi saha āsavehīti **sāsavo**. Tathā upādānānaṁ hitoti **upādāniyo**. Itarathā pana paccayabhāvena vidhi paṭikkhepo.

(Gha) **asmīti māno**ti "asmī"ti pavatto māno.

(Ca) **vipariyāyenā**ti "anicce aniccan"ti-ādinā nayena pavatto pathamanasikāro.

(Cha) idha pana vipassanānantaro maggo "ānantariko cetosamādhī"ti adhippeto. Kasmā? Vipassanāya anantarattā, attano vā pavattiyā anantaraṁ phaladāyakattā. Saddatthato pana anantaraṁ phalaṁ anantaraṁ, tasmiṁ anantare niyuttā, taṁ vā arahati, anantarapayojanoti vā ānantariko.

(Ja) **phalan**ti phalapaññā. **Paccavekkhaṇapaññā adhippetā** akuppārammaṇatāya.

(Jha) attano phalaṁ āharatīti **āhāro,** paccayoti āha **"āhāraṭṭhitikāti paccayaṭṭhitikā"**ti. **Ayaṁ eko dhammo**ti ayaṁ paccayasaṅkhāto eko dhammoti paccayatāsamaññena ekaṁ katvā vadati. **Ñātapariññāya abhiññāyā**ti ñātapariññāsaṅkhātāya abhiññāya.

(Ña) **akuppā cetovimuttīti arahattaphalavimutti** akuppabhāvena ukkaṁsagatattā. Aññathā sabbāpi phalasamāpattiyo akuppā eva paṭipakkhehi akopanīyattā.

Abhiññāyāti "abhiññeyyo"ti ettha laddha-abhiññāya. **Pariññāyā**ti etthāpi eseva nayo. **Pahātabbasacchikātabbehī**ti pahātabbasacchikātabbapadehi. **Pahānapariññāva** kathitā pahānasacchikiriyānaṁ ekāvāratāya pariññāya saheva ijjhanato. **Sacchikātabboti** visesato **phalaṁ kathitaṁ**. **Ekasmiṁyeva** sattame eva **pade labbhati**. **Phalaṁ pana anekesupi padesu labbhati** paṭhamaṭṭhamanavamadasamesu labbhanato. Yasmā (DṬ.34./CS:pg.3.280) taṁ nippariyāyato dasame eva labbhati, itaresu pariyāyato tasmā **"labbhati evā"**ti sāsaṅkaṁ vadati.

Sabhāvato vijjamānāti yena bahukārādisabhāvena desitā, tena sabhāvena paramatthato upalabbhamānā **Yāthāvā**ti aviparītā. **Tathāsabhāvā**ti taṁsabhāvā. **Na tathā na hontī**ti avitathattā tathāva honti. Tato eva **vuttappakārato aññathā na** hontīti pañcahipi padehi tesaṁ dhammānaṁ yathābhūtameva vadati. **Sammā**ti ñāyena. Yaṁ pana ñātaṁ, taṁ hetuyuttaṁ kāraṇayuttameva hotīti āha **"hetunā kāraṇenā"**ti. **Okappanaṁ janesī**ti jinavacanabhāvena abhippasādaṁ uppādesi.

Ekadhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.34.-2)Dvedhammavaṇṇanā

352. (ka) "sabbatthā" ti idaṁ "sīlapūraṇādīsū"ti etena saddhiṁ sambandhitabbaṁ. **"Sīlapūraṇādīsu sabbattha appamādo viya upakārakā"**ti etena satisampajaññānampi appamādassa viya sabbattha upakārakatā pakāsitā hoti atthato nātivilakkhaṇattā tato tesaṁ. Sati-avippavāso hi appamādo, so ca atthato sabbattha avijahitā sati eva, sā ca kho ñāṇasampayuttā eva daṭṭhabbā, itarāya tathārūpasamatthatābhāvato.

(Kha) tesaṁ pañcasatamattānaṁ bhikkhūnaṁ pubbabhāgapaṭipattivasena desitattā **pubbabhāgā kathitā**.

(Cha) **ayonisomanasikāro** saṁkilesassa mūlakāraṇabhāvena pavatto **hetu,** paribrūhanabhāvena pavatto **paccayo**. **Yonisomanasikāre**pi eseva nayo. Yathā ca sattānaṁ saṁkilesāya, visuddhiyā ca paccayabhūtā ayonisomanasikāro, yonisomanasikāroti "ime dve dhammā duppaṭivijjhā"ti ettha nīharitvā vuttā, evaṁ imehi

dhammā nīharitvā vattabbāti dassento **“tathā”**ti-ādimāha. Tattha asubhajjhānādayo cattāro **visaṁyogā** nāma kāmayogādipaṭipakkhabhāvato (DṬ.34./CS:pg.3.281) **“Evaṁ pabhedā”**ti iminā “avijjābhāgino dhammā, vijjābhāgino dhammā, kaṇhā dhammā, sukkā dhammā”ti (dha.sa.101 104) evamādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo.

(Jha) paccayehi samecca sambhuyya katattā pañcakkhandhā **saṅkhatā dhātu**. Kenaci anabhisaṅkhatattā nibbānaṁ **asaṅkhatā dhātu**.

(Ña) tisso vijjā vijjanaṭṭhena, viditakaraṇaṭṭhena ca **vijjā**. **Vimuttīti arahattaphalaṁ** paṭipakkhato sabbaso vimuttattā.

Abhiññādīnīti abhiññāpaññādīni. **Ekakasadisāneva** purimavāre viya vibhajja kathetabbato. **Maggo kathito**ti ettha “maggova kathito”ti evamatthaṁ aggahetvā “maggo kathitovā”ti evamattho gahetabbo “anuppāde ñāṇan”ti iminā phalassa gahitattā. **Sacchikātabbapade phalaṁ kathitan**ti etthāpi “phalameva kathitan”ti aggahetvā “phalaṁ kathitamevā”ti attho gahetabbo vijjāggahaṇena tadaññassa saṅgahitattā. Esa nayo ito paresupi evarūpesu ṭhānesu.

Dvedhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.34.-3)Tayodhammavaṇṇanā

353. (cha) **so**ti anāgāmimaggo. **Sabbaso kāmānaṁ nissaraṇaṁ** samucchedavasena pajahanato. **Āruppe arahattamaggo** nāma arūpajjhānaṁ pādakaṁ katvā uppanno aggamaggo. **Puna uppattinivāraṇato**ti rūpānaṁ uppattiyā sabbaso nivāraṇato. Nirujjhanti saṅkhārā etenāti **nirodho,** aggamaggo. Tena hi kilesavaṭṭe nirodhite itarampi vaṭṭadvayaṁ nirodhitameva hoti. Tassa pana nirodhassa pariyosānattā aggaphalaṁ “nirodho”ti vattabbataṁ labbhatīti āha **“arahattaphalaṁ nirodhoti adhippetan”**ti. **“Arahattaphalena hi nibbāne diṭṭhe”** ti idaṁ arahattamaggena nibbānadassanassāyaṁ nibbattīti katvā vuttaṁ. Evañca katvā “arahattasaṅkhātanirodhassa paccayattā” ti idampi vacanaṁ samatthitaṁ hoti.

(Ja) **atītaṁ** (DṬ.34./CS:pg.3.282) **sārammaṇan**ti atītakoṭṭhāsārammaṇaṁ ñāṇaṁ, atītā khandhāyatanadhātuyo ārabbha pavattanakañāṇanti attho. “Maggo kathitovā”ti avadhāraṇaṁ daṭṭhabbaṁ, tathā “sacchikātabbe phalaṁ kathitamevā”ti.

(Ña) **āsavānaṁ khaye ñāṇan**ti ca āsavānaṁ khayante ñāṇanti adhippāyo, aññathā maggo kathito siyā.

Tayodhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.34.-4)Catudhammavaṇṇanā

354. (ka) dārumayaṁ cakkaṁ **dārucakkaṁ,** tathā **ratanacakkaṁ**. Āṇaṭṭhena dhammo eva **dhammacakkaṁ**. Iriyāpathānaṁ aparāparappavattito **iriyāpathacakkaṁ,** tathā **sampatticakkaṁ** veditabbaṁ.

Anucchavike deseti puññakiriyāya, sammāpaṭipattiyā anurūpadese. **Sevanaṁ** kālena kālaṁ upasaṅkamanaṁ. **Bhajanaṁ** bhattivasena payirupāsanaṁ. **Attano sammā ṭhapanan**ti attano cittasantānassa yoniso ṭhapanaṁ saddhādīsu nivesananti āha **“sace”**ti-ādi. **Idamevettha pamāṇan**ti idameva pubbekatapuññatāsaṅkhātaṁ sampatticakkamettha etesu sampatticakkesu pamāṇabhūtaṁ itaresaṁ kāraṇabhāvato.

Tenāha **“yena hī”**ti-ādi. **So eva ca** katapuñño **puggalo** attānaṁ **sammā ṭhapeti** akatapuññassa tadabhāvato. **Paṭhamo lokiyova,** tatthāpi kāmāvacarova. **Idhā**ti imasmiṁ Dasuttarasutte. **Pubbabhāge lokiyāvā**ti maggassa pubbabhāge pavattanakā lokiyā eva. Tattha kāraṇaṁ vuttameva.

(Ca) kāmayogavisaṁyogo anāgāmimaggo, diṭṭhiyogavisaṁyogo sotāpattimaggo, itare dve arahattamaggoti evaṁ **anāgāmimaggādivasena veditabbā**.

(Cha) **paṭhamassa jhānassa lābhin**ti yvāyaṁ appaguṇassa paṭhamassa jhānassa lābhī, taṁ. **Kāmasahagatā saññāmanasikārā samudācarantī**ti tato vuṭṭhitaṁ (DṬ.34./CS:pg.3.283) ārammaṇavasena kāmasahagatā hutvā saññāmanasikārā samudācaranti codenti tudenti. Tassa kāmānupakkhandānaṁ saññāmanasikārānaṁ vasena so paṭhamajjhānasamādhi hāyati parihāyati, tasmā **“hānabhāgiyo samādhī”**ti vutto. **Tadanudhammatā**ti tadanurūpasabhāvo. **“Sati santiṭṭhatī”**ti idaṁ micchāsatiṁ sandhāya vuttaṁ. Yassa hi paṭhamajjhānānurūpasabhāvā paṭhamajjhānaṁ santato paṇītato disvā assādayamānā apekkhamānā abhinandamānā nikanti hoti, tassa nikantivasena so paṭhamajjhānasamādhi neva hāyati, na vaḍḍhati, ṭhitikoṭṭhāsiko hoti, tena vuttaṁ **“ṭhitibhāgiyo samādhī”**ti.

Avitakkasahagatāti avitakkaṁ dutiyajjhānaṁ santato paṇītato manasi karoto ārammaṇavasena avitakkasahagatā **saññāmanasikārā**. **Samudācarantī**ti paguṇapaṭhamajjhānato vuṭṭhitaṁ dutiyajjhānādhigamatthāya codenti tudenti, tassa upari dutiyajjhānupakkhandānaṁ saññāmanasikārānaṁ vasena so paṭhamajjhānasamādhi visesabhūtassa dutiyajjhānassa uppattipadaṭṭhānatāya **“visesabhāgiyo samādhī”**ti vutto. **Nibbidāsahagatā**ti tameva paṭhamajjhānalābhiṁ jhānato vuṭṭhitaṁ nibbidāsaṅkhātena vipassanāñāṇena sahagatā. Vipassanāñāṇañhi jhānaṅgesu pabhedena upaṭṭhahantesu nibbindati ukkaṇṭhati, tasmā **“nibbidā”**ti vuccati. **Samudācarantī**ti nibbānasacchikaraṇatthāya codenti tudenti. **Virāgūpasañhito**ti virāgasaṅkhātena nibbānena upasañhito. Vipassanāñāṇañhi “sakkā iminā maggena virāgaṁ nibbānaṁ sacchikātun”ti pavattito **“virāgūpasañhitan”**ti vuccati, taṁsampayuttā saññāmanasikārāpi virāgūpasañhitā eva nāma. Tassa tesaṁ saññāmanasikārānaṁ vasena so paṭhamajjhānasamādhi ariyamaggapaṭivedhassa padaṭṭhānatāya **“nibbedhabhāgiyo samādhī”**ti vutto. **Sabbasamāpattiyo**ti dutiyajjhānādikā sabbā samāpattiyo. **Attho veditabbo**ti hānabhāgiyādi-attho tāva vitthāretvā veditabbo.

Maggo kathito catunnaṁ ariyasaccānaṁ uddhaṭattā. **Phalaṁ** kathitaṁ sarūpeneva.

Catudhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.34.-5)Pañcadhammavaṇṇanā

355. (kha) **“pañcaṅgiko** (DṬ.34./CS:pg.3.284) **sammāsamādhī”**ti samādhi-aṅgabhāvena paññā uddiṭṭhāti pītipharaṇatādivacanena hi tameva vibhajati. Tenāha **“pītiṁ pharamānā uppajjatī”**ti-ādi.“So imameva kāyaṁ vivekajena pītisukhena abhisandetī”ti-ādinā (ma.ni.1.427) nayena pītiyā, sukhassa ca pharaṇaṁ veditabbaṁ. Sarāgavirāgatādivibhāgadassanavasena **paresaṁ ceto pharamānā**. **Ālokapharaṇe**ti kasiṇālokassa pharaṇe sati teneva ālokena pharitappadese. Tassa samādhissa rūpadassanapaccayattā **paccavekkhaṇañāṇaṁ paccavekkhaṇanimittaṁ**.

Pītipharaṇatā sukhapharaṇatāti ārammaṇe ṭhatvā catutthajjhānassa uppādanato tā **“pādā viyā”**ti vuttā. **Cetopharaṇatā ālokapharaṇatā**ti taṁtaṁkiccasādhanato tā

“hatthā viyā”ti vuttā. **Abhiññāpādakajjhānaṁ** samādhānassa sarīrabhāvato **“majjhimakāyo viyā”**ti vuttaṁ. **Paccavekkhaṇanimittaṁ** uttamaṅgabhāvato **“sīsaṁ viyā”**ti vuttaṁ.

(Ja) sabbaso kilesadukkhadarathapariḷāhānaṁ vigatattā lokiyasamādhissa sātisayamettha sukhanti vuttaṁ **“appitappitakkhaṇe sukhattā paccuppannasukho”**ti. Purimassa purimassa vasena pacchimaṁ pacchimaṁ laddhāsevanatāya santatarapaṇītatarabhāvappatti hotīti āha **“purimo purimo …pe… sukhavipāko”**ti.

Kilesapaṭippassaddhiyāti kilesānaṁ paṭippassambhanena laddhattā. **Kilesapaṭippassaddhibhāvan**ti kilesānaṁ paṭippassambhanabhāvaṁ. **Laddhattā** pattattā tabbhāvaṁ upagatattā. Lokiyasamādhissa paccanīkāni nīvaraṇapaṭhamajjhānanikanti-ādīni niggahetabbāni, aññe kilesā vāretabbā, imassa pana arahattasamādhissa paṭippassaddhasabbakilesattā na niggahetabbaṁ, vāretabbañca atthīti maggānantaraṁ samāpattikkhaṇe ca appayogena adhigatattā, ṭhapitattā ca aparihānavasena vā ṭhapitattā **nasaṅkhāraniggayhavārivāvaṭo**. **“Sativepullappattattā”**ti etena appavattamānāyapi satiyā (DṬ.34./CS:pg.3.285) satibahulatāya **sato eva** nāmāti dasseti, **“yathāpariccchinnakālavasenā”**ti etena paricchindanasatiyā **sato**ti dasseti. **Sesesu** ñāṇaṅgesu. **Pañcañāṇiko**ti ettha vuttasamādhimukhena pañca ñāṇāneva uddiṭṭhāni, niddiṭṭhāni ca.

Maggo kathito indriyasīsena sammāvāyāmādīnaṁ kathitattā. **Phalaṁ** kathitaṁ asekkhānaṁ sīlakkhandhādīnaṁ kathitattā.

Pañcadhammavaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.34.-6)Chadhammavaṇṇanā

356. **Maggo kathito**ti ettha vattabbaṁ heṭṭhā vuttameva.

(DṬ.34.-7)Sattadhammavaṇṇanā

357. (ña) **hetunā**ti ādi-antavantato, anaccantikato, tāvakālikato, niccapaṭikkhepatoti evaṁ ādinā hetunā. **Nayenā**ti “yathā ime saṅkhārā etarahi, evaṁ atīte, anāgate ca aniccā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā”ti atītānāgatesu nayananayena. Kāmaṁ khīṇāsavassa sabbesaṁ saṅkhārānaṁ aniccatādi sudiṭṭhā suppaṭividdhā, taṁ pana asammohanavasena kiccato, vipassanāya pana ārammaṇakaraṇavasenāti dassento āha **“vipassanāñāṇena sudiṭṭhā hontī”**ti. Kilesavasena uppajjamāno pariḷāho vatthukāmasannissayo vatthukāmāvassayo cāti vuttaṁ **“dvepi sapariḷāhaṭṭhena aṅgārakāsu viyā”**ti. **Ninnassevā**ti [ninnassa (Aṭṭhakathāyaṁ)] ninnabhāvasseva. **Anto** vuccati lāmakaṭṭhena taṇhā. Byantaṁ vigatantaṁ bhūtanti **byantībhūtan**ti āha **“niratibhūtaṁ,** [niyatibhūtaṁ (Aṭṭhakathāyaṁ) vigatantibhūtaṁ (?)] **Nittaṇhanti attho”**ti. **Idha** sattake. **Bhāvetabbapade maggo kathito** bojjhaṅgānaṁ vuttattā.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(DṬ.34.-8)Aṭṭhadhammavaṇṇanā

358. (ka) **ādibrahmacariyikāyā**ti (DṬ.34./CS:pg.3.286) ādibrahmacariyā eva ādibrahmacariyikā yathā "vinayo eva venayiko"ti, tassā ādibrahmacariyikāya. Kā pana sāti āha **"paññāyā"**ti. **Sikkhattayasaṅgahassā**ti adhisīlasikkhādisikkhattayasaṅgahassa. Upacārajjhānasahagatā taruṇasamathapaññāva udayabbayānupassanāvasena pavattā **taruṇavipassanāpaññā** [taruṇasamathavipassanāpaññā (Aṭṭhakathāyaṁ)]. **Ādibhūtāyā**ti paṭhamāvayavabhūtāya, desanāvasena cetaṁ vuttaṁ. Uppattikāle pana natthi maggadhammānaṁ ādimajjhapariyosānatā ekacittuppādapariyāpannattā ekajjhaṁyeva uppajjanato. **Peman**ti daḷhabhatti, taṁ pana vallabhavasena pavattamānaṁ gehasitasadisaṁ hotīti **"gehasitapeman"**ti vuttaṁ. Garukaraṇavasena pavattiyā garu cittaṁ etassāti **garucitto,** tassa bhāvo **garucittabhāvo,** garumhi garukāro. "Kilesā na uppajjantī"ti vatvā tattha kāraṇamāha **"ovādānusāsaniṁ labhatī"**ti. Garūnañhi santike ovādānusāsaniṁ labhitvā yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjantassa kilesā na uppajjanti. Tenāha **"tasmā"**ti-ādi.

(Cha) **petā**ti petamahiddhikā. **Asurānan**ti devāsurānaṁ. Petāsurā pana petā evāti tesaṁ petehi saṅgaho avuttasiddhova. **Āvāhanaṁ gacchantī**ti sambhogasaṁsaggamukhena peteheva asurānaṁ saṅgahaṇe kāraṇaṁ dasseti.

(Ja) **appicchassā**ti ni-icchassa. Abhāvattho hettha appa-saddo "appaḍaṁsamakasavātātapā"ti-ādīsu (a.ni.10.11) viya. Paccayesu appiccho **paccaya-appiccho,** cīvarādipaccayesu icchārahito. **Adhigama-appiccho**ti jhānādi-adhigamavibhāvane icchārahito. **Pariyatti-appiccho**ti pariyattiyaṁ bāhusaccavibhāvane icchārahito. **Dhutaṅga-appiccho**ti dhutaṅgesu appiccho dhutaṅgavibhāvena icchārahito. **Santaguṇanigūhanenā**ti attani saṁvijjamānānaṁ jhānādiguṇānañceva bāhusaccaguṇassa ca dhutaṅgaguṇassa ca nigūhanena chādanena. **Sampajjatī**ti nippajjati sijjhati. **No mahicchassā**ti mahatiyā icchāya samannāgatassa, icchaṁ vā mahantassa no sampajjati anudhammassāpi anicchanato.

Pavivittassāti (DṬ.34./CS:pg.3.287) pakārehi vivittassa. Tenāha **"kāyacitta-upadhivivekehi vivittassā"**ti. **"Aṭṭha-ārambhavatthuvasenā"**ti etena bhāvanābhiyogavasena ekībhāvova idha "kāyaviveko"ti adhippeto, na gaṇasaṅgaṇikābhāvamattanti dasseti. **Kamman**ti yogakammaṁ.

Sattehi kilesehi ca saṅgaṇanaṁ samodhānaṁ **saṅgaṇikā,** sā āramitabbaṭṭhena ārāmo etassāti **saṅgaṇikārāmo,** tassa. Tenāha **"gaṇasaṅgaṇikāya cevā"**ti-ādi. **Āraddhavīriyassā**ti paggahitavīriyassa, tañca kho upadhiviveke ninnatāvasena "ayaṁ dhammo"ti vacanato. Esa nayo ito paresupi. Vivaṭṭasannissitaṁyeva hi samādhānaṁ idhādhippetaṁ, tathā paññāpi. Kammassakatāpaññāya hi patiṭṭhato kammavasena "bhavesu nānappakāro anattho"ti jānanto kammakkhayakarañāṇaṁ abhipattheti, tadatthañca ussāhaṁ karoti. Mānādayo sattasantānaṁ saṁsāre papañcenti vitthārentīti **papañcā**ti āha **"nippapañcassāti vigatamānataṇhādiṭṭhipapañcassā"**ti.

Maggo kathito sarūpeneva.

(DṬ.34.-9)Navadhammavaṇṇanā

359. (kha) **visuddhin**ti ñāṇadassanavisuddhiṁ, accantavisuddhimeva vā. **Catupārisuddhisīlan**ti pātimokkhasaṁvarādinirupakkiliṭṭhatāya catubbidhaparisuddhivantaṁ sīlaṁ. **Pārisuddhipadhāniyaṅgan**ti puggalassa parisuddhiyā padhānabhūtaṁ aṅgaṁ. Tenāha **"parisuddhabhāvassa padhānaṅgan"**ti. Samathassa visuddhibhāvo vodānaṁ paguṇabhāvena paricchinnanti āha **"aṭṭha**

paguṇasamāpattiyo”ti. Vigatupakkilesañhi “paguṇan”ti vattabbataṁ labbhati, na sa-upakkilesaṁ hānabhāgiyādibhāvappattito. Sattadiṭṭhimalavisuddhito nāmarūpaparicchedo **diṭṭhivisuddhi.**Paccayapariggaho addhattayakaṅkhāmalavidhamanato **kaṅkhāvitaraṇavisuddhi.**Yasmā **nāmarūpaṁ** nāma sappaccayameva, tasmā taṁ pariggaṇhantena atthato tassa sappaccayatāpi pariggahitā eva hotīti vuttaṁ **“diṭṭhivisuddhīti sappaccayaṁ nāmarūpadassanan”**ti. Yasmā pana nāmarūpassa paccayaṁ pariggaṇhantena tīsu addhāsu kaṅkhāmalavitaraṇapaccayākārāvabodhavaseneva hoti, tasmā **“paccayākārañāṇan”**ti-ādi vuttaṁ yathā kaṅkhāvitaraṇavisuddhi “dhammaṭṭhitiñāṇan”ti vuccati. **Maggāmagge ñāṇan**ti maggāmagge vavatthapetvā ṭhitañāṇaṁ. **Ñāṇan**ti (DṬ.34./CS:pg.3.288) idha taruṇavipassanā kathitā tesaṁ bhikkhūnaṁ ajjhāsayavasena “ñāṇadassanavisuddhī”ti vuṭṭhānagāminiyā vipassanāya vuccamānattā. Yadi “ñāṇadassanavisuddhī”ti vuṭṭhānagāminivipassanā adhippetā, “paññā”ti ca arahattaphalapaññā, maggo pana kathanti Maggo bahukārapade virāgaggahaṇena gahito. Vakkhati hi “idha bahukārapade maggo kathito”ti (dī.ni.aṭṭha.3.359).

(Cha) **cakkhādidhātunānattan**ti cakkhādirūpādicakkhuviññāṇādidhātūnaṁ vemattataṁ nissāya. **Cakkhusamphassādinānattan**ti cakkhusamphassasotasamphassaghānasamphassādisamphassavibhāgaṁ. **Saññānānattan**ti ettha rūpasaññādisaññānānattampi labbhateva, taṁ pana kāmasaññādiggahaṇeneva gayhati. **Kāmasaññādī**ti **ādi**-saddena byāpādasaññādīnaṁ gahaṇaṁ. Saññānidānattā papañcasaṅkhānaṁ “saññānānattaṁ paṭicca saṅkappanānattan”ti vuttaṁ, “yaṁ saṅkappeti, taṁ papañcetī”ti vacanato “saṅkappanānattaṁ paṭicca chandanānattan”ti vuttaṁ. **Chandanānattan**ti ca taṇhāchandassa nānattaṁ. **Rūpapariḷāho**ti rūpavisayo rūpābhipatthanāvasena pavatto kilesapariḷāho. **Saddapariḷāho**ti etthāpi eseva nayo. Kileso hi uppajjamāno appattepi ārammaṇe patto viya pariḷāhova uppajjati. Tathābhūtassa pana kilesachandassa vasena rūpādipariyesanā hotīti āha **“pariḷāhanānattatāya rūpapariyesanādinānattaṁ uppajjatī”**ti. Tathā pariyesantassa sace taṁ rūpādi labbheyya, taṁ sandhāyāha **“pariyesanādinānattatāya rūpapaṭilābhādinānattaṁ uppajjatī”**ti.

(Ja) **maraṇānupassanāñāṇe**ti maraṇassa anupassanāvasena pavattañāṇe, maraṇānussatisahagatapaññāyāti attho. **Āhāraṁ pariggaṇhantassā**ti gamanādivasena āhāraṁ paṭikkūlato pariggaṇhantassa. **Ukkaṇṭhantassā**ti nibbindantassa katthacipi asajjantassa.

(DṬ.34.-10)Dasadhammavaṇṇanā

360. (jha) **nijjarakāraṇānī**ti pajahanakāraṇāni. Imasmiṁ **abhiññā**pade maggo kathīyatīti katvā **“ayaṁ heṭṭhā. .pe… puna gahitā”**ti vuttaṁ. Tathā hi vakkhati “idha abhiññāpade maggo kathito” (dī.ni.aṭṭha.3.360) kiñcāpi nijjiṇṇā micchādiṭṭhīti (DṬ.34./CS:pg.3.289) ānetvā sambandhitabbaṁ. Yathā micchādiṭṭhi vipassanāya nijjiṇṇāpi na samucchinnāti samucchedappahānadassanatthaṁ puna gahitā, evaṁ micchāsaṅkappādayopi vipassanāya pahīnāpi asamucchinnatāya idha puna gahitāti ayamattho “micchāsaṅkappo”ti-ādīsu sabbapadesu vattabboti dasseti **“evaṁ sabbapadesu nayo netabbo”**ti iminā.

Ettha cāti “sammāvimuttipaccayā ca aneke kusalā dhammā bhāvanāpāripūriṁ gacchantī”ti etasmiṁ pāḷipade. Ettha ca samucchedavasena, paṭippassaddhivasena ca

paṭipakkhadhammā sammadeva vimuccanaṁ **sammāvimutti,** tappaccayā ca maggaphalesu aṭṭha indriyāni bhāvanāpāripūriṁ upagacchantīti maggasampayuttānipi saddhādīni indriyāni uddhaṭāni. Maggavasena hi phalesu bhāvanā pāripūrī nāmāti. **Abhinandanaṭṭhenā**ti ativiya sinehanaṭṭhenidañhi. Somanassindriyaṁ ukkaṁsagatasātasabhāvaṁ sampayuttadhamme sinehantaṁ tementaṁ viya pavattati. **Pavattasantati-ādhipateyyaṭṭhenā**ti vipākasantānassa jīvane adhipatibhāvena. **"Evan"**ti-ādi vuttasseva atthassa nigamanaṁ.

Addhena saha chaṭṭhāni pañhasatāni, paññāsādhikāni saha pañhasatānīti attho.

Ettha ca āyasmā dhammasenāpati "dasasu nāthakaraṇadhammesu patiṭṭhāya dasakasiṇāyatanāni bhāvento dasa-āyatanamukhena pariññaṁ paṭṭhapetvā pariññeyyadhamme parijānanto dasamicchatte, dasa-akusalakammapathe ca pahāya dasakusalakammapathesu ca avaṭṭhito dasasu ariyāvāsesu āvasitukāmo dasasaññā uppādento dasanijjaravatthūni abhiññāya dasa-asekkhadhamme adhigacchatī"ti tesaṁ bhikkhūnaṁ ovādaṁ matthakaṁ pāpento desanaṁ niṭṭhapesi. Pamodavasena paṭiggaṇhanaṁ **abhinandanan**ti āha **"sādhu sādhūti abhinandantā sirasā sampaṭicchiṁsū"**ti. **Tāya attamanatāyā**ti tāya yathādesitadesanāgatāya pahaṭṭhacittatāya, tattha yathāladdha-atthavedadhammavedehīti attho. **Imameva suttaṁ āvajjamānā**ti imasmiṁ Sutte tattha tattha āgate abhiññeyyādibhede dhamme abhijānanādivasena samannāharantā. **Saha paṭisambhidāhi …pe… patiṭṭhahiṁsū**ti attano upanissayasampannatāya, therassa ca desanānubhāvena yathāraddhaṁ (DṬ.34./CS:pg.3.290) vipassanaṁ ussukketvā paṭisambhidāparivārāya abhiññāya saṇṭhahiṁsūti.

Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya

Dasuttarasuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā.

Niṭṭhitā ca Pāthikavaggaṭṭhakathāya Līnatthappakāsanā.

Pāthikavaggaṭīkā niṭṭhitā.

Nigamanakathāvaṇṇanā

Therānaṁ (DṬ.34./CS:pg.3.291) Mahākassapādīnaṁ vaṁso paveṇī anvayo etassāti **theravaṁsanvayo,** tena; catumahānikāyesu theriyenāti attho.

Dasabalassa sammāsambuddhassa guṇagaṇānaṁ paridīpanato **dasabalaguṇagaṇaparidīpanassa**. Ayañhi āgamo brahmajālādīsu, mahāpadānādīsu, sampasādanīyādīsu ca tattha tattha visesato Buddhaguṇānaṁ pakāsanavasena pavattoti. Tathā hi vuttaṁ ādito "saddhāvahaguṇassā"ti (dī.ni.aṭṭha.1.ganthārambhakathā).

Mahāṭṭhakathāya sāranti Dīghanikāyamahā-aṭṭhakathāyaṁ atthasāraṁ.

Ekūnasaṭṭhimattoti thokaṁ ūnabhāvato **matta**-saddaggahaṇaṁ.

Mūlakaṭṭhakathāsāranti pubbe vuttaṁ Dīghanikāyamahā-aṭṭhakathāsārameva puna nigamanavasena vadati. Atha vā **Mūlakaṭṭhakathāsāran**ti porāṇaṭṭhakathāsu atthasāraṁ, tenetaṁ dasseti "Dīghanikāyamahā-aṭṭhakathāyaṁ atthasāraṁ ādāya imaṁ sumaṅgalavilāsiniṁ karonto sesamahānikāyānampi Mūlakaṭṭhakathāsu idha viniyogakkhamaṁ atthasāraṁ ādāyayeva akāsin"ti.

“Mahāvihāravāsīnan”ti [mahāvihāre nivāsinaṁ (Aṭṭhakathāyaṁ)] ca idaṁ purimapacchimapadehi saddhiṁ sambandhitabbaṁ “Mahāvihāravāsīnaṁ samayaṁ pakāsayantiṁ, Mahāvihāravāsīnaṁ Mūlakaṭṭhakathāsāraṁ ādāyā”ti ca. **Tena** puññena. **Hotu sabbo sukhī loko**ti kāmāvacarādivibhāgo sabbopi sattaloko yathāraham bodhittayādhigamanavasena sampattena nibbānasukhena sukhito hotūti sadevakassa lokassa accantasukhādhigamāya attano puññaṁ pariṇāmeti.

Parimāṇato sādhikaṭṭhavīsasahassanavutibhāṇavārā niṭṭhitāti. Parimāṇato sādhikaṭṭhavīsasahassamattaganthena Dīghanikāyaṭīkā racitācariyadhammapālena.

Micchādiṭṭhādicorehi (DṬ.34./CS:pg.3.292) sīlādidhanasañcayaṁ;

Rakkhaṇatthāya sakkaccaṁ, mañjūsaṁ viya kāritanti. (etthantare pāṭho pacchā likhito)

Niṭṭhitā Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya Līnatthappakāsanā.

Dīghanikāyaṭīkā niṭṭhitā.

Dīghanikāya-ṭīkā《長部疏》

Table of Contents (VRI Page No. vs PTS Page No.)

Particulars	VRI Page No.	PTS Page No.
Ganthārambhakathāvaṇṇanā	1.1	1.1
Nidānakathāvaṇṇanā	1.17	1.22
Paṭhamamahāsaṅgītikathāvaṇṇanā	1.19	1.23
(DṬ.1)1. Brahmajālasuttavaṇṇanā	1.32	1.43
Paribbājakakathāvaṇṇanā	1.32	1.43
Cūḷasīlavaṇṇanā	1.56	1.80
Majjhimasīlavaṇṇanā	1.111	1.161
Mahāsīlavaṇṇanā	1.114	1.166
Pubbantakappikasassatavādavaṇṇanā	1.117	1.170
Ekaccasassatavādavaṇṇanā	1.134	1.197
Antānantavādavaṇṇanā	1.141	1.209
Amarāvikkhepavādavaṇṇanā	1.143	1.212
Adhiccasamuppannavādavaṇṇanā	1.146	1.216
Aparantakappikavādavaṇṇanā	1.149	1.222
Saññīvādavaṇṇanā	1.149	1.222
Asaññī nevasaññīnāsaññīvādavaṇṇanā	1.152	1.225
Ucchedavādavaṇṇanā	1.153	1.226
Diṭṭhadhammanibbānavādavaṇṇanā	1.155	1.229
Paritassitavipphanditavāravaṇṇanā	1.159	1.236
Phassapaccayavāravaṇṇanā	1.160	1.237
Netaṁṭhānaṁvijjativāravaṇṇanā	1.160	1.237
Diṭṭhigatikādhiṭṭhānavaṭṭakathāvaṇṇanā	1.160	1.237
Vivaṭṭakathādivaṇṇanā	1.164	1.242
Pakaraṇanayavaṇṇanā	1.166	1.245
Soḷasahāravaṇṇanā	1.168	1.248
Desanāhāravaṇṇanā	1.168	1.248
Vicayahāravaṇṇanā	1.168	1.249
Yuttihāravaṇṇanā	1.169	1.249
Padaṭṭhānahāravaṇṇanā	1.170	1.251
Lakkhaṇahāravaṇṇanā	1.170	1.252
Catubyūhahāravaṇṇanā	1.171	1.253
Āvattahāravaṇṇanā	1.174	1.257
Vibhattihāravaṇṇanā	1.175	1.258
Parivattahāravaṇṇanā	1.176	1.259
Vevacanahāravaṇṇanā	1.176	1.260
Paññattihāravaṇṇanā	1.177	1.260
Otaraṇahāravaṇṇanā	1.178	1.261
Sodhanahāravaṇṇanā	1.178	1.262
Adhiṭṭhānahāravaṇṇanā	1.179	1.263
Parikkhārahāravaṇṇanā	1.179	1.263
Samāropanahāravaṇṇanā	1.180	1.264
Pañcavidhanayavaṇṇanā	1.180	1.264
Nandiyāvaṭṭanayavaṇṇanā	1.180	1.264
Tipukkhalanayavaṇṇanā	1.181	1.265
Sīhavikkīḷitanayavavaṇṇanā	1.182	1.266
Disālocana-aṅkusanayadvayavaṇṇanā	1.183	1.267
Sāsanapaṭṭhānavaṇṇanā	1.183	1.267
(DṬ.2)2. Sāmaññaphalasuttavaṇṇanā	1.183	1.267
Rājāmaccakathāvaṇṇanā	1.183	1.267
Komārabhaccajīvakakathāvaṇṇanā	1.190	1.276

Sāmaññaphalapucchāvaṇṇanā	1.192	1.280
Pūraṇakassapavādavaṇṇanā	1.195	1.285
Makkhaligosālavādavaṇṇanā	1.197	1.287
AjitaKesakambalavādavaṇṇanā	1.199	1.292
Pakudhakaccāyanavādavaṇṇanā	1.202	1.296
Nigaṇṭhanāṭaputtavādavaṇṇanā	1.203	1.298
Sañcayabelaṭṭhaputtavādavaṇṇanā	1.204	1.298
Paṭhamasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā	1.204	1.298
Dutiyasandiṭṭhikasāmaññaphalavaṇṇanā	1.205	1.301
Paṇītatarasāmaññaphalavaṇṇanā	1.206	1.301
Cūḷamajjhimamahāsīlavaṇṇanā	1.214	1.313
Indriyasaṁvarakathāvaṇṇanā	1.214	1.314
Satisampajaññakathāvaṇṇanā	1.215	1.315
Santosakathāvaṇṇanā	1.224	1.329
Nīvaraṇappahānakathāvaṇṇanā	1.226	1.332
Paṭhamajjhānakathāvaṇṇanā	1.232	1.340
Dutiyajjhānakathāvaṇṇanā	1.233	1.342
Tatiyajjhānakathāvaṇṇanā	1.233	1.343
Catutthajjhānakathāvaṇṇanā	1.233	1.343
Vipassanāñāṇakathāvaṇṇanā	1.234	1.344
Manomayiddhiñāṇakathāvaṇṇanā	1.236	1.347
Iddhividhañāṇādikakathāvaṇṇanā	1.236	1.347
Āsavakkhayañāṇakathāvaṇṇanā	1.238	1.349
Ajātasattu-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā	1.241	1.354
Saraṇagamanakathāvaṇṇanā	1.245	1.359
(DṬ.3)3. Ambaṭṭhasuttavaṇṇanā	1.252	1.371
Addhānagamanavaṇṇanā	1.252	1.371
Pokkharasātivatthuvaṇṇanā	1.255	1.375
Ambaṭṭhamāṇavakathāvaṇṇanā	1.257	1.379
Paṭhama-ibbhavādavaṇṇanā	1.262	1.387
Dutiya-ibbhavādavaṇṇanā	1.264	1.390
Tatiya-ibbhavādavaṇṇanā	1.264	1.390
Dāsiputtavādavaṇṇanā	1.265	1.391
Ambaṭṭhavaṁsakathāvaṇṇanā	1.268	1.395
Khattiyaseṭṭhabhāvavaṇṇanā	1.269	1.396
Vijjācaraṇakathāvaṇṇanā	1.270	1.397
Catu-apāyamukhakathāvaṇṇanā	1.270	1.398
Pubbaka-isibhāvānuyogavaṇṇanā	1.272	1.401
Dvelakkhaṇadassanavaṇṇanā	1.274	1.403
Pokkharasātibuddhūpasaṅkamanavaṇṇanā	1.275	1.405
Pokkharasāti-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā	1.276	1.406
(DṬ.4)4. Soṇadaṇḍasuttavaṇṇanā	1.276	1.407
Soṇadaṇḍaguṇakathāvaṇṇanā	1.277	1.409
Buddhaguṇakathāvaṇṇanā	1.280	1.413
Soṇadaṇḍaparivitakkavaṇṇanā	1.282	1.416
Brāhmaṇapaññattivaṇṇanā	1.282	1.416
Sīlapaññākathāvaṇṇanā	1.282	1.417
Soṇadaṇḍa-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā	1.283	1.418
(DṬ.5)5. Kūṭadantasuttavaṇṇanā	1.284	1.419
Mahāvijitarājayaññakathāvaṇṇanā	1.285	1.421
Catuparikkhāravaṇṇanā	1.287	1.424
Aṭṭhaparikkhāravaṇṇanā	1.288	1.425
Catuparikkhārādivaṇṇanā	1.289	1.427
Niccadāna-anukulayaññavaṇṇanā	1.292	1.431
Kūṭadanta-upāsakattapaṭivedanākathāvaṇṇanā	1.296	1.439
(DṬ.6)6. Mahālisuttavaṇṇanā	1.297	1.439

Brāhmaṇadūtavatthuvaṇṇanā	1.297	1.439
Oṭṭhaddhalicchavīvatthuvaṇṇanā	1.298	1.441
Ekaṁsabhāvitasamādhivaṇṇanā	1.300	1.443
Catu-ariyaphalavaṇṇanā	1.300	1.444
Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā	1.301	1.445
Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā	1.303	1.449
(DṬ.7)7. Jaliyasuttavaṇṇanā	1.304	1.449
Dvepabbajitavatthuvaṇṇanā	1.304	1.449
(DṬ.8)8. Mahāsīhanādasuttavaṇṇanā	1.307	1.453
Acelakassapavatthuvaṇṇanā	1.307	1.453
Samanuyuñjāpanakathāvaṇṇanā	1.310	1.458
Ariya-aṭṭhaṅgikamaggavaṇṇanā	1.312	1.461
Tapopakkamakathāvaṇṇanā	1.313	1.462
Tapopakkamaniratthakathāvaṇṇanā	1.315	1.464
Sīlasamādhipaññāsampadāvaṇṇanā	1.315	1.465
Sīhanādakathāvaṇṇanā	1.316	1.465
Titthiyaparivāsakathāvaṇṇanā	1.318	1.469
(DṬ.9)9. Poṭṭhapādasuttavaṇṇanā	1.319	1.471
Poṭṭhapādaparibbājakavatthuvaṇṇanā	1.319	1.471
Abhisaññānirodhakathāvaṇṇanā	1.322	1.475
Ahetukasaññuppādanirodhakathāvaṇṇanā	1.324	1.477
Saññā-attakathāvaṇṇanā	1.330	1.486
Cittahatthisāriputtapoṭṭhapādavatthuvaṇṇanā	1.333	1.491
Ekaṁsikadhammavaṇṇanā	1.334	1.492
Tayo-attapaṭilābhavaṇṇanā	1.335	1.494
(DṬ.10)10. Subhasuttavaṇṇanā	1.339	1.500
Subhamāṇavakavatthuvaṇṇanā	1.339	1.500
Sīlakkhandhavaṇṇanā	1.342	1.504
Samādhikkhandhavaṇṇanā	1.342	1.504
(DṬ.11)11. Kevaṭṭasuttavaṇṇanā	1.343	1.505
Kevaṭṭagahapatiputtavatthuvaṇṇanā	1.343	1.505
Iddhipāṭihāriyavaṇṇanā	1.344	1.507
Ādesanāpāṭihāriyavaṇṇanā	1.345	1.507
Anusāsanīpāṭihāriyavaṇṇanā	1.345	1.508
Bhūtanirodhesakavatthuvaṇṇanā	1.346	1.509
(DṬ.12)12. Lohiccasuttavaṇṇanā	1.349	1.513
Lohiccabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā	1.349	1.513
Lohiccabrāhmaṇānuyogavaṇṇanā	1.351	1.515
Tayocodanārahavaṇṇanā	1.351	1.515
Nacodanārahasatthuvaṇṇanā	1.352	1.517
(DṬ.13)13. Tevijjasuttavaṇṇanā	1.353	1.517
Maggāmaggakathāvaṇṇanā	1.354	1.518
Aciravatīnadī-upamākathāvaṇṇanā	1.356	1.521
Saṁsandanakathāvaṇṇanā	1.358	1.523
Brahmalokamaggadesanāvaṇṇanā	1.359	1.525
(DṬ.14)1. Mahāpadānasuttavaṇṇanā	2.1	2.1
Pubbenivāsapaṭisaṁyuttakathāvaṇṇanā	2.1	2.1
Jātiparicchedādivaṇṇanā	2.7	2.9
Bodhiparicchedavaṇṇanā	2.9	2.13
Sāvakayugaparicchedavaṇṇanā	2.10	2.14
Sāvakasannipātaparicchedavaṇṇanā	2.10	2.14
Upaṭṭhākaparicchedavaṇṇanā	2.10	2.14
Sambahulavāravaṇṇanā	2.13	2.17
Sambahulaparicchedavaṇṇanā	2.13	2.18
Bodhisattadhammatāvaṇṇanā	2.17	2.22

Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā	2.30	2.43
Vipassīsamaññāvaṇṇanā	2.37	2.54
Jiṇṇapurisavaṇṇanā	2.39	2.58
Byādhipurisavaṇṇanā	2.40	2.59
Kālakatapurisavaṇṇanā	2.40	2.59
Pabbajitavaṇṇanā	2.41	2.60
Bodhisattapabbajjāvaṇṇanā	2.41	2.60
Mahājanakāya-anupabbajjāvaṇṇanā	2.41	2.60
Bodhisatta-abhinivesavaṇṇanā	2.42	2.61
Brahmayācanakathāvaṇṇanā	2.50	2.73
Aggasāvakayugavaṇṇanā	2.58	2.86
Mahājanakāyapabbajjāvaṇṇanā	2.65	2.95
Cārikā-anujānanavaṇṇanā	2.65	2.95
Devatārocanavaṇṇanā	2.68	2.100
(DṬ.15)2. Mahānidānasuttavaṇṇanā	2.69	2.102
Nidānavaṇṇanā	2.69	2.102
Ussādanāvaṇṇanā	2.73	2.108
Pubbūpanissayasampattikathāvaṇṇanā	2.74	2.108
Titthavāsādivaṇṇanā	2.75	2.109
Paṭiccasamuppādagambhīratāvaṇṇanā	2.75	2.109
Apasādanāvaṇṇanā	2.78	2.114
Paṭiccasamuppādavaṇṇanā	2.82	2.119
Attapaññattivaṇṇanā	2.95	2.140
Na-attapaññattivaṇṇanā	2.97	2.142
Attasamanupassanāvaṇṇanā	2.97	2.142
Sattaviññāṇaṭṭhitivaṇṇanā	2.101	2.148
Aṭṭhavimokkhavaṇṇanā	2.104	2.152
(DṬ.16)3. Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā	2.107	2.157
Rāja-aparihāniyadhammavaṇṇanā	2.109	2.159
Bhikkhu-aparihāniyadhammavaṇṇanā	2.111	2.162
Sāriputtasīhanādavaṇṇanā	2.121	2.176
Dussīla-ādīnavavaṇṇanā	2.121	2.176
Sīlavanta-ānisaṁsavaṇṇanā	2.122	2.177
Pāṭaliputtanagaramāpanavaṇṇanā	2.122	2.177
Ariyasaccakathāvaṇṇanā	2.125	2.179
Anāvattidhammasambodhiparāyaṇavaṇṇanā	2.125	2.180
Dhammādāsadhammapariyāyavaṇṇanā	2.127	2.183
Ambapālīgaṇikāvatthuvaṇṇanā	2.128	2.184
Veḷuvagāmavassūpagamanavaṇṇanā	2.129	2.185
Nimittobhāsakathāvaṇṇanā	2.131	2.189
Mārayācanakathāvaṇṇanā	2.134	2.193
Ayusaṅkhāra-ossajjanavaṇṇanā	2.136	2.196
Mahābhūmicālavaṇṇanā	2.138	2.198
Aṭṭhaparisavaṇṇanā	2.141	2.203
Aṭṭha-abhibhāyatanavaṇṇanā	2.142	2.204
Aṭṭhavimokkhavaṇṇanā	2.145	2.209
Anandayācanakathāvaṇṇanā	2.145	2.209
Nāgāpalokitavaṇṇanā	2.146	2.210
Catumahāpadesavaṇṇanā	2.147	2.211
Kammāraputtacundavatthuvaṇṇanā	2.151	2.218
Pānīyāharaṇavaṇṇanā	2.152	2.219
Pukkusamallaputtavatthuvaṇṇanā	2.152	2.219
Yamakasālavaṇṇanā	2.155	2.223
Upavāṇattheravaṇṇanā	2.159	2.228
Catusaṁvejanīyaṭṭhānavaṇṇanā	2.160	2.229
Anandapucchākathāvaṇṇanā	2.160	2.230
Ananda-acchariyadhammavaṇṇanā	2.161	2.230
Mahāsudassanasuttadesanāvaṇṇanā	2.162	2.232
Mallānaṁ vandanāvaṇṇanā	2.163	2.233
Subhaddaparibbājakavatthuvaṇṇanā	2.163	2.233
Tathāgatapacchimavācāvaṇṇanā	2.165	2.236

Parinibbutakathāvaṇṇanā	2.167	2.239
Buddhasarīrapūjāvaṇṇanā	2.168	2.240
Mahākassapattheravatthuvaṇṇanā	2.169	2.241
Sarīradhātuvibhajanavaṇṇanā	2.171	2.244
Dhātuthūpapūjāvaṇṇanā	2.172	2.245
(DṬ.17)4. Mahāsudassanasuttavaṇṇanā	2.174	2.247
Kusāvatīrājadhānīvaṇṇanā	2.174	2.247
Cakkaratanavaṇṇanā	2.175	2.249
Hatthiratanavaṇṇanā	2.178	2.252
Assaratanavaṇṇanā	2.179	2.253
Maṇiratanavaṇṇanā	2.179	2.253
Itthiratanavaṇṇanā	2.179	2.253
Gahapatiratanavaṇṇanā	2.181	2.255
Pariṇāyakaratanavaṇṇanā	2.181	2.255
Catu-iddhisamannāgatavaṇṇanā	2.181	2.255
Dhammapāsādapokkharaṇivaṇṇanā	2.181	2.255
Jhānasampattivaṇṇanā	2.182	2.257
Bodhisattapubbayogavaṇṇanā	2.182	2.257
Caturāsītinagarasahassādivaṇṇanā	2.183	2.258
Subhaddādevi-upasaṅkamanavaṇṇanā	2.183	2.258
Brahmalokūpagamanavaṇṇanā	2.184	2.258
(DṬ.18)5. Janavasabhasuttavaṇṇanā	2.186	2.260
Nātikiyādibyākaraṇavaṇṇanā	2.186	2.260
Anandaparikathāvaṇṇanā	2.187	2.261
Janavasabhayakkhavaṇṇanā	2.188	2.262
Devasabhāvaṇṇanā	2.188	2.263
Sanaṅkumārakathāvaṇṇanā	2.189	2.263
Bhāvita-iddhipādavaṇṇanā	2.191	2.265
Tividha-okāsādhigamavaṇṇanā	2.193	2.269
Catusatipaṭṭhānavaṇṇanā	2.197	2.273
Sattasamādhiparikkhāravaṇṇanā	2.197	2.274
(DṬ.19)6. Mahāgovindasuttavaṇṇanā	2.199	2.277
Devasabhāvaṇṇanā	2.200	2.278
Aṭṭhayathābhuccavaṇṇanā	2.202	2.280
Sanaṅkumārakathāvaṇṇanā	2.206	2.286
Govindabrāhmaṇavatthuvaṇṇanā	2.206	2.286
Rajjasaṁvibhajanavaṇṇanā	2.207	2.287
Kittisadda-abbhuggamanavaṇṇanā	2.208	2.288
Brahmunāsākacchāvaṇṇanā	2.209	2.289
Reṇurāja-āmantanāvaṇṇanā	2.211	2.292
Chakhattiya-āmantanāvaṇṇanā	2.211	2.292
Brāhmaṇamahāsālādīnaṁ āmantanāvaṇṇanā	2.212	2.293
Mahāgovindapabbajjāvaṇṇanā	2.212	2.293
(DṬ.20)7. Mahāsamayasuttavaṇṇanā	2.213	2.294
Nidānavaṇṇanā	2.213	2.294
Devatāsannipātavaṇṇanā	2.217	2.299
(DṬ.21)8. Sakkapañhasuttavaṇṇanā	2.227	2.309
Nidānavaṇṇanā	2.227	2.309
Pañcasikhagītagāthāvaṇṇanā	2.230	2.313
Sakkūpasaṅkamanavaṇṇanā	2.232	2.315
Gopakavatthuvaṇṇanā	2.233	2.317
Maghamāṇavavatthuvaṇṇanā	2.235	2.319
Pañhaveyyākaraṇavaṇṇanā	2.237	2.321
Vedanākammaṭṭhānavaṇṇanā	2.240	2.326
Mahāsivattheravatthuvaṇṇanā	2.247	2.336
Pātimokkhasaṁvaravaṇṇanā	2.249	2.340
Indriyasaṁvaravaṇṇanā	2.252	2.343
Somanassapaṭilābhakathāvaṇṇanā	2.255	2.347
(DṬ.22)9. Mahāsatipaṭṭhānasuttavaṇṇanā	2.258	2.351
Uddesavārakathāvaṇṇanā	2.258	2.351
Kāyānupassanā	2.276	2.378

Ānāpānapabbavaṇṇanā	2.276	2.378
Iriyāpathapabbavaṇṇanā	2.280	2.383
Catusampajaññapabbavaṇṇanā	2.283	2.387
Paṭikkūlamanasikārapabbavaṇṇanā	2.283	2.387
Dhātumanasikārapabbavaṇṇanā	2.284	2.388
Navasivathikapabbavaṇṇanā	2.285	2.390
Vedanānupassanāvaṇṇanā	2.287	2.392
Cittānupassanāvaṇṇanā	2.289	2.395
Dhammānupassanā	2.291	2.397
Nīvaraṇapabbavaṇṇanā	2.291	2.397
Khandhapabbavaṇṇanā	2.295	2.404
Ayatanapabbavaṇṇanā	2.296	2.404
Bojjhaṅgapabbavaṇṇanā	2.299	2.409
Catusaccapabbavaṇṇanā	2.310	2.424
Dukkhasaccaniddesavaṇṇanā	2.310	2.425
Samudayasaccaniddesavaṇṇanā	2.314	2.429
Nirodhasaccaniddesavaṇṇanā	2.315	2.431
Maggasaccaniddesavaṇṇanā	2.316	2.432
(DṬ.23)10. Pāyāsirājaññasuttavaṇṇanā	2.322	2.442
Pāyāsirājaññavatthuvaṇṇanā	2.323	2.444
Candimasūriya-upamāvaṇṇanā	2.324	2.444
Cora-upamāvaṇṇanā	2.324	2.445
Gūthakūpapurisa-upamāvaṇṇanā	2.325	2.445
Gabbhinī-upamāvaṇṇanā	2.325	2.446
Supinaka-upamāvaṇṇanā	2.326	2.446
Santatta-ayoguḷa-upamāvaṇṇanā	2.326	2.447
Saṅkhadhama-upamāvaṇṇanā	2.327	2.448
Aggikajaṭila-upamāvaṇṇanā	2.327	2.448
Dvesatthavāha-upamāvaṇṇanā	2.327	2.449
Akkhadhuttaka-upamāvaṇṇanā	2.328	2.449
Sāṇabhārika-upamāvaṇṇanā	2.328	2.449
Saraṇagamanavaṇṇanā	2.328	2.450
Yaññakathāvaṇṇanā	2.328	2.450
Uttaramāṇavavatthuvaṇṇanā	2.329	2.451
Pāyāsidevaputtavaṇṇanā	2.330	2.452
(DṬ.24)1. Pāthikasuttavaṇṇanā	3.1	3.1
Sunakkhattavatthuvaṇṇanā	3.1	3.1
Korakhattiyavatthuvaṇṇanā	3.4	3.5
Acelakaḷāramaṭṭakavatthuvaṇṇanā	3.6	3.8
Acelapāthikaputtavatthuvaṇṇanā	3.7	3.9
Iddhipāṭihāriyakathāvaṇṇanā	3.8	3.11
Aggaññapaññattikathāvaṇṇanā	3.11	3.15
(DṬ.25)2. Udumbarikasuttavaṇṇanā	3.12	3.16
Nigrodhaparibbājakavatthuvaṇṇanā	3.12	3.16
Tapojigucchāvādavaṇṇanā	3.15	3.21
Upakkilesavaṇṇanā	3.16	3.22
Parisuddhapapaṭikappattakathāvaṇṇanā	3.18	3.25
Parisuddhatacappattādikathāvaṇṇanā	3.19	3.26
Nigrodhassapajjhāyanavaṇṇanā	3.20	3.27
Brahmacariyapariyosānādivaṇṇanā	3.20	3.27
(DṬ.26)3. Cakkavattisuttavaṇṇanā	3.21	3.29
Attadīpasaraṇatāvaṇṇanā	3.21	3.29
Daḷhanemicakkavattirājakathāvaṇṇanā	3.24	3.33
Cakkavatti-ariyavattavaṇṇanā	3.25	3.34
Cakkaratanapātubhāvavaṇṇanā	3.26	3.36
Dutiyādicakkavattikathāvaṇṇanā	3.26	3.36
Ayuvaṇṇādiparihānikathāvaṇṇanā	3.27	3.37
Dasavassāyukasamayavaṇṇanā	3.28	3.38
Ayuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā	3.29	3.40
Saṅkharāja-uppattivaṇṇanā	3.30	3.41
Metteyyabuddhuppādavaṇṇanā	3.30	3.41

Bhikkhuno āyuvaṇṇādivaḍḍhanakathāvaṇṇanā	3.31	3.43
(DṬ.27)4. Aggaññasuttavaṇṇanā	3.32	3.44
Vāseṭṭhabhāradvājavaṇṇanā	3.32	3.44
Catuvaṇṇasuddhivaṇṇanā	3.35	3.47
Rasapathavipātubhāvavaṇṇanā	3.38	3.53
Candimasūriyādipātubhāvavaṇṇanā	3.39	3.53
Bhūmipappaṭakapātubhāvādivaṇṇanā	3.41	3.57
Itthipurisaliṅgādipātubhāvavaṇṇanā	3.42	3.58
Methunadhammasamācāravaṇṇanā	3.43	3.59
Sālivibhāgavaṇṇanā	3.43	3.59
Mahāsammatarājavaṇṇanā	3.43	3.59
Brāhmaṇamaṇḍalādivaṇṇanā	3.44	3.60
Duccaritādikathāvaṇṇanā	3.45	3.62
Bodhipakkhiyabhāvanāvaṇṇanā	3.46	3.63
(DṬ.28)5. Sampasādanīyasuttavaṇṇanā	3.47	3.64
Sāriputtasīhanādavaṇṇanā	3.47	3.64
Kusaladhammadesanāvaṇṇanā	3.57	3.81
Ayatanapaṇṇattidesanāvaṇṇanā	3.59	3.83
Gabbhāvakkantidesanāvaṇṇanā	3.59	3.83
Adesanavidhādesanāvaṇṇanā	3.60	3.84
Dassanasamāpattidesanāvaṇṇanā	3.62	3.87
Puggalapaṇṇattidesanāvaṇṇanā	3.64	3.91
Padhānadesanāvaṇṇanā	3.67	3.94
Paṭipadādesanāvaṇṇanā	3.67	3.94
Bhassasamācārādidesanāvaṇṇanā	3.67	3.95
Anusāsanavidhādesanādivaṇṇanā	3.69	3.98
Aññathāsatthuguṇadassanādivaṇṇanā	3.71	3.101
Anuyogadānappakāravaṇṇanā	3.73	3.104
Tipiṭaka-antaradhānakathāvaṇṇanā	3.74	3.105
Sāsana-antarahitavaṇṇanā	3.75	3.106
Acchariya-abbhutavaṇṇanā	3.77	3.109
(DṬ.29)6. Pāsādikasuttavaṇṇanā	3.77	3.109
Niganṭhanāṭaputtakālaṅkiriyavaṇṇanā	3.77	3.109
Dhammaratanapūjāvaṇṇanā	3.79	3.111
Asammāsambuddhappaveditadhammavinayavaṇṇanā	3.79	3.112
Sammāsambuddhappaveditadhammavinayādivaṇṇanā	3.80	3.113
Saṅgāyitabbadhammādivaṇṇanā	3.81	3.115
Paccayānuññātakāraṇādivaṇṇanā	3.82	3.116
Sukhallikānuyogādivaṇṇanā	3.83	3.117
Pañhabyākaraṇavaṇṇanā	3.83	3.118
Abyākataṭṭhānādivaṇṇanā	3.86	3.122
Pubbantasahagatadiṭṭhinissayavaṇṇanā	3.87	3.124
Diṭṭhinissayappahānavaṇṇanā	3.88	3.126
(DṬ.30)7. Lakkhaṇasuttavaṇṇanā	3.89	3.126
Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavaṇṇanā	3.89	3.126
Suppatiṭṭhitapādatālakkhaṇavaṇṇanā	3.90	3.128
Pādatalacakkalakkhaṇavaṇṇanā	3.96	3.136
Ayatapaṇhitāditilakkhaṇavaṇṇanā	3.97	3.139
Sattussadatālakkhaṇavaṇṇanā	3.98	3.140
Karacaraṇādilakkhaṇavaṇṇanā	3.99	3.141
Ussaṅkhapādādilakkhaṇavaṇṇanā	3.100	3.143
Eṇijaṅghalakkhaṇavaṇṇanā	3.101	3.143
Sukhumacchavilakkhaṇavaṇṇanā	3.101	3.145
Suvaṇṇavaṇṇalakkhaṇavaṇṇanā	3.105	3.151
Kosohitavatthaguyhalakkhaṇavaṇṇanā	3.106	3.152
Parimaṇḍalādilakkhaṇavaṇṇanā	3.107	3.153
Sīhapubbaddhakāyādilakkhaṇavaṇṇanā	3.107	3.153
Rasaggasaggitālakkhaṇavaṇṇanā	3.108	3.154
Abhinīlanettādilakkhaṇavaṇṇanā	3.108	3.155
Uṇhīsasīsalakkhaṇavaṇṇanā	3.109	3.156
Ekekalomatādilakkhaṇavaṇṇanā	3.110	3.157

Cattālīsādilakkhaṇavaṇṇanā	3.110	3.157
Pahūtajivhādilakkhaṇavaṇṇanā	3.110	3.158
Sīhahanulakkhaṇavaṇṇanā	3.111	3.159
Samadantādilakkhaṇavaṇṇanā	3.112	3.160
(DṬ.31)8. Siṅgālasuttavaṇṇanā	3.113	3.162
Nidānavaṇṇanā	3.113	3.162
Chadisādivaṇṇanā	3.115	3.164
Catuṭhānādivaṇṇanā	3.116	3.166
Cha-apāyamukhādivaṇṇanā	3.117	3.167
Surāmerayassa cha-ādīnavādivaṇṇanā	3.118	3.169
Pāpamittatāya cha-ādīnavādivaṇṇanā	3.120	3.172
Mittapatirūpakavaṇṇanā	3.121	3.173
Suhadamittavaṇṇanā	3.122	3.174
Chaddisāpaṭicchādanakaṇḍavaṇṇanā	3.124	3.177
(DṬ.32)9. Aṭānāṭiyasuttavaṇṇanā	3.132	3.189
Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā	3.132	3.189
Parittaparikammakathāvaṇṇanā	3.144	3.208
(DṬ.33)10. Saṅgītisuttavaṇṇanā	3.145	3.210
Ubbhatakanavasandhāgāravaṇṇanā	3.146	3.211
Bhinnaniganṭhavatthuvaṇṇanā	3.149	3.215
Ekakavaṇṇanā	3.149	3.215
Dukavaṇṇanā	3.153	3.221
Tikavaṇṇanā	3.164	3.238
Catukkavaṇṇanā	3.193	3.282
Ariyavaṁsacatukkavaṇṇanā	3.197	3.288
Sotāpattiyaṅgādicatukkavaṇṇanā	3.210	3.307
Pañhabyākaraṇādicatukkavaṇṇanā	3.214	3.313
Dakkhiṇāvisuddhādicatukkavaṇṇanā	3.216	3.315
Attantapādicatukkavaṇṇanā	3.216	3.315
Pañcakavaṇṇanā	3.217	3.317
Abhabbaṭṭhānādipañcakavaṇṇanā	3.219	3.319
Padhāniyaṅgapañcakavaṇṇanā	3.220	3.320
Suddhāvāsādipañcakavaṇṇanā	3.221	3.322
Cetokhilapañcakavaṇṇanā	3.221	3.323
Cetasovinibandhādipañcakavaṇṇanā	3.222	3.323
Nissaraṇiyapañcakavaṇṇanā	3.223	3.324
Vimuttāyatanapañcakavaṇṇanā	3.224	3.326
Chakkavaṇṇanā	3.224	3.327
Vivādamūlachakkavaṇṇanā	3.226	3.329
Nissaraṇiyachakkavaṇṇanā	3.226	3.330
Anuttariyādichakkavaṇṇanā	3.227	3.330
Satatavihārachakkavaṇṇanā	3.228	3.331
Abhijātichakkavaṇṇanā	3.228	3.332
Nibbedhabhāgiyachakkavaṇṇanā	3.229	3.333
Sattakavaṇṇanā	3.229	3.333
Adhikaraṇasamathasattakavaṇṇanā	3.232	3.336
Aṭṭhakavaṇṇanā	3.233	3.338
Navakavaṇṇanā	3.236	3.341
Dasakavaṇṇanā	3.237	3.342
Akusalakammapathadasakavaṇṇanā	3.239	3.346
Kusalakammapathadasakavaṇṇanā	3.243	3.350
Ariyavāsadasakavaṇṇanā	3.243	3.351
Asekkhadhammadasakavaṇṇanā	3.244	3.352
Pañhasamodhānavaṇṇanā	3.245	3.353
(DṬ.34)11. Dasuttarasuttavaṇṇanā	3.246	3.353
Ekadhammavaṇṇanā	3.248	3.356
Dvedhammavaṇṇanā	3.252	3.360
Tayodhammavaṇṇanā	3.253	3.361
Catudhammavaṇṇanā	3.254	3.362
Pañcadhammavaṇṇanā	3.255	3.364
Chadhammavaṇṇanā	3.257	3.365

Sattadhammavaṇṇanā	3.257	3.365
Aṭṭhadhammavaṇṇanā	3.257	3.366
Navadhammavaṇṇanā	3.259	3.368
Dasadhammavaṇṇanā	3.260	3.369
Nigamanakathāvaṇṇanā	3.261	3.371

Dīghanikāye

Dīgha-ṭīkā(Sv-ṭ)
《長部疏》

from CSCD

Released by Dhammavassārāma

2551 B.E. (2007 A.D.)

Dhammavassārāma
No. 50 - 6, You-Tze-Zhai, Tong-Ren Village,
Zhong-Pu , Chiayi 60652, Taiwan

法 雨 道 場
60652台灣・嘉義縣中埔鄉同仁村柚仔宅50之6號
Tel：(886)(5) 253-0029(白天)；Fax：203-0813
E-mail：dhamma.raintīkāmsa.hinet.net
Website：http://www.dhammarain.org.tw/